SEAN McMEEKIN
STALİN'İN SAVAŞI
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN YENİ TARİHİ
ÇEVİRİ: ZEYNEP DEMİR
Kronik

STALİN'İN SAVAŞI
İkinci Dünya Savaşı'nın Yeni Tarihi

–

SEAN McMEEKIN

KRONİK KİTAP: 212
İkinci Dünya Savaşı Tarihi Dizisi: 8

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
Zeynep Demir

EDİTÖR
İsmail Keskin

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Mayıs 2021, İstanbul

ISBN
978-625-7631-21-1

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Sean McMeekin, 2021, "Stalin's War: A New History of World War II" özgün adıyla Hachette, Basic Books tarafından yayımlanan, telif hakları Kalem Ajans aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

SEAN McMEEKIN

STALİN'İN SAVAŞI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN YENİ TARİHİ

ÇEVİRİ:
ZEYNEP DEMİR

Kronik

SEAN McMEEKIN

1974 yılında Idaho, ABD'de doğdu. Tarih alanında, Stanford Üniversitesi'nde lisans, Kaliforniya Üniversitesi – Berkeley'de yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Paris, Berlin ve Moskova'da eğitimini sürdürdü. Yale ve New York Üniversitelerinde çalışmalarına devam etti. Bilkent Üniversitesi Rus Çalışmaları Merkezi ve Koç Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi'nde dersler verdi. 2010'da *Berlin-Bağdat Ekspresi* eseriyle Barbara Jelavich, 2011'de *The Russian Origins of the First World War* eseriyle Norman B. Tomlinson Jr., 2015'te *Osmanlı'da Son Fasıl: Savaş, Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenişi, 1908-1923* eseriyle Arthur Goodzeit kitap ödüllerini ve 2016'da Erich-und-Erna-Kronauer Vakfı'nın tarihçilik ödülünü kazandı.

Avrupa tarihi, erken XX. yüzyıl tarihi, I. Dünya Savaşı'nın kökenleri ve bu savaşta Rusya ile Osmanlı'nın rolü ve II. Dünya Savaşı tarihi alanlarında çalışmalarına Bard Koleji'nde devam etmektedir.

ZEYNEP DEMİR

1996 yılında İstanbul'da doğdu. 2018 yılında Marmara Üniversitesi İngilizce Mütercim-Tercümanlık bölümünden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Yirminci yüzyıl tarihi ve bu döneme ilişkin metinlerin çevirisi üzerinde çalışmalarına devam etmektedir.

Kurbanlar için...

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 9
Tarihler, İsimler, Çeviriler ve Transliterasyon Üzerine 11

Önsöz: Kimin Savaşı? 13
Giriş: 5 Mayıs 1941 21

I. Fırtına Öncesi: 1917-1938 Arasında Sovyet Dış Politikasının Ana Akımları

1 Dünya Devrimi 27
2 Stalin Damgasını Vuruyor 36
3 Washington'da Stratejik Zafer 45
4 Halk Cephesinin Ardında 59

II. "Muazzam ve Menfur": Molotov-Ribbentrop Paktı

5 Hitler'le Flört 85
6 Kabadayıların Anlaşması, I. Kısım: Polonya 103
7 Kabadayıların Anlaşması, II. Kısım: Finlandiya 127
8 Tehlike Had Safhada: Finlandiya, Bakü ve Katyn Katliamı 147
9 Stalin Taarruza Geçiyor: Baltıklar, Besarabya ve Bukovina 170
10 Tuna Deltasında Kapışma 192
11 Berlin Zirvesi: Dörtlü Bir Pakt mı? 207
12 Hitler Kapıyı Kolluyor 221

III. Mahşer Hazırlığı

13 Proletarya Seferber Ediliyor 233
14 Belgrad Muharebesi 251

15 "Kar Harekâtı": Stalin Doğu Kanadını Güvenceye Alıyor 267
16 Uçurumun Eşiğinde 281
17 Hitler Stalin'in Savaş Makinesini Ezip Geçiyor 303
18 Cephede ve Ardında Terör 324
19 Alüminyum Savaşı 341
20 Bıçak Sırtı 354

IV. Kapitalistlerden Stalin'e Can Simidi

21 Ahlaki Ambargo Kaldırılıyor 365
22 Rüzgâr Tersine Dönüyor: Aralık 1941 391
23 Kapitalist İpler 406
24 Tam Zamanında Adrese Teslim:
Ödünç Verme-Kiralama Yasası ve Stalingrad 421

V. "İkinci Cephe"

25 Stalin'i Hoş Tutmak: Kayıtsız Şartsız Teslim ve Katyn 453
26 Birtakım İkinci Cephe Girişimleri:
Müttefikler Hisar Harekâtı'nı Durduruyor 473
27 Tito Operasyonu 491
28 Tahran ve Kahire 503
29 İkinci Cephe 535

VI. Talan

30 Varşova 569
31 Sovyetler Washington'da Revaçta: Morgenthau Planı 589
32 Moskova ve Yalta: İngiliz-Amerikan İttifakının En Karanlık Anı 607
33 Ganimet 631
34 Kızıl Bayrak, Asya'nın Dört Bir Yanında Dalgalanıyor:
Ödünç Verme-Kiralama'nın Son Sevkiyatları 653

Sonsöz: Stalin'in Köle İmparatorluğu ve Zaferin Bedeli 675

Teşekkür 691
Bibliyografya 695
İndeks 733

KISALTMALAR

AVPRF	Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsi (Rusya Federasyonu Dış Politika Arşivi)
AAN	Archiwum Akt Nowych w Warszawie (Çağdaş Belgeler Arşivi) Varşova, Polonya
BA/MA	Bundesarchiv Militärabteilung. (Alman Federal Arşivleri Askerî Şubesi) Freiburg, Almanya.
BSA	Bulgar Devlet Arşivleri. Sofya, Bulgaristan.
FDR	Library Franklin D. Roosevelt Başkanlık Kütüphanesi ve Müzesi. Hyde Park, NY, ABD
GARD	Gosudarstvenni Arhiv Rossiyskoy Federatsi (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi). Moskova, Rusya Federasyonu.
Hoover	Hoover Enstitüsü Arşivleri, Stanford, California, ABD
MSZ	Archiwum Ministerstwo Spraw Zagranicznych (Polonya Dışişleri Bakanlığı Arşivleri) Varşova, Polonya
NAA	Ulusal Arşivler Ek Bina. College Park, Maryland, ABD
PAAA	Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi). Berlin, Almanya.
PRO	Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri. Kew Gardens, Londra, B.K[1].
QO	Quai d'Orsay Arşivleri. Paris, Fransa.
RGAE	Rossiyski Gosudarstvenyi Arhiv Ekonomiki (Rus Devleti Ekonomi Arşivi). Moskova, Rusya.

1 Uzun süredir Ulusal Arşivler adı kullanılmasına rağmen bu eserde geleneği korumak adına PRO (Public Record Office) kısaltmasını kullanmayı tercih ettim.

RGASPI Rossiyski Gosudarstvenyi Arhiv Sotsiyal-Politiçeski Arhiv (Rus Devleti Sosyal-Siyasal Arşiv). Moskova, Rusya.

RGVA Rossiyski Gosudarstvenyi Voenyi Arhiv (Rus Devleti Askerî Arşivi). Moskova, Rusya.

SDA Stalin Dijital Arşivi. Yale Üniversitesi Yayınları / RGASPI, 558 No.lu fon.

TsAKO Tsentralnyi Arhiv Ministerstva Oboronyi RF. (Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı Merkez Arşivi)

USAHEC ABD Ordu Miras ve Eğitim Merkezi. Carlisle, Pennysylvania, ABD

VSHD Vincennes Service Historique de la Défense. (Fransız askerî arşivler). Vincennes, Paris, Fransa.

TARİHLER, İSİMLER, ÇEVİRİ VE TRANSLİTERASYON ÜZERİNE

İkinci Dünya Savaşı, birincide de olduğu gibi; şehir ve bölgelerin imparatorluklar arasında el değiştirdiği, imparatorluklardan ulus devletlere, bazen de tekrar imparatorluklara geri dönüldüğü için yer isimlerine dair büyük bir karmaşa yarattı. Moskova, nasıl olduysa bu isim devriminden paçayı kurtarmış, buradaki şansının acısı, başka şekilde çıkmıştı. Diğer şehirlerin çoğunda, isimlerinin bahsi geçen dönemdeki kullanımlarını tercih ederken; parantez içerisinde günümüz kullanımlarını verdim, Danzig'in [Gdańsk] durumunda olduğu gibi. Siyasi açıdan daha fazla hassasiyet gerektiren durumlarda ise, şehir isminin metinde ilk kez geçtiği yerde; şehir isminin, üç hatta dört farklı şekildeki yazılışını aktardım.

Aksi belirtilmedikçe Fransızca, Almanca, Rusça, Bulgarca ve Türkçeden yapılan çeviriler şahsıma aittir.

Çeviride Rusça, Bulgarca ve Çince ad ve terimlerin yazılışında Türkçe okunuşları temel alınmıştır.

ÖNSÖZ

Kimin Savaşı?

Amerikalı, Avusturalyalı, İngiliz, Kanadalı ve Batı Avrupalılar, 1939-1945 arasında yaşanan küresel çatışmayı hep Hitler'in savaşı olarak görmüştür. Olayın başlangıcı, kişiden kişiye değişiklik gösterir; kimine göre savaş, 1919 Versailles Antlaşması'yla, Versailles'a Almanların verdiği tepki olarak, Hitler'in 1933'te iktidara gelişiyle, 1936'da Ren bölgesini yeniden askerîleştirmesiyle, 1938 Münih Konferansı'yla, 1938 Kasım'ının *Kristallnacht*'ı[1] ile, kimine göre de 1939 Mart'ında Çekoslovakya'dan artakalanın Almanlar tarafından işgali ve İngilizlerin Polonya'ya verdiği garantiyle, ya da tüm bunların içinden en malumu olan 1 Eylül 1939'da Almanların Polonya'yı işgaliyle başlar. Ama hikâye nasıl başlarsa başlasın, merkezinde savaşa anlam kazandıran kötü adam olarak hep Hitler bulunur. Popüler kültürde Naziler, savaş esnasında beyaz perdeye yansıtılan *Casablanca*'dan[2] (1942) 2009 yapımı *Inglorious Bastards*'a[3] kadar bakıldığında görüleceği üzere mütemadiyen tezat karakterdir.[4] Siyasette ise Naziler, rakibe karşı kullanılacak silahtır; Hitler'e benzetilmek, hakaretlerin en büyüğüdür. Mel Brooks'un

1 *"Kristal Gece" Kırık Camlar Gecesi* olarak bilinen, Nazi hakimiyetindeki topraklarda Yahudilere karşı yapılmış pogrom. 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece boyunca, Yahudilere maddi ve manevi zararlar verilmesinin yanı sıra büyük tutuklama dalgaları başlamıştır. (ç.n.)

2 *Kazablanka*, İkinci Dünya Savaşı esnasında, Hitler'den Fas'ın Kazablanka şehrine kaçan Avrupalıların maceralarını anlatan bir kült film. (ç.n.)

3 Quentin Tarantino yapımı *Soysuzlar Çetesi* olarak bilinen film. (ç.n.)

4 Hikâyede ana karakterlerin özelliklerini ön plana çıkarmak için ana karakterin tam zıtı olacak şekilde kurgulanan karakterler. (ç.n.)

The Producers'ı[5] haricinde, Hitler Almanya'sını kimse savunamaz. Hitler, yol açtığı dehşetlerle hâlâ kabuslarımızın başkahramanıdır; bizi faşizm, anti-semitizm, ırkçılık ve Nazizm'in diğer bütün kötülüklerini kınamada bir araya getiren unsurdur.

Yine de İkinci Dünya Savaşı'na, Berlin'den Pekin'e doğru gittikçe inandırıcılığını daha da yitiren Hitler merkezli bakışın, eksik bir yanı hep olmuştur. Alman taarruzunun Doğu Avrupa'daki etkisi, Stalin'in bıraktığı izlerden çok daha kısa ömürlüydü. Volga'nın doğusunda neredeyse hiç izi kalmayan Hitler'in ordusu, Asya'da fiilen savaşmamıştı; Hitler'in vadesi kısa zamanda dolan imparatorluğunun ardında hiçbir iz kalmamışken, Sovyet savaşının mirası Çin, Kuzey Kore ve Vietnam'ın komünist hükümetlerinde bugün hâlâ yaşıyor. 1941'in Aralık ayında düzenlenen ve ABD'nin savaşa girmesine yol açan Pearl Harbor saldırısında da Hitler'in parmağı yoktu. Buna rağmen Hitler, Japonya'yla dayanışma göstermek adına budalaca davranıp saldırıdan sonra ABD'ye savaş ilan ederek kendini Roosevelt yönetiminin hedef tahtasına oturtmuştu. Putin Rusya'sında komünizm reddedilmiş olsa da Stalin ve "Büyük Vatanseverlik Savaşı," Batı'dakinin aksine Hitler merkezli olmayan "faşizme karşı" büyük Rus zaferi olarak hafızalarda emsali görülmemiş büyüklükte bir yer edinmiş durumda. İkinci Dünya Savaşı olarak adlandırdığımız çatışma; Pekin, Pyongyang, Hanoi, Moskova, Budapeşte veya Bükreş'ten bakıldığında Hitler'in savaşı olarak görülmüyor. 1939 Eylül'ünde başlayıp 1945 Mayıs'ındaki zafer yürüyüşleri ve kutlamalarla da bitmiş değil. Doğu Avrupa'da savaş, Sovyet askerî işgali şeklinde 1989'a dek sürdü. Kore yarımadası, Çin ve Tayvan'da ise yarattığı çatışmalara hâlâ çözüm bulunamadı.[6]

Savaşı, 1931 Eylül'ünde Japonların Mançurya'yı işgaliyle başlatıp 1945 Eylül'ünde kayıtsız şartsız teslim olmalarıyla bitirmenin abartı olacağı konusunda birçok tarihçi hemfikir. Victor Davis Hanson'ın

5 *Yapımcılar.* Brooks'un hem senaristliğini hem de yönetmenliğini yaptığı 1967 yapımı kara komedi. Bir tiyatro yapımcısı ve muhasebecisi kasten kötü yapımlar çekerek para kazanmaya çalışmaktadır ve Hitler ile Nazileri konu alan bir müzikal hazırlarlar. (ç.n.)

6 Putin döneminde "İkinci Dünya Savaşı anlatısı" için bkz. Mark Edele, "Fighting Russia's History Wars (Rusya'nın Tarih Savaşlarında Çarpışmak)," *History & Memory*, 29 (2) (Sonbahar / Kış): s. 90-124.

The Second World Wars isimli eseri, bu bakış açısını izah ediyor. Antony Beevor da *The Second World War* eserinin girişinde bu savaşı, "Bir çatışmalar karışımı" olarak ifade ediyor. Bütün suçu bir adamın üzerine, Mançurya'daki çatışma başladığında Almanya'da iktidarda bile olmayan ve Japonya, on dört yıl sonra teslim olduğunda da yaşamayan tek bir adamın üzerine yıkmak, daha büyük bir abartı olur. Buna rağmen 1931 ila 1945 arasında süregelen küresel çatışmalar arasında bağlantı kurulacaksa, o süreç zarfında hayatta ve iktidarda olan; orduları hem Avrupa'da hem de Asya'da kesintili olsa da düzenli olarak savaşmış, imparatorluğu, çarpışmaların çoğuna sahne olmuş Avrasya kıtasınca uzanan, toprakları iki büyük Mihver gücünün hedefinde olan ve ikisine karşı da zafer kazanan, bu esnada da imparatorluğunu genişleten, tarafsız bir çerçeveden bakıldığında, günümüzde akla hayale sığmayacak boyutta (otuz milyon civarında) can kaybı vererek savaş ganimetlerine konan muzafferi seçmek çok daha mantıklı olur. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda savaş Hitler'in değil, Stalin'in savaşıdır.[7]

Stalin'in bu küresel çatışma üzerindeki etkisi en bariz biçimde, geniş açıdan bakıldığında anlaşılıyorsa da bu, dar çerçeveden bakıldığında daha az görünür olduğu anlamına gelmez. Japonların 1931 Eylül'ünde Mançurya'yı istilası; Japonya'nın, Mançurya'nın kilit nitelikteki liman ve demiryollarının hâkimiyeti üzerine Rusya'yla Çarlık döneminde başlayan ve Sovyet döneminde devam eden çatışmanın tırmandığı bir andı. Stalin, 1929'da ana demiryollarını güvenceye almak için Mançurya'ya 100.000 asker konuşlandırmıştı. Sovyetler, 1945 Ağustos'unda Japonya'yı Mançurya'dan tamamen sürene dek Japon güdümündeki Mançukuo sınırlarında dahi asker bulundurmaya devam etti. 1939'un en kritik dönemi olan ağustos sonu ve eylül başında bile direksiyonda Stalin vardı. 23 Ağustos Molotov-Ribbentrop Paktı'nın; Hitler'e, Polonya'yı, Sovyet müdahalesi korkusu olmadan işgal etme fırsatını verdiği malum. Almanların; Kızıl Ordu'nun, Polonya'yı kendileriyle aynı anda işgal ederek anlaşmada kendilerine bırakılan yeri almasını ya da Stalin'in bölgesinin kendi bölgelerinden

7 Antony Beevor, *Second World War* (2012) 2; Victor Davis Hanson, *The Second World Wars* (2017). Savaşa küresel açıdan bakarken geleneksel çizgiye daha yakın duran yorumlar için, bkz. Gerhard Weinberg, *A World at Arms* (1993) ve Max Hastings, *Inferno* (2011).

daha fazla olmasını beklediği ise o kadar malum değil. Stalin, işgal emrini vermeden önce Almanya'nın, Polonya ordularını yok etmesini beklemişti; hatta SSCB'nin Polonya'yla savaşta olduğunu reddetmiş, Hitler'in müttefiki olduğu izlenimi vererek başına bela almaktan kaçınmıştı. Polonya'yı bölen de Hitler değil, Stalin'di; bu, önceki yıl, Hitler'i müzakere masasına oturtmak için ortaya attığı bir yemdi. 1939 Eylül'ünde patlak vererek İngiltere, Fransa ve Polonya'yı Almanya'yla karşı karşıya getiren ve SSCB'nin "tarafsız" olduğu Avrupa Savaşı'nda Hitler, bu ülkelerle karşı karşıya kalmayı tasarlamamış ve istememişti ve Fransa ve İngiltere'nin, Çekoslovakya mevzusunda olduğu gibi geri adım atacağına inanıyordu. Bu savaş, Fransız ya da İngiliz çıkarlarına hizmet etmedi. Fransa ve İngiltere'nin savaşa katılmaya isteksiz olmaları, Polonya'yı 1939 yılında muharebe alanında yalnız bırakmış, altı yıl sonra son hesaplaşma esnasında ikisinin imparatorluğu da yıkılmış; Polonya, Sovyet hâkimiyetine terk edilmişti. Her ne kadar Almanların harekâtlardaki çevikliği ve Batı'nın başarısızlığı ile savaş, 1914-1918 savaşında olduğu gibi iki tarafa da eşit zayiat verdiren bir yıpratma harbine dönüşmemiş olsa da neticede bu, Stalin'in tam olarak arzuladığı savaştı.

Bu iddianın spekülasyondan ibaret olduğunu söylemek doğru olmaz. Stalin'in, savaşan kapitalist fraksiyonlar arasında çatışmaları çoğaltmanın komünizme yeni zaferler kazandıracağı fikrine dayanan Sovyet dışişleri politikasına dair diyalektik görüşünün kökeni, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimlerine dayanan; yazılı ve sözlü olarak sıklıkla ifade edilen Marksist-Leninist görüştü. Stalin'in dünyaya bakışını anlamak için süslü ideolojik çalışmalar yapmak ya da kâhin olmak gerekmiyor; sözlerini okumak ve eylemlerini, sözleri bağlamında değerlendirmek kâfi. Tarihçilerin, Hitler'in ideolojisini, stratejik düşünüşünü, savaş hedeflerini anlamaya çalışmaya harcadığı enerjinin çok daha azını harcayarak bile, onu mağlup eden adam Stalin'i anlayabiliriz. Günümüzde Rus arşivleri erişime ekseriyetle açıkken, Sovyetlerin *Politbüro*'sunun basılı onlarca orijinal materyal ve paha biçilemez keşiflerini ihtiva eden belge koleksiyonu "Hususi Dosyalar" ile, neredeyse otuz yıldır ortada olan bu materyali temel alarak gelişmekte olan bir ikincil literatür mevcutken, İkinci Dünya Savaşı

literatüründe Hitler takıntısı ve bu takıntının beraberinde Sovyetlerin muazzam rolünün ihmal edilmesi için hiçbir bahane olamaz. Stalin'in bu savaştaki rolünü, savaşın en başından, Avrupa ve Asya'daki Sovyet çıkarlarına hiç olmadığı kadar uygun ilerlediği yıllara ve milyonlarca insanın hazin sonuna varıncaya yeniden değerlendirmek için ihtiyacımız olan tüm bilgilere sahibiz.[8]

Bu sayfalarda ortaya çıkan hikâye; hoş, eğitici bir hikâye değil ancak 1930'ların sonlarında Sovyetlerin, yanıltıcı "kolektif güvenlik" çığırtkanlığından, Stalin'in Polonya işgali sonrası İngiltere ve Fransa'yı manipüle edişine, İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği geniş bir koalisyonun neredeyse SSCB'ye savaş ilan etmesine sebebiyet verecek olan Finlandiya'nın Sovyetlerce işgaline, Stalin için sözde *Sahte Savaş*[9] dönemindeki en tehlikeli o ana, Balkanlarda Alman-Sovyet karşılaşmasının ve Stalin'in, Hitler'e Sovyetlere yapılacak saldırıyı (Barbarossa Harekâtı) başlatma kararı verdiren diplomatik şantajına kadar, takıntılı bir şekilde Alman merkezli olan İkinci Dünya Savaşı literatürü yüzünden gölgede kalmış meseleleri aydınlatmaya yardımı olacağını umuyorum. Sovyetlerin, 1941 baharındaki askerî tutumuna dair ihtilafı, Stalin'in aslında sanıldığından daha az şaşırdığı Alman işgali sonrasında geçirdiği iddia edilen sinir krizini, 1941'de Doğu Cephesi'nde Sovyet seferberliğini durdurma noktasına gelen "alüminyum savaşını" inceleyeceğiz. Sonrasında Barbarossa Harekâtı'nın ilk altı ayında yaşanan, tam tekmil donatılmış Kızıl Ordu'yu neredeyse imha eden, Stalin'in planlarını ters yüz eden ve SSCB'yi iyice köşeye sıkıştıran zayiatın boyutunu değerlendireceğiz. Ardından Stalin'in 1943'e dek stratejik

8 "Mezhdunarodni fond demokratiya" (Uluslararası Demokrasi Fonu) tarafından, 1990'lardan, Sovyet dönemi suçlarını ortaya çıkartan kitaplar basmak modasının düşüşe geçtiği Putin dönemindeki 2008'e kadar yayımlanan, dikkate değer çalışmalardır. En çarpıcı olanı, 1998'de, Yeltsin'in erime döneminin zirvesinde yayımlanan iki ciltlik, 1941 Haziran'ındaki Sovyet askerî durumunu, Büyük Vatanseverlik Savaşı destanı tabusuna değmeyi riske ederek, 1940-1941 arası Stalin'in dış politikası ve askerî takviyelere dair birkaç arşivden toplanan belgelerle oluşturulan *1941 God. Dokumentiy*'dir *(1941 Yılı Belgeleri)*. Bu ciltlerin günümüzde baskısı tükenmiştir ve erişimi zordur, ancak Rus kütüphanelerinde bulunmaktadır.

9 *Phony War* (İng.) İngiltere ve Fransa'nın Nazi Almanya'sına savaş ilanı ile Almanya'nın Fransa'yı işgali arasındaki sekiz aylık süreç boyunca, büyük çaplı operasyon görülmemiştir. Bu da dönemin "sahte savaş" dönemi olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. (ç.n.)

inisiyatifini toparlamasını ve Berlin'le Pekin'e yönelmesini sağlayan bir dizi diplomatik başarıyı inceleyeceğiz. Bu başarılar arasında, Sovyet ajanlarının Stalin'in dış politikasının yıllardır en büyük önceliklerinden biri olan ABD'yi Japonya'yla savaşa çekmek ve Amerika'nın önüne "Önce Almanya" hedefini koymak üzere yaptıkları; Sovyet diplomat, sempatizan ve ajanlarının, İngiliz ve Amerikalıların, Yugoslavya, Polonya, Çin ve savaş sonrası Almanya üzerine politikasını şekillendirmede gösterdiği çaba, "Ödünç Verme-Kiralama Yasası" kapsamında art arda verilen yardımlarla Sovyet sınai kapasitesinin tesisi, Stalin'in hem Avrupa hem de Asya'daki zaferlerini mümkün kılan silah, yakıt ve vurucu çevik kuvveti sağlamada bu yasanın oynadığı beklenmedik rol bulunuyor. Doğu Cephesi meraklıları, on yedinci bölüme dek; Hitler'in, SSCB'yi işgaline gelinmediğini gördüğünde şaşırabilir. Ancak 1939-1941 arasında yedi komşu ülkesini işgal etmiş, türlü türlü suçlara imza atmış Stalin'in, Alman işgalinin getirdiği halkla ilişkiler mucizesi ile Roosevelt yönetimince geçmişe bir kalem çekilmeden ve Sovyet ordularının, Alman *Wehrmacht*'ı[10] ile savaşta koçbaşı vazifesi görebileceğinin anlaşılmasıyla, Stalin'in Hitler'in saldırgan müttefiki imajından sıyrılıp "Joe Amca'ya" dönüşmeden evvel neler peşinde olduğunu öğrenebilecekler. Churchill hayranlarının, başbakanın 1939'da dahi nasıl Stalin'e yakın ve Polonya'ya uzak durduğunu; mantıklı ve gerçekçi olduğu söylenen bu adamın, Yugoslavya'da Sovyet propagandasına nasıl kandığını öğrendiklerinde şok olabilirler ancak Churchill'in, 1943'te savaşı İngiliz güç ve nüfuzunu muhafaza etmek üzere şekillendirmek üzere son büyük hamlesi niteliğinde olan "Akdeniz" kumarında haklı bulunması da hoşlarına gidecektir.

Bu eser, bir Stalin biyografisi değildir. Bu alanda arşiv araştırmalarına dayanan, bazıları Rus tarihçiler tarafından yazılmış başarılı çalışmalar hâlihazırda mevcuttur. Hakkında birçok güzel çalışma bulunan Doğu Cephesi'nin askerî tarihi de değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın kapsamlı bir tarihi hiç değildir. Yapmaya çalıştığım şey, bu savaşı; yeni erişime açılmış, Avrupa ve Asya cephelerini konu edinen Rus belgeleri ve Polonya ile Balkanların Batılı tarihçilerin nadir ilgisini çeken materyalleri ışığında savaşı yeniden incelemektir. Almanya, Fransa,

10 Alm. *Savunma Gücü*. Nazi Almanya'sı Kara Kuvvetleri. (ç.n.)

İngiltere ve Amerika'da uğrak yer hâline gelmiş arşivler bile yeni sorular yönelttiğinizde şaşırtıcı sonuçlar çıkarabiliyor. Bazı bulgularım yeni. Bazıları da yaygın İkinci Dünya Savaş(ları) anlatılarına uymadığı için ihmal edilen veya unutulan eski koleksiyon ve çalışmalardan oluşuyor. Hiçbir çatışma mecburi değildir ve bu savaş kadar uzun soluklu olmamalıdır. Bu çatışma, milyonlarca insanın yaşamına, ev, mülk ve geçim kaynaklarına mal oldu; yüz milyonlarcasını yıllar boyu totaliter rejimler, yabancıların tahakkümü veya nükleer kıyamet tehdidi altında yaşama mahkûm etti. Olayların akışına dair benim yorumlarıma herkes ikna olsun ya da olmasın; umudum, her okuyucunun yeni bir şeyler öğrenmesiyle savaşın mirası ve anlamı üzerine düşünmelerine sebep olmaktır. Kurbanlara bu kadarını borçluyuz[11].

11 Son dönemde çıkan en kayda değer biyografi, Stephen Kotkin'in ilk iki cildi 2015 ve 2017'de çıkan, üçüncü cildi de beklenen *Stalin*'idir. Simon Sebag Montefiore'nin *Stalin: Court of the Red Tsar (2004)* ve *Young Stalin (2008)* eserleri ana kaynaklardandır. İngilizceye çevrilen popüler Rusça biyografiler ise, Dimitri Volkogonov'un bilgilendirici, hatta fazla ayrıntılı denebilecek eseri *Stalin: Triumph and Tragedy (Harold Shukman, ed., 1991)]* ve daha ölçülü olan, Oleg Khlevniuk'un *Stalin: New Biography of a Dictator* (çev. Nora *Favorov) (2015)* eseridir.

Genel olarak Doğu Cephesi'ne dair, Evan Mawdsley'nin *Thunder in the East (2006)* eseri, Komünizm sonrası Rus arşiv araştırmalarını ve uzman literatürünü birleştirmiştir. David Glantz, belirli harekâtlar üzerine birçok eser kaleme almış, araştırmalarının çoğunu *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler (2015)* eserinde birleştirmiştir. Antony Beevor, etkileyici çalışılmış ama kapsamlı olmayan, çoksatan, *Stalingrad (1999)* ve *The Fall of Berlin 1945 (2003)* eserlerinde en çok okuyucuya ulaştı. David Stahel alana, özellikle de savaşın Alman tarafına, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East (2011)* ve *Retreat from Moscow: A New History of Germany's Winter Campaign, 1941-1942 (2019)* kitaplarıyla katkıda bulunmuştur. John Erickson'un *Road to Stalingrad (1975)* ve *Road to Berlin (1983)* kitapları Rus arşivleri açılmadan önce yazılmış olsa da aydınlatıcıdır.

Son zamanlarda çıkan, savaşın genel tarihini anlatan eserlerden Antony Beevor'un *Second World War (2012)* kitabı, yazarın Sovyet kaynaklarıyla yoğun çalışması sayesinde, bakış açısının orijinalliğiyle ön plana çıkıyor. Yine Alman-odaklı olsa da, Brendan Simms'in *Hitler: A Global Biography* kitabı da, yazarın Hitler'in stratejik düşüncesine dair birçok yaygın varsayıma karşı çıkmasıyla, örneğin İngiltere'ye yaptığı barış tekliflerini ciddiye alması ve Barbarossa Operasyonu'nu ideolojik sebepler dolayısıyla kaçınılmaz görmeyi reddetmesiyle, savaşa yeni bir bakış açısı getiriyor.

GİRİŞ

5 Mayıs 1941

AKŞAM, gayet sıradan başlamıştı. Kremlin'in Andreevski Salonu'nda Komünist Enternasyonal Sekreteri ve parti önde gelenleriyle çevrili olduğu halde, iki bin civarı seçkin askerî akademi mezununa seslenen Josef Stalin, "Modern teçhizatı öğretmedeki açığı kapattıkları için, akademilerin yönetici personeline, komutanlara, öğretmenlere, kadeh kaldırdı." Ardından, proletaryanın silahlı gücü, heybetli Kızıl Ordu hakkında bilindik böbürlenmeleri başladı. Kızıl Ordu'nun 1939-1940 Fin Savaşı'ndaki, kendilerine en azından modern harp konusunda acı dersler veren daha az şanlı performansını geçiştirerek, 1939 Ağustos'unda Japonya'nın Mançurya'daki Kwantung ordusuna karşı kazanılan ve üç hafta önce imzaladığı dünyayı sallayacak Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı'yla somutlaşan büyük zaferleri hatırlattı.

Stalin astlarına, SSCB, "Sovyet-Fin savaşından sonra, ordumuzu yeniden yapılandırıp onu modern askerî teçhizatla donattı." diye anımsattı. Kızıl Ordu'nun tümenlerini, yüz yirmiden üç yüzün üstüne çıkardığı ve üçte birinin mekanize olduğuyla övündü. Sovyet zırhlı araçlarının da görünümünü değiştirdiğinden bahsetti. 1939'da Finlerin "Molotov kokteyli" ile kolayca havaya uçurulan tankları, artık üç dört kat kalın zırhlarıyla daha kuvvetliydi. Stalin'in ifade ettiği gibi, ağır Sovyet *KV*'leri[1] ve *T-34* gibi orta sınıf modeller, "Cepheyi yarıp geçebileceğinden en önde olacaklardı." Sovyet topçu birlikleri, "Dönüştürülmüş; top sayısı arttırılmış, obüs sayısı ise azaltılmıştı." Kızıl Ordu'nun

1 Kliment Voroşilov (KV), SSCB üretimi ağır sınıf tank serisi. (ç.n.)

artık saniyede 1.000 metreye kadar ateşleyebilen topları bulunan çok sayıda tanksavar ve uçaksavarı da vardı.[2]

Stalin, son iki yıl içerisinde tamamen modernleştirilen Kızıl hava filosunun avcı uçaklarının hızı, saatte ortalama dört yüz ila beş yüz kilometre iken; bu hızın, taarruz esnasında piyadeye yakın destek vermek için tasarlanmış yeni *I-15*, *I-16* ve *I-153* model (Çayka[3]), hafif bombardıman uçakları ve son model *Mig-3* avcı uçaklarında saatte altı yüz- altı yüz elli kilometreye yükseltildiğinden de bahsetti. "Savaş hâlinde bu uçaklar en önde konuşlandırılacak."[4] diye ekledi.

Stalin, Alman *Wehrmacht*'ının, Hitler'in 1939'da Polonya'da, 1940 baharında Fransa ve Benelüks ülkelerinde, İngiliz kuvvetleri karşısında Norveç'ten Belçika'ya; son dönemde de Libya, Yunanistan ve Girit'e varıncaya kadar her yerde kazandığı çarpıcı başarılarından dolayı "zafer sarhoşu olduğunu" kabul ederken; bunun yanında, "Alman ordusunun tank, topçu sınıfı, hava kuvvetleri bakımından dişe dokunur bir yanı yok." diyerek alay etmeden geçmedi. Alman tanklarının, zırh ve vuruş gücü bakımından yeni Sovyet modelleri kadar kaliteli olmadığını söyledi. Yerlere göklere sığdırılamayan *Luftwaffe*,[5] 1940 Britanya Muharebesi'nde Kraliyet Hava Kuvvetleri'ni mağlup edememiş, savaşa girmemiş olmalarına rağmen üstün savaş uçağı üreten "Amerikalıların yanında solda sıfır kalmıştı." Stalin'e göre *Wehrmacht*'ın başarıları da, Alman komuta kademesi, "Askerî teknolojiyi ilerletme isteğini kaybettiğinden orduda rehavete yol açıyordu." Stalin, "Almanlar ne kadar iyi olurlarsa olsunlar, dünyada mağlup edilemeyecek ordu yoktur ve hiç olmamıştır." diye gürledi. [6]

Stalin'in Sovyet askerî teknolojisi üzerine monoloğu, odaya alınmamış yabancı askerî ataşelere ne kadar ilginç gelecek olursa olsun, akademi mezunları buna aşinaydı. Stalin yine de etkileyici bir performans sergilemişti. Kızıl Ordu tank mürettebatının, havacıların, topçuların

2 "Vyistupleniye general'nogo sekretarya TsK VKP (b) I. V. Stalina pered vyipusknikami voennyih akademi RKKA v Kremle," 5 Mayıs 1941, orijinal Rusçasında *1941 Yılı Belgeleri* 437 no.'lu belge olarak üretilmiş. [Belgenin orijinali için; Stalin dosyası (fon 358), RGASPİ, opis 1, del' 3808, list' 1-12.] (Der.) L. E. Reşin, vd. (1998), *1*, s. 158-159.

3 Ru. Martı. (ç.n.)

4 a.e., s. 159.

5 Nazi Almanya'sı hava kuvvetleri.

6 a.e., s. 160-161.

ve "modern piyadelerinin" sağlığına kadeh kaldırarak sözünü tamamlamadan önce, kırk dakika boyunca yazılı bir metne bakmadan konuştu. Hükümetin not tutucularından biri günlüğüne, "Askerî birliklerimize, kuvvetimize duyduğu güveni yansıtan ve Alman ordusunu kuşatan 'zafer havasını' dağıtan olağanüstü bir konuşmaydı." diye yazacaktı. Konuşmasından memnun olan Stalin kürsüyü, davetin ev sahibi, Frunze Askerî Akademisi yöneticisi Tümgeneral M. S. Hozin'e bıraktı.[7]

Sonrasında yaşananlar öylesine dramatik ve beklenmedikti ki olayları orada bulunan kimse unutmadı. Hozin, dönemin *Pravda*[8] propagandasını papağan gibi tekrarlayarak, Stalin'in; Sovyetler Birliği'ni, Avrupa ve Asya'yı kasıp kavuran "kapitalist savaştan" uzak tutan "barış siyasetinin" başarısını övdü. Basmakalıp övgülerini bitiremeden önce Stalin ayağa fırladı, zavallı generali susturdu ve "eski politikaları" dayattığını söyleyerek onu azarladı. 1939 Ağustos'unda Nazi Almanya'sıyla imzalanan Molotov-Ribbentrop Paktı'na gönderme yaparak, subay ve komutanlarına, biraz daha ılımlı bir tonda, "Sovyet barış politikası, Kızıl Ordu'ya modernleşme ve silahlanma için zaman kazandırdı ve SSCB'nin batı ve kuzey yönlerinde sınırlarını genişletti, nüfusunu on üç milyon arttırdı." diyerek güvence verdi. Sonra dürüstçe ekledi; "Ama sulh yoluyla yeni bölgeler kazanma zamanı sona erdi. Artık bu yolla bir avuç toprak bile kazanılamaz."[9]

Stalin, geleceğin komutanlarını, "Kızıl Ordu, sulh siyaseti döneminin bittiği fikrine alışmalı. Sosyalist cephenin şiddetle yayılma çağı gelmiştir." diye uyardı. Genç taarruzcularını, "Taarruza geçmenin gereğini anlamayanlar hem burjuva hem de budaladır." diyerek azarladı. Stalin, stratejik planlama ve tatbikatların, 1941 öncesi Avrupa Savaşı'na yönelik düzenlenen müdafaa doktrini, yalnız zayıf ve hazırlıksız Kızıl Ordu için uygun olduğunu, "Fakat bugün ordumuz yeniden inşa

7 a.e., s. 161-162.

8 SSCB Komünist Parti Merkez Komitesi'nin resmi yayın organı olan günlük gazete. (ç.n.)

9 Ernst Topitsch'in *Stalin's War* eserinin 100. sayfasında alıntılanmıştır. (Ziyafete katılmış bir Rus subayından öğrenen Alman diplomat Gustav Hilger'in yazısından alınmıştır.) Bu kaynakla tutarlı, ancak daha farklı bir açıdan bakan başka bir kaynak ise, V. A. Malyşev'in hatıratına 5 Nisan 1941 tarihinde kaydettikleridir. Stalin'in, sulh siyasetiyle 1939'da, SSCB'nin Polonya'nın doğusundan aldığı topraklar olan "Batı Ukrayna, Belarus ve Besarabya'yı" kazanmakla övündüğünü kaydetmiştir. (Nevejin, A. *Zastol'nyie rechi Stalina: Dokumentyi i materialyi*, s. 280.)

edildiğinden çağdaş bir harpte savaşmak için donatılmış vaziyetteyiz; kuvvetimiz yerinde, müdafaadan taarruza geçmeliyiz." şeklinde açıkladı. Stalin'e göre bu değişim yalnız fiziki değil ruhsal da olacaktı; "Kızıl Ordu subay ve siyasi komiserlerinin, askerlerimize verdiği eğitim, propaganda ve teşviki değiştirmesini ve zihinlerine taarruz zihniyetini işlemesini gerektirecek, idari bir değişim yaşanacak."[10]

Stalin, Berlin'deki sabık müttefiki Hitler'e, üstü kapalı bir tehdit gönderiyordu: "Artık *Wehrmacht*'ın pohpohlanmasına temelli son vermenin zamanı gelmiştir." Sovyet lideri, "Savaş çıkacağı kesin." taahhüdünde bulundu. Bazı tanıklara göre, "Düşmanın Almanya olacağını" da ifade etmişti. Stalin, SSCB'yi "Av beklentisiyle heyecanlanmış, avını pusuya düşürme fırsatını bekleyen, vahşi bir yırtıcı hayvana" benzetti. Ona göre "[Bu hayvanın] fırsatı yakalayacağı gün çok yakındaydı."[11]

Stalin, ciddi olduğunu göstermek üzere, işleri ekseriyetle arka planda yürüttüğü gölgeleri terk ederek, 6 Mayıs'ta SSCB devletinin başkanlığını yürüten Vyaçeslav Molotov'un yerini aldı ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı'nı üstlendi. O andan itibaren Sovyet dış politikasının tüm sorumluluğu, savaş ve barışta, zafer ve mağlubiyette yalnız Stalin'in elindeydi. Hile hurdanın zamanı bitmişti. Savaş kapıdaydı.

---

10 "Vyistupleniye general'nogo sekretarya TsK VKP (b) I. V. Stalina pered vyipusknikami voennyih akademi RKKA v Kremle," 5 Mayıs 1941, orijinal Rusçasında *1941 Yılı Belgeleri* 437 no.'lu belge olarak üretilmiş. [Belgenin orijinali için; Stalin dosyası (fon 358), RGASPİ, opis 1, del' 3808, list' 1-12.] (Der.) L. E. Reşin, vd. (1998), *1*, s. 162.
"Hem burjuva hem de budala" ifadesi için bkz. ""Übersetzung des Berichtes des Generalmajors Naumow über ein Bankett in Moskau am 5.5.41 anläßlich des Abschlusses eines Kriegsakademie-Lehrganges,", PAAA, R 104585.

11 a.e. Stalin, Hozin'in sözünü kestikten sonra olanlara dair farklı rivayetler bulunuyor. Bütün bu rivayetler Stalin'in sözlerinin altında yatanın, müdafaadan taarruza geçileceği olduğunda hemfikir. Bu kaynakla çoğunlukla tutarlı olsa da, farklılıklar barındıran çağdaş yorumlar için bkz., V. A. Nevejin'in *Zastol'nyie reçi Stalina* eserinde alıntılanan V. A. Malyşev, G. M. Dimitrov'un 5 Mayıs 1941 tarihli hatırat kayıtları, s. 279-281.
"Savaş olacağı kesin. Düşman da Almanya olacak." için bkz. Kotkin, *Stalin*, 2. cilt, s. 862 (farklı bir yorum daha).

I.

FIRTINA ÖNCESİ

1917-1938
Sovyet Dış Politikasının Ana Akımları

1

Dünya Devrimi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), nevi şahsına münhasır bir devletti. İlk günlerinden itibaren kendini, kapitalist devletlere karşı "dünyanın ilk proleter hükümeti" olarak tanımladı. Vladimir Lenin'in devrim hükümeti, 1918 Şubat'ında, sabık Çarlık Rusya'sının yaptığı anlaşma ve borç yükümlülüklerini reddederek; kendini uluslararası sistemin dışında, esasen sistemin üzerinde, yasa dışı olarak konumlandırdı. Anlaşmalar, hukukun üstünlüğü gibi bayat "burjuva" kavramlara değil, yalnız küresel proletarya ve dünya devrimine bağlıydı. Lenin, alamet-i farikası olan açık sözlülüğü ile, 1918 Mayıs'ında "küçük burjuva zihniyetini" kınadığı bir kitapçıkta buna şöyle açıklık getiriyordu: "Savaş ancak proletarya tarafından kendi ülkesindeki burjuvaziyi fethettikten sonra, sosyalizmi güçlendirmek ve yaymak amacıyla açılırsa meşru ve 'kutsaldır'."[1]

Lenin'in nefretle kınadığı Batılı kapitalist güçler olan İngiltere, Fransa ve ABD, Bolşeviklere aynı şekilde karşılık verdi; yurtdışındaki Rus varlıklarını dondurdu ve Lenin'in yasa dışı rejimini tanımayı reddetti. 1914'ten önce dünyanın en büyük ve en dinamik ekonomilerinden biri olan Rusya'nın uluslararası sistemden ayrılması, dünyanın 1918 sonrası deneyimleyeceği mali kırılganlığı tek başına derinden etkilemeye yeterdi. Ekonomi, Birinci Dünya Savaşı'nın altyapıyla ticarete verdiği zarar ve borçla alevlenen enflasyon yüzünden hâlihazırda yıkımın eşiğinde idi. Rusya, 1917 Ekim Devrimi'nden önce dış borçlarının çoğunun sahibi olan söz konusu Batılı ülkelerle müttefikti ve 1914

1 Lenin, "Left-Wing Childishness and Petty Bourgeois Mentality," Mayıs 1918. Lenin, *Selected Works*, cilt VII içinde. (s. 357)

Eylül'ünde imzalanan Londra Antlaşması uyarınca, içinde Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın bulunduğu İttifak Devletleri'yle tek başına barış antlaşması imzalamayacaktı. Lenin'in diplomatları, 1918 Mart'ında muzaffer Almanlarla Brest-Litovsk'ta anlaştığında; bu, İtilaf Devletleri'nin gözünde rejiminin ne kadar kanunsuz olduğunu gösterdi. İtilaf güçleri de başlamakta olan Rus İç Savaşı'nda Lenin'in düşmanlarına asker göndererek; Bolşeviklerin, "bize karşı onlar" temelli dış politikasının haklılığını kanıtlamış oldu.

Bolşevik Rusya ve kapitalist güçler arasındaki karşılıklı antipatiye rağmen diplomasi genelde makul tutumlarla yumuşatılarak sürdürülüyordu. Lenin'in, açıkça hor gördükleri kapitalist Almanya ve diğer İttifak Devletleri'yle cezai bir anlaşma imzalamak üzere diplomatlarını gönderdiği Brest-Litovsk'ta da durum böyleydi. Bu küçümseme öyle barizdi ki Rusların, görüşmelere giderken bile trende Alman askerlerine propaganda broşürleri attığı görüldü. Alman savaş uçakları, Lenin'i köşeye sıkıştırmak için 1918 Mart'ının başlarında Petrograd'ı dahi bombaladı, bu da Dışişleri Komiseri Leon Troçki'nin Alman işgalcilere karşı İtilaf güçlerinden yardım istemesine yol açtı. Troçki, önce başkenti Petrograd'dan Moskova'ya taşımak için Fransa'dan lojistik destek istedi, sonra askerî ikmal malzemelerini savunmak için İngiliz deniz piyadelerini kuzey kutbundaki Murmansk limanına davet etti ve son olarak, arkası gelmemiş olsa da, İngiliz ve Amerikan subaylarının, acemi Kızıl Ordu askerlerini eğitmesi fikrini ortaya attı. Sovyetlerin erken dönem hükümeti ve İttifak Devletleri arasında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'na iki tarafın da sergilediği kuşkuculuk damgasını vurmuş oldu.[2]

1918'de erken dönem Bolşevik diplomasisinin Lenin'in rejiminin zafiyetinden kaynaklanan kafa karıştırıcı iniş çıkışlarına rağmen, Sovyet diplomasi teamüllerinin üslubu yavaş yavaş şekilleniyordu. Lenin ve İtilaf güçlerinin Brest-Litovsk'tan sonra geçici bir süreliğine çıkarları çakışınca Troçki, karşı tarafa şartlı olarak zeytin dalı uzatmış olabilirdi; ancak iki taraf arasındaki köklü husumet, şartlar değiştiği anda su yüzüne çıktı. Lenin ve İttifak Devletleri arasındaki ilişki için de aynısı geçerliydi. Ekim Devrimi'nden önce Almanlardan maddi yardım ve lojistik destek kabul

2 Richard Ullman, *Anglo-Soviet Accord*, cilt 1. S. 124-125. Kızıl Ordu'nun düzenine dair bkz. Jacob W. Kipp, "Lenin and Clausewitz: The Militarizarion of Maxism, 1914-21", *Military Affairs* içinde, cilt 49, no. 4 (Kasım 1985). s. 188.

ettiğinden kendisine muhalif olan Müttefiklerin birçoğu, Lenin'in sadık bir Alman ajanı olduğunu düşünse de Lenin, Brest-Litovsk'ta yalnız zaman kazanmak için Almanların taleplerine rıza göstermiş ve eylül ayı sonunda Almanların Batı Cephesi'nde mağlup olduğunu öğrenir öğrenmez şartları tanımadığını ilan etmişti. 10 Ekim'de Moskova'da bulunan bir Alman diplomata göre Brest-Litovsk Anlaşması "ölüydü." Diplomat, "Bolşeviklerdeki nüfuzumuz bitti tükendi; artık bize istediklerini yapıyorlar." diyordu. Almanların ettiğini bulmasından dört köşe olan Bolşevik diplomatlar, Almanların mağlubiyetini kutlamak için Moskova ve Petrograd'daki Alman diplomatların çantalarını topladı ve çantalarda buldukları iki yüz elli milyon Çarlık rublesine el koydu. Lenin ve Uluslar Halk Komiseri Josef Stalin tarafından Bolşeviklerin hâlâ Çarlık Rusya'sını bölmeye çalıştığı dönemde, 1917 Kasım'ında, imzalanan "Rusya Halklarının Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" kararnamesinde adı geçen Fin, Polonyalı, Ukraynalı gibi ulusal azınlıkların özerkliğini teşvik konusunda da aynı durum söz konusuydu. Lenin, hükümeti yeterince güçlendiğinde bu halkları Sovyet kontrolü altına almak için mücadele etti. Ukrayna'da başarıya ulaştı, bağımsızlığını İç Savaş'a dek koruyan Finlandiya'yı ele geçiremedi ve Polonya'da başarısız oldu; Polonya, Kızıl Ordu'yu 1920'de mağlup ederek sınırlarını 1919 yılında Versailles'da İtilaf Devletleri'nin belirlediği "Curzon hattından"[3] öteye, Sovyet Ukrayna'sı sınırlarına dek doğuya doğru genişletti.[4]

Almanya tarafından dikte edilen Brest-Litovsk Antlaşması örneğinde olduğu gibi, kapitalist devletlerle imzalanan antlaşmalar geçici ateşkes niteliğindeydi; ancak Sovyet çıkarlarına hizmet ettiği ya da Sovyetler ihlal edecek kadar güçlü olmadığı sürece geçerliydi. Bu durum Troçki'nin, Bolşeviklerin İtilaf Devletleri'nin kundaktaki Sovyet rejimini boğmak üzere "müdahale" komplosu planlandığı iddiasını ortaya atmasıyla hiç yaşanmamış gibi davranılan, 1918 Mart'ında İtilaf askerlerini daveti

3 I. Dünya Savaşı sonrası Polonya-Sovyet Rusya sınırına dair İngiltere Dışişleri Bakanı George Curzon tarafından sınır kabul edilmesi önerilen hat. (ç.n.)

4 A. Rosemeyer, Moskova'dan Berlin'e gönderilen 10 Ekim 1918 tarihli "Abschrift" (Suret), DBB, R 901 / 86976, s. 84-87; Petrograd'daki Alman askerî komisyonu başkanından rapor, 19 Kasım 1918, PAAA, R 11207; Franz Rauch'un Moskova'dan dönüşte Berlin'deki Alman Dış İlişkiler Ofisi'ne 12 Nisan 1919 tarihli raporu, DBB, R 901 / 82082, s. 22-25. Sovyetlerin uluslar siyaseti için bkz. McMeekin, *Russian Revolution*, on beşinci bölüm ve b.a.

gibi Sovyet-İtilaf antlaşmaları için de geçerliydi. Takvimler 27 Haziran 1918'i gösterirken Troçki'nin halefi, yeni Dışişleri Komiseri Georgi Çiçerin, İngilizler Rusya'nın batısının Alman işgaline uğraması üzerine Murmansk'a Troçki tarafından davet edilmiş olmalarına rağmen, "İngiliz askerî gücünün işgalini" resmî olarak protesto etti.[5]

Kapitalist fraksiyonları birbirine düşürmeye yönelik kurnazca girişim, İtilaf güçleri Rusya'dan çekildikten sonra da Sovyet diplomasi teamüllerinde kendine yer buldu. Lenin, bunu 1920 Kasım'ında, İç Savaş'ta son "Beyaz" güçlerin hezimete uğratılmasından hemen sonra düzenlenen parti kongresinde şöyle ifade etti: "Her biri bizi bıçaklamaya hazır, bu kapitalist hırsızlar gibi, alçaklara illa müsamaha göstereceksek, bıçakları birbirine çevirmelerini sağlamak boynumuzun borcudur." Buna mukabil, 1921 Mart'ında Londra'da imzalanan İngiliz-Sovyet Ticaret Antlaşması, Moskova ve muzaffer Batı güçleri arasındaki buz dağlarını eriteceği izlenimini vermişti. İngiltere savaş sonrasında sınai buhranın pençesinde olduğundan, Sovyet pazarını İngiliz yün ve silah ihracatçılarına açmak isteyen Başbakan Lloyd George, Lenin'in 1918'de ödemeyi reddettiği, temerrüde düşmüş kredi ve öz sermaye yükümlülüklerinin ödenmesini talep etmeyerek elindeki kozu erkenden harcamış oldu. İhracat, Bolşevikler devrimde el koydukları son Çarlık altın külçesini harcayana, Sovyet hükümeti bilfiil iflas edene dek tabii, teşvik edilmişti. İtilaf Devletleri, 1922 Nisan'ında Cenova'da Moskova'ya yeni borçlar vermeyi reddettiğinde; Bolşevikler, Almanya'yla yakınlardaki Rapallo'da bir otelde masaya oturup daha makul bir anlaşmaya vardı. Berlin, Lenin'in Batılıların ödenmemiş borçlarını temelli reddetmesine müsaade etti ve Sovyetlere kredi açtı. Rapallo Antlaşması'nın, Alman sanayicilerin Sovyet Rusya topraklarında silah üretmesi ve denemesine izin vererek Almanların silahlanmasını yasaklayan Versailles Anlaşması'nı ihlal eden gizli maddesi, Almanlarla İtilaf güçleri arasındaki tansiyonu tekrar yükseltti.[6]

Birçok Batılı devlet adamı, Sovyetlerin bu ikiyüzlü tavrıyla şok olsa da Lenin, komünistlerin dış dünya ile ilişkilerinde hasmane tavrını

5 "Soviet Protest Against Allied Intervention", 27 Haziran 1918, Jonathan Daly ve Leonid Tromifov, *The Russian Revolution and its Global Impact* içinde, s. 107.

6 Bkz. McMeekin, *History's Greatest Heist*, dokuzuncu bölüm.
"...illa müsamaha göstereceksek", Lenin, "Speech Delivered at a Meeting of the Moscow Organisation of the Russian Communist Party (Bolsheviks)," 26 Kasım 1920, *Selected Works* içinde, cilt VIII, s. 282-283.

gizlemeye çalışmadı. Moskova'da 26 Kasım 1920'de parti kongresinde yaptığı konuşmada, "Kapitalizm ve sosyalizm var olduğu sürece barış içerisinde yaşayamayacağız. Eninde sonunda biri muzaffer olacak; ya Sovyet Cumhuriyeti'nin ya da küresel kapitalizmin mezarının başında ağıt yakılacak." diye ilan etti. Sovyet dış siyaseti için yeterince açık bir dersti. Lenin, "Sosyalizm tüm dünyada muzaffer olana kadar iki emperyalist güç grubu, bu iki kapitalist devlet grubu arasındaki çelişki ve karşıtlıklardan faydalanmalı ve birbirlerine karşı kışkırtmalıyız." diyerek açıklıyordu. Sovyet devlet adamları, kapitalist dünyanın içindeki rakip koalisyonlar arasındaki tansiyonu yükseltmeye çabalamalıydı. "İtilaf güçleri ve Almanya arasında yeni bir anlaşmazlık" mutlaka çıkacaktı. Lenin'e göre Pasifik üzerinde "egemenlik" ve "yağma hakkı" için "Japon-Amerikan savaşının" çıkacağı da kesindi; "Savaşmak istiyorlar, sayaşacaklar da." diyordu. Avrupa ya da Asya'da çıkacak bir küresel kapitalist savaşın ilk aşamalarında komünistler için en iyisi, muharipler birbirini yorarken kenarda beklemekti. Lenin, "Kapitalizmi bir bütün hâlinde yenecek kadar güçlendiğimiz anda ensesinden yakalayacağız." diye ant içti.[7]

Lenin'in sert sözlerinden anlaşılacağı üzere, Sovyet dış siyasetinin gerçek yüzü; görevlilerin, imzalanan anlaşmalar kısa süreli Sovyet çıkarlarına hizmet ettiği sürece istedikleri kadar pragmatik olabilecekleri, Dışişleri ve Ticaret Komiserliklerinin günlük kayıtlarından değil, [Üçüncü] Komünist Enternasyonal'in (*Komintern*)1919 Mart'ında şekillenmiş entrikalarından anlaşılabilirdi. Marx'ın Birinci Enternasyonal'inin (1864-1876) ve daha iyi örgütlense de "emperyalistlerin savaşının" çıkmasına engel olamamış İkinci Enternasyonal'in (1889-1914) ardından gelen Üçüncü Komintern, bilhassa dünya devrimine, var olan kapitalist hükümetlerin hepsini devirmeye odaklıydı. Moskova'daki Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin (KEYK)[8] "şubesi" işlevini gören ulusal komünist partilere kabul ettirilen *Üyeliğin Yirmi Bir Şartı*, parti örgütünü "yasal" ve "yasadışı" olmak üzere iki kola ayırıyordu. "Yasadışı" kolun işlevi (ikinci şart uyarınca), devrim gerçekleşirse iktidarı ele almaya hazır gölge hükümet olarak hazırda beklemekti. Bolşeviklerin 1917'de Lenin'in bozguncu

7 Lenin, "Speech Delivered at a Meeting of Nuclei Secretaries of the Moscow Organisation," a.g.e., s. 288.

8 İng., *Communist International Executive Committee (ECCI)*; Ru., *Ispolnitel'ni komitet Kommunistiçeskogo internatsionala (IKKI)* (ç.n.)

"barış platformu" aracılığıyla Rus İmparatorluk Ordusu'nu cebren ele geçirdiğine dikkat çekilen dördüncü şartta, komünist partiler "Silahlı kuvvetlerde ısrarlı ve sistematik propaganda ile teşvikte bulunacak ve her askerî birimde komünist hizip oluşturacak" öngörüsünde bulunuluyordu. Bir diğer önemli şart ile (on beş numaralı şart) ulusal komünist partilerin, SSCB ve ileride oluşturulacak herhangi bir Komünist hükümetin "karşı-devrim güçleriyle mücadelesinde [söz konusu komünist hükümete] özveriyle destek vermesi" isteniyor; işçileri, mevcut hükümetlerin "[Sovyetler Birliği'nin] düşmanlarına askerî teçhizat ulaştırma" çabalarını sabote edecek her şeyi yapmaya teşvik ediliyor ve "proleter cumhuriyetine karşı savaşmak için gönderilen silahlı kuvvetler arasında yasal ya da yasadışı propaganda yürütmeleri" isteniyordu.[9]

Plana göre, dünyanın belirli ülkelerinde; bir dış gücün, yani SSCB'nin, finanse ettiği ve kendi hükümetlerini düzenli olarak sabote edecek, nihayetinde bu hükümetleri devirecek siyasi partiler bulunacaktı. Bu yolla tehlikeli bir virüs uluslararası sisteme enjekte ediliyordu. Çarlık rejiminden, 1922 Şubat'ında İngiliz yünü ve son model askerî ithalatlarını öderken tükenen Avrupa'nın en büyük altın rezervleri ile Moskova'da *Göhran*'ın[10] kasalarından yağmalanmış sayısız mücevher ve elmasın Bolşeviklere miras kalmış olması, Sovyet güdümündeki operasyonları daha da tehlikeli kılıyordu.[11]

Komünistlerin yıkıcı virüsü çoğu ülkede pasif kalmış olsa da Birinci Dünya Savaşı'nda "mağlup olan" güçlerin harap olmuş topraklarında hızla yayıldı. 1919'da Rus İç Savaşı'nın bir gazisi olan Bela Kun tarafından taklit Sovyet rejiminin kurulduğu Macaristan, bu ülkelerden biriydi; 1919'un başlarında, 1921 Mart'ında ve 1923 Ekim'inde komünistler tarafından ya da komünistlerden ilham alarak çıkarılan isyanların görüldüğü Almanya da bir diğeri. Almanya'da isyanlar başarısız olsa da bu ortam özellikle Bavyera'da Nazizm'i meydana getiren nasyonal-sosyalist

9 "The Conditions of Affiliation to the Communist International", Temmuz 1920, Lenin, *Selected Works* içinde, cilt X, s. 200-205.

10 Çar "Deli" Petro tarafından, 1719'da kurdurulan imparatorluk hazinesine ait tüm değerli maden ve mücevherat, 1920'de Halk Komiserleri Konseyi emrince, Rus Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti'ne aktarıldı ve tek merkezde, *Göhran*'da, muhafaza edilmek üzere toplandı. (ç.n.)

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. Jeremy Agnew & Kevin McDermott, *The Comintern: A History of International Communism from Lenin to Stalin*, s. 21; Babette Gross, *Willi Münzenberg*, s. 99.

akımın doğmasına yol açtı. Bu yolla komünistlerin yabancı devletlere yıkıcı amaçlarla yaptığı sızma, sağda ve solda siyasi aşırıcılığı besleyerek Marksist-Leninist görüşe göre, komünizmin kaçınılmaz zaferiyle sonuçlanacak diyalektik süreci başlattı. Josef Stalin, Lenin'in Uluslar Halk Komiseri olarak; 1919'da, önemli bir eserde, bu hedefi şöyle ifade etti:

> "Dünya kesinlikle ve geri dönülemez biçimde iki kampa bölünmüştür; emperyalizm kampı ve sosyalizm kampı. Orada, *onların* kampında, sermayeleri, silahları... ve deneyimli yöneticileriyle Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya bulunmaktadır. Burada, *bizim* kampımızı oluşturan Sovyet Rusya, genç Sovyet cumhuriyetleri ve alevlenmekte olan proletarya devriminin yayıldığı Avrupa ülkelerinin ne sermayesi... ne deneyimli yöneticileri var ama diğer yandan işçilerin kalplerini ve günümüzdeki sorunların temeli olan, iki kamp arasındaki çatışmayı alevlendirebilen tecrübeli *kışkırtıcıları* var."[12]

Lenin ve Stalin'in umduğunun aksine Avrupa'daki devrim havası, komünistlerin "Yeşil Ekim'i" ve Hitler'in, 1923 Kasım Birahane Darbesi'nin başarısızlığı sonrasında yavaşça dağılmıştı. Almanya ve Orta Avrupa'yı kasıp kavuran hiperenflasyon salgınını dizginlemeye yardım ederek aşırıcı parti ve grupların albenisini azaltan "Dawes Planı" ile Almanya'nın savaş tazminatları için yeni bir ödeme planı yapılmasının bunda büyük payı vardı. İyi yanından bakmak gerekirse, uluslararası tansiyonun düşmesi sayesinde Moskova ve sabık İtilaf güçlerinin bazıları arasında siyasi uzlaşma fırsatı doğdu. İngiltere'nin, Ramsay MacDonald liderliğindeki ilk İşçi Partisi hükümetinin, 1924 Şubat'ında, Sovyetler Birliği'ni tanımasının hemen ardından, aynı yıl içerisinde İtalya ve Fransa da Sovyetleri tanıdı. Sovyetler Birliği dahilinde bile "savaş komünizminin" (yak. 1918-1921) paranın kullanımı gibi bireysel çaptaki tüm ekonomik faaliyetleri yürürlükten kaldıran radikal, aşırıcı-sosyalist politikaları terk edilmiş, yerini 1921'de özel tahıl ticareti, perakende ve küçük ölçekli üretime izin veren Lenin'in "Yeni Ekonomi Politikası" almıştı. 1920'li yılların ortasına gelindiğinde Stalin'in "iki kamp" olarak adlandırdığı taraflar arasındaki ölümüne mücadelede, ortalık süt liman görünüyordu.

12 Stalin, "Two Camps," tah. Şubat 1919, Bruce Franklin (ed.), *The Essential Stalin: Major Theoretical Writings 1905-1952* içinde. s. 85.

Yurtta ılımlı politikalar izlenmesine ve diplomatik ilişkilerin düzenlenmesine rağmen Sovyet rejimi ile yok etmeye kararlı olduğu kapitalist hükümetler arasında samimi bir uzlaşma yoktu. Önce Lloyd George'un 1921 İngiliz-Sovyet Antlaşması'yla *de facto*[13] olarak, sonra da MacDonald'ın İşçi Partisi hükümetinin kanunen tanımasıyla resmen Moskova'yla ilişkileri normalleştirme adımları atan İngiltere'de bile Sovyetlerin amaçlarına dair şüphe vardı. Ne Lloyd George'un ne de MacDonald'ın Moskova'yla anlaşmanın ön şartı olarak, İngiltere'ye Rus borçlarının ödenmesine ya da İngiltere'nin iç siyasetine müdahil olunmayacağı üzerine bağlayıcı bir mutabakat istememiş olması, İngiliz muhafazakarlarını ziyadesiyle rahatsız etti. 1927 Mayıs'ında Tory[14] Hükümeti'nin Londra'da Sovyet ticaret ajansı Arcos'a yaptırdığı baskında, komünistlerin İngiliz siyasetine yıkıcı amaçlarla sızmasına dair, gelecek üç yıl boyunca diplomatik ilişkileri kesmelerini haklı çıkaracak kadar delil bulundu. Vatandaşlarının mallarına komünistler tarafından el konulduğunu görmüş olan Hollanda, İsviçre, Yugoslavya ve ABD gibi diğer "kapitalist" güçler, SSCB'ye karşı mesafelerini korumaya devam etti ve Bolşeviklerin yasadışı rejimini 1920'li yıllar boyunca tanımadı.[15]

Komintern propagandacıları, niyetlerinin göstergesi olarak, seçmenlerin Nazi ve komünist aşırıcılarına duyduğu ilgiyi yitirdiği Almanya'da bile, göreceli olarak barış dolu ve müreffeh geçen savaş sonrası yılların sefaletinin atlatıldığını düşündüren 1927 yılının çoğunu, "Sovyetler Birliği'nin kapısındaki savaş tehdidi" korkusunu yaymaya çalışarak geçirdi.[16] Bu stratejinin hedefi, 1928'de devreye girecek Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın bir parçası olacak devasa silahlanmayı meşru görülmesi için halka savaş korkusu aşılamaktı. *Komintern*'in propaganda üstadı, Lenin'in savaş zamanı İsviçre'sinden yoldaşı Willi Münzenberg, *Komintern* için günlük bir gazete çıkarmaya başladı ve adını *Kapıdaki Savaş* koydu.[17]

Bu isim tamamen Uluslar Halk Komiseri Josef Stalin'in beğenisi içindi. 1924'ün Ocak ayında Lenin'in ölümünden sonra Sovyet

13 Lat. Fiilen; fiiliyatta. (ç.n.)

14 İngiliz Muhafazakâr ve Sendikacı Parti üyelerinin halk arasındaki adı. (ç.n.)

15 George Kennan, *Russia and the West*, s. 225-227.

16 Yabancı "komplolara" dair o yıl görülen tek kanıt, Birleşik Krallık'ın diplomatik ilişkileri kesmesi ve Çan Kay Şek'in Kuomintag'ının Çin Komünist Partisi'ni bitirmesi oldu. İki durumda da, Sovyet propagandacılarının paranoyak retoriği hem şişirilmişti hem de gerçeğin tam tersiydi; Sovyet topraklarında İngiliz ya da Çin komplolarının aksine, İngiltere ve Çin'deki Sovyet "nüfuz operasyonlarının" Londra ve Şangay'da tepki yarattığı aşikârdı.

17 Bkz. McMeekin, "Pre-Empting the Peace," *Red Millionaire*, s. 193-203.

Komünist Partisi'nde Genel Sekreter olan ve baskın çıkan Stalin, sağı solu belli olmayan Lenin'in aksine daha ölçülüydü. Gölgelerde çalışmayı tercih ederdi. Doğuştan bir sokak dövüşçüsü ve gedikli kavgacıydı, hep galip gelirdi.

Stalin, Lenin gibi siyaset kurdu olmasına rağmen politikalarını değişen şartlara uyarlamaya hazırdı ancak temel dünya görüşüne dair hiçbir şüphesi yoktu. Bela Kun liderliğindeki Macar Sovyet Cumhuriyeti'nin 1919 Ağustos'unda çöküşü ve Alman komünistlerin 1919, 1921 ve 1923'te iktidarı ele almadaki başarısızlığından sonra dahi Stalin, uluslararası ilişkilerde "iki kamp" kuramını terk etmedi, aksine bu konuda daha da ısrarcı oldu. Stalin'in, Lenin'in ölümünden sonra yaptığı ilk büyük iş, "Leninizm'in Temelleri" (1924) eseri olmuştu. Kitapta, Lenin'in "devrimci bozgunculuk" kuramını destekliyordu. Bu kurama göre proleter devrim, Marx'ın *Das Kapital*'de öngördüğü üzere sınıf çatışmalarının büyümesi yüzünden değil, "emperyalist savaşın" sonucu olarak çıkacak; savaşta ilk mağlup olan, "fethedilecek ülkelerin ilki" olacaktı. Stalin, Lenin kadar mühim bir fikir adamı olmasa da 1917'de olanaksız Bolşevik zaferini hayata geçiren şartlara dair düşüncelerinde en az Lenin kadar netti. Stalin, 1925'in Ocak ayında şöyle yazdı: "1917'de iki büyük kapitalist grup, emperyalist savaşta ölümüne mücadele ediyor olmasaydı, birbirlerinin boğazlarına sarılmış olmasalardı... Sovyet gücünün galip olup olmayacağı şüpheliydi."[18]

Komünizmin geleceğine yönelik alınacak ders netti. Avrupa, 1920'li yılların ortasında sakin olsa da her Marksist tarih öğrencisinin bileceği gibi, "emperyalist fraksiyonlar" arasındaki barış, kalıcı değildi. Son savaşın Almanya gibi mağlupları ve İtalya ile Japonya gibi diğerlerinin kazanımlarını kıskanan galipleri, Versailles'da muzafferler tarafından dikte edilen şartlar yüzünden için için kaynıyordu. 1925'te Rus Komünist Partisi'nin Merkezi Komitesi'ne konuşan Stalin, "Savaş çıkarsa kollarımızı bağlayıp oturamayacağız. Harekete geçmek zorunda kalacağız ve geçeceğiz de. Terazide ne tarafın ağır basacağı, bizim ağırlığımızla belli olacak." diyecekti.[19]

18 Stalin, "The Foundations of Leninism" (1924), *The Essential Stalin*, s. 112-113. Stalin, "Concerning the Question of the Proletariat and the Peasantry" (Ocak 1925), *a.g.e.*, s. 189.

19 "Speech Delivered at a Plenum of the Central Committee of the R.C.P. (B.)", 19 Ocak 1925. Stalin, *Works*, cilt VII, s. 14)

2

Stalin Damgasını Vuruyor

Josef Visaryonoviç ("Soso") Cugaşvili adıyla, Gürcü köyü Gori'de 1878'de dünyaya gelen Stalin, genelde ne istediğini bilen bir adamdı. Troçki gibi kıskanç rakipler tarafından mülayim bürokrat, "gri gölge", "fihrist yoldaş" olarak karikatürize edilmiş olsa da gerçekte daha ilginç bir karaktere sahipti. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ulaşılan materyallerden, genç Stalin'in zeki ve karizmatik, hatta ana dili Gürcücede "*Soselo*" mahlasını kullanarak yazan başarılı bir şair olduğu anlaşılıyor. 1,65 civarındaki kısa boyu ve çiçek bozuğu izleri taşıyan yüzüne rağmen, Kafkas haydut şefi havasını birçok kadın çekici buluyordu. Hepsinden öte hırslı ve acımasızdı; mizacıyla doğuştan Bolşevik Stalin'i Kafkaslarda meşhur eden silahlı soygunların en ünlüsü, 1907 Haziran'ında, çetesiyle on el bombası atarak nakit taşıyan zırhlı konvoyu güpegündüz soydukları Tiflis soygunuydu. Çarlık gizli polisi *Ohranka* dosyalarına göre Stalin'in "şaşkınlık uyandırıcı", Lenin'i etkileyen ve adını Bolşevik harekette duyuran bu terörist eyleminde kırk kişi ölmüş, elli kişi yaralanmıştı.[1]

Stalin, Lenin'in 1924 Ocak'ında ölümünden sonra yaşanan koltuk mücadelesinde kurnaz bir siyasetçi olduğunu da kanıtlamıştı. Batılı gözlemcilerin bazıları, Avrupa sosyalist çevrelerinde fanatik Lenin'den daha çok sevilen meşhur Troçki'nin gözden düşüşüne şaşırsa da Sovyetlerde yaşayan ve Troçki'nin partide çok da esamesinin okunmadığını bilenler, Troçki her ne kadar meşhur ve havalı da olsa öne çıkamamasına hiç şaşırmamıştı. Troçki'nin geçmişi etkileyiciydi; Dışişleri Komiserliği, Savaş Komiserliği gibi önemli kamu görevleri yürütmüştü. Ancak parti içerisinde kendine sadık bir ağ kurmak için hiç çaba göstermemiş,

1 Simon Sebag Montefiore, *Young Stalin*, s. 8 ve b.a.

belki de gerek duymamıştı. Troçki, partiye ancak 1917 Temmuz'unda katılmıştı. Mütemadiyen sürgünde olan Troçki; Rus siyasetinde, savaş boyunca ülkede çaba gösteren ve Çarlık gizli polisiyle mücadele eden Stalin'den daha az tecrübeliydi.

Aslında Troçki bir amatördü. Siyasi gündemden o kadar uzaktı ki, felaket niteliğinde bir hata yaparak Lenin'in cenazesini kaçırdı. Stalin ise Lenin'in cenaze ayinini, bedeninin mumyalanmasını ve Lenin'i Marksist-Leninist mitolojinin Marx'tan sonraki ikinci ilahı hâline getiren kişi kültünü organize etmenin faydalarını görecekti. 1925'e gelindiğinde Troçki unutulmaya yüz tutmuştu. Stalin, Parti'nin "Organizasyon Bürosu"ndaki (*Orgbüro*) terfi ve kovulmaları kontrol ediyordu. Troçki'nin "sol komünist" müttefiklerinden Moskova ve Leningrad parti liderleri Lev Kamenev ve Grigori Zinoniyev'den, Troçki'nin "kalıcı devrim" doktrinini terk etmek ve "tek ülkede sosyalizm" fikrini benimsemek isteyen "sağ" ayrılıkçı Nikolay Buharin'e kadar "Politik Büro" (*Politbüro*) içindeki rakiplerini saf dışı bırakması Stalin'in sadece iki yılını almıştı. Stalin, 1927 sonuna gelindiğinde henüz diktatör değilse de Komünist Parti'nin Genel Sekreteri olarak en tepeye çıkmıştı.

Hiç rakibi kalmayan Stalin, komünizm üzerine damgasını vurmuş bulunduğundan artık Lenin'in devriminin vaatlerini gerçekleştirebilirdi. 1927'nin Aralık ayında düzenlenen XV. Komünist Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada, sindirilmiş yoldaşlarına, Lenin'in 1920'lerde verdiği kapitalist tavizleri kalıcı olsun diye vermediğini hatırlattı. Marksist diyalektiğin temel sorusunun, *Kto-kogo* (kim kimi) olduğunu ileri sürdü. Kim kimi yok edecekti? Sosyalizm mi kapitalizmi ortadan kaldıracaktı yoksa tam tersi mi olacaktı? Stalin, 1928 Temmuz'unda Merkezi Komite Genel Kurulu'nda sosyalist taarruza devam etmek için tam planlı sosyalist ekonomi yolunda ilk adım olarak; tarımın, zorunlu bir şekilde kolektifleştirilmesini önerdi. Bu önerisine birinci gerekçesi, SSCB'yi askerî taarruzdan devlet kontrolünde tahıl rezervi kurarak korumak, ikincisi de sınai ekipman ithal edebilmek için yurt dışına tahıl satmaktı. Stalin, 1928 Kasım'ında, "İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı"nı ilan eden konuşmasında, "Gelişmiş ülkelerden elli ila yüz yıl gerideyiz. Bu mesafeyi on yılda kat etmek zorundayız. Bunu ya başaracağız ya da bizi bitirecekler."[2] diye gürlemişti.

2 Tucker, *Stalin in Power The Revolution from Above*, s.71'de alıntılanmıştır.

Stalin'in yurt içindeki mecburi sanayileşme adımlarının dış siyasetteki sonucu, yeni "sınıflar karşı karşıya" doktriniydi. Doktrin, Komünist Enternasyonal'in sözde "üçüncü dönemini" başlatan 1928 yazında, Moskova'da düzenlenen kongrede duyurulmuştu. 1920'lerin sakin geçen yıllarından sonra "dünya kapitalizminin" Sovyet Rusya'ya yeni tehditler getireceği ama komünizmin yayılması için yeni fırsatlar da doğuracağı, çatışmalar ve sınıf mücadelelerinin arttığı bir döneme girmesi bekleniyordu. 1926'da Stalin şunu iddia etmişti:

> "Ne başarırsak başaralım... proletarya diktatörlüğü ülkesini dışarıdan tehlikelere karşı güvende addedemeyiz. Kesin bir zafer kazanmak için mevcut kapitalist kuşatmasını sosyalist kuşatmaya çevirmeliyiz ki proletarya en azından birkaç ülkede daha muzaffer olsun. Ancak o zaman zaferimiz kesin görülebilir."[3]

Bu fikir, siyasa açısından dünyanın her yerindeki komünist partilerin, devamlı grevleri destekleyerek, siyasi rakiplerini sokak çatışmalarına çekebilmek için milis ve paramiliter örgütlenmelere giderek, tamamen sola kayacağı anlamına geliyordu. Komünistlerin, diğer solcularla iş birliği yapmak yerine, "Yirmi Bir Şart"ı benimsemeyen, Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) gibi sahici faşistlere ev sahipliği yapan Almanya'dakiler dahil tüm Avrupa sosyalist partilerini açıkça "sosyal faşistlikle" suçlaması bekleniyordu.[4]

"Üçüncü Dönem", Stalin'in umduğunca çalkantılı geçti. 1929 Ekim'inde, Wall Street'in çöküşünün ardından dünya çapında bir buhranının baş göstermesi ve 1931'de Atlantik'in iki yakasında da bir dizi bankanın iflası, Amerika ile Avrupa'da toplu işsizliğin yanında toplumsal sefalet de yarattı. Gelişmiş ekonomilerde talebin düşüşü, büyük üreticilerin ekonomilerini yıktı. Almanya'da komünist ve Nazi milisleri, hâlihazırda darda olan demokratik Weimar hükümetine karşı kışkırtıcı plebisit kampanyaları ile 1932 Kasım'ı Berlin toplu taşıma grevinde yaptıkları gibi iş birliğinde bulunmadığı zamanlarda, sokaklarda çarpışıyordu. Almanya şehirlerinin iç savaş durumuna geçmesinin sandıkta kısa vadede komünistlerden çok Nazilere yararı dokunsa da Stalin,

3 a.e., s. 47.

4 Bkz. McMeekin, *Red Millionaire*, 13. Bölüm.

"sınıflar karşı karşıya" siyasasını, *of çem kuje, çem luje (ne kadar kötü, o kadar iyi)* mantığıyla, tabii ki komünizm için, bastırmaya devam etti.

Kapitalist dünya buhrana sürüklenirken, Stalin'in sosyalist taarruzu yurtta zirveye ulaşmıştı. Zamanlama tesadüfi değildi. Stalin'in sanayileşme hamleleri, kapitalist dünyayı hedef alan bir askerî operasyon gibi planlandı, kararlaştırıldı ve hayata geçirildi. Stalin'in 1930 Nisan'ında Moskova'da yeni Sanayi Akademisi mezunlarına yaptığı konuşmada söylediği gibi, "Memlekete her yıl kazandıracağınız 50.000 traktör burjuvazi dünyasına atılacak 50.000 top mermisi" idi. Geleceğin sanayicileri, "Kızıl taarruzun sermayeye karşı şok tugayı"; sosyalizme doğru zorunlu yürüyüşte, kendilerine 17 milyon ton pik demiri (!), 170.000 traktör, 200.000 otomobil ve kamyonetlik yıllık hedef belirlenen piyadeleriydi. Bu hedef belirlendi, arttırıldı ve bir daha arttırıldı. "Dört Yılda Beş Yıl" sloganını öne süren Stalin, üretim hızını hiçbir zaman yeterli bulmadı. Külfetli üretim hedefleri karşılanamadığında ise kapitalist "sabotajcılar" suçlandı.[5]

Stalin'in Sovyet tarımını kolektifleştirmesinin ardından, benzer şekilde askerî seferberlik de yürütülmüş ama askerî seferberlik daha vahşi usullerle tatbik edilmişti. *Politbüro,* 1930 Ocak'ında, Ukraynalı ve diğer azınlıkları hedef belirleyen "Kapsamlı Kolektifleştirme Bölgelerindeki *Gulag* Ailelerinin Ortadan Kaldırılması İçin Önlem" yasa tasarısını geçirdi. *Holokost* tarihinde 1942 Wannsee Protokolleri ne kadar kötü ün sahibiyse, Gulag ailelerine yönelik yasa da Stalin döneminin tarihinde o kadar büyük bir mihenk taşıydı. Stalin'in *Gulag* ya da "kapitalist" köylü aileleri, tehcir için değişik kategorilere ayırmadaki niyeti, Wannsee Protokolleri kadar bariz bir şekilde cinai olmasa da (Ukraynalılar başta olmak üzere bazı tarihçiler Stalin'in niyetinin tam da öyle olduğu kanaatinde) bu ayrım, şüphesiz soykırımla sonuçlanmıştı. Kararname ile, en verimli küçük çiftçilerin "eleme usulüyle" seçilmesi ve bu çiftçilerin toprakları ile ürünlerine el konması, Ukrayna ve diğer tahıl üretici bölgelerdeki yiyecek durumunda felaket etkisi yarattı. Zira köylüler, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, at, büyükbaş hayvan ve domuzlarını, tekalif memurları el koymadan katlederek kararnameyi "sabote etmiş," milyonlarca faal Rus çiftçisi ve aileleri tehcir edilmiş ya da öldürülmüş

5 Tucker, *Stalin in Power*, s. 94-96'de alıntılanmıştır.

olduğundan, doğal olarak tahıl rekoltesi dibe vurmuştu. 1932-1933 kışı itibarıyla Ukrayna'dan Kafkasların kuzeyine, oradan da Orta Asya'ya kadar kapsamlı kolektifleştirme yapılan bölgelerde, 70 milyondan fazla insanı etkileyen korkunç bir kıtlık hâkim oldu. Ukrayna'nın en büyük çaplı ve hakkında en çok bilgiye sahip olunan kıtlığı, "*Holodomor*" ya da *kıtlık katliamı* olarak anımsanan elem verici olayın sonucunda, en az 3 ila 4 milyon vatandaş hayatını kaybetmişti. Sovyetler Birliği'nin, Kazakistan gibi, 1932-1933 boyunca 1.5 ya da 2 milyon civarı insanın yaşamını yitirdiği başka bölgelerinde; tarihçiler, ilgili arşivlere erişemediklerinden ancak günümüzde bu olayın vahim sonuçlarını idrak edebiliyorlar. Stalin'in kolektifleştirmesi, Orta Asya'da Sovyet topraklarındaki göçebe hayat tarzını tamamen yok ederek emeline ulaştı.[6]

Stalin'e göre Gulaglar, Kazak göçebeler ve diğer kırsal gelenekçilerin tehcirinin hoş bir getirisi daha vardı. Bu da sanayileşme çabası için neredeyse sınırsız zorunlu işçi kaynağı yaratmış olmasıydı. Bazıları "beyaz kömür" ya da "et" olarak işaretlenmiş kalabalık hayvan vagonlarına doldurulan ve Kuzey Kutbu ya da Sibirya'nın doğusundaki çalışma kamplarına yollanan çiftçi ve köylülerin bir kısmı yolculuğu tamamlayacak kadar talihli olsa da binlercesi değildi. Stalin'in zorunlu çalışma kamplarına sağ ulaşanlar ağır işlere veriliyor, yeteri kadar beslenemiyor ve ağır silahlı kamp gardiyanlarınca yorgunluktan tükenene kadar çalıştırılıyordu. SSCB'nin 250 kilometrelik Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'ndan Moskova Metrosu'na kadar en ünlü kamu projelerinin çoğu, köle işçiler tarafından inşa edilmişti. Sibirya'nın Kolima ve Çutotka'daki altın madenleri korkunç çalışma koşullarıyla biliniyordu. Kolima'daki ölüm oranı yüzde elliye yaklaşmıştı. Yaşananları, tanıklarından biri şöyle aktarıyor: "Tekerlekli el arabasını yüksek pistte süren bir adam... bir anda durur, sendeler ve düşerdi. O kadar. Ya da ustabaşı veya gardiyan el arabası yükleyen bir adamı dürter... adam yere çakılır [ve] ağzından kan fışkırırdı." Komünist rejimin yönetiminde olan "özgür"

6 En azından Ukrayna üzerine azımsanmayacak bir literatür bulunuyor. Robert Conquest'in, Sovyet arşivlerine ulaşamamış olsa da, öncü çalışması *Harvest of Sorrow* (1986) hâlâ okumaya değer. Yakın zamanda yayınlanmış, arşivlerden faydalanan Timothy Snyder'ın *Bloodlands* (2010) eseri, ölüm sayılarının nispeten azlığı, Ukraynalı uzmanlar ve Ukrayna hükümetinin tepkisini çekse de dikkate değer bir adım. Arşiv belgelerinden yararlanan onlarca monografi bulunuyor ve Anne Applebaum yakın dönemde piyasaya çıkmış eseri *Red Famine*'de (2017) çoğunu maharetle bir araya getirerek kullanmış.

Sovyet işçiler bile fabrikalarına 1932'de başlatılan dahili pasaportlar ile bağlıydı.[7]

Stalin'in merhametsizce planlanmış ekonomik sisteminde çalışma şartları acımasız olmasına rağmen sonuçlar, en azından maddi koşullar açısından, cesaretlendiriciydi. Sibirya altın madenleri yılda 100 milyon ruble kazandırıyordu. Devasa traktör ve otomotiv fabrikaları Moskova, Leningrad, Çelyabinsk'in kenar mahallelerine hâkim olurken, yeni elektrik kurumları ve madencilik tröstleri kısa zamanda Ukrayna'nın doğusunu kaplamıştı. Orenburg yakınında planlanmış bir sanayi şehri Magnitogorsk, kısa zamanda çeyrek milyon işçi çalıştırarak dünyanın en büyük demir ve çelik üretim tesisine ev sahipliği yapmaya başlamıştı. Çar II. Nikolay ve ailesinin 1918 Temmuz'unda öldürülmelerine kadar son ikameti olmasıyla tanınan Ural dağlarındaki Yekaterinburg, artık dünyanın en büyük ağır makine üretimi kompleksi "*Uralmash*" (*Ural'ski Zavod Tyajelogo Maşiostroyenia*) ile meşhurdu.

"Sosyalizmin inşası" üzerine bütün propaganda bir kenara bırakılırsa şu gerçek ortaya çıkıyor: Stalin'in büyük sanayi hamleleri, Batı'nın kapitalist şirketlerinin, özellikle de Amerika'nın çalışmaları örnek alınarak, hatta çoğu doğrudan ithal edilerek gerçekleştirilmişti. Stalin'in devasa demir çelik tesisi fikriyatta, 1924'te adı Leningrad olarak değiştirilen Petrograd'daki, Devlet Metalurji Fabrikaları Tasarımı Enstitüsü (*Gipromez*) tarafından planlanmış olsa da, 1927 Mayıs'ında anlaşma yapıldıktan sonra Chicago, Illinois'den Freyn Mühendislik Şirketi denetimine girecekti. Magnitogorsk baştan ayağa Cleveland, Ohio'dan Arthur G. McKee şirketince, Gary, Indiana'da bir Amerikan çelik fabrikasının prototipi temel alınarak tasarlandı. Benzer şekilde Chicago merkezli MacDonald Mühendislik Şirketi'nden Amerikalı uzmanlar, biri Karadeniz'deki Kerç Boğazı'nda, ikisi Moskova dışında, diğeri de Ural Dağları'nın doğusunda olmak üzere dünyanın en büyük dört çimento tesisinin inşaatını üstlendi. Ukrayna'da Dinyeper Nehri üzerine yapılan yeni devasa hidro-elektrik fabrikasını tasarlayan ve inşa eden, New York merkezli Hugh L. Cooper firmasıydı. 1933'e gelindiğinde altın, bakır, kurşun, çinko ve alüminyum madenciliği gibi hassas Sovyet sanayileri bile, demir bazlı olmayan metal üretiminde çalışan iki

7 Nikolay Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 29.
Sibirya altın madenleri üzerine bkz. Kotkin, *Stalin*, II. Cilt, s. 133.

yüz Amerikan mühendisiyle Amerikan ustalığına bel bağlamış haldeydi. Urallarda Karabaş bölgesindeki Sovyet temel bakır döküm fabrikası on bir *Yanki*[8] mühendis istihdam ediyordu. Tank ve savaş uçakları üretiminde kritik öneme sahip madenler olan boksitin madenciliği ve alüminyumun izabe sanayii, 1930'da ALCOE şirketinden getirilen Amerikan uzman Frank E. Dickie ile Fransız alüminyum uzmanlarının katılımlarıyla sıfırdan tasarlandı. 1933'te, Birinci Beş Yıllık Plan için yayınlanan kronik *Za industrializatsiyu*'da[9], "Amerikan iş dünyası ve biliminin Bolşevik hikmetiyle birleşiminin bu sınai devleri üç ila dört yılda yarattığı"nı (dönemin resmî kayıtlarından sonradan çıkarılsa da) itiraf etmek durumunda kalınmıştı.[10]

Stalin'in planlı ekonomisinde Amerikan "uzmanları" o kadar yaygındı ki, *Moscow News* adında, makale ve reklamları "SSCB'de çalışan Amerikan mühendisleri, uzmanları ve madencileri" hedef alan kendi gurbetçi gazeteleri vardı. Stalinci merkezi planlamanın, Marx'ın *Komünist Manifesto* eserinde ileri sürdüğü "kırsalda sanayii orduları"nı yayma fikrinden ilham alan mekanize kolektif çiftliklerin yani *kolhozların* her yere yerleştirilen amblemi için bile, bir Amerikan kapitalist operasyonu örnek alınmıştı. Söz konusu operasyon, Montana'nın "Buğday Kralı", 38.500 hektarlık bir arazinin sahibi, Thomas D. Campbell'ın aile çiftliğiydi. Bu çiftlik, Stalin'e kırsalda devasa boyutlarda makineleşmeye dair fikir verecek kadar büyüktü. Campbell, Stalin'in daveti üzerine Sovyet kolektiflerine mekanize buğday tarımındaki son teknikleri öğretmek için Sovyet Rusya'yı 1928 ve 1930'da olmak üzere iki kez ziyaret etti.[11]

Stalin, Sovyet hava kuvvetleri *VVS*'nin değişimini de Amerikan havacılık teknolojisini örnek alarak belirledi. Bu konu *Vojd*[12] için o kadar

8 İng. *Yankee*; Amerikan İç Savaşı esnasında Güneylilerin Kuzeylileri aşağılama amacıyla kullandığı sıfat olsa da günümüzde, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında, tüm ABD'lileri kapsayan bir ifade olarak kullanılmaya başlandı. (ç.n.)

9 Ru. *Sanayileşme* İçin.

10 Sutton, *Western Technology and Soviet Economic Development 1930 to 1945*, s. 1; demir dışı metaller üzerine, s. 44-90.
Freyn ve *Gipromez* üzerine; Kotkin, *Magnetic Mountain*, s. 37. Ayrıca bkz. "Rusya Chicago'lu Firmaya 110.000.000 $ Değerinde İhale Verdi," *New York Times*, 12 Kasım 1929.

11 Kotkin, *Stalin*, cilt I, s. 700. *Moscow News:* Caute, *Fellow Travelers*, s. 79.
Campbell'in SSCB ziyaretleri üzerine: R. W. Davies & Stephen G. Wheatcroft, *Years of Hunger*, s. 337.

12 Ru. Önder. Stalin'in lakabı. (ç.n.)

öncelikliydi ki yetmiş beş "öğrenciden" oluşan muazzam bir casusluk ekibini, 1931 yazında M.I.T.[13] gibi ABD üniversitelerine kaydolmaları ve havacılık firmalarında işe girmeleri için görevlendirdi. Bu ajanların en önemlisi, *Blériot* kod adlı Stanislav Şumovski, Birleşik Devletler'de on yıldan fazla süre kalacak; ABD'deki büyük havacılık firmalarının tamamına ajan yerleştirecek veya köstebek bulacak kadar başarılı bir casusluk operasyonu yürütecekti. 1930'ların ortasına gelindiğinde, Kaliforniya'nın güneyindeki DC serisi, devasa çift motorlu, yolcu, nakliye ve bombardıman uçağı üreticisi *Douglas* tesisi, Buffalo, New York'taki avcı uçağı tasarımında lider *Bell* Hava Araçları ve Paterson, New Jersey merkezli dünyanın en büyük uçak motoru üreticisi *Wright* Havacılık'ta adamı bulunmaktaydı. Şumovski kaldığı süre uzadıkça işi daha da pişkinliğe vurdu; Stalin'in en üst derece hava aracı tasarımcıları Andrey Tupolev, Sergey İlyuşin, Pavel Suhoy'a bir sürü Amerikan üniversitesi, araştırma laboratuvarı, havacılık tesislerini gezdirerek Amerikan avcı, hafif bombardıman ve nakil uçaklarını model alarak Sovyetler için tersine mühendislik yapmalarına olanak sağladı.[14]

Stalin'in yeni *kolhoz* ve fabrikalarının çoğu, üretim hedeflerine ulaşamamıştı ve bu başarısızlık, bir dizi sanayi ve tarım "sabotajcısına" mal edilerek, belirli isimler mahkeme karşısına çıkarıldı. Buna rağmen 1929 ve sonrasında büyüme çizgisi genel açıdan bakıldığında gayet iyiydi, her yıl önemli ölçüde artış gösteriyordu. İlerleme havası o kadar güçlüydü ki, Büyük Buhran dolayısıyla işinden olan, Stalin'in "işçi cenneti" vaadinden ya da en azından hızlıca sanayileşen planlı ekonominin ürettiği iddia edilen "tam istihdamdan" aklı çelinen binlerce Amerikalı, 1930'ların başlarında gönüllü olarak SSCB'ye göç etti.[15]

Yine de can sıkıcı bir sorun vardı. Stalin'in Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hakiki hedefi modern askerî donanımların seri imalatıydı. 1930 Eylül'ünde, İç Savaş kahramanı ve Stalin'in önde gelen askerî plancısı Mareşal M. B. Tuçahevski, modern bir ordunun yıllık elli bin

13 Massachusetts Institute of Technology. (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü) ABD'nin Massachusetts eyaletinde bulunan dünyanın en prestijli teknik üniversitelerinden biri. (ç.n.)

14 Svetlana Lokhova, *The Spy Who Changed History: The Untold Story of How the Soviet Union Stole America's Top Secrets*, XV, s. 262-271 ve b.a.

15 Amerikalıların 1930'ların başlarında gönüllü olarak Stalin Rusya'sına göçüne dair, bkz. Tim Tzouliadis, *An American Tragedy in Stalin's Russia* (2008).

tank, kırk bin savaş uçağı üretilmesine ihtiyaç duyacağını ifade etti. Buna rağmen, tasarım ve fabrika yönetimi için Amerikalıları istihdam etmesi ve 1931'de Amerikan üniversitelerine, havacılık firmalarına casuslar göndermesinden anlaşılacağı üzere Stalin, yenilgiye uğratmak istediği kapitalist dünyaya muhtaçtı ve Batı Avrupa güçleriyle ilişkileri hâlâ soğuktu. 1922 Rapallo Antlaşması'ndan doğan iş birliğine rağmen, Sovyetlerin birçok kez temerrüde düşmesiyle Alman şirketleri, Rusya'yla arasına mesafe koydu. Rapallo silah antlaşmasına en yoğun şekilde dahil olan firma, *Junkers,* 1925'te iflas etti. Dahası 1933'ün Ocak ayında iktidara geldikten, özellikle de aynı yılın Şubat ayındaki *Reichstag* yangını için komünistleri suçlayıp onları bitirmeye giriştikten sonra, Hitler'in güvenilir olmadığı anlaşıldı. Sınai casusluğun Sovyet mühendisleri ve hava aracı tasarımcılarına yardımı dokunsa da, ancak bir raddeye kadardı. Komünist orduları modernleştirmek için ABD'deki kapitalist iblislerle anlaşma yapmak gerekebilirdi.[16]

16 Gerald Freund, *Unholy Alliance*, s. 96; Hans Ulrich Seidt, *Berlin Kabul Moskau*, s. 150-153. Tuçahevski için bkz. Kotkin, *Stalin*, cilt II, s. 51'de alıntılanmıştır.

3

Washington'da Stratejik Zafer

AVRUPA VE ASYA güçlerinin çoğu tarafından tanınan SSCB'nin diplomatik konumu, 1930'ların başlarında hâlâ şüpheliydi. Moskova'yı ilk tanıyan ülkelerden bazıları sonradan yön değiştirmişti. 1924'te ikili ilişkileri başlatan İngiltere, iç politikasına komünist müdahalesine misilleme olarak 1927'de bağları kopardı. Çin de Sovyetlerin, 1927'de şiddetle sonlanan komünist Kanton, Guangzhou, Ayaklanması[1] ile iç işlerine, bardağı taşıran son damla olan müdahalesi üzerine Sovyetlerle ilişkilerini kestirip attı. Washington'un tehditlerine cesurca göğüs gererek 1924'te Sovyetleri tanıyan ve dünyanın ilk kadın büyükelçisini Stalin'in başkentine atamasıyla 1926'da manşetlere konu olan Meksika, 1930'da "ideolojik farklılıklar" üzerine geri adım attı. Bu arada 1925'te SSCB'yi tanıyan Japonya'nın, Mançurya'yı 1931 Eylül'ünde işgali, Moskova'yla ilişkilerini dondurdu; iki taraf da Sibirya-Mançurya sınırı boyunca ağır silahlanmaya başladı. Japonya'nın Moskova büyükelçisi; Tokyo'ya, (Sovyet istihbaratının ele geçirdiği bir mesajında) Japonya'nın "Sovyetler Birliği'ne karşı sert bir politika izlemeye ve her an savaş ilan etmeye hazır olması gerektiği"ni ifade ediyordu. Stalin'in ise 1932 Haziran'ında danışmanlarına şöyle söyledi: "Japonlar kesinkes (!) SSCB'ye karşı savaşa girmeye hazırlanıyorlar, biz de her şeye hazırlıklı olmalıyız."[2]

1 SSCB tarafından desteklenen Çin Komünist Partisi'nin Guanco kentinde başlattığı, bastırılmış, isyan. (ç.n.)

2 Hirota'nın Tokyo'ya yazısı için: Hiroaki Kuromiya, "Stalin in the Politburo Transcripts" eserinde alıntılanmıştır, Gregory, Naimak (ed.), *Lost Politburo Trasncripts*, s. 50'de alıntılanmıştır.
Stalin'den Ordjhonikije'ye, Oleg Khlevniuk, *Stalin: New Biography of a Dictator*, s. 123'te alıntılanmıştır.

Diplomatik açıdan en büyük engeli ABD teşkil ediyordu. Stalin, 1918-1919 yıllarında Amerikan ve Japon kıtalarının Sibirya'da Kızıl Ordu'ya karşı müdahalede bulunduğunu da bu iki güç arasındaki ilişkilerin gittikçe gerildiğini de biliyordu. Japon devlet adamları, 1922 Washington Deniz Antlaşması ile ana muharebe gemilerine (zırhlı ve kruvazör) ABD ve İngiltere gemilerine karşı 3/5 tonaj sınırlaması getirilmesine içerlemiş durumdaydı. ABD'nin 1924 Göçmenlik Yasası uyarınca, Japon uyrukluların diğer Asyalılarla beraber Amerika'ya göç etmelerini yasaklaması apaçık aşağılamaydı. Japon hâkimiyetinde "Mançukuo" adını alan Mançurya'nın işgalini kınamada Amerikalı yetkililer başı çekti. ABD Dışişleri Bakanı Henry Stimson, "Japonya'nın saldırgan eylemine" ateş püskürdü.[3]

Washington ile Tokyo arasındaki karşılıklı antipatinin büyüdüğü göz önünde bulundurulduğunda, Amerika'nın SSCB'yi tanıma ihtimali jeopolitik açıdan da önem kazandı. Uzak Doğu'daki Rus eylemleri, uluslararası kamuoyundan daha az alaka görmesine rağmen "anti-emperyalist" söylemleri ile Sovyetler; esasen Çin'de, Japonya'da olduklarından daha az müdahaleci değildi. Kızıl Ordu 1926'da, XVIII. yüzyıldan beri Çin hâkimiyetinde bulunan ve neredeyse Britanya genişliğinde olan Moğolistan'ın kuzeybatısındaki Tannu Tuva'yı, bereketli altın madenlerini ele geçirmek için işgal etti. Sovyet destekli 1927 komünist ayaklanması başarısızlıkla sonuçlandı ve olay, Çin milliyetçilerini ayağa kaldırdı. Mançurya'yı tahliye etmelerini isteyen Çinlileri reddeden Stalin, yüz bin civarında Sovyet askerini, söz konusu bölgedeki Çin Doğu Demiryolları'nı güvenceye almak için görevlendirdi. Kızıl Ordu, 1931'de Japonların Mançurya'yı işgaliyle, Moskova Japonya'dan bir zafiyet sezerse diye işgale hazır olmak için yıllarca sınırda konuşlanmış vaziyette beklemişti. Stalin, Çin'deki emperyalist fırsatçılığının bir başka örneğini, 1932'nin Ocak ayında, Çin Doğu Demiryolları'nı, Çinlilerin itirazına rağmen Japon Mançukuo'ya satmayı utanmazca teklif ederek göstermişti. (Japonya kabul etmeyecekti.)[4]

3 Stimson'dan Senatör William E. Borah'a, 8 Eylül 1932, *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers – The Soviet Union 1933-1939* içinde (dolayısıyla, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939), s. 1-2. Deniz antlaşmaları üzerine bkz., S. C. M. Paine, *Wars for Asia 1911-1949*, s. 15-16.

4 a.e., s. 85-89.

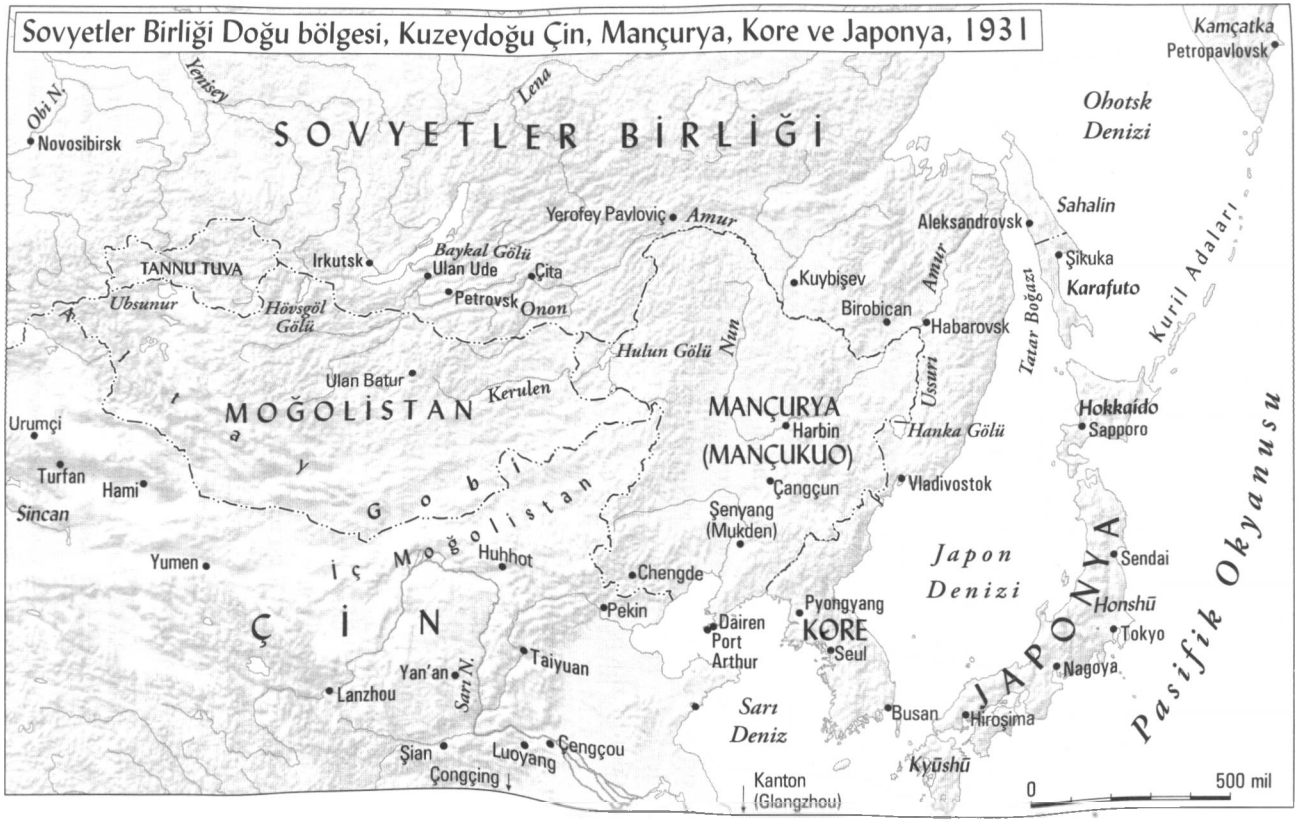
SOVYETLER BİRLİĞİ
Novosibirsk
Obi N.
Yenisey
Lena
Yerofey Pavloviç
Amur
Irkutsk
Baykal Gölü
Ulan Ude
Çita
Petrovsk
Onon
TANNU TUVA
Ubsunur
Hövsgöl Gölü
Ulan Batur
Kerulen
MOĞOLİSTAN
Altay
Gobi
İç Moğolistan
Urumçi
Turfan
Hami
Sincan
Yumen
Huhhot
ÇİN
Yan'an
Sarı N.
Lanzhou
Taiyuan
Şian
Luoyang
Çengçou
Çongçing
Hulun Gölü
Nun
MANÇURYA
(MANÇUKUO)
Harbin
Çangçun
Şenyang
(Mukden)
Chengde
Pekin
Dairen
Port
Arthur
Sarı
Deniz
Kanton
(Glangzhou)
Kuybişev
Birobican
Habarovsk
Amur
Ussuri
Hanka Gölü
Vladivostok
Pyongyang
KORE
Seul
Busan
Kyūshū
Hiroşima
Japon
Denizi
JAPONYA
Sendai
Honshū
Tokyo
Nagoya
Hokkaido
Sapporo
Tatar Boğazı
Aleksandrovsk
Sahalin
Şikuka
Karafuto
Kuril Adaları
Ohotsk
Denizi
Kamçatka
Petropavlovsk
Pasifik Okyanusu
0
500 mil

Mançurya'daki gerginliği yakından takip eden ABD Dışişleri Bakanı Stimson, 1932 baharında, ABD'nin SSCB'yi tanımasının "artıları ve eksilerine" dair bakanlığın Uzak Doğu Şubesi'ne bir çalışma yaptırdı. Stimson, ilginç bir şekilde, özellikle Mançurya krizi esnasında komünist Rusya'yı tanımanın doğru olmayacağı, çünkü "tüm dünya, özellikle de Japonya, bu eylemimizin sebebinin yalnız siyasi menfaat olduğunu, Japonya'ya baskı yapmak için yapılmış bir manevra olduğunu düşüneceği" sonucuna vardı.[5]

Amerika'nın Sovyetleri tanımaması, Amerikan başkentine erişimlerini kısıtlayacaktı. Birçok Amerikan firması ve mühendisi, Sovyet ekonomisinden iş almış, ancak anlaşmalar el altından yürütülmüştü. Sovyetler, projeleri; altın ihraç ederek, Avrupa ve Amerika müzayede evlerine yasadışı olarak sanat eseri ve tarihi eser satma usulüyle finanse ederek, tabiri caizse, kervanı yolda düzmüştü. 1931 sonrasında buhranın derinleşmesi, Sovyetlerin karaborsa sanat ticaretine büyük zarar verdi. Mançurya'da Japon tehdidi ve Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'da yükselen komünizm karşıtı dalga bir araya gelince, eser satışlarındaki sıkışıklık Moskova'nın dış rezervlerini azaltmıştı. Stalin dış desteğe o kadar muhtaçtı ki, 1933'te Mussolini'nin faşist İtalya'sıyla saldırmazlık paktı imzalamak durumunda kaldı.[6]

4 Mart 1933'te Franklin Delano Roosevelt'in başkanlık yemin töreninde, Stalin için bir umut ışığı belirdi. Roosevelt dahili ekonomik meselelere yoğunlaştığı seçim kampanyasında üstü kapalı olarak ima etmiş olsa da, Rusya'yı tanıyacağına dair bir söz vermemişti. Yine de Roosevelt'in Seçiciler Kurulu'nda 472'ye karşı 59 oy ile altı eyalet haricinde tümünü kazanarak, kesin bir zaferle muzaffer olması bile, tek başına çok mühimdi. Cumhuriyetçi başkanların yönetiminde geçen on iki yıllık sessizliğin ardından Demokratlar, Washington'da işleri hareketlendirmek için sabırsızlanıyordu. Roosevelt, başkanlık yemini etmeden aylar önce ABD ekonomisinin en dibe vurması, değişim için başkana fırsat sunmuştu.

Roosevelt yine de ayağını denk almak zorundaydı. *New York Times*, *Herald Tribune* gibi en demokrat ve Roosevelt taraftarı medya kuruluşları

5 Stimson'dan Borah'a, 8 Eylül 1932, a.g.e.

6 Sovyetlerin yasadışı sanat eseri ticaretine dair en bilinen yapıt Williams'ın *Russian Art and American Money* (1980) eseri olsa da, yazarın bulgularını destekleyen yeni eserler bulunmaktadır. Bkz., Odom ve Salmond (ed.), *Treasure into Tractors: The Selling of Russia's Cultural Heritage* (2009) ve McMeekin, *History's Greatest Heist* (2008), sonsöz.

ve Sovyet Rusya ile imtiyaz antlaşması imzalamış bir avuç dolusu Amerikan sanayicisi, Sovyetlerin tanınması taraftarı iken; Cumhuriyetçilerin çoğu ve muhafazakâr basın, özellikle de *Chicago Tribune*, koalisyonunu genişletmeye çalışan seçilmiş başkana hitap etmeyen, partizan bir hava benimseyerek karşıt tutumunu muhafaza ediyordu. Görevden ayrılan Başkan Herbert Hoover, Roosevelt'i; 24 Şubat 1933'te *New York Times* tarafından ortaya çıkarılan, "Moskova'nın milyonlarca dolar tutarındaki Amerikan parasının sahtesini basmış olması" hususunda uyarmıştı. Dışişleri Bakanlığı görevlilerinin çoğu, Stalin'e karşı ihtiyatlıydı. Robert F. Kelley'nin Doğu Avrupa Şubesi yöneticisi olarak 27 Temmuz 1933'te Roosevelt'e işaret ettiği gibi, "Komünist rejim diğer ülkelerde ülkelerin hükümetlerini ve kurumlarını devirmek üzere eylemlerine devam ettiği sürece, Rusya'nın söz konusu ülkelerle samimi ilişkiler kurabilmesi mümkün değildi." Kelley, ABD'nin SSCB'yi resmen tanımayı düşünmeden önce "Moskova'dan ABD'de komünist ve komünizmle alakalı eylemler için görevlendirilmiş ajanları yönlendirmeyi, yönetmeyi, kontrol etmeyi, finanse etmeyi bırakmasını" talep etmesi gerektiği kanaatindeydi.[7]

Komintern'in yürüttüğü kışkırtıcı faaliyetlerini sonlandırması, Sovyetler Birliği'nin tanınması için ilk önemli şarttı, yahut öyle olmalıydı. Kelley'nin Roosevelt'e hatırlattığı gibi, 1918'de Bolşeviklerin temerrüde düştüğü dönemden kalan "reddedilmiş borçlar ve el konmuş mülkler" sorunu da vardı. Bu yükümlülüklerden yalnız Rus devletinin faiz ya da enflasyon ayarlaması hariç 192.601.297 doları ABD devletine, 106.884.157 doları ise tüzel kişiliklere ödenmek üzere; Amerika'ya, iki yüz doksan sekiz milyon dolarlık ana para borcu vardı. Bolşeviklerce "kamulaştırılmış" (yani el konmuş) Amerikan mülkleri de bunlara ek olarak 336.691.771 dolara tekabül ediyordu. İhtiyatlı bir tahmine göre, Sovyetlerin el konan Amerikan mülk ve tahvil hamilerine borçlarının anaparası, 1933'e gelindiğinde 600 milyon dolardan fazlaydı. Bu miktar, günümüzde 60 trilyon dolara karşılık geliyor. Kelley, Başkan Roosevelt'e, Amerikalılar için felç edici bir ekonomik darlık döneminde ahlaki açıdan bu kayıpların en azından bir kısmını telafi etme

7 Doğu Avrupa İlişkileri Dairesi Başkanı (Kelley) tarafından Başkan Roosevelt'e elden iletilen pusula, 27 Temmuz 1933, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939," içinde, s. 6-7.
Kalpazanlık operasyonu ve *New York Times* alıntısı için bkz.: Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 26.

zorunluluğunun yanında, "Birleşik Devletler Hükümeti'nin uluslararası yükümlülüklerin dokunulmazlığının muhafazasında önemli çıkarı bulunmakta" olduğunu anımsattı.[8]

Amerikan tahvil hamillerine, doların tam değeriyle ödeme yapılmasını beklemek gerçekçi olmazdı tabii. Yine de Sovyetlerin tanınması sorunu, Sovyet diplomatların fark ettiği üzere, Roosevelt'e elle tutulur bir koz vermişti. Rusların temerrütteki Amerikan kayıplarının tutarına dair tahmini Kelley'nin tahmininden az olsa da, *Politbüro*'da dolaşan bir yazışmaya göre, Amerikalıların iddialarını mazur gösterebilecek kadar bir miktar borç mevcuttu. Yazışmada, temerrüde düşmüş 284 milyon dolar devlet borcunun ve 60.5 milyon dolar kamulaştırılmış mülkün bulunduğu ve bunun, on beş yıllık faiziyle toplamda 500 milyon dolar değerinde olduğu belirtiliyordu. Sovyet Dışişleri Komiseri Maksim Litvinov, ödün vermeye hazırdı. Stalin bu meblağı ödemek istemiyordu tabii. Litvinov, Roosevelt'in temel talebinin bu olacağı kanaatindeydi ve diplomatlarının hazırlıklı olmasını istiyordu.[9]

Litvinov'un bu kadar endişe etmesine gerek yoktu. 1921 İngiliz-Sovyet Antlaşması'nın arka planındaki ilişkinin tekrarı yaşanmış, Sovyetler Birliği'nin Amerikan firmalarına büyük bir ihracat pazarı olacağını düşünen Roosevelt, ekonomik teşvikin verdiği rehavetten kör olmuştu. Başkan, Hazine Bakanı Henry Morgenthau'ya, "eğer Rusları temsil eden bir adamla kendim görüşebilseydim tüm mevzuyu hallederdim." diye böbürlendi. Roosevelt, ihtiyacı olan tek şeyin "iki ülke arasındaki buzları eritecek, böylece kademeli olarak Amerikalıları Rusya'yla iş yapmaya alıştıracak" bir toplantı olduğunu düşünüyordu.[10]

Roosevelt de komünizmin Rusya'yı fakirleştirdiği ve Sovyetlerin ödeyecek imkâna sahip olmadığı şeklindeki daha basit açıklamaya inanmak yerine, Lloyd George'un 1921'de yaptığı gibi, anlamsız siyasi gerilimlerin Rusların Amerikan mallarını ithal etmesine engel olduğuna inanma hatasına düştü. Rusya'da hâlihazırda faal olan bir sürü Amerikan şirketi vardı. Sovyetlerin ABD teknolojisine olan talebi neredeyse

8 Kelley Pusulası, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939," içinde, s. 8.

9 Rus Komünist Partisi Sekreteri L. M. Kaganovich'e gönderilmiş Litvinov Notası, "Başkan Roosevelt'in müzakereler esnasında sunabileceği sorunlar üzerine," 20 Ekim 1933, *Sovetsko-Amerikanskiye Otnoşeniya Godyi Nepraznaniya 1927-1933* içinde, s. 707-709.

10 John Morton Blum, *Roosevelt and Morgenthau: A Revision and Condensation of From the Morgenthau Diaries*, s. 32-33'te alıntılanmıştır.

karşılanamayacak kadar çoktu. Morgenthau'nun Roosevelt'e açıkladığı üzere Sovyetler, Amerikan ham madde ve sanayi ürünlerini büyük miktarda satın alabilmek için "büyük krediler" almak üzere ABD tahvil piyasasına erişmenin peşindeydi. 1933'e gelindiğinde asıl mesele, "aradaki buzları eritmek" değil, Stalin'in tiranlık rejiminin tanınması karşılığında ciddi bir talepte bulunup bulunulmayacağı ve Sovyetlere yeni krediler verilip verilmeyeceğiydi.[11]

Diğer bir deyişle Birleşik Devletler'in elinde, sürüsüne bereket koz bulunuyordu. Sovyetler, uluslararası prestij kazanmak, Batı sermayesine erişimi arttırmak, Kuzey Amerika'da yeni büyükelçilik ve konsolosluklar açmak için tanınmak istiyordu. ABD firmaları ise, hâlihazırda Sovyet piyasasına Sovyetlerin ödeme gücüyle sınırlı olsa da, erişebiliyordu. Stalin'e ABD hükümetince garanti edilecek yeni borçlar verilmesi Amerikan mallarına talebi teşvik edebilirdi, ancak Sovyetlerin 1918'den bu yana sergilediği tutum göz önünde bulundurulduğunda kayda değer temerrüt riski bulunuyordu. Sovyet ajanlarının Almanya, İngiltere, Çin gibi büyükelçiliklerde çalışmasına müsaade edildiği ülkelerde komünistlerin hükümeti devirmeye yönelik faaliyetlerini yürütülebildiği görüldüğünden, daha ciddi riskler de bulunuyordu. Sovyetlerin tanınması, Amerika'dan çok Stalin'e yarayacaktı; hâliyle Roosevelt, şartları istediği kadar yüksek tutabilir, altı yüz milyon dolar anaparanın tamamının ödenmesinin yanında Sovyet hükümetinin ABD Komünist Partisi'ne (ABDKP) finansal destek sağlamayı kesme garantisi vermesini talep edebilirdi. Litvinov, 1933 Kasım'ında tanınmayı rica etmek için Washington'a geldiğinde, Roosevelt'in isteyeceğini düşündüğü 500 milyon dolar kadar olmasa da, "en azından kayda değer bir miktar" geri ödemeyi kabul etmek zorunda kalacağı beklentisindeydi.[12]

Roosevelt, ne yazık ki, elinde ne kadar büyük koz olduğunun farkında değildi. Teklifi ne 600 ne de Litvinov'un beklediği 500 milyon dolardan açtı; Sovyetlerin borçlu olduğu anaparanın yalnız dörtte biri olan 150 milyon doları istedi ve bunun yanında Litvinov'a bu miktarı da kendi istediğinden değil de, "Kongre'nin ağzına bir parmak bal çalmak için" istediğini söyledi. Bizzat başkanın kendisi, 150 milyon doların fahiş olduğunu düşünürken, pazarlıkla "75 ila 150 milyon dolar"

11 a.e., s. 33.

12 Litvinov Notası, 20 Ekim 1933, a.g.e., s. 707.

arasında belirsiz bir meblağa indirmek Litvinov için işten değildi. Litvinov, pişkin pişkin, Sovyet Maliye Bakanlığı'ndan 1918 temerrüdünde Amerika'nın borçlara karşı el koyduğu Çarlık mülklerine dair bir çalışma istedi. Bu mülklerin 143 milyon dolar civarında olan değeri, faiz hesabıyla 161 milyon dolara kadar çıkıyordu. Kabul edildiği takdirde Roosevelt'in bu yumuşatılmış teklifini tamamen sıfırlayacaktı.[13]

Stalin, işi garantilemek için, *New York Times*'ın Ukrayna'daki kıtlığın varlığını reddiyle dürüst yabancı gazeteciler arasında kötü bir ün kazanan Moskova muhabiri Walter Duranty'yi, sempatik bir Noel Günü mülakatı için Kremlin'e davet etti. Duranty, kendi dipsiz standartlarına göre bile şaşırtıcı derecede dalkavuklukla, Sovyetlerin Amerikan tahvil hamillerine olan yükümlülükleri hakkında bir soru bile sormadı; Stalin'in ayağına kolayca gole çevirebileceği paslar attı ve "Sovyet-Amerikan ticareti muhtemel midir sizce?" ya da "Yabancı kreditörlere ülkenizin ödeme yöntemleri konusunda nasıl güvence vereceksiniz?" gibi sorular yöneltti. Stalin bu soruda neredeyse fire veriyordu; Sovyetlerin, Alman borçlarında temerrüde düştüğünü ancak bunun alakasının olmadığını söyledi. "Artık Alman sanayiine bağımlı değiliz, kendi teçhizatımızı üretebiliyoruz." diye konuştu. Zeki bir muhabir nedenini öğrenmek için daha derin sorular sorar, Sovyetlerin hakikaten ithal mallara ve teknoloji ithalatına ihtiyaç duyup duymadığını, neden Amerika'nın tanımasını ve Wall Street'ten yeni borçlar istediklerini öğrenmeye çalışırdı. Duranty ise sadece, "Ee, Amerika hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusunu yöneltti. Hedefini pohpohlayarak kendine çekmeye çalışan Stalin, yeni başkanın "kararlı ve erkeksi bir lider" olduğunu söyledi.[14]

Litvinov ve Stalin'in Roosevelt'i manipüle teşebbüsü başarılı oldu. Başkan, Sovyetlerin el konan Çarlık mülkleri için tazminat taleplerini

13 "The Special Assistant to the Secretary of State (Bullitt) to President Roosevelt," 15 Kasım 1933, "Memorandum by President Roosevelt and the Soviet Commissar for Foreign Affairs (Litvinov)," 15 Kasım 1933, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939" içinde, s. 25-27.
Litvinov'un karşı atağı için: "Spravka narkomfina i NKID SSSR o Sostoyani raşetov po kreditam SŞA Vremennomu Pravitel'stvu, o pretensiyah i kontrpretensiyah SSSR i SŞA," 23 Aralık 1933, *Sovetsko-Amerikanskiye Otnoşeniya Godyi Nepraznaniya 1927-1933* içinde, s. 77. (Belge no: 374).

14 Duranty ile Stalin mülakatının daktilo edilmiş hali, 25 Aralık 1933, *Sovetsko-Amerikanskiye Otnoşeniya Godyi Nepraznaniya 1927-1933* içinde, s. 746-748. (Belge no: 375).

75 milyon dolara düşürdükten sonra kendi taleplerini de düşürmeyi kabul etti. Bu mütevazı tutar bile, Almanların malumu olan bir hileyle, hemen değil taksit usulüyle ödenecekti; Moskova'ya İhracat-İthalat Bankası'ndan ABD hükümeti garantili yirmi ila yirmi beş yıl gibi bir sürede geri ödenmek üzere verilecek fazladan 200 milyon dolarlık borçla ödeme yapılacaktı. Roosevelt, Birleşik Devletler büyük bir ekonomik darlık yaşarken, Bolşeviklerce soyup soğana çevrilen Amerikan yatırımcıları ve tahvil hamillerine destek sağlamak yerine, Stalin'e silahlanma yarışına tam gaz devam etmesine müsaade edecek ölçekte Amerikan sermayesi taahhüt etmişti.[15]

Başkanın Henry Morgenthau liderliğindeki müzakere ekibinin talepleri basitti. SSCB'yi 16 Kasım 1933'te tanımaları karşılığında Sovyetler, büyük bir yeni borç alarak eski borçları ödemek üzere hiçbir bağlayıcılığı bulunmayan bir söz verecek, bu borcu Amerikan malı almak için kullanacaklarına dair kesinliği olmayan bir mutabakata imza atacak ve "Birleşik Devletler'in iç işlerine her türlü müdahaleden sakınacaklarına" dair, yine bağlayıcılığı olmayan bir taahhütte bulunacaktı. Stalin'in, Sovyetlerin son derece ihtiyaç duyduğu malları peşin para vermeden ithal etme ayrıcalığı veren İhracat-İthalat Bankası kredisiyle Amerikan ürünlerini alma sözü dışında, Litvinov'un dikkatlice seçilmiş ifadelerle dillendirdiği sözlere sadık kalma niyeti hiç olmamıştı. Sovyet yetkilileri, faiz oranı düşürülmezse siparişlerini Amerika yerine Avrupa'dan temin edecekleri tehdidiyle Amerikan borçlarını ödeme şartları üzerine aylarca sıkı pazarlık etti. Sovyet maiyeti, 1935 Mayıs'ında bile kendileri için daha iyi bir anlaşma ve alacakları yeni borç için yirmi yıllık vade konularında ısrarcı olmaya devam ediyor, eski borçları ödemeye dair hiçbir taahhütte bulunmuyordu.[16]

---

15 Sovyetler o büyüklükte bir borç için, %3-4 asgari piyasa oranını ödemek yerine %8 ödeyecekti. Amerikalılar neye inanırsa inansın, bu yetmiş beş milyon dolarlık sözleşme, verilecek kredi faiziyle ödeme imkânı, Litvinov ve Stalin'in tanınma karşılığında anlaştığı şartlardı. Bkz. Litvinov to Stalin, 25 Aralık 1933, belge no. 376 *Sovetsko-Amerikanskiye Otnoşeniya Godyi Nepraznaniya 1927-1933* içinde, s. 748-749.
Bullitt 1934 Nisan'ında, Washington'a, Sovyetlerle ödemeye dair herhangi bir anlaşma yapılmadan önce İhracat-İthalat Bankası'nın Stalin için, (yetmiş beş milyonluk borcu kabul ederse) yüz elli ya da (yüz milyon dolar ödeneceği üzerinde anlaşılırsa) iki yüz milyon dolarlık kredi açması gerekeceğini bildirdi. Bullitt to Hull, 2 Nisan 1934, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939" içinde, s. 75-76.

16 Müdahaleden kaçınma sözü: Litvinov Memorandum to Roosevelt ("Dear Mr. President"), "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939" içinde, s. 28-29.

Sovyetler, Amerika'nın borç taleplerini bastırmayı başarmış olsa da her istediğini elde edemedi. Kongre, 13 Nisan 1934'te temerrüde düşmüş yabancı ulusların tahvillerinin, Amerikan piyasalarında pazarlanmasını yasaklayan, günümüzde de geçerliliğini koruyan, Johnson Yasası'nı kanunlaştırdığında, Rusların borç ödeme planı ve aldığı yeni borçlar da müzakere edildi.[17] Karşılıklı güven yerine mevcut olan mali çıkmaz, Amerikan-Sovyet diplomatik ilişkilerini en baştan zehirledi. Roosevelt'in SSCB'ye görevlendirdiği ilk elçi olan William Bullitt, Moskova'ya vardıktan hemen sonra; nisan ayında Başkan'ı, "Önceki balayı havası, ben varmadan evvel tamamen yok olmuş... Kapitalist ülkelere duydukları tüm husumetler, samimi dostluk maskesinin altından şimdi görünüyor."[18] diye bilgilendirdi.

Litvinov ve Stalin'in, Roosevelt'ten Japonya üzerine bağlayıcı bir anlaşma koparamamış olması; Bullitt'in, Moskova'da soğuk karşılanmasını açıklıyordu. Litvinov, "Barış tehlikeye girdiği takdirde iki ülke arasında ortak hareket edileceği üzerine bir anlaşma" için Roosevelt'in ağzını yokladığında geçiştirilmişti. Yine de Litvinov'un Washington'daki başarısı, SSCB'nin tehlikeli bir dönemde diplomatik yalnızlıktan kurtulmasına sebep olmuştu. Stalin, ABD tarafından tanınmalarının uluslararası sistem için "ziyadesiyle mühim" olduğuyla övünse de, bununla beraber Asya'da Japonya'ya karşı güvenlik alanında iş birliğine varılamamıştı. Gerçi istediklerinin bu olup olmadığı bilinmiyor. Bullitt, 24 Nisan 1934'te Roosevelt'e, "Ruslar Japonya'nın bu baharda ya da yazın saldırmayacağına emin," demişti. Bu yüzden de "artık acilen yardımımıza ihtiyaç duymuyorlar."[19]

Litvinov'un Amerika'nın iç siyasetine karışmayacaklarına dair yarım ağızla verdiği sözüne gelince, o da anında bozuldu. Amerikalı

Sıkı pazarlık için bkz. "Moscow Chargé d'affaires John C. Wiley to Washington, 6 Şubat 1935; Chief of East European Affairs (Kelley) Memorandum regarding a conversation with the Soviet Ambassador," 24 Mayıs 1925, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939," içinde, s. 177-178, 189-190.

17 Johnson Yasası'ndan yalnız SSCB etkilenmemişti. İngiltere, ABD'ye olan muazzam I. Dünya Savaşı borçlarının ödemesini 1934 Haziran'ında askıya aldı; böylece Amerikan kredi piyasasına erişiminden feragat etmiş oldu. ABD Kongresi'nden 1936, 1937, 1939 yıllarında geçirilen Tarafsızlık Yasaları ile Johnson Yasası, Amerikan-İngiliz ilişkileri ve İngiltere'nin silah ithalatı açısından ciddi sorunlar doğuracaktı.

18 Jonathan Haslam, *Soviet Union and the Threat from the East*, s. 39'da alıntılanmıştır.

19 a.e., 34-35. Bkz. Greg Kennedy, *Anglo-American Strategic Relations and the Far East 1933-1939*, s. 100.

komünist D. H. Dubrowsky'ye göre Litvinov'un, 1933 Kasım'ında Beyaz Saray'dan ayrıldıktan sonra katıldığı ABDKP toplantısında "ağzı kulaklarındaydı." Sovyet komiseri, "Çantada keklik, hallettik. Eski borçları ödememizi istediler, ben de müzakere edeceğiz diye söz verdim... bilmiyorlar ki *kıyamete kadar müzakere edeceğiz.*" açıklamasında bulunmuştu.[20] Litvinov'un ABDKP liderlerine söylediği üzere, ABD iç siyasetine karışmayacakları sözü partiyi bağlamıyordu, yalnız Sovyet hükümeti adınaydı ve "Sovyet-Amerikan ilişkilerinin hakikatleri arasında esamesi okunmayacak bir kâğıt parçasıydı." Litvinov'un yeşil ışığı yaktığı ABDKP, *New York Times*'ın 19 Kasım 1933 tarihli nüshasında, devrimin ilkelerine bağlılığını ikrar eden bir bildiri yayınladı.[21]

Bu boş bir tehdit değildi. Roosevelt SSCB'yi tanıdıktan sonra, onlarca Sovyet ajanı ve ABDKP üyesi, FDR'ın "Yeni Düzen"[22] siyasetinin bürokraside yarattığı pervasız ve neredeyse tamamen kontrolsüz büyüme sayesinde, ABD hükümetine sızdı. Bu sızma için belirlenen büyük hedefler arasında Tarım Düzenleme Kurulu (TDK) da bulunuyordu.[23] Söz konusu kurulda, Whittaker Chambers, Elizabeth Bentley, Nathan Silvers gibi sonradan üne kavuşacak casusların girmesine yardımcı olan Harold Ware yönetimindeki bir komünist hücre mevcuttu. Doğma büyüme Amerikalı Ware, 1920'li yılların başlarında bir makineli kolektif tarım deneyini yönetmek için Sovyet Rusya'da bulunmuş; Rus köylülerin hafızalarına, tehditkâr bir halde onları beyzbol sopasıyla kovalamasıyla kazınmıştı. Komünistler, Pressman'ın, ardından Chambers'ın, 1935'te İş Gelişim Kurumu'na[24] geçmesiyle Ulusal İşçi-İşveren İlişkileri Kurulu[25] (UİİK) ve Adalet Bakanlığı'na sızmayı başardı. Bu esnada Dışişleri Bakanlığı, "*Frank*" kod adlı Laurence Duggan, "Nigel" Michael Straight ve Alger Hiss gibi Sovyet casuslarıyla kaynıyordu.[26]

---

20 "Çantada keklik.": Hoover, *Freedom Betrayed.*

21 "Communists Here Plan to Carry On... Only Abolition of Capitalism Will Solve World's Problems for Workers," *New York Times* 19 Kasım 1933 içinde.
"Kâğıt parçası" için bkz. Benjamin Gitlov, *The Whole of Their Lives*, s. 265.

22 İng. *New Deal* (ç.n.)

23 İng. *Agricultural Adjustment Administration (AAA)* (ç.n.)

24 İng. *Works Progress Administration (WPA)* (ç.n.)

25 İng. *National Labor Relations Board (NLRB)* (ç.n.)

26 Ware ve beysbol sopası için bkz. İngilizce mektup "Sevgili Yoldaşlar," tahmini 1922 yazı, RGASPI, fon 538, opis' 3-4, del' 70.
Sovyet casuslarının mevkileri ve kod adları için bkz. Andrew & Mitrokhin, *Sword and Shield*, s. 106.
Parti üyeleri ve hükümet görevleri tarihleri için bkz. Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 36-46.

ABDKP'nin kamu kanadının Yeni Düzen'i acımasızca eleştirmesinden anlaşıldığı üzere, komünistleri başkan için çalışmaya iten, başkanın izlediği siyaset değildi; bu da Roosevelt yönetimine 1933 sonrası komünist sızıntılarını kayda değer yapıyordu. 1933 Temmuz'unda ABDKP başkanı Earl Browder, Roosevelt'in Sınai Islah Yasası'nı alenen "Sınai Kölelik Yasası", Wagner Yasası'nı yasallaştıran işçi sendikalarını da "Roosevelt'in işçi karşıtı şirket sendikası kulübü" olmakla itham etmişti. Browder ayrıca, 1934'te ABDKP'nin geleneksel "1 Mayıs İşçi Bayramı Manifestosu'nda" Roosevelt'in "Yeni Düzen Faşizmi ve Savaşı"nı kınamıştı. Bu manifesto, sosyalistleri "hakiki faşist" ilan eden *Komintern* doktriniyle uyumluydu. 1933'te SSCB'yi tanımış olması, Roosevelt'i bu sert eleştiriden kurtarmaya yetmemişti. Bu taarruz, 1935 Ekim'inde yayımlanan ve komünistleri, sosyalistlere saldırmayı bırakıp onlarla iş birliği yapmaya yönelten Stalin'in yeni "Halk Cephesi" doktrininden sonra, Amerikan komünistleri Moskova'dan kötü muameleyi kesmeleri emrini alana kadar devam etmişti.[27]

Komünistlerin 1930'ların ortasında ABD hükümetine sızmalarının sebebi, en azından Stalin 1935'te yeni doktrinle "geriye dön" emri verene kadar; ideolojik yakınlık değil, Roosevelt yönetiminin gevşek güvenliğinden faydalanan fırsatçılıktı. En önemli faktör, Başkan'ın Stalin'in rejimini tanıyarak, SSCB üzerine meşruiyet mührü vurmuş olmasıydı. 1933 Kasım'ında SSCB'nin tanınmasından sonra, 1938'e kadar ABDKP'nin resmî üyelerinin sayısı, on üç binden seksen bine fırladı. ABD hükümetinde o kadar çok komünistin bulunabilmesinin en büyük sebebi, 1930'ların sonlarına gelindiğinde ülkedeki komünistlerin sayısının da artmış olmasıydı. ABDKP üyeleri, Washington'da nüfuzlarını hissettirecek yeterlilikte çoğunluğa ulaşmış olacaktı.[28]

Partinin resmî üyelerinin tümünden daha büyük tehlike teşkil eden, gizli sempatizan "ajanların" Roosevelt yönetiminin üst kademelerine yükselmesi idi. Bu isimler arasında Hiss bulunuyordu. Hiss, 1933'te Harold Ware'in TDK'sinden alınıp 1934'te mühimmat sanayiini soruşturan Senato Komitesi üyeliğine atanmış, sonra 1936'ya kadar başsavcı

27 Gitlow, *a.g.e.*, s. 255-61.

28 Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 34'te alıntılanmıştır. Roosevelt yönetiminin, çalışanlarını dışarıya bağlılığı olup olmadığına dair araştırmayı reddetmesine dair, bkz. Andrew & Mitrokhin, *Sword and Shield*, s. 107.

yardımcılığı ofisinde bulunmuş, 1936-1947 arasında da ABD askerî stratejisine dair gizlilik dereceli belgelere erişebildiği ve izlenen siyaset üzerinde önemli ölçüde etkili olabildiği Dışişleri Bakanlığı Özel Siyasi İşler Dairesi'nde görev yapmıştı. Savaştan sonra Elizabeth Bentley ve Whittaker Chambers, Hiss hakkında casusluk suçlamasında bulundu ve Hiss, 1950'de yalancı şahitlikten hüküm giydi. Kendisini savunan birçok kişi olsa da, şifresi çözülen ve kamuoyuna 1990'larda açıklanan Sovyet telgraflarını ihtiva eden "Venona dosyaları," Hiss'in ABDKP'ye katılmamış olsa da Sovyet askerî istihbaratı (GRU) ile yakından iş birliği içerisinde olduğunu doğrulamıştır.[29]

Harvard mezunu ekonomist Harry Dexter White ise, daha yüksek bir kademeye yerleştirilmişti; 1934'te Hazine Bakanlığı'nda çalışmaya başladı ve hızlıca yükselerek Roosevelt'in nüfuzlu Hazine Bakanı Henry Morgenthau'nun sağ kolu oldu. Venona dosyalarına göre White, *GRU* ile, 1935 itibarıyla sonradan *Jurist* olarak değiştirilen *Kassir* kod adıyla çalışmaya başlamıştı. Başlarda ABDKP üyeleri Whittaker Chambers ve Nathan Silvermaster'a, ilerleyen zamanda da doğrudan, sırasıyla Washington NKVD büro temsilcisi *(rezident)* olarak görev yapan Ishak Ahmerov, Boris Bazarov ve Vitali Pavlov dahil İçişleri Halk Komiserliği (NKVD)[30] için çalışan Sovyet memurlarına rapor vermişti. Komünizme sempati duyuyor olsa da ABDKP'ye katılmamış olan White'ın, casusluk için *motivasyonu* bilinmese de düzenli aralıklarla Sovyet ajanlarıyla görüştüğü ve onlarla hassas bilgiler paylaştığı, Venona dosyalarının yanında Pavlov'un, White ile çalıştığı döneme dair eteğindeki taşları döktüğü otobiyografisi ile de doğrulanıyor.[31]

1930'ların sonuna gelindiğinde ABD hükümetinde, Tarım ve Dışişleri bakanlıklarından Hazine ve Kara Kuvvetleri bakanlıklarına kadar aktif görev alan yüzlerce Sovyet ajanı bulunmaktaydı. Çağdaş Sovyet kayıtlarında iki yüz yirmi bir, Venona dosyalarında üç yüz yirmi dokuz

29 Venona ve Hiss'e dair faydalı bir özet için, bkz. Haynes & Klehr, "Hiss Was Guilty," *History News Network* web sitesi içinde, bağlantı adresi, http://historynewsnetwork.org/article/37456

30 Ru. *Naródni Komissaridt Vnútrennih Del*; İç İşleri Halk Komiserliği (ç.n.)

31 Vitali Pavlov, *Operatsiya 'Sneg'* (1996).
1930'larda Washington'a sızan Sovyet ajanlarıyla ilgili arşivlerden açığa çıkarılanlar için bkz., Andrew & Mitrokhin, *a.g.e.*, 7. Bölüm ("The Grand Alliance").
Harry Dexter White hakkında bkz., Breindel & Romerstein, *Venona Secrets*, s. 29-44, b.a.

ajanın mevcut olduğu ifade ediliyor. Bunun yanında, Stalin casuslarının başı Şumovski'nin (*Blériot*) emrinde; ABD'nin Sovyetleri tanımasıyla, çok sayıda Sovyet uyruklu ajanın diplomat kılıfıyla yasal olarak faaliyet gösterebilmesi sayesinde eylemleri daha da hız kazanan yetmiş beşten fazla casus ve köstebek de vardı. Şumovski 1935'te, Stalin'in en zeki hava aracı tasarımcısı Andrey Tupolev liderliğinde, Sovyet havacılık uzmanlarından yedi arabayı dolduracak büyüklükteki bir ekibi, ABD havacılık fabrikalarının fuarına getirmişti. Tupolev'in cebinde, Stalin'in kendisinin uygun gördüğü şekilde harcaması için verdiği 600 bin dolar vardı. Şumovski, ABD havacılığına o kadar derin sızmıştı ki, 1938'de durumdan rahatsız olan bir Amerikan havacılık mühendisi, Londra'daki ABD Hava Kuvvetleri ataşesine, "Rus hükümetinin, Amerikan havacılık fabrikalarının neredeyse tamamında ajanları var." diye şikâyette bulunmuştu. SSCB ile alakalı olarak, teknoloji transferinden ikili ticari protokollere; ABD'nin, Mançukuo'yu işgal eden Kwantung Ordusu'nun 1930'lar süresince Stalin'in rejimiyle el altından savaştığı Japonya ile ilişkilerine kadar, birçok siyasayı doğrudan şekillendirebilecek konumlara yerleştirilmiş Hiss ve White gibi yüzlerce "gizli sempatizan" bulunmaktaydı. Pasifik'in diğer kıyısı Tokyo'da, ateşli komünist karşıtı, *Frankfurter Zeitung* çalışanı Nazi Alman muhabiri kılıfında, hem Alman Büyükelçiliği hem de Japon hükümetine erişimi olan *Ramzai* kod adlı Richard Sorge liderliğindeki Sovyet casusluk şebekesi sayesinde Stalin; Japonların, Uzak Doğu'daki Sovyet toprakları ve ABD hakkındaki niyetlerine dair paha biçilemez nitelikte istihbarata ulaşabiliyordu. Whittaker Chambers'ın, Sovyet denetimcisinin Moskova'ya gururla rapor ettiği bilgi doğruydu: "Hükümetin tam merkezinde, siyaseti şekillendiren Sovyet ajanlarımız bulunuyor." Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği, Stalin için, komünist imparatorluğunu savaşa hazırladığı esnada; hayati stratejik öneme sahip, sırtını dayayabileceği bir zemin olmuştu.[32]

32 Thomas Fleming, *New Dealers' War*, s. 322'de alıntılanmıştır.
Tupolev'in 1935'teki yolculuğu ve "Amerikan [havacılık] fabrikalarının neredeyse tamamında ajanları..." için bkz.: Lokhova, *a.g.e.*, s. 233, 265.
Sorge üzerine en yeni çalışma, Owen Matthews'in *Impeccable Spy* (2019) eseridir.

4

Halk Cephesinin Ardında

WASHINGTON'UN SSCB'yi tanıması, Sovyetlerin komünizmin yurt dışındaki durumunu iyileştirme çabaları adına önemli bir kilometre taşı oldu. Hitler'in 1933 Ocak ayında iktidara gelmesi, sonrasında 28 Şubat *Reichstag* yangını ile komünistlere bir dizi sindirme operasyonu düzenlemesiyle artık Berlin'de, rakip bir totaliter rejim bulunuyordu. Nazi rejimi, Stalin'e kendi imajını parlatma imkânı veren bir antitez olarak görev yapacaktı. Nazi Almanya'sı ile komünist Rusya arasında müşterek bir ilişki gelişmişti. Bir yandan perde arkasından, karşılıklı çıkarlarının bulunduğu meseleler üzerine tutuklanacak siyasi rakipleri birbirine teslim etme, önemli mahpusları mübadele etme gibi konularda iş birliği yaparken; diğer yandan iki taraf da birbirinin zulümlerini propaganda malzemesi yapıyordu. Bu ilişki çarpıcı bir iş birliği örneğine sahne oldu. Hitler hükümeti, *Reichstag* yangınını başlatan komünist müdafilerden biri olan Giorgi Dimitrov'un, 1933 yılının Aralık ayında, Leipzig mahkemesinde beraat ettikten sonra, Almanya'dan çıkabilmesi için özel bir uçak ayarlamıştı. Hitler'in Prusya Eyalet Başbakanı ve Gestapo Şefi Hermann Göring'in bulunduğu sözde duruşmada Nazilerce temize çıkarılan Dimitrov, 1934'te Moskova'ya muzaffer olarak dönmüş ve Stalin tarafından, Komünist Enternasyonal'in Genel Sekreterliği'ne terfi ettirilmişti.[1]

Bir diktatörün diğerinden öğreneceği çok şey vardı. Nitekim Hitler, ordu komutanlarının kendi üstünlüğüne saygı duymalarını sağlamak için partisinin paramiliter kolu *Fırtına Birlikleri*'nin yönetici

1 Kanıtların makul bir şekilde tetkik edilişi için bkz., Marin Pundeff, "Dimitrov at Leipzig: Was There a Deal?", *Slavic Review*, 45 (3) (Güz 1986): s. 545-549.

kadrosunu, 30 Haziran 1934 "*Uzun Bıçaklar Gecesi*'nde" katlettirerek tüm dünyayı şaşkına uğrattıktan sonra Stalin, Leningrad Komünist Parti lideri Sergey Kirov'un 1 Aralık 1934'te öldürülmesinin ardından, Komünist Parti lider kadrosunun ve gizli polisin üst kademelerini tamamen yutan "terör"ünü başlatmıştı.[2] Bu esnada Hitler ve Stalin, 1926 Nisan'ında yapılan "Berlin Antlaşması"nı 1933 Mayıs'ında yenileyerek, Sovyetlerin Rapallo döneminde aldığı Alman ithal mallarının ödemelerine devam etmelerini garantilemiş ve ticari bağları yeniden canlandırmıştı.[3]

Dünya kamuoyunu kazanmak için verdikleri savaşta ise ilişkileri o kadar eşit değildi. Naziler, 1933 Mayıs'ında kitap yakmaktan, *Reichstag* yangını sonrası komünist ve sosyalistlerin toplu halde tutuklanmalarına, Yahudilere ve Yahudilere ait iş yerlerine yapılan saldırılara, Hitler'in siyasi düşmanlarını tıkmak için inşa edilen ilk toplama kampı Dachau'ya kadar insanlığa karşı işlediği suçları gizlemek için çok az çaba göstermişti. Hitler, Almanya'nın diğer büyük devletlerle aynı şartlarda silahlanmasına izin verilmemesine karşı meydan okumuş, 1933 Ekim'inde Almanya'yı Cemiyet-i Akvam'dan çekmişti. Almanların yerini, 1934 Eylül'ünde, ABD tarafından tanınması ve kendisini Hitler'e karşı karşılıklı yardım paktına çekmeye çalışan Fransız lobiciliği sayesinde, Sovyetler almıştı.[4]

Nazilerin aleni tavrının aksine Sovyet hükümeti, Nazi kamplarını boyut ve ekonomik önem açısından solda sıfır bırakan, başlangıç seviyesindeki *Gulag* zorunlu işçi ağı şöyle dursun; 1918'den beri "halk düşmanlarını" tutukladığı toplama kamplarını ya da Ukrayna'da ve Kazakistan'daki kıtlık aracılığıyla soykırımı, hatta hepsinden evvel Kirov olayı sonrası tasfiyelerin varlığını bile kabul etmemiş; tasfiyeler, ancak 1936 Ağustos'unda halka açık sözde duruşmalar başladığında açığa çıkmıştı.[5] Bazı Ruslar, Stalin'in hapis devletinden kaçacak kadar şanslı olsa ve SSCB'ye gelmiş bazı Batılı ziyaretçiler, rejim yöneticilerinin

2 SSCB'de "Büyük Temizlik" ya da "Büyük Terör" olarak adlandırılan 1936-1938 yılları arasında yaptığı siyasi baskı ve tasfiye dönemi. (ç.n.)

3 Edward Ericson, *Feeding the German Eagle*, s. 15-16.

4 Haslam, *Soviet Union and the Threat from the East, 1933-1941*, s. 43-44.

5 Bir istisna vardı. 1935 Nisan'ında Sovyet hükümeti, "devlete karşı işlenen cürümler" için verilen ölüm cezasını 12 yaşa kadar indiren bir kararname yayınladı. Bu, Stalin'e siyasi muhaliflerini çocuklarının hayatıyla tehdit etme fırsatı verdi.

iddialarını sorgulayıp kıtlık aracılığıyla soykırımı ve Büyük Terör'ü irdeleyen eleştiriler yayınlayacak kadar cesur olsa da bu anlatılar, *New York Times*'ın Walter Duranty'si gibi Stalin dostu gazetecilerin, George Bernard Shaw gibi "dost gezginlerin" yalanlarıyla gölgelenmişti. Hitler ve Stalin'in suçlarının ifşası söz konusu olduğunda 1933'ten bugüne literatürde hâlâ çifte standart bulunduğu gerçeği göze çarpıyor.[6]

İki sistemin, dış politikayı algılayışları arasındaki uçurum devasaydı. Hitler, 1919'da Versailles Antlaşması ve bu antlaşmaya dayanan tazminatların Almanya'nın sırtına yüklediği yükten kurtulmadan silahlanmadan vazgeçmeyeceği konusunu ya da Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın doğusundan koparılan bölgeleri yeniden ele geçirme gibi planlarını gizlemeye nadiren tenezzül ediyordu. Nazilerin Alman topraklarında ortaya çıkardığı vahşet, Hitler'in silahlanma yarışı ve zorbalık eseri dış politikası yüzünden Stalin ve Dışişleri Komiseri Maksim Litvinov, Alman saldırganlığının prensip sahibi rakipleri olarak görülmüş; dışarıdaki Sovyet tutumunda herhangi bir farklılık bulunmamasına rağmen, uluslararası camiadan büyük destek kazanmıştı. Amerikalı ve Avrupalı komünistler, Nazi Almanya'sının en ilkeli "anti-faşist" rakipleri olmakla övünmelerine rağmen Stalin, komünistlere; sosyalistleri, Mussolini ve Hitler gibi hakiki faşistlerden daha tehlikeli "sosyal faşistler" olarak damgalamaları talimatını verdiği, 1928'te uygulamaya koyduğu "sınıflar karşı karşıya" doktrininden, ancak Hitler'in iktidara gelişinin üzerinden iki yıl geçtikten sonra kurtulmuştu.[7]

Stalin, 1935'in Temmuz ve Ağustos aylarında Moskova'da düzenlenen Yedinci *Komintern* Kongresi'nde doktrindeki bu değişimi dile getirdiğinde etkisi büyük oldu. Sosyalist ve komünistlerin "faşist karşıtı" koalisyonu, yeni "Halk Cephesi" doktrini ile, 1936 seçimlerinde Fransa ve İspanya'da zafer kazanmış, böylece Moskova'ya sadık Komünist Parti üyeleri iki ülkenin de kabinelerine ilk kez girebilmişti. Yeni doktrin, Stalin için siyasi açıdan âdeta altın madeniydi. Stalin'in "faşist karşıtı" SSCB'sinin Hitler Almanya'sının en ilkeli rakibi olduğu fikri Amerika'da, birkaç toplantıya katılan sempatizan "yoldaştan" tutun

6 Kararname için bkz., Conquest, *Great Terror*, s. 86-87.
Batılıların Ukrayna kıtlığı ve Büyük Terör'ü akladığı, en bilinen kaynak, David Caute'nin *The Fellow Travellers* (1973) eseridir.

7 Daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz., McMeekin, *Red Millionaire*, 13. Bölüm.

paralı köstebeklere kadar binlerce kişinin, farklı görevler üstlenerek harekete katılmasını sağlayacaktı.[8]

Başkan Roosevelt gibi siyasi spektrumun ortasında bulunanlar için bile, Hitler Avrupa'da ağırlığını koydukça, Sovyetler Birliği'ni sempatik kahraman olarak görmemek zorlaşıyordu. Başkan, Moskova'yla derinleşen stratejik bağlarından dolayı, Kongre'de ve halkta kendisine karşı oluşan güçlü muhalefet yüzünden eli kolu bağlı olsa da, Stalin'le ilişkilerini geliştirmek için elinden gelen her şeyi yaptı. Roosevelt, Bullitt, Stalin'i açıkça eleştirdiğinden onun yerine 1936 Kasım'ında Sovyet sempatizanı Joseph Davies'i Moskova Büyükelçisi olarak atadı. Davies, Halk Cephesi döneminde komünizme ideolojik sempatisinden ya da bazı eleştirmenlerin iddia ettiği üzere, kahvaltılık gevrek serveti veliahdı eşi Marjorie Meriweather Post'un; Stalin sayesinde, yağmalanmış, günümüzde Washington'daki Hillwood Müzesi'nin duvarlarını süsleyen Rus sanat eserlerini Moskova'dan yok pahasına satın alabilmiş olmasından dolayı *Vojd*'un siyasasını eleştirmediğinden, döneminde Sovyet-Amerikan ilişkileri büyük ölçüde "ilerlemişti."[9]

Burada, Bullitt'e büyükelçilik görevine mal olan görüşlerini incelemek için bir virgül koymak gerek. Roosevelt, *Komintern* doktrinindeki değişime ve Sovyetlerin Fransa'yla ittifak müzakerelerine başlamasının, Stalin'in kapitalist dünyayla uzlaşmayı hakikaten istediği anlamına geldiğine inanmak isterken, Bullitt, 1935 Temmuz'unda Halk Cephesi dünyaya ilan edildiğinde, "Fransızlar sevinse de şahsi fikrime göre Sovyet hükümetinin dünya devrimini gerçekleştirmedeki kararlılığında hiçbir azalma olmamıştır." düşüncesini bildirmişti. Bullitt, vardığı bu sonucu, konuştuğu her bir Sovyet ve *Komintern* yetkilisinin "dünya devriminin gereğine inancını dile getirmiş olmasına" dayandırıyordu. Bu sebeple, Stalin'in Fransa örneğinde olduğu gibi, "dost devletlerle" diplomatik uzlaşmaları, Bullitt'e göre, komünizm ve kapitalizm arasındaki savaşta geçici ateşkes niteliğindeydi. Âdeta "mütareke ilişkileri" ve "planlanmış bir hamle" idi. Bullitt, Avrupa'da yeni bir savaş çıkması ihtimali üzerine, mevcut Sovyet siyasetinin "barışçıl" olduğundan şüphe duymuyor olsa da, bu "barışçıllığın" sebebinin Stalin'in silahlanma

8 Bkz. Eserin 3. Bölümü.

9 Bkz. Anne Odom, "The Selling of Russian Art and the Origins of the Hillwood Collection," *A Taste for Splendor* içinde, s. 45.

yarışını bitirmemiş olması kanaatindeydi. Bullitt, "Sovyet Dışişleri'nin ana hedefi bu," diyordu. "Sovyetler Birliği saldırıya pabuç bırakmayacak güce erişene ve Stalin istediği zaman dışarıya müdahale etmeye hazır olana kadar... barışın devamı."[10]

Büyükelçi Bullitt, Stalin'in dış siyasetinde hile ve üçkâğıt görürken; halefi, Stalin'e baktığında melek gibi bir adam görüyordu. 1938 Haziran'ında sıradan bir Kremlin görüşmesinde Joseph Davies, Stalin'e türlü iltifatlarla yağ çekti: "Siz Büyük Katerina'dan, Deli Petro'dan[11], Lenin'den bile daha büyük bir lidersiniz. Barış taraftarı olduğunuzu da biliyorum." dedi ve Amerikan deniz kuvvetlerinin Pasifik'teki intikalleri hakkında hassas istihbarat bilgilerini paylaşmayı teklif etti. Ayrıca Stalin'i ABD iç siyasetine müdahil olmaya davet etmesinin yanında; Roosevelt'in, Stalin ve Sovyetler Birliği'nin arkasında olmasına rağmen, Washington'da, yoldan çekileceklerini umduğu, "gerici unsurlarla çevrilmiş" olduğu konusunda da uyardı.[12]

Davies, Stalin için önayak olarak Başkan'a, Dışişleri Bakanlığı'nda temizlik yapmasını şiddetle tavsiye etti. Roosevelt, şubenin başı Robert Kelley 1933'te SSCB'nin tanınmasına karşı çıkan uzun bir nota hazırladığından beri, Doğu Avrupa Şubesi'nden şüphe ediyordu. Batı Avrupa Şubesi, Amerika'nın köklü diplomatik teamülünün amatörce yürütülmesiyle mimlenmişken, Kelley'nin dairesi, sahici araştırmalar yürütüyordu. Loy Henderson, Roy Atherton, Charles "Chip" Bohlen ve George Kennan gibi hepsi Moskova'da görev yapmış geleceğin Sovyet uzmanları, Henderson'un iftiharla söz ettiği, "Amerika'daki en iyi Sovyet kütüphanesini" meydana getirmişlerdi. Roosevelt, adı geçen uzmanların Moskova'daki göstermelik duruşmalar ve "Büyük Terör"e dair başarılı raporlarından memnuniyetsizdi. Zira Davies'in Stalin'e yaptığı kur göz önünde bulundurulduğunda, bu raporlar abes kaçıyordu. Başkan, bu sebeple, köklü bir aileden gelen, Groton ve Harvard'dan okul arkadaşı Dışişleri Bakan Yardımcısı Sumner Welles'e, 1937'de kapsamlı bir tasfiye operasyonu yaptırdı. Doğu Avrupa Şubesi, Batı Avrupa

10 Bullitt'ten Hull'a, 19 Temmuz 1935, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939," s. 224-225.

11 I. Petro Rusya'yı büyük güçlerden biri hâline getiren çardır. Birçok Avrupa ülkesinde "Büyük" sıfatıyla; Türkiye'de ise "Deli" sıfatıyla tanınır. (ç.n.)

12 Kremlin'deki 5 Haziran 1938 tarihli Davies-Stalin görüşmesinin daktilo edilmiş hali, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 375, list' 1-7.

Şubesi'ne bağlandı ve Kelley, Türkiye'ye gönderildi. Dairenin Sovyet tarihi ve hükümeti üzerine, Rus devrimine kadar giden *Pravda* ve İzvetsiya gibi gazetelerin nüshaları dahil, eşsiz eserler içeren kütüphanesi bile dağıtıldı ve Washington'da Sovyetlere dair yirmi yıla mal olmuş kurumsal bilgi âdeta yakılıp kül edildi.[13]

Bu esnada İngiltere'de Stanley Baldwin (1935-1937) ve ABD Büyükelçisi Davies'in Stalin'e "gerici" olduğunu ifade ettiği Neville Chamberlain'in (1937-1940) muhafazakâr hükümetleri, SSCB'ye karşı, Bullitt gibi şüpheci bir tavır takınsa da, Halk Cephesi tarzı kışkırtıcı propaganda, Sovyet ajanlarının toplanması için verimli bir ortam sağlayabilmişti. Bu ajanların en meşhurları Anthony Blunt, Guy Burgess, John Cairncross, Kim Philby ve Donald Maclean'dan oluşan "Cambridge Beşlisi" idi. Bir diğer Cambridge'li James Klugmann, İngiliz Komünist Partisi'nin propaganda ve eğitim kollarının başkanıydı. Stalin'e Cambridge ve Oxford'da köstebek ve ajan kazandıranların başındaydı. Yapılan araştırmalar neticesinde Cambridge Beşlisi'nin aslında en az dokuz kişi olduğu anlaşıldı. Daha az dikkat çekici ajanlarla beraber bu Cambridge elitleri, Dışişleri Bakanlığı (Donald Maclean), İstihbarat Teşkilatı, MI6 (Kim Philby ve Guy Burgess), BBC (Burgess) ve Askerî İstihbarat (James Kluggmann) olmak üzere İngiliz hükümet ve medya erkinin en yüksek kademelerine sızabilmişti. Oxford'dan kazanılan ajanlardan biri, "*Max*" kod adlı Tom Wylie, Burgess ve Philby'ye, Savunma Bakanlığı'ndan gizli olarak sınıflandırılmış bilgiler aktarmıştı. MI6 tarihçisi Christopher Andrew, 1930'ların sonuna gelindiğinde "bu adamların aktardığı yüksek kademe istihbarat o kadar çoktu ki, Moskova bazen baş etmekte zorlanıyordu." diyor. Bir yılda İngiliz hükümetine ait ortalama dokuz binden fazla gizli olarak sınıflandırılmış belge Moskova'nın eline geçiyordu.[14]

1935'ten sonra Halk Cephesi döneminin diplomatik sloganı "kolektif güvenlik" idi. Maksim Litvinov tarafından hevesle ortaya sürülen ve Joseph Davies gibi savunucular tarafından yenilip yutulan fikre göre, Hitler'i zapt etmek için kurulacak herhangi bir koalisyonun en temel parçası, SSCB olmalıydı. Hitler'in silahlanma kampanyasının doğrudan tehdidi altına giren Fransa, Stalin'in Halk Cephesi propagandasına kendini en çok kaptıran ülke olmuştu. Fransız komuta kademesi, Stalin'le

13 Martin Weil, *A Pretty Good Club*, s. 92-93.

14 Andrew & Mitrokhin, *Sword and Shield*, s. 58. Bu ajanlara dair daha fazla bilgi için bkz., Andrew Lownie, *Stalin's Englishman*, s. 51-57, b.a.

askerî ittifakın değeri konusunda şüpheci olsa da, Fransız diplomatların Sovyet mevkidaşlarıyla müzakere ettiği "Karşılıklı Yardım Paktı" taslağı, 1935 Mayıs'ında imzalanıp 1936 Şubat'ında Fransa parlamentosunca tasdik edildi. Böylece 1936 Haziran'ında, Halk Cephesi hükümeti, seçim yapmadan devreye girmişti. "Herhangi bir Avrupa devletinin bir parçasına taarruz tehdidi veya tehlikesi" hâlinde, antlaşma uyarınca, Fransa ve SSCB "birbirine acelen danışacak" ve ikili arasında "karşılıklı yardım ve destek sağlanacaktı." Bu tehlikenin Almanya'dan geleceğini söylemeye gerek yoktu.[15]

Fransız-Sovyet Paktı'nın yankıları, maksadını aşacaktı. Antlaşma, Avrupa'nın iki düşman askerî blok arasında bölünmesini kesinleştirmişti; Almanların kuşatılma korkularına sebep olan 1894 Fransız-Rus Paktı'yla benzerlikler taşıyordu. 1894 Paktı, Almanya'yı kışkırtmasıyla tehlike arz etmiş olsa da hakiki bir ağırlığa sahipti. Bu pakt uyarınca, Fransa ve Rusya savaş ihtimaline karşı aynı anda tam tekmil seferberliğe geçmişti. Bu, teoride Almanların gözünü korkutabilirdi ancak 1914'te pratiğe döküldüğünde bir faydası olmamıştı. Fransız-Sovyet Paktı ise, sabık paktın diplomatik sorunlarını beraberinde getirdi. Üstüne üstlük, askerî açıdan hiçbir bağlayıcılığı yoktu. Hitler'in Versailles sisteminin adaletsizliğine dair şikâyetini de haklı çıkarmış oluyordu. Provokasyondan ibaretti. Hitler'in antlaşmanın tasdikinden günler sonra, 7 Mart 1936'da, antlaşmayı bahane ederek Versailles ile askersizleştirilmiş Ren bölgesine Alman kıtalarını konuşlandırarak gösterdiği gibi, hiçbir caydırıcılığı ya da etkisi yoktu.

Eleştirilerin hedefindeki Fransız diplomatlarını savunmak gerekirse, "Karşılıklı Yardım Paktı"nın askerî bakımdan yaptırım gücü yoktu. *Quai d'Orsay*,[16] Stalin'le sahici bir askerî mutabakata imza atmış olsaydı, Fransa'nın Hitler'in doğu komşularıyla yaptığı anlaşmalar güçleşirdi. Çekoslovakya da, SSCB ile 1935 Mayıs'ında, yaptırım gücü olmayan bir karşılıklı yardım paktı imzalamıştı ama Çeklerin Alman taarruzunu caydırmak için gerçekten Kızıl Ordu'yu davet edip etmeyeceği ya

15 Orijinal Fransız-Sovyet Karşılıklı Yardım Paktı'nın bir kopyası, beraberinde çoğunlukla eleştirel yorumlar getiren Fransız genelkurmayı notu ile, SHD Vincennes'de, 7 N 3143'te bulunuyor.

16 Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın bulunduğu cadde. Bakanlığa anıştırma yapmak için kullanılmıştır. (ç.n.)

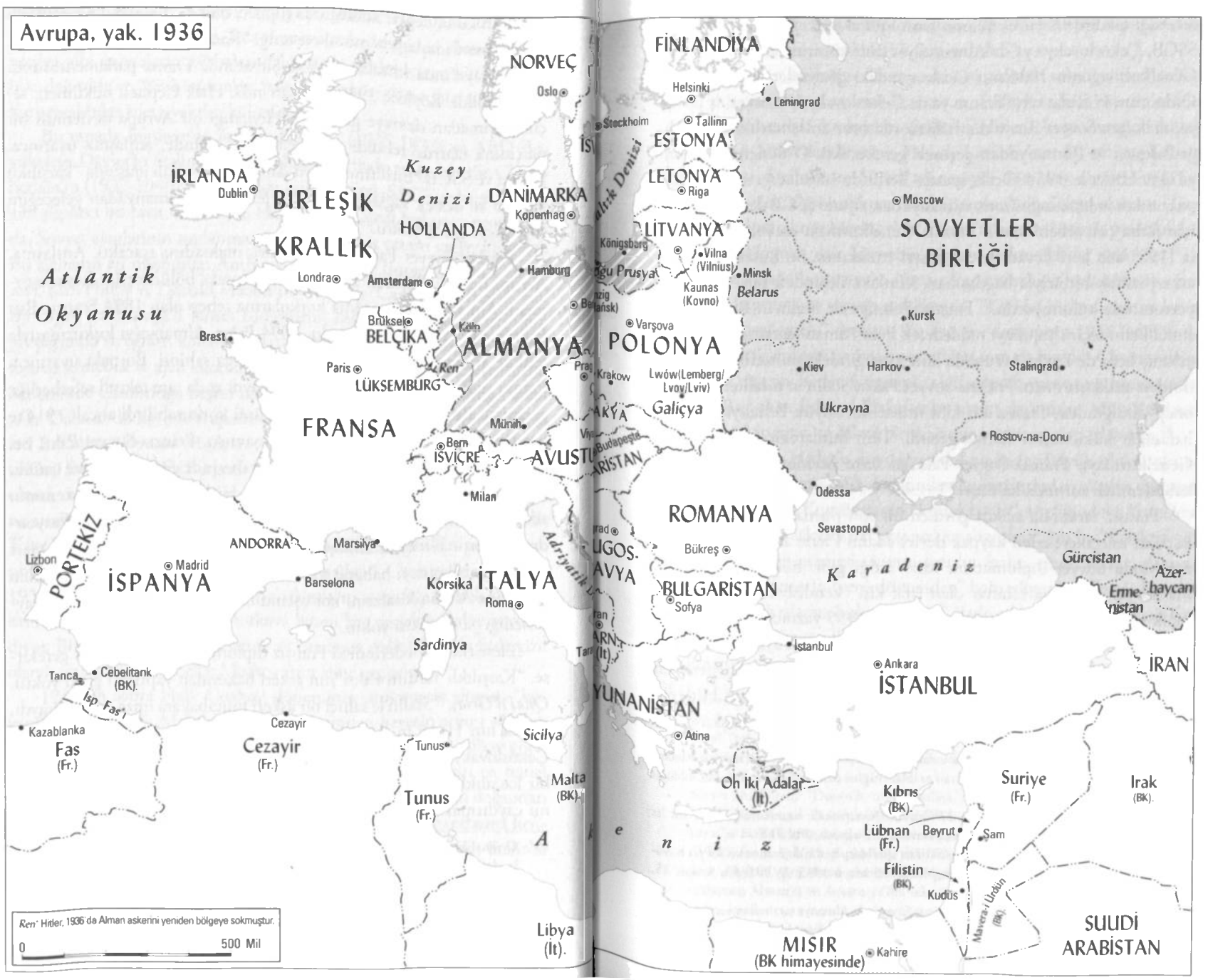
Avrupa, yak. 1936
NORVEÇ
Oslo
İRLANDA
Dublin
BİRLEŞİK KRALLIK
Kuzey Denizi
DANİMARKA
Kopenhag
HOLLANDA
Amsterdam
Londra
Atlantik Okyanusu
Hamburg
Brüksel
BELÇİKA
Brest
Köln
ALMANYA
Ren
Paris
LÜKSEMBURG
FRANSA
Münih
Bern
İSVİÇRE
Milan
ANDORRA
Marsilya
PORTEKİZ
Lizbon
Madrid
İSPANYA
Barselona
Korsika
İTALYA
Roma
Sardinya
Tanca
Cebelitarık (BK).
Isp. Fas
Kazablanka
Fas (Fr.)
Cezayir
Cezayir (Fr.)
Tunus
Tunus (Fr.)
Sicilya
Malta (BK).
Libya (İt.)
Ren' Hitler, 1936'da Alman askerini yeniden bölgeye sokmuştur.
0
500 Mil
FİNLANDİYA
Helsinki
Leningrad
Stockholm
Tallinn
ESTONYA
LETONYA
Riga
LİTVANYA
Königsberg
Vilna (Vilnius)
Minsk
Belarus
Kaunas (Kovno)
Varşova
POLONYA
Moscow
SOVYETLER BİRLİĞİ
Kursk
Kiev
Harkov
Stalingrad
Lwów(Lemberg/ Lvov/Lviv)
Galiçya
Ukrayna
Rostov-na-Donu
Budapeşte
Odessa
ROMANYA
Sevastopol
Bükreş
BULGARİSTAN
Sofya
Karadeniz
Gürcistan
Azerbaycan
Ermenistan
İstanbul
İRAN
Ankara
İSTANBUL
YUNANİSTAN
Atina
Oh İki Adalar (İt.)
Kıbrıs (BK).
Suriye (Fr.)
Irak (BK).
Lübnan (Fr.)
Beyrut
Sam
Filistin (BK).
Kudüs
Mavera-i Ürdün (BK).
SUUDİ ARABİSTAN
MISIR (BK himayesinde)
Kahire

da ettiği takdirde Kızıl Ordu'nun nasıl intikal edeceği şüpheliydi. Zira SSCB, Çekoslovakya ya da Almanya'yla sınır komşusu değildi. Fransız Genelkurmayı'nın 1936'nın Ocak ayındaki gözlemlerine göre, Kızıl Ordu'nun, Hitler'e karşı Fransa ya da Çekoslovakya'yla askerî iş birliği yapmak için Sovyet Rusya'nın hâlihazırda sınır anlaşmazlıkları yaşadığı Polonya ve Romanya'dan geçmesi gerekecekti. O dönemde Polonya'nın, Hitler'le 1934 Ocak ayında Berlin'de imzaladığı saldırmazlık paktından anlaşılacağı üzere, Almanya'dan ziyade SSCB'den çekinmesi için daha çok sebebi vardı. Fransız Genelkurmayı esefle, "Polonya'yla [1921'den beri devam eden] askerî ittifakımız ile Ruslarla yapılan askerî ittifak birbiriyle bağdaşmaz. Mutlaka ikisinden biri seçilmeli." yorumunda bulunuyordu.[17] Fransa, Polonya ile Stalin'in Rusya'sı arasında kesin seçim yapmayı reddederek hem Alman taarruzunu üzerine çekmiş hem de Doğu Avrupa'da kilit niteliğindeki müttefiklerini kendinden uzaklaştırmıştı. Fransız-Sovyet Paktı, Stalin'in totaliter rejimine onay verdiğinden, Fransa'nın kilit müttefiki Büyük Britanya'nın muhafazakâr hükümetini alarma geçirdi. Tüm bunlardan dolayı Fransız Genelkurmayı, Fransız-Sovyet Paktı'nı zerre istememiş ama yine de kabullenmek zorunda kalmıştı.[18]

Fransız tarafında açıkça görülen bir son pişmanlık vardı. Ruslarla paktı müzakere eden kaypak devlet adamı Pierre Laval, 1936 Temmuz'unda Sovyet diplomatlara itiraf ettiği gibi, hükümette samimi bir Sovyet ittifakına taraftar olan "tek kişi" kendisiydi. Moskova'nın Halk Cephesi'nin reklamını yapmak için 1935 yazında imza edeceğini umduğu paktın, Fransa tarafından tasdik edilmesi aylarca ertelendi. Fransız-Sovyet Paktı senatoda bekletilirken, Sovyet istihbaratı, ilerleyen dönemde Vichy[19] işbirlikçisi olacak Laval'ın, düzenli olarak Hitler'in sağ kolu Hermann Göring'le görüştüğüne dair birtakım kuşku çekici

17 Fransız generaller ve siyasetçiler arasındaki uçurumun bir işareti olarak raporda Almanların paktın 1925 Locarno Antlaşması'nı ihlal ettiğine dair itirazlarının "makul" olduğu kabul edilmiştir.

18 Fransız Genelkurmayı tarafından 27 Ocak 1936 tarihinde hazırlanmış "Note sur les repercussions possible du Pacte franco-soviétique," raporu, 7 N 3143.
Almanların Locarno'ya atıfta bulunan itirazı için bkz., Berlin'de Fransız ve Sovyet büyükelçiliklerine mübrez Wilhelmstrasse Notası, 25 Mayıs 1935, AVPRF, fon 5, opis' 15, papka 104, del' 3, list' 373-377.

19 *Vichy* Fransa'sı (1940-1944), İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra Fransa'nın güney yarısında kurulan, Almanya'ya bağlı kukla devlet. (ç.n.)

emareler fark etti. Sovyet diplomatların, Fransızların iyi niyetine dair, dayanağı olan sahici şüpheleri bulunuyordu.[20]

Hitler, Ren bölgesine Alman askerini yeniden soktuğunda Batı'nın karşı duramamasına şaşıran Fransa'nın Stalin'le sahici askerî ittifaka girme konusundaki isteksizliği, Stalin'in Hitler'e karşı Avrupa'daki tek güç rolünü kuvvetlendirmişti. Yahudi Litvinov'un, bu rolün görünen yüzü olması, Stalin'in en büyük avantajıydı. Litvinov, ziyaret ettiği her başkentte kolektif güvenlikten bahsediyordu. Yahudi karşıtlarının "Finkelstein" adını taktığı Litvinov'un, Hitler'in samimi olarak prensipli bir düşmanı olduğuna dair kimsenin şüphesi yoktu. Hitler *Anschluss*[21] ile 1938 Eylül'ünde Avusturya'yı Alman İmparatorluğu'na kattıktan sonra Litvinov, kamuoyuna yaptığı açıklamada, "Büyük Güçler... sert ve kesin bir duruş sergilemeli." demişti. Söz konusu devletlerin 1938 Eylül'ünde Münih'te açıkça yapmayı beceremedikleri tam da buydu. Chamberlain, Hitler'i Çeklerin Südet bölgesini teklif ederek yatıştırma konusunda, Fransız Başbakan Eduard Daladier'ye sırtını dayamıştı. Münih'e davet edilmeyen Litvinov ise öfkeli bir vaziyette uzaktan takip ediyordu.[22]

Litvinov'un Hitler'e duyduğu öfke ne kadar büyük olursa olsun, Stalin'in kolektif güvenlik hakkında samimiyetinden şüphe duymak için çok sebep var. Komünizmin "kutsal kitabı" niteliğindeki *Kısa Ders*, 1938'de Çekoslovakya krizi yaşanırken yayınlandığında, "kolektif güvenlik" teriminin esamesi okunmuyordu. Stalin, onun yerine, Avrupa ve dünya ilişkilerinde "yeni dönemden" bahsediyor ve "İkinci Emperyalist Savaşın başlamış bulunduğunu" ifade ediyordu. Litvinov'un Çekoslovakya ve Fransa ile imzaladığı gizli "karşılıklı yardım paktları", Bullitt gibi ferasetli büyükelçilerin öngördüğü üzere, Sovyetlerin söz

20 Litvinov'dan Paris'te bulunan Potemkin'e, 4 Temmuz 1935 ve 4 Kasım 1935, AVPRF, fon 5, opis' 15, papka 110, del' 94, list' 23-27, 30-31.
Laval "tek kişi": Paris Sovyet Büyükelçiliği'nde 8 Temmuz 1936'da Laval ve N. Krestinsky arasındaki konuşmanın daktilo edilmiş hali, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1346, list' 220-221.
Sovyet istihbaratı, "Dnevnik tov. Sokolina," Paris Büyükelçiliği, 11 Kasım 1935, AVPRF, fon 5, opis' 15, papka 110, del' 95, list' 196.
Laval'in Berlin'le müzakereleri: Litvinov'dan Alekstandrovski'e, Prag, 11 Kasım 1935, AVPRF, fon 5, opis' 15, papka 111, del' 100, list' 11.

21 Alm. *Bağlantı, giriş, katılma* anlamlarına gelen, Versay Muahedesi'yle birleşmeleri yasaklanmış Almanya ve Avusturya'nın tek devlet çatısı altında toplanmasını ifade eden terim. (ç.n.)

22 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 82'de alıntılanmıştır.

konusu ülkeleri Alman taarruzuna karşı savaş ilan ederek savunmasına dair samimi bir zorunluluk taşımıyordu. Litvinov, bizzat, Çekoslovakya Dışişleri Bakanlığı Genel Direktörü Arnost Heidrich'e, 1938 Münih Konferansı'ndan kısa bir süre önce net olarak şunu ifade etti:

> "Sovyet Rusya, Çarlık Rusya'sının 1914'te yaptığı hatayı tekrarlamaz. Batılı güçlerin Stalin'in Hitler'i, Hitler'in de Stalin'i yok etmesini istediğini biliyoruz ama bunu başaramayacaklar. 1914 ila 1917 arasında kendi kuvvetlerini kenara çekip, Almanya ile Rusya arasındaki kanlı mücadeleyi izlediler; bu sefer biz Almanya ile Batılı güçler arasındaki çatışmayı izleyecek, uygun görene dek müdahale etmeyecek ve müdahale ettiğimizde de son noktayı koyacağız."[23]

Genel bir coşku hâline rağmen Sovyet dışişleri siyaseti 1935'te, kapitalist dünyaya karşı beslenen fanatik düşmanlıktan, Batılılarla, Hitler'e karşı paylaşılan antipatiyi esas alan ilkeli bir iş birliğine, mucizevi bir şekilde dönüşmedi. Çekoslovaklar, Moskova'yla 1935'te pakt imzaladıklarında umdukları gerçekleşmedi; SSCB, bölgesel "revizyonistlik" karşıtı tutumda İngiltere, Fransa ve Fransa'nın Doğu Avrupalı ortaklarının yanında durmadı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf güçlerine karşı silahlı düşmanlıktan doğan ve bağımsızlığını yeni kazanan Finlandiya ve Baltık devletlerinden tutun, Ukrayna ve Belarus'tan koparılıp Polonya'nın doğusuna dahil edilmiş bölgelere, Besarabya'nın Romanya'ya ait Karadeniz kıyısındaki topraklarına kadar, eski topraklarının devasa parçalarını, diğer devletlere kaybetmiş bulunan Sovyetler Birliği, savaş sonrası anlaşmaları tersine çevirmeye çalışmada İtalya ve Nazi Almanya'sı kadar revizyonistti. Stalin, yalnızca, bir süreliğine kendi bölgesel ihtiraslarını ustaca gizlemişti, o kadar.[24]

---

23 a.e., s. 85-86'de alıntılanmıştır.
"İkinci Emperyalist Savaş": Stalin v.d., *History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks): Short Course* (1938), s. 333.

24 Çekoslovak liderlerin hayalperestliğine örnek olarak, Eduard Beneş'in Çekleri SSCB'yi anlamak için yeterince çaba sarf etmemekle suçladığı, 10 Temmuz 1937'de yaptığı konuşma incelenebilir.
Kaynak: AVPRF, fon 138, opis' 14, papka 30, del' 11, list' 31.
Karşılıklı Yardım Paktı, Çekoslovaklara şüpheli bir şekilde "revizyon ve savaşa karşı birleşik cephe" olarak pazarlanmıştı. Çekoslovakya üzerine 1934 Mart'ında Sovyet basın özeti için bkz., AVPRF, fon 138, opis' 11, papka 23, del' 11, list' 10.

Stalin, 1937 ve 1938'de bu ihtiraslarına dair ipucu vermiş ancak bu ipucuna yalnız birkaç Batılı diplomat yakın ilgi göstermişti. 1937 Mayıs'ında Litvinov, sessizce Sovyet Dışişleri Bakanlığı Avrupa masasından alınmış ve yerine Dışişleri Komiser Yardımcısı V. P. Potemkin atanmıştı. Litvinov komiserlik görevine devam ediyordu, neticede göz önünde olan oydu. Potemkin, 1938 Şubat'ında Moskova'da, Bulgar bakana, Stalin'in Polonya'nın bölünmesiyle ilgilenebileceğini ima etmişti. Aynı yılın nisan ayında Sovyetlerin fikriyat dergisi *Bol'şevik*'e, "Hitler, Polonya'yı Sovyetler Birliği'nin üzerine salmak... Polonya ordusunu paramparça ettirmek istiyor. Bırakın [Polonya] yine, 1920'de olduğu gibi, Sovyet sütunlarının ayakları altında titremeye başlasın... O [Hitler], [Polonya'nın] dördüncü kez bölünmesine hazırlanıyor. Bırakın tarih tekerrür etsin." sözlerini kaleme aldı. Polonya'nın Almanlarla ortaklaşa "bölünmesi" üzerine imaları o kadar aşikârdı ki, 1938 Ekim'inde Fransa'nın Moskova Büyükelçisi Robert Coulondre'ın kulağına bile gitti. Sonraki ay Kremlin'in başka bir sözcüsü olan İzvetsiya gazetesi, Polonya'nın parçalanmasını açıkça tartıştı. Kuzeydoğu bölgesini, Sovyetlerin elinde olan Belarus topraklarına, Doğu Galiçya'yı Ukrayna'daki Sovyet topraklarına ve Vistula'nın batısındaki bölgenin de Almanya'ya bırakılabileceğini ifade ediyordu.[25]

Stalin, *Anschluss* ile Münih Konferansı arasındaki dönemde, 1938 Nisan'ında, Fin topraklarında Kızıl Ordu için askerî üs inşa etme hakkını talep etmek üzere Litvinov'un ruhu duymadan, Boris Yartsev'i özel delege olarak Helsinki'ye göndererek revizyonist dış siyaset hedeflerine ilişkin bir başka girişimde daha bulundu. *Vojd*, Yartsev geri çevrildikten sonra, Suursari adasını ve Finlandiya Körfezi'ndeki dört adacığı otuz yıllığına Sovyetlere kiralamasını istemek üzere Helsinki'ye bir NKVD memurunu gönderdi. Stalin'in bu girişimiyle, Hitler'in Avusturya ile Çekoslovakya'da aynı yılda gerçekleştirdiği eylemler arasındaki tek fark, Stalin'in Fin kumarının başarısız olmasıydı. Komşuları itip kakmanın, Polonya'yı bölmeye dair imaların "kolektif güvenlik" ile uzaktan yakından alakası yoktu.[26]

Beneş'in rehberli turu: Aleksandrovski'den Litvinov'a, 1 Temmuz 1935, AVPRF, fon 5, opis' 15, papka 111, del' 101, list' 55-58.]

25 Raack, "His Question Asked and Answered: Stalin on 'Whither Poland'", *Polish Review* LV (2), 2010, s. 198-200, 207-208'de alıntılanmıştır.

26 Tolstoy, *a.g.e.*, s. 134-135.; William Trotter, *Frozen Hell*, s. 12-13.

Sovyet dış siyasetinin nihai hedefi, kapitalist rejimlerin hangi yolla olursa olsun zayıflatılması ve buna bağlı olarak komünizmin küresel çapta yayılmasıydı ve bu hedef değişmiyordu. Hitler ile Batı demokrasileri arasında, Hitler'in Südet bölgesi üzerindeki iddiaları yüzünden savaş çıkabilir ya da çıkmayabilirdi; her halükârda Sovyet çıkarlarına hizmet edene kadar, askerî müdahalede bulunmamak en iyisi olacaktı. Stalin, generalleri ve istihbarat şeflerine, "Mevcut düşmanlarımız ve düşmanımız olması muhtemel olanlar var" demişti. Ona göre Çekler, "düşmanımızın düşmanıydı, o kadar." Stalin, Südet krizinin Avrupa'da savaşa yol açacağından korkmayı bırakın, 30 Eylül'de Münih'te, kendisini "birbirleriyle savaşacakları ufak tefek bir savaştan" mahrum bırakan Batılıların ihanetinden dolayı hayal kırıklığına uğramış hissediyordu. Moskova'daki Alman Büyükelçi Kont Friedrich-Werner von der Schulenburg'un, 3 Ekim'de Berlin'e ilettiği mesaj doğruydu; böyle bir savaş "Moskova'yı zevkten dört köşe ederdi." Polonya'nın da Münih'i Çek topraklarından parçalar koparmak için kullandığını gören Sovyet propagandacıları, 1 Ekim tarihli *Pravda*'da, "Polonyalılar Polonya'nın bağımsızlığının mezarını kazıyorlar." diyerek Polonyalıları alaya almıştı.[27]

Stalin'in Münih dönemindeki niyetleri ne olursa olsun, silahlı kuvvetlerde gerçekleştirdiği 1937-1938 tasfiyesiyle, Sovyetlerin askerî itibarına kısa vadede ciddi hasar vermişti. 1934'ün Aralık ayında Kirov cinayetinden hemen sonra, Komünist Parti ve gizli polisi, tasfiyenin hedef tahtasına koymuş olmasına rağmen Stalin'in "Büyük Terörünü" başlatan, İç Savaş Kahramanı ve Sovyetler Birliği Mareşali Mihail Tuhaçevski'nin 1937'nin 1 Mayıs geçit töreninden sonra yaşanan çarpıcı ölümü olmuştu. Stalin'in 1920 Ağustos'unda Polonya-Sovyet Savaşı'nda çatıştığından beri kızgın olduğu gösterişli eski asilzade Tuhaçevski, parti ayakçısı Kliment Voroşilov gibi kıskanç rakiplerinin tam zıttı bir şahıstı. Voroşilov, 1918'de Stalin'le, geleceğin Stalingrad'ı, dönemin Çariçin'inde, Troçki tarafından atanan sabık Çarlık memurlarını ortadan kaldırmak için birlikte çalıştığından beri Stalin'in kafadarlarındandı. Voroşilov, 1938 Kasım'ında, toplamda beş Sovyet mareşalinin üçünü, on altı ordu komutanının on beşini, altmış yedi kolordu komutanının altmışını ve

27 Raack, *a.g.e.*, s. 198-200, 207-208'de alıntılanmıştır.
"Düşmanımızın düşmanı" için bkz. Kotkin, *Stalin: Waiting for Hitler*, s. 413'te alıntılanmıştır.

binlerce alt rütbeli subay dahil kırk bin subayı bizatihi tasfiye etmiş olmakla böbürlenen bir adamdı. Bu esnada oluşan açığı kapatmak için yüz bin civarı kişiyi terfi ettirecekti. SSCB, 1938'te, subay sınıfında şiddetli çalkantıların yaşandığı bir dönemden geçiyordu; Avrupa'da büyük bir savaşa hiç hazır değildi. Litvinov'un kolektif güvenlikten bahsetmesine rağmen Batılı güçlerce Münih'e davet edilmemesi, sorumlu devlet adamlarının, Sovyetlerin savaş hazırlığına ve Stalin'in dış siyasetinin özüne dair daha gerçekçi değerlendirmelerde bulunduğunu göstermektedir.[28]

Stalin'in dış siyasetteki öncelikleri, sözlerinden ziyade, Halk Cephesi döneminde çıkmış iki farklı savaş olan İspanyol İç Savaşı (yak. 1936-1939) ve 1937'de patlak veren Çin-Japon Savaşı'ndaki eylemlerinden anlaşılabilir. 1936 Şubat'ında Madrid'deki "Halk Cephesi" hükümetinin iktidara gelişi sonrasında General Francisco Franco'nun milliyetçi güçleri, 1936 Temmuz'unda ayaklandığında İspanya, Sovyetlerin "faşist karşıtlığının" tecrübe sahasını teşkil etmişti. Ama tarihçilerin Sovyet arşivlerinin açılmasıyla keşfettiği üzere, Stalin'in İspanya'ya müdahale ederken benimsediği ilke, faşizm karşıtlığı değil fırsatçılık idi. Madrid hükümeti, 1936'da, dünyanın en büyük dördüncü altın rezervine sahipti. Franco'nun krediyle silah satın almasına müsaade ettiklerinden ödeme alabilmeleri için savaşı kazanmasında menfaati olan Hitler ve Mussolini'nin aksine peşin ödemede ısrar eden Stalin'in, 1936 sonuna gelindiğinde 518 milyon dolar değerinde 463 ton külçe İspanyol altını vardı. Sovyetler, bunun karşılığında İspanya'ya 320 savaş uçağı, 350 tank, 1.900 silah, 15.000 otomatik silah, 500.000 tüfek, 250 bomba atar ve mühimmat göndermişti.[29]

---

28 Tasfiyelerin Sovyet ordusunun hazırlığı üzerindeki etkisine herkes mutabık değil. Çekoslovaklar, Sovyetlerin vuruş gücünü 1938'e kadar büsbütün durduğunu sanıyordu. Polonyalı uzmanlar, Kızıl Ordu'nun tamir edilemeyecek kadar zayıf düştüğü kanaatindeydi. Fransızlar da Polonyalıların tahminine katılıyordu. Bkz. Moskova Fransız Büyükelçisi Robert Coulondre'dan Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'ye, 26 Nisan 1938, SHD, 7 N 3124.
Kızıl Ordu tasfiyelerine dair farklı tahminler için bkz., Sebag Montefiore, *Stalin: Court of the Red Tsar*, s. 223-226; Mihail Meltuithov, *Upuşçennyi şans Stalina*, s. 368; Glantz & House, *When Titans Clashed*, s. 9.
Tasfiye edilen subayların tamamı idam edilmedi; 11.500'ü de sonradan görevlerine iade edildi. Yine de bunun moral üzerindeki etkisi şüphesiz olumsuz oldu.

29 Payne, *Spanish Civil War, the Soviet Union and Communism*, s. 153-156, 161.
Moskova'ya gönderilen altınlar için bkz., Tucker, *Stalin in Power*, s. 351.
Hitler ve Mussolini'nin Franco'yu finanse etmesi üzerine bkz., Pierpaolo Barbieri, *Hitler's Shadow Empire* (2015).

Hiç yoktan iyiydi ama İspanyol Cumhuriyetçilerinin, ülkenin altın rezervlerini Moskova'ya teslim ettikten sonra bekleyebilecekleri tam tekmil bağlılık örneği de sayılmazdı. Sovyet stoklarının çoğu, 1936-1937'nin ilk kış savaşından sonra suyunu çekmişti. Stalin'in Cumhuriyetçilerin davasına ne kadar bağlı olduğu, Madrid'e Hitler Almanya'sından gönderilen 16.000 ve Mussolini İtalya'sından gelen 70.000 askerî personelin karşısında sadece 2.082 Sovyet piyadesi ve askerî teknisyeni göndermesinden açıkça anlaşılabilir. Sovyet Askerî İstihbaratı'nın sabık şefi, "*Donizetti*" ve "*İhtiyar* (*Starik*)" kod adlı Jan Berzin, Madrid'deki Sovyet askerî misyonu başkanı olarak Stalin'e 12 Aralık 1936'da "on iki tugayı silahlandıracak kadar tüfeği" bile olmadığından, "tank, bombardıman ve avcı uçakları ile top" eksiği yaşadığından yakındı.[30]

Stalin bu esnada Madrid'in elinden aldığı 518 milyon dolar değerinde altın ile Fransa, Almanya, İtalya ve ABD'nin gelecek vaat eden yeni havacılık teknolojilerinden istediğini alabilirdi. Sovyet *DB-3* bombardıman uçağı, Baltimore'dan Glenn L. Martin Şirketi ile yapılmış milyon dolarlık anlaşmayla üretildi. Stalin hem *DC-2*'yi hem de *DC-3* nakliye uçaklarını, üretebilmek için sırasıyla 130.000 ve 207.500 dolar vererek, Douglas Havacılık Şirketi'nden satın aldı. *DC-3*, Boris Pavloviç Lisunov tarafından tekrar tasarlanarak Sovyet *Li-2* nakliye uçağının temelini teşkil etti. Kongre'nin askerî harcamalara onay vermeye isteksiz olduğu bir dönemde ABD hükümetinin kontrat yapamıyor olması, Sovyetlerin işine yaramıştı. Zira kara saldırısında piyade desteği için tasarlanmış hafif "pike bombardıman uçağı" üretiminde uzmanlaşan Los Angeles merkezli Vultee Havacılık gibi bazı Amerikan havacılık firmaları, Sovyet siparişlerine bağımlı hale gelmişti. Sergey İlyuşin tarafından tasarlanan *Il-2 Sturmovik*,[31] Vultee'nin prototipleri kullanılarak yapılmıştı. Stalin 1938'de, sonradan Londra Deniz Antlaşması uyarınca ABD'nin İngiltere'ye borcundan dolayı bloke edilecek olan altmış iki bin tonluk Amerikan uçak gemisi ve diğer büyük savaş gemilerinin yanı sıra *Renault* (savaş uçağı ve hava aracı motorları), *Ratier-Figeac* (uçak pervanesi) ve *Hotchkiss* (otomatik silah) gibi önde gelen Avrupa firmalarından da büyük miktarlarda sipariş verdi.[32]

30 Berzin'den ("Donazetti") Stalin'e, 12 Aralık 1936, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 318, list' 35-36.

31 Stalin'in Nazilerin Sovyet işgalinde kullandığı "temel" nitelik kazanan hava aracı. (ç.n.)

32 Glenn Martin anlaşması üzerine bkz., Sutton, *Western Technology and Soviet Economic Development: 1930 to 1945*, s. 220-221.

Stalin, İspanyol iç savaşında "kendi" tarafının kazanmasını istemiyor değildi. Daha ziyade, maddi destek karşılığında, savaşan hükümetin askerî zaferden daha büyük önceliği olan siyasi kontrolünü talep ediyordu. İspanya Stalin'e, kendi ülkesindeki şiddetli tasfiye ile aynı dönemde Büyük Terör'ü Avrupa'ya yayabileceği bir ortam sağlamıştı. Bu dönem, gecenin köründe zalim NKVD'nin kapınızı çalması, ölüm kotaları ve şüpheli yabancıların Sovyet toplama kamplarına sürgün edilmesi dönemiydi. Moskova'nın göstermelik duruşmaları ve Kızıl Ordu tasfiyeleri, Rusya dışında daha çok dikkat çekmişti. Büyük Terör'de kurbanların onda dokuzu etnik kökenleri sebebiyle hedef alınmış, çoğunluğunu Ukraynalılar ve Polonyalılar oluşturmuştu. Ülke içinde soykırıma varan yabancı düşmanlığı krizi yaşamakta olan bir rejimin, savunucuları tarafından ileri sürülen, uluslararası hukuk, sınırların dokunulmazlığı, yurt dışında ilkeli "kolektif güvenlik" taraftarı olduğuna dair tuhaf iddialar, dönemin diplomatik tarihini çarpıtmaktadır.[33]

Keza İspanya'daki Cumhuriyetçi faşizm karşıtlığı, Avrupa ve Kuzey Amerika'dan gelen gönüllülere ne kadar çekici gelse de, bu ülküyü Stalin'in, İç Savaş'ı SSCB'nin sözüm ona düşmanlarını öldürmek için kullanmasıyla bağdaştırmak zor. 1937 Mayıs'ında Aleksandr Orlov yönetimindeki bir NKVD ekibi, kanlı bir hizipçi tasfiye eylemi yürütmek için Barselona'ya geldi. Bu olay ilk kez George Orwell'in *Homage to Catalonia*'sında dile getirilmiştir.[34] Stalin'e, Cumhuriyetçilere savaşı kazandıracak kadar silah göndermediğinden dem vuran "*İhtiyar*" Berzin, idam edilmek üzere Moskova'ya çekildikten sonra Orlov, Barselona'da kısa zamanda tam kapasiteyle çalışmaya başlayan bir mahkeme kurdu. "Casusluk ve Vatana İhanet Mahkemesi"nin kurbanlarının arasında yabancı gönüllüler de bulunuyordu.[35]

Douglas DC-3 anlaşması için bkz., Lokhova, *a.g.e.*, s. 270.

Stalin'in uçak gemisi için bkz., Kennedy, *American Strategic Relations and the Far East, 1933-1939*, s. 106.

Fransa'yla anlaşmalar için bkz., "Commandes de materiel de guerre faites en France par l'URSS," Moskova Fransız maslahatgüzarının hazırladığı özet, 6 Ocak 1939, SHD, 7 N 3124.

33 Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 228-229'de alıntılanmıştır.

Sürgünlerin etnik odağı üzerine bkz., Snyder, *Bloodlands*, s. 111.

Döneme dair belgeler için bkz., Pobol' & Polyan (ed.), *Stalinskiye Deportatsi 1928-1953*.

34 George Orwell'in Türkçeye "*Katalonya'ya Selam*" adıyla çevrilen eseri. (ç.n.)

35 Orwell, *Homage to Catalonia* (ilk baskı 1938).

Sovyetlerin tasfiye hareketi, Cumhuriyetçilerin moralinin altını hususiyetle oyuyordu. Stalin'in ajanları, siyasi çemberi daraltsa da, her ay daha fazla Sovyet danışmanı memlekete dönüyordu. 1938'e gelindiğinde, İspanya'daki Sovyet askerî mevcudiyeti iki yüz elli kişi kadardı. Sovyet silah sevkiyatları akmıyor, âdeta damlıyordu. Sonuçları, beklenildiği gibi oldu. Franco'nun güçleri zaferden zafere koştu, 1938 Nisan'ında Akdeniz'e ulaştı ve "Cumhuriyetçi" İspanya ikiye bölündü. Stalin, Madrid'le irtibatı kopararak değil, elli Sovyet subayını daha geri çekerek ve Juan Negrín hükümetini ancak hayatta tutacak kadar yardım göndererek karşılık verdi. Şüpheci biri, Stalin'in İspanyol İç Savaşı'ndaki gayesinin savaşı kazanmak değil mümkün olduğu kadar uzatmak olduğu sonucuna varabilirdi.[36]

Çin mevzuunda bunu, tereddütsüz bir biçimde dile getirebiliriz. Sovyet arşivlerinde yürütülen yeni bir çalışma; Stalin'in, 1937'de Çin-Japon Savaşı'nı yeniden alevlendirmede oynadığı kritik rolü açığa çıkarıyor. 1933 itibarıyla yaşanan ateşkes yıllarında, Japonya'nın Kwantung ordusu ve Uzak Doğu'daki Ruslar arasındaki tansiyon, belli aralıklarla yaşanan sınır çatışmaları ve Sovyetlerin Mançukuo'daki Japon karşıtı partizanlara verdiği gizli desteğe rağmen düşmüştü. Stalin, 1935 Mart'ında, Rusya'nın Çarlık döneminden kalan eski Mançurya demiryolu imtiyazını, yüz kırk milyon Yen karşılığında Japonya'ya satmayı bile kabul etmişti. Japon tarafında savaşın durması, 1933 Eylül'ünde komünistleri kısa vadede zayıflatan ama Mao Zedong'a ün kazandıran "uzun yürüyüş"e iten Kuomintang'ın "Beşinci Kuşatma Seferi", Çan Kay Şek'in, milliyetçi güçlerini Çin Komünist Partisi (ÇKP) üzerinde yoğunlaştırmasına imkân sağlamıştı. Mao, 1935 Kasım'ında, Çin'in iç kesimlerinde Yan'an şehrinde konuşlanan ÇKP'nin yeni lideri oldu. 1930'larda manşetlere hâkim olan Mançurya Savaşı, 1936'ya gelindiğinde Çin'i zayıflatan, Sovyet ve Japonların kenardan izlemekten memnun olduğu Çin İç Savaşı'na dönüştü.[37]

Ardından Stalin meseleye dahil oldu. *Komintern*'in yeni Halk Cephesi doktrini, görünürde Çin'i Japon taarruzuna karşı birleştirecek bir mütareke için Çanve Mao arasında aracılık yapan Moskova vasıtasıyla,

36 Payne, *a.g.e.*, s. 270-271.

37 Mançurya demiryolunun satışının ayrıntıları için bkz., Haslam, *Soviet Union and the Threat from the East*, s. 47; Paine, *Wars for Asia, 1911-1949*, s. 89.

Asya'nın yeniden düzenlenmesi için bir umut niteliğindeydi. Kuvvetleri zayıflamış ve yalnızlaşmış Mao, müzakere etmeye hazırdı. Mao, 25 Ağustos 1936'da Çan'a yazdığı mektupta, "milli savunma için birleşik Çin hükümeti"ni teklif etti. Ama Stalin'le 1927'de ayrı düşen, Sovyetlerin eski müşterisi Çan, Mao'nun uzattığı zeytin dalını elinin tersiyle itti. Çan, 12 Aralık 1936'da, Şian'da kendi subayları tarafından tutuklandı yahut ("kaçırılarak") rehin tutuldu. Çan'ın subayları, Mao'nun elçisi Çu En-Lay ile müzakereleri başlattı. Çan'ın ele geçirildiğinden haberdar olan Mao, Moskova'ya "en önde gelen suçlunun tutuklanmasını" kutlayan bir telgraf gönderdi. ÇKP, 15 Aralık'ta Kuomintang isyancılarının "Çan'ı halk mahkemesine teslim etmesini" istedi, Stalin ise Çan'ın ancak komünist mahpusların serbest bırakılması ve Japon Mançukuo'ya karşı "İkinci Birleşik Cephe"nin açılmasını kabul ettikten sonra serbest bırakılabileceğinde ısrar etti. Almanya ve Japonya'nın 25 Kasım 1936'da imzaladığı, sonraki yıl İtalya'nın da katılacağı Anti-Komintern paktına karşılık Stalin'in başarısı, S. C. M. Paine'in yeni çalışmasında iddia ettiği üzere, "Rus değil Çin askerlerinin Japonya'yla savaşıp hayatını kaybedeceğini" garantilemek oldu.[38]

1936'nın Aralık ayında, Stalin'in hedefi buysa, hedefini ustalıkla başarmış oldu. Japonya yemi yutarak, kendilerine göre Çin'in Komünistler tarafından ele geçirilmesinin habercisi olan "Birleşik Cephe'ye" cevaben, Pekin eteklerindeki Marko Polo Köprüsü'nde 7 Temmuz 1937'de yaşanan kanlı bir çatışmadan sonra, Çin ana karasını işgale girişti. Kasım ayına gelindiğinde Japonya, 9.115'i ölü, 31.250'si yaralı olmak üzere toplamda 40.000 zayiat verdi. Çin'in kayıpları daha fazlaydı; ilk dört ayda verilen 187.200 zayiat içerisinde, Çan'ın subaylarının yüzde yetmişi de bulunmaktaydı. Stalin'in de ummuş olduğu gibi, Japonya'ya karşı savaşıp ölenler, Mao'nun Komünistleri değil milliyetçiler oldu.

Hem Mao hem de Çan, makul bir şekilde, Moğolistan'da ve Sovyetlerin Uzak Doğu'daki topraklarında konuşlandırılmış 250.000 güçlü kuvvetli Kızıl Ordu askerinin; Stalin, Çin-Japon Savaşı'nı yeniden alevlendirdikten sonra müdahaleye girişeceğini tahmin etmişti. Bu, Stalin'in dış siyasetinin yanlış bir okumasıydı. Stalin'in Çin Birleşik Cephesini açmadaki hedefi, kendi gücünü Japonya'yla savaşarak

38 *a.g.e.*, s. 103; Hans van de Ven, *War and Nationalism in China 1925-1945*, s. 133-188.

harcamamak; aksine, kuvvetini Çin-Japon Savaşı'nı uzatarak muhafaza etmekti. ABD'nin Çin Büyükelçisi Nelson T. Johnson, 1938 Şubat'ında Sovyet dış siyasetine dair, Moskova'daki saf mevkidaşının aksine daha keskin bir kavrayışla, "Komünist Rusya, Japonya'nın yarattığı kaostan nemalanmayı bekliyor ve Japonya kendisini Çin ile yoracağı için güvende olacağını düşünüyor." gözleminde bulundu.[39]

Stalin, İspanya'da olduğu gibi Çin'e, ancak savaşı uzatmaya yetebilecek kadar silah ve ikmal malzemesi gönderdi. Bunların arasında gözden çıkarabileceği, Sovyet yapımı avcı uçakları, ağır ve otomatik silahlar, kamyonetler ve sadece seksen iki tane hafif ve orta sınıf tank bulunuyordu. Doğrudan Sovyet askerî müdahalesi şöyle dursun, Çan'a daha kayda değer bir bağlılık göstermesi söz konusu değildi. Şangay, 1937 Kasım'ında Japonya'ya teslim olduğunda, Çan'ın Moskova'daki diplomatları çaresiz vaziyetteydi; Stalin'in geç olmadan müdahil olmasını talep ediyorlardı. Ancak Çan'ın kampında bir köstebeği (General Çan Çing-Çong) olan *Vojd*, acil önlem alma gereği görmüyordu. Stalin, 18 Kasım 1937'de, ancak Çin hükümeti çökme eşiğine geldiğinde birliklerini göndereceği sözünü verdi.[40]

Stalin, sözüne sadıktı. Kızıl Ordu, milliyetçi güçler ne zaman kaçsa Çan'ın toparlanmasına müsaade etmek için Japon askerini üzerine çekmiş, sonra çekilmiş ve Çinliler ile Japonlar birbirini katletmeye devam etmişti. Japonlar Yangtze'yi silip süpürdü, Vuhan tehlikedeydi. Çan, karargâh ve hükümetini nehrin yukarısına, Çongçing'e çekmek zorunda kaldı. Stalin, Vladivostok'un güneyine, Sovyet-Kore sınırındaki Çangkufeng kasabasına hücum emri verdi. 1938 Temmuz'unun "Çangkufeng Olayı", yirmi bir bin Kızıl Ordu piyadesi ile 3.000 Japon askerinin karşılaştığı tam tekmil bir muharebeye dönüştü. Japonlar, Yangtze harekâtını erteletecek kadar, bir aylığına, direnebildi ve kasabayı terk etti. Stalin, zaferini, Rusların, muharebeye ismini verdiği "Hasan Gölü–Çangkufeng"te, 200.000 Koreliyi bölgeden Kazakistan'a sürerek kutladı.[41]

---

39 Kennedy, *Anglo-American Strategic Relations and the Far East*, s. 108'de alıntılanmıştır.

40 Paine, *Wars for Asia*, s. 103, 132-133.
Sovyet silah nakliyeleri için bkz., Haslam, *Soviet Union and the Threat from the East*, s. 93-94.
Köstebek için bkz., Beevor, *Second World War*, s. 58.

41 Paine, *Wars for Asia*, s. 141, b.a.

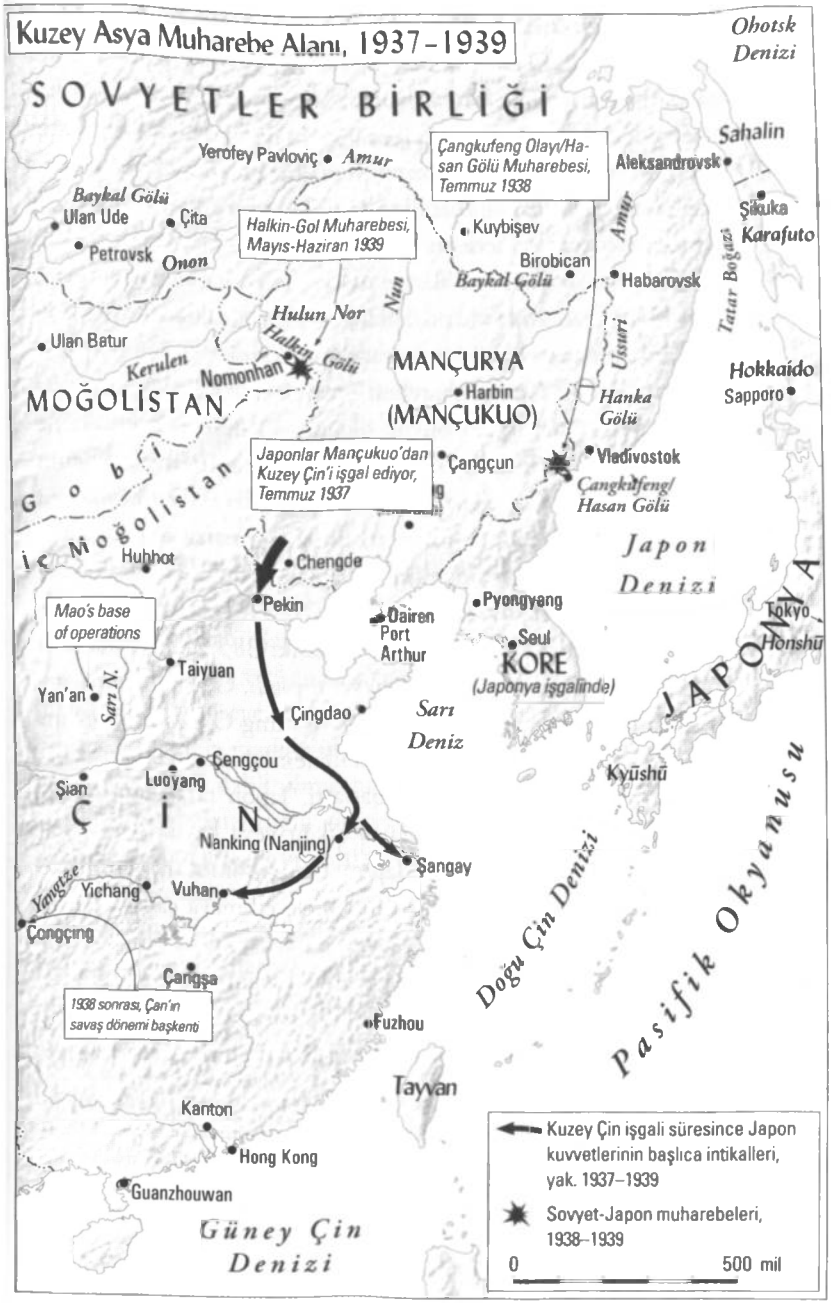
Kuzey Asya Muharebe Alanı, 1937–1939
Ohotsk Denizi
SOVYETLER BİRLİĞİ
Sahalin
Yerofey Pavloviç
Amur
Çangkufeng Olayı/Hasan Gölü Muharebesi, Temmuz 1938
Aleksandrovsk
Baykal Gölü
Ulan Ude
Çita
Halkin-Gol Muharebesi, Mayıs-Haziran 1939
Kuybişev
Şikuka
Karafuto
Petrovsk
Onon
Birobican
Baykal Gölü
Habarovsk
Amur
Tatar Boğazı
Hulun Nor
Halkin Gölü
Nun
Ussuri
Ulan Batur
Kerulen
Nomonhan
MANÇURYA
Hokkaido
Sapporo
MOĞOLİSTAN
Harbin
(MANÇUKUO)
Hanka Gölü
Gobi
Japonlar Mançukuo'dan Kuzey Çin'i işgal ediyor, Temmuz 1937
Çangçun
Vladivostok
Çangkufeng/ Hasan Gölü
İç Moğolistan
Huhhot
Chengde
Japon Denizi
Pekin
Pyongyang
Mao's base of operations
Dairen
Port Arthur
Tokyo
Honshū
Seul
KORE
(Japonya işgalinde)
Taiyuan
Yan'an
Sarı N.
JAPONYA
Çingdao
Sarı Deniz
Çengçou
Kyūshū
Şian
Luoyang
Ç İ N
Nanking (Nanjing)
Şangay
Yangtze
Yichang
Vuhan
Doğu Çin Denizi
Pasifik Okyanusu
Çongçing
Çangşa
1938 sonrası, Çan'ın savaş dönemi başkenti
Fuzhou
Tayvan
Kanton
Hong Kong
Guanzhouwan
Güney Çin Denizi
Kuzey Çin işgali süresince Japon kuvvetlerinin başlıca intikalleri, yak. 1937–1939
Sovyet-Japon muharebeleri, 1938–1939
0
500 mil

Aynı olay örgüsü, sonraki baharda, Çonçing'i kuzey ve güneyden tehdit altına düşüren, yeni kanatlar açacak bir dizi Japon zaferi sonrası yaşandı. Stalin, bir kez daha, Japon Mançukuo'suna karşı, bu kez Sovyet Moğolistan'ının batı tarafına, 1939 Mayıs'ında, sınırlı hücum emri verdi. Sovyetlerin ilk provokasyonu ufaktı; bir Moğol süvari alayı atlarını steplerde otlatmak için Halkin-Gol Nehri'ni geçti, Nomonhan köyünde yirmi kilometre ilerledi; Kwantung ordusu alayı nehre doğru geri itti. Moğollar, Sovyet topraklarına dönmeden önce ateş açtı.[42] Kızıl Ordu'nun LVII. Özel Kolordu'su tanklar ve savaş uçakları ile geldi ve ne olduğu anlaşılmadan hakiki bir savaş patlak verdi.[43]

Rusların "Halkin-Gol Muharebesi" olarak adlandırdığı sınır çatışması, Batı basını tarafından büyük ölçüde görmezden gelinmesine rağmen, 1939 yazı boyunca devam etti. Stalin, durumu, muharebenin komutasını Tuhaçevski'nin genç ve zeki çırağı General Georgi Jukov'a bırakacak kadar ciddiye aldı. Jukov, temmuz sonlarına gelindiğinde, aralarında İspanyol İç Savaşı'nda pişmiş olanlar da bulunan 58.000 kişilik asker, çoğunluğu İspanya'da kullanılmış *T-26* ve birkaç tane Sovyet *BT-7*, *T-34* modellerinden toplamda 500 tank; 385 zırhlı araç, 400 savaş uçağı ile ölümcül bir mekanize kuvvet topladı. General Komatsubara Miçitaro tarafından komuta edilen Kwantung Ordusu, Jukov'un güçlerine 1 ve 23 Temmuz'da saldırdı, iki denemesinde de başarısız oldu. Jukov, 20 Ağustos'ta taarruzunu başlattı. Japon tarafı ağır kayıp verdirse de, Komatsubara'nın, tanksavar silahı veya kayda değer boyutta zırhlısı bulunmuyordu. (Bir Japon tabur komutanı kamikaze yapar gibi, Sovyet *BT-7* tankının üstüne kılıçla çıkmaya çalışmış ama başaramamıştı.) Daha mühim ancak sayıca daha az, 7.974 ölü, 15.251 yaralıdan oluşan Sovyet kayıpları karşısında, Kwantung Ordusu'nun 75.000 askerinden 20.000'i ölüydü, 41.000'i yaralıydı ya da ele geçirilmişti; zayiat oranı %79 idi. Savaş resmen ilan edilmiş olmasa da 15

42 İki ülkenin de kontrol ediyor görünmediği sınırların ihlali dahil, bu Sovyet-Japon sınır çatışmasının açıklayıcı bir yorumu için bkz., Molotov-Togo görüşmesinin daktilo edilmiş hali, 19 Mayıs 1939, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1386, list' 8-12.

43 Sovyet diplomatlar, Japonya'nın "Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ni" ihlaline karşılık verdiklerini iddia ettiler. Burada gerçeklik payı olmayan bir unsur bulunuyor: iki ülke de ihlal edilen bölgede resmen hak iddia etmiyordu ve bölge, resmen iki ülkenin de toprağı değildi. Tokyo'nun "Mançukuo" için sorumluluk almadığı gibi, Sovyet tutumuna göre de Moğolistan bağımsızdı.

Eylül 1939'da Tokyo barış istedi. Jukov, Moskova'ya çağrılarak "Sovyetler Birliği Kahramanı altın yıldızı" ile ödüllendirildi.[44]

Jukov'un zaferi Stalin'i, kritik önem taşıyan bir dizi stratejik amacına ulaştırdı. Önce Çan'ın milliyetçi güçlerine yardım sağlayarak Çin-Japon Savaşı'nın uzamasını garantiledi. Çan, o kış Yangtze Nehri boyunca yeni bir taarruz bile başlattı (gerçi Jukov'un zaferinin ardından Stalin öngörülebilir bir kuşkuculukla, Çin'e Sovyet silahlarının nakliyatını azaltmıştı). Ardından, Komatsubara'nın aşağılayıcı mağlubiyeti, Japon ordusunun, Sovyet Rusya'yı hedef tahtasının tam ortasına oturtan kuzey stratejisini benimseyen grubunu ekarte etmiş oldu. Ordunun 1920'den beri temel operasyon planı olan "kuzeye saldırı", "Asya'daki Komünist tehdidini ortadan kaldırmak için Sibirya'nın, batıda Baykal Gölü'ne kadar hızlıca fethi"ni tasavvur ediyordu. Şimdiyse ihtilaf konusuydu. Halkin-Gol bozgunundan mesul Japon kabinesi, 3 Eylül 1939'da düştü.[45]

Çin-Japon Savaşı, Stalin devreden çıkınca, Japonların genişlemesinden endişelenen İngiltere ve ABD gibi diğer güçlerin dikkatini çekti. Buna mukabil Japon deniz kuvvetlerinin, Güneydoğu Asya'daki İngiltere, Hollanda ve Amerika kolonilerini hedefleyen "güneye saldırı" prensibini benimseyen grubunun eli güçlendi. Bullitt'in kovulmadan önce Roosevelt'e yazdığı üzere, "Sovyet hükümeti, Amerika'nın Japonya'yla savaşa dahil olmasını yürekten istiyordu." Ordunun "kuzey stratejisi"nin başarısızlığını ortaya koyan ve Tokyo'daki deniz kuvvetleri grubunun elini güçlendiren Jukov'un zaferi, böyle bir savaşı daha muhtemel hale getirdi.[46]

Jukov'un, Japonya'nın Sibirya üzerinde teşkil ettiği tehditten kurtulmayı sağlayan zaferiyle Stalin, Avrupa üzerinde savaş bulutları toplanmaya başlaması sebebiyle kuvvetlerini batıya odaklayabilecekti. Sovyet

---

44 Ateşkes şartları için bkz., "Zapiska V. Dekanozova – O dokumente iz Rigi otnositel' no razgovora nashego Polpreda s yapontsami,", 15 Eylül 1939, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1383, list' 58.
Muharebe hakkında bkz., Glantz, *When Titans Clash*, s. 12; Paine, *Wars for Asia*, s. 146; Alistair Horne, *Hubris*, s. 163-186.
Jukov hakkında daha fazla bilgi için bkz., Vladimir Karpov, *Marshal Zhukov*, s. 92 ve b.a.

45 Japon ordusunun "kuzeye saldırı" planı, Paine, *Wars for Asia*, s. 148-149'de alıntılanmıştır. Bkz. van de Ven, *War and Nationalism in China*, s. 236-237.

46 Bullitt'ten Hull'a, 19 Temmuz 1935, "US-Soviet Diplomatic Papers 1933-1939", s. 224-225.

Rusya ve Nazi Almanya'sı, İspanya'da vekalet savaşı verir ve alenen birbirlerini ideolojik bombardımana tutarken, Stalin ve Hitler gayriresmî arabulucular sayesinde irtibatı koparmamıştı. Stalin, 10 Mart 1939'da, Moskova'da On Sekizinci Parti Kongresi'nde "İkinci Emperyalist Savaş" olarak adlandırdığı olayda, Batılı kapitalist güçlerin, pasif "adem-i müdahale" siyaseti ile alay etti. İngiltere ve Fransa'nın Münih'te Hitler'e Südet bölgesini, Stalin'e göre, "[Almanya'nın] Sovyetler Birliği'ne karşı savaş açmasının bedeli olarak vermişti." *Vojd*, Batı basınında Nazi Almanya'sının yakında "Sovyet Ukrayna'sına doğru harekete geçeceğine" dair büyük bir "yaygara" kopartıldığını aktardı. Ama Almanlar, diyerek kahkahayı bastı, "Borçlarını ödemiyorlar [yani SSCB'yi işgal etmiyorlar] ve senetleri de cehennemin dibine yolluyorlar." Stalin ayrıca, cüretkâr bir şekilde Hitler'e seslenerek, "Saldırganların tehditlerinden korkmuyoruz." diye konuştu. Batılı kapitalist güçler olan İngiltere, Fransa ve ABD de, Stalin'e göre, kendisini Hitler'e karşı savaşa sokmaya çalışıyordu. Onlara karşı da, SSCB'nin, "odunu ateşten başkalarına çektirmeye alışık savaş çığırtkanlarınca çatışmaya çekilemeyeceği" uyarısında bulundu.[47]

Stalin'in "odun" konuşmasından beş gün sonra Hitler, birliklerine Prag'ı ve Çekoslovakya'nın geri kalanını işgal etmeleri emrini verdi. Hitler, Münih'te Südet bölgesinden ileri gitmeyeceğine dair verdiği söze ihanet ettiği için, İngiliz kamuoyu yatıştırma politikasının tam tersine döndü; 31 Mart 1939'da Chamberlain, Polonya'ya Fransa tarafından desteklenen bir garanti sundu. Lenin'in öngördüğü gibi, rakip kapitalist fraksiyonlar savaşın eşiğindeydi. Onların hançerlerini birbirlerine çevirmekse Stalin için hiç zor olmayacaktı.

47 Stalin, *Report to the Eighteenth Party Congress of the C.P.S.U. (B.) on the Work of the Central Committee*, 10 Mart 1939, Moskova, 1951. s. 22-24, 28.

II.

"MUAZZAM VE MENFUR"

Molotov-Ribbentrop Paktı

5

Hitler'le Flört

1939 MART'INDA, tam da İngiltere "kolektif güvenlik" meselesinde ciddileşmişken, Stalin'in bu kavramla arasına mesafe koyması tesadüfi değildi. Hitler ve Batılı devletler Polonya yüzünden savaşmaya yaklaştıkça; Stalin'in, böylesi bir çatışma dış siyasetteki en önemli hedeflerinden biri değilmiş gibi davranması da zorlaşacaktı. Litvinov'un kolektif güvenlik ısrarı, Stalin Sovyetlerin Hitler'e karşı sahici bir silahlı çatışmaya gireceği sözünü vermek zorunda kalmadığı sürece, diplomatik bir amaca hizmet etmişti. Ancak İngiltere artık Stalin'den, Hitler'e karşı çatışmaya girme ve Rusya'nın kadim düşmanlarından ve 1920'den beri Sovyetlerin askerî rakibi olan Polonya'ya yardım etme sözü vermesini, talep edeceği kesindi.

Sovyet dış siyasetinin gerçek yüzüne dair bir ipucu, Başbakan Chamberlain, 31 Mart 1939'da Avam Kamarası'nda, Polonya toprakları üzerinde tasarıları olan komşularının fark ettiği üzere, Polonya'nın *toprak bütünlüğünü* değil, "bağımsızlığını" garanti ettiğini duyurduktan hemen sonra görüldü. Chamberlain'in bu konuşması yıllardır kınanıyor ve eleştirilerin haklı bir yanı da bulunmakta. Polonya Dışişleri Bakanı Józef Beck, Chamberlain'in duyurusunu, "İngilizlerin verdiği açık çek", ya da Almanya Polonya'nın bağımsızlığını tehdit ederse İngilizlerin askerî müdahalede bulunacağı taahhüdü olarak nitelendirse de Hitler, Polonya'nın "bağımsızlığına" verilen bu zayıf garantiyi, Polonya sınırlarını düzenlemesi için kendisine yakılmış yeşil ışık olarak algıladı. İki yorum da Chamberlain'in hatalı kelime seçimiyle ortaya çıkan hüsnükuruntudan ibaretti. Neticede, Almanların diplomatik zorbalığı

desteklendi ve Polonya'nın buna direnişi pekiştirildi; bu da savaş ihtimallerini artırdı.[1]

Chamberlain'e hakkını vermek gerekirse, imalı kelimeler kullanması için iyi sebebi vardı. Chamberlain'i eleştirenler, Başbakan'ın, Polonya'nın toprak bütünlüğünü garanti etmiş olmasını bekliyordu. Ancak Chamberlain'in bunu yapmak için, Polonyalıların, Hitler'in tamamlamış bulunduğu Çekoslovakya'nın parçalanmasında bir rol oynayan toprak hırsızlığı eylemini, Münih'ten iki gün sonra, 2 Ekim 1938'de Çeklerin Teschen bölgesine el koymalarını, meşru kabul etmiş olması gerekiyordu.[2] Chamberlain'in bildiği kadarıyla Polonya, 1934'ün Ocak ayında Sovyet taarruzuna karşı önlem olarak Nazi Almanya'sı ile bir saldırmazlık paktı imzalamıştı. Dışişleri Bakanı Beck, 5 Ocak 1939 kadar yakın bir tarihte *Führer*'i Berchtesgaden'da, inzivaya çekildiği dağ evinde ziyaret etmiş; Hitler, Danzig (Gdańsk) ve Polonya koridoru karşılığında, günümüzde Ukrayna'ya dahil olan Karpat Rutenya'sı bölgesini, Çeklerden alarak tazminat namına Varşova'ya vermeyi önermişti. Beck, Münih sonrasında Teschen'i cebe indirmekten mutlu olsa da tereddütte idi, reddedecekti. Hitler'in Münih'te Chamberlain'e yaptığı zorbalıktan, Yahudilere ve Yahudi iş yerlerine karşı ülkenin dört bir yanında 9-10 Kasım 1938 tarihlerinde yaşatılan vahşi, devlet destekli, *Kristallnacht* pogromuna ve 15 Mart'ta Prag'ın işgaline kadar, yakın zamandaki davranışları endişelendirici olsa da, Polonya da, Çekoslovakya'nın trajedisinde sütten çıkmış ak kaşık değildi.

Hitler Prag'a girdiğinde bizzat hakarete uğramış hisseden Chamberlain, kabine ve Avam Kamarası'ndaki görüşleri değerlendirmeliydi. Liberal ve İşçi muhalefet cenahı, Hitler ve Nazizm'e karşı temkinli olsalar da, bir *Tory* hükümeti tarafından Almanya'ya karşı savaşa sürüklenmek istemiyorlardı. Chamberlain'in kabinesindeki Dışişleri Bakanı Vikont Halifax dahil *Tory*ler de daha az temkinli değildi. Polonya'nın toprak bütünlüğünün şartsız garanti edilmesi, savaşa dünden razı olan

1 "İngiltere'nin verdiği açık çek" için bkz., Stefan Scheil, *Polen 1939*, s. 64-65. "Muazzam ve menfur" için bkz., Evelyn Waugh, *Sword of Honour Trilogy*, I. Cilt (*Men at Arms*), s. 10.

2 Varşova, Polonyalılara yapıldığını iddia ettikleri istismarlara dair, Münih'te Müttefikler Çekoslovakya'ya ihanet ettikten sonraki akşam, 30 Eylül 1938 gecesi, 23.45'te Prag'a, bir ültimatom gönderdi ve ertesi gün öğlen 12'ye dek cevap talep etti. Polonya'nın en parlak anı değildi.

Winston Churchill'i memnun ederdi ama Churchill'in, mevcut kabine dahil son iki *Tory* kabinesinin dışında bırakılmasından anlaşılacağı üzere, savaş yanlısı ve azılı Hitler karşıtı duruşu, partide hâlâ azınlıktı. Üstelik Churchill'e, kabineye katılması için verilmiş bir davetiye niteliğinde olabilecek, Polonya'yı ne pahasına olursa olsun savunmaya yönelik taahhüdü ise Hitler, savaşa fiilen kararlılık olarak anlardı. Bu sebepten dolayı Chamberlain, böylesine bir taahhüdü hükümeti riske atmadan veremezdi.

Siyasi ve diplomatik kılıf arayan Chamberlain, Fransızların yanı sıra Sovyetleri de Polonya'nın bağımsızlığını garantiye destek mesajı

vermesi için ikna etmeye çalışmıştı. Chamberlain, Stalin hakkında kendi şüphelerine rağmen, Sovyetlerden destek koparma umuduyla, Sovyetlerin Londra Büyükelçisi Ivan Mayski ile bir toplantı ayarlamıştı. Mayski, Chamberlain'e ihtiyatla, SSCB'nin Polonya ile ilgili açıklamadan yansıyan "ilkeleri," kendisi, Litvinov ya da Stalin'in takdirini kayda geçirmediği sürece, "kendi adına, takdirle karşıladığını söyleyebileceğini" aktarmıştı. Chamberlain'in Polonya'ya verdiği garantiye ehil biri tarafından verilen bu destek, Litvinov, İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Sör William Seeds'e 1 Nisan 1939'da, Mayski'nin "yanlış anlaşıldığını" ve Chamberlain'in Polonya açıklamasının "hiçbir şekilde takdirle karşılanmadığını" bildirdiğinde geçerliliğini yitirecekti. Litvinov, Seeds'e, İngiltere'nin "kendi siyasetini izleyebileceğini, Sovyet hükümetinin kendilerine engel olmayacağını" bildirdi. Üç gün sonra, Moskova'nın Batı güçlerine Polonya konusunda mesafeli durduğunun altını çizmek istercesine, Sovyet haber ajansı *Tass*, "Sovyetler Birliği'nin, savaş hâlinde Polonya'ya harp malzemeleri sağlamaya ve ham madde piyasasına Almanların erişimini engellemeye giriştiğini ya da girişmeyi taahhüt ettiğini" aktaran bir Fransız haberini reddetti. "Sovyetler Birliği, böyle bir taahhütte bulunmamış ve yükümlülük üstlenmemiştir" açıklaması yapıldı. Sovyetlerin kolektif güvenliliğe sözde bağlılığı da bu kadardı.[3]

Stalin, Polonya'ya karşı köklü düşmanlığına rağmen tebdilini, diplomatik sebeplerden dolayı, çıkarıp atamazdı. 17 Nisan 1939'da, Litvinov'u İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım paktı ihtimalini tartışması için görevlendirdi. Manidardır, Litvinov, Mayski'ye "inisiyatifi İngiliz ve Fransızlara bırakması" emrini verecekti. Stalin, Batılılara kötü gözle baktığının bir göstergesi olarak, aynı gün içerisinde, Berlin Büyükelçisi V. N. Merakulov'u, Alman Dışişleri'nin ikinci adamı Ernst von Weizsaecker'e, Stalin'in dış siyasetinin hiçbir şekilde Alman karşıtı olmadığı konusunda güvence vermesi için Dışişleri Bakanlığı'nı ziyaret etmekle görevlendirdi. Weizsaecker, Merakulov'u "[Rusya'nın]

3 "Tass Denial of the Report of Soviet Aggreement to Supply Poland with Raw Materials in the Event of War," (Ed.) Jane Degras, *Soviet Documents on Foreign Policy*, cilt 3, s. 328. Mayski ve Litvinov alıntıları için bkz., Adam Ulam, *Expansion and Coexistance: Soviet Foreign Policy, 1917-1973*, II. Baskı, s. 268.

bizimle ilişkilerinin normal olmaması için hiçbir sebep yok. Normalden daha iyiye de gidebilir." diyerek teskin etti.[4]

Neville Chamberlain, Hitler'i değerlendirirken sergilediği saflık yüzünden sertçe eleştirilse de, Stalin'e karşı temkinli duruşunda tamamen haklıydı. Chamberlain, 26 Mart'ta kız kardeşine yazdığı mektupta, "Polonya, Romanya, Finlandiya gibi küçük devletlerin ekseriyeti [Sovyet Rusya'dan] hem nefret ediyor, hem de [yine Sovyet Rusya'ya] saygı gösteriyor." diyordu. Başbakan, Ruslar 31 Mart bildirisine sahip çıkmayınca haklı olarak SSCB için, "Bizimle aynı hedef ve amaçları gütmüyorlar, hâliyle demokrasiye de sempati duymuyorlar. Almanya ve Japonya'dan çekiniyorlar; başkalarının onlarla savaşmasını görmekten memnuniyet duyarlar." sonucuna vardı.[5]

Paris'te, eleştirilerin odağındaki Edouard Daladier hükümeti, Moskova'da daha iyi muamele görmeyecekti. Moskova'daki Fransız askerî ataşesi Albay August Antoine Palasse, Sovyet komuta kademesiyle bağlantı kurmak için iki yıldır çalışıyordu. Fransa, kâğıt üzerinde 1935'ten beri Sovyet müttefiki olsa da, Palasse'nin Kızıl Ordu manevralarına katılmasına bile müsaade edilmiyordu. Bundan şikâyetçi olan Palasse, Paris'e, Çekoslovak krizi patlak verdiğinde Paris'ten istenen istihbaratı sağlamak için Sovyet askerî duruşu üzerine soru sormak durumunda kaldığından, Stalin'in casuslarının şefi Lavrenti Beria'nın, kendisini 1938 Haziran ve Temmuz'unda "7/24 NKVD gözetimi" altında tuttuğunu bildirdi. Polonya üzerine yapılan restleşme kızışırken Palasse, 13 Nisan 1939'da, Sovyet Savunma Bakanlığı'nı ziyaret edip acil görüşme istedi ve izahsız geri çevrildi. Üstleri tarafından Kızıl Ordu hakkında kayda değer istihbarat sağlayamamaktan dolayı fırçalanan Palasse, 19 Nisan'da Fransız yüksek komutası için kaleme aldığı raporunda, "Burada hâlâ devam etmekte olan ve Sovyet askerî görevlileriyle samimi ilişki kurmaya hiçbir şekilde müsaade etmeyen devrimci terör altında vazifemi üstlendim." ve

4 Weizsäcker'in Büyükelçi Merekalov ile 19 Nisan 1939'da yaptığı bir görüşme: "Aufzeichnung", (Ed.) Alfred Seidl, *Die Beziehungen zwischen Deutschland und der Soujetunion 1939–1941. Dokumente des Auswärtigen Amtes* (1949) (İleride "*Seidl Dokumente*" olarak bahsedilecektir.), Belge No: 1, s. 1-2.
"İnisiyatifi İngilizler ve Fransızlara bırak" için bkz., Haslam, "Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: the Jury is Still Out,", *Journal of Modern History* 69 (4) (Aralık 1997), s. 793'te alıntılanmıştır.

5 Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, s. 403, 408.

"İki ülke arasındaki ilişki de, genel manada misyonumu kolaylaştıracak bir şekil almadı." hatırlatmalarında bulundu.[6]

Stalin hükümeti, kış boyunca Fransız ve İngilizlerin hevesini kursağında bırakmış olsa da, 27 Nisan 1939'da, Litvinov ve Mayski'yi, danışmak için Moskova'ya çağırarak, Sovyet dış siyasetinde sahici bir devrimin ilk işaretini verdi. Litvinov, Kremlin'e geldiğinde, Bolşevik adı *Molotov* yahut "*Çekiç*" olan Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Viyaçeslav M. Scriabin'in korkunç bir şekilde aşağılamasına maruz kaldı. "*Çelik*'in"[7] "*Çekiç*'i" Molotov, Stalin'le tasfiye listeleri ve ölüm kotaları hazırlarken dirsek temasında bulunmuştu. Molotov ve Stalin birlikte, 12 Kasım 1938'de tek günde, 3.167 idam emrine imza atmıştı. Mayski'nin aktardıklarına göre, 27 Nisan gününde "atmosfer olabileceği kadar gergindi. Molotov şiddetin dozunu artırdı ve Litvinov'un biteviye üzerine giderek, onu aklına gelebilecek her türlü cürümle suçladı." Stalin, Molotov'un tiradı boyunca "piposunu üfleyerek", Mayski'ye, eski Bolşeviklerden, acımasız dış siyaset fırsatçısı Molotov'un, artık gözde olduğunu belli etti.[8]

Çekiç, ertesi hafta indi. Kuznetski Most'ta bununan Sovyet Dışişleri Bakanlığı, 3 Mayıs 1939'da, Litvinov'u ve üst düzey kadrosunu, görünürde Yahudi olan tüm çalışanlarla beraber resmen koltuğundan kapı dışarı eden pervasız bir darbe için, NKVD tarafından kuşatıldı. Molotov'un anımsadığı üzere Stalin, kendisine, "Yahudi Bakanlığı'nı [Dışişleri] temizle" emrini vermişti. Stalin, Litvinov'un Hitler karşıtı kolektif güvenlik siyasetinden kurtulmakla kalmıyor, aynı zamanda Yahudileri, Sovyet dış siyaset kurumundan sürüp, kontrolü Yahudi olmayan Molotov'a vererek; Nazilere, Yahudi düşmanlığı ile bir zeytin dalı uzatıyordu. *Vojd*, Hitler'le flört ediyordu.[9]

Hitler mesajı aldı. 5 Mayıs'ta Propaganda Bakanı Joseph Goebbels, Nazi gazetecilerine, "İkinci bir emre kadar, Sovyetler Birliği'ne yönelik saldırıları" durdurmaları emrini verdi. 23 Mayıs'ta ordu komutanlarına

6 Palasse'den Fransız Genelkurmayı'na, 19 Nisan 1939, SHD, 7 N 3186. "Beria tarafından gözetlemeye alınma" için bkz., Dışişleri Bakanı Bonnet'den Fransız Başbakanı, Harp ve Savunma Bakanları'na, 27 Temmuz 1938, SHD, 7 N 3124.

7 Cugaşvili'nin, ismini, Rusça "çelik" anlamına gelen "stal" kelimesini kullanarak ve Lenin'e öykünerek "Stalin" olarak değiştirdiği ifade edilir. (ç.n.)

8 Haslam, *Soviet Union and the Threat from the East*, s. 129'de alıntılanmıştır. "Stalin'le birlikte imzaladıkları 3167 idam emri için bkz., Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 232.

9 Chuev, *Molotov Remembers*, s. 192'de alıntılanmıştır. (23 Kasım 1971'de yapılan görüşme.)

seslenen Hitler, Stalin'le yapılabilecek muhtemel bir antlaşmayı ima ederken, "Rusya'yla ekonomik ilişkiler ancak siyasi ilişkiler geliştiğinde mümkün olur." uyarısında bulundu. Hitler tercihen, karşılığında, İtalya ve Japonya ile imzalanmış Anti-Komintern Pakt'tan çekilme gibi, herhangi bir şey vermeden siyasi ilişkilerde düzelme olmasını isterdi. Gelgelelim, Moskova'daki Alman Büyükelçi Schulenburg, 22 Mayıs'ta, Müsteşar Weizsaecker'ye, Molotov'un, hâlihazırda kendisine sadece ticari müzakerelerin yeniden başlatılmasının "yeterli bir siyasi jest olmadığını ve siyasi açıdan daha kapsamlı bir teklif beklediğini" belirttiğini aktardı.[10]

Stalin, çok hevesli görünmemeye dikkat ediyordu. Molotov, Hitler'le ortada buluşarak, tamamıyla ekonomiyle ilgili olduğu müddetçe müzakereleri başlatmaya hazır olduğunu, "siyasi" içerikli olması durumunda kendi sorumluluğu olacak görüşmelerin bu durumda, hâliyle, Stalin'in Ticaret Komiseri, eski Bolşeviklerden, Ermeni Anastas Mikoyan tarafından yürütülmesi gerektiğini ifade etti. Bu şekilde hem Hitler'le görüştüğünü reddedebilir hem de İngiltere ve Fransa'ya karşı esnekliğini muhafaza edebilirdi. Molotov'un üzerine attığı ateşten gömleği hoş karşılamayan Mikoyan, Almanlara karşı Molotov'dan daha soğuk davranarak devlet seviyesinde ticari müzakerelere başlamadan önce sıkı şartlar öne sürdü. Mikoyan'ın Stalin'e 19 Haziran 1939'da bildirdiği bu şartları, Alman tarafı henüz karşılamamıştı.[11]

Alman-Sovyet ticari müzakereleri, yalnızca dikkat dağıtmak için yapılmıyordu. Ekonomik şartlar açısından iki ülkenin de birbirine ihtiyacı vardı ve her ikisi de haddinden fazla risk altındaydı. Stalin'in silahlanma hırsı, Alman firmalarının öne çıktığı imalat tezgâhları ve uzman mühendislik gibi alanlara müthiş bir talep yarattı. Hitler'in kendi silahlanma hırsı ise Almanların Sovyetlerde bol bol bulunan petrol, manganez, pamuk ve tahıl ihtiyacını körükledi. Almanya'nın kauçuk stoku aşırı derecede düşüktü, savaş hâlinde ancak iki ila üç ay yeterdi. Rusya kauçuk üretmese de Asya'daki tedariklere erişimi vardı, bu da İngilizlerin, Almanya'yı blokaja alması durumunda hayati önem arz

10 Moskova'da bulunan Schulenburg'dan Weizsaecker'e, 22 Mayıs 1939, Seidl Dokumente, no. 8, s. 9.

11 Mikoyan'dan Stalin'e, 19 Haziran 1939, RGASPI, fon 84, opis' 1, del. 146. Bkz., Ericson, *Feeding the German Eagle*, s. 33-34; Fabry, Die Sowjetunion und das Dritte Reich: Eine dokumentierte Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen von 1933 bis 1941, s. 71.

edebilirdi. Çelik ve nikelde de durum aynıydı; İsveç'in Gaellivare madenlerinden demir cevheri ve Finlandiya'daki Petsamo nikel alaşımları, Baltık Bölgesi'nin dört bir yanına dağılırsa, Almanların panzer ve savaş uçağı seri üretimi imkânsız hale gelirdi. Dolayısıyla, Alman Kalkınma Ofisi'nin "ancak Rusya ile yakın ekonomik iş birliği sayesinde blokajı ekarte edebiliriz." sonucuna varması gayet doğaldı.[12]

Mikoyan ve Molotov, işi ağırdan alıyordu. Kapalı kapılar ardında ise Stalin, siyasi eksenini Berlin'le aynı hizaya getirmeye çalışıyordu. Molotov, diplomatlarına, Stalin'in sınır değişikliklerine açık olabileceği imasında bulunmalarını emretti. Buna mukabil, 15 Haziran'da Berlin'deki Sovyet maslahatgüzarı Georgi Astahov; Berlin'de, Almanlarla arası iyi olan Bulgar büyükelçi Parvan Draganov'la konuşurken, Polonya'nın bölünmesi fikrini ortaya sürdü. Aynı ay içinde birkaç kez daha Sovyet diplomatlar, İngiliz ve Fransız mevkidaşlarına, Hitler'in taarruzunu engellemek üzere, üç Baltık devleti; Estonya, Letonya, Litvanya'ya Kızıl Ordu'nun gönderilmesi fikrinin nasıl bir tepki alacağını sordu. Molotov, 2 Haziran'da İngiltere ve Fransa büyükelçilerine; Sovyetlerin, "bir Avrupa devletinin taarruzuna" maruz kalacak daha zayıf Avrupa devletlerine "karşılıklı yardım" sağlayabileceği bir anlaşma taslağı sundu. Letonya ve Estonya, 7 Haziran'da, Stalin'i yıldırmak için Almanya ile anlaşma yaptı. Litvanya da mart ayında Almanya'yla anlaşma imzalamıştı. Berlin'deki Sovyet Büyükelçiliği görevlileri, aynı ay içinde, üç kez Alman diplomatlar ile görüşerek Romanya'nın, Tuna deltasıyla bitişik, Çarlık Rusya'sına bağlı kıyı bölgesi Besarabya'nın mevzuunu açtı. Her şey ayan beyan ortadaydı, Stalin toprak koparmaya çalışıyordu.[13]

Stalin yine de acele etmiyordu. Yazın ilerleyen günlerinde, Almanların, anlaşma konusunda Rusya'dan çok daha hevesli olduğu anlaşıldı. Hitler'e göre, Polonya'yla savaş her geçen gün daha da yaklaşıyordu ve fırtına öncesi sessizlik uzun sürmeyecekti; *Wehrmacht*, harekâtı 26 Ağustos'ta başlatmayı tasarlıyordu. Polonya'yla savaş planları ve savaşın

12 Ericson, *Feeding the German Eagle.*, s. 54'te alıntılanmıştır.

13 Fabry, *Soujetunion und das Dritte Reich*, s. 72.
Baltık ülkeleri konusunda bkz., Albert B. Tarulis, *Soviet Policy Towards the Baltic States*, s. 106-107.
Astahov ve Draganov için bkz., Raack, "His Question Asked and Answered. Stalin on 'Whiter Poland'," *Polish Review* LV (2) 2010, s. 202'de alıntılanmıştır.

Hitler açısından ekonomik aciliyeti, Varşova'daki Alman Büyükelçiliği'nde yüksek kademede köstebeği olan Stalin'in malumuydu. Bu esnada Halkin-Gol'de tüm hızıyla devam eden muharebe, Sovyet kuvvetlerini yaz boyunca meşgul etse de, 23 Temmuz'da Japonların düşman hattını kırıp geçmeye çalışırken yaşadığı ağır mağlubiyet, Moskova üzerindeki stratejik baskıyı azaltmıştı. Avrupa'nın diplomatik manzarası belirsiz olmaya devam ettiği sürece, Stalin'in Hitler üzerindeki kozu da büyümeye devam ediyordu.[14]

Jukov'un Mançurya'daki direnişiyle cesaretlenen Stalin, Berlin'de Almanlara yaklaşmayı denemelerini emretti. Sovyet maslahatgüzarı Astahov, 26 Temmuz'da, Alman elçilik müsteşarı ve ticaret mütehassısı Karl Schnurre ile Berlin'de bir restoranda buluştu. Astahov, Almanların "Baltık devletleri, Finlandiya ve Romanya siyasetinin Sovyet hükümetini tehdit altında hissettirdiği" eleştirişinde bulunurken heyecanlıydı. Schnurre, Rus diplomatın, "Romanya sorununa hususi ilgi gösterdiğini" kaydedecekti. Astahov, Almanya'nın, Polonya'nın "Galiçya ve Ukrayna" toprakları üzerinde bir tasarısı olup olmadığını sorduğunda Schnurre, Astahov'u "Almanya'nın Sovyet çıkarlarını tehdit eden Ukrayna sorununa dair bir siyaset izlemediği" konusunda temin etti. Sovyet diplomata üç aşamalı bir plan teklif edildi: "Siyasi ilişkilerin normalleşmesi ve gelişmesi" ilk aşama olacak, sonrasında yeni bir ticari anlaşma imzalanacak, son aşama olarak da Rapollo benzeri bir ittifak yapılacaktı. Astahov, teklifi "Moskova'ya ileteceği" sözünü verdi.[15]

Almanlar, Astahov'un ifadelerini davet olarak yorumladı. Stalin, ağustos ayında Fransız-İngiliz delegesiyle görüşecekti, zaman dardı. Risk o kadar yüksekti ki, Hitler eski şampanya tüccarı Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'tan işleri hızlandırmak için araya girmesini isteyecekti. Ribbentrop, 2 Ağustos'ta akşam yemeğinde buluştuğu Astahov'a, Stalin, Hitler'le samimi olarak müzakere ederse, "Aramızda Baltık'tan Karadeniz'e kadar çözülmeyecek tek bir sorun bile kalmaz" diyecekti. Ribbentrop, demokratik ülkelerin aksine Nazi Almanya'sının "bir türlü karar veremeyen kamuoyuna kulak asmak zorunda

14 Alman Büyükelçiliği'ndeki köstebek için, bkz., Ericson, *Feeding the German Eagle*, s. 47.

15 Schnurre'nin Astahov ve Babarin'le yapılan toplantı üzerine raporu, 27 Temmuz 1939, Seidl Dokumente, no. 24, s. 37-41.
Schnurre'nin teklifleri üzerine daha fazla bilgi için bkz., Ericson, *a.g.e.*, s. 54-55.

olmadığını" ve dış ilişkileri "sağlam zeminlerde" yürütebildiğiyle övündü. Ribbentrop, Rus diplomatı, "Baltık'ta ikimize de yer var" diyerek temin etti ve "Rusya ile Polonya'nın geleceğine dair bir anlaşmaya varabilecekleri imasında bulundu." Hamle sırası Stalin'deydi.[16]

Molotov, Berlin ve Moskova'nın fikir birliğine vardığının bir emaresi olarak, Schulenburg'u; Büyükelçi, Ribbentrop'un Astahov ile görüşmesinin haberini almadan, hemen ertesi gün çağırdı. Tecrübeli bir diplomat olan Schulenburg, Ribbentrop kadar dobra değildi. Sovyetlerin Polonya'daki menfaatlerine ve Baltık devletlerinin "toprak bütünlüğüne" saygı duyulacağını ifade etti. Dobra olma sırası bu kez Molotov'daydı. Schulenburg'un, Ribbentrop'a aktardığına göre Molotov, "Baltık *devletleri* derken neyi kastettiğimizi ve Litvanya'nın bu devletlerden biri olup olmadığını öğrenmek istemişti." Hem Molotov hem de Ribbentrop, Doğu Avrupa'nın bölünmesi üzerine fikirler ortaya atıyordu.[17]

Yine de Stalin'in hiç acelesi yoktu. Almanların çaresizce anlaşma yapmak istediği ortada olduğundan Ruslar, Berlin üzerindeki baskıyı arttırmak için Paris ve Londra'yı kullanabilecekti. Moskova Büyükelçiliği çevresinde dedikodular dönse de, eldeki kanıtlara göre Chamberlain de Daladier Hükümeti de iki diktatörün mutabakata varmaya ne kadar yakın olduğunu bilmiyordu. Bilselerdi, Rusya'ya gönderilecek İngiliz Amiral Reginald Drax ve Fransız General Joseph Doumenc yönetimindeki ortak diplomatik misyonlarını şüphesiz hızlandırırlardı. Bu sebepledir ki, Drax ve Doumenec, Moskova'ya uçakla gitmemiş, *City of Exeter* adlı eski bir buharlı gemi ile denizden altı günde varmıştı.[18]

Tarihçiler, misyon yürütülürken acele edilmemesi ve diğerlerine nazaran alt kademe diplomatların görevlendirmesi gibi sebeplerden dolayı, genelde girişimi gayriciddi görmüş ve önemsememiştir. Sonuç itibarıyla misyonun profesyonelce idare edilmemiş olması, Stalin'in Batılılara dair aşağılayıcı görüşlerini haklı çıkardı ve ona Hitler'le müzakere edebilmesi için ahlakdışı olsa da stratejik bir dayanak sağladı. Ancak misyonun önemsiz olarak görülmesi, Müttefiklere, özellikle de misyonu İngilizlerden çok daha ciddiye alan Fransızlara haksızlıktı. Doumenc, mevkidaşı

16 Ribbentrop'tan Schulenburg'a, 4 Ağustos 1939, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*, no. 166, s. 37-39.

17 Schulenburg'dan Ribbentrop'a, 4 Ağustos 1939, *a.e.*, no. 158, s. 39-41.

18 Joseph Doumenc, "Souvenirs de la Mission en Russie Aout 1939,", VHSD, 7 N 3186.

Drax'in aksine, hükümeti tarafından Moskova'yla bağlayıcı bir askerî anlaşma yapmak üzere yetkilerle donatılmıştı. 5 Ağustos'ta Rusya'ya yola çıkmadan önce Başbakan Daladier, Dışişleri Bakanı Georges-Étienne Bonnet ve Genelkurmay Başkanı General Maurice Gamelin, Doumenc'i bilgilendirdi. Gamelin, Doumenc'e, Polonya yüzünden Almanya ile savaş çıktığı takdirde SSCB'nin "Polonya [ya da] Romanya'ya karşı hiçbir eyleme girişmemesine, aksine bu müttefiklerimiz, yahut müstakbel müttefiklerimiz talepte bulunursa kendilerine hava desteği, yakıt ikmali ve lojistik destek yardımı yapmasına" ihtiyaç duyduklarını ifade etti. Fransa, Rusya'nın komşularını işgal etmesini değil, onlara yardım etmesini istiyordu. Gamelin'in bu noktayı vurgulamasından, Stalin'in, bir savaş hâlinde Polonya ve Romanya'ya yardım etmekten ziyade onları işgal edeceğinden şüphelendiğini gösteriyor.[19]

Doumenc ve Drax, 12 Ağustos'ta Moskova'ya vardıktan sonra Stalin ve Molotov onları görmeyi bile reddettiğinde bu şüphelerin doğruluğu anlaşıldı. Ev sahipliği yapma görevi, Stalin'in ayakçılarından, terör döneminde bizzat 185 ölüm listesinde imzası bulunan Savunma Komiseri Mareşal Kliment "Klim" Voroşilov'a bırakılmıştı. Voroşilov, müzakerelere sıcak bakmasa da, misafirlerine hoş mizaçla yaklaştı. Kolektif güvenlik numarasını bir kenara bırakarak, Fransız ve İngilizlerden; Hitler Polonya'yı işgal eder, onlar da Almanya'ya savaş açarsa, Polonya'nın kuzeyi ve güneyiyle beraber Romanya'ya da Sovyet birliklerini göndermek, özetle batı komşularını işgal etmek için izin istedi. Doumenc, Polonya ve Romanya Alman işgaline uğrarsa, "hâliyle komşularının yardıma koşmanıza rıza göstereceği" tahmininde bulunarak durumu ustalıkla idare etmeye çalışınca Voroşilov, müstehzi bir şekilde "rıza göstereceklerinin o kadar kesin olmadığı" karşılığını verdi. Drax, Stalin'in Polonya'yı işgal etmeden önce Polonyalılardan izin alması gerektiğini ifade edince Voroşilov'un cevabı, "İngiltere ve Fransa askerî misyonlarının, bu soruları Polonyalılara kendileri yöneltip, [Sovyetlere] tatmin edici bir cevap sunmamasından üzüntü duyduğu" oldu. Doumenc gönüllü olarak 17 Ağustos'ta, Varşova'ya bir elçi yolladı; Polonyalılara, Almanların taarruzuna uğrarlarsa Stalin'in işgaline izin verip vermeyeceklerini sordu ve olumsuz cevap aldı. Doumenc, Sovyet birliklerinin "Polonya ve Romanya topraklarına girmesine" izin

19 *a.e.*

verilene kadar Stalin'in ne yazık ki, "herhangi bir askerî anlaşma yapmayı düşünmediğini" Gamelin'e bildirdi.[20]

Misafirlerinin çaresizliğinden nemalanan Voroşilov, onları Müttefiklerin askerî güçlerinin dağılımı hakkında sorguya çekti. Drax ve Doumenc, Rus mareşal ile, Fransa'nın Maginot Hattı'nın detaylı bir haritası ve İngiltere'nin Avrupa'daki zayıf seferî kuvvetlerinin[21] seferberlik programını, âdeta görev addederek paylaştı. Doumenc, 14 Ağustos'ta, Sovyet güçlerinin dağılımı hakkında mütekabil istihbarat istediğinde Voroşilov, Müttefiklere şart koştu: Stalin'in, "Polonya'nın güneyindeki Galiçya ve Romanya'ya Vilenski koridorundan birliklerini göndermesine müsaade edilmezse" istihbaratı vermeyecekti. Voroşilov'un Vilenski Koridoru'ndan kastettiği bölge, Litvanya'nın hak iddia etmesine rağmen Polonya'nın kuzeydoğusu bölgesinde bulunan, Vilna [Vilnius] bölgesinden çaprazlama uzanan şerit idi. Böyle bir garanti verilmezse, tartışma "acil ehemmiyet arz etmeyeceğinden" Voroşilov'un hassas askerî istihbaratı iletmesi için hiçbir sebep yoktu.[22]

Ruslar, Drax ve Doumenc'in tekliflerine daha ilk günden alaka göstermemişti. Molotov, müzakerelerin ikinci gününde diplomatlarına, Almanlarla yalnız "muallakta olan ekonomik pazarlıklar" üzerine değil "Polonya sorunu" hakkında da müzakereleri başlatmalarını emredecekti. Ayrıca görüşmelerin Moskova'da yapılmasında ısrar etmesi de manidardı.[23]

Molotov'un siyasi müzakereleri başlatma teklifi, Hitler'in askerî programı yüzünden zaman açısından sıkıntılı olsa da, Stalin'in de Hitler kadar anlaşmaya istekli olduğunu gösteriyordu. Büyükelçi Schulenburg, 15 Ağustos akşamı saat sekizde Molotov'u aradı. Berlin'den aldığı talimatlar açık ve ayrıntılıydı. Ruslara, "Baltık Denizi, bölgesi

20 "Dnevnaya Zapis' zasedaniya voennyih missii SSSR, Angliya i Frantsiya," 14 Ağustos 1939 (10.05-14.20), RGASPI, fon 558, opis' 11, del. 220, 57-60.
Doumenc'in 17 Ağustos'ta Varşova'ya elçi göndermesi: Doumenc, "Souvenirs de la Mission en Russie Aout 1939," *a.g.e.*
Stalin "dikkate almayacak" için bkz., Doumenc to Gamelin, 17 Ağustos 1939 (21.45), SHD, 7 N 3186 ("Missions militaires françaies 1935-1939").

21 İng. *British Expeditionary Force (BEF)* (ç.n.)

22 "Dnevnaya Zapis' zasedaniya voennyih missii SSSR, Angliya i Fratsiya," 14 Ağustos 1939, *a.g.e.*

23 Schnurre'den Schulenburg'a, 14 Ağustos 1939;
Schulenburg'dan Weizsaecker'e, 14 Ağustos 1939, (Ed.) Beddie & Songtag, *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*, s. 47-48.

ve Polonya" ile ilgili sorunları halletmeye istekli olduklarını, ek olarak Romanya'ya yönelik de "güneydoğu sorunları, vesaire" başlığı altında bir anlaşmanın yapılabileceğini ima ederek; Molotov'a, Alman Dışişleri Bakanı adına, "Stalin'le bir görüşme" ayarlaması ricasında bulundu. Molotov rıza gösterse de kurnazlık yapmadan geçmedi. Almanya'nın Jukov'la, Halkin-Gol'de çarpışmaya devam eden Japonya üzerindeki muhtemel etkisini göz önünde bulundurarak, "[Japonya ile] bir saldırmazlık paktı yapmanın mümkün olup olmadığını, Alman hükümetinin bu konuda ne düşündüğünü sordu." Schulenburg, her şeyi kelimesi kelimesine Ribbentrop'a aktardı.[24]

Hitler, sevinçten havalara uçuyordu. Ribbentrop, 16 Ağustos'ta Schulenburg'a çektiği telgrafta, "Almanya'nın, Sovyetler Birliği istediği takdirde, kendileriyle yirmi beş yıl boyunca feshedilemeyecek bir saldırmazlık paktı imzalamaya hazır olduğunu" bildirdi. Ribbentrop, Baltık sorununun Stalin'in arzuladığı şekilde çözüleceği ve "Rus-Japon ilişkilerinde iyileşme görülmesi adına etkisini kullanacağının" sözünü verdi. "Moskova'ya 18 Ağustos Cuma gününden sonra, herhangi bir zamanda, uçakla gelip Alman-Rus sorunlarının bütününü *Führer*'den aldığı tam yetkiyle görüşmeye ve bir vesile olursa da uygun antlaşmaları imzalamaya" hazırdı.[25]

Stalin, harekete geçmek için Hitler'in sözünü bekliyordu. Molotov, 18 Ağustos'ta Almanların yirmi beş yıl geçerli olacak saldırmazlık paktı taslağını aldıktan sonra 19 Ağustos'ta, Stalin'in tez canlılığını gösteren, geçerlilik süresi beş yıla düşürülmüş bir taslak hazırladı. Molotov, Sovyetlerin komşu ülkeler üzerindeki muhtemel planlarını belli eden, iki ülkenin de diğeriyle savaşa girecek bir "üçüncü ülkeyi" desteklememesini şart koşan bir madde de ekledi. Saldırmazlık paktının, "Yüksek Akit; tarafların, dış siyaset alanında ilgilendiği noktaları kapsayan bir hususi protokol" imzalanması şartıyla onaylanacağı koşulunu ekleyerek, taslağını sonlandırdı.[26]

24 Schulenburg'un Molotov'la 15 Ağustos 1939 tarihli görüşmesine dair ilettiği "Nota", Seidl Dokumente, no. 35, s. 60-63. (Molotov'un "kelimesi kelimesine" aktardıkları 62. sayfada bulunuyor.)

25 Ribbentrop'dan Schulenburg'a, 16 Ağustos 1939 (17 Ağustos günü ulaşmıştır.), (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*, s. 58.

26 Schulenburg'dan Ribbentrop'a, 18 Ağustos 1939, Molotov'la 17'sinde yaptığı görüşme üzerine; Schulenburg'dan Ribbentrop'a, 19 Ağustos 1939, *a.e.*, s. 56-61, 65-66.

Molotov'un taslağında, Stalin'in düşüncelerine dair mühim bir ipucu bulunmaktaydı. Ufukta Polonya'yla savaşı olan Hitler, mümkün olduğunca basit ve genel kapsamlı bir anlaşma isterken Stalin, dış siyasetteki isteklerini önden talep edip, paktın geçerlilik süresini beş yıla indirerek önünü açık tutmaya çalışıyordu. Stalin'in amacı, Almanya ile Batılı güçler arasında, Avrupa'da çıkacak savaşı engellemek şöyle dursun, böyle bir savaşın çıkacağını garantiye almaktı. Stalin'in o günkü ifadelerini aktaran, ilk kez 1939'da çevirisi yayımlanan ve sonra Rus arşivlerinde keşfedilen tartışmalı bir kaynağa göre, *Vojd*, Molotov'a, İngiltere ve Fransa'yla anlaşırsa, "Almanya'nın geri adım atacağını ve Batılı güçlerle *modus vivendi*[27] yapmaya çalışacağını" söylemişti. Aksi ihtimal de Stalin'e göre şöyle gerçekleşirdi: "Teklifi kabul eder ve saldırmazlık paktı imzalarsa, Almanya kesin Polonya'ya saldırır ve İngiltere'yle Fransa'nın müdahalesi de kaçınılmaz olur." Komünist bakış açısından, ikinci senaryo olan kapitalist fraksiyonların birbirini yok etmeye çalışması senaryosu, barış ihtimalinden çok daha iyiydi. Stalin, "Alman İmparatorluğu ve kapitalist İngiliz-Fransız bloku arasında savaş çıkmasının, emekçilerin vatanı SSCB'nin çıkarına olacağı" kanaatindeydi. Tehlike arz eden tek şey, bir blokun diğerini beklenenden evvel ve birbirini yeterince yormadan önce mağlup etmesiydi. Stalin, "Savaşın iki tarafı da zayıflatana kadar devam etmesi için gereken her şey yapılmalı." diyordu. *Vojd*, kapitalistlerin başı İngiltere liderliğindeki Batılıları güçlü taraf olarak görüyor, Sovyet dış siyasetinin "görevinin" şimdilik "Almanya'ya yardım etmek" yani Berlin'le paktı imzalamak olduğunu düşünüyordu.[28] Uzak Doğu'da Japonlarla savaş ise hâlâ sürüyordu; SSCB Avrupa'daki savaşa mümkün olduğunca girmemeli, "doğru zamanda savaşa girmeyi ummalıydı."[29]

27 Lat. *Muvakkat anlaşma.* (ç.n.)

28 Stalin'in 19 Ağustos'daki ifadelerinin bir nüshası, Fransız *Havas* Haber Ajansı tarafından 1939'un Aralık ayında yayınlanınca, Stalin metnin sahte olduğunu ifade etmiş, bu da bütün tarihçiler tarafından kabul görmüştü. Rus tarihçiler, Sovyet arşivleri 1991'de açıldıktan sonra neredeyse özdeş bir deşifresini buldu. Tabii bu nüsha, *Havas*'ın yayınladığı nüshadan daha sahici olmayabilir. Her şeye rağmen ifade edilen fikirler, Stalin'in 1925'ten beri dış siyaset üzerine yaptığı konuşmalarla olağanüstü derecede uyuşuyordu.

29 Carl O. Nordling, "Did Stalin deliver his alleged speech of 19 August 1939?", *Journal of Slavic Military Studies* 19 (2006), s. 93-106'de alıntılanmıştır. Oleg Khlevniuk, *Stalin* eserinde (s. 167-168) 19 Ağustos 1939 tarihli resmi bir *Politbüro* toplantısına dair bir kanıt olmadığını, olsa bile Stalin'in Molotov ile o mühim günde konuştuğu anlamına gelmeyeceğini ifade ediyor. Khlevniuk, "Stalin'in batıyı zayıflatmak, SSCB'nin

Molotov, Ribbentrop'a, Moskova'ya gelmesi için yeşil ışık yaktı. Artık tek mesele görüşmenin ne zaman gerçekleşeceğiydi. Molotov'un formülüne sadık kalınarak, önce 20 Ağustos gecesi saat ikide Alman-Sovyet ekonomik anlaşması imzalandı. Sovyetler, Hitler'e iki yıl boyunca çoğu petrol, pamuk, manganez ve kauçuk olmak üzere 240 milyon *Reichsmark* değerinde ham madde sağlayacak, karşılığında Almanlar da aynı değerde mamul ve teknoloji aktarımı yapacaktı. Bu miktar yalnızca başlangıç niteliğindeydi, asıl hedef ikili ticareti her yıl bir milyar *Reichsmark*'a çıkarmaktı. Pazar öğle saatlerinde Hitler, Ribbentrop'un salı ya da çarşamba gün Moskova'ya gitmesini istedi. "Alman İmparatorluğu Şansölyesi'ne" pazartesi akşamı geçilen telgrafta Stalin, "Alman Hükümeti'nin saldırmazlık paktını nihayete erdirmeyi kabul etmesini" memnuniyetle karşılıyor ve Ribbentrop'u 23 Ağustos'ta görmeyi kabul ediyordu.[30]

O gün Moskova'nın Hodinka Havaalanı'nda çarpıcı bir manzara görüldü. Gamalı haçlı Nazi bayrakları ile Sovyetler Birliği'nin orak ve çekiçli sancağı, pist boyunca dört bir yanı doldurmuştu. Roger Moorhouse'un *The Devils' Alliance*'da ifade ettiği üzere, sergilenen Nazi bayraklarına devlet, "yakın zamanda Nazi karşıtı propaganda filmlerinde kullanılan yerel film stüdyolarından" el koymuştu. Ribbentrop'a "*Deutschland Über Alles*"[31] ile seranat yaptıktan sonra Sosyalist "*Enternasyonal*"e geçen Sovyet askerî orkestrası da, az kulak tırmalamıyordu. İki tarafın gizli polislerinin el sıkışmaları meşumdu. Alman diplomatlardan biri şu gözlemde bulunmuştu: "Baksanıza Gestapo subayları NKVD'den mevkidaşlarıyla nasıl da el sıkışıyorlar. Hepsinin ağızları

---

sınırlarını genişletmek ve Avrupa'da Komünizmi yaymak için savaşın gerektiğine inanıyormuş gibi" gösterdiği için bu açıklamanın gerçek *olamayacağını* iddia ediyor. Ancak hem Stalin'in on beş yıl öncesinden beri dış işleri üzerine yaptığı, Lenin'in dillere pelesenk olmuş görüşlerinden alınan ifadelerini ikrar ettiği konuşmalardan, hem de Molotov-Ribbentrop Paktı ve sonrasında olanlar dahil, eylemlerinden de tüm bunlara inandığı apaçık anlaşılıyordu.

Bu esnada Moskova'da bulunan Fransız elçi General Doumenc, son duruma dair raporunda "19 Ağustos'ta..." Stalin'in Fransız-İngiliz tekliflerini reddetme ve Hitler'le anlaşma kararı aldığı "...gizli Politbüro toplantısı" yapıldığında ısrarcıydı. Doumenc, "Souvenirs de la Mission en Russie Aout 1939," *a.g.e.*

30 Stalin'den Hitler'e (Schulenburg aracılığıyla), 21 Ağustos 1939, 19.30, Hitler'in (Ribbentrop) aracılığıyla 20 Ağustos 1939'da Stalin'e gönderdiği mesaja cevaben, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*, s. 66-67, 69.

20 Ağustos'ta imzalanan ekonomik antlaşma, Ericson, *Feeding the German Eagle*, s. 57.

31 Alm. "Almanya, Her Şeyin Üzerinde" Nazi Almanya'sı milli marşı.

kulaklarında. Sonunda iş birliği yapabildikleri için nasıl dört köşe olmuşlar... Ama dikkat etmek lazım, karşılıklı dosya alıp vermeye başladıktan sonra işler karışacak."[32]

Ruslar, Ribbentrop'u karşılarken hiçbir masraftan kaçınmamıştı. En büyük onur, neredeyse hiç yabancı misafir kabul etmeyen Stalin'in mevcudiyetiydi. O esnada ağaç olmuş vaziyette bekletilen İngiliz ve Fransız elçilerine[33] hazırlanan yarım yamalak gösteriyle, bu karşılama arasında çok büyük tezat vardı. Müzakereler, Almanlar vardıktan hemen sonra en yüksek kademede başladı; Stalin ve Molotov, Schulenburg ve Ribbentrop'u kabul etti. Hitler, Berchtesgaden'da telefonun başında bekliyordu. Polonya'ya harekâta başlamasına günler kalmıştı, en yakın zamanda anlaşmanın yapılmasına ihtiyacı vardı. Stalin, kozun kendisinde olduğunu biliyordu ve belirli bir meblağ karşılığında Hitler'e vermeye hazırdı.[34]

Dört adam, paktın ayrıntılarını tartışırken içki su gibi aktı. Molotov, Ribbentrop'un, Ribbentrop da Stalin'in sağlığına içmiş; Stalin, konuklarını, "Almanların, *Führer*lerini ne kadar sevdiklerini bildiği" üzerine temin ederek Hitler'in onuruna kadeh kaldırmıştı. Molotov, aydınlatıcı bir aparla,[35] hâlihazırda yapmakta oldukları diplomatik devrimin temelinin, Stalin'in mart ayında XVIII. Parti Kongresi'nde yaptığı, "Almanya'da çok iyi anlaşıldığını" idrak ettiği "odun" konuşmasına dayandığını söyledi. Herkes Stalin'in müstehzi bir şekilde dile getirdiği, Anti-Komintern Paktı'nın "esasen Londra kentini ve küçük çaplı İngiliz tüccarlarını korkuttuğu" sözüne candan katıldı. Ribbentrop, araya girerek, "Stalin'in Anti-Komintern Pakt'a henüz katılmadığını" ekledi. Saldırmazlık paktının nihayete erdirilmesi konusunda çıkan tek anlaşmazlık, anlaşmanın geçerlilik süresiydi. Ribbentrop bir asır gibi sembolik bir sayı peşindeyken Stalin bu sayıyı daha gerçekçi olacak on yıla düşürttü.[36]

---

32 Herwarth, *Against Two [Evils]*, s. 165.
Gamalı Haçlar için bkz., Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 2.

33 Drax, Doumenc ve Voroşilov arasındaki müzakerelerin son oturumu, 22 Ağustos Salı günü gece yarısı tamamlanmıştı. Ribbentrop Moskova yolundayken, Stalin Voroşilov'a, Fransız ve İngiliz misafirlere "ördek avına" çıktığını söylemesini istedi.

34 Ribbentrop'un karşılanmasının ayrıntıları için bkz., Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 314.

35 İng. *Aside*, tiyatro oyununda oyuncunun seyirciye yönelik, diğer oyuncuların duymadığını varsayarak düşüncelerini dile getirmesi; doğrudan seyirciye konuşması. (ç.n.)

36 "[Ribbentrop, Stalin ve Molotov arasında] 23 Ağustos'u 24 Ağustos'a bağlayan gece yapılan görüşmenin notası, Moskova'da Hencke tarafından düzenlendi, 24 Ağustos 1939, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*, s. 72-76.

Polonya ve Avrupa'nın doğusunun geleceği meselesinde, şaşırtıcı bir şekilde, yalnız ufak çaplı birkaç anlaşmazlık yaşandı. Ribbentrop, onlara ileride yaşanacakların habercisi niteliğinde bir ifadeyle, "Alman halkı Polonyalıların provokasyonuna artık sabretmeyecek" dediğinde, Molotov ve Stalin itiraz etmedi. Rusların tek isteği, "Polonya devletine ait toprakların bölgesel ve siyasi olarak düzenlenmesi hâlinde," "Takriben Narev, Vistula ve San nehirleriyle mahdut" çizgi boyunca bölündüğünde kendilerine düşen payı almaktı. Polonya'nın numunelik bir toprağını almak şöyle dursun, Sovyetlere düşecek bölge, nispeten daha az nüfus barındırsa da fiziki açıdan Almanlarınkinden büyüktü. Baltık bölgesi de, paktın "gizli protokolleri ile 'nüfuz alanlarına'" bölünmüştü. Alman nüfuz alanı Litvanya'dan ibaretken, Sovyetlere ayrılan bölgenin Finlandiya, Estonya ve Letonya'nın tamamını kapsamasından, Stalin'in elindeki kozun boyutu anlaşılıyordu. Stalin ve Molotov, Besarabya'da Sovyetlerin "menfaati" olduğunu iddia ettiğinde Ribbentrop, "*Führer,* Polonya'nın doğusu ve Besarabya'nın, Finlandiya, Estonya, Batı Dvina [Daugava] nehrine kadar Letonya'nın, Sovyet nüfuz alanında olduğunu kabul ediyor." diyerek rıza gösterdi. Baltık bölgesindeki Sovyet-Alman sınırı üzerine de pazarlık yapıldı; Stalin, Libau [Liepaja] ve Windau'da [Ventspils] ısrarcıydı. Berchtesgaden'da bulunan Hitler'e telefonla soruldu ve cevabı alındı; *Führer,* kabul ediyordu. Yalnız Ribbentrop, Nazi-Sovyet dostluğuna dair süslü ifadeler önerdiğinde bir tartışma çıkmıştı. Stalin, Ribbentrop'a "İki ülkenin de kamuoyunu hesaba katmamız gerekmiyor mu?" diye sormuş ve şu gerçeği hatırlatmıştı: "Neticede yıllardır birbirimize çamur atıyoruz."[37]

Bu şekilde, Kuzey Kutup Denizi'nden Tuna deltasına kadar, milyonlarca insanın kaderi; Kremlin'de, dört çakırkeyif adam tarafından belirlenmişti. Bir savaşın, "saldırmazlık paktı" ile başladığı böyle bir durumun eşine, tarihte nadir rastlanırdı. Moskova paktının, Molotov ve

37 "Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Saldırmazlık Antlaşması," 23 Ağustos 1939, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*, s. 76-78.
"Libau ve Windau", Ribbentrop'tan Hitler'e, 23 Ağustos 1939, 20.05, a.e., s. 71.
"Führer...kabul ediyor," Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 25'te alıntılanmıştır.
Polonya toprakları ve nüfusunun paylaşımı için bkz., (Ed.) Davies & Polonsky, *Jews in Eastern Poland and the USSR: 1939-1946*, s. 1.
"...çamur atıyoruz," Kotkin, *Stalin*, II. Cilt, s. 665'te alıntılanmıştır.

Ribbentrop tarafından 23 Ağustos 1939'da imzalanan bölgesel protokolleri saklı kalacaktı. Ancak saldırmazlık ile ilgili maddeler, ertesi sabah *Pravda*'da iftiharla yayınlandı ve Berlin'de de ilan edildi. Polonya'nın Alman taarruzuna karşı ciddi tehlike altında olduğu ortadaydı. Stalin'in de işgale girişeceği; kimsenin, özellikle de Varşova'nın, aklına gelmemişti.[38] İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle iki taraf birbirini meşgul edecek, SSCB de dışarıdan müdahale riski çok düşük olduğundan, Almanlar üzerinde muazzam bir ekonomik koz bulundurmanın keyfini sürerek, sınırlarını batıya doğru genişletebilecekti. Stalin'in neden Jukov'a "Hitler'i parmağının ucunda çevirdiğini" söylediği açık.[39]

Stalin'in stratejik kazanımının bedeli, Hitler'le yapılan nahoş bir anlaşma olmuştu. Bunu maruz göstermekle görevli olan da Molotov'du. Bakan, 31 Ağustos 1939'da Yüksek Sovyet önünde yaptığı konuşmada, *Komintern*'in de sık sık yaptığı üzere, Avrupa'da patlak vermek üzere olan savaşın suçunu İngiltere'ye yıktı. İngilizler, "bir taşla iki kuş vurmak için Almanya ve Sovyet Rusya'yı savaşa sürüklemeye" çalışmış ama neyse ki başarısız olmuştu. Sovyetler, "barışçıl" bir saldırmazlık paktı imzalayarak durumu Batılı emperyalistlerin aleyhine çevirmişti. Molotov, dünyanın dört bir yanındaki komünistlere seslendi: "Bu paktı eleştirenler, küresel toplu kıyıma yol açmaya çalışan savaş çığırtkanlarıdır."[40]

Böyle bir örtbasın parçası olmak zor olsa da Molotov-Ribbentrop Paktı'nın komünizme yararları aşikârdı. Kapitalist dünya, yakında korkunç bir savaşın pençesine düşecek ve SSCB, görünürde çaresiz düşmanlarına karşı, topraklarını batıya doğru genişletebilecekti. Stalin'in tek yapması gereken, Almanya ve rakiplerinin kesin bir avantaj ele geçirmesini engellemekti. Taraflar birbirlerini, ölümüne verilen mücadelede tükettikten sonra komünizmin orduları uygun adım yürüyerek kapitalist dünyayı kıskaca alabilecekti.

38 Polonya Dışişleri Bakanı Jozef Beck, 1 Eylül'de Alman işgali sonrasında, Sovyet hükümetine yardım başvurusu yapmıştı.

39 Kotkin, *Stalin*, s. 667'de alıntılanmıştır.
Beck'nin Sovyet hükümetinden yardım talebi için, Beck'nin 1939 Kasım'ında Romanya'da sürgündeyken yazdığı anıları, AAN, 2/1736/0/3/33, s. 101.

40 "Molotov-Rede vor dem Obersten Sowjet," 31 Ağustos 1939, PAAA, R 261183.

6

Kabadayıların Anlaşması, Birinci Kısım
Polonya

Toprak paylaşımına dair maddeleri gizlense de Batı'da, Hitler'in Moskova'yla anlaşma sebepleri ya da paktın kendisine dair neredeyse hiç kuşku yoktu. Anlaşma, Hitler'in doğusunu güvenceye alarak Polonya işgalini sükunetle tasarlayabilmesini sağladı. Tabii, İngiltere ve Fransa'nın cevaben Nazi Almanya'sına savaş ilan etme riski hâlâ vardı. Ancak bu risk, kısa vadede Sovyetlerin *Wehrmacht*'a askerî müdahalesi riskinden çok daha düşüktü. Ne İngiltere ne de Fransa'nın Polonya'ya sınırı vardı, kolayca yardıma koşamazlardı. Fransızların Almanya'nın batı sınırını işgali ya da İngilizlerin Almanya'yı Baltık Denizi tarafından blokaja alması haricinde yapabilecekleri bir şey yoktu; onlar da, Polonya'nın sıkıntılı coğrafyası sayesinde ülkeyi dört bir yandan işgal edebilecek olan Alman savaş makinesini yavaşlatamazdı. Fransa Genelkurmay Başkanı General Maurice Gamelin, Polonya hükümetine, Hitler Polonya'yı işgal ettiği takdirde "Fransız ordusunun ekseriyetini" Maginot Hattı'nın ötesine on beş günde geçireceğine söz verirken, işgalin gerçekleşeceğini hiç sanmadığını söylemişti. Paris'te savaş coşkusu bir yana savaşa hazırlık bile yok denecek kadar azdı; siyasi iklim en iyi, *L'ouvre*'un 4 Mayıs 1939 kapağında yöneltilen meşhur sorudan anlaşılabilirdi, Fransızlar sahiden "Danzig için ölmeye" hazır mıydı?[1]

İngiltere'nin de Polonya adına savaşa gireceği kesin değildi. Chamberlain hükümeti, Moskova Paktı haberlerine cevaben Polonya'yla, 25 Ağustos 1939'da, beş yıl geçerliliği olan "Karşılıklı Yardım Anlaşması"

1 Gamelin'in sözü için bkz., Davies, *God's Playground*, s. 432'de alıntılanmıştır. Déat'tan alıntı için erişim adresi: https://www.herodote.net/4_mai_1939-evenement-19390504.php

imzalamış olsa da, askerî iş birliğine dair anlaşma maddeleri, Polonyalıların yakında anlayacağı üzere, sağlam değildi. İngiltere savaş açmayı değil, "Akdin savaşa giren tarafına [Polonya] acilen, mümkün olan her türlü destek ve yardımda bulunmayı" taahhüt ediyordu. Pratikte bu, Polonya'ya taarruz eden ülkeyi işgal etmekten, askerî yardım sevki veya savaş borçlarının ödenmesine kadar her şey olabilirdi. İngiltere'nin, Chamberlain'in 31 Mart'ta verdiği sözde "garanti"den beri[2] Polonya'nın silah isteklerine verdiği yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda, bu seçenekler dahi kesin değildi. Karşılıklı Yardım Antlaşması da İngiltere'nin hangi ülkenin Polonya'yı işgal etmesini beklediğini belirtmiyordu. İfadelerden anlaşılacağı üzere anlaşma, Nazi Almanya'sı kadar SSCB'ye karşı da uygulanabilirdi.[3]

Yine de İngilizlerin Varşova'ya desteğini yinelemesi, Hitler'i duraksatmaya yetti. Stalin'le anlaşması sayesinde, Almanya'nın 1914'te karşılaştığı iki cepheli savaş tehlikesi; kendisi için söz konusu değildi, Moskova Paktı bir başarıydı. Ama yanıt bulduğu soru sayısınca, cevapsız bıraktığı da vardı. Anlaşma, esasen iki tarafın da diğer tarafla savaşan ülkelere "destek sağlamayacağı" ve "yanında olmayacağını" taahhüt ediyordu. Diplomatik açıdan Molotov ve Stalin'in yaptığı tek şey, Almanya, Polonya ve Batılı güçler arasında çıkmasını umdukları savaşta tarafsızlık ilan etmek olmuştu. Böyle bir savaş, Almanya'yı Batılı güçler, Polonya ve üstüne bir de Sovyetler Birliği'yle çarpıştıracak bir savaştan yeğ olsa bile yine de, Hitler'in istediği gibi değildi. Moskova'daki diplomatik kazanımından etkilenmeyen İngiltere ve Fransa, onunla Polonya üzerine savaşa girdiğine göre, Ribbentrop'un başardığı tek şey Almanya karşısındaki düşman koalisyonundan bir tanesini eksiltmek olmuştu. Berlin ve Moskova'nın sözde ortaklığında, Stalin

2 İmparatorluk Genelkurmay Başkanı General Edmund Ironside, 1939 Temmuz'unda Varşova'ya ziyaretinde, İngiltere'nin, Fransa ve imparatorluğa sorumluluklarından dolayı sıkışmış vaziyette olması dolayısıyla, Polonya'nın müdafaasına Kraliyet Hava Kuvvetleri hava filolarının katkıda bulunamayacağına dair üzüntülerini ifade etti. Buna rağmen Polonyalılar teminat göstererek borç alır almaz, "Bombardıman ve mütevazi sayıda Hurricane avcı uçağı" göndermeyi umduğunu ifade etti. Kredi şartlarına dair müzakereler çıkmaza girdi, savaş başlamadan önce bir sonuca ulaşılamadı. İngiltere'nin Polonya'yı son kez hayal kırıklığına uğratışı olmayacaktı.

3 "Birleşik Krallık ve Polonya Arasında Karşılıklı Yardım Anlaşması," 25 Ağustos 1939. Erişim adresi: https://avalon.law.yale.edu/wwii/blbk19.asp
Ironside için, Beck'nin 1939 Kasım'ında Romanya'da sürgündeyken yazdığı yayınlanmamış anıları, a.g.e., s. 87-89.

arkasına yaslanıp kapitalistlerin birbirine saldırmasını beklerken bütün riskleri Hitler göğüslüyordu.[4]

Hitler'in 1939 Ağustos'unun son günlerinde neden tereddüt edip, Polonya'nın işgali için planlanan ilk başlangıç tarihi olan 26 Ağustos'u neden ertelediği, İngilizlerin "Bay G." olarak tanıdığı ve aynı zamanda Prusya Eyalet Başbakanı Göring'le de arası iyi olan İsveçli iş adamı aracılığıyla, Londra'yla, gayriresmî diplomatik irtibatı neden başlattığı gayet ortada. Bay G.'ye göre Hitler, 25 Ağustos Polonya-İngiltere Anlaşması'ndan haberdar olunca Danzig [Gdansk] ve Polonya koridorunu Alman İmparatorluğu'na bırakan, Danzig'in kuzeybatısındaki, etnik açıdan Polonyalıların yoğun olduğu liman şehri Gdynia'dan yeni bir Polonya koridoru açarak Varşova'ya teslim eden bir uzlaşma düşünmüştü. Böylesine şartları kabul etmek istemeyen ve Hitler'in niyetinden haklı olarak şüphe eden Chamberlain, 27 Ağustos'ta Bay G.'yi, Almanları daha doğrudan müzakereler hakkında yoklaması için Berlin'e gönderdi. Bay G.'ye, Hitler, Alman ve Polonya iddialarını dengelemek için "uluslararası garantiyi" kabul ederse, örneğin Danzig [Gdansk] Almanya'ya Polonya'nın hakları garanti edilerek verilir ve Polonya koridoru Alman hakları göz önünde bulundurularak Varşova'ya bırakılırsa, diplomatik uzlaşma ihtimaline bağlı olarak, Göring'in, "sonuç aşamalarıyla ilgilenmek için Londra'ya" davet edilebileceğini söyledi.[5]

Sonraki üç gün boyunca Berlin, Varşova ve Batı başkentleri arasında, bir dizi büyük çaplı teklif teatisi yapıldı. ABD Başkanı Roosevelt bile sonunda olaya el atarak 28 Ağustos'ta Whitehall'a,[6] Polonya'nın Almanya'yla doğrudan müzakere yapmayı kabul ettiğini iletti. Gerçi Hitler hemen karşı çıkacaktı. Bu yoklamaların sonucunda Berlin'den gelen ve İngiliz Dışişleri tarafından 30 Ağustos'ta deşifre edilen telgrafta, Halifax'in yorumuna göre, "Hitler, Polonya hükümetiyle görüşmeyi kabul ediyor ancak görüşmelerin bir an önce Berlin'de başlamasını istiyor... Danzig ve Polonya koridorundan Almanların geçiş hakkı meseleleri üzerine uluslararası garanti teklifimizi de kabul ediyor; ama *SSCB'nin rızasına bağlı olma* şartını koşuyor"du. Hitler'in alışılmadık

4 "Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Saldırmazlık Paktı," *a.g.e.*

5 27 Ağustos 1939 kabine zabıtları, PRO, CAB/23/100.

6 Birleşik Krallık hükümetinin, çok sayıda devlet binasının bulunduğu Londra caddesine ithafen; İngiliz hükümetinin kabinin attığı cadde. (ç.n.)

şekilde Stalin'e müracaat etmesi ve Almanların, Avusturya ile Çekoslovakya'ya harekâtı başlatmadan önceki sinsi manevranın aynısını yaparak, bir oldu bittiye getirmek için, Berlin'e Polonya'nın özel temsilci göndermesini istemeleri bir yana; Hitler'in mesajı, Halifax'te "kendini zor durumdan kurtarmaya çalışan bir adamın" sözleri olduğu izlenimini bıraktı. Chamberlain de, savaşın kapıda olduğu uyarılarına ehemmiyet vermedi ve Avam Kamarası'nda ileri sürülen, çocukları Londra'dan çıkarma teklifini reddetti. Paris'te hâlihazırda bu önlem hâlihazırda alınmıştı. Chamberlain, Kabine'yi, şaşırtıcı bir şekilde Polonya'nın geleceği üzerine hiç endişe içermeyen sözlerle teskin etmeye çalıştı: "*Herr* Hitler'in bize karşı bir harekâta girişeceğini düşünmek için hiçbir sebep yok. Önce bizim saldırmamızı bekler."[7]

Bay G., 30 Ağustos'ta, Hitler'in "savaş öncesinde Alman toprakları içinde olan tüm Polonya toprakları"nı geri almada ısrar ettiğini, Göring'in ise onu sürekli "yalnız" Danzig ve Polonya koridoruna razı etmeye çalıştığını aktardı. Tabii, bu yine de Polonya liderlerinin vermek istediğinden fazlaydı. Zira Polonyalılar 25 Ağustos'ta yaptıkları paktla, anlaşılabilir şekilde cesaretlenerek, İngiltere ve Fransa'nın kendilerini Almanya'ya karşı askerî harekât başlatarak destekleyeceğine kanaat getirmişti. İngiltere'nin Hitler'in isteklerine iyi niyetli yaklaşımı, Hitler'in şimdilik elini kolunu bağlıyordu. Bay G., Halifax ve Chamberlain'e, "Bizim cevaben yaptıklarımız olmasa savaş salı sabahı [29 Ağustos] çıkmış olurdu."[8] diyecekti.

Hitler'in herkesçe bilinen Polonya'yı işgal planı düşünüldüğünde, bu gibi son anda yapılan diplomatik entrikalar, çoğu kez alakasız olarak ciddiye alınmamıştır. Bu görüşe göre, böylesi entrikaların sadece, Almanya ile Polonya arasındaki savaşı birkaç günlüğüne ertelemeye yaradığı düşünülebilir. 1939 Ağustos'unun son haftasına gelindiğinde *Wehrmacht*, seferberliği tamamlamıştı ve teyakkuz hâlindeydi. Polonya, genel seferberliği 28 Ağustos'ta ilan etmiş, ertesi gün feshetmiş, sonra kafa karıştırıcı şekilde 30 Ağustos'ta tekrar ilan etmişti. İki ülkenin hudutlarında sınır çatışmaları her gün görülüyordu. Hitler'in esip gürlemesinin yanında, yine de yıldırmaya çalışan tek tarafın Almanlar

7 30 Ağustos 1939 kabine zabıtları, PRO, CAB/23/100. Vurgu eklenmiştir. Roosevelt'in girişimi için bkz., 28 Ağustos 1939 kabine zabıtları, PRO, CAB/23/100.

8 30 Ağustos 1939 kabine zabıtları, PRO, CAB/23/100.

olmadığı açıktı. Polonya hükümeti, yazılı basını, radyo istasyonları ve diplomatları; *Wehrmacht*'ı ezip geçme üzerine yüksekten atıyor, neticede on dokuz yıl evvel Sovyetler Birliği'ni mağlup etmiş olmalarından cesaret buluyordu. 31 Ağustos'ta Polonya'nın Almanya Büyükelçisi Josef Lipski, Varşova'ya, savaş çıkarsa, "Almanya'da isyanlar patlak verir, Polonya birlikleri Berlin'e kadar rahatça gelir." dedi.[9]

Hiçbir savaşın kaçınılmaz olmadığı unutulmamalı. Hitler'in, Almanya'yı tasavvur ettiğinden daha büyük bir savaşa soktuğunu hissederek, 1939 Ağustos'unun son günlerinde şüpheye düşmesi çok mühimdi. İngiliz ve Fransızların Polonya'ya müdahale etmeleri riskini göze almaya hazır olsa da, böylesi bir müdahaleyi istemezdi. *Führer*, generallerine, 23 Mayıs'ta söylediği gibi, Polonya'yla savaştayken "aynı zamanda Batı'yla da savaşılmamalıydı." Hitler'in hâletiruhiyesi nasıl olursa olsun, Alman halkında savaş şevkinden eser yoktu. Paris ve Londra'da da savaşa dair heyecan görülmüyordu. 1 Eylül sabahı Polonya'nın Alman işgaline uğradığını öğrendikten sonra İngiliz ve Fransız hükümetlerinin cevap vermesi iki günü buldu. O zaman dahi verdikleri ültimatomlar eşgüdümlü değildi; İngilizlerinki saat dokuzda verilmiş ve iki saat sonra, Fransızlarınki Berlin'e iletilmeden bir saat önce, süresi dolmuştu. Chamberlain'in tutumunu idrak etmek zor. Ağustos sonlarında Varşova'dan az haber gelmesi ve Almanya-Polonya müzakerelerinden yeterli bilgi alamamasından duyduğu endişeyi ifade etmişti, ancak sessizliğin savaşa işaret ettiği kanaatinde değildi. Aksine Chamberlain, "Polonyalı müzakerecilerin Almanya'ya boyun eğmiş olması mümkün, fakat çok nahoş bir durum olurdu." diye düşünüyordu. Dolayısıyla İngiltere'nin savaş sebebinden[10] mahrum bırakılacağından rahatsızlık duyuyordu. Polonya'da ise, Berlin'de bulunan Büyükelçi Lipski'nin cüretkâr böbürlenmesine rağmen, Almanya'nın stratejik coğrafya ve savaş düzenindeki bariz avantajları göz önünde bulundurulduğundan, savaş taraftarlığı şöyle dursun endişe hâkimdi.[11]

9 Scheil, *Polen 1939: Kriegskalkül, Vorbereitung, Vollzug*, s. 73'te alıntılanmıştır.

10 Lat. *Casus belli* (ç.n.)

11 "Hitler'in generallerine seslenişi, 23 Mayıs 1939," Anthony Adamwaite, *The Making of the Second World War*, s. 214-215.
Fransız ve İngiliz ültimatomları üzerine bkz., *a.g.e.*, s. 94.
"Mümkün fakat çok nahoş bir açıklama...", Peter Hitchens, *Phoney Victory*, s. 43'te alıntılanmıştır.

Avrupa'da, Polonya üzerine genel bir savaşın çıkmasından memnun olan tek bir devlet adamı vardı, o da Stalin'di. Molotov, 31 Ağustos'ta Yüksek Sovyet karşısında övünürken, Stalin'in Sovyetler Birliği'ni Almanya'yla savaşa sokmaya çalışan "İngiltere ve Fransa yönetici sınıflarını" devre dışı bıraktığını; istenilenin tersine, Batılı kapitalist güçlerin Alman İmparatorluğu ile, SSCB'nin "tam tarafsızlığını" muhafaza edeceği bir savaşın eşiğine geldiğini söyledi. Ayrıca kolektif güvenlik konusunda çok hevesli olmuş sol cenahı, Fransız sosyalistlerini ve İngiliz İşçi Partisi'ni, hususi olarak aşağıladı; "Eğer bu beyefendiler savaş açmayı o kadar istiyorlarsa bırakın savaşı Sovyetler Birliği olmadan kendi başlarına açsınlar. Ne çeşit savaşçılar olduklarını görürüz."[12]

Stalin, Alman taarruzuna karşı güvendeydi ve Hitler'den toprak taahhüdü almıştı; Avrupa'daki savaştan kâr etmek için ideal bir konumdaydı. Polonya'nın Almanlarca işgali, Kremlin'de olumlu karşılandı. İngiliz ve Fransızların iki gün sonra Almanya'ya savaş ilanı da Sovyetleri memnun etti. Stalin'in 7 Eylül'de *Komintern* Genel Sekreteri Dimitrov'a söylediği üzere, "iki kapitalist fraksiyon arasında savaş başladı... iyice savaşıp birbirlerini zayıflatmalarında hiç sakınca yok. En zengin kapitalist ülkelerin özellikle de İngiltere'nin statüsünün Almanlarca sarsılması gayet iyi olurdu. Hitler ne yaptığının farkında olmadan, kapitalist sistemi sarsıp altını oyuyordu." Polonya, İngiltere ve Fransa karşısında kalan Almanya, şimdilik zayıf taraf olarak görünüyordu. Stalin, Dimitrov'a ayrıca, "Birbirlerine tüm güçleriyle saldırsınlar diye iki tarafı kapıştırmaya çalışabiliriz. Saldırmazlık paktı bir raddeye kadar Almanya'nın yararına. Bir dahakine diğer tarafı itekleriz." de dedi. [13]

Stalin açısından tek tehlike, savaşta Hitler'den yana olduğunu belli etmiş olmasıydı. İngiltere ve Fransa bundan dolayı kendisine de savaş açabilirdi. Ribbentrop, 3 Eylül'de Moskova Büyükelçisi Schulenburg'a; Molotov'a, SSCB'nin zorlanmakta olan *Wehrmacht*'a "yardım" etmek için taahhüt ettiği üzere, Polonya savaşına katılıp katılmayacağını sormasını emretti. Schulenburg, Stalin'in "Rus kuvvetlerinin, kendi etki alanlarındaki Polonya kuvvetlerine karşı harekete geçmesini ve bölgesini işgal etmesini isteyip istemediğini" sorusunu yöneltmeliydi. Molotov, 5

12 "*W. Molotow über die Ratifizierung des Sowjetisch-deutschen Nichtangriffspaktes*," 31 Ağustos 1939'da Yüksek Sovyet huzurunda yapılan konuşma, PAAA, R 104357.

13 Stalin'den Dimitrov'a, 7 Eylül 1939, (Ed.) Ivo Banac, *The Diary of Georgi Dimitrov*, s. 115.

Eylül'de, ihtiyatla, "vaktinin gelmediği" cevabını verdi. Sovyetlerin gecikmesiyle, Almanların, "geçici olarak iki nüfuz alanı arasındaki sınırı geçmek zorunda kalabileceği"ni de kabul ediyordu. Ama, dedi Molotov, Almanlar (Polonya ordusuna karşı tek başlarına savaş verdikten sonra) ele geçirdiği [SSCB'ye ayrılan] toprakları, SSCB'ye iade ettiği sürece, Stalin için sakıncası yoktu. Molotov müphem bir şekilde, Stalin'in, "davamıza zarar vermesin ve rakiplerimizi birleştirmesin" diye, yani İngiltere ve Fransa'nın gazabını SSCB'nin üzerine çekmemek için, "aşırı aceleci" olmak istemediğini iletti. Kızıl Ordu, 5 Eylül'de seferberliğe geçmiş, ancak bunu yalnız Polonya için değil Finlandiya'dan Baltık devletlerine, Belarus, Batı Ukrayna ve Romanya'ya kadar, batıdaki tüm askerî bölgelerinde gerçekleştirmişti. Molotov, 10 Eylül'de, Almanlara güven vermek için Schulenburg'a, sebebini söylemese de, Sovyetlerin üç milyon askerîni seferber ettiğini bildirecekti.[14]

Almanlar içinse Sovyetlerin bu tavırları çıldırtıcıydı. Hitler'in Polonya savaşı gayet iyi gidiyor olsa da beşerî açıdan büyük bedele mal oldu. Hitler'in ağustos sonunda yaşadığı kararsızlık Alman üst komutasına, işgal kuvvetlerini hazırlamak için bir hafta daha kazandırdı; harekât için yirmi bir piyade ve iki motorize tümen takviye edildi. *Wehrmacht*, beş aşamalı Polonya işgali için bir buçuk milyon asker toplamıştı; III. Ordu, kuzeyde Doğu Prusya'dan aşağı inecek, IV. Ordu, Pomeranya'nın kuzeybatısından Baltık kıyısı boyunca ilerleyerek Danzig'e varacak, VIII. Ordu, Breslau'dan doğuya geçecek, X. Ordu, Silesya'dan girecek, XIV. Ordu da, güneyden Slovakya'yı işgal ederek Krakow'a yürüyecekti. Polonya semalarının kontrolünü, sayıca bire beş oranında üstün olan *Luftwaffe* ele aldı ve Polonya hava kuvvetlerinin büyük kısmını daha havalanamadan devre dışı bıraktı. Gökyüzünde hâkimiyetini kuran *Luftwaffe*, Varşova, Lodz, Czestochowa, Krakow ve Poznan'da 158 kasaba ve şehir üzerine vahşi hava saldırıları düzenlerken, dünyaya *Stuka* pike bombardıman uçağının dehşetengiz çığlıklarını ilk kez duyurmuş oldu. Almanların tank avantajı daha büyüktü; işgalci Alman kuvvetlerinin iki bin altı yüz tankına karşılık müdafi Polonyalıların yüz elli tankı bulunuyordu.[15]

14 Ribbentrop'tan Schulenburg'a, 3 Eylül 1939 (Moskova'ya 4 Eylül'de ulaştı.); Schulenburg'tan Ribbentrop'a, 5 Eylül 1939, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations*, s. 86-87.

15 Davies, *God's Playground*, s. 437.
Bombalanan 158 kasaba ve şehir için bkz., Timothy Snyder, *Bloodlands*, s. 119.

Polonyalılar cesurca savaştı, ancak *Luftwaffe*'yi ya da *Wehrmacht*'ın mekanize tümenlerini yavaşlatmak için yapabilecekleri çok şey yoktu. Savaşın patlak vermesinden 3 gün sonra, 4 Eylül'de, Polonya Bakanlar Konseyi, hükümet ve diplomatlarına, Alman işgalinin erişemediği tek tarafa; Varşova'nın güneydoğusunda, Vistula'nın doğu kıyısında bulunan Naleczov'a, tahliye emrini verdi. 6 Eylül'de Krakow düşünce, Naleczov da tehlike altına girdi. Bu yüzden Polonya hükümeti, İngiliz, Fransız ve ABD Büyükelçileriyle, Polonya'nın en doğusunda olan topraklarının, Almanlardan güvende olacağına inanarak daha doğuya; eski Rus Ukrayna'sında, Ternopol'un [Ternopil] doğusunda bulunan Podolya'ya uçtu. Dışişleri Bakanı Beck ise şimdilik Varşova'da kalıyordu.[16]

Blitzkrieg[17]tam gaz devam ediyordu. Danzig 7 Eylül'de, Alman Baltık filosunun ağır topları ve *Luftwaffe*'nin yoğun bombardımanı altında teslim oldu. Varşova'nın seksen kilometre doğusunda iki Polonya ordusu, Alman motorize tümenleri karşısında çekilirken, Bzura ve Vistula nehirleri arasında bir çatala sıkışmış vaziyetteydi. Polonya şehirleri, *Luftwaffe* bombardıman uçakları tarafından enkaz hâline getirildi, yalnız Varşova'da 25.000 sivil hayatını kaybetti. Alman avcı uçakları, şehirlerdeki cehennemden kaçan mültecilerin üzerine ateş açtı. Almanların ilerleyen ordularının arkasından *SS*[18] tümenleri, Polonyalıları ve Yahudileri, sabotaj düzenleme ve pusu kurmak ile suçlayarak, yahut hatların ardında Polonyalılar tarafından etnik Almanlara yapılan saldırılara misilleme amacıyla sivillere karşı terör estiriyordu. Bu saldırıların gerçeklik payı olsa da sayılar, Nazi propagandasınca abartılıyordu; Polonya hatlarının ardında 5.000 ila 6.000 Polonyalı Alman sivil öldürülmüştü. Almanların aldığı karşı tedbirler ise bir vahşet eseriydi. Polonya'nın beş yüzden fazla kasaba ve köyü ateşe verildi, çoğunlukla ilk kıvılcım, bölgenin sinagogunun üzerine düştü. Almanlar, ele geçirdikleri savaş esirlerini canlı kalkan olarak kullandı ya da bu esirlere üniformalarını çıkarttırıp yasadışı "partizan" olarak öldürdü. Alman kaynakları bile 16.000 Polonyalı sivilin 1939

16 (Ed.) Gerard Labuda & Waldemar Michowicz, *The History of Polish Diplomacy X-XX C.*, s. 517-518.

17 *Yıldırım Savaşı*. Polonya işgalinin hızına ithafen verilen gayriresmi adı. (ç.n.)

18 *Schutzstaffel*, (Alm.) Koruma Timi. Münih'te NSDAP gönüllülerinden oluşan paramiliter koruma ekibi, 1929 itibarıyla Himmler'in yönetiminde askerî yapıya dönüştürülerek, rejimin yumruğu işlevini görmeye başladı. (ç.n.)

Eylül'ünde idam edildiğini kabul etmek zorunda kaldı; gelgelelim ileri sürdükleri sayı oldukça azdı. O ay, 3.000 Polonyalı savaş esiri gönderildi. Polonyalı Yahudiler, tahmin edileceği gibi şiddetin en ağırını deneyimledi; yıl sonuna kadar on binlercesi sürüldü, en az 45.000'i de idam edildi.[19]

19 Snyder, *Bloodlands*, s. 128-129; Davies, *God's Playground*, s. 437-439; Moorhouse, *Devil's Alliance*, s. 34-35; Beevor, *Second World War*, s. 28-30.

Harekât, Hitler'in umduğundan daha hızlı ve amansız ilerliyordu. İngiltere ve Fransa'nın tarafsızlığını sağlayamamış olmasıysa Hitler'in uzun vadeli stratejik durumunu riske atıyordu, ancak Londra ve Paris'in askerî eyleme girişeceğine dair neredeyse hiç emare yoktu. Kraliyet Hava Kuvvetleri, Baltık'ın Almanlara ait kıyı bölgesine, birkaç rastgele hava akını düzenlese de ekseriyetle bomba değil propaganda broşürü attı. İngiliz seferî kuvvetleri, Manş Tüneli boyunca yavaştan konuşlanmaya başladı ama bunu ne İngilizlerin müttefiki Fransızlar ne de Almanlar ciddiye aldı. Fransız orduları, Saarbrücken yakınlarında Alman sınırını geçti, sonra durdu. Polonya'nın Batılı müttefiklerinin utandırıcı performansı, ülkenin yenilgisini garantilemekten başka hiçbir işe yaramadı.

İngiliz ve Fransızların direnç göstermemesi, en çok Stalin'in kararları üzerinde etkili oldu. Sovyetlerin çakal fırsatçılığını gizlemeyi bırakın; Molotov, 10 Eylül'de Schulenburg'a, açıkça Stalin'in Varşova düştükten sonra hareket edeceğini söyledi. Hâliyle bu durumda Polonya resmen yok olacak, Kızıl Ordu da "tehlike altındaki Ukrayna ve Belarusluları" korumak için hareket ediyor olacaktı. Molotov, Schulenburg'a, "Varşova'yı ele geçirmeyi planladığınız zaman bize haber verin lütfen, görüntü icabı, Polonya sınırını başkent düşene kadar geçmemeliyiz." dedi. Polonyalıların direnmeyi sürdürmesi, Stalin'i öfkelendirirken Molotov'u utandırıyordu. Cesur Polonyalılar, İngiltere ve Fransa'nın kifayetsizliğini ortaya koyarcasına Varşova'yı müdafaa ederken, Sovyetlerin de ikiyüzlülüğünü ve korkaklığını açığa vurmuş oldu. Polonya büyük ölçüde mağlup edilmişti ve Batı müdahale etmiyordu, Ruslar ne bekliyordu?[20]

Wehrmacht komutanları, Sovyetlerin niyetine akıl sır erdiremiyordu. Alman askerî istihbaratının 13 Eylül tarihli bir raporunda, "Eylül ayının başından beri Rusya'da araç, at ve yedeklerin hareketliliğinin gözlemlendiği, ancak seferberliğin boyutlarının anlaşılamadığı," ifade ediliyordu. Alman komuta kademesi, Rusların batı sınırında altı yüz bin civarı piyade topladığı ama hepsinin Polonya hududunda olmadığı kanaatindeydi. Aslında, Polonya merkezine odaklanan "Belarus" kuvveti ile Polonya'nın güneydoğusuna hareket edebilecek ama Romanya'yı da işgal etmeye hazır "Ukrayna" kuvvetini ihtiva eden Sovyet

20 Jan Gross, "The Sovietization of Western Ukraine and Western Byelorussia,", (Ed.) Davies & Polonsky, *Jews in Eastern Poland and the USSR*, s. 61'de alıntılanmıştır.

seferberliği, Pripyat bataklıklarının kuzey ve güneyinde eşit kuvvette olacak şekilde konuşlandırmıştı.[21]

Stalin, Sovyetlerin askerî tutumunu o kadar başarılı kamufle etmişti ki, Kızıl Ordu nihayetinde sahadaki hem Polonya hem de Alman komutanlarını şaşırttı. Harekât başlangıcı gayet müsait bir zamana ayarlamıştı. 12 Eylül'de Alman piyadeleri, Molotov-Ribbentrop hattından geçerek "Sovyet Polonya'sı" topraklarına girdiğinde, artık Polonya'nın kadavrasından geride toprak bırakılmayacağı anlaşıldı. Stalin, 15 Eylül'de, Jukov'un Halkin-Gol'deki ezici zaferi üzerine Tokyo'nun ateşkes isteğini kabul etti. Bu sayede Uzak Doğu'da Japon tehdidinin zayıfladığından artık emindi. Nihayetinde, ayın on altısında bir Alman tebliği, sehven, Varşova'nın düştüğünü duyurdu fakat kimsenin bu yanlışlıktan haberi yoktu. Stalin, ganimetini almak için daha fazla bekleyemeyecekti.[22]

Sonrasında çağdaş diplomasi tarihinin en çirkin olaylarından biri yaşandı. Vatandaşları varlık mücadelesi veren Polonya'nın Moskova Büyükelçisi Waclaw Gryzbowski, 17 Eylül gece saat üçte, Kremlin'e çağrılarak eline uyduruk bir savaş ilanı tutuşturuldu. Molotov, sarsılan büyükelçiye, "Polonya devleti artık yok," dedi ve Stalin'in, "aynı kandan kardeşleri Batı Ukraynalı ve Belarusluları" korumak üzere, Kızıl Ordu'ya, "sınırı geçip bu bölgelerin sakinlerini ve mülklerini korumaları altına almaları" emrini verdiğini bildirdi. Gryzbowski'ye, Polonya varlığını yitirdiğinden diplomatik dokunulmazlığının bulunmadığı söylendi. Büyükelçi, NKVD tarafından, Kiev'deki Polonya konsolosu Janusz Matuszynski'yle birlikte hemen tutuklandı.[23]

Polonya'nın devlet adamları, diplomat ve komutanları, nispeten biraz daha iyi muamele gördü. Varşova'dan güneydoğuya, sonra da daha doğuya tahliye olan lider kadrosu, kendilerini Sovyet ilerleyişinin tam önünde bulacaktı. Sovyet işgali; Polonya'nın yıkılışında doğaçlama bir eylem değildi, işgalin en mühim tetikleyicisiydi. Sovyet kıskacı kapanana

21 "Fremde Heere / Ost'tan" Oberkommando des Heeres'e, 13 Eylül 1939, BA/MA, RW 6 / v. 98.

22 Japonya'nın ateşkes isteği için bkz., Hubertus Lupke, *Japans Russlandpolitik von 1939 bis 1941*, s. 20-21.
Almanların hatalı tebliği için bkz., Davies, *God's Playground*, s. 440.

23 Polonya'nın yıkılışındaki rolünün kefareti olarak Schulenburg, Gryzbowski'nin serbest bırakılmasını sağlamak için müdahale etti. Daha az talihli olan Kiev Konsolosu Matuszynski ise, Gulag kamplarında sırra kadem bastı.

kadar Varşova yiğitçe direniş gösterirken, Polonya komuta kademesi de ülkenin doğu bölgesinde direnmek için toplandı. Başkumandan Mareşal Edward Smigly-Rydz, Ukrayna'nın güneybatı bölgesinde bulunan Kolommy'de, 17 Eylül sabahı 11.30'da Polonya'nın sivil liderlerine "direnmenin sonunun olmadığını" söyledi. Kızıl Ordu yaklaşmakta ve insanları önüne katmış halde güneybatıya, Romanya sınırına doğru ilerlemekteydi, toplantı mecburen bitirildi. Sınır kasabası Kuty'de, Mareşal Smigly-Rydz, Dışişleri Bakanı Beck, Başbakan ve Cumhurbaşkanı ile Fransız, Türk, Romanya büyükelçilerinden oluşan bir konsey toplanarak, Polonya'nın savaşa yurt dışından devam edip edemeyeceğini, direnişin nereden devam ettirilebileceğini tartıştı. Akşam saat sekizde Kızıl Ordu'nun 29 kilometreye kadar yaklaştığı haberi geldi. Polonya liderleri boş umuttan vazgeçti ve savaşa devam etme izni almadan, tutsak statüsünde Romanya'ya kaçtı.[24] Smigly-Rydz'in ordusuna son emri şöyleydi: "Sovyetler hududu geçti. En kısa ve müsait yollardan Romanya ve Macaristan'a topyekûn ricat edilsin. Bolşevikler size saldırmadığı ya da silah bıraktırmaya çalışmadığı sürece onlarla çatışılmasın."[25]

Sovyet işgali Polonyalıların, Yahudilerin ve Nazi teröründen kaçan diğer sivil mültecilerin Romanya'ya en ideal kaçış yolunu da kesecekti. Doğu Polonya'nın başkumandanları ile hükümetleri tarafından terk edilmiş ve dehşete kapılmış sakinleri, "kızıl yıldızlarla bezeli gri ordunun" nereye gittiğini veya dost mu düşman mı olduğunu bilmiyordu. Tarnopol, Stanislawow ve Rovno'da resmî görevliler, vatandaşları Sovyet işgalcileri hoş karşılama konusunda teşvik etti. Birçok Yahudi vatandaş, Kızıl Ordu'nun geldiği haberini sevinçle karşıladı. Jedwabne'de "hoş geldiniz" yazan kocaman bir pankart açıldı. Genç, Komünist sempatizanı bir Polonyalı, Almanlardan doğuya doğru kaçarken Sovyet sınırlarından çok uzakta, Rovno yakınlarında bir devriye tarafından durdurulunca, "Sovyet askerî üniformaları görüp Rusça duymaktan" şaşkına döndüğünü anımsıyordu. "Kudretli Kızıl Ordu, Nazilerle

24 Romanya, Polonya Dışişleri Bakanı Beck'i, "Polonya hükümetinin anayasal, siyasi ve idari tüm işlevlerini askıya aldığını" şart koşan, aşağılayıcı bir anlaşma imzalamaya zorlamıştı. Bu, Polonya'nın savaşta başına gelecek tek aşağılayıcı olay değildi.

25 (Ed.) Gerard Labuda & Waldemar Michowicz, *The History of Polish Diplomacy X-XX C.*, s. 519'de alıntılanmıştır.
Kolommy ve Kuty'deki toplantılar ve sonrasındaki acı olaylar için bkz., Beck'in 1939 kasımında Romanya'da sürgündeyken yazdıklarından oluşan yayınlanmamış hatıratı, *a.g.e.*, s. 122-129.

savaşıp onları Polonya'dan kovmaya mı geldi?" diye düşündü genç. "Onları gördüğü için yaşadığı mutluluğu ifade etmek" isteyince kendisi ve arkadaşlarına "ellerini havaya kaldırmaları emredildi." Polonyalı genç şaşkına dönmüştü; tutuklandı ve Sovyetler Birliği'ne sürüldü.[26]

İşgalcinin iyi niyetine dair hayaller hemen yıkıldı. Sovyet broşürlerinde, Polonya ordusuna katılmış gönüllülere, "komutanlarınızı, generallerinizi öldürün" ve "onları topraklarınızdan sürün" çağrısında bulunuluyordu. Kızıl Ordu topçu, tankçı ve nişancıları, Grodno, Brest yakınlarındaki Szack ve kırk diğer bölgede bulunan Polonya kuvvetlerine ateş açtı. Muharebelerin hiçbiri çok uzun sürmedi ama hiçbiri basit çatışma da değildi.

Bu unutulmuş savaşın vahşeti hakkında en sağlıklı bilgi, Sovyetlerin zayiat sayılarından elde edilebilir. Barışın devamı için temizlik operasyonu olarak planlanan harekâtta, "Belarus" cephesinde 246 ölü, 503 yaralı; "Ukrayna" cephesinde 491 ölü, 1.359 yaralı olmak üzere toplamda 737 ölü, 1.862 yaralı, başka bir deyişle 2.599 zayiat verilmişti. Polonya'da müdafaada bulunan kuvvetlerin tahminen altı bin ila yedi bin ölü, on bin yaralı kadar zayiatı vardı.[27]

Sovyet taarruzu, ne kadar kanlı olursa olsun, Stalin için, Polonya'nın yarısını almanın ve muazzam savaş ganimetinin karşılığında ödenecek çok hafif bir bedeldi. Molotov, 1939 Ekim'inde Yüksek Sovyet karşısında yaptığı konuşmada, Stalin'in savunulmayan bir ülkeye karşı ilan edilmemiş savaşında, Kızıl Ordu'nun, Polonyalıların 900 silah, 1 milyon topçu mermisi, 10.000 otomatik silah, 300.000 tüfek, 150 milyon mermi ve 300 savaş uçağına el koymuş olmasıyla övündü. Stalin'in toprak kazanımı daha etkileyiciydi; 4.8 milyon insanın yaşadığı 88.000 kilometrekare toprak "Belarus'un batısına", 8.4 milyon nüfuslu seksen sekiz bin kilometre kare alan ise "Ukrayna'nın batısına" dahil oldu. Stalin böylece komünist imparatorluğuna neredeyse 200.000 kilometrekare toprak; yüzde kırkı Polonya, yüzde otuz dördü Ukrayna, %8.5'i Belarus vatandaşı, %8.45'i Yahudi ve bir miktar da Rus, Alman, Litvanyalı ve Çek olmak üzere 13.2 milyon nüfus katmıştı. Stalin'in

26 Moorhouse, *Devil's Alliance*, s. 36-37'de alıntılanmıştır.

27 Molotov'un Yüksek Sovyet'e yaptığı konuşma, 31 Ekim 1939, Wilhelmstrasse, Reichskanzlei (Reich Şansölyeliği), Almancaya çevirtmiştir; PAAA, R 261183. Polonya'nın zayiatı için bkz., Musial, Kampfplatz Deutschland: Stalins Kriegspläne gegen den Westen, s. 411.

Polonya'dan aldığı pay, sembolik bir miktar değildi; Almanların payından beş bin kilometre kare daha büyüktü.[28]

Ruslar ve Almanlar, aradaki hududa ekseriyetle saygı gösterdi. İki taraf da Polonya'nın intikalleri üzerine hayati istihbarat paylaşımında bulundu, Minsk'ten Sovyet radyo sinyalleri *Luftwaffe* pilotlarının yön bulabilmesi ve Kızıl Ordu'yu vurmaması için yardımcı oldu. İki tarafın askerlerinin arasında karma bir işgal dili oluştu; Rus ve Alman işgalciler tuhaf (ve Polonyalıların bakış açısından gülünç) şekilde, "*Germanski und Bolsheviki zusammen stark*" ["*Almanlar ve Bolşevikler birlikte kuvvetli!*"] diyerek birbirlerini selamlıyordu. Ruslara göre "Lvov", Ukraynalılarca "Lviv", Almanlarca "Lemberg" olan, Polonyalıların Lwow adını verdiği kentin doğusu, Moskova Paktı uyarınca, Sovyet bölgesine aitti. Galiçya'nın I. Dünya Savaşı ve 1920 Sovyetler-Polonya Savaşı'nda sert mücadelelere sahne olan bu kentinde, Sovyet subayları Almanları uyarana dek, Sovyet ve Alman tankları 19 Eylül'de birbirine ufak çaplı ateş açtı ancak büyük çaplı zayiat verilmedi. Alman komutan, hemen Polonyalı savaş esirlerini Sovyetlere teslim etti ve birliklerini muntazaman batıya çekti.[29]

Yine de Hitler ve Stalin'in orduları, Polonya'nın ganimetlerini bölerken; aralarında, beklendiği üzere anlaşmazlık çıkmıştı. Birçok Alman komutan, kendilerine yok denecek kadar az direnebilmiş Polonyalılardan güçlükle kazandığı toprakları, hiçbir çaba göstermemiş Kızıl Ordu'ya teslim etmek zorunda kalmaktan rahatsızdı. Avusturya-Macaristan toprağı olduğu dönemden beri çok sayıda Alman yanlısı sakini bulunan Lwow/Lemberg/Lvov'de de bu durum söz konusuydu. Sabık Habsburg İmparatoru Franz Josef'in ismine çok sık rastlanırdı, satılan kitapların yüzde sekseni Almancaydı. Şehrin Polonyalı komutanı Wladyslaw Langner, Almanca konuşurdu. Bölgenin emlak sahiplerinden bir heyet, Langner'den şehri *Wehrmacht*'a teslim etmesini istedi, o da bu isteğe uyarak kenti teslim etti; sonrasında Almanlar, bu talihsizleri NKVD'nin

28 *A.e.*, Sovyet bölgesinin daha ayrıntılı etnik yapısı için bkz., Musial, *Konterrevolutionäre Elemente sind zu erschießen: Die Brutalisierung des deutsch-sowjetischen Krieges im Sommer* 1941, 26.
Kızıl Ordu ve Polonya arasındaki kırk silahlı çatışma için bkz., Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 38.

29 "Lageberichte Rote Armee 19.9.1939," BA/MA, RW 8 / v. 98.
"Germanski und Bolsheviki zusamm[e]n stark" için bkz., Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 39'de alıntılanmıştır.

merhametine terk etti. Lemberg Üniversitesi'nin sabık rektörlerinden biri, 1939 Kasım'ında bir Alman subayına, bu ihanetin "bölge halkını şaşkına düşürdüğünü ve hâlâ öyle karşılandığını" söyleyecekti.[30]

Lemberg teslim edilmiş olsa da Hitler'in zaferi o kadar büyüktü ki, Stalin'e vaat edilen bütün bölgeleri, nakliye ve lojistikte yıkım yaratmadan elden çıkaramayacaktı. Nazi ilerleyişinin süratinden, *Wehrmacht*'ın, yalnız Lemberg'te değil, Lublin bölgesi ve Vistula [Weichsel] ile Bug nehirleri arasındaki alanın tamamında hududu geçtiği anlaşılıyordu. 27 Eylül'de muhalif Polonyalılar nihayet Varşova'da beyaz bayrağı çekti. Ribbentrop, Polonya topraklarının tahsisini kesinleştirmeye Moskova'ya gitti. Bu yolculuk, tüm çabayı Almanlar sarf etmiş olsa da Stalin'in elinin hâlâ güçlü olduğunun ve diplomatik açıdan Hitler'in ricacı konumda olduğunun göstergesiydi. Molotov, akıllıca bir hamle yaparak Almanların; Lublin ve Varşova illerinin bazı kısımları dahil, Polonya'nın merkezi bölgesindeki kazanımlarını kabullendi, Sovyetlerin Litvanya üzerindeki hak iddiası içinse ısrar etti. Ribbentrop, buna razı gelerek farkında olmadan Stalin'in ekmeğine yağ sürmüş oldu; Polonya'nın, etnik çoğunluğunu Polonyalıların oluşturduğu bölgelerini Almanya topraklarına katarken, Litvanya'nın kısmen Alman kökeni bulunan, zengin tarım ve sanayi bölgesini Sovyetlere teslim etti. Sovyet işgal bölgesinde Ukraynalılar, Belaruslular ve Yahudilerden meydana gelen azınlıklar, nüfusun yüzde en fazla kırk ila ellisini oluşturan Polonyalı nüfusundan fazlaydı. Tüm bunlar batıda Hitler'in Polonya'daki başat mütecaviz, Stalin'in ise yalnızca çıkarı bulunan seyirci olduğu kanaatini güçlendirdi.[31]

Sovyet-Alman sınırının Versailles'da önerilen "Curzon hattı" ile çoğunlukla örtüşmesi ile Sovyet diplomasisinin tepe noktasına varılmış oldu. Böylelikle, 1920 Sovyet-Polonya Savaşı'nın sonucunda, Polonya'nın sınırlarını doğuya doğru genişleten karar, kurnazlıkla tersine çevrildi. Molotov'un iddia edebileceği ve de ettiği üzere, Stalin'in tek yaptığı, Çarlık Rusya'sının, bir zamanlar Batı'nın kabullendiği topraklarını geri almaktı. İngiltere'nin söz konusu dönemde görev yapmış sabık Başbakanı Lloyd George, 24 Eylül 1939'da *Sunday Express*'e verdiği

30 Posen'den Wilhelmstrasse'ye iletilen Gestapo raporu, 17 Kasım 1939, PAAA, Botshaft Moskau 495.

31 "German-Soviet Boundary and Friendship Treaty" için "Secret Supplementary Protocol", 28 Eylül 1939, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations*, s. 107.

1939, Sovyetler ve Almanların Polonya paylaşımı
LETONYA
Riga
LİTVANYA
Memel
Kaunas (Kovno)
Wilja
Vilna (Vilnius)
Baltık Denizi
Danzig (Gdańsk)
Königsberg
Doğu Prusya
Minsk
Vilenski Koridoru
Niemen
Jedwabne
Bialystok
Belarus
SOVYETLER BİRLİĞİ
ALMANYA
Vistula (Weichsel)
Narew
Posen (Poznan)
Bzura
Warta
Varşova
Bug
Pinsk
Pripyat
Lodz
POLONYA
23 Ağustos 1939 Molotov-Ribbentrop Paktı ile belirlenen hudut
28 Eylül 1939 barışıyla belirlenen hudut
Breslau
Oder
Czestochowa
Lublin
Lwów (Lemberg/ Lvov/Lviv)
Jitomir
Krakow
Vistula
Tarnopol (Ternopil)
Ukrayna
Bonslav
Drohobıç
Galiçya
Brünn
SLOVAKYA
Kolomyia
Dinyester
Rutenya
Bratislava
Viyana
Kuty
Prut
MACARİSTAN
Budapeşte
ROMANYA
0
250 Mil
Polonya'nın 1939 sınırı
1939 sınırları
Petrol sahaları
Doğu Galiçya'da (A&B) genişlemeler ile 1920 Curzon Hattı
23 Ağustos 1939 Molotov-Ribbentrop Paktı ile belirlenen hudut
28 Eylül 1939 Alman-Sovyet Dostluk, İşbirliği ve Hudut Antlaşması'yla belirlenen hudut

demeçte; Stalin'in fetihlerinin "Polonya'nın dörtte birine bile tekabül etmediğini," yalnız Polonya tarafından İtilaf Devletleri Yüksek Harp Konseyi'nin itirazına rağmen, 1920'de ilhak edilen "Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı" ele geçirdiğini iddia ederek Molotov'un sözlerini tekrarladı. Polonya'nın Londra Büyükelçisi Kont Edward Raczinski ise itiraz etti: Lloyd George, "İngiltere'nin Polonya'ya verdiği garanti ile Stalin'in Polonya'yı parçalamasını tasdik etmesini nasıl bağdaştırabiliyordu?" Molotov, 1939 Ekim'ine gelindiğinde mevzuyu, "yeni Sovyet topraklarının 9/10'u eski Sovyet toprağıydı" diyerek bağladı. Esasen o bölgeler, 1919-1920 kışında, Rus İç Savaşı ve Polonya-Sovyet Savaşı arasında, birkaç aylığına Sovyet toprağıydı.[3233]

Yeni Sovyet hududunun "Curzon hattından" batı yönünde iki sapma içermesi mühimdi ve hem Hitler hem de Müttefikler daha dikkatli olsaydılar, bu sapmalardan telaşlanırlardı. Sovyetlerin Bialystok ve Lvov/Lemberg'teki çıkıntıları, artık yumruk gibi uzanıyordu. Güneydeki çıkıntı, Molotov'un Ribbentrop'un itirazlarına rağmen almak için ısrar ettiği Doğu Galiçya kentleri Drohobiç ve Borislav'daki petrol sahalarına kadar uzanıyordu. Savaşın başlangıcından beri, Kuzey Denizi'ndeki limanları İngiliz donanmasınca bloke edilen Almanya'nın en büyük petrol kaynağı Romanya ve petrol sahaları ile rafinerilerini Kızıl Ordu ve Kızıl Hava Kuvvetleri'nin tehdit etmesinin önü açılmıştı. Bu ve benzeri tüm mühim münakaşalarda Stalin'in istediği olacaktı.[34]

Şimdilik her şey güllük gülistanlıktı. Hitler ve Stalin, 29 Eylül'de Moskova'da imzalanmış "Alman-Sovyet Hudut ve Dostluk Antlaşması'nda", "Doğu Avrupa'da sürdürülebilir barış için sağlam bir temel attıkları" ve "bir yanda Almanya, diğer yanda da İngiltere ve Fransa'nın olduğu savaş haline son verdikleri" ile övünüyorlardı. Neden bu ülkelerin Polonya'yı işgal eden ülkelerden yalnız *bir tanesine* savaş ilan

32 Savaşın ilerleyen döneminde Stalin, daha fazla toprak işgal ettikten sonra bile, Molotov işi büyüterek, Stalin'in yeni fethedilmiş topraklarının "20'de 19'unun eski Sovyet toprağı" olduğunu dile getirdi. Finlandiya, Baltık devletleri, Romanya Besarabya'sı için bu düpedüz yalandı. Çarlık Rusya'sı toprağı olan bu bölgeler, Sovyet Rusya'ya ait olmamıştı.

33 Molotov'un Yüksek Sovyet'te yaptığı konuşma, 31 Ekim 1939, *a.g.e.*
Lloyd George'un *Sunday Express* mülakatı ve Raczinski'nin cevabı için, Corbin'in Londra'dan gönderdiği rapor, 3 Ekim 1939, QO, 92CPCOM/286, s. 24.

34 Ribbentrop'tan Molotov'a, "Gizli", 28 Eylül 1939, *a.g.e.*, s. 109.
Litvanya'ya karşılık olarak Polonya değişiminin diplomatik sonuçları için bkz., Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 98-99.

ettiklerine değinilmedi. Batılı güçler pes etmeyip en ufak bir gözdağı verebilse, "Almanya ve SSCB hükümetleri, gerekli önlemlere dair karşılıklı istişareye girişirdi."[35]

Alman-Sovyet Hudut ve Dostluk Antlaşması'nın "gizli ek protokolü" nispeten daha endişe vericiydi. Protokolden Hitler ve Stalin'in, "bölgelerinde Polonyalıların, diğer tarafın bölgesini etkileyecek kışkırtmalarına müsaade etmeyeceği" anlaşılıyordu. "Bölgelerinde herhangi bir kışkırtma girişimini en başta bastırıp gerekli önlemleri alması için birbirlerini haberdar edeceklerdi." Bir diğer ek "Özel Protokol", zorunlu nüfus değişimi ilkelerini belirlemişti; Sovyetler, "Alman İmparatorluğu vatandaşı ve Alman kökenli diğer bireylerin" batıya göç etmesine müsaade edecek, Alman hükümeti de "kendi idare bölgesi altında yaşayan Ukrayna ya da Belarus kökenli vatandaşları" Sovyetlere teslim edecek yahut sürecekti.[36]

Bu gizli protokollerin işgal altındaki Polonya halkları için ne anlama geldiği, kısa zamanda anlaşıldı. Hitler'in SS *Einsatzgruppen*'ı[37] bölgeye yerleşip Yahudileri ve yerel yöneticilerden doktorlara, Katolik rahip ve akademisyenlere kadar, üst tabakadan binlerce Polonyalıyı tutuklamış ve sorgulamıştı. Bazı Ukraynalı ve Belarusluların SSCB'ye göç etmesine izin verilse de çoğunluğu Polonyalı, özellikle de Yahudi olan tutuklular toplama kampına gönderildi yahut katledildi. Kurbanların sayısı yıl sonuna dek elli bini buldu.[38]

Sovyet kontrolündeki Doğu Polonya'da Stalin'in NKVD'si; tüccar, aristokrat, Katolik rahibi ve hepsinden öte subaylar gibi "proletarya düşmanlarını" derdest etmede hiç vakit kaybetmeyecekti. Fikriyatta Polonyalı siviller yalnız yanlış sosyal sınıfta bulunma gibi "suçlardan" dolayı sürgün edilmiş olsa da uygulamada etnik kimliklerine göre ayrılmış birtakım Ukraynalı, Alman ve Belaruslular hariç Polonya'da işgalci Kızıl Ordu tarafından ele geçirilmiş herhangi biri, savaş esiri olarak tehcir edildi. NKVD, Gulag kurbanlarının aşina olduğu kolektif suç ilkesi uyarınca, Polonyalı "sınıf düşmanlarını" tutuklarken ailelerini de tutuklamayı

35 "German-Soviet Boundary and Friendship Treaty," 28 Eylül 1939, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations*, s. 105.

36 *A.e.*, "Confidential Protocol" ve "Secret Supplementary Protocols" ile birlikte, (Ed.) Beddie & Sontag, *Nazi-Soviet Relations*, s. 105-107.

37 Alm. "Hareket Birlikleri". Dört birlik hâlinde bulunan seyyar infaz birlikleri. Alman ordusunun ardından geçip bölgede "ayıklanan" insanları katletmişlerdir. (ç.n.)

38 Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 41.

ihmal etmedi. Sürgünlerin ilk trenleri, 20 Eylül 1939'da Doğu Polonya'dan ayrıldı. Beş gün sonra Stalin'in NKVD şefi Lavrenti Beria, yirmi beş bin Polonyalı savaş esirinin Novograd-Volynski-Rovno-Dubno-Lvov yolunda çalıştırılmasını emretti, *Politbüro* hızlıca onay verdi. Böylece tehcirler bir mantığa oturtulmuş oldu. Ele geçirilen Polonyalı köle işçilerden ormancılıkta görevlendirilenlerin, köy başına yüz ila beş yüz aile olmak üzere Sibirya'ya yerleştirileceğine dair 1939'un Aralık ayına ait bir *Politbüro* kararından, operasyonun boyutu rahatlıkla anlaşılabilir.[39]

Stalin'in Polonyalı sürgünlerinin maruz kaldığı koşullar korkunçtu. Otuz altı Polonyalı esirin sıkış tıkış bindirildiği tipik tren vagonunun Moskova'ya varması, altı haftayı buluyordu. Sağ kurtulan bir esirin anlattığı üzere, bu süre boyunca "esirlere ekmek ve su ancak belli aralıklarla veriliyordu." Yolculuk boyunca üç tanesi hariç hepsi hayatını kaybetti. Esir olarak sürgün edilen biri, yaşadığı dehşeti şöyle anlatıyor:

> "Haftada bir yük vagonunun kapısı yalnız ölülerin dışarı atılabileceği kadar açılıyordu. Karda donmuş çocukların cesedlerini, anneleri, çaresizce canlandırmaya çalışırken kendi bedenleriyle üstlerini örter ve aynı ölümcül soğuğun, uzuvlarından tırmanarak kalplerine eriştiğini hissederdi."[40]

İşgal altındaki Polonya'nın Sovyetleştirilmesi, beraberinde devasa boyutlarda hırsızlığı da getirdi. Bir Alman irtibat subayının 28 Ekim 1939 tarihinde yazdığı raporda, Sovyet hududu "hava geçirmez şekilde" kapanmadan ve terk ettirilmeden önce, "yağmalama ve zorunlu tahliyelerin bir arada gittiğini" aktarıyor. Alman subayı sarsan, değerli eşyalara el konması değil, askerlerin komünizm yönetiminde nadir görülen ya da rastlanmayan, "saat, yüzük, sigara, yatak çarşafı, ev eşyaları," hatta "çivi, iğne, ip, kâğıt" gibi sıradan malları da aşırmalarıydı. NKVD, Rusya'daki Bolşevik devriminde yapıldığı gibi, Polonya hapishanelerini

39 "Proekt polojeniya NKVD SSSR 'o spetsposelah i trudovom ustroistve osadnikov, vyiselyaemyih iz zapadnyih oblestay USSR i BSSR," 29 Aralık 1939, (Ed.) Pobol' & Polyan, *Stalinskie deportatsi 1928-1953*, Belge nu: 2.4, s. 112-114.
Yol yapımına dair Beria'nın emri no. 315, 25 Eylül 1939, (Ed.) Pihoya, v.d., *Katyn': Plenniki neob'yavlenno voinyi*, Belge no: 24, s. 95-97. *Politbüro* onayı için bkz., Politbüro 1 Ekim 1939 tarihli protokolü, 260. nokta ("o voennoplennyih"), RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 26.

40 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 101'de alıntılanmıştır.

boşaltti, suçluları serbest bırakarak onları zenginleri soymaları için teşvik etti; sonrasında cezaevlerini, kendi varlıklarını korumak için direnen "burjuva" kurbanlarla doldurdu. Köylüler mülk sahiplerini, işçiler işverenlerini öldürmeleri için teşvik edildi. Bir tanığın anlattıklarına göre, "baltayla toplu cinayetler yaygınlaşmıştı." Tüyler ürpertici bir olayda "derisi yüzülmüş, yaralarına tuz basılmış" bir adama "sonra da ailesinin infazı izlettirilmişti."[41]

Sovyet planlama bakanları, Polonya'da NKVD tarafından sinsice teşvik edilen sınıf savaşının nimetlerini toplamak ve mülk "kamulaştırmak"; Polonyalılara ait mülkleri, Sovyet devletinin üzerine geçirmek için ülkeye vardı. 1917'de Rusya'da yaptıkları gibi, önceliği paranın mekânı olan bankalara vermişlerdi. *Pravda*'nın komünist gururuyla 1940 Mart'ında aktardığına göre Sovyet işgalciler, sadece Polonya'nın artık "Batı Ukrayna" olan sabık Galiçya bölgesinde 414 banka ve 1.500 kredi kuruluşunu zapt etmiş, "kasalarını açmış ve mevduatlara el koymuştu." Eskiden Polonya'ya ait olan kırsal-tarımsal alan ağırlıklı "Batı Belarus" bölgesinde ise, Sovyet işgali 1930'lu yılların Ukrayna *Holodomor*'unun küçük çaplı bir canlandırmasını beraberinde getirdi; büyük araziler altı yüz beş kolektif çiftliğe bölündü ve yüzbinlerce çiftçi, büyükbaş hayvan gibi güdüldü.[42]

NKVD, bu tür siyasaya karşı gösterilen yaygın direnişi bastırmak için özel işgal mahkemeleri kurdu. Stalinizm'in tepetaklak olmuş ahlaki dünyasında bu mahkemeleri yaratan, 3 Ekim 1939 tarihli *Politbüro* kararı, ismi "Batı Ukrayna" ve "Batı Belarus" olarak değiştirilen Doğu Polonya'da yerel halkı "savaş suçlarından" yargılayacak işgal hâkimleri görevlendirdi. Bu durum, SSCB'nin şimdi işgal etmekte bulunduğu ülkeye hiç savaş ilan etmemiş olması gerçeği göz önünde bulundurulduğunda ilginç bir yasal kavramdı. Altında yatan anlama göre bu kentler hiçbir zaman Polonya'ya ait olmamıştı, böylece Sovyet işgal güçlerine direnenler yabancı uyruklu ya da Sovyetlerin onamadığı Cenevre Sözleşmesi uyarınca koruma altında olan savaş esiri değildi, sadece "karşı devrimci" idi. Yine de tuhaf bir şekilde mahkemeler, "sabık Polonya ordusu muvazzaf askerlerince işlenmiş suçlar" üzerine yargılamakla

41 Snyder, *Bloodlands*, s. 127.

42 Moskova'dan Schulenburg, 21 Mart ve 19 Eylül 1940'ta *Pravda*'dan yakın zamanlı Sovyet basın raporlarını özetliyor, PAAA, Botschaft Moskau 495.

görevlendirdiğinden, Polonya'ya belli belirsiz kanuni varlık atfetmiş, tuhaf bir durum yaratılmıştı.[43]

Totaliter güçler arasındaki dayanışma gösterisine rağmen, hâlihazırda sahada kimin nereye sadık olduğu kendini belli ediyor, hedef tahtasına konan nüfusun göç edişinden anlaşılıyordu. 1939 sonuna gelindiğinde, Alman bölgesinde ele geçirilen yaklaşık 350.000 Polonyalı Yahudi, Lvov/Lemberg ve Bialystok gibi Sovyet işgalindeki kentlere sürüldü yahut kaçtı. Bu halk, başta buralarda hoş karşılansa da, sonraları birçoğu *Gulag*lardaki sefalet ve zorunlu işçiliğin dehşetiyle yüz yüze geldi. Galiçya ve Doğu Polonya'daki Ukrayna uyruklular da Almanların kollarına koştu. Lemberg/Lvov, 1918-1920 yılları arasında varlığını sürdürmüş kısa ömürlü Ukrayna Cumhuriyeti'nin sürgündeki hükümetinin halefi, Ukrayna Halk Cumhuriyeti (UNR) gibi, Kızıl Ordu'dan kaçmaya çalışan gruplar için, baştan Almanların eline geçtiğinden, kilit niteliğinde bir geçiş noktasıydı. Aralarında Ukrayna Milliyetçiler Örgütü'nün (UMÖ) radikal kanadının başı Stepan Bandera'nın bulunduğu Ukraynalı direnişçilerden; batıya, Alman bölgesine kaçabilmiş olanlar, sıkı takip altında tutulsa da Ruslara teslim edilmedi. Lemberg/Lvov'de bulunan Polonya üst tabakası, Stalin yönetiminden daha iyi muamele edeceğini umduğu Almanları hoş karşıladı. Belli bir kısmı umduğu muameleyi görse de, sonrasında Kızıllar geldiğinde NKVD, Ukraynalı ve Polonyalı "milliyetçilerin" tepesine binmelerini maruz göstermek için bundan istifade etti. Komünistler, Nazi ırk siyasetine yaptıkları ironik atıfla, Sovyet bölgesinden batıya, yalnız etnik olarak Alman olduğunu kanıtlayabilenlerin göçmesine müsaade etti. Stalin, 1939 Ekim'inde kara mizah anlayışını sergilercesine, "Sovyet işgalindeki Polonya'dan Almanların tahliyesine dair Sovyet-Alman komisyonuna" temsilci olarak, Hitler'e zeytin dalı uzatma amacıyla beş ay önce kovduğu, Yahudi Dışişleri Bakanı Maksim Litvinov'u atadı.[44]

43 3 Ekim 1939 tarihli Politbüro emri, "O poryadke utverjdeniya prigovorov voennyih tribunalov v Zapadnoi Ukraine i Zapadnoi Belorussiy," RGASPI, fon 17, opis' 162, del. 25.

44 Posen'den Gestapo raporu, 17 Kasım 1939, *a.g.e.*
Sovyet-Alman komisyonuna Litvinov'un atanması için bkz., V. Ya. Birshtein, *Smerş, sekretnoe orujie Stalina*, s. 145.
UNR üzerine, John Armstrong, *Ukranian Nationalism 1939-1945*, s. 29-33.
Polonya Yahudilerinin Sovyet bölgesine kaçışı için bkz., Maciej Siekierski, "Jews in

Molotov-Ribbentrop Paktı'yla alakalı her mevzuda olduğu gibi, ırki kökene dayalı esir değişiminde de çoğu kez Sovyetler kazançlı çıkacaktı. Sovyetler, on binlerce (toplamda yaklaşık yüz elli bin civarı) Alman uyruklu vatandaşın Alman bölgesine gitmesine müsaade etmenin karşılığında, çalışma kamplarını dolduracak yüz binlerce, Almanya'ya iade edilenlerin neredeyse on katı kadar, Polonyalı ve Yahudi sürgünü aldı. Bazı tahminlere göre bu sayı, 1941 yılının başlarında 1.5 milyon civarıydı. Sovyetler, işgal altındaki Polonya'da, 1941 Haziran'ına dek, Naziler tarafından öldürülenlerin üç dört katı civarı, 500.000 kadar kurbanın canını aldı. Polonya'ya karşı girdiği fetih mücadelesi, askerî safhada o kadar kanlı olmasa da, infaz ve tehcir sayılarının kat be kat fazla ve ekonomik şartların da bir o kadar kötü olmasıyla iz bırakan *Vojd*, Batılılardan suçlarına karşılık, şaşkınlık yaratan bir şekilde, en ufak bir ceza almayacaktı. Batı'nın Alman ve Sovyet işgallerine karşı tutumundaki bu çelişki, Molotov'un, Ribbentrop'u Polonya'nın merkezi karşılığında Litvanya'yı alarak kurnazlıkla alt etmesinden kaynaklanıyordu; zira, bu değişim sonucunda Almanya'nın "Polonyalılara ait Polonya'yı", Rusya'nın ise ufak, eski Sovyet toprağı olan ve "Polonya'ya ait" hiç olmamış bir bölgeyi fethettiğine dair yanılgı oluşmuştu. Bu, yirminci yüzyılda, Almanların, generalleri ne kadar muktedirse, diplomatlarının da bir o kadar kifayetsiz olduklarını ne ilk ne de son kanıtlayışları oldu.[45]

Yine de Batılı devlet adamlarının hataları da göz ardı edilmemeli. İngiliz ve Fransız liderler, Molotov'un, Stalin'in "eski Sovyet topraklarını" geri aldığı yalanına, Molotov'u inandırıcı buldukları için değil, tek başına Almanya'yı nasıl yeneceklerini bile çözemedikleri bir dönemde, SSCB ile de silahlı çatışmaya girmekten kaçınmak istemeleri sebebiyle Sovyet bakana inanmayı tercih etmişlerdi. Dışişleri Bakanı Halifax, 17 Eylül 1939'da İngiliz Savaş Kabinesi'ne, kendisinin, Fransız Büyükelçisi Charles Corbin ile daha evvel, "İngiltere-Polonya Antlaşması'nın maddelerinin, Sovyetlerin Polonya'ya taarruzuyla devreye giremeyeceğini,

Soviet-Occupied East Poland, 1939," (Ed.) Davies & Polonsky, *Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-1946*, s. 112-113.

45 Doğuya sürgün edilen Polonyalı ve Yahudilerin sayısına dair tahminler için bkz., Keith Sword, "The Welfare of Polish-Jewish Refugees in the USSR, 1941-1943," *a.g.e.*, s. 145. Snyder, *Bloodlands*'in 151. sayfasında nispeten daha az olan 315.000 civarı bir sayı veriyor. Polonyalı tarihçi Daniel Bockowski'nin 750.000 ila 780.000 civarında bir tahmini bulunuyor. Değerlendirme için bkz., Alexander Watson, *Fortress*, s. 267, 331 (45 No.lu not.)

zira Antlaşma'nın; Majesteleri'nin Hükümeti'nin, Polonya bir *Avrupa* gücünün taarruzuna uğrarsa eyleme geçeceğini taahhüt etmekte." olduğu konusunda mutabık kaldıkları açıklamasında bulundu. Stalin'le uğraşmak zorunda kalmamak için anlaşma maddelerini iyice tetkik eden Halifax ve Corbin; *Slavofil* entelektüellerin,[46] Rusya'nın bir Avrupa ülkesi olmadığı görüşünü benimsiyordu. Bu görüşün kulağa ne kadar absürt geldiğinin bilincinde olan Halifax, Savaş Kabinesi'ne İngiltere-Polonya antlaşmasının *metni* ne derse desin, Fransa ve İngiltere "hükümetler[i] arasında, adı geçen Avrupa ülkesinin Almanya olduğu" üzerinde *kâğıda* dökülmemiş bir "uzlaşma" bulunduğunun altını çizdi. Halifax, bu garip hukuki açıklamasını, "Bu yoruma göre, Büyük Britanya, Polonya'yı işgali üzerine SSCB ile savaşa girmekle yükümlü değildir. Bay Corbin, Fransız hükümetinin de bu görüşe katıldığını ifade etmiştir." diyerek tamamladı. Müttefiklerin davası, herhangi bir taarruza karşı değil, sadece *Alman* taarruzuna karşı ilkeli bir itirazdı. Hitler'in Polonya işgaline Stalin'inki kadar sinsice kılıf uydurulamadığından, karşısında durmak daha kolaydı.[47]

Halifax, Whitehall'da ahlakı göreceli işleyen tek kişi değildi. İngiltere Savaş Kabinesi, Sovyetlerin Polonya'yı işgaline karşı en ufak bir diplomatik protesto yayınlamayı, ya da hiç olmazsa Moskova'dan büyükelçisini çekmeyi dahi reddetti (SSCB'deki Fransız Büyükelçisi ise en azından resmî bir protesto notası iletmişti.). Savaş Kabinesi'nin attığı en büyük adım, Rusya'nın Kuzey Kutbu topraklarındaki Arhangelsk ve Murmansk limanlarına gönderilecek bakır, kalay ve imalat tezgâhı gibi stratejik açıdan kritik ihracatı geçici olarak ertelemek oldu. Molotov, akıllara zarar bir şantajla, İngiltere bu teçhizatı hemen sökülmezse Arhangelsk ve Murmansk'taki İngiliz gemilerinin mürettebatlarının enterne edeceğini söylemekle kalmayıp İngiliz büyükelçisinin kaptanlarla konuşmasını bile engelledi. Stalin'in endişe etmesine gerek yoktu, Londra'dan bakır ve kalayını alacaktı.[48]

46 Rusya'da XIX. yy'de ortaya çıkmış, ülkenin ilerleyişinin batı Avrupa'dan değil kendi gelenek göreneklerinden alması gerektiğini ileri süren entelektüel akımın bir üyesi. (ç.n.)

47 İngiliz Savaş Kabinesi zabıtları, 17 Eylül 1939, PRO, CAB 65/1.
Halifax Fransa'nın Sovyet taarruzunu görmezden gelmeye katıldığını abartıyordu. Durum daha ziyade Corbin'in İngilizlerin tutumuna saygı göstermesi emredilmesinden ibaretti; onaylaması değil. Bkz. Corbin'den Bonnet'e, 20 Eylül 1939, QO, 92 CPCOM/286.

48 İngiliz Savaş Kabinesi zabıtları, 18, 20 Eylül; Arhangelsk ve Murmansk mürettebatlarına yapılan şantaj için, 29 Eylül 1939, PRO, CAB 65/1.

Chamberlain'in Winston Churchill'i 3 Eylül'de Bahriye Nazırı olarak Savaş Kabinesi'ne alması, Whitehall'da Stalin'i yatıştırma politikası güdenlerin işine yarayacaktı. Churchill'in ilkeli savaş yanlılığı bir yana, belki de en enteresan özelliği, kuvvetli Hitler karşıtı tutumuydu. Stalin'e karşıysa yumuşak bir tavır takınıyordu; böylelikle, Chamberlain'in 1938'deki "yatıştırma" siyasetinin altında yatan görüşün tam tersine mensuptu. Churchill, Berlin ve Moskova'nın mevcut ittifakına bakmaksızın, Hitler'e karşı savaşta, Sovyet diktatörde muhtemel bir müttefik görüyordu. BBC'de savaş boyunca yapacağı bir dizi radyo söylevinin ilki olan 1 Ekim 1939 tarihli konuşmasında, SSCB'nin "kendi güvenliği için giriştiği" Doğu Polonya işgalini savundu ve Sovyetlerin ilerleyişinin, Almanların yayılmasına engel niteliğinde olduğuna dikkat çekti. Sovyetlerin Londra Büyükelçisi Ivan Mayski, bu söylevi hoş karşılayarak, Churchill'i nezarette arayıp teşekkür edince Churchill; büyükelçiyi, İngiltere'nin Sovyetlerin Baltık bölgesine yayılmasını da, Alman etkisini dengeleyeceği için olumlu karşılayacağı konusunda temin etti.[49]

Churchill, Savaş Kabinesi'nin 16 Kasım 1939 tarihli toplantısında, Stalin'in taarruzunu desteklemede daha da ileri gitti. "Rusya'nın, en başında Fransa ve Büyük Britanya'yla aynı tarafta olduğu savaşın sonunda kaybettiği toprakları geri almak için, mevcut durumdan faydalanmak, Sovyetler Birliği'ne şüphesiz makul gelmiştir." diyen Churchill, Hitler'in Almanya'nın Polonya üzerinde toprak iddia etmek için aynı bahaneyi kullanmış olmasını düşünememişti yahut bundan rahatsız değildi. Churchill, Stalin'in, kısa sürede "yalnız Baltık topraklarında değil Finlandiya'da da" aynı mantığı uygulayacak olmasından da endişe etmiyordu. Churchill, Sovyet taarruzuna karşı olmayı bırakın, "SSCB'nin Baltık'ta gücünü arttırması, böylece bölgede Alman hâkimiyeti riskinin sınırlanması bizim yararımıza." kanaatindeydi. Ona göre kısa vadedeki İngiliz siyaseti, "Finleri, SSCB'ye karşı taviz vermemeleri için cesaretlendirmeye çalışma hatasında bulunmaktan kaçınmak" olmalıydı.[50]

Polonya'nın başına gelenler, Molotov-Ribbentrop Paktı ile mümkün hale getirilen, uzun süreli komünist yayılımın yalnız başlangıcıydı. Berlin'den izin kâğıdı koparıp Londra'dan yeşil ışık alan Stalin, artık Baltık ülkeleri ve Finlandiya'yı Sovyetleştirmeye başlayabilirdi.

49 Patrick Osborn, *Operation Pike*, s. 11-13'te alıntılanmıştır.

50 İngiltere Savaş Kabinesi zabıtları, 16 Kasım 1939, PRO, CAB 65/1.

7

Kabadayıların Anlaşması, İkinci Kısım
Finlandiya

Ribbentrop, Hitler'in aceleciliği yüzünden Moskova Paktı ve "Alman-Sovyet Hudut ve Dostluk Antlaşması'nın" satır aralarında esneklik göstermek durumunda kalmışken Molotov ve Stalin, kendi toprak iddialarında müşkülpesentti. Stalin, Finlandiya ve Litvanya dahil tüm Baltık devletlerinde Sovyetlerin nüfuz sahibi olmasında ısrar ederek, kuzeybatıda Rusya'nın eski Çarlık sınırlarına ulaşmakla yetinmiyor; Sovyet kuvvetlerini, Hitler'in savaş makinesi için hayati önem taşıyan İsveç demir cevheri ve kerestesinden Fin nikeline, sayısız malzemenin bulunduğu Baltık Denizi'nde daha da ileri taşıyacak deniz üsleri de edinmiş oluyordu. Stalin'in Sovyet petrolü, manganezi, pamuk ve tahılı ile Asya'dan aktarmayla gelen kauçuğa ihtiyaç duyan Berlin'deki ortağı üzerindeki ekonomik kozuyla beraber, Baltık'ın Sovyet hâkimiyeti altına girmesi, Nazi Almanya'sını resmen SSCB'nin ekonomik vasalı hâline getirir ve *Wehrmacht*'ın attığı her adımı, Stalin'in iyi niyetine bağlı kılardı. Jeopolitiğe hâkim olan Churchill, Savaş Kabinesi'nde üstü kapalı olarak Almanların bu zafiyetinden bahsetti ve İngiltere'nin, ahlaki açıdan tartışılır olsa da stratejik açıdan makul olacak şekilde; Sovyetlerin, Baltık komşularına karşı girişeceği taarruzu desteklemesi gerektiği sonucuna vardı.

Stalin'in hesaplamadığı tek şey, bu komşulardan birinin itiraz edebileceğiydi. Baltık devletlerinden kesinlikle direniş beklemiyordu. Molotov, henüz 24 Eylül 1939'da, Estonya Dışişleri Bakanı Karl Selter'e, "kötü bir akıbete uğramamak için Sovyetler Birliği'nin isteklerine teslim olma 'tavsiyesi'" vermişti. Ertesi gün Selter'e, bu "isteklerin", Sovyetlere Estonya topraklarında askerî üs kurma müsaadesi verecek "karşılıklı

yardım paktına" imza atmaları anlamına geldiği söylendi. Selter, böyle bir paktın, Estonya'nın haziranda Almanya'yla imzaladığı saldırmazlık paktıyla bağdaşmayacağını dile getirdiğinde Molotov, "Almanya'nın rıza göstereceğine emin olabilirsiniz. İsterseniz bu rızayı ben alırım." cevabını verdi. Selter, Alman bakanı yoklamak için Tallinn'e geri geldiğinde, Molotov'un Almanlar konusunda haklılığını fark ederek dehşete kapılacaktı. Estonyalı bakan, 27 Eylül'de Moskova'ya döndüğünde Stalin, bakanın işini bitirmek için devreye girdi. Tallinn limanından "kaçıp" sözde Sovyetlerin bir ticari gemisini batıran bir Polonya denizaltısıyla ilgili, düzmece "provokasyonu" öne süren *Vojd*; Estonya'da 25.000 Kızıl Ordu piyadesi bulundurma hakkı, Tallinn'de bir Sovyet üssü, Estonya'nın Saaremaa ve Hiiumaa adalarıyla Paldiski'de deniz üsleri ve yine ülke içinde "birkaç havaalanı" inşa etme taleplerini sıraladı. Tüm bunlar sağlanmazsa Estonya da "Polonya'nın akıbetine uğrayacaktı. Polonya nerelerdeydi?" Estonya sınırında, Stalin'in tehdidini yerine getirmek üzere yığılan Sovyet birlikleri ve tankları mevcutken, Selter, 28 Eylül gece yarısında anlaşmayı imzalamak mecburiyetindeydi.[1]

Sırada Letonya vardı. Estonyalı mevkidaşının aşağılanmasına tanıklık eden Letonya Dışişleri Bakanı Vilhelm Munters'in, 2 Ekim 1939'da Kremlin'e çağrıldığında, kendisini nelerin beklediğine dair bir yanılgı içerisinde olması mümkün değildi. Munters yine de Molotov'un, bir anlaşma imzalamadan Moskova'dan ayrılmasına müsaade edilmeyeceği tehdidi üzerine sarsıldı. Talihsiz Dışişleri Bakanı; Stalin, "Dürüst olayım, nüfuz alanları çoktan paylaşıldı. Almanya'ya kalırsa sizi işgal edebiliriz." diye böbürlenirken muzip ses tonundan daha da çok etkilendi. Stalin, bu işgali otu bin piyade ile yapacağını söyledi. Nihayetinde Letonya topraklarında, dört havaalanının yanında, kıyı şehirleri Liepaja, Ventspils ve Pitrags'da deniz üsleri istedi ve aldı.[2]

Stalin'in en son kazanımı, Nazi Almanya'sı ile Sovyetleştirilmiş Baltık bölgesi arasındaki yeni hududu teşkil ettiğinden, stratejik konumu en mühim olan Litvanya idi. 50.000 Kızıl Ordu piyadesini ihtiva eden en büyük işgal kuvveti, bu ülkeye bahşedilecekti. Litvanya Dışişleri Bakanı Juozas Urbsys, ülkesinin işgal edileceğine dair bilgilendirildiğinde,

1 Tarulis, *Soviet Policy Toward the Baltic States*, s. 150-151'de alıntılanmıştır. Bkz., Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 65-66; Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 118-119.

2 Tarulis, *a.g.e.*, s. 155-156; Moorhouse, *a.g.e.*, s. 66-67.

böylesi bir işgalin "Litvanya'yı bir vasal devlete dönüştüreceği" itirazında bulundu ve Stalin ona, acımasızca şu cevabı verdi: "Çok konuşuyorsun." Urbsys, yine de Estonya ve Letonyalı mevkidaşlarının aksine, Stalin'le pazarlık yapacak kadar sağlam duruş sergileyerek *Vojd*'un dile getirdiği Litvanya topraklarında on iki üs talebini yalnız "dörde" düşürebildi. Sovyetlerin "Vilenski koridoru" olarak adlandırdığı tartışmalı Vilna [Vilnius] bölgesinin Polonya'dan Litvanya'ya devredilmesini ve Sovyetlerin on beş yıl boyunca bu değişikliği sabit kabul etmesini de sağlayabildi. Tabii Urbsys'nin şüphelendiği gibi, Stalin, bunu sadece Litvanya'nın tamamını eninde sonunda SSCB'ye dahil etmeyi planladığı için kabul etmiş olabilirdi. Şimdilik Polonya'nın sürgündeki hükümetinin nefretini kendinde toplayan SSCB değil Litvanya'ydı; sürgün hükümeti Londra'da, Litvanya'nın Vilnius'u ilhakına karşı protestolar düzenledi.[3] Bir kez daha Sovyet birlikleri, Stalin'in ciddiyetini kanıtlamak üzere, sınıra yığıldı. 10 Ekim'de Urbsys'in imzasıyla Litvanya, Stalin'in en son uydusu hâline geldi.[4]

Stalin zaman kaybetmeden, ertesi gün verdiği 001223 numaralı kapsamlı kararıyla "Litvanya, Letonya ve Estonya'dan Sovyet karşıtı unsurların sınır dışı edilmesi" emrini verdi. Bu emir süresiz olsa da uygulamada yalnız 1939 Ekim'inde az sayıda Litvanyalı, Letonyalı ve Estonyalı toplanabildi. İlerleyen haftalarda çıkarılan *Politbüro* kararlarından anlaşıldığı üzere, Stalin için daha büyük aciliyet teşkil eden hedef, Baltık devletlerine firar etmiş Polonyalı subayları yakalamaktı. Kasım ayının başlarında, 12.824 ajandan oluşan iki NKVD tugayı, Stalin'in pençelerinden kurtulan Polonyalı subay ve üst sınıf mensubu şahısların yakalanması için, Polonya'nın Alman bölgesi sınırındaki mevkilerde bulunan demiryolu ve tren istasyonlarını kontrol altına almakla görevlendirildi. Stalin için şimdilik, kaçak Polonyalıları yakalamak, Baltık halklarını cezalandırmaktan önde geliyordu.[5]

Stalin'in, Rusya için Baltık devletlerinden daha büyük bir stratejik önem arz eden Finlandiya üzerinde de planları vardı. Finlandiya'nın

3 Polonya'nın Litvanya'daki bakanı protesto amacıyla ülkeden ayrıldı. Bu hareket hoşnutsuzluk sonucu yapılmış olsa da, sonradan Sovyetler ülkeyi ele geçirdiğinde onu Stalin'in eline düşmekten kurtarmıştı.

4 Tolstoy, *a.e.*, s. 120'de alıntılanmıştır.

5 18 No.lu 3 Kasım 1939 tarihli Politbüro kararı, RGASPI, fon 17, opis 162, del' 26. 001223 No.lu emir için bkz., Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 130'de alıntılanmıştır.

güney hududu, 1917 Bolşevik Devrimi'nin doğum yeri ve Rusya'nın sabık başkenti, eski adlarıyla Petrograd veya St. Petersburg olarak bilinen Leningrad'a, tehlikeli derecede yakındı. Bir noktada sınır, Karelya Kıstağı düzlükleri boyunca, şehrin eteklerine 32 kilometre kadar yanaşıyordu. Bu mesafe, piyadeler tarafından kolaylıkla birkaç saat, motorize tümenlerce bir saat, savaş uçaklarıyla dakikalar içinde katedilebilirdi. Finlandiya'nın güney sahil kıyısı, Baltık Denizi ve Finlandiya Körfezi'nden Leningrad'a giden yola da hâkimdi. Rus İmparatorluk Deniz Kuvvetleri, zamanında Helsingborg adıyla anılan Helsinki limanına karargâh kurmuştu. Litvanya'nın 2.9 milyonluk nüfusundan çok da büyük olmayan, güç bela üç buçuk milyona varan nüfusuyla Finlandiya, Sovyet devini tehdit edebilecek durumda olmasa da Rus İç Savaşı'nda bağımsızlığı için amansızca savaşmış, 1918 Nisan'ında Helsinki'yi fethedip Kızıllara bir dizi acı darbe indirmişti. Stalin, yiğit Gustav Mannerheim'ın komutasındaki; Bolşeviklerin verdiği adla "Fin Ak Muhafızların," Alman birlikleriyle birlikte çalıştığını ve İngiliz Baltık filosuyla iş birliği yaptığını unutamıyordu. Mannerheim'ın Almanlarla bağı bu kadar kuvvetli olmasaydı, İngilizler 1919 sonbaharının kritik günlerinde, Petrograd Beyazlara düşmek üzereyken, Fin Muhafızlara daha çok destek verebilirdi. Tüm bunlar Finlandiya'yı kaybetmenin verdiği utancı ve dış güçlerle iş birliği yapan Finlerin iki yüzlülüğünü hatırlayan Stalin için küçük bir teselliydi. Finlandiya'nın SSCB içine bir kez daha; ister İngiltere ister Almanya olsun, bir dış gücü sokabilecek olması, Stalin'in aklından çıkmıyordu.

Stalin, bu tehlikeyle başa çıkmak için 1938 Nisan'ında özel elçisi Boris Yartsev'i Helsinki'ye göndermişti. Yartsev, Finlere, o dönem karşı tarafta olan Almanya'nın, Rusya'yı işgal etmek için Finlandiya'yı sıçrama tahtası olarak kullanabileceği, Hitler'in ajanlarının Helsinki'de Sovyetler Birliği'ni işgal edecek Nazi yanlısı bir hükümet yerleştirebileceği senaryolarını öne sürmüştü. Hâliyle Yartsev'in üs talebi, Fin liderlerince ülkenin egemenliğinin ihlali olarak görülmüştü. Bu teklifler reddedilince Stalin'in elçisi, Finlandiya'nın Almanya ile SSCB arasında savaş hâlinde, Alman birliklerine müsaade etmeyeceğine dair "garanti" istemiş ve yine reddedilmişti. 1939 Mart'ında, Stalin'in NKVD'den adamı, Finlandiya Körfezi'ndeki Suursaari ve dört küçük adanın Sovyetlere otuz yıllığına kiralanması isteğini ilettiğinde de aynı cevabı aldı.[6]

6 *A.e.*, s. 134-135; William Trotter, *Frozen Hell*, s. 12-13.

Molotov-Ribbentrop Paktı, stratejik denklemi değiştirdi. Almanya, hangi tarafa eğilimli olursa olsun; Stalin, ufak Baltık devletlerine zorbalık yaparken başını öbür yana çevirmişti. Bu tutumu, Alman birliklerinin 1918'de, Finlandiya'yı komünist yönetimden özgürleştirmede oynadığı role ve Finlerin ulusal davasının Almanya'daki popülerliğine rağmen, Hitler'in onları da yüz üstü bırakabileceği anlamına geliyordu. Fin liderler ülkelerini, Stalin'in nüfuz alanına bırakan gizli protokollerden haberdar olmasa da Molotov, 12 Ekim 1939'da Kremlin'e bir Fin delegesi çağırdığında, kendilerini neyin beklediğini tahmin ediyor olmalılardı. Stalin gözdağının etkisini arttırmak için bizzat göründü ve Finlere amansız bir ültimatom verdi:

> "Rusya ile Finlandiya arasında Karelya Kıstağı bölgesindeki hudut batıya, Viipuri'nin sadece otuz iki kilometre doğusundaki bir noktaya, taşınacak; Karelya Kıstağı'nda mevcut tahkimat yok edilecek; Finler Rusya'ya kuzey kutup kıyısındaki Ribaçi yarımadasının büyük çoğunluğu ile Finlandiya Körfezi'ndeki Suursaari, Lavansaari, Tytarsaari ve Koivisto adalarını teslim edecek."

Stalin, ültimatomunda, Helsinki'nin batısında Baltık kıyısından çıkıntı yapan Hanko yarımadasının kiralanmasında ve Finlandiya'nın Sovyetlere "orada 5.000 piyade ve birkaç destek ekibinin bulunacağı bir üs kurmasına" müsaade etmesinde de ısrar etti.[7]

Bu tavizlerin karşılığında Stalin, iç bölge Ladoga Gölü'yle zaten koruma altında olduğundan, Doğu Karelya'daki Sovyet topraklarını teklif etti. Söz konusu bölge, 5.500 kilometre kare idi; 2.700 kilometre kare civarında olan talep ettiği toprağın, neredeyse iki katı kadardı. Yine de bölgeler arasındaki stratejik önem farkı barizdi. Doğu Karelya çoğunlukla gayrimeskûn bataklıklardan ibaretti. Stalin'in istediği Batı Karelya Kıstağı ise Leningrad'a giden yolu muhafaza ediyor ve Viipuri [Vyborg] ve Helsinki'yi işgale açık hale getiriyordu; keza Sovyet hâkimiyetindeki Hanko da Helsinki'yi diğer yönden tehlike altına sokuyordu. Stalin'in açıkça ortaya koyduğu üzere, hududu Leningrad'dan Helsinki'ye doğru çekmek ve Hanko ile adaları teslim etmek, Finlandiya'nın Polonya'nın kaderini yaşamamak için ödeyeceği bedeldi.[8]

7 *A.e.*, s. 15-16.

8 *A.e.*, s. 15-16; Eloise Engle & Lauri Paananen, *Winter War*, s. 7-8.

Stalin ve Molotov, taleplerinin, ne kadar saldırgan ve aşağılayıcı olursa olsun kabul edileceğine emindi. Ukrayna Komünist Partisi'nin patronu ve geleceğin Genel Sekreteri Nikita Kruşçev, dönemin *Politbüro*'sunda, "sesimizi yükseltirsek Finler itaat eder. İşe yaramazsa bir tane sıkarız, Finler ellerini kaldırıp teslim olur" havasının hâkim olduğunu anımsıyordu. Nihayetinde Stalin, eylülün başından beri mütemadiyen hareket hâlinde olan ve yakın zamanda, her ne kadar plansız bir temizlik harekâtında olsa da Polonya'da, tecrübe kazanmış, ağır silahlı, 170 milyondan fazla nüfusu olan bir ulusu yönetiyordu. Zırhlı kuvveti karşılaştırıldığında muharebe düzeninde gülünç derecede eşitsizlik bulunuyordu. Stalin'in silahlanma hırsının İkinci Beş Yıllık Planı'nın ilerleyen dönemlerinde Kızıl Ordu, hâlihazırda 21.000 modern tank konuşlandırmıştı; ufak Fin ordusunun ise elinde bir tanksavar bile yoktu. Finler savaş başlamadan evvel İsveç'ten 37 mm'lik *Bofors* tanksavar satın alacaktı. Sovyet tanklarının çoğu hafif *T-26* modeldi, ancak yüzlercesi; zehirli kimyasal, gaz ve yanıcı sıvı püskürten "basınçlı havayla çalışan püskürtücülerle" donatılmıştı. Muhtemelen on iki civarında avcı uçağına sahip Fin hava kuvvetlerinin karşısında, 10.362'si 1939'da inşa edilmiş, yepyeni, toplamda 15.000 savaş uçağından oluşan filosuyla Kızıl Hava Kuvvetleri vardı. Fin topçuları 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan kalmaydı. Ordunun elinde biraz, 1914 döneminden kalan, su soğutmalı ağır makineli, biraz da 10 kg'lık *Lahti/Saloranta* tüfek ve elde taşınan, hafif makineli yahut "makineli tabanca" olarak adlandırılan "Suomi", bir diğer adıyla *konepistooli*[9] bulunuyordu. Fin yedek kuvvetlerinin çoğu, hâlâ XIX. yüzyıldan kalma tahta tüfeklerle tatbikat yapıyordu. Aksine Kızıl Ordu, 1939 Kasım'ında dünyadaki en büyük, en mekanize, en ağır zırhlı ve en bonkörce donatılmış ve Stalin'in tasfiyelerinin verdiği zarara rağmen, en iyi komuta edilen ordusuydu.[10]

Tüm bunlar düşünüldüğünde Finlerin olumsuz cevabı Stalin'in şoka uğrattı. Dalga mı geçiyorlardı? Stalin, bizzat ifade ettiği gibi, talep ettiği topraktan fazlasını veriyordu. "Başka hangi büyük devlet bunu

9 Suomi KP/-31. Fin yapımı hafif makineli. Sovyet PPD-40 ve PPSh-41'in geliştirilmesini doğrudan etkilemiştir. (ç.n.)

10 Troller, *Frozen Hell*, s. 13.
Kruşçev alıntısı için bkz., *Khrushchev Remembers*, s. 152
Dönemin Sovyet zırhlarına dair tahminler için bkz., Bair Irincheev, *War of the White Death*, s. 3-5; Bogdan Musial, *Kampfplatz Deutschland*, s. 322, 341.

yapar?" diye sordu. Finler, Rus tarafının neden Hanko ve Baltık adaları konusunda ısrar ettiğini öğrenmek istediğinde Stalin, "Fin Körfezi'nin ağzı herhangi bir devletin girmesini önlemek için kapalı olmalı." cevabını verdi. Fin elçi, "Rusya'ya kim saldıracak?" sorusunu yöneltince *Vojd*, Molotov-Ribbentrop Paktı olsun olmasın, "Almanya ve İngiltere'den" biri dedi. Hâlâ kolay bir kazanç umudu olan Stalin, Fin elçiye altı günlük düşünme süresi teklif etti. Molotov, "20 Ekim'de anlaşmayı imzalar, ertesi gün de şerefinize bir ziyafet düzenleriz." diye ekledi.[11]

Fin delegasyonu takdire şayan inatçılığıyla, Moskova'ya, Molotov'un verdiği mühlet bittikten üç gün sonra, 23 Ekim'de döndü. Bu kez Fin hükümeti, daha üst kademeden birini, yakında Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilecek Väinö Tanner'i gönderdi. Önceki hafta boyunca Fin diplomatları, Finlandiya'nın İskandinav komşuları ve Batılı güçlerin fikirlerine başvurmuştu. Tek bir ülkenin bile, iş Sovyet deviyle çatışmaya gelirse, Finlandiya adına müdahil olmayı teklif etmemiş olmasına rağmen Finlerin, Stalin'in ültimatomuna verdiği kesin hayır yanıtı dikkate şayandı. Molotov, "Niyetiniz çatışma çıkarmak mı?" diye sorduğunda Tanner, "Bizim öyle bir niyetimiz yok. Ama belli ki sizin var." yanıtını verdi. Molotov ve Stalin'in verdiği tek taviz, Hanko'daki Sovyet işgal garnizonunun personelini 5.000'den 4.000'e düşürmek oldu. Finler bunu da kale almadı. Hanko, Helsinki'ye o kadar yakındı ki, teslim edilmesi egemenliğin teslimi anlamına gelecekti. Finler, muhteşem bir cesaret örneği göstererek Stalin'in şartlarını bir kez daha reddetti.[12]

Beklenmedik direnişle afallayan Stalin ve Molotov, en başta ne yapacağını bilemedi. İyi tarafından bakmak gerekirse, Sovyet yayılmasının eylül sonları ve ekim başında olduğu kadar aciliyeti bulunmuyordu. Hitler, 6 Ekim'de Reichstag'da yaptığı konuşmada, Polonya'ya karşı zafer ilan etmiş ve İngiltere'ye; Almanların, Polonya devletini kesip biçilmiş olsa da kabullendiği bir barış anlaşması teklif etmişti. *Führer*, Chamberlain'in hükümeti, şartlarını reddedip savaşa devam ederse, çatışmanın Büyük Britanya'nın yıkımına yol açacağı uyarısında bulunmuştu. *Reichstag* konuşması, birçok Avrupalıda barışın yakın olduğu umutlarını yeşertirken; Moskova'da, Komünist yayılmasına açılan fırsatların tükenmekte olduğu korkularını da arttırdı. Neville

11 Engle & Paananen, *Winter War*, s. 9-10'da alıntılanmıştır.

12 *A.e.*, s. 10-11; Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 138-139'de alıntılanmıştır.

Chamberlain; günlüğünde, Hitler'in "bir dizi çekici teklifte" bulunduğunu ve "ifadelerinin Büyük Britanya'ya karşı şaşırtıcı derecede dostça" olduğunu kabul ediyor. Ancak Başbakan, kamuoyu önünde, Hitler'in 12 Ekim'deki barış yoklamasını cüretle reddetti ve "barışa engel olanın sadece ama sadece Alman hükümeti olduğunu" ilan etti.[13]

Stalin, Avrupa'daki savaşın devam edeceğine, böylece Sovyet yayılması için daha fazla fırsat çıkacağına dair hoş haberlere rağmen Finlandiya'da ihtiyatlı davranmak zorundaydı, İngilizlerin komünist karşıtlığını derin uykusundan uyandırma riskini alamazdı. Chamberlain ve Halifax, Finlandiya'yı desteklemeyi reddetmiş, Churchill de Baltık bölgesinin tamamının, Almanya'yı dengelemesi için, Sovyet nüfuz alanına bırakılmasını teklif etmiş olabilirdi; ancak İngiliz Dışişleri Ofisi'nde hâlâ ödün vermezler mevcuttu. Finlandiya'daki İngiliz Büyükelçisi Thomas Snow, Whitehall'a, Kızıl Ordu Fin hududunda konuşlanırken, Stalin'in Hitler kadar mütecaviz olduğunu hatırlatmak için elinden geleni ardına koymayan tam gaz bir komünist düşmanıydı. Moskova'daki İngiliz Büyükelçisi Sör William Seeds ise, siyasi görüşlerinde o kadar katı olmasa da, Joseph Davies gibi yatıştırıcı da değildi. Bazı diplomatik tarihçilere göre Seeds, (Sovyet arşivlerinde günümüzde erişilebilir olan materyallerden anlaşıldığı üzere, yok yere) 1939 yazındaki İngiliz-Fransız-Sovyet ittifak müzakerelerinin başarısızlığının müsebbibi olmakla suçlanacak kadar Stalin'e karşı kayıtsız idi. İngiltere'nin Moskova Büyükelçiliği'nin başkatibi John Le Rougetel, Thomas Snow'un kalemindendi. Bu diplomatlar, Chamberlain tarafından atanmıştı ve onun Stalin'e karşı ihtiyatlı tutumunu paylaşıyordu. Stalin'in de bildiği üzere, yakın zamanda Baltık'ın Sovyet nüfuz alanına girmesini savunan ifadelerine rağmen, Churchill bile, Rus İç Savaşı döneminden beri sadık bir komünist düşmanıydı.[14]

Londra'da yüksek kademelerde casusları olan Stalin, Londra'nın, Sovyetlerin Baltık'taki adımları üzerine çalkalanmaya başladığını biliyor olmalıydı. 31 Ekim 1939'da İngiliz Savaş Kabinesi, "Finlandiya yahut diğer İskandinav Ülkelerine karşı Sovyet Taarruzu" sorununu

13 H. Montgomery Hyde, *Neville Chamberlain*, s. 152-153'te alıntılanmıştır. Brendan Simms, yeni *Hitler* eserinin 356. sayfasında Hitler'in barış teklifinin "sahici" olduğunu ve 359. sayfada Chamberlain'in "uzlaşmayı reddetmesinin... kapsamlı sonuçları olduğunu" iddia etmiştir.

14 Sör William Seeds üzerine bkz., Sidney Aster, "The Diplomat as Scapegoat,", Farrell & Vogel (Ed.), *Leadership and Responsibility in the Second World War*, s. 121, b.a.

gündemine aldı. Bu eylemin altındaki sebep, İngiltere'nin, Polonya'daki Sovyet taarruzuna karşı tutum sergilemeyi ikiyüzlüce reddetmesiyle itibarına gölge düşmüş olmasıydı. İngiltere'nin kuvvet komutanlarının vardığı sonuç şuydu: "Tarafsız ülkelerin çoğu Bolşevizm'in yayılmasını, hâlihazırda karşı durduğumuz Hitlerizm'in yayılmasından daha kötü görüyor. Bu cihetle, Rusya'ya tavır sergilemezsek, tarafsız devletlerin anlayışını, askerî açıdan tehlikeli sonuçlar doğurabilecek derecede kaybedebiliriz." Whitehall, ABD Başkanı Roosevelt'in, Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı M. I. Kalinin'e, 12 Ekim'de, Sovyetlerin Finlandiya'daki tutumunun netleştirilmesini talep eden bir mektup kaleme aldığının; endişelenen Molotov'un, Moskova'daki müzakerelerin "Sovyetler Birliği ile Finlandiya arasındaki ikili ilişkileri geliştirme" dışında başka bir amacı olmadığına dair, Roosevelt'e 15 Ekim'de, Kalinin adına, temin edici bir cevap verdiğinin bilincindeydi. Molotov, 31 Ekim'de Yüksek Sovyet'teki konuşmasında o kadar diplomatik değildi; "Amerika'nın bu sorunlara müdahil olmasını tarafsızlıkla bağdaştırmak zor." diye konuştu.[15]

Stalin Finlandiya'yı işgal ederse, SSCB'ye müdahale edilmesinin, savaşın yayılmasına ve İngiltere'nin hâlihazırda son raddeye kadar kullanılmakta olan askerî kaynaklarının daha da zorlanmasına yol açacağı doğruydu. İngiliz kuvvet komutanlarına göre, İngiltere bir tavır koyar ve Amerikalılar da Müttefiklerin davasına katılırsa, "Birleşik Devletler'in açık desteği şüphesiz, Japonya'nın tutumunu belirleyecek, hatta İtalya ve İspanya'nın da eylemlerinde etkili olabilecekti. Askerî kuvvetimizde yaşanacak büyüme, Rusya'yla savaşa girerken almamız gerekecek ilave yükümlülükleri aşacaktı." Bu, bir stratejik feraset örneğiydi. Fin davası, İngiltere ve Fransa'nın, o ana dek gelişigüzel ve riyakarca, yalnız Hitler'e karşı gösterdiği direnişi, iki totaliter rejimin taarruzuna karşı ilkeli bir savaşa dönüştürerek, stratejik manzarayı yeniden değiştirecek; ABD'nin devasa ağırlığını, tam muharip olarak olmasa da mali destek ve silah ikmaliyle katkı sunacak şekilde Müttefiklerden yana koyarak,

15 Kalinin'den Roosevelt'e, Molotov tarafından ABD Büyükelçisi Steinhart'a 15 Ocak 1939'da mübrez, Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskie otnosheniya 1939-1945*, belge no. 2, s. 12-13; Savaş Kabinesi Zabıtları, 31 Ekim 1939, PRO, FO 371/24849. Molotov'un 31 Ekim'de Yüksek Sovyet'e yaptığı konuşma, Moskova'daki Fransız askerî ataşesi Alb. Palasse'nin 15 Kasım 1939 tarihli, 69 No.lu raporunda tam metin olarak ek hâlinde verilmiştir, VSHD, 7 N 2790.

belki de faşist İtalya'yı, Franco İspanya'sını ve Japonya'yı da Batılı Müttefikler tarafına döndürecek potansiyele sahipti. Savaş Kabinesi, bu ilgi çekici fikir silsilesini takip etmek yerine mevzuyu değiştirdi. "İlave askerî yükümlülükleri" üzerine almaktan kaçınmak için, İngiltere ve Fransa'nın, Stalin ancak Finlandiya'yı ve İsveç'i işgal ederse, ki Sovyetlerin İsveç'e karşı bir girişimi yoktu, SSCB'ye karşı savaş ilan etmesi kararı alındı; böylece Hitler ve Stalin'in totaliter diktatörlüklerine karşı büyük ittifak planı şimdilik başlamadan bitirilmişti.[16]

Stalin ucuz atlatmıştı. Yine de Helsinki'den gelen işaretler olumlu değildi. 3 Kasım'da Kremlin'deki görüşme, yine Hanko sorunu yüzünden tatsızlaşınca Molotov, Fin delegelerini, "Biz sivillerin yapacağı bir şey kalmamış gibi görünüyor. Zannediyorum sıra askerlerde. Şimdi onların konuşma zamanı." diye uyardı. Hâlâ vazgeçmeye hazır olmayan Molotov ve Stalin, Finleri 4 Kasım'da son bir kez daha çağırdı. Stalin, Hanko'yu gözden çıkarmak istemiyordu ama belki sorun daha incelikle ifade edilebilir, Finler, orada yapılacak Sovyet üssüne "imtiyaz, kiralama, takas, ticaret, ne isterlerse o adı verebilirdi." Finler yine de hayır dedi.[17]

Diplomasi başarısızlıkla sonuçlananınca sıra gerçekten de askerlere gelmişti. Hakikatte ise 1939 Kasım'ında iki ülke de savaş açmaya hazır değildi. Finlerin yola gelmesini bekleyen Stalin, ancak 3-4 Kasım'da müzakereler çöktükten sonra işgal hazırlıklarına başlanması emrini verdi. Cesaret isteyen kış harekâtına hazırlanma görevi, Leningrad askerî bölgesi komutanı General Kirill Meretskov'a düştü. Meretskov, elinden geleni yaptı ancak yeterli zamanı yoktu. Birlikleri kısa sürede muharebeye hazırlamak her kişinin harcı değildi. En kritik görevi üstlenen, dokuz piyade tümeni, dört tank tugayı ve birkaç ağır topçu alayından oluşan mekanize VII. ve XIII. Orduları idi. Bu ordular, Karelya Kıstağı boyunca ilerleyerek Finlandiya'nın en iyi kuvvetlerince muhafaza edilen bir dizi betonarme ve ahşap çatılı korugan ile hafriyatı havi "Mannerheim Hattı'nı" geçmeye çalışacaktı. Bu esnada beş piyade tümeni, bir hafif tank tugayı ve birkaç tane ağır topçu alayıyla VIII. Ordu, Ladoga Gölü'nden kuzeybatıya, daha az tehlikeli, ikinci bir Mannerheim savunma hattına, doğru ilerleyecekti. Daha kuzeyde, 163. Mekanize Tümen'in önderliğindeki IX. Sovyet

16 Savaş Kabinesi Zabıtları, 31 Ekim 1939, *a.g.e.*

17 Eagle & Paananen, *Winter War*, s. 12-13'te alıntılanmıştır.

Ordusu, ülkeyi ikiye bölme hedefiyle, batı yönünde, Suomussalmi'ye, Finlandiya'nın ortalarına doğru yürüyecekti. Nihayetinde çok daha küçük XIV. Ordu, Petsamo'daki Sovyet kuzey filosuyla, şehrin kritik nikel ikmalini güvenceye almak ve İngiliz deniz kuvvetlerinin muhtemel saldırısına karşı kuzey kutuptan savunma alanı oluşturmak için ortak saldırı düzenleyecekti. Meretskov, Finlandiya'nın bu dört yönlü işgaline kâğıt üzerinde bir milyon, pratikte daha çok 600.000 civarı piyadeyi, piyadelere yakın destek verecek ve Finlandiya'nın şehirlerini yıldırım harekâtı benzeri bombalamalara tabi tutabilecek binlerce savaş uçağını ayırabilirdi. Fin savunmasını komuta etmek için geri çağrılan mağlup Gustav Mannerheim'ın bu zırhlı Sovyet yıldırım savaşına karşı koymak için çoğunluğu ilerlemiş yaştan yedek ve delikanlı olmak üzere 150.000'den az kuvveti olacaktı.[18]

Savaş alanında Sovyetlerin avantajı ne kadar büyük olursa olsun, savaşlar kâğıt üzerinde kazanılmıyordu. Meretskov'un, 1939 Kasım'ında çatışmanın eşiğindeyken yazdığı gibi, "Yaklaşan operasyonların yapılacağı arazi, göller, nehirler, bataklıklarla bölünmüş ve neredeyse tamamen ormanlarla kaplanmış durumda idi." Arazi, motorize araçlar için uygun değildi ve bu da Meretskov'un tankları ve ağır zırhlarını tamamen fuzuli hale getirmese de etkilerini azaltırdı. Komutan, raporunu sonlandırırken, "Görevimizin kolay olacağına, ya da teftişte gördüğüm subayların dediği gibi, uygun adım yürümek kadar kolay olacağına, inanmak suç niteliğinde vahim bir hata olur." diyordu.[19]

Meretskov'un karşılaşacağı en büyük sorunlardan biri; eğitilen Kızıl Ordu piyadelerini, soğukta, Karelya'nın karlı çöplüklerinde kışın ortasında bir taarruz harbinde savaşmaları için nasıl motive edeceğiydi. Bu görev, Stalin'in başka bir celladı, *Pravda*'nın sabık editörü Lev Mehlis yönetimindeki Kızıl Ordu Siyasi Şubesi *Purkka*'ya, düşüyordu. Mehlis, Simon Sebag Montefiore'un, "Kızıl Ordu'nun üzerine, mahşerin dört nala giden bir atlısı gibi çöktüğünü," ifade ettiği 1937-1938 tasfiyelerinin propaganda ayağını yürütmüştü. 1939 Kasım'ına gelindiğinde Mehlis, askerlerin siyasi komiserler (*politruk*) tarafından her gün birkaç saat boyunca, ateşli silah ya da muharebe taktikleri eğitimine değil ideolojik telkine tabi tutulduğu, ordunun içinde, muazzam

18 Incheev, *War of the White Death*, s. 5-9'daki şekillere bakınız.

19 Trotter, *Frozen Hell*, s. 34'de alıntılanmıştır.

bir propaganda ordusunun başına geçti. Mehlis, 23 Kasım'da Stalin'e, "VII. Ordu'nun siyasi olarak yeterince yönlendirilmediğini" bildirecekti. Savaş heyecanındaki eksikliğin telafisi için Mehlis, VII. Ordu için seri olarak bir günlük gazete basmaya başladı. Bunun yanında *Fin Halkının Sesi* isimli günlük işgal gazetesi de çıkarttı ve *Pravda*'nın Fince nüshalarının seri üretimi için çevirmen istihdam etti. Mehlis, Stalin'in itimat ettiği "yük beygirlerinden" bir başkası olan, terör döneminde yüzlerce infaz listesine imzasını basan, partinin Leningrad şubesi başkanı ve NKVD şeflerinden Andrey Jdanov'u, Finlandiya merkezini işgal eden IX. Ordu'ya ideolojik telkinde bulunması için gönderdi.[20]

Fin işgaline yönelik propaganda tertibinin merkezinde; Mehlis, Molotov ve Stalin'ce tasarlanmış bir plan vardı: Terijoki'deki hududun hemen karşısında, Leningrad'ın yaklaşık elli kilometre kuzeybatısında, günümüzün Rusya'ya bağlı Zelenogorsk kentinde Finlerden bir kukla komünist hükümeti kurmak. Bu plana göre, Stalin'in 1920'den beri Moskova'da ikamet eden 58 yaşındaki işbirlikçisi Fin siyasetçi Otto Kuusinen tarafından yönetilecek yeni "Finlandiya Demokratik Hükümeti," Molotov'un tebliğinde ifade ettiği üzere, "ülkeler arasında iyi ilişki kurmak, uluslarımızın güvenliğini ve masuniyetini birleşik kuvvetlerle müdafaa etmek için" Kızıl Ordu'yu "davet edecekti." Kuusinen'in, Fin işçilerine, ülkelerinin yirmi yıllık mevcudiyeti boyunca keyfini sürdüğü günlük sekiz saat çalışma ile Çarlık döneminden kalan, az sayıda büyük toprak sahibinin arazilerinin parçalanması çağrısında bulunan Finlandiya'yı komünistleştirme programının modası geçmişti. Daha mühimi, Kuusinen'in propaganda broşürlerinde Finlere, işgalci Rus ordusuna değil "Tanner ve Mannerheim'ın Ak Muhafız hükümetine" ateş açmayı öğütlemesiydi.[21]

Kuusinen'in müsrifçe donatılmış kukla hükümetinin[22] bariz tezgâhı dışında, Finlandiya'nın Sovyetlerce işgali, Polonya'daki Nazi örneğini yakından takip ediyordu. 26 Kasım 1939'da Kızıl Ordu topçularının

20 Mehlis'ten Voroşilov ve Stalin'e, 23 Kasım 1939, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 449, list' 31-35.
Jdanov'un Stalin'in terör aygıtındaki rolü için bkz., Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 137-141, 183.

21 Trotter, *Frozen Hell*, s. 58-59'de alıntılanmıştır.

22 Çoğunluğu propaganda broşürü basmaktan ibaret, 35 milyon Fin *markka*sına mal olan operasyonlar, NKVD'nin özel bir fonunca karşılanıyordu.

Karelya Kıstağı'ndaki Mainila hudut karakoluna ya da Molotov'un Fin hükümetine bildirdiği "protestoda" ifade ettiği Fin topçuların, Sovyet hudut garnizonuna ateş açması sonucu oluşan bir sınır çatışması ayarlanmış olsa da, Kremlin dışında, hatta Kremlin dahil, kimse bunu yutmadı (Sonrasında tarafsız gözlemciler Finlerin Mainila'da topçu birliği bile bulundurmadığını doğrulayacaktı). Molotov, Finlerin tüm silahlı kuvvetlerini SSCB ile olan hududundan 25 kilometre geri çekmesini talep etti; Mannerheim kabul etmedi. Stalin'in yarım yamalak savaş sebebi ayarlandığına göre, Sovyet işgali başlayabilirdi. Hitler'in usullerine ithafen, savaş ilan edilmemişti. 30 Kasım günü şafaktan hemen sonra Stalin'in Finlandiya'ya karşı ilan edilmemiş savaşı, tüm cephelerden yoğun yaylım ateşiyle başladı, yukarıdan gelen savaş uçaklarının çığlıklarıyla devam etti.[23]

Sovyetler ile Almanların bölgesel taarruzları arasındaki tek fark, Sovyet yıldırım savaşının Almanlarınkinden daha az etkili olmasıydı. Çoğunluğu ihtiyatla 3.000 fit veya daha yüksekten 1.000 kilogramlık bomba düşüren *SB-2*'lerden olan, orta menzilli bombardıman uçaklarının kalibrasyonu hassas değildi. Bu uçaklar, Helsinki'de tek bir rıhtım koyu, uçak pisti, Fin uçağı ya da petrol tankerini vuramadı; yalnız bir havaalanı hangarını tahrip edebildi. Serseri bir bomba, Sovyet elçiliğine isabet etti. Tanıkların ifadelerinde, Kızıl avcı uçağı pilotlarının Helsinki banliyölerini de bombaladığı, "evlerinden tarlalara kaçan kadın ve çocukların üzerine makineli tüfekle ateş açtığı" anlatılıyordu. Benzer dehşet verici sahneler, Vyborg, Lahti, Enso ve Kotka'da da yaşandı. Sivil zayiata dair öncül tahminler şişirilmiş olsa da, Sovyet bombardımanlarının ilk iki gününde, en az 87 Fin vatandaşının öldürüldüğü ve 270'sinin de yaralandığı sonradan doğrulandı.[24]

Meretskov'un Karelya Kıstağı'ndaki karaya dönük saldırısı, hava harekâtından biraz daha iyi sonuç verecekti. Mannerheim, 26 Kasım'daki sınır çatışması ve 30 Kasım'daki Sovyet hücumu süresince, akıllıca hareket ederek sivil nüfusun çoğunluğunu tahliye etti. Patlayıcılarla doldurulmuş kar yığıntılarının altına gömülen ve gizli tuzak

23 Eloise Engle & Lauri Paananen, *Winter War*, s. 13-16.
Kuusinen'in kukla hükümeti için harcanan 35 milyon Fin *markka*sına dair bkz., Alman askerî istihbaratı 4. no. Lagebericht [Durum raporu ("Sowjetunion – Finnland")], BA/MA, RH / 19 / III.

24 Snow'dan Halifax'a, 14 Aralık 1939, PRO, FO 371 / 24791.

teliyle patlatılan çelik tüp, "boru mayını" dahil bir dizi bubi tuzağı yerleştirdi. En etkili müdafaa, ilk kez İspanya'da kullanılan, Finlerin benzin ya da gazyağını, katran ve potasyum klorürle karıştırıp içki şişelerine doldurarak dahice yenilediği "Molotov kokteyllerinin" tamamının kullanılması olacaktı.

Cüretle dolu Fin askerleri, kayaklarının üzerinde oldukları halde, bu kokteylleri ilerleyen tankların taretlerine atar, tank paletlerine mengene kolu veya levye sıkıştırır ya da tankları batırmak için buza delik açarlardı. VII. Ordu, Mannerheim Hattı'nın tahkimatlarına yaklaşamadan; en az 80 Sovyet tankı, kıstaktaki öncül sınır çatışmalarında imha edilerek Meretskov'un ilerleyişi ciddi biçimde yavaşlatıldı. Rus komuta kademesi, harekâtın 12 günde bitirileceğiyle böbürleniyor, hatta Klim Voroşilov'un *dört* günden fazla sürmez dediği ifade ediliyordu; ancak 1939'un Aralık ayının ortalarına gelindiğinde VII. ve XIII. Ordulardan çoğu dönmüş, Taipale'deki bir çarpışmada kanlı kayıplar verdikten sonra ricat etmişti. O zamana dek Fin hava kuvvetlerini oluşturan Hollanda yapımı 162 adet eski *Fokker* avcı uçağı hengameye katılmış, Sovyet bombardıman uçaklarını düşürmüş, bir tanesi dört dakikada altı tanesini indirerek aşağıdaki Finlerin moralini tavan yaptırmıştı. Daha kuzeyde IX. Ordu, 9 Aralık'ta, harap vaziyetteki Suomussalmi kasabasında verilen muharebede, neredeyse bertaraf oldu. Bir Fin kayaklı nişancısı Simo Häyhä, efsanelere göre tek başına 500 Rus öldürmüştü. 1939'un Aralık ayında Sovyet kayıpları dudak uçuklatıyordu; birçok birlikte ölüm oranı %70 idi. Leningrad hastaneleri yaralı Ruslarla doldu taştı. Bir Sovyet cerrahı, aralık ayının başlarında, günde neredeyse 400 yaralı Kızıl Ordu askerleriyle ilgilendiğinden yakınıyordu.[25]

Sovyet yüksek komutasında artan paniğin emaresi olarak Mehlis, 5 Aralık'ta dikkatle düzeltilerek yayınlanan basın bültenlerini bile askıya aldı. (Manidar bir şekilde, ertesi gün Fin yüksek komutası cephede Sovyetlerin ilk kez kimyasal silah kullandığını rapor etti. Neyse ki tekrarı görülmeyecekti.) Bir hafta sonra *Pravda*'da, 6.000 Fin proleterin, Kuusinen'in kukla Terijoki hükümetinin "Fin Ulusal Ordusu'nda"

25 Trotter, *Frozen Hell*, s. 72-73; zayiat tahminleri için bkz., Irincheev, *War of the White Death*, s. 26-27.
"12 gün" için bkz., Birshtein, *Smerş: Sekretnoe orujie Stalina*, s. 148'de alıntılanmıştır. Voroşilov'un dört günde biteceğine dair böbürlenmesi ve günde 400 yaralı tedavi eden doktora dair, Seeds'den Halifax'a, 7 Aralık 1939, PRO, FO 371/24791.

Sovyet-Fin Savaşı, 1939-1940
Sovyet güçleri (orduları)
Sovyet taarruzlarının ekseni
Fin güçleri (kolordu ve daha büyük kuvvetler)
Arktik Okyanusu
NORVEÇ
Barents Denizi
Petsamo
Murmansk
14
Narvik
KUZEY FİNLANDİYA GRUBU
Imandra Gölü
Kola Yarımadası
İSVEÇ
Kandalaşka
Salla
Pyaozero Gölü
9
Tornio
Kestenga
Beyaz Deniz
Topozero Gölü
Pongoma
Oulu (Uleåborg)
Suomussalmi
Kontoki Gölü
Kem
Arhangelsk
Molotovsk
Botniya Körfezi
Parandovo
Sotkamo
FİNLANDİYA
Segozero Gölü
Vaasa
TALVELA GRUBU
Povenets
Kristinestad
Joensuu
IV
Tolvajärvi
SOVYETLER
Vartsila
8
Karelya Kıstağı
Onega Gölü
Pori (Björneborg)
BAŞKO-MUTANLIK
BİRLİĞİ
Mannerheim
KANNAS
Ladoga Gölü
Vidlitsa
Uusikaupunki (Nystad)
Lahti
Viipuri (Vyborg)
Svir
Beyaz Göl (Velogda)
Turku (Åbo)
Kotka
Taipale
Terijoki (Zelenogorsk)
Helsinki
13
Hanko
Finlandiya Körfezi
Leningrad
7
Çerepovets
Tallinn
Mannerheim Hattı
Narva
Luga
Volhov
Savaş öncesi hudut
ESTONYA
Peipus Gölü
Novgorod
Sovyetler Birliği işgali altındaki bölgeler
Tartu (Dorpat)
0 50 100 150 Mil
Pskov

savaşmak için gönüllü olduğu palavrası, sadık komünistlerin bile inanmayacağı kadar gülünç olduğundan çekilecekti. Mehlis ve Jdanov, 19 Aralık'ta; Stalin'e, ilerleyen birliklerin "ağır kayıplar" verdiğini ve adamların "dinlenmeye" ihtiyacı olduğunu bildirdi. Komutanlar iki günlük izin vermeye razı olsa da, o süre ancak Leningrad'a gidip dönmeye yeterdi. 28 Aralık'a gelindiğinde kıstaktaki atmosfer, XIII. Ordu komutanlarının tükenmiş askerleri için "altı ila sekiz gün" izin isteyeceği kadar kötüydü. 1940 Ocak'ının ilk günlerinde, Rus askerleri sürüler hâlinde cepheden kaçarken, moraller o kadar dipteydi ki Mehlis'in *Purkka*'daki propaganda komiserleri hüsnütabiri bir kenara bırakıp hakikati rapor etmeye başladı. Stalin, NKVD'den 1940'ın sadece ilk haftasında ordudaki disiplin sorunlarına dair yirmi iki özet rapor aldı.[26]

Kızıl Ordu'nun performansı, Stalin'e müdahil olma kararı aldıracak kadar fenaydı. Voroşilov, Kremlin'de bir meşhur ağız dalaşı esnasında Stalin'in azarını yerken bir tabak domuz etini devirerek odadan fırlamış, *Vojd*'u güldürdüğü için Sovyet komuta kademesinde saray soytarısı olarak anılmıştı. Meretskov da Stalin'in öfkesinden payını aldı. Stalin, komutanına 7 Ocak'ta, "Tüm dünyanın gözü üstümüzde. Kızıl Ordu'nun itibarı SSCB'nin güvenliğinin kefilidir. Böyle güçsüz bir düşman karşısında köşeye sıkışırsak emperyalist çevrelerin Sovyet-karşıtı güçleri galeyana gelir." uyarısında bulundu. Stalin, Meretskov'a "yardım etmesi" için kademe kademe yükselen sadık ve muktedir subay, Mareşal Semyon Timoşenko'yu, 26 Aralık 1936'da Kuzeybatı Ordu Grubu komutanlığına getirdi. Stalin, Finlandiya komutanlığındaki bu değişiklikle, örtülü olarak Leningrad'dan Kuusinen'in Terajoki'deki kukla hükümetine yardım amacıyla başlatılan bir "himaye" misyonu olmadığını, hakiki bir savaşın sürmekte olduğunu kabul etmiş oluyordu.[27]

---

26 Mehlis ve Jdanov'dan Voroşilov'a, 19 Aralık 1939 ve XIII. Ordu Karargâhı'ndan 28 Aralık 1939 tarihli sahadan takip raporu, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 449, list' 44-46. 5/12 Aralık 1939'da basın bültenlerinin kesilmesi için bkz., Seeds'den Halifax'a, 20 Aralık 1939, PRO, FO 371/24791.
Sovyetlerin kimyasal silah kullandığına dair bkz., Fin Genelkurmay karargâhının raporu (Fransızca çeviriden), 7 Aralık 1939, VSHD, 7 N 2790.

27 Timoşenko'nun atanması için bkz., Kotkin, *Stalin*, II. cilt, s. 734; Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 328-329.
Domuz rostosu vakası için bkz., Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 150.

1940'ın Ocak ayındaki en büyük değişiklik, Mehlis ve Stalin'in moral sorununa dair raporlar üzerine, her bir Kızıl Ordu birliğinde, askerler üzerinde tam güç sahibi olacak NKVD disiplin taburu (*kontrolno zagraditel'nyie otradyi* ya da "kontrol müfrezesi") oluşturma kararı vermesi oldu. Kızıl Ordu askerlerini korkuyla itaate sevk edici etkisini arttırmak için, 24 Ocak'ta kamuya açıklanan bu ceza taburlarının oluşturulması, Finlandiya'daki morali kendine getirmiş yahut en azından gevşemeyi durdurmuştu.[28] Kısa vadede ise ancak, yurt dışında Stalin'in rejiminin korkutucu ününü daha da kötüleştirmeye yarıyordu. İsveçli bir gönüllü, bir İngiliz gazetecisine şunları aktarmıştı:

> "Bir bölgede, Rus askerleri, arkalarına dayanan otomatik silahlarla büyükbaş hayvan gibi güdülürken; yüzlerini kollarıyla sakınarak, sendeleyerek ilerliyor, Finler de onları makinelilerle biçiyormuş. Finlerin makinelilerinin yarısı bunu yapmak zorunda kaldığı için gözyaşları içindeymiş; ama elden ne gelir? Binlerce Rus'un... ülkeye elini kolunu sallayarak girmesine müsaade mi edeceklerdi?"

Fin askerlerinin birçoğu, acımasız komiserlerince savaşa sokulan düşmanlarına acıyordu. İçlerinden biri, "Rusların ne hemşiresi ne doktoru ne de Kızıl Haç teçhizatı vardı... Ölülerini, muhtemelen yaralılarının çoğunu da, üzerine benzin döküp yakıyorlardı." diyordu. Başka bir Fin asker bir İngiliz muhabirine durumu şöyle tarif ediyordu:

> "Bu savaşa sürüklenen zavallı Ruslara ateş açmak; aç, üşümüş masum çocukları öldürmek gibi. Bir askerîmiz esirlerden birine yemek verdiğinde adam 'keşke eşimi de yanıma alabilseydim de bu güzel yemeklerin tadına bakabilseydi' demişti. O kadar açlar ki ne yapacağız onlarla? Yıkayıp paklayıp giydirip Amerika'ya mı yollayalım?"[29]

---

28 Alman irtibat subaylarına göre 19 Ocak 1940'ta, Mehlis, Stalin'e, "kendini yaralama" salgınına son vermek üzere korku taburlarını kamuya açıklaması tavsiyesini vermişti.

29 İngiliz askerî istihbaratı tarafından 15 Şubat 1940 tarihinde derlenmiş bir dizi rapordan alınmıştır, PRO, FO 371/24792.
Stalin'in 24 Ocak 1940 tarihli NKVD ceza taburlarını kuran buyruğu için bkz. Birshtein, *Smerş: Sekretnoe orujie Stalina*, s. 149'da alıntılanmıştır.
Mehlis'in "kendini yaralama" ve terör taburlarını kamuya açıklamadaki rolüne dair bkz., Alman askerî istihbaratı 12 No.lu Lagebericht, 15 Ocak 1940, 13 No.lu rapor, 19 Ocak 1940, BA/MA, RH / 19 / III.

Sovyet askerlerinin moraline dair belki de en kahredici yargı, Helsinki'de yaygın bir anekdottan geliyordu. "Esir alınmış üç Rus, vurulmadan önce son bir yemek istemişler. Finler, 'sizi vurmayacağız' deyince esirlerden ikisi, üçüncüyü işaret ederek 'e o zaman bunu vurursunuz, *politruk*, yani komiserlerden,' demişler. Finler yine hayır deyince, iki esir şu karşılığı vermiş: 'O zaman bırakın, ne olur, onu biz vuralım.'"[30]

1940 Ocak ve Şubat aylarında bu tip hikâyeler Finlandiya'dan akın akın yayılıp medeni dünyayı Stalin aleyhine çevirirken, Hitler gibi o da, mütecaviz olarak ifşa ediliyordu. Sovyet işgaline dair basın yasağı bulunan Almanya'da bile; kamuoyu, Batı başkentlerinde olduğu gibi Fin yanlısıydı. SSCB, müteveffa Halk Cephesi'ne yakışır bir sonla, 13 Aralık 1939'da Cemiyet-i Akvam'dan ihraç edilme rezilliğine maruz kalan ilk ulus oldu. Cemiyet'in Genel Sekreteri alaycı bir üslupla, "Almanya, İtalya ve Japonya en azından alenen taarruza girişmeden önce Cemiyet'ten ayrıldılar." diye konuşmuştu.[31]

Gençler, Avrupa'nın dört bir yanında Finlere yardım etmek için seferber oldu. İlk varanlar İsveç ve Norveçlilerdi ama yalnız değillerdi. Bükreş'teki Sovyet casusları, Stalin'e, Romanya'nın Sovyet hudutlarında seferberliğe geçtiğini, Komünistlere toplu tutuklama planlarının hazırlandığını aktardı. En az bu haber kadar endişelendirici bir başka istihbarat raporunda da, Kafkas sınırında Türkiye'nin birliklerini harekete geçirdiği ifade ediliyordu. İtalya'da Fin meselesiyle ilgili bir heyecan hâkimdi. Hitler'in Avrupa'daki savaşta tarafsızlığını muhafaza eden müttefiki Mussolini, Moskova'daki büyükelçisini çekti ve Mussolini'nin SSCB'ye savaş ilan etmek üzere olması ihtimali, "faşist" koalisyonda bir ayrılık ihtimaline dair boş yere umut verecekti. İngiltere ve Fransa, İtalyan gönüllülerin ve silah sevkiyatının Helsinki'ye giderken topraklarından ve limanlarından geçmesine sessizce müsaade ediyordu (Nazi Almanya'sı, Moskova Paktı'na binaen izin vermemişti.). Çoğunlukla Alman yanlısı tutum izleyen Finlerle akrabalık ve dil bağları olan Macaristan da, Finlandiya'ya silah ve gönüllü sevk ediyordu. Şubat başlarında binlerce ton savaş malzemesi, Fransa aracılığıyla Macaristan ve İtalya'dan Finlandiya'ya ulaştırılıyordu. İngiltere, *Luftwaffe*'ye karşı adalarını savunmak zorunda kalmasına rağmen birkaç düzine

30 İngiliz askerî istihbaratı tarafından 15 Şubat 1940 tarihinde derlenmiş raporlar, *a.g.e.*

31 Osborn, *Operation Pike*, s. 39'da alıntılanmıştır.

Gladiator[32], uzun burunlu *Blenheim*[33] ve ileride de *Hurricane*[34] avcı uçaklarını Helsinki'ye göndermeyi kabul etti. Ruslara Finlandiya'da bir darbe indirmeye hevesli yüzlerce Polonyalı pilot, sürgünde oldukları İngiltere'de eğitiliyordu. Chamberlain'in 31 Ocak 1940'ta Savaş Kabinesi'ne ifade ettiği gibi, "Olaylar, Müttefikleri Rusya'yla savaşa itiyordu." Fransızlar dünden razıydı, 16 Ocak'ta Petsamo'ya amfibi çıkarma yapmayı teklif etmişlerdi.[35]

Stalin, ABD Başkanı'nın ahlaki tutumunun kesinleşmesinin kendisi için daha fazla tehlike arz ettiği kanaatindeydi. Roosevelt'in iç siyasette kendi ayarında tek rakibi olan sabık Başkan Herbert Hoover, gündemi sarsan bir Fin Yardım Fonu düzenleyerek Başkan'ın sinirine dokundu. 1.400 Amerika gazetesinden açık destek gören fon, yiğit Finler için yaklaşık 4 milyon dolar topladı. Beynine kan sıçrayan Roosevelt, Sovyet Rusya'ya dair, 1937'de Dışişleri Bakanlığı'nda "komünist düşmanlarını" tasfiye etmesine sebep olmuş olumlu düşüncelerini bir kenara bıraktı. Başkan, Stalin'i resmî yaptırımlarla ürkütmemeye çalışırken, 1940'ın Ocak ayının ilk günlerinde Sovyet petrol sektöründe bulunan ABD firmalarını, kalifiye Amerikalı çalışanları SSCB'den çekme konusunda teşvik ederken, eyleme geçmeyi, firmaların "vicdan ve takdirine" bırakıyordu. Başkan'ın, Moskova'dan ABD büyükelçisini çekmeye ve SSCB'yle diplomatik ilişkileri sonlandırmaya yönelik, elini

32 İngiliz yapımı "*Gloster Gladiator*"ler savaş başladığında modası geçmiş olsa da, birçok cephede başarı gösterdi. Kapalı kokpiti olan ilk İngiliz avcı uçağıydı. (ç.n.)

33 "*Bristol Blenheim*" savaşın ilk iki yılında yoğun olarak kullanılan, Yugoslavya, Kanada ve Finlandiya Hava Kuvvetleri'nce de kullanılmış, esasen sivil havacılık için geliştirilmiş bir İngiliz yapımı hafif bombardıman uçağıydı. (ç.n.)

34 "*Hawker Hurricane*" 1930'ların başından savaş sonuna dek Kraliyet Hava Kuvvetleri'nce farklı amaçlarla kullanılmış, Britanya Muharebesi'nde *Luftwaffe*'ye ağır kayıplar verdirmiştir. (ç.n.)

35 İngiliz Savaş Kabinesi Zabıtları, 17, 20, 23, 29 Ocak ve 1 Şubat, 1940, PRO, FO 371/24791; Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 119, 190-191.
Fransızların Petsamo'ya çıkarma teklifi için bkz., Gamelin, "Note Relative a la Participation des Forces Franco-Britanniques aux Operations en Finlande," 10 Mart 1940, VSHD, 7 N 2790.
Fransızların İtalya ve Macaristan'dan gelen savaş malzemelerini topraklarından geçirilmesine müsaade etmesi üzerine bkz., "Transit en France de matériel italien pour Finlande," VSHD, 7 N 2791.
Finlandiya'da savaşan İsveçli gönüllüler için bkz., Alman askerî istihbaratı 12 No.lu Lagebericht, 15 Ocak 1940, *a.g.e.*.
Romanya ve Türkiye hakkında Sovyet askerî istihbarat raporları için bkz., Kotkin, *Stalin*, II. cilt, s. 725'te alıntılanmıştır.

zorlayan bir tasarı Temsilciler Meclisi'ne getirildi ve 108'e karşı 105 oyla kıl payıyla geri çevrildi.[36]

Roosevelt, 10 Şubat'ta Amerika Gençlik Kongresi'ne yaptığı bir konuşmada, "SSCB tipik bir diktatörlük ile yönetiliyor. Bir başka diktatörlükle ittifaka girmiş ve Sovyetler Birliği'ne herhangi bir tehlike teşkil etmesi düşünülemeyecek kadar küçük, tek gayesi huzurla bir demokratik devlet olarak yaşamak olan bir komşusunu işgal etmiş durumda." diyerek ateş püskürdü. Moskova'ya ihraç edilen stratejik mamullere "ahlaki ambargo" uygulanacağını ve Helsinki'ye 10 milyon dolarlık kredi açılarak 43 "*Brewster Buffalo*" avcı uçağının gönderileceğini duyurdu. Kongre, kısa sürede bu meblağı üçe katlayarak Finlandiya'ya 30 milyon dolar taahhüt edecekti. Batılı Müttefikler, sabık Mihver yanlısı Macaristan ve İtalya ile Romanya ve Türkiye gibi diğer rahatsız Sovyet komşularıyla beraber, Birleşik Devletler'in gelişmekte olan destek dalgasından cesaret alır ve SSCB karşısında bir olursa, Stalin'in yorgun ve sindirilmiş Kızıl Ordusu'nun başına büyük bir bela olurdu.[37]

Vojd, en azından siyasi savaş alanında hayatta kalmasını bilen bir adamdı. Kafeslenmiş bir hayvan gibi, en tehlikeli olduğu an, köşeye sıkıştırıldığı andı. Ricat, tereddüt ya da teslimiyet hâlinde kendi askerlerini makineli tüfekle indirecek terör taburlarından anlaşılacağı üzere, sıkışıp kaldığında Hitler'in yüzünü kızartacak gaddarlıkları hayata geçirmeye muktedirdi.

---

36 Osborn, *Operation Pike*, s. 56
Temsilciler Meclisi'ndeki oylama için bkz., Helsinki'deki Snow'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 1 Şubat 1940, PRO, FO 371/24791.

37 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 191'de alıntılanmıştır.
Hoover, gazeteler ve Kongre yardım tahsisatı için bkz., "Hoover: Finnish Relief Fund" Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, kutu no. 1.

8

Tehlike Had Safhada

Finlandiya, Bakü ve Katyn Katliamı

HÂLİHAZIRDA mağlup edilmiş Polonya ve çaresiz Baltık devletlerinin parçalanmasıyla iyi başlayan Stalin'in savaşı, Finlandiya'da tehlikeli bir dönemece girecekti. Orduları yalnız Karelya Kıstağı'nda başarısız olmadı. Ladoga Gölü'nün kuzeyinde iki Sovyet piyade tümeni, 1939'un Aralık ayında Tolvajarvi Muharebesi'nde, hafif silahlı birkaç Fin taburu tarafından neredeyse imha ediliyordu. Daha kuzeyde durum daha vahimdi. Aralık sonu ve 1940'ın Ocak ayının ilk günlerinde, Sumussalmi yakınlarındaki muharebelerde, güçlerinin zirvesindeki Fin kayaklı birlikleri, Sovyet 44. ve 63. tümenlerini yerle bir etti. William Trotter, *Frozen Hell* eserinde, Fin gözcülerinin 8 Ocak'ta son Rus direnişini "temizlendikten" sonra geride kalan "27.500 Rus askerinin taş gibi katılaşmış bedenlerini", 43 tank ve 270 kamyoneti saydığını aktarıyor. Finlerin savaş ganimeti namına, 48 top parçası, 300 otomatik silah ile "her cinsten kamyonet ve zırhlı aracı ele geçirmiş olması, karman çorman vaziyette olsa da makbule geçmişti." Suomussalmi, Sovyetler için çok aşağılayıcı bir hezimetti.[1]

Kızıl Ordu birlikleri sadece, tek bir bölük ve topçu bataryasından ibaret Fin savunmasının en zayıf bulunduğu yer olan en kuzeyde, Kuzey Kutup cephesinde iyi performans sergiledi. Sovyet Kuzey Kutup donanmasının silahlarıyla desteklenen 104. Tümen, Petsamo'ya sorunsuz ulaşan bir amfibi taarruzu düzenledi. Kasaba, yakınındaki yüksek kaliteli nikel yatakları ve Barents Denizi'ne kıyısı olan limanı sayesinde stratejik öneme sahip olsa da, 1939'un Aralık ayının başlarında Rusların eline geçmesi, Stalin'e hemen fayda vermeyecekti. Liman

1 Trotter, *Frozen Hell*, s. 121, 169-170.

donduktan sonra Fin ve Lapon kayaklı nişancılar, Murmansk'a giden ikmal yolunu müdafaa eden yüzlerce talihsiz Rus'u teker teker vururken bile, XIV. Ordu'nun tek yapabileceği, oraya kapanıp baharı beklemekti. Bu esnada Sovyetlerin Petsamo'yu ele geçirmesi, Kızıl Ordu'nun boğucu bir kışta elde ettiği tek başarı anı olsa da Stalin'in, hem panzer üretimi Petsamo nikeline dayanan Alman müttefikini, hem de Sovyet taarruzunun Norveç'e doğru ilerlemesinden korkan İngiliz ve Fransızları teyakkuza geçirecekti.[2]

İngiliz-Fransız Yüksek Harp Konseyi, 5 Şubat 1940'ta Paris'te toplandı. Polonya'nın yitirilmiş olması ve İngiliz-Fransız yüksek komutasının, batıda Almanların yoğun olarak tahkim ettiği Siegfried Hattı'na cephe saldırısı konusunda isteksizliği göz önünde bulundurulduğunda Sovyet-Fin savaşı; Müttefiklerin, Hitler ve Stalin'e darbe indirebilmesi için en iyi yol gibi görünüyordu. Norveç, İngiliz ya da Fransız birliklerine müsaade ederse Müttefikler, Hitler'in İsveç'in kuzeyindeki Gallivare'nin demir cevheri madenlerine ve Hitler'in Sovyet müttefiklerinin, canını dişine takarak müdafaa ettiği Petsamo'nun nikeline erişimini kesebilirdi. İngiltere Amiralliği, Churchill'in emriyle, Norveç'te yapılacak "*Catherine*" isimli bir operasyon için acil eylem planını 1939 Eylül'ünde hazırlamaya başlamış ancak Norveç buna müsaade etmemişti. Fransız tarafı, Stalin ve Hitler'e çifte darbe indirmek için, Polonya seferî kuvvetleri dahil 50.000 Müttefik askerini Petsamo'da karaya indirme yoluyla, daha doğrudan bir yaklaşımı benimsiyordu. Ancak denizden nakliyat ve refakati sağlayacak Churchill ve İngiliz Amiralliği; Petsamo'da Barents Denizi operasyonuna mesafeliydi, Norveç'ten yapılacak operasyonu yeğliyordu.[3]

Petsamo ne kadar mühim olursa olsun, iki diktatör için de en hassas nokta güneyde, Hitler'in savaş makinesine de yakıt sağlayan, Sovyet petrolünün dörtte üçünün üretildiği Bakü'de idi. 6 Ocak 1940'ta, İngiliz Savaş Kabinesi, Sovyet Kafkaslarını bombalamayı gündemine aldı. İngiltere'nin bölge üzerine uzmanlarından, 1930'larda Moskova'da görev yaparken Sovyet Orta Asya'sını keşfetmiş, renkli bir kişiliğe sahip

2 *A.e.*, s. 171-173; Irincheev, *War of the White Death*, s. 104-105.

3 Gamelin, "Note Relative a la Participation des Forces Franco-Britanniques aux Operations en Finlande," 10 Mart 1940, VSHD, 7 N 2790.
İlave bilgi için bkz., T.C. Imlay, "A Reassessment of Allied Strategy During the Phony War, 1939-1940," s. 352-356.

sabık diplomat Fitzroy Maclean[4] gibi birçoğu; Rusya'yı, İran ya da Afganistan'a karşı kışkırtma ihtimalini doğuracağından bu fikre karşıydı. Maclean'ın muhalefetini göz önünde bulunduran Savaş Kabinesi, 30 Ocak 1940'ta, "Sovyet-Alman iş birliğinin yakınlığı... bizi yakında Finlandiya'ya sefer yapmaya sevk edebilir. Bu şeraitte, Sovyetler Birliği'ne karşı girişilecek müessir bir hareketle, bizi nelerin beklediğini bilmemiz şüphesiz elzemdir." açıklamasında bulundu. İngiliz Hava Kuvvetleri komutanlarına, Bakü'ye karşı yapılabilecek bir hava saldırısı üzerine çalışmaları emri verildi.[5]

Müttefiklerin, Sovyetler Birliği'yle savaşa girme planlarına dair söylentiler, 1940 Şubat'ına gelindiğinde Londra ve Paris'in her yerinde konuşulmaya ve Orta Doğu'nun çarşılarına yayılmaya başlamıştı. Ankara'da, İngiltere askerî ataşesi Sör Hughe Knatchbull-Hugessen, Türk Dışişleri Bakanı Mehmet Şükrü Saraçoğlu ile "Sovyetler Birliği'nde yıkıcı faaliyetlere girişme ihtimali" üzerine "gayriresmî müzakereler" başlattı. Tahran'daki İngiltere konsolosu, 13 Şubat'ta İran Başbakanı'nın kendisini çağırıp, Kafkaslardaki Rus petrol sahalarına taarruz ihtimaliyle ilgili, "personeller arasında konuşulanlara dair kinayede bulunduğunu" başkente bildirdi. İran Harp Bakanı, İngiliz askerî ataşesini çağırarak "İran ve İngiltere'nin Rusya'ya karşı savaş için planlarını koordine etmesinin zamanının geldiğini" söyledi. En azından İran'ın pozisyonu aşikârdı. Knatchbull-Hagnussen, Güney Asya'da Sovyetlere karşı girişilecek savaşın muhtemel yankılarını öğrenmek için, Ankara'daki Afgan Büyükelçi Feyz Mohammed Khan ile görüştü. Khan, Stalin'in Finlandiya'daki dertleri böyle devam ederse, "Buhara, Hive, Semerkand ve Fergana'da huzursuzlanmalar başlar ve şartlar olgunlaşır; Rusya'daki Müslüman unsurların tamamı, Rusya'nın mevcut sorunları daha da uzarsa ayaklanmaya hazır." diye konuştu.[6]

4 Maclean'ın maceralarının anlatıldığı hatıratı, *Eastern Approaches*'ın günümüzde de baskısı bulunuyor.

5 İngiliz Savaş Kabinesi Zabıtları, 6, 13, 15 Ocak 1940; Maclean'ın İngiltere'ye Karşı Orta Doğu'daki Sovyet Tehdidine Dair Pusula, yak. 1940 Ocak ayının ilk günleri, Le Rougetel tarafından Savaş Kabinesi'ne iletilmiştir, 11 Ocak 1940; Savaş Kabinesi, Havacılık Bakanlığı, Amirallik, Hindistan Bakanlığı'na iletilen Harp Bakanlığı Pusulası, PRO, 371/ 24849.

6 Saraçoğlu için bkz., "Views of Turkish Military Attaché on European Military Situation," 15 Şubat 1940, PRO, FO 371/24846.

Şüphesiz, tüm bunların çoğu boş muhabbetti. Olmasa bile, İngiliz diplomatların İran ve Türkiye'yle, Sovyet Kafkaslarına hava taarruzuna dair müzakereler başlatması mühimdi, zira böyle taarruzlar gerek Suriye'deki Fransız, gerekse Irak'taki İngiliz hava üslerinden düzenlensin, Türk ya da İran hava sahasından geçmek zorunda kalacaktı. Afgan bağlantısı da Türkiye ve İran ile Müttefiklerin yapacağı bir anlaşma ihtimaliyle alakalıydı. Türkiye'nin 1937'de İran, Irak ve Afganistan'la imzaladığı ittifak anlaşması Sadabad Paktı, savaş hâlinde SSCB'ye karşı kullanılabilirdi. Böylesine çok uluslu anlaşmalar geçici ve muğlak olabilirdi ancak Stalin'e karşı girişilebilecek silahlı eylem için, hazırlık safhası niteliğindeydi.[7]

Türkiye'nin SSCB'ye karşı bir savaşa girmesi fikrinin hayal mahsulü olduğu söylenebilirdi. Osmanlı'nın geleneksel, husumete dayalı gidişatına son veren Cumhuriyet Türkiye'si ile SSCB'nin ilişkileri, 1920'ler ve 1930'lar boyunca dostçaydı. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı'nın parçalanmasının müsebbibi Fransız ve İngilizlere duydukları ortak nefret, iki ülkeyi yaklaştırmıştı. Ancak ilişkileri son yıllarda oldukça soğumuştu. Molotov-Ribbentrop Paktı; Ankara'yı, İngiltere ve Fransa'yla, 1939 Eylül'ünde karşılıklı yardım paktı müzakerelerini başlatacak kadar teyakkuza geçirdi. Türkiye'nin 19 Ekim'de sonlanan müzakereler sonrasında, savaşın eşiğinde olduğu ülkelerle yaptığı anlaşma, Sovyet yıldızını Nazi Almanya'sıyla bağlayan Stalin için hasmane bir hareketti. Türk Dışişleri Bakanı'nı bir hafta beklettikten sonra 1 Ekim 1939'da fırça atmak için Kremlin'e çağırdı. Saraçoğlu'na, Fransız-İngiliz-Türk Paktı'nın SSCB'ye karşı yapılıp yapılmadığını, Türkiye'nin Romanya, Yugoslavya, Yunanistan'la 1934'te yaptığı "Balkan Antantı"nın, Alman taarruzuna mı yoksa Sovyetlere karşı mı yapıldığını sordu. *Vojd*, Saraçoğlu'na Polonya'nın üzücü akıbetini hatırlattı ve bodoslamasına,

İran Dışişleri Bakanı için bkz., W.C. van Cutsem'den Dışişleri Bakanlığı'na, 13 Şubat 1940, PRO, FO 371/25846

"...zamanı geldi" için bkz., Brock Millman, "Toward War with Russia: British Naval and Air Planning for Conflict in the Near East, 1939-1940," *Journal of Contemporary History* 29 (2) (Nisan 1994), s. 274'te alıntılanmıştır.

7 Taline Ter Minassian, "Le neutralité de la Turquie durant la deuxième guerre mondiale," *Guerres mondiales et conflits contemporaines*, no. 194, (Aralık 1999), s. 120.
Sadabat Paktı üzerine daha fazla bilgi için bkz., Dzhamil Gasanly [Jamil Hasanli], *SSSR-Turtsiya*, s. 41, b.a.

Türkiye'nin taahhütlerinin olur da "Romanya Besarabya'yı SSCB'ye vermez de, Bükreş'le savaşa girilirse, [Türkiye'nin] SSCB'ye karşı savaşa girmesine yol açar mı?" diye sordu.[8] Stalin, bakana, Türkiye'nin müstakbel ortakları İngiltere ve Fransa'nın, "Polonya'yı [Almanya ile] beraber parçalamamıza rağmen Rusya'ya değil, Almanya'ya savaş ilan etmeyi" tercih ettiğini tehditkar bir ifadeyle anımsattı. Ancak *Vojd*'un ifade ettiği gibi, bu ülkeler, "...her an Sovyetlere de savaş açabilirlerdi ve [SSCB de] onlarla savaşmak zorunda kalırdı; o durumda Türkiye ne yapacaktı?" Molotov, Türkiye'den "İngiltere ve Fransa, SSCB'ye saldırabileceğinden Paris ve Londra'ya karşı bir askerî yükümlülüğün hemen geçersiz ilan edilmesine" dair taahhüt istedi, Saraçoğlu, Molotov'u Türkiye'nin razı olacağı konusunda temin etti. Anlaşmanın son hâline, söz konusu ülkeler, Sovyetler Birliği'yle savaşa girerse Türkiye'nin çekileceğine dair "gizli fesih maddesi" eklenecekti.[9]

Saraçoğlu'nun Moskova'da maruz kaldığı bu diplomatik zorbalığın ışığında, İngiliz ataşesinin Ankara'da yaptığı teklife, Stalin'le ödeşme fırsatı isteyerek karşılık vermesi gayet normal. 1939 Ekim'inde Türk Dışişleri Bakanı, Ankara'daki Fransız askerî ataşesine gizlice, Stalin'in "Irak'taki üslerden Kafkaslardaki petrol tesislerine İngilizlerin hava taarruzu" düzenlemesinden korktuğunu aktardı. 2 Ocak 1940'ta İngiliz Komünist gazetesi *Daily Worker*, "Savaşı Yakın Doğu'ya Yaymak İçin Kurulan Entrikaları" kapak konusu olarak okuyucularına sundu. Yazıda "güvenilir kaynaklardan" alınan haberlere göre, İngiltere ve Fransa'nın, yarım milyon Türk, Suriye'den 400.000 Fransız asker ve çoğunlukla hava desteğinden oluşan sembolik bir İngiliz gücüyle, Sovyetler Birliği'ne saldıracağı iddia ediliyordu. Bu sayılar hayal mahsulü olsa da *Daily Worker* haberi; Moskova'da, Stalin'in Kafkaslardaki hassas noktası üzerine ciddi bir endişe olduğunu gösteriyordu.[10]

8 Stalin, Moskova Paktı'nın onayladığı, Romanya üzerindeki tasarıları, Türk Dışişleri Bakanı'na, muhtemelen Ankara ve Balkan başkentlerinin çoğunda hâlihazırda tartışıldığından açık açık söylemişti. Ancak bunu, Batı Avrupa'da yalnız birkaç devlet adamı mühimsiyordu.

9 Molotov, Stalin ve Saraçoğlu'nun Kremlin'deki görüşmesinin daktilo edilmiş hali, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 388.
Ankara'da 19 Ekim 1939'da imzalanan İngiliz-Fransız-Türk anlaşmasının son hâline Stalin'i tatmin etmek için bir ikinci protokol eklenmişti. VSHD, 7 N 3256, "Mission Weygand à Ankara. Octobre 1939."

10 Osborn, *Operation Pike*, 52-54.

1940 Şubat'ının ortalarında, Türkiye'nin Londra askerî ataşesi, Kraliyet Askerî İstihbarat Teşkilatı'nın direktörüne bu konuyu açtığında, planlar ciddiyet kazanacaktı. Türk ataşe, "Müttefiklerin Rusya'yı saf dışı bırakabileceğini; bunun, kurmayların bir araya gelip plan oluşturmasına baktığını," ileri sürdü. Harp Bakanlığı, "Son dönemde Kafkaslardaki Türk unsurlarının geleceğine dair Türklerin dikkatlerinin uyandığını gösteren emareler" göz önünde bulundurulduğunda, "Türk askerî ataşesinin... Ankara'dan bir telkin olmadan bu ifadeleri kullanmayacağı..." sonucuna vardı. Saraçoğlu bu telkinin muhtemel kaynağıydı.[11]

Bu tarz müzakereler, kapalı kapılar arkasında yürütülse de konuya dair görüşmelerin fazlalığı basına sızmalara yol açtı. 22 Şubat 1940'ta Londra'da basılan *News Chronicle*, "Kafkaslarda Siegfried Hattı" başlıklı kışkırtıcı bir kapak haberi yaptı. Haberde, "Müttefik ve Alman mühendislerinin, dağların Rus ve Türk taraflarında bahar gelmeden tahkimatları tamamlamak için yarıştığı" ifade ediliyordu. *The Times*, Türk ve Sovyet birliklerinin Kafkaslarda sınır çatışmalarında karşılıklı ateş açtığını ve Kafkas petrol yatakları için endişelenen Almanların, Batum'da mühendis görevlendirdiğini okuyucularına aktardı. *The Telegraph*, "Orta Doğu'daki Müttefik destek birliklerinin, Kafkas petrol sahalarını ele geçirme teşebbüsünün bir alameti" olduğunu iddia ediyordu. Bu abartılmış ancak gerçeklik payı bulunan iddialar, o kadar hasar verdi ki, Dışişleri Bakanlığı *Times* ve *Telegraph* editörlerine şikâyette bulundu.[12]

Stalin, Türkiye ve Müttefiklerin, Sovyet petrol yataklarına müdahale edeceğine dair dedikoduları, şüpheli bir şekilde aktarılmasına rağmen, son derece ciddiye aldı. *Vojd*, 21 Ocak 1940'ta *Politbüro*'ya "Kendilerini mahveden biz değiliz, Türkler. İyi ki onlarla dostluktan kendimizi kurtarmışız." diye konuştu. Fransızlar, SSCB'ye karşı taarruza geçmede daha hevesli olsa da *Vojd*, İngiltere'nin deniz ve hava

11 Ankara'daki Fransız askerî ataşesinin raporu, 27 Ekim 1939, VSHD, / N 3227.
Ankara'da bulunan Knatchbull-Hugessen'den Dışişleri Bakanlığı'nda Orme Sargent'e, 15 Mart 1940; Beaumont-Nesbitt'ten Savaş Bakanlığı'nda Bay Nicholas'a, 20 Şubat 1940, PRO, FO 371 / 24846.
Saraçoğlu'nun Stalin'in Moskova'daki zorbalığına verdiği ani tepki için bkz., Onur İşçi, "The Massigli Affair and Its Context," *Journal of Contemporary History*, DOI: 10.1177/0022009419833443, s. 5.
İkinci Dünya Savaşı Türk dış politikasına dair bkz., İşçi (2019), Turkey and the Soviet Union During World War II, Bloomsbury.

12 Osborn, *Operation Pike*, s. 83-84.

kapasitesine aşinaydı. İngilizler, Rus İç Savaşı'nda Kızıllara karşı, özellikle de Baltık bölgesinde ve 1918'de kısa süreliğine Bakü ve Azerbaycan'da müdahale etmiş olduklarından Stalin'in hatıraları, zaman ile ideolojiden dolayı ne kadar çarpıtılmış olursa olsun tazeydi. Bu sebeple İngiliz müdahalesi onu daha çok korkutuyordu. Stalin ve Molotov, Soyvetlerin Londra Büyükelçisi Ivan Mayski'den İngiltere'nin blöfünü görmesini istemeye karar verdi.[13]

Mayski, 24 Şubat 1940'ta İngiltere Dışişleri Bakan Yardımcısı R.A. "Rab" Butler'a, Sovyet hükümetinin bir "ricasını" aktardı; Londra'dan Stalin'in barış şartlarını Finlandiya'ya iletmesi isteniyordu. Mayski, Butler'ın "hem gülünç hem de sinsi" olarak gördüğü bir tavırla, İngiltere Stalin'in ricasını reddederse, "Majestelerinin Hükümetinin tutumunun beklenmedik sonuçlara yol açabileceği" uyarısında bulundu. Mayski, Butler'a bir Rus özlü sözüyle öğüt verdi; İngiltere, "turna için gökyüzüne bakma fırsatı olduğu halde bakmazsa, baştankarayla yetinecekti." Mayski'ye göre İngiltere, "iki ülkeyi daha yaklaştırma" teklifini reddediyordu. Butler, İngiltere halkı, "Sovyetler Birliği'nin küçük bir dost ülkeye sebepsiz yere saldırmasıyla çalkalandığından," Mayski'nin, Finlandiya üzerindeki toprak iddialarının desteklenmesini istemesinin, "turnayı yutup, ileride baştankara için umut beslemek" olduğunu söyledi. Butler, Stalin'in niyetinin, "Finleri dolduruşa getirip harp alanını sabote eden olduğumuzu kanıtlamaya çalışmak" olduğu sonucuna vardı.[14]

Stalin'in niyeti buysa, Butler ve meslektaşları onu vazgeçirmek için hiçbir şey yapmıyordu. Moskova'da, İngiltere Elçilik Sekreteri Le Rougetel, İngiltere savaş ilan eder diye, diplomatik yükümlülüklerin ABD büyükelçiliği tarafından yürütülmesi için ayarlamalar yaptı. Londra'da Savaş Bakanlığı, 1940 Şubat'ında, Sovyet petrol sanayii ve hassas noktaları; petrol kuyuları, rafineriler ve boru hatları dahil Transkafkasya coğrafyası; Sovyetler Birliği'ndeki kamuoyu ve Kızıl Ordu'nun morali üzerine rapor istedi.[15]

İngilizlerin en yaratıcı eylemi, Savaş Bakanlığı'nın 1940'ın Şubat ayının başlarında Rusça bilen iki subayı, Binbaşı R. O. A. Gatehouse ve Yüzbaşı C. H. Tamplin'i, Finlandiya'da savaş esiri kamplarını gezerek ele

13 Stalin'den Politbüro'ya, 21 Ocak 1940, *Zastol'nyie reçi Stalina*, s. 230; Butler'in Büyükelçi Mayski'yle görüşmesinin raporu, 24 Şubat 1940, PRO, FO 371 / 24793.

14 *A.e.*

15 Söz konusu raporlar aşağıda ayrı ayrı olarak bahsedilecektir.

geçirilen Sovyet askerlerini sorgulaması için görevlendirmek oldu. Gatehouse ve Tamplin, nihayetinde, 2.075 askerle görüşebildi. Sonuç raporu, Kızıl Ordu'nun Finlandiya savaşı boyunca moralinin hayret verici durumuna, Sovyet nüfusunun geniş bir parçasının teşkil ettiği kamuoyunun İkinci Dünya Savaşı'nın ilk kışındaki hâline ayna tutuyordu. Alınan izlenim, ortak bir korku deneyimiydi. Gatehouse ve Tamplin'in vardığı sonuca göre, "Yakalanırlarsa vurulacakları ya da işkence edileceklerine inandırılan bu savaş esirlerinin çoğu, tarif edilemez zorluk ve mahrumiyeti yaşamıştı." Hâlâ, "kendi 'komutanları' *politruk*lardan korkuyorlardı... Bu askerlerin gözü korkutulmuş; bu askerler, sindirilmiş, aç bırakılmış, soğuktan donmanın ve ölümün eşiğine getirilmiş, sakatlanmıştı; bazıları hâlâ vurulacağını sanıyordu." Rus esirlerin bir kısmı, "Kendi komutanları tarafından vurulmuş ve ölüme terk edilmiş, yahut arkadaşlarının vurulduğunu görmüş; bazıları da 'üstlerini tasfiye etmişti'." Mehlis'in "*politruk*larının" kendilerine işkence yapacağını ve öldüreceğini söyleyen çoğu asker, Finlerin kendilerine gösterdiği "insanlık ve nezakete" o kadar şaşırmışlardı ki "vatanları mevzuunda gözleri açılmıştı."[16]

Komünizme dair gözlerinin açılması, bu askerlerin siyasi uyanış yaşadığı anlamına gelmiyordu. Mülakat verenlerin neredeyse tamamı, "hemen vurulacağından emin" olduğundan ve "ailelerinden korkunç yollarla öç alınacağını bildiğinden, savaş esiri mübadili olarak memlekete gönderilmeyi" reddediyordu. Binbaşı Gatehouse ve Yüzbaşı Tamplin, Sovyet vatandaş-askerlerinin hayata bakışının "bariz kadercilik" olduğunu; "sivil hayatta zulmü, askerî hayatta acımasız disiplini, mütemadiyen yemek ve giysi kıtlığı çekmeyi, Sovyet devletinin emir yağdırmasını, itip kakmasını, sindirmesini zalim kaderin çektirdikleri" olarak gördükleri sonucuna vardı.[17]

Savaş Bakanlığı'nın Gatehouse ve Tamplin'i Finlandiya'ya gönderirken gerekçesi, İngiltere'nin Rusya'yla savaşa girdiği takdirde, potansiyel bir iç isyanın Stalin'in rejimini ne kadar karıştıracağını tartmaktı. Ancak ihtimaller pek yüksek görünmüyordu. Ortalama bir Kızıl Ordu askerinin cehaleti "dipsizdi"; Sovyet rejiminin yere göğe sığdırılamayan 1920'lerdeki okuma yazma kampanyasına rağmen "büyük çoğunluğu

16 "SSCB'deki siyasi şartlara dair inceleme," Bnb. R. O. A. Gatehouse & Yzb. C. H. Tamplin, 22 Şubat 1940, PRO, FO 371/24850.

17 *A.e.*

güç bela okuyabiliyordu." Gatehouse ve Tamplin, "Yirmi yıllık yetersiz beslenmenin fiziki zayıflığa ve dayanıksızlığa" yol açtığını gözlemledi. Kızıl Ordu askerlerinin *politruk*ların günlük iki saatlik ateist propagandasına maruz kalmaları, kayıtsızlık yaratmıştı. İngiliz Binbaşı ve Yüzbaşı, raporlarında, "Savaşmayı reddederse muhakkak ölecek olan Rus, düşmanın elinde ölme şansını tercih eder, belinde altıpatlarla savaşa giderdi. Haddizatında vatanseverlik ölmüştü." diye yazıyordu.

Sovyet halklarını gayretlendiren tek şey, "şevkle ilgi gösterdikleri" dindi. Stalin'in kolektifleştirme hırsının yarattığı kin, olumsuz etkisini hâlâ sürdürüyordu. Kolhozlar, "Rusya'nın her bir köşesinde en nefret edilen teşekküldü." Bu sebeple kolektifleştirmeden çok çeken ve ulusal bilinç kazanan Ukraynalılar, ajan provokatör olarak göreve alınmak için idealdi. Subaylar, özetle, "[SSCB] hükümetinin devrilmesi, yalnız dışarıdan askerî müdahaleyle mümkündü." diye düşünüyordu.[18]

İngilizler, iç isyan olsun olmasın, Sovyetler Birliği'ne müdahale etme konusunda ciddileşiyordu. 5 Mart 1940'ta, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Mareşal Edmund Ironside, astlarını topladı. İngiltere'nin Rusya'yla savaşa hazır olmadığı kanaatinde olan Ironside, Ruslara karşı hissiyatın, Churchill haricinde, savaş yanlılığına döndüğü Savaş Kabinesi'nin baskısı altındaydı.[19] Kurmaylarına, "Savaş Kabinesi bastırıyor." dedi. "Rusya savaşa girerse, muhtemelen nisan ayında derhal Bakü petrol sahalarını bombalamaya başlarız." Mareşal, astlarına buna göre hazırlanmalarını emretti. Bu bombalama sortilerinin, Irak'taki üslerden, iki *Blenheim* filosuyla yapılması, Sovyetlerin Bakü ve Batum'daki ana petrol tesislerini, boru hatlarını ve rafinerilerini devre dışı bırakmanın beş ila on iki hafta sürmesi bekleniyordu.[20]

---

18 *A.e.*

19 Avam Kamarası'ndaki konuşmalarıyla Churchill'in Stalin aleyhine konuşmuyor olması, Paris'çe biliniyor ve teessüf ediliyordu. *Le Petit Parisien*, "Bay Churchill'in Hitler'e karşı bir yanılgı içinde olmadığı şüphesiz. Peki ya Moskova'ya karşı yeterince müteyakkız mıdır?" diye soruyordu.

20 Millman, "Toward War with Russia: British Naval and Air Planning for Conflict in the Near East, 1939-1940," s. 270-271, 273. Öncül hava keşifleri tamamlandıktan sonra başarılı olunması için operasyonu "üç ila dört Blenheim filosunun" üç ay civarı sürdürmesi gerekeceği tahmin ediliyordu. Bkz., İngiliz Havacılık Bakanlığı 2 Nisan 1940 tarihli raporu, PRO, FO 371/24847.
Le Petit Parisien'de Churchill, Paris'te bulunan Campbell'den 2 Nisan 1940'ta gönderilmiş bir Dışişleri telinde, PRO, FO 371/24846.

Londra'da Sovyet karşıtı savaş heyecanı yayılıyordu. Şüpheci Fitzroy Maclean bile yola geldi. Maclean 6 Mart'ta, Bakü'nün "petrol kaynakları kesilir kesilmez Sovyetler Birliği'nin sanayi ve tarım teşebbüsleri felç olacak ve Almanya'ya yardım etmeleri söz konusu bile olamayacak." diye yazdı. Bakü'de görev yapmış bir Amerikalı petrol mühendisi tarafından şubatta hazırlanan rapor Maclean'ı afallattı. Mühendis, raporunda, "ciddi bir taarruzu engelleyecek herhangi bir savunma olmadığını söylemişti. Uçaksavar yoktu, Bakü'deki rafineriler üç ayrı birimden oluşsa da kolayca işgal veya imha edilebilirdi. Bakü-Batum boru hatları da azimli bir saldırıya karşı savunulamazdı." Maclean, İngiltere'nin ve Suriye'de General Maxime Weygand komutasında 60.000 askerî bulunan Fransa'nın "Türkiye'nin aktif desteğini" alabildiği takdirde, "Sovyetler Birliği yalnız Transkafkasya'da tongaya düşürülebilirdi."[21]

Türkiye jokerdi. Saraçoğlu, Stalin'e, Ankara'nın Sovyetler Birliği'ne karşı bir İngiliz-Fransız savaşına sürüklenmeyeceğine bilhassa söz verdi. Türkiye hâlâ İngiliz ya da Fransız savaş gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçmesine izin vermediğinden, İngiliz Amiralliği'nin Batum'a denizden taarruzu da suya düşmüş oluyordu. Diğer yandan Saraçoğlu, Bakü'ye, Müttefiklerce bir hava saldırısının hoş karşılanacağını ima ederken aynı zamanda Türkiye'nin inkâr şansını da korumak istiyordu. İşin çetrefilli kısmı şuydu; Bakü'ye İngilizlerin yapacağı bir hava saldırısı, muhtemelen Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'taki üslerinden, İran hava sahası üzerinden yürütülecek, bu sebeple Bağdat ve Tahran'ın müsaade etmesi gerekecekti. Fransız taarruzu da Suriye'deki üslerden yürütüleceğinden Türk hava sahası kullanılacaktı.

Bu cihetle, Fransızlar Ankara'ya İngilizlerden daha çok baskı uyguluyordu. Saraçoğlu, 1940 Mart'ının başlarında, Fransız Büyükelçi René Massigli'ye Türkiye'nin Müttefikler hava sahasını ihlal ederse görmezlikten gelebileceğine dair kışkırtıcı bir imada bulundu. Massigli, Transkafkasya'daki Sovyet petrol sahalarını hedef alan Müttefik bombardımanlarının "tarafsız kalabilecek İran yahut Türk toprakları üzerinden geçmek zorunda kalacağını" ilettiğinde Saraçoğlu, Massigli'nin İngiliz mevkidaşına aktardığı üzere, hemen şu yanıtı vermişti: "İran'ın protesto edeceğinden çekiniyorsunuz yani." Böylelikle Saraçoğlu, Massigli'ye

21 Maclean'ın pusulası, 6 Mart 1940, PRO, FO 371/24846.

"Türkiye'nin protesto edeceğinden korkmalarının gerekmediğini" ima etmiş oluyordu.[22] Massigli'nin raporu Paris'te aynen bu şekilde yorumlanmış, öncesinde askerleri Fransa'dan dağıtma konusunda endişelerini ifade etmiş olan Başkomutan Gamelin, artık "Batı Cephesi'nde savaşılacak başka yerler olabileceği" kanaatine varmıştı.[23]

Müttefiklerin bu entrikalarına heyecan katan, Ankara'da meskûn *Prometheus* olarak bilinen bir Kafkas sürgünleri örgütüydü. Örgütün, İstanbul ve Paris'te de şubesi vardı. Stalin'in bütün kabuslarını büyük bir komploda toplamak istercesine, Ukraynalılar ve Kafkas Müslümanları hatta Gürcüler için kolları bulunan *Prometheus*'u, Polonya hükümeti mali olarak destekledi. İlk karargâhı Varşova'daydı ve Polonya'nın Londra'da bulunan sürgündeki hükümetiyle de irtibatını sürdürüyordu. 1930'ların sonlarına doğru, NKVD'nin kendisinin peşine taktığı casuslardan kurtulmaya çalıştığı için Stalin'in radarına giren Fitzroy Maclean, Ruslara 1831-1859 Kafkas cihadında işkence etmiş meşhur Şeyh Şamil'in torunu Said Şamil gibi *Prometheus* liderleriyle samimiydi. İmam Şamil'in oğlu da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda [93 Harbi] Türk tarafında savaşmıştı. Said Şamil, Beyrut'ta General Weygand'ı buldu, Fransızlardan Stalin'e karşı yeni bir cihada girişmek için silah ve lojistik destek istedi. Ayrıca Londra'da bu fikri tartışmak için Maclean'la da buluştu.[24]

Stalin, kendisine karşı yapılmış bu komplo ve planları bilemezdi. Yine de etkileyici boyutta malumatı bulunuyordu; bildikleri, İngiliz gazetelerinin sızıntılarından ibaret değildi. Sovyet arşivleri, NKVD dosyalarında, düzenli olarak üst düzey Fransız, İngiliz ve Polonyalı subaylarla buluşup, Stalin'in NKVD istihbarat şefi Beria'ya, Müttefiklerin

22 Almanlar Fransız arşivlerini ele geçirip basına sızdırınca, bu görüşme "Massigli Kaçamağı" adıyla yayıldı; Saraçoğlu'nun Stalin'e verdiği tarafsızlık sözünü ihlal ettiği kastediliyordu. Massigli bu konuşmanın yaşandığını açıkça reddetse de görüşmenin hemen ardından İngiltere Büyükelçisi'ne böbürlenerek aktarmasıyla ters düşüyordu.

23 Ankara'da bulunan Knatchbull-Hugessen'dan Dışişleri Bakanlığı'ndaki Orme Sargent'e, 15 Mart 1940, *a.g.e.*, s.
"Batı Cephesi dışında başka yerler..." için bkz., Millman, "Toward War with Russia: British Naval and Air Planning for Conflict in the Near East, 1939-1940," s. 271'de alıntılanmıştır.

24 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 172; Şamil'in Maclean'la görüşmesi için, "FITZROY MACLEAN ve B. CHARVERIAT" arasındaki görüşmeye dair "Compte rendu" (Rapor), 13 Mayıs 1940, VSHD, 7 N 3227.

stratejik planlamalarına dair güvenilir raporlar veren, 59 numaralı çift taraflı ajanın varlığını ortaya çıkarıyor. Beria ve Stalin'in çocukluktan beri tanıdığı sabık Menşevik, Gürcü-Megrel kökenli Michael Kedia olduğuna neredeyse emin olunan "*Ajan 59*," Müttefiklerin askerî müessesesine o kadar derin nüfuz etmişti ki, General Weygand kendisini Beyrut'ta Kafkas ilişkileri üzerine baş danışman olarak görevlendirmişti. Bir Rus tarihçisinin 1991'de Sovyet arşivlerinin açılmasıyla keşfettiğine göre, "*Ajan 59*"un yardımıyla Beria, Stalin'e, "Fransız ve İngiliz subaylar arasındaki kilit nitelikteki iç haberleşmeler dahil, Fransız ve İngiliz Genelkurmayının üst düzey belgelerinin tam metinlerinin" kapılarını açmıştı. Weygand'ın Bakü'ye saldırma planları Moskova'da, daha 14 Şubat 1940'ta, Sovyet diplomatların dost meslektaşlarıyla, mesela Bulgarlarla, laf arasında bahsedebileceği kadar iyi biliniyordu.[25]

Finlandiya'da sürmekte olan bir askerî bozgun, Transkafkasya'da Müttefiklerin muhtemel bir havadan müdahalesi ya da Müttefik deniz kuvvetlerinin, Sovyet işgalindeki Petsamo'ya taarruzu ihtimaliyle karşı karşıya olan Stalin, tüm bunlara acımasız bir gayretle karşılık verecekti. İlk görev, beşerî maliyeti ne olursa olsun, Finlandiya'da cephe hattındaki mevzilerin desteklenmesiydi. 1939 Eylül'ünde Doğu Polonya harekâtını yürütmüş Mareşal Timoşenko'nun tayin edilmesi işe yaradı, Timoşenko yaratıcılığını kanıtladı. Timoşenko, esasen kuzey cephelerinden umudu keserek, dar Karelya Kıstağı'nda 600.000 asker, 2.800 silah ve Fin taktiklerini, özellikle de Molotov kokteylini geçirmez, ağır *KV*'ler dahil yeni tanklar olmak üzere, elindeki her şeyi ana cepheye yığdı. Timoşenko'nun basit ama gerçekçi taarruz parolası "kemire kemire ilerlemek" idi.[26]

Bu parola, Kızıl Ordu tarafından acele etmeden hayata geçirildi. Timoşenko'nun 1 Şubat'ta, 300.000 merminin atıldığı öncü yoğun top ateşiyle başlattığı Karelya Kıstağı taarruzu, bir ay sürecekti. Aralık ayında

25 Bkz., Berlin'deki Bulgar büyükelçisinin Sofya'ya raporu, 14 Şubat 1940, BSA, Fon 176K, opis' 33, del. 66, list' 42.
"Ajan 59" mevzuunda bkz., Jeffrey Burds, "The Soviet War against 'Fifth Columnists': The Case of Chechnya, 1942-1944," *Journal of Contemporary History* 42 (2) (Nisan 2007), s. 284-287.
Rus tarihçinin keşifleri için bkz., *a.e.*, s. 287'de alıntılanmıştır.

26 Trotter, *Frozen Hell*, s. 206-209.
Murmansk ve Arhangelsk'e Müttefik müdahalesi dedikodularına dair bkz., Kotkin, *Stalin*, cilt II, s. 740'te alıntılanmıştır.

Rusların hezimetine sahne olan Taipale yalnız 13 Şubat'ta 50.000 top mermisiyle dövüldü, Finler nasıl olduysa direnebildi. Kızıl Ordu 15 Şubat'ta, Mannerheim hattını geçebilse de Finler, 18 Şubat'a kadar bir "ara istihkam hattına" çekildi ve iki hafta da orada dayandı. 28 Şubat'ta Timoşenko, ara hatta topyekûn taarruz emri verse de Mannerheim ondan önce davranıp, üçüncü savunma hattının ardına çekilerek Timoşenko'yu alt etti; böylece Kızıl Ordu ancak boş siperleri fethedebildi. Ruslar, o noktaya dek, Finlandiya'da 200.000 civarı kayıp vermişti; düşmanın yenildiğine dair bir emare de yoktu. Finlerin morali, 21 Şubat'ta radyodan verilen bir emirden anlaşılıyordu: "Yardım gelmezse, tek bir adam kalıncaya dek mücadele edeceğiz." Sayısal olarak birbirine eş olmayan bu rakipler arasındaki savaşta yürütülen yıpratma harekâtının mantığı şuydu: Savaş, bahara ve yaza sarkarsa, moral çökmese de, Mannerheim'ın siperleri dolduracak adamları tükenecekti. Timoşenko, Stalin'e zaferi altın tepside sunamamış olabilirdi, ama en azından utanç lekesini silmişti.[27]

Timoşenko'nun zaferleri faydalı olsa da, Stalin'in, Müttefiklerin Fin savaşına müdahalesi tehlikesine dair endişesi, bahara kadar devam edecekti. 1940 Şubat'ının sonuna gelindiğinde, Fransız ve İngilizlerin Finlandiya'ya, 15.000 Fransa ve Polonya askeriyle altı İngiliz tümeninden oluşan seferî kuvvet gönderme planları, neredeyse tamamlanmıştı. İlk aşama, 2 Mart'ta Fransa'dan yola çıkacak, 12-13 Mart'ta Finlandiya'ya varacaktı. Nisanda başlatılan Norveç amfibi operasyonu *Catherine*'in planlama süreci de, 1940'ın Şubat ve Mart aylarında yürütüldü. Aynı zamanda Almanlar da kendi hazırlıklarını yürütüyor, bu da İskandinavya'ya Müttefik müdahalesi ihtimalini arttırdığından Stalin'i iyice geriyordu. Norveç'in hem Müttefiklerin hem de Almanların hedefinde, kuzeyde bir liman kenti olan Narvik, uçakla Petsamo'dan 580, Murmansk'tan da sadece 644 kilometre idi. Stalin'in istediği son şey, İngiltere'nin heybetli deniz kuvvetlerinin, Petsamo ve Murmansk yakınında, Kuzey Kutbu sularına girmesi ya da İngiliz, Fransız ve Polonyalıların postallarının İskandinavya topraklarına basmasıydı. Müttefiklerin Finlandiya operasyonunun fos çıktığı, Norveç harekâtının nasıl sonuçlandığı bugün malum olsa da, İngiltere'nin destansı denizcilik geleneği

27 Trotter, *Frozen Hell*, s. 232-233, 242-245, 263.
"Yardım gelmezse...", Irincheev, *War of the White Death*, s. 171'de alıntılanmıştır.

göz önünde bulundurulduğunda, en muhtemel senaryo olan, Hitler'in İsveç'in Gallivare demir madenlerine erişimini kesmek için Norveç'e ve o dönemde Sovyet askerlerinin elinde bulunan, kritik önem taşıyan Murmansk'taki Sovyet askerî ve ikmal üssüne kilometrelerce uzaklıktaki Petsamo nikelini ele geçirmek için Finlandiya'ya, İngiliz eskortunda gerçekleştirilecek bir dizi Müttefik amfibi çıkarma harekâtının nasıl sonuçlanacağı, 1940'ın Şubat ve Mart'ında bilinmiyordu.[28]

Bu esnada Bakü hakkındaki çarşı dedikoduları ayyuka çıkmıştı. Stalin'in engin istihbarat aygıtıyla bu dedikodunun kokusunu almaması mümkün değildi. 1940 Mart'ının başlarında *Vojd*; tarafsız Amerikalılar petrol lojistiği konusunda herkes tarafından en bilgili kaynak olarak görüldüğünden, Moskova'daki ABD Büyükelçiliği'nde, Müttefiklerin Bakü'ye yapacağı bombardımanın Sovyet petrol üretimine muhtemel etkileri üzerine bir soruşturma başlattı. Amerikan diplomatlar Stalin'in soruşturmasını Türklere sızdırınca, onlar da hikâyeyi çenesi düşük Fransa Büyükelçisi'ne aktardı. René Massigli, İngiltere Büyükelçisi'ne duyduklarını şöyle aktardı:

> "Ruslar, Bakü'nün havadan muhtemel bombardımanı konusunda büyük panik içindeler ve hasar tahmini için Amerikalılara danışmışlar. Amerikalılar da bölgenin tamamı petrolle dolu olduğundan, [bombardımanla] eşi benzeri görülmemiş bir yangın çıkar ve tamir edilmesi yıllar alan bir hasar oluşur, demiş."[29]

Amerikalıların iç karartıcı raporunun Stalin'e, Müttefiklerin Finlandiya'ya seferî kuvvet göndermeleri an meselesiyken ve Müttefiklerin Bakü dedikoduları ayyuka çıkmışken teslim edilmesi manidardı. 3 Mart'ta raporu Stalin'e ileten ABD Moskova Büyükelçisi Laurence Steinhardt, İngiliz Büyükelçiliğini, "Stalin Finlandiya'yla başı beladayken Müttefiklerin Kafkaslara müdahalesine kafayı takmış durumda." diye uyardı. Stalin, bu gerginlik hâlinde arka arkaya, sonuçları bugün bile

28 "Programme possible pour le transport du premier echelon français," yak. 22 Şubat 1940; Gamelin'in, "Note Relative a la Participation des Forces Franco-Britanniques aux Operations en Finlande," VSHD, 7 N 2790.
Stalin'in Norveç oyununu yakından takip ettiğinin Molotov'un 1940 Nisan'ındaki tutumundan anlaşıldığı üzerine, aşağıya bakınız.

29 Ankara'da bulunan Knatchbull-Hugessen'den Dışişleri Bakanlığı'ndaki Orme Sargent'e, 15 Mart 1940, *a.g.e.* 15 Mart'ta teslim edilen rapor, en az bir haftalık olmalı.

yankılanan, iki kritik karar aldı. *Vojd*, yirminci yüzyılın insanlığa karşı işlenen suçlarının arasında yerini alan kararını 5 Mart'ta verdi. Stalin'in, hem yeni Alman sınırı yakınlarındaki hassas noktalarda, hem de Sovyetlerin en uç noktalarındaki Gulag kamplarında bulunan Polonyalı esirlerin ortadan kaldırılması üzerine büyük bir teşebbüsü olduğuna dair söylentiler kış boyunca ortada dolaşmıştı. NKVD, 10 Şubat'ta sınır bölgelerinde baskınlar düzenleyip binlerce Polonyalıyı daha esir aldı. 20.000'den fazla subayın da aralarında bulunduğu, toplamda yüz binlerce Polonyalı, Gulag kamplarının dört bir yanına dağıtılmış haldeydi. Beria'nın Ukrayna'nın batısındaki yol inşaatı projelerinde çalışan işçiler, sıradan Polonyalılar yahut gönüllü askerlerken; subaylar ve hükümet yetkililerinden oluşan gruptan 11.262 savaş esiri eski Polonya sınırından geride, Harkov yakınlarındaki Starobelsk'teki çalışma kamplarında, 15.991'i Moskova'nın kuzeydoğusunda bulunan Kalinin (Tver) civarındaki Ostaşkov'da, 2.284'ü Smolensk'in güneydoğusunda kâin Kozelsk'te ve Vologda civarındaki Yuja gibi müphem mevkilerde tutuluyordu. Polonyalıların bu "elit" kamplarının çoğu kaçmayı ya da komşu kamplarla iletişimi engellemek adına, demiryollarından uzakta, ormanlarda bulunuyordu.[30]

Polonyalı subay ve yetkililerin bu kadar dağıtılması ve tecrit edilmesinin, SSCB dahilinde örgütlü bir direniş hareketi tehdidini ortadan kaldırıldığı düşünülebilir. Bunun sebebi; Stalin'in aşırı hassas, ihtiyatlı zihniyeti ya da Polonyalılara duyduğu İç Savaş günlerine dayanan olağanüstü nefret değildi. Hitler'in Yahudi düşmanlığı gibi, Stalin'in Polonyalı nefreti de tersten edilmiş bir iltifattı; hakikaten korktuğu bir halk olan Polonyalıların, bir millet olarak güçlerine duyduğu hasetle karışık saygıdan gelen bir iltifat... Stalin bir keresinde, Yugoslavyalı komünist Milovan Dijlas'a, "Macarlar ve Polonyalılar gibi, kudretli aristokrasiyle yönetilmiş uluslar kuvvetlidir." demişti. Dijlas, Stalin'in "Macarlar ve Polonyalılardan korkusunun kinayeli bir şekilde onların dirayetinin farkında olduğunu gösterdiği" sonucuna varmıştı. Gittikçe artan sayıda Polonyalı sürgün subay ve pilotların, muhtemelen, İngiltere ve Fransa'da Batı Cephesi'nde Hitler'e, yahut Finlandiya veya

30 Pikhoya, vd. (Ed.), *Katyn': Plenniki neob'yavlennoi voinyi*, s. 18-21.
Steinhardt'ın Le Rougetel'e sözleri için bkz. Steve Miner, *Between Churchill and Stalin*, s. 21'de alıntılanmıştır.

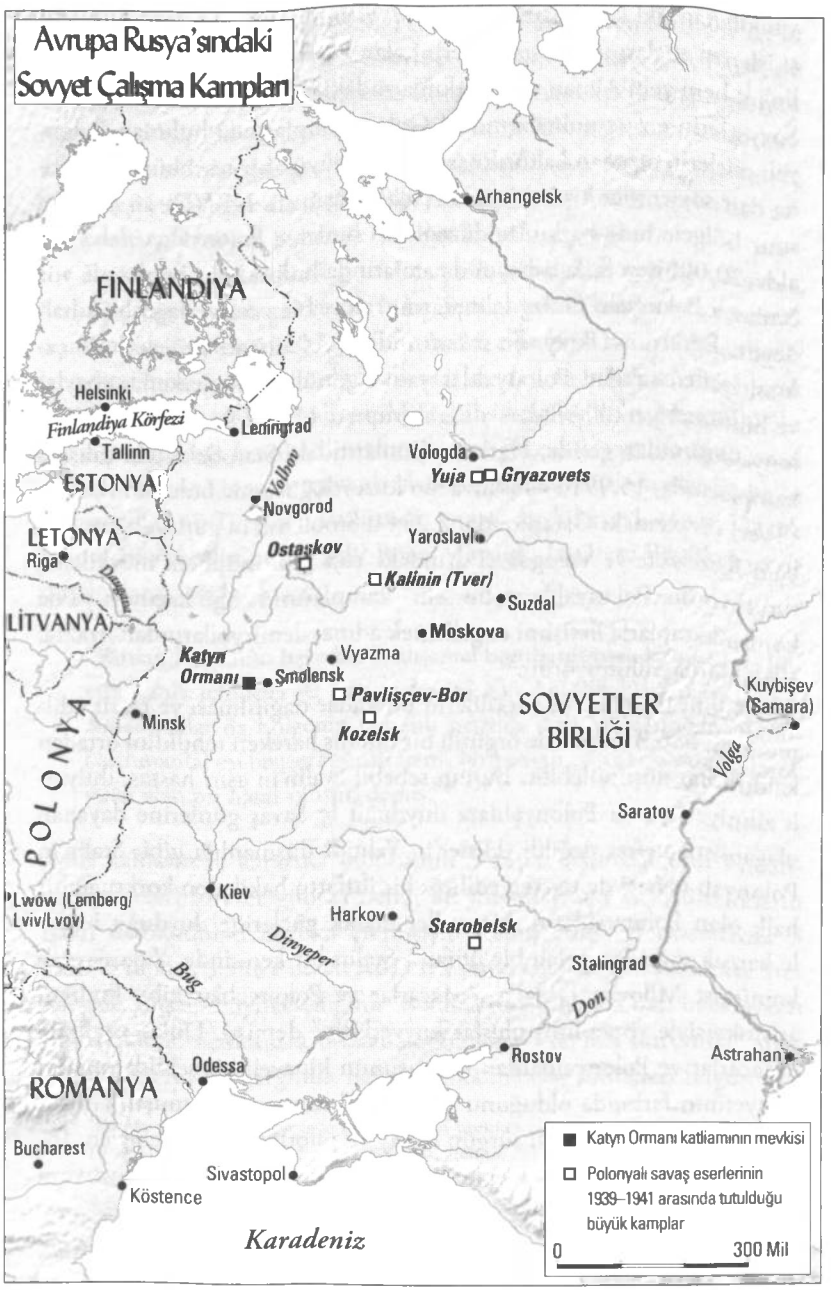
Avrupa Rusya'sındaki
Sovyet Çalışma Kampları
Arhangelsk
FİNLANDİYA
Helsinki
Finlandiya Körfezi
Leningrad
Tallinn
ESTONYA
Volhov
Vologda
Yuja
Gryazovets
Novgorod
LETONYA
Riga
Ostaşkov
Yaroslavl
Kalinin (Tver)
Suzdal
LİTVANYA
Moskova
Katyn
Ormanı
Vyazma
Smolensk
Pavlişçev-Bor
Kozelsk
Minsk
SOVYETLER
BİRLİĞİ
Kuybişev
(Samara)
Volga
POLONYA
Saratov
Kiev
Lwów (Lemberg/
Lviv/Lvov)
Harkov
Starobelsk
Dinyeper
Bug
Stalingrad
Don
Rostov
Astrahan
Odessa
ROMANYA
Bucharest
Sivastopol
Köstence
Karadeniz
Katyn Ormanı katliamının mevkisi
Polonyalı savaş eserlerinin
1939–1941 arasında tutulduğu
büyük kamplar
0
300 Mil

Transkafkasya'da SSCB'ye karşı konuşlandırılmak için eğitim aldığı göz önünde bulundurulduğunda Stalin, Sovyet rejimine karşı Polonyalı "tehdidinin" değerlendirmesinde tamamen hatalı olmayabilirdi.[31]

Beria, 28 Şubat 1940'ta, Ostaşkov ve Kozelsk'teki çalışma kamplarında kaç "Polonyalı polis, jandarma ve subayın" bulunduğuna dair bir çalışma hazırlattığında ilk jeton düştü. Ardından "sınai çalışma kamplarında bulunan, sabık Polonya ordusunda görev yapmış asker ve genç astsubaylar," denizciler dahil yüzbaşı ve üstündeki rütbelerden subaylar (8362 subay), "Polonya hükümetinde görev almış, rejim unsurları ve tüccarlar" (148 kişi) gibi kategorilerde bulunan tutukluları hedef alan bir dizi NKVD yönergesi geldi. Beria'nın hesaplamalarına göre toplamda 14.376 "sabık Polonya subayı, hükümet yetkilisi, [rejimin] asalakları (*pomeşçikov)*, polis, jandarma [ve] gardiyan", iç bölgedeki Gulag kamplarında tutukluydu. Bunların %97'si etnik olarak Polonyalıydı. Beria'nın hesaplarına göre işgal altındaki "Batı Belarus ve Ukrayna'da," 6.348'i yukarıdaki kategorilere uyan, 12.284'i de "casus, sabotajcı, karşıdevrimci ve mülteci" olmak üzere toplamda 18.632 mahpus daha bulunuyordu. İkinci grupta bulunan "tehlike arz eden unsurlar," birden fazla etnik kimlik bulunduran, ihtilaflı sınır bölgelerinde yakalandığından, Beria, 18.632 vatandaştan yalnız 10.685'ini Polonyalı olarak kabul ediyordu. Stalin'e, tüm bu eski subay, aristokrat ve sabık rejimin burjuva yetkililerinin, "hapiste bile Sovyet karşıtı kışkırtmalar ve karşıdevrimci eylemler yürüten Sovyet düşmanları" olduğunu söyleyen Beria, *Vojd*'a "Bunların [Polonyalıların] her birinin Sovyetlere karşı savaşa aktif olarak katılmak için serbest bırakılmayı bekledikleri" uyarısında bulundu. Beria, 5 Mart 1940 tarihli 794/B No.lu çok gizli NKVD yönergesinde, Stalin'e, Alman kökenliler ve Alman vatandaşları dışında, Moskova'yla dost olan rejimlerden birinin koruması altında olanları müstesna tutarak önce dahilde bulunan mahpuslara dair listeden

31 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 180'de alıntılanmıştır. Stalin'in 1940 Mart'ında, Müttefiklerin eli kulağındaki müdahalesine dair paranoyası ve "Katyn Ormanı Katliamı" olarak bilinen vaka arasındaki bağlantıyı, ilk kez kitabının "Ormandaki Mırıltılar," bölümünde, Tolstoy kurmuştur. Fin savaşının Müttefiklerin müdahalesine yol açması endişesi ortadan kalktıktan sonra işlenen cinayetlere dair, Tolstoy'un hiçbir Rus arşiv belgesine erişimi olmadığı düşünüldüğünde, Tolstoy'un, Beria'nın emirleri verdiği dönem Stalin'in muhtemel endişelerini sezmiş olması, büyük bir zihin gücünün göstergesi. Günü gününe kaydedilen Sovyet kaynakları, günümüzde Tolstoy'un deha ürünü argümanının temel çerçevesini kanıtlıyor.

14.700, sonra da 25.700 Polonyalı subay ve üst tabakadan isimleri bulunduran ikinci listeden 11.000 mahpusun, tekrar tutuklanmasını ve "en yüksek dereceden cezalandırılarak idam edilmelerini" önerdi.[32]

Harekât geniş ve karmaşık bir coğrafyaya yayıldığından, NKVD'nin, Beria'nın korkunç emrini hayata geçirmesi haftalar sürecekti, emir verildikten sonra geri dönüşü yoktu. Bu esnada Stalin ve Molotov, Helsinki'ye Mannerheim dahil herkesin beklediğinden çok daha iyi şartlarla barış teklif ederek, Müttefiklerin Finlandiya veya Kafkaslara askerî müdahale planının önünü kesti. Mannerheim, 12 Mart'ta Fransız irtibat subayına, Müttefikler takviye göndermediğinden adamlarının savaşmaya iki haftadan daha fazla devam edemeyeceğini bildirdi. Stalin, savaş öncesinde talep ettiklerinden biraz daha fazlasını kazanmış oldu. *Vojd*, Petsamo, Hanko ve muhtelif Baltık limanlarının yanında, en şiddetli çarpışmaların yaşandığı Karelya Kıstağı'nın tamamını da elde etti ve bölgeye "Karelo-Fin SSC" ismini verdi. Sovyetlerin kazanımları Mannerheim hattını etkisiz hale getirmiş, Leningrad'a stratejik derinlik kazandırmış olsa da bir Sovyet generali, "anca ölülerimizi gömecek kadar toprak kazandık" diye hayıflanmıştı. Vyborg ve Helsinki, hâlâ Finlerin elindeydi ve Sovyetler işgal edemeyecekti. En büyük taviz, 12 Mart'ta imzalanan Sovyet-Fin ateşkesinde verildi; anlaşmada, Terajoki'nin kukla hükümetinin bahsi geçirilmedi. Mannerheim'in yedek kuvvetlerinin tükenmişliği göz önünde bulundurulduğunda, ateşkesin şartları Finler için en iyisiydi. Finlandiya direnmiş; Stalin, İsveç ve Norveç'le savunma paktı imzalamasına müsaade edilmemesinde ısrarcı olsa da istiklalini muhafaza etmiş ve en kötü ihtimalin önünü almıştı.[33]

Sürüsüne bereket acımasızlıkları bir yana, *Vojd*'un da parlak dönemleri olmuştu, bu da onlardan biriydi. Finlandiya'daki barış girişimi, kariyeri boyunca aldığı en kritik karar olabilirdi. Sovyetler o dönemde, diplomatik olarak tamamen izoleydi. Görünürde tüm uygar dünya, Stalin'in taarruzunu kınamada birleşmişti; dört büyük güç (İngiltere,

32 Beria'dan Stalin'e, çok gizli 794/B No.lu talimat, 5 Mart 1940, aynıyla Pikhoya, v.d. (Ed.), *Katyn': Plenniki neob'yavlennoi voinyi*, s. 384-390, belge no. 216'da kopyalanmıştır. Editörler orijinal belgeyi fotokopiyle çoğaltmıştır.

33 Fransız ataşemiliterinden Mannerheim'e telgraf, 12 Mart 1940, 23.50, VSHD, 7 N 2790 (Finlande 1929-1940).
Barış antlaşmasının İngilizce çevirisi için bkz.: http://www.winterwar.com/War%-27sEnd/moscow_peace_treaty.htm.

Fransa, İtalya ve İspanya) ve beş küçük devlet (Macaristan, Türkiye, Irak, İran ve Afganistan) SSCB'ye karşı bir askerî müdahalenin eşiğindeydi. Tarafsız ülkelerin en önde geleni Amerika bile Stalin'e stratejik maddelerin ihracatına ahlaki ambargo getirmekle kalmamış hem el altından hem de göz önünde Kongre'de, Finlandiya savunması için para ve silah toplamıştı. Stalin'in günümüzde haberdar olunan üstün casus ağı göz önünde bulunduğunda, Müttefiklerin planlama belgelerine göre, Fransız-İngiliz-Polonyalı kuvvetlerin ilk aşamasının Finlandiya'ya varması beklenen 12 Mart 1940 tarihinde, Stalin'in Finlandiya'yla anlaşma yapması pek de tesadüfi görünmüyor. Stalin'in Alman ortaklarıyla ilişkisi de Almanların şubatta Finlandiya'yla arabuluculuk yapmaya dair işgüzar teklifini reddettikten sonra âdeta buz kesmişti. Dünyayı karşısına alan Stalin, gururunu bir kenara bırakıp, moral bozucu bir barış anlaşmasına imza atmış ve Müttefiklerin müdahale planlarının ayağını kesmişti. Müttefiklerin, totaliter diktatörlere karşı büyük ittifak kurma şansı da böylece suya düştü. Stalin, bir şekilde Fransa ve İngiltere'nin saldırısından bir kez daha kurtularak, Hitler'i dünyanın en büyük iki imparatorluğuyla savaşında yalnız bıraktı. Zira *Vojd*, eli iyi olmadığında çekilmeyi bilirdi.[34]

Finlerle savaş bitmiş olsa da Sovyet liderlerinin ruhlarının aldığı yaralar iyileşmemişti. Moskova'da paranoya kol geziyordu. Molotov, 30 Mart'ta Yüksek Sovyet önünde yaptığı sert konuşmada, "Ak Finlerin barbarlığını ve vahşetini" serbest bırakan, "kapitalizmin uşakları" Chamberlain, Daladier ve İngiltere ile Fransa'daki İşçi Partili sosyalist destekçileri, "Atleeler ve Blumlara," ateş püskürdü. Alaycılıkla, Sovyet savaş esirlerine karşı, çoğu hayali, bir dizi Fin mezalimini "sözde Batı medeniyetinin meyveleri" olarak tanımladı. Chamberlain'in, "Finlandiya'daki savaşı uzatma çabalarının, dünyanın 'barışsever emperyalist ruhunun' karanlık yönüne bir bakış atmasına sebep olduğunu" hararetle ifade etti. Hiddetinin en şiddetli hedefi de, Finleri komünizmle savaşması için az da olsa *Brewster Buffalo* avcı uçakları ve nakit parayla donatan Roosevelt ve "sözde barışsever ABD" idi.[35]

---

34 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 157, b.a.
Stalin'in Almanların arabuluculuk teklifini reddetmesine dair, bkz., Stockholm'de bulunan Mallet'den oradaki ABD elçisine, 13 Şubat 1940, PRO, FO 371/24792.

35 Molotov'un Yüksek Sovyet'teki konuşması, 30 Mart 1940, BA/MA, RH / 19 / III, s. 381.

Müttefikler müdahale etsin ya da etmesin, Stalin'in eline; en tehlikeli anında, nefret ettiği aristokrat ve burjuva Polonyalı subay ve yönetim kadrosundan kurtulması için bahane vermişti ve o da bu bahaneyi elinden kaçırmayacaktı. 1940'ın Nisan ayının ilk haftasında, Beria'nın listesindeki kamplarda bulunan binlerce Polonyalı mahpus toplandı ve kendilerine Polonya'ya iade edilecekleri bildirildi. Ostaşkov'da mahpusları ölüme gönderirken serenat yapacak bando bile hazırdı. Bir tanık, "tek seferde yüzlercesi" hususi trenlere bindirilen adamların, "Ölüm Meleği'nin gölgesinde olduklarından bihaber olduklarını" aktarıyordu. Başına geleceklerden habersiz mahpuslar, tek tek ses geçirmez hücrelere götürülüp başlarının arkasından vuruldu. Cesetlerin çoğu, Smolensk'in 20 kilometre batısında bulunan, Almanlarca 1943'te cesetlerin keşfedilmesiyle bu suça ismini veren, Katyn Ormanı'na terk edildi. Esasında idamların çoğunluğu şehirlerde gerçekleştirilmiş, cesetler bulunması pek mümkün olmayan kırsaldaki çukurlara atılması için nakledilmişti. Moskova'nın kuzeybatısında, Ostaşkov'a yakın bir kent olan Kalinin'de [Tver] Stalin'in güvenilir NKVD kasabı Vasili Blohin, günde yüzlerce Polonyalıyı infaz eden elli kişilik bir ekibi yönetti. Kozel'sk ve Starobelsk'teki Polonyalı esir kamplarının arasındaki Harkov'da binlerce Polonyalı daha öldürülmüştü. Stalin'in cellatlarınca, 1940 Nisan'ında toplamda, 21.892 Polonyalı savaş esiri katledilecekti. Bunların 15.000'inden fazlası subay, 5.000'i polis, 2.000 civarı da devlet yetkilisi ve iş dünyası lideriydi. Kurbanların biri haricinde hepsi erkekti. Kabaca %8'i Polonya Yahudisiydi. Beria, işi garantiye almak için NKVD ekiplerini idam edilen Polonyalıların eşleri ve çocuklarını bulmakla görevlendirdi ve bunlardan 60.667'si sayıma tabi tutularak Kazakistan'daki hususi çalışma kamplarına sınır dışı edildi.[36]

Beria, Katyn katliamına paralel olarak, Polonyalıların topluca sınır dışı edilmesine dair bir emir daha verdi. Bu seferki kurbanlar SSCB'ye 1939 ve 1940'ta dahil edilen 78.000 Polonyalıydı. Polonya'ya Sovyet nüfus cüzdanını reddedecek kadar sadık olduklarından, sınır dışı edilmek üzere toplanmaları kolay oldu. Molotov-Ribbentrop Paktı'nın sayısız korkunç adaletsizliklerinden biri olarak, bu vatansever

36 Snyder, *Bloodlands*, s. 135-140 ve Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 45'te alıntılanmıştır. Daha fazla tüyler ürpertici detay için bkz., Donald Rayfield, *Stalin and his Hangmen*, s. 378-379.

Polonyalıların %84 gibi büyük bir çoğunluğunu, yargılanma korkusuyla Alman işgal bölgesini terk eden Yahudi göçmenler oluşturuyordu. Şimdiyse Sovyet *Gulag*larında gözden kaybolacaklardı.[37]

Müttefiklerin SSCB'ye karşı savaş planları, tamamen bürokratik ivmede devam ediyordu. Fransa tarafında ivme, Daladier hükümetinin 21 Mart'ta çökmesiyle desteklendi. Finlandiya'yı kurtarmak için bir şeyler yapmadaki başarısızlığından dolayı, Başbakan Daladier, Fransız meclisinde yerden yere vurulmuş; Neville Chamberlain de 19 Mart'ta Avam Kamarası'nın birleşmesinde meşakkatli geçen yedi saat boyunca ağır eleştirilere maruz kalmıştı. Aklı başına gelen Chamberlain, Stalin'i hedef tahtasına oturtma kararı alacaktı.[38]

Diplomatik açıdan ne kadar mantıksız olursa olsun, Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ne savaş açmaya en yakın olduğu an, 12 Mart 1940'ta Sovyet-Fin ateşkesinden haftalar sonraydı. *Mızrak Operasyonu* kod adıyla anılan Bakü'deki Sovyet petrol tesislerine saldırı planları, 28 Mart'ta Paris'te Yüksek Savaş Konseyi'nde karara bağlandı. "Massigli Kaçamağı'nın" en bilinen belgelerinden biri olan 1 Nisan 1940 tarihli raporda Massigli, Türk hükümetinin SSCB'ye karşı bir "taarruz savaşını" değil "savunma savaşını" düşünmeye hazır olduğunu bildiriyordu. Massigli, Müttefiklerin Bakü'yü bombalamadan önce Türkiye'den resmî müsaade istememesi gerektiği kanaatindeydi. Türk hava sahası ihlal edilirse Türkler protesto edebilir ve bu şekilde sorumluluk kabul etmeyebilirdi.[39]

1940'ın Mart ayının son, Nisan ayının ilk günlerinde, Beria'nın NKVD'li haydutları; Stalin'in *Gulag*larda bulunan Polonyalı esirlerini idam için topladığı esnada, Hugh Macphail adında gözü pek bir pilot, İngiliz Havacılık Bakanlığı'nın uzun süredir planladığı Bakü ve Batum petrol tesislerini gözetleme operasyonunu başlattı. Macphail, Irak'ın kuzeyinden *Cloudy Joe*[40] isimli, çift motorlu bir *Lockheed 14 Super Electra* ile havalandı. Macphail ve yardımcı pilotu, şüphe çekmemek için sivil kıyafetler giydi, sivil pasaportlarını yanına aldı ve uçaktaki Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin işaretlerini kaldırdı. *Cloudy Joe*, Bakü

37 Snyder, *Bloodlands*. s. 141.

38 Avam Kamarası'ndaki bu oturumda yaşananların özeti için bkz., Osborn, *Operation Pike*, s. 117-120.

39 Ankara'da bulunan René Massigli'den telgraf, 1 Nisan 1940, orijinal ve Alman mühürlü, titizlikle düzeltilmiş nüshaları ile, QO, 4GMIII/126.

40 İng. Bulutlu Joe. (ç.n.)

üzerindeki Sovyet hava sahasına 30 Mart 1940 sabahı 11.45'te girdi ve cesur fotoğrafçı Alan "*Tubby*"[41] Dixon, kendini uçağın döşemesindeki bir acil panelinden sarkıtarak, Bakü'nün petrol tesislerinin ve şehrin, neyse ki hâlâ ufak çaplı olan hava savunmasının fotoğraflarını çekti; uçak bu esnada şehrin üzerinde bir saatten fazla tur attı. Fotoğraflar incelendiğinde Hazar boyunca tahta sondaj kuleleri 64 metre civarında aralıklarla yerleştirildiğinden, yangın bombalarının, petrolle dolu

41 İng. Tıknaz, bıdık. (ç.n.)

bölgeyi kolaylıkla küle çevirecek büyüklükte bir yangın başlatabileceği anlaşılıyordu. İngiliz Havacılık Bakanlığı bu istihbarattan cesaret bularak 1 Nisan'da Irak'a, İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı'nı takviye için, toplamda 48 adet, yani dört filo, *Bristol Blenheim Mk IV* bombardıman uçağını gönderecekti.[42]

Macphail'in görevi ve Katyn Katliamı arasında bir sebep-sonuç ilişkisi olmasa da, İngiltere'nin silahlı müdahalesine duyduğu korku, Stalin'in en büyük suçlarından birini hayata geçirirken sinirlerini çelik gibi kuvvetlendirmiş olabilir. Bakü'deki başarısızlıktan sonra tetikte olan Batum'daki Sovyet uçaksavarları, 5 Nisan'da Macphail'in *Cloudy Joe*'suna üç top atışı yaptı, hepsi ıskalamış olsa da, her bir atış uçağa daha da yaklaştı. Aynı gün Polonyalılar, Beria'nın hedef listesindeki en büyük ikinci subay kampı Starobelsk'te toplandı, ertesi gün NKVD en büyük kamp Ostaşkov'u boşalttı.

Macphail'in keşif fotoğrafları İngiliz arşivlerinde mevcut. Bu fotoğraflarda, cesaretsiz Chamberlain ve yönetimindeki gönülsüz İngiliz hükümeti yeşil ışık yaksaydı neler yaşanabileceği görülüyor. Suriye'deki Fransız Orta Doğu Komutanlığı, İngiliz hükümetinin desteği olsaydı 15 Mayıs 1940'ta başlatacağı bir operasyonla, Sovyet petrol sanayiine darbe vurmayı umuyordu. Böylelikle Stalin ve Hitler'in savaş makineleri 15 Mayıs itibarıyla, haftalar içinde yakıtsızlıktan ağır ağır felç olabilirdi ama Müttefikler fırsatı kaçırdı. Kudretli güçler, Stalin'in kanlı tiranlığını ortadan kaldırmak üzere bir araya geliyor gibi görünürken, Stalin'in Finlandiya'da kurnazca verdiği tavizler; İtalya, Macaristan, ABD ve diğer tarafsız ülkeler ile Müttefiklerin kendisine karşı savaş açmasının önüne geçiyor, bu esnada Beria'nın katliamları içeriden, Polonyalıların liderliğindeki muhtemel bir direniş hareketini başsız bırakıyordu.[43]

Komünizm, kapitalist dünyayla varoluş mücadelesinde kıl payı kurtulmuş, yine de Stalin hileleriyle hakiki ve muhtemel tehditlerin üstesinden gelmiş ve Sovyetlerin konumunu düzeltmişti. Stalin, Berlin'deki müttefikinden tam zamanında gelen yardımla kısa sürede taarruza devam edecekti.

42 Osborn, *Operation Pike*, s. 144-146, 150.

43 Tolstoy *Stalin's Secret War* eserinin 169 ve 183'üncü sayfalarında aktarmıştır. MacPhail'in 30 Mart ve 5 Nisan'da Bakü ve Batum üzerindeki uçuşlarının kayıtları fotoğraflarla birlikte PRO, AIR 34 / 717'de, yazılı olarak PRO, FO 371 / 24827'de muhafaza edilmektedir.

9

Stalin Taarruza Geçiyor

Baltık Bölgesi, Besarabya ve Bukovina

STALİN, diplomatik ve stratejik mantığa göre, Müttefikler SSCB'ye savaş açmaya yaklaştıkça, kuşatılma ihtimalini ortadan kaldırmak için Hitler'le yakınlaşmalıydı. Buna rağmen Alman liderler, Sovyetlerin Finlandiya'yı işgalinden neredeyse Müttefikler kadar rahatsız olmalarına rağmen Rusların geri çekilmesine sevindiklerini hiç belli etmediler. 1939'un Aralık'ının son günlerinde, Sovyetlerin vaziyeti en kasvetli haldeyken Alman Genelkurmayı, Kızıl Ordu'nun "dev bir askerî aygıt olmasına rağmen, modern teçhizat ve üstün liderliği olan bir orduyla başa çıkamayacağı" sonucuna vardı. Alman Amiralliği, Zapadnaya Litza'daki ortak Alman-Sovyet kutup üssünden birkaç deniz operasyonu düzenleyerek, Stalin'e el altından destek verdi. Alman diplomatlar, İsveç'i, Finlandiya yararına yapılacak bir müdahaleyi Hitler'in düşmanca eylem olarak göreceği ile uyarırken, Alman Dışişleri, İtalya, Macaristan veya Belçika'dan çıkıp Alman bölgesinden Finlandiya'ya gidecek herhangi bir savaş malzemesinin geçişini engelledi. Ribbentrop'un ticari yetkilileri, 11 Şubat 1940'ta Moskova'yla, Almanların tank, hafif bombardıman uçağı, helikopter prototipleri; uçak motorları ve planları; topçu silahları, zırhlı araçlar, silah dürbünleri, inşa hâlindeki bir ağır kruvazör ve Leningrad'a çekmeyi taahhüt ettiği *Lützow*[1] karşılığında Rusların tahıl, petrol, pamuk, manganez, demir cevheri, nikel, krom, platin ve diğer maddeler gibi Rus mallarının ticaret alanını genişleten bir kapsamlı Ticari Antlaşma imzaladı. Alman diplomatlar, bu jestlere rağmen, Fin

1 *Deutschland* [Almanya] ismiyle inşa edilse de, 1939'da ismi Napolyon Savaşları'nda kendine isim yapmış Prusyalı General Ludwig Lützow'dan esinlenerek değiştirilen, ağır kruvazör cinsinden bir savaş gemisi. (ç.n.)

savaşını bitirmek için aracılık yapmayı teklif ederek Stalin'in sinirine dokundu, *Vojd* Almanların aracılık tekliflerini katiyetle reddetti.[2]

Bu saygısızlığa içerleyen Stalin, Finlandiya'yla barış antlaşmasını imzaladıktan sonra, Sovyet diplomat ve ticari yetkililerine, Hitler'in ekibine karşı hem Alman ticari yetkililere vize vermeyi reddetmek veya vize işlemlerini geciktirmek gibi küçük çaplı, hem Polonya'da o ana dek ele geçirdikleri 129.000 Almanı serbest bırakmayı reddetmek gibi siyasi, hem de Almanya'ya taahhüt edilen Kafkas petrolü ve Ukrayna tahılı gibi maddelerin sevkiyatını geciktirmek gibi mühim sonuçlar doğuracak yollarla misilleme yapılmasını emretti. 5 Nisan 1940'ta Büyükelçi Schulenburg, mevzubahis ihlalleri Stalin'in Ticaret Komiseri Anastas Mikoyan'la yaptığı bir toplantıda protesto ettiğinde Mikoyan, Schulenburg'a göre, "ziyadesiyle menfi" bir tavırla karşılık verdi. Schulenburg 8 Nisan'da Molotov'la görüşmeyi talep etti, eften püften bir bahaneyle geri çevrildi. Stalin, Hitler'le stratejik evliliğinden soğuyor gibi görünüyordu.[3]

Moskova ve Berlin arasındaki tüm gerginlikler, aniden vites değiştirmişçesine ortadan kayboldu. Molotov 10 Nisan'da Schulenburg'u görmeyi kabul ederek, "astlarının son dönemdeki aşırı şevkine atfettiği bir hata olan petrol ve tahıl sevkiyatlarının askıya alınmasına" dair özür diledi. "Bu değişime şaşıran" Schulenburg, bunu, Almanya'nın 8-9 Nisan 1940'ta, yıldırım hızında yürüttüğü Danimarka ve Norveç işgallerine yordu. Almanlar İngilizlerden erken davranarak, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim, Narvik ve Oslo'ya çıkarma yapmış ve Müttefiklerin Hitler'in İskandinav demir, kereste ve nikel stoklarına erişimini kesme planlarını da, Sovyetlerin kuzeydeki çıkarlarına İngilizlerin teşkil ettiği tehdidi de ortadan kaldırmıştı. Schulenburg, Ribbentrop'a 11 Nisan'da, "İskandinavya'daki harekâtlarımız Sovyet hükümetini fazlasıyla rahatlatmış olmalı." diye yazdı. Schulenburg'a göre Stalin, "mütemadiyen her şeyden haberdardı"; bu yüzden "Müttefiklerin Norveç ve İsveç'i işgal planlarını da biliyor ve bundan ödü patlıyor olmalıydı.

2 "Aufzeichnung des Auswaertigen Amts vom 26. Februar 1940 über das... 11. Februar 1940... deutsch-sowjetische Wirtschaftsabkommen," Seidl Dokumente'de s. 156-159'da bulunan 118. No.lu belge.
Almanların Finlandiya'da arabuluculuk teklifi için bkz., Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 117, 192.

3 Schulenburg'tan Moskova'da bulunan Molotov'a, 11 Nisan 1940, PAAA, R 104358.

Sovyet Hükümeti İngiliz ve Fransızların Baltık kıyılarında görüneceğini, Fin meselesinin yeniden gündeme geleceğini tahayyül etmişti... nihayetinde iki büyük devletle savaşa girme tehlikesinden korkuyordu..."

Schulenburg'un hoşnutlukla sözlerine eklediği üzere görünüşe bakılırsa, "bu korkularından, *bizim* sayemizde kurtulmuşlardı."[4]

Müttefiklerin gecikmesi ve kararsızlığı, Stalin'in hilekârlıkla Fin savaşını bitirmesi ve Almanların Norveç'i işgali ile stratejik manzara, bir ay içerisinde Stalin lehine gelişti. Müttefikler, Almanlar 9 Nisan'da başkent Oslo'yu işgal ettikten ve Vidkun Quisling başkanlığında bir kukla hükümeti göreve getirdikten sonra bile umudunu yitirmedi; Almanları, İngiliz denizciliği önderliğinde, Narvik'ten sürdüler. Petsamo'ya yalnız birkaç yüz kilometre uzaklığa, Fransız Harici Lejyonu birlikleri, İskoç ve İrlandalı Muhafızlar ile Polonyalı sürgün kuvvetleri ihtiva eden bir karma kuvvet yerleştirildi. Stalin'in, Hitler için haziranda Norveç savaşına onun tarafında katılma dışında yaptığı tek şey, İngiliz filotillasını Narvik'ten süren Alman destroyerlerinin yeniden ikmali için, müşterek Alman-Sovyet kutup deniz üssünü kullanmasına müsaade etmek oldu. Bu esnada İngiliz ve Fransız komünist partileri, Müttefiklerin İskandinavya'daki "emperyalist taarruzunu" kınayan basın kampanyası için harekete geçirildi.[5]

Stalin, 5 Mayıs'ta General Timoşenko'yu, Hitler'in Norveç zaferini kendi zaferiymişçesine kutlarcasına, Sovyetler Birliği mareşali olarak terfi ettirdi. Müttefiklerin müdahale tehdidi azalırken, Mareşal'e hakiki askerî reformlar yapma müsaadesi verdi. Timoşenko, acemilerin eğitim süresini kırk beş günden doksan güne uzattı, amiral ve general gibi Çarlık döneminden kalma eski rütbeleri geri getirdi, üniformalara çeki düzen verdi ve siyasallaşan Kızıl Ordu'nun muhtaç olduğu intizamı tesis etti. Subaylara selam durulmasını yasaklayan 1917 tarihli 1 Nu.'lu *Politbüro* Direktif'i kaldırdı. Halkin-Gol ve Finlandiya'daki muharebelerde Jukov gibi rüştünü ispatlamış subayları terfi ettirdi. Stalin, Timoşenko'ya Kızıl Ordu'yu modernleştirmesi için sonsuz kredi vermişti. Karelya Kıstağı'nda değerini kanıtlamış ağır sınıf *KV*'ler ile 600 tane sipariş edilen aynı derecede dayanıklı, fakat nispeten hızlı olan, son teknoloji ürünü orta sınıf *T-34*'ler dahil, çeşitli tankların üretimi arttırılacak; Rusya'nın Avrupa kıtasındaki topraklarında bulunan demiryollarının uzatılması için gereken ana para yatırılacak, yeni hava

4 a.e. Schulenburg Müttefiklerin planları konusunda da haklıydı. Bkz. "Plan d'Action en Scandinavie," VSHD, 7 N 2790.

5 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 176-177.
Norveç harekâtına dair daha fazla ayrıntı için bkz., Andrew Roberts, *Storm of War*, s. 38-45.

alanları ve tank parkları inşa edilecekti. Böylelikle Fin ateşkesiyle Almanların Norveç zaferi arasındaki duraksama anından, mümkün olduğunca faydalanılacaktı.[6]

Şüphesiz Müttefiklerin müdahalesine dair tehlike tamamen ortadan kalkmamıştı. 9 Nisan'da MacPhail'in Bakü ve Batum istihbarat raporlarını alan İngiliz Hava Komutanlığı, bunları Fransa'nın Suriye'deki Orta Doğu Komutanlığı'ndan General Weygand ile paylaşarak Transkafkasya'ya Müttefik taarruzu üzerine müşterek planlamalara başladı. Havacılık Bakanlığı'ndan Albay Leslie Hollis, 9 Nisan 1940'ta Harp Bakanlığı'na, "Yakında Fransa ve İngiltere Başkomutanlıklarına eş güdümlü bir plan sunabilecek durumda olacağız." diye bildirdi. Harp Bakanlığı'nın Müşterek İstihbarat Alt Komitesi, ümitlerini kaybetmediği yönünde Fransızları temin etmek için Fitzroy Maclean'ı Ankara ve Şam'a gitmeden evvel, Fransa'ya gönderdi; Maclean, orada General Weygand ile görüştü. İngiliz istihbaratçı, Almanların Fransa ve Benelüks ülkelerini işgaline ilk elden şahitlik edebileceği bir tarihte, 13 Mayıs'ta, Paris'e vardı. Maclean'ın görevi 15 Mayıs'ta iptal edildi, böylece üstün Alman askerî girişiminin kurbanı olarak Londra'ya döndü. Maclean'ın yolculuğu öncesindeki Müttefik müdahale planları ve Paris sonrasında kaleme aldığı tezkerenin üstü kapatıldı. Hâliyle İngiliz siyasetçileri, istihbaratçının, Stalin'in değişmez hedefinin "Müttefikler ile Almanya arasındaki savaşı, iki tarafı da zayıflatmak umuduyla uzatmak" olduğuna dair ferasetli gözleminden mahrum kaldı.[7]

Stalin, Almanlar 10 Mayıs 1940'ta uzun zamandır beklenen batı taarruzunu başlatana dek Müttefiklerin Sovyetlere müdahalesi konusunda

6 Ayrıntılar için bkz., Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 758-759.
Rütbeler ve selamlamalardaki reformlara dair, bkz., Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 30.
T-34 tank siparişleri için bkz., TsK VKP (b) 976-368cc No.lu 7 Haziran 1940 tarihli karar, "o proizvodstve tankov T-34 v 1940 godu," 7. No.lu belge, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*.

7 H. L. Ismay, "Plan for Opening and Exercising Control in the Black Sea," 8 Nisan 1940; Hollis'ten Sör Orme Sargent'e, 9 Nisan 1940, PRO, FO 371 / 24846.
Maclean'ın 15 Mayıs'ta Paris'teki İngiltere Büyükelçiliği'nde dosyalanan raporu, PRO, FO 371 / 24850.
Maclean'ın Stalin'in dış siyaseti üzerine tezkeresi, Miner, *Between Churchill and Stalin*, s. 38'den aktarılmıştır.
Fransızların Maclean'a dair görüşü için bkz., "Compte rendu," 13 Mayıs 1940, *a.g.e.* Maclean'ın *Eastern Approaches*'de yer almayan Paris yolculuğu.

rahatlayamadı. Hitler'in taarruzu, Stalin'in Moskova Paktı'nı imzalarken aklında olan ana hedefin gerçekleşeceğini garanti ediyordu. Fransa ve İngiltere, nasıl olduysa kapitalist güçler arasında sahici bir yıpratma harbine girmekten kendilerini kurtardılar, Polonya'yı kaderine terk ettiler ve Almanların müstehzilikle *Sitzkrieg*[8] ismini verdiği, uzun soluklu *Sahte Savaş* boyunca kıllarını kıpırdatmadılar. Batı Avrupa'daki savaşta "tarafsız" olan Rusya, Müttefiklerin pasifliği yüzünden, o ana dek, Finlandiya'da daha fazla savaşmıştı. Bu, Stalin'in planlarına tersti. Ama şimdi İngiliz ve Fransız askerler de savaşacak, kan dökecek ve ölecekti. Stalin'in 1939 Eylül'ünde Dimitrov'a böbürlenerek söylediği gerçekleşmişti; nihayetinde Komünistler "iki kapitalist fraksiyonun... birbiriyle kıran kırana dövüşüp birbirini zayıflatmasını" keyifle izleyebilecekti.[9]

Yine de işler Stalin'in umduğu gibi gitmedi. Alman paraşütçüler bir dizi başarılı harekâtla Belçika ve Hollanda'nın dört bir yanında köprü ve kaleleri ele geçirdi, General Paul Ludwig von Kleist ve General Heinz Guderian'ın panzer tümenleri; Ardenler'i yararak geçti, Fransa'nın müdafaa amaçlı yapılmış "Maginot Hattı"nın yanından dolandı, kuzeydeki ana Müttefik kuvvetlerini tecrit etti ve Manş Denizi'ne doğru hızlıca ilerlemekteydi. Maclean'ın Paris'ten döndüğü 15 Mayıs itibarıyla Hollanda teslim oldu, Müttefiklerin komuta kademeleri panik hâlindeydi. Başbakan Paul Reynaud, Londra'yı, erken olsa da şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Fransa'nın "mağlup edildiğini" bildirmek için aradı. Hitler'in gözü kara taarruzu, beş gün içerisinde stratejik manzarayı akla hayale sığmayacak ölçüde dönüştürmüştü.

Stalin ve Molotov, Alman taarruzunu öğrendiğinde ilkin memnun oldu. Schulenburg 10 Mayıs'ta Berlin'e, haberi paylaştığında Molotov'un "dört köşe olduğunu" güç bela gizleyebildiğini iletti. Molotov, Schulenburg'a, Stalin'in, Hitler'in Almanya'yı İngiliz-Fransız emperyalizminin pençelerinden koruma gereğini "tamamıyla idrak ettiğini ve [Almanların] başaracağından şüphesi olmadığını" söyledi. Yine de Alman zaferlerinin hızı, Sovyet tarafını teyakkuza geçirdi. Stalin ve Molotov, iki tarafın birbirini ağır ağır zayıflatacağı bir yıpratma harbini tercih ederdi. Almanlar zafer kazanmalıydı ama Hitler de düşmanları kadar güçten düşmeliydi. Kruşçev, ileriki yıllarda, Stalin'in

8 Alm. *Oturma Savaşı*. Yıldırım Savaşı'na [*Blitzkrieg*] atfen. (ç.n.)

9 7 Eylül 1939 tarihli kayıt, *The Diary of Giorgi Dimitrov*'da, a.g.e.

Müttefiklerin mayıstaki fiyaskosunun boyutunu haber aldıktan sonra, "Hitler'in kendilerini böylesine ezip geçmesine nasıl müsaade ettiklerini sorarak Fransızlara da İngilizlere de sövdü." diye anlatacaktı.[10]

Tüm bunlara rağmen durum, Sovyetler açısından tamamen fiyasko da sayılmazdı. Irak'taki İngiliz Hava Komutanlığı ve Suriye'de bulunan Fransız Orta Doğu Kuvvetleri, Weygand'ın, 20 Mayıs'ta çöküşün eşiğindeki Fransız üst komutasını devralması için Paris'e çağrılmasıyla kelimenin tam anlamıyla ortadan kalktığından, Müttefiklerin Stalin'in güney kanadına teşkil ettiği tehlike bir anda ortadan kayboldu. Manş Denizi'ne doğru çarpışarak Dunkirk'ten ricat eden İngiliz seferî kuvvetleri varlığını sürdürebilse de İngilizler tamamen müdafaaya itilmişti. Müttefikler, Fransa ve Benelüks ülkelerindeki ricatla eş zamanlı olarak Narvik'i de terk etti. Norveç'in sabık hükümeti ve kraliyet ailesiyle birlikte son birlikler 2-7 Haziran arasında tahliye edildi, İskandinavya'nın hâkimiyeti Almanların eline geçti. Fransa beklendiği üzere mağlup olduğunda; Londra, Alman hava saldırılarıyla ve amfibi işgal harekâtı tehdidiyle karşı karşıya kaldı. İngiltere'nin Sovyetlerin kutup bölgesine yahut Bakü'ye bir harekât düzenlemesi de artık mümkün görünmüyordu.

Bu sırada Londra'da, Norveç ve Fransa fiyaskoları sonrası yaşanan siyasi çalkantıların 65 yaşındaki Winston Churchill'i Downing Caddesi'ne, iktidara getirmesi, Stalin'in hedefleri açısından mükemmel bir avantaj yarattı. Hitler'e karşı selefinden daha sert olmasıyla meşhur Churchill, Stalin'e karşıysa nispeten daha yumuşaktı. İç Savaş günlerinden beri komünist düşmanlarının başı olarak hatırlandığı Moskova'da, Churchill'e tamamen itimat edilmese de yeni Başbakan'ın Finlandiya ve Baltık bölgesini Sovyet nüfuz alanında görüyor olması Paris'te malumdu. İngiliz *Daily Worker*[11] gazetesi ve Londra'daki *Russia Today Society*[12] benzeri Sovyet yanlısı paravan örgütler, Churchill'in; Chamberlain ve Halifax gibi Stalin düşmanlarının kabinelerini tasfiye edip, "sabık hükümetin SSCB'ye düşmanlık politikasına" bir son vereceğini umduklarını dile getiriyordu. Churchill, siyasi konumu Chamberlain ve Halifax'ı tasfiye edecek kadar kuvvetli olmasa da İşçi Partisi lideri

10 Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 768'de alıntılanmıştır.
Molotov'tan Schulenburg'a, Schulenburg'tan Ribbentrop'a, 10 Mayıs 1940, Seidl Dokumente, belge no. 133, s. 179. Ayrıca bkz., Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 193.

11 İng. İşçi Mecmuası (ç.n.)

12 İng. *Bugünün Rusyası Cemiyeti* (ç.n.)

Clement Attlee'yi ekibine aldı ve Attlee'nin tavsiyesiyle Sovyet sempatizanı İşçi Partili milletvekili Stafford Cripps'i Moskova Büyükelçiliği'ne atayarak Stalin'e bariz bir zeytin dalı uzattı. Cripps, Churchill'e, Sovyetlerin Londra Büyükelçisi Mayski tarafından da tavsiye edilmişti. Finleri, Rusları bozguna uğratmaları için destekleyen Sör William Seeds ve John Le Rougetel'in günleri geride kalmıştı. Stalin, Cripps'i 1 Temmuz'da kabul ettiğinde Cripps, *Vojd*'un Churchill'e iletilmesini istediği herhangi bir hususi mesajı aktarmaya söz verdi. Stalin temkinli yaklaşsa da Churchill'in Chamberlain'den sonra büyük bir ilerleme olduğu kesindi. *Vojd*, Whitehall'da daha iyi bir müdafi bulamazdı.[13]

Almanya'nın zaferlerinin üstüne konan Mussolini İtalya'sı, fırsatçı bir şekilde, 10 Haziran 1940'ta, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan edince Sovyetlerin hanesine bir kazanç daha yazıldı. İtalya'nın Fransa'nın güneydoğusunda sergilediği, acınacak haldeki askerî performansı yetersizdi. Bununla beraber diplomatik manzaranın dönüşümü, devrim niteliğindeydi. Stalin sadece üç ay kadar önce Finlandiya'da, Fransız-İngiliz-İtalyan müdahalesi ihtimaliyle karşı karşıyaydı. Şimdiyse Fransa bitik vaziyetteydi; İtalyanların, Müttefiklere müdahalesi de İngilizleri yakın gelecekte Akdeniz'de Mısır ve Süveyş Kanalı'na teşkil eden tehditleri savuşturmakla meşgul edecekti. İktidarda Sovyet sempatizanı Cripps'i Moskova Büyükelçisi olarak atayan Churchill gibi nispeten sempatik biri olan kudretli İngiltere, Sovyet düşmanından neredeyse dostuna dönüşmüştü.

Bu ve diğer tüm sebeplerden dolayı Sovyet yetkilileri, en azından kamuoyu önünde, Almanların Fransa ve Benelüks ülkelerini işgalini destekliyordu. Moskova'da belirlenen *Komintern* çizgisinde hem yazılı propaganda hem de Fransız Komünist Partisi (PCF) lideri Maurice Thorez, Moskova'dan yaptığı kısa zamanda kötü üne kavuşan radyo yayınları ile, Fransızlara Almanlara direnmemelerini öğütlüyordu. PCF

13 *Daily Worker*: "Churchill Asked About Anglo-Soviet Relations," [Churchill ve İngiliz-Sovyet İlişkileri], 31 Temmuz 1940.
Russia Today Society için bkz. başkanından mektup, PRO, FO 371 / 24847.
Cripps üzerine, Stalin'le 1 Temmuz 1940 tarihli ilk görüşmesinin daktilo edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, s. 77.
Mayski'nin Cripps'i tavsiyesi için bkz., Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 775.
Mayski'nin Churchill ve Cripps hakkındaki görüşleri için ayrıca bkz., Londra'dan şifrelenmiş Mayski telgrafında bildirilen Butler'la bir konuşmayı anımsaması, 5 Ekim 1940, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 216.

liderliğinin bu tutumu, partinin parlamentodaki 73 milletvekilinin 21'i dahil yüzlerce vatansever üyesine, tiksintiyle üye kartlarını yırttıracak kadar absürt geldi. Partinin işgalci düşmana verdiği desteğe misilleme olarak 3.000 Fransız komünist tutuklandı, 2.500 parti üyesi mahalli idare görevlerinden alındı.

Tüm baskılara rağmen Fransız komünistleri, Fransız askerlerine "Kahrolsun emperyalist savaş!" gibi yenilgiyi kabullenici sloganlar yazan propaganda broşürleri dağıtıyor, Fransız mühimmat fabrikalarını sabote ediyordu. PCF lideri Thorez, 17 Haziran'da Moskova'dan yaptığı bir açıklamada, "Fransız emperyalizminin tarihindeki en büyük mağlubiyetini almış olması" ile böbürlendi.[14]

Sovyetlerin Hitler'in fetihleri için sağladığı ekonomik desteğin önemi de göz ardı edilmemeli. Alman panzerlerinin Manş Tüneli'ne girerken kullandığı petrolün yüzde kaçının Rus kaynaklı olduğunun hesaplanması güç olsa da, Sovyet enerji ve gıda ihracatına dair sayılar günümüzde erişime açık. SSCB, Fransa ve Benelüks muharebelerine denk gelen 1940'ın Mayıs ve Haziran'ında Nazi İmparatorluğu'na 163.000 petrol ve 243.000 ton Ukrayna tahılı tedarik etmişti. *Wehrmacht*, mayısın son, haziran ayının ilk günlerinde, İngiliz seferî kuvvetlerini Dunkirk'e kadar kovalayıp köşeye sıkıştırırken, Sovyet petrol sevkiyatları Almanların talebini karşılamak için neredeyse eş zamanlı olarak günlük neredeyse dört bin tona kadar arttırılmıştı. Stalin Hitler'e, kelimenin tam anlamıyla, Batı Avrupa'yı fethetmesi için gaz veriyordu.[15]

Batıdaki Alman zaferlerinin, Stalin'in bakış açısından tek menfi yanı çok hızlı gerçekleşmesiydi. Mussolini'nin çakal misali Fransa'nın cesedini hâlâ sıcakken parçalamak istemesi gibi, Stalin de Fransa Muharebesi sıcağı sıcağınayken hak iddiasında bulunmalıydı. *Vojd*, Hitler Fransa'nın şartlı teslimi sayesinde birliklerini doğu yönünde, Sovyet toprak iddialarıyla çakışabileceği Baltık devletleri yahut Romanya'ya geri çekmeden önce harekete geçmeliydi. 16 Mayıs kadar erken bir tarihte İzvetsiya'da bir makalede, tehditkâr bir ifadeyle, Benelüks'teki ezici Alman zaferlerinin "küçük devletlerin, güçleriyle destekleyemeyeceği

14 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 193-194'te alıntılanmıştır.
Fransız Komünistleri arasındaki Moskova hattına karşı ihtilafa dair bkz., Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 111-112.

15 Sayılar Musial, *Kampfplatz Deutschland*, s. 427'den ve Musial, *Stalins Beutezug*, s. 29'dan alıntılanmıştır.

tarafsızlıklarının, bir hayalden ibaret olduğunu kanıtladığı" aktarıldı. Molotov 25 Mayıs'ta, Litvanya Büyükelçisi'ni çağırdı ve ülkesinde Kızıl Ordu askerlerinin kaçırıldığını iddia ederek Vilna [Vilnius], böylesi "provokasyonların" önüne geçmezse, Stalin'in "başka önlemler alacağı" hususunda uyardı. 7 Haziran'da Litvanya Başbakanı Anastas Merkys, Molotov tarafından azarlanmak için Kremlin'e çağrıldı ve Sovyet işgalinin eli kulağında olduğu hissettirildi.[16]

Yine de Stalin zamanından evvel saldırıya geçerse, Finlandiya işgalinde olduğu gibi, Londra'da muhalefet uyandırabilirdi. Dunkirk'ten neredeyse 340.000 Müttefik askerinin başarıyla sonuçlanan tahliyesinden cesaret bulan esrarengiz Churchill, 4 Haziran 1940'ta Avam Kamarası'nda "asla teslim olmayacağız" konuşmasını yaparken; kabinesinin, müstereddit Chamberlain'in kabinesinin aksine, diktatörlerin taarruzuna müşfik bir tutumla yaklaşmayacağını ilan etmiş oldu. Gerçi Churchill, Stalin'e değil Hitler'e teslim olmayacağını kastetmişti. Stalin eğer saldırıya geçmede ağırdan alırsa da, muzaffer Hitler'in muhalefetiyle karşılaşabilir; Hitler, kendisine Alman kuvvetlerince kazanılmış bir başka Sovyet "fetih toprağından" feragat etmekte isteksiz olabilirdi.

Fransız başkenti 14 Haziran'da düştüğünde, Stalin daha fazla beklememeye karar verdi. Molotov, dünya Paris'te olup bitenlerle meşgulken, Tallinn, Riga ve Vilna'ya gönderdiği ültimatomlarda, üç hükümeti de SSCB'ye karşı "savaş hazırlıkları" yapmakla suçladı. Gece yarısından hemen önce, Litvanya Dışişleri Bakanı Juozas Urbshis, Kremlin'e çağrıldı. Molotov, Litvanyalı mevkidaşını, "Oyalanmanın alemi yok." (*Pora prekratit'* şutit') diye ihtar etti. Urbshis, cesaretle, "Bizi kaç askerle işgal etmeyi düşünüyorsunuz?" diye sordu ve "Üç dört kolordu." cevabını aldı. "Yani kaç tümen?" sorusuna Molotov'un cevabı, "Dokuz ila on iki." oldu. Litvanya'nın devlet başkanı Antanas Smetona için yeterdi de artardı bile, hemen Almanya'ya firar etti. Ertesi gün 300.000 Sovyet askeri 2 milyon nüfuslu Litvanya'yı işgal etmek üzere ülkeye giriş yapacaktı. Sovyetlerin Baltık donanması, 15 Haziran gece yarısına dek Litvanya ile Letonya arasındaki Baltık sahil şeridini kıskaca aldı, işgalden kaçma girişimlerini önlemek için limanları kapattı.[17]

16 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 195-196'da alıntılanmıştır. "Başka önlemler almak" ifadesi Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 85'te alıntılanmıştır.

17 Molotov'un, "Polpredam SSSR v Litve, Latviy, Estoni i Finlandi," 14 Haziran 1940, 23.50. Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 11, s. 29-32.

16 Haziran günü öğleden sonra saat ikide Molotov, Letonya Büyükelçisi'ni de benzer şekilde sıkıştırmak için makamına çağırdı. Letonya, Sovyetler Birliği'ne husumetini kanıtlamış "Baltık Antantı'nın" elebaşı olmakla suçlandı. Yine Stalin'in ülkeyi kaç kolorduyla işgal etmeyi planladığı sorulunca Molotov bıkkınlıkla, "muhtemelen iki," cevabını verdi, kuvvetlerin "derhal" varacağını da ekledi. Sıra 14.30'da tam dehşete düşmüş Letonyalı mevkidaşı ayrılırken Kremlin'e varan, Estonya Büyükelçisi'nindi. Estonya büyükelçisi, ülkesinin Litvanya'nın aksine Sovyet vatandaşlarına provokasyonla suçlanmadığıyla itiraz ettiğinde Molotov, Estonya hükümetinin, "hasmane bir tavır takındığı" ile karşılık verdi. Estonya, *Pravda*'da "entelijensiyasının İngiltere'ye sadakati ve Almanlığa dair her şeye nefreti öğütleyen" zihniyeti sebebiyle hususi olarak hakarete maruz bırakıldı. Molotov afallamış Estonya elçisine, ülkesinin üst tabakasının Alman karşıtlığı ve İngiliz hayranlığına misilleme olarak Stalin'in, "Başkent Tallinn dahil büyük şehirlerini" işgal etmeyi düşündüğünü iletti.[18]

Gelecek kırk sekiz saat süresince Kızıl Ordu kuvvetleri, Molotov'un taahhüt ettiği gibi Letonya ve Estonya'da yolunun üstündeki herkesi ve her şeyi yıkarak akın akın ilerledi. Letonya Devlet Başkanı Karlis Ulmanis, halkına radyo aracılığıyla yaptığı son seslenişinde, "Hiçbir yere gitmiyorum, siz de gitmeyeceksiniz." sözünü verdi. Ulmanis, NKVD tarafından tutuklanıp çalışma kampına sürülene dek Başkanlık Sarayı'nda cesaretle görevinin başında durdu. Letonya Sınır Muhafızları komutanı General Ludvigs Bolsteins, dokunaklı intihar mektubunda, "Bizi, kendimizi alaşağı etmeye zorlayan düşman kuvvetlerine boyun eğmektense," kendini öldürdüğünü yazmıştı. Estonya Devlet Başkanı Konstantin Paets, Gulag'a götürüldü ve orada ardında bir iz bırakmadan gözden kayboldu; 1956'da Sovyet esaretinde hayatını kaybetti. Yalnız Litvanya Devlet Başkanı Smetona hayatta kaldı, Sovyet basını da kendisiyle acımasızca dalga geçerek, "Paçalarını sıyırıp dere boyunca bata çıka yürüyerek" Nazi İmparatorluğu'na kaçtığını yazdı.[19]

Stalin'in direniş bile gösterememiş üç ülkeyi acımasızca fethinin son noktasını teşkil eden olay bir tuhaftı. Molotov, Kızıl Ordu'nun

18 Molotov'un 16 Haziran 1940, saat 14.00'da Letonya Büyükelçisi, 14.30'da ve gece yarısında Estonya büyükelçisi ile görüşmesinin daktilo edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 14, 16, 18, s. 33-35.

19 Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 85'te alıntılanmıştır.

Baltık Devletleri, yak. 1940
Pori (Bjorneborg)
FİNLANDİYA
Botniya Körfezi
Sovyetler Birliği işgalindeki Fin toprağı
Ladoga Gölü
Viipuri (Vyborg)
Turku (Åbo)
Helsinki
Leningrad
Hanko
Finlandiya Körfezi
Tallinn
Paldiski
Narva
Volhov
Stockholm
Hiiumaa
Estonya
Peipus Gölü
İlmen Gölü
Novgorod
Sovyetler Birliği, 1940 Haziran'ında Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal ediyor.
Saaremaa
Pskov
Gotland
Pitrags
Windau (Ventspils)
Letonya
Riga
Velikaya
Lovat
Baltık Denizi
Jelgava (Mitau)
Velikiye Luki
Liepāja (Libau)
Dvina
Šiauliai (Shavli)
Litvanya
Memel
Vitsebsk
Smolensk
Wilja
SOVYETLER
Königsberg
Kaunas (Kovno)
Vilna (Vilnius)
Doğu Prusya
Danzig (Gdańsk)
Vilenski Koridoru
Minsk
Dinyeper
Niemen
BİRLİĞİ
Belarus
ALMANYA
Vistula
Narew
Bug
Eylül 1939, Rus-Alman hududu
Polonya'nın Sovyet işgali altındaki yarısı
Homyel
Varşova
Pinsk
Pripyat
Ukrayna
Polonya
Çernigov
Łódź
UMUMİ HÜKÜMET
Lublin
Krakow
Lwów (Lemberg Lviv/Lvov)
Polonya'nın 1939 sınırları
1939 sınırları
Eylül 1939 itibarıyla Rus-Alman hududu
1940 sınırları
Baltık Bölgesi'ndeki Sovyet deniz üsleri
0 50 100 150 Mil

Riga ve Tallinn'i ezip geçtiği günün, 17 Haziran'ın, akşamında Alman Büyükelçi Schulenburg'u aradı ve "Sovyet Hükümetinin," Fransa'yı yeni hezimete uğratmış "Alman Silahlı Kuvvetleri'nin göz kamaştırıcı başarılarına dair en samimi tebriklerini" iletti. Zamanlama tesadüfi değildi. O günün sabahında Mareşal Philippe Pétain Hükümeti, Hitler'den ateşkes istemişti. Molotov, Almanların Stalin'in telaşlandırıcı işgalinin haberini verdiğinde bonkör ruh hâlinde olmalarını umuyordu. Molotov, Almanlara, Fransa'nın Almanya'ya teslim olduğu gün, Stalin'in "İngiliz-Fransız entrikalarına sahne olmalarını engellemek için üç Baltık ülkesini işgal etmek zorunda kaldığını" açıkladı. Stalin'in Tallinn, Riga ve Vilna'nın Müttefik yanlısı ayak oyunlarının hem Berlin hem de Moskova'ya teşkil ettiği tehdidi ortadan kaldıran hamlesiyle, Baltık Antantı'nın "Almanya ile çalışmasının" da önüne geçileceğini söyleyerek sözlerini tamamladı.[20]

Alman büyükelçi, bu hayal ürünü saçmalığı kayıtsızlıkla dinledi. Molotov'a, ihtiyatla, kendilerinden sığınma talep eden sürgündeki Litvanya devlet başkanını barındırmalarının bir sorun teşkil edip etmeyeceğini sordu. Molotov, totaliter bir centilmenlikle, "Sovyet hükümeti açısından, Almanların o şahsa istediklerini yapmasının sorun olmayacağını" söyledi. Molotov'un Baltık işgallerine dair yaptığı açıklamayı Schulenburg'un sakince dinleyişini Berlin'in yeşil ışık yakması olarak yorumlayan Stalin, Halk Savunma Komiserliği'ne terfi ettirdiği Mareşal Timoşenko'ya, 21 Haziran'da, yeni Baltık askerî bölgesinin Kızıl Ordu komutanlarına, "nüfusu silahsızlandırması" ve "direneni vurması" emirlerini ilettirdi. Ardından, güvendiği, "Büyük Terör" süresince rüştünü "kanla" kanıtlamış NKVD şeflerinden üçünü bu ülkelerin başına atadı. Stalin'in sadık yardakçısı Andrey Jdanov, Estonya'dan sorumlu olacaktı. Letonya'yı, Moskova'daki göstermelik mahkemelerin başsavcısı A. Y. Vişinski tasfiye edecekti. Bu ülkelerin içinden en büyüğü ve stratejik açıdan en mühimi olan Litvanya'yı ise Beria'nın Gürcü yoldaşı Vladimir Dekanozov hizaya getirecekti.[21]

20 Molotov'un Schulenburg'la yaptığı görüşmenin daktilo edilmiş hali, 17 Haziran 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 19, s. 40-41.

21 A.e.; Timoşenko "Slujebniya zapiska komanduyuşçego voiskama BOVO [Kızıl Ordu'nun yeni askerî bölgesinin kısaltması]," 21 Haziran 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 23, s. 44-45.
Bu emrin imaları ve Stalin'in siyasi atamaları için bkz. Birshtein, *Smerş: Sekretnoe orujiye Stalina*, s. 151-53.

Sonrasında yaşananlar, Sovyetlerin tarihine aşina olanlar için müteessir edici bir şekilde tanıdıktı. Estonya ve Letonya devlet başkanları o yaz, NKVD tarafından, yanlış toplumsal gruba aidiyet, komünizme muhalefet ve işgalcilerce düşman olarak algılanmak gibi "suçlardan" dolayı Stalin'in köle çalıştırma kampları ağına sürülen, talihsiz, on binlerce Baltık yurttaşının arasındaydı. 7 Temmuz 1940 tarihli tipik bir NKVD yönergesi, Litvanya'da, "tasfiyeye hazırlık... Devlet düşmanı partilerin (Nasyonalist, Voldemarist, Popülist, Hristiyan Demokrat, Genç Litvanyalılar, Troçkici, Sosyal Demokratlar, Milli Muhafızlar ve diğerleri) liderlik potansiyellerinin aktif olarak imhası"nı öngörüyordu. Sağ kurtulan bir Letonyalı, şahit olduklarını şöyle ifade ediyordu: "Gizli polisin korkulan siyah minibüsleri, geceler boyu sokaklarda gezerdi... Yüzlerce adam, kadın ve çocuk, Sovyetler Birliği'nin uçsuz bucaksız topraklarına kaçırıldı."[22]

Gecenin ardından günün doğması kadar doğal olarak, 1917'den beri, bir bölgeye Sovyet Komünizminin yerleştirilmesinin ardından "kamulaştırma" geliyordu ve Baltık devletleri de bundan müstesna değildi. Her zamanki gibi ilk hedef bankalardı. Kızıl Ordu, başkentleri güvence altına alır almaz, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın devlet rezervleri "kamulaştırıldı." Molotov, olağanüstü bir kibirle, işgal altındaki bu ülkelerin, *yurtdışındaki* varlıklarında da hak talep ediyor, ABD büyükelçisine; Amerikalıların, Baltık ülkelerinin New York'taki Federal Rezerv bankasında bulunan altın rezervlerini Stalin'e teslim etmemesine itirazda bulunuyordu. Alman askerî istihbaratının Berlin'e bildirdiği üzere, Hitler'i kışkırtma riskine rağmen, Baltık bölgesinde 330 milyon *Reichsmark* değerindeki Alman mal varlığına da el kondu. Bu esnada bölgede bildirilen tüketim mallarında ortaya çıkan "ani kıtlık," bir müşterinin fark ettiği üzere, Moskova'daki parti depolarının, "takım elbise, kadın elbisesi, ayakkabı, sigaralar, çikolata, kraker, peynir, konserve gibi Sovyet kökenli olmadığı aşikâr yüzlerce yabancı mal" ile dolup taşmasıyla açıklanan bir gizemdi. Yoldaşlarına, "Sovyet kurtarıcıların fethedilen bölgelerden götürdüğü güzel mallar" ile böbürlenen Sovyet yetkilileri, tüm bunların "Kızıl Ordu'nun devraldığı sınır bölgelerinden gelen ürünler" olduğunu kabul ediyordu.[23]

22 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 200-201'de alıntılanmıştır.

23 A.e. Molotov'un Amerika'daki altınlara dair itirazı için bkz.: Moskova ABD Büyükelçiliği'ndeki Thurston'dan, 1 Ağustos 1940, NAA, T 1248, 1. No.lu defter.

Bu yaşananlar ne kadar korkunç olursa olsun, malları kamulaştırılan Baltık sürgünleri, bir bakımdan şanslıydı. Kaunas, Litvanya yakınlarında Dekanozov'un NKVD'si, 450 tutukluyu kurşuna dizip cesetlerini bir toplu mezara attı. Bölgenin üst tabaka tutuklularından bir başka kısmı da işkence ile konuşturulmaya çalışıldı. Hayatta kalan şahitler, kurbanların "diri diri yakılmadan önce demirden çemberlerle ağaca bağlandıkları"nı aktarıyor. Anlatılanlara göre, bazılarının "testisleri acımasızca tekmelenmiş, bazıları cayır cayır yanan ocağa oturtulmuş, tırnaklarının altına iğne çakılmış, çeneleri yerinden koparılmış, gözleri oyulmuş, dilleri kesilmişti."[24]

İşgal ve tasfiye edilen, kamulaştırılan Baltık devletlerinden sonra sıra Romanya'ya gelmişti. Sovyet basını, Stalin'in Romanya'ya karşı hasmane niyetlerini aylardır açıkça ortaya koyuyor; parti organları Romanya'nın, I. Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalarla "Rus" Besarabya'sına el koymasını eleştiriyordu. Romanya'nın, görünürde Rus nüfusu bulunmayan Besarabya'daki iddiaları "emperyalistti" de Sovyetlerinki nasıl emperyalist değildi, orasını açıklayan yoktu. Özellikle ürkütücü bir detaysa, 24 Nisan 1940'ta Beria'nın cellatları binlerce Polonyalı tutsağı katlettiği esnada Molotov'un, Romanya Büyükelçisi Georghe Davidescu'yu, "Romanya'nın Polonyalı mültecileri barındırması Sovyetler Birliği'nde talihsiz bir etki bıraktı." sözüyle uyarmasıydı.[25][26]

Bükreş'te Polonyalıların barındırılması iddiaları, elbette, Stalin'in Romanya topraklarına dair aşikâr olan emperyalist açlığına meşruiyet kazandıran bir hileydi. Sovyetlerin Moskova Paktı'nın kamuya açık kısımlarında kabul edilmiş olmasa da, sabık Rus toprağı Besarabya üzerindeki tasarıları malumdu. Bolşevik propagandacılar yıllardır Besarabya'nın "Antantla iş birliği içinde olan Ak Muhafızlarca" çalındığı düşüncesini anavatanda yaymaya çalışırken, Sovyet bürokratlar harıl harıl çalışıyor; bölgenin 44.422 kilometre kare boyutu, tamı tamına 3 milyon proleter nüfusu ve ekonomik kaynakları üzerine ağız sulandırıcı

Alman mal varlıkları için bkz.: "Geheim! Umsiedlungsverhandlungen für die baltischen Staaten," etiketli Alman askerî istihbarat raporu, 20 Kasım 1940, Moskova Almanya Büyükelçiliği tarafından 23 Kasım 1940'ta iletilmiştir, PAAA, R 101388.

24 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 200-201'de alıntılanmıştır.

25 Molotov-Ribbentrop Paktı'nın ender emarelerinden biri olarak, Almanlar da Bükreş'e "Polonyalıların saklandığına" dair benzer şikâyetlerde bulunmuştu. Yine de Molotov ve Stalin'in aksine Hitler, misilleme olarak ülkeyi işgal etmekle tehdit etmemişti.

26 Moskova'da bulunan Hristov'dan, 21 Nisan 1940, BSA, fon 176K, opis' 33, del' 20, list 5.

raporlar hazırlıyordu. Molotov, daha büyük bir ihtirasla, Ribbentrop'a haber vermeden, Sovyet diplomatlarını Romanya'nın Rusya hâkimiyetine hiç girmemiş Bukovina'sına da Sovyetlerce el konmasının haklılığını anlatmaları talimatını verdi. Buradaki iddiasını etnografyaya dayandırıyordu. Molotov, Bukovina'nın elde tutulur bir Rus nüfusu olmasa da, %38 oranıyla çoğunluğu oluşturan 346.178 Ukraynalının, nüfusun %34'üne tekabül eden 309.733 Romanyalı azınlığın tahakkümü altında olduğunu iddia ediyordu.[27]

Fransa karmaşası bittiğinden daha ihtiyatla hareket eden Molotov, 23 Haziran'da Almanları, Sovyetlerin Besarabya'daki iddialarına ilişkin yoklamak için Schulenburg'u Kremlin'e çağırdı. Molotov, büyükelçiyi uyardı; Romanyalılar, çarlığa ait bu toprağı Stalin'e bırakmazsa, "Sovyetler Birliği, sorunu güç kullanarak çözmek zorunda kalacaktı." Elçiyi, bir zafiyet bulmak için yoklayan Molotov, Sovyetlerin Bukovina üzerindeki iddialarına da vurgu yaptı; zira bölgede "Ukraynalı nüfus mevcuttu." Bunun hiç Rus idaresi altında bulunmamış, 1939 Moskova Paktı yahut sonrasında yapılan anlaşmaların hiçbirinde bahsi geçmeyen Bukovina'da, Sovyet iddialarını nasıl haklı gösterebileceğini açıklamayan Molotov, Almanların yeşil ışık yakmasının "makul" olacağını düşündüğünü söylemekle yetindi. Ne yazık ki Schulenburg, kendisine katılmıyordu. Nazik ancak katı bir tonla, Molotov'u, Romanya'ya yönelik bir Sovyet girişiminin, Macaristan ve Bulgaristan gibi diğer komşuların kıskançlığını körükleyeceğiyle uyardı. Sovyetlerin bu önleyici eylemi, önceden düzgünce karara bağlanmazsa, Almanların "Romanya ürünlerine, özellikle de petrole erişimini tehdit edecek bir karmaşaya sürükleyebilirdi." Schulenburg, Ribbentrop'a, yani Hitler'e, danışmadan Romanya topraklarının tasarrufu üzerine hiçbir görüşe katılamayacağını da ekledi.[28]

Molotov eli boş dönse de Stalin'e göre, Batı Avrupa'da zaferden zafere koşan Almanya'nın stratejik konumunun hassasiyetini doğrulamış olmuştu. Bükreş'in hemen kuzeyinde bulunan Ploieşti bölgesi, Stalin'in kontrolündeki Bakü ve Kafkaslar haricinde, *Luftwaffe*'nin ihtiyacı olan

27 "Spravka o Bessarabiy," 9 ve 19 Eylül 1939 ve "Spravka o rumyinskoy provintsi Bukovine," 7 Ekim 1939, "Spravka o Bukovine," 16 Aralık 1939, AVPRF, fon 125, opis' 21, papka 17, del' 15.

28 Molotov'un Schulenburg'la 24 Haziran 1940 tarihli görüşmesinin deşifresi, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 26, s. 48-49.

petrolün tek kaynağıydı. *Wehrmacht*'ın panzerleri ve motorize tümenleri de bu yakıta bel bağlıyordu. Kullanabildikleri tek diğer kaynak ise, en iyi ihtimalle ihtiyacının çok küçük bir kısmını karşılayabilen, kömürden çok pahalı bir süreç sonucunda elde edilen sentetik yakıttı. Almanya'nın 1940'ta, 1.865 milyon tona tekabül eden petrol ithalatının %50'sinden fazlasını teşkil eden Romanya petrolü, Hitler'in en zayıf noktasıydı. Sovyetlerden yapılan ithalatın oranı %32.5'ti. Stalin, bu zafiyeti sömürme fırsatını kaçırmayacaktı.[29]

Molotov, Stalin'in doymak bilmeyen toprak iştahının bir emaresi olarak, İtalyan Büyükelçi Sinyor Augusto Rosso'yu aynı günün ilerleyen saatlerinde, Türkiye'nin İtalya ve Sovyetler tarafından müşterek parçalanması konusunu açmak üzere Kremlin'e çağırdı. Molotov, Büyükelçi Rosso'ya; Sovyetlerin, Osmanlı Boğazları üzerindeki iddiaları, "Karadeniz'deki üstünlüğü" ve en önemlisi "Sovyetler Birliği topraklarının Batum'un güneyi ve güneydoğusuna doğru [Türkiye'nin doğusu] genişletilmesi," hususlarında destek verirlerse, Stalin'in İtalya'nın "Türkiye'nin diğer bölgelerindeki" iddialarına, neresi olursa olsun, karşı çıkmayacağının sözünü verdi.[30] Meşhur 1916 [Sazanov]-Sykes-Picot Antlaşması'nın faşist-komünist dönemine uyarlanmış, Türkiye'nin bölünmesine yönelik, yeni bir anlaşma ihtimali Rosso'nun dikkatini çekse de, Alman mevkidaşı Schulenburg gibi, o da daha yüksek mevkilere danışması gerektiği cevabını vermişti.[31]

Schulenburg, Ribbentrop ve Hitler'e danıştıktan sonra, 25 Haziran 1940'ta Molotov ile pazarlığa oturdu. Molotov'a, Ribbentrop'un, Moskova Paktı'nda taahhüt edildiği üzere "sulh yoluyla çözüldüğü" sürece, Besarabya üzerindeki hak taleplerini kabul ettiğini iletti. Molotov, Bukovina'nın da "Ukraynalıların" olduğunu dile getirince Schulenburg, masaya bir etnografik ansiklopedi koydu. Molotov'a,

29 Musial, *Stalins Beutezug*, s. 381'de bulunan istatistikler (şekil 2.)

30 Molotov'un Türk-İtalyan gerilimini suistimal fikirleri mesnetsiz değildi. 1940'ın başlarında Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli, Türkiye'ye, Müttefiklerin SSCB'ye yönelik saldırısını desteklerse On İki Adalar'ı İtalya'dan geri alabileceğini aktarmıştı.

31 Molotov'un Russo'yla 24 Haziran 1940 tarihli görüşmesinin deşifresi ve yanında Molotov'un 25 Haziran 1940 tarihli tezkeresi, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 27, s. 51-52.
Massigli'nin Türkiye Bakü'ye Müttefiklerin hava saldırısına yeşil ışık yakarsa İtalya pahasına Ankara'ya toprak vaat etmesi için, bkz., Ankara'daki Massigli'den telgraf, 1 Nisan 1940, *a.g.e.*

Ukraynalılar dışında Romanyalılar, Macarlar, Yahudiler ve hatta Almanlar dahil pek çok halkın Bukovina'da meskûn olduğunu bildirdi. Huzursuz olan Molotov, büyükelçinin itimat edilemeyecek "eski bir Romanya ansiklopedisine" başvurduğu cevabını verdi. Aşağı Karpatlar bölgesinin etnografyası üzerine ateşli bir tartışmadan sonra Molotov, kaba bir mütekabiliyet anlaşması sundu; Sovyetler Romanya'dan Bukovina ve Besarabya'yı alacak, Almanların da kritik petrol kuyuları ve rafinerileri bulunan Ploieşti'yi işgal etmesine müsaade edecekti. Büyükelçiye, "Merak etmeyin, buraları sulh yoluyla alacağız, ama ağır ağır değil." taahhüdünü verdi. Schulenburg, Ribbentrop'un, kendisine Bukovina konusunda açık kapı bıraktığını ifade edip bir uzlaşma teklif etti: Sovyetler, Bukovina'nın, Polonya'daki işgal bölgeleriyle bitişik olan kuzey yarısını alabilirdi. Bükreş'teki Alman diplomatlar, Romanyalılara, boyun eğmeyi telkin edecekti.[32]

Şimdi Stalin karşısına çıkma sırası, Romanya büyükelçisine gelmişti. Molotov, 26 Haziran 1940'ta gece yarısından hemen önce, Büyükelçi Davidescu'ya ültimatom verdi. Sovyet hududundan on kilometre kadar geri çekilmekten tutun da, Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı terk etmeye kadar, bir dizi ağır talebi kabul etmek için, yirmi dört saatleri bulunuyordu. Büyükelçi daha fazla zamana ihtiyaç duyduğunu söyleyince Molotov, açık açık, Stalin'in "Müzakere etmek değil, bölgenin Sovyetler Birliği'ne terk edilmesini istediği" cevabını verdi. Ve ekledi, Kızıl Ordu'nun söz konusu bölgeleri, tez elden işgalini kolaylaştırmak için, Romanya'nın 28 Haziran'a dek, "Çernovitsyi [Cernâuti, günümüzde Çernivitsi], Hotin, Soroki [Soroca], Kişniev [Çisinau], Benderyi [Bender] ve Akkerman'dan [günümüzde Bilhorod-Dnistrovskyi]" askerlerini tamamen geri çekmiş olmasını ve Romanya askerlerinin, Besarabya ile Kuzey Bukovina'nın tüm şehirlerinden tahliyesini üç ila dört gün içerisinde bitirmesini" bekliyordu. Molotov, bunu da kısa sürede üç güne düşürdü. Sovyet komiseri, "tüm kamu varlıklarını [Kızıl Ordu'dan] askerî yetkililere teslim etmeleri" şartıyla, savunmasız Romanya vatandaşları ve yetkililerinin işgal bölgelerinde yaşamaya devam etmelerine müsaade edileceğini, "bonkör" bir tavırla, bildirdi. El konan varlıklardan biri, içinde, sırayla, 115 ve 117 lokomotif motoru, 256 ve

32 Molotov'un Schulenburg'la 25 Haziran 1940 tarihli görüşmesinin deşifresi, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 28, s. 52.55.

1940'ta Romanya Toprakları El Değiştiriyor
SOVYETLER BİRLİĞİ
POLONYA
Alman işgali altındaki Batı Polonya, Eylül 1939
SSCB işgali altındaki Batı Polonya, Eylül 1939
Kovel
Bug
Kiev
Dinyeper
Jitomir
Ukrayna
Lwów (Lemberg/ Lvov/Lviv)
Vinnitsa
SLOVAKYA
Rutenya
Karpatlar
Munkács
Çernauti (Çernovitsy/ Çernivitsi)
Hotin
Dinyester
Soroki (Soroca)
Bug
Transdinyester
Besarabya
Prut
Kişinev (Çisinau)
Satu Mare
Budapeşte
MACARİSTAN
Tuna
Transilvanya
Moldova
Roman
Benderi (Bender)
Odessa
Oradea
Cluj (Klausenburg)
Târgu Mureş
Siret
Akkerman (Bilhorod-Dnistrovski)
Arad
Kili Kolu
Timeşvar
Transilvanya Alpleri
Galaţi
Novi Sad
ROMANYA
Brăila
Tuna Deltası
Ploeşti
Belgrad
Piteşti
Tuna
Bucharest
Köstence
Wallachia
Dobruca
YUGOSLAVYA
Tuna
Varna
Sofya
BULGARİSTAN
Karadeniz
Burgaz
1940'ta SSCB'nin işgal ettiği Romanya toprakları
1940'ta Macaristan'ın işgal ettiği Romanya toprakları
1940'ta Bulgaristan'ın işgal ettiği Romanya toprakları
1940'ta Macaristan'ın işgal ettiği Çekoslovakya toprakları
Ploeşti petrol sahaları ve rafinerileri
0
100
200 Mil
İstanbul
YUNANİSTAN
TÜRKİYE

295 birinci sınıf vagon, 4.109 ve 2.435 yolcu vagonu ve katar, 312 ve 120 sarnıç ile depo vagonu olmak üzere, Besarabya ve Kuzey Bukovina'nın demiryolları oldu.[33]

28 Haziran'da Sovyetlerin Romanya'yı işgali, programa göre başladı, hatta Romanya askerî yetkilileri, tahliye için 10.00'a kadar mühletleri olduğuna dair temin edilmesine rağmen, Kızıl Ordu'nun ilk işgal kuvvetleri Besarabya hududunu sabah dörtte geçtiğinden hedeflenen programdan ileride gidiyordu. Romanya'nın durumunun çaresizliğine, Macar askerlerinin Transilvanya hududunda harekete geçmesi ve Bulgar tarafının da, Romanya'nın, Sofya'dan savaş sonrası anlaşmalarıyla kopardığı Güney Dobruca yakınlarına yığılmaya başlaması eklendi. Romanya'nın kâğıt üstünde garantörü İngiltere, askerî yardım teklif edemeyecek kadar uzak olsa da, etmeyeceği taahhüdünü de vermedi. İtalya da Romanyalılara sempatiyle yaklaşıyordu ama Mussolini, Berlin'in onayı olmadan hiçbir taahhütte bulunamazdı. Yalnız Alman hükümeti yardım edebilecek durumdaydı ve petrol kaynaklarının işleyişinin durmasından endişe eden Almanlar da Bükreş'e, Sovyet taleplerine direnmemesi uyarısında bulunacaktı. Diplomatik açıdan yalnızlaştırılmış ve karşısındaki Sovyet kuvvetleriyle arasında kuvvet bakımından dağlar kadar fark bulunan Romanyalıların, Stalin'in acımasız ültimatomuna riayet edip çekilmekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Çekilmeleri için üç gün mühlet verilmiş ve altı saatlik ek bir süre bile bahşedilmemiş Romanya askerleri, Romanyalı bir yetkilinin aktardıklarına göre, riayet ettikleri halde kendilerini "Romanyalıları acele ettirmek ve bol bol erzak, mühimmat ve harp malzemesine el koymak için ricatlarını kesintiye uğratma yolunu seçen" işgalcilerce sıkıştırılmış bir halde bulmuşlardı. Böyle bir aşağılanmayı asla unutmayacaklardı.[34]

---

33 Molotov'un Romanya'ya Büyükelçi Davidescu'ya 26 Haziran 1940'ta teslim edilen ültimatomu ve ikili arasındaki 27 Haziran 1940 tarihli görüşmenin deşifresi, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 32 ve 34, s. 61-66.
27 Haziran muhtırasında talep edilen Romanya demiryolları mülkiyeti için bkz., Moskova'daki Romanya sefaretine çekilen 16 Haziran 1940 tarihli, adı geçen belgelere atıfta bulunan protesto, "sovetso-rumyinskogo soglaşeniya ob evakuatsi Bessarabi i Severnoi Bukovinyi ot 28 iyunya c.g.," AVPRF, fon 125, opis' 22, papka 18, del' 1.

34 Gafencu, *Prelude to the Eastern Campaign*, s. 293.
Hududu sabah saat 10'da değil 4'te geçen Sovyet askerleri için, *Kurentul*'dan 8 Temmuz 1940 tarihli bir kupür, *Tass*'ın işgali konu alan Romanya basınından haberlerin özeti, AVPRF, fon 125, opis 22, papka 90, del' 35.

Stalin bu şekilde komünizme ucuz yollu bir zafer daha kazandırmıştı. Aynen Molotov'un Yüksek Sovyet'teki konuşmasında böbürlendiği gibi, Besarabya'nın "sulh yoluyla" işgali, Sovyet hudutlarına 3.2 milyon insanın yaşadığı 45.000 kilometre kare; Kuzey Bukovina'nın ele geçirilmesi ise yarım milyon insan ile 6.000 kilometre kare toprak kazandırmıştı. İki haftadan az zamanda, Stalin, komünizm tebaasına Baltık ilhakları dahil on milyon yeni kişi katmıştı. Sovyet nüfusu, önceki güz Polonya ilhakıyla katılan on üç milyon kişiyle beraber, her ne kadar Molotov kendilerinden bahsetmemiş olsa da Sovyet işgalleri altında ezilen yahut NKVD'nin infaz ettiği talihsiz insanlar hariç, 23 milyon artmıştı. Molotov konuşmasında; Stalin'in, Besarabya'nın kıyı bölgesini Tuna'nın ağzına kadar ele geçirerek SSCB'ye, "Avrupa ülkelerinin birçoğunun ticari üretiminin üzerinden aktığı, kıtanın en kudretli nehrinin kontrolünü verdiğiyle" övündü. Sovyetlerin Bukovina'ya girmesi Transilvanya'yı ikiye bölmüş; zengin tarım toprağı ve Hitler'in savaş makinesine yakıt sağlayan petrol kuyu ve rafinerileri olan Eflak ovasının etrafını bilfiil sarmıştı. Bu esnada "Moldova SSC" adı verilen yeni bölgenin "Ukrayna ve Moldova uyruklu sakinleri, komünizmin nimetlerinden" faydalanacaktı.[35]

Bu nimetlerin arasında, bankaların ve özel firmaların yağmalanmasından sakıncalı sınıflara mensup insanların topluca sürülmesine kadar, herkesin malumu olmuş Sovyet zorbalıkları bulunuyordu. İşgal altındaki Romanya'nın Sovyetleştirilmesinin, Doğu Polonya'nın ve Baltık bölgesinin akıbetinden tek farkı, artık Sovyet işgalinin ne anlama geldiğine dair hiçbir yanılgı olmamasıydı. Bir gün bile ihtar verilmemiş yerel halk, taşınabilir varlıklarından yanına alabileceği kadarını hızlıca toparlayıp kaçtı. Cernâuti'de [Çernivitsi] yurdundan edilenlerden biri, tanık olduklarını şöyle aktarıyordu: "Kiliseler ölüm haberi verircesine çanlarını çalıyordu. İnsanlar koşuşturuyordu. Bazıları diz çöküp dua ediyorken çoğunluğu yaşananlara inanamıyordu. Caddelerde ağıtlar yakılıyordu." Cernâuti'den ayrılan son tren, 28 Haziran günü saat 14.00'da insanlar ve vagonlara sığdırabilecekleri kadar eşyalarıyla doluydu.[36]

35 Molotov'un Yüksek Sovyet'teki 1 Ağustos 1940 tarihli konuşması, Alman Dışişleri'nce tercüme edilmiş ve saklanmıştır, PAAA, R 261183.

36 Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 90'da alıntılanmıştır.

Arkada bırakılanlar daha talihsizdi. Tüm Sovyet işgallerinde olduğu gibi, bankalar ve mühim Alman varlıkları dahil, özel iş yerleri kamulaştırıldı. Bu kamulaştırmalar, Moskova Paktı'na ciddi etkileri olacak, hasmane bir hareketti. İşgalin ilk iki haftasında, 51.391 sabık Romanya vatandaşı, işgal kuvvetlerince göz altına alındı. 2 Ağustos 1940'a gelindiğinde bu sayı 200.000'i geçiyordu. Yıl sonunda ise, eskiden Romanya vatandaşı olan 300.000 kişi, "Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"nden, Sovyetlerin iç kesimlerindeki Gulag kamplarına sürülmüştü.[37]

Stalin, Almanların Fransa'yı mağlup etmesinin ardından Baltık devletleri, Besarabya, Kuzey Bukovina'ya yönelik fırsatçı eylemleriyle, hâlâ bir şekilde hem Hitler'in rakiplerinin hışmından kaçıyor hem de Hitler'le ortaklığının meyvelerini topluyordu. İngiltere, Churchill'in deyimiyle, "en parlak anında" Nazi Almanya'sına karşı tek başınaydı. Ama niyeyse, Berlin'in ittifak ortağı Stalin'e, 1939 Ağustos'undan beri Hitler gibi yedi bağımsız devleti işgal etmiş olmasına rağmen, savaş ilan *etmemişti*.[38] Ancak Hitler'in sabrının bir sınırı vardı ve Stalin aşağı yukarı o sınıra varmıştı.

37 Kozlov'dan Molotov'a, 15 Ağustos 1940, RGASPI, fond 82, opis' 2, del' 1302, list' 11. Kamulaştırılan Alman mülkiyeti için bkz., "Geheim! Umsiedlungsverhandlungen für die baltischen Staaten.," etiketli Alman askerî istihbarat raporu, 20 Kasım 1940, *a.g.e.* Tehcir edilen Romanyalıların sayısına dair tahminler için bkz., Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 205-206.

38 Hitler'in işgal ettiği yedi ülke Polonya, Danimarka, Norveç, Lüksemburg, Hollanda ve Fransa iken Stalin Japonların işgal ettiği Çin Mançurya'sını, Polonya, Finlandiya, Litvanya, Letonya, Estonya ve Romanya'yı işgal etmişti.

10

Tuna Deltasında Kapışma

HİTLER ve Ribbentrop, Sovyetlerin Romanya'daki toprak taleplerinde nihayetinde mutabık olsa da, buna baskı altında rıza gösterdikleri barizdi. Stratejik açıdan ifade etmek gerekirse, Hitler'in dizginleri Stalin'in elindeydi. Alman savaş makinesinin Bakü'den gelen Rus petrolünün akımına bağlı olmasının yanında; yakıt, Karadeniz'in bir ucundaki Batum'dan öbür ucundaki Odessa'ya gönderiliyor, sonra Romanya üzerinden Orta Avrupa'ya ulaştırılıyordu. Rusya'ya ait petrol ve Ploieşti'de rafine edilen Romanya petrolü, artık Nazi İmparatorluğu'na Sovyet kontrolündeki topraklardan geçerek ulaşacaktı. Alman savaş makinesi, Galiçya bölgesinden geçen petrol ikmal yoluna o kadar bağımlıydı ki, Alman diplomatlar, Sovyet istihkamcılar Doğu Polonya'daki diğer demir yollarını daha geniş olan Rus ray açıklığına göre ayarlarken, Sovyetlerin Cernâuti'den [Çernovitsyi / Çernivtsi] Krakow'a uzanan çift raylı demir yolunun kritik Odessa uzantısını, Avrupa standart ray açıklığında bırakması konusunda ısrar etmişlerdi. Moskova Paktı, Doğu'nun kaynaklarını Berlin'e açarak Hitler'in, son savaşta Almanya'nın felaketine yol açan İngiliz blokajını atlatmasına yardım ederken, ülkeyi aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin ekonomik vasalı hâline getirmiş oldu.[1]

İngiltere savaşta kaldığı sürece Hitler, gururunu bir kenara bırakıp, Stalin'in külfeti gittikçe artan taleplerine rağmen sabredecekti. İngiliz İmparatorluğu ile savaşa devam etmek istediğinden değildi. Hitler, 17

1 "Almanya (ve Müttefiklerinin) Sovyet Bölgesinin İşgalinden Kazanımları" üzerine 17 No.lu OSS [Office of Strategic Services (Stratejik Hizmetler Ofisi; ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın (CIA) öncülü)] raporu, 14 Mart 1942, USAHEC, Donovan Papers, kutu 32C.

Haziran'da Fransa'nın barış istediğini öğrenince, "Batıdaki savaş bitti. Fransa mağlup edildi, kısa zamanda da İngiltere'yle anlaşmaya varacağım." demişti. Vatikan, Stockholm ve hatta Berlin'deki ABD Büyükelçiliği gibi aracılarla Londra'ya barış teklif edildi. Avrupa'daki savaşın devamını garantileyen, Hitler'in kibri değil, Churchill'in ilkeli bir şekilde masaya oturmayı reddetmesiydi. Hitler öfkelendi, 13 Temmuz'da Berchtesgaden'da Genelkurmay Başkanı Franz Halder'e, barış şartlarını ciddi olarak tartışmak istemediğini, çünkü Churchill'in "Rusya ve Amerika'ya bel bağladığını" söyledi. Kıta ayarındaki güçlerin ikisi de savaşa girmemiş olsa da Churchill, Hitler'e karşı eninde sonunda kendi tarafına geçeceklerine inanıyordu.[2]

Amerikalıların tarafsızlığı, Atlantik'te operasyonda bulunan Alman u-botları saygı göstermek zorunda olsa da, büyük ölçüde yanıltıcı idi. 1936, 1937 ve 1939'da onaylanan bir dizi "Tarafsızlık Yasası," Başkan'ın Londra'ya askerî yardım yapmasının önüne geçiyordu.[3] Roosevelt yine de el altından yürüttükleri yazışmalarda Churchill'e, Almanya karşısında İngiltere'nin yanında olduğuna dair net bir tavır izledi. Başkan'ın yazışmalarının muhaliflerince ele geçirebileceği ihtimalinden dolayı, Churchill, mektupları dikkat çekmeyen "eski bir denizci" müstearıyla kaleme alıyordu. Avrupa'daki İngiliz kuvvetleri, daha Dunkirk tahliyesi ile kurtarılmamışken, 26 Mayıs'ta, Avrupa'daki Müttefik kuvvetlerinin diz çökmekte olduğu anlaşılınca Roosevelt, İngiliz donanmasının Almanların eline geçme tehlikesi mevcutsa, İngilizlere, "donanmanın tamiri için" Amerikan limanlarını açmayı teklif etti. Jesti takdir eden Churchill, bu düşündürücü hediyeyi, belki de Roosevelt'e İngiliz donanmasını teslim ederse geri alamayacağını düşünerek, reddetti.[4]

Başkanlık seçiminin düzenleneceği 1940'ta Avrupa'daki savaşı bahane eden Roosevelt, emsali görülmemiş bir şeyi, arka arkaya üçüncü kez başkan olmayı hedefliyordu. 19 Temmuz'da Demokrat Parti

2 Boog, v.d., *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg*, c. IV (*Der Angriff auf die Sowjetunion*), (ileride Boog, v.d., *Angriff* olarak anılacaktır), s. 4, 6.

3 Düzenlemeler o kadar sıkıydı ki İngiltere, 1939 Mayıs'ında savaş başlamadan önce aldığı silahların ödemesi için, Atlantik'in öbür yanına altın külçe sevk etmeye başlamıştı. Servetin el değiştirerek İngiliz imparatorluğundan Birleşik Devletler'e geçmesinin işareti olan, savaş süresince nakledilen altınlarla beraber, bu külçeler Fort Knox'a [Fort Knox, Kentucky'deki ABD Askerî üssünün yanında bulunan ABD Külçe Altın Rezervi] gönderilmiş ve orada kalmıştı.

4 Hitchens, *Phoney Victory*, s. 91-93.

Kongresi'nde yaptığı adaylığı kabul konuşmasında, tedbirli bir tutum izleyerek, ABD'nin "kendisine saldırılmadığı sürece" savaşa girmeyeceğini söyledi. Yine de "totaliter devletlerin" ABD'nin stratejik düşmanı olduğunu ve hükümetinin "batı yarımküresini" dışarıdan gelen taarruza karşı müdafaa edeceğini ilan etti. Bu konuşma, Churchill'in ABD müdahalesi umutlarını filizlendirdi; aynı günün erken saatlerinde, Hitler'in *Reichstag*'ta, "Bir kez daha Büyük Britanya'nın muhakeme yeteneği ve sağduyusuna sesleniyorum... Bu savaşın devamı için hiçbir sebep görmüyorum." sözleriyle yaptığı barış yoklamasının tabutuna da çivi çaktı. Roosevelt, 13 Ağustos'ta Kongre'yi baypas edip, İngiltere'nin Karayipler, Bermuda ve Newfoundland'deki deniz ve hava üslerini doksan dokuz yıllığına kiralama karşılığında İngiltere'ye elli adet I. Dünya Savaşı'ndan kalma, rafa kaldırılmış destroyerleri göndermeyi kabul edince Churchill'in, Hitler'in barış teklifleri üzerine düşünmeyi reddetmesinin haklılığı, fahiş bir fiyata olsa da, kanıtlanmış oldu.[5]

Sovyetler mevzuu hâlâ Berlin'i rahatsız ediyordu. Stalin, kâğıt üzerinde, Hitler'in müttefiki ve ortağıydı. Yine de İngiltere'nin SSCB'ye savaş ilan etmeyi reddetmesi, Sovyetlerin "tarafsızlığı" ve Churchill'in Nazi Almanya'sına yönelik Sovyet müdahalesi umutlarının varlığı, Berlin ve Londra arasında muhtemel bir mutabakatı engelliyordu. Hitler, Stalin'e ne kadar kızgın olursa olsun, *Vojd*'un yanında durmaktan daha iyi bir seçeneği yoktu. *Führer*, 19 Temmuz'da *Reichstag*'ta yaptığı konuşmada, dünyaya, "Ne Almanya'nın ne de Rusya'nın bugüne dek kendilerini ilgilendiren bölgeler dışında bir yerde bir adım attığını" ilan ederek Moskova Paktı'na bağlılığını yineledi.[6]

Stalin de benzer mantıkla, Batı Avrupa'daki Alman zaferlerinden her ne kadar endişe duysa da, Hitler'le bağlarını koparmak için ortada

5 *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, 317. dipnot.
Tarafsızlık Yasası ve destroyerlere dair daha fazla bilgi için bkz., Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and U.S. Foreign Policy, 1932-1945*, s. 244-245.
1939 Mayıs'ında başlayan altın sevkiyatı ve üs karşılığı destroyer anlaşmasının aşırı şartları üzerine, bkz., Hitchens, *Phoney Victory*, XVI, s. 110-111.

6 Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 46'da alıntılanmıştır.
Hitler'den Halder'e, Halder'in Savaş Günlüğü, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 54, s. 115-116.
Hitler'in Fransa'nın teslim olmasından sonraki ifadeleri: Scheil, Die Eskalation des Zweiten Weltkriegs von 1940 bis zum Unternehmen Barbarossa 1941, s. 46'da alıntılanmıştır.

hiçbir sebep görmüyordu. *Vojd*'un Fin savaşını martta bitirmek için yaptığı usta işi manevralar ve haziranda Fransa'nın mağlup edilmesi, Fransız-İngiliz kuvvetlerinin Kafkaslara müdahalesi riskini ekarte etti. Almanların ele geçirip Moskova'yla paylaştığı belgelerle bu bölgeye yönelik planların doğrulanmasıyla, Moskova'nın Londralı emperyalistlerle iş birliği yapabileceği ihtimalini ortadan kaldırmış oldu. Fransa'da ele geçirilmiş, suç teşkil eden bu belgeler, 5 ila 12 Temmuz arasında Alman gazetelerince yayınlandı ve "Massigli Kaçamağı" adı verildi. Bakü'ye yönelik planlar Chamberlain dönemine dayansa da, bu belgeler Stalin ve Molotov'a, Churchill ile yeni büyükelçisi Cripps'e soğuk yaklaşmaları için sağlam bir sebep verdi. Molotov, Hitler'in *Reichstag* konuşmasına Stalin'in cevabını, 1 Ağustos'ta Yüksek Sovyet önünde tebliğ etti. Moskova Paktı'nın, hüsnütabirle "Doğuda Almanya'ya sükuneti garanti ederken, batı hudutlarımız boyunca güvenlik önlemlerinin alındığı süreçte, sürtüşme ihtimalini ortadan kaldırdığını" dile getirdi ve "Avrupa'daki durumun aldığı yön, Moskova Paktı'na hasar verememiş, aksine ehemmiyetini ve devamına olan ihtiyacı kanıtlamıştır." dedi.[7]

Molotov, konuşmasında; Berlin'e karşı itidalli yaklaşmasına rağmen, İngiltere ve Fransa'ya dokundurmalarda bulundu. Almanlar, Müttefiklerin Bakü'yü bombalama planlarını ortaya çıkardığından, Molotov'un bu çıkışı şaşırtıcı değildi. Fransa'nın askerî aşağılanmasını, "[Fransa] liderlerinin, Alman mevkidaşlarının aksine, Sovyetler Birliği'nin Avrupa işlerindeki ağırlığının kadrini bilmeyi" inatla reddetmesine yordu. İngiltere'ye gelinceyse, İngiliz pilotların Kafkaslar üzerindeki uçuşlarına değinmemeyi tercih etti; hâlihazırda bunların sorumlusu olarak, basit ve daha az tehlike arz eden Türkiye ve İran'ı görüyordu. Molotov, bunun yerine Churchill'in "Amerika'nın yardımına bel bağladığından," İtalya ve Almanya'ya karşı savaşı sürdürme kararı aldığını, abartmadan, diline doladı. Devamını getirerek, Amerika'ya İngiltere'den daha sertçe saldıran Sovyet komiser, Washington'u, Stalin'in ortadan kaldırdığı Baltık ülkelerinin dış rezervlerini, ya da alaycı bir şekilde ifade ettiği üzere, "Devlet Bankamızın Litvanya, Letonya ve

7 Moskova'da bulunan Schulenburg'tan, 2 Ağustos 1940, Molotov'un 1 Ağustos konuşmasının Almanya ile alakalı olan kısmından önemli bölümleri alıntılanmıştır, PAAA, R 104358.

"Massigli Kaçamağı" üzerine Alman basınının yayınları için bkz. İşçi, "The Massigli Affair and Its Context," *Journal of Contemporary History* (Mayıs 2019), *a.g.e.*, s. 2.

Estonya bankalarından satın aldığı altını", teslim etmediğinden, sertçe eleştirdi. Molotov, müstehzi bir tonda, Başkan Roosevelt'in "'Batı yarımkürenin' çıkarlarına dair, herkesin malumu olmuş 'endişesinin', Avrupa'nın kolonilerini devralmak için kullandığı bir kılıf" olduğunu söyledi. Molotov'a göre, İngilizlerle yapılan "üs karşılığı destroyer" anlaşması ile Başkan bunu hâlihazırda gerçekleştirmişti. Roosevelt'in Churchill'e verdiği sözlü desteğin, "savaşın daha da uzatılması ve alevlendirilmesi; hatta küresel emperyalist savaşa dönüşmesi tehlikesini barındırıyor." diye gürleyen Molotov, yine de kendisinin gülünç bulduğu Churchill'in Amerikalılara duyduğu acınası itimat ve "İngiltere'nin, SSCB'ye karşı tüm hasmane eylemlerine rağmen, İşçi Partisi milletvekili Stafford Cripps'in büyükelçi olarak atanmasının en azından ilişkilerin iyileşmesi ihtimalini doğurduğunu" itiraf etti.[8]

Londra'daki sallanmakta olan koltuğunda, Manş Denizi'nin öbür yakasına konuşlanmış, görünürde bileği bükülmez Alman savaş makinesiyle karşı karşıya olan Churchill'in, Molotov-Ribbentrop kabadayı paktının sağlam görünümlü dayanışmasına karşı, tek yapabildiği ateş püskürmekti. Churchill, 1940 Haziran'ının son günlerinde, Stalin'e göndereceği şahsi mektuplardan ilkini, Moskova ve Berlin arasındaki gerginlik dedikodularının aslını astarını öğrenmek için kaleme aldı. Şaşırtıcı bir tesadüfü fark etmişçesine, Başbakan, "Hitler'le neredeyse bizim düşmanlığımızın başladığı anda dost oldunuz." diyordu. Belki de İngiltere ve SSCB, emtia ticareti ile ekonomik bağları derinleştirirken, aynı zamanda, "Avrupa'daki Alman hegemonyasına muhalefette," bir ortak noktada buluşabilirdi. Stalin, 1 Temmuz'da Churchill'in mektubunu getiren Cripps'i görmeyi kabul etse de görüşme boyunca, "resmî ve katı" tavrını muhafaza etti. Churchill'in, Fransa'nın düşüşünden sonra tamamen Nazileştirilmiş Avrupa görüşüne karşı çıkarak Hitler'in fetihlerini bile savundu. *Vojd*'a göre "Avrupa'da hegemonya inşa etmek için denizlere hâkim olmak lazımdı, o da Almanya da yoktu ve muhtemelen olmayacaktı." Moskova Paktı'na sadık Stalin, Hitler'i hemen Cripps'le görüşmesine dair bilgilendirdi ve Churchill'in mektubunu

8 Molotov'un Yüksek Sovyet'te 1 Ağustos 1940 tarihli konuşması (Almancaya çevrilmiş nüsha), PAAA, R 104359.
ABD üzerine ifadeleri için bkz., ABD elçilik müsteşarı Walter Thurston'un Washington'a 1 Ağustos 1940 tarihli raporu, NAA, T 1248, 1 No.lu defter.

yanıtsız bıraktı.[9] Vadesini doldurmuş dışişleri bakanlığı uzmanı Sör Orme Sargent, Cripps'in raporunun zaptını tutarken, "Sör S. Cripps tam Stalin'in istediği yerde; iki elinde acınası barış teklifleri olan bir ricacı durumunda." yorumunda bulundu.[10]

Churchill sükûtuhayale uğramış olmasına rağmen, Sovyet dış politikasının cüretine hayran kaldı. Stalin'in niyetleri hakkında mümkün olduğu kadar fikir edinmek için 3 Temmuz'da Büyükelçi Mayski'yi çağırdı. Churchill, Romanya'daki Sovyet taarruzu, "Çarlık emperyalizmine dönüşü simgelemiyor mu?" diye sorduğunda, sağlam bir komünist olan Mayski, soruya şaşırmış gibi göründü. Churchill, "Belki de haklısınız, onun yerine yeni Sovyet emperyalizminin ürünüdür." diye ekledi. Büyükelçiyi daha da sıkıştırarak, "Romanya'ya yaptığınız sefer Berlin'de tamamen hoş karşılanmamış olabilir mi?" sorusunu yöneltiğinde Mayski, kayıtsızca, "Alman hükümetinin görüşleri hakkında malumatım yok." diye yanıtladı. Israrcı olan Churchill, Fransa'nın işbirlikçi Vichy hükümetinin başbakanı Pierre Laval'a atfedilen bir sözü aktardı. Laval, Hitler'in "Fransa'ya karşı hakiki bir düşmanlığı yoktur." demişti. Asıl hedefi, "Öldürücü darbeyi... Bolşevizme indirmektir." Mayski, Sovyetler Birliği'nin "tüm ihtimallere hazırlıklı" olduğunu ifade etti. Büyükelçinin bu kısa cevabı, temmuzun ilerleyen günlerinde Churchill'in, Avam Kamarası'nın umuma kapalı bir birleşmesinde seslice düşünürken ifade ettiği gibi, "Almanya'ya karşı *muhtemel* Sovyet taarruzuna" dair umutlarını destekleyici nitelikteydi.[11]

Kapalı kapılar ardında, Berlin ve Moskova arasındaki ilişki, tam da Churchill'in umduğu gibi buz kesiyordu. Kızıl Ordu'nun, Fransa'nın

9 Stalin, Churchill'in mektuplarına, Hitler Moskova Paktı'nı Sovyetler Birliği'ni işgal ederek hükümsüz kıldıktan dört hafta sonrasına tekabül eden 18 Temmuz 1941'e kadar yanıt vermedi.

10 Churchill'den Stalin'e, 1 Temmuz 1940, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1102.
"Avrupa'da hegemonya inşa etmek için...", görüşmenin transktripti, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 278, list' 6.
Orme Sargent ve "resmi ve katı" için bkz., Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 154'te alıntılanmıştır.
Stalin'in Hitler'i Cripps'le görüşmesi hakkında bilgilendirmesi, Boog, v.d., *Angriff*, s. 7'de alıntılanmıştır.

11 Mayski'den Molotov'a, 3-4 Temmuz 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 38, s. 82-83.
Churchill Avam Kamarası'nda, Scheil, *Eskalation das zweiten Weltkrieges*, s. 69'da alıntılanmıştır. Vurgu eklendi.

mağlubiyeti ve 17 Haziran 1940'tan sonraki günlerde, Sovyetlerin Baltık ülkelerini işgalinin ardından, *Wehrmacht*'ın batıda yoğunlaşmasından istifade ettiği ve Litvanya'dan, görünürde hiç müdafaa edilmeyen Doğu Prusya ile Alman işgali altındaki Polonya'ya yürüyeceği dedikoduları dolaşıyordu. Dedikodular 23 Haziran'da Sovyet *Tass* haber ajansının, Stalin'in Nazi İmparatorluğu'nu işgale hazırlık için, "Yüz ila yüz elli tümeni Litvanya [Sovyet]-Almanya sınırında topladığına" dair, "neredeyse her gün Amerikan, Japon, İngiliz, Fransız, Türk ve İsveç basınında yer bulan" haberleri resmen yalanlayan bir bildiri yayınlayacağı kadar ciddiye alındı. Yalanladığı kadarını açığa vuran *Tass* bildirisinde, Kızıl Ordu'nun Baltık ülkelerini işgalinin, "Yüz ila yüz elli değil on sekiz-yirmi tümen civarında askerle yürütüldüğü ve Litvanya-Almanya hududunda değil, [sabık] Baltık cumhuriyetlerinin dört bir yanındaki bölgelerine dağılmış halde bulunduğu" ifade edildi. Rapor, bu askerlerin, "Almanya'ya karşı baskı uygulamak için değil, SSCB'nin Baltık ülkeleriyle karşılıklı yardım paktlarının yerine getirilmesini garanti etmek için Estonya, Letonya ve Litvanya'da toplandığı" ile noktalandı.[12]

Stalin'in "sadece" yirmi Kızıl Ordu tümeninin, esasında, savunmasız Doğu Prusya'yı tehdit ettiğine dair güvencesi, Hitler'in gönlünü pek rahatlatamadı. Estonya'dan bir Alman casusu, 19 Haziran'da Tallinn'den ayrılan İngiliz büyükelçisine, Stalin'in, "Almanya'nın doğu hudutlarını tehdit etmek için üç *milyon* asker konuşlandırmayı planladığını" bildirdi. Hakikat ne olursa olsun, Sovyet askerî istihbaratı, Kızıl Ordu'nun Baltık bölgesindeki kuvvetlerinin, 1940'ın Haziran ve Temmuz aylarında muharebe düzeninde avantajlı olduğunun bilincindeydi. Aynı dönemde Sovyet genelkurmayının bir iç yazışmasında, "Kaunas ve Berlin arasındaki yol, hava kuvvetlerimize; Vilkovski-Königsberg-Berlin hattı da, zırhlı tümenlerimiz ve motorize piyadelerimize tamamen açık." ifadeleri kullanıldı.[13]

İşgal sonrası hükümetin Romanya'ya kaçması ve ardından feshedilmesiyle, General Wladyslaw Sikorski'nin liderliğinde Londra'da ilan edilen Polonya sürgün hükümeti de aynı ihtimali düşünmüştü.

12 23 Haziran 1940 tarihli Tass bildirisi, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 25, s. 47.

13 Scheil, *Eskalation des Zweiten Weltkreigs*, s. 69-70'te alıntılanmıştır.
Alman casusun 19 Haziran 1940 tarihli raporu, BA / MA, RW 5 / v. 353. Teil 1. (OKW / Amt Ausland / Abwehr).

Sikorski, 19 Haziran 1940'ta Vikont Halifax'tan, İngiltere'nin Moskova Büyükelçiliği ile irtibat için bir Polonyalı diplomat atamasını rica etti. Halifax'a yazdığı pusulada, sürgündeki başbakan, atanacak Polonyalı diplomatın, Sovyet yetkililerin yardımıyla Almanya'ya karşı, "hem Sovyet işgali altındaki bölgede hem de Sovyetler Birliği'nde bulunan eğitimli [Polonyalı] adam ve subaylarından, yani tehcir edilen savaş esirlerinden... 300.000 Polonyalı askerden oluşacak bir ordu toparlamak üzere faydalanılması için Stafford Cripps'le çalışmasını" önerdi. Halifax, Sikorski'nin teklifini reddetti. Bu mevzu da bugün unutulmuş olsa da, Fransa'nın düşüşünden sonraki günlerde, Sovyetlerin Hitler'in imparatorluğunun doğu sınırlarının hassasiyetinden faydalanarak Polonyalı eski muhariplerin de katılımıyla bölgeyi işgal etmesi ihtimalinin, Londra'da ciddiye alınarak tartışıldığı anlaşılıyor.[14][15]

Almanlar, Sovyetlerin tek başlarına bir işgal planladığı dedikodularından da haberdardı. Temmuzun başlarında Alman askerî istihbaratı, Litvanya'da bulunan "güvenilir bir kaynaktan" ilgi çekici bir duyum aldı. Almanların kaynağı, "sarhoş iki Sovyet subayı" ve bir Litvanyalının konuşmasını duymuştu. Litvanyalı, "Sovyetlerin neden Baltık ülkelerini işgal için o kadar çok asker yolladıklarını" sorunca subaylar, "pat diye, asıl görevlerinin Almanya işgali [hazırlığını yapmak] olduğunu söyleyivermişti." Litvanya'ya onları kimin bu görev için yolladıkları sorusuna ise Ruslar şok edici bir yanıt vermişti: "Cripps." Churchill'in yeni atadığı, Sovyet sempatizanı Moskova Büyükelçisi ile Stalin'in, sıkça dillendirilen 1 Temmuz 1940 tarihli görüşmesi, Sovyet subay kademesinde, İngilizlerin Stalin'in ağzına bir parmak bal çalarak, Alman orduları Fransa'dan doğuya yönünü çevirmeden önce *Vojd*'u, Hitler aleyhine dönmeye ikna ettiği; bağlılıklarının yön değiştirdiği söylentilerine yol açmıştı.[16]

Hitler kamuoyuna ne derse desin, Stalin'in, yeni toprak fethetmek için Almanların batıdaki başarılarından arsızca nemalanması karşısında dehşete düşmüştü. *Vojd*'un Litvanya ve Polonya'daki hudutlarının yakınındaki mütecaviz eylemleri de cabasıydı. *Führer*, daha 21

14 Bu ölü doğmuş planın, üstünün kapatılmasının sebebi, Sikorski ve Cripps'in hiçbir fikri olmasa da, Stalin'in Hitler'e karşı savaşa liderlik etmelerini umdukları gözaltındaki Polonyalı subayların neredeyse hepsini katletmiş olmasıydı.

15 Kont Edward Raczynski, *In Allied London*, s. 58'de alıntılanmıştır.

16 Scheil, *Die Eskalation des zweiten Weltkriegs*, s. 71'de alıntılanmıştır.

Temmuz'da, Genelkurmay Başkanı General Walter von Brauchitsch'e, SSCB'nin işgali konusunu açmıştı. Sovyetlerin Romanya'yı işgalinin hemen ardından Alman diplomatlar, dostça ilişkilerinin olduğu Bulgaristan gibi Balkan ülkelerine, adım adım yaklaşan Doğu savaşında taraf seçme zamanının geldiğine dair imalarda bulunmaya başladı. Ribbentrop, Rusya'nın Besarabya ve Kuzey Bukovina'ya girdiği 28 Haziran'da, Berlin'deki Bulgar temsilcisi Parvan Draganov'a, Bulgaristan'ın Romanya'nın altında, Karadeniz kıyısına bitişik Güney Dobruca'ya dair talebini destekleme sözü vermişti. Amaç Sovyetlerin, Besarabya'dan güneydoğu yönünde Tuna deltasına doğru ilerleyişini dengelemekti.[17]

Ribbentrop, Bulgarlara yaptığı nabız yoklamasından, Stalin'in Romanya işgalinin Balkanlarda I. Dünya Savaşı sonrasında kapanan defterleri açtığını anladı. Romanya son savaşta, askerî açıdan yeterli performans göstermemiş olmasına rağmen galip tarafta olduğundan, Rusya'dan Besarabya'yı, Bulgaristan'dan Dobruca'nın güneyini ve Macaristan'dan Transilvanya'nın büyük çoğunluğunu alarak, topraklarını üç komşusu zararına genişletmiş ve onların hasedini üzerine çekmişti. Naziler, Almanya'yı sakat bırakan *Versailles* Antlaşması'na karşı sesini yükseltirken, Macarlar *Trianon*'u, Bulgarlar da *Neuilly* Antlaşması'nı yırtıp atmak istiyordu. Stalin, Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı ele geçirerek Hitler'e, Romanya'nın bölüşülmesinden payını almaya hevesli yeni revizyonist müttefikler kazanma fırsatı vermiş oldu.

Tabii Ribbentrop, Romanya toprakları üzerindeki Macar ve Bulgar taleplerini desteklerse, Almanların Rumenlerle ilişkilerine zarar verecekti. Alman savaş makinesinin, Rumenlerin Ploieşti petrol kuyuları ve rafinerilerine bağımlılığı nedeniyle, bu ülkeyle ilişkileri son derece mühim ve hassastı. Yine de Rusların, Besarabya ve Kuzey Bukovina'nın işgali esnasındaki saldırgan tutumları dolayısıyla Romanyalı diplomatlar, Sovyet taarruzuna karşı koymak için çareler arıyordu. Henüz takvimler 12 Temmuz 1940'ı gösterirken Bükreş'teki NKVD casusları, Romanya hükümetinin el altından Roma ve Berlin'den, Besarabya'nın Romanya'ya iade edilmesi koşuluyla Rus işgalcileri püskürtmek için

17 Berlin'de bulunan Draganov'dan, 28 (iki kez), 29 Haziran ve 1 Temmuz 1940, BSA, fon 316K, opis' 1, del. 273, list' 264, 260, 268, 272.
Hitler'in Brauchitsch'e Sovyet işgalinin bahsini açması için bkz., David Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, s. 34-35.

askerî yardım talep ettiğini haberini aldı. Ortada kesin bir şey olmasa da Hitler, Romanya Başbakanı Ion Gigurtu'yu, Berchtesgaden'e davet edip daha resmî görüşmeler için 27 Temmuz'da Salzburg'a çekilene dek başbakanı ilgiye boğdu. Ertesi gün Hitler ve Ribbentrop, Bulgar Başbakan Bogdan Filov'u kabul etti. Balkanlardaki sorunlara, herhangi bir tebliğ yayınlanmamış olmasına rağmen, Almanların çözüm bulma çabaları yürüttüğü ortadaydı. Artık rahatsız olma sırası Stalin'indi. Molotov 29 Temmuz'da Alman büyükelçiyi çağırarak Salzburg zirvelerine dair bir açıklama isteyecekti.[18]

Hitler, batıdaki zaferleri ile doğudaki bayağı Sovyet taarruzunun bıraktığı menfi etki bir araya geldiğinden, kuvvetinin ve nüfuzunun doruk noktasındaydı. İngiltere'de, Almanya'nın 1940 Temmuz'unda Britanya Muharebesi'nde yürüttüğü hava bombardımanlarıyla, özellikle de *Luftwaffe* 7 Eylül 1940'ta yönünü askerî hedeflerden çevirip Londra üzerinde rastgele bombardımana başladıktan sonra, Alman şansölyesine karşı büyük bir tiksinti mevcuttu.[19] CBS News sunucusu Edward R. Murrow'un kendine efsanevi bir isim yapacağı radyo yayınları sayesinde, Londra "*Blitz*'inin"[20] dehşetinin haberlere hâkim olduğu Washington D.C.'de de, Hitler'den neredeyse İngiltere kadar nefret ediliyordu. Ancak Hitler taraftarlığı, Finlandiya'nın umutsuzca Stalin'i dengeleyecek bir güç aradığı İskandinavya'dan, Romanya'nın herkesi Ruslardan intikam almak üzere kışkırtmaya çalıştığı ve Bulgaristan ile Macaristan'ın kaybettiği topraklarını geri kazanma niyetinde olduğu Balkanlara kadar, Avrupa'nın her köşesine, yayılmıştı. Mareşal Philippe Pétain'ın İngiltere'ye karşı Almanya'yla askerî ittifak çığırtkanlığı yapan işbirlikçi Vichy Fransa'sı bile, Nazi İmparatorluğu'nun ricacısı hâlindeydi. Churchill, Fransız donanmasının Cezayir kıyılarındaki Mers el Kebir limanında bulunan ekseriyetinin, Almanların eline düşmesinin önüne geçmek için 3 Temmuz 1940'ta imha edilmesi emrini vererek

18 Molotov ile Schulenburg arasındaki 29 Temmuz 1940 tarihli görüşmenin daktilo edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 72, s. 136-137.

19 Ardından 25 Ağustos'ta misilleme olarak Berlin'i bombardımana başlayan Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin, geceleri sorti yaparak kasten sivil zayiat verdirdiğini de unutmamak gerek. Hitler, Berlin Spor Kompleksi'nde 4 Eylül'de yapığı konuşmada, bu saldırıları, "korsanların geceleyin yağmalamaları" olarak tanımlamış ve Almanya'nın Londra üzerine bombalar yağdırarak karşılık vereceği yeminini etmiştir.

20 (Alm.) *Blitzkrieg*'e (Yıldırım Savaşı) atfen. (ç.n.)

1.297 Fransız'ın ölümüne yol açtı. Kıtada sadece tarafsız İspanya, Franco'nun inatçılığı, ulusal tükenmişlik hissi ve İngiliz deniz kuvvetlerinin İspanya kıyılarına teşkil ettiği tehdide dair daimî korkusu gibi sebeplerden dolayı, Almanya ile mesafesini muhafaza ediyordu. Aksi halde Alman etkisi kuzey kutbundan Akdeniz'e kadar hâkimken, İngiltere ve Fransa bu kez dışarıda kalmıştı.

Alman askerî planlayıcılarının aceleciliğinin baltaladığı Alman diplomatlar, bir kereliğine fırsatı yakaladı ve kur yapmak, razı etmek ve ara buluculuğa soyunmak için ihtiyaçları olan zaman kendilerine verildi. Fransa yenik düştükten sonraki aylarda Alman askerî planlayıcıları da boş oturmuyordu; *Luftwaffe*, Britanya Muharebesi'ne takviye sağlamak için üretimi arttırdı, piyadeler ve zırhlı birliklerin batıdan Doğu Avrupa'ya ricat etmesi, Sovyet askerî istihbaratını endişelendirdi. Hitler, yardımcılarına, eninde sonunda yapacağını ima ettiği üzere Moskova Paktı'nı yırtıp atsa ve SSCB'yi işgal etse bile, yılın harekâta başlanacak zamanı değildi, geç kalınmıştı. *Luftwaffe*'nin aksine *Wehrmacht* ve Alman Ekonomi Bakanlığı, Fransa'nın düşüşünden sonra seferberliğin sona ermesi taraftarıydı; binlerce asker terhis edilmeli ve mühimmat üreten fabrikalar şimdilik sivil üretime geçmeliydi. Hitler, General Franz Halder'e 31 Temmuz 1940'ta, Stalin'e karşı girişilecek doğu savaşının en gerçekçi başlangıç tarihinin 1941 ilkbaharı olduğunu söyledi. Avrupa'da 1940'ın geri kalanında büyük bir kara harekâtı yapılmayacağından, Alman diplomatların Balkanlar üzerinde bir uzlaşma tasarlamak için bol bol vakti olacaktı.[21]

Avrupa'nın diplomasi yollarının hepsi artık Berlin'den, daha doğrusu Salzburg yahut Viyana'dan, geçiyordu; Hitler, Avusturya kökenlerine atfen seçkin misafirlerini bu şehirlerde ağırlamayı tercih ediyordu. Ribbentrop, Salzburg'ta Bulgaristan ve Macaristan'a, Romanya üzerine uzlaşmanın ana hatlarına dair taleplerinin "mantık çerçevesinde" olduğu sürece yerine getirileceğinin taahhüdünü verdi ve temmuzun

21 Doğudaki Alman askerî hareketliliğinin Sovyet askerî istihbaratınca fark edilmesi üzerine, bkz., Beria'dan Molotov ve Stalin'e, 13 Ağustos 1940; Beria'dan Molotov ve Stalin'e, 17 Ağustos 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 89, 92, s. 169, 176-177.
Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal etme üzerine ifadeleri için bkz., Halder'in Berghof'taki savaş günlüğü, 31 Temmuz 1941, a.e., belge no. 73, s. 137-138.
Wehrmacht seferberliğinin kısmi olarak sona erdirilmesi için bkz., Boog, v.d., *Angriff*, s. 9 ve b.a.

son günlerinde taraflar arasında anlaşma sağlanabildi. Ribbentrop, Romanya'yı katılmaya teşvik için, Alman genelkurmayı aracılığıyla 24 Ağustos'ta Bükreş'le, "Rus askerlerinin Romanya hududunda şüpheli biçimde yoğunlaştığı" istihbaratını paylaştı ve hükümetin Moskova'dan izahat talep etmesini önerdi. Rapor gerçekti. 1940 Ağustos'unun son günlerinde, Tuna deltasında çıkan bir dizi sınır çatışmasında Romanya askerleri, Sovyet ateşi altında zayiat verdi. Romanya Dışişleri Bakanı, Hitler'den tazminat ve koruma ricasında bulunma umuduyla 29 Ağustos'ta Viyana'ya geldiğinde, Sovyetler ile Romanya arasındaki tansiyon zirve noktasındaydı.[22]

Almanlar, Romanya'ya bir oldubitti öneriyordu. Romanya, sınırlarını muhtemel Sovyet taarruzuna karşı Alman-İtalyan garantisi altına almak istiyorsa, Dobruca'nın güneyini Bulgaristan'a ve Transilvanya'nın batı yarısını da Macaristan'a terk edecekti. Bu acımasız "Viyana Kararı" haberi Bükreş'e iletildiğinde, yaşanan şokun şiddetiyle 4 Eylül'de Romanya hükümeti düştü ve eleştirilerin hedefindeki Kral Carol gözden düşerek ülkeyi terk etti. Ion Antonescu liderliğindeki faşist "Nasyonal Lejyonerler"in iktidara gelmesi de Hitler'in işine yaradı. Antonescu, Alman hayranı olmasa da Hitler'in, Romanya'nın daraltılmış sınırlarını Stalin'e karşı korumak üzerine verdiği garantiyi, Almanya'nın bu daralmadaki payına rağmen, kabul edecek kadar komünist karşıtıydı.[23][24]

Alman diplomatlar, Moskova Paktı'nın ilk aylarında yaşanan zorluklara rağmen Sovyet mevkidaşlarını gölgede bırakıyordu. Viyana Kararı söylentilerini, diplomatlarının davet edilmediği bir konferansta duyan Molotov, Schulenburg'u çağırıp açıklama istedi. Molotov'un da Stalin'in de Romanya'nın Almanların aracılığıyla bölünmesine dair endişesi olmadığı aşikârdı. *Vojd*'u rahatsız eden, Almanya'nın Romanya'nın geri kalan toprağını garanti etmesiydi. Rahatsız olduğu her hâlinden belli Molotov, Schulenburg'a, "Bu garantiyi hangi sebeple

22 Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 56-57.
"Mantık çerçevesinde" için bkz., Ribbentrop tamimi, yak. 26 Temmuz 1940, BSA, fon 176K, opis' 8, del. 554.

23 Antonescu'nun hükümeti, Sovyet filmlerinin gösterimini yasaklatmış ve hatta Rumence-Rusça sözlüklerin dağıtılmasına müsaade etmemişti.

24 Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 297-298.
Antonescu'nun Sovyet filmlerini ve Rumence-Rusça sözlükleri yasaklaması üzerine bkz., 25 Nisan 1941, Tass basın özeti, AVPRF, fon 125, opis' 23, papka 22, delo 19.

verdiniz? Romanya'ya saldırma niyetimiz olmadığını biliyorsunuz." diye çıkıştığında Schulenburg da, "Tam da bu yüzden garanti verdik. [Romanya üzerinde] daha fazla iddianız olmadığını sık sık dile getirdiniz. Öyleyse bizim verdiğimizin garanti sizi rahatsız etmesi için hiçbir sebep yok." cevabını verdi.[25]

Molotov, Sovyetlerin Romanya topraklarına duyduğu ilgiyi inkâr etse de, 9 Eylül'de Schulenburg'u tekrar arayıp Sovyetlerin Güney Bukovina üzerindeki taleplerinde ısrarcı olarak kendini yalanladı. Almanya'nın Viyana'da Balkanların haritasını yeniden çizme teşebbüsüne atfen daha da ileri giderek, 14 Eylül'de, Tuna Nehri için İngiltere ile Fransa'nın üyesi olduğu eski komisyonun yerine, yeni bir uluslararası komisyon kurulması teklifinde bulundu. Molotov'un Sovyetler güdümündeki Tuna komisyonu teklifi, Stalin'in bölge üzerindeki hakiki hedeflerinin Besarabya ve Bukovina'yla sınırlı olmadığını; Karadeniz'de Sovyet denizciliğinin hâkimiyetini garanti altına almak için Aşağı Tuna'nın tamamını kontrol etmek istediğini açığa çıkarıyordu. Tuna üzerinde yürütülen ticarette ve Romanya petrolünün serbest akımı üzerinde çıkarları bulunan Almanlar, Stalin'in amacına ulaşmasına müsaade edemezdi. Çıkmaz, Almanlar için, Schulenburg'un 23 Eylül'de Ribbentrop ve Hitler'e danışmak için Berlin'e dönmesine yol açacak kadar ciddiydi.[26]

Hitler, Molotov'un taleplerine boyun eğmek yerine bastırmayı seçti. 1940 Ekim'inde Alman asker, mühendis ve danışmanları, Bükreş'i çevreleyen ve Tuna boyunca uzanan Eflak ovasına yayıldı. Molotov'a, bu askerlerin Romanya'nın isteği üzerine gönderilen "eğitim birlikleri" olduğu cevabı verildi. Bunun doğruluk payı vardı; Antonescu, Alman askerlerini davet etmiş, hatta masraflarını karşılamakta ısrar etmişti. Almanlar önce itiraz edip memnuniyetle ödeyeceklerini belirtmiş, sonra Almanya'nın "Romanya'nın petrol sahaları ve rafinerilerini koruması" karşılığında Bükreş'in aylık 100 milyon *ley* ücret ödemesini kabul etmişti. Molotov, Stalin'in Almanların bu eylemine katıldığını reddeden bir açıklamada bulundu. Berlin, "Nazi İmparatorluğu ile

25 Gafencu, *a.g.e.*, s. 58'de alıntılanmıştır.

26 Molotov ile Schulenburg'un 9 Eylül 1940 tarihli görüşmesinin daktilo edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 111, s. 219-221.
Molotov'un Tuna komisyonu teklifi için bkz., Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 67-68.

SSCB arasındaki ilişkilerin ziyadesiyle iyi olduğunu ve öyle devam edeceğini" teyit eden bir bildiri yayınlasa da, olup bitenin farkında olan gözlemcilerin çok azını inandırabilmişti. İki ülke arasındaki tansiyon, Ribbentrop'a, 13 Ekim'de Stalin'e kendisinin yahut Molotov'un havayı yumuşatmak için bizzat Berlin'e gelmesini teklif eden uzun bir mektup yazdıracak kadar yüksekti.[27]

Bu esnada Ribbentrop, Molotov'u, Bükreş'e Tuna için yeni uluslararası komisyon kurmak üzere bir delegasyon göndermeye davet ediyordu. 1939'da Arnavutluk'u işgal eden Mussolini İtalya'sının, Yunanistan'a savaş ilan ederek Avrupa'daki savaşı Balkanlara yaydığı gün başlayan Bükreş Konferansı, ilk gününde bu gelişmeyle sarsıldı. Molotov'un güvenilir yardımcısı Arkady Sobolev liderliğindeki Sovyet diplomatları, her zamanki gibi dobraydı; Sovyet Rusya ve Romanya dışındaki güçlerin Tuna'nın deltadan Karadeniz'e dökülen, denizciliğin yürütüldüğü aşağı havzasının yönetimine müdahil edilmemesini ve üçüncü ülkelerin deniz araçlarının bu su yollarını kullanmamasını istedi. Sovyet delegasyonu, haziranda kararlaştırılmış olan sınır çizgisinin Romanya tarafında kalan, Tuna deltasının denize giden gemilerinin geçebileceği kadar derin olan tek kanal olan, bir dizi ada barındıran "Kili kolunun" ayrıcalıklı tasarruf hakkını da talep etti. Rus hücumbotları, Rumen savunmasında bir zafiyet bulmak için deltayı derinlemesine incelemeye başlamıştı bile; Kili Adaları'na komandolarını indiriyordu. Sınır çatışmaları neredeyse her gün yaşanıyor, Sovyet pilotları da aynı sıklıkla Rumen hava sahasını ihlal ediyordu. Bu çatışmalar genelde uyarı ateşinden ibaret olsa da durum her zaman öyle sonlanmıyordu. 13 Eylül'de bir Rumen kadın, sınır yakınlarındaki tarlasında ot ekerken vurulmuş ve hayatını kaybetmiş, mücrim NKVD sınır muhafızları, kanıt gizlemek adına cesedini Sovyet bölgesine çekmişti.[28]

Romanya askerleri de düzenli olarak sınırı ihlal ediyordu. Şiddetli tartışmalara yol açan, adalarla bezeli engin bir nehir deltasında bulunan,

27 A.e., s. 72-73.
Ribbentrop'tan Stalin'e, 13 Ekim 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 147, s. 305-310.
Antonescu'nun masrafları karşılama teklifi için bkz., Bükreş'te bulunan Clodius'tan, 14 Kasım 1940, PAAA, R 30003.

28 Moskova'daki Romanya sefaretince mübrez muhtıralar, 19 Eylül ve 2 Ekim 1940, AVPRF, fon 125, opis' 22, papka 18, del' 4.

kesin olarak çizilememiş bu sınır boyunca karşılıklı ihlaller olması ve esir alınması kaçınılmazdı. 1940'ın Kasım ve Aralık aylarında Tuna Konferansı buluştuğunda, iki taraf da deltada hâlihazırda o kadar çok esir almıştı ki, diplomatik görüşmeleri sürdürmek için acilen bir tutuklu mübadelesi ayarlandı ve on altı Rumen esir ile sekiz Sovyet tebaası takas edildi. Sovyetlerin deltada ve konferans masasındaki gittikçe dozunu artıran iddialı tutumu, bir Rumen diplomatın ifade ettiği üzere, Stalin'in "SSCB'yi Tuna'nın ağızlarının egemenliğini kazandırma yoluyla Karadeniz'e açılan kapıların hâkimi olma amacına dair şüpheye mahal vermiyordu."[29]

Hâlâ Stalin'e karşı açık bir ihlalden kaçınmayı umut eden Alman diplomatlar, Bükreş'te sayısız usul mevzusu açarak ve Sovyet taleplerini kabul etmeden, konferansın aralık ayına kadar uzatılmasına sebep olarak zaman kazanmaya çalışıyordu. Hâlihazırda savaş, İtalya'nın Yunanistan'ı işgali ile Balkanlar ve Doğu Akdeniz'e yayıldığından, masada daha mühim sorunlar mevcuttu. Berlin ile Moskova arasındaki tansiyon o kadar yüksekti ki, yalnız yukardan müdahale ile düşürülebilirdi. Ribbentrop, Stalin'e saygıdan iki kez Moskova'yı ziyaret etmiş olduğundan sıra Molotov'a gelmişti, Hitler'in ayağına gidecekti.

29 Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 76-78.
Tutuklu mübadelesine dair, bkz., Sovyet Dışişleri Komiserliği "Pamyatnaya Zapiska," Moskova'daki Rumen sefaretine mübrez, 27 Aralık 1940, AVPRF, fon 125, opis' 22, papka 18, del' 1.

11

Berlin Zirvesi
Dörtlü Bir Pakt mı?

Berlin'de 27 Eylül 1940'ta bir törende, İtalya ve Japonya Dışişleri Bakanları Galeazzo Ciano ve Saburo Kurusu, Ribbentrop'la beraber yeni bir Üçlü Pakt'a imza attı. Pakt, dünyaya saygın bir askerî ittifak olarak ilan edilse de gerçekte anlaşmada askerî iş birliğine yönelik bağlayıcı madde bulunmadığından, somut değil soyut temellere dayanıyordu. Yine de dayandığı bu temeller mühimdi. Üçlü Pakt, üç devletin 1936'da imzaladığı Anti-Komintern Paktı'nın ideolojik ya da en azından anlamsal açıdan reddini temsil ediyordu. İmzacılar bu kez Sovyet komünizmine değil "Anglosakson dünya düzenine" muhalefetlerini ilan ediyor; kendileri barış yanlısıyken, İngiltere ve Londra'ya desteği dolayısıyla Amerika'nın, savaşı uzatmak istediğini ima ediyorlardı. Japonya, "Avrupa'nın yeni düzeninin kurulmasında İtalya ve Almanya'nın liderliğini" tasdik ederken Mihver de karşılığında Japonların, "Büyük Doğu Asya" üzerindeki egemenliğini tanıyordu.

Anlaşmanın bu kısmı net olsa da cephenin iki yanına üçüncü taraf olan A.B.D ve SSCB gibi ülkelerin rolü yoruma açıktı. Almanlar esasen, Üçlü Pakt'ın, Amerika'yı tarafsız kalmaya itmesini isterdi. Kasımdaki başkanlık seçimleri kapıdaydı ve dev "Önce Amerika" hareketinin infiratçı temeli yüzünden, Roosevelt'in İngiliz yanlısı duruşu tahkik altındaydı. Roosevelt, seçim kampanyasında o kadar ihtiyatla hareket ediyordu ki, seçimden günler önce, 30 Ekim'de Boston'da düzenlenen mitingde yaptığı konuşmada, Amerikalı ana babalara, "Oğullarınızı yabancıların savaşlarına göndermeyeceğiz" sözünü verdi. Üçlü Pakt'tan çekinmiş olsun ya da olmasın, müdahaleci cenahın en önde geleni Roosevelt'in, seçim kampanyasının heyecanıyla çizdiği bu barışçı yön

Amerikalıların çoğunun samimiyetle Avrupa'daki savaşın dışında kalmak istediğini ortaya koyuyordu.[1]

Sovyetlerin ise Üçlü Pakt'a dair şüpheleri doğaldı. Anlaşma, Anti-Komintern Paktı'nın süslenip püslenmiş hali miydi, bu da komünizme muhalefetten mi ortaya çıkmıştı? 1939 Ağustos'unda yapılan Moskova Paktı'nın yerini almak için mi, yoksa onu tamamlamak için mi imzalanmıştı? Ribbentrop, Büyükelçi Schulenburg'u, Molotov'u nezaket gereğince imzalanacak pakt hakkında 26 Eylül'ün erken saatlerinde bilgilendirmesi ve bakana paktın "imzacı ülkeler ile SSCB arasındaki anlaşmaların siyasi statüsünü hiçbir şekilde olumsuz etkilemeyeceğinin" güvencesini vermesi için görevlendirdi. Molotov, 30 Eylül'de *Pravda*'nın baş makalesinde Üçlü Pakt'ın sadece, "bir tarafta İtalya, Almanya ve Japonya'nın diğer tarafa İngiltere ve Amerika'nın bulunduğu savaş hâlinin yeniden resmiyete dökülmesi" olduğunu ifade etti. Avrupa ve Asya'nın etki alanlarına bölünmesi için de bu düzenlemenin nihayetinde "muharip güçlerin ilişkileri... ve savaşın neticesine" bağlı olacağını ekledi. Almanların İngiltere ile savaşın az çok kazanılmış olduğu iddiasına karşı çıkan Molotov, Amerika'nın kapitalist kudretinin henüz oyuna girmediğine dikkat çekerek, "Amerika Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı İngiltere'nin yanında henüz savaşa girmemiş olsa da gerçekte kendisini hem Avrupa hem de Asya kıtalarında bu ülkelerin rakipleriyle aynı tarafta gördüğü aşikâr." kanaatini dile getirdi. SSCB'nin büyük güçler arasında devam eden herhangi bir çatışmada, "yalnız kendisine bağlı olduğu sürece barışçıl tarafsızlık yanlısı" olmaya devam edeceğiyle sözlerini tamamladı.[2]

Sovyetler, her zamanki gibi karartma usulüyle dolu, akıllıca bir yanıt vermişti. Kızıl Ordu'nun Japonlarla savaşmak üzere Mançurya topraklarına girdiği ve altı bağımsız ülkeyi daha işgal ettiği son bir yılın tarihi incelendiğinde, Molotov'un SSCB'nin "barışçıl tarafsızlığından" bahsetmesi gülünçtü, yine de bu İngiltere ve Amerika'daki komünist sempatizanlarının inanmadığı anlamına gelmiyordu. Molotov'un tek yaptığı, Stalin'in, Hitler'in hedefleriyle mesafesini ortaya koymaktı. Churchill ile Roosevelt'in, savaş yanlısı ve Alman karşıtı tutumları göz önünde bulundurulduğunda, gerçekleşmesi mümkün görünmese de; Hitler ve

1 Wayne Cole, *Roosevelt and the Isolationalists 1932-1945*, s. 400'de alıntılanmıştır.

2 Molotov'un "Berlinski Pakt o troistvennom soyuze" üzerine *Pravda*'daki açıklamaları, 30 Eylül 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 131, s. 276-277.

Ribbentrop, Üçlü Pakt'ın reklamını yaparak Londra ve Washington'u sindirmek ve savaşı öyle bitirmek istiyordu. Stalin de Hitler'in muzaffer ordularıyla bir başına yüzleşmek zorunda kalmamak ve Avrupa'da Hitler'in, Asya'da Japonya'nın ordularını dengelemek için Amerika'nın İngiltere yanında savaşa çekileceğini umduğundan, Hitler'in aksine, savaşın devam etmesini istiyordu. Japonya'nın, 1940 Temmuz'unda; İngiltere'yi, Çan Kay Şek'in ordusuna Güneydoğu Asya'dan kara yoluyla yardım götürmek için kullanılan Birmanya yolunu kapatmaya zorlaması hem Japonya'nın kuvvetini hem de Fransa'nın çöküşünden sonra İngiltere'nin içinde bulunduğu stratejik yalnızlığı gösteriyordu. Churchill, Amerika resmiyette hâlâ tarafsızken ve *Luftwaffe* ile *Wehrmacht*, Manş'ın karşı kıyısında tehdit oluştururken, Japonya'ya karşı savaşa girmeye gönülsüzdü. Ancak bir Japon savaşı, Stalin'in hedeflerine mükemmelen uyardı. Sovyetlerin yayılabilmesi için en büyük şans, savaşan kapitalist kampların ikisini de ölümcül derecede zayıflatacak bir küresel savaşta yatıyordu. Bu şansı elde ederse, Stalin, istediği zaman taarruza geçebilirdi.

Avrupa'da ise Hitler, "Yeni Düzen'e" Sovyetler Birliği'ni nasıl konumlandıracağını kestiremiyordu. Stalin'i etkisiz hale getirmek, savaştaki cepheyi arttırmak için elzemdi; oysa Almanya, Sovyetlerin ham maddeleri sayesinde İngiliz blokajının önüne geçebilmişti. Tüm bunlara rağmen iki ülke arasındaki ilişki, en iyi hâlindeyken bile nahoştu ve gün geçtikçe daha da nahoş bir hal alıyordu. Önceden aralarında bir dizi tampon devlet olan SSCB ve Nazi Almanya'sı, artık ağır silahlı nöbetçi ve casuslarla kaynayan binlerce kilometre uzunluğunda bir hudut paylaşıyordu. Finlandiya ve Romanya'da Sovyet taarruzu, Alman ekonomik çıkarlarına, Almanların iki ülkeyi de askerî danışmanlarla doldurmasına yol açacak kadar tehdit arz ediyordu. Ribbentrop'un Üçlü Pakt'a katıldığı 27 Eylül'de, Helsinki'deki Alman diplomatları, Finlandiya ile askerî savunma anlaşması imzaladı. 1940 Ekim'ine dek en az 430 Alman askeri, kasım ayının başlarında da iki avcı uçağı filosu Romanya'ya varacaktı. Antonescu'nun hükümeti bunlar karşılığında, müfrezelerin masraflarını karşılamanın yanında petrol sevkiyatlarını arttırmayı da taahhüt etti.[3]

3 Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 85'te alıntılanmıştır.
Romanya'yla yapılan anlaşmalar için bkz., Bükreş'te bulunan Clodius'un raporları, 21, 26 Ekim, 12 Kasım ve (Antonescu'nun taahhütleri üzerine) 14 Kasım, 12 Aralık 1940, BA/MA, R 30003.

Stalin, Churchill'e ve Büyükelçi Cripps'e yüz vermiyor olsa da, Hitler'in askerî zaferlerinin kaymağından memnuniyetle faydalanıp toprakları cebe indiriyor, buna rağmen dünya savaşında tarafsızlık rolünü devam ettiriyordu. Bu durum Hitler'in sinirine dokunuyordu. Molotov, Üçlü Pakt'a dahil edilmemenin verdiği memnuniyetsizliği yansıtabilirdi ancak Stalin, İngiltere'ye savaş ilan etmeyi katiyen reddediyordu. Alman diplomatlar, Rusya'yla yapılan iş birliğine vurgu yaparken, Rus diplomatlar her seferinde Almanlarla ilişkilerini önemsizmiş gibi gösteriyordu. Sovyetlerin iki yüzlülüğü kafa karıştırıcıydı.

Hitler'e göre Sovyetleri sıkıştırma zamanı gelmişti: Ya bir işe yarayacaklardı ya da gölge etmeyeceklerdi. Stalin, belli ki sıkboğaz edilmek istemiyordu; Ribbentrop'un 13 Ekim'de Sovyet-Alman ayrılıklarını hâle yola koymak üzere Berlin'de buluşma davetine cevap vermek için sekiz gün bekledi ve kasımda, kendisini temsilen, Molotov'u göndermeyi kabul etti.[4] Gecikme, Hitler'e 23 Ekim'de İspanya hududundaki Hendaye'de Franco ile buluşabilmesi için fırsat sağladı. Gerçi bu görüşme de olumlu sonuçlanmış sayılmazdı. Hitler'in diplomatik seçeneklerinin daraldığını hisseden Franco, savaşa Almanya tarafında girmeye haddinden fazla değer biçti. Fransa'dan geniş toprak kazanımları istiyor ve Alman askerlerinin, Cebelitarık'taki İngiliz üssüne taarruz için İspanya'dan geçmesine müsaade etmiyordu. Franco zirvesinin hezimetle sonuçlanması, Molotov'un Berlin ziyareti için de kötüye alametti. Franco'nun Akdeniz'in batı kıyısındaki inatçı tutumu; Balkan sorunlarının aciliyetinin altını çizdiğinden, işi büyütüyordu.

Berlin görüşmesi, propaganda bakımından etkisini arttırmak için 10 Kasım'a, Molotov'un yola çıkışının arifesine dek gizlendi. Stafford Cripps, haberi radyoda duymuş ve o gece misafiri olduğu ABD Büyükelçisi Steinhardt'a göre "şaşırmanın yanında şoka da uğramıştı." Aylardır Stalin'i bırakın Molotov'u bile görememiş Cripps, "Sovyetlerin ilginç tarafsızlık anlayışına" cılız bir itiraz yükseltti. Baş başa iken Steinhardt'a, iki diktatörün; Churchill'in hükümetinin temellerini sarsacak yeni bir anlaşmaya imza atmalarından korktuğunu söyledi. "Molotov'un Berlin ziyareti, Sovyetler Birliği ve Almanya arasında daha yoğun bir iş birliğiyle sonuçlanırsa, Büyük Britanya'daki nüfuzlu çevreler,

4 Stalin'in hakkını yememek gerek; Ribbentrop'un mektubu on dokuz sayfaydı. Sadece Rusçaya tercümesi bile çok uzun işti.

Sovyet-karşıtlığı prensibinde Almanya ile barış yapılması için baskı yapabilir." diye Steinhardt'ı uyardı. Berlin'de Alman basını, "Ayakları yere basan büyük devlet adamı Stalin'in, ferasetli ve kuvvetli siyasetine" methiyeler düzüyordu. Savaşın en mühim diplomatik karşılaşması olabilecek görüşme için, sahne hazırdı.[5]

Hitler ve Stalin'in zirveye dair büyük umutlarının bir emaresi olarak Almanlar, Moskova'daki *Belorusski* tren istasyonunda Molotov'u krallar gibi uğurlamak için hiçbir masraftan kaçınmadı. Serilen kırmızı halının iki yanında, "tam tekmil giyinmiş Alman subaylarının" yanı sıra, Schulenburg, İtalyan ve Japon büyükelçileri de bulunuyordu. Molotov, *Enternasyonal* melodisi eşliğinde, yanında Sovyet delegasyonu ile yolculuk edecek elli Alman, "on altı gizli polis, üç hizmetli ve bir doktor" dahil, altmış beş Rus görevli olduğu halde, gözlemcilerin aktardığı üzere, "cebinde tabanca ile" trene yürüdü. Sadece NKVD, tek başına işgal edeceği üç vagon istemiş, Almanlar da rıza göstermişti.[6]

12 Kasım sabahı, saat 11'i geçerken, Molotov'un maiyeti Berlin'in *Anhelter Bahnhof*una[7] vardı. Soğuk, yağmurlu bir sabahtı ama Almanlar münasip bir şekilde ağırlamak için ellerinden gelen her şeyi yapmıştı. Ribbentrop, Hitler'in SS şefi Heinrich Himmler, *Wehrmacht*'ın Yüksek Komutanı Feldmareşal Wilhelm Keitel'ın nezaretinde, "mükemmelen esas duruşta bekleyen" bir şeref kıtası bulunuyordu. Projektörler göndere çekilmiş Nazi ve Sovyet bayraklarını aydınlatırken, göğü kaplayan kara bulutlar görsel efektleri belirginleştiriyordu. Nazi bandosu, *Enternasyonal*'i, etraftaki komünistlerden söylemeye yeltenen olur diye iki kat hızlı çaldı, Ribbentrop karşılama konuşması yaptı. Sonrasında Nazilerin tüm ileri gelenleri, Molotov'un elini sıkmışsa da gözlemciler kendisinin

5 Moskova'da bulunan Steinhardt'tan, 10 Kasım 1940, 23.00, NAA, 59 No.lu Kayıt Grubu, T1247, 13 No.lu Mikrofilm Rulosu.
Cripps'in Molotov zirvesinden duyduğu rahatsızlıktan Vichy Fransa'sı Büyükelçisi Bay Eirik Labonne memnun olmuştu, QO, Etats-Unis 54, 159-6.
Stalin 1 Temmuz 1940'ta Cripps'i kabul ettikten sonra 8 Temmuz 1941'e, Hitler'in SSCB işgali başladıktan sonrasına dek bir daha görüşmemişti. Cripps'in tüm görüşmelerinin Sovyetlerce yazıya dökülmüş edilmiş hali için bkz., RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 278.
"Ayakları yere basan büyük devlet adamı", Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 107'de alıntılanmıştır.

6 Moskova'da bulunan Schulenburg'tan, 10 Kasım 1940, PAAA, R 104359.

7 Alm. Tren istasyono. (ç.n.)

en çok Himmler'le vakit geçirdiğini fark etti. Ardından Sovyetlerin kalabalık delegasyonu, altmış araçlık bir konvoyla yola çıktı ve kalacakları *Bellevue Palace*'a götürüldü. Havayı koklamaya çalışan bir Amerikalı gazeteci, istasyondaki muntazam karşılamaya rağmen sokakların çoğunlukla boş olduğuna dikkat etti. Gerçi bu, yağmurdan da olabilirdi.[8]

Berlin sokaklarındaki hava ne kadar belirsiz olursa olsun, *Bellevue*'de Almanların Rusları etkilemeye çalıştığına dair hiç şüphe yoktu. Molotov'un tercümanı Valentin Berejkov, "Goblenler ve ağır, yaldızlı çerçeveli resimlerle kaplı duvarları olan şatafatlı odalar" ile "sırma şeritleri olan üniformalar giydirilmiş uşak ve garsonlara" hayret ettiğini aktarıyordu. Herkesin, "tıpatıp aynı, lacivert takım elbise, gri kravat, ucuz fötr şapka" ile donatıldığı Sovyet delegasyonuyla Almanların bu hazırlığı arasında resmen uçurum vardı. Buna rağmen Ruslar, "beyaz eldivenli personelce" SSCB'nin Kremlin dahil hiçbir yerinde bulamayacakları kadar zarif bir ortamda servis edilen "zengin öğle yemeğinin" tadını çıkarmış olmalı. Bazıları da garip bir uyumsuzluk seziyordu. Stalin'in daha düşük rütbeli cellatlarından Vladimir Dekanozov, "ayakları yere değmeyecek kadar büyük, Bismarck döneminden kalma altın varaklı bir sandalyeye" tırmandığında herkesi güldürmüştü.[9]

Molotov, tercümanı Berejkov ve Dekanozov, *Wilhelmstrasse*'ya götürüldükten sonra, orada işe koyuldu. Ribbentrop, açılış konuşmasında savaşın üzerinden geçti, Japonya'ya hususi olarak değindi. Ribbentrop'a göre, "Sovyet Rusya ile Almanya arasındaki müşterek nüfuz bölgelerinin tahdidi nasıl gerçekleştirildiyse, Rusya'nın Japonya ile arasında da menfaatlerin tahdidi de mümkündü." Nazi bakan, Tokyo'nun "*lebensraum*[10] politikasının doğuya ve kuzeye [Sovyetler Birliği'ne] değil, İngiltere ve Amerika'ya karşı." olduğu kanaatindeydi. Ribbentrop, Sovyetlerin anti-emperyalizmine atfen, "İngiltere'nin artık dünyaya hükmetme hakkı yoktu" dedi; Rusya'nın, Yakın Doğu ve Hint Okyanusu'ndaki haklarını talep etmesinin zamanını gelmişti. Türkiye'ye

8 Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 195-197'deki ayrıntılar; Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 337.

9 A.e., s. 337-338; Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 197.

10 Alm. *Yaşam alanı*. Almanya özelinde, anavatanın dışında yaşayan aynı ırktan bireylerin tek devlet çatısı altında toplanması; ele geçirilen kıymetli toprakların kolonizasyonu ve böylece "ari ırkın" refah içinde, egemen olarak yaşaması üzerine geliştirilen politika. (ç.n.)

de değinen Ribbentrop, Molotov'a, Ankara'nın İngiltere ve Fransa'yla savunma antlaşması imzaladığını hatırlattı ve ekledi: "Sovyetler Birliği'nin Montreux Sözleşmesi'nden hoşnutsuz olduğunun farkındayız. Biz de memnun değiliz." Nazi bakana göre Almanya, İtalya ve SSCB "Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve Akdeniz'e erişim hakkını garanti altına alacak" yeni bir sözleşme kaleme alabilirdi.[11]

Molotov kibarca dinledi, az konuştu. Sonunda kelimelerini dikkatle seçerek söze girdi: "Sözleriniz ziyadesiyle ilginç." yorumunda bulunan Sovyet komiser, "yine de, Üçlü Pakt ile SSCB arasında nüfuz alanlarının herhangi bir şekilde tahdidi için, titizlikle, uzun bir müddet müzakere edilmesi gerektiğini" söyledi. Molotov nispeten ihtiyatsız bir ifade ile, "1939'da Rusya ile Almanya arasında nüfuz alanları taksim edildi. Ancak, 1939 ve 1940'ta yaşanan olaylar yüzünden hâlâ kesinleşemeyen ve burada tekrar bahsedeceğim Finlandiya mevzuu haricinde, yapılan bu paylaşımın işi bitti." ifadesinde bulundu. Molotov henüz, Stalin'in Finlandiya üzerine endişeleri dışında, ser verip sır vermemişti. Ribbentrop'un tercümanı, "Molotov'un gücünü Hitler'e sakladığı" kanaatindeydi.[12]

Molotov, sonrasında Alman Şansölyeliği'ne, "SS-*Leibstandarte*'nın[13] bir şeref kıtasının yanından geçirilerek" *Führer* ile tanışmaya götürüldü. Şov yapmayı seven Hitler, şaşaalı bir karşılama hazırlamıştı. "Keplerinde kurukafa olan, iki dirhem bir çekirdek siyah üniformaları ile uzun boylu iki SS askeri, topuk selamı verip neredeyse tavana uzanan kapıları açtığında, neredeyse otuz metre uzunluğu ve on beş metre genişliğindeki kabul salonunu ortaya çıkardı." Her zamanki gibi asık yüzlü Molotov, etkilenmiş görünmese de, Hitler tarafından "şaşırtıcı derecede zarif ve dostane karşılandığını" kaydetti. Hitler, en sevdiği konu olan jeopolitik hakkında konuşurken bir nezaket timsaliydi. Rus konuğuna, "Almanya bu savaşta kendine bir asır yetecek kadar toprak kazandı." dedi, Avrupa'da egemen olmaktan memnun olan Almanların, Asya ya da Karadeniz üzerinde bir ilgisi yoktu. *Führer*, Balkanlara göndereceği herhangi bir

11 12 Kasım 1940'ın öğleden sonra gerçekleşen Molotov-Ribbentrop görüşmesinin V. Pavlov'ca kaydedilen deşifresi, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 171, s. 356-361.

12 A.e., Ribbentrop'un tercümanı Schmidt'in izlenimi için bkz.: Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 200.

13 Hitler'i korumakla görevli SS tümeni. (ç.n.)

Alman askerinin bölgede İngiliz saldırısına karşı savaşacağını ifade etti. Stalin'in, Almanların Romanya'daki mevcudiyetine bozulduğunu bildiğinden, Almanya'nın "savaş bittiğinde" ve böylece İngilizlerin Almanya'nın petrol hattına teşkil ettiği tehlike ortadan kalktığında, askerlerini çekeceği sözünü verdi. *Führer*'e göre, jeopolitiğe dair ağır basan sorun olan İtalya, Almanya ve Rusya'nın; denize, hakları olan erişimlerinin İngilizlerce engellenmesi karşısında ortak nokta şüphesiz bulunabilirdi, özellikle de, "İngiltere'ye karşı savaş %99 oranında kazanılmışken." Hitler, ABD'nin resmiyette tarafsız olsa da aslında İngiltere'nin tarafında olduğunu ifade etti, "Anglosakson kuvvetlerin" dünya hâkimiyetini elde etmede kararlılığına da dikkat çekti.

Hitler uzun tiradını bitirdikten sonra Molotov, *Führer*'in İngiliz emperyalizmine getirdiği eleştiriye katıldı. Molotov, "Zavallı bir adanın dünyanın yarısını yönetmesi fikrinin, kabul edilemez ve adaletsiz olduğunu" düşünüyordu. Bunun yanında, Üçlü Pakt ve Almanların Finlandiya'ya yönelik niyetleri hakkında, daha fazla bilgi almak istiyordu. Üstelik, "Rusya'nın Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'ye ilişkin, Balkan ve Karadeniz bölgelerindeki menfaatleri üzerine netleştirilmesi gereken önemli hususlar bulunduğunu" ekledi. Tartışma tam da sorunlu mevzulara gelmişken; Hitler'in, savaşın %99 kazanıldığı yönündeki böbürlenişini yalanlarcasına, İngiliz bombardıman uçakları Alman hava sahasına girdi, görüşme, verilen bombardıman alarmı ile bölündü.[14]

İmparatorluk Hava Mareşali Hermann Göring ve Hitler'in *Führer* Yardımcısı Rudolf Hess ile tanıştığı *Kaiserhof* otelinde düzenlenen akşam yemeği davetinden sonra, *Bellevue*'deki otel odasına dönen Molotov, tercümanı Berejkov'la oturup Hitler'le görüşmesinin Stalin'e tel çekilmek üzere deşifresini yaptı. Berejkov, notları alt kademeden bir daktilografa seslice dikte etmeye başlayınca Molotov, Almanların muhtemelen odalarına dinleme cihazı yerleştirdiğini düşünerek, kendisini dikkatsizliği sebebiyle azarladı. Molotov, Stalin'den gece yarısı civarında gelen telgraftan dolayı bozum oldu. *Vojd* telde, dışişleri komiserini, Molotov'la Ribbentrop'un, 16.20'de kısa bir sureti kendisine

14 Hitler ile Molotov'un 12 Kasım 1940 tarihli görüşmesinin V. Pavlov ve V. Bogdanov'ca transkribe edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 172, s. 361-366. Sovyet deşifresi zirvenin en mühim anı bombardıman alarmından bahsetmemektedir.
"Kabul edilemez ve adaletsiz", Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 201'de alıntılanmıştır.

gönderilen ilk görüşmesinde yeterince açık konuşmadığı için haşlıyordu. Stalin, Molotov'un 1939'daki anlaşma üzerine, "...Finlandiya haricinde... işi bitti" ifadesini kullanmasının, paktın tamamının tartışmaya açık olduğu şeklinde algılanabileceğinden kaygılanmıştı. Molotov'u Hitler'le konuşurken daha dikkatli olması için uyarmış ancak biraz geç kalmıştı. Zira uyarısı Molotov'un eline akşamüstü Hitler'le konuşmasından ulaşacaktı.[15]

Artık tetikte olan Berejkov ve Molotov, tüm gece ayakta kalıp Hitler görüşmesinin deşifresi üzerine çalıştı. Molotov, 13 Kasım sabahı saat beşi geçerken Stalin'i teskin etmek için, görüşmenin bir özetini gönderip o ana kadar memnun olduğunu belirtti. Hitler'le konuşmasında "genel" konulara değinmiş olsalar da, *Führer*'in İngiltere ile savaş bittikten sonra Romanya'dan askerlerini çekmeye söz verdiğini iletti. Molotov, "Hitler'in asıl istediği, SSCB ile nüfuz alanlarında uzlaşma sağlamak. Türkiye'ye odaklanmamızı istiyor." kanaatindeydi. Finlandiya hususunda da, Hitler'in "sessiz kaldığını" aktaran Molotov, Stalin'e ertesi gün "mevzuyu tekrar açacağına ve Almanları sıkıştıracağına" söz veriyordu.[16]

Molotov, sabah kalktıktan sonra Havacılık Bakanlığı'nda Göring'i ziyaret etti, Britanya Muharebesi hakkında içeriden bilgi almak için kendisinin ağzını yokladı. Ardından sabah on birde çekilmiş bir başka endişe verici telgraf eline geçti. *Vojd*, Molotov'un Hitler'le ikinci görüşmesinde izlemesi gereken yolu ayrıntılı olarak çiziyordu. Molotov'un Berlin'den gönderdiği endişe verici derecede belirsiz raporlarıyla iyice sabrı taşan Stalin, kaideleri belirliyordu. Molotov'a, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki saldırgan eylemleri ışığında, Rusya'nın yalnız kendi menfaatleri için değil, "İngiltere gibi düşman ülkelerin Rusya'nın Karadeniz kıyılarına saldırmasının önüne geçmek için de, Boğazlara erişiminde hayati çıkarlarının bulunduğunu Hitler'e hatırlatması" talimatını veriyordu. *Vojd*, bu hayati ulusal menfaati garanti altına almak için, Hitler'in Sovyetlerin Bulgaristan'ı işgaline ve "Sovyetlerin Boğazlara erişimi gibi oldukça önem arz eden menfaatini müdafaa etmek için,

15 12 Kasım 1940, 16.20'de Molotov'dan Stalin'e gönderilen telgrafa cevaben, Stalin'den Molotov'a, 12 Kasım 1940, 22.20, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 173, 174, s. 366-367.
Berejkov'un Molotov'ca azarlanması için bkz. Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 202-203.

16 Molotov'un Berlin'den telgrafı, 13 Kasım 1940, 5.10, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 216.

İstanbul Boğazı'na garnizon kurmasına onay vermesinde" ısrar ediyordu. Molotov, *Vojd*'un sözlerinin manasını anlamakta zorlanmamıştı. Sovyet komiseri Hitler'le son görüşmesi için *Bellevue*'den ayrılmadan hemen önce, Kremlin'e acil bir tel çekecekti; "Mesajınızı aldım. Karadeniz, Boğazlar ve Bulgaristan konusunda bastıracağım."[17]

Saat öğleden sonra iki sularında şansölyeliğe varan Molotov, tercümanı Berejkov, Dekanozov ve Sovyet Büyükelçisi V. N. Merkulov'a, "et suyu, sülün ve meyve salatasından" ibaret "sade" bir öğle yemeği ikram edildi. Sülünün misafirlere ikram edildiği yemekte, Hitler vejetaryen olmasının yanında savaş boyunca kahve tüketmekten de kaçındığını söyledi. Ağzına içki koymaz, sigara da içmezdi. Bunu Rusların dikkatini dağıtmak için yapıyorsa, işe yaramayacaktı. Yine de Hitler, 1939 Moskova Paktı'nın "görevini tamamladığına" dair ifadesini hatırlatarak Stalin'le aynı noktaya değindiğinde[18] Molotov, savunmaya geçmek zorunda kaldı. Sovyet komiseri, Almanya'nın Fin savaşı esnasında yükümlülüklerini yerine getirdiğini ve Sovyetlerin Kuzey Bukovina ile Besarabya'yı işgal etmesine müsaade ederek Moskova Paktı'nda taahhüt edilenlerin ötesini yaptığını itiraf etti. Bunun yanında Almanların Romanya'ya verdiği garanti "Viyana Kararı'nın", "SSCB'nin Güney Bukovina'daki menfaatlerini tamamıyla ihlal ettiği" itirazında bulundu. Hitler, Molotov'a; Bukovina'nın, söz konusu paktta yahut önceki yazılı anlaşmalarda bahsinin geçmediğini hatırlattı. *Führer*, İngiltere'yle savaşın neredeyse bittiği iddialarıyla çelişerek, Almanya'nın "ölüm kalım mücadelesi verdiğini ve savaşa devam edebilmek için birtakım ekonomik ve askerî kaynaklarını güvenceye alma ihtiyacı olduğunu" kabul etti. Kendini toparladıktan sonra, Almanya ile Rusya'nın birbiri için kritik önem taşıyan bölgeleri belirleyerek beraber çalışmasını önerdi. Azametli bir tavırla, "Sırt sırta verir ve dışarı karşı birlikte savaşırsak göğüs göğse çarpışarak elde edeceğimizden çok daha büyük zaferler kazanacağımıza inanıyorum." diye konuşan Hitler'in bu boş dayanışma girişimi, Romanya hususundaki

17 Stalin'den Molotov'a telgraf, 13 Kasım 1940, 11.00, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 177, s. 374.
Molotov'dan Stalin'e "Mesajınızı aldım...", 13 Kasım 1940, Moskova'ya 17.00'da ulaştı, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 216, list' 54.

18 Stalin "işi bitti" ifadesine takılmış, Hitler'e ise Molotov'un bu sözü "görevini tamamladığı" olarak aktarılmıştı.

bariz gerginliği gizleyemese de Molotov'un buna katılmaktan başka seçeneği yoktu.[19]

Fin sorununda daha ciddi bir kırılma yaşanacaktı. Molotov, tehditkâr bir tonla, Almanya'nın bölgedeki varlığı üzerine devam etmekte olan tartışmanın "savaşsız" sadece bir yolla çözülebileceğini, o yolun da Stalin'e, "Finlandiya'da Alman askerî bulunmayacağı ve Almanya'da veya Finlandiya'da Sovyet Rusya hükümetinin menfaatlerine karşı siyasi eylemler yapılmasına müsaade edilmeyeceği" sözlerinin verilmesi olduğunu söyledi. Hitler de, Almanya'nın Finlandiya'ya ilgisinin tek sebebinin, "nikel ve kereste kaynakları" olduğunu ve toprakları üzerinde bir talebi bulunmadığını sabırla anlattı. *Führer*, Finlandiya'ya gönderilen Alman askerlerinin, sadece bu kaynakları korumakla görevli olduğunu ve görevlerinin birkaç gün içerisinde tamamlanacağını ifade etti. Gösteriler konusunda da Berlin'in, Finlandiya'ya mütemadiyen Stalin'in taleplerine boyun eğmesini tavsiye ettiği itirazında bulundu. Tatmin olmayan Molotov, diplomasiden değil, "Fin delegelerinin Almanya'ya gönderilmesi," Berlin'de önde gelen Finlerin düzenlediği resepsiyonlar, SSCB ile martta yapılan barış antlaşmasını eleştiren, vatansever Finlerin sloganlarının yayınlanması gibi örneklerden bahsettiği açıklamasını getirdi. Molotov'un taleplerinin sertliğinden afallayan Hitler, lafı evirip çevirmeden, "Sovyetler Birliği Finlandiya'yla savaşa devam etmek mi istiyor?" sorusunu yöneltti. Molotov'un cevabı güven aşılamıyordu: "Finlandiya'daki daimî Sovyet karşıtı kışkırtıcılık biterse, istemez." Müdafaaya zorlanan Hitler, bocaladı; ağzından tükürükler saçarak, Almanya'nın tek isteğinin nikel ve kereste kaynaklarının emniyette olması için Finlandiya'nın barış içinde yaşaması olduğunu tekrarladı. Mevzuyu kapatmak için, Finlandiya'nın "Rus nüfuz alanına ait olduğunu" tasdik edip, Almanya'nın "Finlandiya'ya daha fazla asker göndermeyeceğini ve ülkede daimî bir askerî mevcudiyet bulundurmayacağını" taahhüt etti.[20]

İnisiyatifi tekrar ele almak isteyen Hitler, Sovyetlerin dikkatini güneye çevirmeyi ya da en azından Anglosakson emperyalizmini kınayan ortak bir bildiri üzerinde anlaşmayı umarak, sözü İngiliz İmparatorluğu'na

19 Molotov'un Hitler'le 13 Kasım 1940 tarihli görüşmesinin daktilo edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 179, s. 375-377.
Öğle yemeğinin menüsü için bkz., Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 339.

20 Molotov'un Hitler'le 13 Kasım 1940 tarihli görüşmesinin daktilo edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 179, s. 378-380.

getirdi. Ancak Stalin'in tembihleri aklında olduğundan Molotov, bu antiemperyalist palavralara pabuç bırakmayacaktı. Sovyet komiseri, "Türkiye gibi Avrupa'ya daha yakın meseleleri konuşalım." diye konuyu değiştirdi. "Karadeniz'in en önde gelen gücü" olan Rusya için, Türk Boğazlarının ehemmiyeti ve Montreux Sözleşmesi'nin kaldırılmasının gereği üzerine bir söylev verdikten sonra Hitler'e, "Rusya Bulgaristan'a, yani Boğazlara en yakın bağımsız ülkeye, Almanya ve İtalya'nın Romanya'ya verdiği garantiye benzer aynı şartlar altında bir garanti verse, Almanya ne tepki verir?" sorusunu yöneltti. Sorudan rahatsız olan Hitler, Romanya'nın Roma ve Berlin'den garanti talep ettiğini, "Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nden böyle bir isteği olduğunun bilinmediğini" söyleyerek karşı saldırıda bulundu. Hitler, Molotov'u, İtalyanların yine de Montreux'nün değiştirilmesinden yana olacağına emin olduğu konusunda temin etti. *Führer*'e göre, zaten Romanya'ya verilen garanti İtalya ile de ilgili olduğundan, Bulgaristan mevzusunda İtalya'ya da danışılması gerekiyordu.

Boğazlar sorununu tam Stalin'in istediği gibi ifade eden Molotov, o kadar kolay pes etmeyecekti. İtalya'nın Yunanistan işgali yüzünden Doğu Akdeniz'de bulunan İngiliz donanması ve Massigli Kaçamağı göz önünde bulundurulduğunda, Sovyetlerin Boğazların güvenliğine dair endişesinin boş olmadığı anlaşılıyordu. Sovyet komiseri, *Führer*'e, "En önemlisi de Boğazlardan yapılacak bir saldırıya karşı güvenceye alınmış olmamız." dedi ve ekledi: "İngilizlerin Boğazlardan saldırı düzenlemek üzere Yunan yahut Türk topraklarını kullanmasını engellemek için, Türkiye'yle de düzenlemeler yaparız." Molotov, iki kez daha Hitler'in "Bulgaristan'a verilecek garanti üzerine, geçici de olsa bir fikir beyan etmesini" istedi, Hitler her seferinde aynı cevabı verdi: Bulgaristan'ın Sovyetlerden güvence isteyip istemediğini öğrenmeli ve Mussolini'ye danışmalıydı. Maskaralıktan sıkılan Hitler, saatin geç olduğundan dem vurdu; Stalin'i "tarihin sonsuza dek anımsayacağı bir adam" olarak övdü ve Molotov'la nahoş geçen bu görüşmesinden sonra, "Bir dahakine bizzat *Vojd*'u Berlin'e beklediğini" söyledi.[21]

Molotov, akşam saatlerinde Sovyet Büyükelçiliği'nde bir veda yemeği verdi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde *Führer* davete katılmadı, zira Sovyet bakan Hitler'i, üç buçuk saat boyunca, Hitler'in tercümanına göre "hiçbir yabancı misafirin kendisiyle böyle konuşmadığı" şekilde

21 *A.e.*, s. 380-383.

konuşarak terletmişti. Ancak Ribbentrop, Göring ve Hess, kalabalık Sovyet delegasyonuna eşlik etti. Votka ve havyarla yumuşayan parti tam canlanmaya başlamıştı ki, Kraliyet Hava Kuvvetleri damladı. Ribbentrop, herkes yer altına sığındıktan sonra, hiçbir şey olmamış gibi, "İngiliz dostlarımız partiye neden katılmadık diye sitem ediyorlar." diye espriyi patlattı. Aslında kendisi, beti benzi atmış bir haldeyken, Molotov'u, İngiltere'nin "bittiği" yönünde ikna etmeye çalışıyordu. Molotov ise iddialara göre şu cevabı vermişti: "Öyle mi? O zaman neden sığınaktayız ve tepemize kimin bombaları yağıyor?"[22]

Ribbentrop, Molotov Berlin'den ayrılmadan önce, bir taslak anlaşma hazırlayıp kendisine teslim edecek kadar gözü pekti. Taslak, Üçlü Pakt'ı "dünya barışının en kısa zamanda tesisine," yani İngiltere'yi Mihver'e karşı açtığı savaşı bitirmesi için zorlamaya yönelik "Dörtlü Pakt'a" dönüştürmeyi hedefliyordu. Ülkeler, "birbirinin nüfuz alanlarına saygı duyacak, bu alanların sınırları on yıl geçerli olacaktı." Stalin'e torpil geçerek Montreux Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesini anlaşmanın merkezine koyarak, ülkelerin ortak girişimiyle, "Sovyetler Birliği'nin savaş gemilerine Boğazlarda tam serbesti sağlayacak" ve İngilizler gibi diğer milletlere bu hakkı tanımayacak yeni bir sözleşme yazılacağı ifade ediliyordu. Molotov, Moskova'da Stalin'e danıştıktan sonra yanıtlayacağı sözünü verdi.[23]

Alman tarafı temkinli bir şekilde umutluydu. Hitler'in propaganda şefi Joseph Goebbels, Molotov'un Berlin'den ayrıldığı 15 Kasım'da günlüğüne, "Müşterek menfaatlerin bulunduğu tüm mevzularda anlaşıldı. 'Sovyetler Birliği'nin Londra'daki dostlarına' da soğuk duş etkisi yarattı. Memnun olabiliriz. Geri kalan her şey Stalin'e bağlı. Kararını bekleyeceğiz." diye yazacaktı.[24]

Molotov, Ribbentrop'u başarıyla kandırmış olacak, zira kendisi anlaşmaya dair zerre umutlu değildi. Stalin'e 13 Ağustos'u 14'e bağlayan gece yarısında çektiği telgrafta, "iki toplantı da [Hitler'le] istenilen sonuçları vermedi." diyordu. *Führer*, "zamanın çoğunu tartışarak

22 Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 340. Bu konuşmanın mükemmelen sonuçlandığına dair şüpheler bulunuyor, zira kaynak, kendine galibiyeti layık gören Molotov. Bununla beraber çağdaş kayıtlar bombardımanın yaşandığını doğruluyor.

23 Ribbentrop'un 13 Kasım 1940 tarihli taslak teklifinin Rusçaya tercümesi, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 182, s. 391-392. Elle yazılmış orijinal nüshası, PAAA, Botshaft Moskau 544'te bulunuyor.

24 15 Kasım 1940 tarihli günlük kaydı, *Goebbels Diaries 1939-1941* (İngilizceye çeviren Fred Taylor), s. 174.

geçirdikleri" Fin sorununda diş bilemiş, "Bulgaristan'a verilecek güvence" mevzuunda da başından savarak İtalya'ya yönlendirmişti. Türk Boğazları hakkında yine Roma'daki müttefikini işaret eden Hitler, Montreux'nün değiştirilmesinden bahsetmiş ancak Sovyet işgaline onay vermemişti. Molotov, mevzuyu veda yemeğinde Ribbentrop'a tekrar açtığında Alman mevkidaşı kendisine; Almanya, İtalya, Türkiye ve SSCB'nin Montreux sonrası yeni sözleşmeyi birlikte kaleme almasında ısrar etmişti. Molotov da ancak "İtalya da Almanya da Karadeniz gücü değil." cevabını vermişti. Molotov, Stalin'i, Hitler'in Sovyet Rusya'ya verdiği tek "tavizin, Hint Okyanusu'nu nüfuz alanımız olarak tanıyacağı" olduğuyla uyardı; bu da Sovyetleri hor gördüğünün göstergesi olacak kadar hayal ürünü ve manasızdı.[25]

Stalin'in Ribbentrop'un Üçlü Pakt'a davetine verdiği cevap *kesinlikle hayır* oldu. Molotov, *Vojd*'un saldırgan tutumunu aktarmadan, cevabı Schulenburg'a bizzat 25 Kasım 1940'ta el yazısı bir notla iletti. Stalin, Sovyetler Birliği'nin beş şartı yerine getirilene dek Üçlü Pakt'a katılmayacağını ilan ediyordu. İlk şartı, "Finlandiya'da bulunan Alman askerlerinin tamamının tez elden çekilmesi" idi. Karşılığında, "Finlandiya'daki Alman ekonomik menfaatlerini, nikel ve kereste ihracını korumayı" vaat ediyordu. İkinci şartı, Sovyetler Birliği'nin, "gelecek aylarda İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında deniz ve kara kuvvetleri görevlendirmesine" müsaade edilmesiydi. Üçüncü şartında, imzacı ülkelerin "Bakü ve Batum'un güneyinde, Basra Körfezi'ne doğru bir Sovyet nüfuz alanı" tanımasını istiyordu. Dördüncü şart, Japonya'nın "Kuzey Sahalin adasının, kömür ve petrol rezervleri üzerindeki talebinden vazgeçmesi" idi. Sonuncu talebinde ise Stalin, "Sovyetler Birliği ile Bulgaristan arasında karşılıklı yardım paktının imzalanmasına müteakip, Bulgaristan'ı SSCB'nin Karadeniz hudutlarının güvenlik bölgesi olarak tanıyacak gizli bir protokol" talep ediyordu. Bu beş şart, bağlayıcı "gizli protokoller" ile yerine getirilmediği sürece Dörtlü Pakt olmayacaktı.[26]

Stalin tavrını ortaya koymuştu. Hamle sırası Hitler'deydi.

---

25 Molotov'dan Stalin'e, 14 Kasım 1940, 1.20, Moskova'ya 16.50'de ulaşmıştır, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 216, list' 56-58.

26 Schulenburg'un Ribbentrop'un Üçlü Pakt'a katılması teklifine Molotov'un cevabına dair raporu, 25 Kasım 1940, PAAA, Botschaft Moskau 544.

12

Hitler Kapıyı Kolluyor

Hitler'e göre Stalin'in arsızlığı çizmeyi aşmış vaziyetteydi. Molotov'un Berlin'de Alman diktatörü şaşırtan agresif tavırlarının yanında, Stalin'in Alman menfaatlerine teşkil ettiği elle tutulur tehlikeler de buna işaret ediyordu. Alman savaş çabaları, Sovyetlerin petrol, tahıl, pamuk ve manganez ile başka hammaddelerine bağlıydı; şimdiyse Stalin, Fin nikeli ve kerestesinin de tekelini almak istiyordu. Sovyetlerin Kuzey Bukovina ve Bulgaristan'ı ele geçirmesine müsaade edilirse, Ploieşti'deki petrol sahaları ve rafinerileri bilfiil kuşatılmış olacağından, 1940 kayıtlarına göre Nazi İmparatorluğu kaynaklarının yaklaşık %83'üne tekabül eden petrolün her bir damlası Stalin'in insafına bırakılacaktı. Bu miktara, Karadeniz'den Odessa'ya ulaştırılan, oradan da eskiden Polonya'nın Galiçya bölgesi artık Sovyetlerin Batı Ukrayna'sı olan yöreden demiryolu ile Alman topraklarına ulaşan Kafkas petrolü dahildi. Sovyet istihkâmcıları, Aşağı Tuna'yı ve Tuna deltasını emniyete alırken, Kızıl Ordu askerleri İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına konuşlandığı takdirde; İngiltere hâlihazırda Kuzey Denizi, Baltık, Atlantik ve Akdeniz kıyılarını blokaja almış vaziyette olduğundan Almanya Karadeniz'den de kopmuş olacaktı.

Stalin'in Üçlü Pakt'a katılma teklifini mümkün olan en aşağılayıcı koşulları öne sürerek reddetmesi şaşırtsa da, etkisini arttıran, *Vojd*'un bunu Hitler gücünün zirvesindeyken ve Avrupa'daki önemli isimlerin hepsi büyük fatihe biat ederken yapmış olmasıydı. Bulgaristan Kralı III. Boris, Molotov 14 Kasım'da Berlin'den ayrıldıktan üç gün sonra Berchtesgaden'da Hitler'i ziyaret ederek niyetini açıkça ortaya koymuş olsa da, Stalin'i göz önünde bulundurarak henüz Almanya'ya katılmak

üzere taahhütte bulunmadı. Sonraki on gün boyunca Macaristan, Slovakya ve Romanya'dan delegeler Salzburg'a gelerek Üçlü Pakt'a katılacaktı. İtalya'nın fırsatçılığının eseri olan Yunanistan işgali de devam ediyordu. İtalyanlar Yunanistan'da saplanıp kalmış olsa da fark etmezdi; *Wehrmacht*, ülkelerden müsaade geldiği takdirde, Mussolini'nin arkasını toplamak üzere hâlihazırda Alman askerlerinin toplandığı Romanya'dan veya Bulgaristan'dan geçerek kolaylıkla yardıma gelebilirdi. Hitler, Molotov ile ilk görüştüğü 12 Kasım'da, muhtemel Yunanistan işgali için Romanya'daki askerî misyonu takviye etmek üzere, 18. No.lu Direktif'i imza etti. Batı Avrupa'nın fethiyle Balkanlar işgale hazırdı.[1]

Ribbentrop, Molotov'un 25 Kasım tarihli küçük düşürücü teklifine resmî yanıt vermese de Berlin'deki Bulgar temsilci Parvan Draganov'a 3 Aralık'ta üç buçuk saat süren nutkundan, Hitler'in tepkisinin ne olduğu anlaşılıyor. Salzburg'ta katıldığı bir dizi zafer kutlamasından dönen Hitler, Ribbentrop'un Üçlü Pakt'a katılma teklifine Stalin'in verdiği ültimatom etkisi yaratan sert cevapla afalladı. Draganov'un Sofya'ya aktardığı üzere, Hitler kendisine Stalin'in tekliflerini anlattıktan sonra, "Rusya'nın sahici niyetini kavradığını ve kuvvetli bir karşılık verdiğini" söylemişti. *Führer*, Almanya'nın "Baltık ülkelerinin Bolşevikleştirilmesiyle bu ülkelere erişemediğinden" yakınarak sözlerine devam etti. *Führer*'e göre, Estonya, Letonya, Litvanya'nın komünizmin eline geçmesi zaten vahimdi, buna rağmen, Sovyet nüfuzunun, "Almanya'nın muazzam büyüklükte hayati ekonomik menfaatlerinin" bulunduğu Tuna'nın güneyine yayılmasının yanında hiçbir şeydi. Almanya'ya bu bölgeden, Romanya petrolü ve rafinerilerinin haricinde bir de Balkanların güneyini kaplayan madenlerden çıkarılan bakır, alüminyum boksit, kurşun, çinko ve molibden gidiyordu. Çeliği güçlendirmede ve pas ile aside karşı direncini arttırmada kullanılan; tank, savaş uçağı, zırh levha ve mermi üretiminde son derece önemli olan krom da hesaba katılmalıydı. Alman savaş ekonomisinin aylık beş bin beş yüz ton kroma ihtiyacı vardı; iki bin iki yüz tonu Sırbistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yunanistan'dan, yani Balkanların güneyinden alınıyor, Türkiye'den alınan geri kalan üç bin üç yüz ton da yine Balkanlar üzerinden

1 Schreiber, v.d., *Germany and the Second World War*, c. III, s. 457'de alıntılanmıştır. Üçlü Pakt'a katılım törenleri için bkz., Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 122, 126-128.

ulaştırılıyordu. Hitler, Draganov'a bu sebepten dolayı "Balkanların Bolşevikleştirilmesine müsaade edemeyeceğini" ifade etti. Sözlerinin lafta kalmayacağının kanıtı olarak hemen oracıkta, bir not defterine karaladığı taahhütle, 1940'ın Aralık ayının sonuna kadar Bulgaristan'a "kıyı mayını, 17 ve 24 cm.'lik silahlarla donatılmış iki deniz bataryası, 9.700 kilometre su altı kablosu, bir dizi lastik sandal ve dubalı köprü" sözü verdi. Şubata kadar da, "15 cm.'lik obüslerde kullanılmak üzere 10.000, 105 cm.'lik Polonya topları için bir 10.000 daha, 10.5 cm.'lik hafif obüsler için 26.000 mermi ve... 40.000 havan topu ve mayın" gönderilecekti. Hitler sözünü tutacak ve 12 Aralık 1940'ta Feldmareşal Wilhelm List'in XII. Ordu'sunun komutasında, Albay Kurt Zeitzler yönetiminde bir askerî misyon, Bulgaristan'a sevk edilecekti. Bulgaristan Üçlü Pakt'a katılmamış olabilirdi, yine de kış boyunca Hitler'in öncelikler listesinin bir numarasıydı.[2]

Stalin de Sofya'yı gözüne kestirmişti. Tam da Hitler'in şüphelendiği gibi, Bulgaristan'a Sovyet "güvencesi" fikrini ortaya atan Bulgarlar değildi. Berlin görüşmeleri bittikten bir hafta sonra, 20 Kasım'da, yaşananlardan haberdar olan Bulgar Dışişleri Bakanı, yurtdışındaki diplomatlarına, Sovyetlerin "güvence" yahut "karşılıklı yardım paktı" talebine karşı uyaran bir tamim gönderdi. 22 Kasım'da Molotov, Bulgar Büyükelçi Ivan Stamenov'u, Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'la ilgili niyetlerinin aslını astarını öğrenmek için makamına çağırdı. Molotov'un, Moskova'daki Alman büyükelçisine Stalin'in fiilî ültimatomunu verdiği 25 Kasım'da, yardımcısı Arkady Sobolev de Bükreş'teki Tuna konferansına ara verip Sofya'ya uğradı. Dostça bir tavır takınan Sobolev, Bulgaristan Başbakanı'na, "Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ın yalnız batıdaki (*Neulliy* Anlaşması ile topraklarının bir kısmını alan Yugoslavya'ya karşı) ulusal menfaatlerini değil, Doğu Trakya'daki (Türkiye'ye karşı) çıkarlarını da gözeteceğine" dair söz verdi.[3]

2 Berlin'de bulunan Draganov'dan, 3 Aralık 1940, BSA, fon 316K, opis' 1, del. 273, list' 25. Balkanların demir dışı metal ve cevherlerinin Alman savaş sanayiindeki önemi üzerine bkz., Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945*, s. 633, b.a.

3 Georgi Markov, *Druga Istoriya na nai-goliamata voina*, c. I, *Razgarnyineto na pojara*, s. 288'de alıntılanmıştır.
Bulgar Dışişleri Bakanı'nın 20 Kasım tamiminin bir kopyası, BSA, fon 176K, opis' 33, del. 66, list' 69.
Molotov'un Stamanev'i makamına çağırışı için bkz., Moskova'da bulunan Woermann'dan, 22 Kasım 1940, PAAA, Botschaft Moskau 541.

Molotov ve Stalin aynı gün Moskova'da, Komünist Enternasyonal'in Bulgar Sekreteri Dimitrov ile görüştü. Hitler, Dobruca'nın güneyini Bulgaristan'a vererek, müdahalesiyle Başbakan Filov'dan coşku dolu bir şükran mektubu almış ve Sofya basınınca hoş karşılanmış olabilirdi ama *Vojd* da bu oyunda vardı. Molotov harekete geçti; Dimitrov'u, Berlin ziyaretinde "Almanlarla hiçbir anlaşmaya varıp bir sorumluluk üstlenmedik." diyerek bilgilendirdi. Sekretere, Berlin'le içinde bulundukları Balkan çıkmazı göz önünde bulundurulduğunda, "Bulgaristan'ın Almanya'nın nüfuzu altına girmesi ve Almanlara gönüllü olarak alet olmasının önüne geçmek için, tez elden adımlar atılması" gerektiği uyarısında bulundu. Dimitrov araya girdi; *Komintern*'in zaten "muhtelif ülkelerde, Alman askerlerini yıldırmak üzere" elinden gelen her şeyi yaptığını söyledi ve Molotov'a "bu çalışmaları yoğunlaştırmayı" teklif etti. Molotov, *Komintern* sekreterine şöyle diyerek hak verdi: "Bu zaten yapılması lazım olan. Bunu yapmasaydık komünist olmazdık. Yalnız el altından yürütülmeli."[4]

Stalin ardından Dimitrov'u çağırdı ve adama, Hitler'in Berlin'deki Bulgar temsilciye yaptığı muameleyi, ürkütücü bir şekilde andıran bir tutumla yüklendi. *Vojd*, sekreteri, Bulgarlar "karşılıklı yardım paktı teklifini kabul etmezse, Alman ve İtalyanların pençesine düşüp yok olacaklar." diye uyardı. Verdiği ültimatomu yumuşatmak için, Sofya'nın, bir kısmı 1912-1913 Balkan Savaşları'na dek dayanan, Türklerin elinde bulunan "Midye-Enez hattı" ile "Batı Trakya'daki Edirne" ilinden, Yunanistan toprağı olan "Dedeağaç, Drama ve Kavala'ya" kadar tüm toprak taleplerinde arka çıkmayı ve "kendilerine tahıl, pamuk vesaire cinsinden borç ve deniz kuvvetleri aracılığıyla destek vermeyi" teklif etti. Söz konusu bölgesel düzenlemelerin kastettiği kurban olarak topraklarını kaybedecek Türkiye'ye gelince, "Boğazların bize karşı kullanılmayacağını garanti altına almak için bir üs lazım... Türkleri Asya'ya süreceğiz." diye konuştu. *Vojd*, yine de Dimitrov'un, "o anda asıl meselenin Bulgaristan olduğunu" bilmesini istiyordu. Bulgaristan'a verdiği önceliğin bir emaresi olarak, Dimitrov'a, Arkady Sobolev'in bu esnada Sofya'da bulunduğunu ve Molotov'un aynı meseleleri tartışmak üzere

4 *Georgi Dimitrov'un* Güncesi (25 Kasım 1940 tarihli kayıt), s. 135-136. Filov'un Hitler'e şükran mektubu ve Sofya basınının coşkusu için bkz., BSA, fon 176K, opis' 8, del. 557, list' 48 ve b.a.

en kısa zamanda Bulgar Büyükelçi İvan Stamenov'u makamına çağıracağını iletti.[5]

Sovyetler, asker ve savaş malzemesi sevkinde Almanlar kadar hızlı olmasa da propaganda alanında üstün başarı gösteriyordu. Dimitrov, Kremlin'den ayrıldığı anda Sofya'daki komünist liderlere bir tezkere göndererek, Stalin'in Bulgaristan'a, Moskova'yla pakt imzalaması karşılığında vaat ettiği topraklar hakkında bilgilendirdi; "Milletvekillerimizi harekete geçirin, teklifi destekleyen ülke çapında etkili olacak bir kampanya başlatın, [bu pakt teklifinin] acilen ve kayıtsız şartsız kabul edilmesini talep edin. Bulgar halkının geleceği bu karara bağlı." diye talimatlarını sıraladı.[6]

Sofya'da kış heyecanlı geçecekti. 1913 ve 1919'da yapılan cezai anlaşmalarla konumundan edilen, Balkanların taşrası hâline getirilen Bulgaristan, bir anda jeopolitiğin merkezi olmuştu. Bulgaristan bu konuma, kısmen Romanya'daki Alman-Sovyet restleşmesi ve İtalya'nın Yunanistan'ı işgali ile gelebilmiş olsa da bu, Bulgarların sersemlemediği anlamına gelmiyordu. Kader ve savaşın cilveleri sayesinde, dünyadaki en güçlü iki diktatör, 1878 Berlin Kongresi'nde büyük güçlerin yürüttüğü diplomasi sonucu tesadüfen başkent olmuş Sofya'da, üstünlük için kıran kırana mücadele ediyordu. Dimitrov'un Sofya'daki ajanları, propagandalarını alışılmadık bir şekilde Panslavizm'le süslüyordu. Üstüne bir de komünistlerin klişeleşmiş, sahte "mektup yazma" kampanyası ile, ülkenin dört bir yanından altı yüz "Bulgar proleter," Başbakan Filov'a çağrıda bulunarak, Sovyet askerlerini ülkeye davet etmesini talep eden ve Başbakan'ı dehşete düşüren telgraflar çekmişti (Filov, telgraflarda kullanılan dilin aynı olmasından mantıken hepsinin tek kişi tarafından yazıldığı sonucuna varmıştı.)[7]

Tüm bunlar yaşanırken, sivil kıyafetler giydirilerek kamufle edilmiş yüzlerce Alman askeri, 1940'ın Aralık ayında Bulgaristan'ın her köşesine yayılıp istihbarat toplayarak ikmal malzemelerine dair derinlemesine araştırma yapmaya ve Almanya'nın intikali için zemin hazırlamaya başladı. İki taraf da Sofya'daki girişimlerini açıklamak için enteresan bir şekilde, görünürde makul olan aynı bahaneyi kullandı; Sofya'daki

5 *Diary of Georgi Dimitrov* (25 Kasım 1940 tarihli kayıt), s. 136-137. Vurgu eklenmiştir.

6 A.e., s. 137-138.

7 Sofya'da bulunan Richthofen'dan, 15 Kasım 1940 tarihli, Başbakan Filov ile yaptığı uzun görüşmeye dair rapor, PAAA, Botschaft Moskau 541.

eylemlerinde, İngilizlerin askerî planlarına engel olma hedefi güttüğünü iddia etti. Aslında Hitler de Stalin de Bulgaristan'da asıl rakibin kim olduğunu biliyordu.

Filov ve halkı, Berlin ile Moskova arasındaki siyasi mücadelede, üzerlerindeki beklenmedik ilginin keyfini çıkarıyordu. Almanlar da galip geldiklerini anladığında memnun olacaktı. Kral III. Boris ve Başbakan Filov, henüz tarafını ilan etmemeye özen gösteriyordu. Zira Stalin öfkelenir ve Karadeniz kıyısına amfibi harekâtı yaparsa, Hitler'in söz verdiği mayınlar ve bataryalar gelmediğinden, hazırlıksız yakalanmış olacaklardı. Bulgar kral ve başbakanın niyeti, yine de anlaşılıyordu; Stalin'in karşılıklı yardım paktı teklifine cevap vermeden önce günlerce oyalanmış ve aralık ayının başlarında Alman askerlerinin ülkeye girmesine müsaade etmişlerdi. Sofya'daki Sovyet büyükelçisi, 19 Aralık'ta *Alman* Büyükelçiliği'ne Stalin'in teklifinin cevaplandırılmadığı şikâyetinde bulunduğunda Almanlar, nazik bir dille, Bulgar Dışişleri Bakanı'nın rahatsızlandığı duyumunu aldıkları cevabını verdi. Almanların Moskova'ya teslim olmaması için uyardığı Filov, 20 Aralık'ta Molotov'a gönderdiği telgrafla kibarca Stalin'in teklifini reddetti. Yıl sonuna gelindiğinde ülke Alman askeri kaynadığından, Sofya resmen bir taraf ilan etmese de gerçek ortadaydı. *Tass*, 12 Ocak 1941'de mağlubiyetin kabulü niteliğinde, sızlanırmışçasına, "SSCB Hükümeti'nin, Alman askerlerinin, Bulgaristan'a nüfuz etmesi üzerinde mutabakata vardığı" dedikodularının düzmece olduğu açıklamasını yapmak zorunda kaldı.[8]

Rekabetin şartları Romanya'da daha eşitti. Ülkeyi istila eden Alman askerlerinin sayısı, 1940'ın sonuna gelindiğinde neredeyse yarım milyon olmuştu. Hitler, Bükreş'te Tuna Komisyonu konferansında, Tuna deltasının kıyısında çizgiyi çekerek Sovyetler karşısında Balkanlara açılan kapıyı kollamış oldu. Diğer yandan Ruslar da işgal etmiş oldukları, "Moldova SSC" adını verdikleri toprakları; asker, tank, Sovyet hava kuvvetlerinin kullanımı için, inşaatı NKVD gözetiminde yürütülen on

8 Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 129'da alıntılanmıştır.
Rusların Alman Büyükelçiliği'ne şikâyeti için bkz., Sofya'da bulunan Richthofen'dan, 19 Aralık 1940, PAAA, Botschaft Moskau 541.
Molotov'a çekilen ret telgrafı, *Diary of Georgi Dimitrov* (20 Aralık 1940 tarihli kayıt), s. 139'da alıntılanmıştır.
Kral III. Boris ve Filov'un 1940'ın aralık ayında sessizce Alman askerlerinin ülkeye girmesine müsaade etmesi üzerine, bkz., Schreiber & Vogel, *Germany and the Second World War*, c. III, s. 464.

dört yeni hava alanı ile doldurmaktaydı. Ruslar Bulgaristan'da olduğu gibi, Almanlar kadar süratli hareket etmese de, askerî hazırlıklarında en az onlar kadar detaylı çalışıyordu. 1941'in başlarında Alman istihbaratı, "Muazzam sayıda Sovyet askerinin Besarabya ve Bukovina'da yoğunlaştığı" üzerine raporlar alıyordu.[9]

Ruslar diğer yandan Finlandiya'da direnmeye devam ediyordu. Almanlar eylülde Helsinki'yle savunma anlaşması imzalamış olsa da, Stalin ülkeyi ayan beyan kuşatmıştı. Kızıl Ordu, Helsinki yolu üzerindeki Karelya Kıstağı'na akın etmişti, NKVD Rusların verdiği isimle Karelo-Fin SSC olarak anılan Sovyet işgali altındaki Finlandiya'da, dört yeni havaalanının inşaatının başındaydı. Helsinki'ye Baltık tarafından giden diğer yolun üzerindeki Hanko Yarımadası da düşman hattının ardında yeni üsler inşa etmek ve kıyılardaki bataryaları tahkim etmek üzere sevk edilmiş NKVD inşaat taburlarını korumakla görevli, sekiz "özel piyade alayından" oluşan komutanlık tarafından işgal edilmiş, muazzam bir Sovyet üssü hâline geldi. 5 Kasım 1940'ta *Politbüro*, Hanko'nun tahkimi için 45 milyon ruble tahsis etti.[10]

Sovyetlerin bahsi geçen saldırgan eylemleri göz önünde bulundurulduğunda, 6 Aralık 1940'ta Molotov'un, Moskova'daki Fin büyükelçisine yaklaşmakta olan başkanlık seçiminde "Sovyet karşıtı (vatansever)" dört adaydan herhangi biri iktidara gelirse, Stalin'in bunu "12 Mart 1940 Sovyet-Fin barış antlaşmasının reddi" olarak yorumlayacağı ve ona göre hareket edeceği uyarısında bulunması, büyükelçiyi doğal olarak kaygılandırmıştı. Molotov, Stalin'in tehdidine inanılırlık kazandırmak üzere, Sovyet askerî ataşesini Helsinki'den çağırdı. Bu girişimlerin Almanları en çok ürküteni, aralık ayının aynı haftası içinde mühendis ve ticari uzmanlardan oluşan kalabalık bir ekibin Petsamo'ya gelmiş olmasıydı. Zira Almanlar, bu ekibin

9 Roma'da bulunan Mackensen'den, 23 Nisan 1941, Romanya'nın SSCB ile hududunda ve hududun civarında bulunan (İtalyan ve Alman) konsoloslardan bir dizi raporu bir araya getirmektedir; bkz., PAAA, Botschaft Moskau 543.
1941 yılı için planlanan Moldova SSC'sinde on dört havaalanı için bkz., Lebedev'in 26 Mayıs 1941 tarihli raporu, "Spisok odnopolosnyikh reşeni aerodromov," GARF, fon 8437, opis' 1, del' 1, list' 20-21.

10 4 Kasım 1940 tarihli, 91 No.lu Politbüro kararı ("O peredaçe oboronitel'nogo stroitel'stva na poluostrove Khanko"), RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 30.
Hanko tahkimatı üzerine bkz., 13 Ocak 1941 tarihli karar, RGVA, fon 25888, opis' 3, dle. 189.

Finlandiya'nın nikel ihracatının kontrolünü ele almak üzere gönderilmiş olmasından korkuyordu.[11]

Savaşın ilk kışında batıda yaşanan *Sitzkrieg* kadar tedirgin edici olan bir sahte savaş, Kuzey Kutbu'ndan Çanakkale Boğazı'na kadar uzanan Doğu Avrupa üzerine çöktü. Savaşın iki tarafının da zırhlı kuvvetlerinin boyutu düşünüldüğünde, hudut bölgelerinin yakınlarında kapana kısılacak kadar talihsiz halkların hayatı ve uzuvları için, bu sahte savaş, önceki *Sitzkrieg*'e nazaran çok daha tehlikeliydi. Alman askerlerinin, Fransa'nın doğusuna ve Balkanlar'a doğru, güneydoğu yönündeki, hareketliliği manşetleri süslerken, hududun diğer yanındaki Sovyetlerin lojistik hazırlıkları, Almanların hazırlıkları kadar acımasızca yürütülmemiş olsa da çok daha büyük boyuttaydı.

Eli tetikte bekleyen yalnız Hitler ve generalleri değildi. 1940 Haziran'ı kadar erken bir tarihte, Sovyet işgali altındaki Galiçya'dan Alman ajanları, "Sovyetler Birliği ile Almanya arasında çıkacak savaşın kaçınılmaz olduğu ve başlatan tarafın Sovyetler olacağı görüşünün Sovyet askerî çevrelerinde hâkim olduğunu" bildirmişti. Romanya hududu yakınlarında ele geçirilip serbest bırakılmadan önce Beria'nın ajanlarınca sorgulanan Mihver yanlısı bir iş adamına göre, NKVD'de, "Almanya'ya karşı hiç de dost canlısı bir atmosfer yoktu." İş adamı, "Sovyet üst kademelerinde Almanya'dan ne geleceğini [savaş] biliniyor" diye sözlerine devam etti. "Batılılar ve Almanya birbirini kana buladıktan sonra [Ruslar] 1941'e kadar Berlin'e 1942'ye kadar da Roma'ya girmiş olmayı umuyorlar." Molotov, 1940 Temmuz'unda Stalin'in, Sovyet işgali altındaki Litvanya'daki kukla başbakanı Vincas Kreve-Mickevicius'a, "Proletarya ile dejenere burjuvazi arsındaki nihai muharebenin Ren bölgesinde yaşanacağını ve bu savaşın Avrupa'nın geleceğini belirleyeceğini" bizzat, açık açık söyledi. Hitler'in savunma sistemlerini inceleyen Sovyet pilotları gittikçe cesaretleniyordu. Moskova'daki Alman Büyükelçiliği, 9 Aralık 1940'ta, Alman askerî tesislerini ve daha önemlisi Ploieşti'deki petrol rafinerilerini fotoğraflayan Sovyet pilotlarca Almanya ve Romanya hava sahalarının, son dönemde dokuz kez ihlal edildiğine dair bir şikâyette bulundu.[12]

11 Helsinki Alman Büyükelçiliği'nden rapor, 12 Aralık 1940, Moskova'da bulunan Büyükelçi Schulenburg'a iletilmiştir, PAAA, Botschaft Moskau 541.

12 Moskova'da bulunan Tippelskirch'den, 9 Aralık 1940, PAAA, Botschaft Moskau 543. "Almanya'ya hiç de dost canlısı..." için bkz., Çernovitz'de (Çernivsti) bulunan Schellhorn'dan, 9 Şubat 1940, PAAA, Botschaft Moskau 495.

Alman notasının zamanlaması manidardı. Hitler, Stalin'in 25 Kasım ültimatomunu okuduktan sonra Dragonov'u çağırıp, 3 Aralık'ta Bulgaristan'a topyekûn gireceğini söyledi. Stalin de, Tuna deltasında Rumen-Alman ve Sovyet taraflarının ihtilaflarını gidermek üzere samimi arabuluculuk çabasının bitişini gösterircesine, Sofya üzerine benzer bir hamle yaptı; Molotov'un maiyeti, Bükreş Tuna konferansından 25 Kasım'da ayrıldı. Batılı bir muhabir, gittikçe çığırından çıkan konferansta 17 Aralık günü, Bulgaristan'ın Stalin'in karşılıklı yardım paktı *teklifini* reddederek *Vojd*'a meydan okumasından yalnız üç gün önce, "İtalyan ve Sovyet delegasyonları arasında bir yumruklaşma" yaşandığını aktardı. 21 Aralık'ta Bükreş görüşmeleri temelli nihayete erdi. Bu şekilde Hitler de, 18 Aralık 1940'ta "Alman ordusunun İngiltere'yle savaş devam ederken Rusya'yı süratli bir harekâtla ezmek üzere hazır olmasını" emrettiği, gizli "21 No. lu Direktif'ini" yayınlayabildi. Emirde, "Operasyonun nihai hedefi Volga-Astrahan hattı boyunca Asya Rusya'sına karşı koruyacak engel inşasıdır... Böylece ihtiyaç hâlinde Rusların Urallarda kalan tek sanayi bölgesi hava kuvvetlerince felç edilebilecektir." deniyordu. 21 No.lu Direktif, Hitler'in Doğu'nun fethi için savaş planlarındaki tırmanmayı ortaya koyuyordu.[13]

Moskova Paktı'nın meyvelerini toplayan Hitler, şimdi savaş için kolları sıvıyordu. Stalin de Berlin'deki ortağıyla restleşmeye hazırlanıyordu. Hududun Sovyet tarafında endişe verici şekilde zırhlı kuvvetlerin toplanmaya başladığına dair Alman istihbarat raporlarının gerçeklik payı varsa, o ana dek mağlup edilememiş *Wehrmacht*'ı kıran kırana bir savaş bekliyor olacaktı.

Molotov'dan Kreve-Miskievius'a, Scheil, *Eskalation des zweiten Weltkriegs*, s. 51.
"Sovyet askerî çevrelerinde hâkim olan görüş" için bkz., Alman askerî istihbarat raporu, 13 Haziran 1940, BA/MA, RW 5/357.
Bu döneme ait doğu Avrupa'daki Alman askerî hareketliliği üzerine Sovyet istihbarat raporu örneği için bkz., Molotov'a "Alman Savaş Hazırlıkları" üzerine Dekanozov pusulası, 7 Aralık 1940; "Balkanlarda Alman askerlerinin yoğunlaşması" üzerine Kızıl Ordu Genelkurmayı'ndan Timoşenko'ya, 10 Aralık 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 204, 206, s. 440-441, 443.

13 "Führerweisung vom 18. Dezember 1940," Walter Post, *Unternehmen Barbarossa: Deutsche und sowjetische Angriffspläne*, belge no. 13, s. 390-392.
"İtalya ve Sovyet delegasyonları arasındaki yumruklaşma", Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 216'da alıntılanmıştır.
Bükreş konferansının sona ermesi ve ehemmiyeti üzerine ayrıca bkz., Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 82-83.

III.

MAHŞER HAZIRLIĞI

13

Proletarya Seferber Ediliyor

1940'IN ARALIK AYINA GELİNDİĞİNDE; Hitler'e, İngiltere'ye karşı Alman seferberliğinin tamamını Sovyetlerin iyi niyetine tutsak bırakan Moskova Paktı iyice dar geliyordu. Stalin de paktın astarının yüzünden pahalıya gelmeye başladığını düşünüyordu. Komünist bakış açısına göre, paktın stratejik açıdan en önemli getirisi cepteydi; *Pravda*'nın 1940'ı 1941'e bağlayan yılbaşı arifesinde başyazıda belirttiği gibi, "Kapitalist düzenin dahili tutarsızlıklarını alevlendirme suretiyle Avrupa, ikinci emperyalist savaşa sürüklenmişti." Plana göre, I. Dünya Savaşı'nda karşılıklı yıkımın eşiğine gelen Almanya ve Batı ülkeleri, bu kez birbirlerini ekarte edecek; kapitalist Avrupa'nın yıkıntılarının meyvesini Komünistler toplayacaktı. Planın aksine Hitler, bir dizi mucize gerçekleştirdi. *Wehrmacht*, Batı ve Kuzey Avrupa fetihlerinde *Luftwaffe*'nın Britanya Muharebesi'nde aldığı hasar haricinde gücünü neredeyse tamamen muhafaza edebilmişti. Hitler şimdi güneydoğuya, Sovyetlerin burnunun dibine asker sevk ediyordu. Hitler'in Romanya ve Bulgaristan'daki tavizsiz duruşu, Komünistlerin 1939'da başlayan "sulh yoluyla" yayılışına, yani direnemeyecek kadar zayıf ülkelerin cebren Sovyetleştirilmesi dönemine son vermiş oldu.[1]

Sovyetlerin bildirilerindeki samimiyetsiz barış yanlılığına rağmen, Stalin'in eylemleri, ne zaman ve nerede başlarsa başlasın, eninde sonunda savaşın çıkacağını işaret ediyordu. Sovyet ekonomisi, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1928'de devreye girdiğinden beri savaş temelliydi. 1938'de başlayan Üçüncü Beş Yıllık Planı'nın üretim hedefleri

1 31 Aralık 1940 *Pravda* baş yazısı, Gafencu, *Prelude to the Eastern Campaign*, s. 128'de alıntılanmıştır.

nefes kesiciydi; 1942 sonuna dek yıllık 50.000 savaş uçağının yanı sıra, 125.000 uçak motoru, yedi yüz bin ton hava bombası ile 60.775 tank, 119.060 top sistemi, 450.000 otomatik silah ve 5.2 milyon tüfeğin, 489 milyon top mermisi, 120.000 ton deniz zırhlısı, 1 milyon ton patlayıcı ve ek olarak 298.000 ton kimyasal silahın üretileceği hesaplanmıştı. Söz konusu hedeflerin tamamı gerçekçi olmasa yahut karşılanamamış olsa da; tank, tanksavar, savaş uçağı gibi en kritik alanlarda büyük yol katedildi. Kızıl Ordu, 1940 yılının son demlerinde, faal durumda 23.307 tank, 15.000 adet 45 mm tanksavar silah ve 22.171 savaş uçağı sevk etti ve her birinin üretilmekte olan son modelden binlerce adedi de 1941'de kullanıma hazır olacaktı. Kızıl Ordu, bu alanlarda dünyanın en heybetlisi idi. *Wehrmacht*'ın ise 1940 Mayıs'ında, Fransa işgali öncesinde, hazırda 3.387 panzeri bulunuyordu. Fransızlardan ganimet olarak alınan 2.170 tank ile sayılar bir nebze artış gösterdi. Göring'in yere göğe sığdırılamayan *Luftwaffe*'si, Britanya Muharebesi'ne sadece 1.800 savaş uçağı sevk etmişti; Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin ise daha az avcı ve bombardıman uçağı vardı. Kızıl Hava Kuvvetleri (VVS), Finlandiya'daki sözde ufak çaplı operasyonda, İngiliz ve Almanların savaşın en meşhur hava harekâtında görevlendirdiği uçakların toplamından daha fazla sayıda, 1.732 bombardıman uçağı dahil toplamda 3.885 uçak sevk etmişti. Sovyet pilotları Finlandiya üzerinde 101.000 sorti uçuşu yaparak, teknik açıdan geri kaldığı sanılan Kızıl Ordu'nun büyük teknolojik *potansiyelini* kanıtladı. Stalin'in avcı pilotları, Hitler ve Churchill'inkilerden daha az eğitimli ve yetenekli; bombardıman uçakları da daha az hassas olabilirdi. Ancak SSCB; pilot, uçak ve tankların fazla sayıda olması ile kendi başına ayrı bir kulvardaydı ve kimse ona erişemiyordu. Söz konusu durum, denizaltılar için de geçerliydi. 1941'e gelindiğinde Kızıl donanmanın 267 denizaltısı bulunuyordu. Almanya, Müttefiklerin gemiciliğini yok etmek zorunda olmasına rağmen, 1939'da savaşa 57 u-botla girmişti.[2]

2 Üçüncü Beş Yıllık Plan hedefleri, Lennart Samuelson, *Plans for Stalin's War Machine*, s. 191'de alıntılanmıştır.
1940 sonuna dek faaliyete geçen Sovyet savaş uçakları için bkz., "Postanovleniye soveta narodniyh Komisarrov Soyuza SSR 'O Voenno-Vozdušniyh Silah Krasnoy Armi," 5 Kasım 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 165, s. 344.
1940 sonuna dek faaliyete geçen Sovyet tanklarına dair istatistik için bkz., Musial, *Kampfplatz Deutschland*, s. 322.

Sovyetlerin insan gücündeki üstünlüğü barizdi. 1937 ve 1938 tasfiyeleri, Kızıl Ordu'nun "sulh dönemi" mensup sayılarında gedik açsa da, 1936'da 1.2 milyon personel mevcutken 1939'da bu sayı 1.9 milyona, 1940'ta da 3.75 milyona ulaşmış ve 1941 baharına dek 5 milyon personelin üzerine çıkmıştı. Harp döneminde tahmin edilen gücü ise, genel seferberlik hâlinde 1937'de 5.3 milyonken, 1939'da 6.5 milyona yükselmiş; 1941 seferberlik planı ile, 1940 aralık ayı itibarıyla, 8.682 milyona fırlamıştı. Alman genelkurmayını, 1914'te önleyici savaş açacak kadar kaygılandırdığı iddia edilen, mensubu sulh döneminde bir milyonu, seferberlik sonrası üç milyonu bulan efsanevi "Rus silindiri" Çarlık ordusu, Stalin'in mekanize ve havacılığı gelişmiş devinin, 1940 sonlarındaki hâlinin anca üçte birine tekabül ediyordu. Stalin 1941 Şubat'ında, Mareşal Voroşilov'un altmışıncı doğum günü kutlamalarında bununla övünüyordu:

> "Çarlık hükümeti sulh döneminde 1 milyon 700.000 askerlik bir orduya sahip olmayı hayal etmiş, ancak 1 milyon 100.000'ini toplayabilmişti. Bugünse ordumuzun 4 milyon üzerinde, iyi donanımlı mensubu bulunuyor. Göz ardı edilemeyecek bir kuvvet... kudretli bir ordumuz olduğundan dışişlerinde bu başarılara ulaşıyoruz!"[3]

Hakikatte ise Alman askerî istihbaratı, 1941'de Sovyet zırhlı kuvvetinin kalibre ve kalitesini vahim sonuçlar doğuracak kadar küçümsemiş olmasına rağmen, Sovyet yedek kuvvetlerinin "11 ila 12 milyon civarı" olduğunu tahmin ediyordu. Bu da Alman komuta kademesinin, Stalin'in seferberliğinin boyutu hakkında bilgisi olduğunu ortaya koyuyor. Buna mukabil, 1939'dan beri savaşta olan Almanya ise, 1914'teki durumunun aksine, hâlihazırda seferberliğini tamamlamıştı. *Wehrmacht*'ın 1941 baharı itibarıyla, yarısı kadarı Doğu Cephesi'nde SSCB ile savaşa müsait olmak üzere toplamda 6.7 milyon askeri bulunuyordu.

Fransa Muharebesi öncesi panzer sayıları, Boog, v.d., *Angriff*, s. 185'teki tablolar.
Luftwaffe ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne dair, Beevor, *Second World War*, s. 131.
Finlandiya'ya sevk edilen Sovyet savaş uçakları hakkında, Solonin, "25 June: Stupidity or Aggression?," erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_mark-solonin-25-june-stupidity3
Sovyet denizaltı filosu üzerine, Solonin, "Comrade Stalin's Three Plans," erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_comrade-stalins-three-plans.

3 Evan Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 43-44'te alıntılanmıştır.

Stalin'in 1941 seferberlik planı, Kızıl Ordu'nun personel alanında 3'e 1 oranında üstünlüğe sahip olmasını garantilemişti.[4]

Bahsi geçen istatistiki bilgiler hesaplanırken, ekseriyeti son dönemdeki fetihlerle SSCB çatısı altına girmiş, sayıları milyonları bulan; Alman hududu yakınlarında yol, tren yolu, tank parkı, petrol istasyonu ve askerî havaalanı inşa etmek üzere, Beria'nın NKVD'sinin inşaat taburlarına sevk edilmiş Sovyet tebaası dahil edilmiyor. "Özgür" Sovyet işçileri bile, Hitler'in üretim komiseri Albert Speer'in 1943'e kadar uygulamaya geçiremediği, topyekûn harp şartlarında çalışıyordu. Fransa'nın yenik düşmesinden sonra yaşanan yoğun dönem içinde, 26 Haziran 1940'ta, Stalin dört ülkenin işgali emrini verdiğinde Devlet Ekonomik Planlama Komitesi (*Gosplan*) haftalık iş gününü altı günden yedi güne çıkardı. *Gosplan*'ın 2 Ekim 1940'ta 14 ila 17 yaş arasındaki Sovyet gençlerinden oluşturduğu, "stratejik yedek iş gücünün," ileri düzey askerî üretim teknikleri öğretilecek, "800.000-1 milyon" arası yıllık genç işçi hedefi bulunuyordu. İşe çağrılan bu gençlerin her biri, Sovyet harp sanayiinde dört yıl görev yapacaktı. Stalin *Gulag*, savaş esiri, Kızıl Ordu'ya çağrılmış veya yedek piyade, genç veya "serbest" işçiler dahil toplumun her bir üyesini savaş için kelimenin tam anlamıyla seferber etmişti.[5]

İstatistiklerdeki ham sayılar, Stalin'in amansız seferberlik hırsına dair kısıtlı bilgi veriyor. Kızıl Ordu, sadece dünyanın en büyük ve en mekanize ordusu değildi. Aynı zamanda birçok hayati bakımdan teknolojik olarak en gelişmişiydi. Rapallo dönemindeki iş birliği; Sovyetlerin, Alman tank ve bombardıman uçağı prototiplerinden ilham alarak bunları geliştirmesine imkân tanımış ve Stanislav Şumovski'nin

4 1940 sonuna gelindiğinde, Sovyetlerin sulh döneminde insan gücü üzerine bkz., "Zapiska Narkoma Oboronyi i Naçal'nika Genştaba Krasnoy Armi," yak. 11 Ekim 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 140, s. 298.
1938 Sovyet seferberlik planı, Musial, *Kampfplatz Deutschland*, 14 No.lu tablo, s. 304.
1940-1941 Sovyet seferberlik planı (Aralık 1940 itibarıyla), Bernd Schwipper, *Deutschland im Visier Stalins*, III.22 No.lu tablo ve metni, s. 122.
Alman istihbarat tahminleri için bkz., Boog, v.d., *Angriff*, s. 199.
1 Mayıs 1941 itibarıyla silah altındaki Alman askerî için bkz., Post, *Operation Barbarossa*, s. 212.

5 Başkan Kalinin tarafından 2 Ekim 1940'ta tasdik edilmiş "O Gosudarstvennyih Trudovyih Rezervah SSSR" isimli *Gosplan* kararı; Kalinin'in 26 Haziran 1940 tarihli haftalık iş gününü 7 güne çıkarma '*ukaz*'i (emri), GARF, fon 4372 (Gosplan), opis' 38, del' 1, list' 72 (ve arkası), 133-135.

uzun süreli casusluk misyonu ile ABD'nin 1933'te SSCB'yi tanıması sayesinde Sovyet mühendisleri, Amerikalıların en yeni tasarımlarının planları üzerine çalışma ve ABD üretimi prototipleri çoğu kez alenen satın alabilme fırsatını vermişti. Kızıl Ordu cepheye 1940'a dek, beş yüz beygir gücünde, dizel motorlu *BT-7* "hızlı tank" (*bystrokhodnyi tank*) gibi göz doldurucu çeşitlilikte kendi üretimi tanklardan sevk etti. Amerikalı J. Walter Christie'nin tasarladığı, 1930'da Sovyet Ticaret Ajansı'na (*Amtorg*) satılan devrim niteliğindeki süspansiyonuyla *BT-7*, kaldırım taşıyla döşenmiş yolda giderken "palet" zincirleri çıkarılıp tekerlekle gidebiliyordu. Bir başka tür de, daha yavaş ilerleyen ama ağır zırhlı, kırk beş tonluk, adını Stalin'in kafadarlarından Klim Voroşilov'un isminin baş harflerinden alan *KV* modeliydi. *KV* serisi, standart tanksavarlar karşısında neredeyse yenilmezdi ve diğer Avrupa ordularının hiçbirinde eşi benzeri yoktu.[6] En meşhur Sovyet tankı, *BT-7*'nin randımanlı "Christie süspansiyonunu" da kullanan, yirmi dokuz tonluk *T-34*, *KV* ile aynı kalibrede yani 76 mm'lik silah barındırıyor ve 50 mm'den küçük tanksavar mermilerini geçirmiyor; ancak yakın mesafeden ateş edildiğinde hasar alıyordu. *T-34*, zırhının ağırlığa oranı ve çok yönlülüğü ile, Almanların elindeki tankların tümünden daha üstündü. Hafif zırhlı *T-26*'nın Finlandiya'da maruz kaldığı zorluklardan dolayı; Stalin, zırhı daha kuvvetli olan *T-34* ve *KV* serilerinin üretimine ağırlık verilmesini emretti. *T-26*, 1939-1940 yıllarında Sovyet tank üretiminin yarısını teşkil ederken (5.900 tankın 3.000'i T-26 idi), bu modelden 1941'de sadece 102 adet üretildi. 1939'da hâlâ prototip aşamasında olan *T-34*'ten, 1940'ta 115 adet üretildi; 1941'de ise üretimi arttırılarak, 3.027 gibi etkileyici miktara ulaşıldı. Tankların 600 adedi *Politbüro* siparişiydi. 1941'de *KV* modelinin üretimi, önceki yıla nazaran %550 artarak 1.370 adede çıktı. Son model ise, 3.5 tonluk hafif amfibi *T-37*'nin, nispeten daha dayanıklı ve ölümcül modeli *T-40* idi. *T-40*, 5.5 tonluk ağırlığıyla hâlâ hafifti ve amfibi özelliğini koruyordu. Bir de iki zırh delen otomatik silah ve 20 mm'lik otomatik top da eklendi. 1941 yılına bu modelden iki bin adet sipariş edildi.[7]

6 *BT*'nin paletinin çıkarılabilmesi etkileyici olsa da, bu model berbat yolları olan SSCB topraklarında kullanışlı değildi. *KV* tankları da benzer bir sorunla karşı karşıyaydı; Rus köprülerini geçemeyecek kadar ağırlardı. Yine de *KV* tankları Finlandiya'nın buzla kaplı topraklarında iyi gidebilmişti.

7 Musial, *Stalins Beutzug*, s. 385, 7 No.lu tablo.

1940'ta Sovyet tank üretiminin *T-34* ve *KV* modellerine kaymasının, komuta kademesinin *T-26* modelinin zırhının Finlerce kışın ortaya konan yetersizliğinin farkına varmış olmasının yanında başka sebepleri de olabilir. Ancak bu, SSCB'nin, Finlandiya, Romanya ve Baltık ülkeleri haricinde, Avrupa'nın bir başka yerinde, taarruza girişme niyeti olduğu anlamına gelmiyor. Eğer *T-34* ve *KV* tedarikinin ana hedefi, Almanya ve Alman işgali altındaki Orta Avrupa'nın asfaltı daha iyi kaplanmış yolları olsaydı, Sovyet komuta kademesi 1940 Kasım'ında Hitler'le müzakereler çöktükten sonra hızlı *BT* modelinden sipariş ederdi. Tersine, 1940'ta son 779 adedi fabrikadan çıktıktan sonra karayolunda gidebilme özelliğine sahip *BT* modelinin üretimi durduruldu. O zamana dek Kızıl Ordu'nun elinde, bu teknoloji harikası ürünlerden 6.456 adet varken, diğer orduların hiçbirinde yoktu. 1941'de *KV* üretiminin artırılmasından da, Timoşenko'nun *KV* modellerinin zırhının, 1940 Şubat'ında Karelya Kıstağı'nda gösterdiği performanstan memnun kalmış olması dışında bir çıkarım yapılamaz. Sovyet komuta kademesi, 1940 Temmuz'unda Kızıl Ordu'da, her biri; iki tank tümeni, motorize, motosiklet ve lojistik unsurlar barındıran, dokuz yeni mekanize kolordu oluşturdu. Alman *Wehrmacht*'ı, Fransa'da mekanize tümenlerin önemini kanıtladıktan sonra, tank ve motorize tümenlerine ehemmiyet veren bu yeni stratejinin benimsenmesi gayet tabiiydi. 1940 sonuna dek, el altında 23.000 faal tank mevcuttu. 1941'de, hafif amfibi *T-40*, çok amaçlı orta sınıf *T-34* ve ağır zırhlı *KV*'lerden toplam 6.500 adet daha sipariş edildi. Kızıl Ordu tank komutanları, tüm ihtimallere hazırlıklıydı.[8]

Politbüro'nun 600 *T-34* siparişi, "Postanovleniya SNK SSSR I TsK VKP (b) 'O proizvodstve tankov T-34 v 1940 godu," 7 Haziran 1940, Molotov ve Stalin tarafından imzalanmıştır, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. I, belge no. 7, s. 26.
"Christie süspansiyonu" hakkında bkz., Horne, *Hubris*, s. 175.
T-34'ün kapasitesine dair daha fazla bilgi için bkz., Glantz, *Stumbling Colossus* (1998), 119, b.a. Glantz Sovyet tankları ve diğer "mekanize güçleri" anlattığı 116 ila 145. sayfalar arasındaki bölümde, 1940-1941 döneminde Sovyetlerin tedarikinde büyük bir önceliğe sahip olan *T-40*'tan bahsetmiyor. Glantz'ın Sovyet tedarikleri ve lojistiği üzerine ana kaynağı olan Sovyet Genelkurmayı'nın 1947-1960 arasında yayınlanan "Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın muharebe belgeleri koleksiyonu" eserinde de bahsi geçmiyor.

8 Musial, *Stalins Beutezug*, s 385, 7 No.lu tablo.
T-40 serisi tankların üretimi üzerine ayrıntılar için bkz., Mel'tuikhov, *Upushennyi shans Stalina*, s. 598, 9. No.lu tablo.

Tüm bunlara rağmen 1941'de, *T-40* üretimindeki ani artış, Sovyet askerî doktrini ve planlamasında bir değişime işaret ediyordu. Ayrıca zamanlaması da manidardı. *Politbüro*, Molotov Berlin'e varmadan tam bir hafta önce 5 Kasım 1940'ta, "hava alayı" (*vozdušno-desantnoy brigadyi*) kurulması talimatı verdi. Alayların her birinde 546'şar eğitimli paraşütçüyü ihtiva eden dörder tabur dahil 2.900 asker; uçaklarında hafif makineli tüfek, sekiz 45 mm.'lik ve dört 76 mm.'lik tabanca, 50 ve 82 mm.'lik havan topu, 24 motorlu araç, 73 motosiklet ve 11 amfibi *T-40* tank bulunacaktı. Modifiyeli Sovyet *TB-3*'ü gibi ağır bombardıman ve Sovyetlerin Amerika'nın Douglas *DC-3* modelinin kopyası olarak ürettiği *PS-84* benzeri kargo uçakları, gerekli ekipmanı taşıyacaktı. Sovyetler, önce bir süre, motorlu uçak tarafından çekildikten sonra kullanıma sunulan kanatlı askerî planörler ile de taşıma deneyleri de yapıyordu. *KT-20* modeli gibi bazı planörler, 20 kadar asker taşıma kapasitesine sahipti. Şimdilik paraşütçü, otomatik silah ve amfibi tank taşınmasında daha ağır hava araçları kullanılıyordu. Molotov'un ertesi hafta Hitler'den talep ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, Stalin'in bu hava-amfibi-tank alaylarını, en büyük ihtimalle, Bulgaristan'ın Karadeniz kıyıları ya da Türk Boğazlarında kullanmayı düşündüğü anlaşılıyor.[9]

Yeni kurulan hava alaylarında paraşütçü birlikler en önemli rolü üstlenecekti. İlk bakışta Sovyet askerî planlayıcıların tank ve motorize tümenlere verdiği ehemmiyetten anlaşılacağı üzere, tek hedefin, 1940'ta Danimarka, Norveç ve özellikle de Belçika'ya sevk ettiği paraşütçülerle büyük etki yaratan Almanlara ayak uydurmaya çalışmak olduğu düşünülebilir. Ancak yine tanklarda olduğu gibi Kızıl Ordu, harekâtın cephe taarruzuna dayandığı ve yerel cephe hatlarının ardındaki halkın yılmaz düşmanlığının, paraşütçülere aman vermediği Finlandiya'da sergilediği, inişli çıkışı performansına dayanarak oluşturulan beklentilerden çok daha ilerideydi. Kızıl Ordu, 1930'lu yıllar boyunca paraşütçü yetiştirmiş, bu askerlerin ekseriyeti havada uçaktan atlamaya geçmeden önce, şehirlerde inşa edilen "paraşüt kulelerinden" atlayarak eğitim almıştı. *Pravda*'nın 18 Ağustos 1940 tarihli nüshasında, muhtemelen abartılmış olsa da, SSCB'de *bir milyon* eğitimli paraşütçü olduğu aktarıldı. Gerçek sayı ne olursa olsun, altı hava alayına dağıtılmış

9 93 No.lu Politbüro kararı, 5 Kasım 1940, RGASPI, fon 17, opis 162, del 30.

binlerce eğitimli paraşütçü düşünüldüğünde, Sovyet komuta kademesinin elindeki kaynaktan tamamen faydalandığı görülüyor.[10]

Stalin'in hava kuvvetleri ile ilintili kararları, yine de stratejik niyetini akla getiriyordu. Sovyet komuta kademesi, devasa boyutta kaynakları havacılığa aktarıyordu. 1939 ila 1941 arasında personel ve pilot eğitim okullarını 476.000 asker ve 111 okula yükselterek üçe katladı. 1940'ta sahaya sürülen 10.362 savaş uçağı henüz üretilmemiş ve 1941 yılında *Politbüro*'ya teslim edilecek 20.150 uçağın daha siparişi verilmemişken dahi dünyanın en büyük hava kuvveti olan, hızla büyüyen Kızıl Hava Kuvvetleri'nin havaalanı inşaatlarında Beria'nın NKVD'sine bağlı olarak çalıştırılan, 25.000'er kişilik 100 inşaat taburu bu sayılara dahil değildi. Stalin'in havacılıktaki öncelikleri; üretimin, uzun menzilli "stratejik" ağır bombardıman uçağı *TB-7*'den, ona nazaran ucuz, seri üretilebilen ve alçak irtifadan giden hafif bombardıman uçaklarına kaydırılmasından anlaşılabilir. İsmini Şumovski'nin ABD'de düzenlediği havacılık turlarının gediklilerinden, modelin baş tasarımcısı ve mucidi Pavel Suhoy'dan alan, *Politbüro*'nun 7 Aralık 1940'ta 1.150 adet sipariş ettiği *Su-2* ve Amerika'nın *Vultee* modelinin prototipine dayanan, tasarımcısı Sergey İlyuşin'in ismi verilen, 1.750 adet sipariş edilen *Il-2 Şturmovik*, bu sınıf uçakların en parlak modelleriydi. Vladimir Petlyakov'un hapishanede tasarladığı, bahsi geçen sınıfın üçüncü bir modelinin tasarımında, tasarımcı serbest bırakıldıktan sonra, Stalin'in emriyle büyük bir değişikliğe gidildi. Petlyakov, yüksek irtifada yavaş uçan ağır bombardıman uçağı *PB-100*'ün gövdesine komple metal bomba yuvası ve makineli tüfek ekleyerek aracı daha hızlı ve alçak irtifada giden "pike bombardıman uçağı"na dönüştürdü. Nihai hâliyle *Pe-2* adı verilen uçak, gelecek vaat etmiş olacak ki *Politbüro*, 1941'de teslim edilmek üzere 1.700 adet sipariş etti. *Politbüro*'nun 1940 Kasım'ında onaylanan bir planına göre, Sovyet hava kuvvetleri genişletilerek; İspanya ve Mançurya'da kullanılmış *Polikarpov I-16*'ların yerini almak üzere, (hâlihazırda 3.600 adet sipariş edilen) yüksek irtifa *Mig-3* avcı

10 *Pravda* manşeti, Suvorov, *Chief Culprit*, s. 73'te alıntılanmıştır.
Paraşütçülerin hava alaylarındaki rolüne dair daha fazla bilgi için bkz., Glantz, *Stumbling Colossus*, a. 146-149. Glantz'ın eseri, Suvorov'un, Sovyetlerin 1941'deki düzenlemelerine dair iddialarını çürütmek için kaleme alınmış ve Sovyetlerin kararları arkasındaki taarruz *niyetini* önemsiz gösteriyor olsa da, bu kadar ortak noktaya vurgu yapmış olmaları çarpıcı. Hava taarruz alaylarının genişletilmesi, bunun en önemli örneklerinden biri.

uçağı öncülüğünde onlarca yeni avcı uçağı alayı kurulacak ve ilerleyen piyadelere taktik destek sağlamada kullanılmak için, *Su-2*, *Il-2* ve *Pe-2* liderliğinde yirmi üç yeni hafif bombardıman alayı oluşturulacaktı. *TB-7*, *TB-3* ve *DB-3*'lerden oluşan "stratejik bombardıman" alayları ise sadece iki taneydi.[1112]

Stalin, *Su-2*, *Il-2* ve *Pe-2*'yi, Alman *Ju-87* "*Stuka*" pike bombardıman uçağı ve daha sonra Pearl Harbor'da kullanılan Japonların *Nakajima B-5N*'sine muadil olarak ürettirdi. Söz konusu "açık hava bombardıman uçaklarının" amacı, ne düşmanın savaş sanayii kapasitelerini bombalamak (menzilleri yetmezdi) ne de yakın temaslı it dalaşına girmekti (avcı uçaklarına hareket üstünlüğü sağlayamayacak kadar yavaş ve hantallardı). Bu modeller piyadelere yakın destek sağlamak ve Almanların Polonya ve Fransa'da, Sovyetlerin de daha az başarı göstermiş olsalar da Finlandiya'da yaptığı gibi, sorunsuz bir hava sahasında, bombardıman saldırısı düzenlemekle yükümlüydü. Yeni *M-88* motorlu *Su-2*, 400 ila 600 kilogram bomba taşıyabilir, 82 mm ve 132 mm kalibreli roket güdümlü top atabilirdi ve makineli beş *ŞKAS*'ı bulunuyordu. *Su-2*'nin hızını artırmak için zırhı hafif tutulmuştu; pilot ve nişancıyı sadece 9 mm kalınlığında bir çelik muhafaza ediyordu. Ona nazaran daha yavaş olan eşit bomba kapasitesi ve sekiz roket haznesi

11 *Mig-3*'lerin yüksek irtifada faaliyet göstermesine müsaade edilmemesi, alçak irtifada da Alman *Messerschmitt* avcı uçaklarından daha yavaş olmaları sebebiyle, bu model muharebede hayal kırıklığına yol açacaktı. Keza *Su-2*'de taktik destekte sorun yaşanacak, 1941 Haziran'ından sonra SSCB sık sık müdafaa savaşı yapmak zorunda kalacaktı; ilerleyen dönemde bu modelin üretimine son verilecekti. Yine de bu hayal kırıklıkları, bize Stalin'in ve Sovyet hava kuvvetlerinin bu uçakları *nasıl* kullanmayı düşündüğüne dair az da olsa bilgi sağlıyor.

12 "Postanovleniye soveta narodnyih Komisarrov Soyuza SSR 'O Voenno-Vozdušnyih Silah Krasnoy Armi'," 5 Kasım 1940, *a.g.e.*
1940'ın aralık ayında sipariş edilen *Su-2* ve *Mig-3*'e dair, "O programme vyipuska samoletov i aviamotorov v 1941, 17 Aralık 1940 tarihli *Politbüro* kararı, RGASPI, fon 17, opis 162, del' 30.
Sovyetlerin yıllık savaş uçağı üretimine dair, Mel'tuihov, *Upuşhennyi şans Stalina*, s. 600, 10 No.lu tablo.
Glantz, *Stumbling Colossus*, s. 186-187'deki bilgilerle karşılaştırılabilir. Ancak Glantz, *Su-2* ve *Mig-3*'ten bahsetmiyor. 1941 yazına dek avcı-bombardıman dengesinin, "kara kuvvetlerine verilecek havadan özellikle de taktiksel desteğin" öneminin arttığını iddia ederek; 1940'un Aralık ayında Moskova'da düzenlenen Kızıl Ordu komutanlarının konferansında yapılan konuşmaların, "taarruz operasyonlarına hava desteğini" vurguladığını kabul ediyor. Glantz, burada ve diğer noktalarda kasti ya da gayri ihtiyari olarak, Rezun-Suvorov tezini destekleyecek kanıtları sunacak kadar dürüst davranıyor.

bulunan, dakikada 550 mermi ateşleyebilen iki adet 23 mm.'lik otomatik top ve iki adet otomatik silahın monte edildiği, uçağı düşman avcılarından veya karadan açılacak ateşten koruması için kabini, motoru ve yakıt tankları kalın perçinlenmiş çelik zırhla kaplanan *Il-2*, neredeyse *Su-2* kadar ölümcüldü. Petlyakov'un, Stalin'in özel isteklerine göre yeniden tasarladığı, çift motorlu *Pe-2* daha süratli ve daha hafif zırhlı olduğundan çok amaçlıydı. Hızı ve *ŞKAS* makineli tüfeği bulunan *Pe-2*, hafif açık hava bombardıman uçağı olarak görev yapmasının yanında, ağır avcı uçağı olarak da kullanılabilirdi. Stalin'in, İlyuşin'den daha büyük bomba ve yakıt tankına yer açmak için, *Il-2*'nin kuyruğundaki makineliyi kaldırmasını hususi olarak istemesinden anlaşılacağı üzere[13], tüm bu uçaklar taarruz için tasarlanıyordu.[14]

Stalin'in motorize ve tank tümenleri ile, Kızıl Hava Kuvvetleri'nin uğradığı değişim kadar, kuvvetlerin hızla sevk edilmeleri de önem arz ediyordu. Stalin, 1939 Ağustos'unda Sibirya-Japonya cephesi sessizleştiği ve Hitler'le birlikte Avrupa'yı savaşa sürüklediğinden, kuvvetlerini Rusya'nın Avrupa topraklarında yoğunlaştırmıştı. Daha 1940'ın yaz aylarında hazırlanan, Timoşenko'nun 18 Ağustos'ta arz ettiği seferberlik planında, Avrupa'daki savaşın SSCB'yi bir koalisyona karşı savaşa sürükleyeceği varsayılıyordu. Almanlar, Fransa ve Benelüks ülkelerinin üzerinden geçip

13 Stalin'in bel bağladığı *Su-2*'lerin aksine *Il-2*, Stalin razı olup kuyruktaki makinelinin tekrar kullanımına müsaade ettikten sonra, taktiksel muharebede değerini ispatlayacaktı. Bir kez daha Stalin'in planladığı savaş ile Sovyetlerin 1941 Haziran'ından sonra maruz kaldığı savaş arasındaki farkı görüyoruz. Üç model, hafif bombardıman uçağından sürati sayesinde ihtiyaç hâlinde "ağır avcı uçağı" olarak faaliyet gösterebildiğinden *tasarımı itibarıyla* en tesirli olan *Pe-2* olmuştu.

14 Solonin, *Na mirno spyaşçih aerodromah*, s. 46-61, b.a.
Su-2 ve *Il-2* hakkında ayrıca bkz., Suvorov, *Chief Culprit*, s. 58-72. Suvorov, *Su-2*'nin hususi özelliklerini göklere çıkarıp sipariş adedini abartarak Stalin'in Alman işgali önceliklerini değiştirmeden evvel 100.000 adet sipariş ettiğini iddia etse de *Su-2*'nin Alman işgali öncesinde önemli önceliklerden biri olduğu konusunda haklı, üretimi savaş sonrasında daha da arttırılan *Il-2* hususunda çok daha haklı. Günümüzde erişilebilen *Politbüro* kayıtları *Su-2*, *Il-2* ve *Pe-2* hakkında heyecanlı ifadelerle dolu. 1940 sonbaharı ve 1941 kışı boyunca, 7 Aralık 1940 tarihli Politbüro direktifiyle, 1941'in ilk çeyreğinde 165 adet üretilen *Su-2*'den 1942'nin ilk çeyreğinde 485 adet üretilmesi; *Il-2*'den ise 45 adet imal edilmişken, sonrasında bu sayının 805'e çıkarılması planlanmıştı. Stalin *Su-2*'nin potansiyeline o kadar çok ümit bağlamıştı ki, 1941 Ocak'ında 135 No.lu fabrikaya, *Su-2*'nin farklı boyutlarda bomba yuvası olan üç farklı modelini ürettirmiş, Suhoy'dan, daha ölümcül modeli olan *Su-4*'ü en kısa zamanda tasarlamasını istemişti; bkz, 25 Ocak 1941 tarihli *Politbüro* toplantısının deşifresi, RGASPI, fon 17, opis 162, del' 32, 69.

Wehrmacht'ı tekrar doğuya sevk etmeye başladıktan ve Stalin; Polonya, Finlandiya, Baltık ülkeleri, Besarabya ve Bukovina üzerindeki hamlelerini yaptıktan sonra tasarlanan bu plana göre, Alman liderliğindeki koalisyonu oluşturacak ülkeler Finlandiya, Romanya, "muhtemelen Macaristan" olacak ve belki de çatışmalar başladığında, Türkiye ile İtalya da ittifaka katılacaktı. En önemlisi de şuydu: Avrupa'da düşman, Fin savaşı ve 1940 baharı Bakü krizindeki gibi İngiltere değil, Almanya olacak gibi görünüyordu. Timoşenko, bu aşamada, "Almanların ana saldırısının San Nehri'nin ağzından kuzeye," Polonya ve Doğu Prusya'dan Moskova'ya doğru, olacağı varsayımından dolayı savunma savaşı bekliyordu. Tüm cephelerde 270 piyade tümeni, 11.750 tank, 16.400 savaş uçağı bulunan Kızıl Ordu karşısında işgal koalisyonunun, Macaristan dahil ve İtalya ile Türkiye hariç tutularak, 233 piyade tümeni, 10.550 tank, 13.900 savaş uçağı sevk edebileceği düşünülüyordu. Timoşenko, kuvvetler Asya ve Avrupa arasında eşit şekilde bölüştürülürse Alman işgaliyle mücadele etmek zor olacağından, "Ana kuvvetlerimizi batıda yoğunlaştırmalıyız" diyerek kanaatini aktardı. Kendisinin 1940 Ağustos'u seferberlik planı, 143 piyade, 8 motorize ve 18 tank tümeniyle, 10.320 uçaklık 172 hava alayının, batıya sevk edilmesini öngörüyordu.[15]

Sovyet-Alman ilişkileri 1940 sonbaharında Balkan meselelerinden dolayı kötüleştiğinden Timoşenko'nun planı, Avrupa merkezli olsa da Stalin'i memnun edecek kadar Batı odaklı değildi. Timoşenko, eylülün son günlerinde, Mihver yanlısı Romanya ile "Batı Ukrayna" arasındaki sınır bölgesi olan güneybatı cephesine daha fazla kaynak aktardı. Sadece bu cephede 75 piyade, dokuz tank ve dört mekanize tümeninin yanında beş hususi tank tugayı ve 88 hava alayı ile, neredeyse Timoşenko'nun Pripyat bataklıklarının kuzeyindeki Avrupa topraklarının tamamına sevk etmeyi önerdiği kadar zırhlı kuvvet bulundurulacaktı.[16]

15 "Zapiska Narkoma Oboronyi SSSR i Naçal'nika Genştaba Krasnoy Armi v TsK VKP (b) I. V. Stalinu i V. M. Molotovu ob osnovah strategiçeskogo razvertyivaniya voorujenyih sil SSSR na zapade i na vostoke na 1940 i 1941 godyi," S. Timoşenko ve B. Şaposnikov tarafından 18 Ağustos 1940'ta mübrez, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. I, belge no. 95, s. 181-193.

16 "Zapiska Narkoma Oboronyi SSSR i Naçal'nika Genştaba Krasnoy Armi v TsK VKP (b) I. V. Stalinu i V. M. Molotovu ob osnovah strategiçeskogo razvertyivaniya vooruzhenyih sil SSSR na zapade i na vostoke na 1940 i 1941 godyi," S. Timoşenko ve Meretksov tarafından 18 Eylül 1940'ta mübrez, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. I, belge no. 117, s. 236-253.

Sovyet seferberlik planı; Timoşenko, Stalin ve Genelkurmay Başkanı Kirill Meretskov'un,[17] Kremlin'de 3-5 Ekim arasında yaptığı toplantılarda derinleştirildi. 5 Ekim seferberlik planında, "Ordunun ana kuvvetlerinin güneybatı cephesinde yoğunlaştırılmasının" onaylanmasının yanında ilk kez, Kızıl Ordu'nun nihayetinde Almanya ve müttefiklerine karşı taarruza geçeceği kabul ediliyordu. Hedef, güneybatı cephesinde yeteri kadar zırhlı kuvvet yani 80 piyade, 11 tank ve 5 motorize tümen ile 20 özel tank tugayı ve 140 hava alayı sevk edip, Almanya'yı Romanya ile Balkanlardan koparmak için "Lublin yönünde kuvvetli bir darbe vurmak" idi. Elbette, böylesine muazzam bir mekanize kuvveti, düşman bölgesine sevk etmek için, Batı Ukrayna'ya aynı büyüklükte lojistik ve altyapı yatırımı yapmak gerekecekti. Bu maksatla Timoşenko ve Meretskov, Stalin'den batı ve güneybatı cephelerinde, "demir yolu ve kısa zamanda *20.000* uçağa ev sahipliği yapacak havaalanı inşası" için gerekli miktarı tahsis etmesini istedi. Yeni planla, Sovyet hava kuvvetlerinin "*hepsi batıda kullanılmak üzere*" %60'ı bombardıman, %40'ı da avcı uçağı olacaktı.[18]

Balkanlarda hava, 1940'ın Aralık ayı ortasında, Stalin'in talepleri reddedildikten ve Almanlar, Romanya ile Bulgaristan'da karşı ataklara girişitken sonra iyice kararmaya başlayınca Stalin, Kiev askerî bölgesi komutanı General M. A. Purkaev'den detaylı bir "Güneybatı Cephesine İntikal Planı" istedi. Purkaev'in raporu, bölgesinin 11 tank, 5 motorize tümeni; 13 hususi tank ve 7 motorize tugayı, 81 hava alayı ile iki hava taarruz tugayı dahil 20 piyade ve beş mekanize kolordudan oluşan kuvvetlerini ana hatlarıyla ifade ediyordu. Rapor ayrıca, hudut boyunca batıya doğru ilerleyen demiryollarının taşıma kapasitesini inceliyor, Batı Ukrayna, Besarabya ve Kuzey Bukovina'da yürütülen havaalanı inşaatlarının durumunu özetliyor ve Romanya ile Almanya'yı

17 Stalin'in generallerini kullanıp bir kenara atması ve kötü muamele etmesinin bir başka örneği olan Meretskov, Fin Savaşı'nda Karelya Kıstağı'ndaki aşağılayıcı mağlubiyeti sonrası tutuklanmış, ardından serbest bırakılıp generalliğe yükseltilmiş, Savunma Komiserliği'nin ikinci adamı ve Genelkurmay Başkanı olmuştu. Böylesine bir muamelenin Stalin'in generallerini tetikte tuttuğunu söylemek hafif kalır.

18 "Zapiska Narkoma Oboronyi SSSR i Naçal'nika Genştaba Krasnoy Armi v TsK VKP (b) I. V. Stalinu i V. M. Molotovu," 5 Ekim 1940, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. I, belge no. 134, s. 288-290. Vurgu eklenmiştir. Söz konusu belgeyle ilgili daha fazla bilgi için bkz., Solonin, "Tri plana tovarisç' Stalina," 25 Şubat 2009, Erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_tri-plana-tovarischa-stalina

işgal edecek kuvvetlerin "kademeleri" için, her birinin düşman hududuna varmasının ne kadar süreceğini de ekleyerek ayrı ayrı seferberlik takvimi öneriyordu.[19]

Sovyetlerin taarruza niyetli olduğunun en somut kanıtı, Stalin'in imparatorluğunu Hitler'inkinden ayıran yeni hudutla bitişik, ileri hava üslerinin kurulmasıydı. NKVD yönetimindeki "Merkezi Havaalanı İnşaat İdaresi," 1941'de Kızıl Hava Kuvvetleri için 251 tane üssün sıfırdan inşa edilmesi emrini verdi. Bu üslerin %80'i (199 tanesi), Nazi İmparatorluğu sınırıyla bitişik olarak batı bölgesinde bulunacaktı. Stalin'in Moskova Paktı'ndan sonra ele geçirdiği, işgal altındaki Polonya'nın kuzey bölgesi "Batı Belarus'ta" 61, güney bölgesi "Batı Ukrayna'da" 54, Besarabya'nın Sovyet işgali altındaki bölümü ile Kuzey Bukovina'da, yani Sovyetlerin verdiği adla "Moldova SSC'de" 5, Sovyetleştirilmiş Letonya'da 11, Litvanya'da 7, Estonya'da 5, Finlandiya'nın Sovyet işgalindeki Karelya Kıstağı'nda 4 ve Doğu Prusya'nın Königsberg şehriyle sınır Sovyet topraklarında da 4 üs inşa edildi. Güneybatı cephesinde düzenlenecek operasyonlar için, özellikle de Romanya'ya casusluk ve bombardıman seferleri düzenlemede zaruri olacak, ancak diğer havaalanlarına göre düşman hududundan daha geride, Kiev ve Odessa askerî bölgelerinde on sekiz yeni havaalanı inşaatı sürüyordu. Bu yeni üslerin her birinin maliyeti, NKVD'nin köle işçi kullanımına rağmen, 16-17 milyon ruble civarındaydı. Böylece Stalin, 1941'de, Hitler'in imparatorluğuna uçakla yarım saatlik mesafede hava alanları inşa etmek için, 3.3 milyar ruble harcamış oldu. Konu hakkında başka ne denirse densin bu, olağanüstü boyutta ve son derece riskli, stratejik bir yatırımdı.[20]

Sovyetlerin yeni intikal düzeninin en ilginç yönü, Galiçya ve Romanya'ya nazır güneybatı cephesine verilen orantısız ehemmiyette

19 "Zapiska naçal'nika ştaba KOVO [Kiev askerî bölgesi] po reşeniyu voennogo soveta yugo-zapadnogo front apo planu razvertyivaniya na 1940 god," M. A. Purkaev tarafından yak. Aralık 1940'ta hazırlanmıştır, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. I, belge no. 224, s. 484-497.

20 "Spisok zaşifrovannyih aerodromov, naznaçennyih stroytel'stvom po Glavnomu Upravleniyu Stroytel'stva Aerodromov NKVD SSSR na 1941 god," 1 Nisan 1941, GARF, fon 8437, opis 1, del' 1, list' 43-47 ve arka sayfaları.
Yeni havaalanlarının maliyetine dair, bkz., 171 No.lu *Politbüro* direktifi "O meropriyatiyah po obespeçniyu stroytel'stva 251 aerodrama dlya Narkomata Oboronyi v 1941 godu," 24 Mart 1941, RGASPI, fon 17, opis 162, del' 33.

görülüyordu. Doğruya doğru, Hitler, Ukrayna'nın ekonomik kaynaklarına duyduğu ve ilk kez *Mein Kampf*'ta [*Kavgam* (1925)] dile getirdiği ilgiyi hiç saklamamıştı. *Führer*'in Ukrayna takıntısı, Stalin'in önemli askerî kaynakları oraya tahsis etmesine sebep olabilirdi. Ancak 1940-1941 yıllarında Ukrayna'daki Sovyet intikal düzeni, savunma amaçlı değildi. Pripyat bataklıklarının güneyine doğru uzanan bir Maginot Hattı yoktu. Çarlık hükümetinin Fransız müttefikini, batıda yeni demir yollarına yatırım yapmayı Almanlar kullanır korkusuyla reddederek hayal kırıklığına uğrattığı 1914 öncesi dönemin aksine bu kez Ruslar, Beria'nın köle işçilerinin yapabildiği kadar yol, demiryolu, tank parkı ve petrol istasyonu inşa ediyordu. Rusya'nın lojistik savunmasının son hattı olan, Avrupa'nın 1.435 mm.'lik standardına uyumlu olmayan, 1.524 mm.'lik geniş ray açıklığı, sınır bölgelerinde aşındırılıyor; Sovyet mühendisleri, *batıya* sevkiyatı kolaylaştırmak için, demiryolu ağının 7.500 km.'sinin ray açıklığını ayarlıyordu. Eski hududun arkasında, 1926 ila 1937 yılları arasında inşa edilmiş "Stalin hattından" arda kalan, çoğunlukla otomatik silah bulunan beton koruganlardan oluşan tahkimatlar hâlâ duruyordu. Stalin hattının kabaca 200-250 kilometre batısında, 1939'dan beri işgal altında bulunan bölgelerde, 1940 Haziran'ında korugan inşaatı başlamış olsa da o kadar dar bir alanda yapılıyordu ki, sınır birlikleri bu yarım yamalak savunma sistemine, alaycı bir şekilde, "Molotov hattı" adını verecekti. İlerleyen orduyu durdurmak için tahkimat yapmak yerine, ordunun hızını artırmak üzere altyapı inşasına daha fazla kaynak ayrıldı.[21]

Sovyet savaş planlarında yeni bir şeyler döndüğüne dair ilk emare, ocak ayının 2'sinden 6'sına ve 8'inden 11'ine kadar düzenlenen genel

21 Polonya demiryolu ağının ray açıklığının düzenlenmesi üzerine bkz., 24 Mart 1942 tarihli OSS raporu, "Gains of Germany (and her Allies) Through the Occupation of Soviet Territory,", USAHEC, Donovan Papers, 32C No.lu kutu, s. 72.
Stalin hattının dağıtılması, *Vojd*'un 1941'deki taarruz savaşı planlarına dair tartışmalı "Suvorov tezinin" büyük bir bölümünü oluşturuyor. Argümanının özeti için bkz., "Destruction of the Stalin line," *Chief Culprit*, s. 171-177. Burada ve geri kalan kısımda Suvorov, kaş yapayım derken göz çıkararak, ortaya attığı iddialara hasar veriyor. Kuvvetle muhtemel, eski koruganlar kasten yıkılmadan ziyade ihmal edilmişti. Almanlar, Fransa'da olduğu gibi, Molotov ve Stalin hatlarının kalıntılarını zorlanmadan aşabilmişti. Asıl sorun Baltık'tan Karadeniz'e uzanan Sovyet-Alman-Rumen sınırının, etkili bir tahkimat kurulamayacak kadar uzun olmasıydı. Meselenin daha dengeli ve daya iyi kaynaklara dayanan bir tartışması için bkz., Solonin, "25 Haziran: Aptallık mı Saldırganlık mı?" *a.g.e.*

tatbikatlar oldu. Savunma Komiseri Timoşenko'nun, Moskova'daki genelkurmay karargâhından yönettiği uygulamalara, Almanlarla savaşta görevli olacak Avrupa'daki tüm askerî bölgelerin komutanları dahil dört mareşal, 49 general iştirak etti. Stalin'le beraber, *Politbüro*'nun tamamı, jüri mahiyetinde izleyici olarak katıldı. "Batı Hususi Askerî Bölgesi" komutanı, I. Dünya Savaşı gazisi General D. G. Pavlov yönetimindeki bir grup, Sovyet operasyonlarını yönetirken; Jukov'un ekibi de "Alman" tarafını oynuyordu. İki harekât planı denendi ve ikisine göre de Almanya ve müttefiklerinin, bir şekilde başarısızlıkla sonuçlanan ilk taarruzundan sonra; Sovyetlerin ilk plana göre Pripyat bataklıklarının kuzeyinden, Bialystok ve Litvanya'dan geçerek Alman işgali altındaki Polonya ve Doğu Prusya'ya doğru saldıracağı, ikinci plana göre ise bataklıkların güneyinden, Batı Ukrayna ve "Moldova SSC'den" geçip Polonya'nın güneyine, Macaristan ve Romanya'ya taarruz edeceği öngörülüyordu.[22]

Motorize ve tank tümenlerinin, güneybatı cephesine orantısız biçimde yığılmasıyla, kuzey tarafı beklendiği üzere başarısız oldu. Kızıl Ordu'nun bu karşı taarruz planında Pavlov'un saldırısı, Bialystok'un kuzeybatısından hattı 200 kilometre kadar yarıp Rastenburg ve Allenstein'a ulaştı. Ancak Pavlov'un kuvvetleri, batak ve sık ormanlarla kaplı Doğu Prusya arazilerinde saplanıp kaldı. Pavlov, Jukov'un Alman ordularının çevresini sarmayı ya da tatbikatın stratejik hedefi olan Danzig'e geçmeyi bırakın, Vistula'ya ulaşmayı dahi başaramadı. Jukov'un Alman askerleri, bir dizi karşı atakla hedefe ulaşmadan evvel Kızıllarla başa çıkmada zorluk çekmedi. Taarruz fiyasko olarak kabul edildi.[23]

Güney planında Pavlov, Almanlar karşısında ezici bir zafer kazandı. Hususi olarak 8 Ağustos 1941'e, yazın daha yağışsız geçen son günlerine ayarlanan başlangıç tarihi itibarıyla, beş hafta içerisinde güneybatı cephesindeki Sovyet orduları, Alman sınırından 300 kilometre içeri, Romanya'nın Temeşvar ve Krayova kentlerine dek girdi, Macaristan'da Budapeşte'ye kadar ilerledi, Slovakya'yı fethetti ve Polonya'ya, güneydoğudan Lublin yönünde giderek Krakow'a kadar varabildi. Kuzeyden taarruz planının aksine bu plan kapsamında Kızıl Ordu, Polonya'nın merkezinde, 1920 Sovyetler-Polonya savaşında gidebildiği en son nokta

22 Solonin, "Tri plana tovarişç' Stalina," *a.g.e.*

23 *A.e.*

olan Vistula'ya ulaşabilmişti. Pavlov, asker sayısında sadece %30'luk bir avantaja sahip olmasına rağmen etkileyici bir şekilde ihtilaflı Dinyester nehrinden geçebildi, Jukov'un "Almanlarının" Kovel ve Stryi yakınlarına yaptığı karşı taarruzları etkisiz hale getirdi. En önemlisi de Polonya ve Macaristan'ın derinlerine ilerleyerek Jukov'un Almanlarının Romanya'yla bağlantısını kesmesiydi.[24]

Ocak ayındaki tatbikatlar, Timoşenko ile, Stalin'in 1 Şubat 1941'de Genelkurmay Başkanlığı'na terfi ettirdiği Jukov'un tasarladığı, sonraki seferberlik planına dahil edildi. Stalin'in, generallerinden, Alman liderliğindeki işgal gerçekleştiği takdirde düşman bölgesine doğru muazzam bir karşı taarruza girişmesini beklediği açıktı. "Kuzey" planı rafa kaldırılırken, güneybatı cephesine daha fazla zırhlı kuvvet kaydırıldı. Hitler'in Ukrayna üzerindeki malum planları dikkate alındığında, Timoşenko ile Jukov 11 Mart'ta sundukları planda, "Düşmanın, ana kuvvetlerini, Berdiçev'den geçerek Kiev'e saldırmak üzere, güneydoğu istikametinde, Sedlets [Alman işgalindeki Polonya'da, Varşova'nın doğusuna doğru uzanan Siedlce] ile Macaristan arasında yoğunlaştıracağını" düşünüyordu. Komutanlar, Romanya'nın, Besarabya ve Kuzey Bukovina'ya otuz tümen sevk edeceği varsayımında bulunuyordu. Timoşenko ve Jukov, planlarında, Baltık bölgesinde Almanların şaşırtma saldırıları düzenlemesini; Finlandiya'nın da Baltık'ı bloke etmenin yanında Karelya Kıstağı üstünde karadan taarruza girişmesini bekliyordu. Bu planda, düşmanın yine de Rusların karşı taarruzu ve düşman topraklarına akın akın ilerleyişi karşısında çok ileri gidemeyeceğinin düşünüldüğü anlaşılıyor. Timoşenko ve Jukov, Almanların Polonya ve Fransa'da denediği *blitzkrieg* taarruzu göz önünde bulundurulduğunda belki aşırı iyimser olduğu söylenebilecek bir tavırla, Alman kuvvetleri ilk saldırıları için toparlanırken, güneybatı cephesinde kendi karşı taarruzlarını hazırlamak için nezaketen kendilerine "10-15 gün" vakit verileceğini sanmıştı. Mark Solonin müstearını kullanan Rus askerî tarihçisi, Jukov'un kurmay subaylarından birinin (muhtemelen Gen. Kur. Bşk. Yrd. N. F. Vatutin'in), Timoşenko-Jukov planının orijinal metninin 27. sayfasının arkasına karaladığı bir nottan, planın hazırlandığı zamanın atmosferine dair ipuçları keşfetmiştir. Bu cüretli general, ilk taarruzun Alman tarafından geleceği kanısına

24 *A.e.*

rağmen, enteresan bir şekilde, Stalin'in "12 Haziran'da taarruzu başlatması" gerektiğini öne sürüyordu.[25]

1941 Mart'ı itibarıyla Sovyet Genelkurmayı'nda savaşa hazır olunduğu düşüncesi hâkim olsa da çatışmanın nasıl başlayabileceği üzerine hatırı sayılır derecede tereddüt de vardı. Sovyetlerin tedarik ve planlama süreci, Uzak Doğu'da Japonya tehlikesine karşı beklemede olan bir kuvvet dışında, tamamen batıda Almanya ve müttefiklerine karşı Avrupa savaşı senaryosuna odaklıydı; Timoşenko ve Jukov'un, Stalin'in taarruzu başlatan taraf olma lüksüne sahip olacağını düşünmesi için hiçbir sebep yoktu (11 Mart planı da savaşı Hitler'in başlatacağı doğrultusundaydı.). Almanların Sovyet hududu yakınlarında askerî hazırlıklarda bulunduğuna dair endişe verici raporlar, kış boyunca âdeta akın akın Moskova'ya iletiliyordu. Almanların Finlandiya, Romanya ve Bulgaristan'a sevkiyatlarının yanında; Ribbentrop, son dönemde kaybettiği toprakları Sovyetlerden almaya hevesli komşularından bir koalisyon oluşturmuştu. Stalin'in Alman sınırı yakınlarında topladığı zırhlı kuvvetler ve inşa ettirdiği havaalanları çarpıcı boyutta olsa da Sovyet askerî planlayıcıları, muazzam bir çok uluslu düşman koalisyonu ile karşı karşıyaydı. Timoşenko, Finlandiya ve Romanya'yla çarpışmayı beklerken, 1940'ın Eylül ve Aralık aylarındaki seferberlik planları arasındaki sürede Macaristan da bu Sovyet karşıtı koalisyona katılmıştı. 1941 Mart'ına gelindiğinde İtalya, Stalin'in Avrupa'daki savaşta muhtemel düşmanlarından biri hâline gelmiş, koalisyonun üye sayısı beşe yükselmişti.[26] Japon tehdidi de ortadan kalkmadığından, Jukov ve Timoşenko, martta sundukları seferberlik planlarından ödün vermek

25 "Iz plana Genştaba Krasnoy Armi o strategiçeskom razvertyivani voorujenyih sil sovetskogo soyuz ana zapade i vostoke," Timoşenko ve Jukov tarafından 11 Mart 1941'de mübrez, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 315, s. 741-746. Bu planın sadeleştirilmiş hali. Almancaya tercümesi için bkz. Post, *Unternehmen Barbarossa*, belge no. 17, s. 408-412.
"12 Haziran'da taarruzu başlatması," orijinal belgeyi görmüş Solonin, "Tri plana tovarisç' Stalina," *a.g.e.*'de alıntılamıştır.
Bu seferberlik planının öncekilerle karşılaştırılması, Mel'tuihov, *Upuşçennyi şans Stalina*, s. 372-274.

26 Üçlü Pakt'a katılan Slovakya ve Bulgaristan dahil edildiğinde yediye çıkıyor. Ancak Alman liderliğindeki koalisyon işgal kuvvetlerine, bu ülkelerin dişe dokunur katkıda bulunamayacakları kanaatinde olan Sovyet planlayıcıları, onları hesaba katmamıştı. Slovakya'nın 52.000 askeri Barbarossa Harekâtı'na katıldı. Bulgaristan da taraftar olsa da resmen tarafsızlığını muhafaza etti.

zorunda kaldı; Sovyet Uzak Doğu'sunu savunmak için "28 ila 30 piyade tümen" ayırdı. Amerika dahi, Stalin'e karşı açıkça soğuk davranıyordu. Roosevelt'in, Fin savaşı boyunca uyguladığı Moskova'ya ihraç edilen stratejik ürünlere yönelik "ahlaki ambargo," teknik olarak hâlâ yürürlükteydi. SSCB diplomatik açıdan on iki ay önce, yani Fin savaşının bitmesinden önceki dönemde olduğu kadar yalnızdı.[27]

Stalin'in hâlâ harcamadığı kozları vardı. Tam da Hitler'in diplomatları, inisiyatifi ele almış gibi görünürken Molotov ve Stalin, durumu tersine çevirip, Sovyetlerin yalnızlığını kökten bitirdi.

27 "Iz plana Genştaba Krasnoy Armi o strategiçeskom razvertyivani voorujenyih sil sovetskogo soyuz ana zapade i vostoke," *a.g.e.*

14

Belgrad Muharebesi

1939-1940 DÖNEMİNDE YAŞANAN *Sitzkrieg*'de olduğu gibi, savaşın ikinci kışı süresince devam eden sükûnet ortamı, diplomatik entrikalara imkân sağladı. İtalyanların Yunanistan'ı işgal girişimi, kasımda Yunan hududundan Arnavutluk'a geri püskürtülmeleri ile çıkmaza girmişti. Bu esnada Mussolini'nin, kendi hâkimiyetinde bulunan Libya'dan 1940 Eylül'ünde başlattığı İngiliz güdümündeki Mısır'a yönelik aynı derecede manasız işgal de, İngiltere'nin aralık ayında "Pusula Operasyonu'nu"[28] başlatması ile geri vites yapmıştı. Hitler o döneme dek, İtalyanları Atina'da kendi başının çaresine bırakmayı tercih ederek şeytana uymamış olsa da *Wehrmacht*'ın, çuvallayan İtalyanların arkasını toplamak üzere Balkanları silip süpüreceği korkusu mevcuttu. Bittabi Bulgaristan'daki Alman askerî mevcudiyeti, daha kuzeyde, Romanya'da bulunan yarım milyon Alman askerinden daha az olsa ve Sofya her ne kadar varlığını reddetse de Yunanistan için tehlike arz ediyordu. Sofya hükümeti, ancak 2 Mart'ta, Alman birliklerinin ilk büyük kademesi güneye doğru giderken Tuna'yı geçtiğinde, Moskova'ya Alman askerî personelinin ülkedeki varlığına müsaade ettiğini itiraf etmek zorunda kaldı. Hitler, SSCB'yi işgal edeceği dedikodularına rağmen Yunanistan'ı mı hedef belirlemişti?[29]

Balkan jeopolitiğinin karışıklıklarının üstüne Yugoslavya'nın tarafsızlığı tuz biber olacaktı. Komünizmin Rusya'da hâkim olmasıyla, Sırplar ile 1914'te kendileri için savaşan Ruslar arasındaki bağ kırılmıştı. Yeni kurulan Yugoslavya, SSCB'ye mesafeliydi; iki ülke arasında Fransa'nın

28 İng. *Operation Compass* (ç.n.)

29 Bkz. Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 135.

yenik düştüğü 25 Haziran 1940'a dek resmî ilişkiler bile kurulmamış, o zaman da Belgrad'a, Moskova'yı tanıması yalnızlıktan kurtulma fırsatı sağlamıştı. Yugoslavya, 1934'ten beri; Romanya, Yunanistan ve Türkiye ile Batı odaklı "Balkan Paktı'na" bağlıydı. Ancak Fransa ve İngiltere, Polonya'ya verdiği garantileri Yugoslavya'ya vermemiş ve Yugoslavları Almanların baskısına mazur bırakmıştı. Hitler, ülkenin stratejik açıdan birincil derecedeki konumu dolayısıyla, Yugoslavya'nın hükümdarı Prens Naibi Paul'e, sınırlarına saygı göstereceğine dair defalarca söz vermişti. Paul, Kral I. Alexander 1934'te suikasta kurban gittiğinden beri, ülkenin naibi yahut devlet başkan vekili idi ve 1941 Ağustos'una, Alexander'ın oğlu Peter 18 yaşına girene dek, bu görevini sürdürecekti. Hitler, Naip Paul'e verdiği sözünü tutmuş; Yugoslavya, Büyük Savaş sonrasında yapılan anlaşmalarla topraklarını en az Romanya kadar genişletmiş olsa da, 1940 sonbaharında Balkanların uğradığı kökten değişim süresince, Romanya'nın aksine hiç toprak kaybetmemişti. Hitler, Belgrad'ın tarafsızlığına saygı duyarak Yugoslavya'ya asker sevk etmemiş, bundan ötürü Almanlar güneyde bulunan Yunanistan'a Romanya ve Bulgaristan üzerinden, dolambaçlı yoldan gitmek zorunda kalmıştı. Ağır ağır ilerleyen ilk kademe Alman askerlerinin Bükreş'e varmasıyla, Tuna'dan Bulgaristan'a geçmeleri arasında neredeyse beş ay vardı.[30]

Bu rötar, Hitler'in rakiplerine, karşı tedbirleri hazırlamak üzere bolca zaman vermişti. Churchill, 19 Temmuz 1940'ta kurulan Özel Operasyonlar Birimi'ni[31] "yurt dışında düşmana karşı tahrip ve sabotaj yoluyla her türlü eylemi düzenleme" ile görevlendirilmişti. Hitler'in petrol, krom ve gıda maddesi akışını emniyette tutmak için huzurlu kalmasına son derece muhtaç olduğu Yugoslavya ve Balkanlar, sabote edilmeye tamamen açık bir hedefti. SOE, 1940 sonbaharında Belgrad'a sızmış, tahtın 17 yaşındaki varisi Prens Peter dahil, muhalefetten isimlerle bağlantılar kurmuştu.[32]

Balkanlarda dönen entrikalar o kadar çekici idi ki, ABD Başkanı Roosevelt de sonunda müdahil olup, hükümetinin artık kale alınmayan tarafsızlığıyla tamamen ters düşmüştü. Roosevelt, 1941'in Ocak ayında, itimat ettiği bir dostunu; renkli kişiliğiyle tanınan, yakın dönemde

30 Johann Wuescht, *Jugoslawien und das dritte Reich*, s. 42-43.

31 İng. *Special Operations Executive (SOE)*. (ç.n.)

32 *A.e.*, s. 37 ve 40. Ayrıca bkz., Andrew Roberts, *Storm of War*, s. 116, 124.

Londra'yı ziyaret edip Churchill ve Kraliyet Gizli İstihbarat Servisi'nin (MI6) yöneticisi Stewart Menzies ile görüşmüş olan I. Dünya Savaşı gazisi Albay William "Vahşi Bill"[33] Donovan'ı bölgeye gönderdi. ABD'yi savaşa çekmeye kafayı takmış olan Churchill'le aynı kalemden, savaşa dünden razı Donovan, Roosevelt'in Balkan girişimi için cesur bir seçimdi. Churchill, Akdeniz'deki savaş bölgelerinde görev yapan İngiliz büyükelçileri ve komutanlarına çektiği telde, Donovan'ın "kendilerinden" olduğunu bildirdi. Kraliyet Hava Kuvvetleri, Donovan'ı oradan oraya uçurdu; Başkan'ın elçisinin masrafları, yanına irtibat subayı veren MI6 tarafından karşılandı. Donovan, bir bakıma hem Roosevelt hem de Churchill için görev yürütüyordu. ABD resmî temsilcisi statüsü verilmesi bile tek başına Başkan'dan şu mesajı dünyaya iletiyordu: "Franklin Roosevelt'in, Büyük Britanya'nın bu savaşı kaybetmesine müsaade etmeye niyeti yok."[34]

Roosevelt'ten imzalı referans mektubuyla 11 Ocak 1941'de Atina'ya varan Donovan; Hitler, Yunan-İtalyan savaşına müdahil olduğu takdirde ABD'nin, Atina'ya destek vereceğini söyleyerek, Yunan hükümetini teskin etmeye çalıştı. "Vahşi Bill," 21-22 Ocak'ta Sofya'yı ziyaret ederek Kral III. Boris ve Başbakan Filov ile görüştü ve Bulgaristan, Alman taarruzuna direnirse, ABD yardımı alacağı sözünü verdi. Filov, günlüğüne, Donovan'ın "Almanlar tamamen mağlup edilene kadar barış sözü edilmeyecekmiş" diye yazacaktı. ABD'nin hâlâ tarafsız olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu, şaşırtıcı bir vaatti. Donovan, nihayetinde 23-25 Ocak arasında Yugoslavya'yı ziyaret etti. Başkan'ın hususi elçisinin Balkanlardaki hareketliliği, Alman istihbaratınca adım adım takip ediliyordu; Sofya'daki otel odasında bulunan çantalarından biri Alman ajanı tarafından çalınmıştı. Gerçi Sofya'dan Belgrad'a giden trende çalınmış olması da başka bir ihtimaldi. Donovan'ın çantasının "çalınması" haberlerde sansasyon yarattı.[35]

33 İng. *Wild Bill* (ç.n.)

34 Alıntılar ve daha fazla bilgi için bkz., Douglas Waller, *Wild Bill Donovan*, s. 60-61, 64-65. Donovan'ın İngiliz irtibat subayına dair bkz., Bradley Smith, *Shadow Warriors*, s. 48-49.

35 Waller, *Wild Bill Donovan*, s. 65-66. Donovan'ın trende soyulduğu ihtimaline dair bkz., "L'Odyssée du Colonel Donovan," Archives Diplomatiques et Consulaires, Şubat 1941, USAHED, Donovan Papers, 66A No.lu kutu.
Filov'un günlük kaydı Bulgaristan'ın taraf değiştirmesi sonrası yapılan duruşmada savunmasının bir parçası olarak yayınlanmıştı, 28 Mart 1945'te Donovan'a William Langer tarafından iletilmiştir, USAHEC, 66A No.lu kutu.

Basının abartması bir yana, Donovan'ın Belgrad misyonu, İkinci Dünya Savaşı'nın diplomatik tarihinde bir mihenk taşıydı. Amerika'nın İngiltere'ye, Hitler'e karşı savaşında destek verdiği Avrupa'da malum olsa da resmî olarak ilan edilmemişti. "Vahşi Bill" sayesinde Yugoslav hükümeti, Roosevelt'in konumunu anlamış oldu. Başkan, Donovan'la yolladığı mektupta, "Birleşik Devletler yalnız bugünü değil yarını da düşünüyor ve [Alman askerleri tarafından] kolayca mağlup edileceği bahanesiyle, kuzu kuzu teslim olan hiçbir millet, sadece birkaç hafta dayanabilse bile, en azından direniş gösteren bir millet kadar destek görmeyecektir." ifadelerinde bulunuyordu.[36]

Roosevelt'in ima ettiğini, elçisi açık açık dile getirecekti. Baharın ilerleyen günlerinde Belgrad'dan bir yetkili, Amerikalı bir gazeteciye, Donovan'ın, "[Yugoslav] liderlere bu savaşta orta yolun olmadığını... Mihver ile İngiliz-Amerikan ittifakı arasında kesin karar vermeleri gerektiğini söylediğini" aktaracaktı. Donovan, Yugoslav Hava Kuvvetleri Komutanı General Dušan Simović'i etkilemeyi başarmıştı; General, Başkan'ın hususi elçisine, "Alman askerlerinin Yugoslav topraklarından geçmesine müsaade etmeyeceği" taahhüdünde bulundu. Naip Paul ise, Donovan'a, "Yugoslavya topraklarından [Alman ordusuna ait] asker yahut harp malzemesi geçirmeyecek." sözünü verdi. Haberi alan Roosevelt, 14 Şubat'ta Yugoslav büyükelçiye, yakında Kongre'den geçecek Ödünç Verme-Kiralama yasasının kendisine muharip ülkelere silah sevki kısıtlamalarını atlatma fırsatı, "Birleşik Devletler hükümetine de taarruza maruz kalan yahut taarruz tehdidi altında bulunan halklara, fiili yardımda bulunma gücü vereceğini" müjdeledi.[37]

Roosevelt'in ABD'si tarafsız olsun olmasın, her gün Avrupa savaşıyla daha fazla içli dışlı oluyordu. 1940 Kasım'ında seçimi kazanarak emsali görülmemiş, art arda üçüncü dönemine başlayan Başkan Roosevelt, 30 Aralık'ta radyo yayınında "sohbet esnasında," "Ödünç Verme-Kiralama Yasası'nı" kamuya benimsetme kampanyasını başlattı;

36 Anthony Cave Brown, *Wild Bill Donovan: The Last Hero*, s. 156'da alıntılanmıştır.

37 Constantin Fotitch, *The War We Lost*, s. 46-47'de alıntılanmıştır.
Paul'den Roosevelt'e, Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 179'da alıntılanmıştır.
"Savaşta orta yol yok", Demaree Bess, "Our Frontier on the Danube: The Appalling Story of Out Meddling in the Balkans," *Saturday Evening Post*, 24 Mayıs 1941.
"Yugoslavya Alman askerlerini geçirmeyecek", Cave Brown, *Last Hero*, s. 157'de alıntılanmıştır.

Amerikalıları göreve çağırarak, ülkelerini "demokrasinin muazzam cephanesi" hâline getirmeleri çağrısında bulundu. Roosevelt, Kongre'ye, Ödünç Verme-Kiralama yasasını sunmanın yanında, SSCB'ye ihraç edilen stratejik ürünlere uyguladığı ahlaki ambargosunu da kaldırmak istiyordu. Sovyetler, Washington içi durumlardan haberdardı ve Başkan'ın Demokrat Parti'nin güneyli muhafazakâr kanadını memnun etmek için atadığı Tennesseeli Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a güvenmediğini biliyordu. Bu sebeple Washington'daki Sovyet Büyükelçi Konstantin Umanski, 1941'in Ocak ayında Roosevelt'in itimat ettiği Dışişleri Bakan Yardımcısı Sumner Welles'e, "Sovyet karşıtı ticaret ayrımcılığından" yakındı. Başkan'ın sırdaşı Welles, Umanski'nin şikâyetini Roosevelt'e ilettiğinde, Stalin'i Hitler'e karşı dengelemek için kullanma fırsatını gören Başkan, Sovyet yanlısı Beyaz Saray danışmanı Harry Hopkins'i, 11 Şubat'ta Umanski'le görüşmesi için görevlendirdi. Hopkins, Hull ve diğer dışişleri yetkililerini es geçerek, Sovyet ajansı *Amtorg*'un verdiği, birikmiş ithalat siparişlerini onayladı. Siparişler uçak motoru, kamyonet, petrol kuyusu sondaj ekipmanı, elektrikli fırın ve alet edevat gibi ürünlerden oluşuyordu ve hepsi Sovyetlerin kutup limanlarına sevk edilecekti. Hopkins, Sovyetlerin ileriki dönemde yapacağı siparişler için Umanski ile Beyaz Saray arasında çaktırmadan bir "İrtibat Komitesi" kurdu.[38]

Kongre'de Ödünç Verme-Kiralama yasası üzerine 1941 Şubat'ında yapılan tartışmalarda, muhafazakâr güneyli Demokratlar ile Cumhuriyetçiler, hâlâ Nazi Almanya'sı ile ittifakını sürdüren Sovyet Rusya'ya askerî yardım gönderilmesi fikrine tepki göstermişti. Cumhuriyetçi Parti'nin Massachusetts temsilcilerinden George Tinkham, 7 Şubat'ta Roosevelt'i, "ABD'nin savaşa katılımı için entrika kurmakla" suçladı. Tinkham, Ödünç Verme-Kiralama yasasına, "herhangi bir ülke" ifadesinden önce, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dışında" ifadesini eklemeyi teklif ederek, Stalin'i hariç tutacak bir madde ekleme yoluyla yasaya tuzak kurmaya çalıştı. Demokrat Parti Kuzey Carolina eyaleti temsilcisi Robert Reynolds, Senato'daki tartışma esnasında benzer bir madde teklifi sundu. Söz konusu maddeler, Temsilciler Meclisi'nde

38 Umanski'nin Welles'e yakınlaşması üzerine bkz., Mikoyan'ın Umanski'ye talimatları, 7 Ocak 1941, *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya 1939-1945*, belge no. 34, s. 110. Başkan'ın Hull yerine Welles'e güvenmesi hakkında, bkz., Thomas Fleming, *New Dealers' War*, s. 15-16.

185'e 94, Senato'da 56'ya 35 oyla reddedildikten sonra, Roosevelt'in sadık Demokrat Partilileri yasaya bir fırka ekledi. Bu fırka, Başkan'a, bahsi geçen ülkelerin müdafaasının, "Birleşik Devletler'in müdafaasına elzem olup olmadığı kararını, samimiyetle verdiği takdirde," hangi ülkelerin Ödünç Verme-Kiralama yasasının getirdiği askerî yardımları almaya layık olduğunu belirlemesine yönelik, "ahlaki takdir yetkisi" sağlıyordu. Yasanın dolaylı olarak Sovyet yanlısı olan bu yorumu, 11 Mart 1941'de oylamaya sunuldu. Bu şekilde Roosevelt, hem İngiltere ve Yunanistan'a hem de Nazi Almanya'sı ile Faşist İtalya'nın taarruzuna hâlihazırda direniş gösteren diğer ülkelere ve her ne kadar, son iki yılda Hitler'le sözde ittifak içerisinde iken yedi bağımsız ülkeyi işgal etmiş olsa da, "tarafsız" SSCB'ye silah yardımında bulunabilmek üzere, kendine hareket özgürlüğü sağlamış olacaktı. Tarafsızlık Yasaları, Roosevelt'in Sovyetler Birliği'ne silah ihracatına uyguladığı ahlaki ambargosuyla birlikte, sizlere ömürdü.[39]

Churchill zevkten dört köşeydi. İngiltere'ye Ödünç Verme-Kiralama yardımları için sunulan şartlar, zayıflatıcı ve kasten aşağılayıcı nitelikte olsa da yasayı, "Tarihte herhangi bir ülke tarafından yapılmış, en özverili ve en cömert mali girişim" olarak övdü.[40] İngiltere'nin savaşa devam edebilmesini emniyete alan bu yasa, Roosevelt ve destekçilerine göre, Churchill'in Nazi Almanya'sına karşı Washington, Londra ve (Stalin'in Hitler'le paktına rağmen) Moskova ile büyük ittifak vizyonuna verilen, ihtiyatlı tasdiki temsil ediyordu.[41]

İngiltere'nin Washington Büyükelçisi olarak uzun süredir görev yapan, Anglosaksonlar ile Moskova'nın uzlaşması görüşünü destekleyen Lord Lothian'ın aralık ayında vefat etmesi, İngiliz Dışişleri'ni derinden sarstı. Makamın boşalması Churchill'in işine yaradı, zira Halifax'i

39 Ödünç Verme-Kiralama yasası üzerine Kongre tartışmasının, Oscar Cox'tan Bay Harry L. Hopkins'e mübrez, 23 Haziran 1941 tarihli raporu ve "Bay Young'tan" Hopkins'e "Russian Clearance Problems Requiring Immediate Action," başlıklı mektup, 1 Mart 1941, Harry L. Hopkins dosyaları (Sherwood Collection), FDR Kütüphanesi, 305 No. lu kutu, 4 No.lu defter.

40 Ödünç Verme-Kiralama Yasası, Kongre kayıtlarına H. R. 1776 olarak girmişti. 1776, Birleşik Devletler'in İngiltere'den bağımsızlığını ilan ettiği yıldı. İngiltere'nin ABD'ye İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla borçlu olduğu muazzam miktarın son taksiti, 29 Aralık 2006'da EFT ile iletildi. Roosevelt'in Churchill'le kıran kırana yürüttüğü pazarlığı savunmak gerekirse, İngiltere I. Dünya Savaşı'nda Amerika'dan aldığı borçları *hiç* ödememiş, 1934'te temerrüde düşmüştü.

41 (Ayrıntılı dipnotlarla birlikte) Hitchens, *Phoney War*, s. 66-67'de alıntılanmıştır.

Büyük Terör sokaklarda kol gezerken müzakere hâlindeki Joseph Stalin ve Nikita Kruşçev, 1936.

ABD'nin SSCB büyükelçisi Joseph Davies Beyaz Saray ziyaretinde, 1937.

Kore hududu yakınlarındaki Çangkufeng'te (Hasan Gölü)
Kızıl Ordu piyadeleri, Temmuz 1938.

Uygun adım Halkin-Gol'e
ilerleyen Sovyet askerleri -
Ağustos 1939.

Ribbentrop ve Stalin gülüşürken Molotov (solda) ve
Alman büyükelçi Schulenburg (arkada) onları izliyor - Kremlin, 3 Ağustos 1939.

Sovyet işgali başladıktan hemen sonra düşürülen Polonya ordusuna ait *PWS-26* model uçağın yanında nöbet bekleyen Kızıl Ordu askeri – Równe (Rivne) kenti yakınları, Doğu Polonya, 18 Eylül 1939.

Polonya ordusundan ele geçirdikleri zırhlı aracın arkasında poz veren Sovyet askerleri ve arkalarında net bir şekilde görülen Alman subayları - Brest Litovsk, 20 Eylül 1939.

Stalin'in Estonya'da askerî üs bulundurma hakkını elde etmesini müteakip ülkeyi işgal eden Kızıl Ordu askerleri, Ekim 1939.

Alman-Sovyet ittifakının Polonya'yı işgali sırasında kente giriş yapan Rus ordusu - Wilno (Vilna/Vilnius), 6 Ekim 1939.

Finlerin ele geçirdiği bir Sovyet savaş esiri - Ocak 1940.

Romanya'nın Besarabya bölgesine uygun adım giriş yapan Kızıl Ordu - Temmuz 1940.

Hitler Molotov'u karşılarken - Berlin, Kasım 1940.

183 No.lu Fabrika üretimi Sovyet tankları.
Soldan sağa: *BT-7, A-20, L-11*'le teçhiz 1940 üretimi *T-34* ve *F-34*'le teçhiz bir *T-34*. *T-34* ve *BT-7*'de Amerikalı mühendis J. Walter Christie'nin devrim niteliğindeki süspansiyon tasarımı kullanılmıştır.

Adını tasarımcısı Sergey İlyuşin'den alan ve Amerikan *Vultee*'nin prototipiyle üretilen *Il-2 Şturmovik*. Stalin, daha geniş bir bomba ve yakıt tankına yer açılması için tasarımcıdan arkadaki makineli tüfek yuvasının çıkarılmasını talep etmiş, lakin Barbarossa Harekâtı'nın başlamasıyla bu değişiklikten pişman olmuş ve uçağın avcı işlevi görebilmesi için tüfek yuvası tekrar eklenmiştir.

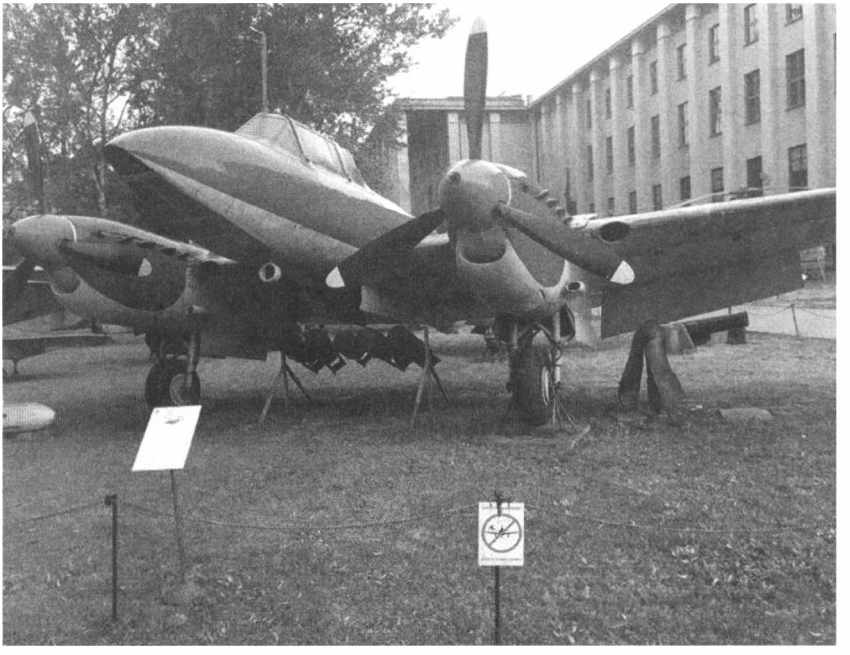

Vladimir Petylakov, çift motorlu *Pe-2*'yi Stalin'in tarifine uyacak şekilde, piyadeye yakın destek verebilecek ve alçak irtifadan uçuş yapabilecek bir pike bombardıman uçağı olarak yeniden tasarladı.

Stanislav Şumovski'nin ABD'ye düzenlediği havacılık turlarının müdavimi Pavel Suhoy'un, Barbarossa'dan önce tasarladığı taarruz tipi hafif bombardıman uçağı Sovyet *Su-2*'sinin restore edilmiş hâli. Bu modelin çelik zırhının kalınlığı, hızı artırmak için 9 mm'de tutulmuştu. Sovyetlerin 1941'de savunma savaşına mecbur kalmasıyla beklenen performansı gösteremedi.

Almanların ele geçirdiği, beş yüz beygirlik dizel motoru ve Amerikalı mühendis J. Walter Christie'nin tasarımı olan devrim niteliğindeki süspansiyonuyla *BT-7* model hızlı tank - Doğu Cephesi, 1941. *BT-7* asfalttayken palet zincirini çıkarıp tekerlekle ilerleyebilse de 1941 yılı itibarıyla Avrupa Rusyası topraklarında çok az asfalt bulunuyordu.

Wehrmacht'ın Mavi Harekât'ta (*Fall Blau*) ele geçirdiği Sovyet *T-34*'ünün (*BT-7*'de olduğu gibi) "Christie süspansiyonu" bulunuyordu - 1942.

Fin Ordusu'nun ele geçirdiği Sovyet savaş malzemeleri - Ketenga'nın doğusu, Kasım 1941.

Alman işgalinden sonra gerçekleştirilen toplu katliamın Yahudi kurbanları - Lietukis garajı, Kaunas (Kovno), 27 Haziran 1941.

Sovyetler kenti tahliye etmeden evvel NKVD'nin katlettiği kurbanlar - Lwów (Lemberg/Lvov/Lviv), 6 Haziran 1941.

Babi Yar'da katledilen Yahudi kurbanların kıyafet ve kişisel eşyalarını karıştıran bir Alman askeri - 1941.

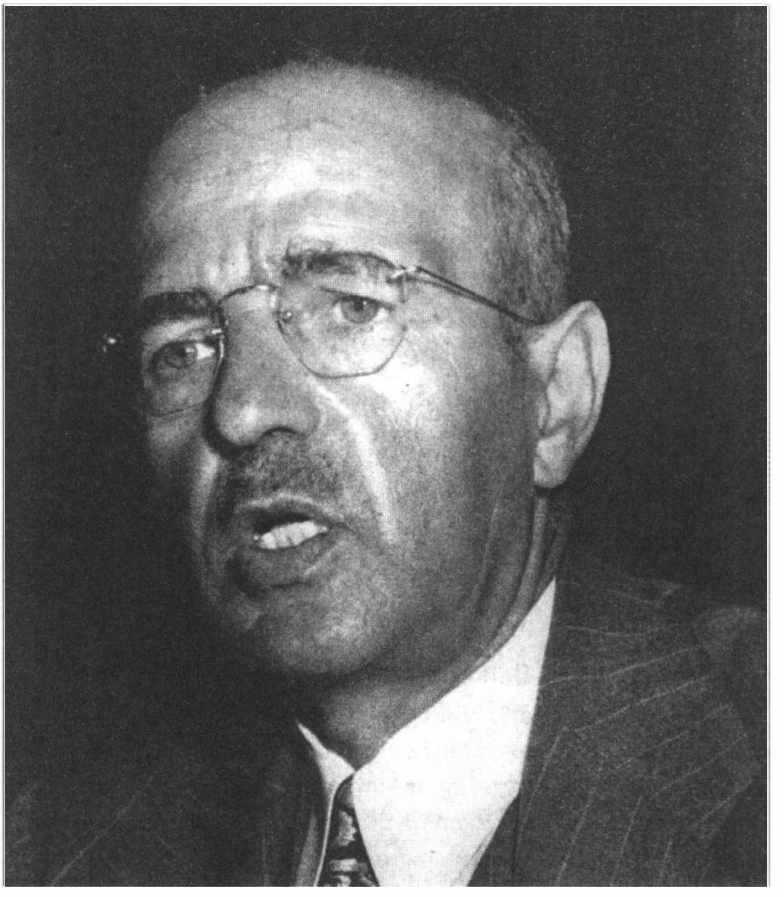

Harry Dexter White, ABD Hazine Müsteşarı ve Sovyet casusu. (Alamy.com)

Harry Hopkins Stalin'le yan yana - Kremlin, Temmuz 1941.

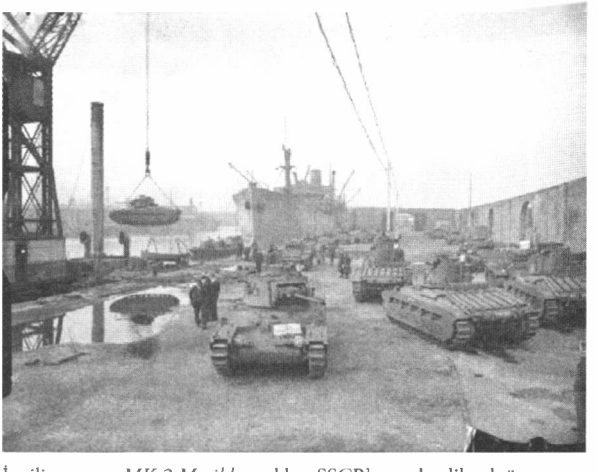

İngiliz yapımı *MK-2 Matilda* tankları SSCB'ye sevk edilmek üzere gemilere yükleniyor - Liverpool limanı, 17 Ekim 1941.

Washington'a postalayarak, Chamberlain nüfuzunun son kalıntısından kurtulmuş olacaktı. Halifax'in yerine, Stalin'i kendi taraflarına çekmede kendisiyle dirsek temasında bulunan, sebatkâr "faşist düşmanı," sabık Dışişleri Bakanı Anthony Eden'ı getirdi. Churchill ve İşçi Partili müttefikleri, Eden'ı, *Tory* olmasına rağmen tercih etmişlerdi. Sovyet Büyükelçi Mayski bu atamayı hoş karşıladı.[42]

Roosevelt'in Ödünç Verme-Kiralama Yasası'nda işaret edilen büyük ittifakın ilk deneme sürüşü, 1941 Mart'ında Belgrad'da yapıldı. Yugoslavya, Hitler'in güneyden Yunanistan'a giden en direkt yolunu tıkamış olduğundan, *Wehrmacht*'ı Belgrad'dan uzak tutmak, İngiltere açısından birincil öncelik taşıyordu. Stalin ve Molotov, Yugoslavya'nın komşusu Bulgaristan'ın Mihver'e yaklaştığını fark etmişlerdi; bir zamanlar Moskova'yla samimi olan Belgrad rejiminin de aynısını yapmasından korkuyorlardı. Belgrad'da bulunan Amerikalı bir muhabir, bölge halkı, görünürde tarafsız Amerika'nın neden Belgrad'daki gelişmelerle ilgilendiğini anlamamış olsa da Donovan'ın Belgrad'a gönderilmesinin, "marangozdan memura şehirdeki herkesin" Amerika'nın alakasının, kentin üstünde olduğu mesajını verdiğini, şaşkınlıkla aktarıyordu.[43]

Üç ay önce Bulgaristan'da olduğu gibi, bu kez de Yugoslavya, muharip güçlerin odağının Yunanistan'da yoğunlaşması üzerine jeopolitiğin merkezine oturdu ve zorlu bir stratejik ikilemle karşı karşıyaydı. Hitler, Berchtesgaden'da Naip Paul'e aşırı şekilde kibar davranmış, Alman askerlerinin Yugoslavya'ya girmeyeceğini taahhüt edip, ülkenin liderleri istediği takdirde Belgrad'ın tarafsız kalmasına müsaade etmiş ve "[Yugoslavya'ya] hâkimiyetini [Adriyatik kıyısındaki] Selanik kenti ve limanına kadar genişletmesine" destek vaadinde bulunmasına rağmen, resmen Üçlü Pakt'a katılımın reddinin hasmane görüleceğini de belli etmişti. Hitler öylesine heveslenmişti ki, belki de Yugoslavya'yı toprakları üzerinde bir planı olmadığına dair teskin etmeyi umarak; Paul'e, SSCB'yi işgal planlarını itiraf etti.[44] Roosevelt de, Amerika'nın tarafsızlığı göz önünde bulundurulduğunda dikkat çekici bir şekilde

42 Miner, *Between Churchill and Stalin*, s. 113.

43 Bess, "Our Frontier on the Danube," *a.g.e.*

44 Bu itiraf Belgrad'daki ABD temsilcisiyle paylaşılmış, o da bu bilgiyi Roosevelt'e iletmişti. Ödünç Verme-Kiralama Yasası'ndan önce gelen bu istihbarat başarısı, Başkan'ın Doğu Cephesi'nde savaş patlak verirse Stalin'i destekleyeceğine dair taahhüdüne temel oluşturmuştu.

Naip'e, Hitler'le anlaşma yapmasını, kesin olarak hasmane göreceğini ifade etti. Ne Churchill ne de Stalin bu kadar ileri gitmişti. Belgrad'da bir darbenin, Almanların ilerleyişini tetikleyeceğinden korkan Stalin, komünistlerce kullanılan kod adı "Tito" olan Josip Broz liderliğindeki Yugoslav Komünist Partisi'ne, tahrip edici eylemlerde bulunması talimatını vermekten çekiniyordu. Stalin o kadar ihtiyatlıydı ki, *Komintern*'i Dimitrov'un Bulgaristan'da yaptığı şekilde panslavist propaganda yürütmekle dahi görevlendirmemişti. Attığı en büyük adım, Tito'ya, "Yugoslav-Sovyet dostluk anlaşması" yanlısı gösteri düzenlemesi için müsaade etmek oldu. Gösterinin amacı Üçlü Pakt karşıtlığı olsa da bir dokundurmadan öteye geçmiyordu.[45]

İngilizler ise nispeten daha az temkinliydi. Londra ve İngiltere'nin Kahire komutanlığı Yugoslavya'dan ziyade, umumiyetle, Yunanistan odaklıydı. İngiliz seferî kuvvetleri 8 Mart'ta Mısır'dan Yunanistan'a sevk edildi ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin bir bölüğü Atina'ya gönderildi. İngiltere'nin Belgrad temsilcisi Ronald Campbell ve SOE, General Simoviç ve diğer Müttefik yanlısı Sırp subayları ile yakın irtibatı sürdürmekteydi. Hatta Campbell, Eden'e şunu sordu; 21 Mart'ta Yugoslavya Üçlü Pakt'a katılırsa, Belgrad'la ilişkilerini koparmalı mıydı? Eden, temkini elden bırakmamasını söyledi ve temsilciye, bunun yanında, "Yugoslavya'nın Almanların tarafına kaymasına müsaade etmektense [Yugoslavya üzerine] Alman taarruzu riskini almaya hazır olduğumuzu aklınızdan çıkarmayın." cevabını verdi. Churchill, Paul'ün 18 Mart'ta Berchtesgaden'a giderek Hitler'i ziyaret ettiğini öğrendikten sonra, 22 Mart'ta, İngiltere'nin Balkan politikasını Amerikalılarla eşgüdümlü yürüttüğü intibaını bırakan bir uyarıda bulundu. Belgrad'a askerî yardım teklif etmese de Paul'ün, "Varlığı ve teknik kaynakları daha fazla olan, birlikte dünyanın geri kalanının toplamından daha fazla çelik üreten Britanya İmparatorluğu ve Birleşik Devletler'in bulunduğu savaşta, doğru tarafı seçmesinin icap ettiğini" söyledi. Yugoslavya talihsiz bir seçim yaptığı takdirde, savaştan sonra özgürlük aşığı Anglosaksonların gazabına uğrardı.[46]

45 Bkz. örn. "Kapitülasyona karşı –Sovyetler Birliği ile Karşılıklı Yardım Paktı taraftarı" onaylanmak üzere Moskova'ya ibraz edilmiş Yugoslav Komünist Partisi broşürü, Zeleniy, v.d. (Ed.), *Sovetsko-yugoslavkoe otnoşeniya 1917-1941*, belge no. 300, s. 358-360.

46 Churchill'den Prens Naibi Paul'a, 22 Mart 1941, Churchill, *Grand Alliance*, s. 160'ta bulunan kopyasından alıntılanmıştır.

Beklendiği üzere dört bir yandan sıkıştırılmış Naip, ülkesi Alman askerlerince kuşatılmış olduğundan, Hitler'in anında sonuçlarıyla karşılaşacağına yönelik örtülü tehdidini; ona nazaran daha müphem olan, uzaklardaki Anglosakson güçlerini gücendirme tehlikesinden daha inandırıcı buldu. Paul, Belgrad'da bulunan ABD elçisi Arthur Bliss Lane'e, "Siz büyük milletlerle uğraşması zor. Şerefimizden dem vuruyorsunuz da dünyanın öbür ucundasınız." diyordu. 24 Mart 1941'de Washington'daki Yugoslav Büyükelçisi, Roosevelt'e, Paul'ün, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nı, Hitler'le anlaşma yapmak üzere Viyana'ya gönderdiğini iletti. Ertesi gün, Yugoslavya resmen Üçlü Pakt'a katıldı. Hitler ve Ribbentrop, Stalin ve Molotov'a bir gol daha atmıştı.[47]

Ancak Hitler ve Ribbentrop; Moskova, Washington ve Londra'nın dış siyaset hedeflerinin tuhaf bir şekilde çakışacağını düşünmemişti. Yugoslavya'nın Washington Büyükelçisi Konstantin Fotiç'in aktardığı üzere, Viyana'dan gelen haberler ABD ve Sovyet başkentlerinde o kadar hararetle karşılanmıştı ki, Yugoslav büyükelçiler, "Özgür Yugoslavya Komitesi oluşturmak üzere birlikte çalışma kararı" almıştı. Churchill, Britanya'nın, I. Dünya Savaşı'nda Balkan Cephesi'nde görev yapmış, Hindistan'dan Sorumlu Devlet Bakanı, Sırp hayranı Leo Amery'nin, BBC radyo yayınında Belgrad'a çağrıda bulunmasını istedi. Amery, Sırpların Büyük Savaş'ta gösterdikleri "tüm dünyanın takdirini kazanmış kahramanlığını" saygıyla anarak onları önce pohpohladı, ardından yerin dibine soktu. "Rumenler ve Bulgarlarla aynı kefeye konmak, Almanlarla savaş alanında yüzleşmeye cüret edemeyip peşlerine takılan ikinci sınıf adamlar olarak anılmak mı istiyorsunuz?" diye sordu. Bu cihetle, Moskova'daki Yugoslav Büyükelçiliği ile Washington ve Londra hükümetleri arasında, Viyana'daki imza töreninden saatler sonra, Yugoslav hükümetini düşürmek üzere ortak halkla ilişkiler kampanyası yürütülmeye başlanacaktı.[48]

Campbell'in Prens Naibi Paul'e 5 Mart 1941 tarihli mesajı, a.e, s. 98.

"...aklınızdan çıkarmayın," Tomasevich, *The Chetniks*, s. 43'te alıntılanmıştır. Vurgu eklenmiştir.

47 Fotitch, *The War We Lost*, s. 60.

Romanya ve Bulgaristan'da bulunan 550.000 Alman askerine dair, bkz., Budapeşte'den bir Sovyet ajanının raporu, 15 Mart 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. I, belge no. 323, s. 771.

"Şerefimizden dem vuruyorsunuz...", Smith, *Shadow Warriors*, s. 52'de alıntılanmıştır.

48 A.e., s. 70-73.

Naip'in hükümetini itibarsızlaştırma kampanyasının, en azından Washington ve Londra'da, yarı resmî olduğunun altını çizmek gerek. Hâlâ Hitler'i tahrik etmemeye özen gösteren Stalin ve Molotov ise, henüz suya sabuna dokunmamıştı. Zira bu darbe ciddi sonuçlar doğuracaktı. 27 Mart 1941 gecesi saat ikide, Belgrad'da bulunan Kraliyet Muhafızları subayları ile yakına konuşlanmış, neredeyse tamamı Sırplardan oluşan Hava Kuvvetleri subayları şehre dağıldı, kilit nitelikteki noktaları ele geçirdi, kraliyet sarayının etrafını sardı ve hükümetin görevden alındığını duyurdu. Alman iş yerleri ve turist büroları ile İtalyan dükkanları yağmalandı. Üçlü Pakt'ı imzalayan Başbakan ve Dışişleri Bakanı tutuklandı, Naip Paul sürgüne yollandı. Yakında on sekiz yaşına girecek Veliaht Prens Peter tahta geçirildi. Devrim hükümetinin lideri ve ilk Başbakanı, manidar bir şekilde, ocak ayında Donovan'a silahlı kuvvetlerin Yugoslavya'nın Alman saldırısına karşı direneceği sözünü veren Hava Kuvvetleri Generali Dušan Simović oldu. Darbe fikrinin Washington'da filizlendiğini doğrularcasına, Belgrad'da kısa süre içinde ilk kutlama gösterisi, ABD sefareti önünde düzenlendi. Amerikalı bir gazeteci gözlemlerini şöyle aktarıyordu:

"Kutlama yapan Sırplardan oluşan kalabalık, [elçilik binasına] baskın düzenledi. Göstericiler, Amerikan elçisi Arthur Bliss Lane'den Amerikan bayrağını getirmesini istediler. Elçi nihayetinde kabul edip getirdiğinde de, bayrağı elinden alan eylemciler, kadın erkek fark etmeksizin, bayrağa dokunup öpmek için birbirlerini çiğnedi... Günün ilerleyen saatlerinde Amerikan elçisi arabasıyla başkent sokaklarındayken arabasından çıkarıldı ve Sırp göstericilerin omuzlarında taşındı."[49]

Roosevelt ve Churchill, Belgrad'daki askerî darbeyle ilgisini inkâr etmeyi bir kenara bırakın, anında destek vermişti. Başkan, Naip'in görevden alındığı haberi ABD hükümetine iletilmeden önce, "Yugoslavya'nın hürriyet ve istiklalini" kutlamak üzere, genç kral II. Peter'e

49 Bess, "Our Frontier on the Danube: The Appaling Story of Our Meddling in the Balkans," *a.g.e.*
Darbe hakkında daha fazla bilgi için bkz., Fotitch, *The War We Lost*, s. 77-81.
Mirkoviç ve ÖOB'ye Simović'ten daha çok pay biçen bir anlatım için bkz., Tomasevich, *The Chetniks*, s. 45-47.
Alman ve İtalyan mağazalarının yağmalanması üzerine, Belgrad'da bulunan Sovyet maslahatgüzarı V. Z. Lebedev'in raporu, 28 Mart 1941, Zeleniy, v.d. (Ed.), *Sovetsko-yugoslavkoe otnoşeniya*, belge no. 303, s. 363.

telgraf çekti. Churchill, darbe başladıktan sadece saatler sonra, 27 Mart'ın öğlen saatlerinde, Londra'da önceden planlanmış söylevinde, "Yugoslav milleti kendi ruhunu tekrar bulmuştur" diyerek akşam postalarının manşetlerini hazırladı. *New York Times*, 28 Mart'ta darbeyi, "karanlık ufku aydınlatan bir şimşek" olarak tarif etti. Roosevelt, 3 Nisan'da Yugoslav büyükelçiyi ağırladı, yakın zamanda Kongre tarafından tasdik edilen Ödünç Verme-Kiralama programının başına getirdiği sağ kolu Harry Hopkins'e, "Tüm dikkatini... Yugoslav ordusuna gönderilecek ikmal malzemelerine adaması" emrini verdi.[50]

Stalin, Belgrad'ın yeni Alman karşıtı hükümetine karşı daha ihtiyatlıydı. Darbe, Hitler'in Balkanlar üzerindeki hırslarına da darbe vurduğundan, memnuniyetle karşılanacak bir haberdi. Sovyet askerî istihbaratının başı Filipp Golikov, Stalin'e, "Alman çevrelerinin şaşkınlıktan afalladığını" iletti. Yugoslav komünistlerin sık sık protesto ettiği Prens Naip ve hükümetiyle arası iyi olmamasına rağmen, darbede dişe dokunur bir payının olmaması düşündürücüydü. Sovyetlerin Belgrad maslahatgüzarı V. Z. Lebedev, Molotov'a kendisini kutlayanlarla çevrili olduğuyla övünse de asıl heyecan ABD sefarethanesinde idi, Sovyetlerinkinde değil. Broz-Tito'nun devrim hükümetindeki öncül konumu Moskova'da olumlu karşılandı. 31 Mart'ta basılan parti broşürlerinde, Yugoslav yoldaşlar "Azılı savaş kışkırtıcısı İngilizler ve Büyük Sırbistan taraftarı radikal milliyetçiler gibi, ülkeyi provokasyonla savaşa sürüklemeye çalışanlara" alet olmamaları konusunda uyarılırken Yugoslavya'ya, SSCB ile karşılıklı yardım paktı imzalama çağrısında bulunuluyordu. Devrimin popülerliğinin emareleri ortaya çıktıkça, Tito'nun muhalif duruşu Stalin'in gözüne batmaya başladı. Sırp halkının tarihî hamisi Rusya, davayı, özellikle de Anglosakson düşmanlar tarafından savunulurken, sahipsiz mi bırakacaktı?[51]

Rusya'nın sesinin çıkmaması için ancak Stalin'in cesedini çiğnemeleri gerekirdi. *Vojd*, Londra ve Washington'un, Belgrad'da yapılan Mihver karşıtı darbeyi kutlarken yaptığı tantananın aksine, sessiz sedasız,

50 Tomasevich, *The Chetniks*, s. 85'te alıntılanmıştır.

51 Fotitch, *The War We Lost*, s. 79-80'de alıntılanmıştır. Ayrıca bkz. "Vozzvaniye TsK KPYu s prizyivom borot'sya za zaklyuçeniye Pakta a vzaimnoy pomoşçi s SSSR," Zeleniy, v.d. (Ed.), *Sovetsko-yugoslavskoe otnoşeniya 1917-1941*, belge no. 304, s. 363-365.
Sovyet maslahatgüzarı: V. Z. Lebedev'in raporu, 18 Mart 1941, *a.g.e.*
Golikov: Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 847'de alıntılanmıştır.

Simović'in danışmanlarıyla gayriresmî müzakereleri başlattı. Takvimler henüz 30 Mart'ı gösterirken, devrim hükümeti Sovyetlerden silah ihracatı için istekte bulunmuştu bile. Yakında Avrupa'nın dört bir yanında örneği görüleceği üzere, Churchill ve Roosevelt'in meydana getirdiği hükümet, Moskova'nın eline düştü. Yugoslav Harp Bakanı, Sovyet maslahatgüzara; Belgrad, Londra'dan askerî yardım aldığı takdirde "savaş çıkacağını," Stalin'in ise Hitler'le dostluğunu kullanarak "Almanya'nın taarruzunu engelleyebileceğini" ifade etti. Molotov, 5 Nisan'ı 6 Nisan'a bağlayan cumartesi gecesinde Belgrad'la "dostluk ve saldırmazlık paktı" imzaladı. Haber, Sovyet basınınca pazar sabahı ilan edilecekti. Stalin, Gavriloviç'i cumartesi gecesi Kremlin'e çağırarak, kendisini "candan bir şekilde karşıladı," Büyükelçi'nin Sovyetlerden büyük tanksavar ve savaş uçağı sevkiyatları dahil tüm taleplerine harfiyen katılarak adamı şaşkına çevirdi. Şanslarına tam da General Simović'in hususi elçisi Binbaşı Sima Boziç, Yugoslav ordusunun gereksinimlerinin listesini hazırlamak üzere Moskova'ya varmıştı. Stalin, Boziç'e aklındakinin basit bir anlaşma değil tam tekmil "askerî ittifak" olduğunu söyledi. Yılların diplomatı Gavriloviç temkinliydi. Gavriloviç, "Peki ya Almanya öfkelenir de size saldırırsa?" diye sorunca *Vojd*, büyükelçinin "soğukkanlı ve rahat" bulduğu bir tavırla cevap verdi: "Bırakın saldırsınlar!"[52]

Olan Yugoslavya halklarına olmuş, Hitler, Belgrad'daki Churchill, Roosevelt ve Stalin'in desteğini alan, Alman karşıtı, Müttefik yanlısı askerî darbeye misilleme olarak; Gavriloviç'in umduğu şekilde SSCB'ye savaş açarak değil, İntikam *Harekâtı*'yla[53] Yugoslavya'yı işgal ederek karşılık verdi. Henüz takvimler 30 Mart'ı gösterirken, devrilmiş Yugoslav Hükümeti için görevlendirilen Alman elçisi, Belgrad'dan ayrıldı. Ertesi hafta boyunca Alman Avusturya'sı, Romanya ve Bulgaristan'daki

52 (Gavriloviç'in bu görüşmeyi rapor ettiği) Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 148'de alıntılamıştır. Gafencu'nun yorumu yakın zamanda yayınlanan N. V. Novikov'un anılarından, "Stalin'in Sofra Muhabbeti" (*Zastolnye reçi Stalina*), s. 245-246'da anlatılanlara uyuyor.
"Almanya'nın taarruzunu engelleyebilir." ve Sovyetlerden 30 Mart 1941 tarihli silah talebi için bkz., Lebedev'den Molotov'a, 30 Mart 1941, Zeleniy, v.d. (Ed.), *Sovetsko-yugoslavskoe otnoşeniya 1917-1941*, belge no. 305, s. 365-366.
Tanksavar ve savaş uçağı sevkiyatları üzerine bkz., Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 848.
Boziç'ten Stalin'in askerî ittifak teklifi üzerine: Scheil, *Eskalation des Zweiten Weltkriegs*, s. 120'de alıntılanmıştır.

53 Alm. *Strafgericht.* (ç.n.)

Wehrmacht komutanları, Macar ve İtalyan orduları, Belgrad'dan ayrıldıkları takdirde bağımsızlık vaat edilen, firari Hırvat liderleri ile eşgüdümlü olarak, her zamanki gibi noksansız işgal planlarını hazırladı. Almanların işgal takvimi, Moskova'da devam eden Yugoslav-Sovyet ittifak müzakereleriyle alakalı olmasa da, söz konusu görüşmelerden Hitler ve Ribbentrop haberdardı. Yine de *Luftwaffe*'nın, Belgrad'ı 6 Nisan 1941 Pazar günü saat 06.30'u geçerken, Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'yle karşılıklı ittifak anlaşması imzalamasından sadece saatler sonra bombalamaya başlamış olması[54]dikkat çekici idi.[55]

Sonraki iki gün boyunca Yugoslavya başkenti acımasızca kent merkezinin büyük çoğunluğunu yok edecek boyutta havadan bombardımana tutulmuştu. Zayiatın 30.000'e vardığı tahmin ediliyordu. Almanların ilk taarruzu, Bulgaristan'daki XII. Ordu'dan gelmiş, 13 Nisan'da Belgrad işgal edilmişti. Birkaç gün içerisinde Avusturya, Romanya ve Macaristan'dan zırhlı birlikler Yugoslavya'ya akın etti. Mussolini'nin İtalyan kuvvetleri, 11 Nisan'da iştirak etti; Slovenya'yı, Ljubljana ve Istria'yı zapt edip, Sırp öncülüğündeki 27 Mart darbesini hoş karşılamamış olan Hırvat nüfusun el altından desteğiyle, Dalmaçya kıyısı boyunca, önüne çıkan her şeyi silip süpürerek Slovenya'yı işgal etti. 17 Nisan itibarıyla operasyon tamamlandı. Yugoslav ordusu komuta kademesinden arta kalanlar, Belgrad'da kayıtsız şartsız teslim oldu. 150 ölü, 400 yaralı ve kayıp ile, düşürülen 60 uçaktan ibaret Alman zayiatının, paramparça edilmiş ve 300.000 esir vermiş Yugoslav ordusu ile karşılaştırıldığında hiç ehemmiyeti yoktu. Sırbistan'ın I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin başına ne kadar bela açtığı göz önünde bulundurulduğunda, Yugoslavya'nın 1941 Nisan'ındaki zayıf durumu milli bir utançtı. İkinci Ordu'nun Kurmay Başkan Yardımcısı Draža Mihailović önderliğindeki bir grup asi Sırp subayının, Ravna Gora'da,

54 Belgrad'ın Almanlarca bombalandığını öğrenen Stalin, anlaşmanın Alman işgaline cevaben imzalandığı intibaı oluşur da Hitler'i sinirlendirir diye imza tarihinin 6 Nisan'dan 5 Nisan'a çekilmesini emretti.

55 Wuescht, Jugoslawien und das dritte Reich, s. 45-47.
Almanların haberdar olmasına dair bkz., Moskova'da bulunan Schulenburg'dan Ribbentrop'a, 4 Nisan 1941, Seidl Dokumente, belge no. 217, s. 363-365.
Sovyet-Yugoslav "Dostluk ve Saldırmazlık Paktı" Zeleniy, v.d. (Ed.), Sovetsko-yugoslavskoe otnoşeniya 1917-1941, belge no. 320, s. 375.
Stalin'in Yugoslavya ile antlaşmanın tarihini öne alması üzerine bkz., Ivan Krylov, Soviet Staff Officer (İng. çev. Edward Fitzgerald), s. 71.

Sırp dağlarına firar edip direniş güçlerini örgütlemeye başlaması ile, en azından zevahiri kurtarmış oldular. Tito'nun komünistleri şimdilik sessiz kalsa da yakında, Stalin yeşil ışığı çaktığı anda, sabotaj operasyonu yapabilmek için bir sürü fırsat elde edeceklerdi. Stalin'in Yugoslavya'ya taahhüt ettiği silah sevkiyatları beklemek zorundaydı, zira *Wehrmacht* demir yolları dahil tüm yolları kapatmıştı.[56]

Yugoslavya işgale etkin olarak direnmemiş olsa da, Belgrad darbesi Almanların dikkatini dağıtabildi. Hitler, 27 Mart'ta haberi öğrenir öğrenmez *Wehrmacht* Yüksek Komutanlığı'na[57] (OKW), "Barbarossa Operasyonu'nun en az dört hafta ertelenmesi gerektiğini" bildirdi. İtalyanların arkasını toplama amaçlı Yunanistan'ı işgal planı, Marita Operasyonu bile darbe sebebiyle ertelendi, sonradan Yugoslav harekâtına bağlandı. *Wehrmacht*, Yunan topraklarına girene dek, Mısır'dan çıkan üç tümenlik İngiliz seferî kuvvetleri, Olimpos Dağı'nın kuzeyine konuşlanmıştı. Ancak orada uzun süre kalamayacaklardı. Bir kez daha dudak uçuklatan bir zafer kazanan Alman ordularının, Yunanistan'ı işgal edip, önüne geleni yakıp yıkma taktiğini kullanarak, İngilizleri keşmekeş içinde Mora'ya çekilmeye zorlaması, iki haftadan az zaman aldı. Yugoslavya'nın mağlup edilmesinin üzerinden yalnız üç gün geçmişken; Hitler, General Alfred Jodl'u, Yunan ordularının teslimiyetini kabul etmek üzere Atina'ya gönderdi ve Mussolini'ye sus payı olarak, birkaç İtalyan subayını da davet etti. Almanlara 14.000 esir veren İngiliz seferî kuvvetlerinin Kraliyet Donanması tarafından Girit'e tahliyesi esnasında, *Luftwaffe*'nin pike bombardıman uçakları İngilizleri taciz etmeye devam etti.[58]

Böylece Churchill ile Roosevelt, "Vahşi Bill" Donovan ve İngiliz eşlikçilerinin yardımıyla, Yugoslavya ve Yunanistan halklarını; Nazi Almanya'sı ile, yıkıma sürükleyecek bir savaşa sokmuştu. Stalin'in Voroşilov'a iğneleyici bir ifadeyle söylediği gibi, "İngilizler, Yugoslavlar ve Yunanlar ile dalga geçer gibi Balkanlara asker yolluyorlardı." Müttefiklerin

56 Wuescht, *Jugoslawien und das dritte Reich*, s. 45-47.
Hava operasyonlarının detayları için bkz., Cull & Shores, *Air War for Yugoslavia: Greece and Crete 1940-1941*, s. 222-229.
Mihailović ve Çetnik direnişinin ilk günlerine dair bkz., Tomasevich, *The Chetniks*, s. 122, b.a.

57 Alm. *Oberkommando der Wehrmacht* (ç.n.)

58 Ayrıntılar için bkz., Beevor, *Second World War*, s. 154-165.

Yunanistan'daki fiyaskosu, Churchill'in İtalya hâkimiyetindeki Libya'ya karşı başarıyla sürdürülen harekâttan, üç tümen askeri çekip Yunanistan'ı takdire şayan, ancak Don Kişotvari bir girişimle, kurtarmaya gönderme kararının, stratejik açıdan isabetsizliğini ortaya koydu. Balkan harekâtı, Hitler ve Alman komutanlığının kıymetli vaktine mal olmuş olsa da, Belgrad darbesinin başarılı olduğu söylenebilir.[59]

İngiltere'nin Yunanistan'daki yüz kızartıcı icraatı ve Churchill ile Roosevelt'in kol kanat gerdiği Belgrad'daki devrim hükümetinin hezimeti, Balkanlardaki girişimlerin hakikaten İngiliz yahut Amerikan menfaatlerine hizmet edip etmediğine dair şüphe doğurdu. Almanların, İngilizlerin girişimlerine bu kadar kati yanıt vermesinin sebebi, Balkanlardaki krom ve diğer demir içeren metallerin ikmal hattını korumak ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Rumen petrol sahaları ve rafinerilerine tehdit oluşturacak kadar yakın mevkilerde hava üslerine konuşlanmasını engellemekti. Yunanistan veya Yugoslavya'da sağlam yer edinebilecek kadar İngiliz askeri ile kesin sonuca ulaştıracak bir müdahale, *Wehrmacht*'a hasar verirdi; İngilizler ise Girit'te canını dişine takarak tutunmaya çalışıyordu. İtalyan ve Alman propagandacılar da, İngilizlerin en son aşağılanışıyla dalga geçiyordu. İtalyan gazetecilerden Luigi Vallari 6 Mayıs 1941'de şöyle yazıyordu:

"İtalya ve Almanya'nın ortak bir dilekçe kaleme alarak, Başkan Roosevelt'ten ya Albay Donovan'ı ya da aynı ehliyete sahip başka bir hususi elçisini Avrupa'ya göndermesini isteyeceği kanaatindeyim. Böyle iki üç ziyaret, savaşı, Mihver'in isteklerine uygun olarak birkaç hafta içerisinde sona erdirecektir."[60]

Müttefiklerin, Fransa ve İngiltere'nin 1939 Eylül'ünde Polonya namına savaş ilan etmesiyle aynı beyhudelikte olan, 1941 Mart'ındaki Yunanistan ve Yugoslavya'ya müdahalesi, müsebbiplerinden başkasına; Stalin'in bir katkısı olmamasına rağmen, SSCB'ye yaradı. Tabii Churchill ve Stalin'in umduğu gerçekleşmemiş; Almanların Balkan harekâtı, Hitler'e Fransa ve Benelüks ülkelerinin işgali kadar pahalıya mal olmamıştı. Buna rağmen Hitler'in SSCB'yi işgal takvimi uzamış, Belgrad darbesinin haberini almasıyla, harekât, tahmin ettiği üzere dört hafta

59 Stalin'den Voroşilov'a, Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 849'da alıntılanmıştır.

60 Luigi Vallari, "Alb. Donovan'ın Misyonu," 6 Mayıs 1941, Donovan'a 27 Mart 1945'te iletilmiştir, USAHEC, Donovan Papers, 2 No.lu kutu.

değil, 15 Mayıs'tan haziranın sonlarına, yani beş hafta sonrasına ertelenmişti. İngilizler, Kraliyet Hava Kuvvetleri *Blenheim*'larının Rumen petrol sahalarını bombalayabilecek mesafede bulunduğu Girit'te biraz daha tutunabilse, Barbarossa Harekâtı daha da ertelenebilirdi. Amerika ve İngiltere'nin arka çıkıp Moskova'nın tasdik ettiği Belgrad darbesi ve İngiltere'nin Yunanistan'a asker sevkiyatı, büyük bir fiyaskoyla sonuçlansa da iki operasyon da, Hitler'in ordularını Sovyet hududundan uzağa çekmiş; Stalin'e, Doğu Avrupa'nın tamamının beklediği Hitler'le savaşı için ordularını hazırlamak üzere zaman kazandırmış, *Wehrmacht*'a da güz yağmurları Rusya'nın Avrupa topraklarına düşmeye başlamadan önce havanın harekât için ideal olduğu kıymetli beş haftayı kaybettirmişti.[61]

Bu arada Roosevelt yönetimi, Başkan'ın, kamuya açıklanmamış olsa da Stalin'i Hitler'e karşı denge olarak kullanma isteği dolayısıyla, SSCB'ye uyguladığı ahlaki ambargoyu kaldırmış ve Kızıl Ordu'ya stratejik maddelerin ihracı için yeşil ışık yakmıştı. Roosevelt yönetimi, Kongre ile 1941 Mart'ında yürüttüğü müzakerelerde belli ettiği üzere; Sovyetler, Hitler Almanya'sı ile savaşı başladığı takdirde Stalin, Washington'un Ödünç Verme-Kiralama yardımlarına bel bağlayabilirdi. Amerikan kapitalistleri farkına varmasa da, onların vereceği maddi destek, SSCB'ye muazzam bir kâr payı getirecekti.

O halde dahi Stalin'in bir zafiyeti vardı. Batı sınırlarına gittikçe yaklaşan Avrupa savaşına girecek kadar cüretli hissetmeden önce, *Vojd*'un doğuyu güvenceye alması lazımdı. Japonya'yla mutabakata varmanın zamanı gelmişti.

61 Barbarossa'nın başlangıç tarihinin ileriye atılması üzerine bkz. Hillgruber, *Hitlers Strategie: Politik und Kriegsführung 1940-1941*, s. 505 ve b.a.
Churchill'den Stalin'e, 3 Nisan 1941, Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 850'de alıntılanmıştır.

15

"Kar Harekâtı"

Stalin Doğuyu Emniyete Alıyor

MOLOTOV VE STALIN, 24 Mart 1941'de Japonya Dışişleri Bakanı Yosuke Matsuoka'yı Kremlin'de kabul etti. SSCB ile Japonya'nın, son on yılda bir dizi sınır çatışması sebebiyle savaşmış olduğu ve Molotov'un İngiliz büyükelçisine yüz vermemeye devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda, bu karşılama büyük bir şerefti. Matsuoka, Japonya'nın baş müttefiki ile görüşmek üzere Berlin'e giderken, Mançurya'da bulunan Japon kuvvetlerini gerek Çin anakarası olsun gerekse donanmanın "güneye taarruz" isteyen fraksiyona mensup Tokyo'daki delifişeklerin istediği gibi, Pasifik Okyanusu'nda ABD yahut İngiliz menfaatlerine karşı olsun, başka cephelerde görevlendirmek üzere, Rusya'yla savaş baltalarını gömmeye hazırdı. Japon askerleri, Çan'ın Çin'deki ordularının Çin-Vietnam Demiryolu üzerinden ikmalinde kullanılan limanları bloke etmek üzere, 1940 Eylül'ünde Fransız Çinhindi'ne girmeden önce Vichy hükümetinin iznini almış ve girerken de üzerinde anlaşılan sınırlara dikkat ederek, Anglosakson kuvvetlerine aşikâr bir savaş sebebi vermekten kaçınmıştı.

Hitler'in yakında hayata geçireceği SSCB'yi işgal planları göz önüne alındığında, Matsuoka'ya Stalin'le görüşmesi için ısrar edenin Almanlar olması manidardı. Ribbentrop, Stalin'i Üçlü Pakt'a katılmaya ikna etmek üzere, geçen güz de Japon-Sovyet uzlaşmasını desteklemişti. Japonya'nın 27 Eylül 1940'ta bu paktı imzalamadaki amacı, Matsuoka'yı atayan dönemin başbakanı Fumimaro Konoe'nin ifade ettiği üzere, "Almanya'nın arabuluculuğuyla Sovyet Rusya'yla ilişkileri düzeltmek" idi. 3 Ekim 1940'ta Japonya önden bir jest yaparak, Mao'nun, Çin'in kuzey illerinin üçünde bulunan komünistlerine saldırmamayı

kabul etti, Stalin de buna mukabil olarak, Çan Kay Şek'in milliyetçilerine tüm desteğini kesmeye rıza gösterdi. Japonya Moskova Büyükelçisi Tategawa Yoshitsugu, tüm bunların ardından 30 Ekim'de, Molotov'a bir saldırmazlık paktı sundu. Molotov, Berlin'de Hitler'le görüşmeden evvel, Yoshitsugu'ya, "muallakta kalmış meseleler" çözülene dek imzalamaktan imtina ettiğini dile getirdi.[1]

1941 baharında, Doğu Avrupa üzerinde savaşın kara bulutlarının toplanmaya başladığından habersiz Matsuoka, Hitler ile Stalin'in Batılı emperyalistlere karşı 1939 ve 1940'ta oldukları gibi, hâlâ müttefik olduğu zannıyla hareket ediyordu. Stalin'in, Alman Büyükelçiliği ve Japon hükümetinin kabinesinden yetkililerle sık sık görüşen, Tokyo'daki en yüksek rütbeli gazeteci-casusu Richard Sorge'nin aktardığı üzere, Başbakan Konoe, yola çıkmadan önce Matsuoka'dan, Berlin ziyaretinde Hitler'in hâlâ İngiltere'yi işgal etmeye niyetli olup olmadığını öğrenmesini istemişti. Konoe, Matsuoka'ya, Hitler'in niyeti ne olursa olsun; Stalin, Çan Kay Şek'in güçlerini desteklemeyi bırakacağına dair taahhüdünü yinelerse, Moskova ile saldırmazlık paktı imza etmeyi kabul etmesini tembihlemişti.[2]

24 Mart'ta Molotov tarafından kabul edilen Matsuoka, vakit kaybetmeden Tokyo'nun Moskova'yla saldırmazlık paktı imzalamakla ilgilendiğini açıkladı. Molotov, serinkanlı bir tavırla, Japonya'nın böyle bir paktın imza edilmesi karşılığında SSCB'ye Sahalin'in güneyi ve Kuril Adaları'nı terk etmesi ve Sahalin'in kuzeyindeki petrol ile kömürün işletme haklarını da bırakması gerektiği cevabını verdi. Çok az ortak noktası bulunan ikilinin toplantısı on dakikada bitiverdi.[3]

Stalin, misafirini Molotov'dan daha sıcak kanlı karşıladı. Matsuoka, kendisine, "Japonya'nın Çin'de girdiği savaşın aslında, Anglosakson kapitalizmi ve bireyciliğine, İngiltere ile Amerika'ya karşı" olduğunu söyledi. Şunu da ekledi: Ahlaki açıdan toplulukçu zihniyete sahip olan Japonya, "esasen komünistti." Matsuoka doğru açıdan yaklaşmıştı. Stalin, "Anglosaksonlara gelince, Ruslar kendilerine hiç dostça yaklaşmamıştır,

1 Lensen, *Strange Neutrality*, s. 8.
"...Sovyetler Birliği'yle ilişkilerimizi düzeltmek...", Lupke, *Japans Russlandpolitik*, s. 79-82'de alıntılanmıştır.
3 Ekim 1940 anlaşması, Paine, *Wars for Asia*, s. 178'de alıntılanmıştır.

2 Lupke, *Japans Russlandpolitik*, s. 95; Lensen, *Strange Neutrality*, s. 12.

3 *A.e.*, s. 14; Lupke, *Japans Russlandpolitik*, s. 95; Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 851.

şimdi de yaklaşma niyeti bulunmuyor." karşılığını verdi. Matsuoka ve Stalin, Japonya ile Sovyetler Birliği'nin "Anglosakson ideolojisini yok etmek ve yeni dünya düzenini" inşa etmek üzere iş birliği yapması gerektiğinde anlaştı. İngiltere ve Amerika nefretinde birleşmelerinin ardından, Japon Dışişleri Bakanı, Berlin'e gitmek üzere Moskova'dan ayrılmadan önce, Alman büyükelçiye Stalin'le görüşmesini aktardı. Schulenburg, Matsuoka'nın, "SSCB ile Japonya arasındaki ilişkinin iyileşmesine" dair büyük arzusu ile Tokyo'nun Üçlü Pakt'a karşı sorumlulukları arasında tezat görmediğini, bakanı Ribbentrop'a, aktardı.[4]

Ne yazık ki, Matsuoka'nın Tokyo, Berlin ve Moskova'yı bir ittifakta birleştirme vizyonunun karşısında, Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal etmek gibi başka planları vardı. Ancak *Führer*'in, bu planları Japonya Dışişleri Bakanı ile tartışmaya niyeti yoktu. Hitler 5 Mart'ta, Alman diplomatlarının Barbarossa Operasyonu'nu Japon mevkidaşlarıyla konuşmasını, güya haberin Stalin'e sızmasını önlemek adına yasaklamıştı. Sorge'nin ilerleyen zamanda Stalin'e Barbarossa hakkında duyduklarını aktarmasından, Hitler'in Japon tarafından sızıntı konusunda duyduğu endişelerin haklılığı anlaşılıyor. Matsuoka'ya itimat etmemesi ise hem aşağılayıcı hem de Berlin ile Tokyo'nun Stalin'e karşı iş birliği yapması olasılığını ekarte ettiğinden stratejik bakımdan faydasızdı. Hitler kendisine Barbarossa planlarını Japon Dışişleri Bakanı'yla tartışmasına müsaade vermemiş olsa da Ribbentrop'un SSCB'ye karşı girilecek savaşta, "Japonya'nın hangi ölçüde katılım gösterebileceğini araştırmak" üzere Tokyo'ya hususi elçi yollaması, Hitler'in hükümet işlerine gelişigüzel yaklaşımını yansıtıyordu. Matsuoka, Berlin ziyaretinin öncesinde Barbarossa hakkında dedikodular duymuştu. 24 Mart'ta Moskova'dan ayrılmadan evvel, ABD Büyükelçisi Steinhardt'a, Berlin'e gelir gelmez "Japonya'nın Almanya'nın Sovyetlere dair niyetlerini öğrenmesi elzem olduğundan, Hitler'e dosdoğru, Sovyetler Birliği'ne saldıracak mı, diye sorma niyetinde olduğunu" söylemişti.[5]

4 Schulenburg'ten Ribbentrop'a, 25 Mart 1941, Seidl Dokumente, belge no. 210, s. 322-323; Matsuoka ve Stalin'in Kremlin görüşmesinin daktilo edilmiş hali, 23 Mart 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 333, c. I, s. 791.

5 Hitler'in 5 Mart 1941 tarihli direktifi, Lupke, *Japans Russlandpolitik*, s. 96-126'da alıntılanmıştır.
Mevzuun analizi üzerine ayrıca bkz., Gordon Prange, *Target Tokyo: The Story of the Sorge Spy Ring*, s. 368-369.

Hitler'in Japonlara güvenmeyi reddetmesi, 1941'in Mart sonunda kabul eden Ribbentrop'u zor durumda bırakmıştı. Ribbentrop, Barbarossa hakkında Matsuoka'ya bilgi veremediğinden, Tokyo ile Moskova arasında yakın iş birliği kurulmasından caydırma umuduyla sadece, Berlin ile Moskova'nın arasının pek de parlak olmadığını ima edebildi. İkilinin 27 Mart'taki ilk görüşmesinde Ribbentrop, "Aramızda kalsın, Rusya'yla ilişkilerimiz sorunsuz ama çok sıcak da sayılmaz." dedi. Alman bakan, Molotov'un 1940 Kasım'ındaki Berlin ziyaretinden sonra Stalin'in, "Finlandiya'daki Alman menfaatlerinden vazgeçilmesinden tutun, Çanakkale'ye [Sovyet] askerî üsse; Balkanlarda, özellikle de Bulgaristan'da, [Sovyet] nüfuzunun genişletilmesine kadar, kabul edilemez şartlar koyduğunu" ifade etti. "Ruslar aylardır Almanya karşısında dostluğa sığmayan tavırlar sergiliyor." diyen Ribbentrop, *Vojd*'un hasmane tavrını yumuşatacağını ummuş olsa da Stalin'in niyetlerini hayatta akıl edemeyeceğini itiraf etti. Hâliyle Japon hükümetinin şunu bilmesini istiyordu: "Doğudaki Alman orduları hazır. Rusya, Almanya'ya karşı tehditkâr bir tavır takındığı anda *Führer* Rusya'yı ezip geçecektir."[6]

Hitler, Matsuoka'yla görüştüğünde baş diplomatından daha kurnazdı, ihtiyatlı konuştu. Avrupa'daki savaştan ve "Anglosakson birliği" ile çatışmadan uzun uzun bahsederken, Stalin'le ilişkileri mevzuunun bahsini geçirmedi, sadece laf arasında "savunma" gereği hâlinde Almanya'nın "Rusya'ya karşı 160 ila 180 tümeninin hazır bulunduğunu" söyleyip geçiştirdi. Matsuoka, Hitler'i Kremlin görüşmesi hakkında bilgilendirdi, hatta Stalin'e "Japon milleti ahlaken komünisttir" dediğini bile aktardı. Japonların, Sovyetler gibi, "siyasi ve ekonomik komünizme" inandığı anlamına gelmediğini eklemeyi de ihmal etmedi. Matsuoka'nın demeye çalıştığı şuydu: Japonlar, Sovyetler ve Almanların olduğu gibi "Batı'da hâkim olan liberallik, bireycilik ve bencilliğe" karşıydı. Matsuoka'ya göre, "Anglosakson güçler, Japonya Almanya ve Sovyetler Birliği'nin ortak düşmanıydı." Stalin de aynı kanaatteydi. *Führer*'e, *Vojd*'un "Sovyetler Birliği ile Büyük Britanya'nın arasının hiç iyi olmadığını ve olamayacağını" söylediğini aktardı. Hitler, Stalin'in Anglosaksonları can düşmanı olarak görmesinden memnun olsa da

6 "Aufzeichnung über die Unterredung zwischen dem Reichsaussenminister und dem japanischen Aussenminister Matsuoka," 27 Mart 1941, Seidl Dokumente, belge no. 211, s. 323-328.

yorum yapmayacaktı. Matsuoka, Steinhardt'a verdiği sözüne rağmen, Hitler'e Rusya'yı işgal edip etmeyeceğini sormadı. Ribbentrop'un imasından sonra sormasına gerek kalmamıştı.[7]

Matsuoka ile 28 ve 29 Mart'ta iki kez daha buluşan Ribbentrop, ilk görüşmesinden daha ölçülü olsa da, Hitler kadar ketum değildi. Japon mevkidaşına, "Rusya Japonya'ya karşı bir harekette bulunursa Almanya'nın anında yardıma koşacağı" teminatını verdi. Alman bakan, "Stalin'in Almanya'ya karşı dostluğa sığmayan mevcut siyasetini, ne raddeye götüreceğinin bilinmediğini" ama yine de, "Rusya'yla çatışmanın... imkânlar dahilinde" olduğunu kabul ediyordu ve Matsuoka'ya "İmparator'a Almanya ile Rusya arasında savaş ihtimalinin yok sayılması tavsiyesinde" *bulunmaması* tavsiyesinde bulundu. Japon bakan, Stalin'in Üçlü Pakt'a katılımının söz konusu olup olmadığını sorduğunda Alman mevkidaşı, Stalin'in "Özellikle de Finlandiya ve Türkiye hakkında ortaya koyduğu şartlar, Bulgaristan'a Rus askerlerini bölgede bulundurma zorunluluğu doğuracak bir teminat vermeyi istemeleri ve Stalin'in Türkiye'nin boğazlarında garnizon kurma hakkını ısrarla istemesi" göz önünde bulundurulduğunda, Almanya'nın, "Sovyetlerin katılımı yönünde, muhtemelen tekrar girişimde bulunmayacağı" cevabını verdi. Ribbentrop, Hitler'in Rusya'yı işgal planlarını kabul etmeden öyle bariz imalarda bulunmuştu ki, aklı başında her kim olursa olsun, ne olup bittiğini anlardı.[8]

Matsuoka da aklı başında bir adamdı. Ribbentrop, İngilizleri küçük düşüreceğinden Japonya'nın Singapur'a muhtemel taarruzunu hevesle karşılayınca, Matsuoka, bu taarruza dair planların hazırlanmakta olduğunu reddetmedi. Japon bakan, Stalin'e karşı niyetleri konusunda ise o kadar açık sözlü değildi. Ribbentrop'un patavatsızlıkla dile getirdiklerinden, Almanya'nın Stalin'in ordularının büyük çoğunluğunu Avrupa'da uzun bir süre meşgul edeceği anlaşılıyordu. Buna rağmen Ribbentrop, Japonya'dan, özellikle de Sovyet Rusya'ya karşı askerî iş birliği dahil, mukabilinde bir talepte bulunmamıştı. Alman bakan, bir anda Tokyo'yu Moskova'yla iş birliğinden vazgeçirme talimatını

7 "Aufzeichnung über die Unterredung zwischen dem Führer und dem japanischen Aussenminister Matsuoka," 27 Mart 1941, Seidl Dokumente, belge no. 212, s. 332-342.

8 "Aufzeichnung über die Unterredung zwischen dem Führer und dem japanischen Aussenminister Matsuoka," 28 Mart 1941, Seidl Dokumente, belge no. 213, 214, s. 342-349.

hatırlayıp, talepten ziyade tavsiye niteliğinde bir ifadeyle (nedenini dile getirmeden), Matsuoka'nın Stalin'le sadece ekonomi bazlı, "kesin suretle resmî, yüzeysel bir anlaşma" imzalamakla yetinmesini söyledi. Matsuoka öylesine, Moskova'ya ikinci ziyaretinde Japonya'nın Sahalin'in kuzeyindeki petrol imtiyazlarını genişletme üzerine ilerleme kaydetmeyi umduğunu ifade etti. Japon bakan, Hitler kendisine güvenmemiş olduğundan, Stalin'le anlaşma yaparak Almanlara ihanet etme niyetini, Ribbentrop'la paylaşmak için ortada bir sebep göremiyordu.[9]

7 Nisan 1941'de Japon Dışişleri Bakanı Moskova'ya döndü. Önceki ziyaretinden iki hafta geçmişti, hâlihazırda Finlandiya, Baltık bölgesi, Romanya ve Bulgaristan meselelerinden ötürü gergin Sovyetler ile Almanlar arasındaki ipler daha da gerilmişti. Schulenburg, 24 Mart'ta Sovyet işgalindeki üç sabık Baltık devletinde, 384 Alman uyruklu vatandaşın tutuklanmasına karşı şiddetle tepki gösterdi. 26 Mart'ta Sovyet karşı istihbaratı, Moskova'daki Türk Büyükelçiliği'nden Ankara'ya giden, Almanya'nın "SSCB'ye taarruza hazırlandığını" bildiren raporu ele geçirmişti. 27 Mart'ta Beria'nın Berlin'de bulunan NKVD casusları, Stalin'e Göring'in Havacılık Bakanlığı'nın, "savaş hâlinde Sovyetler Birliği'ndeki stratejik hedefleri bombardımana tutmak üzere yoğun hazırlık başlattığı" haberini iletmişti. Aynı gün Belgrad'da, Müttefiklerin desteğiyle askerî darbe yapılmıştı. Stalin'in Belgrad'la "dostluk ve saldırmazlık paktı" imzalamayı tasarladığı dedikodularını duyan Schulenburg, 4 Nisan'da Molotov'la yüzleşmişti. Stalin, cüretkâr bir şekilde, 6 Nisan'da bu paktı imzalamış, birkaç saat sonra Hitler, Yugoslavya ile Yunanistan'ı işgal ederek misilleme yapmıştı. Almanya ile SSCB arasında savaş tehlikesi, Matsuoka'nın düşündüğü kadar ciddiyse, hâliyle, Stalin doğu kanadını güvenceye almak için Tokyo'nun şartlarını kabul edecekti.[10]

9 *A.e.* (29 Mart 1941), Seidl Dokumente, belge no. 214, s. 347-349.
Matsuoka'nın düşüncelerine dair daha fazla bilgi için bkz., Lupke, *Japans Russlandpolitik*, s. 97.

10 Schulenburg'un tepkisi, Schulenburg'un Vişinski ile görüşmesinin daktilo edilmiş hali, 24 Mart 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 334, s. 793-794.
26 Mart 1941'de ele geçirilen Türk büyükelçiliğinden Ankara'ya gönderilen mesaj, *a.e.*, belge no. 338, s. 797-798.
Beria'nın ajanlarının Molotov ve Stalin'e 27 Mart 1941 tarihli raporu, *a.e.*, belge no. 340, s. 799-800.
Schulenburg'un Molotov'la yüzleşmesine dair, Schulenburg'tan Molotov'a, 4 Nisan 1941, Seidl Dokumente, belge no. 217, s. 364.

Stalin tam da Matsuoka'nın umduğu kadar ılımlıydı. *Vojd*, büyük bir jest yaparak 12 Nisan'da Japon bakanı, Moskova dışında bulunan "yakın daçasına" [11] davet etti. Matsuoka, Stalin'in orada kabul ettiği ilk ecnebi idi. Japon bakan, yakında memlekete dönmek zorunda olduğunu, ayrılmadan evvel tarafsızlık paktı imzalamış olmayı tercih edeceğini söyleyince Stalin, "Üçlü Pakt'ın müsaadesi var mı?" diye sordu. Matsuoka, "Tabii ki," diye cevap verdi. "Almanya ile paktımız Sovyet-Alman ilişkilerini geliştirmeye yönelikti. Hatta buraya gelmeden önce Ribbentrop'la da bu yönde bir konuşmamız oldu." Hâliyle, Ribbentrop'un kendisine söylediklerini Stalin'le paylaşmadı. Martta olduğu gibi, bir kez daha Anglosakson ülkelerin ortak düşmanları olduğunda anlaştıktan sonra Matsuoka, Çan Kay Şek'in "Anglosakson sermayesinin ajanı" olduğunu iddia etti. Enteresan bir şekilde Mao'nun bahsini geçirmemesi, Japonların kendisine askerî açıdan bir önem atfetmediğini ortaya koyuyordu.[12]

Stalin'in anlaşmaya hevesli olduğunu fark eden Matsuoka, Sahalin ve Kuril Adaları üzerine anlaşmazlıkların süresiz rafa kaldırılmasını, genel kapsamlı bir tarafsızlık paktı yapmayı önerdi. Stalin, sıcak bir ifadeyle, "Otuz yıldan fazladır, Japonya ile Rusya birbirini düşman gördü. Savaştık, barış yaptık ama dost olmadık. Belki de tarafsızlık paktı imzalamamız bize dostluk yolunu açar." cevabını verdi. *Vojd*, gösterdiği sıcaklığa rağmen aynı zamanda da sıkı pazarlıkçıydı. Japonya ve SSCB'nin "dost olmasını" umduğunu ifade etmenin yanında Matsuoka'ya, Japonya'nın Rus-Japon savaşından bu yana, Kore, Tsuşima Boğazları, Kuril Adaları, Sahalin'in güneyi ve kıyısını, hatta imtiyazlarla Sahalin'in kuzeyindeki maden kaynaklarını elinde bulundurarak Sovyet Rusya'nın Pasifik'le irtibatını kestiğine dikkat çekti. Japon bakana, "Bizi boğmaya mı çalışıyorsunuz? Nasıl dostluk bu?" diye sordu. Matsuoka, Hitler'den kaptığı oyalama taktiği ile, Stalin'in dikkatini güneye çevirmeye çalışarak, SSCB'nin Hint Okyanusu'nun sıcak denizlerinden çıkış noktası aramasını önerdi. Bakan, sinsice, Stalin'le henüz Japonya'nın işgali altında bulunmayan "[Hollanda sömürgesi] Endonezya'nın kaynaklarını" paylaşmayı teklif etti. Stalin hiçbirini kabul etmeyip Sahalin'in kuzeyi mevzuuna geri dönerek, Japonya'nın

11 Ru. *Dacha*. Kır evi. (ç.n.)

12 12 Nisan 1941 tarihli Stalin-Matsuoka görüşmesinin daktilo edilmiş hali, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 383, s. 69-71.

bölgedeki imtiyazlarından vazgeçmediği sürece, "SSCB'nin yaşamını sürdüremeyeceğini" ileri sürdü. Matsuoka pes etti, Tokyo'ya danışacağının ve meselenin "iki-üç ay içinde" çözüleceğinin sözünü verdi. Stalin, tüm ciddi engeller ortadan kalktığından Molotov'a, Matsuoka'yla yapılacak anlaşmayı hazırlaması talimatını verdi.[13]

Kremlin'de 13 Nisan 1941 günü 15.00'da imzalanan nihai "Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı," stratejik manzarayı kökten değiştirdi. Ülkeler birbirinin "toprak bütünlüğüne" saygı gösterecek (*uvajat*), böylece SSCB, Japonya'nın Çin "Mançukuo'sunu" fethini; Japonya da SSCB'nin Moğolistan'daki konumunu ve Stalin'in Finlandiya, Baltık ülkeleri, Polonya ile Romanya'daki toprak kazanımlarını tanıyacaktı. "Karşı taraf başka bir veya birden fazla ülkeyle savaşa girdiği takdirde, girmeyen tarafın savaş süresince tarafsız kalacağında" anlaşıldı. Pakt beş yıl süreyle geçerli olacak, dördüncü yılın sonunda iki tarafın da itirazı olmadığı sürece, bir beş yıllığına daha yenilenecekti. Hudut sorunları çözülmemiş olsa da paktın stratejik açıdan sonuçları aşikârdı. Stalin'in üstü pek de kapalı olmayan ifadelerinden anlaşılacağı üzere Japonya, Mançurya'daki konumu güvende olduğundan; isterse, Güneydoğu Asya ve Pasifik'teki İngiliz ve Amerikan menfaatlerine karşı taarruz başlatabilirdi. Japon Dışişleri Bakanlığı'nın yarı resmî sözcüsü *Japan Times Advertiser*, "Japonya savunma ya da taarruz-savunma savaşına girebilir... Sovyet Rusya'yla yapılan pakt, kara ve deniz harekâtlarına karşı arka ve sağ kanatlarını emniyete almıştır." ilanında bulundu. Doğu kanadı Japonya'ya karşı güvende olan Stalin de, Hitler İmparatorluğu'na karşı Avrupa cephelerini kuvvetlendirmek üzere, askerlerini Sibirya'dan batıya çekebilecekti. *Pravda*, Tarafsızlık Paktı'nın "SSCB ile Japonya'nın, tarihi misyonlarını hayata geçirmesini mümkün kıldığını" müjdeliyordu.[14]

Tarafsızlık Paktı'nın Japon dış siyaseti için muhtemel sonuçları o kadar büyüktü ki, Tokyo'da siyasi bir krizin fitilini ateşleyecekti. Japon generalleri yıllardır Sovyet Rusya'yı hem Kızıl Ordu'yla 1939'a dek

13 *A.e.*, s. 71-74.

14 Scheil, *Eskalation des zweiten Weltkriegs*, s. 15.
13 Nisan 1941 Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı'nın maddeleri, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, belge no. 384, s. 74-75.
En mühim maddelerin muhtemel sonuçları için bkz., Lupke, *Japans Russlandpolitik*, s. 100-101.
Japan Times Advertiser haberi, Lensen, *Strange Neutrality*, s. 18.

savaştıklarından askerî bakımdan, hem de Sovyetlerin Asya'daki komünizm salgınının kaynağı olması sebebiyle ideolojik bakımdan düşman olarak görmüştü. Hatta Matsuoka'nın bir ara maiyetinde bulunan muvazzaf irtibat subaylarının, "Hep Sovyetler Birliği'ni nasıl yenebiliriz diye düşündüğünü" itiraf etmesiyle nahoş bir an yaşanmıştı. Matsuoka'nın, Molotov'un şartlarının kabulü üzerine başkente çektiği telgraftan sonra, Başbakan Fumimaro Konoe, kabinesini ve İmparatorluk Danışma Meclisi'ni ekarte ederek, doğrudan İmparator Hirohito'dan müsaade istemeye gitti; İmparator Hirohito, paktı "yüreği sızlayarak," gönülsüzce onayladığını açıklayacaktı. Sabık kabineler çok daha az önem arz eden sebeplerle düşürülmüşken, Matsuoka, Moskova'da işinin, hatta hayatının, ipin ucunda olduğunun bilincindeydi. Japon bakan, 13 Nisan'da paktı kutlamak üzere verilen ziyafette; Stalin'e, tabiri caizse, jeopolitik bir kan yemini teklifinde bulundu: "Anlaşmayı yaptık. Sözüm senettir. Ben sizi aldatırsam, kellem sizindir. Siz beni aldatırsanız, kellenizi almaya geleceğimden şüpheniz olmasın." *Vojd*, "Kellem vatanıma lazım," dedi. "Sizin kelleniz de sizin vatanınıza. Bırakalım kelleler yerinde kalsın." Sonra samimi bir ifadeyle, bakana, "Asyalısınız, ben de öyleyim." diye hatırlattı. Mesajı alan Matsuoka, Stalin'e katıldı. "Hepimiz Asyalıyız. Kadehimizi Asyalıların şerefine kaldıralım!"[15]

Ziyafetten sonra Matsuoka ve maiyeti, Trans-Sibirya treni ile memleketlerine dönmek üzere istasyondayken, Moskova'nın tüm diplomatlarının gözü önünde olağanüstü bir olay vuku buldu. Stalin ilk kez bir ecnebi misafirini uğurlamaya geldi. Hâliyle İngiliz gazetecilerinden biri *Vojd*'u "Üniforma ceketi, deri çizmeleri üstüne lastikleri ve siperli kahverengi şapkası olduğu halde," arkasında Molotov ile platformda ağır ağır yürürken görünce afallamıştı. Gazeteci, Japon diplomatlar, "Stalin'le Molotov görününce silkinip kendilerine geldiler. Sovyet liderlerinin etrafını sarıp kafalarını sallamaya, sırtlarını sıvazlamaya ve kulak tırmalayan bir sesle birkaç dilde konuşmaya başladılar." diye aktarıyordu.

> "Molotov ve Stalin de bunun üstüne, Japonlara sarılmaya, omuzlarını sıvazlamaya başladı ve yüzlerinde, samimi dostluk ifadeleriyle onlara baktı. Stalin, yaşını almış ufak tefek Japon general-büyükelçisinin yanına vardı, yüzünde sırıtış olduğu halde 'ah... ah...' diyerek adamın

15 *A.e.*, s. 18-19'da alıntılanmıştır.

omzuna biraz sertçe bir yumruk attı. Kel ve alacalı kafası, 1.5 metreye varmayan boyu ile General birkaç adım geriye doğru sendeledi, Matsuoka kahkahayı patlattı."

Japon diplomatlar, *Vojd*'un bu kaba Gürcü sevgi gösterisinden alınmak şöyle dursun, kendilerini özel hissetmişlerdi; tabii bunda ziyafette kaldırılan onca kadehten sonra herkesin çakırkeyif olmasının da payı vardı. Stalin'in Matsuoka'ya, "Avrupa'da, Asya'da düzeni kuracağız." dediği duyuldu. *Vojd*, "Hatta Amerikalıları bile yola getireceğiz." diye ekledikten sonra "Kahkahayı bastı. Matsuoka da ona iştirak etti."[16]

Tüm bunlar yabancı gazetecileri heyecanlandıracak kadar alışılmadık olsa da, Stalin'in hedef kitlesi onlar değildi. *Vojd*, kalabalıkta Büyükelçi Schulenburg'a bakındığı ve adama kocaman sarıldığında asıl emelinin ne olduğunu sezdirdi. Büyükelçiye, "Dostluğumuzu sürdürmemiz lazım. Elinizden gelen her şeyi yapın." diye buyurdu. Ardından Alman askerî ataşesi Albay Hans Krebs'e yanaştı. "Alman mısın sen?" sorusunun ardından yüksek sesle, "Hep dost kalacağız." dedi. Schulenburg, Ribbentrop'a, Stalin'in şüphesiz "Kasten, dikkat çekecek bir olay yaratmaya çalıştığını" aktaracaktı.[17]

Stalin'in platformdaki gösterisinin sebebi, muhtemelen Belgrad'la pakt imzalamasının hemen ardından Almanların Yugoslavya'yı işgal etmesiyle, Hitler'e niyetlerine dair güvence vermek istemesiydi. Bununla beraber keyifli hâli sahiciydi. Sovyet-Japon Paktı neredeyse Moskova Paktı kadar mühim bir kazanımdı ve ürkütücü bir şekilde benzer sonuçlanmıştı. Hitler'le anlaşmasının Avrupa'yı savaşa sürüklemesi gibi, Matsuoka'yla paktı da Japonların kaynaklarını güneye ve doğuya yönlendirerek Pasifik'teki savaşın önünü açacaktı. Matsuoka, hayret içinde Stalin'in âdeta, "diplomatik yıldırım savaşı" kazandığını fark etti. Stalin istediğini elde etseydi, Anglosakson kuvvetleri yakında Asya'daki savaşa gömülecek, son derece önemli "kapitalist" kaynaklarını, Avrupa'dan çekmiş olacaktı. *London News Chronicle* muhabiri, pakt imzalandıktan

16 *News Chronicle* muhabiri Jack Scott'tan telgraf, Moskova İngiltere Büyükelçiliği'nce iletilmiştir, 18 Nisan 1941, PRO, FO 371/29480.
Abartılı teşekkür için bkz., Matsuoka'dan Stalin'e, 21 Nisan 1941, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 404, list' 118-120.

17 *A.e.*; Schulenburg'dan Ribbentrop'a (telgraf aracılığıyla), 13 Nisan 1941, Seidl Dokumente, belge no. 224, s. 371-372.

sonra, Moskova'dan bildiriyordu: "Japonların saldırısının önlenmesi için, Japonya'nın yönünü güney istikametine çevirip Amerika'yla savaşmasından daha iyi bir garanti olur mu?... Moskova, ancak Japon ve Amerika donanmaları çatışmaya başladığında Uzak Doğu'da rahat nefes alır."[18]

Stalin'in 13 Nisan 1941'de Japonya'yla bu anlaşmayı imzalamadaki amacının, tam da bu olduğu iddiasının spekülasyondan ibaret olduğu söylenemez.[19] Paktı, dünya savaşının Asya ve Pasifik'e yaymasını kesinleştirmek üzere imza ettikten sonra Stalin, casuslarını "Kar Harekâtı"nda görevlendirdi. Operasyonda, ABD ile Japonya arasındaki tansiyonu arttırmak üzere casusları, Washington'u; Tokyo'ya, Amerikan petrolü ve diğer stratejik mamullerin ihracatını kısıtlaması için yönlendirmeye çalışacaktı. Operasyon, Hazine Bakanı Morgenthau'nun baş danışmanı, Harry Dexter White aracılığı ile yürütülecekti.

Londra ve Washington'da, komünizme ideolojik yakınlık yahut faşizme düşmanlıktan Moskova'ya casusluk yapan birçok Sovyet ajanı gibi, White da, Molotov-Ribbentrop Paktı ile izini kaybettirmişti. White, pakta ahlaki sebeplerden muhalif olduğundan mı, yoksa Sovyet irtibatları muhalif olduğundan şüphelenerek kendisine güvenini kaybettiğinden mi gölgelere çekildi, bilinmiyor. Avrupa'daki savaş başladıktan sonra, birkaç ay içerisinde Stalin, Hitler'e Polonya'yı bölmede yardım ederken Beria, Sovyet istihbaratında tasfiye hareketi yürütmüş, yüzlerce ajanı Moskova'ya geri çekip dışarıdaki köstebekleriyle bağlarını da koparmıştı. Mevzubahis köstebeklerden biri de White idi, kovulmamış olsa da kendi hâline bırakılmıştı.[20]

Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı'nın ardından, Stalin'in ABD Hazinesi'nde bulunan köstebeği bir anda, Beria'nın istihbarat açısından en büyük önceliği hâline geldi. Ama bir sorun vardı. White'ın son bağlantısı,

18 Moskova ABD Büyükelçiliği'nden rapor, yak. 1941 nisan ortaları, NAA, 59 No.lu kayıt grubu T 1248, 1 No.lu defter.
"Diplomatik yıldırım savaşı", Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 231'de alıntılanmıştır.

19 Matsuoka'nın emelinin, Stalin'in Çan Kay Şek'e yardımı kesmesini sağlamanın dışında ne olduğunu çözmesi daha zor. Barbarossa Operasyonu'nun haberini aldıktan sonra, Ruslarla imzaladığı Tarafsızlık Paktı'nı yırtıp atma ve SSCB'ye karşı Almanlar ile İtalyanların tarafına geçme taraftarıydı, ardından Kabine'yi kendi tarafına çekmeyi başaramayıp istifa etmişti. Stalin Matsuoka'yı geçici olarak kendi ilkelerini ihlal etmesi için ikna etmiş gibi görünüyor.

20 Bkz. Romerstein & Breindel, *Venona Secrets*, s. 32-33.

Roosevelt'in yakın çevresi, Dışişleri ve Hazine'sinde en yüksek kademede bulunan on Sovyet ajanını denetleyen NKVD uzmanı I. A. Ahmerov, ABDKP lideri Earl Browder'ın yeğenine âşık olup evlenerek kuralları ihlal ettiğinden, 1939'da Moskova'ya çekilmişti. White, yalnızca, "Bill" adıyla tanıdığı, "William Grienke" takma adlı Ahmerov'a güveniyordu. Ahmarov, Washington'a dönemediğinden White, White'ın Hazine'deki telefon numarası, görünümü, tavırları, çalışma programı ve alışkanlıkları ile siyasi kanaatleri hakkında, genç NKVD ajanı Vitali Pavlov'u bilgilendirdi. White, herhangi bir partiye üye değildi, Halk Cephesi döneminde göreve alınmış tipik "faşist karşıtlarındandı." Ahmarov, Pavlov'a, Washington'a vardıktan sonra White'ı, "Hafta içi, pazartesi hariç herhangi bir gün, mümkünse sabah on ila on bir arasında" telefonla aramasını salık verdi.[21]

Pavlov, talimatları harfiyen yerine getirdi. 1941 Mayıs'ının ortalarında bir pazartesi günü Washington'a vardıktan sonra, kaçınılmaz telefon görüşmesi için sabırla ertesi sabaha kadar bekledi. Salı sabahı saat onda telefon kulübesine girdi, Ahmerov'un kendisine verdiği numarayı çevirdi. Kendini "Bill'in bir dostu" olarak tanıtıp, White'a "Bill'in Uzak Doğu'da meşgul olduğunu, kendisinden [White'a] bir mesaj iletmesini istediğini" söyledi. White, aslında Moskova'da ev hapsinde olan kadim dostundan haber aldığı için sevinerek, buluşmayı kabul etti. Pavlov, kendisini ertesi gün *Old Ebbitt Grill*'de öğle yemeğine davet etti. *Old Ebbitt Grill*, White'ın Ahmerov'la görüştüğü, Kuzeybatı 15. Cadde'de bulunan Hazine Bakanlığı'nın tam karşısındaki restorandı. White, "Sizi nasıl tanıyacağım?" diye sordu. Pavlov, "Orta boylu, sarı saçlıyım. Yanıma *New Yorker*'ın bir nüshasını alıyorum, masada bırakacağım." cevabını verdi. Pavlov, White'ın dış görünüşünü Ahmerov'un ayrıntılı tarifinden biliyordu.[22]

Tarihi görüşme, planlandığı üzere 1941 Mayıs'ının ikinci yarısında, muhtemelen 21'inde, çarşamba günü gerçekleşti. Selamlaştıktan sonra Pavlov, White'a "Bill'in Çin'de bulunduğunu ve Amerika ile Japonya'nın vaziyetini çözmeye çalıştığını" iletti. Sözde 'Bill', "Japonya'nın Asya'ya yayılmasından dolayı teyakkuz hâlindeydi." Pavlov, elini cebine götürdü ve bir not çıkardı. Notta, Sovyetlerin, ABD Hazinesi'nin

21 Pavlov, *Operatsiya 'Sneg'*, s. 35-36.

22 *A.e.*, s. 36; John Koster, *Operation Snow*, s. 3.

Japonya'ya, Asya'daki saldırgan eylemlerine misilleme olarak, ağır ihracat kontrolleri getirmesini sağlamak için izleyeceği program, ana hatlarıyla ifade ediliyordu. Bunun yanında Japonya'nın, Mançurya ve Çin'den kuvvetlerini çekmesinin doğrudan talep edilmesi isteniyordu. Aynı katiyet ve tuhaflıkta başka bir talep ise, Japonya'nın ürettiği silahların çoğunu Amerika'ya satmasının istenmesi idi. NKVD, adamını o kadar iyi çözmüştü ki White, Pavlov'a, "Bill ile [Ahmerov] fikirlerinin bu kadar uyuşmasına şaşırdığını" söyleyecekti. Pavlov, White, notu katlayıp kendi cebine koymak üzere iken, yakalanma riskinden kaçınmak üzere, White'tan kâğıtta yazanları ezberleyip geri vermesini istedi. Kendisinin de yakında Çin'i ziyaret edeceği bahanesiyle, ki bu da yalandı, White'ın, "Dostu Bill'e, Hazine'de görev başında olduğuna ve Asya'daki saldırgan gücü dizginlemek üzere bir şeyler yapılacağına" dair teminat vermesini istedi. White, Pavlov'a, "Bill'e, bahsi geçen bölgeyle ilgili düşüncelerimle uyuşan görüşleri için çok minnettar olduğumu ve hakiki bir uzmanın desteğiyle, zaruri istikamette, lüzumlu gayretleri göstereceğimi söyleyin." diyerek itinayla güvence verdi.[23]

White sözüne sadıktı. Günler sonra Morgenthau'ya, Pavlov'un notuyla şüphe götürmez derecede benzerlik taşıyan bir yol haritası içeren, işi İngiliz emperyalizmine Sovyet tarzı darbe indirmeye kadar götüren, cüretli bir tezkere hazırladı. White, Churchill'e danışılmadan(!), İngiltere'nin Çin'deki haklarından vazgeçeceğini, hatta Hong Kong'dan feragat edeceğini taahhüt ediyordu. 6 Haziran 1941 tarihli tezkerede, diplomasinin ehemmiyeti ve Japonya'nın ABD'nin göç politikasındaki ayrımcı maddelere dair şikâyetlerinin giderilmesinin gereğinden bahseden mukaddimenin ardından, Japonya'ya aşağıdaki isteklerin iletilmesi tavsiye ediliyordu: "Tüm kara, deniz, hava kuvvetlerinin 1931 sınırları göz önünde bulundurularak Çin'den, Çinhindi ve Tayland'dan çekilmesi,[24] 'Çin'deki Milliyetçi hükümet dışında' herhangi bir hükümete verilen desteğin sona erdirilmesi, Japonya'nın deniz ve hava gücünün yüzde elliye varan kısmının... bir an evvel, ABD hükümetine üç yıllığına kiralanması, üretilen harp malzemelerinin yarısına kadarının Amerika'ya satılması ve Japonya'nın ABD, Çin, Britanya, Doğu

23 *A.e.*, s. 7'de alıntılanmıştır.

24 Bu talep Japonya'nın 1941 Haziran'ında Tayland'da askeri bulunmadığından tuhaftı. Zira ülkeyi Amerika'yla savaşa girdikten *sonra* işgal etmişti.

Hint Adaları ve Filipinler ile on yıllık saldırmazlık paktı imzalanması." White, Japonya'nın ağzına bal çalmak üzere, %2 kadar düşük faizle 3 milyon dolar kredi de teklif ediyordu. White, kabulünün Japonya'da herhangi bir hükümeti bitirip ülkenin dört bir yanında isyanlara yol açabileceği bu şartların, Tokyo'ya otuz günlük kesin süre ile iletilmesi gerektiğini, onaylanmamasının da "mevcut hükümetin, söz konusu sorunları daha başka, daha az barışçıl yollarla çözmeyi tercih ettiği ve fetihlerine devam etmek için uygun zaman kolladığı anlamına geleceğini" düşünüyordu. Reddedilmesi karşısında, ABD'nin "ilk adımı," "Japonya'dan gelen ithalat ürünlerine külli ambargo" konması olmalıydı.[25]

Tezkerenin aşırı İngiliz karşıtı olmasına şaşıran Morgenthau, White'a hemen cevap vermedi, tezkereyi Başkan Roosevelt'e de iletmedi. Tezkere, tarihi açıdan kayda değer bir belge olarak dosyada saklandı. Belgenin bir kopyası ileride, Morgenthau'nun hatıratına eklenecekti. 1941 Haziran'ının başlarında bu belgenin, Japonya'yla savaş çıkarma ihtimali yüzde yüzdü; Roosevelt'in, İngiltere'nin savaş gayretlerine ket vuran, bir dizi küçük düşürücü fiyaskodan, Avrupa'da dolaşan, Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal etmek üzere olduğu dedikodularına kadar, ilgilenmesi gereken çok daha mühim konular vardı. Yine de White'ın tezkeresi, ABD'nin Japonya'ya karşı izlediği siyasette, bir dönüm noktasını teşkil ediyordu.[26]

Amerika ile Japonya arasında Pasifik'te ne geçerse geçsin, Stalin'in Doğu Cephesi beş yıllığına emniyetteydi; bu sayede elinde olan her şeyi batıya yığabilecekti. Alman-Sovyet hududunda yaşanan bu muazzam boyuttaki korkak tavuk oyununda,[27] ilk darbeyi kim vurursa vursun; Stalin, Kızıl Ordu'nun Avrupa'daki savaşa hazır olduğunu kesinleştirmişti.

25 Romerstein & Breindel, *Venona Secrets*, s. 41-42'de tarih ve bağlam ile alıntılanmıştır.

26 Koster, *Operation Snow*, s. 42-47'de yorumla aktarılmıştır.

27 İng. *Chicken Game / Game of Chicken*. Bir oyuncunun yaptığı hamleye karşı, diğer oyuncuların yapacağı hamlelerin hesaplandığı durumları modelleyen Oyun Teorisi'ni, uluslararası ilişkilere uyarlayan Thomas Schelling'in adıyla anılan *Schelling Noktası* modelinin, en bilineni. Bu modelde, karşılıklı olarak birbirine doğru araçlarını süren iki sürücü bulunur. Sürücülerin durmaması hâlinde kaza olacak ve kimse sağ kurtulamayacaktır. Çarpışmayı engellemek üzere direksiyonu kıran taraf ise "korkak tavuk" olacaktır. Ya şoförlerin direksiyonu kırmaması ya da ikisinin de ters yöne kırmasıyla kaza gerçekleşir. Kuram, kazanın önüne geçebilmek için, yapılabilecek en doğru şeyin karşı tarafla iletişimi kesip iç güdülerine güvenmek olduğunu öne sürer. Şoför trafik akışını göz önünde bulundurarak içgüdüsel olarak sağa kıracak ve kaza önlenmiş olacaktır. (ç.n.)

16

Uçurumun Eşiğinde

1941 NİSAN'ININ sonuna gelindiğinde, Avrupa'nın dört bir yanı Sovyet-Alman savaşı ihtimaliyle çalkalanıyordu. Söylentiler, bir talihsizlik dizisiyle daha karşı karşıya olan Churchill'in, çaresizce Hitler'in duvara toslamasını umduğu Londra'dan tutun; Türk yetkililerin, Sovyet zorbasına haddini bildirecekler diye neredeyse zevkten dört köşe olduğu İstanbul'a kadar her yerde ayyuka çıkmıştı. Churchill, 19 Nisan'da Stalin'e yazdığı mektupta; günümüzde, kaynağının Alman *Enigma*[1] makinesinin şifrelerini *Ultra*'nın[2] çözmesi olduğunu bildiğimiz, Doğu Avrupa'daki askerî hareketliliğe dair hakiki istihbarat paylaştı. İstihbaratta Alman komuta kademesinin, Yugoslavya'nın mağlup edilmesinin hemen ardından beş tank tümenini, Romanya'dan işgal altındaki Polonya'ya sevk ettiği bildiriliyordu. Churchill, gelecek haftalarda *Ultra*'nın elde ettiği aynı mahiyette başka bilgiler de aktardı. *Vojd*'un bu yardımsever istihbarat sızdırmalarına, hâlâ Churchill'e doğrudan yazmadığından, Mayski'nin sözlü olarak ilettiği tek cevabı şu olmuştu: "Avrupa'da ortalık karışık. Lafla peynir gemisi yürümez."[3]

1 Ticari amaçlı icat edilen, ancak II. Dünya Savaşı'nda Nazi ordusunun stratejik mesajları şifrelemek için kullandığı kodlama cihazı. 1930'ların başlarında şifre sistemi, Polonyalı uzmanlar tarafından kırılmış, Polonya işgali sonrasında bu bilgiler İngiltere'ye aktarılmıştı. (ç.n.)

2 Alman silahlı kuvvetlerinin haberleşmesine erişmek ve Enigma'nın kodunu deşifre etmek üzere başlatılan Londra merkezli proje. *Enigma*, Almanların müttefiki İtalya ve Japonya'ya da kullanıldığından Avrupa'nın yanında Pasifik'teki Müttefik zaferlerinde de etkisi olmuştu. (ç.n.)

3 Miner, *Between Churchill and Stalin*, s. 129'da alıntılanmıştır.
Churchill'in Ultra'nın ele geçirdiklerini Stalin'e aktarıyor: David Murphy, *What Stalin Knew*, s. 148.

Almanlar, 1941 Nisan'ında başka yerlerde de meşguldü. Hitler'in, Mussolini'nin Balkanlarda batağa saplanmış adamlarını kurtarma kararı, şaşırtıcı bir şekilde başarıya ulaşarak, sadece titanların savaşını hızlandırmaya yaradı. Churchill'in Stalin'e bildirdiği gibi, Almanlar Balkanlarda oyalanmalarına rağmen neredeyse dur durak bilmeden, General Erwin Rommel'in *Afrikakorps*'u[4], İngilizleri Libya'dan Mısır'a sürüp Alman casusları Irak'ta İngiliz karşıtı askerî darbe yaptırırken bile, OKW, düzenli olarak Sovyet cephelerini güçlendirmeye devam ediyordu. 27 Nisan'da Atina düştükten hemen sonra, işgalde acil ihtiyaç duyulan kuvvetler ve İngilizleri Girit'ten sürmek için kullanılacak paraşütçüler haricindeki güçler kuzeye yönlendirildi. *Wehrmacht*'ın dört tümeninin, nisanın son haftasında SSCB'ye karşı kurulan merkezi cepheye intikal etmesiyle, toplam sayı altmış tümene yükseldi. Alman komuta kademesi, asker sevkiyatına engel olmaması için, 1941 Mayıs'ının başlarında Orta ve Doğu Avrupa'daki sivil demiryolu trafiğini tamamen askıya aldı. Sivil trafiğin askıya alınmasıyla OKW, 14 Mayıs'a dek on iki, 5 Haziran'a kadar da 21 tümen daha sevk edebildi. *Wehrmacht*, SSCB karşısında tam tekmil 93 tümeni olmasına rağmen, batı hududunda 150 kadar tümeni bulunan Kızıl Ordu yanında sönük kalıyordu. Buna rağmen doğuda Alman mevcudiyetinin artışı aşikârdı. Sovyet bakış açısından en endişe verici olanı da, Molotov'un 22 Nisan 1941 tarihinde bildirdiği şikâyete göre, Göring'in *Luftwaffe* pilotlarının, Sovyet hava sahasını 27 Mart ila 18 Nisan arasında seksen kez işgal ederek yaptığı uçuşlardı. 15 Nisan'da Przemsyl adında eski bir müstahkem kasaba üzerinde uçtuğu görülen Alman casus uçağı, Batı Ukrayna'da Rovno yakınlarında inişe zorlandı. (Pzremsyl'de Alman-Sovyet hududu San Nehri boyunca çakıştığından, 1939'da SSCB ve Almanya kenti ortak işgal etmişti.) Uçakta yapılan incelemelerde kamera, kullanılmış film ruloları ile yırtılmış vaziyette "SSCB bölgelerinin topografik haritası" bulundu. Almanlar Sovyet hududunda ne yapmaya çalışmış olursa olsun, turistik bir geziye çıkmadıkları belliydi.[5]

4 Alm. *Afrika Kolordusu*. (ç.n.)

5 Moskova'da bulunan Tippelskirch'den, 22 Nisan 1941, PAAA, Botschaft Moskau 543. Molotov'un Luftwaffe uçuşlarına dair şikâyeti için bkz., Tippelskirch'ten Ribbentrop'a, 22 Nisan 1941, Seidl Dokumente, belge no. 228, s. 376-377.
Almanların sınırdaki askerî hareketliliği için bkz., Post, *Unternehmen Barbarossa*, s. 245.

Barbarossa hazırlıklarına dair işaretler günümüzde bariz görünse de o dönemde kimse, Almanların ne zaman ve nasıl taarruza geçeceğini kestiremiyordu. 1941 Mayıs'ının ilk günlerinde dahi, Moskova'ya o kadar uyarı yağıyordu ki içlerinden bazılarının yanlış olduğunu düşünmek çok kolaydı. Beria, 22 Mayıs'ta, Berlin'de bulunan bir casustan 25 Haziran'da taarruza başlanacağını öğrendi. Bükreş'teki Sovyet ajanları da 15 ila 20 Haziran tarihini verdi. Tokyo'da bulunan "*Ramzay*" kod adlı Richard Sorge'den gelen Barbarossa raporları, Stalin'i aşırı derecede rahatsız ettiğinden yetkililer artık ona iletmiyor, "şüpheli ve yanıltıcı raporlar" olarak kalın bir klasöre konuyordu. Molotov, casus uçakların uçuşlarını Schulenburg'a şikâyet ederken bile nazikti. Hatta Sovyetlerin hudutlardaki yetkililerini, "uçuşlar sıklaşmadığı" sürece Alman uçaklarına ateş *açmama* emri verildiğini söyleyerek yatıştırdı.[6]

Günümüzde Stalin'in muazzam silahlanma hırsına dair bilinenler dikkate alındığında, *Luftwaffe*'nin Sovyet hava sahasını ihlallerine daha sert yanıt vermeyip Almanların gözetlemelerine *müsaade ederken*, Almanların sınırdaki Sovyet kuvvetlerini görüp gözlerinin korkmasını amaçlamış olması mümkün görünüyor. Bu maksatla işi, Alman diplomat ve irtibat subaylarını Sovyetlerin havacılık ve tank fabrikalarında gezdirmeye kadar götürdü. Tabii *Vojd*, Hitler'in, teçhizat ve insan gücünde böylesine müthiş avantaja sahip düşmana karşı savaşa girecek kadar aptal olmadığını düşünmüş olabilir. Stalin, Almanya dahilindeki casusları aracılığıyla OKW'nin, Rusya'da kışın harekâtta gerekecek, koyun postundan yapılmış ceket üzerine uzmanlarını bile çağırmadığını, *Wehrmacht*'ın zırhlı tümenlerince kullanılan yakıt ve motor yağlarının sıfırın altındaki derecelerde donacağını öğrenmişti. Geriye dönüp bakıldığında Hitler ve OKW'nin, esasında Rusya'da hızlı bir harekât yapılacağından çok ümitli olduğu ve kış şartlarına yeterince hazırlıklı olmadığı gayet net anlaşılıyor. Ama Stalin, *Wehrmacht*'ın kış savaşına hazırlık yapmamasını, Hitler'in meşhur kibrine değil Almanların Rusya'ya o sene saldırmaktan çekinmesine bağlamıştı. Sovyetler,

6 Moskova'da bulunan Tippelskirch'den, 22 Nisan 1941, *a.g.e.*
Verilen farklı tarihler: Post, *Unternehmen Barbarossa*, s. 280'de alıntılanmıştır.
Helsinki, Sofya, Bükreş ve Tokyo'dan istihbarat raporları için bkz., Constantine Pleshakov, *Stalin's Folly*, s. 86-87.
Sorge tahminini "haziran sonu" olarak değiştiriyor: Matthews, *Impeccable Sky*, s. 280'de alıntılanmıştır.

Nazi İmparatorluğu'na kış boyunca ağırdan aldığı petrol sevkiyatlarını hızlandırdı, 1941'in Nisan'ından Mayıs'ına dek neredeyse ikiye katladı. Stalin, Hitler'i yatıştırma çabasından yahut kendi hazırlıklarına duyduğu güvenden, Almanların hududa takviye yapmasından endişe duymadığı mesajını veriyordu.[7]

Stalin, Hitler'in Balkan zaferleriyle basında yer almasından rahatsız olmuşçasına, 1941'in 1 Mayıs geçit töreninin Sovyet militarizmini yansıttığından emin oldu. Dönemin Romanya Büyükelçisi, "Ordunun hem kara hem de hava araçları, baştan sona o kadar mekanizeydi ki motor sesleri ertesi akşama kadar devam etti. Devrim Bayramı'nın, Minsk ve Leningrad'ın ana yollarında, Kızıl Meydan'dan daha fazla asker yürütmek için bahane edildiği izlenimini bıraktı." yorumunda bulunacaktı.[8]

Stalin dört gün sonra Kremlin'de "sulh siyaseti döneminin bittiğini ve sosyalist cephenin şiddetle yayılma zamanının geldiğini" ilan etti. *Pravda* ve İzvetsiya, askerî akademi mezunlarına yaptığı konuşmanın bu tartışmalı kısmını, *Vojd*'un sözlerini cilalayarak yayınladığı ertesi günkü nüshaya dahil etmedi. Yine de konuşma büyük bir etki yaratarak dedikodulara sebep oldu. Alman Büyükelçi Schulenburg, konuşmanın ayıklanmış hâlini duymuş, ya da Berlin'e o hâliyle aktarmayı tercih etmişken, kulağı kesik diplomatlar hemen meselenin aslını öğrenecekti. Romanya Büyükelçisi, Stalin'in, "Kızıl Ordu'nun kahramanlığını ve mücadele ruhunu methettiğini, Sovyet askerlerinin müdafaa ile yetinmemesini, taarruza geçmeye hazır olmasını söylediğini" bildirdi.[9]

Moskova'da meskûn diplomatlara göre, Sovyet dış siyasetinde *bir şeyler döndüğü* açıktı. Stalin, 6 Mayıs Salı günü Molotov'u saha kenarına alıp, Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı'na geçerek resmî sorumluluğu bizzat üstlenince söylentiler ayyuka çıktı. (Molotov, Dışişleri Komiserliği görevini sürdürüyordu.) Schulenburg, mevzuyu Berlin'e bildirirken olumlu tarafından bakıyordu; Stalin'in kendini terfi

7 Almanların kış harekâtına hazırlanamadığına dair NKVD raporları, Suvorov, *Chief Culprit*, s. 249'da alıntılanmıştır. Suvorov'un tüm iddialarının dayanağı olmasa da, bu iddiası Stalin'in Alman askerî takviyeleri üzerine raporlara karşı benimsediği iyimser tavırla bağdaşıyor. Stephen Kotkin, birden fazla cildi bulunan Stalin biyografisinin ikinci cildinin 856 ile 892. sayfalarında, Stalin'in Almanların casus uçaklarının uçuşuna ve Sovyet askerî üretim tesislerinin ziyaret edilmesine müsaade etmesini buna dayandırıyor.

8 Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, s. 188.

9 *A.e.*, s. 194.

ettirmesini, Molotov'a Yugoslavya fiyaskosu sebebiyle ders vermek ve "Sovyet-Alman ilişkilerini iyileştirmek" istemesine yordu. Stalin bu yorumu desteklercesine, 9 Mayıs'ta Almanya işgali altındaki tüm ülkelerin, Belçika, Hollanda, Yunanistan, Norveç ve hatta Stalin'in yeni savunma paktı imzaladığı Yugoslavya'nın, diplomatlarını sınır dışı ederek Hitler'in önüne bir kemik attı. (Vichy Fransa'sının büyükelçisinin kalmasına müsaade edildi.) Molotov, 12 Mayıs'ta, Irak'ta İngiliz karşıtı darbe sonrası iktidara getirilen Nazi yanlısı Raşid Ali Geylani hükümetini tanıdı. Stalin görünürde Hitler'in yararına oynuyor, savaşın eli kulağında olduğu dedikodularına diplomatik açıdan, tabiri caizse, düşmanının ağzına bir parmak bal çalarak karşılık veriyordu.[10]

Stalin'in 1941 Mayıs'ında Berlin'i yatıştırma politikasının başka bir yorumu da bulunuyor. Schulenburg ve diğer Alman diplomatlar, Ribbentrop ve Hitler'den gelen talimatlarla Alman işgal planlarına dair dedikoduların önünü almak için büyük zahmetler çekerken, Stalin de Almanya'ya karşı sürdürdüğü askerî hazırlıkları gizlemeye uğraşıyordu. *Vojd*, Berlin'e zeytin dalı uzatırken bile, Savunma Komiseri Mareşal Timoşenko ve Genelkurmay Başkanı Jukov, Kızıl Ordu'nun seferberlik planlarını, Stalin'in 5 Mayıs'ta ilan ettiği taarruz doktriniyle uyumlu hale getirmek için değişiklikler yapıyordu. 15 Mayıs'ta tamamlanan nihai planda, "düşmana havadan ve karadan baskın" öngörülüyordu. Jukov ve Timoşenko, Kızıl Ordu, "gizli seferberliğini" tamamladıktan sonra, Batı Cephesi'ndeki, nispeten daha az mekanize Sovyet kuvvetleri, ihtiyatla Varşova'ya doğru ilerliyor olmasına rağmen, güneybatı cephesinde Ukrayna'dan Polonya'nın güneydoğusuna uzanan, muazzam bir Sovyet hücumu tasavvur ediyordu. İlk otuz günde Kızıl Ordu'nun, Lodz, Krakow ve Viyana'ya 160 km uzaklıktaki Çek kenti Olomouc'a ulaşıp, "Almanya'nın güneydeki müttefikleriyle irtibatını kesmiş" olacağı tahmin ediliyordu. Böylece sekiz Sovyet ordusu, Ukrayna'nın güneybatısından, Macaristan ve Romanya'ya ezici bir taarruz gerçekleştirip, Ploieşti'nin petrol sahalarını ele geçirebilecekti. Hazırlıkların tamamlanmasına daha vakit vardı, ilk aydan sonrasının ayrıntıları da belli değildi. Buna rağmen 15 Mayıs 1941 planının önemi, ilk kez doğrudan önleyici veya öncül nitelikli bir taarruzda, "baskın vermekten" bahsedilmesiydi.

10 Schulenburg'ten Ribbentrop'a (telgraf ile), 7 Mayıs 1941 ve (kuryeyle) 12 Mayıs 1941, Seidl Dokumente, belge no. 235, 236, s. 385-389.

Timoşenko ve Jukov, Stalin'e "inisiyatifi Alman komuta kademesinin elinden almanın, düşmanın önüne geçmenin [*upredit' protivnika*] ve Alman kuvvetleri, hâlâ sevkiyat aşamasında iken, henüz savaş pozisyonu almamışken, saldırmanın gerektiğini" bildiriyordu.[11]

Önceki hafta, Avrupa'nın öbür ucunda, doğudaki müstakbel savaşın sonuçlarını derinden etkilemesi muhtemel bir entrika çevrilmişti. 10 Mayıs 1941 Cumartesi günü, akşam saatlerinde, bir Alman *Messerschmitt Bf-110* pilotu; Güney İskoçya'ya, Glasgow'un hemen güneyinde bir çiftliğe, acil iniş yaptı. Çiftçiye kendini Alman yüzbaşısı "Alfred Horn" olarak tanıtan pilotun, kısa zamanda; Hitler'in, üzerinde hâlâ soru işaretleri bulunan gizemli bir göreve çıkmış *Führer* Yardımcısı Rudolf Hess olduğu anlaşıldı. Hess'in azılı bir komünist düşmanı ve ılımlı İngiliz hayranı olduğu malumdu. Bundan dolayı İngilizler kendisini tutuklayıp "savaş esiri" muamelesi edince yerin gibine geçen Alman hükümetinin, Hess'in Berlin'den kaybolduğuna dair haberleri mecburen doğrulaması, Moskova'da panikle karşılandı. Ribbentrop, Hess'i dönek olarak yaftalamış ve sahip çıkmamış olsa da Ruslar buna inanacak gibi değildi. Nihayetinde Molotov, altı ay önce Hess'le Berlin'de görüşmüştü. Diktatörlük namının bir numarası olan Stalin, arkasında yatan asıl mesele ne olursa olsun, Hess'in *Führer*'inin emri olmadan Manş'ın öbür yakasına geçeceğine biraz zor inanırdı. Sovyet casusları Hess'in, İngiltere'ye Almanların samimi barış misyonu için gittiğini aktardı. Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce hareket kabiliyetini arttırmak için İngilizlerle mi anlaşıyordu? Yoksa, muhtemelen Churchill'i iktidardan düşürecek bir kabine sallantısından sonra, İngiltere'nin Hitler'in yanında Bolşevik karşıtı kutsal savaşa katılmasına yol açacak derecede mühim, bir *ittifakların değişimi*[12] peşinde miydi? Hess hususunda, kimse İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Stafford Cripps kadar

11 "Zapiska Narkoma Oboronyi SSSR i Naçal'nika Genştaba Krasnoy Armi Predsedatel'yu SNK SSSR I. V. Stalinu," 15 Mayıs 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, belge no. 473, s. 215-220.
Planın incelemesi için ayrıca bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 38.
Schulenburg ve diğer Alman diplomatlara dedikoduların önünü alması emrinin verilmesi, bkz., 7 Mayıs 1941 tarihli Alman Dışişleri Ofisi *Aufzeichnung*'u [Kayıt], PAAA, Botschaft Moskau 543.

12 Fr. *Renversement des Alliances*. 1756'da Avrupa'da yılların ittifaklarının tersine dönerek yeni ittifaklar kurulması. Britanya-Avusturya ve Fransa-Prusya ittifakları bozulmuş; Avusturya Fransa ile Britanya da Prusya ile müttefik olmuştur. (ç.n.)

teyakkuzda olamazdı. En büyük kâbusu, "İngiltere'deki nüfuzlu çevrelerin Sovyet karşıtı temelde, Almanya ile sulh için bastırması" idi.[13]

Hess vakasında İngiltere'nin muhtemel rolüne gelince, Stalin bunda da en kötü ihtimale inanma eğilimindeydi. Churchill'in Alman askerî hazırlıklarına dair istihbarat paylaşımlarını artık kötü niyetli olarak görüyordu. *Vojd*, Hess vakası patlak verdikten sonra *Politbüro*'daki yoldaşlarına, "Churchill bize hususi mesaj yollayıp, Hitler'in taarruza yönelik niyetleri konusunda uyarıyor, öbür yandan da İngilizler, Hitler'in kati sırdaşı Hess'le görüşüyor ve onun aracılığıyla Almanya'yla müzakere yürütüyor." demişti. Stalin, İngiltere'nin baş emperyalist başbakanının, kendisini Alman askerî hareketlenmelerine karşı uyarmadaki emeli hakkında, "Askerî mekanizmamızı harekete geçireceğini sanmıştı. Böylece Hitler'in Sovyetler Birliği'ne karşı önleyici savaş başlatması için doğrudan ve haklı sebebi olacaktı." diye tahmin yürüttü.[14]

Churchill'in gerekçelerine dair bu yorum, Stalin'in kemikleşmiş paranoyasıyla karışmış olsa da, doğruluk payı bulunuyordu. Amerika'nın savaşa hazır olduğunu düşündüren hiçbir emare olmadığından; Churchill, Hitler'in Sovyetler Birliği'yle savaşa girmesini her şeyden çok istiyordu. Stalin'le paylaştığı, Hitler'in SSCB'yi işgal etmeye hazırlandığına yönelik *Ultra* istihbaratı da gerçekti. Ancak başbakanın bunu neden *Vojd* ile paylaşmayı seçtiği bilinmiyor. Churchill, Stalin'e Fransa'nın düşüşünden beri, Hitler'le bağlarını koparması uyarısında bulunuyordu, bunun sebebi malum. Stalin'le Hitler'in birbirini yok etmesi İngiltere'nin menfaatine olabilirdi ama tüm bunları düşününce, Stalin'in Churchill'in bahşettiği istihbarat hediyesini daha da kuşkuyla incelemesi gerekirdi.

Ayrıca Stalin'in Alman askerî hazırlıkları üzerine kendi kaynakları mevcuttu ve bu kaynaklar Churchill'in *Ultra*'sından daha ayrıntılı

13 Cripps: *a.g.e.*
Hess'e savaş esiri muamelesi için bkz., Churchill'den Eden'e, 13 Mayıs 1941, *Grand Alliance*, s. 51.
Sovyet casuslarının Hess'in samimi barış teklifi götürdüğüne dair raporları için bkz., "Spravka vneşney razvedki NKGB SSSR," 14 Mayıs 1941, "Spravka vneşney razvedki NKGB SSSR," 22 Mayıs 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, belge no. 467-485., s. 200-201, 248-249.
Hess vakasının gizliliği kaldırılmış İngiliz belgelerine dayanan ilginç bir yorumu için bkz., Martin Allen, *The Hitler/Hess Deception*.

14 Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 238'de alıntılanmıştır.

bilgilere ulaşmıştı. Nazi ve komünist sistemlerinin örtük olması, istihbarat toplamada, imparatorluklar devrinde görülmemiş zorluklar teşkil ediyor olmasına rağmen iki tarafın da, düşman hattının ardında asker sevkiyatına dair düzenli rapor veren yüzlerce casusu bulunuyordu. Beria'nın *Gestapo* içinde bile kaynakları mevcuttu, gerçi çifte ajanlık yapabilecekleri kuşkusuyla raporları ihtiyatla göz önünde bulunduruluyordu. Söz konusu casuslardan biri, Berlin'den "*Litzeist*" (Öğrenci) kod adlı Letonyalı, 19 Mayıs 1941'de, "Almanya'nın Rus hududuna çoğunda 6.000 kadar tank ve savaş uçağı bulunan, 160 ila 200 tümen sevk ettiğini" bildirmişti. Öğrenci, OKW'nin Sovyetlerin savaş düzenine, özellikle de tank parklarının konumuna, dair kapsamlı istihbaratı olduğunu da Moskova'ya iletti. Alman savaş planına göre, "altı haftada" Rusya'nın Avrupa topraklarının çoğunluğunu fethederek Stalin, hükümeti doğuya, Urallara, taşımak zorunda bırakılacaktı. Sonrasında Hitler hesabı orada görecekti. Bu rapor sahici olsa da *Litzeist*, Beria'ya, Hitler'in İngiltere mağlup edilene kadar taarruza geçmeyi düşünmediğini söylemişti.[15]

Dikkat çeken yalnız Almanların savaş hazırlığı değildi. Churchill'in, *Ultra*'nın ele geçirdiklerini paylaşmasından, ABD ataşemiliterinin ilettiği notlara kadar, İngiliz ve Amerikalıların Stalin'i Barbarossa hakkında uyarma çabaları da 1941 tarihine geçti. Onlar kadar bilinmese de, dost ülkelerin diplomat ve sempatizanları 1941 baharında, Almanlara bir sürü Sovyet askerî treninin batıya, Alman sınırına doğru hareketlendiğini bildirdi. Nisan başlarında Sibirya boyunca seyahat eden Alman iş adamı, Moskova'daki Alman Büyükelçiliği'ne, Trans-Sibirya ve Amur hatlarındaki askerî trafiği Uzak Doğu'dan "günde askerlerle dolu on trenin batıya doğru yol aldığını" iletti. 7 Nisan'da İsveç'in SSCB'de görevli hava ataşesinin raporuna göre, "Rus ordusunun %60'ı Batı Cephesi'nde, özellikle de Romanya tarafında konuşlandırılmıştı." İtalyanlar, 23 Nisan'da Tuna deltasından "Sovyetlerin hudutta yürüttüğü yoğun askerî hazırlıklara", "Besarabya ve Bukovina'ya bulundurduğu, çoğunluğu Finlandiya ve Kafkaslardan sevk edilmiş devasa boyuttaki Sovyet birliklerine" yönelik bir istihbarat geçti. 5 Mayıs'ta Franco hükümeti, Stalin'in "Kuvvetlerini Uzak

15 Merkulov 25 Mayıs 1941'de, Litzeist'den Beria, Molotov ve Stalin'e aktarıyor, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, belge no. 493, s. 259-260.

Doğu'dan [Rusya'nın] batı yakasına çekmeye başladığı" bilgisini Almanlar ile paylaştı.[16]

Düşman casuslarına sık sık acımasız operasyonlar düzenlenirdi. 14 Mayıs'ta Beria, NKVD'ye, Baltık bölgesinin tamamında "Sovyet karşıtı, suçlu ve toplum karşıtı unsurları" temizlemesi talimatını verdi. Aynı gün geçirilen 117 No.lu *Politbüro* kararı ile, operasyon için hususi, ağır silahlı NKVD taburları, "Ukrayna ve Polonya milliyetçileri dahil karşı devrimcileri yakalamak, silahlarını toplamak ve haydutluğun kökünü kazımakla görevlendirilerek batıdaki sınır bölgesinin tamamına yayıldı." Sınır bölgelerinin hepsinde NKVD komutanları bulunacaktı. İvan Serov, "Batı Ukrayna'yı;" Panteleymon Ponomarenko, "Batı Belarus'u" idare edecekti. Serov'un 4 Haziran'da verdiği talimatlar, güvenlik gerekesiyle babaların, "kendilerine haber verilmeden" eşleri ve çocuklarından ayrılacağını garantiliyordu.[17]

Almanlar için en hassas bölge, Sovyet ajanlarıyla dolu, hava sahasında tesadüf olamayacak kadar sık Rus nişanlı uçaklara rast gelinen Romanya'ydı. Hem Alman hem de Rumen hükümetleri, 1940'ın Ekim-Kasım aylarından beri, Sovyetlerin Romanya hava sahasını ihlal etmesi üzerine şikâyet bildiriyordu. Bu ihlaller, 1941'in ilk altı ayında artış gösterdi. Mart ayında Moskova'daki Romanya sefareti, münferit dört ihlal bildirdi. Nisan ve mayısta ise, Sovyet savaş uçakları fütursuzca, bazen üçlü dörtlü gruplar hâlinde, günde iki üç kez Romanya sınırını geçmeye başladı. Rus uçaklarında kuyrukta bulunan makineli tüfekten, kendilerini takip eden Romanya avcı uçaklarına, birkaç kez ateş açıldı. Beş Sovyet savaş uçağından oluşan bir filo, 3 Mayıs'ta Romanya hava savunmasını hazırlıksız yakaladı, 1.500 ila 2.000 metre irtifada; Rumen uçakları peşine takılıp işgal altındaki Besarabya'ya dek takip edene kadar, yedi kasaba üzerinde gözetleme uçuşu yaptı. Rus uçakları Rumen hava sahasını, 1 ila 9 Haziran arasında, her gün 1.200 ila 11.000 metre irtifadan ihlal etti. Sovyetler ya cesaretlerinden ya da

16 "Kühlborn'un" Moskova'daki Alman Büyükelçisi'ne 3 Nisan 1941 tarihli raporu; Stockholm'de görevli Alman askerî ataşesinin 7 Nisan 1941 tarihli raporu; Roma'da bulunan Mackensen'den Ribbentrop'a, 23 Nisan 1941; Almanya Madrid Büyükelçisi, 5 Mayıs 1941, PAAA, Botschaft Moskau 543.

17 "Dokladnaya zapiska NKGB SSSR v TsK VKP (b)," Merkulov'dan Beria'ya 14 Mayıs 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 474, s. 221; 117 No.lu Politbüro kararı, 14 Mayıs 1941, RGASPI, fon 17, opis 162, del' 34.
Serov'un 4 Haziran tarihli talimatı, Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 221'de alıntılanmıştır.

pervasızlıklarından, 12 Haziran'da dört motorlu, *TB-3* cinsi ağır bombardıman uçağını Doğu Prusya'ya gönderdi. Uçak Tilsit yakınlarındaki *Wehrmacht* mevzileri üzerinde yirmi dakika kadar uçtuktan sonra Sovyet hava sahasına geri döndü.[18]

On Üçüncü Cuma'ya denk gelen 13 Haziran 1941 gününde *Tass*, tuhaf bir bildiri yayınladı. "Yabancı basında, özellikle de İngiliz basınında, 'SSCB ile Almanya'nın savaşın eşiğinde' olduğuna dair dedikodular yer alıyor." denilen bildiride ajans, münasebetsizce, bir yıldır Molotov ve Stalin'i kendi tarafına çekmeye çalışan İngiliz büyükelçi Stafford Cripps'i hedef alıyordu, zira bu dedikoduların haberleri, ilk kez, Cripps 5 Haziran'da Londra'ya döndükten sonra İngiliz gazetelerinde yayınlanmıştı. Cripps'in, Fleet Caddesi'ndeki[19] dostlarına, "Almanya'nın SSCB ile sınırına taarruzda kullanmak üzere asker yığdığını ve Sovyetler Birliği'nin de Almanya'yla girilecek savaş hazırlıklarına ve askerlerini sınırda toplamaya başladığını söylediği" iddia ediliyordu. *Tass*, söz konusu raporları "SSCB ile Almanya aleyhtarı güçlerin (Cripps, Churchill ve İngiliz emperyalizmi) propagandasının başarısız ürünü" olarak adlandırdı. Bu reddiye, 1941 Haziran'ında Stalin'in savaş niyetinin bulunmadığının kanıtı olarak görülüyor. Ancak bu bakış, Sovyet propagandasını anlayamamaktan ileri geliyor. Zira SSCB ile Nazi Almanya'sı arasında savaş ihtimali iddiaları tamamen mesnetsiz olsaydı, Stalin yalanlama ihtiyacı duyar mıydı?[20]

Günümüzde Sovyetlerin hazırlıklarına dair bilinenler ışığında, *Tass*'ın başyazısı hile ve belki de tarihî bir hata olarak okunuyor. Timoşenko ve Jukov'un, Stalin'e ifade ettiği gibi, bildiri Almanlara karşı kayıtsızlık hatta dalkavukluk izlenimi vererek, cephedeki morali, zirvede

18 1, 3, 5, 6, 8, 11 ve 12 Aralık 1941'de iletilen raporlar, BA/MA, RH 2 / 312 (Tagesverlauf und Tagesmeldungen Bd III. 27 Mai 1941 – 4 Augt 1941.)
Romanya'nın hava sahasına Sovyet uçaklarınca yapılan ihlaller hakkındaki şikâyeti: Moskova'daki Rumen sefaretince 27 Mart, 26 ve 30 Nisan, 2, 20, 22 ve 29 Mayıs 1941'de bildirilmiş "sözlü raporlar," AVPRF, fon 125, opis' 23, papka 21, del' 2.

19 İng. *Fleet Street*. XVI.-XX. yy. arasında İngiliz basını kodamanlarının merkezlerinin bulunduğu cadde. (ç.n.)

20 "Soobschenie TASS," 13 Haziran 11941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, s. 361.
Bildirinin Cripps bağlantısına dair daha fazla bilgi için bkz., Solonin, "25 June. Stupidity or Aggression?", Erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_mark-solonin-25-june-stupidity.

olması gerektiği bu önemli anda, düşürebilirdi. 1941 Mayıs ve Haziran'ında Kızıl Ordu'nun 800.000 yedeği cepheye çağrıldı. Henüz 22 Mayıs'ta üç tank, bir motorize tümenden oluşan XVI. Ordu ve V. Mekanize Kolordu, Sovyetlerin Uzak Doğu topraklarında trenlere doluşturulup Avrupa'daki Alman cephelerine sevk edildi. Bu birliklerin 17 Haziran ve 10 Temmuz'da varması bekleniyordu. Genelkurmayın yine mayısta verdiği emirlerle, XIX., XX., XXI., XXII., XXIV., XXVIII. Ordular, 1 ila 10 Temmuz arasında Batı Cephesi'nde toplanacaktı. "Mark Solonin" müstearıyla eserlerini kaleme alan Rus askerî tarihçisi, Sovyet askerî arşivlerinde yaptığı incelemede, 12-15 Temmuz 1941'de tam da yanıltıcı *Tass* bildirisinin yayınlandığı günlerde, "Batı bölgesi komutanlığının 'uzaktaki tümenleri' sınıra daha yakın bir noktaya taşıma emri aldığını" açığa çıkarmış bulunuyor. Solonin'in eriştiği belgelerde, "Görevin en geç 1 Temmuz'da tamamlanması ve *askerlerin tedbir amaçlı sadece geceleyin hareket hâlinde olması*" emrediliyor.[21]

Sovyetlerin sınırdaki temizlik operasyonları da hız kazanıyordu. 12 Haziran'ı 13'e bağlayan gecede Serov, Batı Ukrayna ve Besarabya'da, *Politbüro*'nun emrettiği tutuklamalara başladı. Ponomarenko, 14 Haziran'da Baltık bölgesi dahil "Batı Belarus'ta," hududa yakın şüpheli unsurların tasfiyesini başlattı. Ertesi hafta içinde binlerce aile, Sovyetlerin iç kesimlerine sürüldü. Erkekler ile büyük yaştaki oğlan çocukları, alışılageldiği üzere kenara ayrıldı ve ekseriyetle idam edildi. Hayatta kalan Letonyalı bir kadın, o günü şöyle anımsıyor: "Araç hareket etmişti. Evimize, binalara, tarlalara ve tepeye giden, üstünde yürüdüğümüz, oyunlar oynadığımız, avcumuzun içi gibi bildiğimiz yola son kez bakmıştık. Annemiz, haç işareti çıkararak ardımızda kalanları kutsamıştı."[22]

Almanlar da Sovyet hazırlıklarından bihaber değildi. 10-19 Haziran 1941 arasında Kızıl Ordu gözcüleri, *Luftwaffe*'nin Sovyet hava sahasını seksen altı kez ihlal ettiğini kaydetti. Gözetleme uçuşlarının, safların belli olduğunu gösterircesine, altmış üçü Alman topraklarından, on ikisi

21 "Spravka o razvertyivani Voorujenniyh Sil SSSR na sluçay voinyi na zapade," 13 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, 358-361; Solonin, "Comrade Stalin's Three Plans," *a.g.e.* Vurgu eklenmiştir.
Batı Cephesi yönünde askerî hareketliliğe dair daha fazla bilgi için bkz., Mel'tyuhov, *Upuşçennyi şans Stalina*, s. 408-413 ve b.a.

22 Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 247'de alıntılanmıştır.
Timoşenko ve Jukov'un Stalin'e uyarısı, Pleshakov, *Stalin's Folly*, s. 80'de alıntılanmıştır.

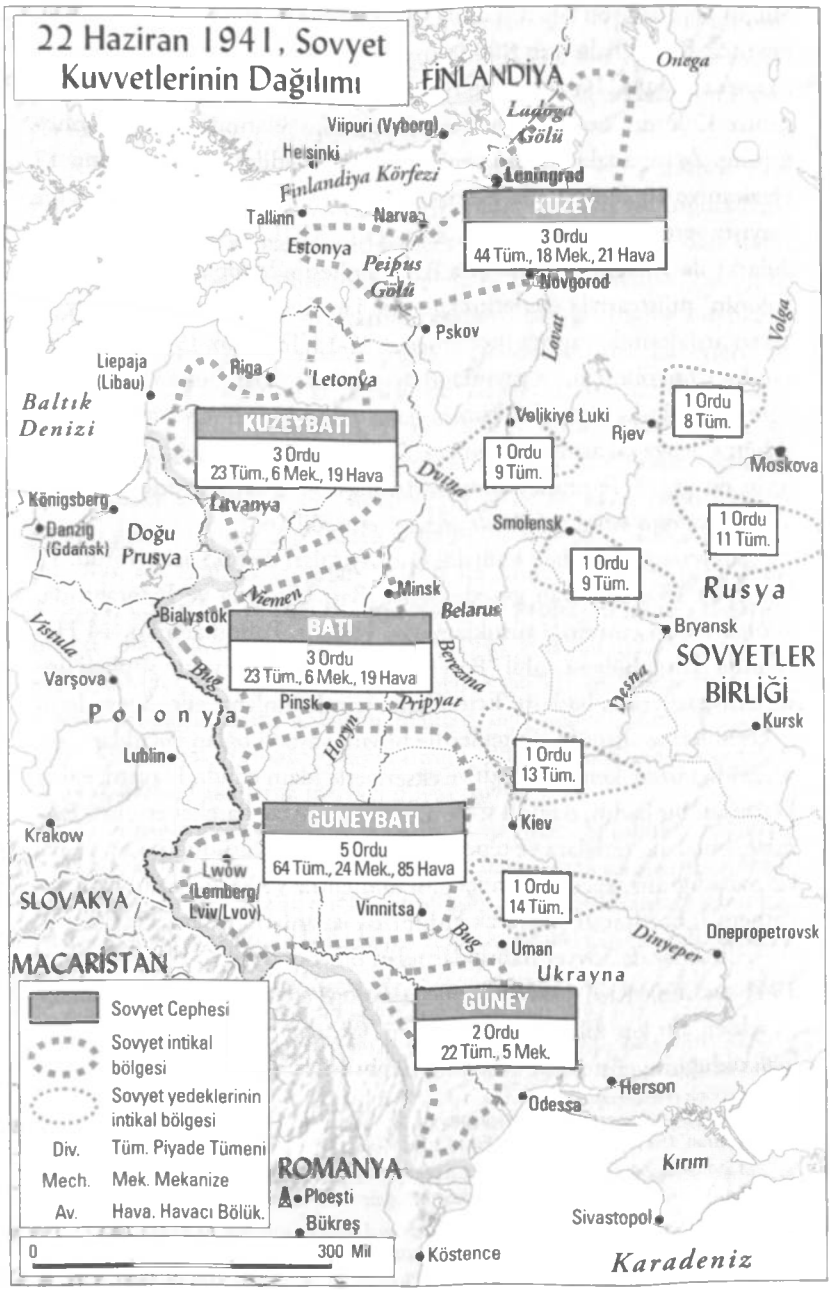
22 Haziran 1941, Sovyet Kuvvetlerinin Dağılımı
FİNLANDİYA
Onega
Ladoga Gölü
Viipuri (Vyborg)
Helsinki
Finlandiya Körfezi
Leningrad
KUZEY
3 Ordu
44 Tüm., 18 Mek., 21 Hava
Tallinn
Narva
Estonya
Peipus Gölü
Novgorod
Pskov
Lovat
Volga
Liepaja (Libau)
Riga
Letonya
Baltık Denizi
KUZEYBATI
3 Ordu
23 Tüm., 6 Mek., 19 Hava
Velikiye Luki
Rjev
1 Ordu
8 Tüm.
1 Ordu
9 Tüm.
Moskova
Dvina
Königsberg
Danzig (Gdańsk)
Doğu Prusya
Litvanya
Smolensk
1 Ordu
11 Tüm.
1 Ordu
9 Tüm.
Rusya
Niemen
Minsk
Belarus
Vistula
Bialystok
BATI
3 Ordu
23 Tüm., 6 Mek., 19 Hava
Bryansk
SOVYETLER BİRLİĞİ
Berezina
Varşova
Bug
Pripyat
Desna
Pinsk
Polonya
Kursk
Lublin
Horyn
1 Ordu
13 Tüm.
GÜNEYBATI
5 Ordu
64 Tüm., 24 Mek., 85 Hava
Kiev
Krakow
Lwow (Lemberg/ Lviv/Lvov)
SLOVAKYA
1 Ordu
14 Tüm.
Vinnitsa
Bug
Dnepropetrovsk
Dinyeper
Uman
MACARİSTAN
Ukrayna
GÜNEY
2 Ordu
22 Tüm., 5 Mek.
Herson
Odessa
Kırım
ROMANYA
Ploeşti
Bükreş
Sivastopol
Köstence
Karadeniz
Sovyet Cephesi
Sovyet intikal bölgesi
Sovyet yedeklerinin intikal bölgesi
Div. Tüm. Piyade Tümeni
Mech. Mek. Mekanize
Av. Hava. Havacı Bölük.
0
300 Mil

Romanya'dan, dokuzu Finlandiya'dan ve ikisi Macaristan'dan yapıldı. Aylardır Alman *Wehrmacht*'ının yanında Fin, Macar ve Rumen müdahalelerini de hesaba katan Sovyet askerî plancıları, hiçbirine şaşırmadı.[23]

Tabii Almanlar ve müttefikleri, savaş hazırlıklarında Ruslardan daha ilerdeydi. Mannerheim ve Fin Genelkurmayı, 3 ila 5 Haziran 1941 tarihlerinde, OKW ile işgal planları arasında eşgüdüm sağlamaya başladı. Finler, 475.000 askere tekabül eden 17 tümen ve 2 tugay kadar piyade sağlayacaktı. İttifaka 12 Haziran'da katılan Antonescu ve Rumenler, toplamda iki "ordu" ve 325.685 asker olmak üzere bir tank tugayı dahil, on bir piyade tümeni gönderecekti. 15 Haziran'a gelindiğinde, kuvvetlere çok donanımlı olmayan, 100.000 civarı asker katacak Slovakya ve Macaristan dahil oldu. Hitler'in büyük ortakları arasında sadece, 62.000 askeri ihtiva eden üç motorize tümen ile katılacak İtalya; muhtemelen *Führer*, Mussolini'ye büyük sırrını saklayacak kadar güvenmediğinden, her şeyden haberdar edilmedi. İspanya da hemen hemen 18.000 civarı gönüllüden oluşan "Mavi Tümen" ile katkıda bulunacaktı. Ana *Werhrmacht* güçleri, üç ordu grubuna bölündü. Alman işgali altındaki Polonya'da bulunan General Fedor von Bock yönetimindeki Merkez Ordular Grubu en güçlüsüydü; 31 piyade, dokuz tank ve biri *Waffen-SS* olmak üzere altı motorize piyade tümeni mevcuttu. Sovyet Ukrayna'sının karşısındaki, Güney Ordular Grubu komutanı General Gerd von Rundstedt idi. Onun da 25 piyade, bir *Waffen-SS* dahil üç motorize piyade, beş tank, bir dağ, dört hafif ve üç "güvenlik" tümeni bulunuyordu. Sonuncusunu Wilhelm Ritter von Leeb komutanlığındaki 20 piyade, 3 motorize piyade, 3 tank tümeniyle Baltık bölgesine intikal edecek, Kuzey Ordular Grubu teşkil ediyordu. Müttefiklerin tümenleri de eklendiğinde işgal kuvvetleri, (26'sı yedek) 152 tümen, 3 milyon civarı asker, 3.300 panzer, 2.250 savaş uçağı, 7.146 seyyar silah ve topçu silahlarından oluşuyordu. Bu sayılar Stalin'in insan gücü ve malzeme sayılarıyla karşılaştırıldığında sönük kalsa da, Sovyetlerin aksine Almanlar, silahlarını kuşanmış ve taarruza hazırdı.[24]

23 "O naruşeni sovetskoy granitsyi inostrannyimi samoletami s 10 po 19 iyunya 1941 g.," Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, belge no. 586, s. 396-397.

24 Post, *Unternehmen Barbarossa*, s. 248-253'te bulunan sayılar; müttefiklerin tümenleri için bkz., Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, s. 356-359.

Sevkiyatta Hitler'in Stalin'e üstünlüğünün kısmen sebebi, Alman verimliliği ve yakın zamanda kazandığı harp dönemi lojistiği tecrübesiydi. Almanların önde başlayabilmesinin bir başka sebebi de coğrafyadan kaynaklanıyordu. Barbarossa planlarına göre, dört ana tank grubundan üçünün bulunduğu Merkez Ordular Grubu'nun; Varşova, Brest, Minsk ve Smolensk'ten Pripyat bataklıklarının kuzeyindeki yaylalara hücum etmesi gerektiğinden, başlamak için en iyi zaman, mayıs ya da en geç haziran ortalarındaki yağışsız dönem olacaktı. Hitler'in nisan ayında Balkanlarda yaşanan karışıklıklardan evvel belirlediği ilk tarih 15 Mayıs'tı. Böylece Alman motorize tümenleri; Moskova, Leningrad ve Volga'ya yağmurlar başlamadan evvel ulaşmış olacaktı. 15 Mayıs'ta kesinleştirilen Sovyetlerin son savaş planlarında, ana darbeyi vuracak kuvvetler Pripyat bataklıklarının güneyine, Krakow ve Varşova'ya doğru kuzeybatıya, ikincil hücum kuvvetleri de Prag ve Budapeşte'ye yerleştiriliyordu. Almanlara nazaran daha kısa mesafe katedecek olan ve daha küçük çaplı planlanan Sovyet taarruzu için ocak, mart ve mayıs aylarında düzenlenen savaş tatbikatlarında, 1941'in Haziran ve Temmuz'unda tamamlanacak olan cepheye intikal takvimi göz önünde bulundurularak belirlenen tarih, *temmuz sonu ağustos başına* denk geliyordu.[25]

15 Mayıs planı ya da sonrasında, kuvvetleri 1941 Mayıs ve Haziran'ında Batı Cephesi'ne taşımaya yönelik verilen talimatlar; ister önleyici, ister savunma, ister başka türlü olsun, Stalin'in savaşı kafasına koymuş olduğunu gösteriyor. Stalin'in, Avrupa Rusya'sını hedef alan Alman liderliğindeki taarruzun kendisini beklediğine dair, dağ gibi birikmiş raporlara, 13 Haziran'da *Pravda*'da savaş niyetini reddetmesine rağmen, kendi hazırlıklarını hızlandırarak cevap vermiş olması hiç şaşırtıcı değil. "Victor Suvorov" müstearını kullanan muhalif tarihçi

25 Solonin, "Comrade Stalin's Three Plans" eserinde, 19 Temmuz'u Sovyet taarruzu için mümkün olan en erken, ağustos sonu eylül başını ise en geç tarih olarak gösteriyor. Sonrasında yağışlı sonbahar gelecek olduğundan, "Polonya'nın güneyi ve Balkanlar'da tam tekmil bir taarruza başlamak riskli olacaktı." Mel'tyuhov, *Upuşcennyi şans Stalina*'da askerlerin toplanması talimatlarını kaynak göstererek taarruzun en erken 15 Haziran 1941'de başlatabileceğini öne sürmüştür.
Uzmanların hepsi bu fikre katılmıyor. "Suvorov tezi" karşısında en öne sürülen en sert eleştirilerinin önde gelenleri Glantz'ın *Stumbling Colossus* (1998) ve Gabriel Gorodetski'nin *Grand Delusion* (1998) eserleri. Her iki yazar da Mel'tyuhov ve Solonin'in yakın zamanda yayınladığı, iyice belgelendirilmiş çalışmaya yahut Evan Mawdsley'nin *Thunder in the East* (2005) kitabının "Preperations and Perceptions" başlıklı birinci bölümünde benimsediği incelikli yoruma yanıt vermiş değil.

Vladimir Rezun, çok satan *Icebreaker* (1990) eserinde, Stalin'in 1941'de Almanya'ya karşı taarruz savaşı planladığını ilk kez ileri sürmüş, birçok Rus tarihçi de bu "Suvorov tezini" incelediğinde, binlerce ilgi çekici belge ortaya çıkarmıştı. 1990'ların sonlarında, şu an erişime kapalı aşırı hassas askerî arşivler dahil, Rus arşivlerinden istifade edilerek mevzubahis belgelerden oluşturulan iki kalın ciltlik eser, Moskova'da *1941 Yılı* ismiyle basıldı. Hükümet tahkikatına maruz kalmamak için çoğu müstearla yazan Rus tarihçiler, 1941 Haziran'ındaki Sovyet askerî vaziyetinin sırlarını incelemeye devam ediyor. Stalin'in savaşın eşiğindeyken ne gibi niyetleri olduğu ise hâlâ gizemini korumakta. *Perestroyka*'nın[26] son dönemlerinde İzvetsiya, Stalin'in 24 Mayıs 1941'de Timoşenko, Jukov, Kızıl Ordu Harekât Birimi Başkanı N. F. Vatutin, Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri Komutanı Pavel Jigarev gibi komutanlarını Kremlin'de ağırladığını gösteren bir kayıt defteri yayınladı. 2000 yılında Mihail Mel'tyuhov, *Stalin'in Kaçırdığı Fırsat* eserinde bu toplantıda "[Sovyet] askerî hazırlıklarının tamamlanması üzerine bir karar alındığını" öne sürdü. Öte yandan ne Mel'tyuhov ne de ilmi varisi Mark Solonin, toplantının deşifresini ortaya çıkaramamıştır. Katılanların hiçbiri, ardında günlük veya hatırat bırakmamıştır. Aynı durum, Stalin'in askerî şefleriyle 3, 6, 7 ve 9 Haziran 1941'de yaptığı toplantılar için de söz konusu. Toplantılara katılanların isimleri biliniyor; bunlar Timoşenko, Jukov, Vatutin ve Voroşilov. Ancak tartışılanlara dair bir bilgi bulunmuyor. *Politbüro*'nun ilerleyen dönemde, Yeltsin yıllarında, gizliliği kaldırılan "Hususi Dosyalar" içinde de söz konusu toplantıların kaydı yok.[27]

Hususi Dosyalar, Stalin'in Hitler'e karşı taarruz niyetini su götürmez biçimde kanıtlamasa da, nisan-haziran ayları arasında yürütülen hazırlıklardaki heyecan verici artışı ortaya koyuyor. İkinci Dünya Savaşı'nın genel tarihlerinde rast gelebileceğiniz, Hitler'in generalleri Barbarossa'ya hazırlanırken, Stalin ve generallerinin ayakta uyuduğu anlayışı saçmalıktan ibaret. Sovyet askerî hazırlıkları ve taarruz

26 Ru. *Yeniden Yapılanma*. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Mihail Gorbaçov'un devlet başkanı bulunduğu 1980'lerden başlayarak yıkılış dönemine dek süren, mali ve siyasi sistemlerde gerçekleştirdiği reform. Komünist sistemin kabuğunun kırılmaya başladığı dönem. (ç.n.)

27 Mel'tyuhov, *Upuşçennyi şans Stalina*, s. 411; Solonin, "Comrade Stalin's Three Plans" ve "25 June: Stupidity or Aggression?", *a.g.e.* "June 1941: Final Diagnosis" (2013), Erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_mark-solonin-june-1941-final

niyetinin boyutu, *Politbüro*'nun 171 No.lu 24 Mart 1941 tarihli kararından anlaşılabilir. Talimatnameyle NKVD, Nazi İmparatorluğu sınırında, nisan ayında başlamak üzere, 25.000'i Rusya'nın Avrupa topraklarında yol yapımında çalıştırılan işçi taburlarından alınıp, toplamda 400.000 köle işçi görevlendirilerek, 251 askerî havaalanının inşa edilmesi ile yetkilendirildi. NKVD, bu kapsamda 2.300 mühendislik öğrencisini de göreve çağırabilecekti. Stalin'in askerî akademi mezunlarına yaptığı konuşmasında, savunma doktrininin terk edildiğini ilan ettiği gün olan 5 Mayıs 1941'de *Politbüro*, NKVD'yi, havaalanı inşaatı taburlarında çalıştırmak üzere 1913-1921 yılları arasında doğan, hâlihazırda Kızıl Ordu'ya çağrılmamış 100.000 işçi toplamakla yetkilendirdi. 1941 baharında *Politbüro* tarafından, her gün; silah, *T-34* ve *KV* model tank, tanksavar, *MIG* model avcı ve hafif bombardıman uçağı, silah sistemi ve mühimmat alımına, Alman hududu yakınlarında tank parkları ve petrol depolarının inşasına ve daha pek çok alana yönelik müstacel kararlar geçirildi.[28]

Günümüzde mevcut olan, Sovyetlerin, 22 Haziran 1941 öncesindeki agresif askerî hazırlıklarına yönelik arşiv kayıtları dahi, Hitler'in Barbarossa'yı önleyici savaş (*Präventivkrieg*) olarak başlattığını düşündürmüyor.[29] Takvimler henüz 30 Mart'ı gösterirken *Führer*, generallerine, Barbarossa'nın "imha savaşı" (*Vernichtungskrieg*) olacağını, stratejik sebepler kadar ırkî-ideolojik sebeplerle de savaşılacağını söylemişti. Bahsettiği ırkî-ideolojik sebepler, işgal edilen bölgelerden Yahudiler ile Slavları temizlemek ve "Bolşevizm'in asosyal suçluluğunun" kökünü kazırken, Ukrayna'da Almanlara *lebensraum* hazırlamaktı. Zamanlama

28 24 Mart 1941 tarihli, 171 No.lu *Politbüro* kararı "O meropriyatiyah po obespeçeniyu stroytel'stva 251 aerodrama dlya Narkotama Oboronyi v 1941 godu," RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 33; 5 Mayıs 1941 tarihli, 40 No.lu karar, RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 34.
Silah, silah sistemi alımı; petrol depoları inşaatı gibi konulardaki diğer kararlar için, *Politbüro* dosyalarının 1941'in ilk altı ayına ait rastgele bir sayfasına bakabilirsiniz, örn. 10 Nisan 1941 tarihli, 1 No.lu karar ("O reorganizatsi sistemyi aviatsionnogo tyila") *MIG* avcı uçaklarının üretim takviminin hızlandırılmasına dair, RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 34.

29 En azından kelimenin tam anlamıyla müstakbel Sovyet taarruzunun önünü almak amacıyla yapmadığı aşikâr. Goebbels 16 Haziran 1941'de günlüğüne Hitler'in, "Harekete geçmemiz lazım. Moskova Avrupa bitip tükenene kadar savaşa girmemeye niyetli. Hâliyle o zaman Stalin Avrupa'yı Bolşevikleştirip kendi hâkimiyeti altına almak için harekete geçecek. Bir taşla bütün hesabını bozacağız." dediğini kaydediyor.

konusunda da Hitler, taarruz kararını hudutta Sovyet zırhlıları ve hava üslerinin yığılmaya başlanmasından çok önce, hava muhalefeti ve diğer bölgelere yayılmakta olan harekâtlara bağlı olarak, 1940'ın Aralık ayında aldı. Hitler'in söz konusu dönemde ve sonrasındaki ifadelerine dayanarak, bu karara yol açan en önemli sebebin, Sovyet seferberliği değil; Stalin'in kendisine 1940'ın Kasım ve Aralık aylarında şantaj yapmaya çalışması olduğu çıkarımında bulunulabilir. 22 Haziran 1941'de başlayan harekâta meşruiyet kazandırmak için yaptığı, "Alman Halkına Söylev'inde," Alman sınırında Sovyet askerî seferberliği ve Yugoslavya'daki darbe gibi son tahriklerin sadece üstünden geçmesine rağmen, eski defterleri açmıştı. (Darbenin kabahatini de Churchill ve Stalin'de buluyor, Roosevelt ve hâlâ tarafsız ABD'den bahsetmekten kaçınıyordu.) Führer, Molotov'la Berlin'deki nahoş görüşmesinden, Almanların Romanya ve Finlandiya'dan çekilmesini, Bulgaristan'a "garanti" vermeyi, Türk boğazlarını işgal etme hakkını istediğinden ayrı ayrı bahsederek Stalin'in, 25 Kasım'da verdiği ültimatomunu anlattı, "Moskova dostluk anlaşmamızı bozmakla kalmadı, ona ihanet etti!" diyerek âdeta kükredi.[30]

1939 Ağustos'unda, Moskova'da şeytanla imzalanan anlaşma, 1941'e gelindiğinde artık güven vermiyordu; kim başlatırsa başlatsın, bir savaşın çıkacağı neredeyse kesindi. İlk taarruza kimin geçeceği, düşman hava sahasını sağlayacağı ve hava alanları ile tank parklarını yok edeceği çok şeyi belirleyecekti. Sovyet komutanları, *vnezapnost'* (anilik) olarak ifade edilen sürpriz unsurunun ehemmiyeti konusunda, en az Alman mevkidaşları kadar talimliydi. Kızıl Ordu, 1939 Kasım'ında Finlandiya'da taarruzu başlatan taraftı. 1940 Haziran'ında Baltık devletlerini üç günden az zamanda ezip geçmişti. Besarabya'yı, Rumen ordusu ne olup bittiğini anlamadan silip süpürmüştü. Stalin'in 5 Mayıs konuşmasından sonra parti propagandacıları, "Kızıl Ordu personeli ve tüm Sovyet halkının, vatanseverlik, devrimci kararlılık ve *düşmanı yıkıp*

30 Hitler'in 22 Haziran 1941 tarihli söylevi, Bulgar Telgraf Ajansı'nın kopyası, BSA, fon 176, opis 8, del' 985, list' 1 ve b.a.
Ribbentrop'un açıklaması: Ribbentrop'tan Molotov'a, 22 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, s. 417-419.
Halder: *The Halder Diaries*, çev. Trevor N. Dupuy, c. II, s. 845 (30 Mart 1941 tarihli kayıt).
Hitler'in 16 Haziran 1941'de Goebbels'e söyledikleri, *Goebbels Diaries 1939-1941*, çev. Fred Taylor, s. 414.

geçecek bir taarruza geçmeye canı gönülden hazır olması üzere Bolşeviklik aşılanmasını hızlandırılmakla" görevlendirildi.[31]

Stalin ve komutanlarının 1941 Haziran'ında karşılaştığı sorun, Almanların hücuma yönelik planlama ve lojistikte onlardan daha iyi olmasıydı. Almanların erken davranacakları, Sovyet komuta kademesinin kafasına dank ettiğinde, yavaş yavaş korkunun esiri olmaya başlamışlardı. 17 Haziran Salı günü Berlin'deki NKVD üst düzey görevlisi, Stalin'e, "Alman askerî hazırlıkları tamamlandı. Her an taarruza geçebilirler." diye bildirdi. *Vojd*, ordu ve dış istihbarat şeflerini Kremlin'e çağıracak kadar panikledi. 1940 sonbaharından bu yana, Alman askerî hazırlıklarına dair tüm istihbarat raporları toplandı ve Stalin'e üç gün sonra teslim edildi. 17 Haziran'da *Politbüro*, 19 No.lu kararını yayınladı. Bu kararla 1941 Temmuz'una dek, Kızıl Ordu'ya 3.700 yeni siyasi komiser "*politruk*" atanacak, tüm komiserler "zinde, sağlıklı ve... yirmi iki ila otuz yaş arasında" olacaktı. 18 Haziran'da NKVD, 34 Alman Büyükelçiliği çalışanı ve yakınlarının Moskova'yı terk ettiğini, bazılarının da vize için başvurduğunu bildiren bir rapor iletti. Alman Büyükelçiliği avlusunda bir ateş yakılıp kâğıtların yakıldığı görüldü.[32]

Panik Kremlin'e hâkim oldu. Timoşenko ve Jukov, Almanların işgalin eşiğinde olduğu kanaatindeydi. Stalin'i sinirlendirecek kadar emin olsalar da hâlâ inanamıyorlardı. 16 Haziran'da *Vojd*, askerî istihbaratın başı Merkulov'un, "Alman Hava Kuvvetleri'ndeki o 'köstebeğine' gidip anasını bellemesini söyle." diyerek kulağını çekti. Stalin'in 18 Haziran'da Kremlin'de generallerine söylediği, daha sonraları Timeşenko tarafından aktarılan sözleri incelediğimizde, Sovyetlerin Almanlara karşı savaş hazırlıklarının yoğunluğunu ortaya koyduğu kadar, aynı oranda Stalin'in inkârcılığı hakkında da ipucu verdiğini görüyoruz. Timoşenko'nun aktardıklarına göre Stalin, Timoşenko için, "Milleti savaşa hazırlayan o, ama kafasına sıkmak lazımdı." diyerek köpürmüştü.

---

31 Alıntı ve *vnezapnost'* kavramının tartışılması için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 37, 39. Vurgu eklenmiştir.

32 19 No.lu *Politbüro* kararı, 17 Haziran 1941 ("Ob otbore 3700 kommunistov na politraboty v Krasnuyu Armiu"), RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 36.
"Alman askerî hazırlıkları tamamlandı." için bkz., Merkulov Berlin'de bulunan NKVD yetkilisinin Molotov ve Stalin'e ilettiği rapor, 17 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, s. 382-383.
Stalin'in istihbarat şeflerini toplaması, Alman tahliye hazırlıkları ve belgelerin yakılması üzerine NKVD raporları için bkz., Gorodetsky, *Grand Delusion*, s. 297-298.

Biraz yumuşayıp bu, "beyni küçük olan iyi adamı" bağışlamayı kabul ettikten sonra, "...yüksek sesle, 'Sınırda askerleri bizden izinsiz hareket geçirerek Almanları kışkırtırsan çok kelle gider, benden söylemesi.' demiş ve kapıyı çarparak dışarı çıkmıştı."[33]

Alman taarruzu kapıdayken Kızıl Ordu, kendini bitmek tükenmek bilmeyen seferberlik hazırlığı yüzünden, iki arada bir derede kalmış hâlde buldu. Kendilerine ne Almanlara taarruz etme ne de Alman taarruzuna hazırlanma emri verilmişti. Batıya, Alman hududuna doğru giden kara ve demir yolları; tanklar, asker nakil araçları, teçhizat kamyonları ve petrol taşıyan tren vagonları ile kaynıyordu. Cepheye doğru 100.000 ton petrol yola çıkarılmıştı; üstüne ikmal malzemeleri, mühimmat ve yedek parçalar da yoldaydı. Sınır yakınlarında yüzlerce havaalanı ve tank parklarının inşaatı devam ediyordu, çoğunun daha çatısı yoktu. 19 Haziran Salı günü Timoşenko ve Jukov, *Politbüro*'ya "Havaalanları, üs ve diğer askerî hedeflerin kamufle edilmesi (*maskirovka*) adına elle tutulur hiçbir şey yapılmadığını" bildirdi. Tank parkları, motorize araç merkezleri ve cephanelikler ile "yanıcı maddelerle" dolu yakıt depolarının, havadan görünür vaziyette tamamen açıkta olduğuna dikkat çekti.[34]

Sorunu teşhis etmek bir meseleydi, çözmek ayrı bir mesele. *Politbüro*, batı sınır bölgelerindeki yeni havaalanlarının görünür yüzeylerinin, 1 Temmuz'a dek "etraflarındaki tarlalara" mümkün olduğunca benzetilmesi emrini verdi, ancak olayların gelişmesiyle bu karar, anlam ifade etmeyecekti. *Politbüro*, "Tank, zırhlı araç, nakil aracı, hususi ve komutanlık araçlarının maskelenmesinin de (*okrasku*)" o tarihe dek tamamlanmasını istedi. Alman bombardıman uçaklarını aldatmak üzere başlanan, "8 ila 10 adedi düşman sınırının 500 kilometre yakınındaki her bir hava üssünün," çevresinde bulunacak sahte havaalanlarının inşasının da 5 Temmuz'da bitirilmesi hedefleniyordu. Söz konusu havaalanlarının her birinde "40-50 adet sahte uçak" bulunacaktı. Alman sınırındaki diğer Kızıl Ordu üsleri ve tank parklarına gelince, onların kamuflesinin tamamlanmasının 15 Temmuz 1941'i bulacağı hesaplandı. "Kamuflaj

33 Gorodetsky, *Grand Delusion*, s. 299'da alıntılanmıştır.
"O 'kaynağına'...söyle", Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 354.

34 Stalin'e Timoşenko & Jukov pusulası, 19 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, s. 392.

harekâtının" kritik önem taşıdığı, yönetiminin Stalin'in Gürcü soydaşı "Yoldaş Beria" ve NKVD'ye verilmesinden belliydi.[35]

19 Haziran 1941'de NKVD, "Moldova SSC" adı verilmiş işgal altındaki Romanya'da düşman ajanı olduğundan şüphelenilen 19.585 kişiyi tutukladı. Bunlardan 5.106'sı şüpheli yetişkin erkekti, geri kalanları da aileleri. Litvanya'da talihsiz 34.260 kişi daha toplanıp, Sovyetlerin iç kesimlerine sürüldü. Estonya'da 12.000'i daha aynı kaderi paylaştı. Tehcir edilen 14.693 Letonyalının 3.065'inin çocuk olduğu, bu sayının da yarısını "altı yaşından küçüklerin" oluşturduğu biliniyor. Teyakkuz hâlinin alameti olarak NKVD, "Batı Belarus" olarak adlandırdıkları Sovyet işgali altındaki Polonya'nın, Alman bölgesiyle sınırındaki gözetleme noktalarının her birine, 20 Haziran Cuma itibarıyla gece on bir ile sabah beş arasında en az üç nöbetçi bulundurulması ve haziran sonuna dek tüm hava değişimi ve günlük izinlerin iptal edilmesi talimatını verdi.[36]

Stalin ile Ukrayna'daki parti lideri Nikita Kruşçev arasında aynı gün geçen konuşma, Stalin'in Alman işgalinin arifesinde neler düşündüğüne dair ilgi çekici bir ipucu veriyor. En mühim cephe olan güneybatı cephesinin siyasi yönetimini üstlenmesi beklenen Kruşçev, Hitler saldırdığı takdirde Moskova'da mahsur kalacağından endişe ediyordu. *Vojd*'u, "Yoldaş Stalin, gitmem lazım. Savaş her an başlayabilir, burada Moskova'da ya da yolda yakalanabilirim." diye ihtar etti. Kiev'e ancak bir gecelik tren yolculuğu ile varabilirdi. Stalin kendisine, hemen, "Evet, haklısın. Gitmen lazım." cevabını verdi. Kruşçev istasyona gitmek üzere acelen ayrıldı. Kiev'e 21 Haziran Cumartesi günü öğlen varabildi. Yirmi yıl sonra kaleme aldığı hatıratında, bu günleri anarken Stalin'in hemen razı olmasını, onun da 20 Haziran'da Nazi Almanya'sıyla savaşın "patlak vermek üzere" olduğunu bilmesine bağlayacaktı.[37]

35 *A.e.* Kararın görevin Beria'ya verilmesini de içeren daha ayrıntılı 20 Haziran 1941 tarihli raporu da "Hususi Politbüro Dosyaları'nda" bulunuyor; RGASPI, fon 17, opis' 1672, del' 36.

36 Pleshakov, *Stalin's Folly*, s. 93.
NKVD 19 Haziran önlemleri: Moldova SSC'de bulunan NKVD için, Sazyikin, 19 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 584, s. 394-395; "Prikaz naçal'nika Pogranvoysk NKVD belorusskogo okruga ob usileni ohranyi granitsyi.", 20 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 591, s. 399.
Baltık sürgünleri, Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 222.

37 Kruşçev, *Vospominaniya*, c. I, s. 233-234.

Felaketle yüz yüze olan Stalin'in; komutanlarının, daha aktif savunma önlemleri alması yönündeki tavsiyelerine direnişi de nihayet buldu. 21 Haziran Cumartesi günü, Berlin'deki Sovyet Büyükelçiliği'nin; sınırdaki Alman askerî eylemleri için, Alman Dışişleri Bakanı'ndan açıklama talep etmesi istendi, alınan cevap tatmin edici bulunmadı. Sovyet diplomatlara Ribbentrop'un şehir dışında olduğu ve ulaşılamadığı söylendi. Sovyet askerî istihbaratı, Almanya'nın yanında Romanya, Macaristan, Slovakya ve Finlandiya'nın da "tam tekmil savaşa hazır olduğunu" bildirdi. Firari Sovyet sempatizanlarından akın akın gelen raporlarda, yaklaşan taarruzun uyarısı yapılıyordu. Jukov ve Timoşenko, cumartesi gecesi Kremlin'i arka arkaya arayıp cephedeki kaynaklarından edindikleri, Almanların şafakta saldıracağına dair istihbaratı iletiyordu. Gece yarısından hemen önce *Vojd*, nihayetinde inadından vazgeçti ve Leningrad, Baltık bölgesi, Kiev'in batısı ve Odessa askerî bölgelerinin "çatışmaya hazır" olmasını emretmesinin yanında, bu emirle çelişen bir şekilde, komutanların Almanlara taarruz sebebi verecek "kışkırtıcı" bir harekete girişmekten kaçınmaları uyarısında bulundu. Bu durum cephedeki komutanlarda, düşman taarruza başlarsa nasıl cevap verecekleri konusunda şaşkınlık yarattı.[38]

Tüm bu işaretlere rağmen Kruşçev, Jukov, Timoşenko ve Sovyet komuta kademesindeki, belki Stalin dışında, neredeyse hiç kimse, Alman işgalinin kapıda olduğundan şüphe duymuyordu. *Politbüro*, Hitler taarruza geçmeden evvelki son saatlerde, Timoşenko ve Jukov'un, mayısta planladığı taarruz harekâtıyla bağlantılı kararlar yayınlamaya devam etti. 18 Haziran'da, hudut yakınlarındaki havaalanlarının acilen kamufle edilmesi talimatlarını baltalayan bir emir verildi. Sınır bölgelerindeki "faal" havaalanlarının inşasının hızlandırılmasına yönelik bu emirde, görevin bu kez, 1 Ağustos'a dek tamamlanması hedefleniyordu. Yapılan askerî hava sahalarını saklamak yerine, yenilerin inşaatının hızlandırılması sayesinde, *Luftwaffe* pilotları hedeflerin konumunu kolayca belirleyebildi. Pilotların tek yapması gereken gözü kulağı açık tutmaktı. Stalin 19 Haziran'da yeni bir havacılık yönergesi oluşturdu: Hafif bombardıman uçağı alayında liderlik edecek sekiz *Petlyakov Pe-2*, üç *Su-2*

38 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 37'de alıntılanmıştır.
Firarilerden gelen raporların bildirilmesi, Kotkin, *Stalin*, c. II, s. 895'te alıntılanmıştır; Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 357.

Suhoy, iki *Ilyuşin Il-2* dahil "günde elli uçak" üretilecekti. Savaş öncesi son *Politbüro* kararnameleri, belirli fabrikalarda belirli uçaklar için günbegün üretim hedefleri belirliyordu. Tretyakov'da bulunan 1 No.lu Fabrika'nın, 10 Temmuz'a dek günde üç, 15 Temmuz'a dek beş, 20 Temmuz'a kadar sekiz ve Kızıl Ordu'nun nihayetinde savaşa hazır olabileceği 25 Temmuz'a kadar da günde 16 *Mig-3* üretmesi gerekiyordu.[39]

22 Haziran 1941 Pazar sabahının erken saatlerinde Alman savaş uçaklarının akın akın Sovyet hava sahasına girmeye başladığı raporları geldikten sonra bile *Politbüro*, Stalin'in muazzam savaş makinesine eklenecek malzemeleri adım adım takip etmeye devam ederken, otomatik pilota bağlamış gibi, üretim talimatları gönderilmeye devam ediyordu. Ancak plan dönemi bitmişti. Titanların savaşında ilk darbe Hitler'den gelmişti.

39 "O hode vyipolneni ukazani tov. Stalina po vyipusku 50 samoletev v den'," Devlet Savunma Komisyonu'nun 17 Haziran 1941 tarihli görüşmesinin protokolü, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 565, s. 378-380; özel üretim hedefleri için bkz. 20 Haziran 1941 tarihli 84 No.lu *Politbüro* kararı, RGASPI, fon 17, opis' 17, del' 36.

17

Hitler Stalin'in Savaş Makinesini Ezip Geçiyor

22 HAZİRAN 1941 gecesiydi. Saat üçü geçiyordu. Nazi Almanya'sı ve müttefikleri, Baltık'tan Karadeniz'e, Sovyetlerin bin altı yüz kilometre uzunluğundaki batı sınırı boyunca, top ateşine başladı. Hududun ötesinde Alman komando ve paraşütçüleri, telefon ve telgraf hatlarını kesip radyo vericilerini devre dışı bırakarak, Kızıl Ordu'nun iletişimini mahvetmeye koyuldu. *Luftwaffe*, dakikalar içinde Rus hava sahasının kontrolünü ele geçirdi, ilerleyen piyadelere havadan yakın desteğe başladı ve *VVS* komutanları, avcı ve hafif bombardıman uçaklarını havalandıramadan, Almanlar yüzlerce Sovyet savaş uçağını patlattı. Şafak sökmeden Alman pike bombardıman uçakları gökyüzüne hâkim oldu, Sovyet hududundan yüzlerce kilometre içeride bulunan; Brest, Bialystok, Minsk, Lvov, Kiev, Jitomir ve daha birçok şehri "kurşun yağmuru"na tuttu. *Stuka*lar uzak doğuda ve Kırım'ın Sivastopol şehrinde dahi görülüyordu. Barbarossa tam gaz başlamıştı.

Alman ordusu erken dönemde akıllara ziyan zaferler kazandı. İlk bombardımandan sonra *Wehrmacht*, sınırı geçti ve bazı tahminlere göre saatte 960 kilometre kare toprak ele geçirerek, sistemli bir şekilde mesafe kat etmeye başladı. *Luftwaffe*, savaşın sadece ilk gününde, Sovyetlerin sınır bölgesindeki altmış altı hava üssünü devre dışı bıraktı ve doğrudan imha etti. Sovyet ve Alman tahminleri büyük farklılık gösterdiğinden net bir sayı verilemese de en az 800, muhtemelen 1.400 civarı savaş uçağı karadayken olmak üzere toplamda 1.200 ila 1.800 Sovyet savaş uçağı da yine ilk günde ekarte edildi. Belarus'ta Bock'un mekanize Merkez Ordular Grubu amansız bir verimlilikle yol alıyordu. Almanların 1918'de Bolşeviklere barış şartlarını dikte ettiği Brest-Litovsk'ta,

kaledeki askerler günlerce dirense de kentin etrafı daha ilk gün, saatler içinde sarıldı. İşgalin ilk günü sona erdiğinde Bock'un kuvvetlerinin ileri kademesi neredeyse altmış beş kilometre ilerledi. Taarruzun ilk haftasında, "Batı Cephesi'nde" Sovyet hava komutanlığı, 1.850 uçağının aşağı yukarı yarısını yitirdi.[1]

Almanlar Baltık cephesinde de neredeyse merkez cephedeki kadar hızlı ilerliyordu. Von Leeb'in Kuzey Ordular Grubu, Batı Dvina'nın köprübaşlarını, 3 kayıp 14 yaralı vererek, bütünlüğü bozulmadan ele geçirdi ve VI. Panzer Tümeni havi olmak üzere, tam kuvvetinde nehri geçti. Coğrafi açıdan en bütünlüklü, hududun ardında ise en az stratejik derinliği bulunan cephe olan Baltık cephesi, *Luftwaffe*'nin pike bombardıman uçaklarınca tahrip edildiği bombardıman harekâtına maruz kaldı, bu esnada *VVS*, üç günde 1.080 muharip uçağın 920'si gibi dudak uçuklatacak sayıda uçağını kaybetti.

Sovyetler ancak ağır silahlandırılmış güneybatı cephesinde yarım yamalak bir savunma toparlayabildi. *Wehrmacht*'ın Feldmareşal von Rundstedt komutanlığındaki Güney Ordular Grubu, ilk gün 25-28 kilometre yol katedebildi. Buna rağmen Kiev askerî bölgesi, işgalin ilk günlerinde, 1.760 uçağının, 230'u havalanamadan imha edilmiş olmak üzere, 340'ını yitirdi. Stalin savaşın ilk gecesinde Beria'ya teessürle şöyle diyecekti: "Alman hava kuvvetleri, havaalanlarının her birine ulaşmamıştır herhalde."[2]

Öncesinde savaş ilanı olmasa da, Almanlar diplomatik formaliteleri uyguladı. Schulenburg taarruz arifesinde Molotov'un ofisini arayıp gece üçte, neredeyse taarruzla eş zamanlı, bir acil görüşme talep etti. Ribbentrop'un, Schulenburg'un "en derin teessürle" aktardığı beyanatında, son dönemde Alman hududunda Sovyet güçlerinin yoğunlaştırılması şikâyetlerine atıfta bulunuluyor ve açıkça Alman hükümetinin "askerî önlemlerle" karşılık verme zorunluluğunu hissettiği

1 Solonin, "June 1941: Final Diagnosis", *a.g.e.*
22 Haziran'ında zayi olan uçaklara dair Alman tahminleri (karada 1489, havada 322) ile Rus tahminleri (karada 1200, havada 800), *Sovyet Air Force in World War II* (1973) eserinde karşılaştırılmaktadır. Ayrıca bkz., Roberts, *Stalin's Wars*, s. 85.

2 *A.e.*; Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 59-63; Pleshakov, *Stalin's Folly*, s. 106-111, 122-123.
Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 369'da alıntılanmıştır.
Rundstedt'in 25-28 kilometre kat etmesi: Erickson, *Road to Stalingrad*, s. 131.

ifade ediliyordu. Molotov, Ribbentrop'un neden ilişkileri koparmadan önce herhangi bir talepte bulunmadığını sorduktan sonra, Alman liderliğindeki taarruz için, "Tarihte eşi benzeri görülmemiş bir güven ihlalidir. Bunu hiçbir şekilde hak etmedik." diye kükredi. Hitler'in taarruza meşruiyet kazandırmaya çalıştığı, Stalin'in Moskova Paktı'na "ihanet ettiğini" söylediği konuşması, sabah 05.30'da radyo kanallarında yayınlandı. *Führer* konuşmasını, "Alman İmparatorluğu'nun ve halkımızın kader ve istikbalini askerlerimizin ellerine bırakıyorum." diyerek tamamladı. Prag'dan Paris'e, Avrupa'nın her köşesinde görevlendirilmiş bin kadar Sovyet diplomatı, teknik olarak düşman hatlarının ardında kalmış olduğundan, diplomatik personel ve ailelerinin mübadelesi için yapılan ayarlamaların hayata geçirilmesi çok zorlayıcı olacak, bu ayarlamalar dışında da savaşın, Doğu'nun dört bir yanına yayılacak dehşeti söz konusuyken, merhamet gösterilmeyecekti.[3] [4]

Bu felaketler gerçekleşirken Stalin ne işler peşindeydi? Literatürdeki genel kanıya göre, buhrana girmiş ve Kremlin'den, temmuz başında daçasında Sovyet halkına seslenene kadar, neredeyse iki haftalığına kaybolmuştu. İddiaların içerisinde makul görülebilir bir tanesi, Stalin'in işgali duyunca zum olana kadar içtiğiydi. Olayların bu yorumu Robert Duvall'un HBO filmi *Stalin*'deki (1992), Altın Küre kazanan

3 1941 Haziran'ının sonuna dek Almanlar, Avrupa'nın kendi hâkimiyeti altında kalan bölgelerinden, 979 Sovyet diplomatı topladı ve resmi olarak tarafsız olsa da, Mihver yanlısı olan Bulgaristan ile tarafsız Türkiye arasındaki sınırda bulunan Svilengrad'a gönderdi. Ülkelerin yetkilileri, Berlin'e işlemden geçirmek zorunda kaldıkları Rusların çokluğundan dem vuruyordu. Aksine Molotov, Alman diplomatları serbest bırakmadan önce yaz boyu ayak diremiş ve Ribbentrop'un münasip usullerle Japonya'ya gönderilmeleri talebini reddederek, diplomatları sınırdan "Mançukuo" tarafına bırakıp gitmişti. Alman diplomatlar, 6 Eylül 1941'de SSCB'den ayrılmalarına müsaade edilmeden önce, soyup soğana çevirerek aşağılanmıştı. Diplomatların maruz kaldığı bu Bolşevik usulü aşağılanma, Stalin'in hoşuna gitmiş olmalı. Yapılan bu son yağma operasyonunda Sovyet yetkililer aralarında "49 saat, 74 yüzük, 32 broş, 28 bileklik, 69 gümüş ve 2 altın kaşığın," dört kamera ve enteresan bir şekilde barometrenin bulunduğu, öncekilere nazaran daha değersiz eşyalara, konmuştu.

4 "V. M. Molotov s poslom Germani v SSSR F. Shulenbergom," 22 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, belge no. 608, s. 431-432.
Hitler'in 22 Haziran 1941 tarihli konuşması, *a.g.e.*
Zaman çizelgesi hakkında daha fazla bilgi için bkz., Moorhouse, *Devils' Alliance*, s. 252-254.
Diplomatik mübadelenin ayrıntıları, Moskova Bulgar sefaretinin 27-28 Haziran, 6 Temmuz 1941 tarihli raporları, BSA, fon 318K, opis 1, del' 242'de alıntılanmıştır.

performansıyla zirvesine (yahut en düşük noktasına) ulaştı. Bu son derece ilgi çekici hikâyenin kaynağı, *Vojd* ile arasına mesafe koyan, 1956 Şubat'ındaki meşhur "Gizli Konuşma"sı ile selefini korkaklıkla suçlayan Nikita Kruşçev'dir. Kruşçev, olayları şöyle aktarıyor:

> "Cephede en başta yaşadığımız felaket ve yenilgilerden sonra, Stalin, her şeyin sona erdiğini düşünmüş... sonrasında bir süre askerî harekâtları yönetmemiş, hiçbir şey yapmamıştı. Göreve, ancak *Politbüro* heyeti kendisini ziyaret edip cephedeki durumun iyileştirilebilmesi için acilen atılması gereken adımları anlattıktan sonra dönmüştü."[5]

Perestroyka dönemi ve komünizm sonrası yıllarda ortaya çıkan bir anlatıda ise, Stalin'in işgalin üçüncü gününde Beria'ya, Bulgar Büyükelçi İvan Stamenov aracılığıyla Hitler'e barış yoklaması yapması emrini verecek kadar umutsuz olduğu iddia ediliyor.[6] Stalin'in buhrana girdiği efsanesi, Stalin'in olumlu bir portresini çizmese de, Rusların hâlâ benimsediği milli anlatısının temel bir unsuru olan Sovyetlerin 1941'deki sebepsiz yere başlatılmış, beklenmedik Alman taarruzunun masum kurbanı tavrıyla uyuşuyor. Kalıcılığına şaşmamak gerek.[7]

Efsanenin neredeyse hiçbir doğruluk payı yok. Kruşçev'in ilerleyen dönemde kayıt dışı olarak, bizzat "Zerre kadar siyasi mantığı olan kimse, kandırıldığımıza, sürpriz bir taarruzla arkadan vurulduğumuza inanmaz" dediği biliniyor. Kremlin'in, komünizmin çökmesiyle erişime

5 Kruşçev'in "Gizli Konuşma'sının" İngilizce tercümesinin erişim adresi: https://novaonline.nvcc.edu/eli/evans/his242/Documents/Speech.pdf

6 Bu yorumun kaynağı sabık NKVD subayı Pavel Sudaplatov'dur. Dmitri Volkogonov'un *Stalin* (1988) eserinde ve Sudaplatov'un *Special Tasks* (1994) isimli hatıratında ileri sürülüyor. Beria-Stamenov barış girişimi Antony Beevor'un çok satan kitabı *Stalingrad*'da (1998) da kendine yer buluyor. Sudaplatov öyküsünü ilk kez, 1953'te Beria'yı gözden düşürmek üzere acelen yürütülen *Politbüro* kampanyasında sorguya alındığında anlatmış, güvenilirliğine gölge düşürmüştü. Bugüne dek Alman ya da Bulgar arşivlerinden, Sovyetlerce 1941 Haziran yahut Temmuz'unda başlatılmış gayriresmî barış müzakerelerine dair herhangi bir kanıt ortaya çıkarılmış değil.

7 Olayın en mantıklı anlatısı için bkz. Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, s. 412-413; Beevor, *Stalingrad*, s. 9.
Sudaplatov *Special Tasks* eserinde (s. 428-429) tarihi 25 Temmuz 1941 olarak değiştirdiğinden güvenilirliğine daha da şüphe düşüyor. Sudaplatov'un 1953'teki sorgusu: "Ob'yasnitel'noy zapiski P. A. Sudoplatova s Sovet Ministrov SSSR 7 Aug 1953," Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, belge no. 651, s. 487.
Meseleye getirilen ilginç bir bakış açısı için bkz., Overy, *Russia's War*, s. 96.

açılmış kayıt defterleri, Stalin'in 22 Haziran günü tüm gün çalıştığını, ilk ziyaretçileri olan Molotov, Beria, Jukov, Timoşenko ve Mehlis'i sabah 5.45'te kabul ettiğini doğruluyor. *Vojd*, 07.15'te cephedeki tüm komutanlara gönderilen, geceki müphem talimattan ayrı tutulmak için "2. No.lu Talimat" olarak adlandırılan emriyle, "düşman kuvvetlerini yok etmelerini" buyurdu. Stalin'in işgalin başladığı gün halka seslenmeyi reddettiği doğruydu, ancak Molotov'un öğlen yayınlanacak konuşmasının metni onun onayından geçti. Molotov, Stalin'in kendisine "tevdi ettiğini" söylediği konuşmasında, "Davamız haklı. Düşman yerle bir edilecek. Zafer bizim olacak." diye konuştu. Kritik ilk gün boyunca Stalin'in yirmi dört misafiri daha oldu, en son akşamüstü beşte Beria'yla görüşmesini sonlandırdı. Dinlenmeye çekildikten sonra, 23 Haziran, sabaha karşı 03.20 ile sabah 06.30'u arasında, Kremlin'de savaş kabinesini topladı, dinlendi, tekrar Kremlin'de, 18.45'ten gece 01.25'e dek çalıştı, Savunma Komiseri Timoşenko başkanlığında Kızıl Ordu'ya "*Stavka*'yı" yani yeni başkomutanlık karargâhını kurdu. 24 Haziran 16.20'den 21.30'a, gece yarısından sabah altıya kadar iki kez kabinesini topladı, 25 Haziran'da 19.00'dan 01.00'a dek, Molotov, Beria ve Mehlis'le birlikte şefleriyle tekrar görüştü. Konuşulan diğer mühim mevzuların yanında, Stalin, 25 Haziran'da yayınlanan "1941 üçüncü ve dördüncü çeyreğinde *KV*, *T-34* ve *T-50* tanklarıyla... dizel tank motorlarının üretiminin hızlandırılmasına" yönelik *Politbüro* talimatnamesinin de tek imzacısı idi. Stalin, Alman istilasının ilk haftası boyunca, 29 Haziran'a dek, makul saatlerde dinlenerek neredeyse gece gündüz masa başındaydı.[8]

Stalin, Barbarossa'nın ilk değil *ikinci* pazarında ilk umutsuzluk emarelerini gösterdi. Minsk'in teslim olduğunu ve Sovyet Batı Ordular Grubu'yla irtibatın tamamen kesildiğini öğrendikten sonra askerî

8 "Fragment iz Jurnala zapisi lits, prinyatyih I. Stalinyim 22-25 iyunya 1941," *Voina 1941-1945: Vestnik Arhiva Prezidenta Rossiyskoy Federatsi* (2010), s. 23-27'de nüshası bulunmaktadır.
23 Haziran 1941'de Stavka'nın kurulması: 23 Haziran 1941 Politbüro oturumunun deşifresi, punkt 99 ("O Stavke Glavnogo Komandovaniya voorujennyih sil Soyuza SSSR."), RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 35.
Stalin tarafından imzalanmış 1749-765cc No.lu, 25 Haziran tarihli Politbüro kararı, RGASPI, fon 17, opis' 162, del'36 (2. klasör).
Kruşçev'in kulak misafiri olunan sözleri: Kruşçev, *The Glasnost Tapes*, s. 49.
1 ve 2 No.lu direktiflerin bağlamına dair bkz. Pleshakov, *Stalin's Folly*, s. 110.

şeflerine sinirlenen Stalin'in, Ticaret Komiseri Anastas Mikoyan'ın ifadesiyle "şalterleri attı," kısa süreliğine Moskova dışındaki daçasına döndü. *Vojd*'un Kremlin'den ayrılırken Jukov'a "Lenin bize büyük bir miras bıraktı ve onun takipçileri olan bizler de bu mirası tuvalete atıp üstüne sifonu çektik (*vsyo eto prosrali*)." dediği duyuldu.[9]

Stalin'in samimi öz eleştirisinin haklı yanı vardı, zira kendi hatalarının Almanya ve müttefiklerinin ilk zaferlerinde büyük payı bulunuyordu. 1939 Ağustos'unda Moskova Paktı'nı imzalayarak Nazi Almanya'sı ile Sovyetler Birliği arasındaki bir dizi tampon devleti ortadan kaldıran, böylece "Stalin hattı"nın tahkimatlarını yararsız kılan Stalin ve pek de eş olmayan ortağı Molotov'du. Manevra kapasitesi daha yüksek avcı uçaklar, tanksavar ve uçaksavarlar, küçük silah ve savunma tahkimatları yerine hafif bombardıman uçakları ile orta ve ağır tankların yapımını ön planda tutan da Stalin'di. Nazi İmparatorluğu'nun yeni işgal ettiği sınır bölgeleriyle dip dibe havaalanı, tank parkı, petrol istasyonu ve yol yapımına büyük yatırım yapan da Stalin'di. 1939-1941 arasında batıdaki altı komşusunu işgal ederek Almanları ve diğer komşularını, sıranın kendilerine geldiği endişesine sevk eden de Stalin'di. Finlandiya ve Romanya işgalleri, tamamen ters tepmişti, zira bu ülkeler haysiyetlerini yeniden tesis etmek ve topraklarını geri almak için Alman *Wehrmacht*'ı ile yan yana savaşıyordu. En önemlisi de Stalin'in 1940 Kasım'ında Berlin'de düzenlenen zirvede ve sonrasında Hitler'e şantaj girişiminin elinde patlamış olmasıydı. Kendini beğenmiş Mussolini'nin yaptığı gibi, Almanların savaş alanında kazandığı zaferlerin büyük kaymağını yemesinin üstüne, bir de mali kozunu koçbaşı niyetine kullanarak, Hitler'e diz çöktürmeye çalışmıştı. Almanların gözünde bardağı taşıran damla, Stalin'in Belgrad'da İngiliz-Amerikan destekli darbeyi tasdik etmiş ve Yugoslavya'nın yeni Alman karşıtı hükümetiyle savunmaya dayalı ittifaka imza atmış olmasıydı. Stalin'in 1939 Ağustos'undan sonraki eylemleri, Alman işgali karşısında etkili olabilecek tüm engelleri kaldırmış, Hitler ve Almanya'nın müttefiklerinin eline bir dizi savaş sebebi hediye etmişti. Kuzey Kutup dairesinden Boğaziçi'ne kadar dört bir yanda kızıl bayrakların sallandığı düşünüldüğünde, Sovyet boğasının şişlenmesine şaşmamak gerek.

9 Bu olaya dair en ayrıntılı kaynak Mikoyan'ın hatıratının sansürlenmemiş, *Tak bylo: Razmyşleniya o minuşvem* (1999) adıyla yayınlanmış halidir. (s. 389-391.)

Barbarossa'nın ilk saatleri ve ilk günleri, Kızıl Ordu'nun stratejik intikalinin ipini çekti. 1941'de Stalin'in ısrarıyla, Beria'nın NKVD'sinin havaalanı inşaat taburları, yeni hava üslerinin %80'ini Nazi İmparatorluğu, Macaristan ve Romanya'ya birkaç dakikalık uçuş mesafesinde inşa etmişti. Haziranda inşaatı hızlandırmaya yönelik son dakikada verilen emirlerle, onlarca savunmasız hava üssünden, savaş uçaklarının inşaatı tamamlanmış birkaç tanesine doldurulmasıyla hedef belirlenmiş ve uçaklar âdeta *Lutfwaffe*'ye kolaylık olsun diye ip gibi dizilmişti. Aynı durum Timoşenko ve Jukov'un, 19 Haziran'da *Politbüro*'yu uyardığı gibi, sınır bölgelerinde havadan saldırıya açık ve "yanıcı maddelerle" dolu, yüzlerce tamamlanmamış ve kamufle edilmemiş tank parkı ve petrol istasyonu için de geçerliydi. Düşman pike bombardıman uçaklarının tutuşturması için konmuş çıra gibiydiler.

Molotov ve Stalin'in, Hitler ve Ribbentrop'la 1939 sonbaharında yaptığı müzakerelerde oluşturduğu, işgal altındaki Polonya'nın "Batı Belarus"una dahil Bialystok'ta ve Doğu Galiçya'da, Lvov/Lemberg kentinin batısında bulunan çıkıntılar, bu bombardımandan en ağır etkilenen yerlerdi. İlk düşen, Bock'un mekanize tümenlerini teşkil eden Hermann Hoth'un III. Panzer Grubu'nun kuzeyde Grodno'dan dönerek, Heinz Guderian'ın II. Panzer Grubu'nun da güneyde Brest-Litovsk'tan ilerleyerek, bir haftadan kısa sürede etrafını sardığı Bialystok oldu. Kızıl Ordu'nun, temmuzun başlarında batı sınırında mevzilenmiş 30 kadar tümeni, "Minsk-Bialystok" cebinde mahsur kaldı, bölgede neredeyse tamamı esir alınan 340.000 asker, 3.300'i sağlam ele geçirilmiş 4.800 tank ve 9.400 silah ile havan topu zayiat verildi. Stalin, diplomatik hırsı yüzünden Bialystok'ta ağır bedel ödedi.[10]

Kızıl Ordu, en iyi ve en mekanize tümeninin bulunduğu Lvov/Lemberg çıkıntısında biraz daha direniş gösterebildi. Ancak Barbarossa'nın ilk günlerinde Lvov'da yaşananlar, Stalin'in 1939'da o toprakları tehditle ele geçirmesinin ve Kızıl Ordu'nun 1941'deki taarruz intikalinin meşum neticelerini, Bialystok'ta olduğundan daha açık bir şekilde ortaya serdi. Güneybatı cephesi, Sovyetlerin 1940 yazından beri yaptığı taarruz planlarında başı çekiyordu. Kiev'in batısında bulunan Galiçya/Lvov cebi tek başına, yirmi dördü tank veya mekanize, altmış dört

10 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 59-60.

tümenden oluşan beş orduyu imha etti. İnsan gücü açısından bakıldığında, Sovyetlerin bölgede, Belarus cephesinden 300.000 kadar fazla, toplamda 960.000 askeri bulunuyordu. Ateş gücü ise şaşılacak derecede donanımlıydı; 12.600 silah ve havan topu, *Wehrmacht*'ın Doğu Cephesi'nin tamamında bulundurduğundan fazla sayıda, 4.800 adet tank ile tüm modellerden 1.750 savaş uçağı mevcuttu. Bu sayıya Romanya'yla karşı karşıya olan, 22 tam kapasite tümenin konuşlandırıldığı güney cephesini teşkil eden Odessa askerî bölgesi dahil değildi. Kızıl Ordu'nun iki Ukrayna cephesindeki kuvveti; toplamda, 30'dan fazlası mekanize, toplam 96 tümene yayılmış 1.4 milyon asker, 8.069 tank, 4.696 savaş uçağı bulunduran 85 hava alayı ve 26.580 topçu silahı ile havan topundan meydana geliyordu. Stalin, en azından Ukrayna'da cephedeki komutanlarına, savunma için oraya intikal ettirilmiş olmasalar da ihtiyaçları olabilecek her şeyi sağlamıştı.[11]

Kiev askerî bölgesi ise Orgeneral Mihail Kirponos komutasındaydı. Stalin, 22 Haziran'da güneybatı cephesinin kendisi açısından ne kadar önemli olduğunu gösterircesine, Kirponos yerine Jukov'u atadı. Stalin'in o atamayı neden yaptığı, savaşın üçüncü emri gece saat on birde Ternolopol'de bulunan güneybatı cephesi komutanlığına ulaştığında anlaşıldı. Jukov ve Kirponos'a, "Macaristan'la sınırda sağlam duruşunuzu muhafaza ederken, V. ve VI. Orduların Lublin yönünde hücumunu başlatın... Lublin'i 24 Haziran günü sonuna dek ele geçirin." emri verildi. Stalin'in Timoşenko'dan ta 1940 Ekim'inde hazırlanmasını istediği, sonrasında da hazırlanan tüm planlara dahil edilen, "Lublin yönünde kuvvetli hücum" yine gündemdeydi. Güneybatı cephesindeki taarruz kapsamında, Romanya'da Ploieşti petrol sahaları, Braila, Galat, Tuna deltasında bulunan Köstence ve hatta Bükreş'i hedef alan hava bombardımanı düzenlenecekti. Bükreş'e 25 Haziran'da 17 bomba atıldı. Stalin, Barbarossa'nın başlamasıyla bitap düşmek şöyle dursun, savaşın ilk gecesinde güneybatı cephesinin öncü kuvvetlerine *taarruz* emri vermişti.[12]

11 "Spravka o razvertyivani Voorujennyih Sil SSSR na sluçay voinyi na zapade," 13 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, s. 358-361.

12 Stalin, "Direktiva voennyim sovetam severo-zapadnogo, zapadnogo, Yugo-zapadnogo i yujnogo fronta," 22 Haziran 1941, Yakovlev, v.d. (Ed.), *1941 God. Dokumenty*, c. II, belge no. 614, s. 439-44. Vurgu eklenmiştir. Ayrıca bkz., Pleshakov, *Stalin's Folly*, s. 162-163.

Ama işler rast gitmedi. 1941'in Ocak ve Mart aylarında yapılan tatbikatlara göre tasarlanan savaş planlarının aksine, güneybatı cephesindeki komutanların karşı taarruzunu hazırlayabilmek için, nezaketen 10-15 günlük mühlet verilmemişti. Jukov'un 1941 Mayıs'ında sunduğu planında bulunan; ilk adımı atmış olmanın verdiği avantaj yoktu, hava sahasına hâkim olamamışlardı. Tüm olumsuz şartlara rağmen Jukov, Korgeneral D. I. Riabişev komutasındaki 169'u yeni *KV* ve *T-34* modellerinden, toplamda 932 tank sevk eden VIII. Mekanize Kolordu öncülüğünde, Lublin'e hücuma geçmek üzere mekanize bir karşı taarruz gücü toplamak için elinden geleni yaptı. Komutanlar askerleri cesaretlendirmek için tanklarının üstüne, "Komünizm Çok Yaşa" "İstikamet Berlin!" gibi "gaza getirici sloganlar" yazıp çizmelerine müsaade etti. Riabişev'in tank mürettebatı, batı sınırına doğru yola koyulduğunda, XIII. Piyade Kolordusu'nun diğer yönde ricat ettiğini fark edince askerlerin şevki kırıldı. Mahalli köprülerin *T-34* ve *KV* tanklarını taşıyamayıp çökmesiyle birkaç saatte, 200 civarı tankın zayi edilmesi de morali iyiden iyiye çökertti. Kafa karıştıran ve birbirine zıt bir dizi talimatın ardından Riabişev'in kolordusu, kendini Lvov/Lemberg'e ricat ederken buldu ve o mevkide Ukraynalı milliyetçi gerillaların tuzağına düştü. Tümgeneral K. K. Rokossovski'nin hafif ve modern teknoloji ürünleriyle donatılmamış, neredeyse hiç *T-34* veya *KV*'si bulunmayan IX. Mekanize Kolordusu, Alman işgalciler değilse de Ukraynalı özgürlük savaşçılarıyla karşılaşıp çatışmaya girmiş, ancak bu talihsizliğe maruz kalan tank mürettebatının çoğu katledilmişti. Karargâhı sınıra elli kilometre civarında mesafedeki Kovel'de bulunan XV. Piyade Kolordu komutanı yaşananları, "İlerleyen birliklerin doğru düzgün kamuflajı yoktu. Bazen dar yollarda askerler, toplar, motorlu araç ve sahra mutfakları tıkanıklık oluşturur, Nazilerin uçakları da bayram ederdi." diye aktarıyordu.[13]

Romanya'ya Sovyet hava bombardımanı: *Wehrmacht*'ın Doğu Cephesi'nden 24, 25, 26 Haziran 1941 tarihli istihbarat fezlekeleri, BA/MA, RW 5 / v. 382. Ayrıca bkz. 29 Eylül 1942'de Stalingrad'da ele geçen Rumen piyade eri Konstantin Stefanesku'nun sorgusu, 1941 yazında Romanya'ya Sovyetlerce düzenlenen bombardımanlar hakkında, Basik, v.d. (Ed.), *Stalingradskaya epopeya*, belge no. 11, s. 87-88.

13 Werth, *Russia at War*, s. 148'de alıntılanmışur. Ayrıntılı bilgi için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 76-77.
Riabişev'in taarruzu: Pleshakov, *Stalin's Folly*, s. 168-169 ve b.a.

Lvov/Lemberg'te kıran kırana çarpışmalar neredeyse bir hafta sürdü, temmuz ayının ilerleyen günlerine dek Sovyet bombaları Bükreş ile Ploieşti'nin tepesine yağdı, Rumenlerin ana demiryollarını ekarte etti ve petrol arıtım ile dağıtım sistemlerini yıkıp geçti. Yine de Alman panzerleri 30 Haziran'da Lemberg'e girince, Sovyetlerin güneybatı cephesindeki büyük karşı taarruzu, savaş öncesi plan ve tatbikatların özünü teşkil eden bu harekât, sona erdi. *Stavka*'da bulunan Timoşenko'dan yetki alan Kirpanos ve Jukov, 30 Haziran'da Sovyet Ukrayna'sının 1939 öncesi sınırına, yeni sınırın 200 kilometre gerisine çekilme emri verdi. Etrafları sarılmadan ricat etmiş olmalarına rağmen, güneybatı cephesindeki zayiat, Belarus cephesinde verilen zayiatın yanından bile geçemeyecek kadar olsa da birçok stratejik kaynağın yatırıldığı Lvov/Lemberg çıkıntısının çöküşü, tam anlamıyla hezimetti.[14]

Bozgunun sebebi, Stalin'in Alman işgalinden sonra yaşadığı iddia edilen buhran değil, savaş öncesinde yapılan, felaket derecesinde diplomatik ve stratejik hatalar ile Kızıl Ordu'nun hâlihazırdaki müteca viz doktrinine dayanan karşı taarruz ısrarıydı. Hitler'in zaferlerinin psikolojik açıdan sarsıcı olduğuna şüphe yok. Stalin 1928'den beri komünizmin geniş üretim kapasitesini askerî üretim ve planlamaya tahsis etmemiş miydi? Almanlar asker, motorize birlik, topçu sınıfı, top mermisi, mühimmat, kısacası sözde önem arz eden her şeyde Rusların altında kalmamış mıydı? Avrupa cephesinde Sovyetlerin tanklardaki üstünlüğü fikriyatta beşe birdi; Almanların 3.300 tank parkına karşılık, Sovyetlerin 25.000 tank parkının 15.000'inden fazlası bu bölgedeydi. Barbarossa'nın motorize yönü o kadar zayıftı ki, *Wehrmacht* silah ve ikmal taşımak için kamyona değil atlara bel bağlıyordu; cephede 625.000 atı vardı. Savaş uçağı alanında ise Stalin neredeyse yedi kat avantajlıydı. Sovyet uçaklarının 23.245 adedinin 15.000'i cephede faalken, Almanların Britanya Muharebesi ve Girit'te ağır kayıplar vermiş *Luftwaffe*'sının 2.250 uçağı bulunuyordu. Topçu sınıfında da fark Sovyetlerden yanaydı. Kızıl Ordu'nun cephede faal 37.000, yedek 110.000 top ve havan topu, Almanların ise 7.146 topçu silahı mevcuttu. Tüm bunlara

14 *Wehrmacht*, 30 Temmuz ve 12 Ağustos tarihli Doğu Cephesi istihbarat fezlekesi, BA/MA, RW 5 / v. 382.
Sovyet bombalarının Ploieşti ve Bükreş arasındaki demiryollarını yıkışı: Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nca bir araya getirilen Rumen basınından özetler, yak. Eylül 1941, AVPRF, fon 125, opis' 23, papka 22, del' 15, list' 6-9.

KV tanklarının Almanların elinde avucunda bulunan tüm tanklardan üstün zırhı ve *T-34*'ün zırh, esneklik ve taktiksel avantajları gibi niteliksel avantajlar da dahil değildi.[15]

Elbette Sovyetlerin tank parkları, hâlâ önceki modellerden hafif *BT* ve *T-26*'larla doluydu. Cephede daha kuvvetli *T-34* ve *KV*'lerden 1.800 civarında kalmıştı. Eski modellerin çoğu tamire muhtaçtı, mühimmat ya da mermileri, yakıtları yoktu. Alman taarruzu başladığı esnada cepheye doğru yola çıkmış 90 bin ton petrol bulunuyordu. Sovyetlerin elinde Avrupa cephesinde *faal* tankların sayısı, resmî sayıların çok daha altında olmalıydı. Nadiren yeterli eğitim görebilen Sovyet pilotları, yeni *Mig-3* avcı ve *Il-2*, *Pe-2*, *Su-2* hafif bombardıman uçaklarını kullanmayı hâlâ öğreniyordu. Almanların *Messerschmitt*leri, İspanya ile Mançurya harekâtlarında esas yükü çeken *Polikarpov I-16* gibi eski avcı modellerine göre kat be kat üstündü. Tüm bunlar David Glantz gibi Doğu Cephesi'nde uzmanlaşmış tarihçilerin, muharebe düzeninin görünüşüne karşın, Kızıl Ordu'nun hakikatte savaşa ne kadar hazırlıksız olduğunu vurgulamakta haklı olduğunu ortaya seriyor. Buna rağmen sadece malzeme ve insan gücünün *bir kıymetiharbiyesi* bulunmalıydı. Kızıl Ordu'nun malzemede ezici üstünlüğü düşünüldüğünde, Stalin'in nihayet 28 Haziran Cumartesi günü, IV. Ordu'nun tamamen yok edildiği, diğer dört orduyu da Almanların kuşattığını öğrenene dek komutanlarına taarruz emri vermesi hiç de şaşırtıcı değil.[16]

Stalin'i şaşırtan Hitler'in saldırması değildi, adamın işi oydu. Onu şaşırtan, son on üç yılını bir araya getirmeye, dışarıdan ve içeriden en son teknolojiyle donatmaya harcadığı muazzam savaş makinesinin, birinci sınıf askerî rakibine karşı ilk sınavında, böylesine kolay harcanmış olmasıydı. Stalin'in kafasına savaşın ilk haftasında dank eden acı gerçek, askerlerinin savaşmayı bilmediği yahut istemediğiydi. Ordusu otomatik silahlar ve toplarla, orta ve ağır klasmanda tankla, hafif

15 Sovyetlerin Alman işgali arifesinde savaş malzemelerine dair en ayrıntılı tahminler için bkz., Solonin, "June 1941: Final Diagnosis," *a.g.e.*; Musial, *Stalins Beutezug*, s. 69-70; Hoffman, *Stalins Vernichtungskrieg*, s. 29-32.
Wehrmacht'ın ikmal taşımada 625000 at kullanması: Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, s. 118.

16 Glantz'ın *Stumbling Colossus* eserinin teması bu şekilde. Yine de Kızıl Ordu'nun 1941 Haziran'ında hazırlıksız olması, Stalin'in doğru düzgün taarruz intikali yapamamış olmasına bahane olamaz.

bombardıman ve avcı uçaklarıyla ne kadar iyi donatılmış olursa olsun, adamları direnmediği ve silahları ateşlemediği, tank mürettebatı birlikte çalışamadığı, pilotları havalanmadığı sürece, hepsi beyhude idi.

İlk kurşunu atan Almanlar, Polonya, Fransa ve Norveç'te yaptıkları gibi hava sahasına hâkim oldu; Kızıl Ordu komutanları atağa geçemeden binlerce Sovyet uçağını karada imha etti ve kamufle edilememiş yüzlerce tank parkı ile yakıt deposunu havaya uçurabildi. Alman pilotları, önceki harekâtlardan edindikleri tecrübe ile, hakiki it dalaşında neredeyse hiç deneyimi olmayan *VVS*'deki meslektaşlarının karşısında, paha biçilemez avantaj sağladı. Yine de Sovyetlerin ilk taarruzdan kurtulan binlerce savaş uçağı ve tankı vardı ve subayların, şoktan sıyrılıp kendilerine geldikten sonra harekete geçmeleri zor olmazdı. Ancak 1941'in Kızıl Ordusunun formasyonu, müdafi operasyonlara uygun değildi, bunun üzerine tecrübesi de yoktu. Jukov, "O dönemde askerî-kuramsal ilmimiz, stratejik savunmanın temel sorunlarını göz önünde bulundurmaz, bu sorunları hatalı biçimde, önemsiz olarak algılardı." diyecekti. Birim komutanları ister savunma ister taarruz için, anında inisiyatif alabilecek yapıda değildi. Subaylar erleri, komutanlar subayları, doğrudan Parti'ye hesap veren *politruk*lar da komutanları eziyordu.[17]

Sovyetlerin bu askerî zafiyetleri Almanlarca malum olduğundan, vahim sonuçlara yol açabilirdi. Zira Almanlar bunlardan amansızca istifade ediyordu. Hitler'in *Wehrmacht* komutanlarını, çoğu Yahudi olan Sovyet "komiserlerini" vurmakla yetkilendirerek Holokost'un sinyalini verdiği düşünülen, 6 Haziran 1941 tarihli meşhur "Komiser Talimatı'nın" işlevsel bir amacı bulunuyordu. Amaç, subaylar dahil Kızıl Ordu askerlerinin, Almanların "gayrimeşru savaşçı" olarak görüp infaz ettiği siyasi komiserleriyle arasını açarak düşmanın moralini baltalamaktı. Almanların Sovyet hatlarının ardına attığı broşürlerde, Ruslar isyan ya da firar etmeye çağrılıyordu. "Kızıl Ordu'nun komutan ve askerlerine" seslenen bir el ilanında, "Komiserlerinizi defedin ve Almanların tarafına geçin." deniyordu. Bir başkasında, Stalin'e "Arsız Hilebaz" diyerek dil uzatılıyor; Ruslara ifade ve vicdan hürriyetini taahhüt eden "Büyük Stalin Anayasası'nın," nasıl "üçkâğıttan" ibaret olduğu hatırlatılıyordu. Broşürlerde Rus askerlere, "Lenin, köylülere sürdükleri toprağın garantisini

17 Roberts, *Stalin's Wars*, s. 80'de alıntılanmıştır.

verdi, Stalin'se köylüleri kolektif çiftliklerde köleleştirdi... Komünizm, çalışma hürriyeti ve hayat standartlarının yükseltilmesi şöyle dursun, [size] bir tek kölelik getirdi." diye sesleniliyordu. Bir broşürde de, Stalin'in işgal sonrası ortadan kaybolduğuna dair dedikodular alevlendiriliyor, *Vojd*, Kremlin'de saklanan, "...katledilen yoldaşlarının intikamını alacakları düşüncesiyle kendi adamlarından ödü patlayan, *Zavallı Korkak*" olarak adlandırılıyordu. Daha sinsi bir broşürde ise, Sovyet askerlere, resmedilmiş bir isyan sunarak onları "Yahudi *politruk*larından" kurtulmaya (*jida-politruka*) davet ediyordu. Çok sayıda Sovyet askerî mesajı aldı ve muharebe başlar başlamaz Alman saflarına firar etti.[18]

Stalin'in firar eden askerlere veya sağ olarak düşmanın eline geçenlere verdiği acımasız cezalar hakkında bilinenler göz önünde bulundurulursa, hepsini göze alıp firar eden o kadar asker olması, çok şey ifade ediyor. Alman propagandası sayesinde ya da daha büyük ihtimalle, Stalin'in vahşi tiranlığından çaresizce kaçma isteği binlerce, yakında milyonlara varacak sayıda Sovyet askerini firara ya da düşmana teslim olmaya itti. 9 Temmuz'a gelindiğinde Sovyet zayiatı resmî kayıtlarda 589.000, büyük ihtimalle de 1 milyondu. Buna karşın Almanlar, 23.000 ölü 44.000 yaralı vermişti. Kızıl Ordu zayiatının çoğu muharebe alanında değil, yakalanan yahut silahlarıyla teslim olan askerlerden oluşuyordu. Alman kayıtlarına göre 1941'in Aralık ayına gelindiğinde, içlerinden 15.179'u subay olmak üzere, 3.5 milyondan fazla Kızıl Ordu mensubu esir alınmıştı. Bu kayıpların yanında, bir de hasarsız ele geçirilen tank ve toplar da mevcuttu. Sadece Belarus cephesinde 3.300 tank 1.800 topçu silahı kaybedildi.[19]

Sovyet askerlerinden, orduya yazılan ve gönüllü olarak alnının akıyla, cesaretle savaşmakta olan milyonlarcası da korkunç şartlarda yaşıyordu. Ancak 1941 yazında bu askerlerin bile iyi savaşmadığı gerçeğini görmezden gelmek mümkün değil. Bir Rus askerî tarihçisi, "Sınır

18 Bu ve benzeri Rusça hazırlanmış Alman broşürlerinin kopyaları, A. Okorokov, *Osobyi Front*'ta bulunuyor. *Nemetskaya propaganda na vostoçom fronte* (2007), s. 30 ve b.a.

19 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 60.
1941'de esir alınan Sovyet askerîne dair bkz., Musial, *Stalins Beute*, s. 69 (*Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940-1941*, c. I, s. 1106'yı kaynak gösteriyor.)
Sovyetlerin resmi tahminleri hâliyle daha düşükken bile mahcup edecek kadar yüksekti. (2.3 ila 3.3 milyon arası.) Bkz., V. V. Litvinenko, *Tsena Voinyi: Lyudskie poteri na sovetsko-germanskom fronte* (2013), s. 50.

muharebelerinin iki tarafında da, savaşın ilk günlerinde verilen, telafi edilemez kayıpları" (öldürülenler, ağır yaralananlar, silahlarıyla ele geçenleri) karşılaştırdığı yeni yayınlanan çalışmasında, Rusların Almanlardan otuz beş kat fazla zayiat verdiği sonucuna varıyor. Kızıl Ordu, sınır bölgelerindeki ilk yenilgileri atlatsa bile, böylesine büyük bir oranda kayıp Sovyetler açısından hiç hayra alamet değildi. Stalin'in elinin altında hâlâ muazzam ölçüde yedek insan gücü ve silah vardı. Subay ve *politruk*lar askerleri savaştırmayı başardığında tabii... Her hafta yeni mağlubiyetler alınıyor ve yedekler yavaş yavaş eriyordu. Hiçbir ordu, hiçbir ülke, böylesine feci zayiata daha fazla dayanamazdı.[20]

Stalin 3 Temmuz'da kendini ulusa seslenecek kadar hazırladığında, stratejik manzara kasvetliydi. Polonya, Norveç, Benelüks ülkeleri ve Fransa'da kazandığı yıldırım hızındaki zaferlerle dünyaya korku saçan Almanlar, bu kez kendilerini aşmıştı. Barbarossa Harekâtı'nın ilk üç haftasında *Wehrmacht*, bin altı yüz kilometre civarında bir sınır boyunca ilerlemiş ve kuvvetini yitirmeden, geçtiği köprüleri sağlam bırakarak, Bug, Nemen, Batı Dvina, Napolyon'un ricatıyla meşhur olan Berezina, Horin ve Sluç isimli altı nehri geçmişti. Alman Genelkurmay Başkanı General Franz Halder, 3 Temmuz 1941 tarihinde günlüğüne, "Rus askerlerini kitleler hâlinde, Dvina ve Dinyeper önünde yerle yeksan etme hedefi gerçekleştirildi." diye yazmıştı. Stalin'in 1939-1941 arasında kazandığı zaferler ona pahalıya mal olmasının yanında birkaç gün içerisinde kaybedilmiş; tarih, Stalin'in batı cenahıyla Nazi Almanya'sı arasında tampon görevi gören devletleri ortadan kaldırma ve en iyi askerleri ile zırhlılarını savunmasız sınır bölgesine intikal ettirme kararına dair, acımasız hükmünü vermişti. Stalin, 3 Temmuz'da radyodan yaptığı seslenişinde, Moskova Paktı'nı savunabilmek adına, yalnızca

20 Solonin, "June 1941: Final Diagnosis"
Rus tarihçilerin hepsi bu hususta mutabık değil. V. V. Litvinenko *Tsena Voinyi* eserinde (s. 241-243), 1941'de Sovyet savaş esirlerine dair Kızıl Ordu'nun sayılarını temel alarak (toplamda 2.335 milyon), haftada 400.000 civarı esir verdiğini; ya da Polonya'nın 1939 Eylül'ünde (yak. 800.000), Fransa'nın ise 1940 Mayıs ve Haziran'ında, altı haftada (toplamda 1.5 milyon) verdiğinden *daha az* kaybı olduğunu öne sürüyor. Böylelikle Solonin, Sovyet askerlerinin "komünizm uğruna savaşmaya isteksiz" oluşunda yanılmış oluyor. İlginç bir iddia ancak ikna edici değil. Polonyalı ve Fransızların çoğu, savaş devam ederken değil, ülke çapında silah bırakılmasıyla teslim olmuştu. Sovyet askerleri sınırda, 1941'de Haziran sonu Temmuz başındaki bozgundan *sonra* bile, 1942'de, 1943 ve 1944'te de sürü hâlinde teslim olmaya devam etmişti.

anlaşmayı imzalayarak, "barışı bir buçuk yıl süreyle koruduğunu ve ülkeye kuvvetleri hazırlama fırsatı kazandırdığını" söyleyebildi.[21]

Vojd, daha anlaşılır bir şekilde, Nazi Almanya'sının, "Paktı namertçe yırtıp atarak birliklerine kısa bir süreliğine bazı avantajlı konumlar kazandırabilmiş olsa da, tüm dünyanın gözleri önünde kendini kana susamış mütecaviz olarak afişe etmekle, siyasi sahnede kaybettiğini" dile getirdi. Hakikaten de Winston Churchill, 22 Haziran'da akşam radyosunda yaptığı konuşmada, yıllardır eleştirilerinin hedefi olan komünizmin şerleri için, "Yaşanmakta olan olayların yanında esamesi kalmıyor. İşlenen suçlar, yapılan aptallıklar ve trajediler unutulup gidiyor." diyecekti. Başbakan, İngiltere'nin "Rusya ve Rus halkına elimizden gelen yardımı yapmaya hazır olduğunu" bildirdi. Başkan Roosevelt, 24 Haziran'da Ödünç Verme-Kiralama Yasası ile Sovyetler Birliği'ne de yardım aktarılacağını duyurdu. Stalin 3 Temmuz'daki radyo konuşmasında, "Churchill'in tarihi konuşması ile Roosevelt'in ülkemize yardım etme taahhüdünü, SSCB lehine büyük siyasi kazanç alameti olarak," takdirle karşıladı. Hitler'in, "Kızıl Ordu'nun nihai askerî başarılarının gelişmesinde, uzun süre boyunca, temel oluşturacak ciddi bir unsur" niteliğindeki ihanetiyle kaybedilenler, bu yardımlarla telafi edilebilecekti.[22]

ABD ve İngiltere'nin askerî yardımları, Doğu Cephesi'ne ancak aylar sonra ulaşabilecekti ve Kızıl Ordu'nun bu yardımları etkin bir biçimde kullanabileceğinin yahut o kadar süre dayanabileceğinin garantisi yoktu. Stalin, kamuoyuna, gelecekteki "askerî başarılardan" söz etse de el altından yenilgi hâlinde gerek duyulacak önlemlerin alınması emrini verdi. Henüz 23 Haziran 1941'de *Politbüro*, Moskova'yı "tahliye komitesi" kurdu. 27 Haziran'da savaş için üretim yapan en önemli fabrikaların müdürleri, mühendisleri ve "kritik çalışanları" ile Moskova ve Leningrad'dan doğuya, Ural bölgesindeki Kuybişev [Samara] ve Kazan'a sevki için karar çıkarıldı. Aynı karar, devlet elmas fonu ve "eski Romanov rütbelerini havi değerli taşlardan oluşan Kremlin

21 "Sovyetler Birliği'nin Alman İşgaline Uğraması Üzerine Stalin'in Yaptığı Radyo Konuşmasından Alıntılar," 3 Temmuz 1941, Degras (Ed.), *Soviet Documents on Foreign Policy*, c. III, 491-492.
Halder: Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 63'te alıntılanmıştır.

22 a.e., a.g.e.,
Churchill'in 22 Haziran 1941 tarihli radyo yayını, *Winston Churchill: The Complete Speeches*, c. VI, s. 6429-30.

hazinelerinin," Çelyabinsk'e ve Lenin'in Bolşeviklerinin Romanovları 1918'de sürdüğü ve idamını gerçekleştirdiği şehir Sverdlovsk'a [Yekaterinburg] tahliyesini de içeriyordu. *Stavka* adına, Timoşenko'nun da imza attığı 27 Haziran'da ilan edilen tarihî *Politbüro* kararnamesiyle, Rusya'nın Avrupa topraklarının, dramatik bir ifadeyle, yakıp yıkılması emrediliyordu; "Değeri bulunan tüm mülk, ham madde ya da yiyecek stoku, bozulacağından taşınamayacak olan ekmek, şarap gibi ürünler dahil, düşmanın faydalanabileceği herhangi bir şey kullanılamayacak hale getirilmeli, yani yıkılmalı, yakılmalı ve imha edilmelidir." deniyordu. Değerli varlıkların arasında, Devlet Bankası'nda bulunan 9.3 milyon ruble 28 Haziran'da doğuya taşındı. Rejim için en az onun kadar önem arz eden bir başka şey de, Lenin'in ihtimamla mumyalanmış bedeni idi. O da NKVD şefi Beria'nın, 2 Temmuz'da imzaladığı bir kararname ile doğuya, Tyumen'e sevk edildi. Sovyetlerin önde gelen adli tıp uzmanlarından Profesör B. I. Zbarski, Lenin'in bedenini NKVD'nin yerleştirdiği "birinci sınıf tren vagonunda," yanında Beria'nın görevlendirdiği beş muhafız olduğu halde oraya götürdü. 3 Temmuz tarihli diğer bir kararnamede, "[Komünist] Parti liderlerinin, Kızıl Ordu ve donanma komuta kademesi ile NKVD görevlilerinin ailelerinin sınır bölgelerinden tahliyesi" için protokoller belirlendi. *Politbüro*, 7 Temmuz'da 500.000'den fazla askerî sanayii ustası ve ailelerinin oluşturduğu, toplamda bir milyondan fazla kişinin tahliyesi; Moskova ve Leningrad'dan doğuya sevki yönünde talimat verdi. Bunun ve bu minvalde birkaç raporun daha yayınlanması sonrası, *Politbüro* savaş süresince bilfiil rafa kaldırıldı. 30 Haziran 1941'de kurulan, *Politbüro*'nun yerini alacak olan kurum Devlet Savunma Komitesi (GKO); Stalin, Molotov, Beria, sabık Savunma Komiseri Voroşilov, Georgi Malenkov'dan oluşacak ve askerî hava aracı üretiminden askerî komutaya (*Stavka*) kadar, kısacası Stalin'in alakadar olduğu herhangi bir şeyin yönetiminden mesul olacaktı. Savaş başlayalı daha iki hafta olmamışken; Stalin ve generalleri, Rusya'nın Avrupa topraklarını terk edip Urallara çekilme planları yapıyordu. Malum siyasi sebeplerden dolayı bu tahliye emirleri, Moskova'daki ABD ya da İngiltere büyükelçileri ile paylaşılmıyordu.[23]

23 27 Haziran 1941 tarihli *Politbüro* deşifresi, punkt 135 ("O poryadke vyivoza i razmeşçeniya lyudşih kontingentov i tsennogo imuşçestva"), RGASPI, fon 17, opis' 152, del' 35.

Wehrmacht'ın süratli ilerleyişi hesaba katıldığında, bu önlemler sebepsiz yere değildi. Temmuza gelindiğinde Almanya ve müttefikleri, Stalin'in Moskova Paktı'ndan kazandıklarını geri almakla kalmamış, Rusya'yı ayan beyan işgale başlamıştı. 10 Temmuz'da Alman Kuzey Ordular Grubu, Leningrad'a 290 kilometre kadar yakınlıkta olan Pskov'u işgal etti. 9-10 Temmuz gibi, Minsk cebini "silip süpürme" işi tamamlandı; Bock'un Merkez Ordular Grubu, 287.704 esir, 2.585 tank ele geçirdi. Almanlar, Brest-Litovsk'tan Minsk'e uzanan demir yolunun, her gün yirmi kilometre kadarının raylarını Avrupa standartlarında "yeniden ayarlayarak," demir yolunu günlük yirmi kadar ikmal treni taşıyabilecek raddede, Belarus'un yüzlerce kilometre içerisine kadar uzatma yoluyla, askerî lojistikte olağanüstü başarı sergiledi. Alman panzerleri, 16 Temmuz'da Moskova'ya 400 kilometre kadar mesafedeki Smolensk'e girecekti. Aynı gün kuzeybatı yönünde, yüz otuz kilometre kadar ileride Vitebsk yakınlarında, Sovyet XIV. Zırhlı Tümeni'nin etrafı sarıldı. Esir alınan askerler arasında, Stalin'in oğlu Yakov Cugaşvili de bulunuyordu. Almanlar Baltık ve Belarus cephelerinde, Almanya sınırından iki Rus başkentine giden yolun üçte ikisini katedecek kadar ilerleyebildi. Stalin'in en iyi zırhlı kuvvetlerini topladığı Ukrayna'da bile, Almanlar Dinyeper'e yaklaşıyor, geçtikleri yerlerdeki fabrika ve çiftlik topraklarını topluyordu. Almanlar, dört haftada Rusya'nın Avrupa topraklarından 450.000 kilometre kare, Polonya'da fethettiklerinden iki kat ve Fransa ile Benelüks ülkelerinde 1940'ta ele geçirdiklerinden üç kat fazla toprak kazandı.[24]

Almanlarca ele geçirilen yahut imha edilenlerin kaydı da bir o kadar etkileyiciydi. Kızıl Ordu, 9 Temmuz'a dek 11.700 tank, 19.000 top

---

Lenin'in mumyalanmış bedeninin Tyumen'e taşınmasına dair: 176 No.lu Karar, 2 Temmuz 1941, RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 36 (1 No.lu klasör).

Rejimin üst tabakasının ailelerinin tahliyelerine dair 3 Temmuz 1941 tarihli karar, *Lubyanka: Stalin i NKVD-NKGB-GUKR 'Smerş'*, belge no. 80, s. 293-294.

Sanayide usta çalışanlar ve ailelerinin Moskova ve Leningrad'dan taşınması, 7 Temmuz 1941 tarihli belge no. 196, 197, RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 36 (1 No.lu klasör).

Politbüro, 1941 Ağustos ve Eylül aylarında yayınlanan bir dizi karar dışında savaşın sonuna dek bir protokol yayınlamamıştır.

28 Haziran'da 9.3 milyon rublenin bankadan çıkarılıp taşınması, Musial, *Stalins Beute*, s. 82.

24 Solonin, "June 1941: Final Diagnosis," *a.g.e.*

Minsk'i "silip süpürme": Erickson, *Road to Stalingrad*, s. 159.

Stalin'in oğlunun esir alınması: Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 379.

Barbarossa Harekâtı, Haziran-Ağustos 1941
Sovyet Cephesi
Mihver Ordusu
Pz Panzer
R Rumen
FİNLANDİYA
Onega
Ladoga Gölü
Viipuri (Vyborg)
Helsinki
Finlandiya Körfezi
Leningrad
Tihvin
KUZEY
Tallinn
Narva
Estonya
Peipus Gölü
Novgorod
Pskov
Volhov
Volga
KUZEYBATI
Baltık Denizi
Liepaja (Libau)
Riga
Letonya
YEDEK
Velikiye Łuki
Rjev
Tümen'e
Moskova
Kuybişev'e (Samara)
BATI
18
Lityanya
Dvina
Vyazma
Königsberg
4Pz
Danzig (Gdańsk)
16
Kaunas (Kovno)
Vilna (Vilnius)
Vitebsk
Smolensk
Rusya
SOVYETLER
Tula
Doğu Prusya
9
Mogilyov
Niemen
Minsk
Belarus
Kriçev
BİRLİĞİ
3Pz
Bialystok
Berezina
Bryansk
Vistula (Weichsel)
2Pz
BRYANSK
Bug
Brest-Litovsk
Varşova
4
Pinsk
Pripyat
Polonya
Kursk
2
Lublin
6
Horin
Desna
Kovel
Lublin yönünde kuvvetli hücum
1Pz
GÜNEYBATI
Kiev
Krakow
17
Ternopol
Slüç
Jitomir
Harkov
Lwów (Lemberg/ Lvov/Lviv)
Poltava
SLOVAKYA
Vinnitsa
Kremençuk
22 Haziran cephe hattı
Uman
Kirovograd
Dinyeper
Dnepropetrovsk
MACARİSTAN
Bug
transdinyester
Ukrayna
Zaporijya
GÜNEY
Stalino
3R
Dinyester
ROMANYA
11
Mikolayiv
Mariupol
Odessa
Herson
4R
Pereköp Kıstağı
Cephe hattı, 16 Temmuz
Cephe hattı, 25 Ağustos
Kuşatma altındaki Sovyet güçleri
Galati
Braila
Kırım
Kerç
Ploeşti
Bükreş
Sivastopol
0
300 Mil
Köstence

ve havan kaybetmişti. Neyse ki kaybedilen tankların çoğu eski model *BT* ve *T-26*'lardan oluşuyordu. Kızıl Hava Kuvvetleri'nin imhası bundan daha çarpıcıydı. 1941 Temmuz'una gelindiğinde zayi edilen uçak sayısı 10.000'e varmıştı. *Luftwaffe*'nin Doğu Cephesi'ndeki uçak kaybından tamı tamına dört kat fazlaydı. Kızıl hava alayları, en büyük zayiatı (%80-85'ini) 1941 Haziran ve Temmuz'unda verdi. *Luftwaffe*'nin Sovyet hava sahasını kontrol ettiğini söylemek hafif kalırdı. Alman gazeteciler Sovyet hâkimiyetindeki eski Galiçya ve Batı Ukrayna'da, 1941'in Temmuz ortasında yaptıkları beş günlük turda, gökte bir Sovyet uçağı bile görmedi.[25]

NKVD'nin "Merkezi Havaalanı İnşaat İdaresi" dosyaları incelendiğinde, hazin ve sürükleyici bir öykü göze çarpıyor. SSCB dahilindeki tüm ekonomik ve beşerî kaynaklar, 1941'in ilk altı ayı boyunca batıya doğru, Alman sınırına, yığılmış; sonra bir anda frene basılmış ve vites değiştirilerek bu operasyondan geriye kalan her şey, trenlere yüklenip doğuya sevk edilmişti. 28 Haziran'da Avrupa Rusya'sının dört bir yanındaki havaalanı inşaat taburlarına gönderilen bir NKVD kararıyla, Belarus'ta hâlihazırda küle dönüşmemiş elli yedi, Litvanya'da yedi, Estonya'da sekiz, Letonya'da on bir ve Romanya hududundaki Sovyetleştirilmiş Moldova'da beş havaalanının tahliyesi emredildi. Belarus'taki elli yedi havaalanı için önceden kararlaştırılmış çekilme hattı, 16 Temmuz'da düşman eline geçecek Smolensk'ti. Bütün hâlindeki hava üslerini tahliye etmenin imkânı olmadığını fark ettiklerinden olacak, 28 Haziran kararı, havaalanı ekiplerini; zamanları kalmaması hâlinde belgeleri yok edip, yedek parça ile inşaat malzemelerini "imha etmekle" yetkilendiriyordu.[26]

Tüm bunlara rağmen Stalin'in savaşı hâlâ devam ediyordu. Muharebe alanında pişmiş *Wehrmacht* generalleri, harekâtın ilk dönemindeki ezici zaferlerine karşın ne kadar tank ve uçak imha ederlerse etsinler, Kızıl Ordu'nun elinde daha binlercesinin bulunduğunu şaşkınlıkla

25 Solonin, "June 1941: Final Diagnosis," *a.g.e.*
Ray aralıklarının Avrupa standartlarına ayarlanması için bkz., Stolfi, *Hitler's Panzers East*, s. 175-177.
Gökte bir Sovyet uçağının bile görünmemesi: "Bericht über eine Reise und die Lemberger Front," 17 Temmuz 1941, BA/MA, RW 5/52.

26 "Poryadok evakuatsi vremenno priostanovlivaemyih stroytel'stv aerodromov," 28 Haziran 1941, GARF, fon 8437, opis' 1, del' 1, list' 51-53.

gözlemledi. Almanlar, hava keşfiyle bombardıman sortisi için Sovyet hedeflerini saptadı. Ancak cephe ardında, Stalin'in elinde olan zırhlılara dair bir bilgi alamamışlardı. Ellerine geçirip bir denedikten sonra, Sovyetlerin motorize araç, uçak ve ağır silahlarının sayısına, çoğu zaman da kalitesine inanamıyorlardı.

Mevzu, Sovyetlerin savaş malzemelerinin Almanlarınkinden üstün olması değil, malzemelerin *yepyeni* olmasıydı. O kadar yeniydi ki, Kızıl Ordu'nun çok az piyade ve subayı kullanmasını biliyordu. Alman gazetecilerden biri, 1941'in Temmuz ortalarında kendisine, işgal altındaki Galiçya'da rehberlik yapan askerlerden birinin şöyle dediğini aktarıyordu: "Ele geçirdiğimiz ağır silahların, tank ve inşaat araçlarının çoğu yepyeniydi ve sıfırdı. Sovyet tankları görünüşte albenili olsa da, yakından incelendiğinde parça ve tasarımları amatörce yapılmış, parçalar bizim mühendislerimizin görüp bilmediği bir tavırla kabaca 'toplanmıştı.'" *T-34* ve *KV*ler, eski tanklardan daha iyiydi ama onların bile dezavantajı vardı; zırhları, "sık sık yumuşak zemine batacak kadar ağırdı." *T-34*, etkileyici zırhına rağmen yavaş ateşliyordu çünkü verimsiz iki kişilik tareti yüzünden tank komutanı, aynı zamanda şoförlük ve nişancılık görevini de üstleniyordu. Tankta kaliteli bir görüş cihazının bulunmaması ve tankın, sürücüye başını çıkarıp dışarıyı daha iyi görme fırsatı vermeyen kapak tasarımından dolayı, deneyimsiz sürücüler manevra yapmada güçlük çekiyordu. *Wehrmacht*'ın mermileri ve tanksavarları Sovyet tanklarına zarar veremediği ve Sovyet tank nişancılarının hem tanklarına hem de muharebeye aşina olmamaları sebebiyle, yolları kesilip etrafları sarılmadan evvel pek isabet almıyor, hâliyle *T-34*'ler çoğunlukla hasarsız olarak *Wehrmacht*'ın eline geçiyordu. Tamircileri bu *T-34*'leri ve diğer tankları tamir ettikten sonra tanklar muntazaman çalışıyor ve Alman sürücülerin ifade ettiği üzere, "müthiş hıza ulaşabiliyordu."[27]

Almanya ve müttefiklerinin, harekâtın ilk döneminde kazandığı zaferlere rağmen, temmuz sonuna doğru Rusların direnmeye ve savaşmaya başladığına dair emareler görülüyordu; durum Stalin'in son fetihlerinde olduğu gibi değildi, Ruslar kendi topraklarını müdafaa ediyorlardı. *Wehrmacht* subayları, subay ve *politruk*ların zulmüne

27 "Bericht über eine Reise und die Lemberger Front," 17 Temmuz 1941, *a.g.e.* T-34'ün niteliklerine dair daha fazla bilgi için ayrıca bkz., Aksenov, v.d., *Soviet Tanks in Combat 1941-1945*, s. 3, b.a.

rağmen çarpışmaya devam eden "İvanların"[28] savaşta gösterdiği kabiliyetlerine hasetle karışık saygı duymaya başladı. *Wehrmacht*, II. Panzer Grubu (*Panzergruppe II*) Komutanı Heinz Guderian, Sovyet piyadelerinin "savunmada her daim dirençli" olduğunu gözlemledi. Büyük kuşatmalarda Kızıl Ordu'dan yığınlar hâlinde esir alınsa da, münferit birimler tüm güçleriyle çarpışıyordu. Brest-Litovsk'un kale kompleksinde, Sovyet askerlerinden oluşan küçük gruplar temmuzun sonlarına dek direnişi sürdürdü. Bu esnada Smolensk'in doğusunda Sovyetlerin takviye güçleri, Alman ilerleyişini Moskova'ya ulaşmadan kesmek için toplanıyordu. Yıpratma harbi başlamıştı.[29]

28 Sıradan bir Rus askeri. (ç.n.)

29 Guderian: Beevor, *Stalingrad*, s. 26'da alıntılanmıştır.

18

Cephede ve Ardında Terör

Hitler, Barbarossa'yı geleneksel bir askerî harekât olarak hiç tahayyül etmemişti. Almanların, ona göre, doğuda *lebensraum* ihtiyacını karşılamak için bölgede yapacağı herhangi bir harekâtın acımasızlıkla yürütüleceği, zira bu harekâtların yalnızca Alman İmparatorluğu'na toprak kazandırmak için değil, bölgeyi istenmeyen sakinlerinden temizlemek için de yapılacağı kanaatindeydi. Henüz 3 Mart 1941'de, *OKW*'nin Harekât Dairesi Başkanı Alfred Jodl'a, Rus harekâtının hedefinin, "Sadece düşman silahlı kuvvetlerini yok etmek değil, Yahudi-Bolşevik aydın sınıfını ortadan kaldırmak ve [Sovyet] rejimini çökertip, bizimle barışa yanaşacak hükümetler kurmak" olduğunu söyledi. *Führer*, 30 Mart'ta komutanlarıyla yaptığı bir konferansta, Bolşevizm'i "asosyal suçluluk" olmakla kınadı ve subaylarına, "Askerler arasındaki yoldaşlık kavramını unutup, [Sovyet Rusya'da] toplu imha savaşı vermelerini" emretti. Bu plan, 23 Mayıs 1941 "Kıtlık Planı'nın," günümüzde meşhur yönergelerinde çizilen çerçevenin uygulamaya geçirilmiş hali olarak görülebilirdi. "Kıtlık Planı" uyarınca Rusya'nın Avrupa topraklarının güneydoğusunda ve Ukrayna'daki çernezyom (kara toprak)[1] kuşağında ele geçen gıda kaynaklarında öncelik, Almanya ve Avrupa'ya verilerek bu topraklarda "on milyonlarca insan fuzuli görülecek ve iki seçenekle karşı karşıya kalacaktı: Ölmek ya da Sibirya'ya göç etmek." Hitler, *Wehrmacht*'ın cephede bulunan komutanlarına, ertesi gün iletilen hususi bir "*Führer* Fermanı" ile "Alman askerlerine saldıran" sivillerin katli için

1 Dünyanın en verimli yerli toprağı. Humusça zengin olduğundan tarım için çok verimlidir. Ukrayna'nın kuzeydoğusunda, Rusya'nın güneyinde ve Kanada'nın batısında kuşak hâlinde görülür. (ç.n.)

yetki verdi. "Saldırı" ifadesinin tanımı belirsizdi. Sovyet topraklarında suç işleyen Alman askerlerine, işlenen cürümler "ideolojik gerekçeli" ise, kovuşturmalara karşı kanuni dokunulmazlık veriliyordu. Bariz hedef *politruk* ve komünist yetkililerdi, hatta 6 Haziran 1941 tarihli "Komiser Talimatı'nda" özellikle bahsi geçen "siyasi komiserler, derhal ve olanca sertlikle baş edilmesi gereken, Asyalıların barbar savaş usullerinin kaynağı" olarak lanse ediliyordu.[2]

Alman subaylarının ya da gönüllülerinin hepsi böyle hukuk dışı cinayetleri tasvip etmese de yeteri kadarı, daha temmuzda Sovyet komiserlerini topluca katletmeye başlamıştı. III. ve IV. Panzer Grupları, söz konusu infazlardan 170'ten fazlasını gerçekleştirdiğini kaydetti, II. Ordu 177 tane bildirdi. Alman askerî kayıtları 1941'de, 2.252 "komiserin" infaz edildiğini gösteriyor, ancak bu kayıtlar sadece düzenli ordunun işlediği infazları gösteriyordu. Doğuya, düzenli ordunun arkasından gelen "*Waffen SS*" tümenleri ve 3.000 kişilik "*Einsatzgruppen*,"[3] komiserleri toplamakla görevliydi. "Komiserler" ilk dalgadan sağ kurtulursa toplamda 11.000 askerden oluşan 21 tabur "*Ordnungspolizei*"[4] ile karşılaşacaktı. *Ordungspolizei* görevlilerinin tümü infazcı olmasa da, kurbanları bulup *Einsatzgruppen* ve *Waffen-SS*'e teslim ettiklerinden, en az onlar kadar tehlike arz ediyorlardı. Sovyetlerin, adaletsizce Yahudilerin üstüne atılan cürümlerinin öcünü almak isteyen bölgedeki işbirlikçiler ve Yahudi karşıtları, Almanlara yataklık ediyordu. Yahudiler NKVD, Litvanya ve Letonya Komünist Partileri ile Sovyet yönetim organlarında varlık gösterse de bu, Yahudi halkının tamamından intikam alınmasını meşru gösteremezdi. Ancak bu uygulamalar ne yazık ki cephe hattının ardında yaygın hale gelmişti. Litvanya'da 1940 yazında NKVD'nin yaptığı toplu katliama sahne olan Kaunas (Kovno) pogromunda, mevzubahis vahşetin bir örneği görüldü; 1941 Haziran'ında katledilen bin Litvanya Yahudisinin sayısı, yıl

2 *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*, 3 Mart 1941 tarihli kayıt, Band I, s. 341; *Halder Diaries*, 30 Mart 1941 tarihli kayıt, c. II, s. 42.
13 Mayıs 1941 tarihli *Führer* Fermanı, 6 Haziran 1941 tarihli Komiser Talimatı, Boog, v.d. *Angriff*, s. 431-435.
Kıtlık Planı ve "on milyonlarca insan", Snyder, *Bloodlands*, s. 162-163.

3 Alm. *Hareket Birlikleri*. Harekâtlarda düzenli ordunun arkasından gelerek "temizleme" işlerini yürüten seyyar infaz birlikleri. (ç.n.)

4 Alm. *Düzen Polisi*. Nazi Almanya'sının resmi polis teşkilatı. İşgal altındaki bölgelerde yürütülen toplu katliam ve türlü vahşetlerin müsebbiplerindendir. (ç.n.)

sonunda 114.000'i buldu. Almanların Sovyet komiserlerini ve kendilerini sabote edenleri hedef alan operasyonlarının hedefi genişletilerek, "askerlik çağındaki Yahudi erkekler" de dahil edildi. Nihayetinde tüm Yahudi erkekler hedef tahtasına kondu. Doktorlar, Yahudileri, sünnetli olup olmadıklarını öğrenmek için cinsel organlarını muayene etme yöntemiyle ayırt ediyordu. Sadece 1941 yılında, işgal altındaki Sovyet topraklarında 500.000 Yahudi infaz edilecekti. Kadın ve çocuklar özellikle hedef alınmıyor olsa da erkek kardeşlerini, eşlerini, babalarını; Baltık bölgesinde, Belarus, Doğu Polonya, Ukrayna ve hususi olarak Galiçya'da Kaunas benzeri pogromlar ve toplu katliamlarda yitirenler için hedef alınmamak çok küçük bir teselli idi. Yahudiler hususiyetinde Rusya ve Doğu Avrupa halkları, Hitler'in hırsı yüzünden canlarıyla korkunç bedeller ödeyecekti.[5]

Barbarossa'nın vahşeti göz önünde bulundurulduğunda, Stalin'in rejimi hakkında ne gibi çekinceleri olursa olsun, vatan savunmasına çağırmasıyla Rusların vatanseverlik ruhunun ön plana çıkması beklenebilir. Bu ruh, nihayetinde öne çıkmış olsa da 22 Haziran 1941 sonrasındaki ilk birkaç haftada işgalcilerin Rusya'ya ya da Sovyetlere esasen ait olmayan, 1939'dan bu yana işgal edilen topraklara girdiği unutulmamalı. Sovyet işgali altındaki Romanya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, eskiden Polonya toprağı olan Belarus ve Ukrayna, işgalcileri kurtarıcı olarak karşıladı. Almanlar, 1939 itibarıyla NKVD tarafından tutuklanmış, binlercesi işgalin ilk günlerinde serbest bırakılmış olan etnik ve "sınıf düşmanları" içinse, kelimenin tam anlamıyla kurtarıcı olmuşlardı.

Birçok Alman generali, istihbarat subayı, diplomat ve işgal yetkilisi, 1941'de *Luftwaffe* bombardımanları, kana susamış *SS* subayları ve *Einsatzgruppen* infazcıları tarafından baltalansa da özgürleştirme savaşı fikrini ciddiye almıştı. Sovyetleştirilmiş Finlandiya ve Romanya'da "işgalciler" kendi topraklarını, hatta evlerini, yeniden fethediyordu. Batıda bir zamanlar Habsburgların toprağı olan Polonya'ya ait, Sovyet işgali altındaki Ukrayna'da, kasabaların çoğunda, "Yaşasın Ukrayna'nın

5 Sahada Komiser Talimatı'nın uygulanması üzerine bkz., Boog, v.d., *Angriff*, s. 1064, b.a. Alman askerî kayıtlarına göre 2282 kişinin infazı, Snyder, *Bloodlands*, s. 182.
Kaunas pogromu için ayrıca bkz., Tooze, *Wages of Destruction*, s. 481.
Litvanya, Baltık bölgesi ve Galiçya'da Sovyetlerin kurduğu işgal hükümetlerine Yahudilerin katılımı mevzuu için bkz., Dov Levin, *A Lesser of Two Evils*.

Kurtarıcısı Hitler," "Yaşasın Tam Bağımsız Ukrayna" ya da "Kurtarıcımıza, Almanların *Führer*'ine, Selam Olsun." yazılı pankartlar açıldı. Mütevazı köylüler, Almanları çoğu kez ekmek ve tuzla karşılıyordu. Komünizm karşıtlığı, bir kısmı Mihver yanlısı; Macaristan, İtalya, Slovakya, Romanya ve Finlandiya'dan, bazıları da tarafsız Danimarka, İskandinavya, Vichy Fransa'sı ve Franco'nun İspanya'sından gelen yüz binlerce Avrupalı askeri, *Wehrmacht* ile Rusya'ya yürüyüşe geçirmeye yetmişti. İlk zaferlerin kazanıldığı günlerde, düşman askerlerinin kitleler hâlinde teslim olmasından cesaret bulan Almanlar ve müttefiklerinin morali zirvedeydi. Ele geçirilen Sovyet subaylarının Stalin'in siyasi komiserlerinin tiranlığı hakkında atıp tutması, Komiser Talimatı'nın sahiden hasar verdiğini ortaya koyuyordu. Çoğu, Kızıl Ordu'nun savaşacak morali bulunduğuna inanmadığını itiraf ediyordu. Aksine adamlar, "Ancak *politruk* yaşamaya devam ettiği sürece savaşırlar. O öldükten sonra teslim olurlar. Bazen askerler teslim olabilmek için başlarındaki *politruku* öldürüyor." diye konuşmuşlardı.[6]

Stalin'in intikam kapasitesi dikkate alındığında, Sovyetlerin 1941 Haziran ve Temmuz aylarındaki küçük düşürücü ricatının sonuçları, cephe hattı yakınlarında veya ardında sıkışan Sovyet sivilleri, özellikle de düşman sempatizanı olduğundan şüphelenilen yahut bu sebeple önceden tutuklanmış olanlar için hoş olmayacaktı. Takvimler henüz 24 Haziran'ı gösterip, işgal başlayalı iki gün olmuşken; Beria, sınır bölgelerindeki NKVD komutanlarına, "karşı devrimci eylemler, sınai sabotaj, saptırma veya Sovyet karşıtı eylemler" sebebiyle tutuklanan siyasi suçluları, yani tüm siyasi suçluları, kurşuna dizme emri verdi. Nazilerin Stalin rejimine sadık olanları hedef alan 6 Haziran tarihli "Komiser" talimatında olduğu gibi, Beria'nın 24 Haziran direktifi NKVD'deki adamlarına, cephe ardında, Stalin'e sadakatinden veya işgalcilere sempati duyduğundan şüphe duyulan herkesi infaz etme ruhsatı veriyordu.[7]

Sonuçlar korkunçtu. NKVD, günümüz Ukrayna'sının Lutsk kenti, işgal öncesinde Polonya şehri olan Łuck'ta; daha 10 Haziran 1941'de güvenlik gerekçeleriyle tutuklanmış 2.055 Polonyalı ve Ukraynalıyı, Almanlar serbest bırakamasın diye, işgalin ertesi gün zorunlu tahliye

6 12 Ağustos 1941 tarihli, Alman askerî istihbarat raporu ("Zur russischen Kriegsführung"), BA/MA, RW, 5 / 52.

7 Musial, *Konterrovelutionaere Elemente sind zu erschiessen*, s. 101'de alıntılanmıştır.

için topladı. Vahşetten sağ kurtulan bir tanığın aktardıklarına göre, önce Ukraynalıları sıraya dizen NKVD infazcıları, tutukluları kamyonetlere bindirmek yerine makineli tüfek ateşine tutmuş, bir de garanti olsun diye, "cesetlerin üzerine birkaç el bombası atmıştı." Ardından Polonyalılar da sıraya dizilmiş ve makineliyle taranmıştı. Tanık, "Ortalık kan gölüne dönmüştü, vücut parçaları havada uçuşuyordu" diye aktarıyor. Bu toplu katliam, öylesine baştan savma yapılmış ve aceleye getirilmişti ki, hayatta kalanlara hapishaneye dönmeleri söylenmiş, sonrasında birkaçının işi de kafalarına sıkılan kurşunla bitirilmişti. İki bininin kurşuna dizildiğinin ifade edildiği NKVD raporundan anlaşıldığı üzere, çok az sayıda hayatta kalan, muhtemelen elli civarı tutukluya cesetlerden kurtulmaları emredilmiş, bunu yaptıktan sonra da öldürülecekleri esnada işgalci *Wehrmacht* tarafından kurtarılmışlardı.[8] İşgal öncesinde Polonya'ya ait, şimdiyse Sovyet Belarus'u olan bölgede; Dubno, Sambor, Dobromil, Oszmiana gibi kasabalar, savaşın ilk kaotik günlerinde, Almanların gelişinden kısa süre önce yüzlerce siyasi tutuklunun NKVD tarafından infazına sahne oldu.[9]

Belarus'taki vahşet ne kadar korkunç olursa olsun, Sovyetlerin 1939'da Polonya'dan ilhak ettiği, Sovyet yönetiminin diğer bölgelerden çok daha fazla hoşnutsuzlukla karşılandığı Lvov/Lemberg'deki katliamların yanında esamesi bile okunmuyordu. Sovyet askeri bu cepheye daha kuvvetli intikal etti, Kızıl Ordu, direnişi bir hafta kadar uzatabildi. *Luftwaffe*, kenti bombaladığından sivil zayiat arttı. Çoğunluğunu Ukraynalı, Polonyalı ve Yahudilerin oluşturduğu 5.000 kadar siyasi tutukluya ev sahipliği yapan üç tutukevinin başındaki NKVD muhafızlarının paranoyası tavan yaptı. 27 Haziran'da başlayan kıyım, 29'unda NKVD pes edip kaçana dek devam etti. Almanlar 30 Haziran'da kente girdiklerinde hem mesken içlerinde hem de sokaklarda üstleri örtülmeye yahut gömülmeye bile teşebbüs edilmemiş cesetlerin bırakıldığı, yarım yamalak açılmış toplu mezarlar buldu. *Wehrmacht*'a eşlik eden bir adli tıp uzmanı, "Çürüyen cesetlerin ağdalı kokusu şehre yayılmıştı. Yanan enkaz yığınlarından gelen keskin dumanla birleşerek hem akciğerlere

8 Aktarılanlar, katliamdan sağ kurtulan, 1944 Ağustos'u Varşova ayaklanmasında Almanlara karşı savaşmış, Polonya vatandaşı Mieczyslaw Ogrodowcyk'un anılarından alıntılanmıştır. Kızıl Ordu Polonyalı hemşerilerine yardım etmediğinde şaşırmamış olmalı.

9 *A.e.*, s. 114-118'de alıntılanmıştır.

hem de mideye yerleşiyordu." diye yazacaktı. "Ensesinden vurulanlardan vücuduna balta indirilenlere, yakın zamanda travma geçirmiş insanların cesetleri her yerdeydi. On altı yaşlarında, genç kız ve oğlanların bedenleri, büyüklerin ve yaşını almış kadınların arasında, delikanlıların hemen yanında uzanıyordu." 30 Haziran'da Lemberg tutukevini ziyaret eden Polonyalı bir kadın, tanık olduklarını şöyle aktarıyordu:

> "...[cesetlerden] masadaki ve masanın yanındaki kişilerin öldüresiye dövüldüğü anlaşılıyordu. Sandalyede oturan bir adamın ağzından ucu çıkmış Rus süngüsü gözüküyordu... elleri ve kolları birkaç kez kırılmış gibi acayip şekilde aşağı sallanıyordu. Sekiz yaşlarında küçük bir kızın cesedini gördüm, tavandaki lambadan sarkıyordu. Çırılçıplaktı ve havluyla asılmıştı. O kadar kötü bir manzaraydı ki az daha bayılıyordum."

Lemberg'teki Sovyet siyasi hapishanelerinin bodrumlarındaki görüntüler de neredeyse bu kadar korkunçtu. Alman adli tıpçı, "tavanlara kan sıçramıştı" diyordu. "Dört beş kat derinlikte, mahzenin zemininde cesetler istif edilmişti." Birinin bodrumunda, kurumuş kan, yirmi santimetre kadar derinliğe ulaşmıştı. Başka bir mahzenin ise katliamların ilk başlandığı yer olduğu, çürümenin en ilerlediği yer olmasından anlaşılıyordu. "Yapış yapış bir kütle hâlinde cesetlerin katılaştığı bir kat" oluşmuştu. *Wehrmacht*'ın resmî raporlarına göre, NKVD eliyle sadece Lvov/Lemberg'te 3.500 siyasi tutuklu katledildi. Sovyet kayıtları bile 2.464 "idamın" varlığını kabul ediyor. Lemberg halkının, Almanları kendilerini Stalin'in kanlı rejiminden kurtaranlar olarak karşılanmasına şaşmamak gerek.[10]

Belarus ve Ukrayna'da da Alman işgali esnasında Sovyet cephe hatlarının ardında benzer şeyler yaşandı. Lemberg'in 130 kilometre doğusunda bulunan, işgalcilerin eline düşene dek güneybatı cephesinin karargâhı görevini üstlenen, günümüz Ukrayna'sının Ternopil kenti Ternopol'de, Almanlar Sovyetlere ait bir hapishanenin mahzeninde 200 kişinin ölü bedeniyle karşılaştı. Şehirde onca yerin içinde, bir de

10 "Masadaki ve masanın yanındaki... az daha bayılıyordum": Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 248'de alıntılanmıştır.
"Çürüyen cesetler...," "...yakın zamanda travma geçirmiş": "Bericht über eine Reise und die Lemberger Front," 17 Temmuz 1941, *a.g.e.*
Zayiat tahminleri için bkz., Musial, *Konterrevolutionaere Elemente*, s. 113.

Yahudi mezarlığında, NKVD tarafından üstünkörü kazılmış sığ bir mezarda, 300 cesede rastlandı. Yahudi mezarlığındaki Polonyalı ve Ukraynalı kurbanların yanında, üç Alman *Luftwaffe* pilotu da gömülüydü. Bunun için Yahudi mezarlığının seçilmesi, Beria'nın muhtemelen onları aşağılamak için yaptığı bir eylemdi. Bu, bölgede Sovyetlerin işlediği tek cürüm değildi. Ternopil'de 1990 yılında, 500 ceset bulunan bir mezar keşfedildi. Bu mezardaki bazı cesetlerin üzerinde bulunan Rusça idam kararı belgeleriyle, bu toplu katliamın izleri NKVD'ye, hâliylehâliyle 1941 Haziran'ına kadar izlenebildi. NKVD, Ternopil'in güneyinde Czortków'da, 890 tutukluyu daha infaz etmişti. Polonyalı tarihçi Bogdan Musial, Sovyet Belarus'u ve Ukrayna'sı dahilindeki, Polonya toprağı olan kırk kasabada, NKVD'nin önlem amaçlı katliamlar gerçekleştirdiğini, "Kurban sayılarının, bir düzineden artarak birkaç yüzü bulduğunu" ifade ediyor. Kesin kayıt tutulmuş olmasa da, 1941 Haziran'ında NKVD tarafından katledilen savunmasız Polonyalı, Ukraynalı ve Yahudi siyasi tutukluların sayısının, aşağı yukarı 1940 baharında gerçekleştirilen "Katyn Ormanı" katliamında infaz edilenler kadar olduğu ileri sürülüyor. Katyn'de 21.892 Polonyalı öldürülmüşken, 1941 Haziran'ı boyunca gerçekleştirilen katliamlardaki kurbanların sayısının, "20.000 ila 24.000'e" vardığı düşünülüyor.[11]

Stalin ve Beria, Polonya ile Ukraynalıların sadakatinden kuşku duyuyorsa, SSCB'deki Alman vatandaşlarının sadakatinden haydi haydi şüphe ederdi. Örneğin sayıları 130.000'i bulan *Schwarzmeerdeutschen* [Karadeniz Almanları], Odessa'nın yukarısında, Dinyester Nehri'nin doğusundaki, 1940'ta Sovyetlerin Besarabya'nın işgaliyle, Ukrayna'yla hassas bir sınır bölgesi hâline gelmiş topraklarda tarım yapıyordu. Bu, hududa yakın yaşayan Sovyet Almanlarının, yüzde on yedilerini teşkil eden yirmi iki bin kadarı, bölge 1941 Temmuz'unda Almanlar işgal etmeden evvel göç ettirildi. Onlardan daha doğuda meskûn sözde "Volga Almanları," İmparatoriçe Büyük Katerina döneminde Rusya'ya yerleşmeye davet edilmişti. "Volga Almanları Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" statüsü kazanacak kadar büyük bir nüfusları bulunuyordu. Bu halk Volga havzasında yaşadığından, işgalin hemen ertesinde NKVD'nin öncelikleri arasında değildi. *Wehrmacht*, 1941 Ağustos'unda Rusya'nın tam göbeğini tehdit etmeye başladığında,

11 *A.e.*, s. 127-128, 138.

Volga Almanlarının sadakati gündeme geldi. 26 Ağustos'ta *Politbüro*, toplamda 479.481 kişiden oluşan "Saratov ve Stalingrad illeri ile [Volga] Alman [Özerk] Cumhuriyeti dahilinde ikamet eden tüm Almanların" tehciri talimatını verdi. Alman ordusunun 1941'de Volga'ya ulaşabileceği korkusuyla, "Volga Almanları," Volga ve Ural dağlarının çok ötesine; 75.000'i Krasnoyarsk, 85.000'i Omsk, 100.000'i Novosibirsk, 95.000'i Altay, 125.000'i de Kazakistan'a olmak üzere Sibirya'ya kadar sürüldü. Beş gün sonra, başka bir *Politbüro* kararnamesiyle, Ukrayna'da ikamet eden Alman vatandaşları tutuklandı. Tutuklananlardan 16 ila 60 yaşları arasındaki erkekler ayrılarak inşaat taburlarında çalıştırılmaya başlandı.[12]

1941'de Stalin'in paranoya ve kibrinin bedelini, yalnızca Sovyet hatlarının ardındaki Ukraynalı, Alman, Polonyalı ve Yahudiler ödemeyecekti. Kızıl Ordu gönüllülerinin, hatta sadık Rus piyadelerinin bile kafasına, en az amansız işgalci kadar kendi liderlerinden de korkmaları gerektiği gerçeği dank edecekti. Stalin hâkimiyetindeki SSCB, tarihte askerlerinin esir düşmesini ölümle cezalandıran tek devlettir. Bu gerçek, askerlerin içtiği temel askerî anttan (*voennaya prisyaga*), Sovyet ceza kanununun (*Ugolovnyi kodeks*) 58. Madde'sine kadar her yere kazınmış durumdaydı. Kızıl Ordu'ya gönüllü olarak yazılmış bir asker için, yabancı güçler tarafından esir alınmak (*sadacha v plen*), "yabancı ülkeye kaçmak" ya da "düşman tarafına iltica etmek" kadar haince bir eylemdi. 1941'de yürürlükte olan "Kızıl Ordu Piyadeleri Muharebe Hükümleri" uyarınca, esir düşen askerleri bekleyen akıbet şöyle ifade ediliyordu: "Esir düşmek vatana ihanettir. Daha alçak ve daha haince bir eylem daha yoktur. Haini vatanında en büyük ceza olan kurşuna dizilmek beklemektedir."[13]

"Savaş esiri," Sovyet komünizmi yönetimine kanunen yabancı bir kavramdı. Bolşevikler, 1917'de iktidarı ele geçirdikten sonra, savaş esirlerine yapılacak muameleyi düzenleyen 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinden çekilmişti. Stalin 1929'da savaş esirlerine yönelik, güncellenmiş

12 26 Ağustos ("O pereseleni nemtsev iz respubliki Nemtsev Povoj'ya i iz Saratovskoy i Stalingradskoy oblastey...") ve Ukrayna hakkında 31 Ağustos 1941 tarihli Politbüro direktifleri, RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 37.
Bu talimatların bağlam ve niyetlerine dair daha fazla bilgi için bkz., N. F. Bugai, *L. Beriya – I. Stalina: Soglasno Vaşemu ukazaniyu*, s. 27 ve b.a.

13 Hoffman, *Stalins Vernichtungskrieg 1941-1945*, s. 102'de alıntılanmıştır.

Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamayı reddetmişti.[14] Molotov, İngiltere ve tarafsız ülkelerdeki, en önemlisi Amerika'daki kamuoyunu göz önünde bulundurarak, 1 Temmuz 1941'de müphem bir "Savaş Esirlerine Dair Emir" hazırlanması talimatını verdi. Hakikatte ise, Stalin de Molotov da herhangi bir ödün vermeyi reddediyordu. 9 Temmuz'da Kızıl Haç Uluslararası Komisyonu; Sovyet Dışişleri Bakanlığı'na Almanya, Finlandiya, Macaristan ve Romanya'nın Lahey Sözleşmesi uyarınca, muamelenin mütekabiliyeti esasında, savaş esiri listesi paylaşmaya hazır olduğunu bildirdi. İtalya ve Slovakya, 22 Temmuz'da aynı taahhüdü verdi. Temmuzda Alman hükümeti, birkaç kez Bulgar, Türk, İsveçli aracılar kullanarak Molotov'la esir listesini paylaşsa da cevap alamayacaktı. Molotov, 13 Temmuz'da Moskova'daki Bulgar Sefareti aracılığıyla, cevaben bir mesaj ulaştırdı. "Sovyet hükümeti Almanların uluslararası normları ihlallerini göz önünde bulundurarak... Alman hükümetinin Lahey Sözleşmesi'ne uyacağı kanaatinde değildir." Ribbentrop da buna mukabil, 14 Temmuz'da Molotov'a savaş esirlerine muameleyi düzenleyen Lahey Sözleşmesi'nin 1929'da Cenevre'de güncellendiğini, Sovyetlerinse bu anlaşmayı tasdik etmediği cevabını verdi. Ribbentrop, "Alman hükümeti, Doğu Cephesi'nde esir alınan Sovyet askerlerine Cenevre ve Lahey uyarınca koruma sağlayacaktır." diyordu. Nazi bakan, Molotov'a, "Sovyet hükümetinin ve Alman İmparatorluğu'nda esir bulunan Sovyet vatandaşlarının menfaatlerini muhafaza etmek üzere, tarafsız İsveç konsolosluklarını kullanmasını" teklif etti; Molotov, olumsuz cevabını daha zekice düşünülmüş siyasi bir formülün içinde yineledi. Sovyet komiseri, 8 Ağustos'ta Bulgar Sefareti aracılığıyla Ribbentrop'a, "Sovyet hükümeti, Almanya uyduğu sürece tüm sözleşmelere uymaya hazırdır." mesajını iletti.[15]

27 Haziran'da Uluslararası Kızıl Haç'tan gelen bir talebe yanıt veren Molotov'un, Doğu Cephesi'ndeki savaş esirlerine edilecek muameleye

14 Stalin 1949'da da, Cenevre Sözleşmesi'nin onaylanması emrini vermedi. 4 Ağustos 1989'da Sovyet imparatorluğu, Avrupa'da çökmeye başlamış ve Sovyetlerin batıdan gelecek borçlara tamah edecek kadar acil mali sıkıntıdayken, SSCB nihayetinde sözleşmeyi tasdik etmiş oldu.

15 Stamenov'dan Sofya'ya, 13 ve 14 Temmuz 1941, BSA, fon 318K. Opis 1. ('B'lgarska legatsiya v Moskva'), del. 42.
Sovyetlerin ta 1989'da Cenevre Sözleşmesi'ni onaylaması: Mertsalov ve Mertsalova, *Stalinizm i voina*, s. 357-358.

dair teklifleri değerlendirmekte olduğunu bildirdiği doğrudur. Bu ifade Molotov'un başını ağrıtacak, zira ilerleyen aylar ve yıllar boyunca kendisine düzenli aralıklarla hatırlatılacaktı. Ancak Molotov, söz konusu tekliflerin hiçbirini kabul etmemesinin yanında, üçüncü ülkelerin aracılığını da reddediyordu. 27 Ağustos 1941'de Dışişleri Bakanı Cordell Hull'ın örneğinde görüleceği üzere, Doğu Cephesi'nde Kızıl Ordu'ya göndereceği maddi yardıma çaresizce ihtiyaç duyulan ABD gibi oldukça önemli, tarafsız bir ülke bile bir girişimde bulunduğunda; Almanların Bulgaristan, Türkiye ya da İsveç aracılığıyla bulunduğu girişime verilenden daha nazikçe cevap verilse de, basitçe baştan savılıyordu. Uluslararası Kızıl Haç'ın, Stalin'in 1939'da Polonya'da, 1939 ila 1940'ta ise Finlandiya'da yürüttüğü savaşlar süresince, Sovyetlerin savaş esiri kamplarını ziyaret etmesine müsaade edilmemişti, buna 1941 yılında da müsaade edilmeyecekti.[16]

İşgalcilerin Sovyet komiserleri ve Yahudilere barbarca muamelesi düşünüldüğünde, Molotov'un savaş esirlerine yapılacak muamele konusunda "Almanlar uyarsa biz de uyarız" minvalindeki müstehzi ifadesinin siyasi bir amacı da olduğu anlaşılıyor. Molotov bu ifadeyi, sözleşmeleri uygulamayı reddettiği için gelen eleştirileri hafifletmek adına söylemişti. Londra ve Washington'da kimse, Almanlara ahlaki şöyle dursun kanuni açıdan bile dürüstlük atfetmiyordu. Almanya'nın müttefikleri Hitler'in kuklaları olarak görülüyor, Mihver'in, Sovyetlerin esirlerine kötü muamele ettiğine dair şikâyetleri, Almanların şikâyetlerinde olduğu gibi şüpheyle karşılanıyordu. Üzerinden üç çeyrek asır geçmişken, Stalin'in, özellikle de savaş süresince işlediği cürümler o gün olduğundan çok daha iyi bilinirken dahi iki tarafın da işlediği ayan beyan insan hakları ihlalleri göz önünde bulundurulduğunda, 1941'de Ribbentrop'un öne sürdüğü Cenevre/Lahey meselesini alakasız olarak ekarte etmek cazip geliyor. Şüphesiz ne Hitler ne de Stalin'in vicdanı, savunmasız sivillere kötü muamele yaparken, tehcir ederken ve öldürürken rahatsız oluyordu.

Yine de Molotov ile Stalin'in paçayı sıyırmasına da müsaade edilmemeli. Moskova'nın, Berlin'in aksine, savaş esirlerine edilecek muamelenin tartışılması için arabuluculuk fikrini reddettiği malum. Bu karşıtlık, totalitarizmin iki ucuna dair mühim bir ipucu veriyor. 1941'de Hitler ve

16 Hoffman, *Stalins Vernichtungskrieg*, s. 102-104.

adamlarının, fethettikleri bölgelerin sakinlerine, Kıtlık Planı'ndan, birtakım tarihçilerin "kurşunla *şoah*"[17] olarak andığı toplu infazlara kadar, akla hayale sığmaz vahşetle muamele edeceği gerçeği su götürmezdi. Ama buna rağmen Nazilerin, askerleri ve müttefikleri söz konusu olduğunda, kendilerinden olanlara da sahip çıktığı görülüyordu. Nazi Almanya'sının, Hitler'in sevgili "âri" ırkını ve Bolşevik karşıtı kutsal savaşına katılan diğer halkları korumak için bile olsa, savaş esirlerine yönelik 1929 Cenevre Sözleşmesi'ne imzacıymışçasına bir tavır sergilediği, rahatsız edici olsa da hakikatti. SSCB'nin ise, böyle bir tavrı benimsemediği görülüyordu. 1941 Ağustos'unda Almanya ve müttefikleri, Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne, ele geçirilmiş birçok rütbeden Sovyet savaş esirinin çarşaf çarşaf listelerini iletti. Molotov, bu girişimi yanıtsız bıraktı. Uluslararası Kızıl Haç tarafından 1941, 1942 ve 1943 boyunca yapılan, SSCB'de tutulan savaş esirlerine edilen muamele ve bu esirlerin sayılarına dair bilgi talepleri de aynı şekilde görmezden gelindi. Molotov'un 1942 Mayıs'ının sonlarında Washington'a ilk ziyaretinde, Dışişleri Bakanı Hull, SSCB'nin "Savaş esirlerinin bakımı ve muamelesini düzenleyen 1929 Cenevre Sözleşmesi'ni imzalaması yahut sözleşmeye uymasını" rica ettiğinde Molotov, yine kabul etmedi. Sovyet komiseri, meseleyi kamuoyu önünde tartışmanın bile, "SSCB'nin aksine sözleşmeyi tasdik etmiş olan Almanlara, uluslararası hukuka uyuyormuş izlenimini verebilecekleri bir diplomatik avantaj sağlanmış olacağını" dile getirdi.[18]

Gerçekteyse Stalin, düşmanın eline geçen askerlerini gözden çıkardığından değil, onları ölmeyi hak eden hainler olarak gördüğünden sıhhatlerini umursamıyordu. Bu görüşü benimsediği, hem savaş esirlerine mütekabiliyete dayanan bir anlaşmaya varmayı reddetmesinden hem de 1941 yazında Kızıl Ordu'ya yüklediği, hepsi birbirinden gaddar bir dizi disiplin önleminden açıkça anlaşılıyor. Almanların Smolensk'i fethetmesinin hemen ardından, 16 Haziran'da işler daha da kızıştı ve Stalin için çok küçük düşürücü bir olay yaşandı; oğlu Yakov, Almanlara teslim oldu. Kendi oğlunun sağ ele geçirilmesiyle öfkeden deliye dönen Stalin, her zaman uygulamaya geçirilmeyen ancak mevcut olan,

17 İbranice. *Holokost.* (ç.n.)

18 *A.e.*
Hull ve Molotov'un Beyaz Saray'da 29 Mayıs 1942 tarihinde 16.45-18.15 arasında gerçekleşen diyalogu: "Memorandum of Conversation", FDR Kütüphanesi, Hopkins Collection, 311 No.lu kutu, 5 No.lu kitap ("Molotov Visit, 1941")

"Düşmanın eline geçen askerlerin ailelerinin, ortadan kaldırılmasını emreden" 246 No.lu NKVD talimatına tabi olarak Yakov'un eşini tutuklattı. Bu talimat, Sovyet ceza kanununun bir suçluyla kan bağı olan insanların da o suça dahil olduğunu kabul eden "kolektif suç" tanımının yapıldığı, 58-1 V maddesiyle sabitti. 16 Temmuz tarihli gizli bir talimatla, Devlet Savunma Komitesi (GKO), "Korkaklara, panik yaratanlara ve firarilere karşı en sert önlemler alınacağının" sözünü verdi. Batı Cephesi'nde ele geçirilen cephe komutanı D. G. Pavlov dahil, dokuz üst düzey subay, divanıharpte yargılandı ve idam edildi. *Politruk*lar, artık alaylardan başlanarak Kızıl Ordu'nun her birimine atanıyordu.[19]

GKO, 16 Temmuz talimatını yerine getirmek üzere, ertesi gün her bir Kızıl Ordu biriminin arkasında bulundurulacak Fin savaşı esnasında 1940'ın Ocak ayında oluşturulan "kontrol müfrezeleri" minvalinde, ceza taburlarının kurulması emrini verdi. NKVD'nin, Stalin'in absürtlüğünün son ürünü olan bu ünitesine, "Özel Birim" (*Osobyi otdel'*) gibi gayet ılımlı bir isim verildi; ajanları, "Kızıl Ordu içindeki casusluk faaliyetleri ve ihanete karşı amansız bir mücadele vermek ve firarları, doğrudan cephe hattının ardından sona erdirmek" ile görevlendirildi. Bu emelle, Beria'nın Özel Birim'deki adamları, "Firarileri tutuklama ve gereği hâlinde olay anında infaz etme" yetkisiyle donatıldı. Kızıl Ordu'nun cephede bulunan askerleri, kendilerine doğru ilerleyen *Wehrmacht* ile düşman ateşine göğüs germeye tereddüt ettiğini hissettiği anda, kafalarına sıkmak için fırsat kollayan, arkalarındaki NKVD infazcıları arasında sıkışıp kalmıştı.[20]

Kızıl Ordu'da "nihai cezaya" layık görülmek için, korkaklık göstermeniz ya da firar etmenize gerek yoktu; biriminizin düşman tarafından kuşatılmış olması ya da buna maruz kalmış birinin akrabası olmanız yeterdi. Stalin'in 16 Ağustos 1941'de, Molotov, Voroşilov ve Jukov'la birlikte imzaladığı 270 No.lu Direktif'te, "Üniformasından nişanını çıkaran... ve teslim olanlar, hain bir firari olarak kabul edilip ailesi de, yeminini bozmuş, anavatana ihanet etmiş bir hainin ailesi olması sebebiyle tutuklanacaktır." deniyordu. "Düşman tarafından kuşatılanlar son raddeye kadar çarpışacak... teslim olanlar ise topyekûn ortadan

19 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 65'te alıntılanmıştır.
Yakov'un esir alınması ve eşinin tutuklanması: Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 379-380.

20 Birstein, *Smerş: Sekretnoe orujie Stalina*, s. 190'da alıntılanmıştır.

kaldırılacak ve aileleri de tüm mevcudiyetten menedilecektir." denilerek de, esir düşen askerlerin ailelerinin varlığına el konacağı ve çalışma kamplarına sürüleceği kast ediliyordu. Lojistik açıdan gerçekleştirilmesi mümkün görünmeyen, söz konusu kolektif cezalandırma usulü, her vakada uygulanmasa da cephedekilere gönderilen mesaj yeterince açıktı: Ya ölümüne savaşırsın ya da ailenin malına mülküne el konup, ölümüne çalıştırıldığına şahit olursun.[21]

Savaşın tehlikeleriyle cebelleşen kendi adamlarına merhamet göstermeyen Stalin'in, 1939'da ele geçirdiği Polonyalılara yaptığı toplu tehcir ve katliamlardan anlaşılacağı üzere, kendi ordusunun esir aldığı "kapitalist köpeklere" zerre acımayacağı aşikârdı. 1941 Haziran'ının sonunda, daha savaşın ilk haftasının son günlerinde, ilerleyen Alman birlikleri, çoğu Rus sınırlarında düşürülmüş ya da düşmüş uçakların pilotları olan Alman tutukluların topluca infazının sonuçlarına şahit oldu. İçlerinde ağaca mıhlananlar, iğdiş edilenler, gözleri yuvalarından çıkarılanlar, dili kesilenler veya diri diri yakılanlar mevcuttu. Ele geçirilen Alman askerlerinin neredeyse tamamı, öldürülmeden önce ya da sonra soyulmuş ve üzerindeki değerli eşyaları alınmıştı. 28 Haziran'da Minsk civarında Sovyet askerleri, yaralılarını tedavi için cephe gerisine götüren Alman sıhhiye grubu, 127. Motorize Ambulans Takımı'na denk geldi. Olayı aktaran şahidin anlattıklarına göre, Kızıl Ordu "Yaralıların büyük çoğunluğunu katletmekle kalmamış, Alman doktor ve hemşirelere de ateş açmış ve öldürmüştü." Bu ve benzeri olayların sonucunda oluşan tüyler ürpertici onlarca toplu mezar, ilerleyen dönemde Alman tıbbi ve adli tıp ekiplerince açığa çıkarıldı, Sovyetlerin hem savaş esirlerine hem de Łuck ve Lemberg'te görüldüğü gibi Stalin'in kendi tebaası üzerinde uyguladığı mezalim, titizlikle belgelendi. Ancak göz yummayı tercih eden İngiliz ve Amerikan gazeteci ve diplomatları, bu raporları dikkate almadı.[22]

Cephenin iki hattının, düşman savaş esirlerine karşı izlediği farklı politikaların sonuçlarını öngörmek zor değildi. Esir alındıkları takdirde başlarına ne dehşetler geleceğini bilen Alman askerleri ve müttefik

21 Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 379'da alıntılanmıştır.

22 "Wehrmacht-Untersuchungstelle für Verletzungen des Völkerrechts," raporları, "Kriegsverbrechen der russichen Wehrmacht," başlıklı fasılda, 11, 26 Kasım 1941, 2 ve 5 Şubat 1941, BA / MA, RW / 2 / 151.

ülkelerin kuvvetleri, kudurmuş gibi ve pervasızca savaşıyordu.[23] Düşman hattının ardında uçağı düşen *Luftwaffe* pilotları haricinde, oldukça az sayıda asker canlı ele geçiriliyordu. Barbarossa Harekâtı'nın ilk günlerinde bu sayı o kadar azdı ki, Kızıl Ordu 1942'nin başlarında dört, sonra da beş basamaklı sayılara ulaşana dek, alınan savaş esirlerini saymadı. Kızıl Ordu'nun ele geçirdiği düşman askerlerinin sayısına dair ilk resmî tahmininde, savaşın ilk on iki ayında, çoğunluğu ikinci altı ayında olmak üzere, 17.000 askerin Sovyetlerce esir alındığı; karşılığında Sovyet ordularının bu sayının iki üç katı kadar asker esir verdiği görülüyor. Sovyet takviyelerinin ulaşmasıyla *Wehrmacht*'ın ileri marşı, 16 Temmuz'da Smolensk'in fethiyle yavaşladı. Bu durum zayiat oranları arasındaki büyük uçurumun biraz da olsa kapanmasına sebep oldu. Verilen telafi edilemez zayiat karşılaştırıldığında, Almanlar savaşın ilk haftalarında 35'e 1 oranında avantajlıyken, 1941'in sonuna gelindiğinde bu oran "sadece" 28'e 1 idi. Söz konusu kayıpların bazıları ölüm sonucunda olmuş olsa da farkın çoğu, savaş esirleri alanında görüldü.[24]

1941'de Doğu Cephesi'nde, her iki tarafın ele geçirdiği düşman askeri oranlarının farklılığı, askerî tarihçilerce malum olsa da, bu farklılığın neye delalet ettiğine nadiren değiniliyor. Kızıl Ordu piyadelerine, Finlandiya'da olduğu gibi, düşman eline geçerlerse korkunç işkencelere maruz kalacakları ve topluca katledilecekleri, yani özetle Stalin ve Beria'nın NKVD'sinin ellerine geçen, nispeten az sayıda Alman esire yaptığı muameleyi görecekleri söyleniyordu. Sovyet askerlerinin buna rağmen 1941'de yığınlar hâlinde teslim olduğu düşünüldüğünde, çok azının bu vahim uyarılara aldırdığı anlaşılıyor. Bazıları, Beria'nın makineli tüfekli "Özel Birim"inin korkusundan daha çok savaşmış olabilir ancak Almanya ve müttefiklerinin 1941 sonuna dek üç ila dört milyon Sovyet askeri esir almış olması, Hitler'in rejimi merhametiyle meşhur olmasa da askerlerin, işgalcilerin merhametine sığınmayı seçtiğini ortaya koyuyor. Üstüne üstlük bu askerler, "teslim olurlarsa" ailelerinin canını tehlikeye atacaklarının da farkındaydı. Stalin'in tebaasının milyonlarcasının, tüm

23 Bu askerlerin üstün performansının, kısmen de olsa, günümüzde kullanımı yaygın olan "kristal met" benzeri, hafif dozda seri üretilmiş bir metamfetamin olan "pervitin" adlı uyarıcıdan kaynaklandığı biliniyor.

24 Solonin, "1941: Final Diagnosis," *a.g.e.*
1942 haziranına dek alınan Alman savaş esirleri: Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 237. Pervitin ile üstün performans gösteren askerler: Norman Ohler, *Der totale Rausch* (2015).

bunlara rağmen, memleketlerinde yaşayan ailelerini riske atacaklarını bile bile, kendini Hitler'in kollarına atmayı seçmesi, en azından Sovyet komünizmine bağlılıklarının sanıldığından az olduğunu işaret ediyor.

Wehrmacht'ın esir aldığı Kızıl Ordu askerleri ne düzgünce besleniyor ne de bakılıyordu. Doğu Cephesi'nde ele geçen askerlerin bazıları toplu infaz edildi. Açlık ve hastalıklardan, muharebede alınan ve tedavi edilmediği için komplikasyon oluşan yaralardan, kamp muhafızlarınca darp edilmekten, savaş bitmeden esaret altında can verecek olanların oranı, esirlerin yarısından fazlasına, yaklaşık %57.5'ine tekabül ediyordu. İşgalin ilk aylarında, kısmen Alman komuta kademesinin üç ila dört milyon askerin teslim olmasına hazırlıklı olmamasından, zayiat oranı aşırı yüksekti. Esirlerin çoğu, elleri arkadan bağlı halde yürütülerek götürülmüş ve dikenli tellerle çevrili, derme çatma ordugahlarda açık alanda toplanmıştı. Anca 1942'de savaş esirlerinin tutulabileceği, büyük çapta hapishaneler inşa edilebildi. Almanların doğudaki savaş esiri kamplarındaki manzaralar berbattı. Bir deri bir kemik kalmış Ruslar, Fransız esirin ifadesiyle, "yürüyen iskelet" gibi sendeleyerek ortada dolaşıyordu. Slav esirlerin aç bırakılması ister ihmalden ister "Kıtlık Planı" doğrultusunda kasten yapılmış olsun, böylesine muazzam bir kalabalığı besleyecek gıda yoktu. Kış kapıyı çaldığında, ilkel şartlardaki açık hava hapishanelerinde binlerce Sovyet esir, soğuk ısırması, tifo ve benzeri hastalıklardan dolayı yaşamını yitirdi.[25]

Alman subaylarının hepsi bu vurdumduymaz muameleyi onaylamıyordu. Esirlerden verilen her bir kayıpla subayların bu askerleri, Kızıl Ordu'ya dair istihbarat almak için sorgulama şansları da azalıyordu. Birçok subay, esirlerin, özellikle de Stalin'in rejiminden tiksinen ve Stalin karşıtı diğer azınlık Polonyalılara nazaran, Almanlara daha az karşı çıkan Ukraynalıların arasından bazılarını seçip göreve almak istiyordu. Kamplardaki zayiat oranları bu subayların aleyhine işlese de, savaş sonuna dek 800.000'i Rus, 250.000'i Ukraynalı, 280.000 Kafkas kökenli, 180.000'i işgal altındaki Baltık ülkelerinden, 47.000'i Belarus'tan ve geri kalanları Kozaklardan[26] olmak üzere, 1.5 milyon kadar

25 "Yürüyen iskelet": Beevor, *Second World War*, s. 209'da alıntılanmıştır.

26 Doğu Slavlardan, ağırlıklı olarak Ortodoks Hıristiyanlığa mensup "Slav" ya da "Rus" Kazaklar olarak bilinen etnik grup. Anavatanları Karadeniz'in kuzeyinde, Don ve Dinyeper civarındadır. (ç.n.)

Sovyet savaş esirinin *Wehrmacht*'a katılması olağanüstü bir olaydı. Bu askerlerden teşekkül eden *Osttruppen,*[27] Stalin'in rejimine büyük darbe vurdu.[28] Askerlerin çoğunun yiyecek istihkakı daha iyi diye ve kıt kanaat olan yaşama şanslarını arttırmak için Hitler tarafına geçmiş olması da cabasıydı.[29]

Doğu Cephesi'ndeki bu yıpratma harbinde Stalin ve Molotov, Kızıl Haç'ın Sovyet savaş esiri kamplarını incelemesine izin vermeyerek, esir alınan Almanlara yapılan korkunç muameleleri destekleyerek ve düşmanın ele geçirdiği kendi askerlerini de hain olarak görüp ölüm cezasıyla tehdit ederek, aslında Almanların ekmeğine yağ sürüyordu; Alman kamp komutanları, Sovyet esirlere iyi davranmak istese dahi, onları bu yönde teşvik edecek hiçbir şey yoktu. Literatüre yakın dönemde eklenen eserlerde, Alman esareti altındaki Sovyet esirlerinin yüksek ölüm oranı, savaş suçu olarak algılanacak kadar ciddiye alınıyor. Sayısı milyonlara varan bu talihsiz adamların dramına, geç kalınmış olsa da dikkat çekiliyor olması olumlu bir gelişme. Yine de Sovyet savaş esirlerinin böyle ağır şartlara maruz kalmasının, en azından kısmen, kendi hükümetlerince terk edilmiş olmalarından kaynaklandığı unutulmamalı.[30]

Bu esnada Stalin'in, *politruk*lar ve "Özel Birim" ceza taburlarının otomatik silah kullanan piyadeleriyle, acımasız muamelesi ile Beria'nın, Alman işgalinin kapıda olduğu bölgelerdeki siyasi tutukluları

27 Alm. *Doğu Kuvvetleri.* (ç.n.)

28 Savaşın ilerleyen döneminde *Osttruppen* dahilinde General Andrey Vlasov'un "Rus Kurtuluş Ordusu'nun" haberleri Sovyet hatlarına sızınca Almanlar bu iltiması aleni dillendirmiş, daha iyi yemek istihkakı ve siyasi sebeplerle Kızıl Ordu'dan firar eden yahut "Kahrolsun Stalin!" diye bağırarak teslim olanlara özel kimlik kartı verileceğini duyurmuştu.

29 *A.e.*, s. 208-209; Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 102-105.
1.5 milyon civarı *Osttruppen*: Musial, *Stalins Beute*, s. 117-118.
Yiyecek istihkakı ile Sovyet esirlerin Stalin'e muhalefeti arasındaki bağlantı için bkz., Kızıl Ordu askerlerine nasıl gönüllü olarak firar edeceğini ya da "Stalin kaput!" diyerek teslim olacağını anlatan broşürler, AAN, Z/1335/0/239/194, s. 148 ve b.a.

30 Snyder, *Bloodlands* eserinde (s. 178-182), savaş sonuna dek 500.000 kadar Sovyet savaş esirinin Almanlar tarafından infaz edildiğini, 1941'de *günde* %2 zayiat verildiğini öne sürüyor. Snyder'ın Sovyet "dinsizlerine," içinde bulunduğu dram malum olan Sovyet Yahudileriyle birlikte, acı çeken kurbanlar olarak ışık tutması takdire şayan. Yine de 1941 ila 1945 arasında *Wehrmacht* için savaşmak üzere gönüllü olmuş bir milyondan fazla Sovyet savaş esiri göz önünde bulundurulunca, insan Almanların bu esirlere mütemadiyen acımasız muamele edip etmediğini sorguluyor.

toplu infaz etmesi, Hitler'in "Komiser Talimatı"nın soykırım mantığını kuvvetlendiriyordu. Almanların eylülün son günlerinde Kiev'i işgal ettikten sonra, şehrin dışında Babi Yar'da, 33.000'den fazla Yahudi'yi katletmeleri, bekleyen dehşetlere dair ipucu verir nitelikteydi. Bölgedeki diğer etnik grupların; Ukraynalı, Belaruslu ve Rusların aynı şiddette ölümcül muameleyle karşılaşmamasının sebebi, Nazilerin ırkî ideolojisinde bu "putperestlerin" Yahudilerden daha temiz görülmesiydi; onlar yerine kurban edilen, ordu genelevlerinde seks kölesi olarak çalışmaya zorlanan kadınlarıydı. Doğu Cephesi, âdeta diktatörlerin en korkunç cürümleri işlemek için yarıştığı bir arena hâline gelmişti.[31]

Tüm çatışmalar gibi Sovyet-Alman savaşı da hem askerlere hem de sivillere karşı işlenen mezalimi perdelemek için kullanıldı. Kızıl Ordu'nun daha ne kadar savaşabileceğini kimse bilmese de, Almanların daha uzun bir savaşa hazırlandığına dair emareler vardı. Bu savaşta mali kaynakların kontrolü elzem olacaktı.

31 Babi Yar katliamı ve önemine dair bkz., Snyder, *Bloodlands*, s. 201, b.a.

19

Alüminyum Savaşı

1941 TEMMUZ VE AĞUSTOS'UNA GELİNDİĞİNDE Sovyet-Alman savaşı, emsali görülmemiş vahşetlerin yaşandığı bir çatışmaya dönüşmekteydi. Art arda yaşanan gaddarlıklar, çatışmanın ideolojik yapısını yansıtıyordu; zira faşistler ile komünistlerin husumeti, Tötonlar ve Slavlar, Ruslar ve Ukraynalılar, Yahudi olmayanlar ile Yahudiler arasındaki mevcut yangına âdeta benzin dökmüştü.

Doğu savaşı, sadece ideolojik temelli ve ırkî nefretin her yere sirayet etmesinden kaynaklanan bir savaş değildi. Her iki taraftaki askerin de hayatta kalmak için çarpıştığı kanısında olması, şiddetin böylesine yoğun görülmesinin sebeplerindendi. Düşmanın Rusya'nın Avrupa topraklarında âdeta dört nala ilerlemesi, komiserlerin ve Yahudilerin topluca katliamı dikkate alındığında, hâliyle Sovyet tarafında bu kanı hâkimdi. Almanlar da İngilizlerin, ellerini kollarını bağlayan blokajına karşı savaşabilmek adına toprak ve kaynak elde etmek üzere savaştıklarına inanıyordu. Almanya'nın muhtaç olduğu sadece Rus petrolü, Fin nikeli, Ukrayna tahılı değildi; pamuk, kömür, demir, krom, manganez ve fosfata da ihtiyacı vardı. Sovyet Rusya'da tüm bu maddeler bol bol mevcuttu. İngiltere'nin arkasında kaynak zengini sanayi devi Amerika oldukça, Almanya'nın uzun soluklu bir savaşı sürdürebilmesi için tek yolu, *Wehrmacht*'ın Rusya ve Ukrayna'nın engin kaynaklarını ele geçirmesiydi.

Bugünden bakıldığında Alman askerî planlayıcılarının Stalin'in cephe ardındaki zırhlılarının boyutunu ve yedek ordusunu küçümsediği net bir şekilde anlaşılıyor.[1] Yine de Almanlar 1922'de imzalanan

1 Hepsinin küçümsemediği söylenebilir. OKW başkanı Keitel ve Harekât Daire Başkanı Jodl, Kara Kuvvetleri Komutanı Halder kadar iyimser değildi. Hitler taarruz için nihai kararını verirken, Halder'in daha az karamsar tahminlerini benimsemişti.

Rapallo'dan beri SSCB'de bulunan çok sayıda mühendis ve sanayicinin deneyimleri sayesinde, Sovyet ekonomisi hakkında çok daha malumat sahibiydi. Molotov-Ribbentrop döneminde yapılan ticaret sayesinde Hitler'in, Alman agronom,[2] madenci ve mühendislerin, Ruslardan kat kat fazla rekolteye ulaşabileceği beklentisiyle; Doğu savaşını güvenceye almaya yeteceğini umduğu kaynaklar, kabaca ve ana hatlarıyla belirlenmişti. SSCB, 1939 Eylül ile 22 Haziran 1941 tarihi arasında Nazi İmparatorluğu'na 1.75 milyon ton buğday, bir milyon ton petrol mamulü, 23.000 ton krom, 214.000 ton fosfat ve yanında Asya-Pasifik bölgesinden ihraç edilen 440.000 ton kauçuk, tungsten, bakır, kalay, soya fasulyesi ve balina yağı sevk etmişti.[3]

İşgal, kısa vadede Almanya'nın askerî sanayilerine elzem olan bu büyük kaynakları, Mikoyan'ın Ticaret Komiserliği'nin gönüllü olarak göndermeyeceği anlamına geliyordu. İşgalle üretim ve sevkiyatın hasara uğraması ihtimali göz önünde bulundurularak, erken dönemde ekonomik getirileri aşırı derecede olumsuz olacaktı. Ancak işgal öncesinde de Sovyetlerin ham maddelerini bedavaya almamışlardı. Barbarossa Harekâtı ile, Sovyetlerin Almanlardan ihraç ettiği, işlenmiş çelik ürünü, dizel motoru, lokomotif, türbin, kompresör, hafriyat makinesi, alet edevat, elektrik ve telgraf kablosu ile ilgili teçhizat, laboratuvar ve optik ekipman ve dahi ileri teknoloji ürünlerinden SSCB'ye, hâlihazırda cari hesaptan borçlu olunan 750 milyon *Reichsmark* değerindeki ürünlerin ihracatı da durduruldu. Karşılığında Stalin'in Hitler'e borçlu olduğu miktar, 520 milyon *Reichsmark* değerindeydi. Nihayetinde Moskova Paktı iki taraflıydı. Hitler paktı bozarak Sovyetlerin, cephenin hemen ardında yetiştirilen, madenden çıkarılan ve birleştirilen ithale hazır hammaddelerine erişim hakkını kaybetmiş olsa da üretimi tamamlanmış ürünlerini de Stalin'e ihraç etmemişti. Bu harekât, ekonomik açıdan, Anglosakson güçlerin Hitler Avrupa'sını dünya pazarından tecrit etme ihtimaline karşılık, Avrasya'nın kalıcı otarşisi[4] üzerine yapılan ihale niteliğindeydi.[5]

Wehrmacht, Belarus, Baltık bölgesi ve Ukrayna'ya, çiftlik, fabrika ve madenleri hasarsız ele geçirme talimatıyla gönderildi. Almanlar

2 Bilimsel tarım uzmanı. (ç.n.)

3 Musial, *Stalins Beute*, s. 30-31.

4 İng. *Autarky*. İktisadi açıdan kendine yetme durumu. (ç.n.)

5 *A.e.*; 22 Haziran 1941 itibarıyla iki tarafın birbirine olan borcuna dair, bkz., Ericson, *Feeding the German Eagle*, s. 173.

nereye bakacaklarını da iyi biliyordu. Mogilyov'un makine ve traktör fabrikaları, Dinyeper'in üst havzasında, Minsk'in doğusundaydı. Nikopol'deki manganez madenleri, Ukrayna'nın güneyinde Aşağı Dinyeper'de; Krivoy Rog'un 1.5 milyar tonluk devasa demir yatağı da onun hemen yakınlarındaydı. Kirovograd ve Donets havzasında kömür damarları, Karadeniz'e kıyısı olan Nikolaev şehrinde tersane ve çelik fabrikaları bulunuyordu. Zaporijya'nın alüminyum bileşikleri de yine Ukrayna'nın güneyindeydi. Bir de Kafkaslar vardı. Almanlar Volga'ya ulaşabilirse; Sovyetlerin, Bakü petrolü ile Maykop ve Grozni rafinerisiyle bağlantısını kesebilecekti. Savaşın belki de en büyük ödülü, Gürcistan'ın, Sovyet rezervlerinin %60'ını oluşturan yüksek kalite manganez yataklarıydı. Üstüne, Avrupa Rusya'sında, Leningrad ve Moskova ile Ukrayna'nın güney ve doğusundaki büyük sanayi kentlerinde yoğunlaşmış binlerce fabrika da mevcuttu.[6]

Barbarossa, müstakbel Alman sanayicilerine, hangi biriyle ilgileneceklerine karar vermelerini zorlaştıracak kadar çok seçenek sunuyordu. Hitler ve generalleri içinse bu seçenekler, acilen ilgilenilmesi gereken stratejik ikilemler teşkil eden, önemli ekonomik hedeflerdi. Bock'un Merkez Ordular Grubu'nun, 16 Temmuz itibarıyla Smokensk'i fethetmesiyle Almanların Moskova'ya 320 kilometresi kalmıştı. Moskova, Kremlin'e ev sahipliği yapmanın yanında, Avrupa Rusya'sının iletişim, Sovyet demiryolu ağının ulaşım ve savaş uçağı, kamyonet ve tank üretimiyle de temel sanayi merkezlerinden biriydi. Moskova'nın ele geçirilmesi, Sovyetlere sadece siyaseten değil, savaş sanayii bakımından da büyük darbe indirirdi.

Strateji uzmanları, Bock'a, Moskova'ya hücum emrini Smolensk'in fethinden ancak yedi hafta sonra, 7 Eylül 1941'de yayınladığı 35 No. lu Direktif'le vermesi sebebiyle Hitler'i hatalı bulur. Generalleri de *Führer*'e şiddetle karşı çıkmış olsa da nafileydi. Hitler, 30 Temmuz'da Bock'a Smolensk'te mevzilenmesini emretti ve Bock'un en iyi panzer tümenlerinin bazılarını alarak, bu tümenleri, Leningrad'a doğru hücum eden von Leeb'in Kuzey Ordular Grubu ile Rundstedt'in Ukrayna'da bulunan Güney Ordular Grubu'nun "kanatlarında" görevlendirdi. Bock'un, Ukrayna'nın tarım alanları, fabrika ve madenlerini ele geçirmenin daha mühim olması sebebiyle taarruzuna devam etme

6 18, 25, 27 Ekim 1941 tarihli bir dizi istihbarat raporu, BA/MA, RW / 4 / v. 889.

isteğini reddetti. Böylece *Führer*, ana taarruzun gerçekleştirilmesi planlanan merkezî Belarus cephesinde zaman kaybetti; Stalin ve Jukov'a, toparlanmaları ve doğudan yetişen yedek tümenlerle, karşı hücuma geçmeleri için fırsat verdi. Hitler, kuvvetlerini dağıtmak yerine belli yerlerde toplayarak, bir askerî tarihçinin ifade ettiği gibi, "Stratejik açıdan cüretli olsa da, sahada metanetli olmadığını" kanıtladı.[7]

Bugünden geçmişe dair yargı bildirirken hep ihtiyatla yaklaşılması gerekse de Hitler'i bir savaş beyi olarak gösteren, ateşli stratejik ya da ırkî takıntılarının, savaş kabiliyetine galip geldiği iddiasının haklılık payının bulunduğunu söylemek mümkün. *Führer*'in 1941 Haziran'ında verdiği Komiser Talimatı ve bu talimatın cani usullerle uygulaması konusunda da aynı şey söylenebilir. Bu talimatı vererek, cephe hatlarının ardında savaş uzadıkça ciddiyeti artan partizan direnişine zemin hazırlamış oldu. Almanlara doğuda *lebensraum* kazanmak üzere tam tekmil "imha savaşı" başlatarak hem kendi hem de müttefik ülkelerin generalleri için harekâtı çok daha zorlaştırdı. Barbarossa Harekâtı, Stalin'in işlediği cürümlerin öcünü almak isteyen yerel işbirlikçilerin desteğiyle, kolayca yürütülebilecek ve daha az çarpışmanın yaşanacağı, bir özgürleştirme savaşı olabilecekken; kanlı ve şiddetli yıpratma harbine dönüştü.

Tüm bunların haklılık payı olsa da Hitler'in Smolensk'in fethinden sonra "kanatlara geçme" planı sanıldığı kadar büyük bir hata olmayabilir. Bock, Moskova'ya nihai hücumunu yapmadan önce, Ukrayna ve Leningrad'ın hinterlandının[8] emniyete alınmasının mantıklı sebepleri vardı. Bock'un yapacağı hücumda Merkez Ordular Grubu, kanatlarından kuvvetli karşı taarruza maruz kalacaktı. Bock, Moskova'ya hücuma devam etme kararında ısrarcı olsa da kendi günlüğüne 20 Temmuz'da yazdıklarında, "Düşmanın, Smolensk'i kuşatan güçler yok edildikten sonra bile burada, biz istediğimizde, savaşın bitmesine müsaade edeceğinden şüphe duyduğunu" itiraf ediyordu. Merkez Ordular Grubu, Smolensk'te temmuzun ortalarından sonuna dek kanatlarından sıkıştırılıyorsa, ağustosta Moskova'ya doğru yola çıktığı takdirde, taarruza çok daha açık hale gelirdi.[9]

7 R. H. S. Stolfi, *Hitler's Panzers East*, s. 215, b.a.

8 İç bölge; cephenin ardı. (ç.n.)

9 Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, s. 260, 271'de alıntılanmıştır.

Ukrayna'yı emniyete almak, Almanya ve müttefiklerine, özellikle de Romanya'ya, stratejik derinlik kazandıracaktı. Güney Ordular Grubu doğuda ne kadar ilerlerse, Hitler'in panzer ve pike bombardıman uçaklarının bel bağladığı petrol sahaları ve rafinerileri o kadar güvende olacaktı. Bahar mevsiminin başlarında, Yunanistan ve Girit'e aynı mantıkla taarruz etmişlerdi ve yaklaşımları işe yaramıştı; İngilizlerin bombardıman uçakları, Romanya petrol sahalarına ulaşamıyordu. Sovyetler de Ploieşti'ye son büyük hava saldırısını 1941'de, 10-11 Temmuz gecesinde düzenlemişlerdi. Rus pilotlar, üç yıl kadar süreyle Romanya hava sahasına aynı kuvvette geri dönemeyecekti.[10]

Alman zırhlılarının 1941 Ağustos'unda güney istikametine yönelmesinin ekonomik sebepleri malumdu. Ukrayna'nın işgali, kelimenin tam manasıyla kendi maliyetini çıkarabilirdi. Zira *Wehrmacht*, Rumen ve Macar müttefiklerinin yardımıyla ilerlerken, zengin tarım topraklarını, madenleri ve fabrikaları ele geçiriyordu. Sovyetlerin, düşmanın eline geçecek bölgeleri yakıp yıkma taktiği yüzünden, işgalciler varmadan önce çoğu imha edilmiş ya da dağıtılmıştı ama hepsinin yok edilmesine vakit yetmemişti. Stalin'in 1930'lu yıllardaki kolektifleştirme çabaları, tahıl hasadında genel rekolteyi azaltmış olsa da üretimin merkezileştirilmesi ve ürünün büyük kolektif çiftliklerde depolanması işgalcilere yaradı. Bu sayede, Almanların 1941'deki buğday "rekoltesi" 1918 işgalinde olduğundan çok daha yüksekti, zira o yıl Ukraynalı çiftçilerin çoğu mahsullerini yok etmiş ya da fazla ürününü yer altında saklamıştı. 28 Ağustos tarihli bir saha raporunda, Almanya ile müttefiklerinin Ukrayna'nın merkezindeki "kolektif çiftliklerin (*kolhoz*) hasadının %85'ine" el koyduğu belirtildi.[11] *Wehrmacht*, kolhozları sanayileştiren on "traktör istasyonunu" hasarsız ele geçirip, başına Ukraynalı mühendisleri geçirdiğinden sonraki hasatlar da şimdilik emniyetteydi.[12]

Sovyet maden ve fabrikalardaki "rekolte" ise, yüzdeliğe vurulduğunda o kadar yüksek olmasa da yine de kayda değerdi. Almanlar

10 11 Temmuz 1941 tarihli saha raporu, BA/MA, RW 5 / v. 382. ("Zusammenfassung wichtiger militaerischer Ereignisse. 31.5.41 – 12.7.41.")

11 Kolhozların tahıl mahsulleri, işgalcilerin ekonomik açıdan işine yarasa da siyasi açıdan geri tepti. Zira Ukrayna'da nefret objesi kolektif çiftliklerin bütünlüğünü koruyarak, "özgürleştirme savaşı" verdikleri iddialarını kendileri çürütmüş oldu.

12 "Zusammenstellung wichtiger Meldungen über die Ostgebiete," 28 Ağustos 1941, 23 Eylül 1941'e tarihlenmiş "Russ. Beutematerial," başlıklı klasörde, BA/MA, RW 4 / v. 329.

Krivoy Rog'a 15 Ağustos 1941'de girdiğinde, kullanıma hazır iki milyon ton civarı demir buldu. 4.000 işçilik çelik ve hadde fabrikası imha edilmemişti, ancak 80.000 kWh'lik kapasitesinin yarısında çalışabilen elektrik santrali başta olmak üzere, tamir edilmesi gereken azımsanmayacak kadar çok şey vardı. Bu yine de düzeltilmesi kolay olandı. Nikopol'ün manganez madenlerinin sabotajı, daha başarılı sonuçlanmıştı ve kapasitesinde çalışabilmesi için zaman gerekecekti. Neyse ki, artık hem madenler hem de tamiri için gereken, yakındaki Nikolaev'in tersaneleri Almanların elindeydi. Tersaneler ciddi hasar görmüştü. En azından yakınlardaki üç santral ile Alman moralinde mucize etkisi yaratan bira fabrikası faaldi. Almanların moraline ilaç gibi gelen bir başka olay da Sovyet istihkamcılarının sabote edemediği, yapım aşamasındaki 32.000 tonluk bir savaş gemisinin limanda ele geçirilmesi oldu. Alman askerleri, Dinyeper'de 500.000 kWh gibi dudak uçuklatan bir kapasitede çalışan, göz dolduran, Amerikan tasarımlı hidroelektrik santrali hasarsız zapt etti. Kirovograd kömür madenleri de işgali dişe dokunur hasar olmadan atlattı. Dinyeper kıyısında bulunan Kremençuk, eylülde ele geçti. Alman mühendisler, dehşetle, "devasa demir dökümhanesi" ve traktör fabrikasının sabote edildiğini gördü, ancak kazanlar hasar görmemişti. Kasabanın nispeten küçük üç demir dökümhanesi, faal halde iki tütün tesisi, bir mobilya fabrikası, yağ ve sabun üreten bir kimya fabrikası ve bir de alkollü içki imalathanesi sağlamdı. Nikolaev'deki bira fabrikasında olduğu gibi, Ruslar yıkmaktan kaçınmış olmalılardı. Rusların İsveçlilere karşı 1709'da kazandığı kayda değer zafere ev sahipliği yapan Poltava'da Almanlar, Sovyetlerin hasar görmüş ama faal kalabilmiş tek termometre fabrikasını, 20.000'den fazla kullanıma hazır termometre ile ele geçirdi. Ekonomik savaş, şimdilik Hitler'in istediği gibi ilerliyordu.[13]

Hitler'in Smolensk'in fethinden sonra Baltık cephesini güçlendirme kararı da, görüldüğü kadar budalaca değildi. Leningrad, devrimin doğduğu kent olduğundan sembolik önemi olmasının yanında, Moskova gibi büyük sanayi şehirlerinden biriydi. Sovyet sınai üretiminin, Kirov Fabrikası'nda üretilen *KV* ve *T-50* sınıfı ağır tanklar ile dizel motorları ve *T-34*'te kullanılan *L-11* silahı dahil onda biri, Leningrad'ta üretiliyordu.

13 *A.e.* Nikolaev'e dair, bkz., 24 Mart 1942 tarihli OSS raporuna ek "Condition of Cities in the Occupied Area," *a.g.e.*

Tank fabrikaları, ekonomik bakımdan, Hitler'e, motorize tümenleri ana cephe olan Belarus cephesinden çektirecek kadar büyük hedef olmasa da, eylülün ikinci haftasında Leningrad'ı kuşattıktan sonra, von Leeb'in Kuzey Ordular Grubu'na kentin 190 kilometre kadar *doğusunda* yeni bir hedef belirlendi. Yeni hedef Tihvin, Baltık'ı Volga'ya bağlayan kanal ağının üstünde olmasının yanı sıra Leningrad'a giden tek faal demir yoluydu. Von Leeb neden Tihvin'i ele geçirmesinin istendiğini bilmediğinden, şiddetle karşı çıktı ama yine de emri yerine getirdi. 1941 Ekim'inde düzenlediği operasyon, Rusların bölgedeki nehrin adıyla andığı "Volhov Cephesi," bugün de gizemini koruyor ve birçok askerî tarihçi onu "ufak çaplı operasyon" görerek hâlâ anlam vermeye çalışıyor.[14]

Esasen Hitler'in, alüminyumun ana metali boksitin SSCB'deki en büyük yataklarına sahip Tihvin'e yoğunlaşması için geçerli sebepleri vardı. Çelikten üç kat daha hafif olması, çekme ve paslanmaya direnci ile alüminyum; Sovyetler dahil, savaş uçağı üretimi yapan tüm ülkeler için en mühim maddeydi. Alüminyum, Sovyetlerin tank üretiminde de önemliydi, ancak Almanlar pahalıya mal olduğundan panzer üretiminde kullanmıyordu. Sovyet *T-34*, *KV* ve *T-50* tankları o kadar ağırdı ki, tankların çalışması için ağırlık oranını düzenlerken alüminyum kaplama dizel motor kullanmak gerekiyordu. Tihvin'den çıkarılan boksitin çoğu, Ukrayna'nın Aşağı Dinyeper bölgesindeki Zaparojya'da bulunan devasa fabrikada eritiliyordu, bu fabrika da ekimin başlarında Almanların eline geçmişti. Kızıl Ordu istihkamcıları bölgeden çekilmeden önce, tesise elektrik sağlayan barajı havaya uçurduğundan, Almanların savaş öncesinin üretim seviyelerine ulaşması hayli zor olacaktı. Nitekim *Sovyetlerin* üretiminin aldığı hasar ise tamir edilemez cinstendi. Alüminyumun Sovyet savaş ekonomisinde, Almanların ekonomisinden daha büyük yeri vardı. Hitler, Tihvin ve Zaporojya'yı Stalin'in elinden alarak, SSCB'nin yıllık alüminyum üretiminin %40'ından fazlasına tekabül eden, 45 bin tonluk üretime de darbe vurdu.[15]

14 Musial, *Stalins Beute*, s. 86-87.
Tihvin'in "ufak çaplı" addedilmesi: Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 91. Aynı doğrultuda başka bir eser için ayrıca bkz., John Mosier, *Hitler vs. Stalin: The Eastern Front 1941-1945*, s. 410-415. Mosier enteresan bir şekilde Hitler'in operasyon için "Tihvin civarındaki boksit üretimi yapan alanı" gerekçe gösterdiğini ancak bunun "coğrafi açıdan şüpheli" olduğunu öne sürüyor.

15 24 Kasım 1941 tarihli Alman askerî istihbarat fezlekesi, BA/MA, RW 4 / v. 329.

Stalin savunucuları, "sanayiden ikinci savunma hattı" oluşturmak için sanayinin Moskova'nın doğusuna taşınmasının, Sovyetlerin savaşı kazanmasını sağlayan, "örgütsel ve beşerî açılardan harikulade bir başarı" olduğunu dile getiriyor. Henüz 2 Temmuz'da, zırh levha üreten fabrika, Ukrayna'nın güneyindeki Mariupol'den Ural dağlarının güneyindeki Magnitogorsk'a sevk edilmişti. Aynı ay içerisinde, Leningrad, Moskova ve Tula'dan yirmi altı fabrika, demiryolu ile doğuya taşınacaktı. Sovyetlerin resmî kayıtlarına göre, Ukrayna'da bulunan 283 kadar "büyük sınai teşebbüs," haziran ile ekim arasında 136 "ufak çaplı fabrika" ile doğuda yeniden kuruldu. Belarus'ta da 100 kadar büyük sınai tesisin, Moskova'nın doğusuna tahliye edildiği aktarılıyor. Daha ufak çaplı olanları da sayarsak, savaş öncesi sınai üretim kapasitesinin %8 ila 10'una tekabül eden 1.523 kadar teşebbüsün, 1941'de tamamen ya da kısmen taşındığı anlaşılıyor. Sayılar şişirilmiş olsa bile, Sovyet sanayiinin Volga, Ural dağları, Sibirya'nın batısı ve Kazakistan'a tahliyesi için, 1.6 milyon vagon ile 790.000 ton sınai teçhizat taşınmıştı. Gösterilen insanüstü çaba sayesinde, yitirilen Sovyet savaş üretim kapasitesinin onda biri kadarı canlandı ve bu artış işgalciye kaptırılmadı.[16]

Tank üretiminin de mümkün olduğu kadarının doğuya taşınmasına ihtimam gösterildi. GKO, henüz 1 Temmuz'da, Moskova'nın 420 kilometre kadar doğusunda Volga'da bulunan, Çarlık döneminde ve günümüzde Nijni Novgorod, Sovyet döneminde Gorki olarak bilinen şehrinde, *T-34* üretimi için acilen yeni bir fabrika ("*Krasnoe Sormovo*"[17]) kurulmasını emretti. 2 No. lu GKO kararnamesiyle, Çelyabinsk'te *KV* tank üretimi yapacak bir tesis inşa edilmesi karara bağlandı. 1 ila 5 Temmuz arasında verilen, bu minvaldeki GKO talimatları, *T-34* ve *KV* modelleri için alüminyum kaplama dizel motor üretimini Gorki ile Sverlovsk'a kaydırdı. *KV* motoru üretimi, kuzey cephesinde Alman ilerleyişinin tehlikesi altında olduğundan Leningrad'daki meşhur "Kirov

16 En ayrıntılı ve kaynak açısından en iyi tahminler için bkz., Musial, *Stalins Beute*, s. 82. Ayrıca bkz. Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 48, b.a. Mawdsley makul bir yaklaşımla "*evakuatsiya*nın başarısı abartılmamalı" diye uyarıyor. Şişirilmiş tahminler ve abartılı iddialar için, Sovyet resmi anlatısının bir nevi özeti niteliğinde, Werth, *Russia at War*, s. 212-214.

17 Ru. *Kızıl Sormovo*. Nijni Novgorod bölgesinin Sormovski kentinde kurulan fabrika. Alman-Rus Savaşı öncesinde zırhlı tren ve vagon, askerî gemiler için silah üretmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası tersane olarak kullanılmıştır. (ç.n.)

Fabrikası'ndan" taşındı. Doğu Cephesi'nde tankların oynayacağı kritik rol düşünüldüğünde, çoğunluğu savaşın ilk iki haftasında ilan edilen bu kararnameler, Stalin ve danışmanlarının etkileyici öngörü yeteneğini sergiliyor.[18]

"Büyük Vatanseverlik Savaşı" mitindeki önemli yerini göz önünde bulundurarak, tahliye anlatısına ihtiyatla yaklaşılmalı. Alman askerî kayıtları, çok sayıda Sovyet fabrikasının hasarsız ele geçirildiğini ortaya koyuyor. Almanlar, Ukrayna'da önceden bahsi geçen tesislerin yanında, Belarus ve Baltık bölgesinin dört bir yanında da fabrikalara el koydu. *Wehrmacht* kayıtlarına göre, Mogilyov'da bir kimya, iki mobilya, bir de tekstil fabrikası dahil "sapasağlam bir dizi tesis" zapt edildi. Almanlar, Belarus'un doğu bölgesinde bulunan Kriçev'de, önemli ölçüde askerî sınai uygulamaları bulunan gübre ve fosfat üreten müthiş bir fabrika buldu. Fabrika komple hasarsızdı, sadece elektrik santralinin tamir edilmesi gerekiyordu. Vilna [Vilnius], çok sayıdaki kereste, ahşap işleme, mobilya, kâğıt ve karton fabrikasına neredeyse hiç zarar verilmeden işgal edildi. Diğer Baltık ülkelerinin başkentlerinde, sağlam 28 tekstil fabrikası, yedi tabakhane, beş kürk işleme tesisi, dört büyük kauçuk fabrikası ele geçirilerek, Kızıl Ordu'ya üniforma ve çizme tedarik eden koca bir sanayi devre dışı bırakıldı.[19]

Sovyetlerin 1941'de doğuya sevk ederek canlandırmayı başardığı kapasiteye dair daha yüksek tahminler yapılsa bile, hesaba katılması gereken hammadde kayıpları mevcut. Almanların Zaporijya ve Tihvin'i fethi, Sovyet alüminyum üretimine ağır darbe vurarak modern *T-34* ve *KV* tanklarını, Gorki ve Çelyabinsk'teki fabrikalarda dahi üretme kapasitesine zarar verdi. Savaş uçakları ile motorların üretimine verdiği hasar da cabasıydı. Alüminyum izabe kapasitesinin kaybedilmesinin, Sovyet savaş endüstrisine hayati tehdit oluşturduğu fikrinin gerçeklik payı bulunuyor. Stalin, 1941'de bizzat kendisi de bunu sık sık dile getirdi; Washington ve Londra, Sovyetlere ilk etapta 4.500 ton, sonrasında her ay 2.250 ton işlenmiş alüminyum tedarik etmezse savaşın kaybedileceğini

18 Musial, *Stalins Beute*, s. 84-85.

19 "Zusammenstellung wichtiger Meldungen über die Ostgebiete," 30 Ağustos 1941, 23 Eylül 1941 tarihli "Russ. Beutematerial." başlıklı klasörde, BA/MA, RW 4 / v. 329. Vilna [Vilnius] fabrikalarına dair bkz., 24 Mart 1941 tarihli OSS raporu ve ek: "Condition of Cities in the Occupied Area," *a.g.e.*

söyledi. *Vojd*, 30 Temmuz'da, Zaporajya ve Tihvin Almanların eline geçmeden evvel, Roosevelt'in özel temsilcisi Harry Hopkins'e, "Alüminyum verirseniz biz de üç dört yıl daha savaşabiliriz." diyordu.[20] 1941 yazında zayi edilen savaş uçakları ve tankların yenilerini üretmek ve motorize tümenleri yeni *T-34*, *KV* tankları, avcı ve bombardıman uçakları ile donatmak üzere, dışarıdan alüminyum tedarik edilmediği takdirde, Kızıl Ordu bu gidişle uzun süre *dayanamazdı*.[21]

Sovyetlerin kömür ve çelik ürünlerindeki kayıpları, çok daha büyük boyuttaydı. Krivoy Rog, Almanların eline geçince Sovyet sanayi *günlük* 47.000 ton demir cevherinden mahrum kaldı. Kızıl Ordu istihkamcılarının sabotajı ile Almanlara kalan bu miktar günlük 1.800 tona düşürülmüştü. Gerçi Alman mühendisleri, on günde kapasiteyi üçe katladı; 4 ila 12 ayda savaş öncesi üretim kapasitesine ulaşmayı hedefliyorlardı. Stalin ise yıllık *180 milyon ton demir cevheri* kaybediyordu. Nikopol'deki manganez madenlerinin Almanların eline sapasağlam geçmemiş olması, sabotajla verimlerinin azaltılması, Stalin'in sanayi komiserleri için ufak bir teselliydi; zira onların kaybı aylık 72.000, yıllık bir milyon civarı tondu. SSCB, manganez olmadan demirden çelik üretilemeyecekti. *Stalin* isimli bir adamın ülkesinin çelik üretememesi manidardı. Demir cevheri de elinden kayıp gidiyordu. Maden eritme ocağını Ukrayna'dan gelen kömür olmadan çalıştırmak kolay olmayacaktı. Kirovograd'da kömür üretimi, Rusların sabotajıyla üçte iki oranında, günlük 90.000 tona düştü. Sadece o kasabada Sovyet savaş sanayii, günlük 275 bin ton, yıllık ise tamı tamına 100 milyon ton kömür kaybedecekti.[22]

Tüm bu kayıplar, 1941 Ağustos'unun öncesine, *Wehrmacht*, Ukrayna'nın doğusundaki Donau [Donets] havzasının muazzam kömür ve çelik yataklarına, Moskova'nın güneybatısındaki Tula/Bryansk savaş fabrikalarına, en önemlisi de Moskova gibi ekonomik açıdan en

20 Alüminyum, SSCB'ye Başkan Roosevelt'in Finlandiya'nın işgaliyle ilan ettiği "ahlaki ambargo" sebebiyle ihraç edilemiyordu. Roosevelt'in 1941'in başlarında ambargoyu kaldırması muazzam stratejik sonuçlara yol açtı.

21 "Conference held at the Kremlin on July 30, 1941 from 6:30 to 8:30 pm, Between Harry L. Hopkins and Mr. Stalin" deşifresi, FDR Kütüphanesi, Hopkins Koleksiyonu, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

22 "Zusammenstellung wichtiger Meldungen über die Ostgebiete," 30 Ağustos, (Krivoy Rog'da üretilen miktara dair) 8 Eylül 1941, 23 Eylül 1941 tarihli "Russ. Beutematerial," başlıklı klasör, *a.g.e.*

kıymetli bölgelere ulaşmadan önceki döneme aitti. Rundstedt'in Güney Ordular Grubu, güneybatı cephesindeki Sovyet zırhlı birliklerinin yoğunluğundan dolayı başlangıçta yavaş hareket etse de yaz sonlarına doğru Ukrayna faciası tam gaz devam etti. 15 Eylül'de Rundstedt'in XVI. ve III. Panzer Tümenleri, Ukrayna'nın başkentini kuzey ve güneyden kuşattı, Kiev'in 200 kilometre doğusundaki Lohvitsa'da buluşarak dört Sovyet ordusunu ölümcül bir kıskaca aldı. Efsaneleşen operasyonda, Almanya ve müttefikleri 665.000 esir ele geçirdi, toplam esir sayısı iki milyonu aştı. Güneyde Karadeniz ve Kırım yarımadasına, "Ukrayna'nın sol kıyısından" doğuya, Harkov ve Donau havzasına, giden yollar artık açıktı.[23]

General Erich von Manstein'in XI. Ordusu'nun Perekop Kıstağı'ndaki Sovyet direnişini kırarak 1941 Ekim'inin ikinci yarısında Alman ve Rumenlerin ortak çabasıyla Kırım'ı (Kerç ve Sivastopol'daki ufak çaplı direnişler hariç) fethetmesi, Sovyet savaş sanayiine bir darbe daha indirdi. Yarımada, sanayiden çok deniz üsleri, sayfiyeleri ve saraylarıyla tanınsa da, Sovyetler Birliği'nin en büyük demir yataklarına ev sahipliği yapıyordu. Madeni, daha iyi tanınan Krivoy Rog'taki damardan neredeyse %50 daha fazla cevher bulunduran, 2.450 milyon tonluk bir yataktı. Kerç'te ayda 54.450 ton pik demir, 22.000 ton işlenmiş çelik üreten tek bir demir fabrikası, 20.000 işçi istihdam ediyordu. Kentin aynı zamanda savaş gemisi ve deniz uçaklarından, sahra topçuları için tanksavar silahı, hafif top ve mayın atara kadar her türlü savaş malzemesi üreten fabrikaları vardı. Yarımadanın batı tarafında ağır silahlarla donatılmış hisar kenti olan, Sovyetlerin Karadeniz'deki ana deniz üssü Sivastopol, deniz kuvvetleri için yapılan üretimin %10'una ev sahipliği yapıyordu. Kırım çiftliklerinde, Sovyetlerin pamuk, meyve, tütün ve diğer gıda maddelerinin de büyük çaplı üretimi yapılmaktaydı.[24]

Manstein'ın Kırım'ı fethiyle neredeyse eş zamanlı olarak Feldmareşal Walther von Reichenau komutasındaki VI. Ordu, doğu yönünde Ukrayna'nın sol kıyısına doğru hücuma geçerek, 10 Ekim'de Sumi'yi, 20 Ekim'de yarım milyon nüfusa ev sahipliği yapan günümüzün Donetsk'i Stalino kasabasını, nihayetinde 25 Ekim'de savaş öncesinde

23 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 80-81.

24 "Orientierung über die wehrwirtchaftliche Bedeutung der besetzen und im Bereich der Kampfhandlungen liegenden russischen Gebiete," 27 Ekim 1941, BA/MA, RW 4 / v. 889.

840.000 sakini bulunan sanayi merkezi Harkov'u zapt etti. Şehri tahliye eden Sovyet yetkilileri, fabrika ve kritik altyapıları tahrip etmeye çalışsa da bunu tam anlamıyla başardıkları söylenemezdi. Stalino ve Harkov'da bölge halkı, *Wehrmacht*'ın istihkamcıları ve mühendislerine, yerleştirilen mayın ve patlayıcıları patlamadan evvel temizlemede yardımcı olacaktı. Stalino'nun kok fabrikaları büyük oranda tahrip edilmiş olsa da, benzen rafinerisi hasar görmemişti. Elektrik kapasitesi 2.000 kWh'ye düşürülmüştü ama sağlam kalan fabrikalara bu da yeterdi. Söz konusu fabrikaların birinde takım tezgâhı üretiliyordu, diğeri de yıllık 908 bin ton kapasitesi bulunan Kirov Fabrikası idi. Deri, tekstil ve sabun üretilen tesisler ile Harkov'a giden demiryolu, kısa zamanda tamir edilemeyecek kadar hasara uğramıştı.[25]

Harkov'da da durum böyleydi. Şehrin sanayi temelinin bir kısmı, *Wehrmacht* gelmeden doğuya tahliye edilebilmişti. Kurtarılanların arasında, kasten yanlış adlandırılmış 183 No.lu Fabrika, "Harkov Lokomotif Tesisi" de bulunuyordu. Tesis *T-34* tankının tasarlandığı ve üretildiği fabrikalardan biriydi, hatta bu model ülke genelinde en fazla sayıda burada üretilmişti. 1941'de buranın üretim hedefi 300 tanktı. 1941 Ekim'inde son *T-34* üretim tankından çıktıktan sonra tasarımcılar, önemli makine ve teçhizat, eğitilmiş mühendisler ile personel, Ural dağlarında bulunan Nijni Tagil'e taşınmış ve *T-34* üretimi, güvenle orada devam etmişti. Urallardaki yeni 183 No.lu fabrika 1941'in Aralık ayının ortalarında faaliyete geçti, 1942 Mart'ında ise tam kapasite çalışmaya başladı.[26]

Harkov fabrikalarının çoğu tahrip edilmişti. Sovyet yetkililer yerel halkın Almanlara eğilim göstereceğini fark ettiğinden, halk kış hazırlığını yaptığı esnada gıda depolarını yağmalayıp geride boş rafları bırakmıştı. Ukraynalılar kendilerine tahliye emri veren Stalin'in adamlarından geride kalıp, Almanlara mayın ve patlayıcıları sökmede yardım ederek öç aldı. Elektrik santrali ve lokomotif motor fabrikasını havi bazı tesisler süreci hasarsız atlattı. Halktan birçok kişi, Sovyet komiser ve partizanlarını Almanlara teslim etti. Nihayetinde Harkov halkı, Almanların

25 "Geheim! Zusammenstellung wichtiger Meldungen über die Ostgebiete," 1 Aralık 1941, BA/MA, RW 4 / v. 889.

26 Aksenov, v.d., *Sovyet Tanks in Combat 1941-1945*, s. 4; Musial, *Stalins Beute*, s. 86. 1941'de tahsis edilen üretim hedefleri için bkz., "ob obespecheni proizvodstva bronekorpusov I bashen tanka T-34," başlıklı *Politbüro* kararı, 10 Mart 1941, RGASPI, fon 17, opis' 162, del' 32.

sempatisini kazandı, gerçi Almanların onları beslemeye yetecek gıda malzemesi bulunmuyordu. Harkov'da kış çetin geçecek, yine de durum, Sovyet komuta kademesinin karşı karşıya olduğu tehlikeler kadar çetin olmayacaktı. Zira onların en önemli savaş fabrikasını bulunduran büyük sanayi merkezlerinden biri daha, düşmanın eline geçmişti.[27]

Burada, 1941'in ikinci yarısında Doğu Cephesi'nde yaşanan, her iki tarafın da geleceği için büyük önem taşıyan ekonomik savaşın hesabını görmek gerek. Stalin, ileri görüşlülükle; tank ve dizel motor üretimini, *Wehrmacht*'ın eline geçen bölgelerden tahliye ederek en kötü ihtimalden paçasını kurtarmıştı. Yine de cephanesindeki en öncelikli iki ürün olan *T-34* ve *KV* tanklarının üretimi, 1941'in ilk sekiz ayında arttırılsa da ilerleyen aylarda *azalmış*, zirveye ulaştığı ağustos ayına nazaran, ekim-kasım aylarında tam da muharebe Moskova'ya ulaştığında %57 ve %25 oranında düşerek dip noktasına varmıştı. Söz konusu iki ay boyunca sadece 430 adet *T-34* ve 333 adet *KV* üretilebildi. Bu miktar, düşman saldırısıyla karşı tarafın eline geçmesi ya da bozulmasıyla ayda 3.500 tank zayi olurken, 400 civarı tank üretildiği anlamına geliyordu. Yıl sonuna gelindiğinde Stalin'in ordusu 22.340 tank yitirmişti. Tank parkları, tam gaz giden üretimle büyümeyi bırakın bomboştu. Sovyetler bu savaşı sanayii ile kazanmışsa bile, 1941 yılında durumlar tam tersini işaret ediyordu.[28]

Cephede yıpratma savaşı olarak devam eden Barbarossa Harekâtı, bir tarafın mali ölümüyle sonuçlanacak bir savaşa doğru evrimleşiyordu. Kimin üste çıkacağı ise bilinmiyordu.

27 *A.e.*

28 Musial, *Stalins Beute*, s. 89 (üretim tablosu) ve 96 (zayiat).

20

Bıçak Sırtı

HİTLER, 6 Eylül 1941'de 35 No.lu Direktif'ini yayınladı. "Kanatlardaki hızlı ilerleyişin, kış başlamadan önce elde kalan kısıtlı zamanda, toptan imha edilmesi gereken Timoşenko'nun Ordu Grubu'na karşı yapılacak nihai operasyon için zemin hazırladığını" söylüyordu. Bock'un Merkez Ordular Grubu'nu, Moskova'yı hedef alan taarruzu yerine getirebilecek kadar kuvvetlendirmek için yapılan takviyeler dört hafta daha sürdü. Almanların asker ve zırhlı kuvvetlerinin üç ana cepheye yayılmış olmasının yanında, yeterli sayıda kamyoneti bulunmaması da dezavantajdı. Buna rağmen Bock'un taarruzu, 2 Ekim'de başladığında etkileri yıkıcı oldu. Karşı istikametlerden gelen iki panzer grubu Vyazma'da, doğu-batı yönlerinde sefer yapan Smolensk-Moskova arası temel demiryolu hattının, Rjev ile Bryansk arası sefer yapan kuzey-güney hattıyla çakıştığı kavşakta, kıskacı 7 Ekim'den evvel kapatabildi. Bryansk kenti, tren hattının önemli bir aktarma merkezi olmasının yanında 25 adet metal işleme ve makine fabrikası ile mühim sanayi merkezlerinden biriydi. Bock'un Ordu Grubu'nun güney kanadında bulunan Guderian komutasındaki II. Panzer Grubu, neredeyse eş zamanlı olarak Bryansk'ın etrafından dolaşarak şehri arkadan ele geçirdi. Almanların *Doppelschlacht*[1] adını verdiği operasyon sonucu, Vyazma ve Bryansk'ın aynı anda kuşatılmasıyla Bock'un orduları neredeyse, Rundstedt'in Kiev'de ele geçirdiği kadar, yani 600.000 esir aldı. Ekim başında, Timoşenko'nun Moskova'yı müdafaa eden ordu gruplarında bulunan 1.25 milyon askerden neredeyse bir milyonu ay sonunda kaybedilmişti. Sovyet "silahlı teşkilatının" durumu vahimdi. Timoşenko

1 Alm. Çifte muha*rebe*. (ç.n.)

ile Stalin, 64 piyade tümeni, on bir tank tugayı ve elli topçu alayı kadar zayiat vermişti.[2]

Vyazma-Bryansk kuşatması, Stalin için stratejik açıdan Kiev'den daha büyük bir hezimetti. Timoşenko'nun ordu grubunun dağılmasıyla, on sekizinci yüzyıldan bu yana Rus savaş sanayiinin kalbi olan Tula'ya giden kara ve demir yolu Almanlara açılmış oldu. Tula'nın fabrikaları top ve mermiden otomatik silaha, tabanca, piyade tüfeği, mühimmat ve baruta; bomba, el bombası ve tüm patlayıcılara, Sovyet savaş sanayii üretiminin %12'sine tekabül edecek kadar malzeme üretiyordu. Elde taşınabilen silah üreten 7 No.lu Fabrika tek başına 20.000 kişiyi istihdam ediyordu. Alman mühendisleri tüm bunları hasarsız ele geçirsin ya da geçirmesin, Stalin'in orduları, Tula'da üretilen malzemelerden mahrumiyetle resmen silahsız kalmış oluyordu.[3]

Moskova, Tula'nın hemen kuzeyindeydi. Henüz takvimler 5 Ekim'i gösterirken bir Sovyet pilotu, Vyazma'nın güneydoğu yönünde, haddizatında savunmasız olan topraklara doğru hareket eden, "...yirmi kilometre kadar uzunlukta, devasa, zırhlı ve motorize [Alman] yığınları" gördüğünü bildirdi. Haber son derece telaşlandırıcıydı; gelişmeyi Stalin ve Beria'ya ileten *VVS* komutanı Alb. N. A. Sbytov, "yaygara yaptığı" iddiasıyla NKVD tarafından sorguya alındı. Çenesini kapatması emredilen Sbytov paçayı sıyırdı.[4]

Stalin'in talimatıyla, Moskova'nın 120 kilometre batısında, kuzeyde Volokalamsk'tan başlayıp Mojaysk'tan geçerek güneyde Kaluga'ya varan, yeni bir savunma cephesi kuruldu. Timoşenko'nun orduları Vyazma-Bryansk kuşatmalarında neredeyse tamamen yok olmuşken, bu girişim ancak geçici bir çözüm niteliğindeydi. Jukov, bunu 8 Ekim'de yaptıkları telefon görüşmesinde Stalin'e ifade etti: "Moskova'ya giden neredeyse tüm yollar açık, Mojaysk Hattı'nı koruyan cılız kuvvetler de Moskova önünde düşmanın tanklarının belirmesine karşı güvence olamaz."[5]

2 Glantz & House, *When Titans Clashed*, s. 97.
Daha fazla ayrıntı için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 95.

3 "Orientierung über die wehrwirtschaftliche Bedeutung der besetzten und im Bereich der Kampfhandlungen liegenden russischen Gebiete," 25 Ekim 1941, BA/MA, RW 4 / v. 889.

4 Erickson, *Road to Stalingrad*, s. 216-217.

5 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 96'da alıntılanmıştır.

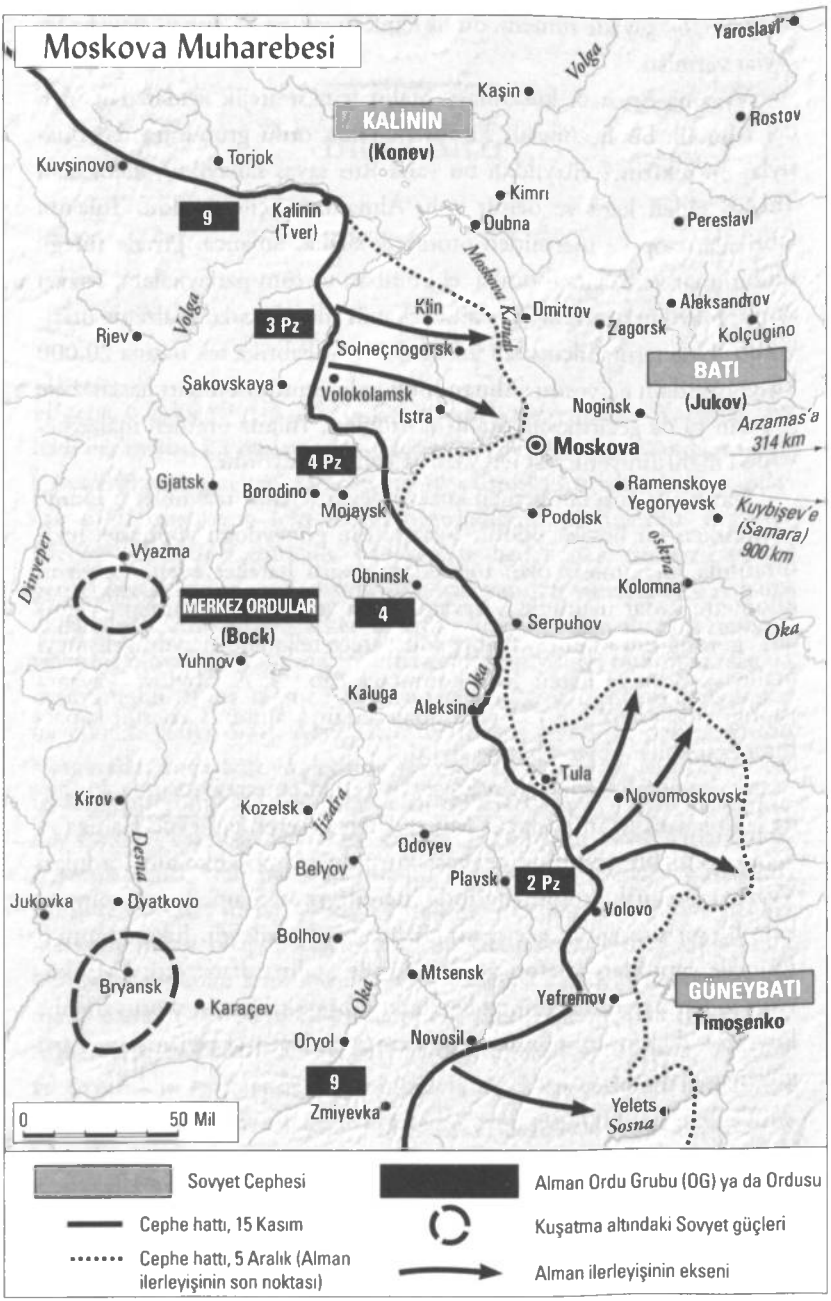
Moskova Muharebesi
Yaroslavl
Volga
Kaşin
KALİNİN
(Konev)
Rostov
Kuvşinovo
Torjok
Kimrı
9
Kalinin
(Tver)
Dubna
Pereslavl
Moskova Kanalı
Volga
3 Pz
Klin
Dmitrov
Aleksandrov
Zagorsk
Kolçugino
Rjev
Solneçnogorsk
BATI
(Jukov)
Şakovskaya
Volokolamsk
Istra
Noginsk
Arzamas'a
314 km
Moskova
4 Pz
Gjatsk
Borodino
Mojaysk
Ramenskoye
Yegoryevsk
Podolsk
Kuybişev'e
(Samara)
900 km
Oskva
Dnyepr
Vyazma
Obninsk
Kolomna
MERKEZ ORDULAR
(Bock)
4
Serpuhov
Oka
Yuhnov
Kaluga
Oka
Aleksin
Tula
Kirov
Kozelsk
Novomoskovsk
Jizdra
Desna
Odoyev
Belyov
Plavsk
2 Pz
Jukovka
Dyatkovo
Volovo
Bolhov
Bryansk
Mtsensk
Yefremov
GÜNEYBATI
Timoşenko
Karaçev
Oka
Oryol
Novosil
9
Zmiyevka
Yelets
Sosna
0
50 Mil
Sovyet Cephesi
Alman Ordu Grubu (OG) ya da Ordusu
Cephe hattı, 15 Kasım
Kuşatma altındaki Sovyet güçleri
Cephe hattı, 5 Aralık (Alman ilerleyişinin son noktası)
Alman ilerleyişinin ekseni

Sonra aralarında ne konuşuldu bilinmiyor ancak aşırı derecede korktukları anlaşılıyor. 7 Ekim'de Moskova Sovyeti'nin başkanı, kadın ve çocukları başkentten tahliye eden bir karara imza attı. Stalin 8 Ekim'de GKO'ya, Almanlar son savunma hattını aştığı takdirde Moskova ve etrafındaki, kullanılmaz hale getirilecek yahut imha edilecek sınai girişimlerin listesini hazırlama talimatı verdi. Bu girişimlerin içinde, "fırın, soğutuculu mağazalar, et işleme fabrikaları, tren istasyonları ve diğer demiryolu binaları, tramvay ve troleybüs parkları... elektrik santralleri ve köprüler," hatta *Tass* ajansının bürosu ile Bolşoy Tiyatrosu bulunuyordu. *Pravda*, Vyazma'daki Kızıl Ordu kahramanlıklarına dair inanılması güç hikâyeler aktarmaya devam ediyordu. *Pravda*'nın hikâyeleri, Moskova'dan muazzam boyutta tahliye için, 39.000 vagonun tren istasyonlarında kuzey ve doğu yönlerinde yerleştirilmesi gibi eylemlerle çelişiyordu. Bu esnada 8 ve 9 Ekim tarihlerinde yabancı gazeteciler de kentten ayrılmaya başladı.[6]

Moskova'daki son savunma hattı hazırlıkları devam ediyordu. 9 Ekim'de *Stavka*, kentin dışında siper ve hendeklerin kazılmasından, 450.000 civarı sivilin geçici milis kuvvetlerinde görevlendirilmesine kadar alınması gereken bir dizi acil önlemi koordine etmek üzere Moskova bölge komutanlığıyla birleşti. 10 Ekim'de ilk Alman panzer grubu, Mojaysk hattına ulaştığında, "Moskova İhtiyat Cephesi", Batı Cephesi'ne dahil edildi ve Moskova'nın 64 kilometre batısında yeni savunma hattı kuruldu. Leningrad savunmasını denetleyen Jukov, uçakla Moskova'ya getirildi; GKO'nun, 11 Ekim kararnamesiyle kâğıt üzerinde Moskova bölgesini Beria'nın NKVD'sinin kontrolü altına vermiş olmasına rağmen, cephede Kızıl Ordu'dan arda kalan 90.000 kadar asker ihtiva eden çekirdek kuvvetlerin genel komutanlığını üstlendi.[7]

6 Anatoli Voronin, *Moskva 1941*, s. 289.
İmha edilecek binaların listesi: Rodric Braithwaite, *Moscow 1941: A City and Its People at War*, s. 218.
Yabancı basın mensuplarının kenti terk etmesi: Werth, *Moscow War Diary*, s. 257-266. En ünlü savaş muhabirlerinden Werth de 9 Ekim sabahı ayrılmıştı.
Ayrılan diplomatlar arasında Molotov ile Ribbentrop arasındaki gayriresmî müzakerelerde önde gelen arabulucu olan Bulgar Büyükelçi Ivan Stamenov da bulunuyordu. Bkz., Moskova Bulgar Sefareti Sekreteri Gergi Al. Tilev'den Kuybişev'de bulunan Stamenov'a mektup, 8 Kasım 1941, BSA, fon 318K, Opis 1, del' 242.

7 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 96; Erickson, *Road to Stalingrad*, s. 218.

Önlemler Almanların durmak bilmeyen ilerleyişini yavaşlatmada işe yaramayacaktı. *Wehrmacht*, 12 Ekim'de büyük bir kıskaç harekâtına başladı; Sovyet pilotunun 5 Ekim'de haberini verdiği, "20 kilometrelik zırhlı [Alman] yığınları," Moskova'nın güney kanadında Yuhnov ile Tula arasındaki Kaluga'ya girdi. Bu esnada Bock'un sol kanadındaki motorize tümenler, Rjev'den kuzey ve batı istikametlerinde, Volga'daki Kalinin'e [Sovyet dönemi öncesi ve sonrasında Tver kenti] doğru ilerliyordu; kent, 14 Ekim'de yenik düşecekti. Bock Kalinin'i [Tver] fethederek Leningrad ile Moskova arasındaki ana demiryolu bağlantısını keserken, sağ kanadı da Tula'nın büyük silah tesisini hedef aldı. Bu esnada merkez kuvvetleri, Napolyon'un 1812'de Moskova'ya yürüyüşe geçmeden önce Kutuzov'u mağlup ettiği Borodino tepelerine doğru savaşarak ilerliyordu.[8]

Sovyet başkentinde durum vahimdi. *Wehrmacht*, Moskovalıların top atışlarını duyabileceği kadar yakındı. İnsanlar fabrika ve ofislerden yığınlar hâlinde kaçıyor, aynı şekilde tren istasyonlarına koşuyordu. 15 Ekim akşamına doğru, Stalin'in imzaladığı bir GKO kararnamesi yayınlandı; Moskova resmen tahliye ediliyordu. Molotov yönetiminde, Sovyet hükümetinin ana merkezleri ve Kızıl Ordu'nun Siyasi İdaresi ile beraberinde tüm yabancı misyon ve büyükelçiliklerin, Moskova'nın 1.047 kilometre doğusuna Kuybişev'e tahliye edilmesi talimatı verildi. Kızıl Ordu harekât komutanlığı *Stavka* da, Moskova'yı müdafaa eden cephe komutanlarıyla irtibatı sağlayabilmek için kentin 419 kilometre kadar doğusunda bulunan Arzamas'a taşındı. 15 Ekim talimatnamesinde, yanıltıcı ve muğlak bir ifade kullanılarak, "Yoldaş Stalin yarın ya da sonrasında şartlara bağlı olarak ayrılacak." (*smotrya po obstanovke*) deniyordu. Jukov'un ilerleyen dönemde anlattığına göre, Stalin, Beria'ya "Durum belli. Almanya ile ayrı bir barış ihtimali için görüş." diyordu. Beria, *Vojd*'a, "Bizi keklik gibi avlarlar." diye sızlanmıştı. Moskova'dan ayrılmak gerektiği kanaatindeydi. Mikoyan'a göre Stalin, *Politbüro*'nun ayrılabileceğini, kendisinin bir gün daha kalacağını söylemişti. *Vojd*, Mikoyan'ın "Siz yarın ayrılacaksanız biz niye bugün gidiyoruz?" sorusuna, "Ben kalıyorum, yarın beraber gideriz." cevabını vermişti. Stalin ve en yüksek kademedeki *Politbüro* üyeleri için hususi bir tren ayarlandı. Dört Amerikan *Douglas DC-3* uçağının yakıtları

8 *A.g.e.*, s. 218-220.

doldurduldu, daha çabuk tahliye edilmeleri gerekir diye onlar da hazırda bekliyordu. Ancak *Vojd*, Kirov metro istasyonunda [günümüzde Çistye Prudiy] ikamet edecek ve çalışmalarını yürütecek, yani Moskova'da kalacak ve savaşacaktı.[9][10]

Moskova 1812'de açık şehir[11] ilan edilmişti, ancak bu kez kapılar sonuna dek açılmadı. Aksine Jukov, son savunma hattını hazırlıyor, bulabildiği kadar tanksavar topluyor ve herkesi intihar niteliğindeki son direnişe katılmaları için zorluyordu. Tam da kendisinden beklenecek bir talimat verdi: "Muharebe alanında korkaklık edenler ve firariler anında vurulacak." Benzer bir acımasızlık örneği daha sergileyerek, Sovyet istihkamcılarına 56 köprüye ve Moskova çevresine mayın döşetti, imha ekibine sivil kaybı düşünmeksizin, "düşmanı gördükleri anda" patlatmalarını emretti. Beria'nın NKVD'si, sivilleri toplayıp hendek kazdırıyor ve siperlerin başına dikiyordu. Borodino ile Mojaysk arasındaki tepelerde Sibirya piyadeleri, Almanların elit *SS* birliklerine karşı amansız bir mücadele veriyordu. Almanlar, savaş ganimeti olarak gizli belge yahut Stalin'e ait eşyalar ele geçirir diye, Stalin'in kırsal bölgelerdeki daçaları NKVD tarafından havaya uçuruldu. 16 Ekim şafağında Jukov, Moskova radyosundan bir duyuru yapılmasını emretti: "Kahraman Kızıl muhafızlar, Vyazma cephesinde düşmana ağır zayiat verdirmiş, ancak faşist Alman kuvvetleri savunmalarımızı boşa çıkarmıştır."[12]

---

9 Moskova Metrosu aynı zamanda bomba sığınağı işlevi de göreceğinden, yer altında çok derin konumda inşa edilmişti. Önlemin yerinde olduğu anlaşıldı. Stalin SSCB'den kalan toprakları, Kirov yeraltı istasyonundan yönetirken Jukov da, Belorusski istasyonunda geçici askerî karargâh kurarak çalışmalarına başladı.

10 Voronin, *Moskva 1941*, s. 29'da ve Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 392, 396-397'de alıntılanmıştır.
Stalin ve generallerinin Moskova metrosundaki faaliyetleri için bkz., *a.e.*, s. 398-399. Mikoyan'ın aktardıkları için bkz., Mikoyan, *Tak Byilo*, s. 418.

11 Savaş esnasında savunmadaki devlet, işgalin kaçınılmaz olduğu kanaatindeyse, silah bırakıp şehri "açık şehir" olarak ilan edebilir. Bunun karşısında, taarruz kuvvetlerinin şehre herhangi bir şiddet sergilemeden girmesi beklenir. II. Dünya Savaşı'nda Alman panzeri karşısında Brüksel, Paris, Belgrad'da bu yaşanmıştı. Asya cephesinde de Japonya karşısında direnemeyeceğini anlayan Amerika, Manila'yı açık şehir ilan edip çekilmişti. Müttefik kuvvetlerinin İtalya işgalinde Roma ve sonrasında Atina da, Almanlar tarafından "açık şehir" ilan edilecekti. (ç.n.)

12 A.A. Vetrov, "Moskva osen'yu 1941 goda," *Moskva voennaya*, s. 66.
"Düşmanı görür görmez": Erickson, *Road to Stalingrad*, s. 220'de alıntılanmıştır.
"Korkaklık edenler ve firariler": Mertsalov & Mertsalova, *Stalinizm i voyna*, s. 342-343'te alıntılanmıştır.

Panik Moskova'yı çepeçevre sardı. 16 Ekim günü metro durduruldu. Kentin sakinlerinden biri, yaşananları şöyle anımsıyordu: "İnsanlar valizleriyle tüm tramvay ve otobüsleri ele geçirmişti. Doğu yönünde Gorki ve Kuybişev'e giden yollar arabalarla, yayalarla kaynıyordu." Mağlup edilmiş Sovyet ordularından kalanlar, batıdaki tren istasyonlarına akın akın gelmeye başlamıştı, yaralı askerler sedyelerle getiriliyordu. Kremlin'in Moskova nehri tarafı, sıradan evlerin resmedildiği bir tuval ile kamufle edildi. Gerçi *Luftwaffe* bombardıman uçaklarını bu şekilde nasıl yanıltacaklardı, belli değildi.[13]

Stalin ve generalleri, hâlâ şehri terk etmemiş olsa da, yer altında olduklarından göz önünde değillerdi. Şehirde yirmi yıldan fazladır terör estiren, eli kolu her yere uzanan gizli polis ortada yoktu. Bir Rus gazeteci, "Herkes öfkeden yanıp tutuşuyor. 'İhanete uğradık... Batan gemiyi ilk kaptanlar terk etti, bir de üstüne değerli ne varsa yanlarına aldılar.' diye bağırıyor. İnsanlar üç gün önce söyleseler askerî mahkeme önüne çıkarılacakları şeyleri, ayan beyan söylüyorlar." diyor ve ardından gözlemlerini şöyle aktarıyordu:

> "Moskovalılar ve diğer vatandaşlar, tüm bu aşağılanmaları, baskıyı, adaletsizlikleri, kısıtlamaları, yetkililerin bürokratik kibrini, parti bürokratlarının kibir ve kendini beğenmişliklerini, gaddar kararnameleri, kıtlıkları, kitlelerin sistematik olarak aldatılmasını, gazetelerde yalan dolan yazılmasını, dalkavukların pohpohlanmasını idrak etmeye başlıyorlar... İnsanlar samimi konuşuyor. Böyle düşüncelerin hâkim olduğu bir şehri savunmak mümkün olacak mı?"[14]

Hâlâ faal olan NKVD ajanlarından biri, metal fabrikasında yapılan protestoda daha önceden kendisi için casusluk yapmış bir işçinin, "İş arkadaşlarına Sovyet rejiminin kötülükleri hakkında nutuk atmaya başladığını" fark etti. İsyancılar gıda dükkanlarını, eczane, müze, hükümet binası ve İngiliz Büyükelçiliği dahil yabancı ülkelerin tahliye edilmiş binalarını yağmalıyordu. Yakınlardaki bir kolhozda özgürleştirilmiş çiftçiler, NKVD barakalarını yağmaladı. Tarihçi Peter Mill günlüğüne,

13 Vetrov, "Moskva osen'yu 1941 goda," *a.g.e.*, s. 66-67; Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 395.

14 Braithwaite, *Moscow 1941*, s. 227'de alıntılanmıştır.

"Kalabalık içindeyken, insanların Almanların bu gece varacağını söylediğini duyduğunu" not düştü.[15]

Lubyanka binasındaki NKVD karargâhında, bacalardan ve pencerelerden dumanlar yükseliyordu. 1917 Şubat devriminde Petrograd'da bulunan Çarlık Gizli Polisi'nin (*Ohrana*) merkezinin yakılmasını anımsatan bir görüntüydü. Coşkulu geçen üç gün boyunca, Moskova sokaklarında anarşi hüküm sürdü. Komünist sloganlar tahrif ediliyor, çekiç ve oraklı Sovyet bayrakları yırtıp atılıyordu. "Lenin'in mezarının talan edildiği ve tabutunun çıkarıldığı" dedikoduları ortada dolaşıyordu.[16] Moskovalılar evlerini ve dükkanlarının önlerini Stalin taraftarı ıvır zıvırdan temizleyip, parti üyelik kartlarını yakıyordu. Şehrin Yahudi nüfusu için ürkütücü bir gelişme yaşandı; Moskova'nın sanayi bölgesindeki kenar mahallelerinin çoğunda, Yahudi aleyhtarı gösteriler düzenlendi. Bir polis karakolunun dışında sarhoş bir işçinin, "Yahudiler Rusya'yı sattı. Moskova'yı neyle savunacağız? Ne tüfek, ne fişek ne de mermi var. Yahudiler her şeyi yürüttü!" diye bağırdığı duyuldu. Yabancı bir ülkenin askerî ataşesi bu şaşkınlık verici dönemde şunu düşünüyordu: "Almanlar Moskova'ya 500 paraşütçü indirip radyo istasyonlarını ele geçirmeyi deneseydi, şehir avuçlarının içinde olurdu."[17]

Avrupa'da fetihlerini ilerletme hayalleri paramparça olan, ilk büyük çaplı mekanize savaş makinesi, Hitler'in küstah üç çatallı taarruzu ile felç edilen Stalin'in savaşı, hayatta kalmak üzere verdiği bir mücadeleye dönüşmüştü. Komünizmin geleceği karanlıktı.

---

15 Vetrov, "Moskva osen'yu 1941 goda," s. 66-67; Braithwaite, *Moscow 1941*, s. 224-227; Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 243'te alıntılanmıştır.

16 Lenin'in mumyalanmış bedeni uzun süre önce Moskova'dan çıkarılmış ancak kamuoyuna duyurulmamıştı.

17 "Memorandum by Ronald Matthews, Daily Herald *Moscow Correspondent*," PRO, CAB 66/54.
"Yahudiler Rusya'yı sattı!": Braithwaite, *Moscow 1941*, s. 225'te alıntılanmıştır.
"Lenin'in mezarı talan edilmiş ve tabutu çıkarılmış": "Memoirs of Ivan D. Yeaton, USA (Ret.) 1919-1953," 3. Bölüm, Hoover Institution Archives, Yeaton Koleksiyono.

IV.

KAPİTALİSTLERDEN STALİN'E CAN SİMİDİ

21

Ahlaki Ambargo Kaldırılıyor

Takvimler 1941'in Ekim ayını gösterdiğinde, komünizm Avrupa ve dünyayı fethetmek şöyle dursun, Moskova ve Ural Dağları arasındaki esas topraklarına çekilmiş vaziyetteydi. Almanlar her cephede ve her kertede muharebeleri kazanıyordu. Hitler'in hesaba katmadığı, ona savaşı kaybettirebilecek bir şey vardı. Hitler'in 22 Haziran 1941'de başlattığı beklenmedik taarruzu, yüzlerce katliamın müsebbibi ve güçsüz milletleri yiyip bitiren müttefiki Stalin'i, bir halkla ilişkiler mucizesiyle, Batı kamuoyunun gözünde kurban, halkını da kahraman hâline getirmişti. *Vojd*'un 3 Temmuz'da radyoda verdiği söylevinde hususiyetle ifade ettiği üzere, Almanya'nın Rusya'yı işgal etmiş olması "SSCB'ye muhteşem bir siyasi kazanç sağlamıştı." *Vojd*, eli kanlı rejimine Londra ve Washington'un birden ilgi göstermesinin, "Kızıl Ordu'nun kazanacağı nihai askerî başarıların temelini teşkil eden ciddi ve sağlam bir unsur" olacağını işaret etti. İşler, Lenin'in aklının ucundan bile geçemeyecek kadar şaşırtıcı bir hal almıştı; komünizmin bekası, Stalin'in dillere pelesenk olmuş can düşmanı Anglosakson kapitalizminin elindeydi.[1]

Roosevelt yönetimi, daha önceden de ifade edildiği gibi, Stalin'in çelimsiz Finlandiya'yı acımasızca işgal etmesine mukabil olarak 1939'un Aralık ayında Rusya'ya alüminyum dahil stratejik mamullerin ihracına ahlaki bir ambargo getirmişti. Sovyetler, Nazi Almanya'sı ile ittifak hâlinde ve sınai kaynakları ile uzmanlığına erişebilir iken, Roosevelt'in ambargosu sinek vızıltısından öteye geçememişti. Hitler'in işgali ile Sovyet savaş ekonomisi, Almanların stratejik ithalat ürünlerinden ve

1 "Extracts from a Broadcast Speech by Stalin on the German Invasion of the Soviet Union," 3 Temmuz 1941, *a.g.e.*

daha önemlisi Belarus ile Ukrayna'nın ekonomik kaynaklarından mahrum kalmıştı. *T-34* model tanklardan, savaş uçağı, tanksavar, otomatik silah ve makineli tüfeklere kadar Sovyet üretiminin tamamı, 1941'in ikinci yarısında dibe vurdu; Kızıl Ordu'nun harp malzemesi ihtiyacı her geçen gün daha da tırmanıyordu. Doğu'daki savaşın ilk altı ayında Kızıl Ordu, 22.340 tank yahut Stalin'in envanterindeki tank parklarının yaklaşık %91'ini, kaybetti; karşılığında dörtte birine bile tekabül etmeyecek kadar, 5.400 adet üretilebildi. Oran, tanksavarlarda daha ağırdı. 1941'in Aralık ayına gelindiğinde stokların neredeyse %81'ine karşılık gelen 12.000 tanksavar zayi oldu; 2.500 civarında, kayıpların ancak %20'si kadarı, takviye edilebildi. Aynı dönemde 8.400 bombardıman uçağından 7.200'ü kayıp verilirken, üretim adedi 2.500 idi. Avcı uçaklarının durumu o kadar vahim değildi; savaş öncesinde elde bulunan 11.500 uçağın 9.600'ü yitirilmiş olmasına rağmen, açığın üçte ikisi, yani 6.000 kadarı, üretimle kapatıldı. Temel ham maddelerin imalinde ise, 1941'den 1942'ye dek demir üretiminde üçte iki, çelik ve alüminyum üretiminde %50 ila %60 oranında düşüş görüldü. 1942'de 1941'in yarısı kadar bile kömür imal edilemedi. Elde bulunmayan ham maddeler, özellikle de alüminyum, İngiltere ve Amerika'dan ithal edilmiş olmasa idi, Sovyet savaş sanayii Kızıl Ordu'yu hayatta donatamazdı. Verilen zayiat; Kuybişev, Kazan ve Urallar'daki fabrikalar tam kapasiteye geçmeden evvel karşılanmalıydı.[2]

Stalin'in penceresinden hâl böyleyken, Sovyetlerin tutumlarında hiçbir ilerleme görülmemişken, Başkan Roosevelt'in 1941'in Ocak ayında bu ahlaki ambargosunu kaldırması hayli yararlıydı. Roosevelt'in yardımcısı Harry Hopkins, şubatta Sovyet Büyükelçiliği ile stratejik mamullerin ihracına yönelik irtibat komitesi kurdu. Roosevelt ve Hopkins'in neyin peşinde olduğunun kokusunu alan Kongre'nin birçok üyesi, Ödünç Verme-Kiralama Yasası tartışıldığı esnada, Sovyetler Birliği'ne askerî yardım gönderilmesine itiraz etti. Yasaya SSCB'yi hariç tutmak üzere eklenmeye çalışılan maddeler kabul edilmese de, Roosevelt'in muhalifleri, Kongre'deki güneyli Muhafazakâr Demokratlar

2 Bkz. Musial, *Stalins Beute*, s. 70, 106'daki ve Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 47'deki istatistikler.
1941'in ikinci yarısındaki düşüş için bkz., Mark Harrison, *Accounting for War*, s. 180. (B1 No.lu tablo).

(Senato'daki Demokratların 13'ü ret oyu vermişti) ile birçok Cumhuriyetçi temsilci, Stalin'i silahlandırmaya ısrarla karşı çıkarak rengini belli etti. Sovyet Dışişleri Bakanlığı, ancak 13 Haziran 1941'de, Amerikan kamuoyunun tutumuna dair iç karartıcı bir değerlendirme hazırlayabilmişti. Bu değerlendirmede Dışişleri, Molotov ile Stalin'i, "Amerika'nın tüm basın organlarının SSCB'ye karşı muazzam bir kampanya yürüttüğü, sanayide son dönemdeki grevlerin sorumluluğunun Moskova'nın ajanlarına yüklendiği" konularında uyardı. Roosevelt yönetiminin, kamuoyunda Rusya'ya stratejik mamullerin ihracının durdurulmasına yönelik baskıya teslim olacağını ve Amerikan limanlarındaki Sovyet gemilerini alıkoyacağını yahut el koyacağını ileri sürdü. 1941 Haziran'ına gelindiğinde Washington'daki atmosfer o kadar Sovyet karşıtı idi ki, Sovyet Büyükelçiliği'nde "Sovyet askerî havacılık ataşesinin yardımcıları" olarak diplomatik görev kapsamında bulunan Rus havacılığının üst düzey subaylarından Albay P. F. Berezin ve Binbaşı K. I. Ovçinnikov, ABD Savaş Bakanı Henry Stimson tarafından 10 Haziran'da casusluk şüphesi ile "*persona non grata*"[3] ilan edilmiş[4] ve 21 Haziran'da, Barbarossa'nın başlangıcından hemen önce, sınır dışı edilmeleri kararlaştırılmıştı.[5]

Alman işgali sonrasında, Amerikalıların Stalin'e yardım politikasına dair tartışma, Doğu Cephesi'ndeki savaşın sonucunu belirleme gücü barındırdığından, dünya tarihinde önemli bir yer edindi. Roosevelt bizzat Churchill'in de yaptığı gibi, Alman işgalini öğrendikten sonra Sovyet davasına aleni destek veriyor olsa da, Washington'da herkes onunla aynı tarafta değildi. Kaliforniya senatörlerinden "uzlaşılması mümkün olmayan" Hiram Johnson, 1919'da Cemiyet-i Akvam'a katılıma muhalifti. Hâliyle, "Ben olsam bırakırım alçaklar kendi aralarında savaşarak halletsin" çıkışını yapmasına kimse şaşırmadı. Johnson yalnız değildi. Kongre'nin Batı New York temsilcilerinden, sabık dışişleri bakanlarından birinin torunu olan Hamilton Fish, ulusal radyo

3 Lat. İstenmeyen Kişi. Bir devletin ülkeye girişi yasakladığı yabancı uyruklu bir kişi. (ç.n.)

4 Başkan Roosevelt Stalin'e Hitler'e karşı tam tekmil desteğini ilan ettikten sonra 2 Temmuz'da sınır dışı kararı iptal edildi.

5 Lozovski'den Molotov'a, 13 Haziran 1941, Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya, 1939-1945*, belge no. 41, s. 128-129; sınır dışı kararının iptali için bkz., 1 No.lu dipnot.

yayınında sert bir tutumla, "Nazizm'in karşısında olsa da, Amerikalı anaların oğullarını komünizmi korumak için feda etmeyeceğine emin olduğunu" ifade etti. Fish, "Amerika'yı, elleri katledilen papaz ve rahibelerin kanına bulanmış, Polonya, Letonya, Estonya ve Litvanya ile dostumuz saf, güçsüz Finlandiya Cumhuriyeti'nin sırtına sapladığı hançer hâlâ ellerinde olan Joe Stalin'le, dost ve yoldaş olarak aynı safta düşünmek bile mümkün değil" diye konuştu. New Jersey'den Kongre üyesi olarak seçilmiş Frank C. Osmers Jr., Kongre'de yaptığı konuşmada, ABD'nin "yaşam biçiminden tiksindiğimiz bir millete, var olmayan gemilerle, var olmayan harp malzemelerini göndermeye düşüncesizce taahhütte bulunmaması gerektiği" beyanında bulundu. Daha çarpıcı bir benzetme yapan Pensilvanya temsilcilerinden Robert F. Rich, "Rusya'nın yanında savaşa girmemizi isteyenler, âdeta bir yılan ve kokarcayla yatağa girmemizi istiyor" diye bir çıkış yaptı.[6]

Amerika'nın kalbinin attığı eyaletlerin[7] savaştan çekindiği göz önünde bulundurulduğunda, şaşırtıcı olmayan bir şekilde ortabatılı senatörler de benzer görüşler dile getirdi. Kansas senatörlerinden Arthur Capper, "Hitler'e karşı olsa da Stalin'e acımadığını, son gelişmelerin kendisinin Avrupa'nın savaşları hakkındaki görüşünü kanıtladığını; bu savaşlara dahil olmamaları gerektiğini" ifade etti. Missouri'den Senatör Bennett C. Clark, Demokrat Parti'den olmasına rağmen, Roosevelt'in Stalin'in Amerikan desteğine layık olduğu görüşüne katılmıyor, "İtler birbirini yiyor. Stalin'in elleri de en az Hitler'inkiler kadar kanlı. İkisine de yardım etmememiz gerektiğini düşünüyorum. Kendi işimize bakalım." diyordu. Wisconsin senatörü Robert M. La Follette Jr. şu uyarıda bulundu:

> "Gelecek haftalarda Amerikan halkı, tarihin en büyük aklama hareketine şahit olacak. Kendilerine OGPU'nun[8] Rusya'da gerçekleştirdiği tasfiyeleri, dine yapılan zulmü, el konan mal varlıklarını, Finlandiya'nın işgalini ve Stalin'in bir akbaba misali harap ve bitap haldeki

6 Cole, *Roosevelt and the Isolationists*, s. 434-435 ve Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 238-240'ta alıntılanmıştır.

7 Amerika Birleşik Devletleri'nin "orta batısını" teşkil eden eyaletler üretim ve tarımdaki payının yanında Amerikan kültürünü temsil eden büyük kentleri ve küçük kasabaları. (ç.n.)

8 Ru. *Obyedinyonnoye gosudarstvennoye politiçeskoye upravleniye pri SNK SSSR.* [OGPU / GPU (Halk Komiserleri Konseyi Birleşik Devlet Siyasi İdaresi)] Sovyetler Birliği'nin 1923-1934 arası faal olan gizli polis servisi; NKVD'nin öncülüdür. (ç.n.)

Polonya'nın yarısı ile Letonya, Estonya ve Litvanya'nın tamamını ele geçirmesini unutmaları teskin edilecek. Nazizm'le savaşta tüm bunlar 'demokratik' eylemler olarak lanse edilecek."

Meseleye stratejik açıdan bakan Ohio senatörü Robert Taft, Hitler ne kadar tehditkâr görünse de, "Dünyada komünizmin zaferinin, Amerika'ya, faşizmin zaferinden daha çok tehlike arz ettiği" konusunda uyardı. Benzer şekilde Demokrat Parti'nin yükselen yıldızı Harry Truman da 23 Temmuz 1941'de Senato'da, ABD'nin izleyeceği politikanın savaşın aldığı hâle göre şekillenmesi gerektiğini öne sürdü: "Almanya kazanıyor gibi görünürse Rusya'ya, Rusya kazanıyor gibiyse de Almanya'ya yardım etmemiz lazım."[9]

Stalin'e edilecek yardıma dair şüphe yalnız Kongre'de görülmedi. Muazzam boyuttaki *Önce Amerika*[10] hareketi adına General Robert E. Wood, kamuoyuna yaptığı açıklamada "Komünist Rusya'nın savaşa girmesi, müdahale meselesini kesinkes çözmüş olmalı." diyordu. Wood sözlerine, "Diktatörlüğün ve mütecavizliğin amansız güçleri, safları belirlemişken savaş yanlıları Amerikan halkından nasıl silahları kuşanıp Stalin'in kızıl sancağının arkasında savaşmasını ya da Rusya'ya her türlü yardımı gönderecek bir programı üstlenmesini isteyecek?" diyerek devam etti. Sabık Başkan Herbert Hoover katıldığı ulusal radyo yayınında, Amerikan halkına Stalin'in rejiminin "her bir uluslararası muahedeyi ihlal etmiş ve Amerika dahil tüm demokrasilere dünya çapında bir komplo kurmuş, gelmiş geçmiş en kanlı tiranlık ve felaketlerden biri" olduğunu hatırlattı. "İki korkunç ideolog Hitler ve Stalin'in ölümüne savaşa tutuşmuş olması" olumlu karşılanmalıydı, zira "kardeş katli misali bu savaş", ikisini de güçten düşürecekti. Hoover, "Devlet adamlığının gereğinin, Amerika'nın, bu adamlar birbirini tüketirken kenarda, tam tekmil silahlanmış bir halde seyirci kalması" olduğu kanaatindeydi. *Chicago Tribune*'ün editörü Albay Robert McCormick soruyordu; "Rusya'ya ateizmi yeniden tesis etmek ve rahipleri katletmek

9 *A.e.*

10 İng. *America First Committee*. 4 Eylül 1940'ta Robert D. Stuart, Jr. ve arkadaşları tarafından Yale Üniversitesi'nde kurulan komite Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'na girmesine muhalif en büyük lobiydi. 1941'in Aralık'ında Pearl Harbor'a yapılan saldırı ile kendini feshеden grubun önemli isimleri arasında geleceğin başkanı Gerald Ford, Barış Gönüllüleri (Peace Corps) direktörlüğünü yapacak Sargent Shriver, yine geleceğin Yüksek Mahkeme hâkimlerinden Potter Stewart bulunuyordu. (ç.n.)

için ordu mu göndereceğiz?" *Tribune*, yaz boyunca Ödünç Verme-Kiralama Yasası ile Stalin'e yardım edilmesine şiddetle karşı çıkacaktı.[11]

Amerika Komünist Partisi, Hitler Stalin'e sırt çevirdikten sonra pozisyonunu yüz seksen derece tersine çevirdi, müdahaleye topyekûn muhalefet ve Başkan Roosevelt'i "savaş çığırtkanı" olarak kınamaktan vazgeçerek, "Sovyetler Birliği'ne Hitlerizm'e karşı savaşında tam destek" politikasına geçti. Stalin'e verdikleri bu gönülden destek, Önce Amerika'cıların küçümseyici kayıtsızlığına nazaran çok daha az taraftar buluyordu. Amerikan kamuoyunun 1941 Temmuz'undaki görüşlerine dair eldeki en kuvvetli bilgiye göre, işgal sonrasında nüfusun dörtte üçünü Sovyetler Birliği'ne yakınlık duyanlar teşkil ediyor; ancak iş Stalin'in ordularını desteklemeye gelince, destek verenlerin sayısı, bu oranın yanından bile geçmiyordu. 1941'in Temmuz ayında *Gallup*'ın yürüttüğü bir halk oylamasında, Amerikalıların %54 gibi büyük bir çoğunluğunun SSCB'ye askerî yardım yapılmasına karşı olduğu görülüyordu.[12]

Kamuoyu elbette siyaseti belirlemiyordu. Ödünç Verme-Kiralama Yasası'ndaki "samimiyet" maddesi sayesinde, tartışmaların önemi yoktu; iş Roosevelt'te bitiyordu, ki o da kararını vermişti. 24 Haziran'da basın toplantısında, "Rusya'ya elinden gelen her türlü yardımı yapmayı" taahhüt ettiğinde Başkan'a, SSCB'nin müdafaasının Ödünç Verme-Kiralama Yasası'nda ifade edildiği üzere "Amerika'nın müdafaası için elzem olup olmadığı" soruldu, Roosevelt soruyu duymazlıktan geldi. "Başka bir şeyler sorun bakalım; 'Ann [kızı Anna] kaç yaşında' gibi?" diyerek konuyu değiştirdi. Başkan, "Rusya'nın ihtiyaçlarının listesi hükümetin eline geçene dek... isteklerinin karşılanmasına yönelik bir adım atılamaz." diyerek aklındakilere dair bir ipucu verdi.[13]

Enteresan basın toplantısının öncesinde dahi Roosevelt yönetimindeki mühim şahıslar için, Kongre ve kamuoyu ne düşünürse düşünsün, SSCB'nin Ödünç Verme-Kiralama kapsamında yardım almaya hakkı vardı ve alacaktı da. 23 Haziran'da başkanın en yakın danışmanı Harry Hopkins, Beyaz Saray'ın yardım alacak ülkeleri belirlemesine dair yetkisini kısıtlamaya yönelik kabul edilmemiş düzenlemelerden tutun

11 Richard Norton Smith, *The Colonel*, s. 411, b.a. Cole, *Roosevelt and the Isolationists*, s. 434 ve Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 231-233'te alıntılanmıştır.

12 *A.e.*, s. 435; Robert Dallek, *Roosevelt and American Foreign Policy*, s. 278. Gallup oylaması ve %54, Robert Huhn Jones, *Roads to Russia*, s. 55'te alıntılanmıştır.

13 Susan Butler, *Roosevelt and Stalin*, s. 197'de alıntılanmıştır.

da, Senato'da Dışişleri komitesine yöneltilmiş, tamamı "samimiyet" maddesi altında toplanıp karara bağlanan itirazlara kadar, yasaya ilişkin tüm kanuni meselelere dair bir çalışma yapılmasını istedi. ABD Ordusu'nun gereksinimi olan harp malzemelerinin Rusya'ya gönderilmesinde onay vermesi gerekecek Savaş Bakanı Stimson, Başkan'ın "samimiyetle karar verdiği takdirde" Stalin'e yardım göndermeye yetkisi olduğu kanaatindeydi.[14]

Stimson, Hitler'in SSCB'yi işgalinden, Başkan Roosevelt'e, 23 Haziran'da bizzat Amerikan tarafsızlığının neredeyse hükmünün kalmadığını ilan ettiği bir muhtıra kalem alacak kadar etkilenmişti. Bu pusulanın kopyası, Kongre'deki şüphecilerin eline geçse idi, cumhuriyetçi savaş bakanının başkana neleri tavsiye ettiğini görünce ağızları açık kalırdı.

> "Almanya Rusya'yla savaşa girerek gerginliğimizi azalttı. Almanlar Rus bataklıklarından çıkmadan evvel derhal harekete geçip ilk tehlikeleri atlatırsak... Almanlar resmen Hızır gibi yetişti. Nazilerin hırslarını ve hainliklerini sergiledikleri bu en son girişimleri sayesinde, Kuzey Atlantik'te savaşı kazanmak ve Güney Atlantik'te yarı küremizi korumak üzere liderlik yapmanız için yollar ardına kadar açık."[15]

Amerika'nın kalbinin attığı eyaletlerin, Stalin'e yardım edilmesine karşı amansız muhalefeti varlığını sürdürürken Hopkins, Roosevelt'in başkanlık koltuğunu kullanarak engelleri aşabileceğinden emindi. Hopkins, 23 Haziran'da, "Komünizm diye ürüyüp duracak, sesi çok çıkan bir azınlıkla karşı karşıyayız. Roma Katolik Kilisesi'nin şüpheli bir şekilde azimli üyelerinin önderlik yapacağı bir azınlık bu." diyordu. İlginçtir, Hopkins çoğunluğunu ortabatının yukarı bölgelerinde meskûn; Protestan, Alman kökenli Amerikalıların oluşturduğu Stalin'e yardım siyasetine muhalif gruba dair, Polonya ve İrlanda kökenli Katoliklere karşı duyduğundan daha az kaygıya sahipti. Hopkins, Stalin'in rejiminin tarihteki ayan beyan ateist ilk rejim ve Kızıl Ordu'nun da askerlerin günlük olarak ateist propagandaya maruz bırakıldığı tek ordu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, muazzam

14 Hopkins'in 23 Haziran 1941 tarihli pusulası ve Oscar Cox'tan Hopkins'e, 23 Haziran 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 3 No.lu defter.

15 Stimson'dan "My Dear Mr. President" başlıklı pusula, 23 Haziran 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 3 No.lu defter.

boyutta bir arsızlıkla, "Katoliklerin Ruslara yardım konusunda muhalif tarafa çekilmemesi için, Nazilerin din karşıtı siyasetinin vurgulanması" önerisinde bulundu. Roosevelt, Amerikan halkına Stalin'e yardım göndererek komünizme yataklık değil Hristiyan Ruslara (!) yardım etmiş olacaklarını açıklayacaktı. Roosevelt'in Kongre'de yapacağı konuşma için hazırladığı taslakta Hopkins şu sözleri kaleme aldı: "İzleyeceğimiz siyaset yeterince açık. Nazi savaş makinesini Rus topraklarında yahut Britanya Adaları'nı koruyan kanalda oyalamak için elimizden gelen her şeyi yapacağız. Ruslara vatanlarını savunmaları için yardım edeceğiz. Sadece lafla değil, elimizden gelen her türlü malzemeyi sağlayarak destek vereceğiz."[16]

Hopkins, Başkan'ı, Stalin'e yardım siyasetinin haklılığı konusunda ikna etmede zorluk yaşamayacaktı. Roosevelt, 24 Haziran'da Rusların silah siparişlerini hızlandırmak üzere, dondurulmuş 39 milyon dolarlık Sovyet fonunu serbest bıraktı. 25 Haziran'da Sovyet-Alman savaşı karşısında Tarafsızlık Yasası'nın kullanılmayacağını bildirdi. Böylelikle Amerikan gemilerinin savaş bölgesinden uzakta bulunan Sovyet limanlarına ürün taşımasının önünde hukuki bir engel kalmadı. Sıra dışı olan, Roosevelt'in bu adımı İngiltere için henüz atmamış olmasıydı (Nisan ayında Atlantik'in ortasında devriye atan Amerikan gemilerinin görev alanını 25 derece boylamına dek genişletmiş olsa da, Britanya sahil kıyısındaki u-bot hareketliliği yüzünden gemiler Britanya adalarına yanaşmamıştı.).[17] Sovyet Büyükelçiliği, savaş uçağı, uçaksavar, TNT yapımında elzem olan toluol, havacılık için kullanılmak üzere yakıt ve yağlayıcıdan oluşan 1.8 milyar dolarlık ilk siparişini 30 Haziran'da verdi. Roosevelt 8 Temmuz'da, Sovyetlerin talebini prensipte onaylayarak, Stalin'in Büyükelçisi Konstantin Umanski'ye "Birleşik Devletler hükümetinin mühimmat, silah ve [Stalin'in] acilen ihtiyaç duyduğu tüm diğer malzemelerin temini için mümkün olan her türlü yardımı yapacağı" teminatını verdi. Savaş Bakanlığı'nda Rusya'ya gönderilecek askerî tahkimatın işlenmesi üzere Hopkins'in sorumluluğunda hususi bir büro kuruldu ve Sovyet askerî istihbaratının

16 Roosevelt'in "To the Congress of the United States of America" konuşmasının Hopkins tarafından hazırlanan taslağı, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 3 No.lu defter.

17 1939 Tarafsızlık Yasası ile başkana savaş alanlarının yerini "belirleme" yetkisi verilmişti.

başı Korgeneral Filipp Golikov yönetiminde bir askerî misyon, 26 Temmuz'da Washington'a vardı.[18]

Amerikan halkı, Stalin'e Roosevelt'in danışmanları kadar sıcak yaklaşmıyordu. Bunun farkında olan Roosevelt, ağzından çıkana dikkat ediyordu. Sonrasında "Savaşı kazanmak için Rusya'yı kendi tarafımıza çekmemiz gerektiğini söyleyemezdim, zira Rusya bizimki gibi bir ülke değil ve komünist sempatizanı olarak görülemezdim." diye aktaracaktı. Bunun yerine kendisi gibi Groton ve Harvard mezunu Dışişleri Bakan Yardımcısı Sumner Welles'i, 24 Haziran'da *New York Times*'a, Amerikalılar "komünist diktatörlüğün ilke ve doktrinlerine ne kadar itiraz ederse etsin, önümüzdeki asıl mesele Hitlerizm ve Hitlerizm'in dünyayı fethetme emelidir. Bugün Amerika kıtasına en büyük tehlikeyi Hitler'in orduları arz etmektedir." demekle görevlendirdi. Etkileyici bir kurnazlık sergileyerek, Sovyet fonları üzerindeki blokeyi aynı gün kaldırmış olmasına ve Hopkins'in Beyaz Saray'a gönderdiği pusulaya karşın Welles'e, *Times*'ın okuyucularına Rusya'ya yapılacak yardımın "muallakta olduğunu" söyletti.[19]

Başkan, siyasi açıdan bakıldığında ketum olmakta haklıydı. *Gallup*'ın temmuzda yaptığı halk oylaması haricinde, Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama ekibinin 1941 Temmuz ve Ağustos'unda yaptığı kamuoyu yoklamalarında, "[48 eyalet içinden] yalnız on bir eyalette çoğunluğun mevcut yardım programını desteklediği" anlaşıldı. Roosevelt'in hemşerisi New Yorklular dahi, başkanın bu politikasını desteklemiyordu. Mevzubahis on bir eyalette de halk kararsızdı. Stalin için kamyon üretecek otomotiv fabrikalarına ev sahipliği yapan Michigan'da genel kanı şuydu; Rusya, Almanya'yla savaştığı sürece silahlandırılabilirdi, ancak halk, "mümkünse iki tarafın da kaybetmesini" yeğliyordu. Halk, Sovyetlere gönderilecek Ödünç Verme-Kiralama ürünlerinin depolandığı limanların bulunduğu New York ve Kaliforniya'da ise temkinliydi. Programın yöneticilerinden biri, *Altın Eyalet*'teki[20] tutumu şöyle aktarıyordu:

18 Dallek, *Roosevelt and American Foreign Policy*, s. 278-280'de alıntılanmıştır.
Sovyetlerin talep ettiği harp malzemeleri için Savaş Bakanlığı'nda kurulan hususi büro ve Golikov misyonu hakkında bkz., Jones, *Roads to Russia*, s. 37, 41-42.
Amerikan gemilerinin devriyeleri ve silah sevkiyatının tabi olduğu angajman kuralları için bkz., Cole, *Roosevelt and the Isolationists*, s. 425.

19 Butler, *Roosevelt and Stalin*, s. 196-197'de alıntılanmıştır.

20 İng. *Golden State*. Kaliforniya'nın takma adı.

"Rusya'ya yardım taahhüdü kafaları karıştırdı. Halkın işin mantığını kavradığını düşünüyorum ancak çoğunda mantık ile duygular çatışma hâlinde... Sokaktaki vatandaş, Doğu Cephesi'nden gelen yetersiz raporlar yüzünden Almanlar ve Rusların birbirini kırıp geçirdiği, hâliyle Amerika'ya teşkil ettikleri tehdidin azaldığı kanaatinde."

Indiana ve Oklahoma gibi ortabatı eyaletlerinde, Stalin'in komünist rejimine yardıma muhalefet neredeyse hâkimdi. Medyanın sergilediği hasmane tavrın, Roosevelt'in, Stalin'in savaşına destek siyasetini altüst edeceği endişesini taşıyan Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği, Molotov için *Chicago Tribune*, *New York Post*, *Daily News*, *Herald Tribune*, *World Telegram* gibi "tecritçi" gazetelerden basın özetleri hazırladı; sabık başkan Hoover, gazete patronu William Randolph Hearst, *Önce Amerika*'dan Charles Lindbergh ve Senatör Taft dahil birçok ismi barındıran "faşist yanlısı unsurların" belirlendiği düşman listeleri hazırlandı.[21] Harry Hopkins, Sovyetlerin korkularını bastırmak üzere Büyükelçi Konstantin Umanski'ye, Washington'daki "yola gelmeyen Sovyet karşıtı tipleri" Başkan Roosevelt'ten uzak tutacağının sözünü verdi.[22]

Kamuoyu böylesine muhalifken, Amerika'nın kesesini Stalin'e açmada önemli role sahip olan Harry Hopkins'in karakter ve görüşlerini incelemek gerek. Roosevelt'in bir diğer gözdesi Sumner Welles'in aksine Hopkins, ortabatıdan, mütevazı, orta sınıf bir ailenin çocuğuydu. Iowa'da büyümüş ve yükseköğrenim görmüştü. New York şehrinin yardım kurumlarında görev yapan Hopkins, esasen başkanın eşi Eleanor'un himayesindeydi, Bayan Roosevelt onu başkanın yakın çevresine sokmuştu. Ehil bir yönetici olan Hopkins, Federal Acil Yardım Kurumu ve İş Gelişim Kurumu gibi mühim "Yeni Düzen" kurumlarını yönetmiş, kendini vazgeçilmez kılmıştı. 1940'a gelindiğinde Roosevelt

21 1941'de Senato'da yaptığı konuşma Sovyetlerin Ödünç Verme-Kiralama'dan alacakları yardıma büyük hasar verse de, Harry Truman, Stalin'in radarına henüz girmemiş, ismi listelerde kendine yer bulamamıştı.

22 Lowell Mallett'ten Hopkins'e, 26 Temmuz 1941; Hükümet Raporlama Dairesi Müdür Vekili Katherine C. Blackburn'den Hopkins'e, 10 Ağustos 1941, "Eyalet Müdürlerimizden" raporları özetlemektedir, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 3 No.lu defter.
Sovyet basın özetleri için örn. bkz., 14 sayfalık "Spravka otdela amerikanskih stran NKID SSSR 'k voprosu ob amerikanskoy pomoşçi SSSR,'" 21 Eylül 1944, Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya, 1939-1945*, belge no. 48, s. 141-154.
Hopkins'in Umanski'yi teskini, David Roll, *Hopkins Touch*, s. 113-114'te alıntılanmıştır.

Beyaz Saray'ının, kelimenin tam anlamıyla bir parçası hâline gelmiş; Beyaz Saray'da Lincoln odasına taşınmış ve 1944'e dek orada dinlenmişti. *Life* dergisinin allayıp pulladığı gibi Hopkins, "Başkan'ı erken, geç saatlerde ve o saatlerin arasında sık sık görme" şansına sahipti. Roosevelt'in biyografisinin yazarlarından biri Hopkins'in "Başkan'ın hâletiruhiyesini âdeta altıncı hissiyle kavradığını" aktarmıştı.[23]

Ödünç Verme-Kiralama davası, doğuştan yönetici Hopkins için tabii sonraki adımdı. Böylelikle Yeni Düzen kurumlarını gözetme rolünü küresel çapa yaymış olacaktı. Başkanın itimat ediyor olması da kendisinin avantajı idi. Sağlık açısından çok kötü durumdaydı; 1939'da mide kanseri teşhisi konmuş, sonrasında midesinin neredeyse %75'ini ameliyatla aldırmak zorunda kalmıştı. Buna rağmen 1941 Temmuz'unda Stalin'e, Amerika'nın yardım malzemelerinin yolda olduğuna dair başkan adına güvence vermek üzere Roosevelt'i temsilen, Moskova'ya seyahat etmeyi kabul etti. Roosevelt, tavsiye mektubunda, "Bay Hopkins'e doğrudan benimle konuşuyormuş gibi itimat etmenizi rica ediyorum. Kendisine söyleyeceklerinizi doğrudan bana aktaracak ve yardımcı olabileceğimiz en mühim sorunlar olduğuna kanaat getirdiğiniz meseleleri de iletecektir." ifadelerini kullandı.[24]

Churchill'le görüşmek üzere Londra'ya uğrayan Hopkins, Rusya'nın Kuzey Kutbu kıyısındaki kenti Arhangelsk'e, Kraliyet Hava Kuvvetleri ile uçtu. Neredeyse 24 saat sürecek bu yoğun ve zorlu uçuş, Hopkins'in durumundaki bir adam için basit bir iş değildi. İniş yaptıktan sonra da çilesi devam etti; Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının nişanesi olarak, Moskova'ya dört saatlik uçuşunu Amerikan üretimi Douglas nakliye uçağıyla yapacaktı. Hopkins, 29 Temmuz 1941 Salı günü Moskova'ya iniş yaptı. ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt, yanında Sovyet yetkililer olduğu halde kendisini karşıladı.[25]

Hopkins'in Moskova ziyaretinin zamanlaması, Barbarossa'nın dehşet dolu ilk yazında mümkün olduğunca idealdi. Merkezî cephe olan Belarus cephesindeki duraksamaya, Smolensk'in fethi ile Almanların eylülde

23 James MacGregor Burns, *Soldier of Freedom*, s. 60.
Life dergisinin yayınladığı makale, West, *American Betrayal*, s. 130'da alıntılanmıştır.
Eleanor Roosevelt'in Hopkins'i himayesi, Joseph P. Lash, *Eleanor and Franklin*, s. 657-658.

24 Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 321-322.

25 Ayrıntılı bilgi için *a.e.*, s. 323-327. Arhangelsk'ten aktarmaya dair ayrıntılar için bkz., Roll, *Hopkins Touch*, s. 123-124.

yaptığı Moskova taarruzunun devamı arasına denk gelmişti. Başkentteki atmosfer, Steinhardt'ın çarşamba günü Hopkins'i gezmeye çıkarabileceği kadar rahattı. Büyükelçi, makamında, Hopkins'i Sovyetlerin savaş gayretleri ve rejimin Alman hücumunu atlatma ihtimali hususlarında bilgilendirdi. Steinhardt, Sovyetler Birliği'nin fethinin "kolay" olmayacağı kanaatinde olsa da, ABD ataşemiliteri albay Ivan Yeaton'ın daha karamsar bir bakışa sahip olduğunu ekledi. Hopkins, Yeaton'ın Sovyet savaş kapasitesi konusunda tereddüde düşmesinden tedirgin oldu.[26]

Hopkins, Yeaton'ı planlarına bir engel olarak düşünmekte haklıydı. Stalin'i eleştiride gittikçe sertleştiğinden görevden alınıp yerine şakşakçı Joseph Davies getirilen sabık büyükelçi William Bullitt gibi, Yeaton da Sovyet komünizmine dair tüm yanılgıların etkisinden sıyrılacak kadar uzun süredir Moskova'daydı. 1940'ta diğer askerî ataşeler ile NKVD nezaretinde Moskova havacılık fabrikaları gezisinde, şoförü saatte neredeyse 100 kilometre hızda giderken, bir yayanın üstünden bodoslama geçince dehşete kapılmıştı (NKVD'nin şoförü neden yavaşlamadığı sorulduğunda, "Canım istemedi." cevabını vermişti.). Nüfuzlu Alman mevkidaşı, kendisine Moskova Paktı öncesinde, Sovyetlerin muhasebe hilelerinden bahsetmiş ve gerçek üretimin duyurulan kapasitenin aslında %40 ila 60'ı kadar olduğunu söylemişti. "Satır sayılarına dikkat et. Sovyetler yabancı müfettişler için satırları şişiriyor." uyarısında bulunmuştu. Tartışmalara yol açan selefi Albay Raymond Faymonville'e[27] nazaran daha ferasetli olan Yeaton, işin aslını öğrenerek Washington'a NKVD'nin "üniformalı ve gizli polis görevinin dışında inşaat işine de girdiğini" bildirmişti. 1941 Haziran'ında "Haftalardır Uzak Doğu'dan askerlerle dolu trenlerin Beyaz Rus cephesine doğru yol aldığını" gözlemlemiş olduğundan, Sovyetlerin "Almanların beklenmedik istilasına" dair yalanını da yutmamıştı. Yeaton, Stalin'in "saldırıdan haberdar olmakla kalmadığını, zamanlaması hakkında da uyarıldığını"

26 Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 326-327.

27 Faymonville'in Stalin lehine taraflılığı o kadar şüphe çekmişti k,i Askerî İstihbarat 1939'da kendisini merkeze çekmiş ve FBI hakkında soruşturma başlatmıştı. Olayı muhafazakâr komuta kademesinin cadı avı olarak gören Roosevelt, Faymonville'i balığa çıkmak üzere, Beyaz Saray'a davet etmişti. Gördüğü muameleden cesaret bulan Faymonville, Albay Yeaton'a, "Fransızların Sahra Topçu Sınıfı İnşaası üzerine çıkardığı, gizli olarak sınıflandırılmış iki ciltlik kararnamesini" vererek "kendisinden Moskova'daki Kızıl Ordu yüzbaşısına teslim etmesini istemişti." 1990'lı yıllarda gizliliği kaldırılan ve yayınlanan "Venona dosyaları" ile Faymonville'in sahiden NKVD köstebeği olduğu biliniyor.

düşünüyordu. "Kanaatimce dünyayı gafil avlandığına inandırmaya çalışmasının sebebi, Almanya'nın panzer tümenlerinin ilk hücumunu dizginlemedeki başarısızlığını kabul etmemesinin tek yolu olması." diyen Albay Yeaton, bu gibi görüşlere sahip olduğundan mimlenmişti. Stafford Cripps, Churchill'e Roosevelt'ten Yeaton'ı başkente çekmesini talep etme ricasında bulundu, *Reuters* muhabiri albayın yaz sonuna kadar dayanamayacağına dair 100 dolarlık iddiaya girdi. Yeaton, Roosevelt ile Hopkins'in Stalin'e koşulsuz askerî yardım gönderme siyasetiyle aynı kefeye girecek bir adam değildi.[28]

Tahmin edileceği üzere, 30 Temmuz'da ilk toplantıları olan ABD Büyükelçiliği'nin yemek salonundaki kahvaltıda Hopkins ve Yeaton'ın yıldızları barışmadı. Hopkins, "Sovyetlerin adamı var. Bizim de Hitler'in ordularını yok edebilecek paramız ve malzemelerimiz." dedi. Yeaton'ın iki şeyi bilmesini istiyordu; "İlki, Ruslara imkân dahilindeki tüm askerî ve ekonomik yardımı verecekleri, ikincisi de Ödünç Verme-Kiralama programının asla pazarlığa sahne olmayacağı idi." Programın düsturu koşulsuz yardımdı; sorgu sual olmayacak, mukabilinde hiçbir şey beklenmeyecekti. ABD, Stalin'e vereceği askerî yardımın parasını almayı da beklemiyordu. Yeaton, Hopkins'in, "Savaşa girmemiz üzerine hevesini, Stalin'le basit bir 'sözlü taahhütle' müzakere etmeye hazır oluşunu düşününce, hastalığının aklını etkileyip etkilemediğini düşündüm." diye anlatacaktı. Albay, "Stalin'in dürüstlüğünü ve yöntemlerini sorguladığında [Hopkins] dayanamayıp 'daha fazla tartışmaya gerek yok' diye kestirip attı."[29]

Hopkins, o akşam Stalin'le ilk toplantısına, askerî ataşe Moskova'da Sovyet savaş sanayiine dair en çok bilgiye sahip Amerikalı olmasına rağmen, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Yeaton'ı davet etmedi. Samimi bir ortam yaratmaya çalışarak Stalin'e, "Moskova'ya diplomatik bir görevle değil, Roosevelt'in birlikte yaşayıp çalıştığı bir yakın arkadaşı olarak geldiğini" bildirdi. Başkan'ın "Sovyet zaferinden

28 "Memoirs of Ivan D. Yeaton, USA (Ret.) 1919-1953," üçüncü bölüm, Hoover Institution Archives, Yeaton collection. Ayrıca bkz., Roll, *Hopkins Touch*, s. 129-130.
Faymonville'ye dair daha fazla bilgi için bkz., Romerstein & Brendel, *Venona Secrets*, s. 218-219, Stanton Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 128; West, *American Betrayal*, s. 211.
Faymonville'i destekleyen karşıt görüş için bkz., Susan Butler, *Roosevelt and Stalin*.

29 "Memoirs of Ivan D. Yeaton, USA (Ret.) 1919-1953," üçüncü bölüm, *a.g.e.*

emin ve Sovyetler Birliği'ne gerek duyduğu her türlü yardımı yapmaya hazır" olduğunu ekledi.[30]

Roosevelt'in elçisinin samimiyetinden cesaret bulan Stalin, bu fırsattan faydalandı. *Vojd*, Kızıl Ordu'nun "en mühim ihtiyacının" sorulması üzerine Hopkins'e, "20-37 mm arası kalibrede, dakikada 120 ila 180 kez ateşleyebilecek uçaksavar, 12.7 mm kalibreli otomatik silah, 7.72 mm'lik tüfek ve de alüminyum" diyerek bir liste çıkardı. "Uçaksavarlarla alüminyumu verin, üç dört yıl daha savaşırız." iddiasında bulundu. Kızıl Ordu'ya bir de "20.000 büyük küçük uçaksavar mermisi, ile şehirlerin müdafaası için mümkün olduğunca büyük otomatik silah lazımdı." *Vojd*, Amerika'da yeterince tüfek olduğunu duymuştu, kalibrelerinin Kızıl Ordu'nun kullandıklarıyla eşdeğer olduğunu düşünüyordu. "Bir milyon kadar da bu cinsten tüfek lazım olduğunu" ekledi. Kalibre uyduğu sürece mühimmat o kadar mühim değildi.[31]

Hopkins söz konusu isteklere rıza gösterdikten sonra Stalin diğer ihtiyaçlara geçti. "Avcı, takip ve 600 ila 1.100 kilometrelik orta menzilli bombardıman uçağı" gerekiyordu. En önemlisi takip uçağıydı, mümkün olan en kısa zamanda 2.000 tane lazımdı. Hopkins, Amerikan yapımı 200 adet *Curtiss P-40 Tomahawk*'ın hâlihazırda Rusya'ya gelmek üzere yolda olduğunu iletti. 140'ını Churchill, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında bulunduğu İngiltere'den gönderiyor, 60'ı da doğrudan Amerika'dan geliyordu. *Vojd*, sevkiyatlar için Kuzey Denizi yolunun kullanılarak Murmansk ve Arhangelsk'e gönderilmesini tercih ettiğini söyledi; Hopkins, "ABD'nin Sovyetlerin kutup topraklarına konvoylar göndermekten memnuniyet duyacağını" ifade etti. Aynı dönemde Britanya Adaları savaş bölgesi kabul edildiğinden İngiltere'ye konvoy gönderilmiyordu. Hayrete düşen Stalin, elçiye akşam kendisiyle görüşmek üzere askerî uzman göndereceğini ve kendisinin de her gün "akşam altı yedi arasında [Hopkins'in] emrine amade olduğunu" dile getirdi.[32]

30 "Priem tov. Stalinyim liçnogo Predsedatelya Ruzvel'ta g-na GOPINSKA 30 iyulya 1941 goda," RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 376.

31 *A.e.* "Uçaksavarlarla alüminyumu verin..." için bkz., "Memorandum. Conference at the Kremlin on July 3, 1941. 6:30 to 8:30 pm. Between Harry L. Hopkins and Mr. Stalin," FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

32 "Priem tov. Stalinyim liçnogo Predsedatelya Ruzvel'ta g-na GOPINSKA 30 iyulya 1941 goda," *a.g.e.*
Curtiss P-40'lar hakkında ve Stalin'in Hopkins'le görüşmek için zaman ayırma sözüne dair, "Memorandum. Conference at the Kremin on July 30, 1941. 6:30 to 8:30 pm.

Aynı günün akşam saatlerinde Hopkins, Stalin'in topçu uzmanı General V. F. Yakovlev ile teknik meseleleri tartışmak üzere görüştü. Hopkins, ABD ataşemiliteri Albay Yeaton'ın görüşmede bulunmasına müsaade ettiğinden, tartışma kısmen Stalin'le görüşmesinden daha az dostluk havasında geçti. *Vojd*, tüfek kalibreleri konusunda hatalıydı; ölçüler yakın olsa da Sovyetlerin 7.62 mm'lik mermileri Amerikan tüfeklerine sığmazdı. 37 mm'lik uçaksavar mermileri de, Amerikalıların orta boyutlu uçaksavarlarıyla kullanılamaz, metrik sistem ve ABD ölçü sistemi arasındaki farktan dolayı ağır otomatik silahlar da uyuşmazdı. (Sovyetlerin 12.7 mm'lik mermisi 0.499999 inçe tekabül ediyor, Amerikalıların 0.50 inçine ancak denk geliyordu.) Yeaton ve Yakovlev, "Ruslara yardım edilecekse silah ve mühimmatın beraber yollanması gerektiği" sonucuna vardı. Yakovlev, Kızıl Ordu'nun "Zayiatı karşılamak ve nüfus yorgun düşene dek yeni tümenleri donatmak üzere, en az 10.000 orta menzilli uçaksavar silah ve bir milyon kadar tüfeğe gereksinim duyduğunu" dile getirdi. Amerikalı uzmanların Sovyet ekipmanlarını incelemek üzere Rusya'ya gelmesindense, Rusların Amerikan silahlarını incelemek üzere Amerika'da serbestçe dolaşabilmesinde ısrar etti. Hopkins itiraz etmedi. Direnmenin manasız olduğunu anlayan Yeaton sessiz kaldı.[33]

Ertesi sabah yemek salonundaki kahvaltıda Yeaton, Hopkins'ten önceki gün sergilediği patavatsızlık için af diledi, ancak geri çevrildi. Hopkins ve Yeaton'ın ikinci karşılaşması kayda değerdi. Zira Yeaton'ın kovulması ve NKVD'nin Amerikalı köstebeği, selefi Albay Faymonville'in yerine atanmasının yolunu açmasının yanında, Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama yardımında Amerika'nın kozunu resmen Stalin'e teslim etmesi açısından da mühimdi. Roosevelt ve Hopkins'in Stalin'e harp malzemelerini resmen bedavaya vereceğini anlayan Yeaton, karşılığında en azından bir şeyler koparmayı umuyordu. Hopkins'ten Stalin'in kendisinin cepheyi ve Sovyet savaş fabrikalarını ziyaretine müsaade etmesini rica etti. "Amerika ve Sovyetler müttefikse hareket ve iletişim serbestim olması gerekiyordu. [Hopkins] soğuk, sert bir 'hayır' cevabı lütfetti."[34]

Between Harry L. Hopkins and Mr. Stalin," FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

33 "Report of a Conversation Between General Yakovlev of the Russian Army and Mr. Hopkins, General McNarney and Major Yeaton," 30 July 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

34 "Memoirs of Ivan D. Yeaton, USA (Ret.) 1919-1953," üçüncü bölüm, *a.g.e.*

Hopkins, öğle saatlerinde Büyükelçi Steinhardt'la birlikte Dışişleri Bakanlığı'nda Molotov ile görüştü. Tartışmanın konusu Japonya idi. Molotov'un nisanda Japonya ile imzalanan Tarafsızlık Anlaşması'nın kalıcı olacağına güveni tamdı, Hopkins ve Steinhardt'a buna rağmen Stalin'in, Sovyetlerin Uzak Doğu topraklarına Japon müdahalesi ihtimaline karşılık, ilave garantiyi minnetle karşılayacağını iletti. Molotov, Başkan Roosevelt'in Japonya'ya, "Amerika'nın, Japonya'nın saldırısına uğradığı takdirde Sovyetler Birliği'nin yardımına koşacağı minvalinde, uygun bir dille 'uyarı' vermesini" rica etti. Hopkins, Molotov'a "Başkan'a [Stalin'in] Sibirya konusundaki endişesi ile Roosevelt'in Japonya'ya hududu aşmasına müsaade edilmeyeceğini ifade etmesi arzusunu ileteceği" sözünü verdi. Hopkins'in aklına, Molotov'dan mütekabiliyet esasına göre, *Amerika Japonya'nın saldırısına uğrarsa* SSCB'nin "yardıma koşacağına" dair bir söz istemek gelmedi. Hopkins Ödünç Verme-Kiralama yardımında olduğu gibi, tek taraflı bir ilişkiyi tercih etti; Amerika Sovyetlerin her isteğine hay hay diyor, karşılığında hiçbir talepte bulunmuyordu.[35]

Hopkins tek başına hallettiğini vurgulamak istercesine ne Albay Yeaton'ı ne de Büyükelçi Steinhardt'ı Stalin'le görüşmesine çağırmış, hatta Amerikalı bir tercüman bile götürmemişti. Diplomatik protokolü kendi tarafının çıkarını yok sayan böylesi bir hareketle ihlal eden Hopkins, sabık Dışişleri Komiseri Maksim Litvinov'un kendisinin tercümanlığını yapmasını istedi. İlaveten Stalin'e sözlerini Steinhardt ya da Yeaton gibi pusuda bekleyen aracıların yorumları olmadan, doğrudan ve yalnızca Roosevelt'e aktaracağı teminatını verdi.[36] Fırsatı sezen Stalin, Hopkins'e üç saatini ayırdı.[37]

Hopkins'in danışman ve tercümanlardan kurtulması diplomatik açıdan şüpheli olsa da, tarihçiler açısından bu temizlik memnuniyet verici. Toplantının deşifresi, Stalin'in savaşın altıncı haftasındaki düşünce

35 Hopkins, Molotov ve Steinhardt arasında 31 Temmuz 1941 tarihinde 15.00 ile 16.00 arasında yapılan görüşmenin deşifresi, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No. lu kutu, 4 No.lu defter.

36 Steinhardt'ın günleri de sayılıydı. Büyükelçi Sovyetlerin savaş kapasitesine dair şüphelerini dile getirdiğinden Hopkins'le hemen zıt düşmüştü.

37 Hopkins ve Stalin arasında 31 Temmuz 1941 tarihinde akşamüstü 18.30 ile 21.30 arasında yapılan görüşmenin deşifresi, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

dünyasına eşsiz bir görünüm sağlıyor. Hopkins'in Sovyet askerlerinin moralinin ayakta kalacağına emin olduğunu bilen Stalin, hakikati süsleyip püsleme gereği duymadı; İngiltere ve SSCB'nin bir başına Almanya'yı mağlup edebileceği kanaatinde değildi. Hopkins'ten Roosevelt'e ABD'yi savaşa sokması için baskı yapmasını istiyor, "Hitler ancak bu şekilde mağlup edilebilir." diyordu. *Vojd*, Kızıl Ordu'nun kışı atlatacak kadar yedek kuvveti bulunduğuna emin olsa da, Almanların Sovyet sınai merkezlerini ele geçirmesi ile harp malzemelerinin durumunun ne kadar vahim olduğunu saklamadı. Hopkins'e, "Mühimmat fabrikalarının yaklaşık %75'inin... Leningrad, Moskova ve Kiev'in merkezinde bulunduğu bölgelerde olduğunu" söyledi. Sınai malzemelerin doğuya tahliyesi başlamış olsa da Almanlar bu bölgeleri ele geçirirse, "Rusya'nın sınai kapasitesinin %75 kadarını yok eder." diye itiraf etti. Stalin'in endişesini açıkça dile getirdiği şu aktarımdan anlaşılıyor:

> "Stalin, yakında tank üretiminde kullanacak çelikleri kalmayacağını belirtip [Amerikalıların] çelik siparişlerini en kısa zamanda yerine getirmelerini istedi. Ardından tankları ABD'de üretilebilirse, durumun çok daha iyi olacağını dile getirdi. Tanklarımızdan bahar harekâtına ne kadarı yetiştirilebilirse o kadar almayı istiyor. En önem verdiği şey tankların kışın üretilmesi. İki tarafın da tank zayiatı muazzam, ancak Almanya ay bazında Rusya'dan çok daha fazla üretebiliyor. *Hâliyle ABD'nin çelik ve tank yardımı elzem.* Amerika'ya bir tank uzmanı göndermek istiyor. Tank tasarımlarını da verecekmiş."

Stalin, uçak fabrikalarının imha edilmesinden dert yandı. Hatta bu fabrikaların ikisi Moskova yakınlarındaydı. Yakında pilot noksanlığı da yaşanacağından ve savaş alanına bu kadar yakın bölgelerde eğitilmeleri zor olduğundan, Sovyet pilotlarının ABD'de Amerikan uçaklarıyla eğitilmesini rica etti. *Vojd*'un, "Romanya petrol yataklarının bombalanması için uzun menzilli Amerikan bombardıman uçaklarında" da gözü vardı. Hopkins'e, "Rusya'daki harbin sonuçları, [1942'de] bahar harekâtına özellikle de tank ve uçaksavarlar açısından, yeterli teçhizat ile girebilmemize bağlı." dedi. Amerikalıların alüminyumu da en az o kadar mühimdi. Sovyetler, tank ve savaş uçağı üretiminde buna bel bağlıyordu. Hopkins kendisine acil önceliklerini sorduğunda Stalin,

küçük bir deftere şunları yazıverdi: "1) hafif uçaksavar silah 2) alüminyum 3) 50 kalibre otomatik silah 4) 30 kalibrelik tüfek."[38]

Hopkins, Stalin'in harp malzemesi taleplerini ABD'nin savaşa girmesi ricasıyla birlikte, söz verdiği üzere, başkana iletti. Roosevelt, kendi ordularının ihtiyaçlarından kaynaklanan sıkıntılara ve İngiltere'ye verilmiş olan sözlere karşın, hususiyetle Stalin'in ihtiyaçlarını karşılamak üzere yüz büyük nakliye gemisini tahsis ederek, SSCB'ye muazzam boyutta harp malzemesi vermeyi kabul etti. Başkan, 31 Ağustos 1941'de Savaş Bakanı Stimson'a ("İngilizlerle yapılan Ödünç Verme-Kiralama anlaşmalarından yönlendirilecek") "her modelden 1.200 savaş uçağı, 20.000 hafif makineli otomatik silah, 2.194 nakliye aracı, 729 hafif ve 795 orta tank, 991 tanksavar silah (37 mm.'lik), 1.135 havan topu, 152 ağır 90 mm.'lik silah, karada kullanılmak üzere 250.000 kilometre telgraf teli, lokomotif ve buharlı motor, elektrikli ocak, edevat, projektör, sesle yer bulma cihazı, cerrahi ve tıbbi ikmal malzemelerini" doğrudan ABD ordusunun stoklarından ayırması talimatını verdi. Sevkiyatta TNT patlayıcısında kullanılmak üzere toluol (240.000 kg), kauçuk lastik (en kısa zamanda teslim edilmek üzere 1.37 milyon kilogram değerinde), askerlerin botları için deri, ilk etapta 2.1 milyon varil motor ve uçak yakıtı, 2.188 ton alüminyum, 1.37 milyon kilogram bakır tel ve kablo, 44 milyon kilogram dikenli tel, tungsten ve molibden de bulunuyordu.[39]

Roosevelt'in Stalin'e bu yardımının koşulları, Yeaton'ın itiraz ettiği üzere, gereğinden fazla cömertti. Churchill 1940 yazında çaresizce bunlara ihtiyaç duyarken ve Fransa'nın fethinden sonra Almanların Britanya Adalarını işgali an meselesi iken Roosevelt, İngiltere'ye Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma elli tane külüstür destroyer vermiş,

38 *A.e.* Vurgu eklenmiştir. Söz konusu listenin Rusların elinde bulunan orijinalinin bir kopyası, Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 340'ta bulunuyor.
ABD'nin savaşa girişinin "Hitler'i mağlup etmenin tek yolu" olarak ifadesi, Roll, *Hopkins Touch*, s. 133'te alıntılanmıştır.

39 Roosevelt'in pusulası, 23 Temmuz ve 19 Ağustos 1941, NA, RG 169, 176 No.lu kutu, "Russia – Requirements" ve "Rusya – İhraç Mamulleri" (26 Kasım 1941 itibarıyla) etiketli klasörler.
Stalin için ayırılan 100 nakliye gemisi: 24 Temmuz 1941 Salı gününde 10.00'da Downing Street'te yapılan konferans esnasında Hopkins'ten Churchill'e, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.
Daha fazla ayrıntı için bkz., Coakley & Leighton, *Global Logistics and Strategy, 1940-1943*, s. 99.

karşılığında Britanya İmparatorluğu'nu âdeta Washington'a ipotek etmişti. Gelgelelim, Stalin içinse istediği her şeyi sipariş etmesi için görünürde sınırsız kredi açıyor (ilk etapta 1 milyar dolar) ve karşılığında hiçbir şey almıyordu. Roosevelt'in Kongre'de dile getirdiği üzere, Sovyetlere verilen Ödünç Verme-Kiralama yardımı, "Evi yanan komşuya ödünç verilen bahçe hortumu" niteliğindeydi. "Yangın söndükten sonra" iade edileceği umuluyordu. SSCB, Stalin'in Murmansk ve Arhangelsk'e kuzeyden tehlike arz edeceği için hususiyetle karşı çıktığı Sibirya-Alaska bağlantısı haricinde, Amerika'nın en uzak "komşusuydu." Amerika'dan Kuzey Atlantik'te devriye atan Alman u-botları üzerinden, buz gibi Kuzey Kutup bölgesinden geçerek, Doğu Avrupa cephesine harp malzemesi göndermek servete mal olurdu. Yol esnasında can ve mal varlığına teşkil eden tehlikeler de cabasıydı.[40] Washington'un SSCB'ye "ödünç verdiği" silah, araç, maden ve gıda maddelerini zerre kadar geri alma ihtimali yoktu.[41]

Tabii Roosevelt 1940 yazında, Churchill'e İngiliz üslerinin karşılığında külüstür destroyerlerin verildiği yardım anlaşmasından daha cömert şartları bulunan bir anlaşma teklif etseydi, Kongre ve Amerikan halkının büyük çoğunluğu karşı çıkardı. Ancak şunu da unutmamak gerek: Başkan'ın 1941 yazında Stalin'e vermeyi kabul ettikleri bilinse, Kongre ve kamuoyundan çok daha büyük tepki ile karşılaşılırdı. Büyükelçi Steinhardt'ın, yeteri kadar gayret göstermemesi öne sürülerek başkente çekilmeden evvel yaptığı son işlerden biri, Molotov'un bakan yardımcısı, Moskova'daki göstermelik mahkemelerin sabık savcısı A. Y. Vişinski'ye, Başkan Roosevelt'in Stalin'e "Kongre'ye danışmadan ve [Amerikan] halkının bilgisi olmadan 1 milyar dolar değerinde stratejik ürünün ihracına onay verdiğinden Batılı gazetecilere bahsetmemesini rica etmek" oldu.[42]

---

40 Kuzey yolu kışın o kadar tehlikeli idi ki, Amerikalı sigortacılar 15 Kasım'dan sonra Sovyetlerin kuzey kutup limanlarına yanaşan gemilere, barış döneminde dahi, hiçbir şekilde kefalet ödemiyordu.

41 ABD Denizcilik Komisyonu Başkanı Amiral Land'dan Stettinius'a, 27 Kasım 1941, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.
"Bahçe hortumu": Jones, *Roads to Russia*, s. 12-13'te alıntılanmıştır.

42 Steinhardt ile "Zapis' besedyi pervogo zamestitelya narodnogo komissara inostrannyih del. Vişinski", "v svyazi s peredaçey liçnogo poslaniya I. V. Stalina Prezidentu SŞA. F. Ruzvel'tu," 6 Kasım 1941, Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya 1939-1945*, belge no. 54, s. 167-168.

Amerikan askerî yardımının Stalin'in lehine, Churchill aleyhinde adaletsizce dağıtılmasından daha çarpıcı olan, Churchill'in de İngiltere'nin kendi ihtiyaçları dururken, Stalin'i silahlandırmak için elinden geleni ardına koymaması idi. Başbakan, Barbarossa'nın haberini alır almaz, özverili olduğu kadar stratejik açıdan da aptalca olan ani bir kararla, Singapur'u Japon saldırısına karşı korumak için ayrılmış 200 yepyeni *Hawker Hurricane* avcı uçağını Stalin'e gönderme kararı aldı. *Hurricane* modeli KHK'nin yük beygiri idi; Britanya Muharebesi'nde *Luftwaffe*'nin verdiği zararın neredeyse %60'ına maruz kalmıştı. Churchill bir de İngiltere'ye Ödünç Verme-Kiralama yardımı ile gönderilmiş 200 Amerikan yapımı *Tomahawk*'ı, Stalin'e "hediye" olarak göndermeye razı oldu. Churchill, 1941 Eylül'ünde hususi elçisi Lord Beaverbrook'u, 1941 Ekim'i itibarıyla, hem *Hurricane* hem de *Spitfire* modellerinden ayda 200 adet gönderilmesini teklif etmek üzere Stalin'e gönderdi. Tüm bunların yanında İngiltere'nin elinde, Stalin'in 1941 Haziran'ındaki muhteşem cephaneliğinin ufak bir parçası bile etmeyecek kadar, sadece 1.770, tanku bulunmasına rağmen Stalin'e, Kızıl Ordu generallerinin Moskova'nın müdafaasında son derece ihtiyaç duyduğu, 259 adet Kanada yapımı *Valentine* ve 145 adet İngiliz yapımı *Matilda* cinsinden tank ikmal etmeyi taahhüt etti. Sovyetlerin, yazın verdiği muazzam boyutta zayiata rağmen sahip olduğu tank sayısı İngilizlerin on katı kadardı. Ödünç Verme-Kiralama Yasası'nın bir uzmanının ifade ettiği gibi, Stalin'in *Matilda* talebi, "müflis milyonerin züğürdün eline bakmasından farksızdı." Churchill, kendisine Ödünç Verme-Kiralama ile gönderilmiş Amerikan yapımı 300 *Douglas A-20 Havoc* hafif bombardıman uçağını, en kısa zamanda teslim edilmek üzere Stalin'e gönderecek, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin kaybı, ilerideki bir tarihte Amerikalılarca karşılanacaktı. Ayrıca İngiliz savaş uçağı üretiminde de aynı oranda ihtiyaç duyulan, 2.000 ton işlenmiş alüminyum, "1.5 ton kakao çekirdeği, 150.000 dolar değerinde sanayi elması, 10 ton kobalt, 300 ton şellak, 1.500 ton kalay, 800 ton nikel, 4.000 ton mühliye, 6.000 ton kauçuk, 7.5000 ton kurşun ve çok miktarda yün" ile birlikte Sovyet fabrikalarına gönderilecekti.[43]

43 Hopkins'ten Büyükelçi Umanski'ye, 22 Eylül 1941, NA, RG 169, 176 No.lu kutu; Winant, Churchill'in notunu Hopkins'e iletiyor, 25 Eylül 1941 ve "Minutes of Conferences Held by the Chief of the Army Air Forces with the Following British

Churchill'in hakkını yememek gerek, zira kendisi tüm bunlara rıza göstermesi için Washington'dan büyük baskı görüyordu. İngiltere Havacılık Bakanı Hava Mareşali Archie Sinclair, 21 Eylül 1941'de Harry Hopkins'e kaleme aldığı mektupta şöyle diyordu:

> "Sizinkilerin bize getirdiği *ve kabul etmek zorunda olduğumuzu hissettiğimiz* teklifler yüzünden, muktedir bir Hava Kuvvetleri kurma planlarımız uzun süreliğine askıya alındı. Avcı uçakları konusunda da kendi topraklarımızda risk almamız gerekecek ve 1942 yılı boyunca bizden istenecek avcı filolarını karşılamaya da fırsatımız olmayacak. Mamafih, Rusya'yı savaşta tutmak için birtakım fedakarlıkların yapılması ve risklerin alınması gerektiğinin bilincindeyiz."[44]

Churchill ne kadar cömert olursa olsun, İngilizlerin sevkiyatı Amerikalıların yanında solda sıfır kalıyordu. Roosevelt, 19 Eylül 1941'de imzalanan ve 1 Ekim 1941'den 1942 Haziran'ına kadar olan dönemi kapsayan "İlk Protokol" ile, Kızıl Ordu'ya, Stalin'in, cephedeki zayiatı ve fabrikalara verilen hasar ile alüminyum ve çelik stoklarının kaybı sonucu üretime vurulan darbenin etkileriyle mücadele etmek için istediği aylık 1.100 tankın yarısı kadar, 500 tankı (Amerikan ikmalleri yetişene dek, İngilizlerin Ödünç Verme-Kiralama stoklarından) verecekti. Tank fabrikalarının Moskova'nın doğusuna, dillerden düşmeyen tahliyesine rağmen, Almanların sınai bölgeleri ele geçirmesiyle, fabrikalarda üretilen tank sayısı ayda 2.000'den 1.400'e düşmüştü. Dahası, tankların amiral gemisi *T-34* fabrikalarına ev sahipliği yapan Harkov Almanların eline geçtiğinde, bu sayının daha da düşmesi bekleniyordu. Bu kent de ekim ayında Almanların hâkimiyetine geçecekti. Stalin, azalan tank üretimini devam ettirebilmek için, aylık 2.000 ton zırh levha istiyordu.

Representatives," 21-22 Ekim 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

Valentine ve Matilda tankları: Stephen Zaloga, *Soviet Lend-Lease Tanks of World War II*, s. 6-7.

Stalin'e gönderilen İngiliz alüminyumu: Harriman'dan Hopkins ve FDR'ye, 10 Ekim 1941, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

İngilizlerin Tomahawk "hediyesi" için ayrıca bkz., Alexander Hill, "British Lend-Lease Aid and the Soviet War Effort," *Journal of Military History* 71 (3) (Temmuz, 2007), s. 780.

44 Hava Mareşali Archie Sinclair'den Harry Hopkins'e ("Sevgili Harry"), 21 Eylül 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter. Vurgu eklenmiştir.

Roosevelt, Stalin'e, *Tomahawk* ve *Kittyhawk* modellerinden ayda 400 savaş uçağı verebileceğini, en kısa zamanda bunlar yerine daha ileri model olan *Douglas A-20 Havoc* hafif bombardıman uçağı sevk edileceğini; ilerleyen dönemde ellerine geçtikçe *B-25* ve *B-26* da gönderileceğini ifade etti. SSCB'ye yapılacak aylık sevkiyatta, 10.000 Amerikan yapımı kamyonet, 5.000 cip, 200.000 çizme, üniformalar için yaklaşık 366.000 metre hâki kumaş, 1.360 ton deri ve taban köselesi, 200.000 ton buğday, 70.000 ton şeker gönderilmesi planlandı.[45]

Amerikalılar Stalin'in savaş fabrikalarına tahsis ettikleri, kimyasal, madeni ve metal cinsinden maddelerde daha da cömertti. Aylık 1.000 ton zırh levha, 8.000 ton çelik sac, 7.000 ton çelik, 1.200 ton çelik tel halat, 500 ton takım çeliği, 1.000 ton külçe alüminyum, 250 ton duralumin, 4.000 ton kalay, 2.000 ton toluol, 200 ton ferrokrom, 300 ton ferrosilis, 5.000 ton çekme pirinç, 300 ton bakır boru sevk edilecekti. İlk protokol ile, 1942 Haziran'ına dek, Sovyetlere aylık 500.000 tonluk Amerikan malı gönderilmesi kararlaştırıldı. Gönderilen ürünler için savaşın sonuna dek hiçbir şekilde ödeme beklenmiyordu.[46]

Stalin ve müdafileri, ilerleyen dönemde komünist sistemin üretim zaferinden dem vursa da, Sovyetlerin 1941 yılında üretimi tamamlanmış savaş malzemelerine duydukları acil ihtiyacın yanı sıra, Alman taarruzu yüzünden, Sovyet savaş sanayiinin devasa Amerikan yardımı olmadan işlemesinin mümkün olmadığını açıkça dile getirdiklerini vurgulamak gerek. Stalin'in "demir alaşım, çelik ve alüminyum" isteği Amerikalılar için makuldü, zira ortada yitirilen o kadar ürün ve üretim potansiyeli bulunuyordu. Moskova'da 1941 Eylül'ünün sonlarında yapılan Ödünç Verme-Kiralama konferansındaki Amerikan temsilci Averell Harriman, 10 Ekim'de Hopkins ve Roosevelt'e kalem aldığı mektubunda, "[Sovyet] alüminyum üretiminin büyük hasar aldığı ve... madenin uçak üretiminde elzem olduğunu" bildirdi. Harriman ayrıca, "Çelik fabrikalarına verilen hasar sonucu Rusların kamyonet üretiminin de büyük ölçüde azaldığını, aynı zamanda hem orduda hem de ithal ürünlerin sevkiyatında bu araçlara ihtiyacın arttığını" aktardı. Savaş patlak verdiğinde faaliyete geçmeye hazır oldukları iddia edilen, Volga'nın doğusu ve Ural bölgesindeki meşhur fabrikalar dahi,

45 Hopkins'ten Büyükelçi Umanski'ye, 22 Eylül 1941, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

46 *A.e.*; Hopkins'ten Stettinius'a, 22 Ekim 1941, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

Amerika'dan yollanan alüminyum, çelik, demir alaşım sevkiyatının yanında "muhtelif fabrika teçhizatı, elektrikli fırın, demir dövme gereci ve daha bir sürü malzemeye" muhtaç durumdaydı.[47]

Molotov, Sovyet hükümetinin çoğu Moskova'dan tahliye edildikten sonra, 1941 Ekim'inde Kuybişev'de ABD Büyükelçisi ile yaptığı ilk görüşmede daha açık konuştu. 22 Ekim'de büyükelçi ile buluşan Dışişleri Komiseri, "Kızıl Ordu'nun tank eksiği bulunduğunu ve yeteri kadar uçağı olmadığını, Moskova'daki fabrikaların tahliyesi ile bu eksiğin daha da aciliyet arz etmeye başladığını" ifade etti. Üstü kapalı bir şekilde, Kızıl Hava Kuvvetleri'nin hâlihazırda Ödünç Verme-Kiralama ile gelen yardıma bel bağladığını itiraf eden Molotov, Sovyet havacıların İngiltere'den alınarak gönderilen 141 *P-40* "*Tomahawk*" uçağının performansından memnun olmadığını ve *Kittyhawk* modelinden istediğini de ekledi. Steinhardt, ileride yapılacak sevkiyatlarda *Kittyhawk* yahut daha gelişmiş bir model olan *Bell P-39 Airacobra*'dan gönderileceğinin sözünü verdi ve Sovyet pilotlarının bu uçaklardaki hâkimiyetini geliştirmek üzere Amerikalı havacılık uzmanlarını yardıma göndermeyi teklif etti.[48]

Hopkins, Stalin'in komünist imparatorluğuna yapılacak acil harp teçhizatı sevkiyatlarının yoluna çıkacak bir engel olmadığına emin olmak için, Roosevelt'i, Albay Yeaton'ı ABD ataşemiliterliği görevinden azledip yerine, günümüzde Sovyet gizli polisi ile düzenli olarak görüştüğü bilinen Albay Faymonville'i atamaya ikna etti. Personel dosyasında "su götürmez biçimde NKVD'nin avucunun içinde" olduğu ifade edilen Faymonville, Amerikan ordusundaki lekeli namı yüzünden ataşemiliter olarak atanmasa da, Başkan'ın "Amerika'dan SSCB'ye sevk edilecek harp teçhizatı ile ilgili tüm meselelere dair Rusya temsilcisi" olarak görevlendirildi. Bu düzmece atama ile Faymonville, Amerikan silahlı kuvvetleri yerine doğrudan Hopkins'e tâbi oluyordu.[49] Maddi desteğini de, kendisine Moskova'da güzel bir düzen kuran Hopkins'ten alıyordu.

47 *A.e.*

48 Vişinski -Steinhardt görüşmesinin deşifresi, 4 Kasım 1941, Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya 1939-1945*, belge no. 53, s. 165-166.

49 Hopkins, Yeaton'ın Rusya'dan ayrılmasını da geciktirdi. Yeaton, San Francisco'ya vardığında Washington'a giderek Faymonville aleyhinde konuşmak istemiş ancak pasaportuna el konmuştu. Sonrasında kendisinin rütbesi düşürülerek Ford Ord, Kaliforniya'da bir Sahra Topçuluğu'na atandı.

Faymonville'in ilk Ödünç Verme-Kiralama talebi, kendisi ve şahsi personeli için "üç adet, altı yolcu kapasiteli *Buick* marka binek otomobil" oldu. Araçların "ısıtıcı, soğutucu ve kış koşullarında uzun süre lazım olacak tüm aksesuar ve yedek parçalar" ile donatılmış olmasını istiyordu.[50]

Hopkins, *General Motors* ve *U.S. Steel* için çalışmış, Amerikan sanayiinde müthiş bağlantıları olan iş adamı dostu Edward R. Stettinius Jr.'ı, Ödünç Verme-Kiralama hattının Amerika ağını yürütmesi için Washington'da görevlendirdi. Faymonville'in aksine Sovyet ajanı olmayan Stettinius da Hopkins'e tâbi idi; Washington'da yeterli tecrübesi bulunmayan, siyasi açıdan toy bir adamdı. (Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin başına geçirilmesine ilişkin Hopkins'e, "Başkan önce benimle konuşmak istiyor mu?" diye sormuş, Hopkins de kendisine, "senin hususiyetle kendisiyle konuşmak istediğin bir şey varsa" cevabını vermişti.) Roosevelt'in konuşma metinlerini kaleme alan, aynı zamanda Hopkins'in yakın dostu Robert Sherwood'un ifade ettiği üzere, "Stettinius [Hopkins'in] dostlardandı. Çalışılabilecek bir adamdı, o kadar."[51]

Roosevelt yönetiminin, ya da en azından bu siyasetin direksiyonuna geçmiş Harry Hopkins'in; ABD, savaşta resmiyette hâlâ tarafsızken böylesine Sovyet yanlısı olması ziyadesiyle garipti. Ancak kendini, Britanya İmparatorluğu'nu ne pahasına olursa olsun müdafaaya adamış, sözüm ona baş emperyalist Winston Churchill gibi bir adam, nasıl Mısır, Singapur ve Malezya ile Hong Kong gibi diğer korunmasız imparatorluk kalelerini muhtaç oldukları tank ve avcı uçaklarından mahrum bırakma kararı alırdı?

1941'de "kapitalist" Anglosakson güçlerini ele geçiren Sovyet davasına yönelik bu ani şevke, genelde Roosevelt ve Churchill'in; *Wehrmacht*'ı, Amerika ya da İngiltere vatandaşlarının hayatını tehlikeye atmadan zayıflatma yolu olarak gördüğü açıklaması getiriliyor. Roosevelt için bu gerekçe doğru olabilir, ancak ABD tarafsızken, "Amerikalıların canını korumak" niyetinin bir temeli yoktu; Başkan'ın asıl hedefi bu olsa, hâliyle Ödünç Verme-Kiralama Yasası'nın ülkeyi savaşın içine

50 Stettinius'dan William D. Wright'a, 9 Ekim 1941, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia. Motor Vehicles, Parts and Accessories" isimli klasör.
Faymonville'nin atamasına dair daha fazla detay için bkz., "Memoirs of Ivan D. Yeaton, USA (Ret.) 1919-1953," 3. bölüm, *a.g.e.*; Hopkins'ten Roosevelt'e, 4 Ekim 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

51 Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, c. I, s. 376-377'de alıntılanmıştır.

daha da çekmesine müsaade etmektense, Avrupa'nın savaşına karışmaması gerekirdi. Roosevelt'in diğer politikalarının ekseriyetinde olduğu gibi, 1941 yazında "demokrasinin cephaneliğini," Stalin'in savaş gayretinin ardında seferberliğe geçirme kararı; halkın çoğunluğu, henüz bu müdahaleci siyaseti desteklemese de, ABD'nin önünde sonunda Nazi Almanya'sına karşı savaşa gireceği görüşüne dayanıyordu. Başkan, o anda Amerikalıların canını savunmuyor, yurttaşlarının Batı Cephesi'nde girdikleri son savaşta yaşadığı kıyımın (Amerikalılar her ne kadar sadece 1918'in kana bulanmış son aylarında maruz kalmış olsa dahi) tekrarını engellemek üzere, onları, ülkesinin Hitler'e karşı yakında gireceğini umduğu savaşa saklamaya çalışıyordu.

Bu noktada İngiltere, Hitler Almanya'sı ile iki yıldır savaşmaktaydı. Son on iki ayında da bir başına çarpışıyordu; Stalin'i tam gaz destekleme kararının "kendi milletinin canını koruma" bahanesine dayandırılması, İngiltere açısından çok daha makuldü. Kılıcını kuşanmış ve savaşa hazır vaziyetteki Churchill dahil hiçbir İngiliz, Batı Cephesi'nin 1914-1918 yılları arasında neredeyse bir nesli ortadan kaldıran dehşetlerinin tekrarını istemiyordu. 1940 Mayıs ve Haziran'ının Fransa Muharebesi kısa sürmüş olsa da, verilen zayiatlar Birinci Dünya Savaşı'nın en vahim dönemlerinde bile görülmemişti. İngiliz Orduları kıtanın ana savaş alanlarından sürülmüşken Churchill, Nazi Avrupa'sına doğrudan saldırarak muazzam boyutta zayiat verme riskine girmeden Kızıl Ordu'yu donatmaya yardım etme şansı eline geçince, bu fırsata balıklama atladı. Gerek Stalin gerekse savunucuları, ta o günlerde, Rus halkının, kapitalistlerin gönderdiği savaş teçhizatlarının bedelini, Amerikalıların tarafsız olduğu, İngilizlerin de Libya gibi kıyıda köşede kalmış yerlerde oyalandığı bir dönemde, Nazi Almanya'sıyla yapılan muharebelerin aslan payında çarpışarak, "kanıyla ödediğini" iddia etmeye başlamıştı. Çok az sayıda İngiliz'in muharebede olduğu ve hiçbir Amerikalının Almanlarla çarpışmadığı 1941 yılında Ruslar; savaştı, kan döktü ve büyük zayiatlar *verdi*, bunda haklılar. Sovyet bakış açısından, Ödünç Verme-Kiralama Yasası yardımlarına getirilen şüpheci bir yorumda, kapitalistlerin bu yardımlarla fakir, köylü Rusları âdeta paralı asker olarak kiraladığı ileri sürülüyor.

Sovyet tarafı mütekabil olarak en ufak bir girişimde bulunsaydı, bu argümanın bir dayanağı olabilirdi. Stalin, Britanya Muharebesi'nde Churchill'e yardım etmemiş, hatta tarafsızlık ilan etmesinin bile yararı

dokunabilecekken onu dahi yapmamıştı. *Vojd*, Avrupa'daki savaşın ilk iki yılında Doğu Avrupa'yı bölüşmekle kalmamış, Hitler'in ordularına Polonya, Fransa ve Benelüks ülkelerini işgal ederken ona ikmal ve yakıt sağlamıştı. Stalin, Almanya'ya sağladığı yakıtla, *Luftwaffe*'nin Londra bombardımanının kelimenin tam manasıyla fitilini ateşlemişti. Churchill'in her bir teklifini geri çevirmiş, Hitler yüz seksen derece dönüp Sovyetleri işgal edene dek, Başbakan'ın mektuplarına yanıt vermeye tenezzül etmemişti. Churchill'in Stalin'e karşı bir yükümlülüğü yoktu. Başbakan, tüm bunların üstüne, bir de İngiliz İmparatorluğu'nun müdafaası için gereken uçak ve tankları SSCB'ye veriyordu. Bu hareketinin, kendisinin de ileri sürdüğü ve taraftarlarının günümüzde hâlâ arkasında durduğu stratejik bir dayanağı elbet vardı. Buna rağmen 200 *Hurricane* uçağının Stalin'in hava kuvvetlerine kısa vadeli getirileri ne olursa olsun, İngiliz İmparatorluğu'nun uzun süreli çıkarlarına pahalıya mal olduğu kesindi.

Stalin'in İngiltere yahut Amerika'nın Asya'daki çıkarlarını dikkate aldığına dair hiçbir emare yoktu. *Vojd*, 1941 Nisan'ında Japonya'yı, ABD ve İngiltere'nin Pasifik'teki intikallerine saldırmaya teşvik etmek üzere Tokyo ile Tarafsızlık Paktı imzalamıştı. Roosevelt ve Churchill, depolarca malzemeyi göndermenin karşılığında Stalin'den, Pasifik'te savaş çıkarsa Japonya'ya karşı savaşacağı ya da en azından Uzak Doğu'daki Japon birliklerini Mançurya'da oyalayacak kadar asker bulunduracağı sözünü isteyebilirdi. Stalin 1941 Eylül'ündeki Ödünç Verme-Kiralama konferansında müttefiklerine, Japonya karşısında yardım etme niyeti olmadığını açıkça belli etti. *Vojd*, Harriman'a, "Japonya ile ABD savaş hâlinde olursa Rusya'nın tarafsız kalabileceğini" söyledi. Harriman konuşmanın devamını şöyle aktarıyor: "Böyle bir tarafsızlığın muhtemel olup olmadığına dair ne düşündüğünü sordum. Gülümseyerek yanıt verdi."[52]

Vojd, hakkında ne söylenirse söylensin, kendi stratejik çıkarlarını, özellikle de tehlike had safhada iken en öne koymayı iyi bilirdi. Finlandiya faciasını 1940 Mart'ında hile hurda ve acımasızlıkla defettiğinde olduğu gibi, Japon İmparatorluğu karşısında, sözde müttefiklerine aleni iki yüzlülükle mukabele etmesi ve Anglosaksonların cömertlik ve saflığından nemalanması sayesinde, Moskova'nın eline savaşın tüm seyrini değiştirecek bir mucize geçmişti.

52 "Supplement Covering balance of conversation with Mr. Stalin at Meeting with Lord Beaverbrook and Mr. Harriman, Sunday, Sept 28, 1941, 7 pm to 10:10 pm," FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

22

Rüzgâr Tersine Dönüyor
Aralık 1941

STALİN'İN 1941 yılındaki kurnaz diplomasisinin tek neticesi, Amerikalıların SSCB'ye stratejik mamullerin ihracatına yönelik, "ahlaki ambargo"dan ahlaki zorunluluğa yüz seksen derece dönüşü değildi. Japonya ile saldırmazlık paktı, kendisine Avrupa'daki askerî hazırlıkları tamamlayacak vakti kazandırmış olmasa da, pakt sayesinde Hitler'in işgali süresince, Doğu Cephesi konusunda endişe etmesi gerekmeyecekti. Japonya'nın Anglosakson kuvvetleri ile savaşa girme kararı, 1941'in Kasım'ına kadar ortaya çıkmadı, o zamana dek Moskova Muharebesi çoktan başlamıştı. Ancak Japonlar ile Amerikalılar arasındaki gerginlik, aylardır tırmanıyordu. Roosevelt'in, Vichy Fransa'sı tarafından yetkilendirilen Japon kuvvetlerinin Çinhindi'ni istilasına karşılık, 26 Temmuz'da ABD'deki tüm Japon mal varlıklarını dondurması ve Tokyo'ya yapılan petrol ihracatına kısıtlama getirmesi bardağı taşıran son damla oldu. İhracata açıkça yasak getirmiş olmasa da yaptığı fiilen ambargoydu. Japonya, ABD Dışişleri aracılığı ile ihracat lisansına başvurmak zorunda kalacak, Japon varlıkları dondurulmuş olduğundan başvurusu reddedilecekti. Roosevelt kendine manevra alanı bıraksa da resmen savaşta olan, ayda 450.000 ton yakıt tüketen Japonya'ya petrol sevkiyatını kesmesi âdeta pimi çekilmiş bir bomba etkisi yarattı. Savaş her an patlak verebilirdi.[1]

Sovyet bakış açısından, Japonya ile Amerika arasında bir savaşın ne zaman çıkacağını bilmek mühim değildi. Tokyo ile Washington arasındaki ilişki o kadar kötüleşmişti ki Stalin, Uzak Doğu'da Japonya'nın taarruz ihtimalini ekarte edebilirdi. *Vojd*, haziran sonlarında bazı zırhlı

1 Japonya'nın aylık petrol tüketimi Paine, *Wars for Asia*, s. 182'de alıntılanmıştır.

birlikleri Sibirya'dan batıya sevk etmiş olsa da, Barbarossa'nın başlamasından sonra 1941 Eylül'ünün ortalarına gelinene dek doğu kanadının emniyetinden emin olamamıştı. O ana değin Japonya ile Anglosakson kuvvetleri arasında Pasifik'te savaş çıkacağı kesin değildi. *Wehrmacht*, 1941 Ağustos'u boyunca Ukrayna'yı istila ederken Tokyo, Washington'un nabzını yoklamaya çalışıyor, Başbakan Fumimaro Konoe ile Başkan Roosevelt arasında havayı yumuşatmak ve petrol ambargosunu kaldırtmak üzere bir görüşme ayarlamaya çalışıyordu. Zira Roosevelt, aynı ay içerisinde savaş sonrasında "Nazi tiranlığından" kurtulmuş dünyanın düzenine dair ilkeler belirleyen "Atlantik Bildirisi"ni, 14 Ağustos 1941'de ilan etmek üzere, Churchill'le, Newfoundland kıyısındaki Placentia Körfezi'nde buluşacaktı. Bu da, bildiride Japonya'nın bahsi geçmese de Amerikalıların Japonlarla muvakkat bir anlaşmaya varma ihtimali için pek hayra alamet değildi. Başkan, 17 Ağustos'ta Washington'daki Japon büyükelçiyi uyardı: "Japon hükümeti komşu ülkeleri üzerinde kuvvet gösterisi yahut tehdidi ile askerî hegemonya kurmayı hedefleyen bir siyaset ya da program izlemek üzere bir adım daha atarsa, [ABD hükümeti] anında... Birleşik Devletler'in selamet ve emniyeti için gerekecek her bir adımı atmakla yükümlü olacak."[2]

6 Eylül günü Büyükelçi Kiçisaburo Nomura, Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a Tokyo'nun teklifini getirdiğinde henüz kararlaştırılmış bir şey yoktu. Teklife göre Japonya, ABD'nin yaptırımlarını ve fiili petrol ambargosunu kaldırması için, "silahlı kuvvetlerini Çin'den mümkün olan en kısa sürede çekecek, ... (Mançukuo'nun bahsi geçmiyordu) ve Fransız Çinhindi'nden, bitişiğindeki bölgelere yahut Japonya'nın güneyindeki topraklara karşı, herhangi bir askerî girişimde bulunmayacaktı." Güneydeki topraklardan kasıt, İngiliz Malaya'sı [günümüzün Malezya'sı], Hollanda Doğu Hint Adaları ve Filipinler'deki Amerikan kolonileri idi. Teklifte, "Birleşik Devletler, Avrupa'daki savaşa katılırsa, Üçlü Pakt'ın yorumu ve icrasının müstakil olarak kararlaştırılması" şartı koşuluyordu. Bu durum Japonya'nın, kendini Nazi Almanya'sına karşı bağlayıcı bir askerî yükümlülük altında hissetmediğini işaret

2 Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 266'da alıntılanmıştır.
Japonların zirve teklifleri üzerine bkz., R. J. C. Butow, "Backdoor Diplomacy in the Pacific: The Proposal for a Roosevelt-Konoe Meeting, 1941," *The Journal of American History* 59 (1) (Haziran 1972), s. 48-72.

ediyordu. Roosevelt'in böylesi şartlara yanaşmayacağını düşünen Hull, 9 Eylül'de Nomura'nın teklifini karşı öneride bulunmadan reddetti. Japonların barış kumarının başarısızlığı, Konoe kabinesinin düşmesine ve göreve, Hideki Tojo'nun getirilmesine yol açacaktı. Henüz 14 Eylül'de Stalin'in Tokyo'daki casusu Richard Sorge, Moskova'ya Konoe kabinesindeki kaynağından aldığı, "Amerika ile müzakereler son aşamada. Başarıyla sonuçlanmazsa Japonya güneye saldıracak" istihbaratını Moskova'ya iletti. Sorge, "Japonya'nın bu yıl Sovyetler Birliği'ne saldırmamaya karar verdiğinden" emindi.[3]

Stalin'in Sorge kaynaklı istihbaratı daha önceden de kale almadığı olmuştu, ancak bu kez aynı yönde birden fazla kaynaktan bilgi geliyordu. 1941 Eylül'ünün son günlerinde, Sovyetlerin ele geçirdiği mesajlardan elde ettiği bilgilere göre, Japonya, birliklerini, hususiyetle havacılık tümenlerini, Sovyet-Mançurya hududundan çekiyordu. Sorge, 3 Ekim'de Japonya'nın Tayland'dan Burma'ya doğru karadan; Malaya, Hollanda Doğu Hint Adaları ve Amerikan işgalindeki Filipinler'deki Manila'ya da amfibi taarruza hazırlandığını bildirdi. Stalin'in ajanı, "Japonya ile Birleşik Devletler arasındaki müzakereler çıkmaza girer girmez Japonya taarruzu başlatacak." diyordu.[4]

Stalin'in Sorge'nin mevzubahis olan raporlarını ciddiye aldığını biliyoruz, zira kendisi, yaz süresince sevk edilen dört piyade tümenine ek olarak eylül sonu, ekim başında Mançurya sınırındaki 11 tümenin Moskova cephesine çekilmesi ve yazın Avrupa cephesine gönderilen 700 tankı takviye için "1.800 savaş uçağı, 1.000 tank" gönderilmesi emrini verdi. Takviyelerin tamamının cepheye varması haftalar sürecek olsa da, Sibirya'dan yeni transfer edilen piyade tümenleri Borodino yakınlarında, Moskova cephesindeki moral çökmenin eşiğinde iken,

3 "Donoseniye R. Zorge ob otkaze yaponskogo pravitel'stva ot plana napedeniya na SSSR v 1941 g., o sostoyani yapono-amerikanskih otnoşeni i strategiçeskih planah nemetskogo komandovaniya," 14 Eylül 1941, V. A. Zolotareva, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voina 1945 goda*, belge no. 170, c. I, s. 192-193.
Sorge'nin kaynağı ve bağlam hakkında daha fazla bilgi için bkz., Matthews, *Impeccable Spy*, s. 315.
Nomura'nın teklifi, Koster, *Operation Snow*, s. 123-124'te alıntılanmıştır.
Hull'un reddi, Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 271'de alıntılanmıştır.

4 "Donoseniye R. Zorge ob obostreni yapono-amerikanskih protivoreçi i o podgotovke yaponi k vyistupleniyu v yugo-vostoçnoy azi," 3 Ekim 1941, V. A. Zolotareva, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voina 1945 goda*, belge no. 174, c. I, s. 196.

14-15 Ekim kadar erken bir tarihte çarpışmaya katılabildi. Ekimin ilk günlerinde şaşırtıcı bir şekilde kar yağmış olsa da, geri kalan günlerinde havanın ılıman ve yağmurlu olmasıyla ortalığın meşhur Rus *rasputitsa*sıyla[5] kaplanmasının da faydası oldu. Çamur, Alman panzerlerini tam da zaferin kıyısındayken yavaşlattı; ardından zemin, kasım ortalarında dondu. Bu süre zarfında Kızıl Ordu, aralarında, 12 Ekim'de batıya doğru harekete geçen Doğu Asya Ordular Grubu'ndan gelen birinci sınıf beş tümenin bulunduğu, Sibirya'dan sevk edilen takviyelerin ekseriyetinin Moskova'ya varabileceği kadar zaman kazandı. Bu birlikler, telaş içindeki Kızıl Ordu komutanlarının, ellerine geçen herkesi toplayarak birlikler oluşturmaya çalıştığı Moskova'ya gönderilen takviyenin tamamının yalnız küçük bir kısmını oluştursa da, "talimli kuvvet" olduklarından muharebede çok daha çetin mücadele verebiliyordu. Doğu Asya Ordular Grubu'ndaki askerler, Jukov'un komutasında 1939'da Halkin-Gol'de Japonya'ya karşı muzaffer olmuşlardı, Jukov'un onlara itimadı tamdı.[6]

Stalin yine de tatmin olmuyordu. Sovyet-Mançurya cephesinin 1941'in geri kalanı boyunca pasif kalacağını kesinleştirerek, Uzak Doğu'daki kuvvetlerini Moskova savunmasını takviye için kullanabilecekti, ancak Sibirya'nın güvenliğini uzun bir süreliğine garantiye almak için Japonya'yı Amerika'yla savaşa itmek daha kesin sonuç vermez miydi? Büyükelçi Bullitt'in 1935'te Roosevelt'i uyarmaya çalıştığı gibi, "Sovyet hükümetinin en büyük isteği Amerika'nın Japonya'yla savaşa girmesi" idi. *Vojd*'un niyeti bu çatışmayı tetiklemek *olmasaydı*, "kolektif güvenlik" kavramını ya da geçici müttefiki Anglosaksonların refahını umursasaydı, Sorge'nin Japonların Pasifik'teki hareketliliğine dair yakaladığı istihbaratları Churchill ya da Roosevelt'le paylaşırdı. Ama bunu yapmadı. Sorge'den Japon hükümetindeki bağlantıları aracılığıyla,

5 İlk ve sonbahar aylarında, yolların yağmur ya da karların erimesiyle çamur deryasına dönmesiyle ulaşımı zorlaştırdığı, hatta önceki yüzyıllarda, neredeyse imkânsız hale getirdiği döneme verilen isim. Napolyon'un taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanmasında da önemli bir yeri olduğu söylenir. (ç.n.)

6 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 112-113.
Sovyetlerin 1941 Eylül sonu ila Ekim başı arasında batıya sevk edilen zırhlı kuvvetlere dair bkz., Die Achsenmächte, Japan, und die Sowjetunion: Japanische Quellen zum Zweiten Weltkrieg, s. 43.
1941'in başlarında Sibirya'dan sevk edilen piyade ve zırhlı birliklere dair, bu yıldaki toplam sayılar dahil: Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, s. 356.

Konoe'ye geri adım atması yönünde tavsiye vermesini de isteyebilirdi. Sorge aksine bağlantılarının[7], Konoe'ye, Japonya'nın Sovyetler Birliği'ni rahatsız edecek bir eyleme girmektense Anglosakson kuvvetlerle savaşa girmesinin çok daha hayırlı olacağı tavsiyesinde bulunmalarını sağladı.[8]

Moskova muharebesi tam gaz devam ederken, Stalin'in en son istediği şey Tokyo ve Washington'un savaş baltalarını gömmesiydi. Hâliyle Sovyet ajanları, Tokyo'dan üst düzey bir elçi olan Saburo Kurusu'nun, ateşkes için son bir girişimde bulunmak üzere 15 Kasım'da Washington'a vardığını öğrenince telaşlandı. Tojo, Kurusu'dan iki samimi teklifte bulunmasını istemişti. "A Teklifi"nde Japonya, "[Üçlü] Pakt'ın, Almanya ve İtalya'nın değil kendi yorumuna göre hareket ederek, dikkatlice Mussolini İtalya'sı ve Hitler Almanya'sı ile arasına mesafe koyacak ve Çan Kay Şek ile anlaşma neticesinde Çinhindi'nden çekilmeyi, Kuzey Çin'deki, [SSCB ile karşı karşıya olan] Moğolistan sınır bölgelerindeki ve Hainan Adası'ndaki garnizonlar haricinde... Çin'deki tüm Japon kuvvetlerini iki yıl içerisinde tahliye etmeyi" taahhüt edecekti. Roosevelt bu teklifle ikna edilip masaya getirilemezse Kurusu, "B Teklifi'ni" sunacaktı. Bu muvakkat mütarekeye göre, "Japonya ile Çin arasında barışın tesisi için yapılacak müzakereler çerçevesinde Japonya, Çinhindi'nden en kısa zamanda çekilecekti.[9]

Tabii bu tekliflerin, özellikle de müzakerede Washington'a avantaj sağlayacak biçimde Amerikan şifre çözücülerinin eline geçtikten sonra, bu şekilde kabul edilmeleri pek mümkün değildi. Ancak stratejik hedefi Avrupa'da Nazi Almanya'sını mağlup etmek olan Roosevelt'in, Japonya ile uzlaşma çabalarına dair işaretler Stalin açısından nahoştu. Başkan, 6 Kasım'da Savaş Bakanı Stimson'a, "Altı aylığına hiçbir seferberlik veya silahlanma yapılmayacak bir mütareke önerebileceğini" söyledi. 7 Kasım'da kabinede, "Japon diplomatlarla ilişkileri iyi tutmak için elinden gelen her şeyi yapacağını" ifade etti. Roosevelt ayrıca Dışişleri Bakanı

7 Ozaki'nin Sorge ile bağlantıları ve "sofra arkadaşları" için bkz., Matthews, *Impeccable Spy*, s. 291-313 ve b.a. Sorge ve Ozaki'nin, Konoe'yi Amerikan karşıtı, Sovyetleri yatıştırıcı bir politikaya yöneltmeye *çalıştığı* kesin ancak Konoe üzerinde ne kadar etkisi olduğu şüpheli.

8 Sorge'nin Japon Komünist Partisi'ndeki ana kaynağı Hotsumi Ozakti, Başbakan'ın gayriresmî danışma kurulu "sofra arkadaşları" arasındaydı. Sorge ile bağlantısı ortaya çıkarıldıktan sonra vatana ihanet ile suçlanarak idam edildi.

9 A ve B tekliflerinin İngilizceye tam metin tercümesi, Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 285-287'de bulunmaktadır.

Cordell Hull'a, "Kötü niyetli bir girişimde bulunmayalım. Bir krize yol açacak hiçbir şey yapmayalım." direktifini verdi.[10]

Stalin'in Hazine'deki adamı Harry Dexter White, Tokyo ile Washington arasında muhtemel bir mutabakat ihtimalinin haberini aldığında donakaldı. Morgenthau adına Roosevelt'e bir pusula kaleme alarak, "Uzak Doğu'nun Münih'ine[11] razı olmanın Çin'i... kanlı otuz altın dinara, düşmanlarına satmak olacağı" uyarısında bulundu.[12] White, bir "Münih"in daha imzalanmasını engellemek üzere Japonya'ya sunulacak on talep içeren bir liste hazırladı. Listesi, NKVD bağlantısı Pavlov'un 1941 Mayıs'ında ezberlemesini istediği taleplere olağanüstü benzerlik taşıyordu. White'ın 6 Haziran 1941'de daktilo ettiği, Pavlov'un kendisine ilettiği Sovyet taleplerinde, "Japonya'nın tüm askerî, deniz, hava ve emniyet güçlerini [1931 sınırı uyarınca] Çin'den, Çinhindi ve Tayland'dan çekmesi" isteniyordu. White'ın kaleme aldığı, Dışişleri Bakanı'nın, Kurusu ve Japonya Büyükelçisi'ne 26 Ağustos'ta takdim ettiği ("Hull Andıcı" olarak tarihe geçen) metin, White'ın kasım ayında yazdığı metinle neredeyse kelimesi kelimesine aynıydı. Bir tek Tayland'ın bahsi geçmiyordu, zira Japonya burayı henüz işgal etmemişti. Bu yüzden, "Japonya tüm askerî, deniz, hava ve emniyet güçlerini Çin ve Çinhindi'den çekecek." deniyordu.[13]

White'ın 26 Kasım taslağı, ültimatom niyetiyle hazırlanmış olsun ya da olmasın "Hull Andıcı" Tokyo'da öyle yorumlandı. İmparator Hirohito, 1 Aralık'ta Tojo'nun kabinesiyle görüştü. Tojo, "Her şey ortada." dedi. "Japonya'nın talepleri diplomatik yollarla halledilemeyecek." Kabine de kendisine katılıyordu. Oy birliğiyle savaş kararı alındı. Bir hafta sonra Japon pike bombardıman uçakları, Hawaii Adaları'nın

10 Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, s. 305'te alıntılanmıştır.

11 Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın, 29 Eylül 1938'de Münih'te imzaladığı, dönemin Çekoslovakya'sının Südet bölgesinin Almanya'ya bırakılmasını öngören anlaşmaya atıfta bulunuluyor. İngiltere ve Fransa hükümetleri, Hitler'i yatıştırma üzerine izledikleri bu politika ile eleştiri oklarının hedefine oturtulmuştur. (ç.n.)

12 İncil'e baştan savma bir atıfta bulunulmuş. Anlatıya göre, Yahuda İskaryot, İsa Mesih'e otuz altın değil otuz gümüş dinar için ihanet etmiştir.

13 White'ın "Hull Andıcı" olarak anılacak taslağına ve Pavlov'un talimatlarını Morgenthau için kaleme aldığı 6 Haziran 1941 tarihli nota benzerliğine dair bkz., Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 96-97.
26 Kasım 1941 tarihli White-Morgenthau andıcı, John Morton Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of Urgency 1938-1941*, s. 385.
"Uzak Doğu Münih'i", "kanlı otuz altın dinar", John Koster, *Operation Snow*, s. 136, b.a.

Oahu kentinde bulunan Pearl Harbor üssünde demirli Amerikan donanmasına ve yakındaki hava alanlarına korkunç bir saldırı düzenledi. Manşetleri en çok meşgul eden Pearl Harbor'a yapılan saldırı olsa da Japonlar aynı zamanda Hong Kong, Singapur, Malezya'ya da akınlar düzenleyerek İngiliz İmparatorluğu'nu da Pasifik'te savaşa sürüklemişti. Tayland'a, Filipinler ve Guam'daki Amerikan topraklarına, hatta Şangay'daki Uluslararası İmtiyaz Bölgesi'ne de eş zamanlı akınlar yapıldı. Böylelikle Stalin, nisanda Tokyo'yla Tarafsızlık Paktı'nı müzakere etmesindeki asıl hedefi olan İngiltere ve Amerika'yı Japonya'yla harbe sokmada başarıya ulaşmıştı. Sibirya emniyetteydi. Moskova savunmasının takviyesine devam edilebilirdi. Tabii Stalin, Japonya'ya "ortadan kaldırması" için cesaret verdiği, kendi ordularını bedavaya donatan Anglosakson kuvvetleriyle artık müttefikti. Mütekabiliyet esasına dayanarak Moskova'dan Japonya'ya karşı yardım talebi gibi bir istekte bulunmadıkları sürece, bu Stalin'in meselesi değildi.[14]

Jukov'un Batı Ordular Grubu'nun, Sibirya'dan tam zamanında gelen tümenlerle takviyesi, Sovyetlerin 1941 Ekim'inin ortalarında düşmek üzere olan Moskova cephesinde toparlanmalarını sağlayan en önemli unsurdu. Bu toparlanmanın müjdecisi de, 5-6 Aralık'ta başlatılan muhteşem karşı taarruzdu. Stalin'in Moskova'da kalma ve Almanlar altmış beş kilometre ötede ve Moskova kuşatma altında iken, 7 Kasım'da, devrim için yapılan geleneksel yıl dönümü geçit töreninin her zamanki gibi yapılması kararları, moral açısından önem taşıyordu. Stalin törenden önceki akşam Mayakovski metro istasyonunda *Politbüro*'ya yaptığı konuşmasında, Hitler'i "Büyük Rus ulusunun imhasına" çalışmakla suçladı. *Vojd*, "İmha ile sonuçlanacak bir savaş istiyorlarsa görecekler. Görevimiz, ülkemizi işgale gelmiş her bir Alman'ı tek tek yok etmek olacak. Alman işgalcilere merhamet gösterilmeyecek! Alman işgalcilere ölüm!" diyerek ant içti. 7 Kasım'da geçit töreni öncesinde Kızıl Meydan'da halka seslenirken, yine meydan okuyan bir havada konuştu, "Yiğitlik gösteren büyük atalarımızı" selamladı. Stalin'in cesaret göstererek Moskova'da kalma kararı, vatanseverlik temasını canlandırması ve Sibirya'dan yeni birliklerin zamanında varması, Moskova cephesindeki morali ayakta tuttu.[15]

14 Tojo, *a.e.*, s. 139'da alıntılanmıştır. Taarruzlara dair ayrıntılar için bkz., Paine, *Wars for Asia*, s. 186 ve b.a.

15 Werth, *Russia at War*, s. 246-249'da alıntılanmıştır.

Sovyetlerin toparlanmasında bu unsurlar önemli olduğu kadar cepheye Sibirya tümenleriyle eş zamanlı ulaşan İngiliz-Amerikan Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının ehemmiyeti de yadsınamaz. Stalin, Mayakovski istasyonunda yaptığı konuşmada *Politbüro*'ya, İngiltere ve Amerika'nın "SSCB'ye düzenli olarak alüminyum, kalay, kurşun, nikel ve kauçuk ile uçak ve tank sağlamayı kabul ettiğini" hatırlattı. Hatta, Roosevelt'in Ödünç Verme-Kiralama siparişleri için kendisine verdiği milyar dolarlık krediden ve kısa sürede bunun ikiye katlanacağından bahsetti. *Vojd*, "Üç ülke arasındaki, özgürlük davasına dayanan bu sahici koalisyon devamını sürdürecek." diye konuştu. Kızıl Meydan töreninin yapıldığı 7 Kasım'da, Anglosakson kapitalizmi ile Sovyet komünizmi arasındaki beklenmedik yeni ittifakı kesinleştirmek üzere, Başkan Roosevelt yönetiminin, "Sovyetler Birliği'nin müdafaasının, Birleşik Devletler'in müdafaasına elzem olduğu sonucuna vardığını" duyurarak, Amerika'nın Stalin'e verdiği gayriresmî Ödünç Verme-Kiralama yardımını kamuya açıklamış ve resmîleştirmiş oldu.[16]

Stalin'e o ana dek taahhüt edilmiş ikmal malzemelerinin çoğu, lojistik sorunlar yüzünden geç ulaşacaktı. Yine de 1941 Aralık'ına kadar azımsanmayacak boyutta malzeme ulaştı. Önceden belirtildiği üzere, Kızıl Ordu, haziran ile kasım arasında elinde bulunan tankların %80'ine tekabül eden 20.500 tankı kaybetmişti. İngiltere coğrafi olarak daha yakın olduğundan sevk edilen yardımın çoğunluğunu, İngilizlerin kendi ve Amerikan yardımıyla gelen tank ve savaş uçakları oluşturuyordu. 466 adedi, orta sınıf İngiliz *Matilda* (*MK-2*) ve Kanada yapımı *Valentine* (*MK-3*) tankı ile 31 adedi Amerikan yapımı *M-3 Stuart* olmak üzere, yaklaşık 500 tank gönderildi. Tankların tümü 1941 Aralık'ına kadar cepheye ulaşamamış olsa da, 216 *Valentine* ve 145 *Matilda*, Kızıl Ordu kayıtlarına geçirilmişti bile. Henüz ekim ayında, ilk yirmi adedi Kazan'daki Kızıl Ordu tank eğitim okuluna varmıştı. 14 Kasım 1941'de İngiliz tank eğitmenlerinden bir ekip, *Matilda* ve *Valentine*'ın kullanımını öğretmek üzere Moskova cephesine geldi. Kasım sonuna dek Kızıl Ordu, 20 *Matilda* ve 97 *Valentine*'dan altı yeni tank taburu kurdu. Kızıl Ordu'nun elinde, Ödünç Verme-Kiralama ile İngiltere'ye gönderilen, Churchill'in eylülde Stalin'e sevk ettiği 230

16 *A.e.*, s. 247. Roosevelt'in duyurusuna dair: Jones, *Roads to Russia*, s. 68-69.

Amerikan *Tomahawk P-40* avcı uçağı ile Sovyetlerin Kuzey Kutbu bölgesindeki Murmansk'ın hemen kuzeyinde bulunan Vaenga'ya 1941 Eylül'de varan, *No. 151 Wing'in*[17] kullandığı, kırk adet İngiliz yapımı (*MkIIB* model) *Hurricane* de vardı. İngiliz tankları ve uçakları Sovyetlere en muhtaç oldukları anda yetişmişti.[18]

Amerika'dan nakledilenler de, İngiltere'den gelenler kadar hızlı varmasa da yabana atılır cinsten değildi. 1941 Aralık'ının ilk haftasına dek, 342.680 ton ikmal malzemesi taşıyan 57 gemi, Amerika'daki limanlardan yola çıktı. Gemilerin ikisi yolda kaybolsa da, geri kalanı menziline ulaşacaktı. 15 Kasım 1941 itibarıyla, Jukov'un Moskova cephesinde elinde bulunan 8.000 kamyonetin dörtte birinden daha fazla sayıda, 2.186 adet Amerikan yapımı kamyonet Kızıl Ordu'nun eline geçti ve 1942 Mart'ına kadar da Moskova muharebesinde kaybedilenleri telafi etmek üzere 20.000 adet gönderileceğinin sözü alındı. İngilizlere verilen Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının Sovyetlere iletilmesinin yanında, Amerika, 94 hafif ve dört orta sınıf tankı doğrudan SSCB'ye gönderdi. 1941 Aralık'ı itibarıyla, Sovyetlerin gittikçe azalan tank stokuna Anglosaksonların yaptığı toplam yardım 600'e çıktı; 1942 Mart'ına dek, 725 tane daha gönderileceği de taahhüt edildi. ABD toplamda, Anglosakson ittifakının hâlihazırda sevk ettiği 354 avcı uçağına ek olarak, çoğu *Tomahawk* olmak üzere 114 uçak gönderdi, mart ayına kadar 630 tane daha sevk edeceğini bildirildi. Kasım ayına kadar Amerikan menşeli 2.4 milyon varil petrol ve uçak benzininin Sovyetlere nakledilmesi sayesinde, Rus tank ve uçakları faaliyete geçebildi. Aralık ayı itibarıyla Sovyet savaş sanayiinin ihtiyacı olan, 5.000 sahra telefonu, 20.000 kilometre telefon kablosu, yaklaşık 5 milyon kilogram dikenli tel, TNT yapımında kullanılacak yarım ton toluol, otomatik silah ve mühimmat, mermi, şarjör, ateşleme fünyesi, 1.500 ton çizme derisi,

17 *No. 151 Wing RAF* [151 No.'lu Kanat KHK], 1941'in Eylül ve Kasım ayları arasında Sovyet Hava Kuvvetleri ile birlikte görev yapan Kraliyet Hava Kuvvetleri birimi. (ç.n.)

18 Hill, "British Lend-Lease Aid and the Soviet War Effort," *a.g.e.*, s. 783-790; Zaloga, v.d., *Soviet Lend-Lease Tanks of World War II*, s. 7-8.
İngiliz eğitmenlere dair bkz., Kızıl Ordu Tankçı Kuvvetler'den Korgeneral Federenko'nun Sovyet Savunma Bakanlığı'ndan Korgeneral N. V. Hrulev'e sunduğu rapor, 14 Kasım 1941, TsAMO, fon 38, opis' 11353, korobka 3799, del' 869, list' 102.
Hurricane uçaklarına ilişkin: George Mellinger, *Soviet Lend-Lease Fighter Aces of World War 2*, s. 7-9, b.a.

üstüne alüminyum, çelik, nikel gibi binlerce ton malzeme, Murmansk ve Arhangelsk limanlarına nakledildi.[19]

Sovyetlerin ketumluğu ve Rus arşivlerinde son dönemde görülen kısıtlamalar yüzünden, Jukov'un Moskova'daki 1941 Aralık'ındaki büyük karşı taarruzunda gönderilen *Matilda*, *Valentine*, *Stuart* tankı ve İngiliz *Hurricane* ve *Curtiss P-40 Tomahawk*lardan tam olarak kaç tanesini kullandığı kesin olarak bilinmiyor. Kızıl Ordu'nun "Tank ve Mekanize Tümen Komutanlığı" dosyalarında, muharebenin muhtelif kademelerinde kaç İngiliz tankının kullanıldığı mevcut. Jukov'un Doğu Cephesi'ndeki tank parkında, 25 Kasım'da 49; 10-11 Aralık'ta çarpışma en yoğun hâlindeyken 17'si tamirde olmak üzere 69, 25 Aralık'ta sular durulmaya başladığında da 62 *Matilda* ve *Valentine*, Kızıl Ordu'da faal olarak kullanılıyordu. En detaylı araştırmada, 182 İngiliz tankının Moskova muharebesinde kullanıldığı, içlerinden 77'sinin devre dışı kaldığı iddia ediliyor.[20]

Churchill'in *Hurricane*'leri Belarus cephesinden ziyade, *Luftwaffe* akınlarına karşı, Arhangelsk ve Murmansk'a giden hayati Ödünç Verme-Kiralama yardım hattını emniyet altına almak üzere, ekseriyetle Kutup bölgesinde kullanıldı. Bu sayede Sovyet avcıları, Moskova müdafaasında kullanılmak için müsait hale gelmişti. Churchill'in Stalin'e gönderdiği Amerikan *Tomahawk*'larının bazılarının da aynı yıl Moskova cephesinde kullanıldığı biliniyor. Kızıl Hava Kuvvetleri'nin birinci sınıf pilotlarından Viktor Naidenko komutasındaki meşhur alayı 126 *IAP*, 15 Eylül 1941'de, Sovyet yapımı *I-16* ve *Mig-3*'lerin yanında, Amerikan *P-40B*'lerini de kullanmaya başladı. Naidenko'nun *Curtiss*

19 Hayden Raynor'dan Hopkins'e, 26 Kasım 1941, "for your confidential information at the request of Mr. Stettinius," ve 1942 Mart'ına dek teslim edilmesi ayarlanan malzemelere dair, "SECRET. TOTAL EXPORTS TO THE USSR: Weekly Report of Exports as of March 28, 1942," başlıklı rapor, NAA, RG 169, 176 No.lu kutu.
1941 Aralık civarında Moskova cephesindeki faal kamyonetlerin toplam sayısına dair, Erickson, *Road to Stalingrad*, s. 251.

20 Zaloga, v.d., *Soviet Lend-Lease Tanks of World War II*, s. 7-8.
Muharebede faal İngiliz *MK-2* ve *MK-3* tanklarının sayısına dair: "Svedeniya o naliçi i kaçestvennom sostoyni tankov zapadnogo fronta na 25 noyabrya 1941," "Vedomost' naliçiya boevyih maşin tankovyih çastey zapadnogo fronta na 10-11 dekabyra 1941," ve "Dannyie o naliçi i sostoyani tankov zapadnogo fronta na 25 dekabrya 1941... MK-2 i MK-3 na hodu i v remonte," TsAMO, fon 38, opis' 11353, korobka 3760, del' 12, list' 287 (ve arka sayfası), 317, 385.

*Tomahawk*lar ile ilk muharebe görevlerine 12 Ekim'de çıkan pilotları, henüz 1942'nin başlarında 985 sorti yapacaktı. Sovyet askerleri, *Tomahawk* ve *Hurricane* kullanımı üzerine hâlâ eğitim aldığından *Matilda*, *Valentine* avcıları ve *Stuart* tankları gibi Ödünç Verme-Kiralama yardımıyla gönderilen araçlar, 5 ila 6 Aralık'ta, Moskova'nın dışında 900 kilometre uzunluğundaki cephede başlatılan büyük kanat taarruzunda, sınırlı olarak kullanılabildi. 1941'de Ödünç Verme-Kiralama ile gönderilen malzeme yardımı, muhtemelen ufak farklar yaratabilmişti.[21]

Yine de bu, ufak farkların önemsiz olduğu anlamına gelmiyor. Jukov'un sağ kanadındaki Kalinin Ordu Grubu'nun komutanı General I. S. Konev, karşı taarruzdan önceki haftalarda, defalarca "tank eksikliğinden" yakınmıştı. 108. Tank Tümeni'nin 217 tankından sadece 15'i kullanılabilir durumdaydı. Jukov, Stalin'le kasımın üçüncü haftasında bir ara, yaptığı telefon konuşmasında *Vojd*'a, kendisine "ancak iki ordu ve 200 tank daha verilirse Moskova'yı elinde tutabileceğini" bildirdi. Stalin'in Tokyo'dan aldığı muazzam istihbarat sayesinde, ordular Sibirya'dan Moskova'ya sevk edildi ve İngiltere ile Amerika'dan, 200 tanktan fazlası cepheye yetişti. Resmî Sovyet kaynaklarında Jukov'un, cephede kasım sonlarında en az 670; taarruz 5 Aralık'ta başlatıldığında, 205'i yeni *T-34* ve *KV* modellerinden, toplamda 774 tankı bulunduğu ifade ediliyor. Muharebe alanında, Rus havasında hareket etmelerini sağlayacak yakıt veya gres yağı bulunmadığından birçoğu kullanılmaz durumda olan 1.170 tankı bulunan Almanlardan daha az tankları mevcuttu. Bu 774 "Sovyet" tankının en az 182'sinin İngiliz *Matilda* yahut *Valentine* modellerinden olduğu biliniyor.[22] Hâliyle, Amerikan yapımı kamyonetler ve diğer tüm Ödünç Verme-Kiralama ile gelen yardımın, 1941 Moskova karşı taarruzunda Sovyet seferberliğine azımsanmayacak ölçüde fayda sağladığı ve Jukov'un muharebedeki zayiatına karşı yedek olarak çok daha büyük faydasının bulunduğu çıkarımı yapılabilir.[23]

21 Mellinger, *Soviet Lend-Lease Fighter Aces of World War 2*, s. 9-13, 25-27.

22 Ödünç Verme-Kiralama ile gönderilen tankların, Moskova muharebesindeki katkısını önemsiz göstermek için birtakım Rus tarihçiler, *Matilda* ve *Valentine*'ların orta değil hafif sınıf olduğunu öne sürüyor. Ağırlık açısından *Matilda MK-2* aşağı yukarı *T-34*'le, zırhı da ağır sınıf *KV*'lerle eşti, ayrıca ikisinden de yavaştı. *Valentine MK-3* modeli ise, zırh ve ağırlık kulvarlarında *T-26* ile *T-34* serileri arasında, "hafif orta" sınıf bir tanktı.

23 Hill, "British Lend-Lease Aid and the Soviet War Effort," *a.g.e.*, s. 790-791.

Jukov'un "mükemmel" olmaktan uzak nihai taarruzu *Tayfun Operasyonu*, Moskova cephesinin dört farklı bölgesinde Alman mevkilerine taarruzdan ibaretti. Zayiat oranı yaz harekâtları kadar olmasa da, tahmin edileceği üzere eşit değildi; Rus kayıpları 140.000 ölü, 230.000 yaralı civarında iken Almanlar, 30 ila 35.000 ölü ve bir o kadar da yaralı verdi. Olumlu taraftan bakmak gerekirse, Kızıl Ordu, aralık ayı boyunca Moskova dışında, yaz ve sonbahar başındaki çatışmalardan çok daha az, sadece 75.440 savaş esiri vermişti. Bilanço, Moskova Muharebesi'nde Stalin ve hayranlarının, tarihi ve ezici bir zafer kazandığı anlatısını değil, aksine muharebenin altı aylık yoğun çatışmadan sonra "giderek yavaşlayan" bir çatışma olduğu fikrini destekliyor. David Glantz'in de ifade ettiği gibi, *Wehrmacht* ve Kızıl Ordu, "Ne kadar hâli kaldığını göremeyecek durumda... şişmiş gözleri ile, sersemlemiş iki boksöre" benziyordu. Jukov'un ilk taarruzunun büyük ölçüde devamı gelmedi, *Wehrmacht*'ın ortada kalmış kanatlarını kesmek üzere kuvvetli bir saldırı görülmedi, Almanlardan önemli sayıda esir alınmadı. Jukov ve Stalin için bu bir zaferdi, ancak nihai bir zafer değildi.[24]

Mühim olan Sovyet taarruzunun nasıl yapıldığı, muharebenin mütevazı ölçüde olması değildi; Stalin ve Jukov'un, Sibirya'dan gelen takviyeler ile art arda gelen Ödünç Verme-Kiralama yardımları sayesinde taarruza girişebilmesiydi. Almanlar ilk kez geri püskürtülmüştü; *Wehrmacht*'ın meşhur yenilmezliğine leke sürülmüştü. Hitler 8 Aralık 1941 tarihli 39 No.lu Direktif'inde, ordularına Doğu Cephesi'nin tamamında savunma pozisyonuna geçmesini emretti. 20 Aralık'ta verdiği malum "ateşkes" emriyle geçersiz kılınsa da, bu direktif, tarihi bir dönüm noktasıydı. Kesin zaferi elde edemeyen Nazi Almanya'sı savaşı kaybetmeye başlamıştı.[25]

Moskova cephesinde rüzgârın tersine dönmesi hoş karşılansa da, 1941 Uzak Doğu siyaseti az daha Stalin'e musallat olacaktı. Pearl Harbor sonrası Amerika'nın savaşa girmesiyle, Amerikan deniz

108. Tank Tümeni: Glantz, *When Titans Clashed*, s. 108.

24 *A.e.*, s. 103. İlgi çekici bir yorumu için ayrıca bkz., Mosier, *Hitler vs. Stalin*, s. 164-169.

25 *A.e.*, s. 108-111. Almanların 1941 Kasım'ının sonlarında gerçekleşen ilk ricatında, Kleist'ın Birinci Panzer grubu, Rostov-na-Donu dışından geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu manevra, Jukov'un aralıkta Moskova'da başlattığı karşı taarruzundan çok daha az dikkat çekmişti. Harekâta dair ayrıntılar için: Boog, v.d., *Angriff*, s. 770-776; Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 116-117, b.a; Erickson, *Road to Stalingrad*, 7. bölüm.

kuvvetlerinin ihtiyacının artması SSCB'ye gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının askıya alınmasına yol açabilirdi. Amerikalıları Japonlara karşı hiddetlendiren Pearl Harbor saldırısı, Amerika'nın stratejik önceliklerini değiştirdiğinden Avrupa'yı ikinci plana düşürebilirdi. Başkan Roosevelt hâlihazırda yetersiz olan yük konteynırı ve gemileri, destroyerleri, eskort konvoylarını Sovyetlere nasıl ayıracak, Amerika Pasifik Okyanusu'nu aşıp Japonya'yla savaşmak zorunda iken, ülkenin varını yoğunu Sovyetlere harcamayı nasıl meşru gösterecekti?

Stalin'in şansına eski müttefiki, yeni düşmanı Hitler, Rusya'nın Ödünç Verme-Kiralama hattının geleceğini garanti altına aldı; akla mantığa sığmayan bir şekilde, 11 Aralık 1941'de Amerika'ya tek taraflı savaş ilan ederek kendi kuyusunu kazdı.[26] Sovyet Rusya'ya taarruzunu Japon müttefikiyle koordine etmeyi reddetme hatasıyla birleşince, bu eylemlerinin neticesinde Almanya, kendini Anglosakson kuvvetlerini mağlup etmede Japonya'ya yardıma adamışken; Japonya, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı verdiği ölüm kalım mücadelesinde kılını kıpırdatmamış oluyordu. Hitler bu sebepten ötürü hep alay konusu oldu.[27]

Hitler'in mantıkdışı Japonya siyaseti, yalnız Amerika'nın ekonomik kaynakları ve bu kaynakların nerede kullanılacağı sorusunun cevabı ile açıklanabilir. Barbarossa öncesinde Hitler ve Stalin; Japonya'yı, Sovyetlerin Uzak Doğu topraklarını hedef alan "kuzeye saldırı" ilkesini terk edip, Amerika ve İngiltere'nin çıkarı bulunan bölgelere taarruz etmeye ikna etmenin faydalı olacağı hususunda fikir birliği içindeydi. Her iki diktatör de, "Anglosakson kapitalizmi"ni nihai düşmanı görüyor ve Asya'da kapitalizmin gücünü zayıflatmak istiyordu. Pearl Harbor saldırısı, iki diktatör arasındaki ilgi çekici benzerliği ortaya koyuyordu; her ikisi de Avrupa'daki kendi ölüm kalım savaşlarına odaklanmak üzere kolları sıvamaktaydı.

Roosevelt, "alçak" olarak tanımladığı Japon saldırısına karşı

26 4 Aralık'ta *Chicago Tribune*'de çıkan "FDR'ın Savaş Planları" başlıklı yazı Hitler'i tahrik etmiş olabilir. Yazıda teşhir edilen, Hitler Avrupa'sını 1943'e dek işgal için 10 milyonluk ordu toplama üzerine yapılan "*Rainbow Five*" planını Beyaz Saray inkâr *etmemiş*, ancak "sızıntının kaynağını" bulmak için takibat başlatmıştı. Planın bizzat başkan tarafından Hitler'i savaşa çekmek için sızdırıldığını iddia edenler de bulunuyor. Sahiden böyle olduysa, müthiş zekâ ürünü bir başarı.

27 Roosevelt'in sızıntının kaynağı olduğu argümanına dair bkz., Fleming, *New Dealers' War*, 1. ve 2. bölümler ("The Big Leak" ve "The Big Leaker").

dosdoğru bir karşılık verseydi, Hitler'in kumarı işe yarayabilirdi bile. Savaş ilan edilsin ya da edilmesin, 1941'in Aralık'ına gelindiğinde Almanlar, haddizatında Amerika'yı İngiltere'nin muharip müttefiki olarak görüyordu ve haklılardı da. Kongre'ye İngiltere'ye yardım etmek için kullanılacağı telkin edilen Ödünç Verme-Kiralama Yasası herkesin malumunu doğrulamıştı. Roosevelt, her ne kadar Stalin'e bedava göndermekte olduğu harp malzemelerinin bedelini İngiltere'ye fahiş fiyatlarda ödetmiş olsa da, Churchill'in savaşını desteklediği tartışılmazdı. Hitler'in gözünde, ABD'ye savaş ilan etmek, u-botlarının, angajman kurallarını Atlantik Muharebesi'ndeki dengeleri alt üst edecek boyutta esnetmesine imkân sağlayacak bir formaliteden ibaretti. Roosevelt'in, Pearl Harbor saldırısına, Avrupa'ya ve Almanya'ya karşı savaşa öncelik vererek ve Stalin'in savaşını garantiye alarak karşılık vereceği, haftalar sonrasına dek Hitler'in aklına gelmedi. *Führer*, Japonya'dan ancak, 18 Ocak 1942'de Mihver'in askerî anlaşmasını imza ederken, Amerika'nın Vladivostok'tan Rusya'ya silah sevkiyatını kesmesini ve Sovyet kuvvetlerini Sibirya'da oyalamaya çalışmasını istedi, ancak o zaman dahi bu istekleri yazıya dökmedi. Hitler'in Tokyo ile küresel bir strateji oluşturmanın önemini kavrayamamasının sebebi, muhtemelen Avrupa odaklı dar görüşü ve Asya ile Pasifik bölgesi meselelerine dair cehaletiydi.[28]

Hitler'in aklına gelmeyen başına gelecek, Roosevelt beklemediği adımı atacaktı. Başkan, Japonya'yla savaş arifesinde olduğundan Stalin'e verdiği sözlerden dönmeyi bırakın, onları ikrar etti. Yalnız Sovyetlere yapılacak sevkiyatın tonajı, ABD Denizcilik Komisyonu tarafından belirlenecek ve sevkiyat, ABD Donanması'nın, gemiler için konvoyları hazırlama ve silahlandırma kapasitesine göre yapılacaktı. 22 Aralık 1941'de yeni dünya savaşında izlenecek İngiliz-Amerikan stratejisini planlamak üzere, *Arcadia*[29] kod adı verilen bir dizi toplantı için Washington'a varan Churchill de, bu adımın sonuna kadar arkasındaydı. Japonya'nın Amerika ya da İngiltere'ye doğrudan tehdit oluşturmadığı; Hitler rejiminin ise doğrudan Amerika'yı olmasa da İngiltere'yi tehdit

28 Norman Rich, *Hitler's War Aims*, s. 235 ve b.a.'da ifade edildiği üzere...

29 Birinci Washington Konferansı. 22 Aralık 1941-14 Ocak 1942 arasında düzenlenmiştir. İngiliz ve Amerikalı askerî liderler ile Churchill ve Roosevelt'in hazır bulunduğu toplantılar dizisinde, Kuzey Afrika'nın işgali, Amerikan bombardıman uçaklarının İngiltere'deki üslere sevki ve İngiltere'nin Pasifik'teki istihkamlarını kuvvetlendirmesi kararlaştırılmıştır. (ç.n.)

altında bulundurduğu düşüncesi ile kararlaştırılan siyasete dair nihai protokolün temel ilkesi, "önce Almanya" idi. Protokolde Roosevelt ve Churchill, Stalin'e güvence vermek üzere, Japonlar ile savaştan dolayı dikkatlerinin dağılmayacağını, "1942'de Almanya'nın direnişini kırmak üzere kullanılacak ana yöntemlerin... *Rusya'nın taarruzuna mümkün olan her şekilde destek vermek*" olacağını ilan ediyordu. Pasifik'in güneybatısını takviye edecek son derece elzem İngiliz-Amerikan konvoyunu öngören "*Poppy*"[30] planına rağmen, iki lider de komutanlarının Sovyetlere gönderilen yardımları %30 oranında azaltma teklifini reddetti. Pearl Harbor'ın yaşanmış olması bir şeyi değiştirmeyecekti; Stalin, Amerika'dan tanklarını, savaş uçaklarını, kamyonet, gıda, çelik ve alüminyumunu alacaktı.[31]

30 İng. *Gelincik*. (ç.n.)

31 Jones, *Roads to Russia*, s. 81'de alıntılanmıştır.
"Poppy" planı ve Sovyetlere yapılan sevkiyatı %30 oranında azaltmanın reddi için bkz., Coakley & Leighton, *Global Logistics*, s. 555-556.

23

Kapitalist İpler

ROOSEVELT'İN, kısıtlı tonaj ve denizcilik kaynaklarını Sovyetlere verilen Ödünç Verme-Kiralama yardımlarına adamış olması, Stalin için paha biçilmezdi. Kuşatma altındaki Sovyet savaş sanayiine bu hayati yardım elini uzatmanın karşılığında, Amerikan Hükümeti ne isterse alabilirdi. İster nakit veya krediyle ödeme, isterse de Stalin'den siyasi taviz bekleyebilir; Sovyet hükümetinin Washington'daki casusluk faaliyetlerini sonlandırmasına veya Japonya'ya karşı İngiliz-Amerikan savaşına, göstermelik de olsa destek vermesine yönelik, daha olumlu adımlar atılacağına dair söz isteyebilirdi. Amerikalılar, sadece vereceklerini vermeyi, karşılığında hiçbir istekte bulunmamayı tercih etti; yalnız, borçların geri ödemesinin faizsiz olarak, savaşın bitiminden beş yıl sonrasında başlatılmasına dair, bağlayıcı olmayan bir söz aldı.[32]

Sovyetler, karşılığında çok az minnet gösterecekti. Amerikalılar, Stalin'in istediği boyutta bir yardım göndermemişti. Stalin'in hususi Ödünç Verme-Kiralama temsilcisi olarak Washington'a gönderilen Andrey Gromiyko, henüz 1941 Ekim'inde Averell Harriman'a, ABD Denizcilik Komisyonu'nun Rusya'ya "sadece" 170.000 metre küplük hacimli otuz bir ticari gemiyi ayırdığını, Stalin'e ise en az kırk geminin gerektiğinden yakındı. Gromiyko, zavallı Harriman'ı payladı: "Tanklarla uçakların gemide çok yer kapladığını unutmamak lazım."[33]

32 Jones, *Roads to Russia*, s. 75.

33 Gromiyko'dan Harriman'a, Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği'nden, 29 Ekim 1941, "Russia – Shipping. General & Miscellaneous," başlıklı dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

Stalin de Moskova'daki Ödünç Verme-Kiralama konferansında sözünü esirgemedi. Afallayan Harriman, 29 Eylül 1941'de meşakkatli geçen bir oturumdan sonra, yaşananları Roosevelt'e şöyle aktardı:

> "...Akşam çok zorlu geçti. Stalin nezaketsizdi ve sık sık ilgisiz bir tavır takındı. Bizi resmen köşeye sıkıştırdı... Bir ara bana dönüp, 'Amerika neden bana tanklar için 1.000 ton çelik levha veriyor? Hem de kendisi 50.000.000 tondan fazla üretirken...' diye sordu. Bu çeşit çeliğin üretiminin kapasitesini arttırmak için gereken zamanı açıklamaya kalktığımda, 'Sadece alaşım katacaksın.' diye geçiştirdi."[34]

Filipinler'de 150.000 adamlık, savunmasız Amerikan karargâhı Pearl Harbor'a, Japonlarca düzenlenen korkunç saldırıya ve Amerikan tonajı ile denizdeki kuvvetini, Pasifik'teki savaşa adanması ihtiyacına; tüm bunların yanında, İngiltere ile Çin'e önceden taahhüt edilen Ödünç Verme-Kiralama yardımları ve Latin Amerika'daki devasa ticari talebe rağmen, ABD Denizcilik Komisyonu, "önce Almanya" stratejisinin benimsendiği *Arcadia* protokolünden sonra, 31 Aralık 1941'de, Stalin'e gönderilen kargo gemisi kapasitesini iki kattan fazla arttırarak, 170.000 metre küpten neredeyse 400.000 metre küpe çıkarmayı vaat etti.[35] SSCB'ye aylık, 50.000 ton "metal, kimyasal ve diğer ağır maddelerden," 20.000 ton "petrol ürünü," 10.000 kamyonet, 550 tank (çoğu *M-3*), 144 avcı uçağı, 133 bombardıman uçağı, "buğday, un ve şeker" dolu on kargo gemisi sevk edilmesi kararlaştırıldı. Tam da Kızıl Ordu, İngiltere ile Amerika'dan gönderilen tank ve uçaklarla Moskova eteklerinde karşı taarruza girişirken, Ruslar, Amerika'daki program yetkililerine bunun da yeterli olmadığını dile getirdi. Stalin aylık 963.000 metre küp istiyordu.[36]

---

34 Harriman'dan Roosevelt'e, 29 Eylül 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.

35 Filipinler'deki kadersiz Amerikan kumandanı General Douglas MacArthur, ilerleyen dönemde esefle, 1941 Aralık'ındaki Washington konferansında, "En üst düzeyde verilen... Uzak Doğu'da nelere mal olursa olsun... önce Almanya'nın mağlup edileceği kararının alındığına dair... bilgim yoktu... ve yardım için büyük bir girişimde bulunulacağına inanıyordum." diye konuşacaktı.

36 Edward Stettinius'tan "Strategic Shipping Board'a [Stratejik Nakliyat Heyeti]," Washington D.C., 31 Aralık 1941, "Russia – Shipping," başlıklı dosya; Land'ten Stettinius'a, 27 Kasım 1941, Sovyet Büyükelçiliği'nden Lukaşev'in isteklerini iletmiştir, "Russia,

Rusların Amerikan yardımlarının miktarından bu kadar hayal kırıklığına uğramasının sebeplerinden biri, çoğunun Kuzey Atlantik Okyanusu'nun ya da Kuzey Kutup Denizi'nin dibini boylamasıydı. Konvoylar, Alman u-botlarının ve destroyerlerinin kesintisiz tehdidinin yanında, Kutup Denizi'nin kabaran dalgaları, dondurucu soğuğu, buz ve buzdağları, kar ve sisinin tehlikesi ile de karşı karşıyaydı. Yardım konvoyları, Barents Denizi'ne vardığında *Luftwaffe*'nin, torpidolu deniz uçağı ve modifiye edilmiş *Ju-88* ve *He-111* bombardıman uçaklarından oluşan yirmi dört uçaklık filonun, yakınlardaki Petsamo'dan yaptığı hava akınlarına göğüs germek zorundaydı. Pearl Harbor'dan sonraki ilk ay boyunca, Arhangelsk'e giden üç Amerikan kargo gemisi battı, bir diğeri, bilinmeyen bir nedenle dolayı sabote edildi.[37]

Bu yardımları kışın yürütmenin muazzam boyuttaki maliyetinin yanında, Rus savunmalarının ve limanlarındaki boşaltma kapasitesinin yetersizliği de yardımlara ket vuruyordu. İngiliz Amiralliği, Sovyetlerin bazı eksikliklerini maliyetini bizzat karşılayarak, Arhangelsk'teki kıyı bataryalarına bomba ve patlayıcı göndererek kapattı ve 1941'in yaz ile sonbahar aylarında, liman kıyılarını muhafaza için manyetik mayın döşemeye müthiş para harcadı. *Luftwaffe* uçaklarının, Barents Denizi'ne birkaç dakikalık uçuş mesafesindeki Petsamo'dan kalkarak Murmansk'a yaptığı bombardıman sortileri, Sovyetlerin İngiltere ve Amerika'ya en yakın bu limanını şimdilik işlevsiz hale getirmişti. ("Yakın" olan Murmansk New York'tan 4.500 deniz mili uzaklıktaydı.) Neredeyse tamamen ahşaptan oluşan Murmansk, yangın bombaları için ideal bir hedefti. Durumun vahameti yüzünden Ödünç Verme-Kiralama konvoyları, sekiz yüz kilometre ileride olan, kışın buz gibi havasına daha çok maruz kalan Arhangelsk limanına yönelmek durumunda kaldı. Sovyetlerin Kutup bölgesinde doğru düzgün bir deniz üssü olmadığından, İngiliz deniz havacıları, 1941 yazı boyunca *HMS Victorious* uçak gemisinden kalkarak Barents Denizi üzerinde *Luftwaffe* ile girdiği it dalaşlarında, on altı uçak ve mürettebatını kaybetti.[38]

Shipping, Schedule of," başlıklı dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu. MacArthur: West, *American Betrayal*, s. 47'de alıntılanmıştır.

37 Tuğgeneral Spalding'den Stettinius'a, 6 Şubat 1942, "Russia – Shipping: General & Miscellaneous," başlıklı dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu. "...Buz gibi, fırtınalı Kutup denizleri", Jones, *Roads to Russia*, s. 100.

38 M. P. Komarov, *Lend-Liz dlya Voenno-morskogo flota SSSR*, s. 21-22.

İngiliz Amiralliği 1941 sonbaharına dek Arhangelsk'e stratejik savunma sağlamış olsa da kutup kışı araya girecekti. Amerikalı gemi kaptanları hüsranla, Sovyet buz kırıcılarının; silahsız ve Alman destroyer ve u-botları için kabak gibi açık birer hedef olduklarını görmüşlerdi. Stalin'in Kutup rotasında görevlendirdiği onlarca ticaret gemisi de silahlandırılmamıştı. Cüretkâr Gromiyko, 18 Ocak'ta Washington'da "Rus ticaret gemilerinin manyetik alanlarının nötrleştirilmesi, tamiri, silah ve silahlar için üç ayak... yerleştirilmesini" talep ettiği bir "istek formu" doldurdu. Deniz Kuvvetleri Sekreter Yardımcısı Ralph Bard 14 Şubat'ta, ABD Donanması, "Rusların üç buz kırıcı ve on üç ticari gemisini silahlandırma görevini üstlenmişti. Bu anlaşma sonrasında Ruslar bir buz kırıcı gemiciyi daha silahlandırmamızı istedi ve *Krassin* adlı gemiyi de silahlandırdık." diyerek Roosevelt'i bilgilendirdi.[39]

Washington'daki Sovyet yetkililerinin davranışları cüretkârken, Sovyetlerdekiler düpedüz kabaydı. Ortaklığın hep bir tarafın kötülüğüne işlediği, Kuybişev'de, Büyükelçi Steinhardt ile Molotov'un yardımcısı Vişinski arasındaki 4 Kasım 1941 tarihli toplantıda, bir kez daha görülmüş oldu. Moskova neredeyse istila edilmiş ve hükümet, başkenti tahliye etmişken; Sovyetlerin, çaresiz oldukları bu anda Amerikalıların kendilerini kurtarma sözü vermesi için ellerinde kozu kalmamıştı. Ancak Vişinski yine de, Amerikalıların Arhangelsk'e limanın olanaklarını incelemek üzere altmış altı gemicilik uzmanını gönderme isteğinden şikâyet edebiliyordu. Muhtelif sorunların yanında, bir de limanın yeterli miktarda denge ağırlığının olmaması, memlekete boş dönecek olan Amerikan gemileri için büyük sıkıntıydı. Sovyetlerin gemilere verecek hiçbir şeyi yoktu. Vişinski'nin ifade ettiği üzere Stalin, Roosevelt'ten, ordularının ihtiyacı olan her şeyi göndermesini, nakliyat için tüm bu riskleri almasını, masrafları üstlenmesini istiyor; aynı zamanda, Amerikalıların Sovyet topraklarına ayak basmasına müsaade etmiyordu. Vişinski, Steinhardt'a, "Amerikalı uzmanlara ihtiyacımız yok; tanka, uçağa, silaha ihtiyacımız var." diye çıkıştı.[40]

Roosevelt elinden geleni yapıyordu. Ödünç Verme-Kiralama yetkilileri, Kutup rotasının tehlike boyutunu göz önünde bulundurarak,

39 Donanma Bakan Yardımcısı Ralph A. Bard'dan "bizzat" Başkan Roosevelt'e, 14 Şubat 1942, "Russia – Shipping," başlıklı dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

40 Vişinski -Steinhardt toplantısının deşifresi, 4 Kasım 1941, Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya 1939-1945*, belge no. 53, s. 165-166.

Stalin'in sevkiyatlarda İran ve Basra Körfezi ya da Vladivostok limanının kullanılmasını düşünmesini istedi. Stalin, Arhangelsk'te ısrarcıydı. Amerikalıların canına ve malına ne kadar riskli olursa olsun, Arhangelsk cepheye daha yakındı. Kutup rotasındaki riskler göze alınamayacak kadar büyüktü, hâliyle ABD Denizcilik Komisyonu bu limana yapılacak nakliyeleri resmî olarak onaylayamazdı. Gemiler sigorta kapsamından çıkmamak için, 15 Kasım'a dek Arhangelsk'ten ayrılmak zorundaydı. Kutup bölgesindeki limanlara harp malzemesi sevkiyatının başka tehlikeleri de bulunuyordu. Limanların bulunduğu bölge, *Luftwaffe* avcı uçakları, Alman destroyer ve u-botlarıyla kaplı bir savaş alanıydı. (Hâliyle Roosevelt'in danışmanları ne iddia ederse etsin, açıkça Tarafsızlık Yasası'nın kapsamına giriyordu.) Tüm bu riskler hesaba katıldığında, Gromiyko'nun ABD Donanması'nın Sovyet buz kırıcı ve ticari gemilerini silahlandırmasını istemesi sayesinde, Hopkins'in Pearl Harbor'dan evvel, Sovyet Kutup limanlarının Tarafsızlık Yasası'nın kapsamından çıkarılmasına gösterdiği, bölgenin savaş alanı olmadığı gerekçesi mesnetsiz oluyordu.[41]

Hopkins bunun farkındaydı. 15 Ekim 1941'de Başkan Roosevelt'e, "Tarafsızlık Yasası'nın üçüncü bölümünün a faslında, [Yürütme Organı tarafından] belirlenen kural ve düzenlemelere tabi olarak yapılan geçişlerin haricinde, Amerikan gemilerinin savaş bölgesinden geçmeyeceğinin ifade edildiğini" belirten, hukuki temeli çarpıtılmış bir rapor sundu. Hopkins akıl yürüterek, "Başkan'ın ya da Dışişleri Bakanı'nın istediği zaman kural ve düzenlemeler getirip, Amerikan gemilerinin Arhangelsk'e savaş malzemelerini götürebileceği" sonucuna varmıştı. Kongre'den geçtiği, Başkan'ın da onay verdiği Tarafsızlık Yasası, ancak Hopkins ve Roosevelt'in istediği zaman uygulanıyordu. Onlar da, Stalin'in ihtiyaçları söz konusunda uygulanmamasını tercih ediyordu.[42]

Roosevelt yönetiminin, Ruslara verilen yardım hususunda her gün aldattığı Kongre'nin başına ekşimesine engel olmak için; Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama yetkilileri, Gromiyko ve Sovyet Büyükelçisi Umanski'den, sevkiyatların savaş alanından hukuki sorun

41 Stettinius'tan ABD Denizcilik Komisyonu Başkanı Amiral Emory S. Land'e, 27 Kasım 1941, "Russia – Shipping, Schedule of," başlıklı dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

42 Oscar Cox'tan Hopkins'e, Başkan'a Pusula, 15 Ekim 1941, "Russia – to/from Port of Archangel," isimli dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

yaratmayacak kadar uzak olan Vladivostok'a yapılmasına müsaade edilmesini istedi ve eli boş döndü. Sovyetler, Moskova hâlâ tehlikede olduğundan, Amerikalıların o kış cepheye yakın kutup rotasını kullanmasını; Murmansk ve Arhangelsk'e ikmal tedarik etmeyi ve Kutup bölgesinin her köşesine, "belirlenecek noktalara, gıda, giyecek ve kara ile deniz kuvvetlerine yönelik, meteorolojiyle ilişkili, bilimsel amaçlı teknik ikmal" sağlamasını istedi.[43]

SSCB'nin kutup limanlarının ilkel durumu dikkate alındığında, Amerikalıların malzeme tedarik etmesini istemek makul bir fikirdi. İngiliz gemilerinden birinde dümenci görevinde bulunan Edward Lewis, 1941-1942 kışında Murmansk'ı ilk ziyaretinde gördüklerini şöyle anımsıyordu: "Gemiden indik. Bizi görünürde penceresi olmayan barakalara götürdüler. İçerde ranzalar diziliydi... Ranzaların üzerlerinde de hasır şilte ve sert battaniyeler vardı. Barakalarda yiyecek yoktu, yemek için anca üç kilometre kadar ötedeki çalışma kampına gidip, su gibi bir çorba, birkaç parça yağlı *yak*[44] eti ve ufacık bir dilim kara çavdar ekmeği alabiliyorduk. Banyo, tuvalet, lavabo da yoktu." Ruslar, tuvalet ihtiyacını gidermesi için Lewis'i, dışarıda "üzerine tahta konmuş bir çukura" yönlendirmişlerdi. İngiliz denizci, "Hava sıcaklığı sıfırın altındaydı. Hâliyle hoş bir deneyim değildi. Tuvalet kâğıdı da yoktu." diye anlatıyordu.[45]

Luftwaffe ve u-bot saldırılarına göğüs gererek 1942 Mart'ında Murmansk'a demirleyen *PQ 13* konvoyundaki İngiliz deniz subaylarına göre kent, "Kendileriyle dostça ilişkiler kurmaya teşebbüs etmeyen kasvetli, sıkıcı insanlarla dolu, iç karartıcı" bir yerdi. Başta bu soğuk karşılamadan alınan İngilizler, "Yöneticileri tarafından sindirilen Rusların, kapitalist dünyadan gelen yabancılardan korkmasının çok doğal olduğunu" fark etmişti. Zira "Kont Drakula için gün ışığı ne ise,[46] komünizm için de kapitalizm oydu."[47]

Vojd, nihayetinde pes edip 1942 Ocak'ında Vladivostok limanının kullanılmasını kabul ettikten sonra tank, savaş uçağı, kamyon ve

43 Thomas McCabe'den Denizcilik Komisyonu Başkanı Emory S. Land'e, 23 Mayıs 1942, "Russia – to/from Port of Archangel," NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

44 Tibet sığırı. (ç.n.)

45 Barrie Penrose, *Stalin's Gold*, s. 42-43.

46 Bram Stoker'ın yarattığı Transilvanya sakini ölümsüz vampir Kont Drakula gün ışığına maruz kalamaz zira kendisini küle çevirebilir. (ç.n.)

47 Bernard Edwards, *The Road to Russia: Arctic Convoys 1942*, s. 69'da alıntılanmıştır.

silahları o limana sevk etmek de kolay olmayacaktı. Stalin'in Pasifik rotasını seçmesinde büyük tezat vardı. Pearl Harbor öncesinde yani Tarafsızlık Yasası yürürlükteyken, Vladivostok'un civarı savaş bölgesi değildi; Ödünç Verme-Kiralama yardımlarını götüren gemiler, hukuki sorun ya da düşman ülkelerin deniz kuvvetleriyle tehlikeli bir karşılaşma yaşamadan limana varabilirdi. Ancak Stalin, Roosevelt'in Tarafsızlık Yasası'nı es geçerek, gemileri u-bot kaynayan Kuzey Atlantik ve Kuzey Kutup denizlerinden geçirmesini talep etmişti. Amerika, Sovyet Uzak Doğu'sunun 800 kilometre ötesinde bulunan, adaları ana deniz yolları üzerinde olan Japonya ile savaş hâlinde olduğundan, Vladivostok rotası ziyadesiyle tehlikeli idi, apaçık savaş bölgesiydi. Pasifik, daha güvenli ve hukuki sınırlar çerçevesinde iken daha tehlikeli ve hukuki açıdan belirsiz olan Kuzey Kutup yolunda ısrar ettikten sonra, şimdiyse Vladivostok rotasının kullanılmasına rıza göstermesi, ya Amerikalı kapitalistlerin Kızıl Ordu'ya bedavadan malzeme getirirken denizde ölüp gitmesini istediği ya da Roosevelt ile resmen dalga geçtiği izlenimini uyandırıyor.[48]

Diğer yandan Stalin, Tokyo ile 1941 Nisan'ında imzaladığı Tarafsızlık Paktı sayesinde; Japonya hakkında, Roosevelt'in haberdar olmadığı bir bilgiye sahip olabilirdi. Japonya'nın Pasifik filosunun, Stalin'i memnun etmeye eğilimli ve Amerikalıların kendi savaş gayretlerini baltalamalarından hoşnut komutanları, 1942'de Vladivostok'a giden konvoylara karşı hoşgörülü bir tavır benimsedi. Japon Amiralliği de Hitler'in, Japon gemilerinin Stalin'e giden Amerikan yardımını engellemesi isteğini dikkate almadı. Japon donanması, sonraları kendi karasularında, Amerikalıların bir iki ticari gemisini durdurdu; Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama görevlileri, Roosevelt'in Stalin'le aşırı derecede alçak gönüllülük esasına dayanan ilişkisinin sembolü niteliğinde bir çözüm önerdi. Amerika, Pasifik Okyanusu'nda kullandığı elli yedi ticari gemisinin mülkiyetini Sovyetlere bırakacak, böylece Japon donanması rahatsızlık vermeyecekti.[49]

48 Amerikalı yetkililer Stalin'in uluslararası hukuku keşfine şaşırmıştı ama Vladivostok'un hukuken yasak bölge olduğu anlamına geldiğini kabul etmişlerdi. OSS [*Office of Strategic Services* (Stratejik Hizmetler Ofisi)] öncülü İstihbarat Koordinatörü ofisine bağlı olarak Araştırma ve Çözümleme direktörlüğü yapan James P. Baxter'ın iddiaları için, "Supply Routes from the United States to the Russo-German War Zone," 22 Aralık 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins collection, 310 No.lu kutu, 5 No.lu defter ("Aid to Russia").

49 Oscar Cox'tan Stettinius'a, 31 Mayıs 1943, "Russia: Summary of Reports and Statistics," NA, RG 169, 178 No.lu kutu.

1942 bahar ve yazına gelindiğinde, Sovyet satın alma görevlileri Roosevelt yönetiminde o kadar nüfuza sahipti ki, âdeta Amerikan Hükümeti çalışanı olmuşlardı. Hopkins ve Roosevelt, Stalin'e Ödünç Verme-Kiralama yardımına yeşil ışık yakana dek; SSCB, ithalat siparişlerini "*Amtorg*" aracılığı ile yönlendiriyordu. *Amtorg*, Sovyet Hükümeti adına Amerika'daki özel şirketlerle anlaşmalar imzalayan paravan şirketti. Amerikan Hükümeti'nin aksine, bu anlaşmaların tarafı olan Amerikan şirketleri, verdikleri ürünlerin maddi karşılığını alıyordu. Amerikan şirketleri ile çalışma ihtiyacı, *Amtorg*'un, Amerikan şirketlerinin merkezlerine yakın olan Manhattan'da bulunmasından anlaşılıyordu. Ödünç Verme-Kiralama yardımları başlayınca *Amtorg* direktörü K. I. Lukaşev, "Sovyetler Birliği Hükümeti ABD Satın Alma Komisyonu" başkanı yapıldı. Söz konusu kurumun merkezi de Washington DC'de, Beyaz Saray'ın hemen aşağısında, Sovyet Büyükelçiliği ile aynı cadde olan Kuzeybatı 16. Cadde'de idi. Aradaki işlemlerde kullanılan lügat da değişmişti; *Amtorg* döneminde yapılan "alımlar," Ödünç Verme-Kiralama devrinin ilk günlerinde "yardıma" dönüşmüş, 1942'ye gelindiğinde de artık "talep" oluvermişti. Amerikalı program yöneticileri, ABD Silahlı Kuvvetleri'nin kullandığı talep formlarının aynısını Sovyet satın alma görevlilerine iletiyordu. Böylelikle Rusların talepleri, 1941'de ortalama 33.2 günde işleme alınırken bu süre 1942 Ocak'ına gelindiğinde 48 saate kadar düşmüştü. Artık Stalin'in adamlarının, Amerika'da, temel harp malzemeleri hususunda hukuki yetkisi bulunuyordu.[50]

Lukaşev'in çalışanları, şaşılacak şekilde, istedikleri Amerikan fabrikasını incelemekte özgürdü. Davet edilip fabrikalara giderek, esasında sınai casusluk yapıyorlardı. Stalin'in ta 1931'de Amerika'ya yerleştirdiği köstebeklerinin, en mühim havacılık uzmanları Stanislav Şumovski (kod adı *Bleriot*) ve Pyotr Belyaev (kod adı *Mihailov*) olması tesadüf değildi. Ödünç Verme-Kiralama döneminde ortalık casus kaynıyordu. Şumovski ve Belyaev, artık dosyaların kopyasını almak ve yerli köstebek

50 Bkz. örn. K. I. Lukaşev "pneumatic hammers and chain hoists" (havalı tokmak ve motor kaldırma zincirleri) için "talep" dosyasının anteti "Pravitel'stvennaya Zakupoçnaya Komissiya Soyuza SSSR v SŞA" (Sovyetler Birliği Hükümeti ABD Satın Alma Komisyonu): Adres: 3355 – 16th St, NW, Washington DC, 13 Eylül, 5 ve 17 Ekim 1942, evvelen Amtorg ve/veya Sovyet Büyükelçiliği aracılığıyla iletilen "ricalara" nazaran. Talep formları Amerikan ordusunun standart formlarıydı. İşlem süresinin hızlandırılmasına dair, C. L. Terrel'den Thomas B. McCabe'e, 7 Şubat 1942. Tümü için, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia: Requisitions" başlıklı dosya.

bulmak zorunda değildi. Stalin'e Amerikan havacılık fabrikaları *Bell*, *Douglas* ve *Curtiss-Wright*'tan neleri sipariş etmesi gerektiğini doğrudan bildiriyorlardı. Gromiyko'nun Molotov'a söylediği üzere, 1941 sonlarına gelindiğinde Sovyet davası Washington'da "o kadar meşhur olmuştu ki," Harry Dexter White gibi Amerikan hükümeti içindeki adamları göze batmamak, Sovyet irtibatlarının talimatlarını beklemek zorunda değildi. White'ın 24 Aralık 1941'de Gromiyko'yla görüşmesinde olduğu gibi, direkt Sovyet Büyükelçiliği'ne uğrayıp ABD alet edevat sanayiinin yönünü Stalin'in ihtiyaçlarına göre ayarlama fikrini sunabiliyordu. Sovyetlerin satın alma görevlileri de uçak, hususi alet edevat, prototip gibi ihtiyaçları için 1930'larda yaptıklarının aksine, nakit ödeme yapmak zorunda kalmıyordu. Her şey bedavadan SSCB'ye sevk ediliyordu.[51]

Sovyetlerin Amerika'daki sınai casusluğunun muazzam boyutu, Ödünç Verme-Kiralama İdaresi ve Dışişleri Bakanlığı belgeleriyle ortaya koyuluyor. Lukaşev'in adamları sadece 1942'de onlarca kez fabrika gezisine çıkmıştı. Marshall, Pensilvanya'daki Homestead Çelik'in fabrikası, aynı eyalette bulunan McKeesport'taki Ulusal Boru Tesisleri, Indiana'da bulunan Gary Çelik Tesisleri bunlardan birkaçıydı. Lukaşev'in adamları, ABD'nin Aberdeen, Maryland'deki tankların test edildiği ana tesisi sık sık ziyaret ediyor, *M3* serisi *Stuart* tankları piyasaya sürülmeden, denenirken gözlemleyebiliyordu. Mütekabiliyet söz konusu bile değildi. Moskova'daki eski Amerikan ataşemiliteri Yeaton, birçok kez Sovyet tesislerine girmek istemiş ancak her seferinde reddedilmişti.[52]

Bu sınai casusluğun, en üst düzeydeki Sovyet yetkililerinin emri üzerine yürütüldüğü, Komünist Parti Arşivleri'nde bulunan Molotov dosyalarında ortaya konuyor. 1940 Ekim'inden beri Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı, Ağır Makine Üretimi Komiseri ve 1941 Eylül'ü itibarıyla da Sovyet Tank Sanayii Komiseri Vyaçeslav Maliyşev, 1 Aralık 1941'de Molotov'a, "Amerika'daki sınai fabrikalarda kullanılan süreçleri ve olayları ayrıntılı olarak incelemek ve üzerinde çalışmak

51 Lokhova, *Spy Who Changed History*, s. 353, b.a.
White'ın Gromiyko'ya ABD alet edevat sanayiinin yönünü değiştirmeyi önermesi: Gromyko'dan Molotov'a, 24 Aralık 1941, Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya 1939-1945*, belge no. 70, s. 186-187.

52 Zaloga, *Soviet Lend-Lease Tanks of World War II*, s. 26-27.
Sovyetlerin ABD çelik ve boru tesislerini ziyareti için bkz., A. A. Rostarçuk'tan Bay R. J. Lynch aracılığı ile Stettinius'a, 13 Temmuz 1942, "Russia – Summary of Reports & Statistics," başlıklı dosyada, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

müthiş olurdu" diye yazıyordu. Maliyşev, Molotov'dan "Tank, savaş uçağı, mühimmatların seri üretiminin teknolojisi ve organizasyonunu çalışmak, hususiyetle Amerikalıların otomotiv-traktör teknolojisinde kullandıkları yöntemlerde ne gibi yenilik ve farklılıklar olduğunu öğrenmek için, Washington'a tank, gemi, ağır makine üretimi, silahlanma, havacılık, metalürji ve elektrik komiserliklerinden temsilcilerden oluşan, on beş-yirmi kişilik' bir uzman ekip" yollamasını istedi. Bu ifadelerle, 1941-1945 arasında Sovyet tank üretiminin başındaki adam, (süspansiyonunu Amerikalı mühendis J. Walter Christie'nin tasarladığı) *T-34* atılımı sayesinde; Sovyetlerin, Amerikan tank teknolojisine karşı alaka göstermediğini yalanlıyordu. Havacılık için ise, Stalin'in Amerikan teknolojisine aşırı ilgisi zaten hiç gizlenmemişti, herkesin malumu bir sırdı ve ajanlarının yaptığı her taleple ortaya konuyordu.[53]

Gromiyko'nun güvenilir bir "emir kulu" olarak gördüğü Hopkins sayesinde, Amerika'daki Sovyet ajanları kolaylıkla sınai casusluk yürütebiliyordu. Mesele, yalnız Sovyet satın alma görevlileri ve mühendislerinin fabrika ve tank tesislerine elini kolunu sallayarak girip çıkması değildi. Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama ekibi, Amerikan fabrikalarının tamamının, kurum içi fikri mülkiyetleriyle beraber SSCB'ye devredilmesini onaylamıştı. Süreç, 1941'in Temmuz-Ağustos aylarında, Amerika hâlâ tarafsız iken ve Roosevelt SSCB'de milyonlarca dolara mal olacak fabrikalar için projeler onaylarken başlatılacaktı. Söz konusu fabrikalar, 4 milyon dolarlık lastik, yüksek oktanlı benzini işlemek üzere 3 milyon dolarlık katalitik kırma, 2.75 milyon dolarlık hidrojen, 2.2 milyon dolarlık kırma ve ham damıtma, TNT üretimi için 1.75 milyon dolarlık dehidrosiklizasyon,[54] 1.5 milyon dolarlık uçak motor yağı, 4 milyon dolarlık alüminyum haddehanesi, 400.000 dolar değerinde yüksek oktanlı benzin tesisleri idi.[55]

53 Malyişev'den Molotov'a, 1 Aralık 1941, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1308, list' 66-67.

54 Parafin hidrokarbonlarının aromatik hale getirilmesi. Petrol üretiminde kullanılan bir süreç. (ç.n.)

55 Stettinius'tan Başkan Roosevelt tarafından imza edilen tüm "Protokol Öncesi Projeler'i" ileten Reeve Schley'in kendisine 20 Ekim 1942 tarihli pusulasını 22 Ekim 2942'de General Wesson'a aktarmıştır, "Russia – Requirements" başlıklı dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.
"Emir kulu": Gromiyko'dan Molotov'a, 24 Aralık 1941, *a.g.e.* Gromiyko İngilizce tabiri kullanmıştır. [("eto çelovek 'yes') İng. *Yes man* (ç.n.)]

Sovyet siparişleri, Pearl Harbor'dan sonra duraksamak şöyle dursun daha da arttı. Lukaşev, 30 ve 31 Aralık 1941'de iki sipariş verdi. Birincisi 1942'de teslim edilecek 8.5 milyon "yüksek nitelikli krom" paslanmaz çelik bilyalı rulman, ikincisi de alev makinelerinde kullanılmak üzere aylık 2.7 milyon kg "çözücüsüz" nitrogliserin barutu içindi. Lukaşev, Pearl Harbor'un ardından Amerikan ordusunun askerî araç üretimini arttırmaya çalıştığının, bunun da kroma olan talebi arttırdığının farkındaydı. Ordu mühendisleri Stettinius'a, "Büyüyen uçak ve tank üretimimizden dolayı artan rulman talebi, mevcut miktarı önemli ölçüde etkiledi. Yaşadığımız zorlukları anlıyorsunuzdur diye tahmin ediyorum." diyordu. ABD Silahlı Kuvvetleri adına Stettinius'la iletişime geçen W. L. Batt ise şu öneride bulundu: "Paslanmaz çelik bilya kendi kuvvetlerimize dahi verilmedi. SSCB'den yüksek krom oranı olan bilyalardan değil de, korozyona dayanıklı kaplamalı olanları düşünmesini rica ediyoruz." Hopkins'in umurunda değildi. Stalin yerine Amerikan komuta kademesini hayal kırıklığına uğratmayı tercih ederdi. Hal böyleyken 19 Mart 1942'de Kızıl Ordu'ya 2.5 milyon adet, yüksek krom oranı olan paslanmaz çelik bilyalık sevkiyata onay verdi. Bu miktar ABD'nin savaşa girdiği ilk yılında yaşadığı ciddi eksikliği kapatmaya yeterdi.[56]

Çözücüsüz nitrogliserin barut siparişi, daha büyük bir arsızlığın eseriydi. Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin irtibata geçtiği ABD'nin patlayıcı firmaları, Lukaşev'in mühendislerinin istediği üretim yönteminden bihaberdi. Hâliyle bu da şu soruya yol açtı: Ruslar, Amerikalılardan bu dengesiz patlayıcı karışımı karıştırıp dünyanın öbür ucuna yollamalarını istemek yerine kendileri niye üretmiyordu? Bileşenleri amonyak, koloksilin, birkaç asit bileşiği hem yaygın hem de ucuzdu. Dinamit, kordit gibi nitrogliserinli patlayıcıların püf noktası, içerdiği maddeler değil kimyasal formül ve patentli karışım tekniği idi. Askerî mühendislerin 1942 Şubat'ında yaptığı tahminlere göre, Amerika'nın, Kızıl Ordu'nun alev makinelerinde kullandığı bu barutu üretmek için, 50 milyon dolarlık bir yatırım yaparak sıfırdan tesis inşa etmesi ve Stalin'in istediği bedava Amerikan maddelerini güvenceye almak

56 W. L. Batt'tan Stettinius'a, 5 Mart 1942; J. N. Hazard'dan Hayden Raynor'a, Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin kararını bildirir not, 19 Mart 1942, "Russia: Motor Vehicles: Ball Bearings" başlıklı dosya, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.

istiyorlarsa, kullandıkları patentli formülü Amerikalı kimyagerlerle paylaşmak üzere davet edilen Sovyet uzmanlarının, teknik yardımı gerekecekti. Amerikalılara Stalin'in nitrogliserin siparişinin bir daha sözü edilmedi.[57]

Lukaşev'in satın alım komisyonu, ABD Silahlı Kuvvetleri'nin talep formu elinin altındayken, "duba ve top mermilerinde kullanılmak üzere... aylık 1.500 ton barut" gibi (13 Mart 1942'de verilen sipariş) acayip isteklerde bulunabiliyordu. Lukaşev, 18 Mart 1942'de aylık 800 ton kauçuk, kalay ve nikel talep etti, çünkü Stalin'in Petsamo'dan gelen nikeli, Finlandiya'nın savaş ilan etmesiyle yitirilmişti. Sovyet fabrikaları için 1942 Haziran'ında, "kazan ve buhar üretim ekipmanı" sipariş edildi; ABD vergi mükellefleri sayesinde ağustosta Hindistan'dan alınan 1.8 milyon ton siyah çay, eylülde havalı tokmak ve caraskal, ekimde elektrik fırını, motor ve lokomotif istendi. Lukaşev, 16 Ekim'de son model Amerikan petrol rafinerisi ve vitamin fabrikası ile ilgili "süreç ve malumat" talep etti. Söz konusu teknoloji SSCB'ye ulaşmadan evvel, 22 Ekim'de, aylık 5 ton B-1 vitamini talebini de iletti.[58]

Sovyetlerin 1942 Ekim'inde iletti̇ği üç Westinghouse 1.000 kWh'lık Buhar Türbinli Elektrik Santrali isteği, en çarpıcı taleplerinden biriydi. Sipariş ayrıntılı olarak incelenmeli, zira siparişi veren ABD Hazinesi, yani Henry Morgenthau ve sağ kolu, Sovyet ajanı Harry Dexter White idi. ABD Hazine Bakanlığı, Westinghouse şirketine, "Küresel Ticaret Kurumu tarafından sipariş edilmiş, üç 1.000 kWh'lık Buhar Türbinli Elektrik Santrali'ni Ruslara devretmesini" *emretti*. Tabii, anlaşma karlı olacaktı, çünkü para Amerikalı vergi mükelleflerinin cebinden çıkıyordu. Westinghouse'un idarecilerine, "Depolama ve yükleme, boşaltma, yerleştirme masrafları; yeniden kutulama, teknik detayların gözden geçirilmesi ve montaj, faaliyet ve gruplandırma sistemindeki değişikliklerden dolayı gereken hizmete dair kılavuz (bir yerde 3 kazan ile 2 türbin gruplanırken bu sistem değiştirilip bir yerde 2 kazanla 2 türbini; başka bir yerde 1 kazanla 1 türbini birlikte kullanma benimsenecekti.)... [ve]

57 W. C. Moore'un Stettinius'a pusulası, 9 Şubat 1942; meselenin iç yüzü ve bağlamı için bkz., Spalding'ten Stettinius'a, 27 Şubat 1942 ve Stettinius'tan Lukaşev'e, 6 Ocak 1942, "Russia – Chemicals & Explosives: NITROGLYCERINE" başlıklı dosya, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.

58 Talepler için bkz., "Russia – Requisitions" başlıklı dosya (çay alımı "Russia – Foodstuffs" dosyasında) NA, RG 169, 177 No.lu kutu.

muhtemelen ekipmanların maliyetindeki farklılık" gibi kalemlerin, faturalanan miktara dahil edileceği bildirildi.[59]

Sovyetlerin 1942'deki en iddialı talebi, 18 inçlik "tüccar" yahut çelik haddesi idi. Amerika'da 12 ila 18 ayda inşa edilecek, okyanusun öbür yanına Arhangelsk'e gönderilecek, oradan nehir üzerinden ve tren yolu ile Urallara aktarılacaktı. Lukaşev'in ajanı, haddenin aslında "silah üretiminde kullanılan, kare kesitli ve şerit çeliğin, seri üretimini yapmak için gerektiğini, ülkedeki yeterli kapasitesi olan tek haddehanenin Almanların eline geçtiğini" söyledi. Stalin'in savaş sanayii ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, haddenin "yılda 300 gün üç vardiya çalışarak 180.000 ton haddelenmiş çelik" üretmesi gerekiyordu. Çekilecek madde, "milimetre kare başına 120 kg çekme direncine sahip alaşım çeliği ile, karbon yapılı ve takım çeliği" olmalıydı. Amerikalı ve Sovyet mühendisler, Pittsburgh ve Gary, Indiana'daki haddehaneleri incelemeye ve Stalin'e devasa bir haddehane inşa etmek üzere teklif almaya başlamışlardı. Fikriyatta niyetleri, Kızıl Ordu'nun savaşması ve Almanları öldürmesine yardım etmek olsa da, sevk edilen teknoloji ve üretim kapasitesi ile, on yıllar boyunca siviller de hedef alınacaktı.[60]

Stalin'le Ödünç Verme-Kiralama "paylaşımı," en gizli askerî istihbarata bile sirayet etmişti. 1941 Eylül'ünde Sovyet inceleme ekibi, Riverside, Kaliforniya'daki ABD hava üssünde gezdirildi. Amerikan Hava Kuvvetleri istihbaratından bir subay, Yüzbaşı Newman White, kaygılanarak Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'ne şikâyette bulundu:

> "Ekibin tamamı neyi inceleyeceğini bilen, son derece eğitimli teknik mühendis oldukları izlenimini verdi... İkmal yöntemleri ve imkânları, teçhizat ve teçhizat tamiri, petrol ve yakıt tipleri, mühendis ve tamirat ekipmanları, yüksek irtifada kullanılan oksijen maskeleri ve ayar vanaları, silah üçayakları, mühimmat ikmali, sahra tamirhanesi ekipmanları, sahra yakıt ikmalleri, tankerler, uçak tamirinde kullanılan, her türlü alet edevat ve bunların miktarını belirleme yolları gibi meselelere hususiyetle eğildiler."

59 Hazine Bakanlığı Tedarik Dairesi adına A. J. Walsh'tan Westinghouse Elektrik Uluslararası Şirketi'ne (Robert Russell'ın dikkatine), 15 Ekim 1942, "Russia: Commodities General: 1941-1942" başlıklı dosya, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.

60 Stettinius'tan 16. Cadde'de Bulunan Sovyetler Birliği Hükümeti Satın Alma Komisyonu'ndan General Belyaev ve Bay Eremey'e, "Russia – Requisitions" başlıklı dosya, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.

White, Sovyet gözlemcilerin, "Cetvelleri çıkarıp silah üçayaklarını ve gözlerine çarpan herhangi bir aletin boyutlarını ölçmede tereddüt etmediğini" söyledi. "Bir tanesine, *B-17*'nin silah kapağını açmaması uyarısında bulunmak zorunda kaldık." Yüzbaşı, Ruslardan birinin, "Uçağa yüklenen gizli Otomatik Uçuş Kontrol Mühendisi (OUKM) teçhizatının üzerini kapatan örtünün fermuarını açarken" görüldüğünü ekledi. Böylelikle Stalin'in, "satın alma görevlileri" son teknoloji ürünü ABD *Norden Bombsight*[61] hedefleme sistemi hakkında istihbarat toplayarak, güpegündüz misafir olarak geldikleri Amerika'nın cephaneliğinde en sıkı korunan sırra vakıf olmuştu.[62]

Norden Bombsight olayı, Roosevelt yönetiminin uyguladığı çifte standardı açıkça ortaya koyuyor. Roosevelt ile Churchill arasındaki yere göğe sığdırılamayan ortaklığa rağmen Amerika, ancak İngilizlerin sonar denizaltı takip sistemini kendilerine açıklaması karşılığında bu hassas teknolojiyi paylaşmıştı. Aynı şekilde İngiltere, kendisine gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımının her bir kaleminin tam bedelini ödemek zorundaydı ve *ödemişti de*. Stalin ise, tüm yardımlar karşılığında 1942'nin başlarında Amerika'ya iyi niyet göstergesi olarak birkaç kez külçe altın göndermenin dışında bir kuruş ödemedi, bu sevkiyatlar da 465 külçe altın taşıyan *HMS Edinburgh*'un Almanlar tarafından 2 Mayıs 1942'de Kuzey Kutup Denizi'nde batırılmasıyla sonlandı.[63]

Bir zamanlar Lenin, şöyle bir kehanette bulunmuştu: kapitalistler, komünistlerin boyunlarına geçirecekleri yağlı ipi, devrimden sonra komünistlere seve seve satacaktı. Lenin, Amerikalı kapitalistlerin bu ipi bedavadan vereceklerini tahayyül bile edemezdi. İp de öyle sıradan bir ip değildi. Roosevelt yönetimi, 1941 Ekim'inde ABD'nin Pasifik donanmasının aşırı ihtiyaç duyduğu "453 ton Manila kenevir halatı" ile 2.250 ton saf Manila kenevirini, hâlihazırda stratejik sıcak nokta olan ve yakında savaş bölgesi olacak Filipinler yerine, Stalin'e gönderme

61 Manhattan Projesi ölçeğinde emek verilmiş, savaşın en gizli projelerinden biri olan bombalama vizörü. (ç.n.)

62 Askerî Başsavcılık Dairesi'nden İstihbarat Subayı Yüzbaşı Newman W. White'ın ABD Hava Kuvvetleri'ne 5 Eylül 1941'de yazdığı, 16 Eylül 1941'de Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'ne sevk edilen rapor, "Russia – Summary of Reports & Statistics: Report of visit to March Field" başlıklı rapor, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

63 Bkz. Barrie Penrose, *Stalin's Gold: The Story of the HMS Edinburgh and Its Treasure*, özellikle 1. bölüm.
Radara karşılık *Norden Bombsight* hakkında bkz., *Roosevelt's Secret War*, s. 22-23.

kararı aldı. Tartışma yaratacak bir istek olduğundan Harry Hopkins, süreci hızlandırmak için bizzat el attı. Arkadaşı Stettinius'a, "Manila keneviri sıkıntısı çekeceğimizin farkındayım." diyordu. "Ruslara kenevir yollanmasının karşısında büyük bir muhalefet var. Birine araştırtabilir misin?" Stettinius, rıza göstermelerini sağlamak için Donanma'yı sıkıştırdı. 1942 Ekim'inde Hopkins ve Stettinius, daha da ileri giderek Donanma'nın kaynaklarından SSCB'ye, "Britanya Doğu Afrika'sının sisal ipinden 315 [İngiliz] ton[u]" gönderimine onay verdi. Tüm bunların yanında 1941-1942'yi kapsayan "İlk Protokol"de, Sovyet savaş sanayiinin ihtiyaçlarını karşılamak için, aylık 1.200 ton Amerikan yapımı "çelik telli halat" da gönderiliyordu.[64]

Sovyetlerin en arsız talebi, yozlaşmış "burjuva" ipi, yani gümüş kordon oldu. Tümgeneral C. M. Wesson, Stalin'in bu isteğini 1943 Şubat'ında Stettinius'a şöyle iletti: Stalin, "Kızıl Ordu'da apolet kullanımını başlattı. Savaş Bakanlığı'ndan, 7.000.000 dolar civarında değeri olan 2.708.361 metre kordon talep ediyor." Wesson, Stettinius ve Hopkins'e bir öneride de bulunuyordu: "Kısmen som gümüş üzerine altın ve kısmen som gümüş üzerine gümüş kordon talebi basında hatırı sayılır dikkat çekeceğinden, çıkabilecek [siyasi] sorunlar göz önünde bulundurulmalı." Wesson'ın endişe etmesine lüzum yoktu. Harry Hopkins, programını korumak için Amerikan halkının böylesi hassas taleplerden haberi olmadığından emin olacaktı.[65]

64 Hopkins'ten Stettinius'a, 23 Eylül 1941 ve Stettinius'tan Hopkins'e, 30 Eylül 1941; Stettinius'tan Müşterek Ham Maddeler İdaresi ABD Sekreter Yardımcısı Bay George C. McGhee'ye, 7 Ekim 1942, "Russia: Commodities General: 1941-1942" başlıklı dosya, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.
Çelik telli halat: İlk Protokol'den, *a.g.e.*

65 Tümgeneral C. M. Wesson'dan Stettinius'a, 12 Şubat 1943, "Russia – Requirements" başlıklı dosya, NA, RG 169, 176 No.lu kutu.

24

Tam Zamanında Adrese Teslim

Ödünç Verme-Kiralama Yasası ve Stalingrad

STALİN'İN AJANLARI, Amerikalı kapitalistlerden hayret verici boyutta taleplerde bulunmuş olsa da, Sovyet yetkilileri Amerikalıların bu bağışlarının ellerine istedikleri kadar hızlı geçmemesinden rahatsızdı. Rusya'nın Kuzey Kutup limanlarındaki eksiklikler, İngiliz ve Amerikalıların cebinden karşılanarak telafi edilene dek lojistik açıdan engel teşkil etmişti. *Luftwaffe* akınlarının hedefi Murmansk'ta, yeterince uçaksavar; Arhangelsk'te de buz kırıcı yoktu. Bu alelade sebeplerden, 1942 Ocak'ında yalnız yirmi, şubatta da on beş Ödünç Verme-Kiralama gemisi Kutup limanlarına doğru yola çıkabildi.[1]

Sevkiyatların kış şartlarında ağırlaşmasından Roosevelt sorumlu değildi. 11 Şubat 1942'de Stalin'e çektiği telgrafta, "Şu an Uzak Doğu'da birtakım sıkıntılar yaşanıyor ancak sevkiyatların tamamlanması için elimizden geleni yapıyoruz." diyordu. Başkan, ticari ve askerî talep Pearl Harbor sonrası artmış olsa da, "Ocak ve şubat sevkiyatlarımızda 449 hafif, 408 orta tank; 244 avcı uçak, 24 *B-25*, 233 *A-20* olacak." müjdesini verdi. İki gün sonra çektiği telde, ilk 1 milyar doları çabucak bitiren Ruslara, sorgusuz sualsiz ikinci 1 milyar dolarlık kredi açıldığını iletti. Stalin'in, Steinhardt'ın "bozguncu dedikodular yaydığından" şikâyet etmesiyle Roosevelt, SSCB'ye Amiral William H. Standley'yi büyükelçi olarak atadı. 1941 Eylül'ünde Ödünç Verme-Kiralama Konferansı'nda Averell Harriman'a eşlik eden Standley, Ödünç Verme-Kiralama sistemine gönülden bağlı bir adamdı. Konferansta Sovyet zorbalığına uysalca boyun eğdiği, Rusya'da, peşine üç kişilik NKVD ekibi takılmasında da görülüyordu. ("Bu ekibi, bana söylendiği üzere, emniyetim için görevlendirilmiş olarak

1 Jones, *Roads to Russia*, s. 89.

düşünmeye çalıştım." demişti.) Böylelikle Roosevelt, diplomatik atamaları üzerindeki veto hakkını Sovyet diktatörüne teslim etmiş oluyordu.[2]

Stalin, Steinhardt'ı görevden aldığı ve kayıtsız şartsız ikinci 1 milyar dolarlık borcu verdiği için "samimi teşekkürlerini" iletecek kadar nazik olsa da, yardımların hızından şikâyet etmekten çekinmedi. Roosevelt'e 18 Şubat'ta çektiği telde, Başkan'dan "SSCB'nin kaynaklarının içinde bulunduğu vahameti" anlamasını istedi. Sözlerini dikkatle seçerek, "SSCB'ye verilen borcu kullanan Sovyet kurumlarının, ABD'den satın alınan silah ve malzemelerin, Sovyet limanlarına ulaştırılması açısından sıkıntıda olduğunu" ifade etti.[3] *Vojd*, ABD Donanması'nın sağladığı konvoyların, İngiltere'den Murmansk ve Arhangelsk'e kadar kullanılması yerine, Amerika'nın doğu kıyısından, Sovyetlerin Kuzey Kutup limanlarına dek, yol boyunca, yardım malzemesi taşıyan tüm gemilere sağlanmasını istiyordu.[4]

Roosevelt, Stalin'in şartlarına hemen rıza gösterdi. 1942 Mart'ında, Stalin'in ihtiyaçlarına en açık önceliği veren emrini yayınladı. Pearl Harbor'a rağmen, ABD Denizcilik Komisyonu eski üyesi, yeni "Harp Nakliyatı İdaresi"nin başı Amiral Emory S. Land'in, "Diğer hususlara bakmadan, ticari gemileri Latin Amerika ve Karayipler rotalarından döndürerek sevkiyatta ilk önceliği Rusya'ya vermesini" istedi. Başkan, ayrıca Ödünç Verme-Kiralama'nın yöneticilerinden, tedarikten sorumlu Donald Nelson'ın, "Savaş programımızın diğer parçalarının herhangi birine... etkisini düşünmeden," Rus sevkiyatlarına öncelik vermesini emretti. Hopkins'e göre başkan sadece "yeteri kadar gemi toplayın" demişti ve 1942 Mart'ı için hedef elli gemiydi.[5]

---

2 Roosevelt'ten (Kuybişev'deki Thurston ve Molotov aracılığı ile) Stalin'e, 11 ve 13 Şubat 1942, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 363, list' 86-87, 92-93.
Standley için: *Admiral Ambassador to Russia*, s. 129.

3 Stalin, birkaç kez Ödünç Verme-Kiralama yardım sevkiyatları hakkında "satın alma" ifadesini kullanmış ve düzeltilmişti. Churchill, 4 Eylül 1941'de kendisini, "'Satın alma' ifadesini kullandınız. Meseleyi hiç maddi açıdan ele almadık ve ödemeyi aklımıza bile getirmedik." diye uyarmıştı. Roosevelt, İkinci Protokol müzakerelerinde, amacının "Anlamsız, saçma fiyat etiketini ortadan kaldırmak" olduğunu, yani Stalin'e Hitler'le savaşında ihtiyacı olan her şeyi bedelsiz vermek olduğunu dile getirmişti.

4 Churchill'den Stalin'e, 5 Eylül 1941; Stalin'den Roosevelt'e (İngilizce çevirisi), 18 Şubat 1942, Pechatnov & Reynolds, *Kremlin Letters*, s. 43-44, 85-86'da çoğaltılmış kopyaları mevcuttur.
"...anlamsız, saçma dolar işaretini ortadan kaldırmak," Jones, *Roads to Russia*, s. 95'te alıntılanmıştır.

5 *A.e.*'de ve Coakley & Leighton, *Global Logistics and Strategy 1940-1943*, s. 556'da alıntılanmıştır.

Bunlar öylesine söylenmiş boş sözler değildi. Hopkins ve Land, Stalin'in ihtiyacını karşılamak üzere Roosevelt'in istediği hedefe ulaşamasa da, kırk üç gemi göndermeyi başardı. 1942 Nisan'ında ABD'nin yetmiş dokuz adet yük gemisi denize açıldı. Neredeyse hepsi Murmansk ve Arhangelsk'e gidiyordu. Stalin'in askerî ve savaş sanayiine dair aşırı isteklerinin İzlanda kıyılarında trafiğe yol açması; gemileri, Alman destroyer ve u-botları için açık hedef hâline getirdi. Mart sonuna dek on dört gemi batırıldı, nisanda bu sayı tavan yaptı ve Müttefiklerin on dokuz ticari gemisi okyanusun dibini boyladı.[6]

Müttefik kaptanlarının karakteristik cesareti ve rotanın dehşeti, yetmiş altı kişilik mürettebatı olan İngiliz silahlı nakliye gemisi *Empire Starlight*'ın kaderini belirleyecekti. 3-7 Nisan arasında *Luftwaffe*'nin aralıksız akınlarına maruz kalan *Empire Starlight*, kıymetli yükünü Murmansk limanında boşalttı, 9 Nisan'da tamir için daha güvenli bir limana taşındı, 13 Nisan'da tekrar bombalandı, yine tamir için güvenli limana çekildi, 23 Nisan'da denize dönse de üç gün arka arkaya bombardımana maruz kalıp tamir edilmek üzere Murmansk'a demirledi ve orada da elli altı kez daha bombalanarak nihayetinde 1 Haziran'da, Kuzey Kutup Denizi'nin derinliklerine gömüldü.[7]

Stalin'in umurunda değildi. Roosevelt ve Churchill'in, *Arcadia*'da, Japonlarla savaşın Rusya'ya sevkiyatları yavaşlatmayacağı sözüne rağmen Stalin, Amerikalı ve İngilizlerin kilit nitelikli müttefiklerinden biri olan Polonyalıları aşağılamak için Pearl Harbor'u bahane etti. Churchill'e sus payı olarak çalışma kamplarında bulunan, askerî deneyimi olan Polonyalı tutukluları serbest bırakmayı kabul etti. Bu askerlerden Lubyanka'da gaddarca sorgulanmış General Wladyslaw Anders komutasında, üç piyade tümeni oluşturulacaktı. Stalin, Molotov'dan Beria'ya, 1939'da ele geçirilmiş Polonyalılardan Gulag kamplarında hâlâ yaşayan kaç tane kaldığını sormasını istedi. 12 Ağustos itibarıyla sorunun cevabı 391.575 idi. Sıhhati ve kuvveti değişik safhalarda olan Polonyalıların, ustalığını koruyan 16.647'si, Sovyet yönetimindeki askerî birimlerde, Anders komutasında savaşmak üzere gönüllü oldu. Aralarında 527 kadın da bulunuyordu. Polonyalıların sadakatine

6 Coakley & Leighton, *Global Logistics and Strategy 1940-1943*, s. 557-558; Jones, *Roads to Russia*, s. 89.

7 Bernard Edwards, *The Road to Russia: Arctic Convoys 1942*, s. 67-77.

güvenmeyen Stalin, Anders'in tümenlerini, İran'ın güney limanlarını işgal eden İngilizlerin yanına postalanmasında ısrar etti. Churchill de razıydı. Churchill'in Roosevelt'in de desteğini aldığı tek isteği, tümenler İran topraklarına varana dek beslenme ve ikmallerini Stalin'in üstlenmesiydi.[8]

Stalin, General Anders'e, Amerika ve İngiltere Japonya ile savaşta olduğuna göre artık Polonyalı tümenlerini, SSCB sınırlarında dahi beslemeyeceğini söyledi. Stalin'in Polonyalı subaylara vahşi husumeti düşünüldüğünde şaşırtıcı olmasa da kararın altında yatan düşünce niyetini açığa vuruyordu. 8 Mart'ta Anders'e şöyle dedi: "Amerikalılar bir milyon ton tahıl taahhüt etmişlerdi. Japonlarla savaştan dolayı... yüz bin ton kadar verdiler." *Vojd*'un sonradan kabul ettiği gibi, "Ukrayna'yı [Almanlara] kaybettiğimizden" SSCB dahilinde tahıl kalmamıştı.[9]

Hâliyle, SSCB'nin ekonomik durumunun aciliyetini vurgulamak üzere, Roosevelt'e program kapsamında gelen yardımların yetersizliğinden dem vurmakta haklıydı. Kuzey Atlantik rotasında büyük kayıplar veren İngiliz ve Amerikalılar, cömert ve cüretli idi. Mamafih, yardımların Rus tarafının eline geçen miktarı hayal kırıklığına uğratacak kadardı ve Sovyet liderlerince, Alman ordularıyla doğrudan çarpışmalarının ucuz bedeli olarak görülüyordu. Stalin, "Balkanlarda bir yerde yahut Fransa'da, ikinci cephe" fikriyle ilk kez, 3 Eylül 1941'de, Amerikalılar savaşa girmemişken Churchill'e yaklaştı. Churchill bu isteği ekarte etmek için, Stalin'e yollanan silahların bedelini ödetmedi; Sovyet limanlarını silahlandırmak ve savunmak üzere, Kraliyet Donanması'ndan konvoylar görevlendirmek için büyük çaba gösterdi. İngilizlerin insanüstü eforunun Churchill'e tek getirisi, Stalin'in ikinci cephenin açılmasını 1942 boyunca, Müttefiklerin gemi kayıpları zirvedeyken dahi, daha gür bir sesle talep etmesi oldu. *Vojd*, tam da bu sebepten dolayı, Müttefikler üzerinde Avrupa'da ikinci cepheyi açmaları için baskı kurmak üzere Molotov'u, 1942 Mayıs'ında, ABD Başkanı'nı ikna etmeye Washington'a yolladı.[10]

8 Hopkins'ten Harriman'a, 24 Eylül 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.
Beria'nın kamplarındaki Polonyalıların ve gönüllü olanların sayıları için bkz., Beria'dan Molotov'a, 1 Ekim 1941, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1285, list' 80-84.

9 Stalin'den Anders'e, 8 Mart 1942, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 357, list' 1-15.

10 Churchill'den Stalin'e, 5 Eylül 1941, Petchatnov & Reynolds, *Kremlin Letters*, s. 44.

Stalin'in hakkını yememek gerek, Roosevelt kendisi kaşınmıştı. Başkan, 18 Mart'ta Churchill'e, "Açıkçası, Stalin'i sizin Dışişleri'nden de, benimkinden de daha iyi idare edebileceğimi söylediğimde alınmayacağınızı biliyorum. Sizin yönetici kadrodaki herkesten nefret ediyor. Beni yeğliyor, umarım böyle de devam eder." diye yazdı. Bu kibirli hâletiruhiyenin etkisinde, generallerine ya da Churchill'e danışmadan, 11 Nisan'da Stalin'le irtibata geçti: "Silahlı kuvvetlerimizden, batı cephenizdeki ciddi durumu rahatlatmak üzere istifade edebileceğimiz bir askerî teklifim var." diye yazdı. Roosevelt'in 29 Mayıs'ta Molotov'a söylediği, "1942'de SSCB'ye yardım etmek için fedakarlıklarda bulunmak gerek." sözüne inandığı için *Vojd*'un suçu yoktu. Başkan şunu da ekledi: "Bir Dunkirk daha yaşayıp 100.000-120.000 kayıp daha vermek zorunda kalabiliriz." Avrupa'nın Manş kıyılarında bir amfibi harekâtının, başarıya ulaşmasını beklemediğini dile getirmiş oluyordu. Roosevelt, Molotov'dan Stalin'e, "Bu yıl ikinci cephenin açıklamasını beklediklerini" iletmesini istedi. Başkan'ın tek şartı, Stalin'in Ödünç Verme-Kiralama yardımı taleplerini azaltmasıydı. Böylece ABD konvoyları, Avrupa'yı beklenen Müttefik işgaline hazırlanması için İngiltere'ye malzeme taşıyabilirdi.[11]

Roosevelt'in, Molotov'un ilk Washington ziyaretinde, pervasızca verdiği ikinci cephe sözü, haklı olarak kötü anılıyor. Stalin, gelecek dönemde Başkan'ın "ikinci cephe" sözünü anımsatarak, Müttefikleri, taahhütlerini yerine getirmemekle suçlayacaktı. Roosevelt'in Churchill'e danışmadan bu sözü vermesi, ABD-İngiliz ilişkilerini de gerecekti. Rusya'ya dönüş yolunda 10 Haziran'da Londra'ya uğrayan Molotov, Başbakan'a, Roosevelt'in tuhaf "ikinci Dunkirk" sözünü iletti, Churchill'in cevabı, "Saçma sapan işlere girişerek savaşı kazanamayız," oldu. Stalin'in, Avrupa'da ikinci cephe açılmasının tamamen reddinden rahatsız olacağını bilen Churchill, Roosevelt'in elini görüp bahsi arttırarak *Vojd*'a, Müttefikler "Bir milyonun üzerinde asker ve ihtiyaç duyulan hava kuvvetlerini ihtiva eden işgal kuvvetlerini toplar toplamaz, 1943'te, İngiliz ve Amerikan kuvvetlerinin Avrupa kıtasında tam tekmil işgal başlatacağı" sözünü verdi. Böylelikle Roosevelt'in, Stalin'in ağzına bir parmak bal çalma girişiminin Churchill'in de

11 *A.e.*, s. 95-97, 116-117'de alıntılanmıştır.

kesenin ağzını açmasına yol açmasıyla Anglosakson devlet başkanları, Stalin'e gerek 1942 gerekse 1943 için, tahsil edilmesi mümkün olmayan çekler yazmış oldu.[12]

Bu "ikinci cephe" sözlerinin zamanlaması manidardı. Zira, Sovyetlere Ödünç Verme-Kiralama yardımı taşıyan, 21 Mayıs'ta İzlanda'dan yola çıkan *PQ 16* kodlu konvoyun akıbeti, Danimarka Boğazı'ndan geçerken *Luftwaffe* ve u-botların taarruzuna uğramasıyla, 35 geminin %20'sine tekabül eden yedisinin okyanusun dibini boylamasıyla sonlandı. Daha ağır silahlarla donatılmış *PQ 17*'nin durumu daha vahimdi. İzlanda'dan 27 Haziran'da yola çıkan konvoyun 36 gemisinden 25'i batırıldı ve Amerika'dan gelen 594 tankın 430'u, 297 uçağın 210'u, 4.246 kamyonetin 3.150'si dahil, 100.000 ton malzeme imha edildi. Sevk edilen araç gereçlerin 131.716 tonu, son iki konvoyda olmak üzere toplam dörtte üçü kadarı yitirildiğinden, Roosevelt ve Churchill, 1942 Temmuz'u itibarıyla kuzey rotasını kullanmaktan geçici olarak vazgeçecekti. Gönderilen sevkiyatların Sovyetlerin eline geçmeden imha olması ve bunun cephedeki yankılarını göz önünde bulundurarak iki devlet adamı da Stalin'e Hitler'i mağlup etmeye kararlı olduklarına dair güvence verme zorunluluğu hissediyordu.[13]

Yine de bu, Stalin'e gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımının tamamen kesilip atıldığı anlamına gelmiyordu; yalnızca farklı rotalardan sevk edilecekti. Vladivostok, Avrupa'daki muharebe alanlarına Arhangelsk kadar yakın olmasa da Pasifik'ten izlenen rota çok daha emniyetliydi. Zira Japonya, Amerikan malzemelerini SSCB'ye taşıyan gemileri taciz etmiyordu. 1942'nin Haziran'ına dek, Vladivostok'a 412.106 ton malzeme taşıyan 76 gemi hasarsız ulaştı.[14]

Çok daha uzun vakit alan, Ümit Burnu'ndan geçen rota kullanılmadığı takdirde, Akdeniz'deki Alman u-botlarıyla karşı karşıya kalınan Atlantik-Basra Körfezi rotası, Pasifik kadar güvenli olmasa da İran, Rus cephelerine nispeten yakındı. 1 Eylül 1941'de ABD hâlâ tarafsızken İran, kuzeyden İngiltere ve güneyden SSCB tarafından işgal edilmiş; Kızıl Ordu ile NKVD Tahran'ı, Kraliyet Hava Kuvvetleri de Buşehr ve diğer Körfez limanlarını ele geçirmişti. Bu enteresan müşterek işgalin

12 *A.e.*, s. 118-119'da alıntılanmıştır.
13 Jones, *Roads to Russia*, s. 104-107.
14 *A.e.*, s. 112-113.

o günkü amacı, *Wehrmacht*, Bakü'yü ele geçirdiği takdirde[15] Stalin'in İran'ın petrol kaynaklarını kullanabilmesini sağlamak olsa da, Rusya'ya gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımının sevkiyatı için, Müttefik işgali altındaki İran'ın önemi, özellikle de kuzey rotasında verilen zayiat zirvede iken, 1942 itibarıyla gittikçe artıyordu. 1942 Mayıs ve Haziran'ında, Amerikalıların Sovyetlere malzeme taşıyan 21 ticari gemisi, İran'a doğru yola çıktı.[16]

Basra Körfezi rotası da güllük gülistanlık değildi. Stalin, en başında bu rotaya "İran demiryolları ve otoyollarının yetersizliğinden dolayı", haklı olarak karşı çıkmıştı. 1941-1942 kışı boyunca Amerikalı ve İngiliz mühendisler, rıhtım, iskele ve mendirek inşaatı; draftı derin gemilerin limanlara girebilmesi için denizde taraklama, vinçlerin kurulması, yol inşaatlarının tamamlanması ve havaalanlarının yüksekliğinin ayarlanması gibi işlerde çalıştı. Görev yerine gitmeden, 1942 Nisan'ında Körfez'e uğrayıp bölgeyi teftiş eden ABD'nin yeni Sovyet Büyükelçisi Amiral Standley, "Birçok geminin yükünü boşaltmak için iki-üç hafta kıyıda demirlemiş vaziyette boş boş beklediğini, bazılarının da İngiltere hâkimiyetindeki Hindistan'ın uzak batısındaki Karaçi'ye yönlendirildiğini" gözlemledi. Standley, "*Tomahawk* ve *Bell Aircobra* avcı uçaklarının ekseriyetinin günlerce limanda öylece beklediğine ve kumla kaplandığına" dikkat etti. Amerikan yapımı *A-20* ve birkaç *B-25* gibi daha uzun menzili olan bombardıman uçakları da, gemilerde yer kazanmak için Atlantik'ten Kuzey Afrika'ya uçuruluyor, ancak çoğu yolculuktan dolayı yıpranmış halde menzile varıyordu. Rus müfettişlerin, Amerika'dan gelen bir sürü savaş uçağını gelir gelmez kontrol ettiklerinde "motorda kum bulunca" huduttan geri çevirmesine şaşmamak gerek.[17]

15 İngiltere, 1941 Ağustos'unda Transkafkasya'daki petrol kuyuları ve rafinerileri imha etmek için yıkım ekibi yollamayı teklif etmiş; bu şüpheli öneriye Stalin, 1940'ta yaşanan "Massigli Kaçamağı'nı" göz önünde bulundurarak olumlu yaklaşmamıştı. Zira o dönemde düşman olan İngilizler, Sovyet semalarında hava bombardımanı tatbikatları yapmaktaydı.

16 *A.e.*, s. 107.
İran'ın İngiliz-Sovyet işgali için bkz., Dzhamil Gasanly [Jamil Hasanli], *SSSR-Iran: Azerbaijanski krisis i naçalo holodnoy voinyi*, s. 18-29.
İngilizlerin Sovyetlerin Kafkas petrol yatak ve rafinerilerini imha etme teklifi için bkz., Moskova'da bulunan Cripps'e gönderilen Dışişleri Bakanlığı pusulası, 12 ve 15 Ağustos 1941, PRO, FO 371/29595.

17 Jones, *Roads to Russia*, s. 110-111.

Sovyetlerle yapılan Ödünç Verme-Kiralama programı gibi devasa bir nakliye operasyonunda, hâliyle Stalin'in adamlarının taleplerinin zamanında ya da gıcır gıcır ulaşması mümkün değildi. Buna rağmen yeteri kadarı, 1942'de Stalin'in sendeleyen ordularının yardımına yetişebildi. 1941 Aralık'ında, Almanların Moskova eteklerinde geri püskürtülmesiyle gelen ani bir özgüven dalgası etkisinde olan Stalin, merkezi cephe ve kuzey cephesinde bir dizi karşı taarruz emri verdi, ancak saldırıları kısa sürede durma noktasına geldi. Bazı bölgeler ele geçirilmiş, *Wehrmacht*'ın birkaç birliği Demyansk ve Holm yakınlarındaki ceplerde sıkıştırılmış olsa da Almanlar direniyor ve Kızıl Ordu'ya ağır zayiat verdiriyordu. Kızılların, sadece Moskova'nın batısındaki "Rjev-Vyazma" bölgesinde 272.000 askeri ölü ya da sağ ele geçirildi. Jukov'un taarruzları nisanda *rasputitsa* selleri ile felç olana dek, diğer taarruzlarda da 210.000 personel yitirildi. Kış koşulları, Moskova muharebelerinin ikinci raundunda verilen kayıpların bir kısmını açıklasa da Jukov, elinde yeteri kadar zırhlı araç olmamasından yakınıyordu. Kış harekâtının faturasını çıkarırken, "Cephe komutanlarımızın elinin altında, kesin zafer kazanacak mahiyette taarruz harekâtı düzenleyecek kadar mekanize ve tank birliği yoktu." diyordu. Stalin'in savaş öncesindeki devasa tank stoku, Almanların 1941 taarruzlarında büyük ölçüde yok edilmişti. 1942 Şubat ve Mart'ı itibarıyla Ödünç Verme-Kiralama yardımları da bu hayati eksikliği henüz telafi edememişti.[18]

Jukov'a göre, daha güneyde bulunan Kırım'daki mevkidaşlarının işinin de çok iyi gitmemesi, Jukov'un taarruz harekâtlarını etkileyenin, merkezi Rusya'nın yoğun karlarından ziyade yeterli sayıda zırhlı araç bulunmaması olduğu iddiasını destekliyordu. 1941 Kasım'ının ortasında Kerç'in fethinden sonra Sivastopol'daki kale dayanmış olsa da, yarımadanın büyük çoğunluğu Almanların eline geçmişti. Kerç'teki komutan Mareşal G. I. Kulik kovulduktan sonra; Stalin, yerine Transkafkasya Ordusu'ndan General D. T. Kozlov'u geçirdi. Kozlov, 1941 Aralık'ının sonlarında 40.000 kişilik bir amfibi kuvveti Kerç Boğazı'ndan batıya geçirip Kırım Yarımadası'nın doğu yakasında, Kerç ve Kefe'de karaya çıkararak cüretli bir hamle yaptı, Almanları hazırlıksız yakaladı. Boğaz, ocakta donduğunda Kozlov, amfibi kuvvetini

18 Jukov, *Vospominaniya i razmyişleniya*, c. II, s. 277.
Bu harekât hakkında bilgi almak için bkz., Stahel, *Retreat from Moscow*.

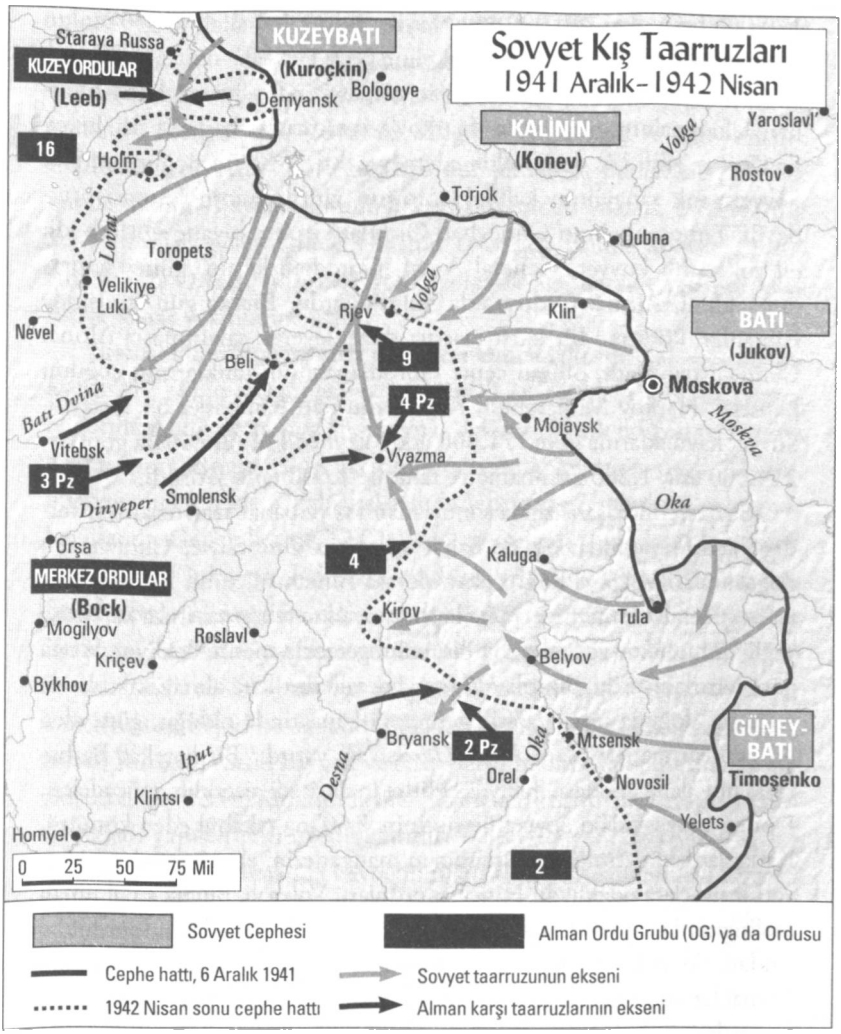

buz üzerinde takviye ederek, neredeyse 260.000 kişilik yeni bir Kırım Ordular Grubu'nu meydana getirdi. Ancak elinde 350 tank ve birkaç kamyon vardı. Doğru düzgün hava desteği yoktu; 1942 Mart ve Nisan'ında boşa çıkan taarruz girişimlerinde, ileri doğru hamle yaptıklarında *Luftwaffe* tepelerine bomba yağdırıyordu. Mayısa gelindiğinde Kozlov'in güçleri, neredeyse tamamen imha edilmiş vaziyetteydi;

170.000'i esir olan 240.000 asker kaybedildi, 1.100 silah ve 350 tankın 250'si, hasarsız olarak Almanların eline geçti.[19]

Timoşenko, 12 Mayıs 1942'de nispeten daha iyi şartlarda bulunan Ukrayna'nın güneyinde, Harkov'a taarruzunu başlatsa da, Jukov ve Kozlov gibi, bir netice elde edemeyecekti. *T-34*'ün doğum yeri ve Sovyet tank sanayiinin kalbi Harkov'un yitirilmesinin faturası ortadaydı. Timoşenko'nun Güneybatı Ordular Grubu, piyade ağırlıklı idi; en çok zırhlı kuvvet, General A. M. Gorodianski'nin, güney kanattan saldıran Altıncı Ordusu'nda bulunuyordu. Birkaç gün içerisinde Almanlar, korkunç bir karşı taarruz düzenleyerek savunmasız Altıncı Ordu'yu parçaladı, oluşan cepte Gorodianski'nin tanklarının çoğunu hapsetti. Harkov Muharebesi, Kızıl Ordu için bambaşka bir faciaydı. Sovyet kaynaklarına göre 171.000 asker kaybedildi; Almanlara göre ise, 214.000 esir, 1.200 zırhlı araç ve tank ile 2.600 tank yitirildi.[20]

Sovyetlerin başarısızlıkla sonuçlanan kış ve bahar taarruzlarının verdiği hasarın yanında, bir de bahar sellerinin dinmesiyle, Ukrayna'nın doğusundan Volga'ya doğru akan devasa Alman hücumu başladı. Hitler'in generalleri, merkezi cephede Moskova'dan tekrar taarruza kalkmayı yeğliyordu. Jukov ve Stalin, bu ihtimalin gerçekleşmesini bekliyor ve ona göre hazırlanıyordu. Ancak *Führer*, generallerini kale almayarak, varını yoğunu "doğuda nihai zaferi" getireceği kanaatinde olduğu, güneyden iki aşamalı taarruz planı *Mavi Harekât*'a[21] yatırdı. Bu harekât Barbarossa'nın daha modern haliydi. Hitler'in iktisadi özerklik mücadelesi, Donets havzasındaki Sovyet üretiminin %60'ına tekabül eden kömürü, Kafkaslardaki petrolü ve Gürcistan'ın manganezini ele geçirmek gibi hayati ihtiyaçlara odaklıydı. Hitler'in orduları, Volga'yı, büyük sınai liman Stalingrad'dan geçerek hâlihazırda Ukrayna'yı ellerinde bulundurduklarından, Sovyetler Birliği'ni Kafkasların ve Hazar havzasının ekonomik kaynaklarından mahrum bırakmış olacaktı. Stalingrad tek başına muhteşem bir ganimet olacaktı. Kent, *T-34* tankının üretildiği 264 No.lu Fabrika'ya ev sahipliği yapıyor, Sovyet tanklarının %20'si, traktörlerin %27'si, çeliğin %4'ü ve mühimmatın %7'si burada üretiliyordu.[22]

19 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 139-141.

20 *A.e.*, s. 141-146.

21 Alm. *Operation Blau*. (ç.n.)

22 "Orientierung über die wehrwirtschaftliche Bedeutung der besetzten und im Bereich der Kampfhandlungen liegenden russischen Gebiete," 24 Kasım 1941, BA/MA, RW 4/ v. 889.

Feldmareşal Fedor von Bock komutasındaki Güney Ordular Grubu, 28 Haziran 1942'de Kursk ve Azak Denizi arasındaki Don cephesinin bütününde, harekâtı başlattı. Toprak, panzerler için biçilmiş kaftandı. Bir gazeteci, "Göz alabildiğince zırhlı araç ve kamyonetler steplerde ilerliyordu." diye aktarıyordu. Almanlar, ilerledikleri her bir günde, Stalin'i hayati ekonomik kaynaklarından yoksun bırakıyordu. 22 Temmuz'a gelindiğinde General Friedrich Paulus komutasındaki Alman VI. Ordusu'nun ileri kolu, Volga'da Stalingrad'ın seksen kilometre kadar yakınlarına geldi.[23]

Stalin, Don cephesinden haberleri alınca çıldırdı. Yakında adı çıkacak 227 No.lu "çekilmek yok" emrini,[24] 28 Temmuz 1942'de komutanlarına tebliğ eden *Vojd*, "Ukrayna, Belarus, Baltık bölgesi ve Donets havzasının düşman eline geçmesinin, yalnız toprağın değil, halkın, buğday, metal, tesis ve fabrikaların da yitirilmesi" anlamına geldiğiyle hayıflandı. Generallerine, SSCB'nin "70 milyon vatandaşından, yıllık 362 milyon kilogramdan fazla tahıldan ve yıllık 10 milyon tondan fazla metal ürününden mahrum bırakıldığını" anımsattı. Almanlar, Kafkaslar ve Hazar'ın ganimetlerini ele geçirmeden evvel dahi, SSCB ile ekonomik açıdan başa baş hale gelmişti. Stalin'in, "Artık Almanlar karşısında ne beşerî ne de tahıl yedekleri konusunda avantajımız kaldı." itirafı, Rusların üstün kaynak ve rezervlerinin, önünde sonunda savaşın akışını değiştireceği iddiasında olan tarihçilerle çelişiyor. Savaş öncesinde hasadı yapılan tarım topraklarının %58'i Sovyetlerin elindeydi, 45 milyon hektarı hâlihazırda kaybedilmişti. *Vojd*, "Düşmanın eline geçen her bir toprak parçası, düşmanı güçlendirirken bizim savunmamızı zayıflatacak." diye uyardı. "Komutanların her biri, kaynaklarımızın sınırsız olmadığını idrak etmeli." vurgusunu yaptı. Artık kullanılacak parola belliydi: *Ni şagu nazad*. "Geriye doğru tek bir adım atılmayacak!"[25]

23 Beevor, *Stalingrad*, s. 75.
Ayrıca bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 155-157.

24 227 No.lu Emir, ricat eden subaylara karşı alınacak disiplin önlemlerini de arttırıyordu. Uygulamada ise Stalin'in, Taktiksel ricatlara izin verirken, 1941'dekinin aksine, çekilen komutanları görevden almamasından, Don ve Kafkaslar muharebelerini ne kadar ciddiye aldığı anlaşılıyor.

25 "Prikaz Narodnogo Komissara SSSR o zapreşçeni othoda s zanimaemiyih pozitsi bez prikaza i merah po ego obespeçeniyu" (227 No.lu emir), 28 Temmuz 1942, S. A. Gurov, v.d. *Stalingrad 1942-1943*, belge no. 101, s. 75-77.

Stalin'in ricatı yasaklayan emrine rağmen, belki de bu emir yüzünden, Alman hücumu 1942 Ağustos'unda hızlandı.[26] List'in A Ordular Grubu, Rostov-na-Donu'yu kuşattı ve Hitler'in Bakü ile Hazar hücumunu başlattı. Almanlar âdeta uçuyordu. 3 Ağustos'ta Stavropol fethedildi. List'in "*Edelweiss*"[27] tümeni, güneydoğu yönünde, Kuban havzasına doğru ilerledi. Kafkasların hemen kuzeyindeki hayati petrol rafinerilerine ev sahipliği yapan Maykop da, 10 Ağustos'ta Alman kuvvetlerinin eline geçti. Alman panzerleri, ağustos ortalarında, Terek Nehri üzerindeki rafineri kenti Grozni'ye yaklaşıyordu. Hemen ilerisinde bulunan, Gürcistan ve Kafkaslar'ın kapısı Ordjonikidze (eski adı Vladikavkaz) bulunuyordu. Almanlar bu hızla, eylülde Hazar'a ulaşmış, Sovyet petrol üretiminin dörtte üçünü ele geçirmiş olacaktı. General Paulus'un VI. Ordu'su, bu esnada çarpışarak Stalingrad'a ilerliyor, eylülün ilk günleri itibarıyla panzerleri, şehrin batıdaki kenar mahallelerine giriyordu.[28]

Bu iç karartıcı bir dizi mağlubiyet, Avrupa'daki savaşın ilk birkaç yılında görülen, Almanların taktik ve harekâtlardaki benzeri görülmemiş başarılarını tekrar gözler önüne seriyordu. Nihayetinde İngilizler, Rommel'in Kuzey Afrika çöllerindeki zırhlı tümenleri karşısında, Rusların Doğu Avrupa'daki hâlinden çok da parlak durumda değildi. Alman subay ve erleri, yılların deneyimiyle hareket harbi zanaatında usta olmuştu. Rakipleri ise arkalarından nal topluyordu.

Emrin tartışması ve manası için, bkz. A. N. Mertsalov & L. A. Mertsalova, *Stalinizm i voyna*, s. 339, b.a.

Tarım alanlarının %58'i hakkında, Werth, *Russia at War*, s. 624.

Bir Alman subayının eşine yazdığı 7 Ağustos 1942 tarihli mektup: Ed. Dietrich & Ebert, *Nach Stalingrad: Walther von Seydlitz' Feldpostbriefe*, s. 219.

26 Stalin'in 28 Temmuz emri *Wehrmacht*'ın eline geçtikten sonra, ekonomik kaynakları kaybettiklerine dair yakınmaları, Almanların moraline ilaç gibi geldi. Bir subay 7 Ağustos 1942'de eşine, neşeyle, "Ruslar 70 milyon insanın yaşadığı bölgeleri ve 45 milyon hektar tahıl kaybetmişler!" diye yazmıştı. Subay, mektubuna şöyle devam ediyordu: "Yakında da Kafkaslar'da petrol üreten bölgeleri art arda kaybedecekler. Önce Maykop, sonra Grozni, en sonunda da muazzam Bakü!"

27 Alm. *Soylu Ak*. Alplar ve Karpatlar'a özgü; Romanya, Avusturya, Bulgaristan, Slovenya ve İsviçre'de ulusal sembol hâline gelmiş beyaz bir çiçek türü. 1907'de Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, dağcı birliklerini kurarak Edelweiss adını vermişti. Bu isim, I. Dünya Savaşı'nda Alman dağcı birliklerine cesaretlerinden dolayı takdim edildi. Günümüzde hâlâ Avusturya, Fransa, Slovenya, Polonya, Romanya ve Almanya'nın dağcı komandolarının nişanıdır. (ç.n.)

28 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 157-159.

Ancak Almanlar da düşmanları da, beslenecek kaynakları olmadığı takdirde yenilmez değildi. 1942 yılında Doğu Cephesi'ndeki gidişatı belirleyici unsur, savaşın muharebe düzeni idi, bu da sabit değildi. Yılın ilk yedi ila sekiz ayı boyunca *Luftwaffe*, Sovyet hava sahasına hâkimdi; Alman zırhlı tümenleri de en zayıf hallerinde dahi eşitliği elde ediyor,

çoğu kez de Kızıl Ordu'nun tükenen tank stoku karşısında üstünlüğünü koruyordu. Ödünç Verme-Kiralama yardımları, dişe dokunur sayıda cepheye ulaşmaya başlayınca terazi, malzeme bakımından, Stalin tarafında ağır basmaya başladı.

Sovyetlerin Birinci Ödünç Verme-Kiralama Protokolü'nün sona erdiği 30 Haziran 1942 tarihi, önemli bir mihenk taşıydı. Roosevelt, son haftalarda protokoldeki hedeflerine ulaşmak için ellerinde ne varsa göndermelerini emretti; Churchill'e, İngilizlerin Orta Doğu Komutanlığı'ndaki tankları alıp, Basra Körfezi'nden, doğrudan Rusya'ya göndermesi hususunda baskı yaptı. Yerini alacak Amerikan tankları, İngilizlere daha sonra Atlantik üzerinden gönderilecekti. Protokol'ün 2.250 tank hedefine ulaşmak üzere 1942 Mart'ı itibarıyla, Amerika ve İngiltere'nin, ikmal hattında bulunan, benzinle çalışan hafif tanklarının neredeyse tamamı Stalin'e ayırıldı. Ödünç Verme-Kiralama yetkilileri, Stalin'e sevkiyatlarda da öncelik verdi. 30 Haziran'a dek gönderilenlerin arasında, 36.865 kamyonet, 6.823 cip, 400 keşif aracı ve 2.421 bot bulunuyordu. Tahıl ve mısır, süt tozu, tereyağı, et ve (Rus askerlerinin *Tusonka* eti olarak bildiği), kısa zamanda adı çıkan konserve et *Spam* gibi, yine 30 Haziran'a dek, 167.995 ton gıda maddesi de bolca gönderilenler arasındaydı. Amerika'da 1942 Ocak'ında üretilen telefon tellerinin tamamı ve sonraki aylarda üretilenin %90'ı da Stalin'e yollandı. 1942 yazı itibarıyla ABD'de üretilen sahra telefonlarının 56.445'i ve yaklaşık 614 bin kilometre telefon teli de SSCB'ye aktarıldı. Tüm bunların yanında, aynı tarihe dek *Kittyhawk*, *Bell Airacobra*, *Douglas A-20 Havoc* modellerinden 1.285 bombardıman uçağı da Sovyetlere teslim edildi. SSCB'ye sevk edilen bu ürünlerin en önemlisi, yarısı uçak yakıtı olmak üzere 300.000 ton rafine petroldü. Bu malzemelerin tümü, Kızıl Ordu eline geçer geçmez kullanılamasa da, cepheye 30 Haziran'a kadar gönderilmiş olmaları, yaz sonu ve sonbaharda yapılacak muharebelerde fark yaratacaktı.[29]

Almanlar *Mavi Harekât*'ı başlatırken, Kızıl Ordu'nun temmuz başlarında Gorkiy'de savaş pozisyonuna geçen motorize ve mekanize birliklerinin anlık durumu, Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının Stalin'in ordularına nasıl hareketlilik kazandırdığına dair ipucu veriyor.

29 *A.e.*, s. 86-87, 224, 232-233, Ek A, 1 No.lu Tablo.
Birinci Protokol'ün icrasına dair daha fazla bilgi için bkz., Coakley & Leighton, *Global Logistics and Strategy 1940-1943*, s. 559-563.

Moskova'nın 420 kilometre kadar doğusunda bulunan Gorkiy, 1941 Temmuz'u itibarıyla *T-34* üretiminin bir kısmı oraya kaydırıldığından, harp sanayiinde önemli bir merkez olmasının yanında, yeni motorize birliklerin eğitim bölgesi idi. 44 adet, Kanada üretimi *MK-3 Valentine* tankı, 15 adet Ford kamyonu, 4 adet *Studebaker*'ı kamyonu bulunan 119. Tank Tugayı, 1 Temmuz 1942'de Gorkiy'de kuruldu. Onunla beraber kurulan 153. Tank Tugayı'nın ise, Amerikan yapımı 24 orta *M-3*, 27 hafif *Stuart* tankı; 41 *Dodge*, 17 *Ford* ve dört *Studebaker* kamyoneti bulunuyordu. 190. Tank Tugayı'nın, 90 orta *Stuart M-3*, 61 hafif *M-3* tankı ve yedi *Ford* kamyonu vardı. 194. ve 196. tugaylar, daha "İngiliz usulünden idi;" 194. Tugay'ın hizmetinde 11, 196. Tugay'ın ise 44 İngiliz yapımı *Matilda MK-2* orta tankı mevcuttu. 194. Tugay'ın hizmetinde, *Matilda*lara ek olarak *MK-3 Valentine* modelinden dokuz tank daha bulunuyordu. Bu tugayların kamyonetleri de Amerikan malıydı. 15'i *Dodge*, 10'u *Ford*, dördü de *Studebaker* idi.[30]

Uygulamanın bir seferlik olmadığını gösterircesine ertesi hafta, benzer kuvvette ancak bu kez Amerikan tankı ağırlıklı tugaylar oluşturuldu. 8 Temmuz'da kurulan 134, 154 ve 193. tank tugaylarının her birinin kullanımına, 21 orta *M-3 Stuart*, 32 hafif *M-3 Stuart* tank verildi. Sovyet propagandacılarının ileriki dönemdeki iddialarına bakılmaksızın, bu modellerin çoğunun yedek parçası, bir kısmının da filtresi olmamasına rağmen, *M-3 Stuart*ların, Kızıl Ordu'nun motorize kuvvetlerinde önemli bir yer edindiği açıktı.[31]

Ödünç Verme-Kiralama programı kapsamında gönderilen uçaklar, Sovyet Hava Kuvvetleri'ne takviye sağlıyordu. Sovyet Devlet Savunma Komitesi 22 Haziran 1942'de, Almanlardan büyük bir saldırı beklendiği esnada, Moskova cephesindeki *VVS* komutanlarına, tüm pilot ve eğitmenlerin, "Sovyet Hava Kuvvetleri hizmetine giren ve devamı beklenen... Amerikan *Boston-3* ve *B-25* bombardıman uçaklarının gelişine" hazırlanması gerektiğini bildirdi. Batı Cephesi'ndeki *VVS* komutanlarına, temmuzda yüzlerce İngiliz avcı uçağının hizmete

30 "Svedeniya o hode formirovaniya ABT çastey i soedinenni pri Gor'komskom avtobronetankovom tsentre po sostoyaniyu na 1 iyulya 1942 g.," TsAMO, fon 38, opis' 11353, korobka 3814, list' 290.

31 "Svedeniya o hode formirovaniya ABT çastey i soedinenni pri Gor'komskom avtobronetankovom tsentre po sostoyaniyu na 1 iyulya 1942 g.," TsAMO, fon 38, opis' 11353, korobka 3814, list' 302.

alınması ile ilgili direktifler verildi. Her bir hava alayına 24'er *Hurricane* atandı. Ağustos ayında Amerikan yapımı *Kittyhawk*, *Mustang* ve hepsinden önemlisi *Airacobra*lar, "[Sovyetlerin] Stalingrad cephesindeki VIII. Ordu Hava Kuvvetleri'ne" entegre edildi.[32]

Sovyet liderleri, bunu unutmuş ya da hatırlamıyor gibi davranıyor olsalar da, 1942 yazında, Stalingrad ve Grozni'de çatışmaların harareti artmaya başladığında bu yardımların muharebe alanında ne kadar büyük rol oynadığının farkındaydı. Stalin 18 Temmuz'da Roosevelt'e, Kızıl Ordu'nun eline geçen 115 Amerikan tankı için teşekkür etti etmesine ancak dizelleri yeğlediğini söylemeden geçmedi. Açıklama olarak benzinle çalışanların, "düşman ateşi karşısında kolaylıkla tutuştuğunu" söyledi. Roosevelt, Stalin'i, beş gün sonra, Amerikalı mühendislerin mesele üzerinde çalıştığını söyleyerek yanıtladı. 18 Ağustos'ta ise Stalin'e, "Ağustos ayında 1.000 tank Rusya'ya doğru yola çıkacak" taahhüdünü verebildi. Gönderilecek bu tanklar, Sovyetlerin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmişti.[33]

Sovyet propaganda ustaları ve kendilerini kaynak göstermeye devam eden Batılı gazeteci ve tarihçiler, *T-34* gibi Rus tanklarının Amerikan ve İngiliz mukabillerine üstünlüğünden dem vururken Rus uzmanlar kendi aralarında, İngiliz-Amerikan tanklarının birçok olumlu özelliği olduğunda hemfikirdi. Kızıl Ordu'nun 1942 Ağustos'unda yaptığı bir çalışmaya göre, Amerikan yapımı *M-3 Stuart* modeli hafif ve orta tanklar, yüksek yoğunlukta ateş üretiyordu. *Stuart*'ın orta tankı, komutanın bakış açısından muhteşem görüşe sahipti; hafif *M-3* de üstün hareket kabiliyeti ile öne çıkıyordu. Hem hafif hem de orta *Stuart*lar, mürettebatın elverişli bir konuma yerleştirilmesi sebebiyle ve Sovyet modellerinin çoğundan daha sessiz olduklarından, düşmanı hazırlıksız yakalama şansının daha yüksek olması gibi özellikleri ile verimlilik açısından oldukça başarılı tasarlanmıştı. Tabii ki hiçbir model

32 Boston-3 ve B-25'ler için hazırlık: NKO direktifi, 22 Haziran 1942, TsAMO, fon 13790, opis' 20191, del' 6, list' 282.
Temmuzda İngiliz *Hurricane*lerin gönderilmesi: "Svedeniya o sformirovannyih i otravlennyih na front aviapolkah i o popolneni çastey VVS frontov za iyul' mesyats' 1942 g"; ağustosta Amerikan uçaklarının varışı: "Svedeniya o sformirovannyih i otravlennyih na front aviapolkah i o popolneni çastey VVS frontov s 1 po 31 avgusta 1942 g," TsAMO, fon 35, opis' 11285, korobka 1154, del' 516, list' 84-92, 164-168.

33 Stalin'den Roosevelt'e, 18 Temmuz 1942; Roosevelt'ten Stalin'e, 23 Temmuz ve 18 Ağustos 1942 (Rusça nüshaları), RGASPI, fon 82, opis' 2, del. 1107, list' 893-894, 901.

mükemmel değildi; Sovyet mürettebat, orta *M-3*'lerin dönüş yarıçapının büyük olduğu ve hafif modelin de orta modelin de, engebeli arazi şartlarında ve engellerle karşılaştığında zorluk çıkardığından şikâyet ediyordu. Enteresan bir şekilde bu zafiyet, İngiliz *Valentine* tankının avantajı hâline gelmiş, *T-34* ile ıslak, çamurlu topraktan geçme ve yol kenarlarındaki çukurları aşma testlerine tabi tutulduğunda, iki sınavında da *T-34*'e eş performans sergilemişti.[34]

Sovyetlerin satın alma görevlisi olan sabık köstebek General Belyaev, Amerikalıların zırhını öylesine derinlemesine incelemişti ki, Amerikalı seçkin muhabir Leland Stowe'un *Chicago Daily News* ve *New York Post*'taki yazılarında Amerikan tankları hususunda olumsuz yorumlarda bulunmasından gittikçe rahatsız oluyordu. Bolşevik propagandacılarının başı İlya Ehrenburg, Stowe'u yanına almış; Sovyet tank teknolojisinin üstünlüğü hakkında propaganda ile beslemişti. Belyaev, Amerikan tanklarını zorlu koşullarda hasara açık hale getiren hafiflikleri ve benzinle çalışan motorlarından kaynaklanan bazı dezavantajları haricinde, *Stuart M-3*lerin, "Dikkate değer ateşleme gücü, şanzıman ve motor tertibatının başarılı performansı, yeterli seyir mesafesi, başarılı hareket, manevra... ve görüş kabiliyeti" gibi elverişli özelliklerinin de bulunduğuna dikkat çekti. John Christmas adındaki Amerikalı bir tuğgeneralle yazışmasında, "Taret ve ön kısmının zırhının Sovyet *T-34* ve *KV*leri kadar kuvvetli olmasa da makbul olduğunu" ifade etti. "Amerikan yapımı tankların ülkemizde etkili olmadığı sonucuna varmak yanlış olurdu." diyen Belyaev'in Christmas'a mektubunun yayımlanmaması, Ehrenburg ve Stowe'nin ekmeğine yağ sürdü; ikili artık dillere pelesenk oldu, motorunda Amerikan yapımı "*Christie* süspansiyonu" olan *T-34*'ün, İngiliz-Amerikalı kapitalizmin ürettiği her şeye üstün olduğu rivayetini allayıp pullamalarına fırsat verdi.[35]

Değeri ifade edilmiş olsun ya da olmasın, Amerikan tankları Kızıl Ordu'nun cephedeki en acil ihtiyacı değildi. Stalin, 22 Ağustos'ta Roosevelt'e çektiği telgrafta, "ABD'den acilen mümkün olduğu kadar... ve

34 Sovyetlerin 14. Tank Tümeni tarafından Stavka'ya sunulan "gizli" test raporu, 17 Eylül 1942, TsAMO, fon 3212, opis' 2, del' 1, list' 60-61.
Amerikan Stuart tanklarına dair: "Otçet 92 Tbr AVGUST 1942 goda o premeneni AMERIKANSKIH tankov sredni i M-3 legkiy," yak. 1942 Ağustos'u, TsAMO, fon 3189, opis' 1, del' 5, list' 66.

35 Zaloga, *Soviet Lend-Lease Tanks of World War II*, s. 27'de alıntılanmıştır.

kuzey rotasından, en kısa zamanda... uçak, teçhizat ve kamyon gönderilmesini istiyoruz." diyerek listeyi sıraladı. Churchill ve Roosevelt, Stalin'in ricası üzerine kuzey rotasını açtı; 44 ticari gemi, destroyer ve yükü torpido olan 32 uçaktan ibaret *PQ18* konvoyu, 3 Eylül'de yola çıktı. *PQ18*, son derece kuvvetli eşlikçilerine rağmen ağır kayıplar verdi. On gemisi *Luftwaffe* bombardımanı ile, üçü de u-botlar tarafından batırılmıştı ve 44 geminin on üçünü kaybetti. Buna rağmen konvoy, 17 ila 21 Eylül arasında Murmansk limanına vardı.[36]

PQ18'in yola çıktığı hafta içerisinde, Sibirya'ya Alaska'dan hava yolu "*ALSIB*'in" açılmasının, konvoyun tehlikelerle dolu yolculuğundan çok daha uzun soluklu etkisi olacaktı. Stalin, başta Almanlarla savaşılan cephelere uzak olmasından dolayı itiraz etmiş olsa da, Hitler'in *Mavi Harekât*'ı başlatmasının ardından yaşanan, 1942 Temmuz'unun zor günlerinde, Amerikalıların Sovyet Uzak Doğu'suna inmemesi kaydıyla rıza gösterdi. Roosevelt, Amerikalı pilotların, uçakları Baykal Gölü'ne kadar götürmesini önerdiğinde, Stalin 1 Temmuz'da verdiği cevapta, kendi pilotlarının Fairbanks, Alaska'da "yükü teslim alacağını" bildirdi. Tam da Stalin'in istediği gibi, Amerikalı pilotlar *Douglas A-20* "*Havoc*" bombardıman uçaklarını, *P-40 Kittyhawk*'ları ve *Douglas C-47* nakliye uçaklarını Alaska'ya uçurdu, Sovyet pilotları orada kullanımı öğrenerek uçakları devralıp Rusya'ya götürdü. Sevk edilen ilk 143 uçak eylülde, 272'si de ekimde Fairbanks'e ulaştı. *Douglas* nakliye uçakları[37] gibi daha büyük modeller, ABD Hava Kuvvetleri kılavuzunda görüldüğü gibi, "uçak parça ve aksesuarları, kitap, dergi, matkap, çivi, cıvata, gazete, çizim ve taslaklar, ilaç ve diplomatik posta" dahil çeşitli kargo taşımada da kullanıldı. Alaska-Sibirya hattı sorunsuz işliyordu.[38]

Bu hattın kullanıma açılması, Sovyetler açısından hassas bir zamana denk geldi. Kızıl Hava Kuvvetleri, Kuzey Kafkaslar ve Stalingrad üzerindeki hava sahasının kontrolünü ele geçirmek için *Luftwaffe* ile

36 Stalin'den Roosevelt'e, 22 Ağustos 1942; Churchill'den Stalin'e, 6 Eylül 1942, Pechatnov & Reynolds, *Kremlin Letters*, s. 150-151'de kullanılmıştır.
PQ18'in yolculuğuna dair bkz., Jones, *Roads to Russia*, s. 145-150.

37 Sovyet komuta kademesi 1941 Aralık'ında öncelikli olarak Alman hatlarının ardına paraşütçüleri indirmek üzere Douglas C-47 talebinde bulunmuştu.

38 *A.e.*, s. 155-160.
Sovyetlerin Douglas nakliye uçağı talebi: D. Kazlov, Şamanin ve Tolbuhin'den Tiflis'teki Transkafkasya Komutanlığı'nda bulunan Generalnogo Ştaba'ya, 6 Aralık 1941, TsAMO, fon 215, opis' 1185, del' 24, list' 42.

Ödünç Verme-Kiralama Yardımı
Konvoylarının Rusya Rotası
150°
120°
90°
60°
30°
0°
30°
60°
90°
120°
150°
60°
30°
0°
30°
Arktik
Okyanusu
SOVYET KUZEY KUTBU
Doğu
Sibirya
Denizi
KUZEY RUSYA
Barent
Denizi
Norveç Denizi
Murmansk
Arhangelsk
PASİFİK
Yakutsk
Reykjavik
ALSİB
Moskova
Krasnoyarsk
Fairbanks
Nome
ALSİB
Whitehorse
Ft. Nelson
Edmonton
KUZEY KUTBU
PASİFİK
Seattle
Great Falls
New York
San Francisco
Atlantik
Okyanusu
Vladivostok
PASİFİK
Tokyo
Çongçing
Tahran
Abadan
CEBELİTARIK / AKDENİZ / SÜVEYŞ
Bombay
Pasifik Okyanusu
Pasifik
Okyanusu
Umman
Denizi
Singapur
BASRA KÖRFEZİ
Recife
Hint
Okyanusu

mücadele içindeydi. İngiliz Savaş Bakanlığı'nın 15 Eylül'de, Stalin'in Londra Büyükelçisi Ivan Mayski'ye, *Meşale Harekâtı*[39] yüzünden, Churchill'in sonraki konvoyda göndereceğine söz verdiği, Amerikalılardan Ödünç Verme-Kiralama yardımı olarak gelen 154 avcı uçağının sevkiyatından vazgeçileceğini, yerine 280 kamyonet gönderileceğini bildirmesi, Alaska'dan gelecek takviyelere ihtiyacı arttırdı. Churchill ve Roosevelt, temmuzda Avrupa'da o yıl ikinci cephe açamayacaklarından yerine bu harekâtı yapma kararı almıştı. Harekât kapsamında İngiliz ve Amerikan kuvvetleri, kasım ayında Fransızların elinde bulunan Kuzeybatı Afrika'ya iniş yapacaktı. Ne yazık ki, İngilizlerin taahhüt ettiği uçaklar, *Bell P-39 Airacobra* modeldi. *Kobruşka* adı verilen bu avcı uçakları, alçak irtifada yapılan it dalaşı ve düşman piyadesini alçaktan taramada başarılı olduğundan, birinci sınıf Rus pilotları arasında meşhurdu. Haberi duyan Stalin sinirden kudurdu, Mayski'ye 20 Eylül'de çektiği telgrafta, "İngilizlerin *Airacobra* meselesinde yaptıkları çok son derece küçük düşürücü. Bizim rızamız olmadan kargonun rotasını değiştirmeye hakları yok." diye çıkıştı. Stalin, Bell'in Buffalo, New York'taki montaj bandından çıkan her bir *Kobruşka* üzerinde hakkının olduğunu iddia ediyordu.[40]

Vojd, 3 Ekim'de Churchill'i durum hakkında bilgilendirdi: "Stalingrad bölgesinin durumu eylül başından beri kötüleşiyor. Almanlar havada 2'ye 1 üstünlük sağladılar." Stalin, "Hava Kuvvetleri'nin, silahlı kuvvetlerin geri kalanını koruyacak kadar avcı uçağı olmadığından" dem vurarak, Churchill'in 154 *Kobruşka*'nın sevkiyatını değiştirmesine dokundurma yaptı: "En cesur askerler dahi havadan desteği olmadan çaresiz kalırdı." Churchill'den, *Airacobra* olmazsa *Spitfire* yollamasını istedi. *Vojd*, İngiliz ve Amerikan avcı uçaklarının, Stalingrad'daki önemini vurgulamak için, Müttefiklerin Ödünç Verme-Kiralama yardımı taşıyan gemilerindeki "tank ve top malzemelerinin" miktarını azaltarak avcılara yer açmasını istedi. Stalin, Almanların Stalingrad ve Kuzey Kafkaslara hücumlarını savuşturabilmek için, aylık 500'ü Amerikalılardan, 300'ü İngilizlerden toplam 800 avcı uçağı istiyordu.[41]

39 İng. *Operation Torch*. 1942 Kasım'ında İngiliz ve Amerikalı askerlerin Vichy Fransa'sının elinde bulunan Fas ve Cezayir'e yaptığı çıkarma operasyonu. (ç.n.)

40 Pechatnov & Reynolds, *Kremlin Letters*, s. 155'te alıntılanmıştır. Airacobra'nın özelliklerine dair bkz., Blake Smirth, *Warplanes to Alaska*, s. 106, b.a.

41 Stalin'den Churchill'e, 3 Ekim 1942, *a.e*, 155-156'da alıntılanmıştır.

Stalin, Roosevelt'ten de bir o kadar talepte bulunsa da, Başkan'a Churchill'e karşı olduğundan daha nazik davranıyordu. 7 Ekim'de Başkan'a çektiği telgrafta, "Şimdilik tank, top, teçhizat, tabanca vesaire malzemeden vazgeçmeye razıyız. Ancak bu esnada ('*Airacobra*' gibi) modern avcı uçakların sevkiyatının arttırılmasına acil ihtiyacımız var... '*Kittyhawk*ların' Almanların elinde bulunan avcılara karşı hiç şansının olmadığını göz önünde bulundurmak zorundayız." diyen *Vojd*, sözlerini "Savaşta gördük ki, en cesur orduların dahi havadan saldırılara karşı müdafaa edilmediği takdirde eli kolu bağlıdır." diye tamamladı.[42]

Stalin, Sovyetlerin Amerika'dan gelen gıdaya duyduğu ihtiyacın boyutuna dair, o kadar dürüst değildi. 7 Ekim'de Roosevelt'e, Ukrayna ve Rusya'nın güneyinin kara toprak bölgesinin Almanların eline geçmesiyle yitirilen tarımsal üretim kaybını telafi etmek üzere, "2 milyon ton tahılın (buğday) ve mümkün olduğu kadar yağ, konsantre gıda, konserve et gibi yiyeceklerin 12 ay içerisinde nakledilmesi gerektiğini" yazdı. Roosevelt seve seve kabul etti. Hopkins ve ekibine, Amerika'nın batı bölgesindeki tüm demiryolu taşıtlarına Stalin için el koydurtup, Seattle, Portland ve San Francisco'dan, Sovyetlerin Uzak Doğu limanlarına sadece 1942'nin Kasım ayında dudak uçuklatacak miktarda, 112.000 ton gıda naklettirdi. ABD, 30 Haziran 1943'te yürürlüğe giren İkinci Protokol süresince, Stalin'in ordularına tahıl, konserve ve tütsülenmiş et, sosis, yağ, bitkisel ve katı yağ, konserve süt ve süt tozu, peynir tozu, yumurta, sebze, meyve, tuz, şeker, kahve, çay ve vitamin ihtiva eden 997.783 tonluk gıda sevk etti.[43]

Stalin, kamyonet ihtiyacını ise hiç gizlemedi. 7 Ekim mektubunda, Kızıl Ordu'ya aylık "8.000 ila 10.000" araç gerektiğini dile getirdi. Kısa zamanda ün kazanacak olan *Willys MB* ve *Ford GPW* dört çeker arazi "cipleri" ile *Studebaker* kamyonları, Rusya'ya 1942 itibarıyla ulaşmaya başladı. Kızıl Ordu, cipleri kendilerine ait 76 mm.'lik silahlar ile donatıp hemen sahaya sürdü ve bu araçlar, garlara uzak bölgelerdeki motorize kuvvetlerini ikmalde hayati önem arz etti. Rus şoförler, manevra

42 Stalin'den Roosevelt'e, 7 Ekim 1942, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 364.

43 *A.e.*; İkinci Protokol'e dair, Jones, *Roads to Russia*, Ek A, 1 No.lu Tablo.
1942 Kasım'ında Seattle, Portland ve San Francisco'dan Sovyetlerin Uzak Doğu bölgesine yapılan sevkiyatlar için bkz.: Wesson'dan Stettinius'a, 3 Kasım 1942 ve Stettinius'tan Lukaşev'e, 7 Kasım 1942, "Russia – Foodstuffs" başlıklı dosya, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.

kabiliyeti ve çok yönlülüğü sayesinde cipleri sevmişti. Eline geçirecek kadar talihli *Wehrmacht* komutanları da, "*Willys*"i, Alman muadili *Volkswagen* yapımı *Kübelwagen*'dan çok daha başarılı buluyordu. 30 Haziran itibarıyla Kızıl Ordu'nun eline geçen 36.865 kamyonet ve 6.823 cipe ek olarak, Sovyetlerin Stalingrad'ı izole edecek karşı taarruzuna hazırlandığı kasım ortasına dek, 25.000 ile 30.000 arası araç daha ulaştı. Sovyet kaynaklarına göre, motorize birliklerle kanatlardan yapılacak bu manevra için 27.000 kamyonet gerekiyordu. Bu noktaya kadar 70.000'den fazla *Studebaker*, *Ford*, *Dodge* kamyonetleri ve "*Willy*" cipi Sovyet limanlarına varmıştı. Hepsi faal olmasa da, Stalingrad'da konuşlandırılan miktarla karşılaştırıldığında ikiye katlıyordu. Hatta Alman genelkurmay subaylarından biri, eşine yazdığı, Stalingrad'dan 1 Aralık'ta uçakla postalanan mektubunda, "Cepheye sürülen yeni tugayların elinde bulunan motorlu araçların %50'si Amerikan yapımı" diyordu.[44]

Ödünç Verme-Kiralama kapsamında gönderilen tanklar, güneybatı cephelerinde de rol oynamaya başlamıştı. Sovyet LXVI. Ordusu, eylülün başlarında Stalingrad'ın kuzeyinde Almanların meşhur XVI. Panzer Tümeni'ne karşı çatışmada Amerikan yapımı *M-3 Stuart*ları kullanarak, Almanları Stalingrad'ın güney kanadından çekilmesine yol açtı. Onlarca İngiliz ve Amerikan tankı, 30 Eylül'de Stalingrad'ın güney tarafındaki Kotluban yakınlarında taarruzda kullanıldı, Sovyet *T-34*leri kadar performans gösteremese de, bir kez daha Almanların

44 Meisner'den "Lieber Engel'e", 1 Aralık 1942, BA / MA, RW 8/5 (Zustandsbericht der 29. Infanterie Div. / 6 Armee Korps, Stalingrad).
İkinci Protokol'e dair tahminler için bkz., Jones, *Roads to Russia*, Ek A, 1 No.lu Tablo. 1943 Nisan'ının sonuna dek 100.000 kamyonetin gönderildiğini doğrulayan muvakkat tahmin için bkz., Stettinius'tan Roosevelt'e, 10 Mayıs 1943, "Russia – Commodities General: January – July 1943" başlıklı dosya, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.
İkinci Protokol metni, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 315 No.lu kutu, 6 No.lu defter.
Stalin'in aylık 8.000 ila 10.000 kamyonet talebi: Stalin'den Roosevelt'e, 7 Ekim 1942, *a.g.e.*
Willys "ciplerinin" Sovyetlerce kullanımı için bkz.: Binbaşı Granovski ve tabur komiseri Potryasaev tarafından kaleme alınan direktif, 1 Ağustos 1942, TsAMO, fon 1257, opis' 1, del' 16, list' 171.
Studebaker kamyonetler için bkz., Podpolkovnik Svedşikov'un raporu, 26 Kasım 1942, TsAMO, fon 10877, opis' 1, del' 46, list' 193.
Amerikan üretimi dört çekerlerin birlikleri takviyede kullanımı, Glantz, *Gates of Stalingrad*, c. 1, s. 34.
Almanların ele geçirilen Amerikan yapımı cipleri beğenmesi: Beevor, *Stalingrad*, s. 110.

zırhlı kuvvetlerini, ihtiyaç duyulan bölgelerden çekilmesini sağlayabildi. Kanadalıların *Valentine*larının çoğu da devre dışı kaldı. Aralıkta, Sovyetlerin Stalingrad'daki en az bir zırhlı birliği, V. Tank Ordusu'nun V. Mekanize Kolordusu, ağırlıkla Ödünç Verme-Kiralama yardımlarıyla gelen tanklardan oluşuyordu; 200 tankın 191'i yabancıydı.[45]

Bu tanklar, Kuzey Kafkas cephesinde tüm bu bölgelerden daha büyük öneme sahipti. İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı'ndan, İran üzerinden sevk edilen, çoğu İngiliz *Valentine* ve Amerikan yapımı hafif ve orta *M-3 Stuart*lardan oluşan tankların kullanımında, Grozni ve Terek Nehri'ni savunan IX. Ordu'ya öncelik verildi. 1942'de bu cephede faal tankların en az %15'i İngiliz ya da Amerikan mamulü idi. Sovyet askerî arşivlerinin kayıtlarına göre, tanklar Kuzey Kafkaslarda da çatışmaya girmişti. Kızıl Ordu, kasım ve aralık aylarında, 86 hafif *M-3 Stuart*'ın, 29 orta *M-3*'ün ve 59 *MK-3 Valentine*'ın zayi edildiğini kaydetmişti.[46]

Hem Sovyet hem de Batı'nın yaygın kaynaklarında, 1942'de seri üretilen *T-34*'lerin Stalingrad'da oynadığı rol vurgulanıyor. Moskova'nın doğusuna taşınan Sovyet fabrikalarının bu mühim yıl boyunca ayda 2.200, toplamda 26.400 *T-34* ürettiği iddia ediliyor. Bu miktar gerçekte ise, ayda 1.043, toplamda 12.257 adetti. Miktarın şişirilmemiş hali dahi etkileyici olsa da, bu model Amerika'dan gelen alüminyum olmadan üretilemezdi. Stalin 7 Ekim'de Roosevelt'ten, Amerikalıların "tank, top, mühimmat, silah, vesaire" sevkiyatını yavaşlatıp, onlar yerine savaş öncesi 110.000 ton kapasitede olan ve sonrasında 60.000 tona kadar düşen yıllık alüminyum üretimi kaybını karşılamak için, aylık "5.000 ton alüminyum" göndermesini rica etti. Sovyetlerin tank, uçak ve silah üretiminde hayati önem arz eden nikel, ferrokrom, ferrosilis gibi demir içermeyen metallerdeki eksikliğini Amerikalılar kapatacak, bu metallerden ayda 800'er ton gönderecekti.[47]

---

45 Glantz, *Armageddon in Stalingrad*, c. II, s. 53, 182.
200 tankın 191'i: Glantz, *Endgame at Stalingrad*, İkinci Cilt, s. 44.

46 "Spravka o bezvoratnyih poteriah tankov v noyabre i dekabre 1942 g.," TsAMO, fon 38, opis' 11353, korobka 287, del. 1172, list' 22.
Daha fazla ayrıntı için, bkz., Glantz, *Gates of Stalingrad*, c. I, s. 484.
%15: Glantz, *Endgame at Stalingrad*, Cilt I, s. 125.

47 Stalin'den Roosevelt'e, 7 Ekim 1942, *a.g.e.*
Nikel için bkz. Sovyet Büyükelçi Umanski'den Hopkins'e, 11 Şubat, 4 Mart 1942, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 315 No.lu kutu, 6 No.lu defter ("Lend Lease to Russia, 1942").

Sovyetlerin çelik üretimindeki kaybı çok daha büyüktü. Barbarossa öncesinde 1940 yılında 20 milyon tonun üzerinde çelik üretilirken, 1942'de bu miktar 8.8 milyona düşmüştü. Sevkiyat alanı kısıtlı olduğundan, bu ölçüde bir eksikliğin Ödünç Verme-Kiralama yardımıyla kapatılması mümkün olmasa da, Amerika'dan 1942'de yapılan sevkiyat, çoğunlukla askerî alanda kullanım için üretilmiş, demiryolu rayı ve yedek parça dahil "hususi çelik" olması sebebiyle hayati önem taşıyordu. Zira aynı dönemde Sovyet mühendisleri, Stalingrad eteklerindeki kanatlardan yapılacak büyük manevra için, Rusya'nın güneyindeki demir yollarını güçlendiriyordu.[48]

Sovyetlerin Stalingrad'daki acil eksikliklerinden biri de TNT ve diğer kuvvetli patlayıcılardı. Stalin 7 Ekim'de Roosevelt'ten, bu patlayıcılardan aylık 4.000 ila 5.000 ton göndermesini istedi. Tank ve uçak bataryalarında kullandıkları *vistaneks* isimli, hava koşullarına dayanıklı vulkanize kauçuğu da, aynı hafta içinde Stalin'in Washington'daki ajanları talep etti. Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama idarecisi Stettinius'un, ABD'nin stoklarının "son derece düşük" olmasına rağmen, ilk 10 tonu kasım ayına dek olmak üzere yaklaşık 25 ton vistaneksin Stalin'e sevkini hızlandırmayı kabul etmesi, dikkat çekiciydi. Bu sevkiyat, İkinci Protokol'de Stalin'e nakledilen yüzlerce ton vistaneksin ilk 300 tonunu teşkil edecekti. Hopkins, Amerikalı mühendislerce geliştirilmekte olan "düşük sıcaklıklara dayanıklı, gaz geçirmeyecek yeni tip kumaş" tasarımını da, Sovyet uzmanlarla paylaşacağı sözünü verdi. Stalingrad'daki Almanların elinde buna benzer bir malzeme yoktu.[49]

Roosevelt seve seve yardım ediyordu. Stalin'in 7 Ekim ricaları eline geçer geçmez heves ile cevap verdi. 8 Ocak'ta *Vojd*'a çektiği telde şöyle diyordu:

> "Şu an fazladan uçak bulmaya çalışıyorum, en kısa zamanda haber vereceğim. Aynı zamanda Pasifik'teki malzeme akışınızı arttırmak için,

---

Amerikalılar aylık 800 ton nikel hedefine hemen ulaşamasa da bekletmeden 1.600 ton sevk edip İkinci Protokol'de aylık 800 ton göndermeyi taahhüt etmişti. İkinci Protokol'ün kopyası FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları 315 No.lu kutu, 6 No.lu defterde bulunabilir.

48 Hazine Bakanlığı, Tedarik Müdürü Clifton Mack'in Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nde bulunan Stettinius'a ilettiği 18 Eylül 1942 tarihli pusula, Ek C, 22 Eylül 1942, NA, RG 169, 177 No.lu kutu; Jones, *Roads to Russia*, s. 220.

49 Stettinius'tan Lukaşev'e, 23 Ekim 1942, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.
Vistaneks tahsisatı için bkz. İkinci Protokol'ün kopyası, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, *a.g.e.*

bazı ticari gemilerimizin bandırasında bayrağınızın çekilmesini sağlamaya çalışıyorum. Bir otomobil lastiği tesisini kullanımınıza açtım. Basra Körfezi'ndeki ikmal hattının kapasitesini arttırmak için büyük çapta takviyeler gönderiyoruz, tamamlanacağına şüphemiz yok. Personel ve motor ile diğer teçhizattan da yüklü sayıda sevkiyat geliyor."[50]

Roosevelt'in bu cevabı sadece başlangıçtı. Başkan, Hopkins ve Stettinius'u sıkıştırarak, Ödünç Verme-Kiralama idaresini hizaya çektirmeden önce gönderilmişti. Stalin'e 12 Ekim itibarıyla, ABD Hava Kuvvetleri'nin tedarik önceliklerini, Sovyetlerin Stalingrad'daki ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayarlamasını ve "*Size daha çok uçak göndermek için*, diğer modeller pahasına, *Airacobra* üretimini arttırmaları" emirlerini verdiğini bildirdi. *Vojd*'a ekim ayında, "Mümkün olan en hızlı şekilde 276 savaş uçağı göndereceğiz" taahhüdünü verdi. Alüminyum, nikel, kamyonet, patlayıcı, vistaneks ve gıda gibi diğer acil ihtiyaçlara gelince; Başkan, onlar için de hususiyetle Stalin'e Pasifik'te 20 ticari gemi tahsis etmeye, İran üzerinden yapılan sevkiyatları arttırmaya ve *Vojd*'u her bir alüminyum sevkiyatının tarihi hakkında bilgilendirmeye söz vererek şöyle devam etti: "İkmal yollarının ihtiyaçlarınız doğrultusunda gemi ve kargolarla dolu olmasını sağlamak için her türlü çabanın gösterilmesi doğrultusunda emir verdim." Roosevelt, 16 Ekim'de Stalin'e gönderdiği üçüncü acil telde, İkinci Protokol'ün imza edilmesi itibarıyla Sovyet kuvvetlerinin Stalingrad ve Kuzey Kafkaslardaki muharebelerinde fark yaratabilecek hedeflere zamanında ulaşmak için, en kısa zamanda sevk edilecek ürünleri şöyle sıraladı:

"Buğday: protokol yılının devamında iki milyon kısa ton
[1.814.369 ton]
Kamyonet: aylık 8.000 ila 10.000
Patlayıcı: kasımda 4.000 kısa ton [3.629 ton];
sonrasında aylık 5.000 ton
Et: aylık 15.000 ton
Konserve et: aylık 10.000 ton
Domuz yağı: aylık 12.000 ton
Sabun: aylık 5.000 ton
Bitkisel yağ: aylık 10.000 ton."[51]

50 Roosevelt'ten Stalin'e, 9 Ekim 1942, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 364.

51 Roosevelt'ten Stalin'e, 12 ve 16 Ekim 1942, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 364.

Stalin'in ordularının en ihtiyaç duydukları anda hareket ve moralini yerine getiren, Stalingrad Muharebesi öncesi ve esnasında teslim edilen bu Ödünç Verme-Kiralama yardımlarıydı. Efsanevi "proleter" çoban Vasili Zaitsev[52] gibi keskin nişancıların kahramanlığı ile sokak, fabrika ve Stalingrad'ın harabelerinde göğüs göğse yapılan vahşi çatışmalar dünyanın dikkatini çekse de, Kızıl Ordu'nun zırhlıları ve hareketliliğinin, Ödünç Verme-Kiralama yardımlarıyla arttırılarak Sovyetlerin 19 Kasım 1942'de başlattığı *Uranüs* isimli devasa kanat taarruzunun mümkün kılınması, muharebenin *neticesini* belirledi. Şehirde verilen destansı mücadele de önemliydi tabii. Ancak strateji açısından bakıldığında, eylül ile kasım arasında yoğunlaşan meskûn mahalde yürütülen muharebeler, Sovyetlerin savaş hilesiydi; Almanlara "Stalin'in şehrini" fethetme umudunu vererek, kuvvetlerini şehrin içine çekmek için planlanmış, Alman VI. Ordu'sunun yolunu kesmek üzere şehrin arkalarında çifte kuşatma tasarlanmıştı. Jukov'un bu cüretli planı, Stalin tarafından 13 Eylül'de onaylandı.[53]

Sızıntılara karşı muhteşem disiplin ile desteklenen Jukov'un planı, başarıya ulaşacaktı. Alman subayların memlekete gönderdiği mektuplar, Yukarı Don bölgesindeki Romanyalı komutanların; Sovyetlerin, ekim sonu itibarıyla nehir boyunca mevzilenmeye başladığını fark etmiş olmasına rağmen, Alman VI. Ordu komutanı General Paulus'un kendisini neleri beklediğine dair hiçbir fikri olmadığını doğruluyordu. Başlangıcı 9 Kasım olarak belirlenen tarihten evvel, Sovyet askerî hareketliliği hakkında dedikoduların çok olmasının da Jukov'a yardımı dokunmuş olabilir. Sovyetlerin Ödünç Verme-Kiralama ile ellerine geçen kamyonet ve yakıt yeterli değildi, bir kısmı cephe yolundaydı. Gecikmenin sebep olduğu on günlük ertelemenin, düşmanın rehavete kapılmasına yol açmış olması mümkün.

Taarruz 19 Kasım'da başlatıldığında şaşkınlık yarattı. V. Tank Ordusu öncülüğünde General N. F. Vatutin'in Güneybatı Ordular Grubu,

52 *Enemy at the Gates* (2001) filminde Jude Law'ın hayat vererek ölümsüzleştirdiği Zaitsev'e dair efsaneyi oluşturan, kendisinin Almanların keskin nişancı yetiştirdiği okulun müdürüyle düello yapması gibi bazı olaylar hayal ürünü. Zaitsev, 149 kişiyi öldürmüştü; Sovyetlerin en yüksek sayıya ulaşan nişancısı değildi, 200'e ulaşanlar da vardı. Yine de yarattığı etki gerçekti. Stalingrad'da onlarca keskin nişancıyı eğitmişti ve Rus ve diğer milletlerden Sovyet vatanseverlerine ilham verdiği açıktı.

53 Uranüs harekâtının arka planı, en başarılı olarak Beevor, *Stalingrad*, s. 220-235'te aktarılmıştır.

Rumenlerin savunmasız bölgesini yarıp geçerek, Stalingrad'ın 160 kilometre batısındaki hat boyunca yıldırım hızında ilerledi. Ertesi gün General Andrey Yeremenko komutasındaki Stalingrad Ordular Grubu, güney kanattan hücuma geçti; motorize tümenleri (IV. Mekanize Kolordusu), 24 Kasım'da Vatutin'in kuvvetleriyle Don'un ortalarında bulunan Kalaç'ta buluşana dek, kuzey ve batı yönünde ilerledi. Harekâtın beşinci gününde Jukov, Paulus'un VI. Ordu'sunu devasa bir cepte, *kotel*de[54] sıkıştırdı. Hitler, Paulus'a direnmesini, havadan ikmal ile "kirpi savunması" yapmasını ve cepten çıkma teşebbüsünde bulunmamasını emretti. Stalingrad harabelerinde iki ay daha amansız mücadele verecek olsa da, VI. Ordu'nun kaderi çizilmişti.[55]

Paulus'un VI. Ordu'sunu sıkıştıran çift kuşatmayı meydana getiren General K. K. Rokossovski ve Vatutin ile bu iki komutanın orduları, övgüyü hak ediyor. 28 Temmuz'da verdiği "geri adım atılmayacak" emrinin, Stalingrad'a çekilerek açıkça çiğnenmesine rağmen sabırla Jukov'un planına uyan Stalin'in de hakkını vermeli. *Uranüs*, stratejik düşünmenin, sabrın ve titiz icranın zaferiydi. Almanlara kendi zehrini tattıran ve Doğu Cephesi'nde rüzgârı tersine çeviren Jukov, övgülere boğuldu ve bu övgülerin her birini hak ediyordu.

Ödünç Verme-Kiralama ile gelen teçhizat olmadan *Uranüs* kadar büyük bir motorize kanat harekâtının yapılmasının mümkün olmayacağı da açık. 70.000 kamyonet ve cipten, yarım milyon ton uçak ve motor yakıtı ile motor yağına kadar, tüm bu malzemeler o kadar elzemdi ki; Jukov, harekâtını, takviyeler yetişene dek on gün ertelemek zorunda kalmıştı. Stalin'in avcı uçağı kadar mühim olmadığını iddia etmesine rağmen, gönderilen tankların oynadığı rol de küçümsenmemeli. Sovyetlerin, "dışarıdan gelen tankların alımı ve dağıtımı" üzerine, harekât başlamadan dört gün evvel hazırlanmış, 15 Kasım 1942 tarihli, "çok gizli" bir istihbarat raporunda bildirildiğine göre; Kızıl Ordu, motorize tümenlerinin bünyesine, 1.053 Kanada yapımı

54 Ru. *Kazan*. (ç.n.)

55 Uranüs Harekâtı emrinin kopyası, (Ed.) S. A. Gurov, v.d. *Stalingrad 1942-1943: Stalingradskaya bitva c dokumentah*, belge no. 284, s. 210-215.
Uranüs ve icrası için (Almanların istihbarat zafiyeti dahil), bkz., Beevor, *Stalingrad*, 15. bölüm.
"Kirpi savunması": William Craig, *Enemy at the Gates*, s. 205.
Sovyetlerin klasikleşmiş anlatımlarından biri için, bkz., A. M. Samsonov, *Stalingradskaya bitva* (1960, yeni basım 1989).

Mark III hafif-orta "*Valentine*," 715 *Mark II* orta İngiliz "*Matilda*," 681 Amerikan *Stuart* hafif *M-3*, 676 *Stuart* orta *M-3*, 90 Amerikan *Sherman M2A1*, 41 *Sherman M-2*, 84 yeni "*Churchill*", 20 daha eski model *Mk-7* ve İngiliz ordusunun motorlu yük beygiri "*Bren*" *Universal*, diğer adıyla silah taşıyıcısından, 1.099 adet katmıştı. Sovyet askerî tarihinin

en kritik muharebesi arifesinde, ABD'nin hususiyetle Kızıl Ordu için tasarladığı dizel motorlu orta tankı *Sherman M-4 A-2* dahil, 446 adet İngiliz-Amerikan tankı ve 93 *Bren* taşıyıcı, Sovyet limanlarında cepheye sevk edilmeyi bekliyordu. Bu toplam miktara, Rusya'ya gönderilen fakat tehlikeli Kuzey Kutbu rotasında düşmanın faaliyetlerinin kurbanı olan binlerce İngiliz-Amerikan tankı dahil değildi.[56]

Hurricane, *Kittyhawk* ve "*Kobruşka*lardan," *Douglas A-20 Havoc* ("*Boston*") ile *B-25* bombardıman ve nakliye uçaklarına kadar, İngiliz-Amerikan katkısının *VVS*'nin, *Luftwaffe* ile havadaki mücadelesindeki payını da göz önünde bulundurmak gerek. Stalin'e *Uranüs*'ün başladığı 19 Kasım gününe kadar teslim edilen 1.663 uçaklık bağış, *VVS*'nin Stalingrad'a sevk ettiği 1.115 uçaktan fazlaydı.[57]

Ödünç Verme-Kiralama programı kapsamında gelen uçakların *Luftwaffe* ile it dalaşında kullanıldığına dair belgeler, Podolsk'taki Sovyet askerî arşivlerinde bulunan *VVS* dosyalarında mevcut ve araştırmacıların erişimine açık. *VVS*'nin 1942 Haziran'ında "cephede verdiği zayiat" arasında, otuz altı *Hurricane* (on dördü Stalingrad ve Kuzey Kafkaslardaki güneybatı cephelerinde düşmüştü), on bir *Tomahawk*, dört *Airacobra* ve üç *Boston-3* model savaş uçağı bulunuyordu. Yardım kapsamında sevk edilen bu avcılardan, temmuzda verilen zayiat, 13'ü güneybatı cephesinde olmak üzere 57 *Hurricane*, 12 *Airacobra*, 4 *Tomahawk* ile 33 *Boston* bombardıman uçağına yükseldi. Eylül ayına gelindiğinde Amerikan *yapımı P-40 Kittyhawk* ve *P-39 Airacobra* avcı modellerinin cepheye sürüldüğü, bu modellerden cephede yitirilenlerin sayısının ilk kez *Hurricane* zayiatını geçmesiyle anlaşıldı. (36 *Kittyhawk* ve *Airacobra*'ya karşılık 23 *Hurricane* düşürülmüştü.) *Kittyhawk* ve *Airacobra* modellerinin aceleyle en öncelikli alanlara sevk edildiği de barizdi, bu uçaklardan eylülde en ağır kayıp, Stalingrad cephesinde verildi. (*Kittyhawk* modelinden 9 ve *Airacobra*'dan 5 uçak Almanların hedefi olmuştu.) Bunun sebebi, kısmen sonbahara dek bu uçakların Murmansk ve Arhangelsk yerine İran üzerinden ulaştırılması, hâliyle Don ve Kafkas cephelerine daha yakın olmasıydı. *Uranüs*'ün başlatıldığı kasımda Bakü, Sovyet pilotlarının İngiliz-Amerikan uçaklarını kullanmayı öğrendiği en önemli eğitim

56 "Svedeniya o postupleniya i peresleniya importnyih tankov po sostayaniyu po 15 noyabrya 1942 g." 1 Aralık 1942 tarihli "Svedeniya'da" gelen tankların sayısının, limandaki 84 adetle birlikte 4.469'dan 4839'a yükseldiği görülüyor. TsAMO, fon 38, opis' 11.353, del' 1.053, list' 209, 251.

57 Jones, *Roads to Russia*, s. 232-233'teki istatistiki bilgiler.

alanıydı. Sovyetlerin mayıs ila ekim arasında İngiliz *Hurricane*lerini, sonrasında *Airacobra*ları uçuran, Stalingrad semalarında *Hurricane*'i ile altı, ardından *Kobruşka*'sı ile 13 isabeti olan 436. Hava Alayı'ndan Stepan Noviçkov gibi birinci sınıf pilotları, Ödünç Verme-Kiralama programı ruhunun vücut bulmuş haliydi.[58]

1942 Ekim'inin sonlarında İngilizlerin, Mısır'ın batı topraklarında bulunan El Alameyn'e taarruzunun ve Vichy Fransa'sının elindeki Fas ile Cezayir'e 8 ila 16 Kasım arasında yapılan İngiliz-Amerikan "*Meşale*" çıkarmalarının Stalingrad'a etkisi de unutulmamalı. Zira bu harekâtlar, Göring'in elini zorlayarak *Luftwaffe*'nin Sovyet cephelerindeki 400 avcı uçağını, *Uranüs Harekâtı* başlatılmadan günler öncesinde çekip Akdeniz ve Kuzey Afrika sahasına sürmesine yol açmıştı. Müttefiklerin, ağustosta Fransa'nın kuzeyindeki kanal limanı Dieppe'ye kısa süreli amfibi akını da; Hitler'i, en seçkin vurucu kuvveti olan zırhlı *SS* tümeni *Leibstandarte*'yi Doğu Cephesi'nden çektirecek kadar ürkütmüştü. Stalingrad'da *Wehrmacht*'ın bu zırhlı birliğinin ya da *Luftwaffe*'nin 400 avcısının, Paulus adına bir fark yaratıp yaratmayacağı kesin olmamakla beraber, cepheden çekilmelerinin; Stalin'in, Müttefiklerin Almanlara karşı doğrudan girişimde bulunmadığı ve Kızıl Ordu'ya yardım etmediği iddialarını yalancı çıkardığı açık. Müttefiklerin bu yardımı, Ödünç Verme-Kiralama ile gönderilen kamyonet, cip, avcı uçağı gibi malzemelerle beraber, *Uranüs Harekâtı*'nın başarısında hayati öneme sahipti.[59]

Elbette Stepan Noviçkov gibi birinci sınıf pilotların cesareti ile Kızıl Ordu'nun sokaklarda çarpışan, ismi cismi bilinmeyen tank şoförü, nişancı, piyadelerinin dirayeti ve kararlılığı sayesinde bu muharebe kazanıldı. Ancak bu cesaret, dirayet ve kararlılığı, korkusuz ve hak ettiği takdiri görmeyen Müttefiklerinin gönderdiği ikmal malzemeleri olmadan gösterebilirler miydi, bilinmiyor. Ne kadar faydası dokunduğu kesin olarak bilinmese ve bazı Ruslar duyduklarında iyi karşılamasa da, İngiliz-Amerikan kapitalizminin, Stalingrad Muharebesi'ni kazanmalarına yardım ettiği tarihi açıdan yadsınamaz bir gerçek.

---

58 Mellinger, *Soviet Lend-Lease Fighter Aces 2*, s. 40-43.
Zayiatlar: "Vedomost' poter' samoletov VVS Krasnoy Armi po frontam i tipam," 1942 Haziran, Temmuz ve Ağustos'u için, TsAMO, fon 35, opis' 11285, korobka 1183, del' 11285, list' 14, 26, 93, 96, 171, 176-176.

59 Glantz'in *When Titans Clashed* eserinin 195-198 sayfalarında dile getirdiği gibi. Glantz, İngiliz-Amerikan tank ve avcılarının etkisini küçümsese de, cepheye çok sayıda ulaştırıldığını kabul ediyor.

V.

İKİNCİ CEPHE

25

Stalin'i Hoş Tutmak
Kayıtsız Şartsız Teslim ve Katyn

VI. Ordu'nun 2 Şubat 1943'te Stalingrad'da küçük düşürücü bir şekilde teslim olması, Stalin için propaganda açısından devasa bir zafer; Hitler ile Almanların morali için de, büyük fiyasko idi. İngilizlerin, Erwin Rommel'in *Afrikakorps*'unu El Alameyn'de hezimete uğratması; Amerikalılar ve müttefiki İngilizlerin, kasım ortasında çıkarma yaptığı Vichy hâkimiyetindeki Fas ve Cezayir kıyılarında mevzi elde ettiği Kuzey Afrika'dan gelen kara haberlerle üst üste gelince, Stalingrad Muharebesi'nin stratejik açıdan milat niteliği taşıdığı açıktı. Rusların dirayeti, Sovyetlerin önderliği ve İngiliz-Amerikan malzemelerinin bir araya gelmesiyle, Almanların neredeyse aralıksız devam eden galibiyetler dizisine son verilmiş ve Nazilerin Volga'daki ilerlemesi durdurulmuş oldu. Artık Müttefikler, Hitler'in kalesi Avrupa'da dört bir yandan hücuma geçecekti.

Avrupa'daki savaşın dördüncü kışındaki stratejik devrim, Müttefiklerin koalisyonuna müthiş fırsatlar sundu. Yine de kapalı kapılar ardında, dikkat çekici ölçüde sürtüşmeler yaşanmaya devam ediyordu. Stalin, nezaket göstererek, Roosevelt ve Churchill'i *Meşale Harekâtı*'nın başarısı için tebrik etse de, esasında Kuzey Afrika'yı, Avrupa'daki hakiki İkinci Cephe'nin uyduruk ikamesi olarak görüyordu. Hitler'in, Dieppe Akını, *Meşale Harekâtı* ve El Alameyn'den sonra, Rus cephesinden çekip Kuzey Afrika'ya gönderdiği takviye hesaba katıldığında, Stalin'in bu yorumunda haksız olduğu anlaşılıyor. Ancak *Vojd*, gönlü zengin olmakla tanınan bir adam değildi. Kuzey Afrika'daki Amerikan kuvvetlerinin komutanı General Dwight Eisenhower'ın, Vichy Fransa'sı başkomutanı Amiral François Darlan ile yaptığı anlaşma sayesinde

Müttefiklerinin, harekâtta nispeten hafif zayiat vermesi de hoşuna gitmedi. Anlaşma uyarınca Darlan, bölgedeki askerlerine direnmeme emri verecek, buna mukabil Müttefikler Darlan'ı, Fransız Kuzey Afrika'sında Yüksek Komiser olarak tanıyacaktı. Stalin, Churchill'e yazdığı mektupta, "Darlan anlaşmasına" ahlaki açıdan karşı çıkmasa da, savaş zamanında "Şeytanın yanına, ona pabucunu ters giydirecek birini de almalı" uyarısında bulundu. İngiliz ve Amerikalıların, Almanlarla savaşta ne kadar kararlı olduğundan emin değildi. Stalin, *Meşale Harekâtı* ve El Alameyn'den sonra 27 Kasım'da İngiliz başbakana, "1943 baharında Batı Avrupa'da ikinci cepheyi açmaya dair Moskova'da verilen söz konusunda fikrinizi değiştireceğinizi umuyorum." diye yazdı.[1]

Amerikan basınının "şeytanla anlaşma" olarak tanımladığı, Darlan'la yapılan anlaşma, şüphesiz Amerikalıların canını kurtardı, ancak bunun yanında, partisi 3 Ekim tarihindeki ara seçimde başarısız performans sergiledikten sonra Roosevelt'in içerideki düşmanlarının, Başkan'ın savaş dönemindeki liderliğini kötülemek adına, Başkan'a yüklenmek için kullandığı koz oldu. (Demokratlar Kongre'deki hâkimiyetini sürdürse de, Temsilciler Meclisi'nde 47, Senato'da 9 sandalye ve 3 valilik kaybetti.) Darlan anlaşması, "Amerika Birleşik Devletleri'nin sözüm ona uğruna savaştığı ilkeleri alçakça çiğnemekle" kınandı. Bir kısım muhalif, anlaşmanın tehlikeli bir emsal teşkil ettiğini söyleyerek, Roosevelt'in yakında "Almanya'da Göring ya da Japonya'da Matsuoka ile" anlaşabileceğini ima etti. Roosevelt'in itimat ettiği Hazine Bakanı Morgenthau, Başkan'a, "faşizme" taviz verdiği için laf edecek kadar kızgındı.[2]

Eleştirilerin çok azının haklılık payı vardı. Darlan'la iş birliğinin müsebbibi, Washington'da bulunan Roosevelt değil, sahada Akdeniz'deki İngiliz mevkidaşlarıyla müşterek olarak bu kararı alan Eisenhower'dı. Churchill, halk önünde ketumluğunu korusa da, o da bu kararın yüzde yüz arkasındaydı. Özellikle de Alman ve Japon "Darlan'larla" el sıkışabileceği iması gibi hakaretler, Başkan'ın içine dert oldu. Yardımcılarından biri Samuel Rosenman, Roosevelt için, "Bu eleştiriye çok içerledi... siyasi bir saldırıdan böylesine etkilendiğini

1 Stalin'den Churchill'e, 27 Kasım 1942, İngilizce çevirisi, (Ed.) Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 182.

2 Dallek, *Roosevelt and American Foreign Policy 1932-1945*, s. 364 ve Fleming, *New Dealers' War*, s. 167-168'de alıntılanmıştır.

hiç hatırlamıyorum. Kendisine genelde destek verenlerden geldiği için özellikle zoruna gitti." diye aktarıyor.[3]

24 Kasım 1942'de, kralcı ve vatansever bir Fransız genç, Darlan'a Cezayir'de suikast düzenlendiğinde Roosevelt'in utancı kısmen de olsa azaldı. Başkan'ın maruz kaldığı kötü muameleyse kolaylıkla unutulmayacaktı, Amerika'nın SSCB'ye yaptığı yardımın aksine, o ana dek, Nazi Almanya'sıyla yapılan savaşa verdiği desteği ağırdan almasından dolayı duyulan rahatsızlığı da arttırdı. Stalin'e yazdığı 2 Aralık tarihli, *Vojd*'u, 1943 Ocak'ında Churchill ve kendisiyle Fas'ın Kuzey Atlantik limanı Kazablanka'da buluşmaya davet ettiği mektubunda, "Sizinle konuşmak için sabırsızlanıyorum" diyor, Stalin ise cevabında kendisini başından savıyordu. Roosevelt, "Ziyadesiyle hayal kırıklığına uğradığını" ifade etti. Başkan'ın rahatsızlığını sezen Stalin, "Darlan ve onun gibi adamların kullanılmasına karşı [SSCB'nin] tutumu hakkında dedikoduları" önemsizmiş gibi göstererek, Roosevelt'i, Eisenhower'ın izlediği siyasetin "doğru" olduğu kanaatinde olduğuna dair temin etti. Ancak Stalingrad'daki çarpışmalar devam ederken, Rusya'dan ayrılma fikrine hâliyle itiraz ediyor, Kazablanka'ya gitmeyi kabul etmiyordu.[4]

İngiliz ve Amerikalıların, göğüs göğse çarpışan Rusların aksine Nazi Almanya'sı ile sadece saha kenarında savaştığı fikrinin gerçeklik payının bulunması, Roosevelt'in sinirine dokunuyordu. Stalin, kendisinin korkak olduğunu mu düşünüyordu? İki liderin bu dönemki yazışmalarında sıklıkla görüldüğü üzere Başkan, *Vojd*'u, Almanlarla hakikaten savaşmak istediğine ikna etmeye çalışmıştı. Roosevelt, Stalin'e, "Japon tehdidini ortadan kaldırmak için Nazileri yok etmek gerektiğini" düşündüğünün güvencesini vermek için uğraştı. Kasım ve aralık aylarında birçok kez, Kuzey Kafkas ve Stalingrad semalarında *Luftwaffe* ile mücadele etmek üzere İngiliz-Amerikan hava birimlerini İran'dan SSCB'ye göndermeyi ("*Kadife Operasyonu*"[5]) ve 22.000 Müttefik askerini Sovyet cephelerinde görevlendirmeyi teklif etti. Stalin bu teklifi, Roosevelt'in Amerikalı pilotların uçakları Sibirya'ya kadar götürmesi teklifinde olduğu gibi, kesinkes reddetti. Uçakları alırdı almasına, ama

3 *A.e.*, s. 170'te alıntılanmıştır.

4 Roosevelt'ten Stalin'e, 2 ve 8 Aralık 1942, Stalin'den Churchill'e, 6 Aralık 1942, Stalin'den Roosevelt'e, 14 Aralık 1942, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 185-189'da kopyaları bulunmaktadır.

5 İng. *Operation Velvet*. (ç.n.)

Sovyet topraklarında yabancı pilot istemiyordu. Roosevelt 17 Aralık'ta, bu kez de Amerikalı ve İngiliz pilotların Stalingrad cephesinde "Rus komutasında" bulunmasını önerdi, *Vojd*'dan yine hayır cevabını aldı.[6]

Stalin'in, Başkan'ın rica ve tekliflerini sertçe geri çevirmesi, *Vojd*'un, Roosevelt'in kendisi hakkında ne düşündüğünü umursamadığını gösteriyor. Aksine karşı taraf ise, aşırı önemsiyordu. Kendi duygusal karmaşalarını Sovyet diktatörüne yansıtan Roosevelt, 7 Ocak 1943'te Genelkurmay Başkanlığı ile yaptığı toplantıda, Stalin'in, "Muhtemelen İngiltere ile Amerika'nın gözünde dışlanmış ve bir başına kalmış gibi hissettiğine" kanaat getirdiğini söyledi. Stalin'in kendisine görüşecek kadar ehemmiyet vermediği, Başkan'ın aklının ucundan bile geçmemişti.[7]

Bu ilişkinin dengesiz yapısı, en çok Japonya meselesinde anlaşılıyordu. Roosevelt 1942'de, birçok sefer Ruslara yardımcı olmaları ve eğer olur da SSCB Tokyo'yla savaşa katılırsa, Japonlarla çatışmaya girmeleri için ABD Hava Kuvvetleri filolarını, Sovyetlerin Uzak Doğu'suna göndermeyi önermişti. Stalin, 1941 Nisan'ında imza ettiği Tarafsızlık Paktı'na sonuna kadar bağlı olduğu ve Japonya'yla silahlı çatışma riskinden kaçınmak istediği için, bu önerilerin, Roosevelt'in Amerikalı pilotların *VVS* pilotlarını eğitmek üzere uçakları Sibirya'ya kadar uçurması ricası dahil, her birini sertçe geri çevirdi. Roosevelt'in hassasiyetlerini ne kadar kale aldığı, 18 Nisan 1942'de Tokyo semalarında yapılan "Doolittle Akını"na[8] katılan bir *B-25* bombardıman uçağının, beş kişilik Amerikalı mürettebatını göz altına aldığı ve bir yıl süreyle enterne ettiğinden anlaşılıyor. (Yakıtı biten ve Çin'e varamayan uçak Vladivostok eteklerinde Sovyet topraklarına zorunlu iniş yapmak zorunda kalmıştı.)[9] Sovyet kamp muhafızları yüzünden yeterli besin tüketemeyen ve vitaminsiz kalan tutuklulardan birkaçı, iskorbüt ve pellagraya[10] yakalandı. Stalin, serbest bırakılmaları şöyle dursun, Sovyet topraklarını ihlal ettikleri gerekçesiyle bu havacıların savaş esiri olduğu kanaatinde idi. Sovyetlerin elinde cefa

6 Roosevelt'ten Stalin'e, 19 Kasım, 10, 17 ve 23 Aralık, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 364, list' 106, 134, 143, 151.

7 Genelkurmay ile yapılan toplantının metni, 7 Ocak 1943, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 192'de alıntılanmıştır.

8 II. Dünya Savaşı'nda Japon adalarına yapılan ilk hava akını. Amerikalılar için siyasi zaferle sonuçlanmış, Japon halkının moraline darbe vurmuştur. (ç.n.)

9 Bu menfur olaya dair bkz. William H. Standley & Arthur A. Ageton, *Admiral Ambassador to Russia*, 13. bölüm ["The Tokyo Bomber Crew" (Tokyo Bombardıman Ekibi)], s. 221-234.

10 B3 vitamini eksikliğinden kaynaklanan bir deri hastalığı. (ç.n.)

çeken Amerikalılar göz altından kaçtı ve rüşvetle Sovyet sınırından İran'a geçmeyi başardı.[11]

Roosevelt, 1942'nin son gününde Stalin'e gönderdiği mesajda, yirmi Amerikalı subayın, "Uzak Doğu Cephesi'nde müşterek Rus-Amerikan harekâtı ihtimalini müzakere etmek üzere, Alaska'dan yola çıkıp Sibirya'ya giden feribot yolunu takip ederek, Rusların nezaretinde Sovyetlerin Uzak Doğu'daki karargâhına uçuş yapmasına" müsaade vermesini rica ederek, Japon yarasını bir kez daha kaşıdı. Amerikalılar, anlaşmayı daha cazip hale getirmek için Ruslara, 100 ağır bombardıman uçağı tedarik edecekti. Stalin 5 Ocak 1943'te verdiği yanıtta, Japonya'yla imza ettiği Tarafsızlık Paktı'nı ihlal edeceğini öne sürerek hem Amerikalı subayların hem de ağır bombardıman uçaklarının gönderilmesi tekliflerini sertçe reddetti. Roosevelt'i, "Uzak Doğu'da, savaşmadığımız bölgede, savaş uçağına ihtiyacımız yok; Almanlarla kıran kırana çarpıştığımız cephede var." diye payladı. Defalarca kez dile getirdiği talebini yineleyerek, o cephe için dahi, "pilot değil uçak" isteğinde bulundu. Roosevelt ne yaparsa yapsın Stalin'i memnun edemiyordu.[12]

Roosevelt'in, 1943 Ocak'ı Kazablanka zirvesinden evvel üzerinde hissettiği baskıyı anlamak gerek. Darlan anlaşması unutulmamış, Roosevelt'in şerefi üzerindeki leke de çıkmamıştı. Stalin, Darlan meselesinde Roosevelt'i kendi adamlarından daha çok savunmuş olsa da, son iki aydır her fırsatta kendi belirlediği "*Önce Almanya*" doktrinine uymadığını eleştirisini getirip Başkan'ı iğneliyordu. Başkan'ın, *Vojd*'suz başlayan konferans esnasında Churchill'e söylediği üzere, Stalin katılmayacağına göre, Sovyet diktatörünü etkileme şansı olmayacaktı. Başkan'ı teskin etmeye çalışan Churchill, Stalin konferansa katılsaydı kendisine sadece, "Bu yıl kaç Alman öldürdünüz? Gelecek yıl kaç tane öldürmeyi planlıyorsunuz?" diye soracağını söyledi. Roosevelt o zaman, içerideki Darlan anlaşmasına muhaliflere haddini bildirirken aynı anda Stalin'i Almanlara karşı savaşta kararlılığına nasıl inandırabilecekti?[13]

11 Entrika dolu bu hikâye, Hollywood'un 1944'te *Doolittle Akını*'nı göklere çıkarmak için yaptığı *Thirty Seconds Over Tokyo*'ya, Stalin'i gücendirmemek adına dahil edilmemişti.

12 Roosevelt'ten Stalin'e, 31 Aralık 1942; Stalin'den Roosevelt'e, 5 Ocak 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 365, list' 3-4, 9.

13 Churchill'in Roosevelt'le Kazablanka'da yaptığı konuşmaya dair anıları, Sovyet Büyükelçi Mayski'ye aktarmıştır, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 186'da alıntılanmıştır.

Yanıtı, kayıtsız şartsız teslimdi. Roosevelt 7 Ocak 1943'te askerî danışmanlarına, "Mihver'in savaş sonrası silahsızlandırılmasına" dair fikirlerini özetledi ve "Bay Stalin'e, Birleşmiş Milletler'in Berlin'e ulaşana dek yoluna devam edeceğini ve yalnız kayıtsız şartsız teslimiyeti şart koşacağını bildirme hususunda, Bay Churchill'e danışacağını" bildirdi. Başkan, 7 Ocak toplantısında ayrıca, Kara Kuvvetleri Komutanı General Marshall'ın "Ruslara moral vermek" üzere, Stalin'e kayıtsız şartsız teslim hedefini bizzat bildirmeye Moskova'ya gitmesini teklif etti.[14]

Roosevelt 8 Ocak'ta, Marshall'ı Moskova'ya göndermeyi teklif etmek için kayıtsız şartsız teslimin bahsini açmadan bir telgraf çekti. Marshall, tabiri caizse bu diplomatik sürprizi, bizzat iletecekti. Stalin mesafeli tutumunu koruyarak cevap verdi. "Marshall'ın sebebi ziyaretini anlayamadığını, kendisine amaç ve hedefleri açıklandığı takdirde onaylayabileceğini" ifade etti. Tabii bu da sürprizi bozacaktı.[15]

Marshall, Roosevelt'in mesajını bizzat iletemeyince, Roosevelt için, gazete başlıklarını kullanmak Stalin'in dikkatini çekmenin en iyi yolu hâline gelmişti. Böylelikle Başkan 24 Ocak 1943'te, Kazablanka'da fırtınalı bir basın toplantısında, meşhur doktrinini açıkladı: "Barışa, ancak Almanya ve Japonya'nın savaş gücünün topyekûn imhasıyla ulaşılabilir. Bunun için de Almanya, İtalya ve Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olması elzemdir." Roosevelt, Kazablanka'da yapılan bu görüşmenin artık "kayıtsız şartsız teslimiyet toplantısı" olarak anılması gerektiğini ekleyerek sözlerinin Stalin'in kulağına varacağından emin oldu. Churchill bir an şaşırsa da, araya girerek Müttefiklerin, "Dünyayı felakete ve yıkıma sürükleyen mücrimlerin kayıtsız şartsız teslimini kabul edene dek," İngiltere'nin de zafer yolunda devam edeceğini bildirdi.[16]

Tabii Roosevelt'in bu doktrini gökten zembille inmemişti. Roosevelt de, Churchill ve 1930'larda İngilizlerle Amerikalıların izlediği yatıştırma politikasıyla ihanete uğramış hisseden Fransızlar gibi, 1918'de Müttefiklerin, Almanya'nın işin içinden kolayca sıyrılmasına müsaade

14 Genelkurmay ile yapılan toplantının metni, 7 Ocak 1943, *a.g.e.* "Churchill'e danışma", Dallek, *Roosevelt and American Foreign Policy 1932-1945*, s. 373-374'te alıntılanmıştır.

15 Roosevelt'ten Stalin'e, 8 Ocak 1943; Stalin'den Roosevelt'e, 13 Ocak 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 365, list' 14-15, 18-19.

16 Dallek, *Roosevelt and American Foreign Policy 1932-1945*, s. 374-375'te alıntılandı. Churchill'in sözleri: Fleming, *New Dealers' War*, s. 174'te alıntılandı.

ederek, esasında önlenebilecek olan ikinci büyük savaşa yol açtığı kanaatindeydi. Hemşerilerinin bir kısmı, Almanya'yla imzalanan Versailles Antlaşması'nın çok *hafif* olduğu düşüncesine katılsa da, Doğu Yakası'ndaki zengin güruhu dışında Amerikalıların çoğu, Versailles'ı, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin doymak bilmezliğinin eseri, adaletsiz bir barış anlaşması olarak görmeye başlamıştı. Böylelikle 1943 Ocak'ında ilan ettiği doktrinini, 1941'de Ruslara yapılmaya başlanan Ödünç Verme-Kiralama yardımlarıyla aynı şekilde sunuyor; muazzam sonuçlara gebe bir dış siyaset sorununa dair, Kongre'nin fikrini almadan ya da kamuoyunu bilgilendirmeden, tek başına, kamuoyu kanaatinin aksi yönünde karar alıyordu. Roosevelt'in doktrinini aktarırken dillendirmediği, 7 Ocak tarihli genelkurmay toplantısında sunulan delillere dayanan ve Stalin'i bilgilendirmek üzere Marshall'ı Moskova'ya göndermeyi teklif etmedeki amacı, Rusların, Stalin'in tarafsızlığını koruduğu Japonya'yla olmasa da, Almanlarla tek başına çarpıştığı bir dönemde Sovyet diktatörüne, ABD'nin Almanlara yumuşak davranmayacağı güvencesini vermekti. Kayıtsız şartsız teslimiyet doktrinini, "ikinci cepheyi siyasi ve psikolojik açıdan ikame etme" niyetiyle açıkladığını sonradan kendisi de kabul edecekti. Roosevelt'in tarihin akışını değiştiren bu iki kararının da Stalin'i memnun etmek ve ordularının ihtiyacını karşılamak için alınması tesadüf eseri olabilir miydi; mümkün değildi.[17]

Roosevelt'in "kayıtsız şartsız teslimiyete kadar ölüm kalım savaşı" taahhüdü hedef kitlesini yine memnun edemedi; Stalin takdirle karşılamak yerine, dikkatleri, asıl aciliyeti olan Avrupa'da ikinci cephe açma meselesinden alakasız bir yere çekme girişimi olarak görüyordu. *Vojd*'un Kazablanka'dan sonra tek cevabı, "[İkinci cepheye yönelik] somut planlar ve uygulama takvimi hakkında malumat almaktan minnettar olacağını" ifade etmek oldu. "Kayıtsız şartsız teslimiyet" doktrini de, Başkan'ın 1942 Mayıs'ında zamanından evvel verdiği İkinci Cephe sözü gibi, Stalin'in gönlünü hoş tutmaya yetmedi. Stratejik açıdan ne Amerikalılara ne de İngilizlere fayda verebildi. Roosevelt kendisini Kazablanka'da gafil avladıktan sonra, Churchill'in de en az Stalin kadar canı sıkılmıştı. 24 Ocak'taki basın toplantısının ardından İngiliz yetkililerden biri, Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a, "Başbakanın şaşkınlıktan dili tutuldu." diyecekti. Churchill açıktan doktrine destek verse de, Almanya, Japonya ve İtalya

17 Roll, *Hopkins Touch*, s. 259'da alıntılanmıştır.

ile ölümüne çarpışmanın, İngiltere'nin çıkarlarına hizmet ettiğini düşündüğü anlamına gelmiyordu. Zira bu savaş, nihayetinde İngiliz İmparatorluğu'nu iflas ettirecek ve Avrupa ile Asya'yı harabeye çevirecekti.[18]

Roosevelt, Hitler'e karşı büyük ittifak fikrine inanmak istemiş olsun ya da olmasın, Amerika'nın çıkarları ve emellerinin İngilizlerle bağdaşmadığı, Sovyetlerle uzaktan yakından alakası olmadığı bir gerçekti. Mesela Stalin'in Molotov-Ribbentrop Paktı'nda elde ettiği topraklar, diplomatik açıdan, tabiri caizse, pimi çekilmiş bomba gibiydi. Sovyet yetkililer savaş sonrası anlaşmalarda SSCB'nin, "1941 sınırlarının" tanınmasını talep ediyor, İngiliz ve Amerikalılar ise, Atlantik Sözleşmesi'nde "toprak kazanımlarını" kınıyordu. Romanya ile Finlandiya'nın 1941'de Almanya'yla birlikte SSCB'yi işgal etmesi, Sovyetlere bu ülkelerle olan sınırlarını ayarlamak için geçerli sebep veriyordu vermesine, ancak Batılı Müttefiklerin Stalin'in 1940'ta Baltık ülkelerini ortadan kaldırmasına destek vermesi mümkün müydü? İngiltere'nin uğruna savaşa girdiği Polonya'nın 1939'da bölüşülmesi ne olacaktı? Henüz o meselelere dair bir resmî anlaşma gerek görülmemişti, ancak bu mütemadiyen ertelenemezdi. Churchill 2 Şubat 1943'te gizliliği korumak adına, "bir eski denizci" müstearını kullanarak yazdığı mektupta, Başkan'ı bu konuda uyardı. Başbakan'a göre, Molotov'un 1942 Mayıs'ında Londra ziyaretinde Anthony Eden ile imzaladığı ikili anlaşmada SSCB, "Toprak kazanımlarından feragat ediyordu, ancak Stalin ve diplomatları bunun şüphesiz kendilerine, Polonya ile yapılacak anlaşmaya bağlı olarak, Almanya'nın taarruzundan evvel, 1941 Haziran'ı itibarıyla belirlenen sınırı iddia hakkı verilmesi olarak yorumluyordu."[19]

Stalin'in Baltık bölgesindeki fetihlerine dair ne karar aldıkları fark etmiyordu ancak Polonya, savaş esnasında bu ittifakı bitirebilecek tek meseleydi. Henüz 1942 Mayıs'ında Molotov, Washington'a giderken yol üstünde Londra'ya uğradığında, Polonya sorunu neredeyse bir çuval inciri berbat edecekti. Churchill, Stalin Baltık halkının göçüne izin verirse, Sovyetlerin bölgedeki hak iddiasının kabul edileceğini söylemiş,

18 Stalin'den Roosevelt ve Churchill'e, 30 Ocak 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 365, list' 41-42.
Churchill'in "şaşkınlıktan dili tutuldu": Dallek, *Roosevelt and American Foreign Policy 1932-1945*, s. 375.

19 "Bir Eski Denizci'den" Roosevelt'e, 2 Şubat 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 309 No.lu kutu, 5 No.lu defter, 1. kısım.

Polonya içinse taviz vermemişti. Churchill'in Baltık meselesindeki talebinden, el sıkıştığı Sovyet diktatörlüğünün yüce gönüllü olduğuna dair bir yanılgı içerisinde bulunmadığı anlaşılıyor. Molotov, Başbakan'ın tavrı karşısında öyle afallamıştı ki, "Amerika'yı ziyaret ettikten sonra İngiltere'ye dönmemin hiçbir manası yok, (Stalin'in 1939'da Polonya'dan kazandığı toprakların kabullenilmesine dair) tartışmada bir ilerleme kaydedilebileceğini sanmıyorum" demişti.[20]

1943'ün başında, Stalin'in Polonyalı subay ve entelijensiyasını Katyn'de toplu katliamına dair ilk kanıtın ortaya çıktığı günlerde, Polonya sorunu üzerindeki gerginlik gittikçe artmaktaydı. 537. Sinyal Alayı komutanı Albay Friedrich Ahrens'in emrinde çalışan Sovyet savaş esirlerinden bir grup, 1943 Şubat'ının sonlarında, Smolensk'e çok mesafesi bulunmayan ormanlık bölgede bir kurt tarafından çıkarılan kemikleri buldu. Merkez Ordular Grubu komutanlığına tel çeken Ahrens, adli tıp uzmanı Dr. Gerhard Buhtz'un gönderilmesini rica etti. Ancak Buhtz varmadan evvel, zemin tekrar buzla kaplanınca doktor, daha derin araştırma yapmak için mart sonuna kadar beklemek zorunda kaldı.[21]

Karşılaştıkları tüyler ürpertici manzara beklemeye değmişti. Buhtz ve ekibi, nisan ayının ilk günlerinde on bir toplu mezar ortaya çıkardı. En geniş çukurda, her bir katında 250 ceset olan, on iki katlık, dip dibe yerleştirilmiş cesetler bulundu; mezarda yaklaşık 3.000 ceset olduğu anlamına geliyordu. Sadece yüz kadarının kimliği belirlenmiş olsa da, nişanlarından kurbanların Polonya ordusundan subaylar olduğu anlaşılıyordu. Yerel halkın şüpheleri ve Londra'daki sürgün hükümetinin korkusu doğrulanmıştı; 1939 sonbaharından beri kayıp olan binlerce Polonyalı subay ve yetkili, idam edilmişti. Sürgün hükümeti, ülkenin varlığını sürdüren Amerika ve diğer yerlerdeki konsoloslukları ile birlikte, 1939-1940 kışının dehşet dolu savaşından beri kayıplara karışmış subay ve yetkililerin ailelerinin sorularına yanıt bulmaya uğraşıyordu. Polonya ve Sovyet Rusya, Barbarossa Harekâtı ile bir çeşit ittifak içine girmek durumunda kalınca, sürgün hükümetinin başbakanı General Sikorski ve Sovyet topraklarındaki sabık savaş esirlerinden oluşturulan birliklerin komutanı General Wladyslaw Anders, kayıplara karışmış 15.000 subaydan, "Starobelsk, Kozelsk ve Ostaşkov kamplarında tutuklu olan 8.700'inin akıbeti" hakkında bilgi istemişti. Bu subayların akıbetinden haberdar olan

20 Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 112'de alıntılanmıştır.

21 Allen Paul, Katyn, 210-213.

Stalin, Molotov ve Beria yanıtlamaya tenezzül dahi etmemişti. Şimdiyse Almanlar, bu kayıpların çoğunu toplu mezarlarda buluyordu.[22]

Hitler'in büyük bir zafer kokusu alan propaganda şefi Goebbels, keşifleri doğrulamak üzere Polonyalı liderleri gömü alanına davet etti. Berlin Radyosu, 13 Nisan 1943'te bombayı patlattı: Almanlar, "sabık Polonya ordusunun 1939'da SSCB'de tutuklanan ve (1940'ta Sovyet işgali esnasında) Bolşeviklerce vahşice katledilen binlerce subayının cesetlerinin bulunduğu toplu mezarları" keşfetmişti. Moskova Radyosu, iki gün sonra yayınladığı reddiyede, Polonyalı subayların "1941 yazında Faşist Alman cellatların elinde" can verdiğini iddia ediyordu. 17 Nisan günü 16.30'da, sürgündeki Polonya hükümeti temsilcileri, Cenevre'de Uluslararası Kızıl Haç tarafından bir soruşturma başlatılması talebinde bulundu, Almanların da benzer bir talepte bulunduğunu öğrendi. Taraflı görünmekten imtina eden Kızıl Haç yetkilileri, ilgili üç tarafın da (Almanya, Polonya ve Sovyetler Birliği) onaylaması şartıyla kabul edeceğini bildirdi. Moskova'nın Kızıl Haç soruşturması taleplerini "alçakların hileleri" olarak kınaması şüphe çekiyordu. Zira bu kınama, tarafsız bir gözlemcide, Almanlar o ana dek akıl almaz savaş suçları işlemiş olsa da, bu kez suçun Stalin'de olduğu hissini uyandırıyordu.[23]

Stalin'in Batılı Müttefiklerinin bu sonuca varması ise, sıkıntılı bir durum yaratırdı. Stalin'in Katyn katliamının müsebbibi olması ihtimalinin ciddiye alınması, kamuoyuna *Vojd*'un Polonya işgalinde Hitler'in ortağı olduğunu anımsatır ve İngiltere ile Fransa'nın, Polonya'yı yabancıların tahakkümünden kurtarmak için başlattığı 1939 savaşının amacının sorgulanmasına yol açardı. Atlantik Sözleşmesi'ni ve Roosevelt ile Churchill'in uğruna savaştığı değerlere dair yaptığı her konuşmayı gülünç duruma düşürürdü. Hepsinden öte, Roosevelt ile Churchill'in Stalin'i, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında bir bedel almadan yardım malzemesi ve silahlara boğması hakkında, muhaliflerinin 1941'de yönelttiği ancak bastırılan zorlayıcı soruların su yüzüne çıkmasına yol açardı.

Böylesine meselelerin ortaya çıkmasını engellemek üzere Stalin hemen taarruza geçti; *Vojd*, Sikorski ve hükümeti ile Uluslararası Kızıl

22 *A.e.*, Sovyetlere kayıp subayların sorulması hakkında bkz., "Sprawa jencow wojennych z 1939 g.," yak. 1942 Mart'ı ve "Zasady zbierania informasyj od osob powracajacych z wiezien i obozow prasy," 20 Mart 1942, kayıp subayların akrabalarınca Lehçe kaleme alınmış soruşturma talepleri ile, AAN, 2/2909/0/-/62.

23 Paul, Katyn, 217-222.

Haç'ı, "Hitler'in yardakçıları" olarak yaftaladı ve *Pravda*'nın 19 Nisan 1943 tarihli nüshasının ağır manşetinde, bu üçlünü "Hitler yamyamının yoldaşları" oldukları ifade edildi. Stalin, 21 Nisan'da Churchill ve Roosevelt'e şunları yazdı:

> "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı başlatılan karalama kampanyasının, Alman ve Polonya basınında eş zamanlı olarak patlak vermesi ve aynı yönde yürütülmesi, Müttefiklerin düşmanı Hitler ile General Sikorski Hükümeti'nin aralarında bu kampanyaya ilişkin bağlantı ve ittifak bulunduğuna dair şüpheye mahal vermiyor. Sovyetler Birliği'nin halkları, Hitler Almanya'sına karşı verilen en zorlu savaşta kanını dökerken... General Sikorski'nin hükümeti, Sovyetler Birliği'ne Hitler'in tiranlığına hizmet edecek, kalleşçe bir darbe indiriyor."[24]

Sikorski'nin, Beria'nın yürüttüğü katliamın Kızıl Haç'tan tarafsız soruşturmaya tabi tutulmasını talep etmesi üzerine Stalin, Londra'daki sürgün hükümetiyle tüm ilişkilerini kestirip attı. Stalin'in can sıkıcı mektubu, mütemadiyen çalışan Churchill'in, nadir tatil günlerinden birinde, Kutsal Cuma'da[25] Chartwell'deki kır evindeyken elden teslim edildi.[26]

Churchill ve Roosevelt için kader anıydı. Atlantik Sözleşmesi'ni imzalayan bu devlet adamları; Stalin, Uluslararası Kızıl Haç ve uğruna savaşa girdikleri Polonya hükümetine çamur atarken gıkını çıkarmayacak mıydı?

Evet, çıkarmayacaktı. Önce davranıp cevabını veren Churchill oldu; 24 Nisan tarihli telinde Stalin'e, İngiltere'nin "Uluslararası Kızıl Haç ya da herhangi bir örgütün Almanların elinde bulunan topraklarda yapacağı 'soruşturmaya' şiddetle karşı çıkacağının" garantisini ve Dışişleri Bakanı'nı Sikorski ile görüştüreceği ile "kendisine Nazilerin himayesinde yapılacak bir soruşturmaya mahal verilmemesi için mümkün olduğunca baskı yapılacağı" sözünü verdi. 25 Nisan'da gönderilen ikinci telgrafta Churchill, Stalin'e ihtiyatla, Sikorski'nin "Kayıp subayların bahsini Sovyet hükümetine, hatta bizzat kendisine de birkaç kez

24 Stalin'den Roosevelt'e, 21 Nisan 1942, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1107, list' 958-959; Stalin'den Churchill'e, 21 Nisan 1943, kopyası (Ed.) Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 237-238'de bulunmaktadır.

25 Hıristiyanlıkta İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi ve Golgota'da vefatının anıldığı gün. (ç.n)

26 *A.e.* "Hitler'in yardakçıları" ve "Hitler yamyamının yoldaşları": Schecter & Schecter, *Sacred Secrets*, s. 64'te alıntılanmıştır.

açtığını" hatırlattı. Stalin'in belli ettiğinden fazlasını bildiğine dair şüphesi olduğunu ima etti. Ancak sonrasında Sikorski'yi, "Polonya basınının polemik yaratmasını engellemesi için" sıkıştıracağı sözünü vererek mesele üzerindeki muhtemel kozundan vazgeçmiş olacaktı.[27]

Roosevelt ise cevabında, "Sikorski'nin Kızıl Haç'ın soruşturmasını isteyerek hata yaptığını, ancak Churchill'in Londra'daki Polonyalıları gelecekte aklıselime uygun davranmaları için bir şekilde yola getireceğine emin olduğunu" iletti. Stalin'in "Sürgündeki Polonya Hükümeti ile ilişkileri tamamen koparmaktansa müzakereleri askıya almasını" umduğunu ifade etti. Tabii bu sadece bir öneriydi. Stalin'e Polonya meselesiyle ilgili "[Kendisine] her türlü yardımda bulunacağının, örneğin Sovyetler Birliği'nden yollamak istediği Polonyalılarla ilgilenebileceğinin" sözünü dahi verdi. Stalin, Başkan'ın istenmeyen Polonyalıları SSCB'den defetmeye yönelik tuhaf teklifini nazikçe reddetti. Roosevelt'e imalı bir şekilde, "Sovyet topraklarındaki her bir Polonyalıyı dostu ve yoldaşı olarak gördüğü ve Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edilmelerinin söz konusu olmadığı" cevabını verdi.[28]

Müttefiklerinin dalkavukça sözlerinden cesaret bulan *Vojd*, Sikorski hükümeti ile köprüleri attı. Molotov, Sikorski'nin Moskova'da irtibatla görevli diplomatına, neredeyse 1939 Eylül'ünde Polonya'nın işgalinden evvel büyükelçiye verdiği ültimatom kadar acımasız bir tonla 25 Nisan'da yazdığı mektupta, Sikorski'yi, "Faşistlerin... Sovyet hükümetinin Polonyalı subayları öldürdüğüne dair alçak iftirasına dur demek için bir şey yapmamakla" suçladı. Sovyet komiseri, "Sovyet hükümeti bu karalama kampanyasının Polonya hükümetince kendisine... Sovyet Ukrayna'sı, Belarus'u Litvanya'sında bulunan toprakları elinden almak üzere baskı yapmak için icra edildiğinin farkındadır." diye sözlerine devam etti. Böylelikle Stalin ve Molotov, karşı tarafa çamur atarak, kendilerine Polonya'yı böldüren emperyalist güdüleri sürgün hükümetine isnat ederek suçlarını bastırıyordu. Bu vakada, Sovyet diplomasisinin iki yüzlü yapısının aliyyülâlâ mertebesine eriştiği açık.[29]

27 "Prime Minister to Premier Stalin," 24 ve 25 Nisan 1943, Chuchill Savaş Kabinesi'yle 26 Nisan'da ikisini de paylaşmıştır, War Cabinet Minutes, "Polish-Russian Relations, Note by the Prime Minister," PRO, CAB 66/36.

28 Churchill'den Stalin'e, 24 Nisan, Roosevelt'ten Stalin'e, 26 Nisan, Stalin'den Roosevelt'e, 29 Nisan 1943, kopyaları Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 241-242'de bulunmaktadır.

29 Paul, *Katyn*, s. 227'de alıntılanmıştır. Ayrıca bkz., Laurence Rees, *World War II Behind Closed Doors*, s. 185.

Stalin'in Batılı Müttefikleri, böylesi bir zorbalığa itiraz etmek şöyle dursun, hemen hizaya geldi. Churchill, Stalin'e çektiği 25 Nisan tarihli telde, Sovyet diktatörüne, "Ülkede Sovyet hükümetini hedef alan Polonya gazetelerini susturma imkânlarını araştırdığı" güvencesini verdi. Henüz 23 Nisan'da ABD Harp Malumatı İdaresi'nin başı Elmer Davis, elinde hiçbir kanıtı bulunmadan, Katyn hakkında; Stalin'in, toplu mezarların Sovyet değil Nazilerin suçu olduğu iddiasını destekleyen bir haber yayınladı. Bu haber, 1951 yılına dek ABD hükümetinin Katyn hususundaki tutumunu yansıtacaktı. Churchill'in Sikorski hükümetine atadığı büyükelçisi Sör Owen O'Malley, Katyn meselesini araştırdıktan sonra, 1943 Mayıs'ında Dışişleri Bakanı Anthony Eden'a edindiği intibaı şöyle aktardı:

> "Sovyet hükümetiyle samimi ilişkilerin devamını sağlamak için, biz Amerikalılar ve İngilizler, normal ve sağlıklı akli ve ahlaki muhakememizi bozmak... [ve] Polonyalıları, davalarını kamuoyu önünde net bir biçimde sunmaktan men etmek, kamu ve basını, çirkin gerçekleri açığa çıkarmak için sorular yöneltmekten caydırmak zorunda kaldık gibi görünüyor. Genel itibarıyla, dikkatleri, normal şartlarda izahı için yeri göğü inleteceğimiz ihtimallerden uzaklaştırmak durumunda kaldık... Katillerin, giriştikleri katliamın üstünü örtmek için ufak çam ağaçlarını kullanmaları gibi, biz de mecburen İngiltere'nin haysiyetini kullandık."[30]

Katyn meselesinde Sovyet anlatısını destekleyen ve olayın araştırılması yahut tartışılması girişimlerini hasır altı eden Churchill ve Roosevelt, Stalin'in cürümlerini görmezden gelmeyi tercih etme alışkanlığı edinmişti.[31] İki siyasetçi de, Hitler'in 1941'de Doğu Cephesi'nde başlayıp hâlâ devam eden en büyük suçu olan Avrupalı Yahudilerin toplu katledilmesine dair söylemlere, inisiyatif alarak yanıt vermede öne çıkmamış; 1942'de Alman işgali altındaki Polonya'da bulunan ölüm kamplarının inşası mevzusunda da tepki vermeyi ağırdan almıştı.

30 *A.e.*, s. 188'de alıntılanmıştır. Churchill'den Stalin'e, 25 Nisan 1943: Churchill Savaş Kabinesi ile 26 Nisan 1943'te paylaşmıştır, War Cabinet Minutes, *a.g.e.*
ABD Harp Malumatı İdaresi: West, *American Betrayal*, s. 203'te alıntılanmıştır.

31 Churchill, O'Malley'nin raporunu okuyunca şüphelenmiş, hatta Sikorski'ye "Almanların ortaya çıkardıkları büyük ihtimalle doğru" demişti. Ama kamu önünde çenesini tutuyordu. İlerleyen dönemde Harold Nicolson kendisine Katyn hakkında soru yöneltmiş, Başbakan "gaddarca sırıtmış" ve bıyık altından "hiç karıştırmamak lazım" demişti.

Holokost'u yavaşlatmak için neler yapılabileceği konusuna dair ihtilaflar bugün hâlâ devam ediyor. Belzec, Sobibor, Treblinka ve Auschwitz gibi ölüm kamplarına giden tren yollarına Müttefiklerin bombardıman düzenlemesi, hatta dehşet verici bir ihtimal olan farzımuhal doğrudan kampların bombalanması konuşulmuş; Almanların zehirli gaza boğduğu Yahudileri, Romanları ve diğerlerini bekleyen korkunç sondansa, dost ateşiyle öldürülmeleri dahi düşünülmüştü.[32]

Roosevelt ve Churchill'in hakkını yememek lazım; 1943'e dek Doğu Avrupa'nın "kanlı topraklarını" esir alan dehşetlerin kolay yoldan çözümü mümkün değildi. 1942'nin sonlarında, işgal altındaki Avrupa'da dedikodular yayılmaya başlamış olsa da, Nazi kampları hakkında en fazla malumatı olan liderler dahi bugün bilinen kadarından haberdar değildi. Bilinse dahi, kampları kullanılamaz hale getirecek, başarıyla sonuçlanacağı garanti, risksiz bir metot yoktu. Savaşta o noktaya dek, savaşan taraflardan hiçbirinin düzenlediği hava saldırısı hususiyetle belli bir bölgeyi hedef almamıştı. Müttefiklerin Treblinka veya Auschwitz'den geçen demiryollarını hedef alan bombardımanları başarıya ulaşsa da, Hitler'in ölüm kamplarına verdiği korkunç öncelik göz önünde bulundurulduğunda, şüphesiz Alman istihkamcıları zarar gören bölgeleri onarır ve uçaksavarlar ile muhtemel akınlara karşı önlemler alınırdı. Dönemin devlet adamlarını, sayısız harekât ve strateji sorunlarıyla karşı karşıya oldukları bir zamanda, *Holokost*'ta verilen zararı azaltamadıkları için bugün, sahip olduklarımızın avantajıyla yargılamak adil olmaz. Yapabilecekleri tek şey, Hitler'in habis rejimine son vermek olurdu; Roosevelt'in kayıtsız şartsız teslim doktriniyle de bu yöndeki niyetleri ilan ediliyordu.

Roosevelt ve Churchill, 1943'te mecburi müttefiki Sovyetlerin, Katyn katliamında gözler önüne serilen vahşi metotlarıyla aralarına mesafe koyamayarak, koalisyonun belli belirsiz hedeflerine daha medeni bir yön verme şansını kaçırmış oldu. Neticede Stalin, Hitler'in 1939'da Avrupa'yı savaşa sürüklemesine yardım etmiş ve Nazi Almanya'sı ile ittifak içindeyken altı komşusunu ilhak etmişti. Stalin'in, Hitler'le birlikte Avrupa'yı kırıp geçirirken binlerce Polonyalı savaş esirini taammüden katlettiği anlaşılmıştı. Fethettikleri bölgelerde milyonları

32 Bu tartışmalı bakış açısının ölçülü bir incelemesi için bkz. Richard Breitman & Allan Lichtman, *FDR and the Jews*.
Churchill'in Nicholson'a verdiği cevap, David Carlton, *Churchill and the Soviet Union*, s. 105'te alıntılanmıştır.

sürüyor, hırsızlık ve türlü suçlar Sovyet işgaliyle birlikte görülüyordu. Barbarossa Harekâtı'nın başlamasıyla, Hitler'in suç ortağından "müttefike" dönüşen Stalin, Amerika ve İngiltere'nin savaş stoklarından ihtiyacı olanı almasına rağmen, Roosevelt'in Japonya'ya karşı girilen savaş için yardım isteklerini yerine getirmek gibi, somut bir iş birliğine yanaşmıyordu. Roosevelt ile Churchill, Stalin'in Katyn meselesindeki zorbalığına, Avrupa'da "İkinci Cephe" açmanın karşılığında yapılacak askerî yardımlara şart koşarak, Japonya ile savaşa katılmasını, ya da en azından Doolittle'ın havacıları gibi Sovyet topraklarına iniş yapan Amerikalı pilotları tutuklayıp savaş esiri muamele etmeyi kesmesini talep ederek, mukabele edebilirdi. Roosevelt ve Churchill, yine de (*iki* olmasa da) bir ortak düşmanı bulunan liberal İngiliz ve Amerikalılar ile katil komünist diktatörlüğü arasındaki eşitsizliğe dayanan ittifakta alışılageldiği üzere, Katyn meselesinde Stalin'in tarafını tutmalarına rağmen, karşılığında bir talepte bulunmayarak savaşın kontrolünü ele geçirme ve savaş sonrası düzeni şekillendirme fırsatını geri tepmiş oldular.[33]

1943'te Avrupa'daki savaşı sona erdirme, hâlihazırda Nazilerin ölüm kamplarında bulunan ya da kampların yolcusu Yahudiler başta olmak üzere, milyonlarca insanın hayatını ve Avrupa'nın şehirlerini harap olmaktan kurtarma fırsatı dahi kaçmış olacaktı. Amerikalı subaylar, kayıtsız şartsız teslim istenmesinin Alman askerlerini ölümüne savaşmaya teşvik ettiğinden şikâyetçiydi. ABD VIII. Hava Gücü komutanı Tümgeneral Ira C. Eaker, deneyimini şöyle dile getirecekti: "O dönem tanıdığım [kayıtsız şartsız teslimiyeti] duyan herkes 'siz kafayı mı yediniz?' diyordu. Almanlarla savaşan piyadesi, havacısı dahil herkes, adamlar hemen yarın teslim olsun istiyordu." General Marshall ile Kazablanka'ya giden General Albert Wedemeyer, Marshall'a, "Kayıtsız şartsız teslim meselesinde Müttefiklerin tam da Hitler'le ayakçılarının ekmeğine yağ sürdüğünü düşünüyorum. Alman halkını son raddeye kadar Hitler'in arkasında gitmeye itiyoruz." kanaatini aktardı. Savaştan evvel Almanya'da irtibat subayı olarak görev yapan Wedemeyer, "Almanya'da Hitler'den kurtulmak isteyen birçok insan var." diyordu. "Nazi karşıtı propagandayla, Alman karşıtlığı arasında ayrım yapamadığımızdan bunu idrak edemedik. Kayıtsız şartsız teslim talep ederek halkı birleştirmiş olacağız."[34]

33 SSCB'de tutuklanan Amerikalı havacıların hikâyesi için bkz. John R. Deane, *Strange Alliance*, s. 59-62.

34 Fleming, *New Dealers' War*, s. 175'te alıntılanmıştır.

Wedemeyer'ın da doktrine muhalefetini aktarırken ifade ettiği gibi, Roosevelt'in bu kayıtsız şartsız teslim talebi, Hitler'e karşıtı tomurcuklanan komployu felç ediyordu. *Führer*, yazın Kızıl Ordu'ya karşı başlatacakları taarruzu tartışmak üzere 1943 Mart'ında Doğu Cephesi'nde bulunan Merkez Ordular Grubu'nun Smolensk yakınlarındaki karargâhını ziyareti esnasında, kendisine düzenlenen suikastta ölümden döndü. Hitler'in uçağına bomba sokulmuş ve *Führer* dönüş yolundayken patlaması için ayarlanmıştı. Yüksek rütbeli Doğu Cephesi komutanlarından Feldmareşal Günther von Kluge ve Merkezi Ordu Grubu Kurmay Başkanı General Henning von Tresckow'un örgütlediği 220'şer adamlık beş "askerî darbe" bölüğüne, Hitler'in *SS* muhafızlarının komployu sezmesi ihtimaline karşılık havaalanını kuşatmaları emredildi. Bu esnada *Abwehr* (İstihbarat Teşkilatı) başkanı Wilhelm Canaris, Berlin'deki polis müdürlerini ve ordunun üst düzey subaylarından birkaçını ayarladı; Smolensk'ten Hitler'in suikastını doğrulayan "sinyal" gelir gelmez başkentteki yerel *SS* garnizonlarını etkisiz hale getirmek ve kilit noktaları ele geçirmekle görevlendirdi.[35]

Tabii Başkan Roosevelt, yeni doktrinini dünyaya duyurduğunda Hitler'e düzenlenecek bu komplonun detaylarına vakıf değildi. Komplonun başarısız olmasında "kayıtsız şartsız teslimiyetin" alakası yoktu; plan gayet sıradan, fiziki sebeplerden dolayı fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Hitler bombalı uçağa binmiş, Berlin'e gizli sinyal gitmiş, ancak bomba patlamamıştı. Muhtemelen o irtifada hava sıcaklığı aşırı düşük olduğundan patlayıcı donmuş, Hitler'in hayatı kurtulmuş ve komplo ellerinde patlamıştı.[36]

1943 Ocak'ının sonunda Roosevelt'in doktrini boşuna reklam edilmişti, Stalin'i memnun etmeye yetmeyecekti. Doktrin, Almanya'da Hitler karşıtı komplonun fikir babası Canaris'in ise yüzüne tokat gibi indi. Canaris, doktrinin ilanıyla öyle afallamıştı ki, ocak sonunda Türkiye'deki ABD deniz ataşemiliteri, aynı zamanda Roosevelt'in Balkan elçiliğini yapan, Pensilvanya'nın sabık valisi George H. Earle ile görüşmek üzere

---

Wedemeyer: "Untitled fragment on the Casablanca Conference," Wedemeyer Collection, Hoover Institution Archives, 6 No.lu kutu.

35 13 Mart komplosunun detayları için bkz. Roger Manvell & Heinrich Frankel, *Canaris Conspiracy*, s. 138-143.

36 Bomba planının fiyaskoyla sonuçlanması hakkında bkz., Michael Mueller, *Canaris* (çev. Geoffrey Brooks), s. 224-225; Manvell & Frankel, *Canaris Conspiracy*, s. 143, b.a. Bombanın infilak etmemesinin muhtemel sebebinin ayrıntılı biçimde incelendiği bir eser: Hoffman, *History of the German Resistance*, s. 272-274, 282-283.

İstanbul'a geldi. Earle'e, Roosevelt kayıtsız şartsız teslimiyet fikrinden cayarsa, Hitler sonrası Alman hükümetinin Müttefikler ile ateşkes imzalayarak *Wehrmacht*'ı Sovyetlerle savaşa odaklayacağının sözünü verdi. Roosevelt, Hitler sonrası Alman hükümeti ile ayrı barış politikası gütmese dahi, en azından doktrinini yeniden ele almasını sağlamayı uman Earle, Canaris'in tekliflerini usulünce Başkan'a iletti, Roosevelt ise alaka göstermedi. Earle'e Canaris'le irtibatı kesmesi emrini verdi.[37]

Canaris, Roosevelt'in terslemesine rağmen pes etmedi. Alman istihbaratının bir numaralı ismi, 1943 baharı boyunca İspanya, İsviçre ve İsveç gibi tarafsız başkentlere gönderdiği elçiler aracılığı ile İngiliz ve Amerikalı diplomatlarla irtibat kurmaya çalıştı. Hem İngiliz İstihbarat Servisi [MI6'nın öncülü SIS (*Secret Intelligence Service*)] başkanı Stewart Menzies hem de Amerika'nın Stratejik Hizmetler Ofisi [CIA'nin öncülü OSS (*Office of Strategic Services*)] başkanı, Roosevelt'in sorunları gidermede son derece itimat ettiği "Vahşi Bill" Donovan, Canaris'e kendisiyle İspanya'da görüşebilecekleri haberini yolladı. Canaris, haziranda efsanevi Prusya generallerinin soyundan gelen Kont Helmuth von Moltke'yi, Donovan ve Earle ile buluşmak üzere İstanbul'a gönderdi. Canaris ve von Moltke, Türkiye'deki Alman Büyükelçiliği antetli bir protokol kaleme aldı. Alman ordusu komutanlarının, Müttefiklerin Fransa'yı ele geçirmesine direniş göstermeyeceği ve Almanya'nın İngiliz-Amerikan ordularınca, "doğudan gelen tehdidi bastırmak üzere işgal altındaki Polonya dahil, baştan sona... Tilsit'ten Lemberg'e kadar uzanan hat boyunca işgalini kabulleneceği" taahhüt ediliyordu. Canaris, Washington ve Londra'ya iyi niyetini ispat etmek üzere, İsviçre'deki dönemin OSS bölge şefi, ileride CIA'nin direktörü olacak Allen Dulles'a, Almanların hakiki savaş planlarını sızdırdı. Planların sahih olduğu, Nazilerin birçok şifresini kırmış ve aynı minvalde bilgilere ulaşmış İngiliz ve Amerikalı istihbarat subaylarınca doğrulandı.[38] Dulles, Was-

37 1943 Ocak'ındaki İstanbul görüşmesinin kayda dökülmüş hali bulunmasa da, bildiklerini kendine saklaması istenen Earle, bizzat *Confidential* dergisine yazdığı "FDR's Tragic Mistake [FDR'nin Trajik Hatası] başlıklı izahatında aktarmış; aktardıkları Alman direniş figürlerinin ifadeleriyle derinlemesine karşılaştırılmış ve doğruluğu kanıtlanmıştır. Örn. bkz., Heinz Höhne, *Canaris*, s. 483-484; Mueller, *Canaris* (Çev. Geoffrey Brooks), s. 220-221.

38 Böylelikle Canaris'in güvenilirliği kanıtlansa da aynı zamanda elini zayıflatmıştı. Müttefikler hâlihazırda Almanların şifrelerini ele geçirmiş olduğundan kendisinin istihbarat sızıntılarına ihtiyaçları yoktu.

hington'a heyecanla, "Almanya'daki tüm sokakların geceleri 'Kahrolsun Hitler! Savaşı Durdurun!' yazılarıyla donatıldığını" aktardı.[39]

Roosevelt kabul etmiyordu. İstanbul'a çektiği kısa ve öz telgrafta "o Prusyalı aristokratlarla" anlaşma ihtimallerini ekarte etti. O kadar öfkelenmişti ki, mayısın son haftasında Washington DC'deki İngilizler ile Avrupa işgali planlarının tartışıldığı *Trident* konferansını yarıda kesti; kendisinin konuşma metni yazarlarından Robert Sherwood'un aktardığına göre, Churchill'e "Kayıtsız şartsız teslimiyet söz konusu iken, Birleşmiş Milletler'in Nazi Hükümeti, Alman komuta kademesi yahut Almanya'daki herhangi bir örgüt, grup veya kişi ile mütareke yapmayacağının altını çizen bir demeç yayınlama" konusunda danıştı. Churchill böyle bir ilavenin lüzumu olmadığında ısrar etse de Roosevelt ABD Harp Malumatı İdaresi'ne, savaşın sonuna dek geçerli olmak kaydıyla, "Alman direnişinden bahsedilmesini yasaklanması" emrini verdi.[40]

Başkanın kayıtsız şartsız teslimiyet konusunda neden Canaris, *Abwehr*, Alman komuta kademesi ya da "Almanya'daki herhangi bir örgüt, grup veya kişi" ile müzakere yapmayı reddedecek kadar ısrarcı olduğunu bilmek mümkün değil. Azmiyle etkilemeye çalıştığı Stalin dahi, işi o raddeye getirmezdi. Esasen 1943 Nisan'ında ABD Başkanı bangır bangır Almanlarla müzakereye karşı çıkar, Katyn olayında Stalin'in tarafını tutarken, Stalin'in 1938'te Finlandiya'dan üs istemeye Helsinki'ye gönderdiği güvenilir NKVD ajanı Boris Yartsev gibi Sovyet diplomatlar, Stockholm'de, Alman müzakerecileriyle müstakil barış anlaşmasını tartışıyordu. Müzakerelerin ciddiyeti, Almanların yaz taarruzunu başlatmayı planladığı tarihten günler öncesine, 17 Haziran'a dek devam etmesinden anlaşılıyor. Yartsev ile görüşen *Abwehr* ajanı Edgar Klaus, Canaris'in Churchill ve Roosevelt ile bağlantıyı kurduğunda olduğu gibi, bu sefer girişimin Sovyet tarafınca başlatıldığını iddia ediyordu. Klaus, Canaris'e, "Emin olun, Almanya 1939 hududunu [Molotov-Ribbentrop paktı ile belirlenen sınırları] kabul ettiği takdirde bir haftada barış yapılır." demişti. Roosevelt, Hitler karşıtı direnişle müzakere ihtimalini ekarte etse de Stalin, çaktırmadan Hitler'le

39 John Waller, *Unseen War in Europe*, s. 280-285. Daha fazla ayrıntı için bkz., Fleming, *New Dealers' War*, s. 204-205; Höhne, *Canaris*, s. 484-485.

40 Fleming, *New Dealers' War*, s. 465'te alıntılanmıştır.
Trident konferansı esnasında Roosevelt'ten Churchill'e: Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 791.

mütareke yapmak üzere temas kurmaya çalışıyordu. Hitler'in araya girerek Canaris'e, İsveç'teki barış görüşmelerini kesmesi emrini vermesi, yani ipleri atan tarafın Stalin değil Hitler olması manidardı.[41]

Şaşırmalı mıyız? Stalin'in 1939 ila 1941 arasında *Wehrmacht*'a sağladığı ikmal malzemeleri, Washington ile Londra'nın Japonya'yla verilen savaş için en ufak bir yardım isteğine verdiği tepkileri ya da İngiliz ve Amerikalı pilotların, Sovyet topraklarına ayak basmasına müsaade etmemesi göz önünde bulundurulduğunda; *Vojd*, bu tuhaf, demokratik sistemde seçimle iktidara gelen, belki de özellikle, hor görüldükleri zaman dahi kendisini memnun etmeye çalışan İngiliz-Amerikalı liderlerdense, emsali totaliter diktatör Hitler'le anlaşmayı tercih ederdi. Beyaz Saray, Stalin'e o kadar dalkavukluk ediyordu ki, mart ila nisan aylarında Avrupa'nın bölüşüldüğü 1939 Molotov-Ribbentrop Paktı'nın imzacısı iki bakanın "ayrı bir Rus-Alman barışı üzerine çalıştığı" haberi ilk kez Washington'a ulaştığında Roosevelt, Stalin'in aleni savunucularından, zengin eşinin Ruslardan sanat eseri satın alımını kolaylaştırmak için Büyük Terör'ün göstermelik mahkemelerine dair raporları örtbas eden, sabık büyükelçi Joseph Davies'i Stalin'e, ABD'nin hâlâ kendisinin iyiliğini düşündüğüne dair güvence vermek üzere, Moskova'ya iyi niyet misyonuna gönderdi. Yatıştırma politikasının âdeta en zavallı uygulamalarından biriydi.[42]

Stalin 1941 Nisan'ında ağırladığı Japon Dışişleri Bakanı'na açık açık, "Anglosaksonlardan" dostluk aramadığını söylemişti. 1942 Ağustos'unun ortalarında Churchill, Stalin'e o yıl Fransa'da "İkinci Cephe" açılmayacağını bizzat bildirmek için Moskova'ya geldiğinde, Stalin İngiliz başbakanı soğuk karşıladı, Churchill, atmosferi "kasvetli ve nahoş" buldu. Bu toplantı sonraki dönemde, Churchill'in timsah benzetmesini kullanarak; İkinci Cephe'nin açılması için, hayvanın Avrupa'nın Kuzey Fransa'daki "kafasından" evvel "yumuşak karnına" Akdeniz'den saldırmayı önerdiği, meşhur timsah çizimiyle anılacaktı. Ama o dönemde, Churchill'in bu yanar dönerliğinin faydası olmayacaktı; Stalin, İngiltere'nin o yıl ikinci cephe açamamasından şikâyetçiydi ve daha da ciddileşerek, suçlar bir tavırla, Kızıl Ordu komutanlarının, yılın ikinci yarısında Müttefiklerin Fransa'ya yapacağı çıkarma beklentisine göre harekâtlarını planladığını dile getirdi. Churchill'in *Vojd*'un bu sözleri

41 Höhne, *Canaris*, s. 479-480.

42 Weil, *A Pretty Good Club*, s. 136-137'de alıntılanmıştır.

karşısında "şalterleri attı" ve ne İngiliz ne de Sovyet tercümanın sözlerini not edebileceği şekilde, beş dakika boyunca ara vermeden konuştu. Başbakan, soğukkanlılığını geri kazandıktan sonra danışmanı Clark Kerr'e "Kimle konuştuğunun farkında değil mi bu adam?" diye sordu. Stalin, nahoş geçen bu ilk toplantının ardından, "Churchill'in, neticesinde SSCB'nin mağlup edileceği bir yol izlediği" izlenimi edindiğini ve "böylece... biz yenildikten sonra Hitler Almanya'sı ile anlaşacak." düşüncesini Londra Büyükelçisi Mayski'ye iletti.[43]

Stalin, kendisine kur yapan Roosevelt'in gereğinden fazla bonkör jestlerine ya da manasızca kendisine tapan Amerikan basınına mukabele etme gereği duymuyordu. 1943 Ocak'ında Stalin'in yüzünün keskin hatları ortaya çıkarıldığı, âdeta bir yarı tanrı gibi resmedildiği portresi, *Time* dergisinin 1942 için "Yılın Adamı" kapağını şereflendirdi. Stalin kayıtsız davranmasa, ertesi yıl kendisini pohpohlayan daha çok portresi sergilenirdi. *Vojd*, özel röportaj koparabilmek için Kremlin'in kapısını aşındıran onlarca muhabiri geri çevirdi. Bu tekliflerden biri, Simon & Schuster Yayıncılık'tan geliyordu. Yayınevi, Stalin'e "dünyaya Sovyet savaş ve barış hedeflerini," basit röportajlara nazaran "çok daha anlaşılır biçimde aktarabileceği" bir otobiyografi yazması fikri sunmuştu. Roosevelt'in Japonya karşısındaki yardım ricalarını geri çevirirken, Japonya'ya amansız hava saldırıları düzenledikten sonra Sovyet hava üslerine izinsiz iniş yapan Amerikalı pilotları tutuklarken, Londra'da sürgündeki Polonya hükümetiyle köprüleri atıp bu hükümetin liderlerini işbirlikçilikle suçlarken, Roosevelt ile Churchill'den attığı bu iftiraları kabullenmelerini talep ederken, bir yandan Hitler'le müstakil barış ayarlamaya çalışırken ve aynı zamanda mecburi Müttefiklerinin vicdanına oynayarak, Avrupa kalesinde "İkinci Cephe" açmaya ikna etmeye uğraşırken Stalin'in yalnız ama yalnız bir emeli vardı, o da Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet etmekti.[44]

---

43 David Carlton, *Churchill and the Soviet Union*, s. 101-102'de alıntılanmıştır.
"Yumuşak karnı" ve "kafası" ile tercümanların kayda geçiremediği beş dakikalık nutuk: Pechatnov & Reynolds, *Kremlin Letters*, s. 141-142'de alıntılanmıştır.

44 M. Lincoln Schuster'den Stalin'e, 18 Ocak 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del. 221, list' 58. Klasörde batılı gazetecilerden Stalin'e gelen, günümüzde yazarlarını mahcup edecek onlarca teklif de bulunuyor.
Sovyet makamlarınca tutuklanan yüzlerce Amerikalı pilota dair bkz., John R. Deane, *The Strange Alliance*, s. 59-60.
Time dergisi 4 Ocak 1943 tarihli nüshasının Stalin kapağı için bkz.: http://content.time.com/time/covers/0,16641,19430104,00.html

26

Birtakım İkinci Cephe Girişimleri

Müttefikler Hisar Harekâtı'nı Durduruyor

STALIN'İN 1943 başlarında Müttefiklerine tavrı soğuk olsa da, Roosevelt ve Churchill ile Kazablanka'da görüşmeyi reddetmesinin tek sebebi onları hor görmesi değildi. Stalin'in güvenlik konusundaki paranoyası ve Moskova'dan, ordunun kumanda merkezi *Stavka*'ya doğrudan telefon bağlantısı ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda, zirvenin yapılacağı mevki başlı başına bir sorun yaratıyordu. Ancak *Vojd*, bu sorunları hususiyetle dile getirmediğinden ne Roosevelt ne Churchill durumdan haberdardı.

Ocak sonunda kayıtsız şartsız teslimiyet doktrininin ilanı, Stalingrad'daki son hesaplaşma ile kesişiyordu. Aynı zamanda Stalin ve Jukov, başka bölgelerde bir dizi büyük çaplı taarruz da başlattı. Stalingrad dışındaki kuşatma harekâtı *Uranüs*, o yılın kış aylarında Stalin'in generallerinin yaptığı tek "gezegen" harekâtı değildi. Jukov'un, Alman Merkez Ordular Grubu'nun Moskova dışında, Rjev ve Vyazma/Bryansk arasında, bulunan savunmasız çıkıntısını pusuya düşürmeyi hedefleyen *Mars Harekâtı*, *Uranüs*'ten altı gün sonra 24 Kasım 1942'de başladı. *Uranüs*'ün ardından *Satürn* ile, Stalingrad'ın güney kanadındaki motorize Sovyet birlikleri yönünü, Rostov'a, güneybatıya çevirerek, Kuzey Kafkaslardaki A Ordular Grubu'nun yolu kesilecek; *Mars* sonrasında *Jüpiter* ve *Neptün* harekâtlarında Jukov'un birlikleri, Merkez Ordular Grubu'nu arkadan saracaktı. Stalin toplamda altı mekanize kolordu ve 2.000 tankı haiz büsbütün altı ordu görevlendirdiği *Mars*, *Jüpiter* ve *Neptün* harekâtlarına, *Uranüs* ve *Satürn*'den çok daha fazla kaynak ayırdı. "Stalingrad" tek çare, destansı mücadelenin verildiği efsanevi son kale olmak şöyle dursun, Doğu Cephesi'nde *Wehrmacht*'ın imhasına yönelik planın ilk adımıydı.[1]

1 Glantz, *Zhukov's Greatest Defeat* (1999); kapsamlı bir özet için, *When Titans Clashed*, s. 181-182.

İşler Stalin'in umduğu gibi gitmedi. *Uranüs*, Stalingrad'da başarıyla sonuçlansa da Kuzey Kafkaslardaki A Ordular Grubu'nun yavuz komutanı General Manstein, nizami bir şekilde Rostov'a çekilerek *Satürn* Harekâtı'nı ekarte etmiş oldu. *Mars* ise, Kızıl Ordu için kanlı bir fiyaskoydu; ilk birkaç hafta içerisinde zayiatı 100.000 ölü, 235.000 yaralı ile 1.655 tanktı. David Glantz, 1999'da *Zhukov's Greatest Defeat* eserini yayımlayana dek, *Mars* Harekâtı'nın Batı dünyasında esamesinin okunmaması, İkinci Dünya Savaşı tarih yazımındaki Sovyet propagandalarının kalıcı etkisinin bir yansımasıydı.[2]

Jukov, Moskova'nın batısındaki hattı yarıp geçmeyi başaramamış olsa da, o da Stalin de geri adım atmak istemiyordu. Paulus'un VI. Ordu'sundan geriye kalanı Stalingrad'da Ruslara teslim olurken, Sovyetlerin General Rodion Malinovski komutasındaki Güney Ordular Grubu, Almanların Don Ordular Grubu'nu Rostov ve Voroşilovgrad yönünde kovaladı ve iki şehir de 1943 Şubat'ının ortasında ele geçirildi. Rokossovski'nin Don Ordular Grubu, Paulus'un Stalingrad'da teslim olduğu haberini alınca, Yukarı Don'da savunması zayıf Macar ve İtalyan hatlarını batı yönünde ezip geçerek Voronej ile Kastornoe'nin mühim demiryolu kavşağını ele geçirdi ve Kursk'a kuzeybatıdan giden yolu açmış olduğundan, 6 Şubat'ta Kursk'u da geri aldı. Filipp Golikov'un Voronej Ordular Grubu'nun 16 Şubat'ta Harkov'a girmesiyle Stalin, Dinyeper boyunca, Ukrayna'nın içine doğru yapılacak büyük çaplı taarruz *Sıçrama Harekâtı*'nın[3] başlatılması talimatını verdi. Alman XVI. ve XVIII. Ordularının önünü kesmek ve 1941 Eylül'ünden beri felç edici bir kuşatmanın pençesinde, hâlihazırda yüz binlerce sakinini zafiyet, hastalık ve açlığa kaybetmiş Leningrad'a karadan ikmal yolu açmak için Kuzey cephesinde *Kutup Yıldızı Harekâtı*[4] yürütülüyordu. Stalin'in Stalingrad sarhoşluğundaki orduları, *Wehrmacht*'a ölümcül darbeler indirmeye hazır görünüyordu.[5]

Ancak kader müsaade etmeyecekti. 1943 Şubat'ında başlatılan taarruzlar, *Mars* kadar büyük fiyaskoyla sonuçlanmasa da, Almanların uyum sağlama yeteneği yüzünden başarıya ulaşamayacaktı. Stalingrad'daki

2 Glantz'ın Mars Harekâtı görüşüne karşı operasyonun başarısız olması için tasarlanmış bir savaş hilesi olduğuna dayanan ilginç bir argüman için bkz., Antony Beevor, *Second World War*, s. 370.

3 İng. *Operation Gallop* (ç.n.)

4 İng. *Operation Polar Star* (ç.n.)

5 Ayrıntılar için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 249-259.

bozgunun ardından, genelde inadından vazgeçmeyen Hitler, stratejik bakımdan ne kadar pişman olduğunu sergileyerek Manstein'a, A Ordular Grubu'nu Donets havzasına kadar çekip bir Don Ordular Grubu toparlamasını emretti. Almanlar aynı şekilde kuzeyde ricat etti ve Leningrad etrafında savunma hatları oluşturdu, böylece "*Kutup Yıldızı*'nı" lüzumsuz hale getirdi. En önemlisi de Hitler'in 1 Mart 1943'te, merkezi cephedeki Rjev-Vyazma çıkıntısından ricat emrederek, Jukov'un *Mars Harekâtı*'nı savuşturan bitkin haldeki birliklerine nefes alma şansı vermesi, savunma hatlarını kısaltması ve boşta kalan yedekleri, kuzey ve güneyde yeniden görevlendirebilmesiydi. *Führer*, bu esnada doğu ordularını, *Adolf Hitler Leibstandarte* ile büsbütün bir *SS* Panzer Kolordusu ihtiva eden, dehşet saçan "Kurukafa" *Totenkopf* gibi, *Waffen SS* ve *SS* zırhlı tümenlerinin de aralarında bulunduğu birinci sınıf birlikler ile kuvvetlendiriyordu. Manstein'ın, bu takviyelerin başını çektiği kuvvetleri, 7 Mart'ta başlattığı karşı taarruzda; Golikov'un, Harkov'da bulunan Voronej Ordular Grubu'yla girdiği şiddetli çarpışma sonucunda şehir, 14-15 Mart itibarıyla Almanların eline geçti. Golikov'un birlikleri kuzeydoğu yönünde, Yukarı Donets havzasında bulunan Belgorod'daki karargâhına çekilse de, 18 Mart'ta Manstein'ın takviye edilmiş Don Ordular Grubu, kenti işgal etti. Stalingrad'ın ardından şubat ayında düzenlenen harekâtlarda, Kızıl Ordu toplamda 300.000 zayiat verdi. Sovyetlerin, 145 km derinliği ve 193 km genişliğinde, Kursk'tan batıya, bir kez daha Alman hâkimiyetine geçen Harkov'un kuzeyine doğru uzanan çıkıntısı artık en savunmasız olandı.[6]

Martta *rasputitsa* taşkınlarının başlaması ile Doğu Cephesi'ne sükûnet hâkim oldu. İki taraf da, kışın çetin muharebelerinde aldığı darbelerden toparlanmaya çalışıyor, yeni zırhlı tümenler oluşturuyor ve yedekleri cepheye çağırıyordu. Tam da bu dönemde, nisan ile haziran ayları arasında *Abwehr* tarafından ve yine onun aracılığı ile barış girişimleri yürütüldü. Sovyetler, Stockholm'de Canaris'in ajanlarına yanaştı; Almanlar, tarafsız İspanya, İsviçre ve Türkiye'de Müttefikleri yokladı. Goebbels ile Sovyet propagandacılarının Katyn üzerine atışması da, bu barış yoklamaları ve Washington'da Nazi hâkimiyetindeki Avrupa'ya yapılacak taarruzun tartışıldığı *Trident* toplantıları ile tesadüf etti; dört bir yanda, çeşitli dolaplar çeviren devlet adamları, bu korkunç savaşı bitirecek detaylı planlar üzerinde çalışıyordu.

6 *A.e.*, harekâtlar üzerine özet için bkz., Glantz, *When Titans Clashed*, s. 179-194.

Trident, Stalin'i hayal kırıklığına uğrattı. Roosevelt 2 Haziran 1943'te *Vojd*'a, Müttefiklerin "Alman sanayiini, avcı uçaklarını imha etmek ve Alman halkının dirayetini kırmak için" Almanya'daki stratejik hedeflere düzenlenen bombardıman harekâtlarını arttıracağını, ancak Manş ötesinde bir işgal operasyonunun bu sene değil "1944 baharında" başlatılacağını bildirdi. Sovyetler, Müttefiklerin "İkinci Cephe"yi açmamasından şikâyet etse de, Müttefikler Kuzey Afrika'da Alman ve İtalyanları ezip geçmiş ve Tunus'ta 13 Mayıs'ta, *Wehrmacht*'ın yedi büsbütün tümenini oluşturan 275.000 kadar Mihver askerini teslim almış; Mihver'e bölgede toplamda 950.000 ölü ya da esir, 6.200 silah, 2.550 tank ve 70.000 kamyonet zayiat verdirmişti. Müttefiklerin sayesinde, 2.4 milyon gros ton savaş malzemesi de Akdeniz sularına gömülmüştü. Hitler, başkent Tunus'un ele geçirilmesi üzerine Yugoslavya'ya on, Yunanistan'a da yedi *Wehrmacht* tümeni daha sevk etti. Müttefikler Sicilya ve İtalya'yı işgale hazırlanıyor olduğundan, Almanlar hâliyle daha fazla takviye gönderecekti. Roosevelt Stalin'e planı şöyle aktardı: "Eisenhower *Husky* (Sicilya'nın işgali) başarıyla tamama erdikten sonra, İtalya'nın tamamıyla ele geçirilişini hızlandırmak üzere hemen taarruzu başlatacak. Böylece Almanya'nın doğusuna ve güneyine yapılacak hava saldırılarını kolaylaştırmış, Alman avcı uçaklarına verilen zayiatı arttırmış olacak ve Almanların Balkanlar üzerindeki hâkimiyetine büyük bir tehdit oluşturacağız."[7]

Hedeflerin her biri stratejik açıdan mühimdi ve Göring'in *Luftwaffe*'sinin büyük çoğunluğunu meşgul ederek Sovyet cephesinden takviyeleri üzerine çekmiş olacaktı. Stalin geri adım atmıyor, hâlâ Müttefiklerin Fransa'da İkinci Cephe taahhüdünün gerçekleştirilmesini istiyordu. 11 Haziran'da Roosevelt'e verdiği soğukkanlı yanıtta, "Batı Avrupa'nın İngiliz-Amerikan kuvvetlerince işgalinin 1944 baharına kadar ertelenmesi kararı, iki yıldır tüm gücüyle Almanya ve uydularının ana kuvvetlerine karşı savaşan Sovyetler Birliği için fevkalade müşkülat yaratıyor." dedi. Başkan'a "Sovyetler Birliği halkı ve ordusunda, İkinci Cephe'yi erteleyerek ve türlü fedakarlıklar göstermiş ordumuzu İngiliz ve Amerikan ordularının ciddi desteğinden mahrum bırakarak yaratacağınız üzücü ve menfi etkileri" anlatmaya lüzum olup olmadığını sordu.

7 Roosevelt'ten Stalin'e, 2 Haziran 1943, (Ed.) Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 257-259'da kopyası bulunmaktadır.
Tunus ve Kuzey Afrika'daki Mihver zayiatı: Douglas Porch, *Path to Victory: The Mediterranean Campaign in the World War II*, s. 413-415.

Sovyet propaganda makinesini, Müttefiklerinin "İkinci Cephe" ihaneti karşısında karalama kampanyaları için kullanma tehdidinde bulunan Stalin, 17 Haziran'da Stockholm'ün hemen dışında Almanlarla barış görüşmelerine devam etti.[8]

İsveç barış yoklamalarında da hile hurda eksik değildi tabii. İki taraf da cephanesini arttırmaya devam ediyordu. Almanlar 1941 yılının daha hızlı ve değişken geçen motorize taarruz harekâtları yerine, 1943 yılının şartlarına daha uygun, yeni nesil bir tank cepheye sürmek üzereydi. *Panzerkampfwagen V Panther* modelini Sovyetlerin *T-34*'üne karşı üretmişlerdi. *T-34*'ten 40 ton ağır *Panther*'in gelişmiş *V12 Maybach 230* motoru ile hızı ve hareket kabiliyeti etkileyiciydi. 75 mm.'lik silahı da *T-34*'ün 76 mm.'liği ile aynı oranda güçlü ama daha hassastı. *Panzerkampfwagen V Panther, Henschel* tasarımı altmış tonluk *Tiger 1 Panther*'den daha yavaştı ama zırhı neredeyse delinmezdi; tankı kullanan şoförlerden biri modeli "Taş gibi, âdeta kayadan zırhı olan canavar" olarak tarif etmişti. 88 mm.'lik silahının çarpıcı menzili sayesinde, topçuları arkaya yaslanıp oturduğu yerden Sovyet *T-34* ve *KV*lerini, mürettebatları karşılık veremeden canı ne zaman isterse devre dışı bırakabilirdi. Ferdinand Porsche'nin 67 tonluk *Ferdinand* tankı, 88 mm.'lik *L70* topuyla çok daha heybetliydi. Tanksavar topu gibi işlev gören *Ferdinand*'a "*Fil*"[9] lakabı verildi ama bu isim iltifat olarak kullanılmıyordu. Uzun menzilden bile iki 88 mm'lik canavarıyla vurduğunu devirirdi.[10]

Stalin ve Jukov, Almanların kanat taarruzuna açık hedef teşkil eden Kursk çıkıntısını kuvvetlendirmek üzere, *rasputitsa*nın getirdiği duraksamadan faydalandı. Sovyet istihkamcıları bölgeye 640.000 mayın döşeyerek mayın tarlaları ile kapladı, onda biri elektrikli olmak üzere 805 kilometre tel örgüyle çevirdi, tümen başına 70 kilometrelik siper kazdı ve Almanların yeni tanklarının avantajlarını ekarte edecek tahkimatlar inşa etti. Akıllıca kurulan sistemle, mayın tarlalarında dar boşluklar bırakılarak, Alman tankları, Kızıl Ordu topçularının, kendilerini kamufle ettiği sabit konumlara yerleştirilmiş *T-34*, *KV*ler

8 Stalin'den Roosevelt'e, 11 Haziran 1943, *a.e.*, s. 260-261'de çevrilmiş bir kopyası bulunmaktadır.

9 Alm. *Elefant*. (ç.n.)

10 Guderian, *Panzer Leader*, s. 299.
Showalter, *Armor and Blood*, s. 46-50'de alıntılanmıştır.
Sovyet tanklarıyla karşılaştırmalı analiz için bkz., Glantz, *When Titans Clash*, s. 203-205.

ve tanksavarlarla beklediği "imha bölgelerine" yönlendiriliyordu. Bu esnada Sovyetlerin yüzlerce tankı, Almanların beklenen zırhlı taarruzu tuzağa düştüğünde harekete geçmek üzere, Kursk çıkıntısının arka bölgesinin yakınlarında bekletiliyordu.[11]

Kızıl Ordu'nun, Almanlar *saldırmadığı* takdirde hayata geçirilecek, zırhlılarla hücum planları da hazırlanmaktaydı. Stalin'in başarısızlıkla sonuçlanan kış harekâtlarından ders aldığı, *Stavka*'da, Kursk'ta yapılacak stratejik savunmaya yönelik hazırlıklardan anlaşılıyordu. Kızıl Ordu, Stalingrad'da alınan zafere rağmen 1942-1943 kışında düzenlenen kanlı harekâtlarda, *Uranüs Harekâtı*'nın başladığı 19 Kasım'dan Harkov'daki muharebenin bittiği 25 Mart'a dek, ayda ortalama 1.500 adet olmak üzere, toplamda 6.368 tank ve kundağı motorlu topçu sistemini; aylık 370 adetten toplamda 1.520 savaş uçağını yitirdi. Zayiat, 3.723 tankı kaybettiği savaşın ilk altı ayı kadar ağır değildi. 1942'de ayda kaybedilen tank sayısı 1.403'e düştü. Asıl sorun, 1941'de Sovyet sanayiinin doğuya "mucizevi" tahliyesine rağmen, Rus savaş ekonomisinin en büyük önceliği olan tankların dahi üretiminin, ancak savaş alanında verilen kayıpları karşılayacak kadar olmasıydı. 1941'in ikinci yarısında Sovyetlerin tank üretimi, zayiatın çeyreği kadarına tekabül ediyordu; kaybedilen 22.340 tanka karşılık 6.750 adet üretilebildi. Bu da Stalin'in savaş öncesindeki tank stokunun azalmasına ve Jukov'un Moskova Muharebesi'nde kaybettiğini karşılamak için, Ödünç Verme-Kiralama yardımları ile gelen tanklara bağımlı kalmasına yol açtı. 1942 ve 1943'te üretim, aylık 2.000'e yükseldi. 1942'de üretilen miktar kayıpların önüne geçse de, 1943'te üretilen ile zayiat verilen miktar arasındaki fark azaldı; fabrikalardan çıkan 24.006 tanka karşılık, muharebede yahut mekanik arızalar sebebiyle 23.500 adet kaybedildi. 1941 Aralık'ında olduğu gibi, önemli olan aradaki farktı. Bu farkı yaratan, 1942 Kasım'ında Uranüs'ün başlatılmasından beri harekâtla eriyen tank stoklarına 5.000 tankın takviye edilmesinin yanında, 1943 Haziran'ının sonlarına dek Ödünç Verme-Kiralama programının İkinci Protokol'ü kapsamında aylık 625 tank ulaştırılmasıydı.[12]

11 Ayrıntılar için: Showalter, *Armor and Blood*, s. 61-65; Glantz, *Battle for Kursk*, s. 31-50. Elektrikli tel örgü için bkz., K. K. Rokossovski, *Soldatski dolg*, s. 259.

12 İkinci Protokol ile gelen harp malzemesine dair: Jones, Roads to Russia, s. 119, b.a. Sovyet tank üretimi ve zayiatına dair bkz., Musial, Stalins Beute, s. 89-96.

Stalin'in nispeten daha yüksek maliyeti olan taarruzlarla kendi stokunu tüketmektense Ödünç Verme-Kiralama'yı tercih etmesinin mantığı şuydu: Vojd, sabredip beklerse, zırhlı tümenlerini Amerikan kapitalizminin üretim fazlaları ile donatacaktı. Amerika, 1 Temmuz 1942 ile 30 Haziran 1943 arasında geçerli olan İkinci Protokol uyarınca Stalin'e, 3.4 milyon tondan fazla malzeme gönderdi. Bu malzemenin içinde Kursk çıkıntısında elzem olan tel örgü (aylık 4.000 ton), otomatik silah (120.000), Thompson hafif makineli tüfeği (120.000), tanksavar mayın (aylık 60.000), uçaksavar silah (5.117), tente (22 milyon metre, yani 22.000 kilometre), petrol boru sistemi (75 bin ton), TNT (181.366 ton), sahra telefonu (Temmuz 1943 itibarıyla 173.000), telefon kablosu (933.000 kilometre), petrol ürünleri (çoğu rafine uçak benzini olmak üzere 220.000 ton) bulunuyordu. Stalin'in generalleri, Kursk'taki tahkimatın inşasında fayda sağlamış çok sayıda "kürek ve kompresör" ile 144 vinç ile kaldıracı kışın kullanmak üzere kenara ayırdı. Ayrıca deri (henüz 19.34 milyon ton ulaşmıştı) ve 3.14 milyon çifti temmuza kadar gönderilmiş, aylık 400.000 kadarı da sevk edilmekte olan çizme; Amerikan yapımı kamyonet ve cip (120.330) ve savaş uçağı (1.100'ü Alaska'dan Sibirya'ya havadan götürülmüş, toplamda 2.403) da cabasıydı. Stalin'in, İngilizlerin sevkiyatları yavaşlattığından ve eksikliğin "[Sovyet] uçak üretiminde ciddi sonuçları olacağından" yakınmasıyla Roosevelt, Sovyetleri ABD Hava Kuvvetleri'nden daha öncelikli konuma getirdi; marttan beri, Sovyet tanklarında kullanılmak üzere, aylık 5.000 ton zırh levha ve bir o kadar da alüminyum gönderiyordu.[13] Bakır (aylık 12.500 ton), nikel (henüz 3.000 ton), ferrokrom ve ferrosilis (8000'er ton) ile işlenmiş çelik ürünü (temmuza dek bir milyon tondan fazlası ulaşmış, 406.983 tonu ise ABD'deki depolarda bekletilmekteydi) de, protokol kapsamında gönderilen ürünlerin arasıydı. SSCB'de tekrar birleştirilmek üzere demonte edilmiş tekerlek

1942-1943 kışı Sovyet zayiatı için (her bir muharebe ayrı ayrı gösterilmiş, 19 Kasım 1942'den 25 Mart 1943'e dek olanları toplayıp ekledim): Glantz, When Titans Clashed, Ek, Şekil Q.

13 Churchill'in alüminyum sevkiyatını azaltmasının sebebi bu madenin Kraliyet Hava Kuvvetleri'ni takviye etmek üzere İngiltere'nin kendi havacılık sanayiinde kullanılmasıydı. Başbakan, İngiltere'nin ABD ve SSCB ile karşılaştırıldığında ürkütücü bir biçimde gücünün azalmakta olduğunu fark etmişti. Roosevelt ise Stalin'e gönderilen alüminyumun arttırılması ile Amerika'nın uçak üretiminin azalacağı hususunda uyarılmasına rağmen yoluna devam etti.

fabrikası, 1943'e dek gönderilmiş petrol rafinerisini haiz 400 milyon dolarlık sınai ekipman, yukarıda verilen miktarlara dahil değildi. Almanların tankları daha üstün olabilirdi ancak Hitler'in askerleri, Stalin'in ordularının her ay eline geçen ikmal malzemeleriyle boy ölçüşemezdi. Kızıl Ordu, müttefiklerinden bir tek mayın dedektörü almıyordu. İngiltere'deki Sovyet askerî misyonunun başı General İvan Ratov, onun sebebini şöyle açıkladı: "Bizim oralarda [mayın temizlemek için] insan kullanıyoruz."[14]

Kızıl Ordu'nun motorize birliklerine Ödünç Verme-Kiralama programı kapsamında 1943'e dek yapılan katkı, Sovyet propagandacıları her ne kadar gizlemeye çalışsa da üstü kapatılamayacak kadar büyük ölçekteydi. Sadece cip, kamyonet, tanktan ibaret değildi. Yılın başlarında Sovyet avcı pilotları, Alman *Messerschmitt*leri ile yaptıkları it dalaşında *Kobruşka* adını verdikleri *P-39 Bell Airacobra*'ya bel bağlar hale gelmiş, bombardıman uçaklarının mürettebatı *Douglas A-20 "Boston"* modelini kendi malıymış gibi benimsemişti. Bu iki model, Sovyet savaş gayreti için o kadar mühimdi ki Stalin, New

14 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 283'te alıntılanmıştır.
İkinci Protokol hedefleri için, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 315 No.lu kutu, 6 No.lu defter ("Second Protocol")
Alüminyum ve çelik hakkında: Ödünç Verme-Kiralama ile İhraç Edilen Metaller Tablosu, 5 Temmuz 1943; Wesson'dan Washington D.C.'de bulunan Devletlerarası Ticaret Komisyonu, Hizmet Bürosu Müdürü Bay Booth'a, 2 Ağustos 1943, "Russia – Metals and Minerals" başlıklı dosyada, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.
Stalin'in yakınması ve Roosevelt'in uyarılara rağmen rıza göstermesi: J. H. Burns'ten Hopkins'e, 5 Ocak 1943 ve 13 Şubat 1943; Sovyet Protokol Komitesi Tutanakları, 23 Şubat 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.
Nikel: Howard C. Sykes'tan Stettinius'a, 9 Haziran 1943, "Russia – Metals and Minerals" başlıklı dosyada, NA, RG 169, 177 No.lu kutu.
Petrol, sınai ekipman, tekerlek fabrikası, petrol rafinerisi: Sovyet Protokol Komitesi Tutanakları, 5 Ocak ve 23 Şubat 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.
Uçaklar: Başkan'ın Sovyet Protokol Komitesi Tutanakları, 23 Temmuz 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.
Vinç ve kaldıraçlar: W. Harnischfeger'den Stettinius'a, 18 Mart 1943, NA, RG 169, 178 No.lu kutu.
Kürek ve kompresörler: Sovyet Protokol Komitesi Tutanakları, 5 Ocak 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.
Tanksavar mayın: Harriman'dan Roosevelt'e, 29 Eylül 1941, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 306 No.lu kutu, 4 No.lu defter.
Özet için ayrıca bkz., Jones, *Roads to Russia*, s. 154-160 ve Ek A, 3 No.lu tablo ("Second Protocol Period"); van Tuyll, *Feeding the Bear*, s. 171 (30 No.lu tablo, "Deliveries to the U.S.S.R., October 1, 1941 – July 31, 1943")

York, Buffalo'daki *Bell* tesisinde ve Güney Kaliforniya'daki *Douglas* fabrikasında çalışan mühendislerin, cepheyi ziyaret edip uçakları görev esnasında görmelerine müsaade etti. Aynı dönemde Amerikalı ve İngiliz subaylar aynı şeyi yapamıyor, Amerikalı pilotlar *P-39*ları veya *A-20*leri Sovyet topraklarına indiremiyor; hatta Bering Boğazı'nı geçmeden evvel, Alaska'dan yakıt aldıkları son üs olan Nome'ye dahi iniş yapamıyordu. *VVS*, Amerikalı mühendislerden alınan gerçek zamanlı bilgilerle, 1943'te 774 adet *Boston* bombardıman uçağını tamir etti ve donanımını iyileştirdi. Aynı yılın ilk yarısında, şaşırtıcı bir şekilde, *VVS*'nin *Boston* zayiatının sadece onda biri, 90 tanesi, mekanik arıza kaynaklıydı. *Douglas* mühendislerinin uzman tavsiyeleri sayesinde *Boston*'un performansı iyileşti; ortalama ancak 49 sortiden sonra arıza veriyordu ve "Sovyetlerin en iyi hava alayında" bu sayı 80 sortiye kadar çıkmıştı. O yıl *VVS*'de, ABD Hava Kuvvetleri'nden daha fazla *Douglas A-20 Havoc* model bombardıman uçağı mevcuttu.[15]

Bunların hiçbirinin o dönemde bilinmemesi, günümüzde dahi umumiyetle bilinmiyor olması çok şeyi izah ediyor. 1943 Mart'ında Amerikalıların bardağı sonunda taştı; Moskova'daki ABD Büyükelçisi Amiral Standley, bir basın toplantısında Sovyet hükümetinin, Rusya'nın savaş gayretlerine ABD'nin yaptığı yardımı gizlediğinden dem vurdu. Washington, ocak ayında Standley'den Stalin, Molotov yahut herhangi bir yetkiliden Ödünç Verme-Kiralama yardımının Kızıl Ordu'nun harekâtlarına maddi katkılarını kabul eden beyanat almasını istedi. Ancak elçinin Washington'a bildirdiği üzere Ruslar, kendisini "her zamanki gibi başlarından savmıştı." Müttefiklerin Batı Avrupa'da İkinci Cephe'yi açmamasına içerleyen Stalin, Amerikalıların isteklerini hoş görecek halde değildi. 16 Mart'ta Roosevelt'e, Müttefiklerin Kuzey Afrika'daki müstereddit hâlinden dolayı, Sicilya'nın planlanan işgalinin dahi ertelenmesiyle, Hitler'in Doğu Cephesi'ne 36 tümen aktardığından yakındı. Düpedüz abartıydı; Almanlar *Hisar Harekâtı*'ndan evvel bu kadar takviye göndermemişti ancak Stalin'in şikâyetinden, Standley'nin basın

15 "Kratki analiz boevyih poter' i letnyih proisçestvi v çastiah 6-go smeşannogo aviatsionnogo korpusa za period a 1 iyulya po 31 dekabrya 1943 g," TsAMO, fon 33, opis' 11285, korobka 1235, del' 1086, list' 13 ve arkası.
Stalin'in Bell ve Douglas mühendislerinin cepheyi ziyaret etmesine izin vermesi: Sovyet Protokol Komitesi Tutanakları, 30 Eylül 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.

toplantısı döneminde Sovyet tarafındaki atmosferin ne yönde olduğu anlaşılıyordu. Üst kademeden kimse, o kış kamuoyu önünde, gönderdiği yardımlardan ötürü Amerika'ya teşekkür etmeyecekti.[16]

Stalin'e gizlilik yemini eden *Bell* ve *Douglas* mühendisleri hariç Amerikalı gözlemcileri misafir etmek şöyle dursun, Amerika'dan gelen teçhizatın cephede nasıl kullanıldığına dair malumat dahi paylaşılmayacaktı. 23 Şubat'ta Kızıl Ordu'ya seslenen Stalin, Ödünç Verme-Kiralama'nın bahsini açmadı ve Müttefikleri İkinci Cephe'yi açmadığından, SSCB'nin "savaşın tüm yükünü taşıdığından" şikâyet etti. Stalin'in savaş yükünün eşit şartlarda paylaşılmadığı iddiasının doğruluk payı olsa da, Sovyetler gönderilen yardıma nankörlüğü aşıp işi yüzsüzlüğe vurunca, Standley tedbiri elden bıraktı ve 8 Mart'ta yaptığı basın toplantısında, "Haksızlık... Amerikan halkı Rus halkına yardım etmek için milyonlar akıtırken Rus halkı ikmallerin nereden geldiğini bilmiyor." diye çıkıştı. Standley'nin bu çıkışı memleketinde de yankı buldu: *Chicago Tribune*, "KIZILLAR YARDIMIMIZI GİZLİYOR" manşetiyle soruşturma talebinde bulunuyordu.[17]

Sovyet liderleri, Standley'nin açıklamasından rahatsız olmuş olsa da, Molotov ve Stalin mecburen Amerikalıların ne kadar yardımda bulunduğunu, ilk kez kamu önünde kabullenmek zorunda kaldı. *Pravda*, 15 Mart'ta dış haberler bölümünün yarısını Ödünç Verme-Kiralama yardımlarına ayırdı, Sovyet yetkilileri, Batılı muhabirlerin sorularına; birden, açıkça yanıt verdi. Washington'daki tepkileri hafifletmek isteyen Sovyet Büyükelçisi Litvinov'un, minnettarlığı dile getiren basın açıklamasını tüm büyük radyo istasyonları duyurdu. Stalin'i rahatsız etmemek için yardım haberlerini yumuşatan birçok Batılı gazeteci mesajı almıştı; hakikati yayınlamaya başladılar. *Associated Press* muhabiri Henry Cassidy, 1943 Haziran'ında cepheye yaklaştırılmasa da büyük bir haber patlatabildi. Gördüklerini şöyle aktarıyordu:

> *"Airacobra, Kittyhawk* ve *Tomahawk* avcı uçakları, Moskova dışında bir havalimanında görevdeler. Amerikan yapımı orta ve hafif *M-3*

16 Stalin'den Molotov aracılığı ile Roosevelt'e, 16 Mart 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 365, s. 70-72.
[Ruslar] "her zamanki gibi başından savdı": George C. Herring Jr., *Aid to Russia 1941-1946*, s. 92.

17 *A.e.*, s. 92.

> tanklarının, *Matilda* ve *Valentine*ların cephenin ardında Kızıl Ordu tugaylarına teslim edildiğini gördüm. Topçu kampında ciple yolculuk ettim. Kozak birliği Amerikan malı sahra telefonlarını kullanıyordu."[18]

Doğu Cephesi'ne akın akın gelen Amerikan zırhlıları olmasaydı, 1943 yazındaki muharebe düzeni çok farklı olurdu. Tank teknolojisinde yeni keşfedilen bir avantajdan mutlaka faydalanan Hitler'in, Stalin'e Amerikalılardan her ay ne geldiğine dair hiçbir fikri yok gibi görünüyor. Bilgisi olsaydı, Manstein'ın zeminde çamurunun kuruduğu mayısın ilk haftasına planlanan taarruzunu, yeni tankların cepheye ulaşması için *ertelemezdi*. Almanlar bu erteleme sayesinde, 8.170 silah ve topluk bir kuvvet toparlayabildi, motorlu araç stokunu, gelen 150 *Tiger I* ve düzinelerce *Panther* ve *Ferdinand* ile geliştirdi. Bununla beraber *Hisar*'da kullanılacak 2.451 panzerin çoğu, yenileri kadar ölümcül olmayan *Mark III* ve *Mark IV* gibi daha eski modellerdendi. Bu esnada Kızıl Ordu motorize zırhlı kuvvetleri de coşmuştu. Zira Stalin sabretmiş ve Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının hünerini göstermesini beklemişti. Almanlar temmuz başında saldırıya geçene dek Sovyetler, Kursk'ta 8.200 tank, zırhlı muharebe aracı, kundağı motorlu top ve 47.416 silah ile topu haiz bir kuvvet topladı. İngiliz ve Amerikan kuvvetlerinin stratejik bombardıman harekâtı sayesinde Göring'in *Luftwaffe*'si, *Hisar* için yalnız 1.372 uçak ayırabildi, Ödünç Verme-Kiralama ile takviye edilen *VVS* ise 5.965 uçağı cepheye sürdü. Sovyetlerin personel, tank ve kundağı motorlu topları Almanların üç, uçakları dört katıyken, silah ile topları beş ila altı kat fazlaydı. Tüm bu avantajların yanında Ruslar, arazilerini seçip savunma için tahkim edebilmişti. Muharebe düzeni, standart harekât doktrininin tam tersiydi; normalde taarruzu başlatan taraf, üç kat daha üstünken bu kez üç kat daha zayıf konumdaydı. Sovyetlerin İkinci Protokol kapsamında gelen 100.000'den fazla Amerikan yapımı kamyonet ile ciplerdeki avantajı ise, mukayese götürmeyecek kadar fazlaydı.[19]

Sovyetlerin malzemedeki avantajı, büyük ölçüde Amerikalıların cömertliğinden kaynaklanıyordu. Başka bir görüşe göre ise Stalin, personeldeki avantajını dahi Müttefiklerine borçluydu. Sovyet nüfusu

18 *A.e.*, s. 117.

19 Musial, *Stalins Beute*, s. 97 ve Glantz, *When Titans Clashed*, s. 216-217.

Almanlardan çok daha fazla olsa da, Doğu Cephesi'nde Almanların kaybına göre nispeten ağır olan zayiatından dolayı, 1941'deki muazzam üstünlüğü hızla azalmıştı. Yeni bir araştırmaya göre, Kızıl Ordu 1943 Haziran'ının sonuna dek 6.768.914'ü ölü, savaş esiri ya da kayıp, 7.294.420 hasta veya yaralı olmak üzere 14 milyon zayiat vermişti. Almanların zayiatı ise, hayatını kaybedenler çoğunlukta olmak üzere, 1.15 milyondu. Sovyetlerin hasta veya yaralılarının bir kısmı cepheye dönse de, temmuza dek verdiği zayiat Almanların on ila on dört kat fazlasıydı. Bu durum Sovyetlerin personel avantajını hızla azaltıyordu. İki taraf da cepheye mümkün olduğunca asker çağırırken, Alman silahlı kuvvetlerinin personel sayısı Kızıl Ordu'dan *daha hızlı* artış gösteriyordu. 1943'a gelindiğinde Almanlar arayı neredeyse kapatmıştı; cephelerde 275 kadar tümene dağıtılan 9.480.000 Alman vatandaşı silah altındaydı. Buna mukabil Sovyetlerin ise 10.5 milyon askeri bulunuyordu. Hitler, Stalin'in aksine birden fazla cephede savaş veriyor olmasaydı, Almanlar Doğu Cephesi'ne daha fazla kuvvet yığabilirdi. Yirmi beşten fazla Alman tümeni, Fransa'nın kuzeyinde, Belçika ve Hollanda'da, İngiliz-Amerikan ittifakından gelecek saldırılara karşı Manş Tüneli'ni koruyordu. Gelecek yıl bu sayı ikiye katlanacaktı. Yirmi tümen, Hitler'in İskandinavya'dan edindiği demir cevheri ve nikel kaynakları Müttefiklerin eline geçmesin diye Norveç ve Finlandiya'da; çoğu Müttefiklerin bombardımanlarına karşı anavatanı koruyan *Luftwaffe* tümeni olmak üzere 30'u da, Almanya ve merkezi Avrupa'da konuşlandırılmıştı. Tunus'taki hezimetten sonra Yugoslavya ve Yunanistan'a takviye için gönderilenlerle beraber 21 tümen de Balkanlarda bulunuyordu. *Wehrmacht*'ın Sovyetlerle savaştığı cephelerde 185'ten fazla tümeni varken, Avrupa'nın "diğer cephesinde" haziran itibarıyla toplam miktarın %30'una tekabül eden yüz tümen görev yapıyordu. Bu miktar, Müttefiklerin Sicilya ve İtalya'yı işgaliyle bölgeye sevk edilenlerle, çok daha fazla artış gösterecekti. Stalin, Japonya'yla imzaladığı Tarafsızlık Paktı ve Çin'e yardımı reddetmesi sayesinde Uzak Doğu'da yalnız savunma amaçlı bir kuvvet bulundurduğundan, müsait personelinin neredeyse tamamını yığdığı Doğu Cephesi'nde, üç milyon Alman karşısında yedi milyon Rus mevcuttu. Müttefiklerin Almanların hâlihazırda yüz kadar tümeninin bulunduğu Fransa'da, "Kırkını daha bölgeye sevk etmelerine yol açacak İkinci Cephe'yi" açmamalarından yakınan Stalin, Japonya karşısında İkinci Cephe'yi

açmayı reddederek, Doğu Cephesi'nde personel bakımından üstünlüğünün keyfini sürüyordu.[20]

Sovyet komutanları kendilerine iltica edenlerden, yaptıkları dinlemeler ve Müttefiklerin uyarılarından, taarruzun 5 Temmuz 1943 sabahının erken saatlerinde başlatılacağını biliyordu. *Hisar Harekâtı*'na dair istihbarat o kadar başarılıydı ki, harekât başlamadan evvelki gece 22.30'da, Sovyet topçuları Almanların cephe hattındaki askerlerinin üstüne *kontrpodgotovka* yani "karşı hazırlık" ateşi açmış, karşı tarafa bariz üstünlüğü bulunan Kızıl Ordu kuvvetleri, Alman hava sahalarında önleyici sortiler yapmış, ancak çoğunu boş bulmuştu. *Hisar Harekâtı*'nda, 1941'de başlatılan Barbarossa Harekâtı'nda olduğu gibi, Almanların kılı kırk yaran planlaması ve harekâtlardaki çevikliği ile Sovyetlerin personel ve malzemedeki üstünlüğü karşı karşıyaydı. Ancak bu kez zırhlı kuvvetlerdeki eşitsizlik çok daha büyüktü ve sürpriz unsuru olmadığından, *Wehrmacht*'ın Sovyetlerin rehavetinden faydalanma fırsatı da yoktu. Harekât, nitelik ve niceliğin çarpışmasına sahne olacaktı.[21]

Başlarda nitelik mücadeleyi önde götürüyor gibiydi. Bir dizi mayın ve savunma tahkimatına, önleyici yaylım ateşine, 5 Temmuz sabahındaki ilerlemelerin engellenmesine rağmen Alman kuvvetleri, süratle, amansızca ilerliyordu. General Walter Model'in IX. Ordu'sunun altı panzer tümeni, merkezi cephedeki Sovyet XIII. ve LXX. Ordularına, Kursk çıkıntısının kuzey tarafından saldırıya geçti ve ilk kırk sekiz saatte 15 kilometre kadar ilerledi. Manstein'ın heybetli Güney Ordular Grubu'nun bir parçası olan Hoth'un 15 *Tiger 1* ve 44 *Panther*'li *Grossdeutschland* zırhlı piyade tümeni öncülüğündeki 4. Panzer Ordusu gibi seçkin birlikleri, Sovyet savunmasının Voronej ile Step cepheleri arasındaki savunmasız koluna hücum etti ve ilk dört günde cepheyi süratle yararak, 30 kilometre kadar ilerledi. Hoth'un panzerleri, 11 Temmuz'a gelindiğinde, Kursk'un güneyinde bulunan Prohorovka ve Oboyan'a yaklaşmıştı. Mayın tarlalarından geçmek zorunda oldukları ve Sovyet

20 Sovyetlerin personel sayısı ve "silah altındaki askerleri" için bkz. *a.e.*, Ek, Tablo N. Almanların zayiatına dair: Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 404 (14.1 No.lu tablo). Stalin'in Fransa'ya Almanların "kırk tümenini" daha çekecek çıkarmadaki ısrarına dair bkz., 30 Mayıs 1942 tarihinde Molotov ile Roosevelt arasında Beyaz Saray'da yapılan görüşmenin kaydı, FDR Kütüphanesi, Hopkins Collection, 311 No.lu kutu. 5 No.lu defter ("Molotov Visit, 1942")
Askerî personeldeki artışın karşılaştırılması, Mosier, *Hitler vs. Stalin*, s. 230.

21 *Kontrpodgotovka* hakkında, bkz. Erickson, *Road to Berlin*, s. 98-99.

topçularının sabit tanklardan açtığı yoğun ateşe maruz kaldıklarından, 1941 ve 1942'de düzenlenen motorize harekâtlardan çok daha yavaş mesafe katedebiliyorlardı. Yine de Almanların, Stalingrad hezimetinden toparlandığı ve Doğu Cephesi'nde üstünlüğü ele geçirdiği anlaşılıyordu. 332. Piyade Tümeni komutanı, Hoth'un IV. Panzer Ordusu'yla muharebeye giden askerlerini şöyle yüreklendirmişti: "Ruslar bize karşı bir başarı kazanmış olsalar dahi bu ancak tankları sayesindedir. Ama şimdi daha iyi tanklar bizim elimizde!" Taarruza geçen askerlerin moralı uçaksavar taburlarından birinin çavuşunun, "Bu sefer Rusları acayip hırpalayacağız." sözlerinden anlaşılıyordu.[22]

Takvim yaprakları 11 Temmuz'u gösterdiğinde, Kızıl Ordu'nun başı iyice sıkışmıştı. Çıkıntının kuzey tarafındaki badireler yüzünden Jukov, zırhlıları güneyden çekmişti; Hoth'un IV. Panzer Ordusu'nun karşısında, Prohorovka eteklerinde konuşlandırılmış XXXIII. Muhafız Piyade Kolordusu dışında dişe dokunur bir kuvvet yoktu. Almanlar ağır kayıp verse de Sovyetlerin kaybı çok daha büyüktü. Kızıl Ordu şimdiden 1.000 tank, 1.200 tanksavar ve sahra topu ile 20.000'den fazla personel zayiatı vermişti. Stalin, merkezi cephe komutanı Rokossovski'yi arayıp, Almanlar Prohorovka hattını yarıp geçerse Kızıl Ordu'yu arkasından yakalayabilecekleri uyarısında bulundu. General Paul Hausser'in, Hoth'un IV. Panzer Ordusu'nda koçbaşı işlevini gören II. SS Panzer Kolordusu, Prohorovka'ya nihai taarruza hazırlanıyordu. Sovyetlerin durumu o kadar vahimdi ki Jukov, Pavel Romitsrov'un gerilerde ve 320 kilometre kadar doğusunda bulunan V. Muhafız Tank Ordusu'nun, Prohorovka'yı takviyeye gelmesini emretti. 11 Temmuz'da Jukov ve Stavka'dan Mareşal A. M. Vasilevski, savunmayı teftiş etmek üzere Prohorovka'ya vardı. Sovyetlerin durumu ağırdı.[23]

Ardından hiç beklenmedik büyük bir gelişme yaşandı. 12-13 Temmuz 1943'te Porohovka'da harekâtın en mühim çatışması yaşanırken

22 Beevor, *Second World War*, s. 473.
"Daha iyi tanklar bizim elimizde": Alman 332. Piyade Tümeni komutanı, "Divisionsbefehl für den Angriff von 4.7.1943," BA / MA, RH 26 – 332 / 20.
İlk hafta yaşananları ayrıntılı olarak incelemek için bkz., Erickson, *Road to Berlin*, s. 99-105; Glantz, *When Titans Clashed*, s. 218-220; Showalter, *Armor and Blood*, 3. ve 4. bölüm.

23 Erickson, *Road to Berlin*, s. 109.
Stalin: Rokossovski, *Soldatski Dolg*, s. 269.

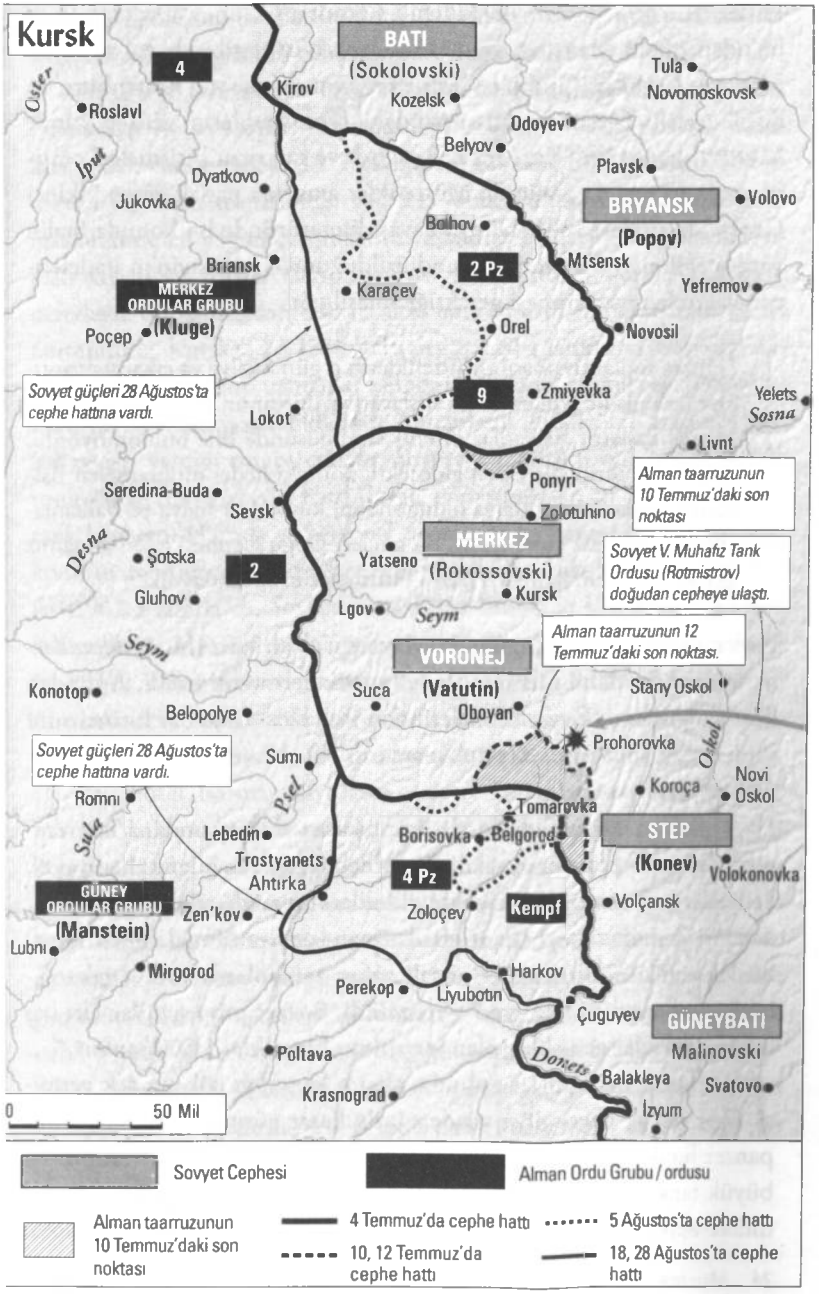
Kursk
BATI
(Sokolovski)
4
Kirov
Kozelsk
Tula
Novomoskovsk
Oster
Roslavl
Odoyev
Belyov
İput
Dyatkovo
Jukovka
Plavsk
BRYANSK
(Popov)
Volovo
Bolhov
Briansk
2 Pz
Mtsensk
MERKEZ
ORDULAR GRUBU
(Kluge)
Karaçev
Yefremov
Poçep
Orel
Novosil
Sovyet güçleri 28 Ağustos'ta cephe hattına vardı.
9
Zmiyevka
Yelets
Sosna
Lokot
Livnı
Ponyrı
Alman taarruzunun 10 Temmuz'daki son noktası
Seredina-Buda
Sevsk
Zolotuhino
MERKEZ
(Rokossovski)
Desna
Şotska
2
Yatseno
Sovyet V. Muhafız Tank Ordusu (Rotmistrov) doğudan cepheye ulaştı.
Gluhov
Kursk
Lgov
Seym
Alman taarruzunun 12 Temmuz'daki son noktası.
VORONEJ
(Vatutin)
Konotop
Suca
Staryy Oskol
Belopolye
Oboyan
Prohorovka
Oskol
Sumı
Sovyet güçleri 28 Ağustos'ta cephe hattına vardı.
Koroça
Novi Oskol
Romnı
Psel
Tomarovka
Sula
Lebedin
Borisovka
Belgorod
STEP
(Konev)
Trostyanets
Volokonovka
4 Pz
Ahtırka
GÜNEY
ORDULAR GRUBU
(Manstein)
Zen'kov
Zoloçev
Kempf
Volçansk
Lubnı
Mirgorod
Harkov
Perekop
Liyubotın
Çuguyev
GÜNEYBATI
Malinovski
Poltava
Donets
Balakleya
Svatovo
Krasnograd
İzyum
0
50 Mil
Sovyet Cephesi
Alman Ordu Grubu / ordusu
Alman taarruzunun 10 Temmuz'daki son noktası
4 Temmuz'da cephe hattı
5 Ağustos'ta cephe hattı
10, 12 Temmuz'da cephe hattı
18, 28 Ağustos'ta cephe hattı

Hitler, Kursk'ta görevli iki kıdemli komutanı Güney Ordular Grubu'ndan mesul Manstein ve martta Canaris'in tertibinde rol oynayan Merkezi Ordular Grubu'nu yöneten von Kluge'yi, Rastenburg'un doğusundaki Masuria ormanlarındaki [Polonyalıların verdiği isimle Mazury] karargâhı "Kurt İni'ne" çağırdı ve taarruzu bitirmeleri emrini verdi. O esnada Stalin ile Müttefikler arasında patlak veren "İkinci Cephe" tartışması ve II. Dünya Savaşı literatüründe bu konuda Stalin yanlısı eğilim göz önünde bulundurulduğunda, Manstein'ın ifadelerinin yakından incelenmesi gerektiği anlaşılıyor.

> "Hitler, toplantıyı Batılı Müttefiklerin o gün Sicilya'ya çıkarma yaptığını [aslında üç gün evvel çıkmışlardı] ve durumun feci olduğunu söyleyerek başlattı. İtalyanlar direniş teşebbüsünde bile bulunmuyordu, ada büyük ihtimalle elden gidecekti. Sonraki hedef muhtemelen Balkanlar ya da Güney İtalya olduğundan, kuvvetleri İtalya ve Balkanların batısına sevk etmeliydik. Bu güçleri Doğu Cephesi'nden almamız gerekeceğinden, hâliyle '*Hisar*'ı bitirmek durumundaydık."

Hitler, sözünün eri olduğundan Manstein'ın en iyi zırhlı *Leibstandarte Adolf Hitler* dahil birkaçını İtalya'ya göndermesini istedi. Ardından dört ay boyunca Sovyet cephelerinden İtalya'ya, 12 kadar birinci sınıf tümen sevk edilecekti. Artık Almanların Kursk'ta taarruza geçme ihtimali yoktu.[24]

Hitler'in, Müttefiklerin Sicilya çıkarması karşısında *Hisar Harekâtı*'nı sona erdirmesi, Stalin'e verilebilecek en büyük hediyeydi. Sovyetler bu sayede kaybetmekte oldukları bir muharebede nihai zafer ilan etti ve muharebeyi efsanelerle katman katman sarmaladıklarından, bu katmanların altındakiler ancak yakın zamanlarda ortaya çıkarılabildi. Prohorovka Stalingrad'a benzetildi, Sovyet propagandacıları beş kilometre kadar genişlikte olan kuşatılmış bir yolda, 1.500 tankın, "... adım adım ilerlediğini ve ardında, akşam karanlığı çökene dek yetmişi *Tiger* olmak üzere dört yüzden fazla hasar görmüş veya alev almış panzer bıraktığını" iddia ediyordu. Prohorovka, Kursk'un "tarihin en büyük tank muharebesi" olarak anılmasının esas sebebiydi. Sovyetler dillere destan *Wehrmacht*'ın, 700'ü *Tiger* 2.900 tank zayiatı verdiğini

24 Manstein, *Lost Victories* (Çev. Anthony Powell), s. 448.

ileri sürdü, meşhur bir Batılı tarihçi, bu iddiayı, 1974'te yayınlanan *The Tigers are Burning* isimli çalışmasında benimsedi.[25]

Hakikatin bu anlatıyla uzaktan yakından benzerliği bulunmuyordu. Hausser'in II. *SS* Panzer Kolordusu'nun Prohorovka'da Ruslarla karşılaşana dek elinde sadece 15 *Tiger*'ı olan, bir tane bile *Panther*'i bulunmayan üç zırhlı tümeninde, faal 211 tank bulunuyordu. Almanların muharebede en yoğun çatışmaların yaşandığı 11 ila 13 Temmuz arasındaki zayiatı 48 panzer iken, Sovyetler (Rotmistrov'a göre) Almanların neredeyse on katı kadar, 400 ila 650 tank yitirmişti. Sovyetlerin en iyi tahmininde, Kursk'ta 23 Temmuz'a değin 1.614 tankın kaybedildiği ifade edilse de, birtakım uzmanlar aslında 1.956 adet tankın zayi olduğunu düşünüyor. Mukayese edildiğinde Almanların 252 ile 278 arasında panzer zayiatı verdiği ortaya çıkıyor. Sovyetlerin sözüm ona ezici zaferiyle sonuçlanan muharebede, Kızıl Ordu, *Wehrmacht*'tan en az sekiz kat fazla tank kaybetti. Havada ve personel zayiatında da benzer bir eşitsizlik söz konusuydu; *Luftwaffe*'nin düşen 159 uçağı karşısında *VVS*'nin kaybı 459 ila 1.961 arasındaydı. Sovyetler en düşük ihtimalle 177.847, en yüksek ihtimalle ise 319.000 kadar personelini yitirmişken, Almanların kaybı 54.181'di. *Hisar*, Sovyetlerin metaneti ve Hitler'in müdahalesi sayesinde Almanlar için başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Kursk, Sovyetlerin hanesine kazanç olarak yazılsa da pahalıya mal olduğu kesindi.[26]

Bu moral bozucu kayıtların sadece Almanlar taarruzdayken tutulması, baharın tamamını savunmayı tahkim etmekle geçiren Sovyet komutanlarına avantaj sağlıyordu. Kızıl Ordu'nun 23 Temmuz'da taarruza devamıyla yaşanan katliam mide bulandırıcıydı. Sovyetlerin iki karşı taarruz harekâtı, temmuz ortasında başlatılan, kuzeyde Orel'in hedeflendiği "Kutuzov" ve güneyde Belgorod ve Harkov'u Almanlardan geri almak üzere başlatılan "Rumiantsev" harekâtları esnasında verilen zırhlı zayiatı felaket boyutundaydı. Adı anılmayan bu iki "Kursk" harekâtı, Harkov 28 Ağustos'ta Sovyetlerin eline geçene dek, Kızıl Ordu'ya 785.466 zayiat verdirdi, 4.450 tank daha hizmet dışı kaldı. Kursk'un

25 Bkz. Showalter, *Armor and Blood*, s. 217-218.
Efsane için bkz., Martin Caidin, *The Tigers are Burning* (1974)

26 Sovyetlerin resmi tahminleri için bkz., Glantz, *When Titans Clashed*, Ek, Tablo Q. Almanların zayiatı ve Sovyet kayıplarına dair farklı tahminleri için bkz., Musial, *Stalins Beutezug*, s. 97

nihai bilançosunda Sovyetler, resmî tahminlerine göre en iyi ihtimalle 863.303 ila 1.677.000 personel, 5.244 silah, 1.626 ile 4108 arasında uçak ve 6.064 tank kaybetti. Almanların zayiatı da ağırdı; ağustos sonuna dek 170.000 personel, 760 panzer ve 524 uçak kayıp vermişlerdi. Ruslar stratejik inisiyatifi ele geçirdiğinden, eski Sovyet sınırından 1.000 kilometre kadar geride olsalar da, Harkov'da temelli kalacaklardı.[27]

Hitler, İtalya ve Balkanlardaki birliklerine takviye için Doğu Cephesi'ndeki taarruzdan vazgeçerek, Stalin'e altın tepside efsanevi bir zafer sunmuştu. Kursk nihai bir muharebe idi; savaşın Doğu Cephesi'nde Almanların son büyük taarruzunun mağlubiyetle sonuçlandığı tescillenmişti. Ancak zaferin sahibi esasen Müttefiklerdi. Bu, Stalingrad'daki durumdan çok daha barizdi. Muharebenin zaferle sonuçlanmasında Sovyetlerin liderliği, Rusların fedakarlığı ve yiğitliğinin olduğu kadar, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında gönderilen malzeme yardımları ve İngilizler ile Amerikalıların Sicilya çıkarmasının da payı büyüktü. Stalin'in bir güldüren bir ağlatan talihi, Batılı Müttefiklerinin vakitlice müdahalesi sayesinde bir kez daha dönmüştü. Bu durum ne ilkti ne de son olacaktı.

27 *A.e.*; Glantz, *When Titans Clashed*, Ek, Tablo Q.

27

Tito Operasyonu

STALIN, Müttefiklerin Sicilya'ya çıkarma yaparak Kursk'u kazanmasını sağlamalarına minnet göstermedi. Churchill'in, Yugoslav kraliyetinin Londra'daki sürgün hükümetinde Silahlı Kuvvetler Bakanı olarak görev yapan, İngiltere'nin Yugoslavya'daki adamı Draža Mihailović'ten 1943 Eylül'ünde elini çekip, Müttefiklerin desteğini, Stalin'in adamı komünist Josip Broz'a, namıdiğer Tito'ya verme kararı için İngiliz hükümetine teşekkür etme niyetinde de değildi.

Yugoslav Ordusu'nun Sırp subayı Albay Mihailović, 1941 Nisan'ında Nazi işgaliyle dağa çıkmış ve yüzlerce vatansever subay da "Çetnikler" olarak bilinen muhalif örgütüne katılmıştı. Yugoslav komünistlerin lideri, Stalin'in Hırvat kökenli adamı Broz-Tito'nun ise, o dönemde ihtiyatla Alman yanlısı olması manidardı. Tito'nun Alman taraftarlığının sebeplerinden biri Stalin'in Hitler'le ittifakı, diğeri de Yugoslavya, Almanya ve müttefiklerince işgal edilirken kendisinin Zagreb'de olmasıydı. Hırvat liderler Almanlarla anlaşmaya vardığından, kent işgalden ziyade davetle ele geçirilmişti. Anca Hitler 22 Haziran 1941'de SSCB'yi işgale girişince, Broz-Tito'nun komünistleri işgalcilere karşı ayaklanmıştı.

İşgal altındaki Yugoslavya, rekabet hâlindeki fraksiyonlar bütünüydü ve Almanlar, ülkenin geneli üzerinde temsilî hâkimiyete sahip olsa da en tesirli grup değildi. Bölgede, 1943'e dek İtalya en fazla askeri ve silahı elinde bulunduruyordu. Tehlikeli "geçici sınır hattı" ile İtalyan ve Alman bölgeleri ayrılıyor, bu hat, Hırvatistan'ı kuzeybatıda Slovenya'dan güneydoğuda Karadağ'a dek ortadan ikiye bölüyordu. Almanya'nın ve 1942'den sonra da Bulgaristan'ın işgal ettiği Sırbistan'ın dahi

kukla hükümeti ve polis teşkilatı vardı, gerçi kendisine top şöyle dursun, fazla miktarda silah sağlanacak kadar bile güvenilir değildi. Bulgarların ilk işgal kuvvetleri, kademeli olarak sorumluluğunu arttırmış, 1943'e gelindiğinde ülkede en büyük silahlı fraksiyon hâline gelmişti.[1]

Sadakatlerin bölünmüş vaziyette olduğu bu kaotik ortamda, başlarda Mihailović'in çoğu Sırplardan oluşan Çetnikleri ile Tito'nun Stalin'in emrindeki komünist "partizanları" olmak üzere iki grup vardı. Mihailović, işgalin ilk aylarında *Wehrmacht*'la doğrudan çatışmaktansa kuvvetlerini idareli kullanmayı ve gücünü kademeli olarak arttırmayı tercih etti. Çatışacağı yerleri dikkatle seçerdi. Çetnikler, yine de Almanlarla karşı karşıya geldiğinde ağızlarının payını verirdi. İşgal altındaki Hırvatistan'dan gönderilen 23 Eylül 1941 tarihli *Wehrmacht* durum raporunda, gözlemler şöyle aktarılmıştı:

> "Ne yazık ki [Hırvat Ustaša] hükümeti Çetnikleri ekarte etmeyi başaramadı. Aksine çeteciler, son haftalarda daha da güçlendi ve [Hırvat topraklarında] ilerledi. Öyle ki, Alman işgal kuvvetleri *Çetniklere karşı tank sevk etmek zorunda kaldı*. Bu dağlık bölgeye aşina motorize çeteleri ele geçirmek kolay olmayacak."

Alman askerî kayıtları, Stalincilerin, Mihailović'in düşmanla çatışmak için zayiat riskini alan bir "işbirlikçi" olduğuna dair asılsız propagandaların, mesnetsiz olduğunu ortaya koyuyordu.[2]

Sonraları yirminci yüzyılın en büyük gerilla komutanlarından biri olarak allanıp pullanan Broz-Tito, esasen siyasetçiydi. Birinci Dünya Savaşı'nda Habsburg ordularında ve sonra Rus İç Savaşı'nda görev aldığı doğruydu. Ancak sonraki yirmi yılı, Yugoslav Komünist Partisi'nin basamaklarını tırmanmaya adamış, 1937'de Stalin ve *Komintern*'in Bulgar Sekreteri Dimitrov tarafından lider olarak atanmıştı. Ancak Alman işgaliyle karşı karşıya olan Stalin, kendisine emir verdikten sonra, kendi ülkesindeki işgalcilere karşı direnişi başlatmıştı. Partizanlar, gerilla tarzı yakıp yıkma taktikleriyle savaştı. Almanların bir istihbarat subayının 28 Ağustos 1941'de Belgrad'dan bildirdiğine göre Çetniklerin tarzı ise şöyleydi:

1 Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia*, s. 61-63, 73.

2 "Die Lage in Kroatien," 23 Eylül 1941, BA / MA, RW 5 / 52 ("OKW. Amt Ausland / Abwehr"). Vurgu eklenmiştir.

"Alman askerlerini, Sırp hükümetinden işbirlikçileri hedef alıyor, vahşi zulümden kaçınıyorlar... Komünistler bambaşka. Önüne geleni öldürebilen, zararsız Sırp köylülerine ya da soydukları kasaba tüccarlarına kadar kimseye acımayan bariz bir şekilde asosyal unsurlar. Bu komünist çeteler acayip vahşetlere de imza atıyor."

Alman subay, bu taktikler yüzünden partizanların, Broz-Tito'nun cani bir eşkıya olarak görüldüğü Sırbistan'dan destek bulamadığını ifade etmişti.[3]

Mihailović, ülkedeki en yüksek rütbeli subay olduğundan, 1941 Mart darbesinde Üçlü Pakt'ı reddeden Müttefik yanlısı Simović hükümetinin mirasçısıydı. 1941 sonbaharında Malta üzerinden İngiltere hâkimiyetindeki Kahire'yle haberleşme hattını açınca, Mihailović Londra'da sürgündeki hükümet tarafından tanındı ve kendisine Başkomutanlık Kurmay Başkanı rütbesi verildi. Esasen bu durum, görünürde İngiltere tarafından desteklenen "kralcı" Çetnikler ile, Stalin ve SSCB idaresindeki Broz-Tito'nun komünistleri arasında bir çeşit vekalet savaşıydı.[4]

Mihailović ve İngiliz irtibatları arasındaki ilişki, Yüzbaşı "Marko" Hudson yönetimindeki ilk irtibat misyonu, 25 Ekim 1941'de Kahire'den Yugoslavya'ya ulaştıktan sonra kötü bir başlangıç yaptı. Komünistlerin hak iddialarını eşit statüde göstermek istemeyen Mihailović; Tito'yla, 27 Ekim'de Almanlara sivil halka misillemeye yol açmadan nasıl direniş örgütleyebileceklerini tartışacakları toplantıya, Hudson'ın katılmasına müsaade etmedi. Mihailović, mağrur bir tavırla Hudson'a "kendisinin, *hükümetinin meşru temsilcisi*, komünist partizanlarla ilişkisinin de *Yugoslav meselesi* olduğunu; Hudson'ı ilgilendirmediğini" söyledi. Rahatsız olan Hudson, Kahire'deki karargâha çektiği ilk telde, "Mihailović'e, faşist karşıtı tüm unsurları komutasında toplamaya teşebbüs etmediği sürece, İngiltere'nin tam tekmil yardımını alamayacağını bildirmek gerek." diyecekti.[5]

3 "Die Lage in Serbien Anfang und Mitte August," 28 Ağustos 1941, BA / MA, RW 5 / 52 ("OKW. Amt Ausland / Abwehr").

4 Tomasevich, *Chetniks*, s. 142-145; "Report on Mission to General Mihailović and Conditions in Yugoslavia. By Colonel S. W. Bailey, O.B.E.," yak. Nisan 1944, PRO, HS 7/202.

5 Bkz., Hudson'dan Kahire komutanlığına, 14 Kasım 1941, PRO, HS 5 / 967.
27 Ekim 1941 tarihli Mihailović-Tito zirvesine dair daha fazla bilgi için bkz., Tomasevich, *Chetniks*, s. 147-148, b.a.

Yakında direniş hareketinin liderliğinin, Batı yanlısı ve Sovyet yanlısı fraksiyonlar arasında paylaşılamadığı işgal altındaki tüm ülkelerde görüleceği üzere, İngiltere kendi adamına Stalin'in adamıyla iş birliği yapması şartıyla yardım edecekti. İngilizler 1942'de Yugoslavya'ya hava yoluyla ufak çaplı malzeme yardımı götürdü, ancak miktarı, askerî harekât desteklemeye yetecek ölçüde değildi. Mihailović'in Çetnikleri, İngiliz sponsorluğunda geçen 18 aylık dönemde, sadece 242 ton savaş malzemesi edinebildi. Bu miktar ancak bir bölüğe yeterdi. O kadarı dahi koşulsuz şartsız verilmedi; İngiliz irtibat subayı, Mihailović'e, Sovyet yanlısı partizanlarla iş birliği yapmasında ısrar etti. *SOE*'nin Kahire ofisi (İngiliz istihbaratındaki kısaltmasıyla *MO4*) 1942 Temmuz'unda, "Charles Robertson" takma adıyla bir Yugoslav komünisti Mihailović'in karargâhına atadı. "Robertson," Kahire'yle radyo bağlantısını devraldı ve Mihailović'e karşı bir karalama kampanyası başlattı. Taraflı raporları, Kahire'de *MO4* için çalışan, Sovyetlerin üst kademeden köstebeği, "Cambridge Dokuzlusu"ndan biri olan James Klugmann'ın eline geçiyordu. Klugmann, savaştan sonra Kahire'de haritalar üzerinde oynamalar ile Çetniklerin kazandığı zaferleri Tito'nun partizanlarına atfederek ve Tito'nun, Dimitrov tarafından Moskova'da *Komintern* karargâhında ortaya atılan, Batı'daki Sovyet propaganda organlarınca yayılan Mihailović'in Nazilerle iş birliği yaptığı iftiralarını yayarak, Mihailović'in itibarını nasıl mahvettiğiyle övünürken, *MI5* tarafından kayda alınacaktı.[6]

Mihailović'in İngilizlerin nazarında itibarına aynı oranda zarar veren bir başka şey de 1930'larda Stalin'in ajanlarınca göreve alınan Cambridge köstebeklerinin bir diğeri olan Guy Burgess'in, BBC'nin Yugoslavya'ya yaptığı radyo yayınlarında "Mareşal Tito" efsanesinin reklamını yapmasıydı. Burgess'in taraflı, gittikçe daha da Tito yanlısı olan yayınları, Çetniklerin moraline darbe vuruyordu. Öyle ki Mihailović, kendisine 1942 Aralık'ında gönderilen İngilizlerin sekizinci seferi misyonunun komutanı Albay "Bill" Bailey'ye, "BBC, menfur bir şekilde hor görerek, kutsal Sırp davasına verdiği desteği bırakmış ve âdeta terörist bir çetenin reklamcılığını yapıyor, çünkü bu çete kendisine ucuz, sansasyonel ve yalan haber sağlıyor." diye yakındı. Bailey, Mihailović'in şikâyetini BBC genel merkezine iletti, kendisine İngiliz

6 Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 161-162.
Klugmann'ın MO4'teki eylemleri için ayrıca bkz., Lees, *Rape of Serbia*, s. 32-39.

değerlerince "objektif" yaklaştıkları söylendi. BBC'deki totaliter propagandanın bilincinde olan birkaç çalışandan biri, "Bayan Baker," Dışişleri Bakanlığı'na yazığı mektupta şöyle diyordu:

> "Sovyetlerin vicdanı falan yok. (İttifak içinde olmaları gereken ve bizim de desteklediğimiz Yugoslav hükümetinin temsilcisi) Mihailović'i görmezden gelmenin yanında, partizanları ona karşı açıkça saldırtıyor, adama hain yaftası yapıştırıyor ve adamın ortadan kaldırılmasını istiyorlar. Biz ise Mihailović'in rakiplerine saldırmayı bırakın, son birkaç ay içinde onlara destek verdik. Mihailović'te bunun etkisi büyük oldu."[7]

İngiliz irtibat subaylarının Kahire'ye ilettiği; Mihailović'in, Almanlardan ziyade Tito'nun partizanlarıyla çatışmayı tercih ettiği şikâyetinin doğruluk payı vardı. Çetnikler, birkaç kez Alman ya da Alman yanlısı Sırp yetkililerle buluştu, ateşkes ve silah paylaşımı anlaşmaları üzerine müzakerelerde bulundu. Gelgelelim, Stalin'in adamı Tito ile partizanları, silahlarını İtalyanlar ağırlıklı olmak üzere önüne gelen yerden edindiğinden, Almanlar ile de 1942 Kasım'ı ve 1943 Mart'ında olmak üzere en az iki kere, taktiksel ateşkes ve esir mübadelesi anlaşmaları müzakere etti. Tito, 29 Mart 1943'te partizanlarına şu talimatı verdi: "Artık en önemli görevimiz Draza Mihailović'in Çetniklerini yok edip, idaresini yıkmaktır. Çünkü ulusal özgürlük mücadelesinin geleceğinin önündeki en büyük tehlike onlardır."[8]

Stalin o yıl, Mihailović ve Tito'nun Yugoslavya'da farklı gelecekler inşa etmek için mücadele verdiğini, bu mücadelede propagandanın ziyadesiyle kıymetli olduğunu Churchill'den daha iyi anlamıştı. Mihailović, sürgündeki Kraliyet Hükümeti adına savaşıyordu. Tito ise ülkede Sovyet komünizmini uygulamak istiyordu. Stalin elbet Tito'yu destekleyecekti. Kızıl Ordu ile Yugoslavya arasında kara yolu bağlantısı bulunmadığından, silah göndermek şimdilik imkânsızdı. *Komintern* Sekreteri Dimitrov, Moskova'dan Broz-Tito'ya 11 Şubat 1943'te çektiği telde, "[size] silah ulaştırmak için en ufak bir fırsat dahi olsaydı çoktan göndermiştik, buna şüpheniz olmasın." dedi. Stalin şimdilik sadece

7 BBC çalışanı "Bayan Baker'dan" Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Mart 1943, PRO, HS 5/969. Mihailović'in BBC hakkındaki ifadeleri: Bailey'den Kahire komutanlığına, 1 Mart 1943, PRO, HS 5 / 967.

8 Tomasevich, *Chetniks*, s. 150-151 ve 246-248.

Tito'nun düşmanları için karalama propagandası yürütebilir ve Tito'ya siyasi tavsiye verebilirdi. Mihailović'i işbirlikçi olarak lanse eden uluslararası propaganda kampanyasını, Moskova'ya *Komintern*'de "*Valter*" mahlasıyla yazan Tito ve Tito'nun iftiralarını Rus radyo operatörleri ile BBC'deki Burgess gibi Sovyet köstebeklerince Sırp-Hırvat dilinde Yugoslavya'da yayınlanmak üzere ileten Dimitrov birlikte yürüttü. İngiliz *Daily Worker* ve Kuzey Amerika'da Sırp-Hırvat dilinde yayın yapan komünist gazeteleri de, Tito'nun yalanlarını yayınladı. "*Valter*," bahar aylarından evvel Tito'yu öne sürmek için türlü zahmetlere katlanan Yüzbaşı Hudson dahil, Mihailović'le irtibat hâlindeki *İngiliz subaylarını* dahi işbirlikçi olarak yaftalamaya başladı. Mihailović'in karargâhındaki komünist casus "Robertson" tarafından alt edilerek radyoyu kullanması engellenen Hudson, Robertson 1943 Temmuz'unda propagandadan sıkılıp silah ve teçhizat çalarak partizanların safına katılana dek, bu iddialara yanıt veremedi.[9]

Sürgündeki Yugoslav Kraliyet Hükümeti'ne ev sahipliği yapan İngiltere'nin de, hükümetin bölgedeki başkumandanı Mihailović'i desteklemesi doğaldı. İngiliz liderlerin, Stalincilerin Mihailović, Çetnikler ve kendi irtibat subaylarına karşı yürüttüğü karalama kampanyasını ciddiye alması için hiçbir sebep yoktu. Uluslararası komünizmin sermayesi niteliğinde böylesi bir propagandaya, en iyi ihtimalle ihtiyatla yaklaşılmalı, en kötü ihtimalle de iddialar düpedüz yalan kabul edilmeliydi. Aksine, yıl boyunca İngiliz liderler emsali görülmemiş rezillikle, Tito'nun Mihailović'e attığı çamurları papağan gibi tekrarlayıp durdu, kendi adamlarındansa Stalin'in adamının tarafını tuttu. İngilizlerin Mihailović'i desteklemedeki başarısızlığının üstüne, 1943 Haziran'ında Kahire komutanlığının Tito'ya da misyon ve partizanlara uçakla savaş malzemesi göndermeye başlaması, bu malzemelerin miktarının Mihailović'e gönderilen malzeme miktarını geride bırakması bardağı taşırdı.

9 "Valter'den" Dimitrov'a, 10 Aralık 1942, 11 Şubat 1943 ve "Kaptan Khudson'a" edilen iftiralar için bkz., 21 Mart 1943, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1369, list' 6-14, 20-22, 24. Dimitrov'un Tito'ya telgrafı, 11 Şubat 1943, kopyası *Otnoşeni Rossi (SSSR) s Iugoslaviei 1941-145 gg. Dokumentyi i materialyi*, belge no. 210, s. 172'de bulunmaktadır.
Tito'nun iftiralarının basındaki yansımaları için bkz., Fotitch, *The War We Lost*, s. 184. Robertson'un partizanların safına katılışına dair bkz., "Report on Mission to General Mihailović and Conditions in Yugoslavia. By Colonel S. W. Bailey, O.B.E.," PRO, HS 7/202, yaklaşık 1944'ün başları tarihli rapor, PRO, WO 208 / 2018A.

Mihailović ve adamları için İngiltere, Yugoslavya'nın iç savaşında Stalin'in komünistlerinin tarafını seçmişti.[10]

Daha kötü gelişmeler de kapıdaydı. Müttefiklerin temmuzdaki Sicilya çıkarmasının ve İtalya'nın kentlerini bombardımana tutmasının ardından Roma'daki Faşist Konsey, Mussolini'yi görevden alarak yerine emekli Feldmareşal Pietro Badoglio'yu atadı. Kahire, Müttefikler ile Badoglio hükümeti arasındaki ateşkes 8 Eylül'de açıklandıktan ve Müttefik kuvvetleri ertesi gün Salerno'ya çıkarma yaptıktan sonra, Mihailović'in İngiltere ile irtibatını sağlayan Albay Bailey'den, Çetniklerin geri adım atmasını ve Hırvatistan'da İtalyanlarla masaya oturmasını sağlamasını istedi. Oysa komünistlerin iftiralarını dillendiren İngiliz subaylar, bütün yıl Mihailović'i İtalyanlarla iş birliği yapmakla suçlamıştı. Tito da, Dimitrov ve Stalin'e 13 Eylül'de bildirdiğine göre, "silah edinmek" için Hırvatistan'dan ayrılan İtalyan yetkililerle görüşmüştü. İtalyanlar, Cermen müttefikleri ile aynı fikirde değildi; ekseriyetle onlara inat hem partizanlarla hem de Çetniklerle silah değiş tokuşu ve alışverişi yaparlardı.[11]

İngilizlerin Mihailović'e çekilme emri vermesi tuhaftı, zira bu emrin geldiği esnada Çetnikler, Sırbistan'ın batısında Alman birliklerine karşı ölümüne savaş veriyor ve *kazanıyordu*. Ağustos ve eylül aylarında, Çetniklerin askerî hareketliliği o dönemde görülen en yüksek seviyeye ulaştı; Sırbistan'daki Bulgar işgal güçlerine göre, 216 saldırı girişiminde bulunan Çetnikler, Bulgar ve Alman 14 asker ile Belgrad'daki kukla hükümette çalışan 30 Sırp yetkiliyi öldürdü. Aynı dönemde, Tito'nun partizanlarının üstlendiği saldırılar daha fazla olsa da daha ağır hasar veren, disiplinli Çetnikler oldu. 13 Eylül'de girdikleri muharebede, Almanların bir taburu, Çetnikler tarafından mağlup edildi. Bailey'ye Çetnik kuvvetlerini değerlendirmede yardım etmesi için gönderilen İngiliz Tuğgeneral Charles Armstrong; Çetniklerin, Visegrad yakınlarında mühim bir

10 Çetniklere ve partizanlara 1943'te gönderilen savaş malzemesine dair tahminler: "Report by Colonel S. W. Bailey on the Mission to General Mihailović and conditions in Yugoslavia – April 1944," PRO, HD 7/202.

11 "Report by Colonel S. W. Bailey on the Mission to General Mihailović and conditions in Yugoslavia – April 1944," *a.g.e.*
Tito'nun İtalyanlardan silah alması: "Valter'den" Dimitrov'a, 13 Eylül 1943, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1369, list' 27.
Tito'nun 1943'te İtalyanlarla alışverişi hakkında bkz., Belgrad'taki Bulgar irtibat subayı Kontre Amiral S. N. Ivanov'un raporu, 5 Ağustos 1943, BSA, fon 176K, opis' 33, del' 24, list' 17-19.

köprüyü patlatarak Balkanlarda savaş dönemindeki en büyük sabotajı gerçekleştirmelerine bizzat şahit oldu. Kahire, Mihailović'in kuvvetlerini gösterdiği kahramanlık için tebrik etmeyi bırakın, Bailey ve Armstrong'a, Çetnikleri kan dökerek kazandıkları topraklardan çekilmeleri ve Tito'nun partizanlarının işgaline müsaade etmeleri için zorlamaları emrini verdi. BBC, Çetniklerin Visegrad köprüsünü imhasını "Mareşal Tito'ya" atfetti. Mihailović'in kuvvetlerinin, *Wehrmacht*'ın kullandığı Belgrad-Selanik demiryolunun kritik bir makasını patlatarak hattın on gün kadar kullanılamamasına yol açan 30 Eylül zaferi de, Yugoslavya'ya yayın yapan BBC tarafından partizanlara atfedildi.[12]

İngilizler bu ihanetlerinin üstüne, Yugoslavya'da görevlendirilen gelmiş geçmiş en üst kademeden askerî misyonu, Tito'nun Bosna'nın merkezindeki Jajce'de bulunan karargâhına gönderdiler. Sabık diplomat, Sovyet uzmanı ve Avam Kamarası üyesi Fitzroy Maclean, doğrudan, kendisini tuğgeneral rütbesine yükselten Churchill'e hesap veriyordu. Hudson ve Bailey misyonları başarısızlığa mahkumken, Maclean misyonunun başarısız olması mümkün değildi. Churchill, Maclean Bosna'ya geçmek üzere Kahire'ye dönmeden evvel kendisine, "Bu güçlü kuvvetli gerillalarla uğraşacak, gözü pek, hem büyükelçi hem de liderlik yapacak birine ihtiyacımız var." uyarısında bulundu.[13]

Mihailović açısından Tito'ya gönderilen bu misyonun zamanlaması talihsiz, siyasi mahiyeti de açıkça rencide ediciydi. Maclean, kendisini atayan başbakan gibi muhafazakâr ve görünürde ilkeli bir komünist karşıtıydı. İki muhafazakarın Yugoslavya Kraliyet Hükümeti adına savaşan Mihailović ve Çetnikleri satmak üzere plan yapıyor ve Stalin'in komünistlerini destekliyor olması inanılır gibi değildi. Başbakan, Maclean'a "Birçok kaynaktan İngiltere Hükümeti'ne ulaşan malumat doğrultusunda [bu kaynakların tamamının Sovyet tarafından yahut Sovyet etkisi altında bulunanlardan olduğunu hiçbir şekilde belirtilmedi] General Mihailović ve Çetniklerin, düşmanlara karşı direnişinin iddia edildiği gibi olup olmadığına dair şüphe bulunuyor." diyordu. Özetle Çetnikler saf dışı bırakıldı, yerlerine partizanlar getirildi. Maclean,

12 "Report by Colonel S. W. Bailey on the Mission to General Mihailović and conditions in Yugoslavia – April 1944," *a.g.e.*
BBC'nin Visegrad köprüsünün yıkımını partizanlara atfetmesine dair bkz., Lees, *Rape of Serbia*, s. 75.

13 Maclean, *Eastern Approaches*, s. 294.

İngiltere'nin Tito'ya destek vererek Stalin'in ekmeğine yağ sürmüş olabileceği düşüncesini dile getirdiğinde, Churchill muğlak bir ifadeyle, "Sovyet Müttefiklerimize, kendilerinden beklediğimiz kadar sadığız." cevabını verdi.[14]

İki İngiliz muhafazakâr arasında geçen bu konuşma, İngiliz ve Amerikalıların içinde bulunduğu; Yugoslavya'ya, nihayetinde alenen Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya, hemen ardından Çin'e ihanet ederek, bu ülkeleri Stalin'in adamlarına terk etmesine yol açan saflık ve hezeyan hâline ayna tutuyor. Churchill, Mihailović'ten şüphe etmesine yol açan Sovyet propagandası ile, muhtemelen Ödünç Verme-Kiralama programında olduğu gibi diğerkâm ve siyasi açıdan, objektif tutumun cazibesinin etkisinde kalmış olduğundan, direnişin önderliği ve ülkenin siyasi geleceği üzerine Çetniklerle Yugoslav komünistlerin başlattığı iç savaşta, komünistlerle ortak olmaya karar verdi. Kararının, komünist zaferini garantilediğinin farkında değildi. Maclean'ın Churchill'den aldığı itimatname ve talimatlardan, Başbakan'ın partizanlar hakkında olumlu bir rapor beklediği anlaşılıyordu. Elçisi de Başbakan'ın bu beklentisini yerine getirdi. Yaptığı "değerlendirme," Tito ve yaverleri ile ateş başında yaptığı muhabbetlere dayanıyordu; partizanlarla Bosna Hersek'te geçirdiği üç hafta boyunca, tek bir muharebe ya da sabotaj gözlemlemedi. 17 Eylül ila 5 Ekim arasında gerçekleşen ziyareti süresince en büyük çatışmaların yaşandığı Sırbistan'da da bulunmadı. İddia ettiği üzere, Yugoslavya'da Almanlara karşı direnişi gösteren tek grup partizanlar değil, Çetniklerdi. Söz konusu iddiası BBC'nin yaptığı, yalanlarla dolu iki yayın ile desteklendi. Ekim ayında sunduğu rapor; Tito'nun, partizanların kahramanlıklarına dair kendisine aktardıklarına dayanıyordu, Maclean herhangi bir şeye şahit olmamıştı. Çetnikler hakkındaki olumsuz iddialar da, Tito'dan duyduklarından başka bir şey değildi.[15]

Maclean'ın "ses getirdiği" söylenen raporunu anlamlandırmak için nasıl ahmakça bir süreç sonrasında hazırlandığını anlamak gerek. Tuğgeneral, Tito'nun partizanlarının, "Almanların kaybettiği her beş, Ustaša ve Çetniklerin yitirdiği her on adama karşı, yalnızca birer" kayıp verdiğini iddia ediyordu. Rusların Almanlar karşısında en çok otuz beş,

14 *A.e.*, s. 281, 403-403.

15 Maclean'ın ilk misyonunun, tarihler konusunda özensizce hazırlanmış hatıratı *Eastern Approaches*'da dile getirmediği programı hakkında bkz., Lees, *Rape of Serbia*, s. 209-210.

en az üç kat fazla kayıp verdiği Doğu Cephesi göz önünde bulundurulduğunda, bu iddianın ne kadar abes olduğu anlaşılıyor. Maclean, partizanların 220.000 gerillayı havi 26 tümen kuvveti olduğu tahmininde bulunuyor, ancak bu da, böylesi muazzam bir gücün yılın başlarında "*Beyaz Harekât*"[16] kapsamında, Bosna ve Hırvatistan'a sevk edilen hafif silahlı dört Alman tümenini neden ezip geçmediği sorusunu akla getiriyordu. Gerçekte ise, Almanlar, partizanları kolaylıkla mağlup etmiş ve 8.500 kişilik zayiatın yanında, 2.000'den fazla esir almış; karşılığında 335 askerleri ölmüş, 101 askerleri ise kayıplara karışmıştı. Maclean'ın, partizanların toplam sayısına dair tahmini de en az üç kat fazlaydı; gerçekte 60.000 ila 80.000 gerilla bulunuyordu. Çetnik kuvvetlerinin "10 ila 20.000" kadar olduğu söylemi de yanlıştı. Partizanlar hakikaten Çetniklerden on kat fazla ise neden onları yok etmemişlerdi? Tahminleri akla mantığa sığmıyordu.[17]

Tarihte olduğu gibi siyasette de, her zaman kimin haklı olduğu değil ilk sözü kimin ettiği önemlidir. Maclean'ın Tito'nun partizanlarına dair akıl almaz yanlışlıklarla dolu raporu, Kahire'de basılıp dağıtıldı ve Armstrong ile Bailey, Çetniklere dair sahadan gözlemlerini bildirmeden bir gün evvel, 6 Kasım 1943'te Londra'ya iletildi. (Maclean'ın aksine işini ciddiye alan Armstrong ile Bailey, harekâtlara katılarak gözlem yapmış ve daha dikkatle hazırladıkları değerlendirmelerini yaparken acele etmemişlerdi.) Armstrong-Bailey raporunun hemen dağıtılmaması da önemli bir husus. Çok yüksek ihtimalle Sovyetlerin köstebeği Klugman *MO4*'e müdahil olduğundan, rapor 18 Kasım'a dek daktilo edilemedi. Raporun deşifresini "yavaşlatmak" işten değildi. En yavaş, en güvenli iletim yöntemi ile 13 Kasım'da gönderilen Armstrong-Bailey raporu, Maclean, Mihailović'in ayağını kaydırdıktan ancak üç hafta sonra, 27 Kasım'da Londra'ya ulaştı. Churchill, çoktan Londra'dan, hatta İngiltere'den ayrılmış, Stalin ve Roosevelt'le buluşacağı Tahran'a doğru yola çıkmıştı.[18]

Churchill, gönderdiği malzemeden anlaşılacağı üzere Maclean, Mihailović'in işini kökten bitirmeden evvel Yugoslavya hakkında kararını

16 Alm. *Operation Weiss* (ç.n.)

17 *A.e.*, s. 211-214.
Operation Weiss ve zayiata dair en kesin tahminler için bkz., "German Antiguerilla Operations in the Balkans (1941-1944)," CMH Publication 104-118, 7. bölüm ["Operations (January-August 1943)"].

18 Lees, *Rape of Serbia*, s. 218-219.

vermişti. Maclean, Mihailović'in İngiltere'nin kendisine göndermediği silahlarla, Almanları ortadan kaldırmak üzere "yeterince çaba göstermediğini" iddia ederek âdeta alay ediyordu. Churchill, Maclean'ı eylül ayının ortalarında gönderdi, üç ay sonra partizanların eline; İngiltere tarafından desteklendiği *on sekiz ay* boyunca Mihailović'e ulaştırılan miktarın neredeyse yirmi katı kadar, 4.222 ton malzeme geçti. Mihailović ise yarı yolda bırakıldı. Partizanlara 1944'ün ilk dokuz ayında, İngilizlerden 22.584 ton malzeme geldi. Bu miktar, Çetniklerin eline geçen miktarın yüz katıydı.[19]

Tito ve Stalin, talihlerine şaşıyordu. Binlerce kilometrelik eski Sovyet hududunda ağır ağır ilerleyen Kızıl Ordu, Yugoslavya'daki partizanlara silah sevk edemezken, bu görevi Churchill, tam da İngiliz ve Amerikalılar Adriyatik kıyısında, Tito'nun Bosna'daki karargâhından 300 hava mili uzaklığında olan Bari'de hava üssü açmışken üstlenmişti. Maclean'ın Tito'ya tahsis ettiği, içlerinde Amerikalıların da bulunduğu subaylar da, gönderdikleri yardıma hiçbir şart koşmuyor, karşılığında istihbarat paylaşımı dahi istemiyordu. Maclean'ın adamları, Tito'nun müsaade ettiği kadarını öğrenmişti. Komünist lider, Dimitrov ve Stalin'e, "İngilizler kuvvetlerimiz hakkında çok şey öğrenmek istiyor. Biz de sadece istediğimiz kadarını paylaşıyoruz." diyordu.[20]

Maclean, *Eastern Approaches* isimli çoksatar hatıratında Tito'yu "bağımsız" bir kişilik olarak lanse etmeye çalışsa da, Sovyet arşivleri erişilebilir olduğundan Tito'nun, Maclean'ın her adımını Dimitrov ve Stalin'le tartıştığını; onlara, İngilizlerin kendisine hava yoluyla gönderdiği her malzemeye dair ayrıntılı raporlar sunduğunu ve en ufak bir protokol meselesinde dahi Moskova'dan talimat beklediğini biliyoruz. Maclean, silah teslimatlarının hesabını Churchill'e verse de, siyasi sorunların hesabını farkında olmadan Stalin'e veriyordu. Macar işgal kuvvetleriyle masaya oturma teşebbüsleri; Tito, Molotov'a iletince geri çevrildi, Polonya'nın seferî kuvvetlerini Yugoslavya'ya getirme fikrini de Stalin, Tito'ya, Polonyalıları Çetnik sempatizanı olmakla itham etmesini önererek veto etti. İngilizlerin partizanlarla tuhaf ilişkisi,

19 "Report by Colonel S. W. Bailey on the Mission to General Mihailović and conditions in Yugoslavia – April 1944," *a.g.e.*

20 "Valter'den" Dimitrov'a, 1 Eylül 1943, *Otnoşeniya Rossi (SSSR) s Yugoslaviey. Dokumentyi i materialyi*, belge no. 235, s. 192.

Tito'nun 1944'ün başlarında Stalin'e çektiği şikâyet telgrafında gayet net anlaşılıyor. Maclean, Kahire komutanlığının Mihailović'ten elini çekmede tereddüt ettiğini söylüyordu; Tito da *Vojd*'un Churchill'e bizzat yazmasını, Çetniklerin ihanetine vurgu yaparak Başbakan'ı hizaya getirmesini istedi.[21]

Tito açısından Churchill, partizanları tam zamanında benimsemişti. Mihailović ve Çetnikler için ise, olabilecek en kötü zamana denk gelmişti. Mihailović, yalnız bırakılmış ve prestij kaybetmişti; İngilizlerin yüz seksen derece dönmesi yüzünden gerillalarını silahlandıramayacak, teçhizatla donatamayacaktı. Hâliyle Çetniklerin adam toplamaları da mümkün değildi. Sovyetlerin Kafkaslardaki radyo yayınlarında uzun süredir dile getirilen, BBC'nin taraflı yayınlarında da ima edilen, Çetniklere isnat edilen "işbirlikçilik" suçlamasına Maclean da, İngiliz hükümetinin tasdik ettiği "ses getiren raporunda" destek veriyordu. Albay Bailey, Mihailović'in karargâhından şöyle bildiriyordu: "Partizan kuvvetlerin yanındaki İ[ngiliz] İ[rtibat] S[ubayı], nedeni bilinmez, bu ithamları olduğu gibi kabul edip üstlerine iletmiştir. [Maclean'ın] partizanlar karşısındaki... tutumunun, meslek ahlakına ne derece uyduğuna dair yorum yapmamayı tercih ederim." Çetniklerin kışı atlatması mucize olurdu.[22]

Stalin'i "Yılın Adamı" ilan eden *Time* dergisi, Mihailović'in yarasına tuz basarcasına "Mareşal Tito'yu", "Haftanın Kahramanı" olarak kapağa koydu.[23] Müttefiklerin, Stalin'in Yugoslav adamını Tahran'da resmen kucaklaması için sahne hazırdı.

21 Manuilski'den Molotov'a, 27 Ocak, Tito'dan Dimitrov'a, 27 Ocak; Tito'dan Molotov ve Stalin'e, 5 ve 8 Şubat 1944, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1369.
Önceki dönemde bu gibi yazışmaların örnekleri için bkz., Tito'dan Dimitrov'a, 2, 4, 7, 12, 13 ve 30 Ekim, 28 Aralık 1943. Metinlerin çoğunun kopyaları *Otnoşeniya Rossi (SSSR) s Yugoslaviei. Dokumentyi i materialyi* eserinde bulunmaktadır (belge no. örn., 243, 245, 249, s. 197-202).

22 "Report by Colonel S. W. Bailey on the Mission to General Mihailović and conditions in Yugoslavia – April 1944," *a.g.e.*

23 *A.e.*

28

Tahran ve Kahire

1943 SONBAHARINA GELİNDİĞİNDE, İngiliz veya Amerikalı, tarafsız bir gözlemci Kızıl Ordu'nun meydan muharebesinde *Wehrmacht*'a karşı şansı olmadığını; Sovyetlerin tek şansının, Almanların, Paulus'un bedelini ağır ödediği, VI. Ordu'nun Stalingrad'da tüketilmesi gibi bariz bir hata yapmasına bağlı olduğunu net bir şekilde görürdü. Tabii Stalin cephede tarafsız bir gözlemciye müsaade etseydi...[1] Sovyet komünizmi, cephede moral ve kabiliyet açısından noksan olsa da, Stalin'in siyasi zekası bu açığı kapatıyordu. *Vojd*, Kızıl Ordu'yu sahada ayakta tutan, Amerikalıların Ödünç Verme-Kiralama kapsamında gösterdiği olağanüstü cömertliği, Washington'daki köstebeklerinin girişimleri kadar, Roosevelt'in bireysel tercihlerine de borçluydu.[2]

Kimse Churchill'i, Mihailović'ten elini eteğini çekip Stalin'in adamı Tito'yu benimsemeye zorlamamıştı. Churchill, Sovyetlerin Yugoslavya hakkında yürüttüğü propagandayı âdeta yutunca; Sovyet liderleri afalladı, İngilizlerin nasıl bu kadar saf olabildiğine inanamıyorlardı. Anthony Eden, Churchill, Mihailović'ten vazgeçtikten sonra 1943 Kasım'ında Molotov'a, Sovyetlerin Tito'ya askerî misyon göndermesini, Stalin'e Kahire'deki İngiliz hava üssünü kullandırmayı teklif etti, öyle

1 Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama programı kapsamında irtibat subayı olarak 1941 Ekim'inde Rusya'ya gönderdiği, NKVD köstebeği Albay Faymonville'in gösterdiği sadakati ödüllendirmek üzere, ilk kez 1943 Mayıs'ında, program görevlilerinden bir diğeri "Tümgeneral" J. H. Burns ile birlikte cepheyi ziyaret etmesine müsaade edilmişti. Her iki subay da, ordunun değil Harry Hopkins'in idaresi altındaydı, ikisini de o atamıştı. Subaylar bulgularını Büyükelçi Standley ile paylaşmadı.

2 Faymonville-Burns-Standley vakasına dair bkz., Standley'nin Hull'a raporu, 1 Haziran 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 309 No.lu kutu, 5 No.lu defter, 4 No.lu dosya.

ki, Çetniklerin de hemen ekarte edilmemesini öneren *Molotov* olmuştu. Eden, Molotov'u şaşırtan bir şekilde, "İngiliz subaylardan aldığı raporlardan dolayı M[ihailović] ile anlaşılamayacağını düşünüyoruz." dedi. İngiliz bakan yine de Stalin'in, Mihailović ve Çetniklerle isterse irtibat kurmakta serbest olduğuna muvafakat etti.[3]

Churchill, Maclean ve Eden'ın Yugoslavya hususundaki eylemlerine bakıldığında, Roosevelt'in sürekli Stalin'i memnun ve teskin etme çabalarında olduğu gibi, izlenen siyasetin Sovyet çıkarlarıyla uyumlu hale gelmesinde, komünizme ideolojik sempatiden ziyade, saflık ve duygusallığın rol oynadığı görülüyor. Roosevelt'in sağ kolu Harry Hopkins'in durumunda ise duygusallık ile Sovyet ideolojisine duyduğu sempati bir aradaydı. Hopkins, 22 Haziran 1942'de New York şehrinde düzenlenen "Rusya'ya Yardım Mitingi"nde yaptığı konuşmada, "Hiçbir şey bizi yolumuzdan alıkoyamaz; sahip olduğumuz her şeyi [Sovyet Rusya'yla] paylaşmaya kararlıyız." diye konuşuyordu. Roosevelt'in nispeten ihtiyatlı danışmanları, SSCB'ye gönderilen askerî yardımı, Nazi Almanya'sının aksine Sovyet Rusya'nın, Batı demokrasilerine uzun soluklu tehdit teşkil etmediğiyle açıklarken Hopkins, 1943 Ağustos'unda kaleme aldığı pusulada, ABD'nin, Kızıl Ordu yakında çok kuvvetli *olacağından* Stalin'e istediği silah ve sınai ekipmanları vermesi gerektiğini savundu. "Rusya savaş sonrasında Avrupa'da hâkim konumda olacak. Almanya hezimete uğramış haldeyken Avrupa'da Sovyetlerin muazzam askerî kudretine karşı duracak bir güç olmayacak... tüm bu sebeplerden dolayı... [Sovyet] Rusya'ya her türlü yardım göndermeli ve Sovyetlerin dostluğunu kazanmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız." diyordu. Bu ihtilaflı görüşlerini saklamak şöyle dursun, Sovyetlerin davasına bağlılığıyla aleni şekilde övünüyordu. 1943 Ağustos'unda *New Yorker* dergisinde kendisi hakkında yayınlanan tanıtım yazısında yazar, Washington camiasınca Hopkins'in, "1941 yazından beri Rusya'ya tam teşekküllü yardım edilmesini alenen savunan biri olduğunun" bilindiğini ifade etti. ABD ordusunun tedarikinden mesul Kara Kuvvetleri Komutanı General Marshall, açık açık, "Hopkins'in işi Rusların çıkarlarını, benim işim de Amerikan çıkarlarını temsil etmekti." diye

3 "Memorandum on Luncheon at British Legation. Tehran, Iran. November 30, 1943," Molotov, Eden ve Hopkins ile tercümanlarıyla birlikte, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran").

konuşuyordu. Hopkins de gazetecilere doğrudan, "Sovyetleri temsil ettiğini ve Marshall'ın bunu sorun etmediğini" söyledi.[4]

Hopkins, Sovyet hayranlığının savaş süresince yaygınlaştığı, yönetimin suyuna giden medyanın Stalin'e "Joe Amca" lakabını taktığı Amerika'da, Sovyetler Birliği'ne hayranlık duyan tek kişi değildi. 1943 yılında *Vojd*'u yere göğe sığdıramayan iki Hollywood yapımından biri, Büyük Terör'ü aklayan ABD Büyükelçisi Joseph Davies'in hatıratından uyarlanan *Mission to Moscow* [Moskova Görevi] idi. Davies, 1943 Mayıs'ında iyi niyet misyonu kapsamında gittiği Moskova'da, Stalin'e filmin bir kopyasını gururla takdim etti.[5]

Ancak Hopkins'in Sovyet çıkarlarını böylesine hevesle savunmasının altında bir şey yatıyordu. Hopkins, 1941 Temmuz'unda katıldığı Kremlin zirvesinden beri, sahiden Sovyetlerin yöntemlerini Amerikalı liberal ve sosyalistlerinkine tercih ediyordu. 1942 Mayıs'ında Beyaz Saray'da Molotov ile yaptığı görüşmede, Sovyet komiserini, Amerikalı *komünistlerin* Rus ülküdaşları kadar kıymetiharbiyesinin bulunmadığını söyleyerek şaşırttı. Stalin, 1939 Mayıs'ında, Yahudi Dışişleri Komiseri Litvinov'u görevden aldıktan sonra, Hitler gibi Hopkins de Stalin'in komünizmi Yahudi etkisinden arıtarak geliştirdiği kanaatindeydi. Başkan Roosevelt'in Beyaz Saray tercümanı olarak görev yapan, Harvard'da Rus Edebiyatı Profesörü Samuel H. Cross'un daktilo ettiği deşifre metninde, Hopkins'in sözleri şöyle aktarılıyordu:

> "Bay Hopkins, Amerikan Komünist Partisi'nin 7 Aralık'tan beri [Pearl Harbor'dan beri] yüzde yüz iş birliği yaptığını, ancak partinin çoğunu hususiyetle sevimsiz Yahudilerin oluşturmasının; huysuz, öfkeli, etkisiz, yaygaracı insanlarla dolu olmasının; sokaktaki vatandaşı, Sovyetler

4 "Profiles – House Guest," *The New Yorker* dergisinde iki kısım hâlinde 7 ve 14 Ağustos 1943'te yayınlanmıştır. FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 338 No.lu kutu, 11 No. lu defterde bir nüshası bulunmaktadır.
Marshall: Biyografisinin yazarı Forrest Pogue'ye 22 Ocak 1957'de ifade etmiştir, West, *American Betrayal*, s. 138'de alıntılanmıştır.
Roosevelt'in Quebec'te kullanması için hazırlanan pusula, Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 748'de alıntılanmıştır.
"...sahip olduğumuz her şeyi [Sovyet Rusya'yla] paylaşmaya kararlıyız.": Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 22'de alıntılanmıştır.

5 Davies'in Moskova'ya 1943 Mayıs'ında gerçekleştirdiği ziyaret için bkz., Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 252.

Birliği'ndeki komünistlerin görünüşü ve karakteri hakkında yanlış düşüncelere sevk ettiğini dile getirdi."[6]

Roosevelt bir kâtibin yanında böyle ifadeler kullanmayacak kadar mahir bir siyasetçiydi. Yine de Başkan'ın Stalin'e karşı dalkavukluğu, bazen Hopkins'inkiyle yarışacak derecedeydi. *Vojd*'u çok eleştirdiği için görevden alınan SSCB Büyükelçisi William Bullitt'e bir keresinde, "İçimden bir ses Stalin'in öyle bir adam olmadığını söylüyor. Harry [Hopkins] de öyle diyor. Ülkesini korumak dışında bir şey istemiyormuş. Elimden geldiğince ne isterse verir karşılığını istemezsem, ki neticede *asalet bunu gerektirir*[7], hiçbir yeri ilhaka girişmez ve dünyada demokrasi ve barışı tesis etmek için benimle çalışır." demişti.[8]

Kusursuz meşruiyete ve neredeyse tüm dünyanın saygısına sahip, demokratik bir cumhuriyet olan ABD ile mevcut tüm kapitalist hükümetlere muhalif olarak kurulan, aleni silahlı taarruzları sebebiyle Cemiyet-i Akvam'dan ihraç edilen ve Nazi Almanya'sının aksine, Lahey ya da Cenevre Sözleşmelerine taraf olmayan yasa dışı bir rejim, yani SSCB, arasındaki ilişkilerde yaşanması beklenen durumun aksine, eşit muamele görme ihtimalinin olacağı bir zirve yapılmasını rica eden, Stalin değildi. Tersine Roosevelt, *Vojd*'la buluşmak için sabırsızlanıyordu. Roosevelt'in ilk kez 1941 Aralık'ında Stalin'le buluşmayı istediği, 1942 Nisan ve Mayıs'ında daha ısrarcı olduğu, Başkan'ın Molotov'un Washington ziyaretinde, hiç sırası değilken, İkinci Cephe'nin açılacağı taahhüdünde dahi bulunduğu ve 1943 yılı boyunca Stalin'e bitmek tükenmek bilmeyen bir kuvvetle dalkavukluk yaptığı belgelerle sabit.[9]

1943 Mayıs'ında Katyn katliamı mevzuunun hemen ardından, Roosevelt yeni bir taktik deneyerek Churchill'in bulunmadığı "gayriresmî ve basit bir görüşme" önerdi. Bu hususi zirvenin, "Bering Boğazı'nın sizin tarafında yahut bizim tarafta," Alaska'da ya da Sovyet Uzak Doğu'sunda yapılmasını teklif etti. Başkan, teklifini daha hoş bir hale

6 Hopkins ve Molotov'un 29 Mayıs 1942 akşamı saat 7.40'ta Beyaz Saray'da akşam yemeğinden sonra içki eşliğinde yaptığı görüşmenin deşifresi, FDR Kütüphanesi, Hopkins Collection, 311 No.lu kutu ("Book 5: Molotov Visit, 1942")

7 Lat. *Noblesse oblige.* (ç.n.)

8 George Fischer, "Genesis of U.S.-Soviet Relations in World War II," *Review of Politics 12* (3) (Temmuz 1950), s. 364-365'te alıntılanmıştır.

9 Keith Sainsbury *The Turning Point* eserinin 8. sayfasında dikkat çekmiştir.

getirmek için, ordu ya da Dışişleri'nin asap bozucu personellerinden kimseyi yanına almamaya, sadece Stalin'in Sovyet davasına sadık olduğunu bildiği Hopkins'i davet etmeye söz verdi.[10]

Son derece cazip bir teklifti. Stalin yine de kabul etmedi ama Başkan'a bir jest yapmayı da ihmal etmedi. *Tass*, 22 Mayıs 1943'te Stalin'in *Komintern*'i ilga ettiğini duyurdu. Böylece Roosevelt, SSCB'nin ABD hükümetini devirmeyi planladığı eleştirilerini getiren muhaliflerini yatıştırabilecekti. Stalin'in Molotov ve *Politbüro*'ya açıkladığı üzere, bu sadece taktiksel bir adımdı tabii; Anglosakson hükümetleri, kendilerini tamamen Sovyet çıkarlarına hizmet etmeye adadığından hâliyle bu hükümetleri devirmek kendilerine zarar verirdi. *Komintern*'in ilgası, Batı başkentlerindeki Sovyet propagandasıyla aynı çizgideydi, Stalin'in ordularına gönderilen yardıma şüpheyle yaklaşanlara karşı hazır cevap teşkil ediyordu.[11]

Yazın ilerleyen günlerinde Roosevelt'in *Vojd*'la tek taraflı flörtü, daha hazin bir hal aldı. Stalin kendini naza çekiyor, Başkan uzun zamandır beklediği baş başa görüşmeyi gün geçtikçe Stalin'in Kremlin'deki sığınağına daha da yakın yerlerde yapmayı teklif ediyordu. *Vojd*, Alaska, Bering Boğazı, İzlanda, Tunus, Sicilya, eskiden İtalya'nın elinde bulunan Eritre, Roosevelt'in Churchill'i de hariç tutmaktan vazgeçerek öne sürdüğü Kahire'yi reddettikten sonra Başkan, Ankara'ya kadar gitmeyi dahi önerdi, sonra Hürmüz Boğazı'nda Basra'ya kadar düştü. Stalin'in güvenlik takıntısından haberdar olduğundan, "Rusya'yla özel iletişim kurmanız için Basra'dan Tahran'a yerleştirilecek, sizin kontrolünüzde hususi bir telefon hattı" yerleştirmeyi teklif etti. Stalin ayak diredi, Roosevelt, artık Bağdat'a kadar gideceğini ama bir adım ötesine gitmesinin mümkün olmadığını söyleyecekti. Zira İran'ın kuzeyine doğru uzanan dağların son ayağı olan Bağdat'ta yaşanan hava muhalefetlerinden dolayı, "iki yöne giden uçaklar da, üç dört gün kadar rötar yaptığından," Kongre'nin gönderdiği kanun teklif ve tasarılarını imzalamak üzere, anayasayla on gün olarak belirlenen sürede Washington'a yetişemezdi. Dönemin Amerikan halkı bilmese de bugün bilindiği üzere Başkan, erişkin dönem başlangıçlı çocuk felci sebebiyle sakat

10 Roosevelt'ten Stalin'e, 5 Mayıs 1943, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 248-249.

11 Stalin'den Roosevelt'e, 22 Mayıs 1943, incelemesi ile birlikte, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 253-254.

kalmış olduğundan, uzun yolculuğun verdiği fiziki bitkinliğin üstüne bir de denizaşırı seyahatlere çıkması gerektiğinde, durumu lojistik açısından ciddi sorunlar yaratıyordu. Stalin'in Washington'daki ajanları göz önünde bulundurulduğunda bunu bilmemesi mümkün değildi. Ta Rusya'ya, hatta İran'ın kuzeyine kadar onca yolu tepmesini istemek, Başkan'ı büyük külfete sokmak olurdu.[12]

Stalin yine de ısrar etti. *Vojd*, en fazla Tahran'a kadar gidebilirdi. İran'ın başkenti Sovyet işgali altındaydı, sokaklar NKVD'nin kontrolündeydi. Gelgelelim, bu meşakkatli yolculuğun son ayağı, sakatlığı bulunan Başkan için imkânsızdı. Roosevelt 21 Ekim 1943'te Stalin'e, kendisinin fiziksel ve anayasal gereksinimlerine uyum sağlamamasından dolayı "son derece hayal kırıklığına uğradığını" bildirdi. "Tahran'a gelemem, kusura bakmayın." dedi. 6 Kasım'da verdiği cevapta *Vojd*, Başkan'a, kendisi olmadan Churchill ile buluşmak durumunda olacağından müteessir olduğunu söyledi. Roosevelt, usta balıkçının oltasına takıldı ve Tahran'a gitmeye razı oldu.[13]

* * *

Roosevelt 11 Kasım 1943'te, yanında en güvenilir danışmanı Harry Hopkins ile Beyaz Saray'dan ayrıldı. Böylesine önemli bir yolculuğa çıkarken, Dışişleri Bakanı Cordell Hull'ı ya da kıdemli diplomatlardan birini almamış olması manidardı. Roosevelt, Stalin'e yazdığı mektuplarda sık sık kendi Dışişleri'ni kötülerdi. Büyükelçi Bullitt'i, 1936'da Moskova'daki göstermelik duruşmaları eleştiren raporu yüzünden görevden almış, 1937'de Stalin ile ilişkileri "geliştirmek" için Doğu Avrupa Şubesi'ni kapatmış, 1941'de Stalin'in isteği üzerine Büyükelçi Steinhardt'ı kovmuş ve Hopkins'in devreye girmesiyle, deneyimli irtibat subayı Binbaşı Yeaton'ı harcamıştı. Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Litvinov, 1943 Mart'ında Hopkins'e, Stalin'in Dışişleri'nden atılmasını istediği, sabık Doğu Avrupa Şubesi'nden Loy Handerson ve Ray Atherton'u havi "sakıncalı" diplomatlar listesi verdi. Sıklıkla Hull'ın kuyusunu kazan Bakan Yardımcısı Sumner Welles ile bir olan

12 Roosevelt'ten Stalin'e, 6 ve 11 Eylül, 14 ve 27 Ekim 1943; Stalin'den Roosevelt'e, 29 Eylül ve 20 Ekim 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 366, list' 662, 87-89, 103, 106, 151-152, 161.

13 Roosevelt'ten Stalin'e, 21 Ekim 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 366, list' 176-179; Stalin'den Roosevelt'e, 5/6 Kasım 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 367, list' 1.

Hopkins, Atherton'ı Kanada'ya, Henderson'ı Irak'a sürdü, iki adamın da Sovyet siyasetini etkileyemeyeceğinden emin oldu.[14]

Hull, burnunun dibinde yürütülen temizlik operasyonunu öğrenince Başkan'a şikâyet etti. Roosevelt, Hull'ın istifa ihtimalini geçici olarak ortadan kaldırmak için dostu Sumner Welles ile yolları ayırmaya karar verdi. Hull, yine de basının oklarının hedefi olacaktı. Drew Pearson, *Washington Post*'ta "Washington Alemi"[15] başlıklı köşesinde 21 Ağustos 1943 tarihinde kaleme aldığı yazısında, Dışişleri Bakanı'nın "uzun süredir Rus karşıtı" olduğunu yazdı. Pearson, NBC radyosunda yaptığı konuşmada Hull ve personeli, "...Rusya'nın perişan olmasını istiyor, Ruslar da bunun farkında." diye konuştu. Hull, Sovyet Büyükelçiliği ile irtibata geçerek bu iddiayı yalanlasa da itibarı zedelenmişti bir kere. Müsebbibi de büyük ihtimalle Pearson'un ekibinde çalışan, Amerikan Komünist Partisi üyelerinden, Sovyet istihbaratı ile bağlantısı Venona deşifreleri ile doğrulanan David Karr ya da Andrew Older idi.[16] Böylelikle Sovyetlerin etkisiyle, Dışişleri Bakanlığı'ndan son komünist karşıtı Rusya uzmanları tasfiye edilmiş ve Cordell Hull'ın tabutuna son çivi çakılmış oldu. Hâliyle Dışişleri Bakanı hem Molotov hem de Eden'ın bulunacağı Tahran'a davet edilmeyerek küçük düşecekti.[17]

Roosevelt ve Hopkins'i rahatsız edecek, Hull ya da "komünist karşıtı" başka kimse olmayınca yolculuk hadisesiz geçti. Başkan, Cezayir'in Oran limanına giriş yaptı, Eisenhower ve Akdeniz cephesindeki diğer komutanlarla buluştu, oradan 22 Kasım'da Kahire'ye uçtu. İngiliz hâkimiyetindeki Mısır'da, ev sahibi Churchill olacak, iki Anglosakson devlet adamı, *Generalissimo*[18] Çan Kay Şek ve eşi Soong May Ling ile görüşecekti. Stalin, Roosevelt ve Churchill'e, Japonya ile yaptığı Tarafsızlık Paktı'nı ihlal etmemek için Çan ile görüşmeyeceğini, hatta aynı ülkede

14 Weil, *A Pretty Good Club*, s. 134-139.

15 İng. *Washington Merry-Go-Round* (ç.n.)

16 Burns, *Soldier of Freedom*, s. 398'de alıntılanmıştır.
Drew Pearson'un ekibindeki iki komünist Karr ve Older'e dair bkz., Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 138-140.

17 Roosevelt, partinin güneyli kanadıyla karşı karşıya gelmemek için Hull'ın Tahran'dan önce ekim ayında düzenlenen Molotov ve Eden ile Tahran için diplomatik hazırlıkların müzakere edildiği "Moskova Konferansı'na" katılmasına müsaade etti. Ama bakan Tahran'a davet edilmemişti.

18 İt. *Başkumandan*. Bazı ülkelerde tüm silahlı kuvvetlerin başında, aynı zamanda siyasi kuvveti de bulunan "generallerin generali". (ç.n.)

dahi bulunmayacağını söylediğinden *Generalissimo* Kahire'ye gelmişti. Stalin, anlaşmaya harfi harfine sadık kalıyordu. 1942'de Doolittle Akını'nı düzenleyen ABD'li pilotları enterne etmiş; NKVD, paraşütle Sovyet Uzak Doğu'suna geçen onlarca Amerikan vatandaşını tutuklamıştı. 1943 Kasım'ında Kahire ve Tahran görüşmelerinin yapıldığı dönemde, Orta Asya kenti Taşkent yakınlarındaki Sovyet esir kampında, içlerinde ameliyata ihtiyaç duyacak kadar ağır hasta biri olmak üzere, altmış Amerikalı pilot bulunuyordu.[19] Stalin'in, Pasifik Savaşı'na katılan Amerikalı pilotlara karşı katı tutumu göz önüne alındığında, Çan'la karşı karşıya gelerek Müttefiklerin suyuna gitmemesi pek de şaşırtıcı değildi. Stalin'in dış siyasetteki ihtiyaçlarını ön plana alıp hoş tutmak için, 35 Japon tümenini hapseden 4 milyonluk ordunun başkumandanı Çan Kay Şek, büyük zirveye davet edilmedi, kısa bir görüşme ile geçiştirildi.[20]

Çan'ın tek avantajı, Roosevelt'in Çin'i samimiyetle sevmesi idi. Başkan villasında yedikleri akşam yemeği esnasında *Generalissimo*'ya, savaşın ardından Çin'in, Mançurya ve Tayvan dahil Japonya'nın ele geçirdiği illerini geri aldıktan sonra "Dört Büyüklere" dahil edileceği sözünü verdi. Çan, Başkan'ın pohpohlamasından memnundu, ancak Müttefiklerin Tahran'da yapılacak olan konferanslarına katılmak istiyordu. Roosevelt, Stalin'in muhalefetinden dolayı bunun sözünü veremese de ABD'nin Burma'dan Çin'e ikmal yolunu yeniden açmak üzere, Bengal Körfezi'ndeki Andaman Adaları üzerinden, kuzeyden Çin taarruzuyla eş güdümlü ve İngilizlerin karadan hücum ile destek vereceğini umduğu bir amfibi harekâtı, "*Korsan Harekâtı*'nı,"[21] düzenleyeceğine dair sözlü taahhüt verdi. Ardından ABD'nin, Burma üzerinden Çin'in doksan tümenini süresiz olarak donatacak savaş malzemesini göndermeyi ve Çan'ın Japonları mağlup etmesine yardım etmeyi görev addedeceğini ifade etti. Çan, işgalcilerin defedilmesinden sonra, Mao'nun

19 Hasta pilot, Üç Büyükler Zirvesi öncesinde Roosevelt'e diplomatik hediye olarak serbest bırakılmış, Taşkent'ten Tahran'a gönderilmişti. Geri kalan pilotları da NKVD gizlice İran'a sokmuş, serbest bırakmış ve Tahran sonrası Moskova'ya gönderilen ABD askerî misyonunun başı General John R. Deane'in ifade ettiği üzere, "savaş sonuna dek yaşananlar hakkında konuşmamak üzere gizlilik yemini ettirmişti."

20 Amerikalı tutukların uçakla Taşkent'ten Tahran'a götürülmesi ve kaçırılan diğer tutuklulara gizlilik yemini ettirilmesine dair bkz., John R. Deane, *The Strange Alliance*, s. 59-61.

21 İng. *Operation Bucaneer*. (ç.n.)

komünistlerinin de mağlup edilmesinde ABD'nin yardımını umuyordu. Çin'in geleceği tamamen Burma harekâtına bağlıydı.[22]

Çan ve Soong May Ling, Kahire'de bulundukları süre boyunca, Roosevelt'i böylesi büyük ama bağlayıcılığı bulunmayan ve kâğıda dökülmemiş sözleri verdirecek kadar etkilemişti. 27 Kasım 1943 tarihli "Kahire Bildirisi'nde" Müttefikler, "Mançurya, Formosa [Tayvan] ve Pescadores Adaları dahil, Japonya'nın Çin'den kopardığı tüm toprakları geri almaya" yemin ediyordu. Çan, buna rağmen Müttefiklerin askerî planlarını hazırlayanlardan, kararlı olduklarına ya da harekâtın zamanlamasına dair bir taahhüt alamadı. Yine de Kahire'den ayrılırken keyfi yerindeydi, Roosevelt'in, Japonya'ya karşı savaşında kendisinin yanında ve Mao'nun komünistlerinin karşısında olduğuna inanıyordu.[23]

Generalissimo, Roosevelt'in danışmanları yüzünden pek şansının bulunmadığını bilmiyordu. Dışişleri Bakanı'nın Kahire-Tahran yolculuğundan hariç tutulmasının yanında, çoğunlukla kapalı kapılar ardında olan Amerikalı yetkililerden kaçının Kahire'ye geldiği de önemliydi. Bu isimlerin arasında, Pearl Harbor'dan evvel Japonya'ya son ültimatomu veren Sovyet köstebeği Harry Dexter White da bulunuyordu. White, Washington'dan ayrılmadan evvel, Hazine'den Çan Kay Şek'in hükümetiyle irtibatı sağlayan, Washington'dan Çongçing'e giden parayı kontrol eden "döviz istikrar kurulu"nun başkanı, Solomon Adler'dan kendisiyle Kahire'de buluşmasını istedi. Günümüzde White gibi, Adler'ın da Stalin'in NKVD ile irtibatlı bir köstebeği olduğu biliniyor. White ve Adler, Roosevelt'in Çan ile görüşmesini baltalamak için savaş döneminde, yaklaşık 8.000'er kilometrelik karşı istikametlerde, yolculuk yapabildi. White, Kahire'den ayrıldıktan sonra Washington'da, Adler da Çongçing'te, Çan'ı Japonlarla "iş birliği" yapmak ve zimmetine para geçirmekle suçlayan, neredeyse tıpkısının aynısı raporlar kaleme aldı. Raporlarında White ve Adler; Çan, Mao'nun komünistlerini hükümetine dahil etmezse, Çin'e taahhüt edilen 200 milyon dolarlık yardımın kesilmesini önerdi.[24]

* * *

22 Sainsbury, *Turning Point*, s. 205-207, b.a.
Bengal Körfezi harekâtı ve Çin'in doksan tümeninin donatılmasına dair bkz.: Burns, *Soldier of Freedom*, s. 404-405.

23 Kahire Bildirisi'nin kopyası, Sainsbury, *Turning Point*, s. 321'de bulunmaktadır.

24 Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 147-149.

27 Kasım 1943 Cumartesi günü, gün ağarırken Başkan'ın "*Kutsal İnek*"[25] olarak bilinen *Douglas VC-54C Skymaster* model uçağı, Kahire'den Tahran'a gitmek üzere havalandı. Uçakta Hopkins'le birlikte Roosevelt'in SSCB'ye daha yeni büyükelçi olarak atadığı Demokrat Parti bağışçılarından Averell Harriman, Başkan'ın oğlu Elliott, kısa süre evvel orduda yüzbaşı olarak görevlendirilen damadı John Boettiger de mevcuttu. Askerî danışmanlardan Kara Kuvvetleri Komutanı General Marshall, Deniz Harekât Başkanı Ernest King ve Başkomutanlık Kurmay Başkanı Amiral William D. Leahy de heyetin içindeydi. Uçaktaki tek diplomat, tercümanlık için heyete alınan Sovyetler konusunda deneyimli Charles "Chip" Bohlen'dı (Bohlen'ın da sonradan öğreneceği üzere orada diplomatik danışman olarak bulunmuyordu.).[26]

İran resmiyette tarafsız olsa da, 1941 Ağustos'unda kuzeyi Kızıl Ordu, güneyi de İngiliz ordusu tarafından işgal edilmişti. Aksi halde Stalin'in paranoyası göz önünde bulundurulduğunda, Tahran'da buluşmaları mümkün değildi. NKVD'nin öncü muhafız birliği iki haftadır bölgedeydi ve Sovyet Elçiliği yerleşkesinde hazırlık yapıyordu. Stalin hiç uçakla yolculuk yapmamıştı, bu da güvenlikle ilgili takıntısını daha da arttırıyordu. *Vojd*, Tahran'a iniş yaptıktan sonra Molotov, gizli polis teşkilatının şefi Lavrenti Beria, sadık askerî danışmanı Mareşal Klim Voroşilov ve hepsi Gürcü olmak üzere on iki kişilik ağır silahlı kişisel muhafız ekibiyle hızlıca Sovyet yerleşkesine götürüldü.[27]

Amerikalılar yerleşir yerleşmez kendilerine, NKVD'nin, Alman casuslarının Tahran'da Üç Büyükler'e suikast planlarını ortaya çıkardığı bildirildi. Molotov, Harriman'a, Başkan'ın maiyetinin Sovyet yerleşkesinde kendisine iştirak etmesini rica etti; zira daha güvenli olurdu. Molotov, Alman casusları ortada kol geziyorsa neden İngilizlerin de yerleşkeye davet edilmediğini açıklamadı. Tam da burada Roosevelt'in danışman seçiminin önemi anlaşılıyordu. Dışişleri'ndeki Sovyet uzmanlarından biri orada olsaydı, Başkan'ı, Stalin'in kendisinin konuşmalarını dinlemek istediği uyarısında bulunurdu. Chip Bohlen durumun farkındaydı ancak Tahran'da kendisine sadece "tercüman ve not tutucu" gözüyle bakıldığından fikrini soran olmadı. Bakanlıktaki

25 İng. "*Sacred Cow*" (ç.n.)

26 Burns, *Soldier of Freedom*, s. 406.

27 Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 463.

Stalin için İngiltere'de üretilen ve SSCB'ye sevk edilmeden önce SSCB İngiltere Büyükelçisi İvan Mayski'ye sunulan *MK-3 Valentine* tankı - 1942 civarı.

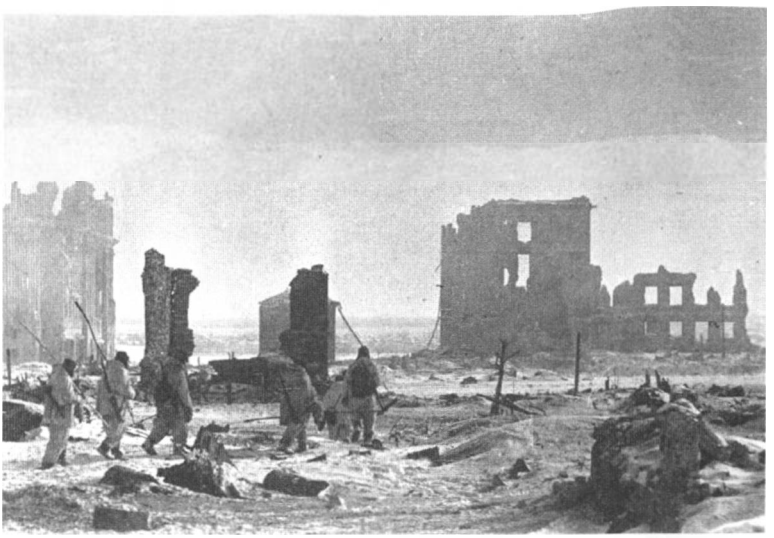

Stalingrad'ı Almanlardan geri almasını müteakip Kızıl Ordu'nun kentin içinde karşılaştığı harabeler; solda tamamen yıkılmış bir apartman, sağda ise Demiryolu İşçileri Lojmanı'nın enkazı bulunuyor - 2 Şubat, 1943.

Katyn'de katledilen Polonyalı subayların mezarları ortaya çıkarılırken - Nisan 1943.

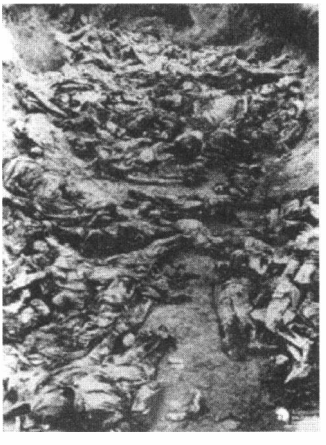

Katyn'de 1940'ta katledilen Polonyalı subay ve devlet yetkililerinin bedenleri - Nisan 1943.

Amerikan üretimi *Stuart M-3* muharebede kullanılırken - Kursk, Temmuz 1943.

Amerika'nın Ödünç Verme-Kiralama Programı ile gönderdiği karla kaplı kamyonetlerin oluşturduğu konvoy SSCB'ye gitmek üzere İran'daki dağlardan geçiyor - Mart 1943.

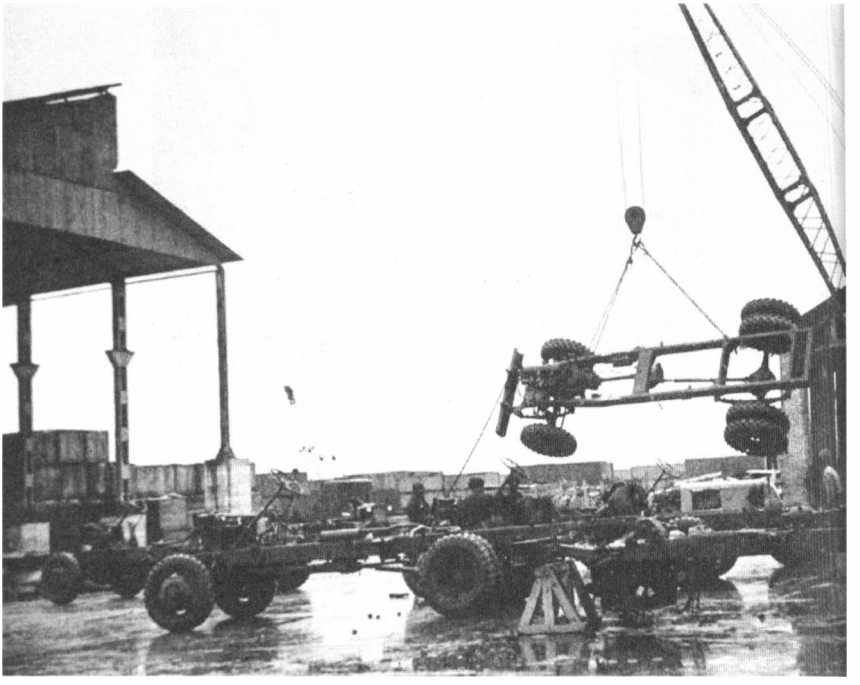

ABD'den demonte olarak SSCB'ye gönderilen kamyonetlerin birleştirildiği fabrika - İran, 1943

Kumlu bir çöl yolundan SSCB'ye malzeme taşıyan Amerikan ordusu kamyonları - İran, Mart 1943.

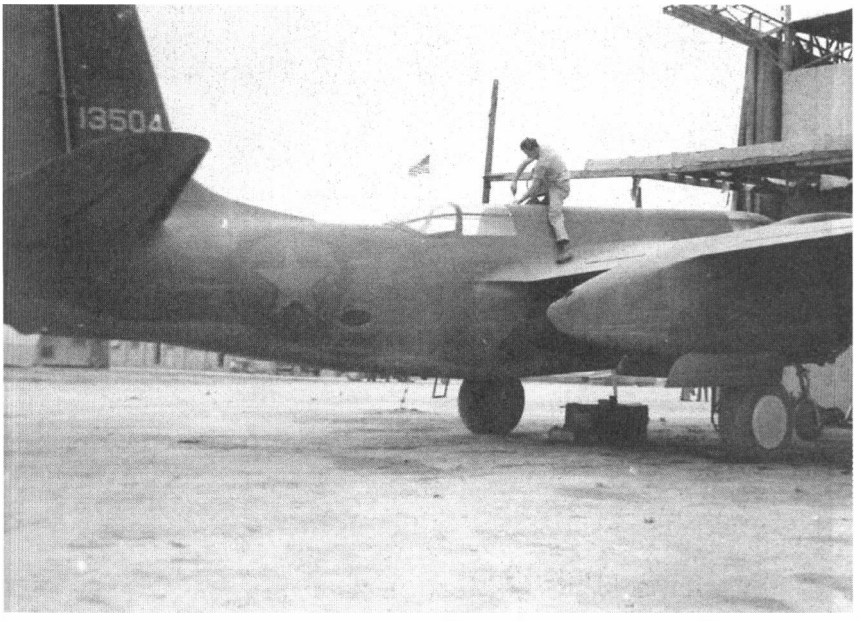

Amerikalı bir uçak teknisyeni Rusya'ya gönderilecek *Douglas A-20 Havoc* üzerinde son dokunuşları yapıyor - İran, Mart 1943.

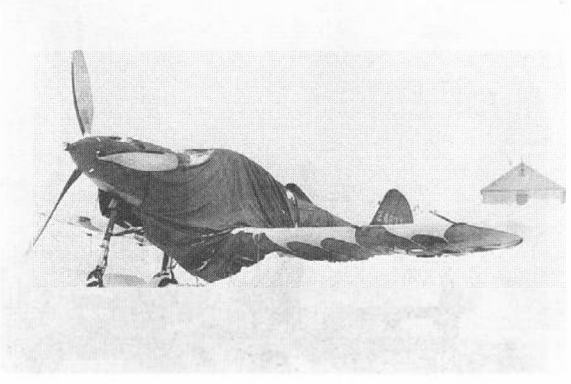

Kış fırtınası esnasında pistte fotoğraflanan *Pell P-39 Airacobra* model bir uçak - 1943-1944, Nome, Alaska.

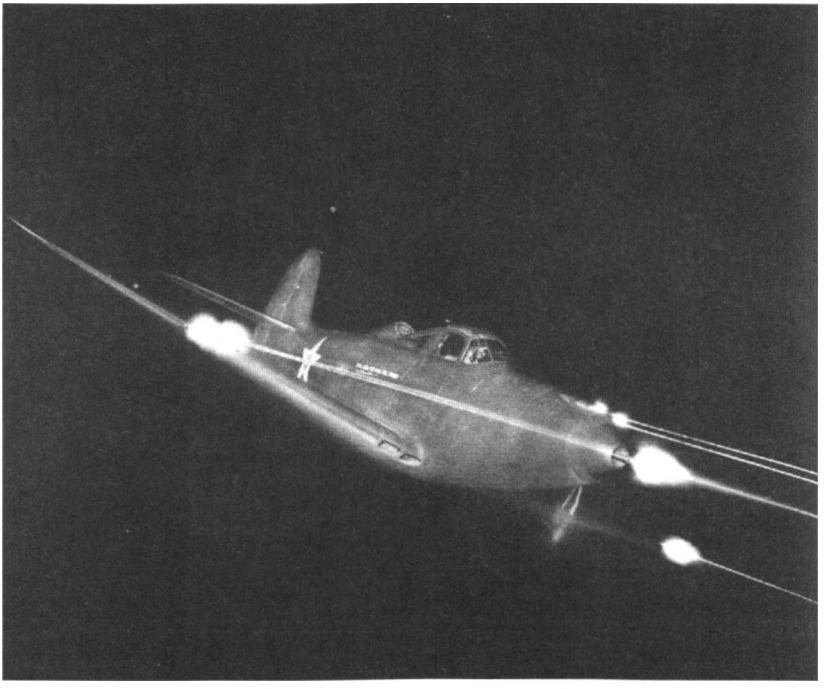

Stalin ve Sovyet pilotlarının *Kobruşka* adını verdiği *Bell P-39 Airacobra*, gece görevinde silahlarını ateşliyor. (ABD Hava Kuvvetleri'nin bir pilotu, resmi görev esnasında çekmiştir. Görsel ABD devletine aittir.)

Sovyet Hava Kuvvetleri'ne katılmak üzere Sibirya'ya götürülen Amerikan yapımı *P-39 Airacobra Kobruşka* kaza yapıyor - Nome, Alaska, 1943-44 civarı.

1990'lı yıllarda Rus hükümetinin restore ettiği, Kızıl Ordu için özel üretilmiş dizel motorlu ve 75 mm'lik *M3 L/40* topla teçhiz Amerikan *Sherman M4A2* tankı.

Ödünç Verme-Kiralama Programı ile Sovyet Rusya'ya gönderilen gemilerin yükleri boşaltılıyor - Basra Körfezi, Mart 1943.

Alaska'dan Sovyet Rusya'ya gönderilen Amerikan yapımı *Douglas A-20 Havoc Boston* bombardıman uçağı, Vladivostok'un kuzeyinde bir havaalanında bulunmuş ve SSCB dağıldıktan sonra restore edilmiştir - Hava Kuvvetleri Müzesi, Moskova.

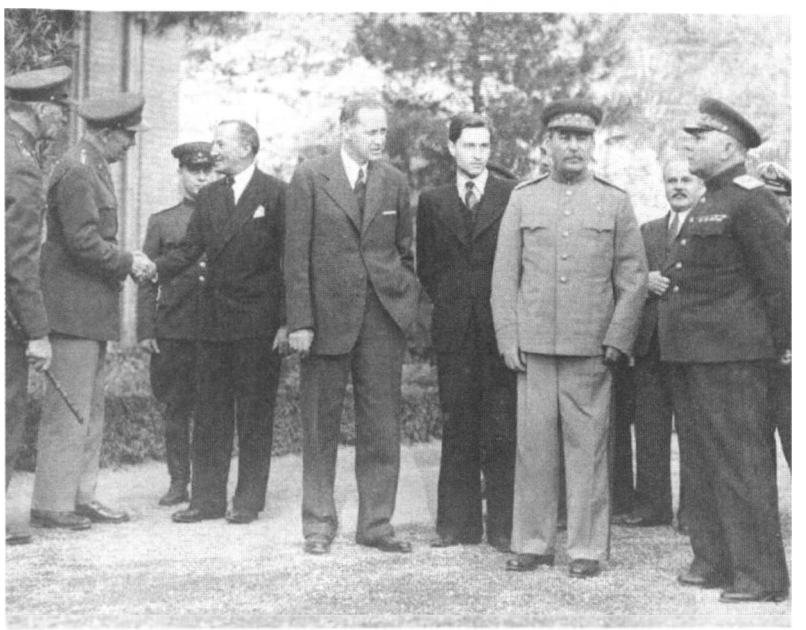

Soldan sağa doğru: İsmi bilinmeyen bir İngiliz subayı, ABD Kara Kuvvetleri Komutanı General George Marshall ile el sıkışan İngiltere'nin SSCB Büyükelçisi Sir Archibald Clark Kerr, Harry Hopkins, Stalin'in tercümanı, Stalin, Molotov ve General Voroşilov - SSCB Tahran Büyükelçiliği, Aralık 1943.

Amerika'dan
Ödünç Verme-Kiralama
Programı ile gönderilen
Studebaker model araç ile
kente giriş yapan Kızıl Ordu
askerleri - Bükreş,
30 Ağustos 1944.

Winston Churchill Josip Broz
Tito'nun elini sıkarken - Kraliçe
Victoria'nın yazlığı, Napoli,
İtalya, Ağustos 1944.

Sovyet Kızıl Ordu'su tarafından fethedilmesini müteakip şehri işgal eden Berling liderliğindeki Polonya Halk Ordusu personeli, Amerikan Ödünç Verme-Kiralama Programı'yla Stalin'e hediye edilen, Stalin'in de Berling'e hediye ettiği bir Willys cipin önünde beklerken - Varşova, Ocak 1945.

Yalta Konferansı'nda resmi fotoğraf için poz veren Churchill, Roosevelt ve Stalin - Kırım, Şubat 1945.

Yalta Konferansı'ndan sonra *USS Quincy*'nin güvertesinde bulunan Amerikan heyeti. Soldan sağa: ABD'nin İngiltere Büyükelçisi John G. Winant, Başkan Roosevelt, Dışişleri Bakanı Edward R. Stettinius Jr. ve Harry Hopkins - 14 Şubat 1945.

Berling idaresindeki Polonya Halk Ordusu askerleri, Amerikan Ödünç Verme-Kiralama Programı kapsamında SSCB'ye sevk edilen *Harley-Davidson* motosikletleri üzerinde - Nisan 1945.

Ödünç Verme-Kiralama Programı kapsamında gönderilmiş bir *Studebaker* marka kamyonu kullanan Kızıl Ordu Askeri - Berlin, Mayıs 1945.

Yevgeni Haldey'in planlayarak çekip, iki Kızıl Ordu askerinin (Meliton Kantaria ve Mihail Yegerov) Reichstag üstüne bayrak çekerken görüldüğü meşhur fotoğraf - 2 Mayıs 1945. Fotoğraf ilk kez *Ogonyok* dergisinin 13 Mayıs 1945 tarihli sayısında neşredilmiş ve arka plandaki Sovyet askerinin bileğinde bulunan (muhtemelen yağma sonucu ele geçirilmiş) iki kol saatinin biri görselden çıkarılmıştı.

Sovyet mareşalleri Georgi Jukov ve K. K. Rokossovski Brandenburg Kapısı'nın önünde - Berlin, Mayıs 1945.

"Rusya uzmanlarının" tasfiyesinin korkusuyla yaşayan Bohlen, Stalin'i eleştiren bir ifade kullanırsa Hopkins'in kendisini duyabileceğini biliyordu, hâliyle çenesini kapalı tuttu. Roosevelt, Averell Harriman'a "Sovyet yerleşkesine taşınma ihtimalinden dahi zevkten dört köşe olduğunu," Stalin'in dostluğunu kazanmasının daha kolay olacağını söyledi. Kati bir sonuca ulaştıracak kanıt bulunmasa da birtakım tarihçiler, Roosevelt'in Sovyet yerleşkesindeki odalarına böcek yerleştirileceğinin bilincinde olduğunu, Stalin kendisi hakkında kullandığı olumlu ifadeleri duyabileceği için olumlu bir intiba bırakma şansını memnuniyetle karşıladığı kanaatinde.[28]

28 Kasım 1943 Pazar sabahının ilerleyen saatlerinde Başkan Roosevelt ve maiyeti, bizzat Beria tarafından korunan Tahran'daki Sovyet yerleşkesinin kapısından içeri girdi. Büyükelçilik binasına hususi NKVD müfrezesi eşliğinde giren Amerikalılar, yeni odalarına yerleşti. Hopkins'in dahi farkına vardığı üzere, "Yatakları yapan, odaları temizleyen hizmetlilerin hepsi... NKVD'dendi."[29]

Kısa sürede Roosevelt'in kapısı çalındı. Gelen Stalin'in ta kendisiydi. *Vojd*, akşamüstü saat üçte, Büyükelçilik binasının bir ucundan öbür ucuna, yanında Gürcü muhafızları ve tercümanı V. N. Pavlov, göğsünde Lenin Nişanı ile olduğu halde gelmişti. Bohlen hemen tercümanlık

28 Roll, *Hopkins Touch*, s. 314'te alıntılanmıştır.
Roosevelt'in Tahran'da dinlendiğinin farkında olduğu ve bu malumatı Stalin'in dostluğunu kazanmak için kullandığı ihtimalinin tartışılmasına dair bkz., Warren F. Kimball, "A Different Take on FDR at Teheran," Erişim adresi: https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol49no3/html_files/FDR_Teheran_12.htm.
Bohlen'e göre: Bohlen, *Witness to History*, s. 135-137. Bohlen, Hopkins'in diplomatları "*cookie pusher**, hanım evladı, çoğu da *infiratçı***" olarak görüyor ve Bohlen'i Stalin'i eleştiren bir ifade kullanması için sıkıştırıyordu, zira öyle bir ifade kullandığında diplomatı geri gönderebilecekti.
* [*Cookie Pusher*: 'Bisküvi kakalayan tip' anlamında, diplomatları aşağılamak için kullanılan İngilizce bir ifade. Her türlü protokole dikkat eden ancak esamesi okunmayan diplomat, anlamında kullanılmaktadır. Ivor Evans, *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable* isimli eserinde, bu ifadenin kaynağı olarak düşük rütbeli bir diplomatın resepsiyonlarda insanlara aperatif servis etmeye çalışan, ortalarda gezen garson işlevi görmesi olduğunu söyler. (ç.n.)]
** [*İnfiratçı*. ABD'nin kendini ilgilendirmeyen Avrupa ve diğer bölgelerdeki meselelerden kendini soyutlaması taraftarı olan kişi. (ç.n.)]

29 Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 465.
"Yataklarını yapan... hizmetliler": Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 776.

yapmak üzere çağrıldı. Roosevelt ve Stalin tercümanları ile baş başa bırakıldı.[30]

Başkan, konuğunu "Merhaba Mareşal Stalin, sizi görmek ne güzel." sözleriyle karşıladı. Sonra da imalı bir ifadeyle kendisini görmek için, "ne zamandır uğraştığını" ekledi. Stalin direkt sadede geldi; Avrupa'da mümkün olan en kısa zamanda "İkinci Cephe'nin" açılmasının gereğine vurgu yaptı. Roosevelt karşı çıkmadı ama şunlardan bahsederek itirazını dillendirebilirdi: Yarım milyon Amerikalı, İngiliz, Kanadalı ve İngiliz Milletler Topluluğu'ndan asker İtalya'daydı. O askerler Sicilya'yı işgal ederek, temmuzda Kızıl Ordu'nun Kursk'ta zafer kazanmasını sağlamıştı. Vatandaşları, Asya'da Japonlara karşı kanlı ve maliyeti ağır bir savaş veriyordu ve SSCB'nin kendilerine zerre faydası olmamıştı. Roosevelt'in Asya'da yardım isteğine rıza göstermek şöyle dursun Stalin, Başkan'ın adamı Çan'ı, "Çinliler çok fena savaştılar ama suç tamamen liderlerindeydi." sözleriyle hor görmüştü. Sonrasında General Charles de Gaulle ve komutasındaki, büyük oranda Amerika'nın donattığı Özgür Fransa kuvvetlerini, ağır ifadelerle aşağılamış ancak o sözleri Çan'a ettikleri kadar olumsuz karşılanmamıştı; de Gaulle ve Fransızları hor görmek Üç Büyükler'in üzerinde anlaştığı tek şeydi. Roosevelt, Stalin'in Çinhindi'nin savaştan sonra Fransa'ya iade edilmemesi teklifini destekledi.[31]

Ardından Roosevelt'in dile getirdiği önerisi Stalin'de şok etkisi yarattı. Başkan, her ne kadar Stalin'in gözüne girmek istese de *Vojd* talep etmeden, kendi kendine, Hindistan'ın da İngiliz İmparatorluğu'ndan ayrılmasını teklif etti. Roosevelt, "Hindistan meselesini Bay Churchill ile tartışmamak daha iyi olurdu." diyerek ABD ve SSCB'nin, İngiliz egemenliğindeki Hindistan'ı "baştan ayağa, Sovyetlerin çizgisinde" ıslah edebileceğini ileri sürdü. Başkan'ın İngiliz tacının mücevherinde Sovyet tarzı bir devrim yapılmasını önermesine şaşıran Stalin, "Hindistan meselesi farklı kültürler ve kastlar arasındaki kopukluk düşünüldüğünde çok karışık." itirazında bulundu. Molotov'un Eden'a, yalnız Tito'nun değil, *Mihailović'in Çetniklerinin de Almanlarla savaştığını* hatırlattığında olduğu gibi, *Stalin, Başkan'ın söylemesi gerekenleri dile getiriyordu.*

30 Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 466.

31 "28 Kasım 1943, 15.00 konferansına dair pusula," FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (B). Meeting with Stalin"), 2 No.lu klasör.

Mütemadi paranoyak Stalin, Roosevelt'le görüşmeden evvel iki "kapitalist" devlet başkanının kendisine karşı birleşeceğini sanmıştı. Roosevelt, Churchill'i daha zirve başlamadan ekarte edince Vojd, talihine inanamamıştı.[32]

Molotov da o akşam Averell Harriman'la yaptığı görüşmede Roosevelt'in ekibinin konferans için gündem belirleyip yazıya dökmediğini öğrendiğinde inanamadı. Stalin'le görüşme fikrini ortaya atan bizzat Başkan değil miydi? Tabii Roosevelt'in iki yıldır istediği bu görüşmede ne konuşacağına dair fikri vardı herhalde. Ama Harriman, Rus komisere, "pek yok" diyecekti.[33] Roosevelt'in aklında resmî bir konferans değil de daha ziyade "kendisi, Mareşal Stalin ve Churchill ile danışmanları arasında gayriresmî bir görüşme" vardı. Başkan Tahran'a, Stalin'den, Japonya'ya karşı düzenlenecek hava akınlarında kullanılması için ABD'li uzmanların Uzak Doğu'daki Sovyet hava üslerini ziyaret etmesini isteyen bir pusula dışında, elinde doğru düzgün bir gündemle gelmemişti.[34]

Aksine Stalin ne istediğini biliyordu: Müttefiklerinden İtalya taarruzunu bitireceklerine, Adriyatik ve Balkanlarda Tito'nun partizanlarını ikmal haricinde harekâta girişmeyeceklerine, "İkinci Cephe'yi" açacaklarına, yani en kısa zamanda İngiliz ve Amerikan kuvvetlerince amfibi çıkarma yapılarak Fransa'yı işgal edeceklerine, dair kesin taahhüt bekliyordu. Uzun vadeli hedefleri açısından İngiliz ve Amerikan kuvvetlerini Doğu Avrupa'dan uzak tutmayı, Polonya'da "dostane" komünist bir yönetim oluşturarak Londra'daki sürgün hükümetini ekarte etmeyi ve Roosevelt ile Churchill'in, SSCB'nin Molotov-Ribbentrop Paktı ile kazandığı Finlandiya, Baltık devletleri, Polonya ve Romanya dahil, 1939-1941 yılları arasındaki sınırlarının kabul edilmesini

32 *A.e.*

33 Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 263.
Bu akıllara zarar muhabbete dair daha fazla bilgi için ayrıca bkz., Sainsbury, *Turning Point*, s. 219.
Roosevelt'in Japonya'ya karşı Sovyet üslerinin kullanılması ricası: "Advance Planning for Air Operations in the Northwestern Pacific," Stalin'e, 29 Kasım 1943'te ibraz edilmiştir, RGASPI, fon 558, opis' 11, del. 367, list' 36.
Roosevelt'in diğer pusulaları, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 343'te alıntılanmıştır.

34 Üçüncü bir pusula da, Avrupa'da Müttefik komutanlarının Almanya'ya bombardıman düzenledikten sonra Sovyet hava üslerinde yakıt tazelemesine müsaade edilmesine yönelikti. "Prensipte" kabul edilse de 1944 yazına dek Kızıl Ordu iniş izni vermeyecek, o zamanda dahi erişimlerini kısıtlayacaktı.

hedefliyordu. 1943 yazında İtalya'nın çöküşü, Stalin'in listesine bir madde daha eklemesine sebep oldu; Sovyetlerin İtalya'ya karşı savaşta hiçbir rolü olmamasına rağmen, ülkenin donanması ve ticari denizciliğinden de payına düşeni istiyordu. Tüm bu beklentileri, ekim ayında Moskova'da yapılan Tahran öncesi planlama konferansında Molotov açıkça ifade etmişti.[35]

Biri tüm isteklerini harfi harfine kesinleştiren, diğeri de iyi bir intiba bırakma dışında başka bir şey istemeyen iki devlet adamından, hangisinin baskın çıkacağını tahmin etmek güç değil. Roosevelt, stratejik hedeflerini Churchill'le birlikte belirleseydi; Stalin'in Doğu Avrupa, Polonya, İtalya'daki taleplerini yatıştırmada ortak paydada buluşabilirlerdi. Yahut Sovyetlerden, Japonlara karşı yardım isteme ya da en azından Uzak Doğu'daki Rus hava üslerinin kullanılmasını talep etme, hiç olmadı Sovyet topraklarına iniş yapan Amerikalı pilotları tutuklamama sözü almak gibi, karşılığında isteyebileceği şeyler hakkında fikir edinebilirdi. Ancak Roosevelt, 1943'te Churchill'le hâlihazırda iki zirvede buluşmuştu. Tahran, Stalin'i ikna etmek için son şansı olacaktı ve *Vojd*'un iki Anglosakson liderin kendisine karşı birlik olduğu izlenimine kapılmasını istemiyordu. Hopkins, Churchill'in doktoru ve sırdaşı Lord Moran'a itimat ederek, Başkan'ın, "Tahran'a... Stalin'le mutabakata varmaya kararlı geldi. Buna hiçbir şeyin engel olmasına da müsaade etmeyecek." diyecekti. Roosevelt'in konferansın ilk toplantısından önce Churchill ile görüşme davetini reddederek Stalin'i ağırlaması, yaşanacakların alametiydi.[36]

İlk oturum, akşamüstü saat dörtte Amerikalıların misafir edildiği Sovyet yerleşkesinin büyük salonunda başladı. Churchill, nev-i şahsına münhasır kabiliyeti ile, "İnsanlığın kaderi bizim elimizde." diye gürledi. Üç Büyükler, tercümanları ve danışmanları ile yerli marangozlara kimsenin kimseye üstün olmadığı mesajını vermek için yuvarlak yaptırılmış, meşeden, büyük masanın etrafında oturmuştu. Herkesin eşit olduğu vurgulansa da, Stalin ve Churchill, Roosevelt'in toplantıya başkanlık etmesinde mutabıktı.[37]

35 Molotov'un Moskova konferansında dile getirdiği beklentiler: Sainsbury, *Turning Point*, s. 88-97.

36 Roll, *Hopkins Touch*, s. 314.

37 Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 778.

Pasifik Savaşı'ndaki son gelişmelerden bahseden ve Burma taarruzu (*"Korsan Harekâtı"*) fikrini açan Roosevelt, Tahran'da esas önceliği olan Japonya konusunu bir anda kapatıp, Stalin'in önceliği olan Manş'tan geçilerek Avrupa kıtasının işgali "*Overlord* Harekâtı'nın" bahsine geçti. Stalin de işareti aldı ve konuya girerek, mümkün olan en erken tarihte harekâtın gerçekleştirilmesi gerektiğini savundu. *Voja*'a göre, Müttefikler İtalya cephesinden çekilmeliydi, zira Alp Dağları "kuzeye doğru ilerlemenin önünde engel" teşkil ediyordu. Stalin, doğru bir noktaya parmak basmış olsa da, Alplerden geçmek katiyen imkânsız değildi. "Balkanlar Almanya'dan çok uzak." diyerek İngilizlerin Adriyatik'ten karaya çıkma umutlarını da yıkıp geçse de, bunun doğruluk payı bulunmuyordu; Balkan bölgesi Almanya'ya, kendisinin harekât için ısrar ettiği Fransa'nın Manş kıyılarından daha uzak değildi. Adriyatik'ten çıkarma yapılabilecek Trieste gibi bölgelerin Münih'e mesafesi 400 kilometre kadarken; Normandiya ya da Calais, Ren Nehri'ne neredeyse iki katı uzaklıktaydı (750 km). Almanların Avusturya ve Romanya'daki savunmaları, Kuzey Fransa, Belçika ve Ren'den çok daha zayıftı. Yol ve demiryolu altyapısı Kuzey Fransa'da Balkanlardan iyiydi; bu yüzden de Roosevelt'in askerî danışmanlarının çoğu ve Churchill'in danışmanlarının da bir kısmı, *Overlord*'un yararlarını görmeye başlamıştı. İtalya'dan Balkanlara, dar Adriyatik kıyısında, Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya-İtalya cephesindeki çarpışmalarının çoğunun çıkmaza girdiği, insanın gözünü korkutan dağlık bir bölge olan "Ljubljana Geçidi'ni" kullanarak ilerlemek de meşakkatli olacaktı. Kıta Avrupası'na cephe taarruzu, yürürlükteki askerî doktrin olan kuvvetlerin nihai muharebe için odaklanması fikrine de daha uygun olurdu. Yine de Müttefiklerin hâlihazırda İtalya'da konuşlanmış kara kuvvetleri ve hava üslerinden faydalanmamak ahmaklık olurdu. Roma ele geçirilir, İngiliz ve Amerikan kuvvetleri Pisa-Rimini hattına ulaşırsa, Müttefiklerin bombardıman uçakları Roma'nın kuzeyindeki üslerden kalkarak, kolaylıkla Alman sanayiinin merkezine akınlar düzenleyebilirdi. Churchill'in hava kuvvetleri komutanı General Sör Alan Brooke da, konferanstan evvel yapılan askerî personel toplantısında bu noktayı vurguladı. Marshall'ın Üç Büyükler'in ilk toplantısından evvel Roosevelt'le müzakere ettiği "Adriyatik stratejisine" göre ise, kara kuvvetleri, deniz ya da hava yoluyla İtalya'dan Balkanlara nakledilebilirdi. Churchill, bunu masadaki herkesten iyi biliyordu. 1918 Eylül'ünde

Müttefiklerin Makedonya'daki hamlesi, yani Adriyatik'in kuzey kıyısındaki Selanik sahilinden çıkarma yapması sayesinde Ludendorff ve Almanlar barış istemiş ve böylece savaş sona ermişti. Fransa'nın kuzeyindeki müstahkem Manş kıyılarından cephe taarruzu ya da Almanların daha fazla kuvvetini çekmek üzere Akdeniz bölgesinden İtalya, Yunanistan ve Balkanlara yapılabilecek, şaşırtmaya yönelik harekâtlar dışında seçenekler elbet bulunabilirdi.[38]

Churchill, Roosevelt'in de diğer seçeneklere eğilimli olmasını umuyordu. Tahran'a doğru yola çıkmadan evvel Amerikalıların büyük baskısıyla 1944'te *Overlord*'a girişmeyi kabul etmiş, hava şartları yüzünden böylesi bir amfibi harekâtın mayıstan evvel yapılamayacağı ve hatta haziranda yapılmasının daha mantıklı olacağında ısrar etmişti. Şimdiyse aradaki altı ayda, Müttefiklerin Akdeniz'de büyük başarılara imza atabileceğini iddia ediyordu. Roma'ya girebilir, Yugoslavya'ya yardım götürebilir, Rodos'u ve On İki Adaları ele geçirebilir, Türkiye'yi pahalıya mal olan tarafsızlığından vazgeçmeye ikna edebilir (Ankara, Hitler'e krom satıyordu) ve Çanakkale'yi açtırarak Rusya'ya silah sevk edebilirlerdi. Roosevelt, burada Churchill'i şaşırtarak araya girdi ve "Aklımda şöyle bir harekât var. Adriyatik'in yukarısından harekâtı başlatarak Tito'nun partizanları ile buluşacak, kuzeydoğu yönünde yürüyecek, Odessa tarafından gelen Sovyetlerle birlikte Romanya'ya doğru ilerleyeceğiz." diye konuştu. Marshall'ın "orta yollu seçenek" olarak öne sürdüğü "Adriyatik stratejisi" buydu; sadece İtalya'dan yola çıkıp Ljubljana geçidini kullanarak Balkanların karadan işgalini öngören kısım yoktu. Tespitlerimize göre Başkan, Stalin'in başına bela olan Alman kuvvetlerini kuzeye çekecek, Doğu Avrupa'da eşgüdümlü yürütülecek Müttefik işgalini hoş karşılayabileceğini düşünüyordu.[39]

38 "Minutes of Plenary Session Between the U.S.A., Great Britain, and the U.S.S.R., held in the Russian Legation, Tehran, Iran, on Sunday, 28 November 1943, at 1600," FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (B). Meeting with Stalin"), 2 No.lu klasör.
Roosevelt'in askerî danışmanlarının zirve öncesi İtalya ve "Adriyatik stratejisine" dair müzakereleri ve Brooke'un Almanya'ya yapılabilecek stratejik bombardımanda İtalya'daki hava üslerinin ehemmiyetine dair ifadeleri: Sainsbury, *Turning Point*, s. 222-224, 236.
Müttefiklerin 1918'deki Makedonya hamlesi için bkz., McMeekin, *Ottoman Endgame*, s. 394-397.

39 "Minutes of Plenary Session Between the U.S.A., Great Britain, and the U.S.S.R., held in the Russian Legation, Tehran, Iran, on Sunday, 28 November 1943, at 1600," *a.g.e.*

Roosevelt çok yanılıyordu. Stalin, Başkan'ın teklifini reddetmekle kalmadı; Churchill'e de ağzının payını verdi. Roma stratejisini işe yaramaz olarak elinin tersiyle itti. Müttefiklerin Adriyatik ya da Balkanlarda herhangi bir bölgeden çıkarma yapmalarını değil; "*Örs*"[40] kod adıyla anılacak ek harekâtla, İtalya'daki kuvvetlerini *Overlord*'a destek olsun diye Fransa'nın güneyine yönlendirmelerini istiyordu. Roosevelt, Stalin reddettiğinden mi yoksa Hopkins kendisini sessizce uyardığından mı bilinmez, deneme amaçlı ortaya sürdüğü Adriyatik planını hemen geri çekti. Hopkins, masanın altından Amiral King'e uzattığı notta, "Başkan'ın sürekli bahsini açtığı Adriyatik meselesini kim çıkardı?" diye sordu, muhtemelen tasfiye edecek bir komünist karşıtı daha arıyordu. King, takdire şayan bir şekilde Marshall'ın ismini vermedi ve Hopkins'e, "Adriyatik meselesinin Roosevelt'in kendi fikri olduğunu" düşündüğünü fısıldadı. Marshall, Churchill'in Balkan manevrasının değişik bir biçimini desteklemek üzere bir iki laf edebilirdi, ancak odada değildi. Başkan'ın en yüksek rütbeli ve en bilgili askerî danışmanı olmasına rağmen, Tahran'ın tepelerinde doğa yürüyüşüne yollanmıştı. Marshall'ın, Adriyatik'ten yapılacak bir harekâtın uygulanabilirliğine dair uzman görüşlerinden yoksun olan Roosevelt, meseleyi hemen kapattı. Bir ara Müttefiklerin askerî stratejisi üzerine bir fikir teatisi esnasında Başkan, Stalin'e göz kırptı, Churchill de bunu gördü. Başbakan, o anda *Overlord* meselesinde yalnız kaldığını anladı.[41]

Önemli meselelerin bir diğerinde, dışarıda kalan bu kez Roosevelt oldu. Stalin'e onca dalkavukluğunun karşısında, en çok önem verdiği mesele olan kayıtsız şartsız teslimiyet mevzuunda, *Vojd*'dan en ufak bir destek görmemişti. Stalin, alametifarikası olan dobralığı ile Roosevelt'in, Almanları tüm güçleriyle savaşmaya iteceğini söyleyerek itiraz eden askerî danışmanlarının da dile getirdiği gibi, doktrinin "Alman halkını [Müttefiklere karşı] birleştireceğinden" berbat bir fikir olduğunu söyledi. *Vojd*, bunun yerine, Müttefiklerin barış için muğlak olmayan ve ağır şartlar koşmalarını ve Almanların "silah bırakma süreçlerine

40 İng. *Anvil*. (ç.n.)

41 Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 467.
Hopkins'in masanın altından ilettiği not: Roll, *Hopkins Touch*, s. 318'de alıntılanmıştır. Ayrıca bkz., Sainsbury, *Turning Point*, s. 231.
Marshall'ın doğa yürüyüşüne çıkarılması: Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 267.

hız vermek üzere başlarına geleceklerin ne olduğunu açıklamalarını" önerdi. Roosevelt, kendi askerî danışmanlarıyla ters düştüğü bu mevzuda, enteresan bir şekilde, katiyen boyun eğmiyordu. Sovyetlerin Amerika ya da İngiliz çıkarlarına ters düştüğü diğer meselelerin tamamında neredeyse hiç direniş göstermemişti.[42]

Üç Büyükler, bir sonuca varamadıkları ilk oturumu sona erdirdi. Amerikalıların Sovyetlerin yerleşkesindeki konutunda bulunduklarından Roosevelt, İngiliz ve Rus delegeleri akşam yemeğine davet etti. Herkes içkiyle gevşemişken Stalin, Almanya'nın "paramparça" edilmesi gerektiğini söyledi. Roosevelt, *Vojd*'un kendisine katıldığını zannederek, Almanların Kiel Kanalı yakınlarındaki Baltık'a kıyısı bulunan bölgesinin "uluslararası vesayet" altına alınmasını önerdi. *Vojd* ise çevirideki bir yanlışlıktan dolayı, Roosevelt'in işgal altındaki Letonya, Litvanya ve Estonya'nın bağımsızlığının yeniden tesisini önerdiğini zannetti ve "Tartışma konusu dahi edilemez." diye gürledi. "Bu halkların her biri, milli iradenin uzantısı olarak, seçimle 1940'ta SSCB'ye katılma kararı aldı." Stalin'i memnun etmeye yönelik nafile çabalarından yorulan Roosevelt, odasına götürülmek istedi.[43]

Churchill, bir zamanlar kendisiyle ittifaka girmenin "bir caniyle el sıkışmak" gibi olacağını söylediği adamla karşı karşıyaydı. "Tanrı Müttefiklerin yanındadır." diyerek kadehini kaldırdı. Kendi kendine gülen komünist diktatör karşılık verdi: "Şeytan da benim yanımda. Şeytan komünist, Tanrı da muteber bir muhafazakâr." Churchill'in İngiliz Elçiliği'ne dönerken morali bozuktu. Yardımcılarından birine, "Gözümüzün önünde çok büyük işler dönüyor," dedi. Başbakan'a göre, gelgelelim, "Başkan mahir değildi. Kendisine bir sürü soru yöneltilmiş, hepsine de yanlış cevap vermişti."[44]

İşler Churchill için pazartesi günü de iyiye gitmeyecekti. Başbakan, ikinci kez Başkan ile özel görüşme talep etti ve Roosevelt, Stalin'i

42 "Memorandum of Marshal Stalin's views As Expressed During the Evening of November 28, 1943," FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (B). Meeting with Stalin"), 2 No.lu klasör.

43 Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 467.
Stalin ve Roosevelt'in Baltık meselesine dair konuşması ve tercüme yanlışlığı: Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 782'de alıntılanmıştır.

44 Burns, *Soldier of Freedom*, s. 409'da alıntılanmıştır.
"Şeytan benim yanımda": Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 467'de alıntılanmıştır.

gücendirmemek için kabul etmedi. İkinci toplantı Stalin'in *Overlord* hususunda Churchill'e karşı sabrını yitirmesiyle şekillenecekti. *Vojd*, gündemi Roosevelt'e bırakmak yerine tartışmayı doğrudan, "*Overlord*'u kim yönetecek?" sorusu ile açtı. Roosevelt henüz karar verilmediğini kabul edince de, "O zaman bu harekâtlardan hiçbir şey olmaz." diye kestirip attı. Churchill, son bir kez daha Akdeniz-Balkan fikrini pazarlamaya çalıştı. Bu harekât ile, Roma'ya doğru ilerlemeye devam edip, aynı zamanda Almanların kırk civarı tümenini İtalya ve güneydoğu Avrupa'da oyalamak için Kuzey İtalya, Yugoslavya ya da Rodos'a asker çıkararak, *Overlord*'un başarısını garantiye almış olacaklardı. Başbakan, "Balkan harekâtlarının Almanların dağılmasını sağlama ve Rus cephesini rahatlatmada da çok işe yarayacağı" kanaatindeydi. Churchill, çıkarma araçlarının Kuzey İtalya, Yugoslavya ya da Rodos'a yapılacak amfibi harekâtta kullanılması ile *Overlord Harekâtı*'nı haziran başına ertelemek durumunda kalınabileceğini kabul etti. Ama bu, diyordu İngiliz başbakan, "[Balkanlarda] Almanların 21 tümenini sıkıştırıp yok etme şansının karşılığında ödenecek ufak bir bedel." Ayrıca, İtalya'da bulunan yarım milyon Müttefik askeri ve pilotunun da bir işe yaramış olacağını ekledi. En azından, "Sovyet cephesindeki baskıyı azaltmak için Akdeniz'de neler yapılabileceği dikkatlice incelenmeli." diyerek sözünü tamamladı. Akdeniz-Balkan harekâtı girişimi, Churchill'in son kozu; savaşta inisiyatifi kazanmak ve İngiltere'nin azalan nüfuzundan geri kalanı muhafaza etmek için son hamlesiydi.[45]

Ancak bu girişimi başarıyla sonuçlanmayacaktı. Sendeleyen İngiltere'nin elinden değneği alma zamanının geldiğini anlayan Roosevelt, Stalin'le bir oldu. Başkan, *Overlord* hususunda Churchill'i sıkıştırdı. Başbakan'a, harekât 1 Mayıs'ta, olmadı "15 ila 20 Mayıs'tan sonraya... bırakılmasa olmaz mı sizce?" diye sordu. Balkanlardaki harekâtların iptalinden korkan Churchill, Başkan'ın önerdiği zamanı kabul etmeyince Roosevelt, uygun bir zaman belirlenmesi için "hususi komite" kurulmasını önerdi. Stalin hiçbirine müsamaha gösteremezdi. "İngilizler *Overlord*'u gerçekten ciddiye alıyor mu, yoksa sadece Sovyetler

45 "Minutes of Plenary Session Between the U.S.A., Great Britain, and the U.S.S.R., held in the Russian Legation, Tehran, Iran, on Sunday, 29 November 1943, at 1600," FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (B). Meeting with Stalin"), 2 No.lu klasör.

Birliği'ni teskin etmek için mi öyle söylüyor?" diye sordu. Churchill, belirli bir tarihe rıza göstermeyince Stalin ayağa kalktı, Molotov ile Voroşilov'a döndü ve "Vaktimizi harcamayalım. Cephede yapılacak çok iş var." dedi. Churchill'in tepesinin attığını anlayan Roosevelt de, toplantıyı bitirmeyi önerdi, kendilerini "lezzetli bir akşam yemeğinin" beklediğini, yarın nihai bir sonuca varabileceklerini söyledi. Roosevelt toplantı odasından ayrılırken oğlu Elliott'a, "Winston yenildiğini biliyor." diye fısıldayacaktı.[46]

Akşam yemeğinin ardından dili votkayla çözülmüş Stalin, Başbakan'ı azarlamaya başladı: "Rusların gözü görüyor; Bay Churchill'in Almanya'ya gizli meyli olduğunu ve şartları hafif bir barış anlaşması arzu ettiğini biliyor." *Vojd*, Başbakan'ın bozulan suratından, attığı taşların hedefine ulaştığını anladı. Stalin, Müttefiklerin savaşın sonunda "50.000, hatta belki de 100.000 kadar Alman subayının idamına rıza göstermesini" önerdi. Sovyetlerin Katyn'de neler karıştırdığını bilen Churchill'in gözü döndü. Konyak bardağını devirdi, hiddetle, "İngiliz parlamentosu ve halkı, vatanı uğruna savaşmış askerlerin hunharca katledilmesine müsamaha gösteremez" diye çıkıştı. Bunun üzerine Stalin, "Bay Churchill'in Almanlara sempatisi" hakkındaki sözünü tekrarladı. Churchill âdeta gürledi: "Böylesi bir haysiyetsizlikle kendimin ve ülkemin şerefini lekelemektense şurada bahçeye çıkarılıp kurşuna dizilmeyi tercih ederim."[47]

Roosevelt, Churchill'i sakinleştirmek için 49.000 Alman subayının vurulmasında anlaşmaya varılabileceği latifesini yaptı. Bizzat Stalin'in yemeğe davet ettiği oğlu Elliott araya girerek, ne fark eder ki, diye sordu; 50.000 subayı zaten çarpışırken ölmeyecek miydi? Stalin

46 Sainsbury, *Turning Point*, s. 244-245, 247'te alıntılanmıştır.
Tam metin için: "Minutes of Plenary Session Between the U.S.A., Great Britain, and the U.S.S.R., held in the Russian Legation, Tehran, Iran, on Sunday, 29 November 1943, at 1600," *a.g.e.*
"Vaktimizi harcamayalım": Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 469'da alıntılanmıştır.

47 Bu tartışmanın kaba taslağı "Dinner, November 29, 1943, at 8:30 pm" belgesinde bulunabilir, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter, 2 No.lu dosya.
"İngiliz parlamentosu ve halkı": Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 470'te alıntılanmıştır.
Söz konusu tartışma için, ufak tefek farklılıklarla Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 273-274 ve Bohlen, *Witness to History*, s. 147'de anlatılmıştır.
"Kurşuna dizilmeyi tercih ederim": Fleming, *New Dealers' War*, s. 314'te alıntılanmıştır.

kadehini Roosevelt'in oğluna kaldırdı: "Sağlığına, Elliott!" Churchill, Elliott Roosevelt'e ters ters baktı ve dudak hareketleri ile "Bu ne cüret?" diyerek kapıya yöneldi. Stalin, Başbakan'ı arkasından yakalayıp kendisine şaka yollu takıldığını söyledi. *Vojd*'un bu sözü nasıl olduysa işe yaradı; Churchill masaya geri döndü. Hazır şirazeden çıkmışken Dışişleri Komiseri'ne sataştı: "Gel bakalım Molotov, Hitler'le paktını anlat bize." Churchill *Vojd*'un iyi bir espri anlayışına sahip olduğunu kabul etmeliydi. *Vojd*, sapkın, cani ve tekinsizdi ama insanı yatıştırmayı biliyordu. Roosevelt'e gelince, Churchill, Başkan'ın kendisine düpedüz ihanet ettiğini düşünüyordu. Başbakan'ın doktoru, izlenimlerini günlüğüne şöyle kaydedecekti:

> "BB [Başbakan] buraya gelene, Stalin'le yüzleşene dek demokrasilerin farklı istikametlere gidebileceğine inanamamıştı. Artık Başkan'ın desteğine sırtını dayayamayacağının farkında. Daha mühimi, Rusların da bunun farkında olması. Stalin'e sert davranmasının manası yok; neticede adam canı ne isterse onu yapacak."[48]

Churchill, bu üçlü arasında kuvveti bulunmadığını idrak ediyor olduğundan, salı günü yapılan üçüncü toplantı nispeten olaysız geçti. Hopkins önceki gece Başbakan'ı İngiliz Elçiliği'nde ziyaret etmiş, Başkan'ın *Overlord*'un daha erken bir tarihte yapılması konusunda kararlı olduğunu bildirmiş, "Sovyetlerin tavrı da en az o kadar net." demişti. ABD hükümetinde görevli bir adamın, böylesi bir yorumda bulunması tuhaftı. Stalin, Churchill'e ulaşıp kendisine akşam yemeğinde kaba davrandığı için özür diledi ama *Overlord* konusunda sıkıştırmayı da ihmal etmedi. Müttefikler mayısta Fransa'yı işgal edemezse, bu durum Kızıl Ordu komuta kademesinde "yalnızlık hissi" yaratırdı; Churchill, Stalin'in bu ifadesini alttan alta Hitler'le ayrı barış arayabileceği tehdidi olarak algıladı. Roosevelt ikiliye, yanlarında sadece tercümanları olduğu halde öğle yemeğine katıldı ve Üç Büyükler "mayısta *Overlord*'un yapılacağı" üzerinde anlaştı. Stalin de, Müttefiklerin amfibi taarruzuyla eş zamanlı olarak, şaşırtmaya yönelik hücuma geçme taahhüdünde bulundu.[49]

48 Carlton, *Churchill and the Soviet Union*, s. 107.
Stalin-Churchill tartışması ve Elliott Roosevelt: Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 470'te alıntılanmıştır.

49 Sainsbury, *Turning Point*, s. 259-260'ta alıntılanmıştır.

Stalin istediğini elde etmişti, tehdit ve iğnelemeleri bir kenara bıraktı. Toplantının çoğunu tütün içerek ve kurşun kalemiyle karalamalar yaparak geçirdi, kurt kafası çizmeyi severdi. Piposunu tüttüren Churchill ise, geri çekilme üzerine çalışmaya başladı. İtalya'da bulunan Müttefik kuvvetleri Fransa'ya çekilecek; karşılığında çıkarma araçlarının Ege ya da Adriyatik'ten yapılacak bir çıkarmada kullanılmak üzere Asya'dan çekilmesi için, Roosevelt ve Çan Kay Şek'in heves ettiği Andamar Adaları'nda düzenlenecek *Korsan Harekâtı* iptal edilecekti. İngiltere ve Amerika cenahında çıkarma araçlarına olan talep, ABD donanmasının Pasifik'te bu adalar arası harekâtında ve *Overlord* ile *Örs* planlarındaki acil ihtiyaçlar yüzünden o kadar büyüktü ki, Müttefikler nihai bir seçim yapmak ve hangi cephede zafer hangisinde mağlubiyet yaşanacağını belirlemek zorunda kalmıştı. Hâlâ Stalin'le ilgilenen Başkan, Churchill'in Ege fikrine rıza göstermese de itiraz da etmedi.[50]

Churchill'in doğum gününe denk geldiğinden İngiliz Elçiliği, akşam yemeği daveti düzenledi. Kadehler kaldırıldı. Roosevelt, monarşi karşıtı olmasına rağmen Kral VI. George'un şerefine kadeh kaldırırken Churchill, Başkan'ı "Demokrasinin Muhafızı", Stalin'i de Rusya'nın büyük çarlarına benzeterek "Büyük Stalin" olarak selamladı. Stalin, kadehini Rus halkı ve Amerikan sanayii için kaldırırken, "Motorlarımızı aldığımız Amerika olmasaydı bu savaşı kaybetmiştik." diyerek Ödünç Verme-Kiralama programına minnettarlığını ufak da olsa göstermiş oldu. Gün boyunca verilen tek falso *Vojd*'un, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin, konferansta Stalin'e yapılan dalkavukluktan pek hazzetmemekle adı çıkan komutanı General Sör Alan Brooke'u, diğerlerinden ayrı tutarak onun sağlığına kadeh kaldırması oldu. Stalin, Sör Alan'ın, "Bizi daha iyi tanıyacağını ve çok da fena olmadığımızı anlayacağını" umduğunu söyledi. Brooke, kendini toparladıktan sonra kadehini kaldırırken *Overlord*'u kamufle etmek için "kılıf" gerektiğine dair bir ifade kullandı. Sovyetlerin savaşın başlarındaki "kılıfı, Almanya ile ortaklıkları olduğundan Ruslar hakkında yanlış hüküm vermiş olabileceğini" söyledi. Chip Bohlen, Stalin'in "Umursamaz bir alaycılıkla 'mümkündür'," diyerek güldüğünü ve odadakilerin de rahatladığını aktarıyordu.[51]

Hopkins'in Churchill'i ziyareti: Bohlen, *Witness to History*, s. 148.

50 Sainsbury, *Turning Point*, s. 265-266; Burns, *Soldier of Freedom*, s. 411. Stalin'in karalaması: Sebag-Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 469.

51 Bohlen, *Witness to History*, s. 149.

Overlord ve *Örs* harekâtları karara bağlanmış olsa da Çin, Japonya ve Pasifik Savaşı'ndan, Müttefiklerin Yugoslavya ve genel olarak Balkanlara, Ege'de düzenlenecek harekâtlara, Rodos'a ve Türkiye'nin savaşa girişine kadar, hâlâ tartışılması gereken bir dizi ciddi mesele bulunuyordu. Stalin'in kendi gündemi de cabasıydı; savaştan sonra Almanya'yı paramparça etmekle ve Baltık ülkeleri, Finlandiya ve Romanya ile ilgili tasarıları mevcuttu. Tabii bir de Polonya meselesi vardı.

Meselelerin ehemmiyeti dikkate alındığında, Üç Büyükler tekrar bir araya geldiğinde vakur ve temkinli olmaları, nispeten az şen şakrak ve esprili bir ortam olması beklenebilirdi. Amma velakin Roosevelt'in niyeti başkaydı. Hopkins, geldiklerinden beri kendisine Stalin'le yakınlaşması için baskı yapıyor, Churchill'e itimat edilmeyeceğini söylüyordu. Chip Bohlen, son güne değin "Roosevelt'in gün be gün Hopkins'e meylettiğini ve neredeyse geri kalan herkesi ekarte ettiğini" anımsıyordu. Her sabah kendisine sunulan, Roosevelt'in mahrem görüşlerine dair (yerleştirilen böceklerden elde edilen) raporlardan, bu ikili arasındaki ilişkinin farkında olan Stalin, Hopkins'i gittikçe daha da aleni övmeye başladı; öyle ki konferans odasının öbür ucuna kadar gidip adama sarıldığı dahi oldu. Harriman, "Stalin Hopkins'e şahsi bir yakınlık göstermişti. Bir başkasına böyle davrandığını hiç görmedim." diyecekti. Hopkins, Barbarossa'nın başlamasının ardından Stalin'i Moskova'da ziyaret eden ilk Batılı devlet adamıydı. Doğu Cephesi'nin muallakta olduğu günlerde, 1941 Temmuz'unda Moskova'ya varmıştı. Hopkins, *Vojd*'un bam teline, efsanevi cazibesiyle Roosevelt'in dahi yapamadığı ölçüde dokunmuş gibi görünüyordu.[52]

Roosevelt, Stalin'in sevgisini kazanmak için bir girişimde bulundu. Başkan'ın kendi ifadelerinden, bunun hesaplanmış bir girişim olduğu anlaşılıyor. Evvelinden Churchill'i uyarmış; "Winston, birazdan yapacaklarım için bana kırılmazsın umarım." diye fısıldamıştı. Son toplantı başlarken Başkan, odanın Rus tarafının duyabileceği şekilde, yüksek sesle mırıldandı: "Winston bu sabah pek huysuz, ters tarafından kalkmış." Ardından, sonradan aktardığı üzere, "Churchill'in İngilizliği ile alay etti, *John Bull*'dan[53] dem vurdu, purolarını ve alışkanlıklarını ala-

52 Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 268.
"Roosevelt'in gün be gün Hopkins'e meylettiği ve neredeyse geri kalan herkesi ekarte ettiği": Bohlen, *Witness to History*, s. 148.

53 İng. *Boğa John*. Birleşik Krallık'ın, özellikle de İngiltere'nin siyasi karikatür ve hicivlerde temsili. İri yarı, orta yaşlı, köylü, şen şakrak ve dümdüz bir adam olarak tasvir edilir. (ç.n.)

ya aldı." Churchill'in suratı kıpkırmızı oldu, Başkan'ın bu girişimi hiç hoşuna gitmemişti. Stalin ise önce ne diyeceğini bilemedi ama yavaş yavaş Roosevelt'in kendisini neşelendirmeye çalıştığını anladı. Diktatör bu yeni, tuhaf dostunun suyuna gitti ve "...tok bir kahkaha patlattı." (Roosevelt öyle olduğunu iddia ediyordu) Başkan, ileride bu anısını aktardığında ilginç, gururlu bir tavırla, "O zaman ona 'Joe Amca' demiştim. Önceki gün beni acemi sanmıştı ama o gün gülmüş ve yanıma gelip elimi sıkmıştı." diyecekti.[54]

Stalin, Roosevelt'in maharetsiz kur yapma denemelerinden samimi olarak etkilenmemiş olabilir ancak bu durumun kendisine bir fırsat sunduğunu anlamıştı. Roosevelt akşam oturumundan evvel verilen arada, *Vojd*'u bir kez daha baş başa görüşmek için odasına davet etti. Aralarında geçen, Harriman ve Bohlen'in şahit olduğu konuşmanın kaydı bulunmasaydı hayatta inanılmazdı. Ancak Başkan gerçekten de Stalin'e, "kendisi, Polonya kökenli altı ila yedi milyon Amerikalı bulunduğunu ve gerçekçi bir adam olarak, bu nüfusun oyunu kaybetmek istemediğini idrak ettiği sürece Sovyetlerin Polonya'nın doğusunu ilhak etme planına uyacağını" söyledi. Bu sebepten dolayı, şu an böylesi bir düzenlemede alenen yer alamazdı, ancak 1944 seçimlerinden sonra istediği gibi hareket edebilecekti, *Vojd*'a bunun sözünü verdi.[55]

Letonya, Litvanya ve Estonya konusunda da Roosevelt, Stalin'e "Litvanya, Letonya ve Estonya kökenli" Amerikalı seçmenleri yatıştırmak adına, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkına az çok dikkat edildiği takdirde, "şaka yollu" olarak, "Sovyet orduları bu bölgeleri yeniden işgal ettiğinde Sovyetler Birliği'yle savaşa girme niyeti olmadığını" söyleyerek güvence verdi. Başkan, Baltık halklarının kendilerine danışıldığı takdirde "Sovyetler Birliği'ne katılma yönünde oy vereceğine" emin olduğunu ekledi. Dalkavukluk eseri olan bu sözler dahi Stalin için kâfi değildi; itiraz ederek, Baltık devletlerinin Çarlık Rusya'sına ait olduğu cevabını verdi. O devirde "Kimse kamuoyunun fikrini sormadı, bugün neden sorulsun?" diye sordu *Vojd*. Buna rağmen Başkan o kadar istiyorsa, Baltık devletlerindeki "halkların iradesinin Sovyet anayasası

54 Burns, *Soldier of Freedom*, s. 412'de alıntılanmıştır.

55 Başkan böylelikle başkanlıkta art arda emsali görülmemiş dördüncü dönem için seçim yarışına gireceğini (görüşme esnasında odada bulunan Harriman ve Bohlen hariç) kendi danışmanlarından evvel Stalin'e laf arasında söyleyivermişti.

uyarınca ifadesi için" (tabii uluslararası gözlemciler bulunmadan) gerekenlerin yapılmasını sağlayacaktı. Roosevelt hemfikirdi.[56]

Avrupa'nın meseleleri böylelikle, Tahran'da, Stalin'in istediği şekilde çözümlendi. *Eureka* adı verilen konferansın resmî bildirisinde İngiliz ve Amerikalı kuvvetler, İtalya'da bulunan orduyla ilerlemek yahut Balkanlara çıkarma yapmak yerine, Almanların Fransa'nın Manş kıyısındaki müstahkem bölgelerine *Overlord* ile taarruza geçmeyi; *Örs* ile Fransa'nın güneyinde "en az iki tümenle" çıkarma yapmayı taahhüt etmişlerdi. İlk iki seçenekten biri tercih edilseydi, Müttefik kuvvetleri Almanya'ya, yol üstünde Yugoslavya, Romanya, Macaristan ve Polonya'ya Kızıl Ordu'dan çok daha önce varabilirdi. Ama Yugoslavya'daki partizanlara lojistik destek için kaldırılan uçaklar ve bu ülkede "komando harekâtları" haricinde her iki plan da ekarte edilmişti (Churchill çok önceden kararını vermiş olsa da *Eureka* ile İngiltere Mihailović'i resmen gözden çıkarmış olacaktı.). Müttefiklerin kuzeyde "Pisa-Rimini" hattına kadar ilerlemesine "müsaade edilmiş" olsa da İtalya'daki Müttefik kuvvetlerinin komutanı General Mark Clark'a, *Overlord* için yeterince tedarik müddeti olsun diye, 15 Ocak 1944'e dek altmış sekiz çıkarma teçhizatını teslim etmesi gerekeceği söylendi. Stalin'e, İtalyan deniz kuvvetleri ve ticari denizciliğinden de payına düşen verilecekti. "1944'ün temel harekâtları *Overlord* ve *Örs* olacak. Bu harekâtlar 1944 Mayıs'ında yürütülecek. Dünyanın herhangi bir tarafında bu iki harekâtın başarısına zararı dokunabilecek hiçbir şey yapılmayacak." kararı alındı. Stalin, bu sayede, Kızıl Ordu Doğu Avrupa ve Balkanları ezip geçerken, yakınında kendisiyle çekişecek İngiliz ya da Amerikan kuvveti bulunmayacağından istediği gibi at koşturabilecekti.[57]

56 Başkan Roosevelt, Averell Harriman, Charles Bohlen, Stalin, Molotov ve Pavlov'un hazır bulunduğu görüşme için, "Memorandum of conversation, 1 December 1943 at 3:20 pm," FDR Kütüphanesi, Hopkins Belgeleri, 322 No.lu kutu, 8 No.lu defter, 2 No.lu dosya.
Harriman'ın aktardıkları için: *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 279-280.
Bohlen: *Witness to History*, s. 151.

57 Tahran Konferansı sonrası *Eureka*'dan çıkan kararların Başkan ve Başbakan için hazırlanan özeti, FDR Kütüphanesi, Hopkins Belgeleri, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (C). Post-Teheran")
İtalyan donanması ve deniz ticareti: "Meeting 6:00 pm, December 1, 1943," FDR Kütüphanesi, Hopkins Belgeleri, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter, 1 No.lu dosya.

Avrupa'ya ilişkin ciddi sorunlardan, Tahran'da çözülemeyen yalnız Polonya'nın savaş sonrasındaki sınırları ve Hitler mağlup edildikten sonra Almanya'nın akıbeti kalmış, bu meseleler çözülememiş olmakla beraber, haklarındaki tartışma Stalin'in istediği doğrultuda ilerlemişti. 1 Aralık'taki son oturumda bir gerginlik yaşandı. Stalin, Roosevelt'in Polonya'ya dair verdiği sözleri Churchill geri almaya çalışmasın diye önünü almak için, Polonya'nın Londra'daki sürgün hükümetini "Almanlarla dirsek temasında olmak ve Polonya'daki ajanları aracılığıyla [Sovyet] partizanlarının canına kıymakla" itham ederek yerden yere vurdu. Bu iftiraları kabul etmeyen Churchill, Stalin'e, "İngiltere, Polonya için savaşa girdi." hatırlatmasında bulundu. Aslında şunu da ekleyebilirdi, İngiltere Polonya için savaşa girerken Stalin, o esnada Hitler'le iş birliği içindeydi. Stalin, Roosevelt'in avucunun içinde olduğunu biliyordu; Churchill'in suyuna gitmesine gerek yoktu. İngiliz ve Amerikalı müttefiklerinden "Sürgündeki Polonya hükümetinin, Polonya'da partizanları öldürmeyeceğinin garantisini ve Polonya ile Sovyetler Birliği arasındaki 1939 hattının kabul edilmesini" talep etti. Anthony Eden, Başbakan'ına destek vererek, Stalin'in sözlerini netleştirmesini istedi; "Molotov-Ribbentrop hattını" mı kastediyordu? Stalin, "Ne derseniz deyin, adil ve doğru olan sınır oydu." yanıtını verdi. Molotov, Sovyetlerin yalnız 1919-1920 "Curzon hattının" tesisini istediği yalanını tekrardan dillendirdiğinde Eden, hemen bir harita çıkardı ve iki hat arasındaki farkları gösterdi. Tam da bu anda, Doğu Avrupa'nın savaş sonrasındaki hudutları müzakere edilirken, İngiliz ve Amerikalıların birlikte dik duruşu sayesinde Polonya için ufak tefek bir şeyler koparılabilecekken Roosevelt, bir kez daha, Stalin'i destekleyerek müdahil oldu; Polonya'nın sınırlarının Stalin'in istediği üzere düzenlenebilmesi için, "Bu karışık bölgelerden insanların tehcir edilmesinin imkânı olup olmadığını" sordu. Stalin şaşırtıcı olmayan bir şekilde düz bir sesle cevabını verdi: "Tabii ki mümkündü."[58]

Stalin'e, daha Polonya'yı ilhak etmeden, ülkenin doğusunu Polonyalılardan temizlemesi için cesaret veren Roosevelt, Churchill ve Eden kendisinin Polonyalıları alenen satmasına itiraz edemeden konuyu değiştirdi: "Mesele, Polonya'nın SSCB'ye kaybedeceği toprakları telafi edebilmesi için Almanya'yı bölmek ya da bölmemek." Stalin burun

58 *A.e.*

kıvırdı, zira bu onun gözünde yeterli değildi. *Vojd*, "Almanya'nın parça parça edilmesini yeğleyeceğini" söyledi. Roosevelt, Stalin'den daha merhametli olmadığını gösterircesine stenografın, "Almanya'nın en az beş bölgeye ayrılacağı çetrefilli bir taksim" olarak aktardığı bir teklifte bulundu. (Churchill de, "Başkan, tam yerinde konuştu" diyordu.) Stalin hâlâ memnun değildi. "Almanya bölünecekse ciddi ciddi bölünmeli. Başkan'ın dediği gibi beş altı eyalete ya da iki bölgeye değil." Churchill, meseleyi ustaca Polonya'nın sınırlarına getirmek istediğinde Stalin, Molotov-Ribbentrop Paktı ile belirlenen sınırlar yerine "Curzon hattına" razı olmanın karşılığında Nieman Nehri'nin sol yakasının tamamı ile Tilsit, Königsberg'i; Litvanya ve Doğu Prusya'nın Baltık'a kıyısı olan bölgelerini de işgal etmeyi önerdi. Ayrıca Almanlardan alınacak sınai tazminatın, savaşta tahrip edilen fabrika ve teçhizatı yenilemek için kullanılmasını istiyordu. Sindirilmiş liderlerin ikisi de resmî olarak bunların hiçbirine onay vermedi ancak itiraz da edemedi. [59]

* * *

Avrupa bir kenara konunca, masada halledilmemiş iki ciddi husus kalmıştı. Stalin'den ayrılan Churchill ve Roosevelt, 4 Aralık'ta Kahire'de yeniden bir araya geldi. İlk mesele Türkiye ve yarı hayırhah yarı hasmane tarafsızlığı ile ne yapılacağıydı. Konferansa davet edilen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Churchill'in müdahale önerisini kibarca dinledi. Ancak Müttefiklerin elleri mayısta bağlıydı; *Overlord* ile meşgul olacaklardı. İnönü'ye, Nazi Almanya'sı ile savaşa girme riskini alan Türkiye'nin yaşayacağı sıkıntılara değecek boyutta askerî yardımda bulunamazlardı. İnönü'nün içinde bulunduğu ikilemi anlayan Roosevelt, "Türklerin tedbirsiz yakalanmak istememesini" normal karşılıyordu. Balkanlara karşı hâlâ Akdeniz stratejisini savunan Churchill, son çare olarak İnönü'nün İngiltere'ye Ege hava sahasının kontrolünü ele geçirmesi için Türk hava üslerini kullanması iznini vermesini umuyordu; böylelikle, Müttefiklerin Rodos ya da On İki Adalar'a çıkarma yapması kolaylaşmış olurdu. Başbakan, bu yüzden Roosevelt kadar anlayışlı olamıyordu. Ancak Roosevelt'in desteği olmayınca pes etmek durumunda kaldı.[60]

59 *A.e.*

60 Sainsbury, *Turning Point*, s. 289.
"Tedbirsiz yakalanmak istememesi": Burns, *Soldier of Freedom*, s. 414.

Churchill, bu son aksaklıktan sonra Başkan karşısında bir daha geri adım atmama kararı aldı. Çan'ın şansına, Churchill'in elinde sadece Pasifik cephesinde bir kozu kalmıştı. Başbakan, Akdeniz'de yapmayı umduğu harekâtlar için *Korsan Harekâtı*'nın ipini çekmek istiyordu. Roosevelt'e şunu hatırlattı: Stalin Tahran'da kendilerine gayriresmî ve kayıt dışı olarak, SSCB'nin Moğolistan, Sahalin ve Kuril Adaları'ndan toprak elde etmesi karşılığında Avrupa'daki savaş bittikten sonra, üç ay içerisinde Japonya'yla savaşa gireceği sözünü vermişti.[61] Churchill, Sibirya ve Mançurya'nın Japonya'nın işgali için Güney Çin'den daha elverişli bir sahne olacağına ve Japonya'nın kara kuvvetlerinin çoğunun, Kuzey Çin ve Mançukuo'da (Japon işgali altındaki Mançurya'da) bulunduğuna dikkat çekti. "Mareşal Stalin'in, Rusya'nın [Japonya karşısında verilen] savaşa katılacağı sözü dikkate alındığında, Güneydoğu Asya Komutanlığı'ndan yürütülecek harekâtların önemini yitirdiğini görüyoruz." diyerek *Korsan Harekâtı*'nın iptaline yönelik önerisini sonuçlandırmış oldu. Çan, bu görüşü her ne kadar duyarsız bulsa da aslında makuldü. Avrupa'ya dair alınan *Eureka* kararlarının Stalin'in Avrupa'daki çıkarları ile uyuşması gibi, Churchill'in bu görüşü de Kuzey Asya'daki çıkarlarıyla aynı telden çalıyordu.[62]

Başkan, özellikle de Birleşmiş Milletler olarak adlandırdığı "Dört Büyükler'e" dahil etme planları varken, kıymetli Çin'inden vazgeçmeye hazır değildi (İşgal altındaki Fransa o dönemde ekibe alınmıyordu.). Roosevelt, Churchill'e, Müttefiklerin Çin'e mutlaka yardım etmesi gibi bir "ahlaki zorunluluğu" bulunduğunu söyledi. Sovyetlerin Japonya'ya karşı savaşa ne zaman katılacağı belli değildi. Sovyet diktatörü hakkında makul düşündüğü bir anda Churchill'e, "Farz edelim Mareşal Stalin sözünü tutamadı, Rusların desteği olmadan Çin'e edilecek yardımı askıya almak zorunda kalabiliriz." dedi. Çan'a taahhüt edilen, Burma'dan

61 Bu mutabakat, Stalin'in Çan'la görüşmeyi reddetmesiyle aynı sebepten, Japonya'yla imzalanmış Tarafsızlık Paktı'ndan dolayı konferans bildirisinin dışında bırakılmıştı. Stalin Tokyo'ya o kadar sadıktı ki, Tahran'daki konferans süresince iyi niyet gösterisi olarak 60 Amerikalı pilotun tutuklu bulunduğu kamplardan kaçmasına müsaade etmesine rağmen, 1943 Aralık'ı boyunca Japonya'ya bombardıman düzenleyen 110 pilot daha Sovyetlerin Uzak Doğu topraklarında tutuklanmıştı.

62 "'SEXTANT CONFERENCE'. Minutes of Third Plenary Meeting, held at Villa Kirk, on Saturday, 4 December 1943 at 11:00," FDR Kütüphanesi, Hopkins Belgeleri, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (C). Post-Teheran").
100 Amerikalı havacısının daha enterne edilmesi: Deane, *Strange Alliance*, s. 61-62.

ikmal yolunu açmak için Andaman Adaları'nda yapılacak harekât gerçekleştirilmezse, Çin mağlup edilebilir, Japon ordusunun %80'ine tekabül eden 35 tümen boşa çıkacağından başka yerlerde kullanılabilirdi. Amiral King, Roosevelt'e katılıyordu. Avrupa'da kullanılacak çıkarma araçlarını başka yerden bulacağının sözünü verdi, böylelikle *Korsan*'dan vazgeçmek zorunda olmayacaklardı.[63]

Roosevelt, Bengal Körfezi harekâtı konusunda dört gün boyunca "katır inadından" vazgeçmedi. Sonra pes etti. Kısmen Tahran'da Churchill'i ortada bıraktıktan ve Stalin'in yanında fena alaya aldıktan sonra, kendini Başbakan'a en azından bir meselede katılmak zorunda hissediyordu. Roosevelt Kahire'ye yeni gelen, Çin'deki Amerikan kuvvetlerinin komutanı General Joseph Warren "*Sirke Joe*"[64] Stilwell'e, *Korsan*'ı kastederek, "İngilizler harekâtı yapmayacak. Bir türlü ikna edemiyorum." dedi. Başkan, zevahiri kurtarmak istiyor, "Konferans böyle bitemez." diyordu. Tahran'da Doğu Avrupa'yı Sovyet hâkimiyetine bırakmaya razı olmuşken, Kahire'de de Çin'i satmayı kabul etmişti.[65]

Roosevelt, Çongçing'de meskûn Çan Kay Şek'e çektiği kısa ve öz telgrafta *Generalissimo*'ya, "*Korsan* iptal." dedi. (Churchill, Başkan'a Çan'ı başından savmasını, *Korsan*'ın "muson yağmurlarından sonraya" bırakıldığını söylemesini önermişti.) Başkan ise Çan'ın gerçeği duymayı hak ettiği kanaatindeydi. Çan kötü haberi vakurla karşıladı, Amerikalılardan daha fazla uçak ve altın yardımı göndermesini istedi.[66]

Ölüm döşeğinde olan bir davanın son nefesi gibiydi. İngiltere ve Rusya'ya gönderilenlerin yanında hâlihazırda nokta kadar kalan, Çin'e sevk edilen Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının miktarı, daha da azaltılacaktı. 1941 ve 1942 yıllarında yasa kapsamında gönderilen toplam miktarın yalnız %1.5'ine tekabül eden, 126 milyon dolar değerinde yardım Çongçing'e gönderilmişti. 1943-1944 yıllarında ise bu

63 *A.e.*; "Varsayalım Mareşal Stalin," "'SEXTANT' CONFERENCE. Minutes of Their Plenary Meeting, held at Villa Kirk, on Sunday, 5 December 1943 at 11:00," FDR Kütüphanesi, Hopkins Belgeleri, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (C). Post-Teheran").

64 İng. *Vinegar Joe*. Stilwell, kıta tatbikatlarında astlarını sertçe eleştirdiğinden bir askeri kendisini küpünden taşan sirkeye benzetmişti. (ç.n.)

65 *A.e.*, s. 415'te alıntılanmıştır.

66 *A.e.* "Muson yağmurlarından sonraya": "SEXTANT [eg Cairo] Conference transcript, 4th plenary session, Sunday, December 5, 1943, 11 am," FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 322 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (C). Post-Teheran").

oran toplam miktarın %0.4'üne kadar düşürüldü. Churchill *Korsan*'a muhalefet ettiğinden, Roosevelt Çin'e verdiği taahhütten dönse de Stalin'in, özellikle de Çongçing'te bulunan, hazinede görevli Solomon Adler gibi, ABD tarafındaki casusları, aylardır Çan'ın kuyusunu kazıyordu. Yugoslavya'da Churchill'in Çetniklerle olan durumunda olduğu gibi, Roosevelt Çin'de hakikaten desteği hak eden kişinin Çan olup olmadığını sorgulamaya başlamıştı. Kahire'de Stilwell'le görüştükten sonra oğlu Elliott'a, "Çan, bizi Çinli komünistlerin Japonlara karşı hiçbir şey yapmadığına inandırmaya çalışıyor ama biz doğrusunu biliyoruz." dedi. Aslında bu iddia düpedüz asılsızdı. 1940 Ekim'inde Stalin'in aracılığıyla imzalanan anlaşmada, Japonlar ve Mao'nun kuvvetleri birbirine saldırmamaya söz vermişti. Roosevelt, manidar bir şekilde Kahire gezisinden sonra, Çan "Yan'an'da meskûn komünistlerle bir hükümet kurarak, yönetimini demokratik bir rejim hâline getirmezse Çin'e askerî desteği kesmekten" bahsetmeye başladı. Kahire'den Washington'a dönen Harry Dexter White, Çin'e taahhüt edilen 200 milyon dolar değerinde teslimatın iletilmesinde işi elinden geldiğince ağırdan aldı, gönderilecek yardımın boyutlarını küçülttü ve miktarda kesintiye gitti. Hazine Bakanı Morgenthau, Roosevelt'in sözünü verdiği altınların Çan'ın eline neden geçmediğini soruşturduğunda, kendi bakanlığından, günümüzde Sovyet casusu oldukları bilinen *üç* danışman, bakanı hizaya çekti. White, Solomon Adler ve Frank Coe, bakana, "Çan'ın adamları altını ya çalar ya da çarçur eder" diyecekti. Hazine'deki üç Sovyet casusunun ustalıkla işlediği, Çan Kay Şek'in boğazına kadar yolsuzluğa battığına dair komünist argümanı, savaşın sonuna gelindiğinde Washington'da kamuoyuna hâkim olacaktı.[67] Bu yanlışlık, Çin'e dair tarihi literatüre de sirayet edecek ve bugüne değin varlığını sürdürecekti.[68]

67 Yazar, bir keresinde Stanford Üniversitesi birinci sınıf tarih seminerinde düşünmeden "yolsuz Çan Kay Şek" ifadesini kullanmış, Çan'ın yeğeninin kızı tarafından paylanmıştı. Çongçing'de savaş esnasında yolsuzluk olduğu doğruydu, ancak bu savaşın tüm taraflarında mevcuttu. Ödünç Verme-Kiralama yardımından Çan'dan *50 ila 100 kat daha fazla* pay alan Stalin hükümeti, 1943 baharında Amerikan üretimi buğdayı kar için İran'da satmıştı. Washington'da yürütülen, Kuomintang'a giden yardımın kesilmesine ve nihayetinde Çan'ın mağlup olmasına yol açan karalama kampanyasında yolsuzluk sık sık başvurulan bir bahane olsa da Çan Kay Şek'in idare şeklinden daha çok komünist propagandasının işleyişine dair bilgi veriyor.

68 Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 149, 152'de alıntılanmıştır.

Komünistlerin bu iftiralarını daha da tehlikeli hâle getiren, bu iftiraların General Stilwell'in ırkçı görüşlerini arttırması hatta muhtemelen şekillendiriyor olmasıydı. Stilwell, komünist değildi ancak Çan'dan "yer fıstığı," bazen de "çıngıraklı yılan" diye bahsedecek kadar tiksiniyordu. Yakınındakilere çoğu kez, "Çin, anca Çan Kay Şek'ten kurtularak derdine deva bulur." demişti. Yardımcısı Yarbay Frank Dorn, hatıratında, Kahire'den Çongçing'e döndükten sonra Stilwell'in kendisine, "Çan Kay Şek'e suikast planı hazırlamakla görevlendirildim." dediğini aktarıyor. Emrin nereden geldiği sorusuna ise Stilwell, Başkan'ı kastederek "en yukarıdan" cevabını vermiş; Dorn ise, "Hopkins'ten gelmiş olabileceğini" düşünmüştü. Komutanı, Dorn'a, "Bizim Koca Herif, Çan'dan da, aksiliklerinden de bıkmış. O azametli tavrıyla dedi ki: Çan'la anlaşamıyorsan, yerine başkasını da geçiremiyorsan adamdan kökten kurtul. Bu kadar. Yerine de çekip çevirebileceğin birini geçir." Komutanına sadık bir asker olan Dorn, hâliyle suikast planları üzerine çalışmalara başladı, neyse ki vur emri gelmeyecekti. Roosevelt'in Kahire sonrasında yüz seksen derece Çan'ın aleyhine dönüşü, *Generalissimo*'nun da diplomatik *Waterloo'sunu kaybettiği*[69] anlamına geliyordu.[70]

Churchill de mağlup olmuştu. Akdeniz stratejisi denizin dibini boylamış; İngiltere, savaşı kendi koşullarına göre kazanma ve savaş sonrası dünyayı şekillendirmede, Doğu Avrupa ile Balkanlardaki İngiliz-Amerikan nüfuzunun bir nebzesini dahi korumakta son şansını da kaybetmişti. Siyasi açıdan tüm kararlarda Stalin'in tarafını tutan Roosevelt, Başbakan'ı köşeye sıkıştırmıştı. Churchill yavaş yavaş etkisini

---

Stalin'in Mao adına Japonya'yla müzakere etmesi ve Çin'e gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımları: Paine, *Wars for Asia*, s. 181, 203, 228.

SSCB'nin 50 ila 100 kat daha fazla yardım alması: maddi açıdan 50, hacmi açısından 100 katı; Örn., Çan'ın eline 1944 Mayıs'ına dek 9.070 ton geçmiş, Stalin'e ise kabaca 10 milyon ton malzeme gönderilmişti.

Sovyetlerin Ödünç Verme-Kiralama ile gelen buğdayları İran'a ihracı: Stettinius'tan Hull'a, 26 Nisan 1943, Stettinius'tan Faymonville'ye, 20 Mayıs 1943, Faymonville'den Stettinius'a, 9 Haziran 1943 ve Stettinius'tan Hopkins'e, 23 ve 24 Temmuz 1943, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia – Foodstuffs. WHEAT" başlıklı klasör.

69 18 Haziran 1815'te İngiltere ve Prusya ittifakı ile Napolyon Fransa'sı arasında geçen savaş. Napolyon'un aldığı en büyük mağlubiyettir ve sürgün edilmesine yol açmıştır. (ç.n.)

70 Stilwell'in Çan'a taktığı lakaplar: Anthony Kubek, *How the Far East was Lost*, s. 205-206 ve ("çıngıraklı yılan"), s. 209.

"Çan Kay Şek'e suikast planı hazırlama emri," bkz., Frank Dorn, *Walkout: With Stilwell in Burma*, s. 75-76.

kaybediyordu ve elinden buna öfkelenmek dışında bir şey gelmiyordu. Aslında 1940'ta diktatörlerin insanlık dışı fetihlerine yakıt sağlayan Bakü'deki petrol sahalarını bombalayarak, aralarındaki şer ittifakını kırma ve 1939 savaşının akışını, totaliter saldırılara karşı ilkeli bir savaşa dönüştürme şansını kaçıran İngiltere idi. Churchill ve Roosevelt, Hitler'in taarruza geçmesiyle Stalin'i kayıtsız şartsız destekleyerek ve hiçbir karşılık beklemeyerek, kendilerini yine kendileri dezavantajlı konuma düşürmüştü. İngiltere'nin Hitler'e karşı tek başına çarpıştığı "en parlak anı" olan savaş, artık Stalin'in savaşıydı.

29

İkinci Cephe

STALIN, Tahran'da elde ettiği kapsayıcı zaferlerle Avrupa'da ordularına İskandinavya'dan Karadeniz'e hareket özgürlüğü kazandırmış, İngiliz ve Amerikalı siyasetçileri ise eli böğründe bırakmıştı. Churchill "mayısta *Overlord*" planına rıza göstermiş olduğundan artık Sovyetlerin, Hitler'le savaşın tüm yükünün Kızıl Ordu'nun omuzlarına bindiğine dair mütemadi şikâyeti son bulacaktı. Ne kadar sürerse sürsün, neye mal olursa olsun Müttefiklerin galip geleceğine şüphe yoktu. Müttefik ülkelerin Almanlardan, limanlarına ve nakliye rotalarına u-bot saldırıları haricinde başka bir zarar göreceği korkusu da bulunmuyordu. Hele savaşın başından beri Almanların ciddi tehdidi altına hiç girmemiş Amerika için hiç endişe sebebi yoktu. 1940'ta İngiltere, 1941 ve 1942'de Sovyetler Birliği ateşten gömleği giymişti, ancak en tehlikeli dönemleri atlatmışlardı ve artık muharebeyi düşman topraklarına taşıyorlardı.

Bu gerçekler, Sovyet ordusunun sırtını dayadığı Ödünç Verme-Kiralama programı açısından problem teşkil ediyordu. Bu programın yasası Başkan'a, ABD ekonomisinin sınai kuvvetlerini "milli müdafaanın gerektirdiği üzere," istediği herhangi bir ülkenin hizmetine sunma gücünü verse de tamamen açık uçlu bir yasa sayılmazdı. Kongre, programı düzenli aralıklarla denetlemek ve sağlanacak finansmanı yıl bazında yenilemekle yükümlüydü. 5. maddenin C bendinde, Kongre yeniden yetkilendirmediği sürece programın 30 Haziran 1943'te sona ereceğini belirten bir son kullanma tarihi dahi bulunuyordu. Tesadüfe bakın ki, bu tarihten önce yürürlüğe giren kontratların geçerliliği devam edecek olsa da, aynı tarihte İkinci Sovyet Protokolü de tamama ermişti. Bu protokol süresince Rusya'ya gönderilen muazzam boyutta

harp malzemesi, bu sevkiyatların Stalingrad ile Kursk'ta oynadığı hayati rol ile Sovyetlerin Doğu Cephesi'nde çöküşü ihtimalini ortadan kaldırmış olması göz önünde bulundurulduğunda, programı nihayete erdiren hüküm pekâlâ uygulanabilirdi; zaten 30 Haziran 1943 itibarıyla Rusya'ya Ödünç Verme-Kiralama kapsamında yapılan sevkiyatlar tamamen kaldırılmış olmasa da seyrekleşmiş yahut yavaşlamıştı.[1]

1943'e gelindiğinde Washington'da, hâkim olan savaş heyecanı yüzünden ne mantık ne de itidal kalmıştı. Evvelden Kongre, Başkan Roosevelt'in otoriter girişimlerini frenleyebiliyordu ancak savaş döneminde bunu yapması çok zordu. Ödünç Verme-Kiralama yasası (H.R. 1776), tüm ülkeleri bir kongre kararına dahil etmişti; hepsi ya toptan kabul edilecek ya da reddedilecekti. Kongre, Stalin'in artık önceki kadar muhtaç durumda olmayan ordularını, ABD'nin vergi mükelleflerinin cebinden çıkan parayla finanse etmeye karşı çıkarsa, İngiltere ve Çin'e, "Özgür Fransa'ya," Belçika, Yunanistan, Yugoslavya ve Avrupa'da Nazi işgalindeki diğer milletlere yapılan askerî yardımlara da karşı çıkmış olacaktı. Türkiye, İran ve Suudi Arabistan gibi tarafsız ülkeler dahi bu yasa kapsamında yardım alıyordu. Savaşın sonuna gelindiğinde vergi mükelleflerinin birikimiyle, otuz altı bağımsız devleti silahlandırma ve ihtiyaçlarını karşılamak kararını alma hakkını tek başına Başkan'a vermenin ne kadar mantıklı olduğu şöyle dursun, Kongre üyelerinin birkaçı bu ülkelerin *tamamına* yardıma karşı çıktığını resmî olarak beyan etmek istemişti. 1943 Mart'ında Amiral Standley Sovyetlerin nankörlüğünden şikâyet ettiğinde patlak veren skandala rağmen, Ödünç Verme-Kiralama Yasası'nın 30 Haziran 1943 olan bitiş tarihini uzatan oylamada, Temsilciler Meclisi 406'ya 7, Senato da 82'ye karşı 0 oyla lehte karar verdi.[2]

Ödünç Verme-Kiralama Yasası'nın müddetinin uzatılması kararının Rusya'yla bağlantısı ne kadar dolaylı olursa olsun, Hopkins ve

1 Ödünç Verme-Kiralama Yasası orijinal metni için bkz.: https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=71&page=transcript

2 Pennsylvania temsilcilerinden Sn. James A. Wright'ın "Lend Lease and Victory" hususunda ifadeleri, *Congressional Record. Proceedings and Debates of thr 78th Congress*, c. 90, 8. kısım (10 Ocak 1944 – 24 Mart 1944), A528.
Oylamanın siyasi bağlamına dair daha fazla bilgi için bkz., Leon Martel, *Lend-Lease, Loans, and the Coming of the World War*, s. 7, b.a.; Herring Jr., *American Aid to Russia 1941-1946*, s. 93.

Roosevelt'in bu oylamanın sonucunu Sovyetlere yardım siyasetine verilen kuvvetli destek olarak yorumlamaları çok doğal. SSCB'ye yardım programı, uzun süredir Kongre'nin nezaretinden bağımsız olarak yürütülüyordu. Barbarossa'nın başlamasıyla birkaç ay boyunca Başkan Roosevelt, Stalin'e arka arkaya iki tane, faizsiz, "savaşın bitiminden sonra beş yılda ödenmek üzere" milyar dolarlık ödeneğe onay vermişti. Bu vadeli ödeme sistemi, 11 Haziran 1942'de imzalanan İkinci Protokol'ü ve ileride imza edilecek protokolleri kapsayan, önceden Ruslara tahsis edilen tüm ödeneklerin yerini alan "Ödünç Verme-Kiralama Ana Sözleşmesi'nde" daha da gevşetilmişti:

> "[Ana Sözleşme kapsamında Sovyetlerin ABD hükümetine yapacağı ödeme]... savunma yardımının kapsamı kesinleşene ve sürecin ilerleyişi, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin karşılıklı menfaatlerine olacak ve evrensel barışın tesisi ile korunmasını teşvik edecek nihai hüküm ve koşulları ile yararları netleştirene kadar [ertelenmiştir.]"

Bu anlaşma ile Sovyetler, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında "aldıkları borçları," "evrensel barışın tesisi" şartına bağlı olarak ödeyecekti. Hopkins'in SSCB ile "elimizde avcumuzda ne varsa paylaşalım" siyasetinin önünde, kanuni ve mali açıdan hiçbir engel yoktu. Hopkins'i yalnız Roosevelt'in müdahalesi durdurabilirdi; Başkan'ın Stalin'e ve Sovyetlerin savaş gayretine duyduğu ilginin her geçen gün artması göz önünde bulundurulduğunda, bu da pek mümkün gözükmüyordu.[3]

Roosevelt yönetimi, böylelikle Stalin'e sevk edilen yardımın miktarını 1943'ün ikinci yarısı ve 1944'ün başlarında, tam da Kızıl Ordu Hitler'in Doğu Cephesi'ndeki son taarruzunu geri püskürtüp Berlin'e doğru uzun soluklu yürüyüşüne başlarken, engin boyutlara çıkardı. İkinci Protokol'de belirlenen iddialı hedeflere, gösterilen üstün gayrete rağmen ulaşılamamışken, 1943 Haziran'ından sonra Hopkins'in ekibi kemerleri iyice sıktı ve Sovyetlere yapılacak sevkiyatlar için belirlenen aylık hedefleri aşmaya başladı. Basra Körfezi ve Pasifik Okyanusu'ndaki nakliye rotaları ve limanlar tam kapasite çalışıyor, 1943'ün Temmuz ve Ağustos ayları arasında iki rotadan, toplamda aylık 500.000

3 Standley, *Admiral Ambassador to Russia*, s. 237'de alıntılanmıştır.

ton; Tahran Konferansı'nın düzenlendiği kasım ayında 569.000 ton; 1943'ün Aralık ayında ve 1944 Ocak'ında Vladivostok'a giden yolun soğuk havası ve buzunun teşkil ettiği tehlikeye rağmen akıllara zarar miktarda, 600 bin ton, ikmal malzemesi Stalin'in ordularının eline geçiyordu. 1 Temmuz 1943 ile 30 Haziran 1944 arasını kapsayan Üçüncü Protokol süresince Amerika, Stalin'e toplamda altı milyon tonun üstünde savaş uçağı, tank, kamyonet, silah, mühimmat, sınai malzeme, metal ve gıda sevk etti; İkinci Protokol döneminde ihtiyaç çok daha fazla olmasına ve Stalin'e %30 daha fazla malzeme taahhüt edilmiş olmasına rağmen, nihayetinde, Üçüncü Protokol ile bir öncekinin neredeyse iki katı kadar sevkiyat yapıldı.[4]

Kızıl Ordu'ya yapılan, hâlihazırda muazzam boyutlara ulaşmış yardımın 1943'ün ikinci yarısında keskin bir yükselişe geçmesinin stratejik açıdan ufak ama önemli bir mantığı vardı. İlk iki protokolde Hopkins ve ekibi, Kızıl Ordu'yu desteklemenin gerekli olduğunu savunabilirdi, zira Amerikan askerleri henüz Almanlarla Rusların savaştığı boyutta çarpışmaya girmemişti. Sevkiyatın tırmanışa geçtiği Üçüncü Protokol'ün ilk ayı olan 1943 Temmuz'unda, Müttefiklerin Sicilya'yı, ardından İtalyan anakarasını topyekûn işgali vuku bulmuş; yarım milyon İngiliz ve Amerikan askeri ülkeye yayılmıştı. Yılın, protokolün yürürlüğe girdiği ikinci yarısına değin, *Wehrmacht*'ın tümenlerinin (Kızıl Ordu'yla çarpışanlarla karşılaştırıldığında) %40'ı İngiliz ve Amerikalı kuvvetlere karşı Avrupa'yı savunuyordu. Roosevelt ve Churchill, İtalya'daki birinci sınıf Alman kuvvetleriyle cebelleşmeye devam ederken Tahran'da, *Overlord* ve *Örs* harekâtları üzerinde de anlaşmıştı. 1944 Haziran'ının ilk günlerinde Çıkarma Günü[5] esnasında Almanların, Müttefiklere karşı Fransa ve Batı Avrupa'yı savunan 66, İskandinavya'da 20 ve İtalya'da meskûn 27 tümeni aktif harekâtlarda görev yapıyordu. Yirmi dört tümen de Adriyatik veya Ege denizlerinden yapılacak bir çıkarmaya karşı önlem olarak Balkanlarda bulunuyordu. 1944 itibarıyla, İngiliz ve Amerikalıların Alman İmparatorluğu'na düzenlediği bombardıman akınları, *Luftwaffe*'nin 10'dan fazla tümenini ve uçaksavar personelini meşgul ediyordu. Çıkarma Günü öncesinde dahi, İngiliz

4 Sevkiyatlara dair veriler Herring, Jr., *Aid to Russia 1941-1946*, s. 115-116'da bir araya getirilmiştir.

5 İng. *D-Day*. (ç.n.)

ve Amerikalılarla savaşan yahut bulundukları bölgeleri onlara karşı koruyan Alman kuvvetlerinin sayısı, Doğu Cephesi'nde görev yapanlarla başa baş gidiyordu; batıda 144, doğuda 150 tümen aktif olarak savaşıyordu. (Yüzde hesabıyla %49 ile %51'e karşılık geliyor.) Japonya savaşı yüzünden üretim kapasitesi ve nakliye tonajına binen yük de cabasıydı. Amerika'nın savaş sanayiindeki kaynaklarını ve nakliye kapasitesini, 1943 ve 1944'te İngiliz ve Amerikalıların artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere kaydırması ve Almanlarla savaşın çoğunu İngiliz ve Amerikan askerleri yürüttüğünden, Ruslara gönderilen yardımın miktarını azaltmasından doğal bir şey olamazdı.[6]

Ancak Hopkins buna asla müsaade etmezdi. Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin gizliliği kaldırılmış dosyalarından, Sovyet alımlarının öncelik derecesinin "A-1" olarak belirlendiği, en ön sıraya konduğu anlaşılıyor. 1942 Haziran'ında sıra dışı bir olay vuku bulmuştu; ABD'de meskûn Sovyet Hava Kuvvetleri ataşesi Albay A. N. Kotikov, *American Airlines*'ın uçaklarından biri, yanlışlıkla "Rus" (yani Stalin'e tahsis edilen) *A-20 Havoc* model bombardıman uçağına sürtündüğünden, *American Airlines*'ın, Newark Havaalanı'nı kullanmaktan menedilmesini talep etti. Kotikov'un mesul pilotun idamı isteği neyse ki reddedildi. Ancak Kotikov, Hopkins'e şikâyette bulununca, *American Airlines* ve yanında ABD'nin diğer büyük hava yolu şirketleri *United, Transcontinental & Western* ve *Eastern Airlines*'in bu havaalanını kullanması yasaklandı. Newark'ın kullanımının geçici süreyle "askıya alındığı" ifade edilmiş olsa da, yasak savaş sonuna kadar geçerliliğini koruyacaktı. Hopkins'in bir lafıyla, Newark Havaalanı Sovyetler Birliği'ne teslim edilmişti.[7]

Newark, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında Rusların özel kullanımına tahsis edilen tek havaalanı değildi. 1942 sonuna gelindiğinde Great Falls, Montana'daki, Kanada ve Alaska üzerinden Sibirya'ya

6 Almanların, Müttefikler ve Kızıl Ordu'ya karşı savaşan asker sayısının karşılaştırılmasına dair veriler için bkz., Georg Tessin, Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945, 17 cilt. Tessin'in savaşın tamamı boyunca görevlendirilen tümenlere dair listelerini, Ron Klages ve John Mulholland bir araya getirmiştir. Klages ve Mulholland'ın 1939 ile 1945 arasında tüm bölgelere yapılan intikalleri ay bazında topladığı çalışma için bkz.: https://www.axishistory.com/books/134-campaigns-a-operations/campaigns-a-operations/2085-number-of-german-divisions-by-front-in-world-war-ii.

7 George Racey Jordan, *From Major Jordan's Diaries*, s. 22-25 ve (12 Haziran 1942 tarihli o emrin kopyası), s. 27.

giden savaş uçaklarının kalktığı ana merkezlerden biri olan Gore Havaalanı da, haddizatında Sovyet hava üssü olmuştu. Kotikov'un Great Falls'daki uçak alımı operasyonunda irtibat subayı olarak görev yapan Tümgeneral George Racey Jordan, 1 Ocak 1943'te Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan, "Başkan'ın... Rus uçaklarının tadilat, teçhizat ve intikaline birinci öncelik verilmesi, ABD Hava Kuvvetleri uçaklarının dahi önüne geçirilmesi emrini verdiğini" öğrendi. Jordan, Great Falls'tan geçen bir "pilot albaya," neden kendi uçağı kışa hazırlanmadan evvel, Sovyetlere gönderilecek Ödünç Verme-Kiralama uçağını beklemesi gerektiğini açıklamak için Başkan'ın bu emrini gösterdiğinde, ABD Hava Kuvvetleri'nde muvazzaf olan bu albayın tepkisini şöyle aktarıyor: "Âdeta dili tutulmuş gibiydi... pistten ayrılırken yüzünde afallamış bir ifade vardı. '*Birinci* öncelik ha! Yok daha neler.' demişti."[8]

Alaska-Sibirya arasındaki *ALSIB* rotası, Amerikalı pilotların, kuzey bölgesi boyunca binlerce kilometre yol yaparak hayatlarını da tehlikeye atmalarını gerektiriyordu. Stalin'in paranoyasından ötürü Amerikalı pilotlar, uçakları Fairbanks Alaska'da bulunan Ladd Havaalanı'na dek götürüyor, oradan Sovyet pilotları "teslim alıyordu." Great Falls ile Fairbanks arasında, Edmonton, Whitehorse, Kanada ve Yukon'un yarı kutup toprağı olan el değmemiş topraklar üzerinden uçuş 3.700 kilometreden fazlaydı. Uçakların Great Falls'a gitmesi de hiç kolay değildi; Montana'ya *Bell* fabrikalarının bulunduğu Buffalo, New York'tan yine 3.700 kilometre kadar, Güney Kaliforniya'daki *Douglas* fabrikasından ise 2.200 kilometreden fazla uçmak zorundaydı. Sadece Great Falls'a inmek ve oradan kalkmak dahi meseleydi. Dümdüz bir arazinin üzerinde, deniz seviyesinden 3.665 fit yükseklikte olan Gore Havaalanı'nın görüşü açıktı, ancak Amerika'nın kıta topraklarındaki en soğuk yerlerinden biriydi; ısının, sıfırın altında yetmiş dereceye kadar düştüğü kaydedilmiş, 1942-1943 kışının çoğunda – 50 derece civarı hava sıcaklığı görülmüştü. Alaska-Sibirya pilotları o dönemde, Yukon'un tundra benzeri ıssız topraklarının üstünden ısıtılmayan kokpitlerde geçiyor ve hayatta kalanların aktardıklarına göre "kanatlar donar ya da içindeki yağ aşırı soğuklarda donduğundan motor durursa," donmuş göl ya da ladinlere çarparak "düşüşü hafifletebiliyordu." Havanın ılık

8 *A.e.*, s. 44-45. Jordan'ın eserinde Başkanlık Emri'nin metninin kopyası da bulunuyor.

olduğu 1943'ün Haziran ve Eylül ayları arasında, Montana'dan Alaska'ya uçan 1.769 uçağın altmış biri düştü. Pilotlar böylesi kazalardan bazen sağ kurtulabiliyor, ancak soğuktan donarak hayatlarını kaybediyordu. İçlerinden biri paraşütüne sarılı vaziyette bulunmuştu. Bering Boğazı'nı geçen Sovyet pilotları da, Sibirya'ya gidip geldikleri o yaz, ayda 18 pilot kaybetti.[9]

Alaska-Sibirya meselesi, Stalin'in bitmek bilmeyen taleplerini yerine getiren isimsiz Amerikalı kahramanların yanında, programın siyasi açıdan mantıksızlığını da ortaya koyuyor. Sovyet Hava Kuvvetleri'ne ABD havacılık endüstrisinin en son model ürünlerini teslim etmek için, Kuzey Kutup Dairesi'ne doğru uçarken kaç Amerikalı hayatını tehlikeye atmış olursa olsun, hiçbirinin Rus topraklarına ayak basmasına müsaade edilmedi. Her kim Bering Boğazı'nın uzak tarafındaki ilk Sovyet üssü olan Uelkal'a doğru uçarsa, savaş esiri olarak enterne edildi. Öbür tarafta ise durumlar farklıydı. Sovyet pilotlarının Fairbanks'e, Nome'dan uçmasına izin verilmesinin üstüne bir de Ladd hava üssünü, sonrasında da doğrudan kasabasını devralmaları önerildi. Sıfırın altında kırk ila elli derecede çalışmalarını gerektiren, Fairbanks'teki Ödünç Verme-Kiralama uçakların meşakkatli bakım işini, Ruslara verilmeden evvel yapan Amerikalı tamircilerden biri Bill Schoeppe, "Amerikalılardan çok daha fazla alkol tüketebilen Kızıl Ordu askerlerinin," alkole dayanıklı olmakla övünen Alaskalıları dahi gölgede bıraktığını anımsıyordu. Schoeppe, Sovyet pilotlarının Amerika'nın tüketim mallarına iştahına şaşırmıştı:

> "Kasabaya uçak teslim almaya gelen [Kızıl Ordu askeri] pilotlar, sokaklarda aylak aylak dolaşır, bazıları ipek kadın çorabı ve iç çamaşırı alırdı. En tuhafı da parfümü nasıl kullandıklarıydı! Koskoca sakallı, iyi deriden çizmeleriyle üniformalı... haşin, bol bol içki ve sigara tüketen bu adamlar, parfüme bulanmış vaziyette gezerlerdi! Terlemeyi önleyici bir şeyleri yok diye öyle gezdiklerini söyleyenler olurdu."

9 Sovyet Protokol Komitesi'nin Tutanaklarında "Gizli Ek", 28 Eylül 1943, FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.
"Düşüşü yavaşlatmak": C. Bruce Mowbray, *Havoc Red*, xiv.
Yukon'da uçağı düşen pilotlar hakkında bkz., Blake Smith, *Warplanes to Alaska*, s. 129-130.

Sovyet askerleri "uçakları," özellikle de kıymetli *Airacobra*'ları söz konusu olduğunda müşkülpesentti. Mütemadiyen "sabotajdan" şüpheleniyor ve Schoeppe'nin, uçakların Montana'dan uzun soluklu yolculuğundan sonra motorun 24 bujisini sadece kumdan temizlediğini ve kontrol ettiğini görünce şiddetle karşı çıkarak, "Tüm bujilerin yepyeni takılmasını talep etmişlerdi."[10]

Stalin'e "birinci öncelik," sadece uçaklar için verilmemişti. Amerikan vatandaşlarının, hâlihazırda savaş döneminde oldukları için tüm mamullere karneyle ulaştığı bu dönemde, Ruslara gıda sağlayabilmek için kemer sıkmak durumunda kalınmıştı. Savaş süresince ABD'de 8.000 kurul karne sistemini yürütüyor, tahıl, süt, tereyağı, domuz pastırması ve şekerden yakıt, kauçuk, lastik, kumaş ve ayakkabıya kadar her şeyin tüketimi kısıtlanıyordu. Savaşı deneyimlemiş her bir aile; karneleri, "*Etsiz Pazartesi*," "*Buğdaysız Çarşamba*" gibi, tüketimi azaltmaya yönelik teşviki anımsar. Çok azı, kendilerinden kısılan ürünlerin dünyanın öbür ucundaki, kendilerine anlatılmamış olsa da çoğu Amerikan kapitalizminin ihtiyaç fazlasını tükettiğinden şüphelenen Rus askerlere gidiyordu.

Üçüncü Protokol kapsamında, 1.7 milyon tonu aşan sevkiyat ile, 1943 itibarıyla Ödünç Verme-Kiralama kapsamında Stalin'e gönderilen gıda malzemesi sevkiyatı öylesine büyüktü ki, Amerika'daki market rafları temel gıdalardan yoksun kalmıştı. Ocak ayında Kaliforniya'da, martta Colorado'da, şubatta Ohio'da, mayısta New Hampshire'da, ağustosta Oregon ve Pensilvanya'da, ekimde Massachusetts ve kasımda New Jersey'de, tereyağı kıtlığı bildirildi. 1943 Ekim'inde Boston'lı bir esnaf, şehrinin Kongre'deki temsilcilerinden birine, neden ülkesinin "Kendi halkı haftalardır bir gram tereyağı bulamamışken, SSCB'ye kendi tereyağından kırk milyon kilogram gönderdiği" sorusunu yöneltti. Ruslar, tereyağına ikame olarak margarini beğenmezken Amerikalıların "*Oleo margarinin*"[11] reklam bombardımanına tutulması, âdeta kısıtlamaların üzerine tuz biber ekiyordu. Vladivostok'a sevk edilen tereyağı miktarının fazlalığı yüzünden, Pasifik'e kıyısı olan liman kasabalarında "Ruslar bizim tereyağıyla çizmelerini parlatıyorlarmış" dedikodusu yayıldı.[12]

10 (Ed.) Alexander Dolitsky, *Pipeline to Russia. The Alaska-Siberia Air Route in World War II*, s. 11-13.

11 Margarinin eski adı. Amerika'da bazı yerlerde *oleo* olarak kısaltması da kullanılmaktadır. (ç.n.)

12 Salem, Oregon'dan *Oregon Statesman* yazarı Charles A. Sprague'den Stettinius'a, 28 Ağustos 1943, Kaliforniya;

Yoklukla geçen Büyük Buhran yıllarında beli bükülmüş Amerikalıların tereyağına daha yeni kavuşmuş olmasının üstüne, şimdi bir de bu yağın tekrar ellerinden alınarak Stalin'e verilmesi, durumu daha da dokunaklı kılıyordu. Bunlar Roosevelt'in seçmeni, Yeni Düzen'in çocuklarıydı ve ihanete uğradıklarını hissediyorlardı. Wickliffe, Ohio'dan Marie Zgone, 1943 Şubat'ında Washington'a şöyle bir mektup kaleme aldı:

> "Ben koskoca çarkın tek bir dişlisiyim; fakir bir işçi kızım. Buhran zamanında İş Gelişim Kurumu'ndaydım. Haftalık 15 dolara annemi destekleyip; kirayı, elektriği, gazı vesaire ödüyordum, tereyağına param yetmiyordu. Artık haftalığım biraz daha yüksek ama yine alamıyorum, çünkü ben markete gidene kadar bitmiş oluyor. Şansım varsa *oleo* alabiliyorum ama çoğu kez onu da bulamıyorum. *Oleo* bana, bir Amerikalıya yetiyorsa Rusya'ya da yeter, neticede hayatımda ilk defa gelir vergisi ödüyorum."

Bayan Zgone vergileriyle 181 milyon dolarlık kadın kıyafeti alındığını ve bedelsiz olarak SSCB'ye yollandığını bilseydi, ağzı açık kalırdı.[13]

American Magazine'in 1943 Nisan tarihli nüshasında, Ödünç Verme-Kiralama programının idarecisi, Hopkins'in sadık adamlarından Edward Stettinius, tereyağında Ruslara öncelik verdiğini kabul etti. "Rus ordusuna niye böyle bir lüks sağlanıyor?" diye sordu ve Amerikalıların kulağını şu sözlerle büktü: Üçüncü Protokol'de taahhüt edildiği üzere SSCB'ye kırk milyon kilogram (45.000 ton) tereyağı gönderince, "Tarihteki en kanlı muharebeleri veren Rus askeri, haftada bir, kara ekmeğinin üzerine Amerikan tereyağını sürebiliyor. Bu asker haftada

---

Stettinius'un Los Angeles'ten A. T. Welles'e cevabı, 18 Ocak 1943;
Denver, Colorado'da meskûn Bay L. V. Alenviall'den Stettinius'a, 23 Mart 1943.
Henniker, New Hampshire'de meskûn W. S. Stowell'den Senatör Styles Bridges'e, 2 Mayıs 1943.
Knollenberg'in Pittsburgh, Pennsylvania'dan Bay John H. Foster'a mektubu, 8 Ekim 1943.
Massachusetts: Bay Albert L. Mills'ten Temsilciler Meclisi, Sn. Christian A. Herter'e, 21 Ekim 1943.
Knollenberg'ten New Jersey Senatörü Hawkes'e, 9 Kasım 1943. Tümü için, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia. Butter" başlıklı dosya.

13 Marie Zgone'dan "Ödünç Verme Kiralama İdare Müdürü Edward Stettinius'a," 24 Şubat 1943, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia. Butter." başlıklı dosya.
Kadın kıyafeti: Jordan, *Major Jordan's Diaries*, s. 135.

birden daha çok kez tereyağlı ekmek yiyebilsin diye, kendi erzakınızdan ayıramaz mısınız?"[14]

Stettinius'ın nasihatlerinin, Amerika'nın kalbinin attığı eyaletlerde hiç iyi karşılanmadığı, sebep olduğu hiddetle kaleme alınmış yazışmaların miktarından anlaşılıyordu. Kilise cemaatinden olan vatandaşlar, hep yardımsever olmuştu; cömertliklerinin, 1921-1922 yıllarındaki Volga kıtlığı süresince Sovyet Rusya'nın beslenmesinde faydası dokunmuştu ve bölgelerindeki hayır kurumları çağrıda bulunsaydı, şüphesiz binlercesi Kızıl Ordu'nun aç biilaç askerlerine gıda bağışında bulunurdu. Ancak Ödünç Verme-Kiralama İdaresi gönüllü bağış toplamıyor; halkı, hükümet kararı ile mecbur bırakıyordu. Stettinius ve Hopkins, halkta gittikçe artan huzursuzluğu bastırmak için Sovyetlerdeki bağlantıları ile irtibat kurduktan sonra, Amerikalılar margarinle idare ederken Rusların neden tereyağına gerek duyduklarını açıklayacak bir sebep buldular. Ekim aylarının başında yapılan açıklamada halka, Kızıl Ordu'nun "Askerî hastanelerde tedavi gören yaralı askerler için" özellikle tereyağı istediği söylendi. Tereyağının yaralı Rusların moralini yerine getirme haricinde, tedavilerinde tam olarak ne gibi bir faydası olacağına açıklama getirilmedi. Hiçbir mantığa dayanmayan, tamamen duygusal bir savunmaydı.[15]

Hopkins bu bahaneyi evvelden de kullanmıştı. 1943 baharında, Pasifik'e kıyısı olan kuzeybatı bölgesinde yengeç popülasyonu, özellikle de bölgedeki sofraların vazgeçilmezi ve oldukça kârlı kral yengecinin popülasyonu, azalmaya başlamıştı. İdare, Sovyetlerin Rus balıkçı gemilerinin kuzey Kaliforniya'dan ta Alaska sahillerine dek kral yengeci dahil her türlü yengeç avına çıkması isteğini kabul etmiş, Amerikalı vergi mükelleflerinin cebinden "yengeç yakalamak için ağ, etini konservelemek için teneke, [Sovyetlerin] seyyar konserve imalathanelerinin tamiri" karşılanmıştı. Kısa zamanda Oregon ve Washington'dan balıkçılar, kendi denizlerinde komünistlerin avlandığı ve ekmek kapılarının kapandığı şikâyetinde bulunmuş, sesleri Kongre'de dahi duyulmuştu. Hiç

14 Senatör Styles Bridges'ten Stettinius'a, 9 Haziran 1943 tarihli mektupta değinilmiştir, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia. Butter." başlıklı dosya.

15 Ödünç Verme-Kiralama İdaresi, Bernard Knollenberg'ten Pittsburgh, Pennsylvania'dan Bay John H. Foster'a, 8 Ekim 1943; Knollenberg'ten Senatör Hawkes'a (aynı argümanı dile getirmiştir), 9 Kasım 1943, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia. Butter." başlıklı dosya.

fark etmezdi; Hopkins'in emriyle Ödünç Verme-Kiralama yetkilileri "yengeç eti yaralı askerlerin iyileşmesinde özellikle etkili bulunduğundan" Sovyet gemileri "askerî gerekliliği bulunan program kapsamında" Oregon'dan Alaska'ya kadar yengeç arayabileceğine hükmetti. Ruslar canlarının istediği kadar Amerikan yengeci götürebilirdi.[16]

Kıtlıklar, tereyağı ve yengeç meselesi gibi sorunlar emsalsiz değildi. Ruslara savaş süresince gönderilen en meşhur gıda ürünü *Tusonka* eti olarak bilinen "*Spam*," Kızıl Ordu için o kadar kıymetliydi ki Amerikan domuz eti ve et konserveleme sanayii 1943'te Sovyet taleplerine yetişebilmek için yeniden düzenlenmişti. Lezzet testlerinde "pişmiş domuz eti, domuz yağı, soğan, tuz ve baharatlardan," Rusların damak tadına uygun bir tarif bulmaya çalışmışlardı. ABD Tarım Bakanlığı 10 milyon kilogramdan fazla domuz eti sipariş etti. Nakliyata uygun, 960 küsur gramlık, battal boy konserve kutusu tasarlandı. 1942'de ABD, domuz eti sanayii yıllık üretiminin %9'unu SSCB'ye gönderdi; bu rakam 1943'ün ikinci çeyreğinde %13'e çıkmıştı ve gittikçe artarak da devam etti.[17]

Bu durumun yurtiçi tüketime etkisi, beklendiği gibi oldu. Baltimore'de bir bakkal olan E. C. Newman, 18 Mart 1943'te Stalin'e çalışan et konserve imalathanesinin yerel esnafa tedariki kestiğinden yakındı. Maryland Senatörü Millard Tydings'e şöyle yazdı:

> "Müşterilerim, bu sevkiyatı paketleyen çalışanlara hemen bitsin de Rusya'ya gönderilsin diye saati bir dolardan fazla mesai teklif edildiğini söylüyor. Bize karneyle azıcık pay vererek, böylesi bir şirketin [Sovyetlere gönderilen] Ödünç Verme-Kiralama siparişlerini bitirmek için, doğru düzgün fazla mesai ücreti bile verilmeyerek Amerikan halkının hakkı yeniyor."

Hopkins ve Stettinius, Senatör Tydings'e verdikleri yanıtta, maaşları kontrol ettiklerini reddetmiş ancak tedarikçilerden "yoğun teslimat programına uymalarını" beklediklerini ve İdare'nin "teslim edilmeyen mallar için ceza" uyguladığını kabul etmişti. Tedarikçi firmalar,

16 Stettinius'tan ABD Temsilciler Meclisi, "Sn. Warren Magnussen'e", Magnussen'in iletti̇ği vatandaş şikâyetlerine cevaben, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia – Commodities General. January – July 1943" başlıklı dosya.

17 Stettinius'tan Maryland Senatörü Millard E. Tydings'e, Tydings'in kendisine ilettiği bir dizi seçmen şikâyetlerine (aşağıya bkz.) cevaben, 10 Nisan 1943, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia – Foodstuffs" başlıklı dosya.

müşterileri Stalin'i (aslında para Amerikalı vergi mükelleflerinden çıkıyordu) kaybetmek istemiyorlarsa, Kızıl Ordu'nun ihtiyaçlarını, ister mesai ücretlerinde kesintiye gitmek, isterse ağırdan alan çalışanları işten çıkarmak olsun, nasıl tatmin edeceklerini bir şekilde çözmek, kendilerine kalıyordu.[18]

Spam, Sovyetlere gönderilen Amerikan yardımının simgesiydi. Ancak tabii yegâne ürün değildi. 1943'te ABD'de üretilen domuz etinin Stalin'in ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrılan oranı %12, ortalama olarak, Üçüncü Protokol'de geçen gıda maddelerinin hepsi için geçerliydi. Stalin'in konserve ve donmuş balık istihkakı da neredeyse eşdeğerdi; %12.9 idi. Bu miktara Sovyet balıkçılarının Pasifik kuzeybatısından götürdüğü yengeç dahil değildi. Bazı vitamin ve protein zengini ürünlerde ise Stalin'in payı daha da yüksekti; yumurta üretiminin (Rusya'ya kurutulmuş ve katı olarak gönderiliyordu) %15.3'ü, kuru meyvenin %15.7'si ve fasulyenin %16.8'i SSCB yolcusuydu. Buğday gibi karbonhidrat ve şekerde oran nispeten azdı, ancak SSCB'ye gönderilen 200.000 ton buğday ile 70.000 ton şeker, *Sovyetlerin* ihtiyacının büyük çoğunluğunu karşılıyordu. 1943 itibarıyla Sovyetlerin buğday tüketiminin neredeyse üçte biri Amerika'dan geliyor, hatta Amerika'dan gelen buğdayların Sovyetlerin İran'a buğday satarak İran pilavı almalarında da faydası dokunuyordu. Tatlıya düşkün Rusların 1944 itibarıyla tükettiği şekerin %70'i Amerikan mamulü olduğundan, en büyük şeker kaynakları Amerika'ydı.[19]

Kızıl Ordu'nun beslenme düzeninde, Amerikan mamulü gıda maddelerinin ehemmiyeti 1943 ve 1944 itibarıyla, zevkten dört köşe açtıkları konserve ve paketlerin muhteviyatı ile "pound" ile "ons" gibi terimlerin metrik sistemde karşılıkları bulunan hususi el kitabı

18 *A.e.*; E.D. Newman'dan Maryland Senatörü Millard E. Tydings'e, NA, RG 169, 177 nu'.lu kutu, "Russia – Foodstuffs" başlıklı dosya.

19 OW-1736, Harp Malumatı İdaresi için hazırlanan Ödünç Verme-Kiralama İdaresi raporu, 3 Mayıs 1043, NA, RG 169, 177 No.lu kutu, "Russia – Butter." başlıklı dosya.
Üçüncü Protokol kapsamında ABD gıda üretimine dair tahminler: Sovyet Protokol Komitesi 23 Şubat 1943 tarihli tutanak özeti, FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.
İran'a satılan buğday: Stettinius'tan Hull'a, 26 Nisan 1943, Stettinius'tan Hopkins'e, 23 ve 24 Temmuz 1943, *a.g.e.*.
Sovyet şeker tüketiminin %70'ini karşılayan ABD sevkiyatları: 2321 No.lu OSS raporu ("Russian Import Requirements for Major Foods"), USAHEC, Donovan Dosyaları, 59B No.lu kutu, 5 No.lu defter.

hazırlanması ve her birime dağıtılmasından anlaşılıyor. Alışılageldiği üzere minnettarlığın görülmediği el kitabında, Amerikalıların Ödünç Verme-Kiralama ile gönderdiği nimetleri, "Kızıl Ordu Depolarına Ulaşan Yeni Tip Mamuller" olarak lanse ediyordu. Esasen Ödünç Verme-Kiralama'nın mantığıyla, bu ürünlerin Rusya'ya "borç olarak verildiği ya da kiralandığı" söyleniyordu ancak konserve kutularına konmuş *Spam*lerin, fasulye, balık konservesi ve katı tereyağının nasıl "kiralandığı" açıklanmıyordu. Haklarını yememek gerek, zira bunu Washington'da da açıklayabilen yoktu.[20]

Sovyet pilotları; Fairbanks, Alaska gibi Kuzey Kutup bölgesinin kırsal kesimlerinde dahi, parfüm ve indirimli ipek çoraba böylesi hayret ediyorsa, açlık çeken Kızıl Ordu piyadeleri için Amerikalıların kendilerine gönderdiği; dokuz farklı markadan ince kıyılmış domuz eti (*rublenaya svinina*), yedi markanın işlenmiş sofra eti, beş çeşit ince kıyılmış jambon, beş çeşit domuz sosisi, kurutulmamış uzun domuz sosisi, salamura domuz konservesi, domuz dili konservesi, kurutulmuş domuz eti, domuz pastırması, Viyana sosisi ve *Tusonka* gibi, çeşit çeşit işlenmiş domuz etini görünce ağızları açık kalmış olmalı. Ayrıca ondan fazla çeşit sığır eti konservesi, domuz eti, soya, sığır eti, patates ve sebze çorbası ile yahni de Amerika'dan gelenler arasındaydı. Amerikalı konserve imalatçıları kurutularak toz hâline getirilmiş pancar çorbasını, şüpheci Ruslar için muhteviyatı en ince ayrıntısına kadar listelenen ufacık kaplara sığdırarak milyonlarca kap sevk etti. (%32 kurutulmuş pancar, %30 kurutulmuş domates, %10 kurutulmuş kabak, %10 yağ, %10 buğday unu, %8 tuz, 3 kurutulmuş soğan, %2 kurutulmuş havuç, %4 domates tozu, %0.4-0.7 sitrik asit, %0.2 toz karabiber, %0.1 defne yaprağı). Amerikan kapitalizmi, kelimenin tam manasıyla Kızıl Ordu'yu besliyordu.[21]

Kapitalist yankiler, Sovyet savaş sanayiinin hususi ihtiyaçlarını karşılamada da bir o kadar yaratıcı idi. 1943'ün ikinci yarısında bu alanda da büyük artış görülmüş, bu esnada tüm cephelerde (her ne kadar yavaş yavaş olsa da) ilerleyen Kızıl Ordu'yla, hayati derecede önemli askerî teknolojiyi paylaşmanın stratejik açıdan gerekçesi, en iyimser görüşle

20 *Novyi vidi produktov, postupayuşyih na dovoltsviye krasnoy Armi*, "Halk Savunma Komiserliği'nin Savaş Yayınları," 1944.

21 *A.e.*

şaibeliydi. 1943 Temmuz'unda Üçüncü Protokol dönemi başlamadan evvel dahi, Stalin'in satın alma görevlileri alet edevat, elektrikli fırın ve motor, vinç ve kaldıraç, petrol rafinerisi, lastik fabrikası, alüminyum ve çelik haddehanesine kadar her türlü malzemeyi ihtiva eden, (günümüzde 50 milyar dolara tekabül eden) 500 milyon dolarlık "sınai teçhizat" talep etti.[22]

Harry Hopkins'in Sovyet Protokol Komitesi'nin 1943 tarihli tutanaklarını bugün okurken, Sovyet ajanlarının Beyaz Saray'ı ele geçirdiğini düşünmemek mümkün değil. Hâliyle 5 Ocak 1943'te "Hazine Tedarik Dairesi," Hopkins'in komitesine "*Ford* Tekerlek Fabrikası'nın boşaltılıp nakliye için hazırlanmakta olduğunu, *Douglas* [petrol] rafinerisinin 23 Şubat'a kadar boşaltılacağını; ocakta 50.000 tonluk elektrik santrallerinin nakledileceğini; çelik ray haddehanesinin talep sürecinin ise hâlâ yürütüldüğünü, belli başlı kısımların henüz talep edilmediğini" bildirdi. Sovyet Protokol Komitesi'ne 23 Şubat'ta son durum şöyle aktarıldı: "...Rafineri programı istenen şekilde ilerliyor. *Douglas* Fabrikası 15 Mart'a dek boşaltılmış olacak." 1 Temmuz 1943 itibarıyla, 569.000 ton sınai ve rafineri malzemesi SSCB'ye nakledildi. Hazine, 23 Temmuz'da Hopkins'e, "Toplamda 54.000 kWh kapasiteli," on bir hidroelektrik santralinin talep edildiğini iletti. Ağustos ayına gelindiğinde hâlihazırda siparişi verilmiş rafineri ve 22 milyon dolarlık petrol sahasında kullanılacak malzemeyi havi 110.000 ton petrol ürünü, Stalin'e ulaştırmak üzere depolanmıştı. Hopkins, yerli hasılasının %5'ini Stalin'e nakleden ABD'nin, teknoloji transferi ile Sovyetlerin kendi sondaj ve rafineri kapasitesini arttırmadığı sürece *Vojd*'un, Üçüncü Protokol'de istediği 514.000 tonluk petrol ürününü karşılayamayacağını gerekçe gösteriyordu. Üçüncü Protokol ile 401 milyon dolarlık (günümüzde kırk milyar dolara tekabül ediyor), 739.000 ton Amerikan yapımı sınai malzeme gönderildi. Kongre'den gelebilecek itiraza karşı Hopkins, siparişleri evvelden halletti; (1 Temmuz 1943 – 30 Haziran 1944 arasını kapsayan) protokol ile istenen miktarın %90'ı 1 Eylül 1943'e dek yüklendi.[23]

22 "Summary of Minutes of Soviet Protocol Committee on 23 February 1943," FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.

23 5 Ocak, 23 Ocak, 23 Temmuz ve 1 Eylül 1943 tarihli "Summary of Minutes of Soviet Protocol Committee," ekler ve yazışmalar ile, FDR Kütüphanesi, Hopkins dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter.

Hopkins, Amerika'nın sınai sırlarını ve uzmanlığını Sovyetler Birliği'ne aktarmaya ne kadar hevesli olursa olsun, Amerikalı sanayicilerin hepsi onun kadar istekli değildi. Gelen para tabii iyiydi, ABD hükümeti Stalin'in tedarikçilerine en yüksek fiyattan ödeme yapıyordu. Yine de birçok sanayici, Hopkins'in parasını sorgusuz sualsiz alma konusunda o kadar emin değildi. Milwaukee, Wisconsin merkezli *P&H Crane*[24] şirketinden Walter Harnischfeger'a 1943 Mart'ında Sovyetler Birliği'ne savaş sanayiinde son derece kıymetli olan en son model "elektrikli gezer vinç" dahil, elektrikli kaldıraç, vinç ve kiriş imal etmesi için dudak uçuklatan, 8.38 milyon dolarlık bir anlaşma teklif edildi. Harnischfeger, sektördeki tanıdıklarıyla irtibata geçtiğinde, Sovyetlerin kış boyunca 15 milyon doların üzerinde değeri olan benzer siparişler verdiğinin bilgisini aldı. Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'ndekiler bu kadar vinç ve kaldıracı imal etmek için on katı kadar maliyeti olan "alet edevat ve üretim teçhizatına" yatırım gerektiğinin bilincinde değildi. Harnischfeger, ihtiyatla Stettinius'u bu makinelerin çoğunun anca iki yılda üretilip SSCB'ye altı ayda nakledilebileceği ve "gezer vincin dikkatlice kullanıldığında elli yıl kadar ömrü olduğu" uyarısında bulundu. Hopkins, ABD vergi mükelleflerinden Sovyetler Birliği'nde "150 milyon dolarlık [günümüzün 15 milyar doları] ve kullanım ömrü elli yıl olan sınai üretim mamulü tesis edilmesini" istiyordu.[25]

Harnischfeger, bu tehlikeyi sezen tek kişi değildi. *Standard Oil*'in yönetim kurulu başkanı E. J. Sadler, Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin SSCB'ye petrol rafinerisi transferine yönelik son derece kârlı bir anlaşmayı, "Ruslar teçhizatımızı model olarak kullanıp petrol sanayiimizle rekabete girebilirler" gerekçesi ile reddetti. *Standard Oil* çekilince, Ödünç Verme-Kiralama teklifi daha küçük çaplı, diğer enerji şirketlerinin birkaçına iletti. Sovyet tank uzmanlarının Aberdeen, Maryland'de ABD Ordusu eğitim tesislerine ve Rus havacılık uzmanlarının Riverside, Kaliforniya'daki ABD Hava Kuvvetleri üssüne rahatça girip çıkabildiği gibi, Sovyetlerin petrol mühendisleri de Texas'taki petrol rafinerilerinde istediği gibi araştırma yapmalarına müsaade edildi. Nihayetinde Stalin'in adamları, *Petrolite Corporation, Ltd., the International Catalyctic*

24 Dönemde vinç üreticiliği yapmış bir şirket. (ç.n.)

25 W. Harnischfeger'den Stettinius'a, 18 Mart 1943, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia. Motor Vehicles. Cranes." başlıklı dosya.

Oil Processes Corporation, the Houdry Process Corporation, Universal Oil Products Corporation, Texaco Development Corporation ve *the Max B. Miller Company* gibi şirketlerden, 6.689.742,25 dolar değerinde fikri mülkiyet isteğinde bulundu. Amerikalı vergi mükelleflerinin cebine yansıyan miktar, bu kadar yüksek değildi. Hopkins'in ekibi ağızları açık bırakacak cinsten bir saflıkla tedarikçilere, Stalin'in adamlarının "mevcut acil ihtiyaç karşılandıktan sonra" petrol rafine sürecini kullanmamaya söz verdiğini söyledi, Sovyet petrol sanayiini baştan sona yenileyecek bu altı şirketten, alacakları telif ücretlerinde indirime gitmesini istedi. Şirketler, kesintiyi kabul etmek durumunda kaldı ve asıl değerin sadece %20'si kadar (1.347.840,32 dolar) ödeme alabildi.[26]

Sovyetler, Amerika'nın kauçuk sanayiindeki teknolojisiyle de yakından ilgileniyordu. Amerikan firmaları, Üçüncü Protokol döneminde, Stalin'e on binlerce ton doğal kauçuk, petrol ve diğer yan ürünler ile birlikte, yıllık 38.000 ton sentetik kauçuk imal etmeye yetecek kadar, "üretim tesislerinde kullanılmak üzere tüm yedek parça ve aksesuarlar dahil tam takım malzeme" tedarik edecekti ve diğer mamullerde olduğu gibi "1944'ün başlarında" teslim edilmek üzere önceden nakliyeye hazırlandı. Şirketler ayrıca, "eksiksiz teknik bilgi (üretimin tesisine dair teknolojik çizimler, teknik hesaplamalar, çeşitli cihazların kullanım bilgisi, katalizörlerin hazırlanma yöntemi, üretimin maddi dengesi ve tesislerin kurulumu ve faaliyetine yönelik istenen malumat) sağlayacaktı."[27]

Sovyet hükümeti tüm bunların yanında Ford'un bir lastik fabrikasını, *Firestone Company* ve beş diğer şirketin elinde bulunan, şu ürün ve süreçlerle ilgili patentleri istedi: Kamyonet lastiği üretim makinesi, lastik üretim kompensatörü, hava yastığı ekstrüzyon makinesi, soyma makinesi, yerleştirme ve şekillendirme makinesi, lastik kalıbı, döner başlıklı kesim makinesi, kesim makinesi, öğütücü mikser bıçağı (De Mattia), sertlik ölçer, plastometre, kauçuk ağacından kabuklar, kayan çıkış bandı, lastik sırtı kesme makinesi, lastik silindiri, lastik sırtını kalıplama makinesi.

26 Stettinius, General Wesson'a Hazine'den Clifton Mack'in kendisine 7 Temmuz 1943'te yazdıklarını iletmiştir, 10 Temmuz 1943; Stettinius'tan Sovyet Satın Alma Komisyonu üyesi General Belyaev'e, 8 Haziran 1943, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia – Petroleum Products." başlıklı dosya.

27 Lukaşev'den Stettinius'a, 9 Mart 1943; Bradley Dewey'den Stettinius'a, 24/25 Mart 1943, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia – Rubber" başlıklı dosya.

Bunların yanında "Bu fabrika için... 12.000 kWh kapasiteli ve saatte en az 8 atm basınç altında 60 ton buhar üretebilecek enerji santrali; kazan, türbin ve zaruri tüm malzemeler; (günlük 20 ton) topaklanmış ve tozsuz karbon siyahı üretimi için gerekli malzemeler" de talep edildi.[28]

Stalin'in adamlarının neden Amerikalılardan bir dolu teknoloji ve fikrî mülkiyet talep ettiği açık. Peki Hopkins ve Stettinius, Başkan'ın ABD'nin müttefikleri ile imalatı tamamlanmış savunma *ürünlerini* paylaşmasına müsaade eden H.R. 1776 Ödünç Verme-Kiralama Yasa Tasarısı'nın kapsamına alınması mümkün dahi olmayan, hassas sınai ve askerî *teknolojiyi* dahil etmiş olmalarına ne gibi bir gerekçe gösterebilirdi? Sanayiciler ve bu durumdan kaygı duyan vatandaşlar şikâyette bulunduğunda Hopkins'in cevabı şu oldu:

> Başkan, Başkumandan yetkisine sahip olarak Müttefiklerimizle ortak savaş gayretinde gerekli gördüğü süreç ve patentlerle ilgili hususi malumat alıp verebilir. Aynı şekilde müttefiklerimizin savaş gayretlerinin ilerlemesi doğrultusunda karşılığında bir şey almasak dahi böylesi malumatı paylaşabilir... Ödünç Verme-Kiralama Yasası Başkan'a, müdafaası Amerika Birleşik Devletleri'nin müdafaası için elzem gördüğü ülkelerle böylesi malumatı paylaşması yetkisini veriyor.[29]

Stettinius ve Hopkins, Stalin'le "ilave hususi süreçleri, diğer gerekli malumatı, veri ya da şablonları, akış şemaları, patent ve süreçlerle ilintili kayıt, evrak ve belgeleri" paylaşmaya gönüllü olmayan "özel müteşebbisler" mukavemet gösterirse, hukuki olarak harekete geçmeyi; "Başkan'ın talep yetkisi ya da Birleşik Devletler Hükümeti'nin kamulaştırma yetkisine" başvurmayı kararlaştırdı.[30]

Hopkins'in, "kamulaştırma" kendisine canının istediğine el koyma ve Stalin'le paylaşma hakkı veriyormuş gibi davrandığı malumdu.

---

28 Lukaşev'den Stettinius'a, 24 Kasım 1942; Stettinius'tan Hazine Tedarik'teki Walsh'a, 4 Kasım 1942; Edsel B. Ford'dan Hazine'deki Clifton Mack'e, 28 Ekim 1942 ve bu minvalde ekler, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia – Rubber" başlıklı dosya. Lastik fabrikasının siparişi programa uygun olarak 1943'ün ilerleyen günlerinde tamamlandı.

29 Ödünç Verme-Kiralama'nın İzlediği Politikaya Dair Duyuru, 8 Ekim 1943, teknoloji transferinin hukuka uygunluğunu sorgulayanlarla paylaşılacaktır, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia – Rubber" başlıklı dosya.

30 *A.e.*

Ödünç Verme-Kiralama kapsamında istenen belki de en şaşırtıcı malzeme, 1 Şubat 1943'te talep edilen zenginleştirilmiş uranyumdu; Sovyetlerin atom bombası programını bu şekilde başlayacaktı. ABD, Stalin'e savaşın sonuna dek en az üç taksitte, 750 kilogram uranyum-235, 1.100 gram ağır su, 379.000 kilogramlık kadmiyum metal (nükleer reaktördeki yoğunluğu kontrol etmede kullanılıyor), 11 bin kilogram toryum, uranyumu plütonyuma dönüştürmede kullanılmak üzere 6.3 milyon kilogram rafine alüminyum tüpü nakletti. Ödünç Verme-Kiralama'da hava kuvvetleri irtibat subayı olarak Great Falls'da görev yapan Binbaşı George Racy Jordan, Stalin'e gönderilecek bu hassas paketlerden ilki hazırlanırken, Hopkins'in kendisini bizzat, 1943 Nisan'ında aradığını ve Sovyetler Birliği'ne yapılacak **"çok özel, hususi kimyasal nakliyatı,"** hızlandırmasını istediğini söylüyor. Hopkins, Jordan'a ayrıca, **"Kayıtlara geçmeyecek. Büyütmeden, sessizce ve ivedilikle gönderin."** diyor.[31]

Jordan, savaştan sonra Kongre'ye verdiği ifadede bu sevkiyatlara dikkat çektiğinde, kendisine ABD hükümetinin, uranyum ve hatta "ağır suyun," dünyanın ilk atom bombasının üretildiği Manhattan Projesi'ni yöneten adamların, "bu maddeye dikkat çekmek istemediği" gibi tuhaf bir mantığa dayandırılarak paylaşılmasına onay verdiği söylenmişti. Bu hukuki karar şöyle devam ediyordu: "uranyum ya da ağır suyu nakletmemek, Ruslara, az miktarda istenen bu maddelerden elde edebileceklerinden, daha büyük malumat verirdi."[32]

Yapılan hiçbir şey yasadışı değildi; Hopkins'in isteğiyle Binbaşı Jordan, Stalin'e gönderilecek "çok özel nakliyatı" hızlandırdı. Sibirya'ya gidecek uçaklara yerleştirilmiş kutu ile valizlerin bazılarını açmaya başladığında ve eline, uçakların turbo kompresörlerinin üretildiği "East Lynn, Massachusetts'teki *General Electric* fabrikasının tamamlanmış planları... [1940'ların sonuna dek] yeni atomik denizaltıların inşa edildiği, Groton, Connetticut'taki *Electric Boat Corporation*'un ayrıntılı planı" gibi şeyler geçtiğinde Jordan'ın endişesinin artması takdire şayan. Binbaşının 1943 yazında açtığı bir dizi "diplomatik çantada, ABD Patent Dairesi'nde kaydedilmiş patentlerin kopyalarından" başka bir

31 Jordan, *From Major Jordan's Diaries*, s. 93-94, 117.
Jordan hakkında daha fazla bilgi ve savaştan sonra Kongre'ye verdiği ifadesi için bkz., Jones, *Roads to Russia*, Ek B ("Atomic Espionage and Lend-Lease"), s. 293-295.

32 *A.e.*, s. 294-295.

şey yoktu. Jordan, Sovyet irtibat subayı Albay Kotikov'a bu meseleyi açtığında Kotikov, patent kayıtlarının "gelmeye devam edeceği" cevabını verdi.[33] SSCB'ye gönderilen patent kopyalarında, "bombardıman vizörü, tank, savaş uçağı, gemi kontrol sistemi, bomba atma cihazı, helikopter, mayın tarayıcı, mühimmat, kurşun geçirmez zırh" tasarımları bulunuyordu. Jordan bir keresinde Fairbanks'e giden bir *C-47*'ye bindi, kutu ve çantalardan birkaçını açtı; içlerinde "binlerce fenni evrak, ABD'deki her noktayı belirleyen yol ve demiryolu haritaları, çok sayıda 'gizli' işaretli askerî belge" buldu. Bazılarının antedinde, "*Manhattan Engineering District* [Manhattan Mühendislik Bölgesi]" yazıyordu. Diğer tuhaf paketlerde, ABD savaş fabrikalarının içinde çekilmiş film makaraları ile Sovyetlerin bir albayını, "hizmete özel herhangi bir fabrikayı ziyaret etme, karmaşık sistem ve üretim süreçlerinin sinema filmini çekme" yetkisi veren, ABD hükümeti antetli, bir mektup mevcuttu.[34]

Binbaşı Jordan, Great Falls'tan geçenlerin sadece küçük bir kısmına ve uçağa sığabilecek kadar ufak boyutlu olanlarına şahit olmuştu. Yine de, "Tarihte görülmüş en büyük postayla sipariş kataloğu" olarak ifade edecek kadar intiba edinmişti. Kayıtlarda görebildiği kadarıyla, sadece "atomik maddeler" sınıfından, berilyum metalleri (4.400 kg.), kadmiyum alaşımları (33 bin kg.), alüminyum tüp (6.244.366 bin kg.), kadmiyum metalleri (378.745 kg.), kobalt cevheri ve konsantresi (15.240 kg.), kobalt metali ve kobalt içeren parça (366.022 kg.), berilyum ve kadmiyum bileşikleri naklediliyordu. Jordan'ın gördüğü, Stalin'e gönderilen "Metal ve Metal Ürünleri" listesi yedi sayfalıktı; ardından on sayfalık, sınai kullanım için atom içermeyen kimyasal listesi geliyordu. Ayrıca "Demir, çelik ve Müttefik ürünleri" (dört sayfa), "makine, alet edevat ve parçaları" (üç sayfa), "elektrikli teçhizat" (üç sayfa), "kauçuk ürünleri" (iki sayfa), "üretim malzemesi" (iki sayfa), "fotoğraf malzemeleri" (iki sayfa) ve batarya, yangın söndürücü ekipman, kuart, radyo ve radyo teçhizatı, demiryolu sinyal ve makası, "sınai kullanım için

33 Kongre 1949'da bu iddiaları araştırdığında Sovyet casuslarının ABD Patent Dairesi'ne elini kolunu sallayarak girip binlerce patentin kopyasını alıp çıktığını öğrenmişti. Ancak bu kez Amerikalı vergi mükelleflerinin cebine *maddi bir karşılık* girmiş, casuslar Stalin'in eline geçen paha biçilmez fikri mülkiyetler karşılığında fotokopi parası vermişlerdi.

34 Jordan, *From Major Jordan's Diaries*, s. 135-137.
"Binlerce fenni evrak": Blake Smith, *Warplanes to Alaska*, s. 142.

elmas," grafit, mürekkep, daktilo, seyyar lavabo ve küvet, optik lens, ofis malzemesi, müzik enstrümanı, alüminyum folyo, alkol, sigara ve daha neleri ihtiva eden "muhtelif kalemler" bulunuyordu.[35]

Binbaşı Jordan'ın 1949'da Kongre'ye verdiği ifade, Soğuk Savaş polemiklerine hemen malzeme olduğundan genelde Kızıl Korkusu döneminin bir kalıntısı olarak görülüp ekarte edilmiştir. Ancak Great Falls'tan geçen birçok pilottan, James N. Daniel, Joseph A. Berger ve Ben L. Brown gibileri, Sibirya'ya giden *C-47*lere, üzerinde makineli tabanca bulunan sivil giyimli iki Sovyet ajanı ile birlikte sokulan şüpheli kargo bildiriminde bulunmuştu. Anlatılanlara göre, ajanlardan biri uyurken diğeri kargonun başında nöbet tutuyordu. Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin, Hopkins ve Stettinius'un yazışmaları ile Sovyet Protokol Komitesi'nin tutanakları gibi birçok belgesinin, Sovyet casusluğuna dair iddialar hakikat olarak kabul edildikten çok daha sonraki dönemde, anca 1970'lerde, gizliliği kaldırıldı. Dosyalara günümüzde erişilebildiğinden; Jordan'ın, Hopkins'in eylemlerinin yasadığı olduğu iddiası hariç, neredeyse tüm gözlemlerini doğruluyor. Ne kadar ferasetle alınmış kararlar olduğu tartışılır, ancak Stalin'e, adamlarının ve casuslarının her istediğinin sevki o dönemde tamamen kanuniydi; Roosevelt'in yönetiminin izlediği siyasetin sonucuydu.[36]

Sibirya'ya en hassas malzemeler sevk edilmiş olsa da, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında yapılan nakliyatların büyük çoğunluğu hâlâ Sovyet Rusya'ya denizden gönderiliyordu. 1943 yazına gelindiğinde, İngiliz ve Amerikalıların limanlarda deniz dibini tarama, yeni rıhtım inşa etme ve limanlara yükleme yapmada kullanılan teçhizatın yenilenmesi, yol bakımı, rayların uzatılması ve çift hat döşenmesi, Um Kasr ve Bandar Şahpur'un kuzeyinde bulunan Andimeşk'te kamyonet montaj fabrikası inşaatı gibi yatırımları sayesinde, İran rotasının lojistik sorunlarının çoğu çözüldü. Bu montaj fabrikaları sayesinde, kamyonetler ABD'nin doğu kıyısındaki limanlardan tamamen parçalanmış olarak Basra Körfezi'ne

35 Jordan, *From Major Jordan's Diaries*, s. 142 ve b.a., elli sayfa daha devam ediyor.

36 Meseleye dair ciddi bir tartışma için bkz., Jones, *Roads to Russia*, Ek B ("Atomic Espionage and Lend-Lease).
Jones, Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin kayıtlarının çoğunun *gizliliği kaldırılmadan* yazıyordu. Açıklanan belgeler Jordan'ın Kongre'ye verdiği ifadedeki iddialarını daha da destekliyordu.
Ben Brown ve diğer pilotlar: Blake Smith, *Warplanes to Russia*, s. 142-143.

gönderiliyor, bu sayede her bir standart *C-2* tipi ticari gemiye, 670 yerine 1.640 kamyonet yüklenebiliyordu. Dahice düşünülmüş CKD yöntemiyle,[37] Amerikalı ve İngiliz mühendisler ile İran'daki şoförlerin cesareti ve yürekliliği sayesinde Amerika, Üçüncü Protokol döneminde Stalin'in aylık 10.000 kamyonet talebini aştı; 1943 ve 1944'te toplamda 300.000 kamyonet gönderildi.[38] Ödünç Verme-Kiralama kamyonetleri İran'da monte edildikten sonra, Sovyetlerin Kafkaslardaki topraklarına götürülüyordu. Bu bile bir meseleydi, zira bölgede hava sıcaklığının 49 dereceyi dahi geçtiği oluyordu; inşaatı bitmemiş yollardan geçerken, şoförler yolu öyle toza boğuyordu ki adamlara, "maske vermek zorunda kalıyorlardı." *New York Times*'in bir muhabirinin hayretle aktardığı gibi, 1943 baharında İngiliz ve Amerikalıların cesaret ve mahareti, "İran düzlük ve platolarını âdeta fabrikalardaki nakil bantlarına ama uçsuz bucaksız olanına" dönüştürmüştü.[39]

Pasifik rotasındaki sevkiyatlar da, tuhaf bir şekilde, Amerika'nın Japonya'yla savaşı 1943 ve 1944 yıllarında nihayete ererken eşi benzeri görülmemiş miktara yükseldi. San Francisco ile Vladivostok arası 5.815 deniz mili kadardı ve yolun son kısmı, Japonya etrafındaki ciddi ölçüde korunan sulardan geçiyordu. Japon denizaltı ve destroyerleri batıramasın diye Sovyet bayrağı çeken ticari gemilerin bu tehlikeli yolculuğu, kış aylarında kuzey denizleri donduğunda 140 güne kadar uzayabiliyordu. Takvimler 11 Temmuz 1943'ü gösterirken, Roosevelt yönetimi, net ağırlık kapasitesi 613.000 ton olan, 23'ü yeni "*Liberty* [özgürlük] gemisi" dahil 63 ticari geminin mülkiyet hakkını transfer etti, yani Stalin'e verdi. Sovyetlerin mülkiyetinde ve mürettebatının kontrolünde

37 İng. *CKD* (*Completely Knocked Down*) Ürünün parçalarının, monte edilmemiş bir halde sevk edilmesi. (ç.n.)

38 Stalin'in aylık 10.000 kamyonet hedefine, artık kendisinde yer etmiş kapitalist paranoyası olmasaydı, çok daha evvelden ulaşılacaktı. Hopkins, Sovyetlerde yeniden montaj için daha büyük bir tesis kurulmasını önermişti; aylık 5.000 kamyonet yeniden monte edilecekti. Ancak Stalin Amerikalı mühendis ve inşaat işçilerinin Rusya'da gezmesini istemiyordu.

39 *CKD* kamyonların yeniden monte edildiği tesislere ve Sovyetlerin ABD'nin Rusya'da da bir tesis inşa etme teklifini reddine dair bkz., Stettinius'tan Litvinov'a, 20 Şubat 1942; Faymonville'den Stettinius'a, "Üç Kat Öncelik", 28 Şubat 1942; McCabe'den Hopkins'e, 28 Mart 1942; Willis C. Armstrong'tan Stettinius'a, 18 Kasım 1942, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia – Motor Vehicles. Trucks" başlıklı dosya.
"Uçsuz bucaksız nakil bandı," Herring Jr., *Aid to Russia 1941-1946*, s. 115'te alıntılanmıştır.

olan gemilerin bakımı, hâliyle her sefer sonrası yüksek maliyetli tamiratları, hâlâ Amerikan limanlarında yapılıyordu. Sovyet denizcilerinin gemide sağlamca sabitlenmemiş herhangi bir şeyi aşırma gibi uygunsuz bir alışkanlığı vardı; öyle ki bazen kargoları gemiye sabitlemek için kullanılan halat ve germe donanımlarını dahi cebe indirdikleri olmuştu. 1 Temmuz 1943 ile 30 Haziran 1944 arasındaki on iki ay boyunca, bu "Rus" gemileri, Pasifik'in karşı kıyısına 305.166 tonu sınai teçhizat, 312.430 tonu demir içeren ve içermeyen metaller, 100.000'i kamyonet, tank, savaş uçağı ve en önemlisi de Stalin'e Üçüncü Protokol'de taahhüt edilen 401.434 ton motor ve uçak yakıtı olmak üzere, 2.589.424 ton malzeme taşıdı. Taşınan malzeme miktarından ziyade, Japonların gemilerin hiçbirini rahatsız etmemiş olması çok önemliydi. Görünüşe göre Japon gemileri, Amerikalı düşmanlarının kıymetli askerî ve nakliye kaynaklarını, tarafsız SSCB'ye harcamasına aldırış etmiyordu; bu kaynakları kendilerine harcamasından ya da Çan'ın kuvvetlerine silah yollamasından iyiydi.[40]

Amerikalıların tamamı, bu meseleyi duyduğunda aynı hissiyata kapılmadı. San Francisco, Portland ve Seattle'dan Sovyetler Birliği'ne, savaş alanının tam ortasından geçerek yapılan 400.000 tonluk rafine petrol sevkiyatını saklamak kolay değildi. 1943 Eylül'ünde, genelde Roosevelt yanlısı çizgide olan *Chicago Sun* sansasyonel ve esasen doğru bir haber patlattı:

> Amerikan yapımı gemiler, Rus mürettebatlar ile Pasifik'te Rusya'ya doğru yola çıkıyor. Ağırlıklı olarak petrol sevk edilen bu gemilerde, Ödünç Verme-Kiralama malzemeleri bulunuyor. Japon pilotlar, Ruslarla savaşta olmadığından gemilereJaponya'nın mayın tarlalarında kılavuzluk yapıyor, istedikleri kadar petrol alıp yerine kauçuk dolduruyor ve gemiler Rusya'ya doğru yola çıkıyor.[41]

40 Mülkiyet hakkının devri ve 1943 Temmuz'u itibarıyla "Sovyet gemilerinin" kapasitesi için bkz., 13 Temmuz 1943 tarihli görüşmenin "Summary of Minutes of the Soviet Protocol Committee", FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 305 No.lu kutu, 6 No.lu defter. "Halat ve germe donanımları": Baş İrtibat Subayı Willis C. Armstrong'tan, Binbaşı Donald Watson'a, 7 ve 10 Eylül 1943, (daha diplomatik bir ifadeyle) Sovyet Alım Komisyonu'ndan Golikov'a, 29 Eylül 1943, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia – Watercraft" başlıklı dosya.
Üçüncü Protokol'de Pasifik'ten gönderilen toplam miktar: Jones, *Roads to Russia*, Ek A.

41 *Chicago Sun*'da Bascon N. Timmons'un haberi, 17 Eylül 1943, haberin kupürleri için, NA, RG 169, 178 No.lu kutu, "Russia – Petroleum Products" başlıklı dosya.

Bu gibi israf ve yolsuzluk haberleriyle, iki siyasi partinin de temsil edildiği beş senatörden oluşan, Georgia senatörü Richard Russell başkanlığındaki bir heyet, harekete geçti. Demokrat Parti'nin güney kanadından olan Senatör Russell, savaş bölgelerini ziyaret ettiği seyahatinden yeni dönmüştü. Heyet, Ödünç Verme-Kiralama programına soruşturma başlattı. Soruşturmada, Başkan, "müsriflik" ile ve kendisi hariç tüm ülkelerin menfaatlerini karşılayarak Amerika'yı "dünyanın kerizi" hâline getirmekle suçlandı. Roosevelt de heyeti, "lüzumsuz şeylerle uğraşmakla" itham etse de eleştiri sağlam yerden vurmuştu. Roosevelt, Senato'da demokratik sistem dahilinde yapılan bu başkaldırı sebebiyle, liberal dostu Sumner Welles'i partisinin nispeten muhafazakâr, güneyli kanadına jest olsun diye kovacaktı. Başkan, Hopkins'in Sovyetlere yardım programlarındaki etkisini azaltmak ya da en azından gizlemek üzere kurduğu, kâğıt üzerinde Ödünç Verme-Kiralama'nın bir üst kurumu olacak, kapsayıcı niteliği olan "Dış Ekonomi İdaresi'nin" başına, güneyli Demokratların kabul edebileceği bir isim olan Leo Crowley adında iş adamını getirdi. Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'ne verdiği ifadede Crowley, Ödünç Verme-Kiralama programının 1941 Mart'ı itibarıyla esasen "savaş dönemi acil durum önlemi" olduğunu; açık uçlu bir dış yardım programı olarak tasarlanmadığını beyan etti.[42]

Tüm bunlara rağmen şu da gerçekti ki, Başkan girdiği siyasi savaşların hepsinden sağ çıkmıştı. Roosevelt, Dışişleri Bakanlığı'nda Welles'in yerine Edward Stettinius'ı atayarak, Bakan Hull'ın nüfuzuna bir darbe daha vurdu. Kongre, Stettinius'ı sağlam, iş deneyimi bulunan açık sözlü bir adam olarak görse de aslında Hopkins'e tamamen sadıktı. Litvinov'un sakıncalı isimler listesinde bulunan, Sovyetlere karşı şüpheyle yaklaşan diplomatlar, yılın başlarında bakanlıktan tasfiye edildiğinden Hopkins, Dışişleri Bakanlığı'nda hiç olmadığı kadar nüfuz sahibiydi. Bu esnada Dış Ekonomi İdaresi, Crowley'nin gayretli, ancak siyaseten naif yönetimi altındayken, Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının Kongre'nin daha sıkı gözetimi altında bulunmasına dair talep, savaş dönemi Washington'unda artık alışılageldiği üzere, dönüp dolaşıp Rusya yerine *İngiltere*'ye gönderilecek silah sevkiyatlarında kesintiye

42 Herring Jr., *Aid to Russia 1941-1946*, s. 122'de alıntılanmıştır.
"Savaş dönemi acil durum önlemi": Leon Martel, *Lend-Lease, Loans, and the Coming of Cold War*, s. 10.

gidilmesiyle sonuçlandı. ABD, Manş'ın öbür kıyısına, kıta Avrupa'sına tam tekmil taarruza hazırlanıyor olmasına rağmen, 1944'ün başlarında İngiltere'ye yapılacak Ödünç Verme-Kiralama sevkiyatını 300 milyon dolar kadar (günümüzde 30 milyar dolara tekabül ediyor) azalttı; bir yandan da SSCB'ye Üçüncü Protokol ile taahhüt edilen hedefleri aşmaya devam etti. İngiltere'ye nakledilmesi gereken, *Overlord Harekâtı*'nda ihtiyaç duyulacak amfibi çıkarma araçlarının dizel deniz motorlarında dahi, Sovyetlerin Üçüncü Protokol'de elli adetlik talebini karşılamak için kesintiye gidildi, üstüne üstlük Ruslar Amerikalıların gönderdiği bu motorları kullanmıyordu. Moskova'ya yeni atanan ABD Büyükelçisi Averell Harriman, 1944 Ocak'ında SSCB'ye gönderilen doksan dizel deniz motorunun sadece dördünün monte edildiğini öğrenecekti.[43]

Selefi Standley gibi Harriman da, Rusya'ya geldiğinde Ödünç Verme-Kiralama ve Sovyetlerin destansı savaş gayretine hevesliydi, ancak gözleri açılacaktı. Gelir gelmez ortalığı biraz *temizledi*; NKVD köstebeği Faymonville memlekete dönerken, yerini Tahran Konferansı'ndan sonra SSCB'ye yollanan Amerikan askerî misyonunun komutanı, nispeten bağımsız General John R. Deane aldı. Harriman ve Deane, "Kararlı ama aynı zamanda dostça, mütekabiliyete dayanan bir yaklaşım" izlemeyi düşünüyor, Kızıl Ordu'ya yağdırılan Ödünç Verme-Kiralama yardımının karşılığında, en azından sahici askerî malumata ulaşmayı umuyordu. Harriman, 1944 Nisan'ında Hopkins'e çektiği telde durumu şöyle aktarıyordu:

> "Rus cephesinde Alman hava kuvvetlerinin yoğunluğunun azaldığını tahmin ediyoruz. Sovyetlerin, şu an hiçbir stratejik noktada Almanların bombardımanına maruz kalmadığı ve avcı uçağı desteği gerektirecek bir stratejik bombardıman yürütmedikleri de göz önünde bulundurulduğunda, daha fazla avcı uçağına ihtiyaç duyduklarına... dair tereddütler mevcut."

Harriman ihtiyatla, Molotov'un kendisine Ödünç Verme-Kiralama tahsisatlarını analarının ak sütü gibi helal gördüklerini belli ettiğini, Rusların "Karşılığında bizim kuvvetlerimize faydası dokunacak herhangi bir şey yapma sorumluluğu hissetmediğini" ifade etti. Hopkins, büyükelçiliğin

43 Bkz., Herring Jr., *Aid to Russia 1941-1946*, s. 125-128.

Molotov ve Stalin'i *az da olsa* sıkıştırmasına müsaade etmezse, kendisinin ve General Deane'in, "Rusların üzerlerinde karşılık vermeye dair bir sorumluluk hissetmeyeceğini düşündüğü" uyarısında bulundu.[44]

Harriman bunu Harry Hopkins'ten isteyerek âdeta tongaya basmıştı. Başkan'a yakınlığı ile bilinen Demokratik Parti bağışçılarından Averell Harriman, 1941'de harcanan Yeaton gibi üzeri kolay çizilemeyecek kadar mühim biri olsa da, Hopkins, mütekabiliyetin bahsini dahi geçirmeyecekti. Harriman, 4 Mayıs 1944'te Moskova'daki elçilik personeline içinde bulundukları vaziyeti şöyle aktardı:

> "[Sovyet] Protokol Komitesi, Sovyetlerden, sağladığımız malzemeleri nasıl kullandıklarına dair inceleme talebinde bulunmamızı istemiyor. (Sovyetlerin malumat sağlamama konusundaki inadını) kırarız sanmıştık ama Komite, Ruslarla geçinmek için her dediklerini yapmak gerektiğine dair bir fikre kapılmış."[45]

Hopkins, Amerika'nın elinde ne varsa kayıtsız şartsız "Stalin'le paylaşma" siyasetinde ısrarcıydı. Burada itiraz ettiği şey, Sovyetlere verilen Ödünç Verme-Kiralama yardımlarının karşılığında, Müttefiklere Japonya karşısında herhangi bir yolla yardım etmesi ya da Doğu Avrupa'nın savaş sonrasındaki düzenine dair taviz vermesi gibi, ciddi mütekabiliyet beklenmesi değildi; Harriman'ın, Stalin'den ülkesine yollanan Amerikan yardımlarını nasıl kullandıklarına dair ufak tefek bilgi kırıntısı istemesiydi.

Harriman'ın "kararlı ama aynı zamanda dostça, mütekabiliyete dayanan bir yaklaşım" siyaseti işleseydi, Sovyetlerin yapabileceği, "[İngiliz ve Amerikan kuvvetlerine] faydası olacak" şeylerden biri mesela, Stalin'in Tahran'da verdiği, Almanların Fransa'ya takviye kuvvet göndermesini engellemek için *Overlord* ile "eş zamanlı olarak" taarruz başlatma sözünü tutması olabilirdi. Nihayetinde Kızıl Ordu'ya binlerce kamyonet, tank ve savaş uçağı; milyonlarca çizme ve üniforma kumaşı, askerlerin midesine giren yemeklerden tutun da metal ve sınai ürünlere, fabrikalara, "hususi kimyasallar" ve fikri mülkiyete kadar bir sürü kalemden yardım,

44 Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 309'da alıntılanmıştır. "Kararlı ama aynı zamanda dostça, mütekabiliyete dayanan bir yaklaşım": bkz., Herring Jr., *Aid to Russia 1941-1946*, s. 139 ve b.a.

45 Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 309.

İngiliz ve Amerikan ortak savaş gayretine faydası dokunmayacaksa, neden gönderiliyordu? Roosevelt ve Churchill de Tahran'da verilen sözü, *Overlord* için nihai hazırlıklar tamamlanırken, 19 Nisan 1944'te Stalin'e gönderdikleri ortak bir mesajda "Ordunuz ve ordularımızın *Tahran anlaşmamız uyarınca birlikte harekete geçeceğine* ve Hitler'in askerlerini ezeceğine itimadımız tamdır." diyerek anımsattı.[46]

Stalin, aynı telden çalıyorlarmış gibi davrandı. 22 Nisan'da, "Tahran'da üzerinde anlaşıldığı gibi, Kızıl Ordu, İngiliz ve Amerikan harekâtlarına mümkün olduğunca destek verebilmek için, 31 Mayıs ya da haziran başında başlaması planlanan *Overlord* ile eş zamanlı olarak yeni taarruzunu başlatacaktır." cevabını verdi. İki yıldır Roosevelt ve Churchill'i "İkinci Cephe" hususunda dürtükleyen *Vojd*, işlerini kolaylaştırmayacaktı. Mayısta çıkarma günü yaklaştıkça Stalin, Churchill ve Roosevelt ile yaptığı yazışmalarda, *Overlord* karşılığında üzerine düşen sorumluluktan bahsetmemeye başlamış, Batılı liderler de kendisinin yüzüne vurmayınca rahatlamıştı. 1944 Mayıs'ında Roosevelt, Churchill ve Eisenhower *Overlord*'u planlarken, tabii *Vojd* ve generalleri de başka şeyle meşguldü; 1812'de Borodino Muharebesi'nde yaralanan Rus savaş kahramanının adını verdiği *Bagration* Harekâtı'na, yani büyük Belarus taarruzuna hazırlanıyorlardı. Müttefiklerinin kafasının, *Vojd*'un Tahran'da verdiği eş zamanlı taarruz sözünü hatırlayamayacak kadar meşgul olması Stalin'in suçu değildi. Zaten kendisinin de verdiği sözü hatırlatmaya niyeti yoktu.[47]

160.000 Amerikalı, İngiliz, Kanadalı, Avusturalyalı ve Polonyalı asker 6 Haziran 1944'te, gelmiş geçmiş en büyük amfibi armadası ile Manş Denizi'ni geçerek Normandiya sahillerine çıkarma yaptı; sığ sularda bata çıka yürürken, Almanların topçu ve makineli tüfek ateşi ile bir dizi kıyı savunmasıyla karşı karşıya kaldı.[48] Müttefikler, Almanlar

46 Roosevelt ve Churchill'den Stalin'e, 19 Nisan 1944, 21 Nisan 1944'te Stalin'in eline ulaşmıştır, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 409'da kopyası bulunmaktadır. Vurgu eklenmiştir.
Üçüncü Protokol'e dair veriler: Jones, *Roads to Russia*, s. 167.

47 Stalin'den Roosevelt ve Churchill'e, 22 Nisan 1944, *a.e.*, s. 410'da kopyası bulunmaktadır. Bu mektupta Stalin, *Overlord* ile eş zamanlı harekât başlatma sözünden son kez bahsetmiştir.

48 İki gün evvel General Mark Clark komutasındaki Amerikan V. Ordusu, düşmanın eline geçen ilk "Mihver" başkenti Roma'ya girmişti. Clark, Çıkarma Günü'nden evvel Roma'yı işgal etmek için emirleri çiğnemişti. Clark aşırı kibirlilikle suçlansa da, Tahran'da

Normandiya'ya işgali püskürtmek için asker ve mühimmat yığmasın diye yürüttüğü dezenformasyon kampanyası ile, çıkarmanın Calais'den yapılacağı haberini yaymış, bu sayede çıkarma Müttefiklerin ilk 24 saatte verdiği 4.414'ü ölü olmak üzere 10.000 personel zayiatından dolayı pahalıya mal olmuş olsa da, neticede çok daha kanlı bir sonuçtan kaçınılmıştı. Hitler, Doğu Cephesi sessiz sakin olduğundan II. SS Panzer Kolordusu'nu Normandiya'ya sevk etti, 1944 Haziran'ının ortalarında, altı zırhlı *SS* tümenini havi takviye kuvvetlerle, Alman zırhlı kuvvetlerinde etkileyici bir artış görüldü. Artık Rusların, Almanların en iyi kuvvetleriyle kendilerinin, en zayıf kuvvetleriyle ise Müttefiklerin mücadele ettiği yakınmasının haklılığı ortadan kalkmış oldu. İngilizlerin VII. Zırhlı Tümeni'nin karargâhını ziyaret eden Kızıl Ordu irtibat subayı, kat ettikleri ilerlemeden memnun kalmadığında, kendisine, bu tümenin 100 kilometre uzunluğunda bir cephede, Almanların altısı panzer olmak üzere on tümenine karşı mücadele verdiği söylendi. Kızıl Ordu, *Bagration*'u ancak *Overlord*'un başlangıcından on yedi gün sonra, 23 Haziran'da başlattı. Alman II. Panzer Tümeni çoktan Fransa'ya doğru yola çıkmış ve Kızıl Ordu bu esnada Normandiya'da ölüm kalım savaşı veren İngiliz, Kanadalı, Amerikalı ve Polonyalı kuvvetlere yardım etmek için en az iki hafta kadar gecikmişti.[49]

Tahran'da verdiği, *Overlord* ile eş zamanlı harekât başlatma sözünü çiğneyen Stalin; Müttefiklerinin de Rusların 1941'den beri yaşadığı gibi, Almanlar karşısında ağır kan kaybedeceğini de garantilemiş oldu. 1944 Ağustos'una gelindiğinde Müttefikler, sadece Normandiya'da 125.847'si Amerikalı, 83.045'i İngiliz, Kanadalı ve Polonyalı, toplamda 200.000'den fazla zayiat vermişti ve bu sayıya akıbeti meçhul ve hayatını kaybeden 16.714 havacı dahil değildi. Hitler'in II. Panzer Kolordusu'nu ,Doğu Cephesi'ndeki Kuzey Ukrayna/ Galiçya'dan Normandiya'ya çekmesi sayesinde Stalin ve generalleri, *Bagration* taarruzunun kapsamını Lvov ve Lublin yönünde, Ukrayna'nın güneyine doğru genişletti. Esasen "Lublin yönünde kuvvetli hücum" olarak özetlenebilecek bu taarruz, Barbarossa'dan önce Kızıl Ordu'nun savaş planlaması ve harp oyununun temel noktalarından biriydi. Çıkarmanın başlaması

Stalin'i memnun etmek için verilen İtalya'daki askerleri, çıkarma araçları ve savaş uçaklarını çekerek elde avuçtaki her şeyi *Overlord*'a ayırma kararını protesto ettiği düşünülebilir.

49 Beevor, *D-Day*, s. 240. Beevor *Second World War* eserinde (s. 571) Roma'yı almaya takıntısı yüzünden Clark'ı "azıcık dengesiz" diyerek alaya almaktadır.

ve Almanların Fransa'yı takviye etmek üzere dağılmasından sonra, Sovyet cephelerinde konuşlanmış *Wehrmacht* kuvvetleri, Barbarossa'nın başlangıcından beri ilk kez yarıdan da azaldı. *Bagration* başladığında, Kızıl Ordu'nun karşısında, temmuz itibarıyla 271 tümenin %46'sını teşkil eden 124 *Wehrmacht* tümeni kalmıştı.[50]

Wehrmacht'ın Sovyetlerle savaşmadığı cephelerinde bulunan 147 tümenden; nispeten daha sessiz İskandinavya'da on dokuz, İtalya ve Balkanlarda ise elli tanesi bulunuyordu; hepsi Müttefiklerin Ren'den geçmesini engellemek üzere Batı Avrupa savunmasında değildi. Temmuz itibarıyla muharebe düzeninin aldığı hal, artık Sovyetlerin mütemadiyen abartarak yakındığı, Kızıl Ordu'nun düşman kuvvetlerinin ekseriyetiyle tek başına çarpışarak Almanları oyaladığı iddiasını desteklemiyordu. Almanların, Çıkarma Günü'ne cevaben, Stalin'in ordularının karşısındaki tümenleri büyük ölçüde çekmesi ve Stalin karşısındakilerin sayısının yarıdan daha aza inmesi, Fransa'da "ikinci cephe" açılmasının (İtalya ya da Balkanları takviye etmenin aksine), Stalin'in bakış açısından, Kızıl Ordu'ya yardım etmenin en iyi yolu olduğunu kanıtlıyordu. Yine de Çıkarma Günü'nden evvel dahi, Atlantik ve Kuzey Denizi, Kuzey Afrika, İtalya ve Balkanlardaki İngiliz ve Amerikan harekâtları ile İngiltere'nin güneyindeki yığılmanın teşkil ettiği kesintisiz tehlike, gün geçtikçe Hitler'in daha fazla personel ve hava gücünü meşgul ediyordu; 1943'ün ilk yarısında bu oran üçte bir iken, İtalya harekâtından sonra %40'a, Çıkarma Günü'nden öncesinde de neredeyse %50'ye yükseldi. Stalin ne kadar ağırdan alındığını düşünürse düşünsün, Normandiya Harekâtı, Müttefiklerinin yıllarca süren dikkatli planlama ve harekâtlarının sonucuydu. Müttefikleri, Stalin'e, doğuda tükenmiş vaziyetteki Alman kuvvetlerinin durumundan istifade etme fırsatını altın tepside sunmuş oldu.[51]

Üçüncü Protokol'ün fazla gelen nimetleri sayesinde Kızıl Ordu hazırdı. *Bagration*'un başlatıldığı 22-23 Haziran 1944 itibarıyla, Stalin'in ordularının merkezi Belarus cephesinde personelde 4, (1.254 milyon Kızıl Ordu mensubu karşısında Almanların 336.573 askerî bulunuyordu), tank ve kundağı motorlu topta 8'den fazla, topta 13 (Ruslarda

50 *A.e.*, s. 522.
Almanların her ay hangi bölgede ne kadar tümeni bulunduğuna dair veriler için bkz., Georg Tessin'in araştırmasının Klages ve Mulholland tarafından yapılan özeti, *a.g.e.*

51 *A.e.*

34.016, Almanlarda 2.589 top vardı) ve uçaklarda 8 kat (4.853 karşısında 602) üstünlüğü mevcuttu. Sovyetlerin, *T-34*'ler sayesinde Ödünç Verme-Kiralama tanklarına lüzum kalmadığıyla böbürlenirken sesi hiç olmadığı kadar gür çıkarken, Sovyet askerî arşivlerinden elde edilen verilerde 1 Temmuz 1944 itibarıyla Kızıl Ordu'nun faal tank stokunun %18'inden fazlasını (8.574 tanktan 1.556'sı); Belarus'taki *Bagration*'un başlatıldığı temel cephelerdeki faal tankların ise neredeyse üçte biri yani %28'den fazlasını, İngiliz ve Amerikan tanklarının teşkil ettiği anlaşılıyordu. (Cephedeki 2.994 tanktan 844'ü Müttefiklerindi ve bunların yarısı Amerikan yapımı, *Sherman* dizel *M-4 A2* idi.) Kamyon ve cip konusunda ise Sovyetler *Wehrmacht* karşısında karşılaştırılamayacak kadar üstündü. Kızıl Ordu dosyalarında *Bagration* başlarken, en az 143.395 adet Amerikan yapımı *Ford*, *Studebaker*, *Dodge*, *Chevrolet* ve "*Willy*" cipin, 1944 Haziran-Temmuz aylarında Alman cephesinde kullanıldığı anlaşılıyor.[52]

Sovyetlerin bazı motorize birliklerinin *Bagration*'un başlangıcından itibaren beş haftada nasıl 480 kilometre kadar ilerleyebildiği, Kızıl Ordu'nun Minsk dahil tüm Belarus'u nasıl silip süpürdüğü ve Berezina ile Nieman nehirlerini nasıl aştığına şaşırmamak gerek. Solda II. Panzer Kolordusu'nun Normandiya'ya gidişi ile Galiçya kanadı boş kalınca, Konev'in I. Ukrayna Cephesi Ordusu, Lvov/Lemberg'i ezip geçebildi; Rokossovski'nin I. Belarus Cephesi Ordusu, Lublin yönünde hızla ilerleyebildi ve Mareşal Vasilevski'nin III. Belarus ve I. Baltık Ordu Grupları, Letonya ve Litvanya'ya girdi. Kızıl Ordu 13 Temmuz'da, Vilno'ya, 16 Temmuz'da Grodno'ya, 21 Temmuz'da Bug Nehri'ne, 1 Ağustos'ta Kaunas'a ulaştı. Ağustos'un ilk günlerinde, Vasikevski'nin ordu grubunun modern motorize birlikleri Riga Körfezi'ne vardı.[53]

Stratejik açıdan Sovyetlerin varlığını garanti altına alan Stalingrad Muharebesi, Doğu Cephesi'nde savaşın yönünü değiştirip *Wehrmacht*'ın savunmaya geçmesine yol açan Kursk kadar önemli olmasa

52 "Spravka k svode o naliçi i tehniçheskom sostoyani avtomaşin Krasnoy Armi po sostoyaniy15 iyula [1944] g.," in TsAMO, fond 41, opis' 11584, del' 175, list' 59.
Tanklar: "Svodka o naliçi tankov po frontam na 1 iyula 1944 goda," in TsAMO, fond 38, opis' 11353, korobka 291, del' 1316, list' 26.
Bagration arifesinde muharebe düzeni ve harekâtla ilgili detaylar için bkz.: Glantz, When Titans Clashed, 265 (Şekil 13-1) ve b.a.

53 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 299-301.

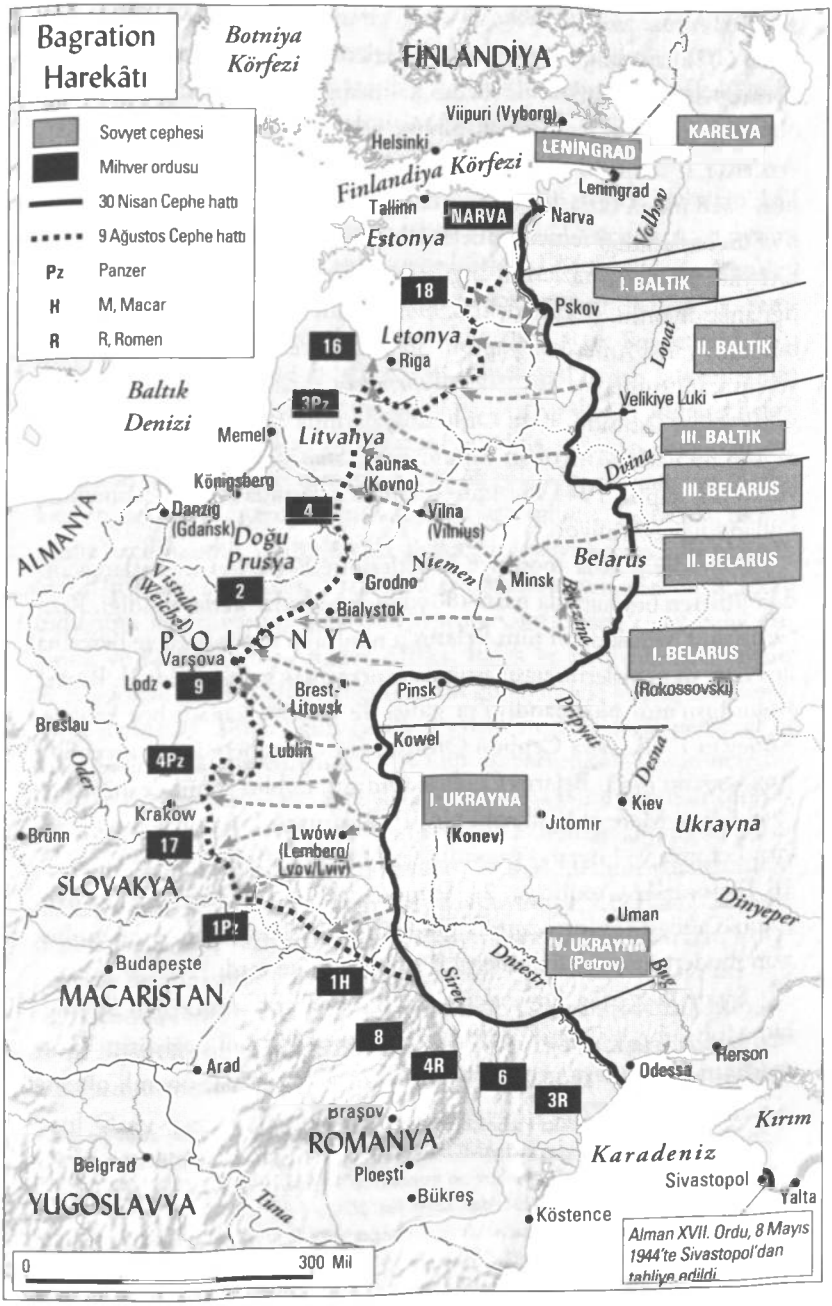
Bagration Harekâtı
Sovyet cephesi
Mihver ordusu
30 Nisan Cephe hattı
9 Ağustos Cephe hattı
Pz Panzer
H M, Macar
R R, Romen
Botniya Körfezi
FİNLANDİYA
Viipuri (Vyborg)
KARELYA
Helsinki
LENİNGRAD
Finlandiya Körfezi
Leningrad
Tallinn
NARVA
Narva
Estonya
Volhov
18
I. BALTIK
Pskov
16
Letonya
Riga
Lovat
II. BALTIK
Baltık Denizi
3Pz
Velikiye Luki
Memel
Litvanya
III. BALTIK
Kaunas (Kovno)
Dvina
Königsberg
III. BELARUS
Danzig (Gdansk)
4
Vilna (Vilnius)
ALMANYA
Doğu Prusya
Niemen
Belarus
II. BELARUS
Vistula (Weichsel)
2
Grodno
Minsk
Berezina
Bialystok
POLONYA
I. BELARUS (Rokossovski)
Varşova
Lodz
9
Brest-Litovsk
Pinsk
Pripyat
Breslau
Kowel
Oder
4Pz
Lublin
Desna
I. UKRAYNA (Konev)
Kiev
Krakow
Jitomir
Ukrayna
Brünn
17
Lwów (Lemberg/ Lvov/Lviv)
SLOVAKYA
Dinyeper
Uman
1Pz
IV. UKRAYNA (Petrov)
Budapeşte
Dniestr
Bug
1H
MACARİSTAN
Siret
8
Herson
4R
6
Odessa
Arad
3R
Braşov
Kırım
ROMANYA
Karadeniz
Belgrad
Ploeşti
Sivastopol
Yalta
YUGOSLAVYA
Tuna
Bükreş
Köstence
Alman XVII. Ordu, 8 Mayıs 1944'te Sivastopol'dan tahliye edildi
0
300 Mil

da, birim zamanda kazanılan toprak ve ulaşılan hedef açısından *Bagration*, Sovyetlerin bu savaşta kazandığı en büyük zaferdi. Hitler'in uzun zamandır beklenen Normandiya çıkarmasıyla mücadele etmek üzere zırhlı araç ve personel kuvvetini Fransa'ya kaydırması ve Ödünç Verme-Kiralama ile gönderilen malzeme yardımı, Sovyetlerin Belarus ve Baltık bölgesinde ilerleyebilmiş olmasının sağlayan en büyük etkenlerdi. Ayrıca *Bagration*'da, Rokossovski ve Konev gibi Kızıl Ordu komutanlarının kabiliyetlerinin giderek arttığı da görülmüştü, zira Stalin'in generalleri hareket harbine dair 1941 ve 1944 arasında Almanlardan aldıkları acı derslerde öğrendiklerini bu taarruzda uygulayabildi. Sovyet zayiatı yine de az değildi; Kızıl Ordu 180.000'i ölü ve kayıp olmak üzere 770.888 askerini, 2.957 tank ve kundağı motorlu topunu, 2.447 topçu silahını ve 822 savaş uçağını kaybetti. Ancak *Wehrmacht*, Doğu Cephesi'nde ilk kez en az Sovyetler kadar ağır zayiat verdi, Kızıl Ordu'nun esir aldığı 200.000 kadar asker dahil 589.000 personelini kaybetti. Böylesi miktarda esir vermesi, Alman moralinin sarsıldığını gösteriyordu. Aynı dönemde Fransa ve İtalya'da verdiği 157.000 zayiatla karşılaştırıldığında sayının çok daha fazla olması, Normandiya çıkarmaları savaş yükünü dengelese de, Kızıl Ordu payına düşen *Wehrmacht* zayiatları, Çıkarma Günü'nden önceki iki yıl boyunca %80-90'dan 1944 Haziran ve Kasım'ı arasında %62'ye kadar düşmüş olmasına rağmen, Almanlara en büyük hasarı verenin hâlâ Sovyetler olduğunu ortaya koyuyordu. Art arda gelen Ödünç Verme-Kiralama yardımı, generallerinin gittikçe daha kabiliyetli olması ve Fransa'da "ikinci" (yahut üçüncü) cephenin açılması bir araya gelince, Doğu Avrupa'da Alman işgaliyle kaybettiği stratejik inisiyatifi geri alması Stalin açısından, Almanlara verdiği hasarın artmasından daha önemliydi.[54]

Çok geçmeden, Kızıl Ordu, *Ford* ve *Firestone* lastiklere sahip Amerikan *Studebaker* ve cipleri ile, alçak tarama yapan *Airacobra*lar rehberliğinde; yüzlerce *Boston* bombardıman uçağı, Polonya ve Doğu Prusya'daki Alman mevkilerine bomba yağdırırken, Polonya'nın merkezine girecekti. Varşova hazırdı. Savaş tam da Stalin'in istediği gibi ilerliyordu.

54 *A.e.*, s. 308 ve *Bagration*'da Sovyetler ile Almanların verdiği zayiatın karşılaştırılması, Glantz, *When Titans Clashed*, s. Şekil O ve Q (Ek).

VI.

TALAN

30

Varşova

LONDRA VE WASHİNGTON'DA, Stalin'in, yakında kendisine tabi olacak Avrupa halklarına dair niyetinden hâlâ şüphe kaldıysa dahi, Kızıl Ordu 1944 Temmuz'unun ikinci yarısında Ödünç Verme-Kiralama ile kendilerine gönderilen kamyonet ve kauçuk lastiklerini kullanarak, bir zamanlar işgal altında olan (ve yakında yeniden işgale uğrayacak) Polonya'ya girerken, tüm kuşkuları giderilmiş olmalıydı.

Aslında Stalin'in Polonyalılar hakkındaki niyetini, Kızıl Ordu Varşova eteklerine ulaşmadan evvel anlamaları gerekiyordu. *Vojd*, Japonya'yla Tarafsızlık Paktı'nda olduğu gibi, Polonya meselesinde de kararlıydı. Roosevelt, 1944 Şubat'ında yazdığı düşüncelerini açığa vuran mektupta, *Vojd*'a, savaştan sonra teklif ettiği Polonya sınırlarını kabul etmeye hazır olduğunu ve "Sovyetler için, sürgündeki Polonya hükümetinin şu anki hâliyle masaya oturmasının imkânsızlığını" anladığını dile getirdi. Başkan'ın karşılık olarak Stalin'den tek istediği, kendi adamlarından (komünistlerden) birkaç isim sürgün hükümetine katılırsa, hükümetle iş birliği ihtimalini göz önünde bulundurmasıydı. Bu şekilde, "başka bir ülkenin baskısı veya tahakkümü" izlenimi vermekten kaçınılarak, Polonya kökenli Amerikalıların sükunetini muhafaza etmiş olacaklardı. Roosevelt, "Sovyet hükümeti bu fikri dikkate alırsa, [Tahran'da] başarıyla tesis edilen iş birliği kuvvetlenecek, aynı zamanda Kızıl Ordu Polonya'ya girerken, Polonyalı gerillaların askerlerinize karşı değil onların yanında savaşacağını garantiye almada faydası olacağını" ileri sürdü. Stalin, 16 Şubat'ta verdiği yanıtta, Polonya sınırlarının tartışmaya açık olmadığını söyledi. Polonya'nın sürgün hükümeti meselesinde ise, *Vojd*, "Hiçbir demokratik [komünistleri kastediyor] unsurun bulunmadığı,

faşist yanlısı, emperyalist bir hükümetle samimi ilişki" kurma ihtimalini dahi göz önünde bulundurmayacaktı. Londra'daki sürgün hükümetinin silahlı kuvvetleri olarak tanınan, Polonya Halk Ordusu'na bağlı "gerillalarla" iş birliğine dair de hiçbir şeyi taahhüt etmiyordu.[1]

Stalin taahhüdünü yerine getirdi; hiçbir şey yapmadı. 24 Temmuz 1944'te Kızıl Ordu Lublin'i işgal ettikten sonra *Vojd*, lafı uzatmadan Roosevelt'e, Lublin'de "Polonya Halk Kurtuluş Komitesi" isminde bir kukla hükümet kuracağını ve ne Kızıl Ordu'nun ne de Lublin Halk Komitesi'nin, sürgündeki Polonya hükümetiyle de "herhangi bir nüfuzu olmayan köylüler" şeklinde küçümsediği ve "Polonya hükümeti namına çalışan sözde yeraltı örgütleri" olarak adlandırdığı gruplarla da irtibata geçmeyeceğini açık açık söyledi. Stalin, Katyn meselesi patlak verdikten sonra, 1943 baharında Polonya'daki kukla hükümetini toplamaya başlamış ve hükümetine ironik bir biçimde "Polonyalı Vatanseverler Birliği" adını vermişti. Başınaysa savaşı Moskova'da geçirmiş sadık komünist Boleslaw Bierut'u geçirdi. Stalin'in, Bierut'un komitesini atamak için ihtiyacı olan tek şey, Polonya topraklarının ilhak etmeyi planlamadığı bölgesinde bir köprübaşıydı o kadar. (Galiçya'da bulunan Lvov/Lemberg'i, 1939-1941 arasında Sovyet bölgesine dahil olduğundan seçemezdi.) Orta Çağ'a kadar dayanan, zengin tarihi olan Lublin, 1939'dan 1944'e dek Alman işgali altında dehşet dolu beş yıl geçirdi. Şehrin nüfusunun %40'ı Yahudi olduğundan, *Holokost*'ta korkunç kayıplar verdi. 26.000 kadar Yahudi vatandaşın çoğu, 1942'de Belzec ve Majdanek'teki ölüm kamplarına gönderildiğinden şehir boş ve işgale açık kaldı. Lublin eteklerindeki Majdanek, Kızıl Ordu'nun ele geçirdiği ilk Nazi ölüm kampıydı. Majdanek, Treblinka ve Auschwitz'den çok daha küçük çaplı olsa da, ele geçirilmesi Ruslar için büyük bir propaganda zaferiydi ve 1940-1941 yıllarında Kızıl Ordu'nun harp oyunlarında en büyük hedeflerden biri olan Lublin'in Nazilerden kurtarılmasını daha da itibarlı kılmıştı. Bu yüzden Lublin, Stalin'in amacına tamamen uygundu.[2]

1 Roosevelt'ten Stalin'e, 7 Şubat 1944 (11 Şubat'ta ulaşmıştır); Stalin'den Roosevelt'e, 16 Şubat 2944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 367, list' 83-85.

2 Stalin'den Roosevelt'e, 24 Temmuz 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 368, list' 131-132.
Stalin'in 1943 baharında Polonya'da kukla hükümeti faaliyete geçirmesi: Davies, *Rising '44*, s. 152-153.

Vojd, 12 Temmuz 1944'te Rokossovski'nin Ukrayna Cephesi Ordusu; Bug Nehri'ni geçtikten sonra, Kızıl Ordu'nun Polonya'yı kıskaca alan kuvvetlerin komutanlarına, hususi bir emir gönderdi. Bu emir, yaşanacakların alametiydi. Emir, "Litvanya, Belarus ve Ukrayna topraklarındaki Sovyet birlikleri..." diye başlıyor ve şöyle devam ediyordu:

> "...Polonya'nın sürgün hükümetinin kontrolünde olan, Polonyalı askerlerden oluşan kıtalarla karşılaşmıştır. Bu müfrezeler, şüphe çeken davranışlarda bulunmuş ve her yerde Kızıl Ordu'nun menfaatlerine aykırı davranmıştır. Bu cihetle, kendileriyle irtibata geçmek yasaklanmıştır. Adı geçen kuvvetlerle karşılaşıldığında, hemen silahsızlandırılmalı ve soruşturulmak üzere, hususi olarak belirlenen toplama noktalarına sevk edilmelidir."

Stalin ve Beria, General Zygmunt Berling komutasındaki Polonyalılardan oluşan kendi işgal kuvvetlerini (Birinci Polonya Ordusu, sonradan verilen ismiyle "Halk Ordusu") eğitmeye başladı; Polonya topraklarında kendilerininkine rakip olacak milis ya da ordu kuvveti istemiyorlardı. İran üzerinden SSCB'yi terk etmesine müsaade edilen ve sonrasında Monte Cassino, İtalya'da, İngiliz ve Amerikalılarla beraber kahramanca çarpışan General Anders'in Polonya Ordusu'nun aksine, Berling'in 1944 yazı itibarıyla 104.000 personellik ordusu tamamen Sovyetleşmişti; Sovyet komutanlarınca eğitilmiş ve Kızıl Ordu siyasi komiserlerinin denetimine maruz kalmıştı. Beria, sadakatinden emin olmak için Berling'i, Katyn'deki toplu mezarları bizzat ziyaret edip, kamuoyu önünde Sovyetlerin, 1940'ta katledilen 15.000 Polonyalı subayın (ve 8.000 civarı Polonyalı sivil vatandaşın) NKVD'nin değil, Nazilerin toplu katliamının kurbanı olduğu yalanını desteklemeye zorladı.[3]

Kızıl Ordu, 1944 Temmuz'unda Polonya'ya paldır küldür girdiğinde, Stalin'in kukla rejimi hâlihazırda kurulmuştu. Bierut ve Berling'in yönetimi devralması için ise yalnızca Almanların mağlup edilmesi değil, içerideki rakiplerin de ortadan kaldırılması gerekiyordu. 1939-1940 kışında Gestapo ve NKVD'den kaçmayı başaran az sayıda Polonyalı subay,

3 *A.e.*, s. 134, 151'de alıntılanmıştır.
Sovyetlerin Berling'in ordusunu eğitmesi: bkz., "Zapiska sotrudnika apparatata TsK VKP (b)," çok gizli, 23 Şubat 1944, (Ed.) Volokitina, v.d., *Sovetki factor v vostoçnoe evrope 1944-1953*, belge no. 2, s. 49-50.

Mihailović'in Yugoslavya'da Sırp subayları örgütlemesi gibi Polonya ordusunu yeraltına çekmişti. 1942'de Silahlı Mücadele Birliği (*Zwiazek Walki Zbrojnej*) olarak kurulup sonradan Halk Ordusu (*Armia Krajowa ya da AK*) adı verilen direniş örgütü, Mihailović'in durumunda olduğu gibi emirlerini ülkesinin sürgündeki hükümetinden alıyordu. Halk Ordusu, ülkelerini (Barbarossa'ya kadar) en az Almanlar kadar vahşice işgal etmiş olan Sovyetlere kesinlikle düşman olsa da; Stalin'in, Halk Ordusu'nu ve onun emrinde olduğu Londra'daki sürgün hükümetini "faşist" olmakla suçlaması gülünç bir iftiraydı. Halk Ordusu'nun sık sık Almanların müstahkem mevkilerine saldırmasının yanında, liderleri de *Holokost*'u uluslararası kamuoyuna anlatmada son derece mühim rol oynamıştı. Halk Ordusu kuryelerinden Jan Kozielewski (namı diğer "*Karski*"), 1942 yazında Varşova Gettosu'nu ziyaret etmiş ve Almanların (Çelmno ve Treblinka'dakiler dahil) ölüm kamplarına dair ilk orijinal raporlardan birini, Londra'daki sürgün hükümeti Başbakanı General Sikorski aracılığı ile tüm dünyaya yaymıştı. Sikorski, vatandaşlarına, "Katledilenlere her türlü desteği ve korumayı sağlaması" ricasında bulunmuştu ve Halk Ordusu harekete geçmiş; Yahudileri, Nazilere teslim eden Polonyalı işbirlikçileri vurma emri yayınlamış ve binlerce Yahudi vatandaşı koruma altına almıştı. Çarpıcı bir cesaret örneğiydi. Halk Ordusu, Yahudileri işgalciye satan Polonyalılara ölüm cezası uygulama kararı almış, Alman işgal yetkilileri ise daha da gaddar olduklarını kanıtlayan karşı emirler yayınlamış; 22 Ağustos'ta gettolardaki Yahudi vatandaşların kaçmasına yardım eden, 28 Ağustos'ta da "Yahudilere kalacak veya saklanacak bir yer veya yemek veren" Polonyalıların idam cezasına çarptırılacağını duyurmuştu.[4]

4 ""Bekanntmachung zur Durchführung der vom SS. und Polizeiführer im Distrikt Krakau angeordneten Judenaussiedlung...", 22 Ağustos 1942; "Polizeiverordnung über die Bildung von Judenwohnbezirken in den Distrikten Warschau und Lublin," 28 Ağustos 1942, Bogdan Musial, *Kto Dopomize Zydowi* (2019), s. 290-291, 299-303'de kopyaları bulunmaktadır. Musial, Yahudilere yardım eden veya saklayanların idamına yönelik bu emirlerin Polonya'ya özgün olduğunu; işgal altındaki diğer ülkelerde böyle kararlar alınmadığını, bunun da Almanların Polonyalıları Yahudilere *haddinden fazla* yardım ettikleri için cezalandırdığı çıkarımında bulunmuştu. Etkileri, özellikle de 1942 Ekim'inde, halkın geri kalanını iş birliğine zorlamak için "Yahudi olmayan" ailelerin topluca, çoluk çocuk katledilmesinden sonra feci olmuştu. Yahudilere yardım ve yataklık yapan 700 Polonyalı aile idam edilmişti.
Karski'ye ve Halk Ordusu ile Yahudi Gettosunun liderleri arasında iş birliğinin tesisine, Halk Ordusu'nun Yahudilerle silah paylaşımı ve Getto Ayaklanması'ndaki (kısmi) katılımına dair, bkz., Joshua Zimmerman, *Polish Underground and the Jews 1939-1945*, s. 170-172, 196-198, 219-227.
Halk Ordusu'nun kökenlerine dair ayrıca bkz., Davies, *Rising '44*, s. 171 ve b.a.

Sovyetlerin sonradan, Halk Ordusu'nun Almanlarla "iş birliği" yaparak 1943 Nisan'ındaki Varşova Gettosu Ayaklanması'nı bastırmalarına yardım ettiği iftirasında bulunmasına rağmen gerçekte Halk Ordusu, Yahudi Askerî Birliği ve Yahudi Mücadele Örgütü dahil gettoyu kurtarmaya çabalayan gruplara el altından silah temin etmişti. Varşova Gettosu Ayaklanması'nı desteklemek için, yedi silahlı harekât düzenlemiş ve bu uğurda kendilerinden kayıp vermişti. Halk Ordusu ağırlıklı olarak Yahudilerden meydana gelen bir örgüt olmasa da, kendilerini Polonyalı vatansever addeden Yahudi kökenli binlerce savaşçı üyesi bulunuyordu.[5]

Halk Ordusu'nun verdiği mücadelenin gayesi, Mihailović ve Çetniklerin Yugoslavya'da ya da Çan Kay Şek'in Kuomintang'ının Çin'de başarmaya çalıştığı hedefle aynıydı; üç grup da ülkesini yabancı işgalcilerden kurtarmak ve ulusal hâkimiyeti tesis etmek istiyordu. Halk Ordusu, 25.000'i Varşova'da olmak üzere Polonya'da, tamamı Londra merkezli, temmuzda Sikorski'nin uçak kazasında hayatını kaybetmesiyle Stanislaw Mikolajczyk'in yönetimine geçen sürgün hükümetine sadık, 1944 yazı itibarıyla toplamda 400.000 kişi toplayarak, Stalin'in Polonya'da Sovyet uydusu bir devlet kurma amacına tehdit oluşturmuştu. Varşova'daki Halk Ordusu komutanı General Tadeusz "Bór" Komorowski, Londra'da meskûn Mikolajczyk'in de olduğu gibi, Ruslara güvenmiyor ve bu sebeple Kızıl Ordu müdahil olup Polonya'nın durumuna karar vermeden evvel, kendi ülkesinin geleceğini şekillendirme fırsatını kaçırmak istemiyordu. Ayrıca Halk Ordusu, Kızıl Ordu Varşova'ya girmeden evvel ya da girer girmez silahına *sarılmasaydı*, Stalincilerin kendilerini Almanlarla iş birliği yapmakla suçlayan kara propagandasının ekmeğine yağ sürmüş olurdu. Varşova'da bulunan, Bierut'un Lublin komitesinin emrindeki 400 kadar Polonyalı komünist, Halk Ordusu'nun yanında solda sıfır kalacak olsalar da, kızıl bayrağı göndere çekip Kızıl Ordu'yu bağrına basabilir ve Halk Ordusu'nun çabalarına zarar verebilirdi. Temmuzun son haftasına gelindiğinde Rokossovski'nin II. Muhafız Tank Ordusu'nun ileri kolu, Varşova'nın Vistula'nın doğu tarafında bulunan bir ilçesi olan Praga'ya yaklaşıyor, patlayan silahların sesi şehirde duyuluyordu. *Stavka*, 27 Temmuz'da Rokossovksiy'ye, 5-8 Ağustos itibarıyla sağ kanadıyla Praga'yı işgal etmesi ve sol kanadındaki kuvvetlerin de Vistula'yı geçerek güney istikametinde ilerlemesi talimatlarını verdi.

5 Snyder, *Bloodlands*, s. 291-292.

Kızıllar Varşova'yı kuşatmak üzereydi; Almanlar da şehri Ruslara karşı müdafaa etmek için ortalığı yakıp yıkarak cehenneme çevirmeye hazırdı. Kanlı bir hesaplaşma için sahne kurulmuştu.[6]

Varşova Ayaklanması, en başından itibaren ihtilaflı olduğundan olay örgüsündeki tam tarihleri bilmek önemli. Bór-Komorowski, 21 Temmuz'da Mikolajczyk'e, Halk Ordusu'nun 25 Temmuz'da "alarm durumuna" geçildiğini ilan edeceğini bildirdi. Moskova Radyosu 22 Temmuz'da, "Halk Kurtuluş Komitesi'nin" kurulduğunu ve komitenin Polonya'daki tek hâkim otorite olduğunu duyurdu. Bierut'un kukla hükümeti, Moskova'dan yola çıkmıştı ve hâlâ yoldaydı; 1 Ağustos'a kadar resmen kurulamadı. Ama buna rağmen Halk Ordusu ve Londra'daki sürgün hükümetine darbe indirilmişti. Halk Ordusu'nun alarma geçtiği 25 Temmuz'da Mikolajczyk, Londra'dan belirli bir tarihten bahsetmese de Halk Ordusu'na Varşova'da silahları kuşanma yetkisi verdi. Mikolajczyk, Churchill Stalin'in iznini aldıktan sonra 26 Temmuz'da, Londra'dan ayrıldı; Polonya'nın siyasi geleceğini tartışmak ve Sovyetlerden Halk Ordusu'nun Varşova'da düzenleyeceği ayaklanmaya destek istemek üzere Moskova'ya doğru yola çıktı. İşgal altındaki Varşova'nın Alman valisi 27 Temmuz'da, 100.000 Polonyalı erkeğin zorunlu işçi olarak çalışmak üzere ertesi gün hazır bulunmasını emretti. 20 Temmuz'da Moskova'dan Lehçe yayın yapan iki radyo kanalı, Varşova'daki Polonyalılara, işgalcilere karşı "aktif mücadele" ve "Almanlarla çarpışma" çağrısında bulundu. Aynı günün ilerleyen saatlerinde, General Berling'in Sovyet yanlısı Polonyalılardan oluşan kuvveti, Varşova şöyle dursun Lublin'e bile varamamışken, ismi "Halkın Ordusu" olarak değiştirildi. 30 Temmuz'da Varşova'nın dört bir yanına, komünistlerin Londra'daki sürgün hükümetini "gaspçı" olarak kınayan posterleri asıldı. Mikolajczyk 31 Temmuz'da Moskova'da görüştüğü Molotov'a durumu iletti: "Polonya hükümeti Varşova'da genel bir ayaklanma düşünüyor ve Sovyet hükümetinden, Varşova yakınlarındaki havaalanlarını bombalamasını rica ediyor." Aynı gün öğlen saatlerinde Varşova'da, Halk Ordusu 1 Ağustos günü 17.00'da silahlı ayaklanma başlatılması emrini verdi.[7]

6 I. Belarus Cephesi Ordusu Komutanı Rokossovski'ye, "220162 No.lu *Stavka* Kararnamesi" 27 Temmuz 1944, (Ed.) A. N. Artisov, v.d., *Varşovskoe vosstaniye iyul'-noyabr' 1944*, belge no. 34, s. 94-95'te kopyası bulunmaktadır.
Harekâta dair ayrıntılar için: Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 329.

7 Sovyetlerin ve Polonya'nın belge koleksiyonlarından yeni delilleri bir araya getiren çağdaş anlatılar için bkz., *a.e.*, s. 329-331; Snyder, *Bloodlands*, s. 300 ve b.a; Zimmerman,

Bugün olay akışına dair bu kadar malumat bulunuyor. Mikolajczyk'i, Bór-Komorowski'yi ve Polonya'da artık muazzez olarak anılan 1 Ağustos günü saat 17.00'de silahlara davranmalarını emrettiği Polonyalıları harekete geçiren neydi, ona dair hâlâ bilinmeyen çok şey var. Polonyalı liderler, 29 Temmuz'da Moskova'da yapılan radyo yayınlarından, Halk Ordusu Almanlara karşı ayaklanırsa Stalin'in Kızıl Ordu'yu yardıma göndereceği fikrine mi kapılmıştı? Mikolajczyk, Moskova'da yardım talebinde bulunmuştu ama Molotov'un verdiği soğuk tepkiden dolayı pek umut bağlamamıştı. Bór-Komorowski ve Mikolajczyk, Stalin'in Katyn'de işlediği cürümden haberdardı. Bór-Komorowski'nin, Sovyetlerin Bierut başkanlığındaki kukla hükümeti ilanını ve Berling'in "Halkın Ordusu" girişimini, Halk Ordusu ile bağlı bulunduğu Londra'daki sürgün hükümetini ekarte etmeye yönelik eylemler olarak algılamış ve gecikmeden harekete geçmek istemiş olması, nispeten daha mantıklı. Nazilerin Varşova'yı işgali neredeyse beş yıl sürmüştü ve Varşovalıların çoğunun canına tak etmişti. Vatansever Polonyalıların, Rusların gelip *Wehrmacht*, *SS* ve *Gestapo*'yla kıran kırana mücadele vererek şehri "kurtarmasını" bekleyecek hali yoktu. Bu açıdan bakıldığında, Halk Ordusu'nun önceki tutumunun aksine 1 Ağustos 1944'te harekete geçme kararı alması gayet normal.[8]

İleride taraflar karşılıklı ithamlarda bulunacak olsa da, ayaklanmanın ilk saatleri ve günlerinde Varşova'da coşkulu bir atmosfer hâkimdi. Polonyalılar, Müttefiklere Finlandiya'da ve İngiltere semalarında, İtalya ve Normandiya'da yardımda bulunduktan sonra, nihayetinde tekrar kendi vatanları için savaşıyordu. Ayaklanmaya Halk Ordusu önayak olsa da, ilk gün birkaç saat içerisinde "Milli Silahlı Kuvvetler" adındaki aşırı sağcı milislerden tutun da, Berling'in yeni "Halkın Ordusu" grubunu oluşturan, sayısı bine varmayan bölgenin yerlisi komüniste kadar, Varşova'da ne kadar örgütlü direniş grubu varsa katıldı. 1943 Varşova Getto Ayaklanması'ndan sağ kurtulan Yahudiler de, saklandıkları yerden çıktı ve bazıları Halk Ordusu, bazıları da Halkın Ordusu safında

Polish Underground and the Jews. 1939-1945, s. 382-385 ve b.a.
Mikolajczyk'ten Molotov'a, 30 Temmuz: Pechatnov & Reynolds, *Kremlin Letters*, s. 452'de alıntılanmıştır.
30 Temmuz'da asılan posterler: Davies, *Rising '44*, s. 227.

8 Ayaklanma öncesinde Halk Ordusu ve Varşova'da mücadele ruhunun hâkim olmasına dair özellikle bkz., Davies, *Rising '44*, s. 226-233 ve b.a.

mücadeleye katıldı. Yahudi gönüllülerden biri, yaşananları şöyle aktarıyordu: "Polonyalılar, can düşmanımıza karşı silahları kuşanmıştı. Almanların kurbanı ve Polonyalıların hemşerisi olarak onlara yardım etmekle yükümlüydük." Timothy Snyder, büyük başarı kaydeden çalışması *Bloodlands* eserinde, "1944 Ağustos Varşova Ayaklanması'nda, 1943 Nisan'ındaki Varşova Getto Ayaklanmasından çok daha fazla sayıda Yahudi çarpışmaya katıldı." iddiasında bulunuyor. Halk Ordusu'nun başlangıçta elde ettiği başarıların arasında, 5 Ağustos'ta Yahudi Gettosu'nun kontrolünü 90 küsur *SS* subayının elinden almak ve tutuklu 348 Yahudiyi kurtarmak bulunuyordu.[9]

Ne yazık ki bu, Varşova'nın geri kalan sakinleri için münferit bir zaferdi. Halk Ordusu'nun hazırlıklarından haberdar Alman işgal kuvvetleri, şehirdeki kilit noktaların çoğunu elinde tutmayı başaracaktı. Halk Ordusu'nda moral had safhadaydı ve bazı birliklerin elinde otomatik silah dahi vardı; isyancıların ise ne topu ne de kayda değer sayıda tüfeği bulunuyordu. Kızıl Ordu, Almanları Praga'da veya şehrin güneyinde oyalayabilse ya da Sovyet veya İngiliz, Amerikalı pilotlar Varşova'ya havadan silah ve ikmal bırakabilseydi, ayaklanma başarıyla sonuçlanabilirdi. Ancak ilk günlerde dışarıdan herhangi bir destek geleceğine dair neredeyse hiç emare bulunmuyordu. Churchill, 4 Ağustos'ta tehlikeli bir göreve onay verdi; pilotlar İtalya'dan havalanıp Alpler üzerinden altmış ton teçhizat ve mühimmatı, "Varşova'nın güneybatı kısmına" bırakacaktı. Ancak hem pilotları Rus uçaksavarlarının hedefi olmayacakları konusunda temin etme hem de ihtiyaç hâlinde Kızıl Ordu'nun yakınlardaki havaalanlarını kullanma konusunda Sovyetlerin desteği gerekiyordu. Stalin, Churchill'e serinkanlı bir tavırla karşılık verdi: "Polonyalılardan duyduğunuz ziyadesiyle abartı ve bize güven vermiyor." Yakıt ikmali için Kızıl Ordu'nun Varşova yakınlarındaki havaalanlarını kullanmasına müsaade edilmeyen; çoğunluğunu, tahmin edilebileceği gibi Polonyalı gönüllülerin oluşturduğu yürekli Kraliyet Hava Kuvvetleri pilotları, yalnız Almanların uçaksavarlarıyla değil, İtalya'ya dönemeden yakıtları bittiği takdirde, düşman topraklarına iniş yapmak zorunda kalma ihtimali ile de karşı karşıyaydı. Ağustos sonu itibarıyla görevlendirilen ilk beş uçağın yalnız birinin mürettebatı sağ kurtuldu. Toplamda Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin 31 uçağı, bu riskli

9 Snyder, *Bloodlands*, s. 302.

İtalya-Varşova rotasında düştü. Görevlere nezaret eden İngiliz Hava Mareşali, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Varşova'ya nakledilen her ton savaş malzemesi başına bir bombardıman uçağının mürettebatını kaybettiği tahmininde bulunuyordu. Stalin yardımdan imtina ettiği için hayatını kaybeden pilotların çoğu Polonyalıydı.[10]

Vistula'nın doğu kıyısındaki durum ise hiç hayra alamet değildi. Ayaklanmanın başlamasından on iki saat önce, 1 Ağustos günü Moskova saatiyle sabah dördü on geçe, Rokossovski'ye, Praga'ya taarruzunu durdurma, "savunma vaziyeti alma" ve gelişmeleri bekleme emri verildi. Bu emrin bahanesi de Walter Model'ın kuzeydoğuda meskûn Merkez Ordular Grubu'ndan dört panzer tümeninin karşı taarruz başlatmış olmasıydı. Rokossovski, *Stavka*'da bulunan Jukov'a danıştıktan sonra Stalin'e, ordusunun ancak 25 Ağustos'ta Varşova taarruzuna devam etmeye hazır olacağını bildirdi. Bu uzun soluklu aranın sebebi, Model'ın zırhlı birliklerle gerçekleştirdiği karşı taarruzundan dolayı Rokossovski'nin kanatlardaki kuvvetleri için endişe etmesi olabilirdi. Bir diğer ihtimal de, Molotov ile Stalin'in düşünüp taşınarak, Varşova'daki Polonyalı vatanseverlere yardım etmektense onları kendi başlarının çaresine bırakarak ölüme mahkûm etmeyi tercih etmiş olmasıydı. Hem *Stavka*'nın stratejik açıdan ihtiyatlı olması hem de Stalin'in kurnaz gaddarlığı, Rokossovski'nin hücumunu erteleme kararında rol oynadı; sahada Halk Ordusu ve yakınlardaki Kızıl Ordu arasında sahici bir iş birliği ihtimalini, en az dört haftalığına ortadan kaldırdı.[11]

Varşova'ya takviye kuvvet göndermek ve Polonyalılara 1939 ya da 1943'te gördüklerinden daha ağır gaddarlıkla muamele etmek için, Almanlara dört haftalık bir süre yeter de artardı. Ayaklanmayı bastırmak üzere düzenlenen harekâtların üstüne, bir de yabancı *SS* birlikleri vahşetin büyüklüğünü arttıracaktı. Halk Ordusu'nun savunma için duvar

10 Churchill'den Stalin'e, 4 Ağustos 1944; Stalin'den Churchill'e, 5 Ağustos 1944, (Ed.) Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 452-454'te kopyaları bulunmaktadır. KHK'nin zayiatına dair tahminler: Davies, *Rising '44*, s. 380-381.

11 "Prikaz Komandovaniya 2-i tankovoy armiei o perehode Armi k oborone," 1 Ağustos 1944, 04:10, "Dokladnaya zapiska zamestitelya verhovnogo glavnokomanduyuşçego krasnoy armiei G. K. Jukova i komanduyuşçego voiskami 1-go belorusskogo fronta K. K. Rokossovskogo I. V. Stalinu o plane provedeniya varshavskoy operatsiy," 8 Ağustos 1944, (Ed.) A. N. Artisov, v.d., *Varşovskoe vosstaniye iyul'-noyabr' 1944*, belge no. 49, 82, s. 102, 138.
Harekâtların bağlamı hakkında bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 330-331.

oluşturduğu, en batıdaki Wola ve Ochota'da yaşanan Alman mezalimi, dehşet verici boyutlara ulaşacaktı. Ayaklanmanın bastırılmasına bizzat nezaret etmek için Varşova'ya gelen Heinrich Himmler, *SS* komutanlarına, mukavemet eden tüm Polonyalıları, onlara destek veren tüm kadın ve çocukları vurmaları ile isyancıları barındıran tüm binaları yakmalarını emretti. 9 Ağustos'a dek sadece Wola ve Ochota'da yaklaşık 40.000 Polonyalı idam edilmişti. 13 Ağustos'ta Himmler'in üstü, *SS* Generali Erich von dem Bach, Polonyalılara karşı şiddetli baskı uygulamaktansa enikonu bir askerî harekâta girişmeyi yeğleyerek ve bunun yanında Alman karşıtı propaganda yapan Halk Ordusu'nun ekmeğine yağ süren, sivil halka karşı işlenen zulmü hafifleterek, Himmler'in talimatlarını geçersiz kıldığında, Polonyalılar üzerindeki baskı biraz da olsa azaldı. Yine de yaşananların yanında gösterdikleri merhamet, dişe dokunur cinsten değildi, aksine topçu silahları ve *Luftwaffe*'nin pike bombardıman uçaklarının kullanımının yolunu açıyordu; ağustosun ikinci yarısına gelindiğinde çoktan Varşova'nın tarihi semtine sepken gibi bomba yağmaya başlamıştı. Rokossovski, 26 Ağustos'ta taarruzuna kaldığı yerden devam edene dek Polonyalıların Varşova'da verdiği zayiat, 30.000'i tarihi bölgede olmak üzere 100.000 civarındaydı.[12]

Churchill, yaşananlara anlam veremiyordu. Kızıl Ordu, Vistula'nın tam karşı yakasında konuşlanmışken Stalin, Varşova'daki bu cesur vatanseverlere yardımı dokunacak *hiçbir şey* yapamaz mıydı? Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Varşova yakınlarındaki Kızıl Ordu havaalanlarına iniş yapmasına müsaade etmiyorsa, Sovyet pilotları 160 kilometre kadar mesafesi bulunan Rus hava üslerinden kalkarak Halk Ordusu'nun vatanseverlerine yardım götüremez miydi? Moskova'daki İngiliz Büyükelçiliği görevini Stanford Cripps'ten devralan Sör Archibald Clark Kerr; 13 Ağustos'ta, Churchill'in, Varşova'daki Halk Ordusu komutanının Mikolajczyk'e Londra aracılığı ile gönderilen yardım ricasını içeren telgrafını Stalin'e iletti. Halk Ordusu kumandanı mesajında, durumun vahametini şöyle dile getiriyordu:

> "Başkentte bulunan asker ve halk gözlerini göğe çevirmiş, Müttefiklerden yardım bekliyor. Dumanların ardından gördükleri tek şey ise

12 Ayrıntılar ve zayiat miktarına dair bkz., Davies, *Rising '44*, s. 323-330; Snyder, *Bloodlands*, s. 302-305.

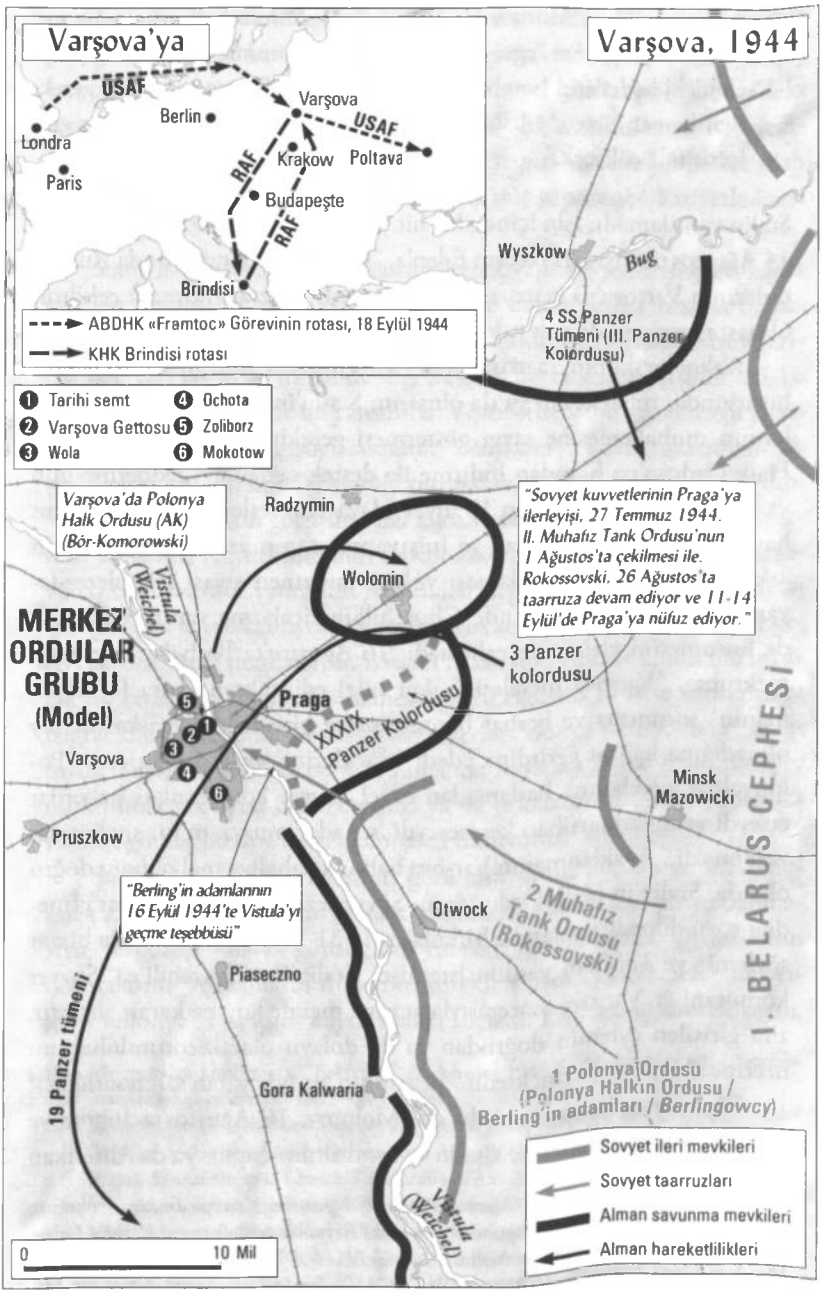
Varşova'ya
USAF
Berlin
Varşova
USAF
Londra
Paris
RAF
Krakow
Poltava
Budapeşte
RAF
Brindisi
ABDHK «Framtoc» Görevinin rotası, 18 Eylül 1944
KHK Brindisi rotası
Varşova, 1944
Wyszkow
Bug
4 SS Panzer Tümeni (III. Panzer Kolordusu)
1 Tarihi semt
2 Varşova Gettosu
3 Wola
4 Ochota
5 Zoliborz
6 Mokotow
Varşova'da Polonya Halk Ordusu (AK) (Bór-Komorowski)
Radzymin
"Sovyet kuvvetlerinin Praga'ya ilerleyişi, 27 Temmuz 1944. II. Muhafız Tank Ordusu'nun 1 Ağustos'ta çekilmesi ile. Rokossovski, 26 Ağustos'ta taarruza devam ediyor ve 11-14 Eylül'de Praga'ya nüfuz ediyor."
Wolomin
Vistula (Weichel)
MERKEZ ORDULAR GRUBU (Model)
3 Panzer kolordusu
Praga
XXXIX. Panzer Kolordusu
Varşova
Minsk Mazowicki
I. BELARUS CEPHESİ
Pruszkow
"Berling'in adamlarının 16 Eylül 1944'te Vistula'yı geçme teşebbüsü"
Otwock
2 Muhafız Tank Ordusu (Rokossovski)
Piaseczno
19 Panzer tümeni
Gora Kalwaria
1 Polonya Ordusu (Polonya Halkın Ordusu / Berling'in adamları / Berlingowcy)
Vistula (Weichel)
Sovyet ileri mevkileri
Sovyet taarruzları
Alman savunma mevkileri
Alman hareketlilikleri
0
10 Mil

Alman uçakları. Moskova'da Varşova'ya yardımın bahsini açtınız mı? Tekrar söylüyorum, eğer acilen silah ve mühimmat yardımı, düşman elindeki hedeflerin bombardımanı, havadan çıkarma yapılması gerektiği, hemen, üzerine basa basa yinelenmezse, direnişimiz birkaç gün içerisinde çökecek."

Stalin yanıtlamadı. İşin içinde bir bit yeniği olduğunu sezen Churchill, 14 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı Eden'a, "Örgüt ayaklandığı anda Rus ordularının Varşova'ya taarruzu kesmiş ve araya mesafe koyarak çekilmiş olması gerçekten de çok tuhaf." dedi.[13]

Rokossovski'nin taarruzunun, 1 Ağustos'ta durdurulması kararı hususunda, tuhaf olsun ya da olmasın, Stalin'in en azından komutanlarının muhakemesine saygı göstermesi gerekirdi. Ancak Sovyetlerin Halk Ordusu'na havadan indirme ile destek sağlamayı reddetmesinin ya da İtalya'dan havalanan Kraliyet Hava Kuvvetleri uçaklarının Rus hava üslerinde yakıt ikmali ve iniş yapmasına müsaade etmemesinin askerî açıdan hiçbir açıklaması yoktu; tamamen siyasi sebeplere dayanıyordu. *Vojd*, nihayetinde Churchill'in ricalarına yanıt verdiğinde de husumetini gizlemeye çalışmadı. 16 Ağustos'ta Başbakan'a yazdığı mektupta, "Varşova meselesine dair bilgi edindikten sonra [ayaklanmanın] sorumsuz ve berbat bir sergüzeşte girişmekten başka bir şey olmadığına kanaat getirdim." dedi ve sözlerine şöyle devam etti: "Polonyalılar ayaklanma başlamadan evvel Sovyet komutanları haberdar etseydi ve onlarla irtibatı kesmeseydi, o kadar muazzam bir sivil zayiat verilmezdi." Ayaklanmanın Varşova halkına pahalıya mal olduğu doğru olsa da, Stalin'in Halk Ordusu'nun Sovyetleri önceden haberdar etmediği sözü düpedüz yalandı. Mikolajczyk, 31 Temmuz'da Stalin'e bizzat söylemiş ve *Vojd*'dan yardım istemişti. Stalin'in, Churchill'e, "Sovyet komutanlığı, Varşova macerasıyla arasına mesafe koyma kararı almıştır, zira girişilen eylemin doğrudan ya da dolaylı olarak sorumluluğunu üzerine almak istememektedir." beyanının altında yatan salt fesatlıktı.[14]

Sözünün arkasında durdu da. Molotov, 16 Ağustos'ta İngiliz ve Amerikan büyükelçilerine, Stalin ve kendisinin "İngiliz ya da Amerikan

13 Churchill'den Stalin'e, 12 Ağustos 1944, 13 Ağustos'ta Kerr tarafından iletilmiştir; Churchill'den Eden'e, 14 Ağustos 1944, (Ed.) Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 456'da kopyaları bulunmaktadır.

14 Stalin'den Churchill'e, 16 Ağustos 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 368, list' 148.

uçaklarının Varşova bölgesine uçakla yardım indirmesine itiraz etmeyeceğini, neticede kendi meseleleri olduğunu" bildiren bir nota teslim etti. Ancak nota şöyle devam ediyordu: "Sovyet hükümeti, Varşova'daki sergüzeştle doğrudan yahut dolaylı olarak ilişkilendirilmek istemediğinden, İngiliz ya da Amerikan hava araçlarının Varşova bölgesine silah teslim ettikten sonra Sovyet topraklarına iniş yapmasına katiyetle karşı çıkmaktadır."[15]

Stalin'in Varşova ayaklanmasına destek vermeyi reddetmesi o kadar sert bir acımasızlık eseri idi ki, normalde diktatöre her fırsatta dalkavukluk yapan Roosevelt'in dahi ağzı açık kaldı. Moskova'daki büyükelçisi Averell Harriman'ın gönderdiği havadis hayra alamet değildi. 15-16 Ağustos gecesi Molotov'un yardımcısı Vişinski'den "bir güzel" fırça yiyen Harriman, Roosevelt'e şöyle aktardı: "Moskova'ya geldiğimden beri ilk kez Sovyet Hükümeti'nin izlediği tutumdan cidden endişe duyuyorum. Vişinski, hükümetin görüşünü hakkıyla yansıttıysa eğer, [Varşova'ya yardım etmenin] reddedilmesinin sebebi askerî zorluklardan ya da [Varşova'da] bir direnişin varlığının reddinden değil, gaddarca yapılmış siyasi hesaplardan kaynaklanıyor." Stalin'in hareketlerinin böylesi kötücül gerekçesi olacağına inanamayan Başkan Roosevelt, yine de Churchill'le ortak bir mektup kaleme aldı ve mektup, 20 Ağustos 1944'te Moskova'ya telgraf olarak çekildi. Anglosakson liderler "dünya kamuoyuna" sesleniyor, "Varşova halkına en kısa zamanda havadan ikmal malzemesi ve mühimmat takviyesi indireceğinizi ya da uçaklarımızın bölgeye hızlıca yardım göndermesine destek olmanızı umuyoruz." diyordu.[16]

Stalin zerre kadar etkilenmiş görünmüyordu. Londra ve Washington'a 22 Ağustos tarihinde çekilen cevabında, *Vojd*, Varşova Ayaklanması'nı "sergüzeşt" olarak gördüğünü yineledi ve hatta Halk Ordusu'nun savaşçılarını "Almanların dikkatini sürekli Varşova'ya çekerek" Sovyetlerin Polonya'da ayağını kaydırmakla suçladı. Elinden gelen tek şeyin,

15 Molotov'dan Harriman'a, "Sekretno," 16 Ağustos 1944, (Ed.) Yakovlev, v.d., *Sovetsko-amerikanskiye otnoşeniya 1939-1945*, s. 581.

16 Roosevelt ve Churchill'den Stalin'e, 20 Ağustos 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 368, list' 150; Harriman'ın Vişinski ile 15 Ağustos 1944 görüşmesine dair raporu, Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 339-340.
Vişinski 'nin günlüğünde, söz konusu görüşmenin hemen ardından aktarımı mevcut. Vişinski burada birden fazla kez Varşova Ayaklanması'ndan "sergüzeşt" olarak bahsediyor. "From the diary of A. Ya. Vishinsky," 15 Ağustos 1944, (Ed.) A. N. Artisov, v.d., *Varşovskoe vosstaniye iyul'-noyabr' 1944*, belge no. 129, s. 191-193.

"Varşova'nın etrafındaki Alman kuşatmasını kırmak ve Varşova'yı Polonyalılar adına özgürlüğüne kavuşturmak" üzere Kızıl Ordu'yu göndermek olacağını söyleyen *Vojd*, Halk Ordusu'na havadan ikmal sağlama ya da Amerikalı ve İngiliz pilotların Varşova'ya yardım etmek için Sovyet hava üslerini kullanmasına müsaade etme sözünü vermedi. Bugün Stalin'in, her ne kadar Churchill ve Roosevelt'e telgrafında bahsetmese de, telgrafın adresini bulduğu gün NKVD'ye, Sovyetlerin eline geçen Polonyalı isyancıların hepsini "tutuklama ve etkisiz hale getirme" emrini verdiği biliniyor. Bierut'un Lublin'deki kukla hükümetine de, Lublin'in 120 kilometre kadar güneydoğusunda, Ukrayna'nın bugünkü hududunun yakınında "Tomaszow-Lubelski ve Hrubieszów" kasabaları civarında, "[Halk Ordusu'nun] aktif tüm çetelerini tutuklama" emri verilecekti. Dahası, *Vojd*, Rokossovski'den Varşova hücumunu bir kez daha ertelemesi ve zırhlı birliklerini kuzeye sevk etmesini istedi. Her iki emir de reklam edilmese de, Stalin'in Polonya Halk Ordusu'nun en iyi ihtimalle silahsızlandırılmasını, en kötü ihtimalle de yavaş yavaş ölmesini istediğini ortaya koyuyor.[17]

Churchill artık öfkeden kuduruyordu. Ancak Müttefikler cenahında kızgın olan tek kişi Başbakan değildi. Büyükelçi Harriman, 25 Ağustos'ta Roosevelt'e bir mektup kaleme aldı. Sovyetlerin 29 Temmuz tarihli radyo yayınlarına dokundurma yaparak Stalin'i "Varşova'da... temmuzun ilerleyen günlerinde ayaklanmalara" destek vermekle suçluyordu. (Ciddi bir suçlama olduğunu fark edince mektubu yollamaktan vazgeçti.) ABD'nin Moskova'daki maslahatgüzarı George Kennan, Harriman'ı Vişinski ile görüşmesinden sonra görmüştü ve Harriman'ın "yaşananlardan dolayı sarsılmış" göründüğünü düşünmüştü. Kennan bu tarihi anı şöyle anımsıyordu:

> "Bu âdeta Batılı güçlere karşı, kasten yapılmış bir meydan okumaydı. Özetle, 'Polonya'yı tamamen yiyip yutacağız. Komünist otoriteyi kabul etmeyen Polonyalı komitacıları da zerre kale almıyoruz. Almanlardan hiçbir farkları yok ve Almanlarla birbirlerini ortadan

17 Stalin'den Churchill ve Roosevelt'e, 22 Ağustos 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 368, list! 155. 22 Ağustos'ta Stalin'in NKVD'ye, Stavka'nın Rokossovski'ye talimatı: Davies, *Rising '44*, s. 321-322.
"[Halk Ordusu'nun] tüm çetelerini tutuklama" emri: Bulganin'den Bierut'a, 18 Ağustos 1944, AAB, 2/579/0/2/933, list' 18.

kaldırıyorlarsa; canımıza minnet. Sizin ne düşündüğünüzü de umursamıyoruz.' demekti."[18]

Stalin'in 22 Ağustos'ta gönderdiği sert reddiyeyi alan Churchill, Roosevelt'le irtibata geçip bir teklifte bulundu: "Uygun görürseniz, Stalin izin versin ya da vermesin, ABD ve İngiltere Varşova'ya gönderecekleri ikmal uçaklarını, tekrardan Sovyet Ukrayna'sının eline geçen Poltava yakınlarındaki Sovyet üslerine indirmeye başlasın." Stalin, Tahran'da Almanya'ya bombardıman düzenleyen ABD Hava Kuvvetleri'nin yakıt ikmali için bu üsleri kullanmasına müsaade edeceği sözünü vermişti. Gerçi 1944 Haziran'ına dek bu hakkını saklı tutmuştu. Molotov, 17 Ağustos'ta Harriman'la yaptığı görüşmede, Varşova'nın yakınına yöresine uğrayan, Almanya'yı bombalayan Amerikan uçakları dahil tüm uçaklara, iniş iznini yeniden iptal etme tehdidinde bulundu.[19]

Roosevelt her ne kadar Stalin'in tavrından usanmış olsa da, Harriman'ın daha katı bir tutum iletme tavsiyesine de, Churchill'in bir oldubittiyle Stalin'i ekarte edip Poltava'ya ikmal uçaklarını indirme teklifine de razı gelmiyordu. Washington'dan gelen kısa ve öz telgraf, Harriman'ı, Almanya üzerine "varagele bombardımanlarına dair sorunsuz işleyen düzenlemeleri" bozmamak adına, Varşova'ya yapılacak sortiler için iniş hakkı konusunda Sovyetleri sıkıştırmaması uyarısında bulunuyordu. Roosevelt, Almanya'ya yapılan bombardımanlarda "Varşova sorunu yüzünden" problem çıksın istemiyordu. Büyükelçiye gönderilen mesaj şöyle devam ediyordu: "İngilizler, Başkan'ın istediğinden çok daha ileriye gitme niyetindeler." Roosevelt'in, Stalin'in küstah 22 Ağustos telgrafını sineye çektiği, Başkan'ın yardımcılarından birine "Cevap vermeye gerek yok herhalde." deyişinden anlaşılıyordu.[20]

Roosevelt, Stalin'i sıkıştırmaktan imtina ederken Sovyet hükümeti, Halk Ordusu'na ikmal sağlayan İngiliz ve Amerikan uçaklarına iniş hakkı vermemekte ısrar ediyordu. *Vojd* ancak 9 Eylül'de insafa geldi,

18 Davies, *Rising '44*, s. 321'de alıntılanmıştır.
Harriman'ın 25 Ağustos tarihli göndermekten vazgeçtiği mektubu: Harriman, *Special Envoy to Churchill and Roosevelt*, s. 343-344.

19 *A.e.*, s. 341. Churchill: Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 462'de alıntılanmıştır.

20 *A.e.*, s. 462'de alıntılanmıştır.
Dışişleri'nden Harriman'a: Harriman, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 342'de alıntılanmıştır.

Müttefiklerin ikmal uçaklarının Ukrayna'da Poltava yakınlarındaki havaalanlarına iniş yapmasına müsaade etmişti; çünkü Halk Ordusu hâlihazırda kesinkes yenilgiye uğratılmıştı. 2 Eylül'de Varşova'nın tarihi bölgesindeki son direniş de dağıldı ve Almanlar, bombardımanla yıkılmış tarihi bölgede sağ kalan ve kanalizasyona kaçan Halk Ordusu savaşçıları ile sivilleri havi bin-iki bin civarında kişi dışında, sakinlerinin tamamı yerinden yurdundan edilmiş bu harabe yığınına giriş yaptı. Tek tük çatışmalar, şehrin kuzeyindeki semtlerinden Zoliborz'da ve güneyde bulunan Mokotow'da devam ediyordu. Polonya Halk Ordusu'nun Varşova'nın merkezindeki son direnişi de geçmiş gitmişti.[21]

Polonyalıların cenahında sarih bir ihanete uğramışlık hissi mevcuttu. Özellikle de Londra'da bulunanlar arasında, yıllardır Müttefiklere verdikleri desteğin boşa gittiği izlenimi hâkim olmuştu. Churchill ve Kraliyet Hava Kuvvetleri pilotları, Varşova'daki Halk Ordusu güçlerine destek sağlamak için elinden geleni yapıyordu yapmasına; İtalya'dan yapılan sortilerin çoğunu İngilizler gerçekleştiriyordu, ABD Hava Kuvvetleri 9 Eylül'de Ukrayna'ya iniş izni verilene dek pek katılım göstermemişti. Ancak Tahran'da olduğu gibi Roosevelt'in Stalin'le ters düşmek istememesi, İngilizlerin bu çabalarının altını oymuştu, Polonyalıların suçu İngilizlerde bulması doğru değildi. Polonya uğruna 1939'da savaşa giren de İngilizlerdi, sürgündeki Polonyalıları kendi kara ve hava kuvvetlerinde istihdam eden de. Bór-Komorowski ve Halk Ordusu'nun emrinde olduğu Londra'daki sürgün hükümetinin Başkumandanı General Kazimierz Sosnkowski, 1 Eylül'de Halk Ordusu'na verdiği 19 No.lu Talimat'ının bir kopyasını Londra *Times*'ında yayınlattı.

> "İngiltere hükümetinin tutumu ve verdiği garantiden cesaret bulan Polonya'nın, Alman kudretiyle bir başına mücadeleye başladığı günün üzerinden beş yıl geçti. Geçtiğimiz ay Halk Ordusu'nun askerleri ile Varşova halkı, verdiği kıran kırana mücadelede yine bir başına bırakıldı. Biz Polonyalılar, bu trajik muammaya anlam veremiyoruz... Kazançlar, kayıplar hakkında tartışmalar duyuyoruz. Ancak [İtalya'dan] Polonya'ya yapılan uçuşların uçak ve mürettebatı %15 kayıp vermişken, Britanya Muharebesi'nde Polonyalı pilotların zayiatı %40'tan fazlaydı, bunu unutmuyoruz. [İngiltere'nin] planlı olarak içinde bulunduğu gaflet ve

21 Askerî ayrıntılar için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 331-332.

kayıtsızlık hâli yüzünden başkentimizin sakinleri evlerinin enkazı altında can vererek toplu kıyıma maruz kalacaksa bu korkunç ve eşi benzeri görülmemiş günahın yükü insanlığın vicdanına kalacak."[22]

Almanlar düşmanlarının bozguna uğramasını keyifle izledi ve Varşova fiyaskosundan propaganda malzemesi çıkardı. Uçakla Varşova semalarından bırakılan Lehçe broşürlerde, "Dökülen kanın yalnız Moskova'nın çıkarlarına hizmet ettiği bu ayaklanma için," esasen şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Ruslar suçlanıyordu. *Wehrmacht*, yayınladığı bildirilerde Polonyalılara beyaz bayraklarını sallayıp teslim olmaları çağrısında bulunuyor, "Gönüllü olarak şehirden ayrılanlara zarar verilmeyeceği, çalışabilenlere iş ve aş, çalışamayanlara da aş temin edileceği, hastalara bakılacağı ve kalacakları yer sağlanacağı" sözünü veriyordu. Polonyalı milliyetçilere de, "Alman ordusu sadece Bolşevizm'e karşı mücadele veriyor. Bolşevikler bu ayaklanmayı sadece Almanlara karşı silah olarak kullandı." diye teminat veriliyordu.[23]

Varşova'daki şiddetli direniş, Polonyalıların neredeyse tamamının, Almanların *SS* tarafından ele geçirilen sivillere ve Halk Ordusu savaşçılarına yapılan korkunç muamele ile ters düşen sözlerine inanmadığını gösterse de eylül ayına gelindiğinde Sovyetlerin durgunluğu ve Batılıların ihanetinin Halk Ordusu'ndaki morale ciddi boyutta hasar vermiş olduğu aşikârdı. Kentin tarihi semtinin kaybedilmesiyle Halk Ordusu'nun liderleri, Alman komuta kademesi ile gayriresmî yollardan diplomasi müzakerelerini başlattı, Almanlar Halk Ordusu'nu "muharip" olarak kabul etmeye razı oldu; böylelikle ele geçirilen askerlere asi muamelesi yaparak doğrudan idam etmek yerine, savaş esiri statüsünü verecekti. Sivil halktan 20.000 kadar kişi, anlaşma çerçevesinde şehirden tahliye edildi. Bór-Komorowski müzakere ile teslim olmayı düşünürken 11 ila 14 Eylül arasında Rokossovski, Praga cephesindeki hücumuna devam etti ve hızlıca Vistula'ya yanaştı. Kızıl Hava Kuvvetleri ancak o zamandan sonra uçaklarla Varşova'ya ikmal taşımaya başladı. Stalin'in neden beklenmedik şekilde yüz seksen derece döndüğünü

22 Davies, *Rising '44*, s. 336'da alıntılanmıştır.

23 "Pilsudski'nin Takipçilerine [1918-1939 arası varlığını sürdüren II. Polonya Cumhuriyeti devlet başkanı ve Polonya'da çok önemli bir siyasi şahsiyet]" seslenen broşür, 8 Ağustos 1944; Alman komutanlığının duyurusu, 10 Ağustos 1944, AAN, Z/1135/0/239/194.

kesin olarak bilmek mümkün değil ancak Rokossovski'nin bir ay bekledikten sonra kanatlarının kuvvetine güvenebileceği kadar takviye almış olmasından olabilir. Ya da Evan Mawdsley'nin *Nazi-Soviet War* isimli yeni eserinde ileri sürdüğü üzere, Sovyetlerin taarruza geçişinin sebebi, "Stalin'in sinsice Halk Ordusu'nun çektiği eziyeti uzatmak ve mümkün olduğunca zayiat verdirmek istemiş olması da mümkündü."[24]

Ancak bunlardan başka bir ihtimal daha var. Zamanlamaya dikkat edilirse hem Rokossovski'nin taarruzunun yeniden başlamasının hem de Stalin'in Varşova'ya havadan ikmal sağlama konusunda fikir değiştirmesinin, General Berling ve komünist olmayan Polonyalılarca "Berling'in adamları" (*Berlingowcy*) olarak ifade edilen, I. Polonya Ordusu ya da "Halkın Ordusu'nun" cepheye varmasıyla çakıştığı anlaşılacaktır. Rokossovski'nin XLVII. Ordusu, Praga'yı ele geçirip Vistula'ya vardıktan, Almanlar da köprüleri patlattıktan sonra Berling 16 Eylül'de adamlarına, Vistula'yı herkesten önce geçmelerini emretti. Harekât gizli bir operasyon olarak yürütülmedi. Nehri geçen Halkın Ordusu bölüğü, Almanların karşı ateşinin hedefi oldu; 150 askerînin 120'sini kaybetti. Ertesi hafta Berling'in adamları, Vistula'yı geçme denemelerinde o kadar da başarı kaydedemedi ve karşı tarafta Almanlar saflarını sıklaştırdığından, çok daha fazla zayiat verdi. Berling'in Vistula'yı geçme denemesi, salt Polonyalı komünistlerin sembolik bir özgürlük girişimi olarak planlandı; Bierut'un Lublin komitesinin, Varşova ve Polonya üzerindeki hak iddiasını sağlama almak için yapıldı.[25]

Stalin, Halk Ordusu'nun Varşova'yı işgalden kurtarmasına yardım etmek istemiyordu. Bór-Komorowski, tam da Kızıl Ordu ve Berling kente ulaşırken Rokossovski'yle irtibata geçti ve 17 Eylül'de Halk Ordusu ve Kızıl Ordu güvenli bir hat tesis edebilsin diye, Varşova'yı su altından Praga'ya bağlayan kablonun kesin konumunu bildirdi. 15 ila 18 Eylül arasında Polonya'nın sürgün hükümetinin bir temsilcisi, bu ve iki diğer önemli mesajını Londra'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne iletti; elçi, 18 Haziran'da sertçe terslendi ve kendisine "Polonya Hükümeti, şüphesiz hükümetimizle arasında diplomatik ilişki bulunmadığının farkındadır." dendi. Varşova'da bulunan Bór-Komorowski'nin ise, onca zaman sonra şehrin girişinde Kızıl Ordu ile irtibata geçilmişken

24 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 331-332.

25 Bkz. Davies, *Rising '44*, s. 358-161.

böyle bir cevap alınca beti benzi attı. NKVD, Praga'da Halk Ordusu mensuplarını sözde iş birliği suçlaması ile tutukluyordu. (Mazereti de ellerine geçen, Almanların Lehçe hazırladığı, yukarıda bahsi geçen örneklerinde olduğu gibi, propaganda broşüründe Varşovalıları "Bolşevizm'e" karşı savaşa çağıran bir propaganda broşürüydü.) Halk Ordusu'nun bir askeri, "NKVD'nin subayların ismini ve silahların yerini öğrenmek için esirlerin kafasına silah dayadığını ve tutuklanan Halk Ordusu mensupları için Polonya'nın doğusunda iki tutukevi daha açtığını" aktardı. Kızıl Ordu'dan hayır gelmeyecekti. Sovyetlerin havadan indirerek gönderdiği yardımların Bór-Komorowski'nin değil Berling'in adamlarına niyet edildiği açık seçik anlaşılıyordu.[26]

Rakiplerinin bölünmüş hâlinden faydalanan Almanlar ise taarruza devam etti. Varşova, Sovyet birliklerince kuşatılmış olmasına rağmen *Wehrmacht* tekrardan hücuma başladı ve Halk Ordusu'nun 27 Eylül'de Mokotow'da ve 30 Eylül'de Zoliborz'daki son kalelerini ele geçirdi. Varşova yakınlarındaki, Halk Ordusu'nda çarpışanlara barınak sağlayan köyler yakıp yakıldı.[27]

Mikolajczyk 30 Eylül'de, "Mareşal Stalin'den" son bir yardım isteğinde bulundu. Londra'da meskûn Polonya Başbakanı, *Vojd*'a şöyle diyordu:

> "Varşova'nın aralıksız altmış gündür savaştan muhafızlarının dayanacak gücü kalmadı... artık son raddedeyiz, Mareşal, size yalvarıyorum, acilen Varşova'daki garnizonu rahatlatacak ve başkentin kurtulmasını sağlayacak harekât emrini vermenizi rica ediyorum. General [Bór-Komorowski] de, Mareşal Rokossovski'den aynı ricada bulundu.

Ne Stalin ne de Rokossovski bu yakarışlara cevap verecekti. Polonya Halk Ordusu bir başınaydı.[28]

Halk Ordusu'nun lider kadrosu, nihayetinde 2 Ekim 1944'te silah bıraktığında ordu, 16.000 ila 18.000 askerini kaybetmiş, sivil halk ise çatışmada ölen ya da Himmler'in infazcılarının elinde can veren toplamda 120.000-130.000 civarında zayiat vermişti. Yıkıntıların içinde saklanan 500.000 kadar sivilden 90.000'i, Nazi İmparatorluğu'ndaki zorunlu çalışma kamplarına; 60.000'i daha da vahim olan toplama

26 *A.e.*, s. 361-362, 369-370.
27 *A.e.*, s. 395-398.
28 *A.e.*, s. 409-410.

kamplarına gönderildi ve geri kalanının da, Polonya'nın batı bölgesinde Alman hâkimiyetindeki bölgelere "tahliyesi" gerçekleştirildi ve halk, Sovyet ilerleyişinin önünden çekildi. Ele geçirilen 15.000 civarında Halk Ordusu üyesi de, soluğu Almanların savaş esiri kamplarında aldı.[29]

Halk Ordusu'nun hayatta kalan 5.000 civarı savaşçısının peşine yalnız Almanlar değil, Vistula'nın doğusuna geçtikleri taktirde NKVD, Berling'in adamları ve Bierut'un Lublin gardiyanları da düşecekti. Stalin, Kızıl Ordu'nun ağzına kadar dolmuş, hatta taşmış Ödünç Verme-Kiralama stoklarında bulunan, kendisine hediye edilen 485 *Dodge* kamyonet, 300 "*Willy*" cip ve 350 *Harley-Davidson* motosikleti, 1944 Kasım'ında Halk Ordusu savaşçılarını avlayan Bierut ve Berling'e yardım etmek için hediye etmeye karar verdi; üstüne bir de 850 Amerikan yapımı kamyoneti 1 Ocak'a kadar Lublin'deki bu kukla hükümete ulaştırmaya söz verdi. Bierut ve Berling ile kendilerinin Sovyetlerle irtibatlarını sağlayan Ruslar, NKVD'nin Katyn'de başladığı, *SS*'in Varşova'da devam ettiği işi tamamlarken Polonya, yakında tesis edilecek dost komünist hükümete muhalefette bulunması mümkün tüm unsurlardan temizlenecek; böylelikle Stalin'in savaştaki temel hedeflerinden biri yerine getirilecekti.[30]

29 Varşova Ayaklanması'nda verilen zayiat, ölüm ve diğer veriler tartışmalı, kesinliği söz konusu değil.
Yakın dönemde yürütülen, ayakları yere basan bir çalışmaya dayanan zayiat tahmini için bkz., Musial, *Stalins Beute*, s. 221.

30 Bulganin'den Bierut'a, 17 Kasım 1944, AAN, 2/579/0/2/933, list' 30.

31

Sovyetler Washington'da Revaçta
Morgenthau Planı

STALIN VE ROOSEVELT, Tahran'da Hitler'in mağlubiyetinden sonra Almanya'ya karşı izlenecek temel bir yaklaşımda birleşmişti. Muharipler, Nazi İmparatorluğu'nun silahsızlandırılması, yeniden silahlanmasını engelleyecek denetlemeler ve Nazi partisinin yasaklanmasında hemfikirdi. *Vojd*, kayıtsız şartsız teslimiyeti tamamen benimsemese ve Roosevelt de Stalin'in Almanya'yı "bölme" fikri ile Sovyetlerin Doğu Prusya üzerindeki hak iddialarını kabul etmese de, iki lider de, Almanya'nın şiddetli bir biçimde cezalandırması kanaatinde ve Stalin'in alay ettiği, Churchill'in "ağır şartları olmayan bir barış" önerisinin karşısındaydı. Toplantının en çarpıcı anı, Stalin'in savaştan sonra Alman halkını sindirmek için "50.000 hatta belki de 100.000 Alman subayın" idam edilmesini teklif edince yaşanmıştı. Churchill hemen itiraz etmiş, Roosevelt de "ara bulmaya" çalışarak Müttefiklerin, 50-100.000 yerine 49.000 Alman subayını kurşuna dizmesini teklif etmişti. Sonrasında bilindiği üzere, Stalin meseleyi Churchill'e sarılıp şaka yaptığını söyleyerek tatlıya bağlamıştı.[1]

Aslında *Vojd*, Almanya'yı bölme ya da Alman subaylarını kurşuna dizme mevzularında gayet ciddiydi. ABD Hazine Bakanı Henry Morgenthau ve Sovyetlerin köstebeği olan yardımcısı Harry Dexter White, 4 Eylül 1944'te, Quebec'te yapılacak Müttefikler arası konferansın planlama toplantılarından birinde, kurşuna dizilecek Almanları belirlemek için bir liste hazırlamaktan söz ederken, Tahran'da konuşulan "Mareşal Stalin'in 50.000'lik listesinin" bahsini açmasından, Stalin'in önerisinin Hazine Bakanlığı'nca ciddiye alındığı anlaşılıyor.[2]

1 "Dinner, November 29, 1943, at 8:30 pm," FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 332 No.lu kutu, 8 No.lu defter ("Teheran (B). Meeting with Stalin"), 2 No.lu dosya.

2 *Morgenthau Diary: Germany* (ABD Senatosu Yargı Komitesi tarafından hazırlanmış ve 1967'de basılmıştır.), s. 26.

Kurşuna dizilecek Almanların neden ABD Hazinesi'nin meselesi olduğu ise meçhul. Yine de 1944 yazında Hazine'nin ilgi alanına girdiğinin düşünüldüğü, tarihî kayıtlara geçmesinden anlaşılıyor. Müttefiklerin, Almanların mağlubiyetinin ufukta görünmesine sebep olan Normandiya çıkarmasının ardından, Hazine'de Alman ekonomisinin savaştan sonra nasıl idare edileceğine yönelik uzun süredir devam eden siyasi tartışma, nasıl olduysa sonu belli olmayan bir intikam fantezisine dönüşmüştü. Morgenthau ve yardımcısı White'ın, ele geçirilen Almanların kaçının öldürüleceğini tartıştığı toplantıda Hazine Bakanı, Almanlara mümkün olan en fazla hasarı vermek için "Ruhr'dahi [sınai bölgedeki] faaliyetlerin tamamen durdurulmasını" da önerdi:

> "Boşaltın gitsin. Halka ne olursa olsun... Ben olsam her bir madeni, imalathaneyi, fabrikayı ele geçirip yakıp yıkarım... Çelik, kömür, ne varsa... Hepsini kapatın. Önce bir yıkın da halkı sonra düşünürüz... Bana ne [Alman] halkına ne olacağından?"[3]

Morgenthau'nun Ruhr sanayi bölgesinin faaliyetlerini durdurma planı da, laf arasında söylenmiş bir şey değildi. Hazine Bakanı, White'ın Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay tarafından, savaş sonrasında Almanya'ya daha itidalli yaklaşan planların yapıldığı uyarısından sonra mecburen harekete geçmişti. Dışişleri Bakanlığı'nın Almanya için hazırladığı 31 Temmuz 1944 tarihli planında, ("kalıcı hasar verilmemesi" gereken) sanayi bölgeleri dahil, "savaşta hasar gören bölgelerin hızla yeniden inşası ve ıslahı" ile savaş sonrasında Avrupa'nın kalkınması, ticareti ve büyümesi için, "nihayetinde Almanya'nın küresel ekonomiye katılımı" öngörülüyordu. Nazi Almanya'sının işgal ettiği ülkeler, şüphesiz savaş tazminatı talebinde bulunacaktı. Dışişleri raporunun yazarları, Almanya'dan 1919'da malum Versailles kapsamında izlenen tazminatlarda olduğu gibi, "Almanya'da demokratik hükümetin tesisine gölge düşürmemesi" adına, ödemelerin on yıla yayılmasını öneriyordu.[4]

Morgenthau'nun dikkatini Dışişleri Bakanlığı muhtırasına çeken iki Hazine yetkilisinin, Stalin'in emrinde çalışan Sovyet köstebeği olması manidardı. İki köstebekten biri Frank Coe, muhtıranın bir kopyasını eline geçirdi ve White'a gönderdi; o da 5 Ağustos 1944'te,

3 John Morton Blum, *From Morgenthau Diaries. Years of War 1941-1945*, s. 354-355.

4 *Morgenthau Diary. Germany*, s. 13'te alıntılanmıştır.

irtibatlı olduğu "*Koltsov*" kod adlı NKVD casusuna aktardı. White, ertesi gün Morgenthau ile Britanya Adaları'na giden uçağa binene kadar bekledi, evrak çantasından Dışişleri'nin bu hafif şartlar öneren muhtırasının eline geçen kopyasını çıkardı. Morgenthau belgeyi okuduğunda hissettiklerini şöyle aktarıyor: "Raporu, Atlantik'in öbür yakasına geçerken arkaya yaslanarak, önce ilgi, sonra endişeyle okudum; nihayetinde okuduklarıma katiyen karşı çıktım." White o kadar iyi bir tertibat hazırlamıştı ki, "Bakanın verdiği şiddetli tepkiye" kendisi de şaşırmıştı.[5]

İskoçya'ya indikten sonra Morgenthau'ya, Müttefik Seferi Kuvvetleri Yüksek Karargâhı'nda (SHAEF) hazırlanan "Almanya'da Askerî İdare Rehberi" taslak planı teslim edildi. Dışişleri Bakanlığı muhtırası gibi, ordunun hazırladığı rehber de halka insaniyetle yaklaşımın önemini vurguluyor ve Almanya'nın, Müttefik ordularının "ekonomik enkaz bataklığına saplanmasına" sebep olmayacak kadar toparlanacağı umudunu ifade ediyordu. Morgenthau bunu okuduktan sonra, harekete geçmenin gereğine inancı daha da kuvvetlendi; Almanya'ya savaştan sonra şefkatle yaklaşmamalıydı. SHAEF'te görevli subaylar, kendisine Normandiya'daki çarpışmalar ve Londra'daki Alman bombardımanlarında Müttefiklerin aldığı hasarı gösterince Hazine Bakanı'nın bu görüşü pekişti. İngiliz radyosuna verdiği demeçte, duygusal bir ses tonuyla, "'Almanya'yı silahsızlandıracağız' demek... ve [Almanların] nezih insanlar gibi davranacağını *ummak*' yetmez. Ummak yetmez." diye beyanat verecekti.[6]

Morgenthau, 13 Ağustos'ta İngiltere'den ayrılmadan kısa süre önce Anthony Eden'la görüştü ve Eden kendisine Tahran konferansının tutanaklarını gösterdi. Hazine Bakanı, "Stalin'in Almanya'nın bir daha Avrupa'nın huzurunu bozmamasını istediğini ve bu yüzden ülkenin bölünmesi taraftarı olduğunu, Roosevelt'in de *Vojd*'u yürekten desteklediğini" öğrendi. Churchill'in iki lidere katılmadığını aklının bir köşesine yazan Morgenthau, Stalin ve Roosevelt'in desteklediği "Almanya'nın bölünmesinin," Müttefiklerin izleyeceği esas strateji olacağına karar verdi ve Almanların toparlanması ya da "birliğini" hedefleyen bir yaklaşım

5 Blum, *From the Morgenthau Diaries. Years of War 1941-1945*, s. 334.
White'ın Dışişleri raporunu "Koltsov'a" iletmesi: Romerstein & Brendel, *Venona Secrets*, 47-48.
"Şiddetli tepki": John Dietrich, *Morgenthau Plan*, s. 34'te alıntılanmıştır.

6 Blum, *From the Morgenthau Diaries. Years of War 1941-1945*, s. 339'da alıntılanmıştır.

takip edilmesi yönünde görüş bildirenlerin yanılgı içinde olduğu kanaatine vardı. Washington'a döndükten sonra, 19 Ağustos'ta Başkan ile görüşerek, Dışişleri Bakanlığı'nın gereğinden fazla yumuşak tutum izlenmesini öneren muhtırasının aleyhinde görüş bildirdi. Bakan, Roosevelt'in kendisine, "Churchill'le otuz dakika zaman ayarlayın, hallederim." dediğini aktarıyor. Morgenthau, Başkan'ın Churchill ile de, kendisine söyledikleri minvalinde konuştuğunu söylüyor: "Almanya'ya taviz veremeyiz; sadece Nazilere değil Almanların tamamını kast ediyorum. Ya soylarını kurutalım ya da öyle bir muamele edelim ki dünyaya atalarının yaptığı hataları yapacak yeni nesiller getiremesinler." Morgenthau, böylelikle bir Sovyet casusunun dolduruşuna gelmiş ve Stalin'i, "Almanların bölünmesi" stratejisi konusunda, ki kendisinin hatırlattığı üzere Başkan da bu stratejiyi destekliyordu, Müttefiklerin otoritesi zikrederek, Roosevelt'i, Alman halkının soyunun kurutulmasını kayıtsız şartsız teslimiyet doktrininin neticesi olarak desteklemeye teşvik etti.[7]

Morgenthau ve Hazine'deki yardımcıları, intikam için kana susamışlıkta Stalin'i âdeta ceplerinden çıkararak, İkinci Dünya Savaşı'nın en mühim siyasi doktrinlerinden birini ortaya atacaktı. Morgenthau'nun tepesinin attığı kesindi; sebebi ise kısmen de olsa Almanya'yı sahiden suçlu görmesiydi. Bakan Yahudiydi; Avrupalı Yahudilerin topluca katlinde Hitler ve Almanların sorumluluğu meselesi, onun bam teline basıyordu. Roosevelt'in 1943 yılında "kayıtsız şartsız teslimiyet" konusunda olduğu gibi, Morgenthau'nun da her ne kadar Sovyet dış siyasetinin amaçlarıyla harfi harfine örtüşüyor olsa da, söz konusu stratejiyi savunmak için kişisel sebepleri vardı.

Gelgelelim, "Morgenthau Planı'nın" menşei de o kadar masum değildi. Venona dosyalarında White, 1943'te Çan Kay Şek'i sabote etmek üzere Kahire'ye giden ve sonrasında Mao döneminde komünist Çin'de yaşamını sürdüren Solomon Adler, Dışişleri'nin savaş sonrasında Almanya'ya nispeten ılımlı yaklaşımı öneren raporunu White'a teslim eden Frank Coe ve dört diğer ajan dahil, Moskova'nın emrindeki yedi civarı köstebeğin, bu belgeyi hazırlamada parmağı olduğu ortaya konuyor. İçlerinden en önemlisi White idi. Ruhr bölgesine ve sakinlerine yapılacak sert muameleyle ilgili, âdeta intikama susamış ifadelerin sahibi Morgenthau olsa da, Morgenthau Planı'nın baş müsebbibinin

7 *A.e.*, s. 338-342'de alıntılanmıştır.

White olduğu günümüzde malum. Aslında White, Ruhr kömür madenlerinin planlı yıkımına karşı çıkmış ve sınai bölgenin, "Yirmi yıl süreyle savaş tazminatını karşılamak için üretim yapmak üzere uluslararası kontrol altına alınmasını" öne sürmüştü. Morgenthau, "[Almanları] bir daha savaşamayacak kadar aciz hale getirmek için Ruhr'un makinelerinin söküp alınması, madenlerin su altında bırakılması, dinamitlenmesi, yıkılmasında" ısrarcıydı. Bölge halkı açlık çeker yahut nüfusu azalırsa da, Morgenthau'nun canına minnetti. Hazine Bakanı, 1923 yılında yapılan Türk-Yunan nüfus mübadelesini hatırlatarak, şen şakrak bir halde, "Bir milyon insan tehcir edilebiliyorsa yirmi milyon da edilir." önerisinde bulundu.[8]

ABD Hazine Bakanlığı'nın "Almanya İçin Teslimiyet Sonrasına Dair Öneriler" başlıklı son taslağı, hem Morgenthau'nun sanayisi bitirilmiş, felç edilmiş Almanya vizyonunu hem de White'ın desteklediği, Stalin'in Alman sınai varlıklarının tasfiye edilmesine yönelik planını yansıtıyordu. Üçüncü madde, Ruhr bölgesinin, "...tamamında mevcut... sınai varlıkların tamamen tasfiyesinin yanında, gelecekte sınai bölge olarak hizmet vermesini de engelleyecek kadar zayıflatılması ve kontrol altında tutulmasını" öngörüyordu. White'ın stratejisinin etkisinde hazırlandığı anlaşılan bir paragrafta ise, "Askeriye tarafından imha edilememiş tüm sınai tesis ve malzemelerin, tamamen parçalara ayrılıp *Müttefik ülkelere tazminat olarak nakliyesi*" bekleniyordu. Yine üçüncü maddede, Ruhr'un *nüfusunun tehciri savunuluyordu: "Özel* kabiliyetleri veya teknik eğitimi olan kişiler ve ailelerinin, *bölgeden temelli olarak taşınmaları teşvik edilmeli ve bölgeden mümkün olduğunca uzaklaştırılmalı."*[9]

8 Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War 1941-1945*, s. 354-355'te alıntılanmıştır.
"Bir milyon insan tehcir edilebiliyorsa": *Morgenthau Diary: Germany*, s. 29'da alıntılanmıştır.
Morgenthau'nun Hazine'deki yakın çevresi içinde bulunan ve Morgenthau Planı üzerinde çalışan Sovyet köstebeklerine dair: Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 182 ve 182 (notlar).
Metinde ismi geçmeyen diğer dört köstebek: Harold Glasser, Irving Kapler, Josiah Du Bois, Sonia Gold.
Glasser'in Morgenthau Planı'na katkıları, *Morgenthau Diary: Germany*, s. 25.

9 Vurgu eklenmiştir. Morgenthau Planı'nın tam metni için erişim adresi: https://web.archive.org/web/20130531235410/http://docs.fdrlibrary.marist.edu/psf/box31/t297a01.html.

White'ın parmağı ve Sovyet nüfuzu, en sarih olarak "Tazminat ve Tamirat" konulu dördüncü maddeden anlaşılıyordu. Maddede, "tazminat ve tamiratın, düzenli, yıllık ödemelerle değil, Almanların işgal ettiği bölgelerde yağmaladıkları mal ve mülkler dahil, mevcut kaynak ve topraklarının devri ile karşılanması" teklif ediliyor, Doğu Avrupa'nın, Kızıl Ordu'nun ilerlediği tartışmalı sınırları kastediliyordu. White buraya, işgalci kuvvetlerin, "Almanların Almanya dışında sahip olduğu her çeşit varlığının *tamamına* el koyma" hakkına sahip olduğunu ekledi. Dahası bu madde, "[Almanya'nın işgal altındaki] Uluslararası Bölge'sinde ve kuzey ile güneydeki Alman eyaletleri sınırlarında bulunan sınai tesis ve malzemelerin, taksim edilen bölgelerle sınırlandırılmış olarak, [SSCB gibi] yıkıma uğramış ülkeler arasında el konması ve dağıtımını" öngörüyordu. White'ın dördüncü maddesi, savaşta alınan hasarların tazmini ve tamiri için halkı "Almanya dışında zorunlu çalıştırma" yetkisi veriyor; Stalin'i, Almanları köle işçi olarak çalıştırmak üzere Kızıl Ordu ve NKVD'nin gücü yettiği kadar esir toplamaya davet ediyordu.[10]

Bu muhtıra, Washington'da ilk kez elden ele dolaştığında şaşkınlıkla karşılandı. Londra'daki ABD Büyükelçisi ile savaş sonrası planlama üzerine dirsek temasında çalışan, Dışişleri Bakanlığı'nda danışman olarak görev yapan Dr. Philip Mosely, Morgenthau Planı'nın "tuhaf, çocuksu ve ahmakça" olduğunu düşündü. Uzun süredir Londra sakini Amerikalı bir diplomat Francis Penrose, Morgenthau'ya Ruhr'dan tehcir edilecek halkın akıbeti için ne düşündüğünü sorduğunda Bakan, "Almanya'nın fazla nüfusu Kuzey Afrika'ya dökülmeli" cevabını verdi. Savaş Bakanı Henry Stimson ise, Morgenthau'nun "sorumluluğun tek bir kişiye ait olduğunu düşünmeksizin Alman halkının tamamına karşı toptan intikam duygusu beslemesinin, kendisini cidden endişeye sevk ettiğini" dile getirdi.[11]

---

10 *A.e.* White'nin bu belgenin hazırlanmasındaki rolünün daha bir yorumu için bkz., R. Bruce Craig, *Treasonable Doubt*, s. 166-167. Craig, White'nin "Almanya haricinde Almanların zorunlu işçi olarak çalıştırılmasına" dair kısımları eklediğini kabul ediyor. White'nin "sınırlı miktarda tamirat" istediğine dikkat çekiyor, haklı da; ancak bu bilgi çok aydınlatıcı bir bilgi değil. Yine de Sovyetlerin kayda değer bir hedefi olan Alman sınai mal ve mülklerinin tazminine yönelik eklerin ehemmiyetini ve zorunlu işçiliğin "tamirat" olarak kullanılmasını göz önünde bulundurmasa da sert ifadelerin çoğunun kaynağının White ve "Sovyet nüfuzundan" ziyade Morgenthau olduğu konusunda haklı.

11 Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War 1941-1945*, s. 350'de alıntılanmıştır. Penrose ve Mosely: *Morgenthau Diary: Germany*, s. 15.'te alıntılanmıştır.

Stimson, 26 Ağustos 1944'te Morgenthau'nun Almanya için tasavvur ettiği planlara karşı görüşünü beyan etmek için Başkan ile görüşme talebinde bulundu; ne yazık ki, Beyaz Saray'a geldiğinde Hazine Bakanı'nın kendisinden önce davrandığını gördü. Morgenthau, Roosevelt'i Dışişleri Bakanlığı taslağının aleyhine çevirmekle kalmamış; önceki gün Beyaz Saray'ı ziyaret ederek Başkan'ı SHAEF'in "Almanya'da Askerî İdare Rehberi'ne" karşı da doldurmuştu. Roosevelt, Stimson'a, "Şu sözde rehber berbat olmuş. Bende Almanya'nın Hollanda ve Belçika ile aynı kefeye konarak ihya edileceği izlenimini uyandırdı." diye söylendi. Hitler'in, binlerce Almanın hayatına mal olacak bir komplo olan 20 Temmuz tarihli *Valkyrie Harekâtı*'nda az daha suikasta kurban gideceği gibi Almanya'dan son gelen haberlere rağmen Roosevelt, Almanya'da bir direniş hareketinin varlığına, Nazizm'in mesul olduğu suçlara ortak olmayan Almanlara dair konuşmaktan hâlâ imtina ediyordu. Stimson'a da şöyle diyecekti:

> "Almanya'daki her bir kimsenin bu kez mağlup milletten olduğunun farkında olması ziyadesiyle önemli. Açlıktan ölmelerini istemem, ancak... Alman halkı bütünüyle, tüm ulusun, çağdaş medeniyetin erdemlerine karşı hukuk dışı bir komploya dahil olduğunu idrak etmeli.[12]

Stimson'un kabinedeki rütbesi ile Başkan'a rahatça erişebilmesinden istifade ederek planını ekarte edebileceğini bilen Morgenthau, kendisini 4 Eylül'de White ile beraber akşam yemeğine davet etti. White, kendisi ve Morgenthau'nun ele geçirilen Almanların mahkemeye çıkarılmadan kurşuna dizilmesinden yana olduğunu söyleyince Stimson dehşete kapıldı. Savaş Bakanı, her ne kadar Morgenthau'nun "savaş suçlularının titizlikle yargılanması" isteğine ve Rusya ile Polonya'yı güvenlikleri konusunda temin etmek için, Almanya'nın doğu sınırlarında düzenlemeler yapılması fikrine katılsa da, kanun dışı idamlara ve Ruhr ile Ren bölgesinin sanayi faaliyetlerini durdurmaya katiyen karşıydı. Morgenthau ve White'a, "Alman sanayiinin büyük

12 Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, s. 472-473'te alıntılanmıştır. Morgenthau'nun 25 Ağustos'ta Roosevelt'i hazırlanan kılavuza karşı kışkırtması: Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War 1941-1945*, s. 349.
Valkyrie Harekâtı'nın ölçülü bir değerlendirmesi için bkz., Hoffman, *History of the German Resistance*, IX. ve X. bölümler.

çoğunluğunu imha etmek demek, otuz milyon insanı açlığa mahkûm etmek demektir." dedi. (Ortaya attığı "30 milyon" sayısının kaynağı sorulduğunda Stimson, Almanya'nın XIX. yüzyıl ortalarındaki kırsal nüfusu ile sanayileşme sonrası gıda ithalatının başladığı XX. yüzyılın başlarındaki kırsal nüfusu arasındaki farkın 30 milyon olduğu cevabını verdi.) White ve Morgenthau, Alman ekonomisini çökertme planları yüzünden kaç Almanın açlıktan öleceğine dair Stimson'ın tahmininin doğruluğundan şüphe etse de, milyonlarca Almanı açlığa mahkum etme amacını güttükleri suçlamasını ikisinin de reddetmemesi manidardı. Morgenthau, ertesi gün Hazine'deki danışmanlarına, "Stimson gereksiz yere merhamet ve Hristiyan ahlakı ile yaklaşarak Almanya'yı salt ziraat ülkesine dönüştürme fikrine karşı çıkıyor." dedi. Hazine Bakanı, ardından Stimson'ın dedikodusunu yapmak için Hopkins'i aradı. Hopkins ve Morgenthau, Stimson'ın "mülkiyetin kutsal olduğuna inanan o ekolden gelen ve [Komünist] Rusya'dan çekinenlerden biri" olduğuna hükmetti. Hopkins de, konuda fikrini beyan etti; savaş sonrasında Almanya'nın "bir tane dahi çelik haddehanesi kurmasına müsaade edilmemesi gerektiğini" söyledi. Saflar belliydi: Hopkins, White ve Morgenthau, Almanya'nın sanayiini bitirmek, nüfusunu azaltmak ve Stalin'in Alman varlığı ile halkına "tazminat" niyetine el koymasına müsaade etmek taraftarıydı. Stimson ise, Avrupa'nın toparlanması için Almanların üretiminden faydalanmaya dayanan, "merhamet ve Hristiyan ahlakı" olarak ifade ettiği bir yaklaşımdan yanaydı.[13]

İki taraf arasındaki mücadele adil geçmeyecekti. Hudson Vadisi'ndeki mülkü Roosevelt'in New York, Hyde Park'taki konutuna otuz iki kilometre yakınlığında olan, Demokrat Parti'nin en önde gelen bağışçılarından Morgenthau, 2-3 Eylül hafta sonunda Hyde Park'ta Roosevelt'i âdeta ince ince işledi. Başkan da kendisine, "Hiçbirinin [Almanlar] üniforma giymesine müsaade edilmemeli... uygun adım yürümelerine de..." ve "Almanya'nın eline planör dahil hiçbir hava aracı geçmemeli." gibi birkaç öneride bulundu. Başkan'ın koşulları Morgenthau'nun planına, sonradan on ila on ikinci maddelerde eklendi. Morgenthau, patronuna, "Ruhr'un parçalandığından ve teçhizatın da

13 Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War 1941-1945*, s. 359-360'ta alıntılanmıştır. White'ın mahkemesiz idam teklifi ve Morgenthau ile Hopkins arasındaki görüşmenin metni: *Morgenthau Diary: Germany*, s. 29-32.

ihtiyacı olan ülkelere verildiğinden emin olma" konusunda kendisiyle aynı fikirde olmasında ısrar ederek köşeye sıkıştırmış olsa da, teçhizatı alacak ülkenin büyük ihtimalle Stalin'in SSCB'si olacağını açıkça dile getirmeyecek kadar dikkatliydi. Morgenthau'nun Başkan'a, Hazine'nin "18 ila 20 milyonu işsiz bırakacağı" tahmininde bulunduğunu söylediği bu girişimi Roosevelt de onayladı. Hatta bu girişimi savunması için Morgenthau'yu Quebec'e davet etti. Ne Stimson ne de Hull Quebec'teki konferansa davetliydi. Morgenthau, manidar bir şekilde yanında Harry Dexter White'ı da getirecekti.[14]

Roosevelt, yine de Başbakan'ı kendi tarafına çekmesinin kolay olmayacağının farkındaydı. Churchill, Başkan'ın kayıtsız şartsız doktrinine dair hususi çekincelerini dile getirdi. Başbakan zaten, Stalin ile Roosevelt Tahran'da Alman subaylarının kurşuna dizilmesini teklif ettiğinde şiddetle karşı çıkmıştı. Stalin'in Tahran'da "Almanya'yı bölme" fikrine katılmayı da reddetmişti. Roosevelt'in Quebec'e son dakikada Morgenthau'yu davet etmesinden, Başkan'ın Churchill'i ikna etmeye çalışmak istemediği anlaşılıyor. Roosevelt, bu işi kendisi yerine Morgenthau'nun yapmasını yeğliyordu.[15]

İşler Morgenthau için pek iyi gitmeyecekti. "İki Büyükler" ve "Üç Büyükler" zirvelerinde bulunmamış Morgenthau, resmî akşam yemeği davetinde tam formunda olan Churchill ile karşı karşıya geldi. Karşılaşmayı şöyle aktarıyor: "Konuşmamı tamamladıktan sonra sözleriyle, alaycılığıyla ve şiddetli tonuyla bana karşı hücuma geçti. [Churchill] Hazine'nin planına baktı ve sanki kendimi ölü bir Almana zincirleyebilirdim, dedi." Morgenthau Planı, Churchill'e göre "doğaya, Hristiyanlığa aykırı ve lüzumsuzdu..." Başbakan, "Tabii Almanya'yı silahsızlandıracağız, ama doğru düzgün yaşamasını engelleyemeyiz. Tüm ülkelerin işçi sınıflarının arasında bağlar var; İngiliz halkı savunduğunuz siyaseti sineye çekemez." itirazında bulundu. Hazine Bakanı, Roosevelt'in kendisi yerden yere vurulurken sessiz kalarak Churchill'in Morgenthau'dan "hırsını alması ve zehrini [Morgenthau'ya] akıtması" için kullanmasına müsaade ettiğinden yakınacaktı.[16]

14 Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War 1941-1945*, s. 352-353, 362-363. 10-12. maddeler: "Suggested Post-Surrender Plan for Germany," *a.e.*

15 Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War 1941-1945*, s. 368.

16 *A.e.*, s. 369.
"Hristiyanlığa aykırı": Rees, *World War Two Behind Closed Doors*, s. 303'te alıntılanmıştır.

Roosevelt'in gambiti[17] işe yaramıştı. Başbakan'ın plana muhalefetini şiddetle dile getirmesinin ertesi gününde Morgenthau, Churchill plana katılmazsa İngiltere'ye verilen Ödünç Verme-Kiralama tahsisatını; Ödünç Verme-Kiralama'nın II. Aşaması olarak ifade edilen, İngiltere'nin savaş sonrasında kendini toparlaması için ayrılan kaynağın tamamını durdurmakla tehdit etti. Ufak tefek bir miktar da değildi; tamı tamına 6.5 milyar dolardı. Bu miktar günümüzde 1 trilyon doların üçte ikisine tekabül ediyor. White'ın aktardığına göre Churchill'in cevabı şu olmuştu: "Ne yapmamı istersin? Fala [Roosevelt'in köpeği] gibi yalvarayım mı?" Britanya İmparatorluğu savaşa devam etmek için Amerika'dan gelen dolarlara ve malzemelere bel bağlamışken, Başbakan'ın rıza göstermekten başka bir alternatifi yoktu. Zevahiri kurtarmak adına, Morgenthau'nun planını kendi ifadeleriyle, daha nazik ve nispeten daha az acımasız görülecek şekilde yazdırıp Başkan'ın onayına sunmakta ısrar etti.[18]

Başbakan ve Başkan'ın 15 Eylül 1944'te parafladığı Morgenthau Planı'na Churchill'in getirdiği yorum, olağanüstü niteliği olan bir tarihi belge. Mali açıdan tehdit edilen Churchill, Morgenthau'nun "Ruhr ve Saar'daki savaş sanayiini imha" planının yanında, "Almanya'nın metalürjik, kimyasal ve elektrik sanayilerini de" tasfiye etmeyi kabul etmişti; yani hedef sadece Ruhr bölgesi değil Almanya'nın tamamıydı. Metne White'ın ısrarıyla yapılmış olması muhtemel bu eklemenin vurgulanmasının sebebi, "Almanların *Rusya* ve komşusu olan diğer Müttefiklerin *sanayilerini* büyük ölçüde tahrip ettiği ve mütekabiliyet esasıyla, söz konusu ülkelerin de kayıplarını karşılamak için ihtiyacı olan sınai malzemeleri almaya hakkı olması gerektiği" ifadesinden anlaşılıyordu.[19]

Anthony Eden'ın, Amerikalıların Başbakan karşısında ellerinde olan mali kozun boyutunu bilmemesi muhtemeldi; Churchill'in yüz seksen derece dönmesine şiddetle karşı çıktı. Başbakan'a, "Nasıl böyle bir şey yaparsın? İkimiz de kamuoyunun önünde tam tersini söylemedik

17 İng. Satrançta rakibe karşı avantaj sağlamak için oyuncunun bir taşı feda ederek yaptığı açılış hamlesi. (ç.n.)

18 Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War 1941-1945*, s. 373'te alıntılanmıştır. "Fala gibi yalvarayım mı?": *Morgenthau Diary: Germany*, s. 35-36'da alıntılanmıştır. Kimin kiminle ne zaman görüştüğüne dair zaman çizelgesinin en ayrıntılısı, Dietrich, *Morgenthau Plan*, s. 58-69.

19 Blum, *From the Morgenthau Diaries: The War Years 1941-1945*, s. 371-372.

mi?" diye çıkıştı. Churchill ikna edici olmayan bir tonla, İngiliz imalat sanayiine yardım sağlamak için Morgenthau'nun Alman sanayiini imha etme planına onay verdiğini söyleyerek meşru göstermek istese de, kendi içine de sinmemişti. Başbakan nihayetinde Morgenthau'nun mali şantajına imada bulundu: "Kendi halkım ile Alman halkı arasında seçim yapmam gerektiğinde kendi halkımı seçerim." diyerek Eden'ın itirazını susturdu.[20]

Churchill ve Roosevelt'in, Quebec'te savaş sonrasında Almanya'nın akıbetine yönelik aldığı kararlar kadar, Avrupa'nın Almanya haricindeki kısmına yönelik karar *alınmaması* da manidardı. 13 ila 16 Eylül 1944 arasında düzenlenen konferans, Kızıl Ordu'nun, Varşova'da "Berling'in adamlarını" iktidara getirmek üzere Praga'ya başlattığı hücumuna devam ettiği, Varşova Ayaklanması'nın en kritik günleriyle aynı zamana denk gelmişti. Stalin, aslında İngiliz ve Amerikan ikmal uçaklarının Ukrayna'ya iniş yapmasına rıza göstermişti; Varşova'yı Alman işgalinden kurtarmak için son bir gayret gösterilebilirdi. Ancak Morgenthau Planı'na yönelik tartışmaların hâkim olduğu Quebec'te, Polonya'ya dair ciddi bir tartışma yapılamadı.

İhmal edilen önemli meselelerden biri de Yugoslavya'ydı. 1943'te verilen Tito'yu destekleme kararı ile, bölgenin tamamının komünistlerce ele geçirilmesi ihtimali doğmuştu. İş işten geçtikten sonra hatasının farkına varan Churchill, Quebec'te Roosevelt'i "Rusların Balkanlarda çemberi hızlıca daralttığı ve nihayetinde bölgede tehlikeli Rus nüfuzunun yayılmasına" karşı uyardı; Yugoslavya'ya sahip çıkmak ve tercihen kuzeye doğru ilerleyerek, Kızıl Ordu'dan evvel Viyana'ya girmek üzere, İtalya'dan İstirya'ya personel taşımak için ABD Donanması'nın çıkarma aracı temin etmesini istedi. Kraliyet Hava Kuvvetleri uçağıyla nakledilen Sovyet askerî misyonu, Tito'nun karargâhına ulaştı, Mareşal'e 2 milyon dolar nakit teslim etti ve partizanların her bir müfrezesine, minimum iki Sovyet subayı görevlendirildi. 1944 Haziran'ının son günlerinde Kızıl Ordu, Yugoslavya'ya uçakla ikmal yapabilecek kadar yakın mesafede, birden fazla üs edindi. Övgüleri toplayanlar Stalin, Molotov ve Tito olsa da; Sovyet ikmal malzemeleri, Stalin'e Ödünç Verme-Kiralama kapsamında verilmiş on *Douglas C-47* nakliye uçağını havi bir filo ile Yugoslavya'ya uçuruluyor, bu uçaklar aynı zamanda *İzvetsiya*, *Pravda*

20 Blum, *From the Morgenthau Diaries: The War Years 1941-1945*, s. 371'de alıntılanmıştır.

ve *Krasnaya Zvezda* (Kızıl Yıldız) gazetelerinin baskılarını taşıyordu. Tito'nun karargâhında bulunan İngiliz irtibat subayı, şaşkın bir vaziyette, "Çoğu Amerikan paketlerinde, Amerikan konteynırlarında olan 'Sovyet' mamulleri Amerikan paraşütleriyle indiriliyordu" diye aktardı. Tabii, buna standart Sovyet propagandasının Sırp-Hırvat diline çevirisi dahil değildi.[21]

Quebec konferansı bittikten sadece üç gün sonra, İngilizlere ölümcül darbe vuruldu. 19 Eylül'de Tito, başındaki İngilizlerden kurtulup, Amerikalıların Ruslara, Rusların da kendisine hediyesi bir uçakla Moskova'ya uçtu. Tito'nun birdenbire "sıvışmasına" bozulan Churchill, Maclean'ı Mareşal'i bulmakla görevlendirdi. Maclean, Tito'nun aylardır arkasından kendisini kötülediğini, hatta bir keresinde Stalin'e, kendisini "İngilizlerden kurtardığı için" teşekkür dahi etmiş olduğunu bilmiyordu. İngiliz elçi, Tito'yu bir türlü bulamıyordu. Maclean ve Churchill'in gözleri, ikmal malzemesine boğdukları adam hakkında o kadar kördü ki, sadık bir komünist olan Tito'nun, Moskova'dan talimat alacağını düşünmemişlerdi. Churchill, ancak ekimde Rusya'ya uçup Stalin'e bizzat sorduktan sonra Tito'nun nerede olduğu gizemini çözebildi. *Vojd*'un da soğukkanlılıkla ifade ettiği gibi, "Tito Moskova'daydı."[22]

Roosevelt, Quebec'te, Yugoslavya'ya asker indirme ya da Stalin'e Polonya hususunda baskı yapma fikrini göz önünde bulundurmayı dahi reddetti. Aksine Morgenthau'nun Sovyetlerden esinlenerek hazırladığı, Alman ekonomisini yıkmak ve Alman sınai varlıklarını tazminat ve tamirat namına galiplerin el koymasının, Stalin'e yarayacak hukuki prensibini tesis etmek üzerine kurulu planına ise, gönülden destek veriyordu. Churchill, Quebec'te Polonya ve Yugoslavya hakkında konuşmayı tercih ederdi ancak açıkça tehdit altındaydı. Morgenthau her ne

21 Lees, *Rape of Serbia*, s. 291.
Sovyet askerî misyonunun Tito'ya 2 milyon dolar vermesi ve partizanların her birimine iki Sovyet subayı ataması: Alekseyev'den Korneyev'e, 1 ve 4 Mart 1944, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1369, list' 78, 82.
C-47'lere ilişkin, bkz., Astahova ve Nikitin'den Molotov'a, 10 Temmuz 1944, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1370, list' 101.

22 Maclean, *Eastern Approaches*, s. 497-498 (Tito'nun ortadan kaybolması ve Churchill'in tepkisi) ve (Churchill'in Moskova'da Stalin'e Tito'nun nerede olduğunu sorması).
Tito'nun Maclean'ın arkasından konuşup Stalin'e "kendisini İngilizlerden kurtardığı için" teşekkür etmesi: Korneyev'in Tito'ya, onun da Stalin'e iletisi, 31 Temmuz 1944, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1371, list' 10.

kadar istediğini elde ettiyse de, "Churchill'in hislendiğini, bir keresinde gözleri dolu dolu olduğunu" da esefle fark etmişti.[23]

Churchill hislenmekte haklıydı. Morgenthau Planı, harfi harfine ve tamamıyla uygulandığı takdirde, insani neticeleri korkunç olacaktı. Cordell Hull bizzat Roosevelt'e, Hazine'nin "Almanya'da toprak hariç her şeyi silip süpürmeye" yönelik programı neticesinde, "Alman halkının sadece yüzde altmışının toprağa bağlı olarak geçimini sağlayabileceği ve kalan [30 milyona tekabül eden] yüzde kırkının ise açlıktan öleceği" yönünde kanaat bildirdi. Bunun stratejik açıdan da Müttefik kuvvetlerine büyük tehdit arz eden neticeleri olacaktı. Roosevelt Quebec'ten döndükten sonra Hull kendisini, "Morgenthau Planı sızarsa, ki aksi mümkün değil, Alman direnişinin son ana kadar sürmesine; netice itibarıyla da binlerce Amerikalının hayatının kaybetmesine yol açacak." diye uyardı. Hull'ın morali alt üst olmuştu, iştahı kapanmış, uykuları kaçmıştı. 2 Ekim 1944'te, 73 yaşına girdiği doğum gününde keyifsiz hissediyordu ve bir daha dönmemek üzere ofisinden ayrıldı. Hopkins'in Ödünç Verme-Kiralama İdaresi'nin sadık bir çalışanı Edward Stettinius, Dışişleri Bakan Vekili olarak yerini alacaktı. Hull'ın kasım ayında istifa etmesinin görünürdeki sebebi, sağlığının gittikçe kötüleşmesi olsa da esasen *New York Times* köşe yazarı Arthur Krock'a da ifade ettiği gibi, "Morgenthau meselesi" yüzündendi.[24]

Stimson da en az Hull kadar rahatsızdı. Savaş bakanı, görevinden ayrılmadan önce Hull'a, Morgenthau Planı'nın Amerika ve İngiltere'nin, "muzaffer ya da mağlup, büyük ve küçük tüm devletlerin, ekonomik refaha ulaşmada ihtiyaç duyulan küresel ticaret ve hammaddeye eşit şartlarda erişmesi için... gayret etmeye" söz verdiği Atlantik Sözleşmesi'ni açıkça ihlal ettiğini ifade etti. "Almanya'nın metalürji, kimya ve elektrik sanayilerinin" imhasının, yirmi milyonu sadece Ruhr bölgesinde olmak üzere kırk milyon Almanı işsiz bırakacağı öngörüsünde bulunan Stimson, "Sözde baş mücrimler tutuklandığında, kimlik tespiti yapılır yapılmaz, yargılama olmaksızın askeriye tarafından idamını" öneren maddeye de itiraz etti. Söz konusu maddeyi, genelde yumuşak

23 Rees, *World War Two Behind Closed Doors*, s. 303.
Churchill: Andrew Roberts, *Churchill: Walking with Destiny*, s. 838'de alıntılanmıştır.

24 Hull, *Memoirs of Cordell Hull*, s. 1616-1617; Stettinius, *Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943-1946*, s. 152.
"Morgenthau meselesi": Fleming, *New Dealers' War*, s. 432.

başlılığıyla bilinen Kara Kuvvetleri Komutanı General Marshall'a gösterince, General, Başkan'a, "Bu adamlara adil yargılanma şansı verilmemesi fikrinden" dehşete kapıldığını söyleyecekti.[25]

Başkan Roosevelt, Washington'a döndüğünde karşılaştığı eleştiri fırtınasına hazırlıklı değildi. Morgenthau'nun planı kamuoyuna açıklanmamış olsa da, bir nüshasının basına sızması uzun sürmeyecekti. Henüz Eylül'ün 21'inde, Drew Pearson "*Washington Alemi*" köşesinde planı konu edindi. Morgenthau ve White, Pearson'a sızdırdıkları haberde, Ordu'nun işgal altındaki Almanya'nın akıbetine ilişkin ağustosta hazırladığı kılavuzu "tiksintiyle" okuduklarını ve "taslağı Beyaz Saray'a götürüp Başkan'ın masasına fırlattıklarını"; Roosevelt'in, Stimson'ı "Bu nasıl iş?" diye azarladığını aktarmıştı. White ve Hazine Bakanı Morgenthau, Savaş Bakanı Stimson'a çamur atınca, Stimson da Morgenthau Planı yüzünden kabinede ihtilaf çıktığı haberini, *New York Times* ve *Wall Street Journal*'a *sızdırarak misilleme yapmıştı.*[26]

Roosevelt, sızıntılardan dolayı çok öfkelendi. 29 Eylül'de basına yanıltıcı bir demeç veren Başkan, Almanya'ya ilişkin savaş sonrası işgal siyasetinin henüz kesinleştirilmediğini söyledi. Stimson'a göre, Başkan, 3 Ekim'de Savaş Bakanı'nı çağırarak "sırıtarak, yüzünde muzip bir ifadeyle, 'Almanya'yı ziraat ülkesine çevirme niyetini' bizzat kendisinin dile getirdiğini yadsıyarak, 'Henry Morgenthau bir çuval inciri berbat etti.'" demişti. Stimson, Roosevelt'e Quebec'te kendisi ile Churchill'in imzaladığı metni gösterdi, Başkan, imzasının orada olduğunu inkâr edemeyince anlamazlıktan geldi. Stimson'a, "Cidden hayretler içinde kaldığını ve buna nasıl imza attığını bilmediğini" söyledi. Başkan'ın, özellikle de seçim kampanyasının son haftalarında siyasi bedelini

25 Forrest Pogue, *George C. Marshall, v. 3, Organizer of Victory*, s. 467'de alıntılanmıştır. Stimson'un Alman subayların yargılanmadan idamını öneren maddeye tepkisi: Stimson & McGeorge Bundy, *On Active Service in Peace and War*, s. 585'te alıntılanmıştır. Stimson'a dair diğer alıntılar için, Fleming, *New Dealers' War*, s. 431-432. Morgenthau'dan Stimson'a dair: Blum, *From the Morgenthau Diaries: The War Years 1941-1945*, s. 376. Atlantik Sözleşmesi'nin tam metni için erişim adresi: https://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp

26 Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, s. 477; Blum, *From the Morgenthau Diaries: The War Years 1941-1945*, s. 377-378. Sızıntı savaşlarına dair daha fazla bilgi için bkz., Bruce Craig, *Treasonable Doubt*, s. 174-175. Drew Pearson'un 21 Eylül 1944 tarihli "Washington Alemi" köşesinin erişim adresi: https://auislandora.wrlc.org/islandora/object/pearson%3A47833#page/1/mode/1up

ödeyeceğini anladığında, Morgenthau Planı'na, en azından Stimson'ın yanında, karşı çıktığı aşikâr. Eşi Eleanor ise, sonradan, "Kocamın [Morgenthau'nun] planı hakkında tutumunu değiştirdiğini dile getirdiğini hiç duymadım. Basında yazılıp çizilenlerin yarattığı tepkiler sonrasında, o dönem, plandan feragat etmenin mantıklı olduğunu düşünmüş olabilir." diyerek, Başkan'ın plana karşı çıktığı ifadesini yalanlayacaktı. Ordu'nun kılavuzunun, Sovyet köstebeği White'ın hazırladığı, daha sert öneriler sunan bir yorumu 1944 Eylül'ünde "Genelkurmay Başkanlığı" 1067 No.lu direktifi (JSC 1067) olarak kabul edildi. Morgenthau Planı gibi, JSC 1067 de "Almanya'nın ekonomik açıdan ıslahı yönünde hiçbir adım atılmamasını" şart koşuyordu. ABD Ordusu'nun 1945 yılında Almanya'ya girerken izlediği strateji bu olacaktı.[27]

Goebbels, fırsattan istifade, Washington'dan gelen haberleri hemen propagandada kullandı. Propaganda Bakanı, Berlin radyosunda yaptığı konuşmada, hiddetle esip gürledi: "O Yahudi Morgenthau'nun önerdiği planla, 80 milyon Almanı sanayiden yoksun bırakmaya, Almanya'yı sadece patates tarlasına çevirmeye çalışacaklar." Paris'in 25 Ağustos'ta nispeten hızlıca kurtarılmasından sonra Müttefikler, güzün Berlin'e zafer yürüyüşüne geçecekleri ümidine kapılmış ancak umutları fos çıkmıştı. Batı Avrupa'da sahada bulunan en rütbeli Amerikalı komutan General Omar Bradley, 1944 Eylül'ünün ilk yarısındaki atmosferi, "Müttefik yüksek komutanlığındakilerin çoğu, Almanya'ya karşı kazanılacak zaferin eli kulağında olduğu kanaatindeydi. Ekimde Alman ordusunun bir mucize eseri canlanması şaşkınlık yarattı." sözleriyle kaydetti. Marshall sinirlenmişti; Morgenthau'ya çıkıştı. "Ordu, tam da cepheye Almanları teslim olmaya çağırmak için hoparlörler yerleştirirken, Almanların direnişinin [Morgenthau'nun planı yüzünden] kuvvetleneceğinden" yakındı. ABD Ordusu'nun Din İşleri Müdürü Yarbay Marshall Knappen, askerleriyle yaptığı görüşmelerden sonra, "Sahadan yorgun argın dönen askerlerin, Morgenthau politikası açıklandıktan sonra, Almanların öncekinden iki kat daha azimle savaştığını söylediğini" bildirdi. Roosevelt'in istihbarat şefi "Vahşi Bill" Donovan, 1944

27 John Backer, *Priming the German Economy*, s. 22-23'te alıntılanmıştır.
"Sırıtarak, yüzünde muzip bir ifadeyle": Stimson & McGeorge Bundy, *On Active Service in Peace and War*, s. 581.
Eleanor Roosevelt alıntısı: Doris Kearns Goodwin, *No Ordinary Time*, s. 544'te alıntılanmıştır.

Kasım'ında Genelkurmay'a, "Almanların direniş ruhunun, kayıtsız şartsız teslimiyetin korkusuyla daha da kuvvetlendiği" haberini iletti.[28]

Tam da Roosevelt'in çekindiği gibi, Morgenthau Planı seçim kampanyasında sorun olarak karşısına çıktı. Cumhuriyetçi Partili rakibi, New York valisi Thomas Dewey 18 Ekim 1944'te yaptığı konuşmada, "Alman halkının morali bir gecede tamamen değişti. Artık hiçbir ümitleri kalmamış, kendilerinden geçmiş gibi mücadele veriyorlar. Almanya'nın işgalini öngören, akıllı işi bir plan yapamadığımızdan bedelini kanla ödüyoruz." sözleriyle âdeta ateş püskürdü. Bu, seçim kampanyasının ateşiyle edilmiş bir laf olarak kabul edilebilirdi, ancak Dewey'in Morgenthau'nun planına ilişkin görüşlerine, *OSS*'nin yöneticisi, Kara Kuvvetleri Komutanı, Savaş Bakanı ve Dışişleri Bakanı ve Amerikan ordusu subay sınıfının çoğu katılıyordu. "Medeni" Batılı Müttefiklere teslim olursa daha iyi muamele göreceğinden emin olan Almanların ekseriyeti, artık Roosevelt'i Stalin'e yeğlemiyordu. Berlin radyosundan Alman askerlerine, Amerikalıların "Alman sanayiini imha etmek ve ülkelerini patates tarlasına çevirmek istediği" uyarıları duyurulurken, Sovyet radyosunun Almanca yaptığı yayında, "Hitler gibileri gelip gider, Alman halkı ve Alman devleti bakidir." denerek kurnazca, Stalin'in, Hitler'in suçları için Alman halkının tamamını cezalandırmayacağı ya da Almanya'yı bölmeyeceğinin ima edilmesi tesadüf değildi. Kapalı kapılar ardında ise Sovyetler, White'ın Morgenthau Planı'ndaki üstün gayretinden memnundu. White'ın yardımcılarından biri Nathan Silvermaster, 1944 Ekim'inde planın taslağını NKVD'ye iletti. Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Andrei Gromiyko, bizzat teşekkür etmek üzere White ile görüştü. Gromiyko, White'a, Sovyet hükümetinin savaş sonrası Almanya'ya nasıl muamele edileceğine yönelik tutumunun "'Morgenthau Planı' olarak ifade edilen stratejiyle aynı ya da aynı minvalde" olduğunu söyledi. Sovyet diplomasisinin Varşova Ayaklanması'nda olduğu gibi, savaş sonrası Almanya'ya karşı planlarında da görülen iki yüzlülüğü yine hayrete düşürüyordu.[29]

28 Dietrich, *Morgenthau Plan*, s. 79-81'de alıntılanmıştır.
Marshall: *Morgenthau Diary: Germany*, s. 41'de alıntılanmıştır.
Göbbels: Rees, *World War Two Behind Closed Doors*, s. 307'de alıntılanmıştır.
ABD Ordusu'nun Morgenthau'nun planına tepkisine dair daha fazla bilgi için bkz., Earl Ziemke, *The U.S. Army in the Occupation of Germany 1944-1946*, s. 107-108.

29 Sovyet radyo yayınları: Romerstein & Brendel, *Venona Secrets*, s. 48'de alıntılanmıştır.

Morgenthau Planı'nın nihai "bedeli," Ardenler bölgesinde, ön göremedikleri, yıkıcı sonuçları olacak Alman taarruzuyla karşı karşıya kalacak Amerikalı ve Britanyalı askerlerin "kanıyla" ödenecekti. Tarihe "Çıkıntı Muharebesi" olarak geçen bu taarruz 1944 Aralık'ının ortalarına dek başlatılmamış olsa da Hitler'in, eylülün sonlarında, Morgenthau Planı'nı öğrendikten hemen sonra, muharebeye dair tasarılarını generallerine anlattığı biliniyor. Morgenthau Planı, Antwerp'e ulaşmak, Müttefiklerin saflarını bölmek ve onları Alman topraklarına ulaşmadan evvel müzakereye zorlamak gibi stratejik hedeflere ulaşmak için siyasi açıdan gerekçe sağlıyordu. Hitler, muharebede can pazarı yaşanırken yayınlanan yeni yıl mesajında Alman halkına, Morgenthau'nun "Alman İmparatorluğu'nu paramparça hale getirme, 15 ila 20 milyon Almanı topraklarından edip yurtdışına tehcir etme, halkımızın geri kalanını köleleştirme, gençliğimizi harap etme ve hepsinden öte milletimizi aç bırakma" planına karşı ağzına geleni saydı. Amerikalı bir yazarın, Morgenthau Planı'nı "tersine psikolojik harp" olarak nitelendirmesine şaşmamalı.[30]

Gromiyko'nun ekimde White'a teşekkür ettiğinde ifade ettiği üzere, Roosevelt'in kayıtsız şartsız teslimiyet doktrini de, Morgenthau Planı da, Josef Stalin'e yaradı. Almanların direniş saflarının sıklaşarak, *Wehrmacht*'ın 1944 sonbaharında Ren bölgesinde İngiliz-Amerikan-Polonyalı kuvvetlerini püskürtmesiyle, Batılı Müttefiklerin Kızıl Ordu'dan evvel Berlin'e ulaşamayacağı kesinleşmiş oldu, bu da Sovyetlerin stratejik menfaatlerine hizmet etti. Alman komuta kademesi, tüm kaynaklarını 1944 sonbaharında Ardenlere yığdığından Goebbels ve Hitler'in, Morgenthau Planı'na şiddetle tepki vermesinin de Ruslara büyük faydası oldu, zira Almanların Doğu Cephesi'ndeki savunması zayıflamıştı. Çıkarma Günü'nden sonra yaz boyunca yapılan düzenlemelerle Almanlar, Avrupa'da Sovyetlerle savaştıkları haricindeki cephelerde bulunan kuvvetlerinin dengesini değiştirmiş, neredeyse kuvvetlerin yarıdan fazlası Müttefiklerle savaştıkları cephelere geçmişken, bir de *Wehrmacht*, 1944 Aralık'ından önce yeni üretilen tanklardan Ardenlere, Doğu Cephesi'nin tamamının neredeyse üç katı kadar

Dewey: Dietrich, *Morgenthau Plan*, s. 79.
Silvermaster: Rees, *World War Two Behind Closed Doors*, s. 307'de alıntılanmıştır.
Gromiyko'nun White ile görüşmesi: *Morgenthau Diary: Germany*, s. 42'de alıntılanmıştır.

30 Dietrich, *Morgenthau Plan*, s. 81'de alıntılanmıştır.

sevk etmişti. (Ardenlere gönderilen tank sayısı 2.300'ken Doğu Cephesi'nde 920 adet bulunuyordu.) Çıkıntı Muharebesi'nde, Müttefiklerin (çoğu Amerikalı olmak üzere) verdiği 100.000'den fazla zayiatın 19.246'sı ölü, 62.849'u yaralı yahut sakat ve 26.612'si ise ele geçirilmiş veya kayıplara karışmıştı. Nihayetinde, ABD kuvvetlerine en pahalıya mal olan muharebede kazanan Stalin olmuştu.[31]

Muharebe kayıtlarını bir kenara bırakalım. Roosevelt ve Churchill, Quebec'te Morgenthau'nun planına imza atarak Stalin'in, Doğu Avrupa ve Almanya'yı ele geçirir geçirmez "tazminat ve tamirat" namına Alman sanayiini yağmalama ve köle işçi ticareti stratejisini de desteklemiş oluyordu. Başkan, İngiltere'yi iflasa sürüklemekle tehdit ederek Churchill'i de bunları onaylaması için zorladı. Atlantik Sözleşmesi ve uzun zamandır süregelen İngiliz-Amerikan hukuk prensipleri ile içtihadıyla aynı minvalde bir barış anlaşmasını garantilemek, Polonya Halk Ordusu'nu kurtarmak, Ren Nehri'ni geçmek ve de Kızıl Ordu'dan evvel Yugoslavya ve Balkanlara ilerlemek için son şansını kaybeden Müttefikler, savaşı görünürde kazanırken hakikatte kaybediyordu. İngiliz ve Amerikan çıkarlarının Stalin'e son kez Yalta'da teslimi için sahne hazırdı.

31 John Koster'in *Operation Snow*, s. 168'de ifade ettiği gibi...

32

Moskova ve Yalta

İngiliz-Amerikan İttifakının En Karanlık Anı

SOVYETLERİN nüfuzunu kullanarak yürüttüğü girişimlerden ve Roosevelt'in bunlara karşı içinde bulunduğu gafletten doğacak felaketleri, son anda engelleyebilecek bir kişi varsa o da Winston Churchill idi. Gelgelelim kendisi de Quebec'ten sonra Roosevelt'ten ümidi kesmiş gibiydi. Mali tehdit altında Morgenthau Planı'na boyun eğmesi, ne yazık ki İngiliz İmparatorluğu'nun gücü ve nüfuzundaki zayıflamayı yansıtıyordu. Başbakan, hüsranını hiddetli girişimlerle gizlemeye çalışmak için elinden geleni yapmıştı. Churchill, savaşın neredeyse tamamında Moskova'da kalmış olan Stalin'in ve belinden aşağısı felçli olduğundan yalnız elzem durumlarda yurt dışına çıkabilen Roosevelt'in aksine, savaşın çoğunu gözü kara bir mekik diplomasisi yürüterek geçirmişti; mütemadiyen nahoş, buz gibi askerî kargo uçağının içinde olduğu halde, ya Roosevelt'ten koparabildiğini koparmak için Kanada yahut ABD yolundaydı ya da Güney Avrupa'nın etrafından, saat yönünün aksi istikamette uçarak, Stalin'in Kremlin'deki sığınağına gidiyordu.

Roosevelt, Polonya ve Balkanlar hususunda Stalin'e karşı çıkmaktan imtina ettiğinden, Quebec fiyaskosundan sonra Churchill bir kez daha Stalin'den bir şeyler koparmaya çalışmak için Moskova'ya uçtu. Çıkarma Günü ve Sovyetlerin Belarus topraklarındaki büyük hücumu (*Bagration*) ile, Hitler'in müttefiklerinin çoğunun Almanlardan ümidi kesmiş olması, Balkan meselelerinin aciliyetini arttırıyordu. Nispeten daha güvenilir Finler dahi, Karelya Kıstağı'nda, Vyborg'un kuzeybatısında yapılan Tali-Ihantala Muharebesi'nde, zevahiri kurtarmak üzere 1944 Temmuz'unda son bir zafer kazandıktan sonra Stalin'in 1940 Mart'ında kendilerine önerdiği şartlar ile benzer koşullar altında barış

istedi. (Finlandiya 19 Eylül'de imzalanan nihai anlaşma ile Petsamo'yu da bırakmaya, kalan Alman askerlerini sınır dışı etmeye, tamirat borcu ödemeye ve Helsinki eteklerinde Kızıl Ordu'ya bir üs vermeye mecbur kaldı.) Balkanlar'da önce Romanya (23 Ağustos 1944) ve ardından Bulgaristan (eylül başları), fırsattan istifade gerçekleşen askerî darbeler sonrası, Almanlardan koptu ve taraf değiştirdi; Stalin bu ülkeleri, neredeyse davet üstüne işgal edecekti. Alman ordularına yakıt sağlayan Ploieşti (Müttefiklerin bombardımanına maruz kaldığından her ne kadar 1944 itibarıyla petrol üretiminin ehemmiyeti kalmamış olsa da), 30 Ağustos'ta düştü. Ertesi gün de Bükreş, Kızıl Ordu'nun eline geçti. Sovyet motorize birlikleri, Transilvanya Alplerine doğru kuzeybatı yönünde ilerliyordu, Macar ovasına girmek üzereydi. Kızıl Ordu, Romanya'yı zapt ederken yaz aylarında Belarus, Polonya ve Baltık bölgesinde verdiğinden çok daha az, yalnız 69.000 zayiat verdi. Kızıl Ordu'nun 1944 Ağustos'unda aşağı Tuna'ya girmesi, Almanların Balkan topraklarında işinin bittiğini doğrulayıp Sofya'da siyasi karmaşa yarattığından, Romanya'nın çöküşünün neticesi olarak Bulgaristan da Stalin'in eline düştü. Bulgar askerleri Almanların Balkanlarda garnizon kurmasına yardımcı olsa da Bulgaristan, 1941'de Barbarossa Harekâtı'na katılmayı reddetmişti. Stalin'in buna rağmen 5 Eylül 1944'te Bulgaristan'a savaş ilan etmesiyle gerçekleşen Sovyet işgali, olsa olsa formaliteden ibaretti, Kızıl Ordu burada 1.000'den az zayiat verdi. Dört gün sonra, Alman yanlısı rejim derdest edildi ve Sovyet casuslarının soktuğu nakit 50.000 dolarla finanse edilen komünist dostu yeni hükümet, Kızıl Ordu'yu ülkeye buyur etti. Takvimler 15 Eylül'ü gösterdiğinde, Stalin ülkeyi avcunun içine almıştı. İşgali LVII. ve XXXVII. Ordular yönetiyor, Kızıl Hava Kuvvetleri'nin uçakları, Sofya'daki hava üslerine asker ve ikmal malzemesi indiriyordu.[1]

Yugoslavya da hızla Moskova'nın yörüngesine girmekteydi. Churchill'in büyük bir hataya düşerek Tito'yu desteklemesi, Çetniklerin sonunu getirdi. Başbakan'ın, İngiltere'nin başkentinde ev sahipliği yaptığı, sürgündeki Yugoslav hükümetinin silahlı kuvvetlerini komuta eden Mihailović'e anlamsız düşmanlığı, 1944 yazında o kadar ileri boyuta ulaştı

1 Bkz., Dimitrov'dan Molotov'a, 6 Eylül 1944, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1130, list' 18-19.
Fin, Rumen ve Bulgar direnişinin nihayete erişi için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 292-295, 338-345.

ki SHAEF Churchill'in talimatı ile, Amerikalı ve İngiliz subayların gözlemci olarak dahi kendisiyle çalışmasını yasakladı. Ekim ayında Ruslar, tekmili birden Yugoslav topraklarına vardığında Çetnikler, ülkeden çıkabilmek için Kahire komutanlığından yardım isteyecek kadar düştü. İngilizleri "Ruslar bize düşman esiri muamelesi yapıyor. Toplama kampı kurdular." diye uyarıyorlardı. Churchill yardım etmek istese bile, artık bunu yapması mümkün değildi. Zira Tito, İngiliz askerlerinin girişine müsaade etmiyordu. Hatta daha da ileri giderek 24 Ekim'de Karadağ sahil şeridine çıkarma yapan iki İngiliz müfrezesini, gerisin geriye dönmeye zorladı. Churchill'in Tito'ya elçi olarak gönderdiği Fitzroy Maclean'ın gözlemlediği üzere, Kızıl Ordu'nun, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında edindiği Amerikan yapımı, "kızıl yıldız, çekiç ve orakla" bezeli kamyonet ve ciplerle gelmiş olması; İngiliz-Amerikalı müttefiklerin, Yugoslavya'ya ihanetine tabiri caizse tuz biber ekti. Cephane taşıyan bir aracın Rus şoförü, *Chevrolet* kamyonetinde olduğu halde Maclean'ı, "Böylesini kapitalist ülkelerde üretemezsiniz." diye alaya aldı.[2]

Churchill, Yugoslavya'da kendi adamını nasıl yüz üstü bıraktığını henüz idrak edememişti. Başbakan aylar sonra, Yalta neticesinde tecrübe ettiği acı günlerde, partizanlara verdiği destekten pişman olduğunu, ilk kez, Eden'e yazdığı hususi ("sana özel") mektupta dile getirdi: "Tito'yu tek başına bırakmak lazım. Balkanlarda kendisi uğraşsın, ne hali varsa görsün." Churchill, 9 Ekim 1944'te Moskova'ya indiği andan itibaren, Stalin'in Doğu Avrupa için ne gibi niyetleri olduğunu idrak etmişti. Romanya, Bulgaristan ve Macaristan da elden gidiyordu; ülkeler, Sovyet işgaline ya girmişti ya da Macaristan'ın durumunda olduğu gibi komünist uydusu olmak üzereydi. Churchill, Londra'daki sürgün hükümetinin sancağı altında İtalya ve Fransa'da savaşan Polonya seferî kuvvetlerinin, eline biraz koz verdiği kanaatinde olsa da Polonya'nın akıbeti ihtilaflıydı. Kahire komutanlığının 1944 Eylül'ünde önce Mora'ya, sonra 4 Ekim'de Atina dışındaki Megara'ya, el altından çıkarma yapmaya başladığı ("*Manna*" Harekâtı) Yunanistan'daki durum, daha ümitvardı. Churchill, Moskova'da Stalin'le Yunanistan'ın akıbetini

2 Maclean, *Eastern Approaches*, s. 506.
SHAEF'in yasağı: Armstrong'a "Bullseye" [Tam isabet], 27 Nisan 1944; "Ruslar bize düşman esiri muamelesi yapıyor.": Mitko'dan Kahire komutanlığına, 18 Ekim 1944, PRO, HS 5 / 967.
Tito'nun İngiliz askerlerine yasak koyması: Fotitch, *War We Lost*, s. 279.

tartışırken, İngilizlerin niyetinin alameti olarak, Kraliyet ordusu 14 Ekim'de askerlerini Atina'ya havadan indirmeye başladı.[3]

9-19 Ekim 1944 arasında düzenlenen *Tolstoy* kod adlı "Dördüncü Moskova Konferansı," Stalin ile Churchill arasındaki ikili görüşmelerin en uzun soluklusu ve netice itibarıyla en önemlisiydi. *Tolstoy*'un en unutulmaz anı, ilk gece iki liderin yaptığı gayriresmî görüşmeydi. Churchill'in tercümanı Binbaşı Arthur Birse'in aktardığı üzere, Churchill, "Balkan ülkeleri ve iki tarafın bu ülkelerdeki nüfuzunun oranını gösteren, 'muzır' olarak ifade ettiği bir belgeyi kaleme aldı." Bu kez Tahran'da olanın tam tersi oldu ve Churchill, Roosevelt ile rolleri değişti. Başbakan, "Yaptığı kabaca paylaşımdan Amerikalıların şok olacağından emindi, ancak Mareşal Stalin'in gerçekçi bir adam olduğunu da biliyordu." Bu sözlerden sonra bir not defterine, alelacele, Romanya'da nüfuz alanının %90'ını Sovyetler Birliği'ne (geri kalanı da diğerlerine, yani İngiltere ve Amerika'ya) veren; Yunanistan'da ise bu oranı tam tersine çevirerek, İngiliz ve Amerikalılara %90'ını, Sovyetlere %10'unu ayıran bir paylaşım kaleme aldı. Bulgaristan'ın %75'i Stalin'e veriliyordu. Churchill, Yugoslavya ve Macaristan için, iyimser bir paylaşımda bulundu; nüfuz alanını Sovyetler ve diğerleri arasında yarı yarıya böldü. Başbakan, Romanya'nın hemen yanındaki mavi kalemle atılmış onay işaretinin, Stalin'in teklifin tümüne katıldığını ifade etmek için attığı bir işaret olduğunu söylüyor. (Gerçi Stalin'in, Bulgaristan'ın %75'ini yetersiz bularak itiraz ettiğini biliyoruz.) Doğu Avrupa'daki nüfuz alanını bölüştüren, 1939 Molotov-Ribbentrop Paktı benzeri bir belge kaleme almış olmaktan bir nebze utanan Churchill, Stalin'e kâğıdı yakmayı önerdi. *Vojd*, "Gerek yok. Sizde kalsın." diyecekti. Churchill'in de kabul edip sakladığı bu kâğıt parçasının orijinal nüshası, Kew'de bulunan *British Archives* binasında, halka açık sergileniyor.[4]

Sözde "yüzdeler anlaşması," uluslararası normları açıkça ihlal ediyordu. Buna rağmen İngiliz başbakanın bu adımı, Churchill'in *realpolitik*[5] uygulamalarının en yüksek noktası, Yunanistan'ın neredeyse

3 Manna Harekâtı'nın başlatılması ile ilgili Kabine belgeleri, PRO, CAB 106/464. "Tito'yu tek başına bırakmak lazım...": Lees, *Rape of Serbia*, s. 334'te alıntılanmıştır.

4 Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 482-483'te alıntılanmıştır. "Gerek yok. Sizde kalsın.": Roberts, *Churchill: Walking with Destiny*, s. 843'te alıntılanmıştır.

5 Uygulama esasına dayanan; ahlak yahut prensip temelli değil uygulayan ülke ya da kurumun acil ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik siyasi yöntem. (ç.n.)

tamamını (%90'ını) ve Yugoslavya ile Macaristan'ın yarısını felaketten kurtarmaya yönelik, cesur bir girişim olarak görüldü. Aslında makul bir stratejiydi, zira 1944 Ekim'ine gelindiğinde Kızıl Ordu Balkanlara yayılmakta iken, İngiltere'nin bölgedeki statüsünü kurtarmak için yapılabilecek çok şey kalmamıştı. Tito'ya verdiği destek ve Roosevelt'in Yugoslavya'ya asker çıkarmayı reddetmesi yüzünden bu duruma düşen Churchill, Balkanlarda Stalin'in suyuna gitmek zorunda kaldı. Stalin'in, onay işaretini attıktan sonraki tutumuna bakılırsa, Churchill'in yüzdelerine esasen rıza göstermediği, özellikle de Macaristan ve Yugoslavya'yı yarı yarıya paylaşmayacağı açıktı. İngiltere'nin son dönemde yaptığı çıkarma harekâtlarından, Yunanistan hususunda geri adım atmayacağı bariz olmasına rağmen Stalin bunu da kabul etmiyordu. Kızıl Ordu'nun gittikçe artan itibarı ve 1820'li yıllarda Osmanlı'ya karşı verilen istiklal mücadelesi sonucunda, Rus himayesinde kurulan bir Ortodoks devleti olması sonucunda ülkede kemikleşmiş Rus hayranlığı nedeniyle, Sovyetlerin davası Yunanistan'da meşhurdu. İngilizler, Yunanistan'ı, 1944 Aralık'ında Atina'da patlak veren iç savaşta komünistlerin hâkimiyetine geçmekten, özellikle bu sebeple kurtardı. Ancak bunu, muzır bir kâğıt parçası ile değil, askerî müdahale ile yaptı. Churchill'in Stalin'e 11 Temmuz'da hatırlattığı üzere, İngiltere'nin Yunanistan'daki menfaatleri, 1944 Mayıs'ında Eden ile Sovyet büyükelçisinin görüşmesinde prensipte zaten kabul edilmişti. Churchill "muzır kâğıt parçası" ile sadece Roosevelt'in Tahran'da mutabık olduğu şartları açığa kavuşturmuştu; (Yunanistan hariç) Doğu Avrupa, Stalin'in nüfuz alanı olacaktı.[6]

Churchill, savaş boyunca Stalin'e, beklediğinden çok daha fazla ödün vermişti. Henüz savaşın başında, 1939 Ekim'inde İngiltere Savaş Kabinesi karşısında, Baltık Denizi'nin ve bu denize kıyısı bulunan Finlandiya dahil devletlerin Sovyet nüfuz alanında bulunduğunu dile getirmişti. 1942 Mayıs'ında Sovyetlerin sabık Baltık ülkeleri üzerindeki hak iddialarını kabul etmiş; karşılığında sadece Stalin'in pençelerinden kaçmayı arzu eden Estonyalı, Letonyalı ve Litvanyalılar için "göç hakkı" üzerine müphem bir anlaşma talebinde bulunmuştu. Başbakan, Tahran'da bilhassa I. Dünya Savaşı'nda yaşanan İngiliz-Rus silah

6 Churchill'den Stalin'e, 11 Temmuz 1944, Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 438-439'da kopyası bulunmaktadır.
Churchill'in "muzır kâğıt" meselesindeki gerçekçi yaklaşımını savunan bir bakış açısı: Paul Johnson, *Modern Times*, s. 434.

arkadaşlığına duyduğu özleme istinaden, durduk yere, Montreux Sözleşmesi'ni Sovyet donanmasının hakkı olan "sıcak denizlere erişimini" sağlayacak şekilde değiştirmeyi taahhüt ederek Stalin'i şaşırtmıştı. Stalin'in Moskova Paktı'nda ve (Türkiye'nin boğazları hususunda da) 1940 Kasım'ında Molotov ile Hitler'in Berlin zirvesinde talep ettiği nüfuz alanları ile aynı doğrultuda olan tüm bu tavizler, Kızıl Ordu, Baltık bölgesi ya da Balkanlara ulaşmadan, hatta Ukrayna'yı yeniden ele geçirmeden evvel verilmişti. Kızıl Ordu'nun ilerleyişi karşısında boyun eğen ve Yunanistan'da kısmi hak iddia etmek için ne kadar hevesli olduklarını yansıtan bu "muzır kâğıt parçasının" tek farkı, Hitler'in 1940'ta Stalin'e vermeyi reddettiği, Sovyetlerin Romanya ve Bulgaristan üzerindeki hâkimiyetini onamış olmasıydı. Churchill'in yüzdeler anlaşması Stalin'e, Molotov-Ribbentrop döneminde Sovyet-Alman iş birliğinin zirvede olduğu noktada Hitler'in verdiği tavizden, çok daha fazlasını getirdi.[7]

Stalin bununla da yetinmeyecek, yakında daha fazlasını elde edecekti. Tito'yu finanse eden ve iş birliği yapan, partizanların her biriminde subayları bulunan Kızıl Ordu, Yugoslavya'ya ulaşınca, Tito'yu iyi tanıyamamış olan Churchill'in, bu ülkede nüfuz alanlarına dair bir paylaşımın bahsini açması dahi hüsnükuruntuydu. Tito'nun, Maclean ve İngilizlerin Yugoslavya'daki hareketlerine dair raporlarını alan Stalin ise, Yugoslav mareşalini Kremlin'de ağırladı ve bir hafta süresince kendisine talimatlarını sıraladı; hâliyle, gerçeğin farkındaydı. Yine de bunu Churchill'in yüzüne vurmayacak kadar da inceydi. Stalin 7 Ekim 1944'te Tito'ya, İngiliz basınının kendisinin ortadan kayboluşuna dikkat ettiği, aralarındaki ilişki konusunda ihtiyatlı olmaları gerektiği uyarısında bulundu. Churchill'in *Tolstoy* görüşmelerinde yaptığı gibi, soran olursa Stalin'in ya da Tito'nun ziyaretin gerçekleştiğini inkâr etmesinin anlamı yoktu. Aralarında kararlaştırdıkları bahane, "Tito'nun Moskova'dan silah istemeye geldiği" idi.[8]

Churchill, Stalin'e "muzır kâğıt parçasını" sunmadan üç gün önce, 6 Ekim 1944'te Kızıl Ordu Macar topraklarına girmişken, Amerika ve İngiltere'nin Budapeşte'de Sovyet nüfuzu ile baş etmesi mümkün

7 1939'da Churchill, bkz. 6. bölüm.
"Sıcak denizlere erişim": "Zapis' besedyi tov. Stalina s Cherchillem," 30 Kasım 1943, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 234, s. 60-63.

8 (Stalin adına) Alekseyev'den Korneyev aracılığı ile Tito'ya, 7 Ekim 1944, RGASPI, fon 82, opis' 2, del' 1372, list' 51.

değildi. Almanlar, Macaristan'ı Nazi İmparatorluğu'na yakınlığı ve mali açıdan önemini göz önünde bulundurarak, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ya da Yunanistan'dan daha sağlam takviye etmişti; Budapeşte için verilecek mücadele Belgrad, Bükreş, Sofya ya da Atina'da verilenden nispeten daha kanlı geçecekti. 1944 Aralık'ına kadar süren muharebede Kızıl Ordu 100.000'den fazla personel, 1.760 tank ve 290 uçak zayiatı verdi. Ancak bu sadece Sovyetlerin meselesi idi. Stalin, Budapeşte için bu kadar kan döktükten sonra İngilizler ile Amerikalıların Macaristan'ın siyasi akıbetinde eşit nüfuza sahip olmasına müsaade etmezdi.[9]

Polonya, yüzdeler anlaşmasından şüphe çekecek biçimde müstesna tutuldu. Churchill, Londra'da sürgündeki Polonya Başbakanı Mikolajczyk'i, *Tolstoy* konferansına katılmaya Moskova'ya çağırmaya cesaret etti, Stalin de rıza gösterdi ve Mikolajczyk'i karşıladı. Polonya Başbakanı, Stalin'den, son kez Varşova'daki Halk Ordusu'na yardım istemesi ve geri çevrilmesinden tam iki hafta sonra, 12 Ekim 1944 akşamı Moskova'ya vardı. Churchill'in bu görüşmeyi ayarlamadaki amacı, Başbakan'ın Polonya için, Stalin'in istediği ve İngilizlerin 1919'dan beri savunduğu Curzon hattını takip eden sınırları kabul etmesi karşılığında, Mikolajczyk'in savaştan sonra Polonya Başbakanı olması ve kabinenin yarı yarıya sürgündeki hükümet üyeleri ile Lublin komitesinden oluşturulmasıydı. (Molotov'un, Doğu Galiçya'daki petrol sahalarını ellerinde tutarken, "Moskova Paktı'nda" talep ettikleri Bialystok çıkıntısını ve Lvov/Lemberg'in batısını bırakmaya razı olması da, Churchill'in işini kolaylaştırdı.) Polonya'nın Galiçya'daki hak iddiasından vazgeçmeye gönüllü olmayan Mikolajczyk, tartışmalı bölgeler Sovyet işgali altında olsa da Curzon hattını kabul etmeyecekti. Polonyalı başbakan, 14 Ekim'de Churchill'e, "Tahran'da defterimizin dürüldüğünü biliyorum." dedi. Ancak İngiliz mevkidaşını, "İçinde Polonya'nın yarısını verecek kadar, bir damla dahi vatanseverlik olmayan bir adam değilim." diye uyardı. Churchill'in ise Polonya Başbakanı'na cevabı şuydu:

> "Biz [İngiltere] yirmi beş yıl önce, Polonya halkı bizimle savaşmaktan çok bizim karşımızda yer almış olmasına rağmen, Polonya'yı yeniden tesis ettik. Şimdi yine sizi yok olmaktan kurtarıyoruz ancak siz, iş birliği yapmıyorsunuz. Çıldırmışsınız siz... Bu sınırı kabul etmezseniz, ötesi yok. Ruslar sizi silip süpürür, ortalıkta iziniz kalmaz. Külliyen yok olmanın eşiğindesiniz."

9 Budapeşte harekâtı için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 347-352.

Mikolajczyk yine de *hayır* diyecekti. Churchill, son kez reddedildikten sonra mağrur başbakana patladı. Mikolajczyk ve kabinesini "Avrupa'yı yerle bir etmek isteyen zalimler" olmakla itham etti. "Polonyalılar Rusya'yı fethetmek istiyorsa bırakalım etsin o zaman." diye sözlerine devam etti. "Tımarhanedeyim sanki. İngiliz hükümeti sizi tanımalı mı, tanımamalı mı, bilmiyorum." Winston Churchill böylelikle, Mihailović'in Çetniklerini yarı yolda bırakıp Londra'daki Yugoslav Kraliyet Hükümeti'ni etkisiz hale getirdikten sonra, Mikolajczyk ile kabinesini de aynıyla muamele etmekle tehdit ediyordu.[10]

Churchill'in hakkını yememek gerek; Polonya Başbakanı, SSCB ile yapılan savaştan sonra 1920'de ellerine geçen bölgenin ekseriyetinde Polonyalıların azınlığı oluşturduğu doğu sınırları konusunda, hakikaten inat ediyordu. Mikolajczyk, tamahkar Ruslar karşısında nispeten ılımlı olarak görüldüğü Londra'da başının ağrıyacağı endişesini taşıyor olabilirdi. Polonya Başbakanı, Başkan Roosevelt'in seçim kampanyasında, Polonya hakkındaki samimi ifadeleri ve 1944 Haziran'ında Washington'a yaptığı seyahatte kendisine, İngiltere ve SSCB'nin aksine ABD hükümetinin "Curzon hattına" razı olmadığının söylenmesinden ötürü, hataya düşerek Roosevelt'e güveniyordu. Gözü ancak, Molotov, 13 Ekim günü Kremlin'de Roosevelt'in Polonya'yı sattığı Tahran konferansından tutanakları okuyunca açılacaktı. Bu toplantıya katılan Büyükelçi Harriman, Molotov'un iddialarının aksini ispat edemeyen Mikolajczyk'in, "şoka uğradığını, ağzının açık kaldığını" aktarıyor. Ülkesinin, Anglosakson kuvvetlerin *ikisinin de* ihanetine uğraması ve Roosevelt'in seçim döneminde, Polonya kökenli Amerikalıları ötekileştirmemek adına; yüzüne karşı yalan söylemiş olması bardağı taşırdı, bu vatansever Polonyalı daha fazlasını kaldıramayacaktı. Zaten kaybedeceğini bildiği halde, pes etmeyecek, son ana kadar savaşacaktı. Mikolajczyk, Londra'ya döndükten sonra 27 Ekim'de Washington'a çektiği telde, ABD Başkanı'na son bir kez, "ağırlığınızı ve otoritenizi" Polonya'nın toprak iddiaları lehinde kullanın diye yalvardı ve tekrar geri çevrildi, sonrasında görevinden istifa etti.[11]

10 Rees, *World War Two Behind Closed Doors*, s. 316-317'de alıntılanmıştır.
Ayrıca bu toplantıların şerhli tutanakları için bkz., Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 487-492.

11 Mikolajczyk'in Roosevelt'e 27 Ekim 1944 tarihli mesajı ve Roosevelt'in 30 Ekim'de verdiği cevap, Stettinius, *The Diaries of Edward R. Stettinius Jr.*, s. 162-163'te alıntılanmıştır.

Yine de Churchill'in bu yaptığı mazur görülemez. İngiliz başbakanı, Mikolajczyk'i Curzon hattını kabul etmeye zorlamak için Rusların Polonya'yı "ezip geçeceği" ve Polonyalı milliyetçileri "temizleyeceği" ile korkutmaya çalışırken, Halk Ordusu ve partizanların ülkenin dört bir yanında yaptığı saldırılar ile Sovyetlere ve Sovyet yanlısı Polonyalılara sıkıntı veriyor olması, Churchill'in bu zorbalığını daha da müessif hale getiriyordu. Yönetiminde hak iddia ettikleri ülke üzerinde hâkimiyet kurmak için, Amerika'dan Ruslara, Ruslardan da kendilerine hibe edilen Ödünç Verme-Kiralama silahları ve teçhizatı ile donatılmış olmalarına rağmen, Bierut'un Lublin merkezli kukla hükümeti de, Berling'in komünist ordusu da halkın desteğine sahip değildi. Churchill'in Mikolajczyk'e patladığı günün ertesinde, 15 Ekim'de "Berling'in adamlarından" iki bin kadarı firar ederek, yanında silahları olduğu halde Halk Ordusu'na katıldı. Uzun süredir devam eden bu firar vakaları, bu olayla zirveyi gördü. "Son iki ayda, günde ortalama 40 ila 60 er ve subayın silahlarıyla firar ettiği" NKVD kayıtlarında sabitti. Toplamda, Varşova Ayaklanması'nın başlangıcı itibarıyla Berling'in 5.000'den fazla askeri kaçmıştı. 1.000'den fazla savaşçısı bulunan kuvvetli bir Halk Cephesi yeraltı ağının Bierut'un hükümetine bir rahat vermediği Lublin'de, durum nispeten daha vahimdi. NKVD'nin, Beria ve Stalin'e rapor ettiği üzere, Churchill Moskova'da Stalin'le anlaşmak için Mikolajczyk'in hükümetini satmaya çalışırken, sürgün hükümeti namına hareket eden Halk Ordusu, Lublin'in dört bir yanını "Halk Ordusu Yaşıyor!" ve "Yaşasın General Bór!" yazılı afişlerle donatıyordu.[12]

Polonya muharebesi imkânsız olmak şöyle dursun, daha yeni başlıyordu ve Mikolajczyk'in, Churchill ve Roosevelt'ten, Polonya'nın hak iddiasını desteklemesini istediği Galiçya ve Ukrayna ile bitişik, ihtilaflı bölgelerde de çatışmalar zirvedeydi. Lublin'in altmış beş kilometre güneydoğusundaki Krasnystaw'da, Halk Ordusu'nun iki alayı hapishanenin kontrolünü ele geçirdi ve tutuklu olan beş yüz savaşçısını kurtardı.

Harriman: Harriman & Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, s. 359-360. Roosevelt'in Mikolajczyk'e haziran ayında söylediği beyaz yalanlar için bkz., Rees, *World War Two Behind Closed Doors*, s. 318-319.

12 "Birinci Belarus Cephesi'nde" bir NKVD komutanı N. A. Serov'un Lublin'den raporu, 16 Ekim 1944'te Beria'ya sunulmuştur, (Ed.) A. F. Noskova, *Iz Varşavyi. Moskva, Tovarişç Beria... Dokumentyi NKVD SSSR o pol'skom podpol'e 1944-45 gg.*, s. 46-48'de kopyası bulunmaktadır.

Stalin'in istediği "Curzon" hattıyla belirlenen sınıra daha da yakın olan Chelm'de bulunan silah altındaki 300 Halk Ordusu savaşçısı, 1944 Eylül ve Ekim'inde düzenlediği on silahlı saldırıda, siyasi hapishane konvoyuna eşlik eden dört silahlı muhafız dahil on beş Bierut yetkilisini öldürerek, dört savaşçıyı daha komünistlerden kurtardı. Halk Ordusu, Lublin'in doksan altı kilometre güneydoğusunda bulunan Zamosc'ta pusu kurarak düzenlediği, Bierut'un altı güvenlik görevlisi ile onlara eşlik eden beş Kızıl Ordu askerinin hayatına mal olan baskında, savaşçılarının 12'sini kurtardı. Hâlihazırda beş Sovyet askeri de, Lublin'deki Halk Ordusu saldırılarında öldürülmüştü. Teşkilatın Lublin'in altmış beş kilometre kadar güneybatısında Krasnik'te bir başka saldırısında on adamını kurtarmış, beş güvenlik görevlisini daha öldürmüştü. Saldırının Stalin'in kukla rejiminin başkenti civarında yapılması, Sovyetlerin yarasına tuz biber oldu. Bierut ile Berling, Lublin'in yüz kilometrelik çevresinde dahi muhalefeti dizginleyemiyorsa, çatışmada bizzat zayiat veren Kızıl Ordu'nun muazzam boyuttaki yardımı olmadan Polonya'nın tamamını nasıl yöneteceklerdi?[13]

Stalin, Doğu Polonya'da gelişmekte olan güvenlik krizine cevaben 1944 Ekim'i sonunda Lublin'de görevli Sovyet Altıncı Hava Kuvvetleri'ne bir olağanüstü emir yayınlattı. "Yarından itibaren Polonya sancağı altında savaşılacak." Çoğunu Amerika'dan Ödünç Verme-Kiralama kapsamında gelenlerin oluşturduğu bu filonun uçakları boyandı ve Polonya uçağı olarak işaretlendi, Sovyet pilotlarına Lehçe öğrenmeleri emredildi. Kızıl Hava Kuvvetleri'nden Georgi Dranunov isimli bir subay, haftalar içerisinde, "Pilotlarımızın çoğu Polonya üniforması giyiyordu, belgelerimiz Lehçeydi." diye aktarıyor. Sovyet işgal kuvvetleri, Lublin'deki kukla hükümete meşruiyet kılıfı kazandırmak üzere Polonyalı asker rolünü oynuyordu.[14]

Stalin ve Beria, Lublin bölgesindeki Halk Ordusu isyanını bastırmak üzere Polonyalı kuklalarına, Ödünç Verme-Kiralama ile kendilerine hediye edilen araçlardan sağlamaya devam etti. Sovyet yetkilileri, Bierut ve Berling'in araçlardan nasıl faydalanacağını bilmediğini düşündüğünden her birine 12-15 araç içeren 3 ila 4 bölüğün tahsis edildiği 50'şer kamyonetlik "silahlı motorize taburları," oluşturmaları

13 *A.e.*, s. 48-49.

14 Rees, *World War Two Behind Closed Doors*, s. 310'da alıntılanmıştır.

talimatını vererek, başlarına da harekâtları denetleyecek ikişer Kızıl Ordu subayı atadı. Yugoslavya'da da görüldüğü gibi hem Kızıl Ordu hem de desteklediği yerli komünist güçleri, ülkenin dört bir yanında isyancıları bastırmak üzere Ödünç Verme-Kiralama ile hediye edilen cip, kamyonet ve Harley-Davidson motosikletleri ile, Amerikan yapımı lastikler üzerinde dolaşacaktı.[15]

Varşova'daki direniş çöktükten sonra Polonya'nın dört bir yanına sirayet eden İç Savaş hakkında yeterince yazmamış olan önceki nesilden tarihçiler gibi, Churchill'in de, 1944 Ekim'inde, Polonya'da neler döndüğünü bilme şansı yoktu muhakkak. Ancak daha fazla bilgisi olsaydı dahi, Moskova'daki hedefi Stalin'e, Yunanistan'da İngiliz nüfuzunun hâkimiyetini kabul ettirmek olan İngiliz başbakanın farklı davranacağı meçhul. Görünürde Stalin karşısında sürgündeki Polonyalıların davasını savunan Churchill'in, esasında kişisel olarak Polonyalılardan pek hazzetmiyor olması nahoştu. Başbakan, Polonyalıların 1940'ta işlenen katliamların müsebbibinin Stalin olduğu iddialarında büyük olasılıkla haklı olduğunu öğrenmiş olmasına rağmen, 1943 baharında sürgün hükümetini Katyn meselesi hakkında sessizliğe zorlamıştı. Churchill'in Moskova'da Mikolajczyk'i sıkıştırmasının da elle tutulur, stratejik bir gerekçesi yoktu; sadece Polonyalı başbakanın karşısında hüsrana uğradığından bunu yapmıştı. Mikolajczyk, doğu sınırı konusunda o kadar inat etmese dahi, Churchill'in ima ettiğinin gerçekleşeceğine, yani Stalin'in Mikolajczyk'in başbakan olmasını kabul edeceğine inanmak için hiçbir sebep yok. Stalin, her ne kadar Churchill'e "Polonya'yı Sovyetleştirmeye yönelik hiçbir planının" bulunmadığını söylemiş olsa da, Kızıl Ordu ve NKVD, 1944 Ekim'inde, tam da bu sebeple bu ülke halkının kanını döküyordu. Polonya'nın akıbetini, Churchill'in ülkenin sınırlarına dair yersiz *realpolitik* girişimi değil, kırsalda Halk Ordusu ile, Lublin'de kâin Berling-Bierut rejiminin destekçisi NKVD ve (bazıları Polonya ordusu üniforması taşıyan) Kızıl Ordu askerleri arasında vahşetin dozunun gittikçe arttığı savaşın neticesi belirleyecekti.[16]

1944 sonbaharına dek Churchill'in Stalin karşısında bu etkisiz müzakereleri bile, Roosevelt'in yapabildikleriyle karşılaştırıldığında çok

15 Bulganin'den Bierut'a, 17 Kasım 1944, AAN 2/579/0/2/933, list' 30.

16 "Polonya'yı Sovyetleştirmeye yönelik hiçbir planının" [bulunmaması], Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, s. 487.

daha iyiydi. Başkan'ın sağlığı 1944 seçiminin son aylarında kampanya açısından büyük mesele teşkil etti. Her yere, deniz kuvvetlerinde kardiyolog olarak görev yapan doktoru Howard Bruenn ile gittiği görülen Roosevelt'e kalp hastalığı teşhisi konduğu dedikoduları ayyuka çıktı, ki günümüzde bu dedikoduların gerçek olduğu biliniyor. Başkan'a, 1944 Mart ve Mayıs'ında yapılan bir dizi test sonucunda "şiddetli hipertansiyondan" muzdarip olduğu ve kendisinde "kronik kalp yetmezliği başlangıcı" bulunduğu ortaya çıkmıştı. Yağ tüketimini ve sigara alışkanlığını azaltmayı, yüksükotu almayı ve mümkün olduğunca dinlenmeyi kabul etmişti; ancak dördüncü dönemi için seçim yarışına katılmakta ısrarcıydı. Roosevelt, tüm kuvvetini toplayarak eylül ve ekimde yürüttüğü kampanyada etkileyici performanslar sergilemiş olsa da gösterdiği onca gayret onu tüketmişti. 7 Kasım 1944'te yeniden seçilişini kutladıktan sonra, kendini toparlamak için Doktor Bruenn'in mütemadi gözetimi altında Warm Springs, Georgia'da izne çıktı. Tansiyonu korkutucu derecede yükselerek 260/150'ye fırladı, her an felç geçirebilirdi. Kuzeni Daisy Suckley kendisini gördüğünde, Başkan'ın "geçen yıldan beri on yıl yaşlanmış gibi göründüğünü" düşünmüştü. Roosevelt, Georgia'da eski sıhhatine döndükten sonra 20 Ocak 1945'te göreve başlama töreni için tüm kuvvetini topladı, neyse ki Amerikan tarihinin beş dakikadan daha kısa süren en kısa göreve başlama konuşmasını yaparak töreni kısa kesti. Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturan Edward Stettinius; günlüğüne, o gece Başkan'ın "Baştan ayağa titrediğini; sadece elleri değil vücudunun tamamının zangır zangır titriyor olduğunu" kaydetti.[17]

İşte 1945'in ilk günlerinde Avrupa ve Asya'nın meseleleri hâlâ muallakta iken, dünyanın en zengin ve en iyi silahlanmış ülkesini temsil eden adam, böylesine mecalsizdi. Danışmanları her ne kadar çekinse de, Başkan'ın Churchill ve Stalin'le savaş sonrası dünya düzeninin inşasını tartışmak üzere "Üç Büyükler'in" bir zirvede daha buluşmasında ısrarcı olduğunu biliyorlardı. 1943'te Tahran'dan evvel yapılan müzakerelerin gülünç bir tekrarı yaşanacak ve Stalin (Başkan'ın eylülde Stalin'siz Churchill'le buluştuğu) Quebec'ten, İzlanda, İngiltere'ye, Malta, Atina, yakınlardaki Pire ya da Britanya Kıbrıs'ı gibi daha sıcak iklimi

17 Fleming, *New Dealers' War*, s. 468, 472'de alıntılanmıştır.
"Şiddetli hipertansiyon ve kronik kalp yetmezliği başlangıcı" teşhisi: David Woolner, *Last 100 Days*, s. 4-5.

olan diyarlara kadar, hasta vaziyetteki Roosevelt'in toplantı için önerdiği tüm mekanları reddedecekti. Roosevelt, durumunun nanemolla olduğunun farkındaydı, kendisine gelen ilhamla zirveyi bir Akdeniz liman kentinde toplamayı düşündü. Seçimden birkaç gün evvel, 25 Ekim 1944'te ne kadar hastalıklı olduğunu itiraf edercesine Stalin'e içini döktü ve "gemiyle seyahat etmeyi ve gemide kalmayı yeğlerim," dedi. Kasımda Churchill de araya girdi ve Roosevelt'e de kendisinin sağlık sorunlarından haberdar olduğunu ima ederek rahatlatmanın diplomatik bir yolunu buldu; Üç Büyükler'e İngiliz hâkimiyetindeki İskenderiye, Atina ya da Kudüs'te ya da Akdeniz'e kıyısı bulunan, sıcak denizli kentlerden birinde ev sahipliği yapmayı teklif etti. Almanlar, İtalya'nın kuzeyinden çekilirse Roosevelt, Üç Büyükler'in meşhur "Riviera'da" dahi buluşabileceği önerisinde bulundu. Stalin karşısında gemisinden uzun süre uzakta kalamayacağını kabullenmek istemediğinden, ihtiyatla, "Akdeniz'de olduğu sürece her yer olabilir." diye ekledi.[18]

Churchill'in aksine Stalin, Roosevelt'e müsamaha gösterme niyetinde değildi. İki liderin ayağına gelmesinde ısrar etti. Başkan'ı 29 Ekim'de, SSCB'den ayrılamayacağı yönünde bilgilendirdi; en fazla Karadeniz'in Kırım'da bir tesisine kadar gidebilirdi. Roosevelt, "Deniz kuvvetlerinden yetkililerim Karadeniz'e karşı. Ağır bir kruvazörü Çanakkale ya da Ege'den geçirmek, başka yerde ihtiyaç duyulan çok sayıda geminin refakatini gerektirdiğinden riske atmak istemiyorlar." itirazında bulunsa da Stalin geri adım atmayı reddediyordu. 25 Kasım'da Roosevelt'e, ya istemeden ya da art niyetli olarak acımasız bir tavırla, manidar bir şekilde, "Sovyet doktorlarının uzak mesafeye seyahat konusundaki uyarılarını gözden geçirmek durumundayım." cevabını vermişti. Ya Kırım'a geleceklerdi ya da konferans yatardı.[19]

Hasta, hatta ölüm döşeğinde bir adam olan Roosevelt, Sovyet diktatörüne mümkün olduğunca kolaylık sağlamak üzere, kışın ortasında dünyanın öbür ucundaki Kırım'a; son 2.253 kilometresi Malta'dan başlayıp Adriyatik ve Ege denizleri üzerinden geçen tehlikelerle dolu, *Luftwaffe*'nin muhtemel saldırılarını savuşturmak üzere avcı uçaklarının

18 Roosevelt'ten Stalin'e, 25 Ekim ve (Churchill'in önerisi dahil) 18 Kasım 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 369, list' 51-52, 61-63.

19 *A.e.* ve Stalin'den Roosevelt'e, 29 Ekim ve 23 Kasım 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 369, list' 54-55, 65-66.

refakatinde geçecek bir uçuşu havi, 22.530 kilometrelik yolculuğa çıkmayı böylece kabul etti. Almanlar o güne dek Yunanistan ve Balkanlardan büyük ölçüde çekilmiş olsa da, Girit ve Ege'nin diğer adalarında uçaksavar bataryaları mevcuttu. Üstüne üstlük Roosevelt'in doktorları, Başkan'ın tansiyonu yükseldiğinden, pilotun 6.000 fitten yükseğe çıkmasını yasaklamıştı; kabindeki oksijen daha da azalırsa, Başkan hayatını kaybederdi. Ayrıca Sovyetlerin teyakkuzdaki Karadeniz kıyısı liman bataryalarının kazara Başkan'ın filosunu vurma riski de vardı, hatta 1945 Ocak'ının son günlerinde konferans öncesinde Kırım'a doğru keşif uçuşu yapan İngiliz uçağına ateş açılmıştı. İngiliz ve Amerikan pilotlarına, uçakların Ruslar tarafından düşürülmemesi için Kırım Saki havaalanına iniş yapmadan evvel "ayırt edici manevra" yapma emri verildi. Başkan ve maiyeti tüm bunlarla cebelleşip sınavları sapasağlam atlattıktan sonra, son dönemde büyük hasara uğramış Kırım'ın arızalı yollarında, beş saat sürecek 130 kilometre kadar mesafede bir araba yolculuğu yapacaktı. Churchill iğneleyici bir tonda, "On yıl arasak dünyada [buluşmak için] Yalta'dan daha kötü bir yer bulamazdık." yorumunda bulundu. Roosevelt, yolculuğu mucize eseri sağ atlatmış olsa da hâli iyi değildi. Churchill'in, Başkan ve Başbakan'a Saki havaalanından Yalta'ya giderken, tabii Ödünç Verme-Kiralama ürünü cip ve kamyonetlerle gerçekleştirilen araba yolculuğunda eşlik eden özel doktoru Lord Moran, Roosevelt'in durumunu şöyle aktarıyor: "Başkan yaşlanmış, zayıflamış ve bitkin görünüyordu. Ağzı açık olduğu halde dümdüz karşıya bakarak oturdu, sanki konuşulanları idrak edemiyor gibiydi."[20]

Yolculuk her ne kadar Roosevelt'i elden ayaktan düşürmüş olsa da, Stalin'in Kırım konusundaki ısrarının amacı *aslında* Başkan'a işkence etmek değildi. Stalin, Başkan'ın istediği gibi kendisini deniz kıyısında bir mekânda ağırlamış, velev ki bunun için Akdeniz'den daha uzak ve Akdeniz kadar davetkâr olmayan Karadeniz'i seçmişti. Zirve için Yalta ve civarındaki, sabık Çarlık döneminden kalma sarayları hâle yola koymak üzere muazzam çaba harcandı. Kızıl Ordu'nun eline tekrar ancak 1944 Nisan'ında geçen bu bölge, hayalet kasabaya dönmüş, ricat eden Almanlar tarafından yağmalanmış ve hayatta kalanların çoğunu

20 Plokhy, *Price of Peace*, s. 36-37'de alıntılanmıştır.
Roosevelt'in sağlık durumunun uçuş planına etkisine dair bkz., Woolner, *Last 100 Days*, s. 61.

da NKVD, iş birlikçileri silip süpürürken ortadan kaldırmıştı. 1944 Mayıs'ında çoğu "Kırım Tatarı" Müslümanlar olmak kaydıyla, binlerce Yunan, Ermeni, Bulgar ve Almanlardan toplam 225.000'den fazla sivil, Kırım'dan Sovyet çalışma kamplarına tehcir edilmişti. NKVD, 1945 Ocak'ında 835 civarı vatandaşı tutukladığı son bir tasfiye turu yürüttü. Saki havaalanından yola çıkan konvoyların kullanacağı rota, araç ve yayalara kapatıldı, yolun tamamına 15 metre aralıklarla ağır silahlı askerler yerleştirildi. Amerikalıların kalacağı (ayrıca genel oturumların yapılacağı) Livadya Sarayı ve Churchill'e ev sahipliği yapacak Vorontsov Sarayı, NKVD denetimindeki, ekseriyetini Stalin'in Doğu Avrupa için beslediği niyetleri gösterircesine zorunlu çalıştırılan savaş esirlerinin oluşturduğu binlerce inşaat ekibi tarafından yenilendi. Roosevelt'in kızı Anna, bu işçilerin arasında "neredeyse bir ordu kadar Romanyalı savaş esiri" bulunduğunu fark edecekti. Başkan Roosevelt'in tekerlekli sandalyesiyle kullanabileceği bir banyo yapmak için özen gösterildiğinde olduğu gibi, elle tutulur biçimde güzel bir çalışma ortaya çıkarıldığına rastlansa da, Stalin'in adamları savaş dönemi Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu fakruzaruret hâlini tamamen halı altına süpürmeyi başaramamıştı. İngiliz maiyetinden birinin dikkat çektiği gibi, sarayların dışında konut eksikliği bulunduğundan, "Misafirlerin çoğu odalarda ikili, dörtlü kalıyor; hatta bazılarında altı ila dokuz kişi bulunuyordu ve az sayıdaki lavaboların arasında da epey mesafe vardı."[21]

Tüm bu hazırlıklar içinde en çok Sovyet kokan, güvenlikti. Amerikalı yetkililere, "Silahlı bir Sovyet polisi sizden '*dokumente*', '*propusk*', '*passport*' ya da '*bumagi*' sorarsa hiç beklemeden kimlik kartınızı gösterin... Muhafızlara gözdağı vermeye çalışmayın, kesin emir altındalar." diye tembihlendi. Roosevelt'in kızı Anna, "Her yere kimlikle gitmek zorundayız, 10 metrede bir çıkarıp gösteriyoruz" diyordu. Amerikalılar, Karadeniz'e nazır bir sarayda kalıyor olsalar da sahili gezmelerine müsaade edilmiyordu. Lojistik ve iletişim desteği sağlamak üzere Sivastopol limanına demirlemesine izin verilen birkaç Amerikan ve İngiliz gemisindeki denizciler, yalnız NKVD eşliğinde kıyıya çıkabiliyordu. Müttefik havacılarının gittikleri her yerde Sovyet gölgeleri onları takip ediyordu. Beria, konferansı kapsayan Kırım "hususi bölgesinin"

21 Plokhy, *Price of Peace*, s. 45,50 ve Bohlen, *Witness to History*, s. 173'te alıntılanmıştır.

NKVD komutanı General Sergey Kruglov'u, Müttefiklerin casuslarını ortaya çıkarmak ve "muhalif unsurlarca yapılacak provokasyon veya herhangi bir Sovyet karşıtı gösteriye karşı" tedbir almakla; özetle Batılılar ile Sovyet tebaası arasında gayriresmî bir irtibatı engellemekle görevlendirdi. Churchill, sonraları bu ziyareti, "Hades'in[22] *rivierasını* ziyaret etmek gibiydi." olarak anlatacaktı.[23]

Vojd'un, seçkin misafirlerine, yemek ziyafetleri ve Roosevelt'in hususi lavabosu haricinde, paranoya ve saklamaya pek de tenezzül etmediği husumet ile muamele ettiği göz önünde bulundurulduğunda, Yalta'da Müttefiklere zorbalık taslaması şaşırtmamalı. 4 Şubat 1945 günü akşamüstü saat dörtte Üç Büyükler toplanana dek, stratejik denklem önemli ölçüde Stalin lehine değişmişti. Morgenthau Planı, Almanları batıda daha amansız savaşmaya iterek Hitler'i, Amerikalılara ağır zayiat verdiren Ardenler / Çıkıntı taarruzunu başlatmaya sevk etmişti. Belgrad, ekimde Tito'nun partizanları ile eş güdümlü olarak Kızıl Ordu'nun eline geçmişti. Almanlar Prag ve Budapeşte'de direnmeye devam etse de, Sovyet XVIII. Ordusu Transilvanya'yı silip süpürdüğünden iki kent de tecrit altındaydı. Hitler aralık ile ocak aylarında, elindeki son zırh ve personel yedeğini de Ardenler taarruzuna yığarak Polonya ve Doğu Prusya'yı, Sovyetlerin 12 Ocak 1945'te başlatacağı yeni büyük harekâtı "Vistula-Oder" taarruzuna açık hale getirdi. Ay sonuna gelindiğinde, Rokossovski'nin Belarus İkinci Ordu Grubu, Polonya'nın merkezini, kuzeyini ve Doğu Prusya'yı silip süpürmüş; Berlin'in sadece altmış beş kilometre yakınındaki Oder Nehri'ne erişmiş, Königsberg'teki Alman garnizonlarının dış dünyayla irtibatını kesmiş ve 1939'da Avrupa'da savaşın kopmasının görünürdeki sebebi olan Danzig/Gdańsk'a varmıştı. En önemlisi de, Kızıl Ordu'nun, şehrin hırpalanmış sakinleri için beş ay gecikmeli olarak, ocakta Varşova'yı ele geçirmiş, sokaklarında insan kalmamış bir harabe yığınına dönüşmüş kente uygun adım giriş yapmış olmasıydı (Savaştan evvel 1.3 milyon nüfuslu kentin artık 150.000 civarı sakini bulunuyordu.). Ocak sonunda Sovyet askerleri, yakında kötü ünü tüm dünyaya yayılacak olan Nazi ölüm kampı Auschwitz-Birkenau'yu da, geride bir deri bir kemik halde bırakılan, hayatta kalan son 7.500 Yahudi tutuklusu ile kurtardı.

22 Yunan mitolojisinde ölüler diyarının tanrısı. (ç.n.)

23 Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 480 ve Plokhy, *Price of Peace*, s. 45, 50-51.

Doğu Avrupa'nın tamamı henüz Sovyet hâkimiyetine geçmemiş olsa da, Oder'in doğusunda tüm kozlar Stalin'in elindeydi ve hiçbirini teslim etmeyecekti.[24]

Vojd, kati suretle Polonya'ya dair taviz verme niyetinde değildi. Roosevelt Tahran'da, Stalin'in Polonya ile (Molotov-Ribbentrop Paktı sonrası kazanılanları dahil ederek) dolaylı olarak "1939 sınırları" olarak ifade ettiği sınırlara, sürgündeki Polonyalıların ısrarla karşı çıkmasına rağmen rıza göstermiş olduğundan, diplomatik durum savaş öncesine dönmüştü. Eskiden Polonya'ya, artık Sovyetlere ait olan yeni bölgelerin hepsinde halkın çoğunluğunu Polonyalılar oluşturmuyor olsa da, on bir milyon civarı Polonyalı meskûndu ve kendilerine siyasi akıbetleri konusunda danışılmamıştı. Polonya'ya "tazminat olarak," Doğu Prusya'daki Alman bölgesi verilecek ve *Vojd*'un pençelerinden batıya doğru kaçan Polonyalılara yer açmak için Polonya, Churchill'in hesabına göre, altı milyon Almanı tehcir etmeye davet edilecekti. İhtilaflı Polonya seçimleri konusunda, 9 Şubat'ta, hoşnutsuzlukla sadece "Altı milyon Polonya kökenli Amerikalıyı hoş tutacak bir jest" istediğini söyleyen Roosevelt ile karşılaştırıldığında Churchill, az da olsa direniş gösterdi. İngiliz Başbakan Londra'da sürgündeki Polonyalıların, yapılacak seçimlere katılmasına müsaade edilmesini istiyordu. Stalin söz vermese de, Churchill'in ısrarıyla sabık Başbakan Mikolajczyk ve Polonya Köylü Partisi'ne "faşist" demekten vazgeçmeyi kabul etti. Churchill seçimin "serbest" yapılmasında bastırınca Stalin, "Sizin Mısır'daki serbest seçimler gibi mi?" cevabını yapıştırdı. Roosevelt araya girerek seçimlerin "Sezar'ın" Roma Vesta Tapınağı'nın kahinlerinin başı olan "eşi gibi" olması gerektiğini söyledi. Yanlış benzetmeydi. Stalin'de onun da cevabı vardı: "Sezar'ın karısı bakire değildi." Hâlihazırda yorgunluktan ölen Roosevelt'in daha fazla dayanacak hali kalmamıştı; dinlenmeye çekilmek için görüşmeye ara verilmesini istedi.[25]

24 Harekâtın ayrıntıları için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 335-345.

25 Üç Büyükler'in 9 Şubat 1945 günü saat 16.00'da Yalta'da yaptığı görüşmenin kaydı, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 235, list' 137-145.
Altı milyon Almanın tehciri: Üç Büyükler'in 9 Şubat 1945 günü saat 16.00'da Yalta'da yaptığı görüşmenin kaydı, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 235, list' 93-101.
Roosevelt'in Tahran'da "1939 sınırlarına" rıza göstermesi: Tahran Konferansı'nın 1 Aralık 1943 tarihli son oturumunun Sovyetler tarafından tutulan kaydı, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 234, list' 92-93.

Sonraki akşam Stalin ve Churchill, Polonya seçimi meselesini Roosevelt dinlenmeye çekildikten sonra baş başa tartıştı. Churchill, Stalin Polonya'da *sadece bir tane* İngiliz gözlemciye müsaade ederse, Fransa, İtalya, Yunanistan yahut nereye isterse kendi seçim gözlemcilerini gönderebileceği önerisinde bulundu. Stalin kerhen de olsa razı oldu. Yalta için zemin hazırlanırken Roosevelt ve Churchill, Stalin'in Lublin merkezli kukla hükümetinin Müttefik konferanslarında Polonya'yı temsil etme hakkını hâlihazırda tanıdığından, Stalin'in bu kabullenişinin içi boştu. Müttefiklerin Stalin'den tek istediği, hükümete komünist olmayan birkaç kişinin alınmasıydı. Bunun önünde tek bir mâni vardı: *Vojd*, Müttefiklerin Lublin sözde hükümetine katılmasını önereceği, önce Churchill'in talebiyle üçte ikisini oluşturması kararlaştırılan ancak sonra Stalin'in yarıya düşürttüğü, en sonunda da üç üyeye indirilen temsilcileri, veto etme hakkında ısrarcıydı. Dahası, kendisine bu isimleri, Batılı Müttefiklerin gözlerinden uzakta, Moskova'da, inceleme hakkı da verildi. Roosevelt'in başkomutanı Amiral William Leahy, Churchill ile Stalin'in Polonya üzerine hazırladığı anlaşmayı okuduktan sonra şu sözü sarf etti: "O kadar esnek bir anlaşma ki, Ruslar esas itibarıyla ihlal etmeden Yalta'dan ta Washington'a kadar uzatabilir."[26]

Quebec'te Roosevelt'in ve Moskova'da Stalin'in hırpaladığı Churchill, Yalta'da şiddete maruz kalan devlet adamı sendromunun emarelerini gösteriyordu. Roosevelt ve Stalin Tahran'da Alman subaylarının topluca idamından bahsederken odadan ayrılmaya teşebbüs etmişken; *Vojd*, Yalta'da, Kızıl Ordu'nun hâlihazırda ele geçirdiği Nazi İmparatorluğu topraklarında, "Almanlardan bir tane bile sağ bırakılmayacak" diye atıp tutarken ve artık Sovyetlerin elinde olan topraklardan Almanları temizleme ihtiyacını karşılamak üzere yaza kadar "2 milyon Almanı daha öldürmeyi" umduğunu söylerken zerre kadar tepki vermedi.[27] İn-

26 Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, s. 515'te alıntılanmıştır. Churchill ve Stalin'in Polonya seçimlerine dair yalnız Molotov, Eden ve tercümanlarının katılımıyla, 10 Şubat 1945 günü akşam saatlerinde yürüttüğü müzakereler: "Zapis' beseda tov. Stalina i Cherchilla," RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 234, list' 157-162.

27 Roosevelt'in burada, özellikle de Almanları şiddetle cezalandırma gibi çok önem verdiği bir konu hakkında yorum yapmaması Yalta'da sağlığının neredeyse tamamen hareketsiz kalacak kadar kötü olduğunun bir göstergesi. Başkan konferanstan evvel Stalin ile baş başayken Kırım'da savaşın bıraktığı hasarı görmenin kendisini Tahran'da olduğundan daha "kan dökmeye hevesli" hale getirdiğini söylemişti. *Vojd*'a, "Umarım yine 50.000 Alman subayının idamına kadeh kaldırırsınız." demişti.

giliz başbakan, Stalin'i, "Almanların kırımına son verme niyetim yok." diyerek temin ettikten sonra, kibarca, savaşın sonunda içlerinden sağ kalan olursa *bir yerde* yaşayacaklar herhalde, hatırlatmasında bulundu. Ancak meselenin üzerinde durmadı. Churchill, artık Almanlara edilecek muamele üzerinde Stalin ile aynı telden çalıyordu.[28]

Churchill'in hakkını yememek gerek, Yalta'da Roosevelt'ten dişe dokunur bir yardım görmemişti. Başkan sadece, yaptırım gücü olmayan Cemiyet-i Akvam'ın hatalarını düzeltecek, büyük güçleri ihtiva eden Güvenlik Konseyi'ni içeren, yeni bir "Birleşmiş Milletler"e ilişkin fikriyle ilgileniyor gibi görünüyordu. Roosevelt'in Yalta'da, Polonya'nın, Müttefiklerin savaş esirlerinin akıbeti ya da diğer ihtilaflı mevzulara karşı kayıtsız olması ve yalnızca Birleşmiş Milletler ile SSCB'nin bu örgüte katılarak destek vermesiyle ilgilenmesi, Churchill ve Stalin'i hayrete düşürdü. Bu tutumu, 1919'da Versailles'da Cemiyet-i Akvam'a takıntısı yüzünden en can alıcı jeopolitik meseleleri ihmal eden Woodrow Wilson'a, yerinde bir saygı gösterisi oldu. Stalin, SSCB'nin yeni kuruluşa katılacağını ifade etmenin yanında mesele çıkarmadan da edemedi; Güvenlik Konseyi'nde tam veto hakkı ve Genel Kurul'da Sovyet Cumhuriyetlerine, ya da en azından Rusya, Ukrayna ve Belarus'a oy hakkı istiyordu. Başkan en çok üzerine düştüğü meselede dahi, Stalin'e gizlice, SSCB'yi meydana getiren cumhuriyetlere üç oy hakkı verileceğinin güvencesini vererek boyun eğen taraf oldu. Roosevelt böylelikle, geçen güz Washington'da Dumbarton Oaks'daki malikanede Birleşmiş Milletler'in planlandığı konferansta üzerinde uzlaşılan "bir millete bir oy" ilkesini açıkça ihlal etmiş oldu. Başkan'ın temel prensibinden feragat etmiş olması, Roosevelt'in savunucularının, esasında Moskova'ya hiçbir şeye mal olmamış, Sovyet komünizmine prestij kazandırmış ve Stalin'i, kendisine fesat çıkarma şansı vermiş bir kararı almaya, Birleşmiş Milletler'e katılmaya razı ederek Yalta'da "zafer" kazandığı iddiasına cevap niteliğinde.[29]

Stalin Yalta'da, Amerika'nın 1945'teki en büyük stratejik kaygısı olan Japonya hususunda, Roosevelt karşısında çok daha fazla ilerleme

28 Üç Büyükler'in 7 Şubat 1945 günü saat 16.00'da Yalta'da yaptığı görüşmenin kaydı, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 235, list' 93 ve b.a.
"Kan dökmeye hevesli... yine kadeh kaldırırsınız": Fleming, *New Dealers' War*, s. 486.

29 Plokhy, *Yalta: Peace of Price*, s. 289-291 ve 366-367.
Roosevelt'in SSCB'yi "uluslararası zümreye" katılmaya ikna etme "başarısının" övüldüğü bir çalışma için ayrıca bkz., Dallek, *FDR and American Foreign Policy*, s. 519 ve b.a.

kaydetti. Başkan, Tahran'da Stalin'in Avrupa savaşının bitiminden itibaren "üç ay" içerisinde Japonya ile savaşa girme sözüne karşılık, Sovyetlerin Uzak Doğu'daki toprak kazanımlarına rıza göstermişti. Roosevelt, askerleri 1931'den beri Japonya'yla savaşan Çan Kay Şek'e hiçbir mevzuda danışmamış, Çan, Yalta'ya dahi davet edilmemişti. ABD, Pasifik'teki savaşta Tahran Konferansı'ndan itibaren büyük ilerleme kaydetmişti. Çin'e Burma yolu nihayet 1945 Ocak'ının sonlarında açılmış; Amerika, Gilbert, Marshall ve özellikle de Mariana adalarını ele geçirmiş ve Japonya'nın Tokyo ve ahşap ağırlıklı inşa edilmiş diğer kentlerine yangın bombası yağdıracak kadar yaklaşmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'ya karşı Sovyetlerin yardımına ihtiyaç duyduğu hiçbir şekilde net değildi. Japonların hâlâ kıran kırana direndiği bir gerçekti; Japon hava kuvvetleri, 1944 Ekim'inde Filipinler'in Leyte Körfezi'nde ilk "kamikaze" intihar saldırısını yaptı. Japonya'nın takımadalarını işgalin, büyük direnişle karşılaşacağı açıktı. Ancak dinlenen sinyallerden, Japon silahlı kuvvetlerinin moralinin sarsıldığı ve özellikle de sivil cephede daha hızla düşüşe geçtiği anlaşılıyordu. Amiral Leahy, ileride, "Japonya ile savaşımızda hayli yol aldığımıza; karşı tarafın yenilgisinin sadece yıpranmaya bağlı olarak an meselesi olduğuna emindim. Yani Pasifik'teki düşmanımızı mağlup etmek için Stalin'in yardımına ihtiyacımız yoktu." kanaatini dile getirecekti. Ordunun G-2 İstihbarat Şubesi'nden Albay Truman Smith, Yalta'dan önceki günlerde, "[G-2 bünyesindeki] uzmanların neredeyse tamamı, hâlihazırda bitkin haldeki Japonya'nın işini bitirmek için Rusya'nın yardımına gerek duymadığımızı düşünüyordu. O dönemde G-2'de görevli hiçbir uzmanın, savaşa girmesi için Rusya'ya, kendi paramızdan ya da Çan'ın parasından bir kuruş dahi vermeyeceğine adım kadar eminim." diyordu.[30]

Amerikan cenahındaki herkes, Sovyetlerin Pasifik'teki savaşa katılmasının fuzuli olduğu kanaatinde değildi. Başkan'ın zihnini Yalta'da, Çıkıntı Muharebesi'nin ardından zayiat konusunda kaygısı gittikçe artan General Marshall ile Pentagon'daki harp planlama personelinin hazırladığı muhtıra meşgul ediyordu. Genelkurmay Başkanlığı bu muhtırayı 23 Ocak 1945'te sunmuş ve konferans için hazırlanan

30 Truman Smith'in Tuğgeneral John Weckerling'e 3 Temmuz 1951 tarihli mektubu, Truman Smith Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, 9 No.lu kutu, 10.3 No.lu dosya. Leahy: Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 202'de alıntılanmıştır.

bilgilendirme dosyasına koymuştu. Muhtırada, Japonya'nın takımadalarına yapılacak bir amfibi taarruzda, ABD'nin 350.000 civarı zayiat vereceği öngörülüyor ve söz konusu zayiatı azaltmak üzere, SSCB'nin Japonya ile savaşa "mümkün olan en kısa zamanda" girmesi savunuluyordu. Muhtırada ifade edilen kanaat, Sovyetlere yapılan Ödünç Verme-Kiralama programı ile aynı *realpolitik* mantığına; zayiat vermeye eğilimli Kızıl Ordu'nun, paralı asker niyetine silahlandırılması ve maddi kaynak sağlanması fikrine dayanıyordu. Ne var ki, Kara Kuvvetleri Komutanı General Marshall samimi değildi. Sovyetlerin Pasifik'teki savaşa girmesini savunan bu muhtıranın yanında, Yalta Konferansı için hazırlanan bir muhtıra daha olduğu; o muhtırada da G-2 şubesinin, Japonya'nın, Sovyet yardımına gerek duymadan yakında mağlup edileceği nispeten iyimser görüş yönünde kanaat bildirerek tam aksini savunduğu günümüzde biliniyor. Hayal kırıklığına uğramış vaziyetteki deniz istihbarat subayı Amiral Ellis Zacharias'a göre ise, nasıl olduysa, bu ikinci bilgilendirme dosyası, "Bakan yardımcısının ofisinde bulunan özel bir istihbarat ekibince hasır altı edilmiş; Genelkurmay'a ve oradan da Roosevelt'e sadece karamsar kanaatteki rapor ulaştırılmıştı."[31]

Roosevelt, manipüle edilmiş bu istihbarat brifinginden yola çıkarak Stalin'den, ileride Japonya'ya karşı savaşa girme taahhüdü almak için Yalta'da, kendisine rüşvet olarak Tahran'da verdiğinden çok daha fazlasını verdi. Tahran'da Roosevelt'ten Kuril adaları, Sahalin'in güneyi ve Dış Moğolistan'ın sözünü alan Stalin, şimdi de Tokyo'nun 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda kazandığı, eski adı Port Arthur olan Dairen'i [günümüzde Çin toprağı olan bu bölgenin adı Dalian'dır] ve yanında, Dairen ile Vladivostok'u, Harbin üzerinden birbirine bağlayan Mançurya'daki demiryolunun kontrolünü istiyordu. Roosevelt, bu hususta Çan Kay Şek'e danışmasının iyi olacağını söyleyecek kadar aklını başına toplasa da, Stalin'in sadece Dış Moğolistan değil, Çinli milliyetçilerin 1931'den beri Japonya'nın elinden kurtarmaya çalıştığı Mançurya'nın tamamını kapsayan, "Çin'in kuzeydoğu bölgesinde Sovyet nüfuz alanı" talebine itiraz etmemesi, Başkan'ın Çin'e bağlılığı ile uyuşmuyordu. Fikriyatta Çan ile ayrıntılar müzakere edilecekti edilmesine, ancak Sovyetlerin Moğolistan ve Mançurya'da hâkimiyet

31 *A.e.*, s. 103.
Marshall ve Yalta "brifing dosyası" için ayrıca bkz., Plokhy, *Yalta: Price of Peace*, s. 220-221.

kurması, prensipte kabul edilmişti. Stalin, "Kore'nin himayesinden de" bir pay talep ediyordu. Roosevelt'e, "Kore'ye asker göndermeyi planlıyor musunuz?" diye sordu. Başkan, *Vojd*'a öyle bir düşüncesi olmadığı güvencesini vererek Stalin'e, SSCB Japonya'ya karşı savaşa girdiğinde Kore'nin kuzeyini işgal edebilmesi için yeşil ışık yakmış oluyordu.[32]

Amerika, Sovyetler Japonya'ya karşı son dakikada müdahale etsin diye rüşvet olarak sadece toprak vermedi. *Tolstoy* Konferansı'nda ABD ataşemiliteri General Deane'e, Kızıl Ordu'nun Pasifik'teki savaşa girmek için ihtiyacı olan ikmal malzemelerinin listesi verilmişti. ABD, Dördüncü Protokol kapsamında Stalin'e hâlihazırda, Vladivostok'a sadece 1945 Ocak'ında sevk edilen 9.183 kamyonet dahil, beş milyon ton kadar gıda, yakıt ve savaş malzemesi ile Yalta öncesinde de Alaska'dan Sibirya'ya hava yoluyla, 8.000 civarı uçak göndermiş; Ödünç Verme-Kiralama ile, Stalin'in Uzak Doğu'daki kuvvetlerine, Kwantung Ordusu'nu üçe beşe katlayacak kadar yardım aktarmış olsa da, Stalin, 30 Haziran 1945'e dek "1.500.000 personel, 3.000 tank, 75.000 motorlu araç ve 5.000 uçaklık bir kuvvete iki ay yetecek kadar gıda, yakıt sevkiyatı için teçhizat ve muhtelif ikmal malzemelerini" havi; Pasifik üzerinden, fazladan 860.140 tonluk kuru, 206.000 tonluk sıvı yük nakletmesini istedi. Başkan bunların tamamını gönderirse Stalin, Asya'nın kuzeyini komünizm adına seve seve fethedecekti. Roosevelt rıza gösterdi.[33]

Başkan'ın Yalta'da Stalin karşısındaki kifayetsiz performansı hesaba katılarak, müzakerelerde Sovyet "nüfuz ajanlarının" rolüne dair spekülasyonlar yapılıyor. Venona dosyalarında işaret edilen Sovyet ajanı Alger Hiss'in, Yalta'da Birleşmiş Milletler ve Çin üzerine tartışmalara katıldığı; bir keresinde Çan Kay Şek'in milliyetçileri ile Mao'nun komünistleri arasında ittifak kurulmasına "ABD'nin verdiği önemi vurgulamak üzere" dikkate değer bir yorumda bulunduğu günümüzde biliniyor. Harry Hopkins de, artık kendisinden bekleneceği üzere,

32 Roosevelt ve Stalin'in 8 Şubat 1945 günü saat 16.00'da Yalta'da yaptığı görüşmenin kaydı, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 234, list' 118-123.
Asya üzerindeki nüfuz alanı anlaşmasına dair daha fazla bilgi için bkz., Deane, *Strange Alliance*, s. 270 ve Plokhy, *Price of Peace*, s. 224-225.

33 Deane, *Strange Alliance*, s. 248'de alıntılanmıştır.
Dördüncü Protokol ve Alaska-Sibirya hava rotası ile yapılan sevkiyatlar: "Report on the Soviet Aid Program as of January 31, 1945," FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 309 No.lu kutu, 5 No.lu defter ("Aid to Russia"), 2 No.lu dosya, 2. kısım.

Yalta'da Roosevelt'in kulağına Sovyet yanlısı fısıldamalarına devam etti, Almanlar mağlup edildikten sonra belirlenecek tamirat borcu miktarına dair tartışma esnasında Başkan'a, "Ruslar bu konferansta çok taviz verdi, bence onları yüzüstü bırakmayalım." yazılı bir not iletti. Hopkins, Yalta'da başka bir gün Başkan adına Stalin'e, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Polonya'da Sovyetler Birliği ile dost bir idareyi [başka bir deyişle Polonya'nın Sovyetleştirilmesini] tercih edeceğini" ifade etti. Genel olarak Hopkins de Yalta'da çok öne çıkmadı, zira sağlığı Roosevelt'ten pek iyi sayılmazdı.[34]

Söz konusu sorunlar ilgi çekici olsa da, Yalta'nın acı gerçeği, Stalin'e verilen tavizlerin Roosevelt ve Churchill'in 1941'de Barbarossa'nın başlangıcından beri izlediği siyasetle uyumlu olmasıydı. Churchill'in Mihailović'i terk etmiş; Roosevelt'in 1944 başkanlık seçimleri sonrasına dek duyurulmaması kaydıyla, Stalin'in Polonya üzerinde tahakküm kurmasına ve ülkenin sınırlarını sil baştan çizmesine müsaade edeceğine söz vermiş, *Korsan Harekâtı*'ndan vazgeçmiş ve Çan'a mali yardımın musluğunu kısmış olması hesaba katılınca, Yugoslavya, Polonya ve Çin'in akıbetinin büyük ölçüde Tahran'da belirlendiği net anlaşılıyor. Yalta'da ilaveten sadece, Churchill'in, Stalin'e Lublin'deki kukla hükümete yapılacak atamaları veto etme hakkını vermesi ve seçim gözlemcileri hususunda da boyun eğmesi ile Stalin'in, Asya'daki nüfuz alanını Mançurya ve Kore'yi ihtiva edecek şekilde genişletmesi gibi tavizler verildi ve Londra'da sürgün Polonyalılara, son kez ihanet edildi.

Stalin'in, Yalta'da üzerinde anlaşılan, Almanya'dan beşerî ve mali "tazminat" alma talebi gibi en ihtilaflı mutabakatlar dahi, Müttefiklerin önceki siyaseti ile aynı doğrultudaydı. "Alman işçilerin Almanya dışında zorunlu çalıştırılarak" sömürülmesinin yanında, Almanların hem ülke içinde hem de işgal ettikleri bölgelerdeki sınai mülkiyetine el konması, Quebec'te üzerinde anlaşılan Morgenthau Planı'nda mevcuttu. Yalta'da sadece, Alman tamirat borçlarının nakit usulünün yanında, "Alman işçiliğinden istifade edilerek ve mülkiyete el konması gibi

34 Hiss ve Hopkins'ten alıntılar: Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 44, 118-119'da alıntılanmıştır.
David Roll, *The Hopkins Touch* (s. 371) eserinde Hopkins'in Almanların tamirat borcu meselesinde Stalin lehine müdahalesinden bahsetse de Yalta'daki rolünü önemsiz gösteriyor. Roll'un da (s. 374'te) ifade ettiği üzere Hopkins konferansın sonunda Roosevelt'in Sivastopol'ü resmi ziyaretinde Başkan'a eşlik edemeyecek kadar rahatsızdı.

ikame olarak kabul edilebilecek şekillerle, ayniyatla tahsil edilebileceği" esası resmiyete döküldü. Müttefikler, Sovyetlerin talep ettiği tamirat ve tazminatın miktarını da 10 milyon dolar olarak (günümüzde 1 trilyon dolara tekabül ediyor) belirledi; Stalin, bu miktarı canı nasıl isterse öyle tahsil edecekti.[35]

Günümüzde Londra'daki "Yalta Kurbanları" anıtı ile bilinen, Sovyet savaş esirlerinin zorunlu iadesi meselesinin de, ekimde Moskova'da düzenlenen *Tolstoy* Konferansı'nda bahsi geçmişti. Konferansta Molotov, Anthony Eden'a, *Wehrmacht*'ta görev yapmış bir milyondan fazla Sovyet vatandaşının oluşturduğu *Ostruppen*'i kastederek "Bazı vatandaşlarımız Almanlarla iş birliği yaptıklarından geri dönmek istemeyebilir." uyarısında bulunmuştu. Churchill, Yalta'da, Stalin'e İngiliz ve Amerikalıların, hâlihazırda 11.000 Kızıl Ordu mensubunu Batı Avrupa'da kurtarılan kamplardan iade ettiği ve yakında da 7.000'ini daha iade edeceği güvencesini verdi, Stalin endişesinin esas sebebinin bu olmadığını söyledi: "Onlar, Müttefiklere silah doğrultmuş Sovyet vatandaşı... Hâliyle yaptıklarından sorumlu tutulmaları lazım geliyor." Churchill, bunu kayıt altında dillendirmek istemese de özel olarak, İngiltere'nin de Doğu Avrupa'da Almanların eline geçen mensuplarını geri alma isteği olduğundan, "Sovyet hükümetinin talebini yerine getirmek için elinden geleni yapacağını" ifade etti.[36]

Böylelikle Stalin, "tazminat" namına sınai ve menkul mülkiyeti Almanya ve müttefiklerinin elinden alarak el koyma, savaş esirlerine "tamirat" namına zorunlu işçilik yaptırma ve savaş esnasında Almanların eline düşme talihsizliğini yaşayan sabık tebaasından da intikam alma planlarına, Roosevelt ve Churchill'i de dahil etmiş oldu. Londra ve Washington'dan aldığı yağma ehliyeti, Ödünç Verme-Kiralama ile gelen kamyonet ve lastikler ile batıya doğru ilerleyen muazzam mekanize kuvveti ile Stalin, Hitler'in vadesi dolan Nazi İmparatorluğu'nun ganimetlerine, komünizm adına el koymak için hazırdı.

35 Yalta konferansı protokolünün (fotokopi ile alınmış) kopyası, Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 192.

36 10 Şubat 1945 akşamının ilerleyen saatlerinde, sadece Molotov, Eden ve tercümanlar ile "Zapis' beseda tov. Stalina i Cherchilla," RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 234, list' 157-162.
Molotov'un Tolstoy Konferansı'ndaki ifadesi: Tolstoy, *Victims of Yalta*, s. 75'te alıntılanmıştır.

33

Ganimet

STALIN, savaş felsefesini gizlemeye hiç çalışmadı. 1939 öncesinde, sık sık komünizmin sınırlarını "genişletmekten" bahsetmişti. Molotov, mütemadiyen Stalin'in "barış" siyaseti sayesinde, SSCB'nin Doğu Polonya'dan Finlandiya'ya, Baltık ülkeleri, Besarabya ve Bukovina'ya kadar uzanan binlerce kilometrelik toprağı fethettiği ve milyonlarca tebaa kazandığı ile övünüyordu. Doğu Avrupa'daki hak iddialarının ise, 1939-1941 yılları arasında Molotov'un Hitler karşısında dile getirdiği, sürekli katlanarak artan talepleriyle arasında, dişe dokunur bir ayrım yoktu. Tek fark, Hitler'in aksine Churchill ve Roosevelt'in kendisine, Balkanların Yunanistan hariç tamamını bağışlamaya hazır olmasıydı.

Bu *Sovyetleştirme* kavramının uygulamada ne gibi sonuçları olduğu da saklanmıyordu. Amerikalı yetkililer, her ne kadar sonradan unutmuş gibi görünse de, Stalin 1940'ta üç Baltık ülkesinin bankalarını kamulaştırdığında; ABD'den altın mevduatlarını istediğinde, bu kavramın ne anlama geldiğini idrak etmişti. Bolşevikler, 1917-1918 yıllarında Rusya'yı enikonu "Sovyetleştirmiş" olsa da 1940 yılında yapılan kamulaştırmalardan, işlerin tırmanışa geçtiği anlaşılıyordu; Stalin, artık yabancı ülkelerdeki özel mülkiyetleri de gasp ediyordu. Sovyet "Devlet Planlama Komitesi" (*Gosplan*) dosyalarında, 1940 yılında Polonya, Letonya, Litvanya ve Estonya, ardından Romanya'da el koyulan fabrika ve menkul kıymetleri ihtiva eden, şaşırtıcı boyutta detaylı listeler bulunuyor. 15 Ağustos 1940 tarihli kararname, Sovyetleştirmenin özünü tecessüm ediyor: "SSCB'nin artık Besarabya'da geçerli olan kanunları uyarınca, Yüksek Sovyet, Besarabya'da mevcut tüm banka, kredi müesseseleri, özel teşebbüs, demiryolu ve su yoluyla ulaşım olanaklarının

işbu vesile ile kamulaştırıldığını ilan eder." Bu ilke, Kızıl Ordu'nun Stalin adına fethettiği tüm bölgelerde aynı şekilde uygulanacaktı.[1]

Stalin'in Romanya'yla işi bitmemişti. Ruslar 1944 Ağustos'unda ülkeye dönüğünde Stalin ve Molotov, Romanya'nın Barbarossa Harekâtı'ndaki katılımının bedeli olarak, Bükreş'ten 1940'ta ellerine geçenden çok daha fazla toprak koparmakta ısrar ediyordu. "Moldova SSC'ye" dahil olarak istedikleri topraklar, Karpatlarda stratejik öneme sahip kasaba ve geçitler ile Hitler'in 1940'ta Stalin'e vermeyi reddettiği, Tuna deltasındaki ada ve su yollarını da kapsıyordu. Sovyetler, Köstence'de üs (ve gemileri doka çekme hakkı) ile yeni huduttan 25 kilometre içeriye girecek şekilde, Romanya hava sahası üzerinde hâkimiyet elde ediyordu. Bu kadar resmî olarak olmasa da işgalciler, ganimet namına zorunlu işçi de istiyordu. Kızıl Ordu'nun 1941'den itibaren sahada esir aldığı 190.000 Rumen askere ilaveten, mütarekeden sonra Macar ordusunda görev yapan 100.000 Rumen uyruklu ile birlikte 130.000 asker daha SSCB'ye sürüldü. Gulag kamplarında çalışmaya zorlanan toplamda 420.000 kadar Rumen esirin, yarısından azı memleketine dönebilecekti. Stalin, aynı yıl Romanya'dan, bir de 1940'ta Rusya'nın işgaline karşı koyma suçu işlediğinden 300 milyar *ley*lik (o dönem 125 milyona, günümüzde ise 12.5 milyar dolara tekabül ediyor) tazminat istedi.[2]

Hitler'in müttefiklerinin bir diğeri Macaristan'ın durumu, Ruslar kapıya dayandıktan sonra çok daha kötüyle gitti. Auschwitz ve Buchenwald'ın ölüm kamplarından kurtarılan birçok Macar uyruklu Yahudi dahil 600.000'den fazla Macar, Sovyet çalışma kamplarına sürüldü. Stalin, toprak kaybının acısını yaşayan Bükreş'teki yeni kukla hükümetini yatıştırmak üzere, Ribbentrop'un 1940 yılındaki "Viyana kararını" bozarak, Transilvanya'nın büyük çoğunluğunu Romanya'ya iade etti ve Macaristan'ın, Romanya'nın ödeyeceğinin neredeyse üç katı kadar, 300 milyon dolar tamirat borcu ödemesini kararlaştırdı. *Vojd*, 1944-1945 kışında Macaristan'daki mevcut kömürün tamamını

1 "Ukaz Prezidiyuma Verhovnogo Soveta SSSR. O natsionalizatsi bankov, promyişlennyih i torgovyih predpriyatiy, jeleznodorojnogo i vodnogo transporta i sredtsiv svyazi Bessarabiy," 15 Ağustos 1940, RGAE, fon 4372, opis' 38, del' 1, list' 106.

2 Sovyetlerin Rumen toprakları üzerindeki iddiası için bkz., Susaikov ve Vinogradov'dan Molotov'a, 18 Ağustos 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 361, list' 40-44.
300 milyar ley: 11 Eylül 1945 tarihli anlaşma, Stalin'den Gheorghiu-Dej'e, 14 Eylül 1947, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 361, list' 72'de alıntılanmıştır.
Rumen sürgünlerin sayısı: Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 267.

müsadere etti ve bir kısmını da, kendi kömüründen Yugoslavya'ya vermek zorunda kalmamak için, Tito'ya gönderdi. (Stalin, Yugoslavların 1944 sonbaharı mahsulünü talep ederek Tito'yu öfkelendirmişti.) *Vojd* ayrıca, Tito'yu Macaristan ve Almanya'dan tazminat tahsil etmesi için teşvik etti. Tito'nun Moskova temsilcileri 9 Ocak 1945'te Stalin'den, Kızıl Ordu'nun Macaristan'dan ve Yugoslavya'dan topladığı ganimetin birazını istediğinde Stalin, Yugoslavyalılara sertçe ağızlarının payını verdi ve "Ganimet ele geçiren orduya aittir." diye cevapladı.[3]

Kızıl Ordu fatihleri Polonya'da, Halk Ordusu'nun Polonyalı vatanseverlerden oluşan yeraltı örgütüne karşı yürüttüğü gerilla savaşında, tam da bu düşünceyle hareket ediyordu. Yalta'dan sonra, haftalar içinde çatışma kızıştı; onlarca Halk Ordusu savaşçısı (ve kendilerine yataklık eden Polonyalı) idam edildi. Bir keresinde Miechow bölgesinde yürütülen toplu katliamda, kırk toprak sahibi ve çiftçisi infaz edilmişti. İngiliz istihbaratının Churchill'e ilettiği bir raporda, Sandomierz bölgesinde "Sovyet işgalinin ilk birkaç ayında beş yıllık Alman işgalinden daha fazla sayıda kişinin tutuklandığı" bildirilmişti. Tutuklananların akıbeti içler acısıydı. Berling'in adamlarına siyasi hasımları toplama konusunda artık güvenmeyen NKVD, tutukluları Gulag kamplarına göndermeden evvel saklamak üzere, bodrum ve hava taarruzundan korunmada kullanılan sığınaklara el koydu. 1945 Şubat'ında huduttaki Grodno ve Bialystok şehirlerinde tutuklanan Polonyalılarla dolu 367 büyükbaş hayvan taşıma kamyonu, Sovyetlerin doğudaki çalışma kamplarına doğru yola çıktı. Bu sevkiyat, martın sonuna dek sürülen 91.000 Polonyalının ilk grubunu teşkil ediyordu. Mareşal Jukov'un emriyle, Kızıl Ordu ile Lublin komitesi arasındaki mülkiyet tartışmalarında hakemlik yapmak üzere, 1945 Mart'ında hususi "savaş ganimeti komisyonu" kuruldu. Söz konusu savaş ganimeti olunca Ruslar, kıymetiharbiyesi bulunan hiçbir şeyi paylaşmadı. Komutan, Bierut'un yeni başkanlık sarayını döşemeye yardım etmeyi kabul etse de ucuz, modern masa ve sandalyeler gönderdi ve "değerli antikaları [işgalcilere] ganimet olarak" kenara ayırdı.[4]

3 Tito'nun temsilcisi A. Khebrang ile, 9 Ocak 1945'te, "Zapis' besedyi tov. Stalina," RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 397, list' 1-16.
Macar sürgünleri: Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 268.

4 Bierut'tan Jukov'a, 8 Mart 1945 ve Jukov'dan Bierut'a, 15 Mart 1945, AAN, 2/579/0/2/933, list' 16-17; Vasilevski'den Şatilov'a, 29 Mayıs 1945, AAN, 2/579/0/2/934, list' 20.
İngiliz istihbaratından rapor: Dallas, *1945: The War that Never Ended*, s. 421-422'de alıntılanmıştır.

Polonya'da Kızıl Ordu'nun eline geçen en değerli ganimet, 1944 Ağustos'unda Varşova Ayaklanması'nı organize eden Halk Ordusu liderlerinden, hayatta kalan son birkaç tanesi oldu. Kızıl Ordu 17 Ocak 1945'te viraneye dönmüş Varşova'ya girdiğinde, Moskova Radyosu, Lublin Muvakkat Hükümeti'nin manifestosunu yayınladı. Duyuruda, Polonya halkına korku veren bir mesaj da bulunuyordu. Sovyet propagandacıları, "Polonya Ordusu" (Berling'in adamları) "Varşova'yı kurtarmak için mücadele verirken Halk Ordusu üyeleri... kan döküyor ve kasabaların, köylerin tehcirinde Almanlara yardım ediyordu." iddiasında bulunuyor ve şöyle devam ediyordu: "Kardeşlerimiz! Millete ihanet edenlerle hak ettikleri gibi hesaplaşacağımızdan hiç şüpheniz olmasın!" İşgal altındaki Polonya'ya atanan NKVD komutanı General İvan Serov, Beria'ya, "Prag'a geçmek isteyen ahaliye sızacak Çekist[5] gruplar oluşturuldu. Bizim Çekistler ile Polonya Güvenlik Bakanlığı çalışanlarının bulunduğu faal durumda olan gruplar, Halk Ordusu liderliğini ifşa etmek ve ele geçirmek üzere çalışıyor." diye aktararak bu iftirayı kuvvetlendirdi. Serov, mart ayında Stalin'e istediğini altın tepside sundu; Londra'ya güvenli bir şekilde ulaşma fırsatı vererek, on altı Halk Ordusu liderini yakaladı ve yargılanmaları için Moskova'ya postaladı. Ele geçirilen grup, Halk Ordusu'nun son komutanı General Leopold Okulicki, Bakan Stanislaw Jaslukowski, Başbakan Yardımcısı Jan St. Jankowski ve Polonya demokratik siyasi partilerinin dokuz liderinden meydana geliyordu. Churchill 28 Nisan 1945'te Stalin'e, bu "On beş tutuklamayı" ve Halk Ordusu savaşçı ve sempatizanlarının Doğu Polonya'dan sürgününü protesto etmek için mektup yazdı, *Vojd* 4 Mayıs'ta verdiği cevapta, "Sürgün vesaire şikâyetlerini" reddetti. Gamsız ve kibirli bir halde, "On beş değil on altı Polonyalıyı tutukladığını" söyleyerek, Churchill'i düzeltti.[6]

5 "Çeka" olarak bilinen *Vserossiyaskaya çrezvıçaynaya komissiya po borbe s kontrrevolyütsiey i sabotajem* (VÇK) (Bütün Rusya'nın Karşı Devrim, Vurgunculuk ve Rüşvetle Savaşma Fevkalade Komisyonu) SSCB'nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatının üyelerine verilen isim. 1917-1921 arasında faaliyet göstermiş, 1921'de feshedilerek iki ayrı teşkilata bölünmüştü. Günümüzde Çeka'nın halefi olan teşkilatların üyelerini tanımlamak için de kullanılır. (ç.n.)

6 Stalin'den Churchill'e, 4 Mayıs 1945 (Churchill'in 28 Nisan 1945 tarihli mektubuna cevaben), Vişinski 'den gelen ve Truman'a iletilen bir notla, fon 558, opis' 11, del' 371, list' 45-50 ve b.a.
Lublin Muvakkat Hükümeti'nin manifestosu, Moskova radyo yayını ve Serov'dan Beria'ya, Davies, *Rising '44*, s. 457-458'de alıntılanmıştır.

Müttefiklerin Stalin'in İngiliz ve Amerikan savaş esirlerine muamelesi karşısında protestolarında olduğu gibi, Polonyalı esirlere muamelesinden şikâyetleri de işe yaramayacaktı. Churchill ve Roosevelt, kâğıt üstünde Kızıl Ordu'nun ele geçirdiği Alman esir kamplarında tutulan kendi askerlerinin geri döneceğini garantiye almak üzere, 1944'te Fransa ve Benelüks ülkelerini ve 1945'te Almanya'yı silip süpürürken ellerine geçen Sovyet savaş esirlerini "iade etmeyi" kabul etti. Bu boyun eğmeleri pahalıya mal olacak; 2.272.000 kişi, esir düşme suçundan topluca cezalandırılmak üzere Sovyet devletine iade edilecekti. İngiliz yetkililer, Rus İç Savaşı'nda Kızıllara karşı savaştıktan sonra kaçan, çoğu *Ostruppen*'e de katılmış "Beyaz Rus" ve Kozak gaziler dahil, on binlerce Sovyet olmayan vatandaşı da doğuya göndererek resmen ölüme mahkûm etti. Aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu 30.000'den fazla Kozak'ın Avusturya'da ele geçirilmesi, dayak, ölüm ve intihar girişimleri ile akıllara kazınan, yürekleri parçalayan anlara sahne oldu; olayı Nikolay Tolstoy, *Victims of Yalta* (1977) eserinde tarihe not düştü.[7]

Amerikalılar da sütten çıkmış ak kaşık değildi. Morgenthau Planı'ndan sonra ordunun hazırladığı işgal planı uyarınca, ellerine geçen Sovyet esirleri, "...kendi istekleri dikkate alınmadan süratle SSCB'ye teslim edilecekti." Esirlerin zorunlu iadesine, "*Keelhaul* Operasyonu" adı verildi. Bu isim bir denizcinin, geminin karinası boyunca sürtülerek cezalandırılması anlamına geliyordu; ABD komuta kademesinin, Stalin'in merhametine bırakılan bu askerlerin akıbetine dair fikir sahibi olduğu, operasyona konan bu isimden anlaşılıyor. İtalya, Almanya ve New Jersey'deki ABD ordu üslerinin, iade edileceğini öğrenen Sovyet savaş esirlerinin toplu intihar teşebbüslerine sahne olması, Stalin'in rejimine bizzat *Osttruppen*'in varlığından daha tesirli bir ayna tutuyordu.[8]

---

7 Tolstoy, *Victims of Yalta* (1977) ve sınır dışı edilen "Sovyet" esirlerinin sayısı için bkz., Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 285.
Tolstoy'un 1985 tarihli *The Minister and the Massacres* çalışmasında, 30.000 Kozak'ın Avusturya'da uğradığı ihanet sonucunda hayatını kaybedenlerin üç basamaklı sayılara kadar ulaşmasından sorumlu olarak, İngiliz yetkilileri işaret edince İngiliz devletinin azabı üzerine çöktü ve kendisine 1989'da karalama davası açıldı. Adı geçen isimler hayatta kaldığı sürece sessiz kalmaya mahkûm edildi. Rus arşivlerinin açılmasıyla ortaya çıkanlarla desteklenen Tolstoy'un artık cevap verme özgürlüğü bulunuyor. Hazırlamakta olduğu *Stalin's Vengeance* isimli çalışması müthiş bir iddianame niteliğinde.

8 ABD ordusu el kitabı ve "Keelhaul Operasyonu": Evans & Romerstein, *Stalin's Secret Agents*, s. 195'te bahsi geçmiştir.

Amerikalı ve İngiliz subaylar ile yetkilerin çoğu, bu adamları kesin tutuklanacak ve muhtemelen öldürülecekleri bir yere göndermenin, ahlaki açıdan facia niteliğinde olduğunun farkındaydı ve o dönem, birçoğu cesurca sesini yükseltti. Churchill ve Roosevelt'in Yalta'da, Sovyet esirleri, Stalin karşısında "piyon" niyetine kullanma kararını meşru gösterebilecek tek sebep, Kızıl Ordu'nun eline geçen kendi askerlerinin canını kurtarmak olabilirdi. Bu bahanenin de geçerli olmadığı, Yalta Konferansı'nın tutanaklarından anlaşılıyor. Stalin, Churchill'e 19 Şubat gecesindeki ikili görüşmelerinde, "Yaptıklarının hesabını vermeleri için, Sovyet vatandaşı olsun olmasın *Ostruppen*'in tamamını geri istediğini" özellikle ifade ettikten sonra dahi, Churchill'in sadece "Kızıl Ordu'nun kurtardığı İngiliz savaş esirlerinin sayısına dair bir tahmin karşılığında, her türden Sovyet esirini, Stalin'e en kısa sürede iade etmeye" söz verdiğini ortaya koyuyor.[9]

Roosevelt, Stalin'den Amerikalı esirlerin iadesi konusunda somut garanti de almadı. Başkan'ın 11 Şubat 1945'te Yalta'da imzaladığı, "Sovyet Komutanlığı ile ABD Komutanlığı İdaresindeki Kuvvetler Tarafından Kurtarılan Savaş Esiri ve Sivillere İlişkin Mutabakat" uyarınca, Sovyet ve Amerikalı yetkililerin, "Vatandaşlarının bulunduğu toplama kampı ve bölgelerine anında erişim hakkı" bulunacaktı. Ancak Sovyet kamplarından yapılacak iadeler için belirli bir zaman çizelgesi yoktu. Stalin'in kamp komutanları, Yalta'dan sonra Amerikalı ve İngiliz savaş esirlerinin iade sürecini kolaylıkla yavaşlatmaya başladı, Churchill ve Roosevelt bu durumdan şikâyetçiydi. Ayrıca NKVD ve Kızıl Ordu komutanları, Müttefiklerin, Amerikalı ve İngilizlerin tutulduğu kampların yakınına iade ekibi indirmek için iniş yapmasına müsaade etmiyordu. Durumun vahametinden, uysal Roosevelt dahi endişelenmeye başladı. 4 Mart'ta yazdığı mektupla Stalin'den ivedilikle, "Amerikalı ekipleri ihtiva eden on uçağın Poltava ile Polonya'da kurtarılan savaş esirlerinin ve mahsur kalan havacıların bulunma ihtimali olan bölgeler arasında, yaralı ve hastaları Poltava'daki Amerikan hastanesine taşımak üzere" çalışmasına müsaade vermesini rica etti. Stalin 6 Mart'ta, gaddarca, "Kızıl Ordu,

New Jersey, Dachau ve Roma yakınlarında toplu intihar teşebbüsleri: Mark Elliott, *Pawns of Yalta*, s. 86-89, 90-97, 106-109 ve b.a.

9 10 Şubat 1945 gecesinde Molotov, Eden ve tercümanlar eşliğinde, "Zapis' beseda tov. Stalina i Cherchilla," RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 234, list' 157-62.

Poltava ile Polonya arasında Amerikan esiri kurtarmamıştır." cevabını verdi ve ABD Ataşemiliteri General Deane'in, esirleri araştırmak üzere Polonya'ya gitmesi için verilen izni iptal etti. *Vojd*, Doğu Avrupa'da ele geçirilen Amerikalıların hepsinin Odessa'da gözetimde olduğunda ısrar ediyordu. Roosevelt şaşkındı, ancak memnuniyetsizliğini kibarca dile getirmenin bir yolunu bularak, Stalin'in "Amerikalı subayların, kendi personeline yardım etmesine izin vermede ve imkân sağlamada ayak diremesinden" rahatsız olduğunu ifade etti. Stalin, işi pişkinliğe vurunca Roosevelt'i kırdığını fark ettikten sonra 22 Mart'ta, Polonya'da "17 hasta Amerikalı" bulunduğunu, ancak yakında hepsinin hava yoluyla Odessa'ya taşınacağını bildirdi. Yine de Deane ya da Amerikalı iade yetkililerinden herhangi birinin Polonya'ya gitmesine müsaade etmeyecekti. *Vojd*, Sovyet yetkililerin, "Amerikalı savaş esirlerine Sovyetlerin [Amerika'nın kamplarında] gördüğünden çok daha iyi muamele ettiğini" iddia etti. Bu iddiası, Amerikan kamplarında bulunan esirler kendine iade edildiği anda onları tutuklamaya yahut idam etmeye yönelik planı göz önünde bulundurulduğunda, insanı hayrete düşürüyordu.[10]

Savaş esiri hususunda, Başkan'ın üç yıldır flört ettiği diktatörün gerçek yüzünü görmeye başladığına dair emareler mevcut. Stalin'in ister Müttefik savaş esirleriyle ilgilenen bir doktor, isterse seçim gözlemcisi olsun, Polonya'da başıboş dolaşan bir İngiliz yahut Amerikalı istemediği açıktı. Bierut'un kukla hükümeti, Batı yanlısı siyasetçileri tutuklamaya başladığında ve Molotov'un da 17 Mart 1945'te alenen kabul ettiği üzere, İngiliz ve Amerikan gözlemcilerin Lublin'e girişi yasaklandığında bu anlaşılmıştı. Romanya'da Mihver yanlısı Antonescu'yu sınır dışı eden ve Sovyetlerle iş birliği yapmaya söz veren Kral Michael'ın, tahtını muhafaza etmesine şimdilik müsaade edilse de, Molotov'un yardımcısı Vişinski , yeni hükümetin tasfiyesini yönetmek üzere şubat sonunda Bükreş'e gitti. Roosevelt de; Stalin, nisanda yapılacak Birleşmiş Milletler'in ilk toplantısına Molotov'u değil de daha düşük rütbeli bir diplomatı

10 Roosevelt'ten Stalin'e, 4 ve 18 Mart 1945, Stalin'den Roosevelt'e, 6 ve 22 Mart 1945, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 370, list' 35-36, 41-42, 44-45, 49-51.
Ayrıca bkz. Deane, *Strange Alliance*, s. 194-99 ve b.a.
Amerikalıların iade sürecinin yavaşlatılması ve Amerikalıların Doğu Avrupa'daki kamplara alınmamasına dair, ayrıca bkz. Elliott, *Pawns of Yalta*, s. 40-41, ve 3. bölüm.
11 Şubat 1945 "iade anlaşması" çevrimiçi erişim adresi: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/sov007.asp

göndereceğini söyleyince kaygılandı. Tüm bu sebeplerden dolayı Başkan, 29 Mart'ta Churchill'e mektubunda ifade ettiği üzere, Stalin böyle hareket etmeye devam ederse, "Halklarımızın Yalta Anlaşması'nı başarısızlıkla sonuçlanmış olarak göreceğinden" korkuyordu.[11]

Roosevelt'i çileden çıkaran, Stalin ve Molotov'un kendisini Almanlara karşı yumuşak davranmakla suçlaması oldu. 8 Mart'ta Kuzey İtalya'daki *Waffen SS* komutanı General Karl Wolff; Amerika'nın, İsviçre, Bern'de bulunan *OSS* ofisinin yöneticisine ateşkes isteyen ve İtalya'daki Alman kuvvetlerinin teslim olma ihtimalini içeren bir mesaj gönderdi. Böylesi müzakerelerin ne kadar tehlikeli olduğunu bilen İngiltere ve ABD'nin Moskova büyükelçileri Clark Kerr ile Averell Harriman, Molotov'u 12 Mart'ta Almanların girişimi konusunda bilgilendirdiğinde, Sovyetlerin temsilci bulundurduğu takdirde problem görmediği cevabını aldı. İngilizler rıza gösterse de Amerikalılar bu sefer hayır diyecekti. Stalin'in, Deane'in Polonya'daki yaralı Amerikalıları ziyaret etmesine müsaade etmemesine bozulan Harriman ve General Deane, Sovyetlerin Bern'e temsilci göndermesinin zaman alacağı ve Sovyetlerin hiçbir fayda sağlamadığı İtalya'da (yine de İtalya'nın deniz ticareti Moskova'ya altın tepside sunuluyordu) çarpışmakta olan askerlerin hayatına mal olacağından karşıydı. Stalin, 16 Mart'ta Bern görüşmelerinin askıya alınmasını isteyerek misillemede bulundu. Molotov 22 Mart'ta Roosevelt ve Churchill'i, "Sovyet hükümetinin arkasından, Almanlar ile müzakereler yürütmekle" suçladı. Bu ifadelerin pazarlık taktiği değil ciddi bir suçlama olduğu, Stalin'in aynı hafta Çek komünistlere, İngiliz ve Amerikalılar, "Almanları kurtarmaya ve onlarla anlaşmaya çalışıyorlar. Almanlara merhamet etmeyeceğiz ama Müttefikler daha yumuşak yollarla halletmek istiyor." diye konuşmasından anlaşılıyor.[12]

11 Frank Freidel, *Franklin D. Roosevelt: A Rendezvous with Destiny*, s. 601'de alıntılanmıştır. Müttefiklerin Stalin'e 1945 Şubat ve Mart'ında zirveye ulaşan yakınmaları için ayrıca bkz. David Reynolds, *Summits*, s. 148-51.
Molotov'un onaylaması: Beevor, *Second World War*, s. 727.

12 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 387'de alıntılanmıştır.
Molotov ve Stalin'in Amerikalıların Almanlarla ayrı barış görüşmesi yapmak istemesi üzerine: Reynolds & Pechatnov, *Kremlin Letters*, 555-557'de alıntılanmıştır.
Olayların Deane'nin gözünden anlatımı: Deane, *Strange Alliance*, s. 162-65.
İtalya'nın deniz ticareti hususunda, bkz. Roosevelt'ten Stalin'e, 18 Şubat 1944, Stalin'den Roosevelt'e, 21 ve 26 Şubat 1944, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 367, list' 94, 96, 115.

Stalin, 3 Nisan'da Roosevelt'i, Bern'de Alman komuta kademesi ile "İngiliz ve Amerikalı askerlerin doğu yönünde ilerlemesine müsaade edecek ve Müttefiklerin, karşılığında Almanlara barış şartlarını hafifletme sözünü verdiği" ayrı bir barış imzalamakla suçladı. "İngiliz ve Amerikalılar, Sovyet hükümetinin Bern'deki temsilcilerini kabul etmeyi reddettiğine göre, kendisini durumdan haberdar eden danışmanların hakkı olmalıydı." *Vojd* sözlerini, "Böylelikle, Almanya Rusya ile savaşmaya devam ederken, Batı Cephesi'ndeki Almanlar, İngiltere ve Birleşik Devletler karşısında silah bırakmıştır." diye tamamladı.[13]

Almanlar, Çıkıntı Muharebesi'nden sonra piyade ve zırhlı kuvvetlerini doğuya çekmeye başladığından, 1945 Şubat'ı itibarıyla Kızıl Ordu ile karşı karşıya olan *Wehrmacht* tümenlerinin sayısı artmıştı. Hâliyle, Almanların Batı Cephesi'nde "silah bıraktığı" alenen yalan olsa da, Stalin savaş yükündeki eşitsizlikten dem vururken haklıydı. Stalin'in savaşmayı manasız olarak gördüğünden sık sık küçümsediği İtalya'da ise *Wehrmacht*, toplamda 536.000 zayiat vermişti. Stalin'in iki yüzlülük suçlaması Roosevelt'i öfkeden deliye döndürdü. *Vojd*'un mesajı okunurken Başkan'ın yanında olan Chip Bohlen, kendisini hiç böylesine öfkeli görmediğini söyledi. Roosevelt, 5 Nisan'da Warm Springs'teki hasta yatağından yanıt verecek kadar toparlamıştı: "Benim ya da emrimde çalışan, itimat ettiğim yetkililerini hareketlerinin amacını böylesi bir rezillikle, kasten saptırdıkları için o muhbirlerinize teessüf ettiğimi söylemeden geçemeyeceğim." Başkan, yine de Stalin'e, "Almanya karşısındaki ortak çabaların hatırına bu hüsranını bastıracağı güvencesini vermekten" geri kalmıyor ve "...Samimiyet ve güvenilirliğinize güvendiğim kadar, sizin de bana itimat ettiğinizi düşünmeye devam edeceğim." diyordu. Roosevelt, 29 Mart 1945'te ise *New York Times* muhabiri Anne O'Hare McCormick'e, yayınlamaması kaydıyla, "Stalin ya sözünün eri değil ya da öyle ama artık hükümetini idare edemiyor." diye yakınacaktı.[14]

Vojd'un Polonya'daki mütecaviz hareketleri ya da Amerikalı savaş esirleri hakkındaki yalanlarından değil, Almanya'ya yumuşak davrandığı

13 Stalin'den Roosevelt'e, 3 Nisan 1945, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 370, list' 93-95.

14 Frank Freidel, *Franklin D. Roosevelt: A Rendezvous with Destiny*, s. 601'de alıntılanmıştır. "...teessüf ettiğimi söylemeden geçemeyeceğim": Roosevelt'ten Stalin'e, 5 Nisan 1945, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 370, list' 103-105.
İtalya'daki zayiatlar: Porch, *Path to Victory*, s. 656.

suçlamasından dolayı Stalin'e güvenilmeyeceğini anlamış olması, Roosevelt'in siyasi muhakemesinin su götürdüğünün ispatıdır. Roosevelt ve Stalin, Almanları cezalandırma hususunda hep aynı kanaatte olmuştu. Başkan, 12 Nisan 1945'te beyin kanamasından vefat etmeden evvel kendisini Warm Springs'te son kez ziyaret eden danışmanlarından biri Henry Morgenthau idi. Morgenthau, Başkan'ı General Eisenhower'ın işgal altındaki Almanya için hazırlanan el kitabını harfi harfine takip ettiğine dair temin etmeye çalıştı. Roosevelt'in "bir deri bir kemik kalmış gibi" göründüğünü anımsıyordu. Elleri o kadar titriyordu ki, Başkan kokteyl koyarken Morgenthau bardakları tutmak zorunda kalmıştı. Hazine Bakanı kendisine, savaş sonrasında Alman ekonomisini, "Bir daha savaşa giremeyecek hale getirmek üzere felç etmek için elinden geleni ardına koymayacağını" söylediğinde, Roosevelt'in bu şartlarda dahi gözleri parlamış, Morgenthau, Başkan'ın kendisini anladığından emin olmak için bunu "iki üç kez tekrar etmişti." Roosevelt, dış işlerine dair son yorumu olacak şu sözü söyleyecekti: "Henry, sana yüzde yüz katılıyorum." Morgenthau Planı, 1941'den beri, Stalin'i Almanların cezalandırılması hususunda en az Sovyetler kadar, belki de daha fazla kararlı olduğuna inandırmaya çalışan bir Başkan için, münasip bir mezar yazıtı olmuştu.[15]

Kızıl Ordu, Doğu Prusya'ya girmişti; Almanlar artık Stalin'in kendileri için ne planladığını öğrenecekti. General Eisenhower'ın, Rusların, 1945 Mart'ının ikinci haftasında Müttefik kuvvetleri tüm gücüyle Ren Nehri'ni geçmeden evvel, Berlin'i fethetmesine rıza göstermesi, Roosevelt'in de buna itiraz etmemesi, Churchill ve İngiliz komuta kademesini hüsrana uğrattı. Sovyet istihbaratı, Almanların Berlin-Dahlem'de uranyum rezervini havi bir nükleer araştırma tesisi bulunduğunu iddia etmişti; Eisenhower'a güvenmeyen ve risk almak istemeyen Stalin, 1 Nisan'da, I. Belarus ve I. Ukrayna Cepheleri komutanları Mareşal Jukov ve Mareşal İ. İ. Konev'i sırayla aradı ve onları, Berlin'e dek hem Amerikalılar hem de birbirleriyle yarışmaları için cesaretlendirdi. Alman başkentine iki yönden girişilen son Sovyet taarruzu, 16 Nisan 1945'te, Jukov'un Oder boyunca mevzilenmiş ordularının aralıksız topçu ateşi ile başlatıldı. Aynı anda Konev'in adamları, Neisse Nehri'nin karşı yakasını top atışına tutuyordu. Hitler'in seçkin *Waffen SS*'inin, çoğunu memlekete döndüğünde idam edileceğini bilen yabancıların oluşturduğu toplamda 45.000 askeri havi son dört tümeni

15 Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War*, s. 416-419.

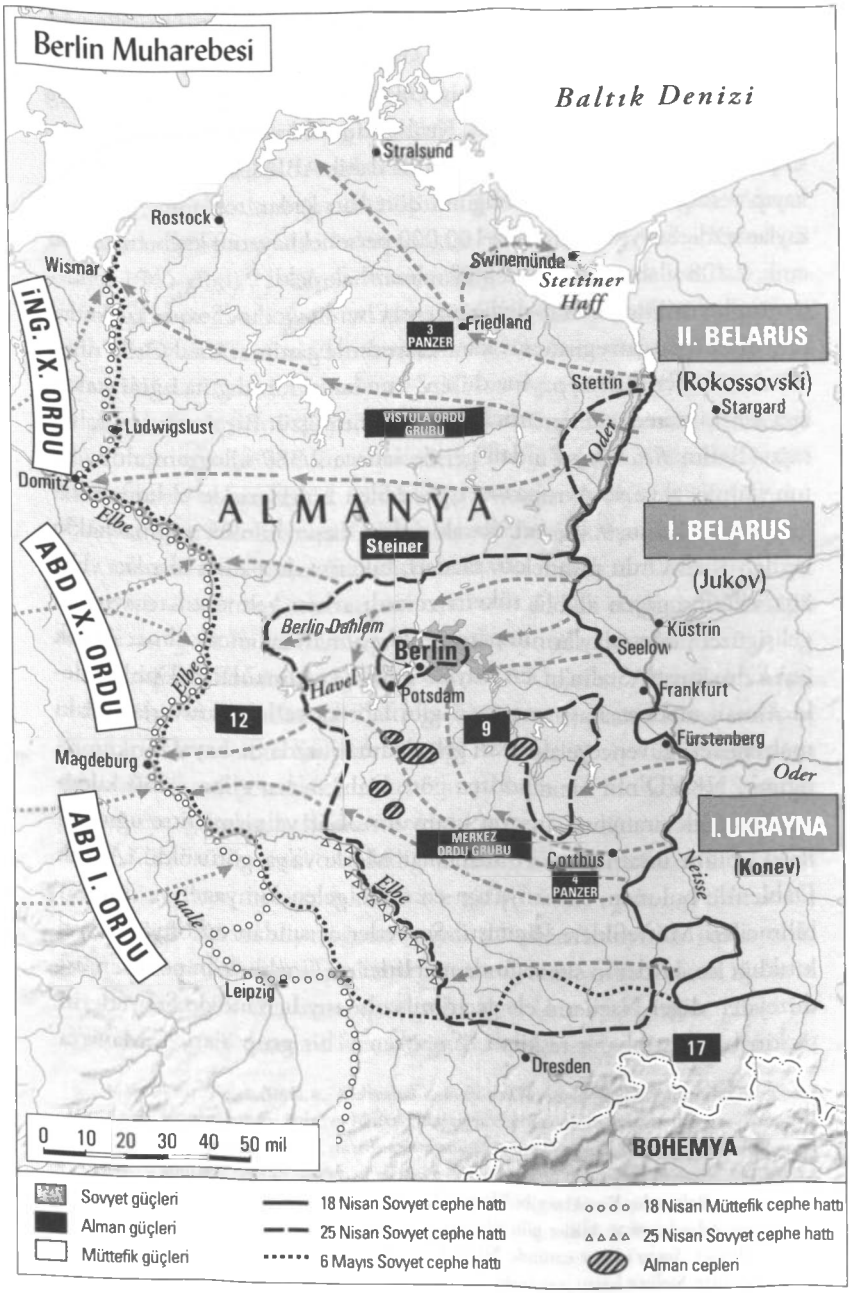
Berlin Muharebesi
Baltık Denizi
Stralsund
Rostock
Wismar
Swinemünde
Stettiner Haff
3 PANZER
Friedland
II. BELARUS
(Rokossovski)
Stettin
Stargard
İNG. IX. ORDU
Ludwigslust
VİSTÜLA ORDU GRUBU
Oder
Domitz
Elbe
ALMANYA
Steiner
I. BELARUS
(Jukov)
ABD IX. ORDU
Berlin-Dahlem
Berlin
Küstrin
Seelow
Havel
Potsdam
Frankfurt
Elbe
12
9
Fürstenberg
Magdeburg
Oder
I. UKRAYNA
(Konev)
MERKEZ ORDU GRUBU
Cottbus
4 PANZER
Neisse
ABD I. ORDU
Saale
Elbe
Leipzig
17
Dresden
0 10 20 30 40 50 mil
BOHEMYA
Sovyet güçleri
Alman güçleri
Müttefik güçleri
18 Nisan Sovyet cephe hattı
25 Nisan Sovyet cephe hattı
6 Mayıs Sovyet cephe hattı
18 Nisan Müttefik cephe hattı
25 Nisan Sovyet cephe hattı
Alman cepleri

ile, Alman gönüllülerden meydana gelen *Volkssturm*, düşmanın eline geçecek bölgeleri yakıp yıkma taktiği kullanarak müdafaa ediyordu. Berlin Muharebesi'nde Alman direnişi çökmeden ve 2 Eylül'de Reichstag'a Sovyet bayrağı çekilmeden evvel, Kızıl Ordu, Rokossovski'nin 2. Belarus Cephesi ile Jukov ve Konev'in kuvvetleri dahil; ABD Ordusu'nun en fazla kayıp verdiği Ardenlerde verdiğinin dört katı kadar, toplamda 361.367 zayiat verdi. Sovyet ordusunda 100.000 personel hayatını kaybetti; 2.000 tank, 2.108 silah ve 917 uçak kullanılmaz hale geldi.[16]

Stalin'in Tito'ya da söylediği üzere, Eisenhower'ın, Sovyet kuvvetleri ile Berlin yarışına girmeme kararı sayesinde ganimet Kızıl Ordu'nundu. Ancak Berlin'den "payına düşen" onu hayal kırıklığına uğratacaktı, zira şehrin neredeyse tamamı harabeye dönmüştü. Bir zamanlar dolup taşan Berlin *Reichsbank*'ından geride sadece 2.389 kilogram altın, 12 ton gümüş akçe ve Avrupa'nın işgal edilen bölgelerinde el konan kâğıt paralar kalmıştı. Resmî olarak sadece beşer kiloluk yağma hakkı verilen Kızıl Ordu piyadeleri, saatleri, bilhassa da pahalı olanları cebe attı, ellerine geçen alkolü tüketti ve ardı arkası gelmeyen tecavüz ve gelişigüzel şiddet olaylarının parçası oldu olmasına, ancak alınacak çok şey kalmamıştı. Stalin'in en büyük önceliği, Almanların Dahlem'deki Alman nükleer araştırma tesisi gibi fabrika ve laboratuvarlarındaki malzemeleri güvenceye almaktı; gelgelelim, burada da hayal kırıklığına uğradı. NKVD'nin bir raporuna göre Dahlem'den eline, "250 kilogram metalik uranyum, üç ton uranyum oksit ve yirmi litre ağır su" ile iki bilim insanı geçti ve uzmanlar Moskova'ya götürüldü. Ancak Dahlen'de bulunan, Almanya'nın en önde gelen kimyager ve nükleer bilimcileri Müttefiklere kaçmıştı. Sovyetler açısından en büyük hayal kırıklığı ise, Hitler'in sığınağında ne Hitler ne Goebbels'in ne de en üst düzeyden diğer Nazilerin ele geçirilmiş olmasıydı. Yine de Sovyetlerin seçkin karşı istihbarat teşkilatı "*Smerş*'ten"[17] bir grup ajan, 5 Mayıs'ta

16 Sayı tahminleri Glantz'a ait (*When Times Clashed* eseri, s. 340).
Sovyet zırhlı kuvvetlerinin verdiği zayiat için bkz., Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 392. Daha fazla bilgi için bkz. Ziemke, *Stalingrad to Berlin*, 21. bölüm.

17 1943 Nisan'ında kurulan *Smerş*, SSCB'ye iade edilen savaş esirleri arasında firari ve casusları, Belaruslu, Kozaklar gibi "devrim karşıtlarını", Sovyet karşıtı *Osttruppen*'in önde gelen subaylarını ve Hitler gibi düşmanın en bilinen hedeflerini avlamakla görevlendirilmişti. *Smerş*'i kâğıt üstünde NKVD'nin bir parçası olduğundan Beria yönetse de doğrudan Stalin'e hesap veriyordu.

sığınağın yakınında bir mermi çukurunda Hitler'in cesedini buldu ve Stalin, en büyük ödülünü aldı (Hitler'in kimliği, *Führer*'in en son dolgularını yapan dişçinin 5 saatlik sorgusu sonunda teyit edildi.).[18]

Berlin'in zaptı, *Reichstag*'a çekilen çekiç ve oraklı bayrağın kısa süre içinde meşhur olacak fotoğrafı ile hafızalara kazındı. Kızıl Ordu, Almanların son kayda değer direnişinin işini bitirdi ve Berlin'de Alman komuta kademesi namına kalan tek kişi Feldmareşal Wilhelm Keitel'i, 8 Mayıs 1945 günü 22.43'te teslimiyet belgesini imzalamaya zorladı. Stalin adına imparatorluğu teslim alan, Jukov'du (Gerçi Feldmareşal Alfred Jodl, 7 Mayıs'ta General Eisenhower'ın Paris'in kuzeyinde, Reims'te kâin karargâhında "Askerî Teslimiyet Akdi" imzalamış, Sovyetler adına General İ. A. Susloparov da paraflamıştı ancak Stalin bu teslimiyeti resmî olarak tanımıyordu.). Alman askerleri Elbe'yi geçerek Sovyetler yerine Müttefiklere teslim olmak için âdeta yarışa girmiş olsa da Kızıl Ordu, *Wehrmacht*'ın bir milyonu Çekoslovakya'da olmak üzere, 2 milyondan fazla askerini esir almıştı. Stalin için muzaffer olmak ve Almanlardan bu kadar esir almak ne kadar tatmin edici olsa da hak ettiğini düşündüğü maddi tazminat için başka kapıyı çalmak zorunda kalacaktı.[19]

Avrupa'da Zafer Günü olarak bilinen 8 Mayıs'ın, Almanların nihai teslimiyetinin ardından iki hafta geçince yeni Başkan Harry Truman, "Başkan Roosevelt'in Sovyetler Birliği ile iş birliği siyasetini devam ettirme arzusunu" göstermek üzere, Harry Hopkins'i Moskova'ya Stalin'le görüşmeye gönderdi. Başkan'ın Hopkins'ten istediği, Stalin'in Doğu Avrupa'da son dönemde sergilediği davranışlarla, Amerikan "kamuoyunun [Sovyetlere] bakışındaki kötüye gidişi" *Vojd*, tersine çevirecek bir şeyler yapabilir mi diye öğrenmesiydi. Hopkins'in ayrıca, Japonya'yla savaşta Sovyetlerle iş birliğini tartışmasını da bekliyordu. Ancak Stalin'in her zamanki gibi kendi ajandası vardı: *Vojd*, Harriman'a göre, "Eski bir dostuymuş gibi" samimi karşıladığı, ikna edilmeye müsait Hopkins'i,

18 NKVD'nin Reichsbank ve Dahlem'e dair tahminleri dahil Berlin'in yağmalanmasına ilişkin ayrıntılar için: Beevor, *Fall of Berlin 1945*, s. 324-25, 406-08.
Smerş'in Hitler, Goebbels ve diğerlerinin cesetlerini keşfetmesine ve diş kayıtlarından kimlik tespiti yapılmasına dair kayıtları, RGASPI, fon. 82, opis' 2, del' 1166. Dosya Molotov fonunda bulunuyor. Hâliyle Jukov gibi birçok Sovyet generalinin haberi yokken Molotov'un da bu raporları aldığı ve Hitler'in cesediyle ilgili durumdan haberdar olduğu anlaşılıyor.

19 Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 394-96.

Polonya meselesini örtbas etmek için kullanacaktı. Stalin, Sovyetlerin Polonya'daki faaliyetlerine Batılıların getirdiği eleştiriler için, savaş öncesinde izledikleri, Sovyetlerin yayılımını frenlemek üzere güvenlik kordonu kurma siyasetine döndüğü iddia edilen Churchill'i ve "İngiliz muhafazakarlarını" suçlarken, Hopkins de ağzı açık dinliyordu. Sonrasında *Vojd*'a, "Amerikan halkının da hükümetinin de öyle bir niyeti olmadığının" teminatını verdi. Hopkins'in canını sıkan, Stalin'in Polonyalıları topluca sürgün etmesi ya da Müttefiklerin gözlemci ve doktorlarına müsaade etmemesi değil, "Amerikan kamuoyunun Sovyetlere bakışının" kötüleşmesiydi ve bu duruma hiçbir mana veremiyordu. Stalin'e, "Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği'nin etrafında dost hükümetler bulunmasından yana." güvencesini verdi. Stalin, memnun olduğu her hâlinden belli olarak, "Öyleyse anlaştık demektir." diye konuştu.[20]

Stalin, Hopkins'i, Almanlardan alınacak savaş ganimetinde Sovyetlerin payını attırmak için de kullanacaktı. *Vojd*, Kızıl Ordu, Almanya'nın kara kuvvetlerinin aldığı hasarın çoğundan sorumlu iken, İngiliz ve Amerikalı mürettebatın mağlup ederek ele geçirdiği Alman donanmasının üçte birini istiyordu. 27 Mayıs 1945'te Hopkins'e, hak iddiasına meşruiyet kazandırmak için, Sovyet Rusya'nın istediği muazzam tazminatın yanında bunu da hak ettiğini, zira "Savaşta beş milyon askerini kaybettiğini" söyledi.[21] Hopkins, *Vojd*'a ABD deniz kuvvetlerinin "Alman gemilerini teslim etmeye" gönüllü olduğunun, Kongre, SSCB'ye yapılan askerî yardımın Avrupa'daki savaş bitmesine rağmen neden devam ettiğini sorgulamasına rağmen, Asya'daki Ödünç

20 "Zapis' Besedyi tov. I. V. Stalina s G. Gopkinsom, Liçnyim Predstavitelem Trumena," 26 Mayıs 1945, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 376, list' 13-19.
"...Sovyetler Birliği ile iş birliği siyasetini devam ettirme arzusu...": "Hopkins-Stalin Konferansı Tutanağı, Moskova 26 Mayıs – 6 Haziran 1945," FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 338 No.lu kutu, 11 No.lu defter.

21 1947 itibarıyla "Sovyet zayiatı" 8 milyona yükselecekti. Kruşçev döneminde 20 milyon, Gorbaçev idaresinde ise 27 milyon olarak ifade edilmiş ve 1996'da basılan iz bırakan bir yayında, 26.4 milyonu asker olmak üzere 42 milyon zayiat verildiği iddia edilmişti. Stalin'in tahminlerinin, kendisinden sonraki dönemin nüfus araştırmacıları ve tarihçilerin tahminlerinden daha doğru olduğu söylenemez. Yine de, savaşın hemen sonrasındaki ateşli bir anında, kayıpların sayısını azaltmak için hiçbir sebebi olmayan; tazminat ve tamirat namına istediği miktara meşruiyet kazandırmaya çalışan Sovyet liderinin son dönemdeki tahminlerden beş kat (sivil kayıplar da sayıldığında on kat kadar) daha az bir tahminde bulunmuş olmasından anlaşıldığı üzere, ileri sürülen tüm bu tahminlere ihtiyatla yaklaşılmalı.

Verme-Kiralama taahhütlerinin "tamamlanana kadar devam edeceğinin" güvencesini verdi.[22]

Başkan'ın 23 Nisan günü Beyaz Saray'da Molotov'a fırça çekmesi[23] kısa zamanda herkesin malumu olduğundan, Truman'ın Roosevelt'ten daha sert bir tutum izleyeceği dedikoduları da yayılsa da, bunun doğru olmadığını anlayan ve Hopkins'in hassas dışişleri meselelerini halledeceğine hâlâ itimadı olan Stalin rahatladı. *Vojd*, Hopkins kendisine Sovyetlerin Hitler'in nerede olduğuna dair haber alıp almadığını sorup *Führer*'in "denizaltıyla Japonya'ya kaçma" ihtimalinden dem vurunca keyiflendi (*Smerş*'in bir ekibi diş kayıtlarından Hitler'in kimliğini çoktan doğrulamıştı.). Stalin, 28 Mayıs'ta Hopkins'e neşeyle, Müttefiklerce Yalta'da uzlaşıldığı gibi tamirat namına "köle işçi" çalıştırmasından bahsetti, Sovyetlerin zorunlu işçi kamplarında 1.7 milyon Alman, 800.000 Macar, Rumen ve İtalyan savaş esirinin çalıştırıldığıyla iftihar etti. Başkan'ın elçisine, tuhaf bir küstahlıkla, Sovyet gardiyanlar İtalyanları az çok beslediğinden, onların diğer milletlerden daha üretken olduğunu söyledi.[24]

Stalin'in asıl derdi esirleri köle olarak çalıştırmak değildi. Almanya'dan asıl koparmak istediği, fabrikaları, patentleri, mühendisleri ve üretim uzmanlığı, yani sınai varlığıydı. Sovyetler Almanya'ya nakit, ayni olarak ve işçilikle ödenmek üzere 10 milyar dolarlık fatura çıkarmış ve Roosevelt ile Churchill, Yalta'da bunu kabul etmişti. *Reichsbank*'ın nakit stokunu hâlihazırda yağmalamış olan ve Almanlardan iki milyon kadar işçi çalıştırmaya başlayan Stalin, şimdi ise Almanların ticari ve sınai mülkiyetinden payına düşeni istiyordu. Avrupa'da Zafer Günü'nün ardından, on sekiz ay içinde Alman fabrikalarından sökülüp SSCB'ye

22 "Zapis' Besedyi tov. I. V. Stalina s G. Gopkinsom, Liçnyim Predstavitelem Trumena," 27 Mayıs 1945, 20.00, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 376, list' 23.
Stalin'in hayatını kaybedenlere dair tahmini, Sovyetlerin tutanağında mevcut; Hopkins dosyalarındaki İngilizce nüshasında ise bulunmuyor.

23 Anlatılanlara göre Truman, Polonya hususunda tartışırken sesinin sertleşmesinden yakınan Molotov'a, "Anlaşmalarınızı yerine getirirseniz öyle muamele görmezsiniz." demişti. Başkan, sonrasında Molotov'un "Ağzının payını verdim. Bir sağ, bir sol kroşe..." diye böbürlenecekti. Yine de Truman'ın 1945 Nisan'ında Molotov karşısındaki sert tutumu, mayısta Stalin'le Polonya'nın akıbeti gibi kritik meseleleri tartışma işinde Harry Hopkins'e güvenmesiyle çelişiyordu.

24 "Zapis' Besedyi tov. I. V. Stalina s G. Gopkinsom, Liçnyim Predstavitelem Trumena, i Garrimanom, Poslom (ABD) v SSCB," 26 Mayıs 1945, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 376, list' 18.
Truman: Paul Johnson, *Modern Times*, s. 436.

nakledilen sınai teçhizatın mali karşılığı, kaba bir tahminle 10.369 milyar *Reichsmark* yahut 4.12 milyar dolardı. Günümüzde bu miktar neredeyse yarım trilyon dolara tekabül ediyor.[25]

Stalin, daha 1943 Ocak'ında, 500'er personellik ilk on beş "yağma taburu" ile, her biri beşer taburu ihtiva eden 2.500'er personellik "yağma alaylarını" oluşturduğunda faaliyete başlayan, bu gelmiş geçmiş en büyük organize yağma operasyonunu yönetmek, başlı başına "ganimet" hâline gelmişti. 1943 Nisan'ında bu alaylar, Savunma Komiserliği'ne bağlandı; Komiserlik, toplamda 15.000 askerlik altı "yağma taburu" ile 19.500 muvazzaf personeli bulunan 39 "bağımsız yağma taburunu" kontrol ediyordu. 1945 itibarıyla Kızıl Ordu'nun bu birimlerine, hususi olarak toplanan ganimeti Sovyetlere götürmek üzere, ekseriyeti Amerikalıların Ödünç Verme-Kiralama programıyla hibe ettiklerinden onlarca ağır traktör, römorkör ve bir dizi vinç ile beş tren tahsis edildi. 1945 Şubat'ının başında (Amerikalıların hediyesi) araba ve kamyonetlerle birlikte, 500'erli gruplara ayrılmış 80.000 asker, zorunlu "işçi taburlarında" görevlendirildi. Avrupa'da Zafer Günü'nden sonra özel teçhizat, kimyasal ve kırılgan maddeler ile plan ve fikrî mülkiyetlerin daha hassasiyetle çıkarılıp taşınmasında yardım etmek için, yağma taburları 432 mühendis, 184 teknisyen, 206 yapı ustası ve 1.092 vasıflı işçi ile takviye edildi. Stalin'in bu taburlarının, 1946 sonuna dek sadece Almanya'dan, 9.991 milyon ton sınai, ticari, sanatsal ve fikrî mülkiyeti, 519.000 tren vagonuyla Sovyetlere nakledebilmiş olması hiç şaşırtıcı değildi. Operasyon neticesinde Stalin'in eline 9 milyon tonun üzerinde sınai mal geçti. *Vojd*, riske girmek istemediğinden yağmacılarına, Müttefikler tepki verir diye malları ellerinden gelen en hızlı şekilde yüklemelerini emretti. 8 Mayıs'ın üzerinden daha iki ay geçmemişken, 2 Ağustos 1945 itibarıyla, yağmada ele geçen toplam miktarın neredeyse yarısına tekabül eden 4.68 milyon ton mal Sovyet sınırından girdi.[26]

1945 itibarıyla, demir ve kara yoluyla Almanya'dan Rusya'ya taşınan ürünlerin listesi ile 1941 ila 1945 arasında Sovyetlere nakledilen Ödünç Verme-Kiralama malzemelerinin listesi, tuhaf bir şekilde benzerlik taşıyordu. Tek fark, Sovyetlerin Alman ürünlerinin nakliyesinin

25 Musial, *Stalins Beutezug*, s. 339.

26 *A.e.*, s. 337-338'deki tablolar ve yağma operasyonunun kurumsal olarak teşkilatlanmasına dair "Beuteorgane der roten Armee," başlıklı bölüm, s. 274-277.

maliyetini karşılamak zorunda kalmış olmasına rağmen, Amerikan ürünlerinin ellerine bedavaya ulaşmış olmasıydı. Stalin, Almanya'da, aynı sınai ham maddelerin çoğuna ve demir dışı metallere; tren rayı ve katarı başta olmak üzere 260.024 ton hazır çelik ürünü ile alüminyum ve çinko dahil 49.600 ton metale el koydu. 1946 Kasım'ına dek Stalin'in eline yekpare 3.024 fabrika, 1.323 lokomotif motoru, 5.500 sınai vinç dahil 20.432 "kaldırma ekipmanı," 394.754 alet edevat, 4.667 dökümhane, telefon santralı, kablo ve tel, (*Siemens-Martin* tasarımı) *Bessamer* çelik döküm tesisi, kok fabrikası, dizel motoru ve jeneratörü, elektrik motoru ve jeneratörü, endüstriyel fırın ve su türbini, kimya ve tekstil fabrikası, baskı tesisi ve yolcu vagonu geçti.[27]

Yağmaya sadece Almanlar maruz kalmadı. Stalin'in adamları, Sovyet işgalindeki topraklarından değil, "bağımsız" Polonya'dan 211.500, Avusturya'dan 31.200, Macaristan'dan 2.800, Çekoslovakya'dan 6.500 tren vagonunu dolduracak kadar ganimeti Sovyetlere nakletti. Almanya'da olduğu gibi, bu ülkelerden yağmalananlara, demir ve çelik (610.000 ton), demir harici metaller (200.000 ton), vinç, motor, pompa, elektrikli ve yanmalı motor, jeneratör, türbin ve lokomotif motoru, telefon teçhizatı (456.300 "telefon bağlantısını" ihtiva eden 354 santral), doğrama tesisi ve dahi kâğıt (10.100 ton) dahildi. 1947 itibarıyla Sovyetlerin topladığı ganimet içinde, Almanya haricindeki ülkeler dahil edildiğinde, aralarında *Siemens*, *BMW*, *Allianz* sigortanın bulunduğu 1.2 milyon müstakil fabrika ve şirketin, ekipman, envanter, fikrî mülkiyet ve kayıtları da bulunuyordu. Bogdan Musial, 2011 yılında çıkan muhteşem çalışmasında, açlıktan kırılan ve düzensiz şekilde sanayileşmiş SSCB'yi bir süper güce dönüştürenin, Stalin'in 1945'te fethettiği Almanya ve diğer ülkelerin "*yağmalanması*" olduğunu iddia ediyor.[28]

27 *A.e.*, s. 338-339.
Tarihlere ve kaynak ülkelere bağlı olarak ufak değişiklikler olsa da çok benzer sayılar, "Spravka o tonnaje obodurovaniya I materialov, vyivezennyih iz Germani v SSSR v şet reparatsiey I trofeyev," RGASPI, Mikoyan dosyaları, fon 84, opis' 1, del' 27, list' 8.

28 Musial, *Stalins Beutezug*, s. 338-39 ve 390-97 (11-22 No.lu tablolar). Musial, *Die Plünderung Deutschlands und der Aufstieg der Sowjetunion zur Weltmacht* alt başlığında bu iddiasını özetliyor.
Almanya ile Almanya'nın işgal ettiği ve yağmaladığı diğer ülkelerden bir sürü arşiv malzemesi; Siemens, BMW, Allianz, ve diğer Alman şirketlerinin kayıtları Moskova'da "Harici Ganimet Kayıtlarını Haiz Hususi Arşiv'de" bulunmaktadır. (Başta TsGOA, sonra TsHIDK, şimdi ise RGVA'ya dahildir.) "Osobiy" arşivi olarak bilinir.

1917-1918 yıllarında Rusya'nın etrafı kuşatılmış vaziyetteki sakinlerinin ve Stalin'in 1939 ila 1941 yılları arasında işgal ettiği ve yağmaladığı bütün ülkelerin artık aşina olduğu şekilde, Doğu Avrupa sadece maddeten soyulmamış; kitlesel ölçekte kültürel yıkım ve suistimale de maruz kalmıştı. Stalin 1945 Şubat'ında "ganimet" müfrezelerinin yanı sıra, "[Sovyet] Kültürel Kurumları İçin Ganimetlerin Seçimini ve Moskova'ya Naklini" denetleyecek hususi komiteyi de kurdu. *Vojd*'un ilmî sebeplerden olmasa da kısmen vatanseverlikten bunu yaptığı söylenebilir. Zira, "Rus edebiyatı, şiiri ve tarihi ile ilişkili kıymetli materyallerin Alman kütüphanelerinden alınıp vatana iade edilmesini" özellikle emretti. İlmî kıymetlerine bağlı olarak seçim yapmak için fazla çaba gösterilmemiş olsa da, çok sayıda kitap Almanlardan alındı; Moskova Üniversitesi'ne 13, Sağlık Komiserliği'ne 24 vagon dolusu ve hâlâ varlığını sürdüren Lenin Kütüphanesine 760.000 cilt kitap kazandırıldı. 1948 itibarıyla 2.5 milyondan fazla "savaş ganimeti kitap" alınmış yahut Moskova'nın 279 kültürel kurumunda sergilenmişti.[29]

Yine de Kızıl Ordu askerlerinin çoğunun, kültürel önceliklerle uzaktan yakından alakası yoktu. Polonya ve Doğu Prusya'daki yüzlerce müze ve kütüphane, Stalin'in yağma komisyonu el atamadan ateşe verildi. Ne gariptir ki, Stalin'in kültürel yağma komisyonu, sanat eserlerinde en büyük vurgunu Saksonya'nın doğu bölgesinde kâin, 13-15 Şubat 1945 arasında İngiliz Kraliyet ve ABD Hava Kuvvetleri'nin yangın bombası yağdırmasıyla cehenneme dönen, alevlerin tarihi semti harap ettiği, 25.000 sivilin hayatını kaybettiği Dresden'de yaptı; aralarında Rembrandt'ın 14 eserinin de bulunduğu, Avrupalı üstatların 70 resmini Moskova'ya götürdü.[30] NKVD, "Müzeler Adası'nda" bulunan ünlü koleksiyonların parçası olan büyük Yunan heykellerini taşımak üzere ağır teçhizat getirdikten sonra, şiddetli bombardımana maruz kalmış Berlin'den de, büyük miktarda sanat eseri Sovyetlere taşındı. Musial, Sovyet askerlerinin işgal altındaki Doğu Almanya'nın tamamında, Stalin'in yağma komisyonunun

29 Musial, *Stalins Beutezug*, s. 318-21.

30 Churchill ve Roosevelt'in, Kızıl Ordu'nun Doğu Almanya'ya hücumunun önünde olan Dresden kentini Stalin'in ısrarıyla bombardımana tuttuğu iddia ediliyor ancak bu iddianın aslı yok. Müttefikler Yalta'da Doğu Cephesi'nde iki tarafın da hava akını düzenlemesi için dar bir "sınırlı bölgede" mutabık olmuştu; Dresden de bu bölgede idi.

Rusya'ya taşıdığından daha fazla tarihi eser ve sanat eserini imha ettiğine dikkat çekmektedir.[31]

Tahmin edileceği üzere muazzam çapta yağma ve hırsızlığın yanında korkunç şiddet olayları da görülmüştü. 1945 yılına gelindiğinde, yerel yetkililer sadece Yugoslavya'da, Kızıl Ordu askerlerinin işlediği 1.204 yağma ve eşlik eden saldırı ile, 111'i cinayetle sonuçlanan toplam 121 tecavüz vakası olduğunu bildirdi. Tito'nun partizanlarından biri, şahit olduklarını, "Attila ve Cengiz Han idareleri geri dönmüş sanki." şeklinde ifade etti. Bu "Cengiz Han" muamelesi, sözde "dost" ve Stalin'in adamı Tito'nun partizanları ile birlikte, Nazilerden kurtarılan bir ülke olan Yugoslavya'ya reva görülüyordu.[32]

İşgal altındaki Almanya'yı bekleyen dehşeti tahayyül etmek işten değildi. "Goebbels'in Sovyet şubesi" ve bizzat Goebbels tarafından "Stalin'in en sevdiği demagog" olarak adlandırılan İlya Ehrenburg'un, Kızıl Ordu neşriyatı *Kızıl Yıldız*'daki (*Krasnaya Zvezda*) kana susamış ifadelerle bezediği köşesi, cephede zaten çok meşhurdu ancak Ehrenburg, bir yazısıyla kendini aşacaktı: "Daha konuşmayacağız. Heyecanlanmayacağız. Öldüreceğiz. Bugün en az bir Alman öldürmediyseniz, gününüzü boşa harcamışsınız demektir. Bir Alman öldürdüyseniz, birini daha öldürün. Bizim için Alman cesetlerini üst üste yığmaktan daha eğlendirici bir şey olamaz." Yine meşhur bir başka ifadesinde, Sovyet askerlerini, "Almanları asıp yağlı ilmekte debelenmelerini seyretmeye; evlerini ateşe verip alevlerin tadını çıkarmaya" teşvik ediyordu.[33]

"*İvanlar*" mesajı aldı. O devirde Kızıl Ordu topçu yüzbaşısı olarak görev yapan Aleksandr Soljenitsin, yoldaşlarının "Doyumsuz canavarlara dönüştüğünü; tarlalarda vurulmuş yüzlerce büyükbaş hayvan, yollarda kafaları koparılmış domuz ve tavuklar bulunduğunu, [Sovyet askerlerinin] evleri yağmalayıp ateşe verdiklerini, götüremediklerini de kırıp döktüklerini" hatırladığında, tüylerinin ürperdiğini aktarıyor. Sovyet ordusu askerî hekimlerinden biri, Doğu Prusya'da Nemmersdorf yakınlarında gördüklerini şöyle aktarıyor:

31 *A.e.*, s. 318.
Yalta'da kararlaştırılan "sınırlı bölge" ve Dresden akını: Plokhy, *Price of Peace*, s. 214.
Berlin'deki Müzeler Adası'nın yağmalanması: Francine Dominique-Liechtenhan, *Le Grand Pillage*, s. 117-18.

32 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 268'de alıntılanmıştır.

33 Norman Naimark, *Russians in Germany*, s. 72'de alıntılanmıştır.
Goebbels'in Ehrenburg'a dair ifadesi: Beevor, *Fall of Berlin: 1945*, s. 25'te alıntılanmıştır.

"Mülteciler kitle hâlinde... Rus tankları üzerlerinden geçmiş; sadece vagonlar ve gruplar değil, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere çok sayıda sivil, âdeta tanklarla dümdüz edilmiş... Sokağın köşesinde yaşlı bir kadın çömelmiş vaziyette, ensesine sıkılan kurşundan hayatını kaybetmiş. Yakınlarında yerde yatan birkaç aylık bebek, yakın mesafeden alnını delip geçen kurşunla ölmüş... Birkaç adam... kürek ya da bir silahın kabzasıyla darp edilerek öldürülmüş; yüzleri tamamen ezik."

Kızıl Ordu tank topçularının, kadın ve çocukların oluşturduğu bir mülteci topluluğunu acımasızca bombardımana tuttuğu benzer bir vahşeti duyduğunda Stalin'in, "Askerlerimizi çok sıkıştırıyoruz; bırakın biraz inisiyatif göstersinler" dediği ifade ediliyor.[34]

1945 yılı Sovyet işgaline dair Almanların ekseriyetinin hafızalarına kazınan tecavüzlerdi. Bu cinsel saldırılara sebep olan, sadece ülkelerinin işgal ve harap edildiğini gören askerlerdeki bastırılmış öfke ve intikam arzusu değildi, askerleri hızla etkisi altına alan sarhoşluğun da payı vardı. Baltık bölgesinden Alplere kadar, kız çocuklarının, anne ve büyükannelerin tecavüze uğramadığı, dövülmediği, bıçaklanmadığı, öldürülmediği ya da ölüme terk edilmediği köy kalmamıştı. En ağırını, genç Alman kadınları çekmiş; çoğu, bir kenara atılmadan evvel onlarca askerin tecavüzünün kurbanı olmuştu. Sovyet subaylarından biri, tamı tamına 250 kez tecavüz edilmiş bir genç kızla karşılaşmıştı. Kızıl Ordu'nun bir binbaşısının da bir İngiliz gazeteciye itiraf ettiği gibi, 1945 itibarıyla askerleri "Cinselliğe o kadar açtı ki altmış, yetmiş, hatta seksen yaşlarında nenelere bile tecavüz ediyor, mağdur kadınlar dahi buna şaşıyordu." Çok sayıda görgü tanığı, Almanya'daki Vatikan temsilcisi Monsenyör G. B. Montini'ye bu iddiayı destekleyen ifadeler verdi, "Yaşını başını almış rahibelerin, üzerinde rahibe kıyafeti olduğu halde Berlin'in göbeğinde tecavüz edildiğini" anlattı. Berlin sakinlerinden biri, "Gün geçmiyordu ki, sokaklardan ya da kapısı açık evlerin içinden, saldırıya uğrayan bir kadının acınası yardım çığlığı duyulmasın." diye aktarıyor. Kızıl Ordu'da tank topçusu olarak görev yapan bir asker, savaştan sonra, "Almanya'da 2 milyon kadar çocuğumuz doğmuştur" diye böbürlenmişti. Bugün, tarihçiler de savaştan sonra Sovyet

34 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 269-270'te alıntılanmıştır.
Soljenitsin: Beevor, *Second World War*, s. 686-87'de alıntılanmıştır.

askerlerince tecavüze uğrayan Alman kadınlarının sayısının bu civarda olduğu kanaatinde. Soljenitsin, "Eğer elimize geçen kızlar Almansa, tecavüz edip sonra öldürebileceğimizi çok iyi biliyorduk. Üstün hizmet madalyası almak gibi görülüyordu." diyordu.[35]

O günden beri, *Holokost* ve Doğu Cephesi'nde işledikleri her çeşit cürümden dolayı, Almanların başına gelenleri hak ettiğini söyleyenler bulunuyor. Tecavüzlerden haberdar Stalin'in, Tito'nun komutanlarından Milovan Đilas'a savaştan sonra şöyle söylediği ifade ediliyor:

> "Stalingrad'dan Belgrad'a kadar mahvedilmiş binlerce kilometre toprağının içinden, yoldaşları ve sevdiklerinin cesetlerinin arasından geçerek savaşan bir adamı düşün. E, hâliyle ne yapacak? Öylesi dehşetlere tanık olduktan sonra bir kadınla eğlenmenin ne zararı var?"[36]

Bu savunmanın sorunu şuydu: Kızıl Ordu 1945'te Avrupa'yı yıkıp geçerken sadece Alman değil; Polonyalı, Macar, Rumen ve Çek kadınlarına da tecavüz etti. Nazi habisliğinin göbeği Berlin'de, Yahudi kadınlar, hatta *Schulstrasse*'deki bir "geçici kampta" tutuklu genç kadınlar dahi, Kızıl Ordu mensuplarının saldırılarının kurbanı oldu. Ehrenburg'un, hiçbir ayrım gözetmeksizin kana susamışlığı teşvik ettiği propagandasıyla beslenen Kızıl Ordu askerlerinde; "*frau ist frau*" zihniyeti hâkimdi, "kadın kadındır." Bu zihniyet, Stalin'in Hitler'le anlaşması, 1939 Eylül'ünde Doğu Avrupa'daki sınırları ortadan kaldırdığından beri bu kanlı topraklara hâkim olan, ayrım gözetmeksizin intikam alma ve vahşete vahşetle karşılık verme düşüncesiyle aynı doğrultuda idi. Bu düşünce biçimi, Stalin'in Doğu Polonya'yı işgalini telafi etmek için Polonya'nın batısına katılan Prusya topraklarındaki evlerinden; ekseriyetini kadın, çocuk ve yaşlı adamların oluşturduğu altı milyondan fazla Alman kökenli vatandaşın tehciri ve bir o kadar da Almanın, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan sürgünü ile

35 Alexander Soljenitsin, *Gulag Arçipelago*, c. 1, s. 21.
"2 milyon çocuğumuz", "yaşlı kadınlara tecavüz": Beevor, *Fall of Berlin: 1945*, s. 31'de alıntılanmıştır.
Montini ve diğer görgü tanıklarının yaşlı kadınlara tecavüzü doğrulayan ifadeleri: Naimark, *Russians in Germany*, s. 81.
2 milyon tecavüz kurbanı: "*Schätzung der Anzahl der vergewaltigten Frauen*," başlıklı tablo, (Ed.) Helke Sander & Barbara Johr, *Befreier und Befreite*, s. 59.

36 Sebag Montefiore, *Court of the Red Tsar*, s. 479'da alıntılanmıştır.

doruk noktasına ulaştı. Sayılarının en az 500.000 olduğu söylenen ve 1.5 milyona ulaşmış olması muhtemel sivil vatandaş ise, hafızalarda yer etmeyen bu toplu tehcirde hayatını kaybetti.[37]

Sovyetlerin 1945 yılında işlediği toplu tecavüzleri, sivil katliamları ve tehcirleri, eşsiz olduğundan değil, Kızıl Ordu tarafından "kurtarılan" herkesi bekleyen akıbetin habercisi olduğu için mühimdi. Doğu Avrupa Sovyetleştirilmişti. Şimdi sırada Asya vardı.

37 R. M. Douglas, *Orderly and Humane*, s. 1-2.
"Frau ist Frau" ve toplama kampında bulunan tutuklu Yahudi kadınlara tecavüz: Beevor, *Second World War*, s. 750.
Bu meselenin daha derinden irdelenmesi için ayrıca bkz., Keith Lowe, *Savage Continent* (2012).

34

Kızıl Bayrak, Asya'nın Dört Bir Yanında Dalgalanıyor

Ödünç Verme-Kiralama'nın Son Sevkiyatları

STALIN'İN İkinci Dünya Savaşı boyunca elde ettiği en çarpıcı diplomatik zaferleri, Japonya'ya ilişkin olanlardı. Hitler'in, Japonlara, kendi sonunu hazırlayacak güvensizliği ve Tokyo ile SSCB'ye karşı bir strateji hazırlamamış olmasının da katkısıyla *Vojd*, hasım Japonya'yı 1941 Nisan'ında dost kuvvet hâline getirdi. Japonya'nın Alman müttefikine karşı savaşmaya hazırlanır ve bu savaştaki müttefikleri İngiltere ve Amerika, Asya ve Pasifik Okyanusu'nda Japonlara karşı şiddetli ve pahalıya mal olan bir savaş verirken dahi, Tokyo'ya sadakatinden vazgeçmedi. Sovyet diktatörünün, Japonya ile savaşan ABD'ye yardım etmeyi ısrarla reddetmesine rağmen, Tahran'da Roosevelt'i, (Avrupa'daki savaşın bitiminden tamı tamına "üç ay" geçtikten) sonra Japonya'yla savaşa katıldığında, Japonlardan koparılacak savaş ganimetinden payını alacağını kabul ettirmiş olması, ziyadesiyle önemliydi. 1944 Kasım'ında ABD Genelkurmayı'nın bir muhtırasında, esefle, "Rusların biz Japonya'yı işgal etmeden evvel savaşa girmesinden azami fayda gören biz olacaktık. Durum onlar içinse tam tersi; askerî açıdan onlar için avantajlı olan... Mançurya'daki Japon kuvvetleri, takımadaları takviye için harekete geçtikten sonra taarruza geçmeleri." olduğu işaret ediliyordu.[12]

1 Tabii, Stalin'in bakış açısından Avrupa'da da durum benzerdi; İngiliz ve Amerikalılar, çıkarma yapmadan evvel, *Wehrmacht*'ın Doğu Cephesi'nde zayıflatılmasını beklemişlerdi. Ancak Stalin; Japonya karşısında tarafsızken, Batılı Müttefikler Nazi Almanya'sına karşı tarafsız değildi. ABD ya da İngiltere, ikinci cepheyi açmalarının karşılığında kendisine devasa toprak parçalarının verilmesini de istemiyordu. Aksine Stalin ise Japonya'yla savaşa girmeden evvel tam da bunu talep etmişti.

2 Lensen, *Strange Neutrality*, s. 263'te alıntılanmıştır.

Stalin'in Japonya savaşına ilişkin, kasten faydasız taahhütlerde bulunmasının karşılığında Roosevelt, Yalta'da, Sovyetlere Sahalin adasının tamamı, Japonya ile Sovyet Uzak Doğu'su arasındaki Kuril takımadaları, Dış Moğolistan üzerinde Sovyet kontrolünün yanında Çin'in temel sınai bölgesi ve en zengin kısmı olan Mançurya'daki tüm liman ve demiryollarının da fiili kontrolünü içeren bir "nüfuz alanı" sağlamayı kabul etti. Roosevelt'in Çin ile duygusal bağı göz önünde bulundurulduğunda, bu nüfuz alanına dahil edilen son iki madde özellikle çarpıcıydı. Japonya'nın 1931 itibarıyla Çin'in topraklarını işgal etmesi ve o toprakları korumak için çarpışması, ABD'nin on dört yıl boyunca Japonya karşısında izlediği siyaseti şekillendirmişti. Başkan, Yalta'da söz konusu toprakları, Japonya'yla savaşan Amerika ve Çin'e yardım dahi etmeyen Rusya'ya vererek, bu siyasetle ters düşüyordu. Tabii, Burma yolunu açmayarak ve Çin'e gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımının musluklarını 1943 ve 1944'te sonuna kadar kısarak, Roosevelt ve milletinin, Çan'a pek yardımı dokunduğu da söylenemezdi. ABD Pasifik'te her ne kadar kanlı mücadeleler verse de, büyük ölçüde adadan adaya geçerek, takımadalar dışında savaş vermeyi tercih etmiş; böylelikle Çin'i, Mançukuo ve Çin'deki Japon ordularıyla savaşında yalnız bırakmış ve Kızıl Ordu hazır olduğu anda, Sovyetlerin kuzeyden Çin'i işgaline giden yolu hazırlamıştı. Roosevelt'in Amerika'ya değil de Sovyetlere uygun olan bir anda, üstüne üstlük büyük ölçüde Ödünç Verme-Kiralama kapsamında Sibirya'ya gönderilen malzemeleri kullanarak müdahil olmayı taahhüt eden bir anlaşma karşılığında, Asya'da Stalin'e sunduğu milyonlarca kilometre kare araziyi mideye indirmeyi kabul ettiği için suç *Voja*'da mı?

Washington'daki herkes, bu anlaşmadan memnun değildi. G-2'nin, Japonya ile savaşın Sovyetlerin yardımı olmaksızın bitme ihtimalini irdeleyen iyimser analizinin, Roosevelt'in Yalta için hazırlanan bilgilendirme dosyasının dışında bırakılması, ordu istihbaratçılarının ekseriyeti için bardağı taşıran son damla niteliğindeydi. G-2, 1945 Nisan'ında Yalta hezimetinden sonra bir şeyler kurtarabilmek adına, kapsamlı bir reddiye hazırladı. Belgenin en önemli yazarlarından biri, Hopkins'in 1941'de harcadığı sabık Moskova ataşemiliteri Albay Ivan Yeaton idi. Yeaton ve diğerleri söze şöyle başlıyordu: "Sovyet Rusya, Asya'daki savaşa ancak kendine uygun olan bir zamanda, savaşın zorlu mücadeleleri

bittikten sonra girecektir." Yazarlar, Stalin'in savaşa geç de olsa girmesinin "çatışmaları biraz kısaltması ve Amerikalıların hayatını kurtarmada ufak bir etkisinin bulunması ihtimalinin söz konusu olduğunu" kabul ederken, diğer yandan ABD ve İngiltere'nin, "Japonya'yı kendi başlarına ezecek kadar kuvvetli olduğunda" ısrarcıydı. Yazarlar, "*Sovyetlere* hiçbir surette, Çin'i yok etmede kullanacağı *bir ödeme yapmamalıyız.* Bu... Amerika'nın Asya'da maddi ve manevi konumuna büyük hasar verir." kanaatinde idi. G-2 uzmanları ayrıca, "Sovyet müdahalesinin, askerî ehemmiyetinin... savaşın bu kademesinde çok da dişe dokunur bir yanı yok." diyor ve şöyle uyarıyordu:

> "Sovyet Rusya'nın Asya'daki savaşa katılımı, menfi etkilerinin yıllar boyu hissedileceği, dünyayı sarsacak kadar büyük bir siyasi hadise olur... Amerika'nın, Asya'daki konumunu, en az Elbe'nin doğusundaki Avrupa topraklarında ve Adriyatik'in ötesinde olduğu kadar harap hale getirir... Çin'in itibarı da aynı oranda hasar görerek ülke, Asya'nın Polonya'sı hâline gelir... İncir çekirdeğini doldurmayacak kadar fayda verecek Sovyet müdahalesini, ileride mal olacağı hayatlara, maddiyat ve saygınlığa rağmen desteklemek, müttefikimiz Çin'i de yıkıma uğratan, Atlantik Sözleşmesi'ni ve dünya barışına dair ümitlerimizi gülünç düşüren bir ihanet olur."[3]

Roosevelt, 12 Nisan 1945'te Warm Springs'te hayatını kaybetmeden önceki gün tamamlanan bu tahlil, Yalta'da bir etki yaratamayacak kadar geç yazılmıştı; eğer bu kadar erken sunulmasaydı da, Truman'ın görevi devralmasıyla, karşısında ciddi bir muhatap bulabilirdi. G-2'nin diğer tahlilleri gibi bu da rafa kaldırıldı ve ancak Mao, Çin İç Savaşı'nda galip geldikten ve Güney Kore komünistlerce işgal edildikten sonra afallayan Washington ahalisi, gecikmeli olarak günah keçisi avına yöneldiğinde, rapor 1951'de yeniden keşfedildi. G-2 şubesinin, Sovyetlerin niyetlerini gerçekçi tahlili, 1945 Nisan'ında makbul değildi.

Mayıs itibarıyla ise, Beyaz Saray'da değişikliğin sinyalleri görülmeye başladı. Yeni başkan, Roosevelt'in, Harry Hopkins gibi Stalin dostu danışmanlarından kurtulmaya hazır olmasa da farklı fikirlere de açıktı. Başkan Truman, 15 Mayıs'ta savaşı kısaltmak için Japonya hususunda

3 G-2'nin hazırladığı 12 Nisan 1945 tarihli metni için bkz., Truman Smith Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, 9 No.lu kutu, 10.3 No.lu dosya.

kayıtsız şartsız teslimiyet doktrininin ve Roosevelt'in Yalta'da Çan'a danışmadan verdiği taahhütlerin gözden geçirilmesini şiddetle savunan Dışişleri Bakan Yardımcısı, eski Japonya Büyükelçisi Joseph Grew'u kabul etti. Grew, Mançurya'nın Stalin'in nüfuz alanına bırakılmasının, Roosevelt'in 1943'te Kahire'de Çan'a verdiği, Çin'in bölgedeki hâkimiyetini yeniden tesis etme taahhüdünü ihlal edeceğine dikkat çekti. G-2'nin aynı gün sunulan muhtırasında, Sovyet müdahalesini ekarte etmek adına, "Revize edilmiş kayıtsız şartsız teslimiyet talebinin Japonya'ya iletilmesi" öneriliyordu. Truman, Grew'un görüşlerini ve Asya meselesindeki pürüzleri gidermek üzere Stalin'le görüşmesi kanaatini, nezaketle dinledi. Roosevelt'in halefi, 28 Mayıs'ta Grew'in yakın dostu Herbert Hoover'ı da kabul edecekti. Hoover, Grew'un, Stalin Mançurya ve Kore'yi fethetmeden evvel, "Vakit kaybetmeden Japonlara belirli şartlar üzerinde barış teklif etmesi" kanaatini, yüzde yüz destekliyordu. Başkan, iç işlere odaklanmak üzere şimdilik Washington'da kalmaya ve Asya meselelerini tartışmayı, temmuzda Stalin ve Churchill ile görüşene dek ertelemeye karar verdi.[4]

Truman'ın işleri ağırdan alması, özellikle de 1945 Mayıs'ında Hopkins'i Moskova'ya gönderdikten sonra, Stalin'in işine yaradı. Yeni başkanın elçi olarak Hopkins'i seçmesinin bir sebebi rahmetli Roosevelt'e saygısıydı, diğer sebebi ise 23 Nisan'da Polonya hususunda Molotov'la atışmış olması ve 12 Mayıs'ta Sovyetlerin Washington'daki alım komisyonunun Ödünç Verme-Kiralama musluğunun kesilmesi sonrası, Molotov'a bir zeytin dalı uzatmaktı. Truman, Avrupa'da Zafer Günü'nden iki gün sonra 10 Mayıs'ta, Sovyetler için Avrupa'ya gönderilen yardım nakliyatlarında kesintiye gidilmesi üzerine başkanlık kararnamesi imzaladı. Neticede Avrupa'daki savaş bitmişti. Ödünç Verme-Kiralama İdaresi iki gün sonra yönergeyi uygulamaya koydu, Atlantik ve Meksika Körfezi'ndeki limanlarda görevli yetkililere, SSCB'ye gönderilen nakliyatları durdurup Rusya yolundaki gemileri geri çağırma talimatları gönderdi. Sovyetler şiddetle protesto edince, Ödünç Verme-Kiralama yetkilileri Sovyet Büyükelçiliği'ne bir özür notu yolladı ve hâlihazırda yüklü vaziyetteki ya da yola çıkmış bulunan gemilerin Rusya'ya devam etmesine müsaade eden yeni talimatlar gönderildi. Yararı yoktu;

4 Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 76-78'de alıntılanmıştır.
Hoover ziyaretine dair ayrıca bkz., Hoover, *Freedom Betrayed*, s. 536-37.

Hopkins Moskova'ya vardığında Stalin, "Truman'ın gönderilen yardımı hakaret eder gibi, talihsiz bir şekilde ve acımasızca aniden kesmesi" yüzünden elçiyi azarladı. *Vojd* 27 Mayıs'ta Hopkins'e, "[ABD'nin] Ödünç Verme-Kiralama programını sürdürmeyi reddetmesinin sebebi, Rusları yumuşatmak için baskı yapmaksa büyük bir hata yapılmış demektir. Öyleyse aynıyla mukabele edilecektir." dedi.[5]

İlkeli ve vatansever bir Amerikalı devlet adamı bu tehdidi duysaydı, Sovyetler Birliği'nin ordularını donatmak için, aşağılayıcı bir şekilde, Amerikalıların hediye ettiği harp malzemelerine mecburiyetinden dem vurarak Stalin'e haddini bildirirdi. Hopkins ise özür diledi ve Truman'ın, Nazi Almanya'sı ortadan kaldırıldıktan sonra Avrupa'ya gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımlarında kesintiye gitme kararının arkasından çekildi. Omurgasızlığını gösterircesine, "Kesintinin teknik bir yanlış anlamadan kaynaklandığını" söyledi, oysa bu söz konusu bile değildi. Hopkins *Vojd*'a, Stalin'in Kuzey Asya'yı fethetmesini kolaylaştırmak üzere, Ödünç Verme-Kiralama kapsamında Vladivostok'a yapılan nakliyatların "Sonuna kadar yürütüleceğinin" sözünü verdi.[6]

Mübalağa değildi. Hopkins'in Sovyet programının başına atadığı General Charles Wesson, Temsilciler Meclisi Tahsisat Komitesi'ne 13 Haziran'da verdiği ifadede, "Sovyetler Birliği, Japonya'ya savaş ilan etmemiş olsa da, kendilerine yapılan Ödünç Verme-Kiralama yardımı... Sovyet ordusunun Uzak Doğu'daki temel malzeme ve hizmet ihtiyaçlarını karşılayan programların devamı prensibine dayanarak devam ettirilmektedir." açıklamasında bulundu. 1944 Ekim'inde Moskova'da General Deane'e sunulan, "1.5 milyonluk bir kuvvete, iki ay süresince yetecek" gıda, yakıt ve nakliyat teçhizatı yanında 2 milyon çift çizmeyi ihtiva eden hususi listedeki kalemlerin gönderilmesi ve 30 Haziran 1945'e dek Dördüncü Protokol'ün tamamlanması da bunlara dahildi. Nihayetinde ABD, 30 Haziran'a dek karşılanması gereken söz

5 "Top Secret Hopkins-Stalin Conference Record Moscow May 26 – June 6, 1945," 28 Mayıs, 20.00 tarihli görüşme, FDR Kütüphanesi, Hopkins Dosyaları, 308 No.lu kutu, 11 No.lu defter.
Ödünç Verme-Kiralama yardımında "kesintiye" dair bkz., Herring Jr., *Aid to Russia 1941-1946*, s. 202-07.

6 "Top Secret Hopkins-Stalin Conference Record Moscow May 26 – June 6, 1945," 27 Mayıs, 20.00'daki görüşme, *a.g.e.* ve "sonuna kadar...": "Zapis' Besedyi tov. I. V. Stalina s G. Gopkinsom, Liçnyim Predstavitelem Trumena," 27 Mayıs 1945, 20.00, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 376, list' 23.

konusu ihtiyaçların %80'i yerine getirilebildi. Vladivostok'a Dördüncü Protokol kapsamında 12 Mayıs'a dek nakledilen 2.7 milyon ton savaş malzemesi ve o tarih ile 2 Eylül arasında, Sovyet Uzak Doğu'suna ulaştırılan 1.35 milyon ton ikmalin ellerine geçmesi ile, Sovyetlerin hayal kırıklığının bir nebze de olsa hafifleyeceği düşünülebilir. "Normal" protokol ile Asya için "hususi" Ödünç Verme-Kiralama tahsisatını toplarsak, Pasifik'teki savaşın son on dört ayı boyunca, Sovyet Uzak Doğu'suna 870.000 ton petrol dahil dört milyon tondan fazla savaş malzemesi ulaştırılmış oluyor. Japonya ile savaşın zirvede olduğu bu anda, Pasifik'in öbür yakasına Sovyet Uzak Doğu'suna gönderilen Ödünç Verme-Kiralama yardımları, savaşın tamamı boyunca Kızıl Ordu'yu *Wehrmacht* karşısında desteklemek için Kuzey Atlantik'in karşı tarafına gönderilen yardım miktarına eşitti. Alaska-Sibirya hattından Sibirya'ya gönderilen, hassas ve ekseriyetle stratejik öneme sahip kargolar ile bunları taşıyan uçaklar hariç toplamda, 7.480 milyon ton Amerikan yardımı Pasifik'in karşı yakasına nakledildi.[7]

Bu belgelerin ışığında, Beyaz Saray'da 1945 Mayıs'ında yürütülen Stalin ve Asya stratejisine dair tartışmaları yeniden incelemek gerek. Grew, Hoover ve G-2 uzmanları, Japonya ile savaşı bir an önce bitirmek için kayıtsız şartsız teslimiyet konusunda esneklik göstermeyi ve Roosevelt'in, Stalin'i Pasifik'teki savaşa çekmek için rüşvet niyetine toprak vermeye yönelik girişimlerine de kesin gözüyle bakılmaması gerektiğini savunurken, Marshall'ın Savaş Planlama Dairesi ve Henry Stimson'un Savaş Bakanlığı, "[Stalin'in]... askerî açıdan, gözle görülür şekilde savaşı kısaltarak Amerikalı askerlerin hayatını kurtaracak kadar derin bir etki yaratacak katılımını" tehlikeye atacağından, kayıtsız şartsız teslim doktrininin gözden geçirilmesine karşıydı. Roosevelt'in Kazablanka'da bu doktrini ilan ettiğinde olduğu gibi, Marshall ile Stimson da, siyasi açıdan pahalıya mal olacak olmasına rağmen, Stalin'i memnun etmek niyetindeydi. Roosevelt, Marshall ve Stimson'ın, Rusların Amerikalıların hayatını kurtarmak üzere savaşa girmesi yahut girdiği savaşı sürdürmesi

7 Jones, *Roads to Russia*, Ek A, 1 No.lu tablo, 5-6. kısımlar, II No.lu tablo (Alaska-Sibirya üzerinden), VIII No.lu tablo (savaş boyunca taşınan brüt kargo miktarı).
Wesson: "Hearings Before the Subcommittee of the Committee of Appropriations House of Representatives. Seventy-Ninth Congress First Session on the Second Deficiency Appropriation Bill for 1945," 13 Haziran 1945, Hopkins Dosyaları, 310 No.lu kutu, 5 No.lu defter.

gibi, esasen makul bir ortak dayanağı vardı. Stimson, ayrıca Roosevelt'in "Uzak Doğu'ya ilişkin Yalta'da [Stalin'e] verdiği tavizlerin, ekseriyetle Rusya'nın askerî kuvvetle üstesinden gelebileceği meseleler olduğunu" ve ABD karşı çıksa dahi, Rusların mevkiye kendilerinden evvel ulaşacağını savundu. Stalin, Avrupa'da Zafer Günü'nden üç ay sonra, 8 Ağustos 1945'te Hopkins'e, SSCB'nin kararlaştırıldığı gibi Japonya'yla savaşmaya hazır olacağını bildirdi. *Vojd* bunu, Sovyetlerin Sahalin, Kuril Adaları, Mançurya ve Kuzey Kore'yi, Amerikan askerleri varmadan evvel fethedebilmek için yapmış olsa dahi, bu fetihler ancak, Amerika'nın Stalin'e, kendi Pasifik donanması, ticaret filosu ve ordusunun malzeme ve lojistik harcamaları pahasına, o yıl göndermiş bulunduğu neredeyse dört milyon tona varan savaş malzemesi sayesinde mümkün olabilirdi.[8]

Kayıtsız şartsız teslimiyet konusunda esneklik göstermenin, Sovyetlerin Japonya savaşına katılımına engel olacağı da kesin değildi. Stalin'in, Ödünç Verme-Kiralama ile Uzak Doğu'daki kuvvetleri için gönderilen yakıt, yiyecek ve temel ikmal malzemelerine neredeyse bütünüyle bağımlılığı, henüz Japonya'yla savaşta bulunmaması, Mançurya üzerindeki hak iddiasının, Çan Kay Şek'le henüz varılmamış bir anlaşmaya bağlı olması gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, doğru dürüst bir elçi, *Vojd*'a, Japonya ile şartlı barışı kabul ettirebilir, pazarlıkla Asya'daki toprak taleplerini dahi azaltabilirdi. Gelgelelim ne Hopkins ne de 1945 Mayıs'ı itibarıyla şiddete maruz kalan devlet adamı sendromundan muzdarip olan Moskova Büyükelçisi Harriman, doğru dürüst bir temsilciydi. 28 Mayıs'ta muhabbet, Asya'daki sorunlara geldiğinde Harriman; Stalin'e, Truman'ın "Başkan Roosevelt'in [Yalta'da] verdiği taahhütleri yerine getirme" niyetinde olduğu güvencesini verdi. Churchill'in, Stalin'in 1939'da Doğu Avrupa'da girıştiği rövanşist eylemlere destek vererek yaptığı gibi, Amerikan temsilcisi de kendi kuyusunu kazdı: "Sovyetler Birliği'nin, Rusya'nın Uzak Doğu'daki tarihi vazifesini üstleneceğinin malum olduğunu" ifade etti. Stalin, kendisine verilen taahhütleri "anladığı ve takdirle karşıladığı" cevabını verdi ve esasen Harriman'ın dikkat çekmesi gereken bir noktaya da bizzat dikkat çekti: Sovyetlerin Asya'daki toprak talepleri de "Çinlilere bağlıydı." *Vojd*, bu sözüyle Amerikalılardan Çan'ı hizaya getirmelerini istediğini ima ediyordu. Hopkins, Stalin'e "Kore'nin vesayetinden" pay vermeyi

8 Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 78-79'da alıntılanmıştır.

teklif etti, *Vojd* da "Tamamıyla katıldığı" karşılığını verdi. Hopkins her zamanki hürmetkar tavrıyla, "Mareşal Stalin'in, kayıtsız şartsız teslimiyet ilkesini Japonya'ya uygulama konusunda şüphesi olup olmadığını" sorarak, kayıtsız şartsız teslimiyet meselesini açtı. *Vojd*, "Şartlı teslimiyetin İngiltere ve Birleşik Devletler'e kısa vadede avantaj sağlayabileceğini" söylese de, "Japonların kayıtsız şartsız teslim olmasını tercih edeceğini" ekledi. Hopkins, Stalin'e kolay bir pas daha atarak, "Japonlar iyicene yıkıma uğratılmadan kayıtsız şartsız teslim olur mu" sorusunu yöneltti. Stalin, "Olumsuz yönde görüş belirtti." Hopkins, 30 Mayıs 1945'te Truman'a, "Sovyetler Birliği'nin, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını ve Japonların askerî kabiliyeti ile kuvvetlerini kati olarak imha etmeyi yeğlediğini" aktardı ve kendi fikrini beyan etmeden şunu ekledi: "Mareşal, Rusya'nın *Japonya'nın işgaline katılacağı* beklentisinde." Hopkins, Ödünç Verme-Kiralama yardımlarını koz kullanarak kullanıp, Stalin'in Asya'daki savaş sonrası almak istediği ganimetlere dair talebini azaltabilir ya da Stalin tüm isteklerini elde etmeden evvel savaşı sona erdirmek için, Japonya ile şartlı teslimiyet müzakeresi yapmaya ikna edebilirdi. Ancak Amerikan temsilci, kayıtsız şartsız teslimiyet konusunda bastırmayı reddetti ve Stalin'in toprak iddialarını, Japonya'nın takımadalarının işgalinden bir hisseyi de dahil edecek şekilde genişletmesine müsaade etti.[9]

Amerikan tarafı Asya'da istediği tavizler üzerine, Yalta'da ya da sonrasındaki süreçte, Stalin'e baskı yapsaydı bir şeyler değişebilirdi. Bu savın doğruluğu, Molotov'un Sovyet dış politikasını, Stalin ve generallerinin de ülkeyi yönettiği, Almanya ile savaş dönemindeki uzun aradan sonra, *Politbüro*'nun 1941 yazından beri ilk ciddi tartışmasının, Japonya ile girilecek savaşın planlanmasına yönelik 27 ve 28 Haziran 1945 tarihli tartışmanın kayıtları incelendiğinde açıkça anlaşılıyor. Sovyet mareşallerinin en az biri, ki söz konusu olan K. A. Meretskov'du, Japonya'nın takımadalarını oluşturan adalardan en kuzeyde olanı Hokkaido'ya çıkarma yapılması taraftarı iken Molotov, Hokkaido'nun işgal edilmesinin Yalta'da belirlenen nüfuz alanlarının ihlali olacağı ve Amerikalıların

9 "Paraphrase of Navy Cable May 30, 1945, Personal from Hopkins for the Eyes of the President Only," FDR Kütüphanesi; 28 Mayıs 1945 günü 18.00'deki görüşmenin yazılı kaydı: "Top Secret Hopkins-Stalin Conference Record Moscow May 26 – June 6, 1945," Hopkins Dosyaları, 308 No.lu kutu, 11 No.lu defter ["Hopkins in Moscow. (1945)]" Vurgu eklenmiştir.

da buna karşı çıkabileceği itirazında bulundu. Stalin ve danışmanları, Amerika'nın Pasifik'te bulunan kara, deniz ve amfibi çıkarma kuvveti Sovyetlerin kuvvetlerine üstünken, Yalta'da belirlenen sınırların dışına çıkma konusunda özellikle dikkatliydi ve o sınırlara dahi, savaşarak ilerlemedikleri müddetçe ulaşabileceklerinden emin değillerdi.[10]

Truman'ın Hopkins'e, Moskova'da taviz vermesi için açık kapı bırakmasının tek sebebi, Başkan'ın Pasifik'teki savaşta kullanmak üzere elinde bir koz bulunduğunu düşünmesi olabilir. New Mexico eyaletinin Los Alamos kasabasında Manhattan Projesi üzerinde çalışan mühendisler, dünyanın ilk atom bombası projesini tamamlamak üzereydi. 25 Nisan'da Truman'a, bombanın temmuz başlarında teste ve "1 Ağustos 1945 gibi" kullanıma hazır olacağı söylendi. Stimson ve Savaş Bakanlığı, Başkan'a, "Büyük ihtimalle dört ay içinde insanlık tarihinin en korkunç silahının, bir kenti toptan imha edebilecek bir bombanın yapımını tamamlamış olacaklarının" haberini verdi. Bu mucize silahın hangi şehirlere atılacağına karar vermek üzere Beyaz Saray'da 1945 Haziran'ı itibarıyla bir "Hedef Komitesi" bulunuyordu. Meşhur bir poker oyuncusu olan Truman'ın, Hopkins'i Sovyetlerin Pasifik'teki savaşta rolünü sınırlandırma konusunda daha fazla sıkıştırmamasının kısmen sebebi, Üç Büyükler 1945 Temmuz'unun ortalarında Berlin'in güneybatısındaki Potsdam'da buluştuğunda, elindeki kartların kazanmasını sağlayacağını ummasıydı.[11]

Truman'ın, kayıtsız şartsız teslimiyet hususunu üsteleyerek, Grew, Hoover ve G-2'nin barış şartlarında esneklik sağlama görüşünü ekarte etmesinden, ABD'nin yeni atom bombası sayesinde Pasifik'teki savaşı muhakkak kazanacağını ya da atom bombasının yanında Sovyet müdahalesinin katkısının, Tokyo'ya diz çöktürmeye yeteceğini hesaplamış olduğu; her iki şekilde de, Japonya'nın takımadalarında bir kan gölüne sebep olacak bir amfibi çıkarmasından kaçınmış olacağı anlaşılıyor. 21 Haziran'da sona eren Okinawa Muharebesi üç ay sürmüş ve ABD kara kuvvetleri ile deniz piyadelerinin 7.613'i ölü olmak üzere 60.000 zayiat vermesine; 40.000'den fazlası sivil halktan, 150.000 Japon ve Okinawalının hayatını kaybetmesine yol açmıştı. Stalin'in Amerikalılardan

10 *Politbüro*'nun tartışması için bkz., Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 115-16.

11 Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 66-67, 78.
Truman'ın pokere düşkünlüğü ve bunun Başkan'ın düşünce tarzına etkisi için bkz. Charles Mee, *Meeting at Potsdam*, s. 12 ve b.a.

evvel Berlin'e girmelerini sağlama almak için Jukov ve Konev'i birbirine karşı hırslandırmasında olduğu gibi; Truman, Japonların teslimiminin şartları üzerinde uzlaşma sağlamayı düşünmeyi dahi reddederek, Manhattan Projesi ile Stalin'in Uzak Doğu'daki kuvvetleri arasında, Japonya'nın direnişini kırma yarışı başlatmış oluyordu. Japon İmparatoru Hirohito'nun, 1945 Haziran ve Temmuz'unda Tokyo'daki Sovyet diplomatların nabzını barış için yoklamalarının boşa gitmesinden, iki tarafın da teslim bayrağını çekmek istemediği anlaşılıyor. İşin altında bir bityeniği vardı; o da ABD hükümetinin bu ölümcül yarışın iki tarafını da mali açıdan destekliyor olmasıydı. Ancak Sovyetlerin zaferi, Amerika'ya aynı oranda fayda sağlamayacak, ülkenin Çin'deki prestiji zirvede olması gerekirken dipleri görecekti.[12]

Savaştan sonra, NKVD'ye atom bombasıyla ilgili bilgi sızdıran casusların yargılandığı davaların duruşmalarında ortaya çıktığı üzere Stalin, Manhattan Projesi'nden haberdardı (Dava kapsamında Klaus Fuchs ve David Greenglass isimli iki köstebek yargılandı; 1995'te Venona belgeleriyle üçüncü isim Theodore Hall ve yakın dönemde de dördüncüsü Oscar Seborer açığa çıkarıldı.). Bu sızdırma sayesinde, Sovyetlerin atom bombası programı da bir iki yıl kadar hız kazanacaktı. Sovyetlerin erkenden haberdar olmasının önemi, Stalin'in Japonya'ya karşı gireceği savaş takvimini hızlandırmasına yol açmasından anlaşılıyor. *Politbüro*'nun 27 Haziran 1945'te onayladığı, Stalin'in 28 Haziran'da cephedeki komutanlara ilettiği ilk plana göre Kızıl Ordu, 20 ila 25 Ağustos'ta "Ağustos Fırtınası Harekâtı" ile Mançurya'da taarruza geçecekti. Ancak Stalin, Amerikalıların atom bombası denemesinin başarılı olduğu haberini almadan evvel bu takvimi öne çekti. Potsdam zirvesinde 17 Temmuz sabahında Truman'la ilk görüşmesinde, Başkan'a, *Politbüro* onaylı planda belirlenenden bir hafta kadar önce, ağustos ortasında savaşa girmeye karar verdiğini söyledi.[13]

Stalin, Truman'ın Roosevelt'ten daha dişli çıktığını anlamıştı. Başkan, 16 Temmuz'da vardıktan hemen sonra Berlin'in harabelerini gezdi

12 Japonların Moskova'daki barış girişimlerine ve *Magic* ile ele geçirilen istihbarata dair bkz., Hasegawa, *Racing the Enemy*, 3. bölüm (Decisions for War and Peace").

13 *A.e.*, s. 115-16, 137, 177-78.
Sovyetlerin Manhattan Projesi'ndeki son casusu Oscar Seborer'e dair bkz. Harvey Klehr & J.E. Haynes, "On the Trail of a Fourth Spy at Los Alamos," *Studies in Intelligence* 63 (3) (Eylül, 2019): s. 1-13.

ve *Vojd*'la saat 21.00'a planlanan ilk görüşmesini, uyuyup dinlendikten sonraya erteledi. Potsdam'daki ilk görüşmelerinde ve devamında ne kadar nezaket gösterilse de, Amerikan ve Sovyet tutanaklarındaki ince farklılıklardan, iki devlet başkanının Japonya'ya dair ayrı telden çaldığı anlaşılıyordu. Chip Bohlen, notlarında, Stalin'in 17 Temmuz'da, Truman'a doğrudan Sovyetlerin çok yakında Pasifik'teki savaşa girmeye hazır olacağını (ağustos ortası) söylediğini ve Yalta'da taahhüt edildiği üzere, Mançurya'nın Sovyetlerin nüfuz alanına dahil edilmesine Çin'in onayını almada Başkan'dan yardım istediğini aktarıyor. Truman, Amerikalıların, Japonlar karşısında Sovyetlerin yardımına pek de ihtiyaç duymadığı izlenimini verirken (yine Bohlen'in notlarına göre), "İngiltere'nin Almanya karşısında olduğu kadar zor durumda değiliz." diyerek konuyu kapatacaktı. Sovyetlerin kayıtlarına göre ise, Japonya karşısında "Sovyetler Birliği'nin yardımı" bahsini açan Truman'dı. Japon-Amerikalı tarihçi Tsuyoshi Hasegawa, 2005 yılında yayınladığı çalışmasında, Stalin'in stenograflarının Truman'dan beklenen yardım talebi gelmeyince, "Truman'ın Sovyetlerin savaşa girmesini istediği ve Stalin'in bu isteğe rıza gösterdiği intibaını bırakmak üzere, toplantı tutanaklarında tahrifat yaptığını" ifade ediyor.[14]

Truman'ın bu görüşmede Stalin'den Pasifik'teki savaşa girmesini istemeyi reddetmesinin iyi bir gerekçesi vardı. Başkan'ın eline önceki gece, Washington'dan sabah saatlerinde New Mexico'da bir atom bombasının başarıyla patlatıldığını bildiren çok gizli bir tel geçmişti. Telde, "Deney henüz tamamlanmadı ancak sonuçlar gayet olumlu ve hâlihazırda beklentilerimizi aşmış durumda" deniyordu. Truman sırrını bir hafta boyunca sakladı. Stalin'le bombanın haberini paylaşmamanın yanında, Sovyetlere İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında askerî üs izni ya da Sovyetlerin Türk Boğazlarının idaresinde başat rolü bulunması gibi, Potsdam'da *Vojd*'un son derece önem verdiği isteklerinin ikisinde de, boyun eğmeyi reddetti. Başkan, 23 Temmuz'da Savaş Bakanı Stimson ile baş başa görüştü ve kendisinden, "Rusların savaşa girmesine ihtiyaçları olup olmadığını ve Ruslar olmadan idare etme şanslarını tespit etmek

14 Bohlen'in bu mühim 17 Temmuz görüşmesine dair notları, Mee, *Meeting at Potsdam*, s. 90-93'te alıntılanmıştır.
Sovyetlerin "Birleşik Devletler'in yardım isteğini" ihtiva eden kayıtları, Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 137'de alıntılanmıştır.

üzere Kara Kuvvetleri Komutanı General Marshall'a danışmasını" istedi. Marshall çelişki içerisinde olsa da, Stimson'un günlüğünde aktardığı üzere 24 Temmuz sabahı Truman'a, "Yeni atom bombası varken, Japonya'yı fethetmek için Rusların yardımına ihtiyacımız yok" diyecekti. Stimson'un bu değerlendirmesinden sonra Truman, aynı günün akşam saatlerinde 19.30 civarında Stalin'e ilk adımı attı ve laf arasında, yanında tercümanı olmadan sırrını açtı: ABD, "fevkalade yıkıcı gücü olan yeni bir silah" denemişti. Truman'ın dilinin altında bir şey olduğundan şüphe edecek şekilde, Amerikalıların elinde faal halde bir atom bombası olduğunu öğrenen Stalin, Sovyetlerin Mançurya'yı işgalini bir hafta daha öne çekti ve cephedeki komutanı Mareşal A. M. Vasilevski'ye, ağustosun ikinci haftasında harekete geçmek üzere hazır olmasını emretti. Stalin 2 Ağustos'ta Potsdam'dan ayrılırken, Ağustos Fırtınası'nın tarihi 11 Ağustos gecesi saat 01.00'a kadar çekilmişti. Yarış başlamıştı.[15]

Stalin'in acele etmekte geçerli sebepleri vardı. Truman'ın Potsdam'daki tavırlarından, Başkan'ın SSCB'yi Japonya savaşına sokmamak ya da en azından savaşın neticesinde Sovyetlerin payını ve savaş sonrasında Stalin'in hak iddialarını en aza indirgemek istediği anlaşılıyordu. Truman, Stimson'un artık Japonya'yı yenmek için Sovyetlerin yardımına ihtiyaç duymadıkları kanaatine güvendiğinden, Stalin'i 26 Temmuz'da Tokyo'ya iletilen "Potsdam Bildirisi'ni" imzalamasını kabul etmeyerek küçük düşürdü. ABD'li diplomatlar orijinal taslakta, İmparator Hirohito ve monarşiye göndermede bulunarak, "Japon halkının kendi hükümet şeklini seçmekte özgür olacağını" kabul eden, ılımlı bir kısmı metinden çıkardı. ABD adına Truman'ın, İngiltere adına Churchill'in ve Çin adına "onayı radyo aracılığı ile alınan" Çan Kay Şek'in namına yayınlanan Potsdam Bildirisi'nde, "Japon silahlı kuvvetlerinin tamamının kayıtsız şartsız teslimiyeti" talebi dile getiriliyor, aksi halde Japonya'nın, "tez zamanda topyekûn yıkıma" maruz kalacağı ifade ediliyordu.

15 Stalin'in taarruz için ağustos sonunu belirleyen 28 Haziran 1945 emirleri ve operasyonu öne çeken 2 ile 3 Ağustos 1945 tarihli emirler, Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 314 ila 316 ve 321-322 No.lu belgeler, s 332-336, 337-338.
Stalin'in Türkiye'de üs ya da Boğazlar rejiminde başat rol istemesi, reddedilmesi: bkz. Bohlen, *Witness to History*, s. 235.
Stimson'un günlüğünden notlar: Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 152-153'te alıntılanmıştır.
"Sonuçlar gayet olumlu" ve "fevkalade yıkıcı gücü olan yeni bir silah" için bkz.: Mee, *Meeting at Potsdam*, s. 86, 221'de alıntılanmıştır.

Bildiri metni, Molotov'un eline geçmeden ve Stalin'in imzası alınmadan önce basına dağıtıldı. Sovyetlerin daha savaşa girmemiş olması, onların hariç tutulmasına hukuki açıdan gerekçe teşkil ediyordu. Ancak Stalin için, Ruslarla istişare dahi edilmemesi Truman'ın, Sovyetleri Japonlar ile savaşın tamamen dışında tutamasa da nihai barış masasında Stalin'in konumunu zayıflatmaya çalıştığı hissini veriyordu. Üstüne Truman ve yeni Dışişleri Bakanı James Byrnes, Molotov'un, zevahiri kurtarmak için "Sovyet hükümetinden [Japonya ile] savaşa girmesinin resmen rica edilmesi" davetini de geri çevirerek, Tokyo ile Tarafsızlık Paktı'nı tabiri caizse yırtıp atmak için makul harp sebebini kendisi bulmayı Stalin'e bıraktı. Truman, Stalin'e, Roosevelt'in hiç yapmadığı kadar sertçe muamele ederek *Vojd*'u âdeta faka bastırdı. Başkan, Sovyetleri; İngiliz ve Amerikalıların atom bombasının devreye girmesiyle, birkaç gün içerisinde sona erdirmeyi umduğu bu savaştan ekarte etmiş oldu.[16]

Truman, Ödünç Verme-Kiralama yardımının, elindeki zaman avantajını boşa çıkarmış olduğunun farkında değildi. Stalin'in hariç tutulduğu Potsdam Bildirisi, Tokyo'ya iletilmeden bir gün önce, 25 Temmuz'da 60.000 ton Amerikan petrolü ile 45.000 ton motor yakıtı "Transbaykal cephesine" ve 15.000 ton da Pasifik kıyısındaki "Birinci Uzak Doğu Cephesi'ne" dağıtmak üzere 15 cm.'lik petrol borusundan 480, 10 cm.'likten de 120 km. boruyu ihtiva eden yeni sevkiyat Vladivostok'a varmıştı. Bu kadar yakıt Sovyetlere, Asya'da toplanan uçakları ve 20 Eylül 1945'te son partisi varan on binlerce Amerikan yapımı kamyonet ile cipin depolarını doldurmaya yeterdi. (Alaska'dan o tarihe dek, 1945 yılında her ay sevk edilen 315 uçak dahil, 7.995 savaş uçağı gönderilmişti. Uçakların 3.721'i Ağustos Fırtınası'nda kullanıldı. Dördüncü Protokol kapsamında 147.709 araç sevk edildi, Sovyetler Mançurya harekâtında 85.819'undan istifade etti.) Kullanılacak 5.000 tankın çoğu Sovyet yapımıydı, 1.794 adedi *T-34* modelindendi. Stalin'in Uzak Doğu'daki kuvvetleri, 250 *Sherman M4* A2 dizel tankını da cepheye sürdü. Ağustos Fırtınası'nın arifesinde, 1.577 milyon askeri havi Uzak Doğu kuvvetleri, Ödünç Verme-Kiralama ile gönderilen araçlara biniyor, Amerikan çizme ve ayakkabılarını giyiyor,

16 Potsdam Bildirisi'nin kopyası, *a.e.*, s. 313-15 (Ek I).
"Sovyet hükümetinden resmen rica edilmesi": Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 163'te alıntılanmıştır.

Amerikalıların tedarik ettiği yiyecek, yakıt, teçhizat ve mühimmatları kullanıyordu.[17]

Bu esnada Sovyetlerin Potsdam Bildirisi'ne dahil edilmemesi Tokyo'da, Moskova'nın Japonya ve düşmanları arasında arabuluculuk edebileceğine dair, gerçekçi olmayan bir umut doğurdu. Birleşik Devletler yeni atom bombasını kullansa dahi Tokyo'daki sabit fikirliler, daha iyi şartlarda barış koşulları beklemek için, SSCB'nin hâlâ tarafsız olmasını bahane edebilirdi.[18] Japonya'nın cevabını, 28 Temmuz'da yeni Başbakan Suzuki Kantaro basın toplantısında açıkladı. Japonlar, Potsdam Bildirisi'ni "*mokusatsu*" ile karşılayacak; yani kale almayacak ve Moskova'da son kez barış yoklaması yapacaktı (Amerikan basını da işine öyle geldiğinden, Başbakan'ın açıklamasını yanlış tercüme ederek Japonların bildiriyi kale almadığını değil, "ellerinin tersiyle ittiğini" aktaracaktı.). Truman'ın Stalin'e Potsdam ültimatomunu imzalatmama kararı, Tokyo'nun Üç Büyükler'den gözü korktuğundan kabul edebileceği kayıtsız şartsız teslimiyet ihtimalini ortadan kaldırdı ve Stalin'i de müdahale planını hızlandırmaya sevk etti. Artık son dönemece girilmişti.[19]

Atom bombası konusunda süratle mesafe kaydeden ABD, yarışa bir adım önde başladı. "*Little Boy*" [Ufaklık] kod adlı ilk bomba, 1 Ağustos 1945'te kullanıma hazırdı ancak Japonya üzerindeki tayfun

17 Petrol sevkiyatı: Mikoyan'dan Uzak Doğu'daki Sovyet komutanı Vasilevski'ye, 25 Temmuz 1945, Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 304 No.lu belge, s. 311.
Sovyetlerin 9 Ağustos 1945 itibarıyla Uzak Doğu'daki muharebe düzeni: Glantz, *August Storm: The Soviet 1945 Strategic Offensive in Manchuria*, s. 44-47, 3-6 No.lu tablolar.
T-34 ve *Sherman* tankları: "İz spravki o naliçi i tehniçeskom sostoyani tankov na dal'nem vostoke na 5 avgust 1945 g.," Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 322 No.lu belge, s. 339.
Alaska-Sibirya sevkiyatları: "Minutes of the Twenty-Third Meeting of the Protocol Subcommittee on Supplies Held May 16, 1945, at 3:00pm," FDR Kütüphane, Hopkins Dosyaları, 309 No.lu kutu, 5 No.lu defter ("Aid to Russia"), 2 No.lu dosya, 1. kısım.
Dördüncü Protokol ile nakledilenler: Jones, *Roads to Russia*, s. 167'de alıntılanmıştır.

18 Stalin, Tarafsızlık Paktı'nın dördüncü yıl dönümü 13 Nisan 1945'te paktın süresini beş yıl daha uzatmayarak hâlihazırda Tokyo'yla arasına mesafe koymuştu. Yine de 1945 Ağustos'u itibarıyla pakt hâlâ yürürlükte idi.

19 Suzuki'nin açıklaması ve çarpıtılması: Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 165-70.
Japonların son barış girişimi: Vişinski'den Japon Büyükelçi Naotake Sato ile önceki günkü görüşmesine dair Tokyo'daki Sovyet büyükelçisi İ. A. Malik'e, 31 Temmuz 1945, Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 305 No.lu belge, s. 312.
Sovyetlerin Tarafsızlık Paktı'nın süresini uzatmayı reddetmesi, bkz. Büyükelçi İ.A. Malik'ten Togo'yla son görüşmesini bildirmek üzere Molotov'a, 21 Nisan 1945, Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 295 No.lu belge, s. 302.

gecikmeye yol açacaktı. Beş günlük gecikme sayesinde Stalin'in generalleri, Ağustos Fırtınası için hazırlıkları hızlandırdı. *Vojd*, 5 Ağustos gecesi Potsdam'dan Moskova'ya dönerken, hava durumunun düzelmesi ile ABD Hava Kuvvetleri, B-29 tipi bombardıman uçağı *Enola Gay*'i havalandırdı; uçak, taşıdığı tüyler ürpertici yükü, 6 Ağustos günü Japonya saatiyle sabah 08.15'te Hiroşima semalarına bıraktı. Şehrin âdeta tamamı yakılıp kavruldu ve 20.000'in üstünde asker ile 110.000 sivil hayatını kaybetti. Başkan Truman saldırıyı doğrular nitelikte bir açıklama yaptı ve Japonya'nın liderleri Potsdam Bildirisi'nin şartlarını hemen kabul etmezse, "Üzerlerine gökten yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş bir felaketin çökeceği" uyarısında bulundu. Stalin'in Uzak Doğu kuvvetleri, Ağustos Fırtınası hazırlıklarını tamamlamak için hâlâ zamana gerek duyuyordu; *Vojd*, Asya'da istediği ganimetleri ele geçirmek için geç kalmış gibi görünüyordu.[20]

Başkan, Tokyo'ya verdiği ültimatomda Stalin'i yedek kulübeye çekerek kendini aştı. SSCB hâlâ tarafsız olduğundan, Japon kabinesi Hiroşima'dan gelen feci haberler karşısında, savaşı bitirmek üzere aracılık yapması için Stalin'in vicdanına seslendi. Japon Dışişleri Bakanı Togo, 7 Ağustos'ta Moskova'daki Büyükelçisi Naotake Sato'ya çektiği acil telgrafta, "Sovyetlerin tutumunu kesinleştirmek için hemen Molotov'la görüşmesini" emretti. Togo, 1941 Nisan'ında yapılan Tarafsızlık Paktı'nın hâlâ yürürlükte olduğunu düşünerek ve belki de korkunç Hiroşima saldırısından sonra Sovyetlerden acıma beklediğinden, Stalin'in orta yollu bir barış müzakere edeceğini umuyordu. Büyükelçi Soto'ya, Molotov'un, kendisini Tokyo'da 8 Ağustos'u 9'una bağlayan gece yarısına tekabül eden, Moskova saatiyle 8 Ağustos günü 17.00'da ağırlayacağı bildirildi.[21]

Uzak Doğu'da barışın tesisi Stalin'in istediği son şeydi. *Vojd*, Togo'nun 7 Ağustos'ta iletilen son arabuluculuk ricasını duyar duymaz 16.30'da Uzak Doğu Komutanlığı'ndan Mareşal Vasilevski'yle irtibata geçerek, operasyonu 48 saat daha öne çekme kararı aldığını bildirdi. Vasilevski, 22.35'te Birinci Uzak Doğu Komutanlığı, 22.40'ta Pasifik donanması, 23.00'da Transbaykal cephe komutanlığı ve 23.10'da İkinci Uzak Doğu Komutanlığı'na Ağustos Fırtınası'nı "11 Ağustos'ta Habarovsk saatiyle 01.00 yerine 9 Ağustos gecesi saat 1'de, ya

20 Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 181'de alıntılanmıştır.

21 *A.e.*, s. 187.

da [Molotov'un Japon Büyükelçi ile planlanan görüşmesinden bir saat sonra], 8 Ağustos'ta Moskova saatiyle 18.00'da" başlatılmasına yönelik ivedi emirlerini iletti.[22]

8 Ağustos günü saat 17.00'da Sovyet Dışişleri Bakanlığı'na varan Büyükelçi Sato, Polonya, Finlandiya, Baltık devletleri ve Romanya büyükelçilerinin 1939 ve 1940 yıllarında deneyimlediği "Molotov muamelesine" maruz kaldı. Molotov Japon büyükelçisine, Truman kendilerini ekarte etmemişçesine, Japonya'nın, 26 Temmuz Potsdam Bildirisi'ni kısmen Sovyetlerin imza etmemiş olmasını bahane ederek reddetmesiyle, "Uzak Doğu'da [Sovyetlerden] aracılık isteğinin hiçbir manasının kalmadığını" söyledi. Ayrıca Truman ve Churchill'in, *Vojd*'a, Potsdam Bildirisi'ne uyması ve "Almanya'nın uğradığı felaketlere, Japon halkı maruz kalmasın diye... Japon mütecavizliğine karşı savaşa girmesine" yönelik bir teklifle yaklaştığı yalanını söyledi. Büyükelçiye, "Yarın, yani 9 Ağustos itibarıyla Sovyetler Birliği'nin Japonya ile savaş hâlinde olacağını" bildirdi. Molotov, Stalin'in savaş ilanı "Japonları nasıl yıkımdan kurtaracaktı," orasını açıklamadı. Habarovsk saatiyle mi, yoksa Tokyo saatine göre mi "yarın" başlanacağına da açıklık getirmedi; Tokyo'da çoktan takvimler 9 Ağustos'u gösteriyordu. Büyükelçi Sato, Togo'ya Sovyetlerin savaş ilan ettiğini bildiren bir tel göndermek üzere Molotov'un ofisinden ayrılana dek, Transbaykal cephesindeki Sovyet askerleri, 8 Ağustos'u 9'una bağlayan gece yarısını on dakika geçerken Mançurya sınırından girmişti bile.[23]

Uzak Doğu'daki Sovyet birlikleri zamana karşı yarışıyor, Japonya teslim olmadan ve Amerikalı, Çinli ya da İngiliz kuvvetleri kendilerinden önce davranmadan, mümkün olduğunca toprak ve ganimet ele geçirmeye çalışıyordu. Stalin koştura koştura savaşa girmiş, hâliyle Çan Kay Şek'le Mançurya'ya ilişkin bir anlaşma dahi imzalamamıştı. Bu şekilde Roosevelt ve Truman'a verdiği sözleri çiğnemiş olsa da,

22 Stalin'den Vasilevski'ye, 7 Ağustos 1945, 16.30; Vasilevski'den 1. ve 2. Uzak Doğu, Transbaykal, Pasifik Donanması Komutanlıkları'na, 7 Ağustos, 22:35, 22:40, 23:00, 23:10, Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 324-28 No.lu belgeler, s. 340-43.

23 "Boevoe doneseniye komanduyuşçego voyskami zabaykalskogo fronta...o perehode gosudarstevennoy granitsu," 9 Ağustos 1945, 01.30, Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 330 No.lu belge, s. 343-344.
Transbaykal saatiyle 00.10'da Sovyet askerleri sınırı geçmişti. Moskova saatleri ise 18.10'u, Habarovsk ve Tokyo saatleri de 01.10'u gösteriyordu. Sato-Molotov görüşmesi: Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 190'da alıntılanmıştır.

orduları bu sayede bir oldubittiyle o kadar yol alabildi. Transbaykal cephesindeki zırhlı tümenler, 9 Ağustos gününün ilerleyen saatlerine gelindiğinde Japon Mançukuo'sunda geniş bir cepheden, 50 ila 150 kilometre kadar içeriye girmişti. Mareşal M. A. Purkaev'in, İkinci Uzak Doğu Cephesi'ne mensup birlikleri, Mançurya'nın ortasında, şiddetli sağanak altında Amur Nehri ve Küçük Kingan Dağları'ndan geçmek zorunda olduğundan nispeten yavaş olarak, neredeyse 300 kilometre genişliğinde bir cepheden ilerleyebildi. Mareşal K. İ. Meretskov'un 1. Uzak Doğu Cephesi kuvvetlerinin, Vladivostok'tan kuzeybatı yönünde Harbin ve güney yönünde Kore'ye doğru çarpışarak ilerlediği doğu kanadında, Japon direnişi zirvesindeydi. Yine de günün sonunda Meretskov'un zırhlı birlikleri, Japon hatlarında 35 kilometre genişliğinde gedik açmış ve sınırdan içeri 15 ila 22 kilometre kadar sızmıştı. Ağustos Fırtınası tam gaz sürüyordu.[24]

Başkan Truman, âdeta Stalin'e geri bas dercesine, 9 Ağustos'ta ikinci atom bombasının da kullanımı emrini verdi, bomba 11.00 sularında Sovyetlerin Mançurya işgali üzerinden daha on iki saat geçmemişken, ikinci hedef olan Nagazaki kentine atıldı. Bir gözleri direniş ihtimalinden dolayı genelkurmayda olan Togo ve Suzuki, Hirohito'nun İmparatorluk Hanedanı'nın muhafazasında ısrar ederken, Japonya yönetici sınıfının mağrur fraksiyonlarının neredeyse tümü, havlu atmaya karar verdi. Potsdam ültimatomunun "tek bir şart ile" kabul edildiği, 10 Ağustos günü 07.30 civarında Washington'a ve aynı günün öğlen saatlerinde Moskova'ya ulaştı. Başkan Truman'ın bu şartı şiddetle reddettiği de, İmparator Hirohito, 15 Ağustos'ta Potsdam Bildirisi'ni kabul ettiğini ilan edene dek resmî olarak kabul edilmemiş olan, 11 Ağustos tarihli Teslimiyet Belgesi'nin ağır şartları da malum. Stalin'in de cevaben, Çan Kay Şek'in Moskova'daki elçisi T. V. Soong'u makamına çağırıp, Dış Moğolistan'da Sovyetlerin kontrolü ve Mançurya'da Sovyet nüfuz alanının tanınması karşılığında, Çan hükümetini ülkenin tek hükümeti olarak tanıyan ve Çin'in kuzeydoğu topraklarındaki sınır bölgesi Sincan'ı, Çin kontrolüne bırakan bir anlaşma imzalaması, Truman'ın tepkisi kadar malum olmasa da sonuçları aynı şekilde açıktı. Japonlar ve Ruslar güç bela orta yolda buluştu; Çinlere Dairen'in siyasi hâkimiyeti, Sovyetlere de limanın kontrolü verildi. Gizli bir protokol

24 Glantz, *August Storm*, s. 120 ve b.a.

ile, Sovyet askerleri Çin'in Mançurya'daki yetki alanından muaf tutuldu ve tüm bunları ihtiva eden "Çin-Sovyet Dostluk ve İttifak Anlaşması," Hirohito'nun radyo konuşmasından bir gün evvel, 14 Ağustos 1945'te imza edildi.[25]

Truman'ın, Japonya'nın, Potsdam Bildirisi'nin kabul etme karşılığında 10 Ağustos'ta sunduğu "tek bir şartını" dahi kabul etmemesi sayesinde Stalin, Çan Kay Şek'i nüfuz alanını kabul etmeye zorlamak ve Asya'daki hâkimiyetini büyütmek üzere beş gün daha kazandı. Tokyo'da yaşanan lojistik bir gecikmeden dolayı 17 Ağustos'ta bir günlüğüne Japonya'nın sahra ordularına ateşkes emri verilmesi, 15 Ağustos'a dek Mançurya'nın, Harbin, Çangçun, Mukden ve Dairen gibi büyük kentlerinin çoğu henüz ele geçirilemediğinden, Stalin'e iki gün daha kazandırarak fayda sağladı. Mareşal Vasilevski, Japonya'nın Kwantung Ordusu'nun ateşkes isteğine 19 Ağustos'a kadar yanıt vermeyerek iki gün daha kopardı ve o esnada, 18 Ağustos'ta, bu kentlerin fethine yönelik emirler yayınladı. Bu fazladan günler dahi yetmemişti. Vladivostok'ta faaliyet gösteren Sovyet Pasifik donanması; Sahalin, Kuril Adaları ve Kore yarımadasına çıkarma yaparak seferî kuvvetler gönderdi. Stalin, Pyongyang'ı ve ülkenin otuz sekizinci paralelin yukarısında bulunan kuzey yarısını emniyete almış olmasına rağmen, ancak 19 Ağustos'ta, ateşkesi kabul ettikten iki hafta sonra, Mançurya'nın geri kalan topraklarını ele geçirebildi. 5 Eylül'de, ateşkesten on yedi gün ve Hirohito'nun teslimiyeti ilan ettiği radyo yayınından neredeyse üç hafta sonra, Sovyet ilerleyişi Hokkaido açıklarındaki Habomai Adaları'nda noktalandı.[26]

Hokkaido ve Kore sınırlarındaki otuz sekizinci paralelin, Stalin'in yeni Asya imparatorluğunun sınırlarını çizmiş olması tesadüfi değildi. İngiliz ve Amerikalıların Avrupa'da da, Asya'da da, dört yanını fetheden Kızıl Ordu yüzünden, komünizmin yayılışını durduracak bir şey yapamayacağını iddia eden Roosevelt savunucularını yalancı çıkarırcasına Stalin, komutanlarına tam da o noktalarda durmalarını emretti. Zira Başkan Truman ve askerî danışmanları bu hatları belirlemiş ve Ruslara bu hattın ötesine geçmemesini bildirmişti. Truman, Hirohito

25 Dieter Heinzig, *The Soviet Union and Communist China 1945-1950*, s. 59-69.

26 Paine, *Wars for Asia*, s. 208-209.
Vasilevski'nin 18 Ağustos emirleri: Zolotarev, v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 345-347 No.lu belgeler, s. 359-361.

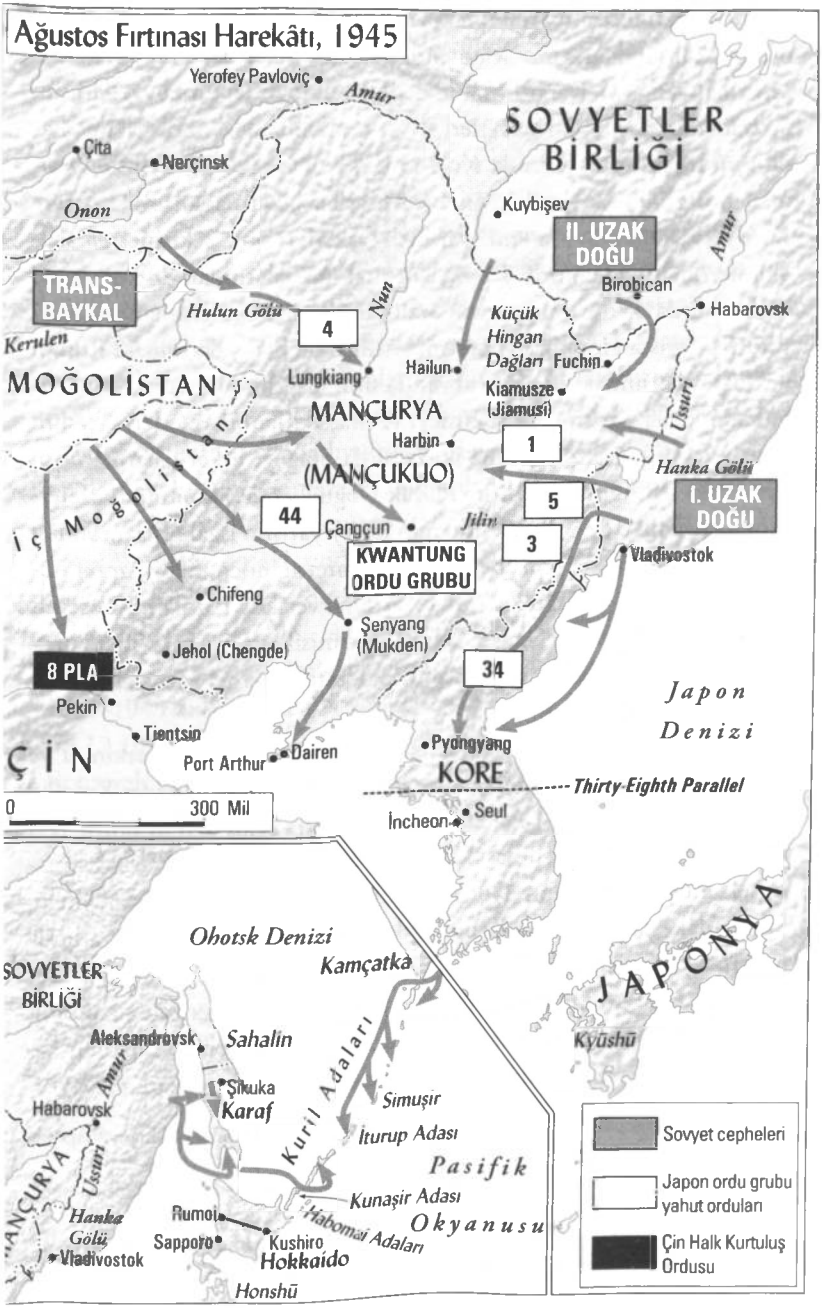
Ağustos Fırtınası Harekâtı, 1945
Yerofey Pavloviç
Amur
SOVYETLER BİRLİĞİ
Çita
Nerçinsk
Onon
Kuybişev
II. UZAK DOĞU
Amur
TRANS-BAYKAL
Hulun Gölü
4
Nen
Birobican
Habarovsk
Kerulen
Küçük Hingan Dağları
Fuchin
MOĞOLİSTAN
Lungkiang
Hailun
Kiamusze (Jiamusi)
Ussuri
MANÇURYA
Harbin
1
(MANÇUKUO)
Hanka Gölü
5
I. UZAK DOĞU
44
Çangçun
Jilin
3
KWANTUNG ORDU GRUBU
Vladivostok
İç Moğolistan
Chifeng
Şenyang (Mukden)
8 PLA
Jehol (Chengde)
34
Japon Denizi
Pekin
Tientsin
Pyongyang
ÇİN
Port Arthur
Dairen
KORE
Thirty-Eighth Parallel
0
300 Mil
İncheon
Seul
Ohotsk Denizi
Kamçatka
JAPONYA
SOVYETLER BİRLİĞİ
Aleksandrovsk
Sahalin
Kyūshū
Amur
Şikuka
Karaf
Habarovsk
Kuril Adaları
Simuşir
İturup Adası
Pasifik
MANÇURYA
Ussuri
Kunaşir Adası
Hanka Gölü
Rumoi
Okyanusu
Habomai Adaları
Sapporo
Kushiro
Vladivostok
Hokkaido
Honshū
Sovyet cepheleri
Japon ordu grubu yahut orduları
Çin Halk Kurtuluş Ordusu

teslim olduktan sonra 16 Ağustos'ta Stalin'e yazdığı mektupta, ABD ordusu komutanlarının, "Mançurya'da, otuz sekizinci kuzey paralelinin yukarısında ve Karafuto'da [Sahalin] bulunan Japon kuvvetlerinin, Sovyetler Uzak Doğu Kuvvetleri Başkomutanı'na teslim olacağını" kararlaştırdığını iletti. Aslında Kızıl Ordu, Amerikalılar 7 Eylül'de yarımadanın güney yarısındaki İncheon'a asker çıkarmadan evvel Kuzey Kore'ye varmıştı. Stalin emri verseydi, askerleri otuz sekizinci paralelden ileri dahi gidebilirdi. Japonya'nın takımadalarından en kuzeydeki Hokkaido'da da durum aynıydı; Stalin, 16 Ağustos'ta Truman'a verdiği yanıtta mayısta Hopkins'e önerisine istinaden, batı yakasındaki Rumoi ile doğu yakasındaki Kushiro arasında sınır çizgisi çizilmesini, "Hokkaido'nun kuzey yarısını" işgal etmeyi ve oradaki Japon askerlerini teslim almayı teklif ettiğinde, henüz iki taraf da bölgeye asker çıkarmamıştı. Vasilevski, 18 Ağustos'ta Birinci Uzak Doğu Cephesi komutanı Meretskov'a, 1 Eylül'e dek "Hokkaido'nun kuzey yarısını işgale" hazır olması ve Stalin'den hareket emri beklemesini emrettiğinden, Stalin'in bu hususta gayet ciddi olduğu anlaşılıyor. Amma velakin Truman, Roosevelt değildi. 18 Ağustos'ta "hayır" dedi. *Vojd* misilleme olarak, Truman'ın Kuril Adaları'nda hava üssü isteğini reddetti. Asya'daki Sovyet-Amerikan sınırı belirlenmişti.[27]

Truman'ın direnişi, Hokkaido'nun 3.5 milyon Japon sakinini ve otuz sekizinci paralelin güneyinde yaşayan yirmi milyon kadar Koreliyi 1945'te Stalin'in eline geçmekten kurtarmıştı. Roosevelt'in ömrü vefa etseydi, Sovyetlerin yayılması karşısında bu kadar sert bir tavır takınması pek mümkün gözükmüyor. Stalin'in orduları tüm bunlara rağmen, Sibirya'daki çalışma kamplarına sevk edilen ve 62.000'i esaret altında hayatını kaybedecek olan 640.000 Japon savaş esirinin yanında sadece Mançurya'dan 40 milyonluk tebaa, 2 milyar dolar değerinde sınai mülkiyet ve 50.000 vagon dolusu savaş ganimetini Sovyet komünizmine kazandırmıştı. Bir askerî tarihçinin, "Sovyetlerin rahatlatıcı kadın anlayışı"

27 Truman'dan Stalin'e, 16 ve 18 Ağustos 1945, Stalin'den Truman'a, 16 ve 22 Ağustos 1945, RGASPI, fon 558, opis' 11, del' 372, list' 109-16.
"Hokkaido'nun kuzey yarısını işgal": Hasegawa, *Racing the Enemy*, s. 271'de alıntılanmıştır.
Ayrıca bkz. Vasilevski'nin Stalin'e Hokkaido işgali hazırlıklarına dair 20 Ağustos 1945, 08.00 tarihli "durum raporu", Zolotarev v.d., *Sovetsko-yaponskaya voyna 1945*, 352 No. lu belge, s. 363-365.

olarak ifade ettiği istismarlar dahil, Rus fatihlerin Japon kadınlarını toplu tecavüzleri söylentileri ise ancak şimdilerde açığa çıkıyor.[28]

Sovyetlerin Uzak Doğu'daki ordularının, 1939'da Japon hâkimiyetindeki Mançukuo karşısında güçlü konumda olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Stalin'in Asya'daki kazanımlarının bir kısmının, kendilerine bahşedilen Ödünç Verme-Kiralama yardımları olmadan da önünde sonunda daha yavaş ve beşerî ile maddi bakımdan daha ağır bedeller ödeyerek elde etmesi muhtemeldi. Stalin, 1945 Ağustos'unda savaşa girene kadar Japonya'nın; bir milyondan fazla askerini, çoktan Çin ve Mançurya'dan, takımadalara çekmiş olması da, Sovyetlerin söz konusu bölgeleri fethini kolaylaştırmıştı. SSCB tarafsızlığını muhafaza ederken ABD'nin deniz, kara ve hava kuvvetleri Japonya'yı dört yıl boyunca yıpratmış ve Vladivostok'a, özellikle de Pasifik'teki savaşın son on dört ayı boyunca, muazzam miktarda zırhlı araç, motor yakıtı ve savaş uçağı nakletmişti. Bu sayede Stalin, bir aydan kısa bir sürede, Fransa ve Almanya topraklarından daha fazla boyutta alanı ele geçirebildi. Molotov-Ribbentrop döneminde Doğu Avrupa'da ucuza mal olan zaferlerinde olduğu gibi, Ağustos Fırtınası'ndaki kazanımları, Stalin'e neredeyse bedavaya gelmiş ve harekât, 1938-1939 yıllarında Asya'da ve 1941-1945 arası Avrupa'da verilen kayıplardan nispeten çok daha hafif; 12.103'ü ölü, toplamda 36.653 zayiatla tamamlanmıştı. Böylelikle Roosevelt'in tek taraflı ve karşılıksız cömertliği, Josef Stalin'in Asya'nın kuzeyinin dört bir yanına kızıl bayrağı çekmesine imkân sağlayarak, Çin'de Mao'nun muzaffer olmasının ve Kore'de hâlâ varlığını sürdüren açmazın zeminini hazırlamıştı.[29]

---

28 Stalin'in Mançurya'dan elde ettiği ganimet için bkz., Paine, *Wars for Asia*, s. 214-216. 2 milyar dolar: Frank Dikötter, *Tragedy of Liberation*, s. 15'te öne sürülmüştür. "Sovyetlerin 'rahatlatıcı kadın' anlayışı": Beevor, *Second World War*, s. 777.

29 Ağustos Fırtınası'ndaki Sovyet zayiatı tahminleri: Glantz, *When Titans Clashed*, Tablo Q (ek).
Japonya'nın bir milyondan fazla askerini Asya'daki cepheden takımadalara çekmesi: Paine, *Wars for Asia*, s. 215'te alıntılanmıştır.

SONSÖZ

Stalin'in Köle İmparatorluğu ve Zaferin Bedeli

Avrupa'da Zafer Günü, kıtanın batı yarısında, aralarında elden ele sigara ve şeker dolaştıran ve gördükleri her güzelden bir öpücük koparan Amerikan piyadelerini akla getiren, coşkuyla kutlanması gereken kurtuluş günü olarak anılır. Müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki "zaferi," Doğu Avrupa ve Asya'nın kuzeyinde, dünya savaşının üstüne bir dizi iç savaş da çıktığından sadece halkın ıstırabını arttırmıştı. Polonya'da NKVD ve Kızıl Ordu, 1946'nın ilerleyen günlerine dek Halk Ordusu savaşçılarını katletmeye yahut tehcire devam etti. 1945 Kasım'ında eskiden Doğu Prusya toprağı olan Liski'de Halk Ordusu direnişi kontrolden çıktı, Kızıl Ordu bastırmak için dokuz tümen göndermek zorunda kaldı. Avrupa'daki savaş, sözüm ona bittikten altı ay sonra, aralık ayında Sovyetler, Halk Ordusu'nun kalelerini havadan bombardımana tutmaya başladı. Litvanya ve diğer Baltık ülkelerinden partizanlar, bölgenin "kurtarıldığı" 1944 yılı ile son ciddi direnişin de bitirildiği 1948 arasında yirmi binden fazla Sovyet askerinin canını aldı. Ukrayna'da partizan direnişinin bastırılmasını denetleyen Kruşçev, ilerleyen dönemde, "Savaşın ardından Ukraynalı milliyetçiler ile Sovyet kuvvetleri arasındaki canhıraş çarpışmalarda binlerce asker kaybettik" diye itiraf edecekti.[1]

1 Tolstoy, *Stalin's Secret War*, s. 354'te alıntılanmıştır.
Sovyetlerin Halk Ordusu hedeflerini havadan bombardımana tutması bkz., Kızıl Ordu işgal altındaki Polonya'dan saha raporları, 17 Aralık 1945, AAN, 2/579/0/2/933, list' 57-58.
Dokuz tümen gönderilmesi: "Dlya Pamyati," 23 Kasım 1945, AAN, 2/579/0/2/934, list' 31-32.

Stalin'in imparatorluğu, zorunlu işçi olarak çalıştırmak üzere bu "savaş sonrası" muharebelerde bir sürü esir daha ele geçirdi. *Vojd*'un Gulag kampları, 1939-1941 "barışçı yayılma" döneminde Polonya, Letonya, Estonya, Litvanya, Finlandiya ve Romanya vatandaşlarıyla tıka basa doldurulmuştu. Kamplara 1943-1944'te Kırım Tatarları, Volga Almanları, Müslüman Çerkezler ve Polonyalılar sevk edilmiş; 1944-1948 arasında da fethedilen Ukrayna, Baltık ülkeleri, Macaristan, yine Romanya, Polonya ile Almanya'dan (2 milyon kadar) esir alınmış; 1945 Ağustos'unda da bir milyon civarı Japon, Moğol ve Koreli kamplara tıkılmıştı. Toplu katliam kurbanı olmasa da, en iyi ihtimalle tutuklanma ve zorunlu çalıştırılmak üzere "memleketlerine" geri gönderilen, hatta aileleri dahi cezalandırılan (on binlercesi Sovyet tebaasına dahil olmayan Kozak ya da Beyaz Rus göçmeni olmak üzere) milyonlarca Sovyet savaş esiri ise, bu sayıya dahil değildi. Kızıl terörün ikinci dalgası, Yahudilere ve Batı yanlısı "kozmopolitlere" karşı paranoyanın artmasıyla başladı ve 1953'te Stalin hayatını kaybedene dek sonlanmayacaktı.

Polonya ve Doğu Avrupa'nın akıbeti ne kadar korkunç olursa olsun, Stalin'in 1945'teki zaferlerinin en uzun soluklu neticesi, komünizmin Asya'ya, en önemlisi de Çin'e yayılışına ivme kazandırmış olmasıydı. Stalin 14 Ağustos'ta yapılan Çin-Sovyet Anlaşması'nda, Çan'ın milliyetçi hükümetini tanımayı ve Mançurya'nın siyasi hâkimiyetini Çan'a vermeyi kabul etti; Mao ve komünistleri de bu anlaşmayı ihanet olarak gördü. Stalin, 20 Ağustos'ta Mao'ya, Çan'ın kuvvetleriyle çatışmaktan imtina etmesini dahi emretti. Çan, Stalin'in iyi niyetine, Mao'yu eylülde Çongçing'e davet edecek ve kendisini komünistlerin "iç savaşı bitireceği ve çağdaş bir Çin inşa etmek için Başkan Çan'ın liderliği altında birleşeceği" sözünü vermeye razı edecek kadar itimat ediyordu. Tüm büyük güçler, Çan hükümetini tanıdığı ve ABD kendilerine maddi destek verdiğinden, Stalin Mançurya'da yalnız nüfuz alanı sahibi olmakla yetinmek ve güneyinde Amerikan yanlısı bir hükümeti kabullenmek zorunda kalacak gibi görünüyordu. En azından Truman yönetiminin beklentisi bu yöndeydi.[2]

Risk bu kadar büyükken, Stalin'in vazgeçmesi hiç mümkün görünmüyordu. Çan'ın hükümetini tanımış olsa da, Mançurya ve Dış Moğolistan'daki Kızıl Ordu komutanları Mao'nun kuvvetleriyle irtibat kurdu ve Japonya teslim olduktan sonra Kwantung Ordusu'ndan el koydukları

2 Dikötter, *Tragedy of Liberation*, s. 12-14'te alıntılanmıştır.

stoklarda bulunan silahları, Çinli komünistler ile paylaşmaya başladı. Ruslar ellerindeki her şeyi devretmeyerek teçhizatın kaymağını kendilerine sakladı. Mao'nun ordularına yine de 700.000 tüfek, 8.989 otomatik silah, 1.436 topçu silahı, 11.052 bomba atar, 3.078 kamyonet, 14.777 at, 21.084 ikmal aracı, 860 uçak, 815 hususi araç ve 287 tane de komutan makam aracı teslim edilmişti. Stalin, Çin Seddi'nin, Pekin'e kuzeyden giden yolu koruyan mühim bir geçidi olan Kalgan'ı, Mao'nun askerlerine bırakmayı da kabul etti. Bu geçit, Kwantung Ordusu'nun kıymetli bir lojistik merkezi idi ve Japonlar, arkalarında muazzam miktarda silah ve araç bırakmıştı. Mao, önceki gün Stalin'den Sovyet işgali altındaki Mançurya'ya doğru "kuzey yönünde ilerleme" emri aldığı ve Yan'an'a döndükten sonra 19 Eylül'de bu emri ordularına ilettiğinden, 18 Eylül'de verdiği Çan'la birleşme sözünün palavra olduğu anlaşılıyor. Mao, generallerini Çongçing'teki sözünün "basit bir kâğıt parçasından" ibaret olduğu yönünde temin etmişti. Stalin, 4 Ekim 1945'te Mao'dan kuvvetlerini Güney Çin'den kuzey bölgesine ve Mançurya'ya sevk etmesini istedi ve Kızıl Ordu komutanlarının, Mao'nun üç yüz bin askerlik kuvvetine silah sağlayacağı konusunda Çinli komutanı temin etti. Çan'ın kuvvetlerini, Mao'nun muhteşem şekilde donatılmış ordusu yönünde, kuzeye çekmeyi hedefliyorlardı.[3]

Plan başarılı olacaktı. Çan'ın, Stilwell'in halefi General Albert Wedemeyer dahil Amerikalı danışmanları, kendisine tuzağa düşürüldüğü uyarısında bulunsa da Çan, 1945 Ekim'inde kuvvetlerini kuzey yönünde harekete geçirerek İç Savaş'a kaldığı yerden devam etti. Stalin, Mançurya'nın tüm limanlarını milliyetçi güçlere kapatarak tarafını belli etti. *Vojd*, bir de üstüne, 17 Ekim'de el koyduğu Japon malzemelerini milliyetçi hükümetle paylaşmayacağını ve ağustosta yaptıkları anlaşmada taahhüt etmiş olmasına rağmen, anlaşmanın üzerinden üç ay geçmişken, askerlerini Çin topraklarından çekmeyeceğini Çan'a bildirdi. Mançurya'daki Sovyet işgali, 1946 Nisan'ına kadar devam edecekti. Stalin'in orduları bu sürede iki milyar dolardan fazla değerde ganimet topladı, arkalarında Asya'nın en büyük sınai bölgelerinden birini harap vaziyette bıraktı ve bölgeden ayrılmadan evvel Mao'nun ordularının kontrolü ele aldığından emin oldu. Stalin, böylelikle Japonların işgal ettiği, Çin'in en zengin bölgesi Mançurya'yı yönetenin, 1931'den beri

3 Paine, *Wars for Asia*, s. 238-239.
"Kâğıt parçası": Dikötter, *Tragedy of Liberation*, s. 13'te alıntılanmıştır.

bölgeyi geri almak için savaşan Çin ulusal hükümeti değil, askerleri bölgede ya da Çin'in başka bir yerinde Japonlara karşı savaşmamış ve hâliyle bölge üzerinde hakkı bulunmayan Mao'nun "dost" komünist rejimi tarafından olacağını garanti altına aldı.[4]

ABD hükümeti, Çan'ın davasına, Stalin'in Mao'nun davasına gösterdiği kadar sadakat gösterseydi, Kuomintang için Mançurya'yı yitirmek bu kadar vahim bir kayıp olmazdı. Ancak Truman yönetimi, Stalin hakkında Roosevelt yönetiminden daha net olsa da, Çin konusunda aynı durumdaydı. İngilizlerin Yugoslavya'da Mihailović'e ihanetinde olduğu gibi; ABD, Çongçing'e verdiği yardıma, iç savaş hâlinde olmalarına rağmen Çan'ın, Mao'yu hükümetine davet etmesi şartını koşmuştu. Daha 15 Eylül'de Mao, Çongçing'te Çan'ın suyuna gidiyormuş gibi yaparken, ABD hükümeti Wedemeyer'dan, Çan'ı "Birleşik Devletler'in sağladığı askerî yardımların, kardeş katli niteliğinde bir savaşta ya da demokratik olmayan bir idareyi desteklemek için kullanılamayacağı" yönünde bilgilendirmesini istedi. ABD Genelkurmayı, 10 Kasım'da "yardımı alan [Çin kuvvetlerinin]... gönderilenleri iç savaşta kullandığına dair deliller hükümetçe kabul edilirse, Çin'e yapılan askerî yardımın derhal kesileceğini" öngören bir genelge yayınladı. Truman da kaldıkları yerden iç savaşa devam etmekte olan ezeli düşmanlar Çan ve Mao arasında koalisyon hükümeti için arabuluculuk yapmak üzere, General Marshall'ı 1945 Aralık'ında Çongçing'e gönderdi. Marshall, Amerikan subaylarını, Stalin'in Mao'ya teslim ettiği, Çin Seddi'ne açılan kapı olan Kalgan kentinde, Mao'nun komünist savaşçılarını eğitmek üzere dahi gönderdi. Marshall'ın gözetiminde ABD'nin Çongçing'e yaptığı mali yardımlar yavaşlatıldı ve silah sevkiyatlarının musluğu iyice kısıldı, 1946 Eylül'ü itibarıyla da tamamen kesildi. Takvimler 1947 yılını gösterdiğinde Çin'deki vekalet savaşı tamamen tek taraflı hale gelmişti; Stalin Mao'nun yeni Sovyet tankları ve topçu silahları gibi neye ihtiyacı varsa gönderirken Amerika ise Çan'ı kendi hâline bırakarak, Mao'nun komünistlerine karşı Amerikan yapımı silahları kullanmaktan menediyordu. ABD'nin 1946'da Çongçing'e giden yardımların musluğunu kapatması ve Mao'nun komünist Mançurya üzerinden Sovyetler Birliği'nden aldığı silahların miktarının gün geçtikçe artması dikkate alındığında, insanı Mao'nun Çin İç Savaşı'nı

4 Paine, *Wars for Asia*, s. 240 ve b.a.

kazanmış olması değil, bunu üç yıldan fazla sürede ancak yapabilmiş olması şaşırtıyor.[5]

Amerikalıların Çan'a son kez ihanet edişi ile Anglosakson güçlerin Avrupa'daki komünizm tehdidi karşısında jetonlarının düşmesinin aynı zamana tesadüf etmesi korkunç bir çelişki yaratıyor. Churchill'in 5 Mart 1946'da Fulton, Missouri'de Truman'ın yanında yaptığı, meşhur "Demir Perde" konuşması, Sovyetlerin Avrupa'ya yayılışına mâni olunması siyasetini, Amerika'nın kalbini teşkil eden bölgenin halkına anlatma açısından faydalı oldu. 1947 Mart'ında ilan edilen sözüm ona "Truman Doktrini" ile pekişen bu siyaset doğrultusunda ABD, (ilk örneği Yunanistan ve Türkiye olan) "özgür halkları" komünist totaliterliğe karşı mücadelelerinde destekleme işini üstlendi. Churchill'in nutkundan sonra Washington, Çan Kay Şek'e silah yardımını kesti. Anlaşıldığı üzere Çin, Truman Doktrini'ne dahil değildi.

Washington'da dizginler, Truman'ın elindeki servet ve silahlı kuvvet ile birlikte Churchill'de olsaydı, Soğuk Savaş çok daha evvelden başlayabilirdi. Churchill "demir perde" lafzını, Truman karşısında, daha 12 Mayıs 1945'te, Başkan'ı Polonya meselesinde Stalin'e daha kararlı yaklaşmaya ikna etmeye çalışırken dile getirmişti. İngiliz başbakanı, Avrupa'da savaş nihayete erdirildikten sonraki zafer sarhoşluğuyla ve telaşla geçen günlerde olmalarına rağmen, genelkurmay başkanına "Polonya adına doğru düzgün bir anlaşma" koparabilmek için, Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki mevkilerine 1 Temmuz 1945 itibarıyla başlatılması planlanan taarruzlara yönelik acil durum planları hazırlamayı emretmişti. İngiliz generallerin "*Son Çare Harekâtı*" olarak adlandırdığı bu harekâtın planları o dönem neyse ki sır kaldı. Bugün bilindiğine göre, Churchill'in *Tory*lerini, son oyların Churchill hâlâ Potsdam'da iken sayıldığı 5 Temmuz 1945 genel seçimlerinde iktidardan düşürdükleri için, İngiliz seçmenleri de artık suçlamamak lâzım.[6]

---

5 Mao'nun kuvvetlerine karşı Amerikan silahlarının kullanımını yasaklayan talimat: Kubek, *How the Far East Was Lost*, s. 321'de alıntılanmıştır.
ABD Hükümeti'nden Çan'a, 15 Eylül 1945, Kalgan'a gönderilen subaylar: "United States Forces China Theater: U.S.- Foreign Relations: China/Military Assistance, 1945," başlıklı dosyaların kopyası, Hoover Enstitüsü Arşivleri, Wedemeyer Koleksiyonu, 91 No.lu kutu.

6 (Ed.) Peçatnov & Reynolds, *Kremlin Letters*, s. 586-587.
Churchill'in talimatının ardındaki stratejinin savunulması: Roberts, *Churchill*, s. 879.

Sovyet lideri 1939'da Hitler ile müttefikken ve Baltık'taki komşularını henüz işgal etmemişken, Baltık bölgesini Stalin'in nüfuz alanına bırakan Churchill, Hitler mağlup edilmiş ve Stalin hâlihazırda Polonya'yı işgal etmişken, *Vojd* ile nüfuz alanı yüzünden topyekûn savaşa girmeye hazırlanıyor, siyasi açıdan âdeta bir uçtan diğer uca savruluyordu. Aslında bu dengesiz siyaseti, ileri sürdüğü fikirler itibarıyla sorunlu değildi; problem bu siyaseti gerçekleştirmede geç kalmış olmasıydı. Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki ihlallerine 1939 ve 1940 yıllarında Stalin Hitler'in menfur suç ortağı iken ve Kızıl Ordu, Stalin'in Polonya ordusu Almanlara yenilene dek ülkeyi işgal etmeye teşebbüs etmeyeceği kadar zayıfken müdahil olması gerekirdi. Müttefikler, Finlandiya konusunda da bir tavır takınsaydı, Avrupa'daki savaşın ahlaki bir dayanağı olur; bu şekilde Amerika ile Mihver taraftarı Macaristan ve faşist İtalya gibi diğer güçler, totaliter mütecavizliğe karşı büyük bir koalisyon oluşturabilirdi. 1943 Kasım'ında Tahran Konferansı'nda bile sağlam bir tavır alınsa bir şeyler değişebilir, Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın çoğu, Stalin'in ordularının eline geçmekten kurtarılabilirdi. Churchill'in Akdeniz kumarı, ekseriyetle hayal mahsulü olarak ekarte edilse de stratejik açıdan, kendisinin savaş süresince ileri sürdüğü tüm fikirlerden çok daha makuldü. Tabii Roosevelt'in Stalin'den yana olması ve tüm kaynakları *Overlord*'a aktarması Churchill'in planını mahvetmişti. Başbakan'ın Tahran'dan haftalar önce, Yugoslavya'da kendi adamından elini çekerek ülkeyi yıllarca sürecek bir komünist zulmüne mahkûm etmiş olması da ziyadesiyle mühimdi. Fitzroy Maclean ve Churchill, savaşın ardından, her ne kadar Tito'yu destekleyerek Balkanlarda Sovyet cenahına bir Truva atı yerleştirmiş olduklarını iddia etse de, 1945 Ağustos'u ve 1946 Haziran ve Temmuz'u civarında, Mihailović ve subayları, komünistlerin 1943'te Maclean ve Churchill'in benimsediği söylentilere dayanarak tutuklanıp göstermelik mahkemelerde idama mahkum edildiğinde, İngilizlerin Çetnikleri sırtından bıçaklamalarının faturası çıkacaktı.[78]

7 On Çetnik'in yargılandığı adı sanı duyulmayan davanın ilk duruşması, Stalin'in Japonya'ya savaş ilan ettiği ve ABD'nin ikinci atom bombasını Nagazaki'ye attığı 9 Ağustos 1945 günü gerçekleştiğinden arka plana düştü. Sanıkların tümü suçlu bulundu; yedisinin kurşuna dizilerek idamı, üçünün de on beş ila yirmi yıl yıl mecburi çalıştırılması kararı alındı. Bkz., R. C. Skrine Stevenson'den Belgrad İngiltere Büyükelçiliği'nde bulunan Ernest Bevin'e, 10 Ağustos 1945, PRO, WO 208 / 2018A.

8 Mihailović hakkında verilen hüküm Sırp hükümetince 2015 yılında bozuldu.

Üzerinden yetmiş beş yıl geçtikten sonra geriye dönüp bakıldığında, Churchill ve Roosevelt'in, Barbarossa işgalinin duygusal şokuyla Stalin'in tesiri altına girdiği, bu tesirden ancak Hitler'in orduları mağlup edildiğinde çıktıkları anlaşılıyor. Selefi kadar kapılmış olmasa da Truman dahi, Sovyet genişlemesi tehlikesine uyanıp yumruğunu masaya vurana kadar epey zaman geçmişti. Truman'ın jetonu Mançurya, sonra Çin, Kuzey Kore, Sahalin, Kuril Adaları, Avrupa'nın Elbe'nin doğusunda kalan kısmını kurtaramayacak kadar geç düşmüş olsa da, Güney Kore ve Hokkaido halkları için tam vaktinde yetişmişti.

1941 ve 1945 yılları arasında Washington ve Londra'ya hâkim olan Stalin sevdasının müsebbibi, kısmen de olsa Sovyetlerin Amerika ve İngiltere devletlerine sızdırdığı nüfuz ajanlarıydı. 1937 ve 1943'te ABD Hariciye camiasındaki Rus uzmanlarının tasfiyesi ile Roosevelt, Stalin ve yürüttüğü dış siyasete dair sağlıklı bilgi alamaz hale gelmişti. Kahire ve BBC'de bulunan Sovyet casusları, Mihailović'in itibarını yerle bir etmek için uğraşmış; Harry Dexter White, 1941 Nisan'ında Japonya'ya verilen "Hull Muhtırası'ndan," talihsiz Morgenthau Planı'na kadar her şeye el atmıştı. Harry Hopkins, White gibi NKVD köstebeği olmasa da SSCB'yi şevkle desteklemiş, Kızıl Ordu'yu ve Rus savaş sanayiini dört yıl boyunca besleyen, silahlandıran ve donatan Ödünç Verme-Kiralama programını neredeyse tek başına idare etmişti. Bu sayede Hopkins'in, Sovyetlerin Hitler'e ve de Japonya'ya karşı zaferinde, Stalin'in generallerinden çok daha fazla katkısı olduğu bile söylenebilir. Dışişleri'ndeki Sovyet casusları, 1945 Ağustos'unda tasfiye edilen Bakan Yardımcısı Joseph Grew, Grew ile kovulan Uzak Doğu Şubesi müdürü Eugene Doonan, Çin siyasetinde komünistlerin etkisinin artması karşısında tepki olarak 1945 Kasım'ında istifa eden Çin Büyükelçisi Patrick Hurley ve Çan'ın bir numaralı askerî danışmanı iken aralıkta yerini, milliyetçi davayı zedelemek için elinden geleni ardına koymayan George Marshall'a bırakan Albert Wedemeyer gibi, komünist karşıtı Asya uzmanlarının ekarte edilmesinde rol oynamıştı. Marshall'ın Çan Kay Şek düşmanlığı, Washington'da siyaseti şekillendirenler arasında artık kanıksanmış ve Çan'ın Washington'da hâlihazırda pek de parlak olmayan namı, komünistlerin yıllar boyu etkisini sürdüren karalama kampanyası yüzünden iyice mahvolmuştu.[9]

9 Grew, Doonan, Hurley ve Wedemeyer'in tasfiyesine dair bkz. Kubek, *How the Far East Was Lost*, s. 282-283 ve b.a.

Tüm bunlar yaşandı, orası doğru. Yine de Barbarossa'nın başlamasıyla SSCB'ye kayıtsız şartsız silah ve malzeme desteği sağlama taahhütlerinden başlayarak, savaşı Stalin'in savaşı hâline getiren tüm bu hayati kararları veren, Roosevelt ve Churchill'in ta kendisiydi. Bu karşılıksız cömertlik genelde Hitler'i mağlup etmenin ve aynı zamanda Amerikan ile İngiliz askerlerinin hayatlarını korumanın en iyi yolunun, Kızıl Ordu'ya yardım etmek olduğu argümanı ile savunuluyor. Barbarossa Harekâtı'na, Sovyetlerin savaş gayretlerine omuz vererek, boyunu aşan sularda yüzmek zorunda kalan İngiliz ordularının üzerindeki baskıyı azaltmak için Kızıl Ordu'ya, âdeta paralı ordu niyetine tutmuş gibi maddi destek çıkarak karşılık verilmesinin, en azından 1939'dan beri Hitler'le savaşan İngiltere için, akla yatan bir gerekçesi yoktu. Mamafih, Amerika açısından da bir gerekçe yoktu; Roosevelt 1941'de Stalin'e can simidi uzattığında Amerika, Almanya ile savaşta değildi. Alman-Sovyet çatışmasında kendisini kolaylıkla tarafsız olarak konumlandırabilirdi. Pearl Harbor saldırısından ve Hitler'in Amerika'ya savaş ilan etmek gibi bir saçmalığa imza atmasından sonra dahi Roosevelt'in, nakliyat, üretim ve denizden refakat gibi alanlarda, Stalin'in savaş ihtiyaçlarını önem sırasında, Japonya ile savaşan ordularının ihtiyaçlarının önüne, birinci basamağa koyan, "Önce Almanya" kararına anlam verilememiş; General Douglas MacArthur gibi, ABD'nin Pasifik güçlerinin komutanları Başkan'ın bu tutumuna içerlemişti.

Kızıl Ordu'nun, Stalin'e gönderilen milyonlarca ton savaş malzemesi ile İngiliz ya da Amerikalı askerlerin savaşabileceğinden daha etkin mücadele verdiğine dair bir kanıt yok. 1941 ila 1945 arasında Doğu Cephesi'nde verilen zayiatın orantısızlığı, aksi yönde sonuç bildiriyor. Stalin'e daha az yardım gönderilse; 1943'te kesilse yahut esas anlaşmayı sona erdiren hüküm uyarınca son tarih olarak belirlenen 30 Haziran'da, hiç olmadı Kursk'taki Sovyet zaferinden sonra durdurulsaydı, Kızıl Ordu'nun batı yönünde Avrupa içlerine doğru, NATO'nun varlık sebebini doğuran ilerleyişi, şüphesiz yavaşlayacaktı. Roosevelt'in 1940'taki "üs karşılığı destroyer" anlaşmasından tutun da, Ödünç Verme-Kiralama ve diğer borçlardan fahiş oranda faiz alınmasına kadar Churchill'e sunduğu şartlar; Başkan'ın, Stalin'e hiçbir karşılık beklemeksizin on bir milyar dolar değerinde savaş malzemesi, sınai teçhizat ve ham madde aktarımı ile günümüzde bir trilyon dolardan fazla

kıymet biçilen teknoloji transferi ve fikrî mülkiyet sevk etmek dışında bir seçeneği olmadığı iddiasını çürütüyor. Ayrıca Çin'e yapılan muamele de aynı şekilde bu iddiayı yalanlıyor. Çin, Stalin'in eline geçen Ödünç Verme-Kiralama yardımının onda birinden daha azını, ancak 1945 Ocak'ında Burma yolu nihayet açıldıktan sonra, alabilmişti; üstüne üstlük, Pasifik'teki savaşın neticesinde dişe dokunur bir fark yaratamayacak kadar geç kalınmıştı. 1943 ve 1944'te henüz hiçbir şey için geç değilken, Çan'ın Amerikan yardımını Stalin'den daha çok hak etmesine; meşgul ettiği Japon tümenlerinin sayısı göz önünde bulundurulduğunda, stratejik açıdan en az Sovyetler kadar önem arz etmesine ve yeterince silahı olmamasına rağmen Çin'e, Sovyet Rusya'ya gönderilenin sadece %1-2'si kadar destek aktarılmıştı. 1942 Haziran'ındaki temel anlaşmada belirlenen geri ödeme şartı olan "dünya barışı" hâlâ tesis edilemediğinden, Sovyetlerin savaş dönemindeki tüm borçları, 1951'de yok pahasına, âdeta üç kuruşa silindi. İngiltere ise 2006 yılına dek bu borçları faiziyle birlikte ödeyecekti.[10]

Tabii Roosevelt, 1941'de Amerikan kamuoyunu ve kongredeki muhaliflerini dinlese, Ödünç Verme-Kiralama yardımı ile Doğu Cephesi'ndeki dengeyi bozmadan Hitler ile Stalin'in birbirini yemesine müsaade etse ne olurdu, bilinmez. Ancak Leningrad'ın 900 günlük korkunç kuşatmasında, Rusların hafızalara kazınan ağır zayiatı ve sivil halkının çektiği eziyetten, dört yıllık yoğun kara savaşı ve hava bombardımanı neticesinde bir kıtanın yerle yeksan oluşuna, Doğu Cephesi'nin "kanlı topraklarında" Nazilerin Avrupa Yahudiliğini imhasıyla neticelenen, art arda yaşanan zulüm ve dehşetlere; toplu tecavüz, tehcir ve Kızıl Ordu, Amerikan kamyonetleriyle harap vaziyetteki Doğu Avrupa ile Balkanlara kurulmaya geldikten sonra yaşanan yağmalamaya kadar, tüm bu olaylardan çok daha kötüsü yaşanır mıydı, orasını tahmin etmek de zor.

Çıkarılan bilançoda savaşa katılan tüm tarafların, günümüzde idrak edilemeyecek kadar büyük zayiat verdiği ortaya çıksa da, Batılı Müttefiklerin Fransa, İtalya ve Benelüks ülkelerini Nazi hâkimiyetinden kurtardığı, bu bölgelere Sovyet istilasını engellediği ve Almanların

10 1951'de SSCB Ödünç Verme-Kiralama borçlarının tamamını kapatmak için 240 milyon dolar teklif etmişti. Stalin, ABD'nin uluslararası arabuluculuk önerisini reddetti. Bkz., Jones, *Roads to Russia*, s. 261.
Çin'e yapılan Ödünç Verme-Kiralama yardımı için bkz., Paine, *Wars for Asia*, s. 281.

işgal altındaki Polonya'da bulunan, Sovyetlerin kurtardığı en kötü üne sahip toplama kamplarında olmasa da, Elbe'nin batısında kurdukları kamplarda bulunan, hayatta kalan tutukluları serbest bıraktığı hesaba katıldığında, savaşın netice itibarıyla kayda değer bir başarıyla sonuçlandığı söylenebilir. Ancak bu nispeten olumlu yanı dahi, İngiliz-Amerikan koalisyonunun, özellikle de 1974 yılında kamuoyuna açıklandığı üzere,[11] İngiltere'nin Bletchley Park'ta bulunan "Ultra" ekibinin 1941'de Almanların *Enigma* ve diğer şifreleme sistemlerini kırmasıyla ellerine geçen istihbarat avantajı göz önünde bulundurulduğunda, neden daha kısa sürede Balkanları Nazilerden kurtarmak ve Doğu Avrupa'daki ölüm kamplarını ele geçirmek için çarpışarak Avrupa'nın iç kesimlerine ilerlemek dururken, üretilen savaş malzemelerinden, sevkiyat tonajından ve refakat gemilerinden bu kadar fazlasını Kızıl Ordu'nun verimsiz ve amansız ilerleyişine destek vermek için ayırdıkları sorusunu akla getiriyor.

Polonyalı liderleri, İngiltere ve Fransa'nın kendilerine aktif olarak askerî destek sağlayacağına inandırarak Hitler'e karşı direnmeye sevk eden İngiltere'nin 1939'da verdiği aldatıcı sözler; Müttefiklerin, Polonya'nın mağlup edilmesinin ardından 1939 Ekim'inde Almanların barış yoklamalarını terslemeleri, Churchill'in Norveç, Fransa ve Benelüks ülkelerinin ele geçirilmesinin ardından 1940 Haziran ve Temmuz'unda masaya oturmayı reddetmesi, yine Başbakan'ın Hess'in, İngiltere'nin savaşta henüz bir muharebe dahi kazanmadığı 1941 Mayıs'ındaki girişimini, Hitler'i küçük düşürdüğü için memnuniyet verici bulsa da hor görmesi, Roosevelt'in Canaris ve Alman direnişinden diğer isimlerden gelen müzakere tekliflerini kabaca reddetmesi gibi meselelerle ilgili nahoş sorular, hâlâ zihinleri kurcalıyor. Gerek Hitler'den gerekse *müstakbel* haleflerinden gelen tüm bu barış yoklamalarında, Polonya ve Doğu Avrupa'da tam salahiyet verilmesi karşılığında, Almanya'nın Batı Avrupa'daki kazanımlarından vazgeçmesi teklif ediliyordu. Hatta Canaris, Polonya'yı dahi feda edecekti. Hitler'e karşı yürütülen savaşın

11 "Bletchley Park" hikâyesinin, yakın dönemde Hollywood'un *The Imitation Game* (2014) gibi beyaz perdeye aktardığı filmler ile popülerleşmesi sayesinde, artık literatürde bol bol eser mevcut. Yine de konu hakkında kaleme alınmış ilk eser olan Frederick Winterbotham'ın *The Ultra Secret* isimli 1974'te yayınlanan kitabı, meseleye dair araştırma yapmak üzere başlangıç noktasını teşkil ediyor.

manası zapt edilen Batı Avrupa'yı kurtarmak ise, çok daha az beşerî ve maddi zayiat ile müzakere masasında halledilebilirdi. Amaç, Polonya ve Doğu Avrupa'yı Almanların zaptından kurtarmak ise, savaş tam bir fiyaskoydu. Savaş sonrası tesis edilen düzendeki en büyük adaletsizlik, tazminatı en çok hak ettiği malum olan Polonya'ya, bugüne dek ne Almanya ne de ülkeyi hem işgal hem de fetheden Rusya'nın, hiçbir ödemede bulunmamış olmasıydı. Moskova bir de üstüne Polonya ve 1945'te işgal ettiği diğer ülkelerden hem nakit hem de ayni olarak tazminat koparmıştı. 2017'de bile Varşova, Berlin'den savaş tazminatı talep ettiğinde Alman Şansölyeliği, Polonya hükümetinin 1953'te Sovyetlerin işgal altında bir uydu devletiyken tazminat hakkından feragat ettiği cevabını verdi.[12]

Aynı şeyler, Asya'daki savaşa dair de söylenebilir. Pasifik savaşının tek "sebebi" Mançurya ya da Kuzey Çin olabilirdi. Japonya 1931 ve 1937'de bu bölgeleri işgal etmiş, Cemiyet-i Akvam'dan çekilmiş ve kendisine yaptırımlar uygulanmış, sonra devamı gelmişti. Yine de Roosevelt'in Stalin'le savaşta yaptığı anlaşmalar neticesinde, Mançurya ve Kuzey Çin SSCB'ye tahsis edildi. ABD, Sovyetlerin, Kuzey Kore, Mançurya ve nihayetinde Çin'in Tayvan hariç tamamının, komünist idare altına girmesine yol açan işgallerini onayladı, Kızıl Ordu'nun hem kasasına hem de cephaneliğine destekte bulundu. Söz konusu bölgelerin tahakkümden kurtarılması için verilen savaş, tam tersi yönde neticelendi. Japon hâkimiyetinden kurtarılan, ancak Stalin'in doğrudan erişemeyeceği Tayland, Çinhindi, Filipinler, Malezya ve Endonezya gibi Asya ülkeleri dahi, uzun süredir emperyalist Japonların göz hapsinde bulunmalarına ve Fransa ile Hollanda'nın 1940'ta mağlup edilmesinden sonra, cezbedici bir şekilde savunmasız kalmalarına rağmen; Japonya, bu ülkeleri ancak, Amerika'nın kendisine Mançurya ve Kuzey Çin'i işgallerine misilleme olarak koyduğu petrol ambargosu sonrası gerçekleştirdiği Pearl Harbor saldırısının ardından işgal edebilmişti.

12 "Deutschland lehnt Zahlung weiterer Reparationen an Polen ab," 8 Eylül 2017, https://www.dw.com/de/deutschland-lehnt-zahlung-weiterer-reparationen-an-polen-a-b/a-40419869.
Batı Almanya katkı payını ödedikleri emekli maaşlarından mahrum kalan Polonya vatandaşlarına 1970'lerde ödeme yapmış ve 1990'da Almanya birleştikten sonra köle işçi kamplarının kurbanları adına açılan toplu davanın sonucu olarak Polonya vatandaşlarına tazminat ödenmiş olsa da devlet düzeyinde herhangi bir savaş tazminatı ödenmedi.

Japonların Amerikalılara bu saldırısı da, ABD'yi Japonya ile savaşa sokmaya çalışan bir Sovyet ajanı tarafından yazıldığı günümüzde bilinen "Hull muhtırasının" ilanını tetikleyecekti. Pasifik'teki savaşın sebebi, adı geçen ülkeleri işgalden kurtarmaksa, bu ülkeler iki atom bombası patlatılarak ve Sovyetlerin felaketle sonuçlanan Kuzey Asya'yı işgaliyle değil, işgale uğramadan *evvel* 1941'de müzakere masasında, çok daha kolaylıkla korunabilirdi. Mesele, Mançurya ve Kuzey Çin'i özgürlüğüne kavuşturmaksa, yine Doğu Avrupa hususunda olduğu gibi savaş fiyasko ile sonuçlanmıştı.

Bunların hiçbiri Nazi Almanya'sı, Faşist İtalya (1943'e dek) ve Japonya ile çarpışan, kanını ve canını veren Sovyet ve Müttefik askerlerinin kahramanlığını gölgelemiyor. Müttefik askerleri, tüm cephelerde korkunç şartlar altında, kendilerine zerre merhamet etmeyen, savaş esirlerine kötü muamele eden ve 1937 ila 1945 yılları arasında öylesi ağır ve dört bir yana sirayet eden gaddarlıklardan mesul olan düşmanlara karşı; batıda Hamburg, Dresden ve Tokyo'ya yangın bombaları yağdırılması ile doğuda Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının rahatsızlık verici hatıralarına rağmen, kendilerini öldüren ve mağlup eden askerlerin vicdanını rahatlatmak için, yiğitlik ve şeref ile savaşmıştı (Sovyet askerlerinin Doğu Avrupa, Almanya ve Mançurya'da yarattığı vahşetler hakkında rahatsızlık hissedip hissetmediği hâlâ bilinmiyor.). İnsan, savaşın hayal kırıklığına uğratıcı neticelerini düşününce; Polonyalı, İngiliz, Fransız, Kanadalı, Avusturalyalı, Rus, Amerikalı ve diğer milletlerden milyonlarca can feda edilmek zorunda mıydı diye sormadan edemiyor. Diyelim savaşa katıldılar; peki sonra bu savaş, Morgenthau Planı, Japonların teslimiyetinin şartlarına dair hem Truman hem de Stalin'in taviz vermemesi ve "kayıtsız şartsız teslimiyet" ile vahim sona ulaşana kadar neden uzatıldı, sorusu da akıllara geliyor.

"Hayırlı savaşın" yarattığı iyimser atmosfer sayesinde, muzaffer devlet adamları I. Dünya Savaşı'nda askerleri ateş hattına gönderen mevkidaşlarının maruz kaldığı tahkikattan geçmeyecekti. Stalin, Churchill ve Roosevelt'in, Alexander Haig ve Lloyd George'un aksine "aslanları kıyıma götüren eşekler" olarak görülmemesinin esas sebebi, belki de onlara nazaran, daha iyi halkla ilişkiler uzmanlarına sahip olmalarıydı. Stalin'in 1939-1940 yıllarındaki fırsatçı mütecavizliği ve 1941'de Nazi İmparatorluğu ile sınırına, açıkça daha fazla zırhlı birlik

ve uçak konuşlandırmış olması, 1941 ve 1942'de Kızıl Ordu'nun aldığı feci mağlubiyetlerle, neredeyse imparatorluğunun yüz kızartıcı biçimde çöküşüne yol açacaktı. Tebaasından hiçbir şekilde fikri sorulmayan on milyonlarcasının hayatına mal olan bir savaşta verdiği zayiat, hâlihazırda korkunç boyutlara ulaşmışken *Vojd*'un Sovyet halkına, ricat eden askerlere, asker kaçaklarına ve savaş esirlerine karşı acımasız muamelesi, âdeta yangına körükle gitmek gibi olmuştu. Churchill, 1940 Haziran'ında Avam Kamarası'nda yaptığı "asla teslim olmayacağız" nutkunda, İngilizlerden Hitler ile müzakere ederek milli şereflerini lekelemektense hayatlarını ve imparatorluklarını feda etmelerini isterken en azından dürüsttü. Roosevelt ise aksine, Amerikalılara aynı yılın ekim ayında, "Oğullarımız yabancıların savaşına gönderilmeyecek" sözünü vermiş, kısa süre sonra da ABD'nin henüz katılmadığı, ancak İngiltere ile Sovyetler Birliği için Ödünç Verme-Kiralama programını başlatarak, resmen olmasa da esasen katıldığı savaşa, Balkanlardaki muharipleri çekmek üzere Vahşi Bill Donovan'ı görevlendirmişti. Amerikalılar, 1940'ta verdikleri oyla, Rusları finanse etmeyi, onlar için silah üretmeyi ya da onları resmen paralı asker olarak tutmayı ve oğullarını, Avrupa'nın ekseriyeti ile Asya'yı komünizme hazırlamak için verilen küresel savaşta, canı pahasına savaşmaya yollamayı seçmemişti.

Son raddeye kadar şüpheci Stalin, düşmanı Anglosaksonların neden kendisine Ödünç Verme-Kiralama ile can simidi attığını anlamamış, ancak 1941 Temmuz'unda radyoda yaptığı konuşmasında dikkat çektiği gibi, Müttefiklerin "Ülkemize destek verme kararının SSCB'ye siyasi açıdan muazzam kazanç getirdiğini ve Kızıl Ordu'nun nihai askerî başarılarının gelişimi için temel teşkil edeceğini" hemen çözmüştü. Kapitalistlerin can simidi sayesinde Kızıl Ordu, 1941 Ekim'indeki krizi aşmış; aynı yılın aralık ayında, Moskova eteklerinde ilk karşı taarruzunu ve 1942'de Stalingrad'da, Alman Altıncı Ordusu'nu kuşatan motorize kanat harekâtını başlatmış, 1943'te Kursk'ta son Alman taarruzunu da püskürtmüş, Polonya ve Almanya'ya 1944-1945 yıllarında zırhlı birliklerle devasa taarruzlarla girmiş ve nihayetinde 1945 Ağustos'unda, birkaç hafta içerisinde, Kuzey Asya'nın ekseriyetini fethederek zirvede noktalamıştı.[13]

13 "Stalin'in Sovyetler Birliği'nin Almanlarca İstilasına Dair Yaptığı Radyo Konuşmasından Alıntılar," 3 Temmuz 1941, *a.g.e.*

Fethedilen toprak ve ele geçirilen ganimet, nesnel ölçütlere tabi tutulduğunda Stalin hem Avrupa'da hem de Asya'da savaşın galibi idi ve kimse yanına dahi yaklaşamıyordu. Üç Mihver kuvveti hezimete uğratılmıştı. Fransa, 1940'ta yaşadığı aşağılanmadan sonra toparlansa da esamesi okunmayan bir enkaz hâlindeydi ve imparatorluğunu kaybetmek üzereydi. İngiltere müflisti ve ölüm döşeğindeydi. Amerika, savaşı kendi anakarasında nispeten hasarsız atlatmış, kuvvetlenmiş, mali açıdan İngiliz İmparatorluğu'nun altyapısını hükmen devralmıştı ve iki sınai rakibi Japonya ile Almanya dümdüz edilmişti. Tüm bunlara rağmen, "demokrasi cephaneliğinin" seferber edilmesinin, Roosevelt'in Yeni Düzen'inin başaramadığını yaptığına; ABD'nin ve sonrasında dünya ekonomisini Buhran'dan çıkardığına yönelik Keynes öncülü geri çekilme argümanı, Frédéric Bastiat'ın ifade ettiği *kırık pencere yanılgısına* dayanıyor.[14] İnsanlara silah, kamyonet, tank, gemi, uçak gemisi ve savaş uçağı ürettirildiği, teknolojik ilerlemenin hızlıca gerçekleştiği ve bunların Manhattan Projesi ile zirveye ulaştığı doğru. Belki de Washington'daki bu "*Keynesyen*" savaş teşviki olmasaydı, insanlık bir süre daha atom çağından ve barışçıl nükleer enerjiden mahrum kalabilirdi. Ama 1940 ila 1945 arasında Amerika'nın ekonomik enerjisi, üretkenliği ve yaratıcılığı, Hamburg'tan Tokyo'ya kadar on binlerce fabrikayı ve yüzlerce şehri yakıp kül etmek ve Berlin'den Pekin'e kadar başlıca ekonomik gayrimenkulü talan eden Stalin'in yağmacı ordularına ikmal ve yakıt sağlamaktan, daha yapıcı yollarda kullanılabilirdi herhalde.

Roosevelt destekçileri, Atlantik Sözleşmesi ruhunun Birleşmiş Milletler'de devam ettiğini iddia ediyor. Serhii Plokhy, *Yalta* eserinde Stalin'in Birleşmiş Milletler'e katılmayı kabul ederek, farkında olmadan "Amerika'nın başrolü oynayacağı bir dünya düzeninin temellerinin atılmasına" katkıda bulunduğunu belirtiyor. Plokhy'nin hakkı var, ancak Stalin'in, Güvenlik Konseyi'nde Sovyetlere veto hakkını teminat altına alarak, ABD liderliğindeki bloğu daha ilk andan etkisiz hale getirmesi ve Genel Kurul'da fazladan iki oy daha koparark, kurulun Amerikan karşıtlığının yayılmasına alet edilmesine ortam hazırlaması, kendisinin

14 Frédéric Bastiat'ın 1850'de kaleme aldığı "Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas" ("Gördüğümüz ve Görmediğimiz") isimli makalesinde öne sürdüğü ilke. Bastiat, bu ilkede, kitlesel yıkımın ve tamiratı için harcanan mali kaynakların, esasen paranın dönüşümünü sağlayarak topluma kâr getirdiği fikrini yanlışlıyor. (ç.n.)

bu iddiasını zayıflatıyor. Ayrıca ABD'nin uluslararası camiada "başrolü" kapması için, Sovyetlerin BM'yi desteklemesine ihtiyaç duyduğu ve bunun Amerikan diplomasisinin Yalta'da kazandığı zaferi olduğu da şaibeli. Yalta ve Birleşmiş Milletler olsun olmasın, hatta İkinci Dünya Savaşı'nda savaşılmış olunsun ya da olunmasın, Amerika bir ekonomik ve küresel güç hâline zaten gelecekti.[15]

Büyük Amerikan zaferinin 1945'te kazanıldığı fikrini, Soğuk Savaş'ın, 1991'de SSCB çökene dek; yıllar boyu, sadece Fulda Geçidi'nde[16] hattı korumak için devasa harcamaların yapıldığı stratejik hakikati ile bağdaştırmak zor. 1941'de Amerika'nın sözüm ona can düşmanı olan Almanya ile Japonya'nın, Soğuk Savaş'taki hayati ortakları olması, yine savaşın niye yapıldığı sorusunu akla getiriyor. İki militarist imparatorluk ve sözde bölgesel egemen olan bu ülkeler, mağlup edilmiş ve demokrasiye dönüştürülmüştü. Gerçi Sovyetleştirilmiş Doğu Almanya'yı hesaba katarsak iki değil bir buçuk demokrasi oluyor. Ancak Ödünç Verme-Kiralama yardımı ve bu yardımla kazandığı ganimetlerle tıka basa doyan diğer militarist imparatorluk, küresel çapta çok daha büyük bir etki alanına ve Almanya ya da Japonya'nın görmediği nüfuza ulaşmıştı. Amerikalıların bu "zafer" karşılığında ödediği bedel, sürekli eriyen insan hakları karşısında, mütemadiyen genişleyen ve ülkenin kurucu ilkeleri ile ülkülerine aykırı olarak varlığını sürdüren, mücadele ettikleri Sovyetlere gittikçe daha da benzeyen bir polis devletinin varlığı oldu.

Amerikalıların Stalin'in fetihlerine olanak sağlayan Ödünç Verme-Kiralama programı kapsamında gösterdiği cömertliğin bulduğu karşılık, Sovyet kanunlarının LVIII. Maddesi'nde belirlenen "halk düşmanlarına," savaş sonrasında eklenen iki yeni kategori ile anlaşılabilir. "Amerikan demokrasisi hayranları" için *VAD*; "Amerikan teknolojisi hayranı" için de *VAT* başlıkları belirlenmişti. Stalin'in Washington'daki satın alma görevlileri, dört yıl boyunca Amerika'nın savaş sınaisinin sır ve patentlerini silip süpürmekle meşgul olduğundan, *VAT* kategorisinin konması fazlasıyla gülünçtü. Paranoya ve yabancı düşmanlığını kamçılamak için yeni bir propaganda kampanyası başlatılmış; Budapeşte'de

15 Plokhy, *Yalta: Price of Peace*, s. 393.

16 Almanya'nın Thüringen eyaletinden Frankfurt am Main'a uzanan koridor. Savaş sonrasında Doğu Almanya'dan Batı Almanya'yı işgal için en ideal noktayı teşkil etmiştir. Soğuk Savaş'ın en sıcak noktalarından biriydi. (ç.n.)

görev yapmış bir gizli polisin ifade ettiği üzere, üst kademedeki Sovyet ajanlarına, "Bazıları için savaş bitmiş olabilir, biz *Çekistler* için ise, kapitalist dünyaya nihai yıkımı getireceğimiz asıl savaş ise daha yeni başlıyor" uyarısında bulunulmuştu.[17]

Zaferin nihai bedelini ise milyonlarca Sovyet muhalifi, iade edilen savaş esiri, Kuzey Kutbu'nda bulunan Vorkuta altın ve platin madenlerindeki Gulag kamplarından, Stavropol ve Sibirya'da bulunan açık hava uranyum madenlerindekilere varıncaya sürüklenen savaş esirleri ile Stalin'in Avrupa ve Asya'daki Maocu Çin gibi uydu rejimlerinin on milyonları bulan mecburi tebaaları ödedi. Yayılmaya devam eden köle imparatorluğunun tebaası için, Stalin'in savaşı 1945'te sona ermedi. Yıllar boyu sürecek istibdat ve türlü türlü felaketler, o halkları bekliyordu.

17 Birshtein, *Smerş: Sekretnoe orujie Stalina*, s. 633'te alıntılanmıştır. *VAD* ve *VAT* kategorileri: Soljenitsin, *Gulag Arşipelago*, c. I, s. 90-91.

TEŞEKKÜR

YILLAR BOYU Birinci Dünya Savaşı'yla cebelleştikten sonra ikincisi hakkında yazmak eski bir dostla kucaklaşmak gibi hissettirdi. Doğu Cephesi'ndeki Sovyet-Alman çatışması üzerine, ilk kez çeyrek yüzyıl evvel, Ulusal Beşerî Bilimler Vakfı'nın sponsorluğunda, "Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın Efsaneleri'ne" dair bir araştırma projesinde çalışmıştım. Beni bu konuda çalışmaya iten, lisedeki tarih öğretmenlerim Debbie Doyle ve Brian Bell olmuştu. Doyle, projenin danışmanlığını yürütmüş, Bell de beni teşvik etmek için Charles Mee'nin Potsdam'a dair kitabının imzalı bir kopyasını hediye etmişti. Kitabı bu eserin kaynaklarından biri olarak kullanmaktan gurur duyuyorum. Bu projenin, günümüzde Batılı araştırmacıların erişebildiği Sovyet tarihinin gizlerine dair yıllarca sürecek merakımı uyandıran, 1992 yazında düzenlenen "Rus Arşivlerinden Keşifler" isimli Kongre Kütüphanesi sergisi ile denk gelmesi, büyük şansımdı. Bundan dolayı tanıdığım en iyi öğretmenlerden, daimî tarih aşkıma ilham veren ikisini saygıyla anıyorum.

Bu kitabı 2019 Haziran'ında vefat eden Norman Stone ile paylaşamayacağımdan dolayı büyük üzüntü duyuyorum. Norman hem öğretmenim hem de akıl hocamdı; değerli bir meslektaşımdı ve hepsinden öte akademide ilk işimi veren ve bana olan inancını yitirmeyen müthiş bir dosttu. Birinci Dünya Savaşı'na, Rusya ve Türkiye ile Merkezî Avrupa'ya ve çok daha fazla mevzuya dair bilgi birikimimi ona borçluyum. Bu eseri okuyup düşüncelerini söylemesini öyle isterdim ki. Norman'ın, yıllardır bana paha biçilemez derecede öneri ve destek vermiş Bilkent ve Koç Üniversitelerinden ahbapları olan Ömer Koç, Ali Doğramacı, Sergey Podbolotov, Hasan Ali Karaşar, Onur İşçi'nin

de yitirdiğimiz dostumuz hakkında aynı hislere sahip olduğunu biliyorum. Huzur içinde uyuyasın Norman.

Bu eser için beni hususiyetle etkileyen, Sovyet arşivleri henüz Batılılara açılmamışken yayımladığı, alana öncülük eden *Victims of Yalta* (1977) ve *Stalin's Secret War* (1981) isimli çalışmalarında birçok üstü kapatılmış gerçeği ortaya çıkaran cesur tarihçi Nikolay Tolstoy oldu. Kont Tolstoy, sağ olsun, uzmanlığını ve irfanını bu projede benimle paylaştı. Kendisine vaktini ayırdığı ve destek verdiği için minnettarım.

Stalin dönemi Sovyet hariciyesi ve askerî planlamasının gizleri üzerinde benden evvel çalışan, birçok yürekli bilim insanı mevcut. Ne yazık ki içlerinden Rus vatandaşı olan birkaçı, artık müstear kullanarak eserlerini kaleme alıyor. İçlerinden Moskova'da bizzat araştırabildiğim arşiv referansları dahil araştırmasının bir kısmını cömertçe paylaşan "Mark Solonin'i" es geçemeyeceğim. Şu an ekseriyetle el altından, Polonya ve Merkezi Avrupa'da yayınlanan mecmualara katkıda bulunan, Batılı tarihçilerin Stalin yanlısı dış politikaya dair çalışmasına gereğince önem atfetmediği Amerikalı bilim insanı Richard Raack ise, kendi ismini kullananlardan. Prof. Raack'in sağlık sorunları sebebiyle yüz yüze görüşemesek de çok kez yazışarak ve telefon aracılığıyla görüşebildik. Kendisine de vakit ayırdığı ve tavsiyeleri için minnettarım.

Araştırma esnasında yardımı dokunan birçok isim daha var. Dışişleri Bakanlığı benzeri, devlet kurumlarınca yönetilen Rus arşivlerine girmek gün geçtikçe zorlaşıyor. Olga Pavlenko, Vladimir Peçatnov ve hepsinden evvel Yuri Rogoulev'in rehberliği olmadan bunu başarmam mümkün değildi. David Reynolds ve David Woolner, Yuri ve Vladimir'le tanışmamı sağladı. Sam Hirst ve Daniel Repko, uzun soluklu Moskova ziyaretlerimde paha biçilemez lojistik yardımlarda bulundu. Kasia Kalinowska, Varşova'da müthiş rehberlik yaptı ve Polonya arşivlerinde elzem olan çeviriyi sağladı. Bogdan Musial, savaş yıllarında Polonya ve Doğu Avrupa'ya ve Stalin'in yağma operasyonlarına dair eşsiz çalışmasının bir kısmını paylaştı. Profesör Norihiro Naganawa, Tokyo üzerinden, Hokkaido'da düzenlenen, ufkumu açan bir konferansa beni davet etti ve Prof. David Wolff ile Prof. Asahiko Shirakiwaza ile tanıştırdı. Kendileri, Hokkaido Üniversitesi'nin Slav-Avrasya Araştırma Merkezi'ndeki Sovyet-Japon ilişkilerine dair eşsiz kaynaklarında rehberlik etti. Diana West, Washington'da yürüttüğü araştırmasından

bilgiler aktardı. Mitchell Levinson, St. Petersburg'ta Sovyet ordusunun bulunması zor bir el kitabını arayıp buldu. Mike Neiberg, bana Pensilvanya, Carlisle'daki ABD Harp Okulu'nun, muazzam "Vahşi Bill Donovan" koleksiyonunu tanıttı. Bu son derece cömert insanlardan hiçbirinin, kullanmamda yardımcı olduğu kaynaklardan vardığım sonuçlara dair, sorumluluğu bulunmadığının altını çizmek istiyorum.

Böylesine büyük çaplı, birçok ülkenin arşivlerinin kaynak edinildiği, birden fazla uzun soluklu Rusya ziyareti gerektiren bir çalışma, Bard Koleji ve hususiyetle Bard Araştırma Fonu'nun cömert maddi desteği olmaksızın hayata geçirilemezdi. Başkan Leon Botstein, eski dekan Rebecca Thomas ve mevcut dekan Deidre d'Albertis'e şükranlarımı sunuyorum. Bard'ın Rus ve Avrasya Çalışmaları'ndan çalışma arkadaşlarım Olga Voronina, Marina Kostalevski, Oleg Minin, Liz Frank, Jonathan Becker ve Jonathan Brent bonkörce zaman ayırdı. Tarih ve Siyaset bölümünden Greg Moynahan, Rob Culp, Michelle Murray ve Omar Encarnacion gibi meslektaşlarım da, son dönemde araştırma iznim süresince katılamadığım derslerimdeki sorumluluklarımı yerine getirdi. Richard Aldous, bu meslektaşlarım arasında, paha biçilemez dostluğu ve rehberliği ile eşsiz bir yere sahiptir.

Kaliforniya, Stanford'daki Hoover Arşivleri'nde bulunan Linda Bernard, Carol Leadenham ve Elena Danielson, lisans dönemimden beri akıl hocam ve dostum olmuştur. Kendilerini, ağırlıklı olarak, tarihi güzellikler içinde âdeta bir hazine olan eşsiz arşivlerinin orijinal malzemelerinden faydalanan başka bir eserle gururlandırdığımı umuyorum.

Menajerim Andrew Lownie durmaksızın bu kitap için emek verdi. Londra'da bulunan Penguin Yayınları'ndan Simon Wander ve New York'ta bulunan Basic Books'tan Lara Heimert ile Claire Potter, bir yazarın rüyalarındaki editördü. Roger Labrie taslağımı düzenlemede yardımcı oldu. Eşim Nesrin ve kıymetli evlatlarım Ayla ile Errol, çıldırtıcı yazma programıma ayak uydurdu. Nesrin, belki de en uzun müsveddemi sabırla okudu. Evlatlarımın, kendilerinden çok daha az neşe ve keyif veren Josef Stalin'i düşünerek neden bu kadar zaman harcadığımı bir gün anlayacaklarını umuyorum. Şimdilik kendilerine tek sözüm tarih yazmayı çok sevdiğim. Bu tutkunun da şimdiden okuma müptelası olan bu gençler yeterince büyüdüğünde onlara da sirayet etmesini ve kitabıma bir şans vermelerini umuyorum.

BİBLİYOGRAFYA

Kullanılan Arşiv ve Koleksiyonlar

Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoy federatsi (AVPRF). Moskova, Rusya.
Fond 5. Opis' 15. Sekretariat Litvinova, 1935-1938.
Fond 6. Opis' 1, 2, 3. Sekretariat Molotova, 1939-1941.
Fond 11. Opis' 2, 6. Iz Sekretariata Litvinova i Molotova, 1938-1945.
Fond 74. Papka 12. Referatura po Bolgariy.
Fond 125. Papka 17. Referatura po Rumanyiy.
Fond 136. Frantsiya.
Fond 138. Papka 32. Referatura po Çekoslovakiy.

Archiwum Akt Noqych w Warszawie (AAN). Varşova, Polonya.
2/1736/0/3/33. Korespondencja Józefa Becka do Bolestawa Wieniawy Dlugoszowskiego z zatacznikami 1939-1940 opracowania Jósefa Becka, 'Komentarze do dyplomatycznej historii wojny 1939 roku.'
2/131/0/2/34 Polocy w ZSRR. Liczebno´s´c i rozmieszczenie, transport, zdrowotno´s´c, rodziny wojskowe. 1940-1945.
2/2909/0/-/62 Kolekcja Katynska. Kserokopie dokumentów dotyszacych mordu w Katyniu... 1941-1943.
2/322/0/-/24. Gabinet Ministra (49c). Czechoslowacja. Stosunki polityczne z Polska w okresie 'kryzsu sudeskiego.' Noty, instrukcje, raporty, komunikaty. 1938.
2/503/0/8/1719. Wizyty w Warszawie ministrów spraw zagranicznych: Ribbentropa, Ciano, Gafencu. Raporty placówek polskich. 1939.
Z/1335/0/239/194. Niemiecki wladze material propagandowy – 'Premier Mikolajczyk odbyl konferendje ze stalinem.' Bór Naczelny Dowódca Armii Krajowej. 1944.

2/273/0/7/1274. Sikorski Wladyslaw 'Polska opinia o rosyjskiej armii' 1939.
2/1320/0/-/197/10. Notatki z rozmow z Armia Krajowa.
2/579/0/2/ 933 and 934. Korespondencja z marszalkami: Koniewem, Rokossowskim, Zukowem, z generalami: Bulganinemm Sawczenko, Szatilowem; Z KOMENDANTAMI ARMII CZERWONEJ W WARSZAWie, ze sztabemn glownym wojsk radzieckich w Polsce. 1944-45.

Archiwum Ministerstwo Spraw Zagranicznych (Polonya Dışişleri Bakanlığı Arşivi) (MSZ). Varşova, Polonya.

Z. 27, W. 1, T. 5. Amb RP w Moskwie. Org. stosunkow dyplomatycznych. Org. Polskiej MIsji Wojskowej.
Z. 27, W. 2, T. 17. Umowy polityczne: umowa polsko-radziecka 1941 r.
Z. 27, W. 2, T. 18. Umowy wojskowe. Notatka dot. Uregulowania oibytu i przemarszu wojsk radzieckich.
Z. 27, W. 3, T. 40. Powstanie Warszawskie. Oswiadczenia, wywiady, notatki, depesze, art. Prasowe, pomoc dla Warszawy. 1944.
Z. 27, W. 3, T. 41. Amb. RP w Moskwie. Umowy. Porozumienie miedzy PKWN I Rzadem ZSRR w spr. Stosunkow miedzy radzieckim Wodzem Naczelnym a polska administracja po wkroczeniu wojsk radzieckich na terytorium Polski z dn. 26.VII.1944 r.
Z. 27, W. 10, T. 155. Ambassada RP w Moskwie. Umowy emigracyjne, repatriacyjne i reemigracyjne. Projekty, kopie, korespondencje. 1944-1945, 1951.
Z. 27, W. 9, T. 149: Stosunki polsko-radzieckie w swietle umow 1939-1947. Wykazy poszczegolnych umow z ZSRR a Rzadem RP zawarte w Moskwie. 1947.

Bundesarchiv Militaerabteilung (BA/MA). Freiburg, Almanya.

RH 22 / 271. Geheim-Sachen der Abt. I für das Kriegstagebuch. 21.3.41 to 19.10.41.
RH 2 / 312. Tagesverlauf und Tagesmeldungen 27 Mai 1941 – 4 Augt 1941.
RH 2 / 1983. (Sowjetrussland).
RH 2 / 2106. Anschriften für Nachlässe militärischer Führer. Lagebericht über die Sowjetunion, 1939-1941.
RH 2 / 3026. Lagebericht über die Sowjetunion (beginning with 22 June 1941).
RH 2 / 2411. (Captured Files from Occupied Russia, 1941).
RH / 19 / III. Oberkommando der Heeresgruppe Nord. Finnland.
RH 26-332 / 19. Kriegstagebuch 27 June to 12 August 1943. (Citadel).
RH 26 – 332 / 20-21. Befehle and Lageberichte. (Citadel).
RH 24-48 / 114. Operationsbefehle zum Unternehmen Zitadelle mit Anlagen.
RM 2 / 2539. Entwicklung der Feindlage im Raum Stalingrad 23 Oct 1942 – 8 Feb 1943.

RM 2 / 2581. "Die Lage im Kessel von Stalingrad." Letters, Dec 1942 – Jan 1943.
RM 4 / 140. "Sonderbericht über den Fall von Stalingrad." 3.2.1943.
RW 4 / v. 329. Interrogations of Captured Soviet Officers, 1941-.
RW 5 / 52. OKW / Amt Ausland / Abwehr. 1941. (Balkans).
RW 5 / v. 29. OKW/ Amt Ausland / Abwehr. Rümanien, 12.8.39 to 22.3.43.
RW 5 / v. 356. Aussen- und militärpolitische Nachrichten. 21.7.40 to 26.5.42.
RW 5 / v. 357. OKW. Abteilung für Wehrmachtpropaganda. Geheim-Akten. Laufende Informationen 30.10.39 to 9.8.41.
RW 5 / v. 358. OKW. Abteilung für Wehrmachtpropaganda. Geheim-Akten. Laufende Informationen, 14.8.40 to 12.3.41.
RW 5 / v. 382. Zusammenfassung wichtiger militärischer Ereignisse. 31.5.41 to 12.7.41.
RW 5 / v. 383. Zusammenfassung wichtiger militärischer Ereignisse. 13.7.41 to 8.9.41.
RW 5 / v. 384. Zusammenfassung wichtiger militärischer Ereignisse. 9.9.41 to 5.10.41.
RW 5 / v. 385. Zusammenfassung wichtiger militärischer Ereignisse. 6.11.41 to 20.1.42.
RW 5 / v. 351-52. Aussen-u. militärpolitsiche Nachrichten 22 Aug 1939 to 31 Dec 1939.
RW 5 / v. 476. OKW / Amt Ausland / Abwehr. Yugoslawien, October 1939 to May 1943.
RW 6 / v. 98. Teil: 1. Geheimakten über Polen. September 1939 bis Mai 1940.
RW 8/5. Zustandsbericht der 29. Infanterie Div. / 6 ArmeeKorps (Stalingrad).

Bulgar Devlet Arşivleri (BDA). Sofya, Bulgaristan.

Fond 176, opis' 7. Del. 791. Raporti ot BL v Moskva, Berlin'i dr. Za politiçeskite otnoşeniya mejdu SSSR i Germaniya, s'vetsko- yaponskiya konflikt v Manjhuriya i dr. 9 Aug 1938 to 15 April 1941.
Fond 176K. Opis' 8. Del. 1286. Prepiska s B'lgarekata legatsiya v Ankara, 1943 to 1944.
Fond 316K. Opis 1. B'lgarska legatsiya v Berlin. Opisa vklyuçva material ot 1904 god do 1944 god.
Del. 189. Poveritelni pisma dc MVRI za germane-b'lgarskie otnoşeniya, poseşçeniego na Molotov v Berlin, Dobrujhanskiya v'pros i dr.; Prepiski s MVRI vnos-iznos v B'lgaria; poveritelen protocol na germane-b'lgarska pravitel'stvena...i dr. 1938-1940.
Del. 273. Şifrovani telegram ot I do M-vo na v'nşnite raboti otnosno otkaza na B'lgaria ot s'vetskiya pakt za vzaimopomoşç I privleçaneto na B'lgariya v'v II svetovna voina na stranata na Tristranniya pakt. 1940. Opis' 33.

Del. 24. Dokladi ot b'lgarskiya ofitser za svr'zka pri glavnokomand vaşçiya voiskite v S'rbiya. 25 May to 18 Dec 1943.
Del. 66. S.S.S.R. I B'lgariya.
Del. 854. Prepiska s B'lgarskata legatsiya v Moskva 1940-1941.
Del. 857. Prepiska (şifrovani telgrami I raport) s B'lgarskata legatsiya v Mosvka otnoso otnoşeniyata mejdu SSSR I Germaniya... 1940.
Del. 1008. Şifrovana telegramma ot B'lgarskata legatsiya v Moskva, 1941.
Fond 318K. Opis 1. B'lgarska legatsiya v Moskva. 1907 to 1944.
Del. 5. Prepiska. Zaşçita na germanskie interesi v SSSR ot b'lgarskata legatsiya v Moskva. 27 June 1941 to 13.12.42.
Del. 18. Noti ot M-vo na v'nşnite raboti na SSSR, podpisani ot V. Molotov s koito dovejda do znanie za grabejite, gnusnite nasiliya, izdevatel'stvata i masovite ubiystva preçineni ot nemskite okupatori v SSSR; prepiska s b'lgarskata misiya v Moskva i dr. Izdirvaneto na germanski voenno-plennitsi i idr.
Del. 42. del. Prepiska s M-vo na v'neşnite raboti na SSSR, M-vo na v'nşnite raboti i dro. Otnosno priemaneto ot B'lgariya zaşçita na germanskite interesi v SSSR; nota, podpisana ot V. Molotov otnosno zverstvata nad plennitsite-çervenoarmeitsyi ot strana na khitlerskiyte voiski i dr.
Fond 1485. Opis 1. Ministerstvo na V'nşnite Raboti (MVNR) –Komisarstvo prilojenie s'glaşenieto za primirie. 1945 to 1949.
Del. 3. Deklaritsiayata na B'lgarskata delegatsiya vr'çena pri oktrivane na konferentsiyata za primirie v Moskva na 26.X.44 g. Vst'pitelnata reç na prof. Stainov.
Del. 4. S'glaşenieto za primirie mezhdu B'lgariya ot edna strana I SSSR, SASch i Anglia ... primirie s Ungariya I Rum'niya. 15.11.1944.
Del. 5, 8. Izzetite ot b'lgarskite okupatsionni vlasti imuşçestva ot Yugoslaviy. 14.9.44 to 20-.4.1945.

Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum (FDR Kütüphanesi). Hyde Park, New York, N.Y., ABD

Harry L. Hopkins Papers. Sherwood Collection.
Box 305.
Book 3: Background of Lend Lease.
Book 4: Russia Attacked. Early Political Decisions.
Box 306.
Book 4: Hopkins in Moscow, Beaverbrook Mission.
Box 308.
Book 4: Thoughts, December 6, 1941.
Book 5: FDR and H.L.H[opkins] Actions, Post December 7.

Box 309.
Book 5: Aid to Russia.
Box 310.
Book 5 (Devamı): Aid to Russia.
Box 311.
Book 5 (Devamı): Aid to Russia. Molotov Visit, 1942.
Box 315-16.
Book 6: Notebook Plans for European Invasion – Lend Lease Russia 1943.
Boxes 317-19.
Book 6: Second Soviet Protocol (1942-43).
Box 325.
Book 7: Lend Lease in Operation (1941).
Box 332.
Book 8: Teheran and Teheran (B). Meeting with Stalin. Conversations with Turks, Post Cairo. Teheran (C). Post-Teheran.
Book 9: Second Quebec Conference (Octagon).
Box 338.
Book 10: Post Election Problems.
Book 11: Hopkins in Moscow. (1945). Potsdam Conference.
Miscellaneous Newspaper Clippings
PPF (President's Personal File) 6558. Donovan, Gen. William J.
PSF (President's Special File). Confidential. Box 13. Lend Lease.

Gosudarstvennyi Arhiv Rossiyskoy Federatsi (GARF). Moskova, Rusya
Fond 8418. Komitet Oboronyi pri Sovnarkome Soyuza SSR. Opis' 24. Za 1940 go. Sdannyih na veçnoe hranenie v TsAUMVD SSSR.
Del. 2. Perepiska s Narkomatami: NKO, NKVMF I NKVD, Jan 1940 to April 1941.
Del. 87. Perepiska po planu tekuşçih voennyih zakazov na 1941g. Feb 1940.
Del. 103. Perepiska po planu tekuşçih voennyih zakazov na 1941 g. Po aviatsiy. Nov 1940 to April 1941.
Del. 117. O razrabotke mobplanov na 1940 i 1941 gg. July 1940 to Dec 1940.
Del. 119. Delo zaklyuçeniya narkomatov i SNK Soyuznyih Respublik po Proektu Mobplana na 1941 g. po osnovnyim vidam vooruzheniya i boevoi tehniki. Aug 1940 to May 1941.
Del. 516. Raznaya perepiska po sudostroeniyu. April 1940 to April 1941.
Del. 766. Ob Aviatehbyuro NKAP v SShA, Itali i Germani. April 1939 to Dec 1940.

Del. 1079. O meropriyatiyah po çernomorskomu flout. April to August 1940.
Del. 1170. O raspredeleni trofeinogo vspomogatel'nogo flota, portovyih territoriy, skladskih i dr. pomeşçeniy. Jan 1940 to August 1940.
Del. 1349. Raznaya perepiska 10-ogo otdela sekretariata komiteta oboronyi. May 1939 to March 1941.
Fond 8437. Opis' 1. Glavnoe upravlenie aerodromnogo stroitel'stva NKVD SSSR. Sekretariat.
Del. 1. Dislokatsiya, spiski i perepiski po stroit. Ob'ektam aerodromov. 1. Aprelya 1941 goda po 5 iyulya 1941 goda.
Del. 2. Glavnoe upravlenie aerodromnogo stroitel'stva NKVD SSSR. Sekretariat. Dislokatsiya, spiski i perepiska po str. ob'ektam aerodromov, 6 July 1941 to 31 Dec 1942.
Del. 3. Polojenie o rabote otdelov GUAS NKVD SSSR. 1942 g. March – Nov 1942.
Fond P9401. Opis' 1a. Sbornik soverşenno sekretnyih prikazov NKVD SSSR.

Hoover Institution Archives, Stanford University, Stanford, California, ABD
Collection: Drachkovitch, Milorad M.
Box 150. Folder labeled "Ordeal of the Serbs."
Collection: Hoover. Finnish Relief Fund.
Collection: Sikorski, Wladyslaw. Miscellaneous Papers.
Collection: Truman Smith.
Box 8.
Folder 8-6. Army. G-2 Division. 1941-1952 and undated.
Folder 10.3. Russian Declaration of War on Japan. 1943-1969.
Collection: Wedemeyer, Albert C.
Box 25. Correspondence.
Box 91. United States China Theater. Foreign Relations.
Folder labeled "Southeast Asia Command. Correspondence, memoranda, messages August 1943 – June 1944."
Folder labeled "United States Forces China Theater. U.S.- Foreign relations. China/Military assistance, Undated 1945."
Collection: Yeaton, Ivan D.
Box 1. Folder labeled "Russia. Correspondence of I. D. Yeaton as Military Attaché, Moscow, 1939-1941."
Bound Manuscript "Memoirs of Ivan D. Yeaton, USA (Ret.) 1919-1953." Published by the Hoover Institution, 1976.
Box 3. Folder labeled "Faymonville, Philip Ries, 1888-1962."
Box 6. Correspondence and Miscellaneous.

National Archives Annex (NAA), Washington D.C., ABD

Record Group (RG) 59.

T1247. Relating to Political Relations Between the Soviet Union and Other States, 1930-1939.

T1248. "Relating to the Political Relations Between the Soviet Union and Other States, 1940-44."

Record Group (RG) 169. Office of the Lend-Lease Administration. E. R. Stettinius, Jr. File Geographic File of the Administrator. New Zealand – Russia.

Box 176.

Folder "Russia – Exports."

Folder "RUSSIA PRIORITIES."

Folder "Russia – Purchasing agent. Authorizations to Sign."

Folder "Russia, Shipping, Schedule of."

Folder "Russia – Requirements."

Folder "Russia- Requisitions."

Folder "Russia – Shipping, Difficulties in Completing."

Folder "Russia – to/from Port of Archangel."

Folder "Russia – shipping, status of."

Folder "Russia – Shipping. General & Miscellaneous."

Folder "Russia – Summar of Reports & Statistics Report of visit to March Field.

Box 177. Entry 9.

Folder "Russia. Commodities General. 1941-1942."

Folder "Russia- Commodities General. January – July 1943."

Folder "Russia. Chemicals and Explosives."

Folder "Russia. Chemicals and Explosives. NITROGLYCERINE."

Folder "Russia. Arms & Ammunition. Trinitrotoluol (TNT)."

Folder "Russia – Foodstuffs."

Folder "Russia – Foodstuffs. WHEAT."

Folder "Russia- Butter."

Folder "Russia – Foodstuffs. Sugar."

Folder "Russia – Machine Tools."

Folder "Russia – Machinery."

Folder "Russia – Medical Supplies."

Folder "Russia – Metals and Minerals."

Folder "Russia – Metals and Minerals. Aluminum."

Folder "Russia – Metals & Minerals. Nickel."

Folder "Russia- Metals & Minerals. Steel."

Box 178. Entry 9.

Folder "Russia. Summary of Reports and Statistics."

Folder "Russia. Motor Vehicles. Ball Bearings."
Folder "Russia. Motor Vehicles. Cranes."
Folder "Russia. – Motor Vehicles. Tanks."
Folder "Russia – Petroleum Products."
Folder "Russia – Watercraft."

National Archives of the United Kingdom (PRO), Kew Gardens, Londra, B.K.

AIR 34/717. Baku USSR. Report Number K 39/1. J.A.R.I.C. Intelligence Section.
AIR 40 / 2106. Operational Information. Russia.
CAB 21/849. Teheran.
CAB 21/860. Yalta.
CAB 65/1-2. War Cabinet. Conclusions W. M. (39) 1 – W.M. (39) 66. 3rd Sept – Oct 1939.
CAB 65 / 5. War Cabinet. Conclusions W. M. (40) – W. M. (40) 55. Jan-Feb 1940. Vol III.
CAB 66/54: Cabinet Minutes.
CAB 120/192-93. Conference. Operation 'Terminal.' Telegrams Target (Nos 1-335).
DO 35/1511. Meetings between Prime Minister and President of the United States. Meeting at Teheran with Marshal Stalin.
FO 181/965/4. Churchill/Stalin Messages (Original in Embassy).
FO 181/980/3. Secret. Military Operations. Part I. (incl. CHURCHILL-STALIN messages). Part I. Papers 1-50.
FO 181/983/1. Churchill-Stalin Messages. Part I. Papers 1-52.
FO 181/992/2. Most Secret Churchill-Stalin Messages. Part I. Papers 1-31. Part II. Papers 32-65. Part III. Papers 66-.
FO 371 / 24791-94. Political. Northern. Finland. Note: Folios 112-115 Extracted. (Closed until 2016.)
FO 371 / 24846-47. Political. Northern. Soviet Union.
FO 371 / 24849-52. Anglo-Soviet Relations. Political. Northern. Soviet Union.
FO 371/29480. More Northern. Political. Soviet Union. 1941.
FO 371/ 29498. Northern. Soviet Union. Soviet Union. File no. 114.
FO 1093/294. Yugoslavia, General.
HS 5/878. S.O.E. Yugoslavia. Missions. Determination of responsibilities of Brig. Maclean, Directives etc. from August 1943 to September 1944.
HS 5/966. S. O. E. Yugoslavia 100. Parts 1-4. Miscellaneous. Establishment of communications with TITO and MIHAILOVIC. Reports, Minutes & Appreciations.
HS 5 / 967. S. O. E. Yugoslavia 100. Parts 5-14. Aug 1941 to Dec 1944. Miscellaneous. Reports, Minutes, and Appeciations. Communications with TITO and MIHAILOVIC.

HS 5/969. SOE Yugoslavia. Volume 102. From 1942. To 1961. Notes on Maclean Mission. The First Mission to Tito & Copies of Telegrams.

HS 7/202. Report on Mission to General Mihailovic and Conditions in Yugoslavia. By Colonel S. W. Bailey, O.B.E. "Undated memorandum on SOE work with the Yugoslav guerrillas 1939-1944. Report by Colonel S W Bailey on the Mission to General MIHAILOVIC and conditions in Yugoslavia – April 1944."

HS 7/203. SOE History 146/A. Yugoslavia. Assorted Reports, 1943-.

WO 193 / 647. Secret. Russia. Soviet Aggression Against Finland or Other Scandinavian Countries. Dec 1939 – 1940 March.

WO 202/138. F. Maclean letters Sept 1943-Jan 1944.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAAA), Berlin, Almanya.

Akten betreffend: Ausw. Amt Pol. I M Geheim Akten. Abwehr Türkei. R 102028. 18 Feb 1942 to 17 August 1944.

Akten betreffend: Molotow.

R 104359. Besuch des Vorsitzenden des Rats der Volkskommissare u. Außenkommissar's Molotow in Berlin im November 1940.

Akten betreffend: Militärmission Rumänien, Sept 1940 to Jan 1941.

R 101861. Abwehr.

R 30003. Misc.

Akten betreffend: Politische Beziehungen Russlands zu Deutschland.

R 104356. 15 Mai 1936 to 31 Dez 1938.

R 104358. Vom 6 January 1940 to 31 Dec 1940.

Akten betreffend: Politik Angelegenheiten Rußland.

R 101388. 10 July 1939 to 31 Dec 1940.

Akten betreffend: Politische Beziehungen zwischen Polen u. Rußland.

R 104131. 16 Nov 1940 to 1.3.41.

Akten betreffend: Politische Beziehungen zwischen Russland und der Türkei.

R 104360. 25 May 1936 bis 15. Januar 1940.

Akten betreffend: Politische Abteilung Geheime Reichsakte. Türkei.

R 261172. 1. 4. 40 to 20.1.42.

Botschaft Moskau 402. "Poln. Umsiedl. Aus Lettland."

Botschaft Moskau 488. Polit. Beziehungen der Sowjetunion zu den Balkanpakt-Staaten (Bulgarien, Griechenland, Jugoslawien, Rumänien, Türkei) Balkanpakt, Mittelmeerfragen, Schwarzmeerpakt, Bessarabien. Jan 1940 to June 1940.

Botschaft Moskau 495. Politische Beziehungen der Sowjetunion zu Polen (ukrainische Frage, Russisch-Polen).

Botschaft Moskau 507. Innenpolitik der Sowjetunion: Oberster Rat, Kommisariate, Personalien prominenter Staats- und Parteimänner Parteiwezen, Kongresse, Wahlen p p. 6 Feb 1939 to 24 May 1941.

Botschaft Moskau 520. Politische Beziehungen Deutschlands zu Polen, auch Danzig. 1 Jan 1939 to 31 Aug 1939.

Botschaft Moskau 512. Innenpolitik der Sowjetunion, Militär, Marine, Luftfahre 14 April 1939 to 15 May 1941.

Botschaft Moskau 514. Politische Beziehungen Deutschlands zu den Balkanstaaten: Bulgarien, Griechenland, Jugoslawien, Rumänien und der Türkei, 20 March 1939 to 1 April 1941.

Botschaft Moskau 521. Krieg (1 Sept 1939 to 31 Dec 1939). Botschaft Moskau 541. Akten betreffend: Geheime politische Akten. 1 Nov 1940 to 31 March 1941. Botschaft Moskau 542. Akten betreffend: Geheime politische Akten. 1 April 1941-

Botschaft Moskau 543. Geheim. Akten betreffend: Militärische Angelegenheiten. 8 April 1940 to 19 May 1941.

Botschaft Moskau 544. Akten betreffend: Politik, geheim. Vom 25. Nov 1940 bis zum 3. March 1941.

Quai d'Orsay Archives (QO), Paris, Fransa.

Grand-Bretagne 1930-1940. Dossier général. 1 Sept 1939 to 8 Juin 1940.

Grand-Bretagne 1930-1940. Politique Exterieure. Grande-Bretagne-Russie. Mars 1933-Décembre 1939.

Guerre 1939-1945. Vichy.

File 815. U.R.S.S. Corps diplomatique et consulaire français. July 1940 to Aug 1941.

File 816. Attaché militaire. Attaché de l'air. U.R.S.S. July 1940 to Oct 1942.

File 817. Compte rendu et rapports de l'attaché militaire. March to May 1941.

File 835. Allemagne-Russie. 22 June 1940 to 21 June 1941.

Guerre 1939-1945. Vichy. Levant.

File 113. Turquie. Politique intérieure. Nov 1941 – Juillet 1944.

File 117. Turquie. Relations avec la France. Dossier general. June 1940- Aug 1944.

File 126. Turquie. Attitude dans le conflit (en particulier rapports turco-allemand). Avril 1940-avril 1941.

Rossiyski Gosudarstvennyi Arhiv Ekonomiki (RGAE), Moskova, Rusya.

Fond 4372, Gosplan.

Opis 38.

Del. 1. Ukaza Prezidiuma Verkovnogo soveta SSSR v 1940 (5 jan to 30 Dec 1940).

Del. 13. Vyipiski iz protokolov zasedani Sovnarkoma SSSR za 1940 g. No. 1-12. 21 Jan 1940 to 6 Dec 1940.

Opis 41.

Del. 16. Protokol soveşçaniya Zamestitelei Predsedatel'ya Gosplana za 24 marta 1941 goda.
Del. 30. Material k zasedaniyu Gosplana SSSR. 28 April 1941.
Del. 31. Material k zasedani Gosplana SSSR 2 June 1941... from 30 April 1941 to 2 June 1941.
Del. 32. Material k zasedaniyu Gosplana pri SNK SSSR 12 maya 1941 goda.
Del. 33a. Prikazyi Gosplana pri SNK SSSR za fevral'-dekabrya mstsyi 1941 g. 4 Feb to 18 dec 1941.
Del. 39. Kopi zaklyuchani po poruçeniem pravitel'stva...za 1941 g.
Del. 343. Zaklyuçenie Gosplana SSSR v SNK SSSR po voprosu material'no-tehniçeskogo obespeçeniya po planu Narkomata aviatsionnoy promyişlennosti na 1941 g., spravki Gosplana SSSR o material'no-tehniçeskom obespeçeni aviatsi v 1941 g. 7 August 1940 to 23 August 1940.
Del. 344. Ob'yasnitel'naya zapiska Gosplana SSSR k proektu mobilizatsionnogo plana na 1940 god i proekt plana promyişlennoi produktsi na 1940 voennyi god. 4 Jan to 22 April 1940.
Del. 354. Spravki mobilizatsionnogo otdela Gosplana SSSR, otçeta TsUNKhU Gosplana SSSR i Narkomatov po voprosu vyipolneniya plana kapital'nyih rabot oboronnogo stroitel'stva po narkomatam za 1940 g. from 19 feb 1940 to 31 jan 1941.
Fond 8752, Opis 1. Narodnyi Komissariat Tankovyi Promişçlennosti SSSR.

Rossiysski Gosudarstvennyi Arhiv Sotsial-Politiçeski Arhiv (RGASPI). Moskova, Rusya.

Fond 17. Politburo TsK RKP (b) – VKP (b).
Opis 162. Povestki dnia zasedaniy. (Politburo Tutanak ve Kararları, 1939-).
Del. 25 (Mart 1939 - 3 Eylül 1939).
Del. 26 (4 Eylül - 3 Ekim 1939).
Del. 27 (20 Ocak 1940 - 23 Haziran 1940).
Del. 28 (25 Haziran - 24 Ağustos 1940).
Del. 29 (27 Ağustos - 28 Ekim 1940).
Del. 30 (29 Ekim - 13 Aralık 1940).
Del. 31 (14 Aralık 1940 - 18 Ocak 1941).
Del. 32 (20 Ocak - 15 Mart 1941).
Del. 33 (17 Mart - 9 Nisan 1941).
Del. 34 (10 Nisan - 14 Mayıs 1941).
Del. 35 (15 Mayıs - 12 Haziran 1941).

Del. 36 (14 Haziran - 24 Temmuz 1941).

Del. 37 (26 Ağustos 1941 - 29 Aralık 1945).

Fond 82, Opis' 2. (Molotov).

Del. 1102-5. Perepiska I. V. Stalina s Cherchill'om za 1940-1945 gg.

Del. 1107-9. Perepiska I. V. Stalina s Ruzvel'tom za 1941-43 gg. s zameçaniyami i pometkami V. M. Molotova, prilojeniya k zapiske MID SSSR ot 21 sentyabrya 1951 g.

Del. 1308. Soedinennyie Şatyi Ameriki (SShA).

Del. 1161. Deyatel'nost' V. m. Molotova v kaçestve narcoma, ministra inostrannyih del. - ...o sovetsko-germanskom dogorove o nenapadeniy, o berlinskom pakte o troistvennom soyuze, ob otklitkah v zarubejnyih stranah na visit V. M. Molotova v Berlin (1940).

Del. 1285. Pol'şa. Zapiski, soobşçeniya, obzor materialov NKID, NK Finansov... ob otnoşeniyah SSSR s Pol'şei... pis'mo narodnogo komissara inostrannyih del SSSR posle Pol'şi v SSSR ot 17 sentyabrya 1939 g. o prekraşçeni deistviya vsekh dogorovov, zaklyuçennyih mejdu SSSR i Pol'shey, i vyitekayuşçih iz etogo fakta posledstviyah i dr.-August 1942.

Del. 1302. Rumanyiia. 14 Eylül 1921 - 18 Ağustos 1947.

Del. 1329. Turtsiya. 23 Ağustos 1935 - 29 Mayıs 1952.

Del. 1339. Finlandiya. 11 Temmuz 1938 - 21 Ocak 1950.

Del. 1356. Czechoslovakia. 6 Nisan 1929 - 6 Ağustos 1941.

Del. 1370-73. Yugoslaviya. 29 Ağustos 1945 - 3 Şubat 1953.

Del. 1386-88. Yaponiya (Japan). 7 Eylül 1931 - 13 Ağustos 1952.

Fond 84, Opis' 1 (Mikoyan)

Del 78. Voprosyi Krasnoy Armi. Proektyi postanovleni TsK VKP (b) i SNK SSSSR, zapiski NKVMF SSSR, NKO SSSR, NKVT SSSR na imya I. V. Stalina, V. M. Molotova i dr. po voprosam snabjeniya Krasnoy Armi boepripasami, perevoski voennyikh gruzov, pensionnogo obespeçeniya lichnogo sostava Krasnoy Armi i dr., 25.X.39-14.6.41.

Del 79. Kopi zapisok A. I. Mikoyana i dr. na imya I. V. Stalina, proektyi postanovleni GOKO po voprosam snabjeni Armi goryuçim, prodovol'stviem, obozno-veşçevyim imuşçestvom I dr. , ... o voennoi obstanovke na otdel'nyih uçastkah, 24 Haziran 1941'dan 26 Aralık 1941'e.

Del. 80. Zapiski NKO SSSR Predsedatel'yu GOKO, spravoçnyie dokumentyi o çislennosti Krasnoy Armi. 24 Ağustos 1941'den 10 Eylül 1941'e.

Del. 81. Voprosyi Krasnoy Armi. Zapiski Narkomgoskontrolya na imya Stalina, V. M. Molotova, A. I. Mikoyana o rezul'tatah I proverki sostoyaniya snabjeniya Armi voorujeniem, boepripasami goryuçim I dr. imuşçestvom. 20 Kasım 1940'dan 18 Kasım 1941'e g.

Del. 82. Voprosyi Krasnoy Armi... Proektyi postanovleni SNK SSSR I Ts VKP (b), GOKO, ... Mikoyan, Stalin etc... snabjeniya Krasnoy Armi, 13 Şubat 1940'tan 11 Eylül 1941'e.

Del. 96. Voprosyi Krasnoy Armi. Zapiski A. I. Mikoyana, N. A. Bulganina i dr. I. V. Stalinu, v GOKO, proektyi postanovleni GOKO, SNK SSSR po voprosam snabjeniya Krasnoy Armi prodovol'stviem, material'nogo obespeçeniya liçnogo sostava Krasnoy Armi, transportirovki voennyih gruzov, o razviti morskih baz i torgovyih portov na Dal'nem Vostoke i dr. 29 Ocak 1945'ten 15 Kasım 1945'e.

Del. 146. Materialyi o peregovorah s Germaniey v 1939-1941 g.g. po zaklyuçeniyu i hodu vyipolneniya sovetsko-nemetskogo Hozaistvennogo soglaşeniya.

Fond 558, Opis 11. (Stalin).

Del. 215. Şiftelegrammyi NKID SSSR. Şiftelegrammyi polpredov i sovkinsulov s otvetami i rezolyutsiami Stalina I. V., çlenov Politbyuro TsK VK (b) i NKID SSSR za period s 3 iyunya 1938 g. po 27 iyunya 1940 g.

Del. 216. Şiftelegrammyi NKID SSSR. (Molotova V. M). o peregovorah v Germaniy, polpredov i sovkonsulov s otvetami i rezolyutsiami Stalina I.V., Molotova V. M. i NKID SSSR za period s 21 iyulya 1940 g. po 24 aprelya 1944 g.

Del. 220. Peregovoryi voennyih missi Angliy, Frantsi i SSSR. Zapisi zasedani voennyih missi...16 Haziran 1939'dan 30 Mart 1965'e.

Del. 234. Tegeranskaya konferentsiya (Teheran Conference) glav pravitel'stv SSSR, SShA I Velikobritaniy. Zapisi 1-4 zasedani konferentsi glav... 28 Kasım 1943'ten 10 Aralık 1943'e.

Del. 235. Yalta. 4-11 Şubat 1945.

Del. 252. Bolgariya. 19 Ağustos 1926'dan 17 Ağustos 1946.

Del. 297. Germaniya. Poezdka Molotova V. M. v Berlin. Zapis' besedy Pred. SNK SSSR i narodnogo komissara inostrannyih del SSSR Molotova V. M. s reihskantslerom Germani Gitlerom A. i ministrom inostrannyih del Germani Ribbentropom I. v Berline. 12-13 Kasım 1940.

Del. 326. Kitai. Perepiska s Chan Kai-shi, 27 Mart 1940'tan 17 Ocak 1946'ya.

Del. 357. Pol'şa. Priem Stalinyim I.V. generala Andersa, perepiska s nim. Zapis' besedyi Stalina I. V. s komanduyuşçim Pol'skoy armiey na territori SSSR generalom Andersom... perepiska... 8 Mart - 30 Mayıs 1942.

Del. 361. Rumyiniya (Romania). 8 Ağustos 1937'den 14 Şubat 1947'ye.

Del. 363-70. SSha (A.B.D: Stalin-Roosevelt Yazışması), 4 Ağustos 1941'dan 12 Nisan 1945'e.

Rossiyski Gosudarstvennyi Voennyi Arhiv (RGVA). Moskova, Rusya.

Fond 4. Narodnyi Komitet Oboronyi SSSR.

Opis' 15-a. Prikazyi NKO.

Del. 505. Sekretnyi prikazyi NKO na 1940 g.

Opis' 15-b. Prikazyi NKO.

Del. 2. Soverşenno sekretnyie prikazyi Narodnogo Kommissara Oboronyi Soyuza SSR.

Fond 9. Opis' 29. Sekretariat Naçal'nika Politiçeskogo Upravleniya RKKA. 1922-1941 gg.

Del. 390. Materialyi o partiyno-politiçeskoy rabote v Krasnoy Armi za 1938 i 1939 godyi. 13.7.38 to 31.7.40.

Del. 506. Dokladyi i materialyi çastei ob opyite partiyno-politiçeskoy rabotyi v period boevyih deistvi v Zapadnoy Ukraine i Finlyandiy. 4.10.39 to 6.8.40.

Fond 29. Opis 57. N.K.O. Gl. Uprav. Aviatsionnogo Snabjaniya Kr. Armi.

Del. 3. Perepiska s SNK, Upravl. VVS o sostoyani i naliçi samoleto-motornogo parka VVS KA, 25.5.1940 to 3.12.1940.

Del. 7. Svedeniya o vyipolneni plana zakazov i plana snabjeniya po samoletam I motoram na 1940 g. (Otçetyi, vedomosti). 21.1.40 - 3 Nisan 1940.

Del. 9. Perepiska s UVVS po mobilizatsionnoy rabote voennoy priyami po moşçnostyam samoletnyih i motornyih zavodov. 24 Ocak - 20 Aralık 1940.

Del. 18. Svedeniya a naliçi mob.. (paraçutnoy dessantnom), avtotransportom, sredstv mekanizatsiy, aerodrome, sladkskomu, 4 Ocak - 21 Ekim 1940.

Fond 25888, Opis' 3. Dokumentyi po planirovaniyu oboronyi poluostrova 'Hanko'.

Del. 189. 13 Ocak - 15 Haziran 1941.

Stalin Digital Archive. Yale University Press

RGASPI, fond 558. Available online at: https://www.stalindigitalarchive.com/frontend/

Tsentral'nyi Arhiv Ministerstva Oboronyi RF (TsAMO). Podol'sk, Moskova, Rusya.

Fond 35, Glavnoe upravlenia VVS. Opis' 11285.

Korobka 1154.

Del. 516. Direktivyi, planyi, otçetyi şstaba VVS Krasnoy Armi formirovaniy, ukomplektovaniy, perevode na novyie şstatyi çastei VVS Krasnoy Armi, o formirovani i otpravkie na front aviatsionnyih polkov, o sostoyani i dvijeni samoletnogo parka v çastyah VVS Krasnoy Armi na 1 iyula 1942 goda. 1 Haziran - 12 Aralık 1942.

Korobka 1183.

Del. 757. Svedeniya I spravki şstaba VVS Krasnoy Armi o rezul'tatah boevyih deistviy, poteryah liçnogo sostava i material'noy çasti VVS. 1 Ocak 1942 – 3 Ocak 1943.
Korobka 1186.

Del. 786. Otçetyi, dokladyi, opisaniya şstabov aviatsionnyih soedinenyi, vojushnyih Armi, predstaviteley General'nogo Şstaba Krasnoy Armi o boevom primeeni aviatsi. 2 Mayıs – 22 Eylül 1943.
Korobka 1187.

Del. 806. Dokladyi şstabov vojuşnyih Armi s otsenkoy kaçestvennogo sostoyaniya material'noy çasti VVS Krasnoy Armi i protivnika. 25 Şubat - 28 Aralık 1943.

Opis' 11287.

Korobka 1398.

Del. 1001. Otçet po spetsial'nomu letnomu ispyitaniyu motora 'Allison' i vintomotornoy gruppyi na samolete 'Kertis Tomagauk-1' v zimnyih usloviyah. 7 Ocak 1942.

Fond 38 Opis' 11353. Upravleniya bronetankovyih i mehanizirovannyih voisk.

Korobka 3760.

Del. 12. Opersvodki ABTU Zapadnogo fronta; svedenia fronta, Armi, soedineni i çastei o naliçi, sostoyani i poteryah material'noy çasti I vooruzheniya; dokladyi i doneseniya Armi i soedineni Zapadnogo i Brianskogo frontov o boevyih deistviyah; donesenie 138-go otdel'nogo tankovogo batal'ona o ego komplektovani angliyskimi tankami i ih ispol'zovani v boyu. 22 Ekim – 31 Aralık 1941.
Korobka 3789

Del. 611. Informatsi I spravki GRU Krasnoy Armi, opisaniya, broşyuryi o proizvodstve, sostoyani, ispol'zovani material'noy çasti, organizatsi bronetankovyih i mekhanizirovannyih voisk Yaponiy, Angliy, SŞA i Germani s prilojeniyami shem; otçetyi predstaviteley SSSR o poseşçeni amerikanskih predpriyati po Proizvodstvu material'noy çasti bronetankovyih i Mekhanizirovannyih voisk. 5 Ocak – 2 Ekim 1944.

Korobka 3799

Del. 869. Direktivyi i ukazaniya NKO, General'nogo ştaba Krasnoy Armi i ştaba GABTU o sformirovaniy, kompletovaniy, otpravke I peredislokatsi tankovyih Armi, soedineni i çastey i perepiska po etim voprosam. 20 Ekim – 31 Aralık 1941.

Korobka 3814

De. 985. Direktivyi zamestitelya narkoma oboronyi SSSR formirovani otdel'nyih tankovyih i mototsikletnyih batal'onov... 2 Mart - 22 Temmuz 1942.

Korobka 3830

De. 1053. Spravki ştaba i upravleni GABTU Krasnoy Armi o Formirovani i gotovnosti çastey, o naliçi i dvijeni Oteçestvennyih i importnyih maşin (tanki, avtomobili, bronetransporteryi, bronepoezda).

Fond 84 Opis' 12403. Upravleniya veşçevogo snabjeniya.

Korobka 3082.

Del. 372. Svedeniya voennyih predstaviteley o postupleni i rashode importnogo imuşçestva. 12 Şubat – 24 Aralık 1943.

Korobka 3097.

Del. 538. Materialyi Upravleniya veşçevogo snabjeniya, tehniçeskogo komiteta, Glavnogo intendantskogo upravleniya Krasnoy Armi po ustanovleniyu rostovki angliyskoy obuvi i kaçestvu obuvi, postupavşey iz Irana...27 Ağustos 1941 – 30 Kasım 1942.

Dijital belgeler, müstakil olarak çevrimiçi kaynaklardan alınmıştır:

Fond 215, opis' 1185, del' 24, list' 42. Erişim adresi: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=130454165&backurl=q%5CДуплас:use_main_string%5Ctrue:group%5Call:types%5Copersvodki:raspory ajeniya:otcheti:peregovori:jbd:direktivi:prikazi:posnatovleniya :dokladi:raporti:doneseniya:svedeniya:plani:plani_operaciy:karti:sh emi:spravki:drugie

Fond 1257, opis' 1, del' 46, list' 103. Erişim adresi: https://pamyat-naroda.ru /documents/view/?id=451285134&backurl=q%5Санглийск:use_main_string%5Ctrue:group%5Call:types%5Copersvodki:raspory ajeniya:otcheti:peregovori:jbd:direktivi:prikazi:posnatovleniya: dokladi:raporti:doneseniya:svedeniya:plani:plani_operaciy:karti: shemi:spravki:drugie

Fond 3189, opis' 1, del' 5, list' 66. Erişim adresi: https://pamyat-naroda.ru /documents/view/?id=134586035&backurl=q%5Американские: use_main_string%5Ctrue:group%5Call:types%5Copersvodki :rasporyajeniya:otcheti:peregovori:jbd:direktivi:prikazi:posnatov leniya:dokladi:raporti:doneseniya:svedeniya:plani:plani_operaciy :karti:shemi:spravki:drugie:page%5C8

Fond 3212, opis' 2, del' 1, list' 60-61. Erişim adresi: https://pamyat-naroda.ru /documents/view/?id=454731108&backurl=q%5Санглийск:use_main_string%5Ctrue:group%5Call:types%5Copersvodki:raspory ajeniya:otcheti:peregovori:jbd:direktivi:prikazi:posnatovleniya: dokladi:raporti:doneseniya:svedeniya:plani:plani_operaciy:karti :shemi:spravki:drugie:page%5C6

Fond 10877, opis' 1, del' 46, list' 103. Erişim adresi: https://pamyat-naroda.ru /documents/view/?id=455406899&backurl=q%5Сстудебеккер :begin_date%5C1942:end_date%5C1942:fund%5C10877:use_main_string%5Cfalse:group%5Call:types%5Copersvodki:raspory ajeniya:otcheti:peregovori:jbd:direktivi:prikazi:posnatovleniya :dokladi:raporti:doneseniya:svedeniya:plani:plani_operaciy:karti:sh emi:spravki:drugie&static_hash=ad6990d086fcf52030e4dcee a3ed2e7e

Fond 13790, opis' 20191, del' 6, list' 383. Erişim adresi: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=454351842&backurl=q%5Американские:use_main_string%5Ctrue:group%5Call :types%5Copersvodki:rasporyajeniya:otcheti:peregovori:jbd :direktivi:prikazi:posnatovleniya:dokladi:raporti:doneseniya :svedeniya:plani:plani_operaciy:karti:shemi:spravki:dru- gie:page%5C2

U.S. Army Heritage and Education Center (USAHEC). Carlisle, Pennsylvania, ABD

William J. Donovan Papers.

Box 2B. Publications and Papers 1936-1945.
Folder "1941."

Box 32C. Germany, Economics, Volume II – Book No. 7 Gains of Germany. Occupation of Soviet Territory – Book no. 8.

Box 37A. Germany, Miscellaneous Studies, Volumes I and II. Books No. 1 and No. 2. Germany and Morale.

Box 57B. Book No. 6. USSR.
Box 58A. Russia, Administration, Labor, Religion – Book No. 1. And Russia. The Armed Forces and the War. – Book 2.
Box 59B. Russia, Geographic – Book No. 3. Russia, Industry – Book No. 5. Miscellaneous Studies – book No. 7.

Vincennes. Service Historique de la Défense (VSHD). Vincennes, Paris, Fransa.

(GR) 7 N 2790. Finlande. Attachés militaires, 1929-1940.
(GR) 7 N 2791. Finlande. Affaires Etrangeres. Finlande. 1919-1940.
(GR) 7 N 2819. Attaché militaire Grande Bretagne. 1939-1940.
(GR) 7 N 2820. Attaché militaire Grande Bretagne 29 Feb to 29 April 1940.
(GR) 7 N 3124. URSS. Documents diplomatiques 1920-1940.
(GR) 7 N 3186. Missions militaires françaises 1935-1939. "Mission du Général Doumenc en U.R.S.S. du 11 au 25 août 1939."
(GR) 7 N 3227. Turquie. Attaché militaire, 1939-1940.
(GR) 7 N 3256. Mission Weygand à Ankara. Octobre 1939.

Belge Koleksiyonları ve Yayınlanan Hatıratlar

(Ed.) Artizov, A. N., v.d. (2016). Sovetski Soyuz i pol'skoe voenno-politiçeskoe Podpol'e. Aprel' 1943-dekabr' 1945. cilt II, 1. kısım. Varşovskoe Vosstanie iyul'-noyabr' 1944. Moskova: Mejdunarodnyi fond Demokratiya

(Ed.) Banac, Ivo (2003). *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949.* New Haven, Connetticut: Yale University Press

Basik, I. I., v.d. (2000). *Stalingradskaya epopeia. Vpervyie publikuemyie dokumentyi: dnevniki i pis'ma soldat RKKA i vermahta: agenturnyie doneseniya: protokolov doprosov: dokladnyie zapiski osobyih otdelov frontov i Armi.* Moskova: Zvonnitsa-MG

(Ed.) Beddie, James Stuart, Raymond James Sontag. (1948) *Nazi-Soviet Relations 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office.* Washington: Department of State.

(Ed.) Blum, John Morton. (1959, 1965, 1967) *The Morgenthau Diaries.* 3 cilt. Boston: Houghton Mifflin

Bugai, N. F. L. Beriya – I. Stalinu (1995). *'Soglasno Vashemu ukazaniyu...* 'Moscow: Airo-XX

(Ed.) Campbell, Thomas M., George C. Herring. (1975) *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943-1946.* New York: New Viewpoints.

Congressional Record. Proceedings and Debates of the 78th Congress, v. 90.

(Ed.) Dallin, Alexander and F. I. Firsov (2000). *Dimitrov & Stalin 1934-1943. Letters from the Soviet Archives.* New Haven, CT: Yale University Press.

(Ed.) Daly, Jonathan & Trofimov, Leonid (2017). *The Russian Revolution and its Global Impact. A History with Documents.* New York: Hackett.

Degras, Jane. (1956-1965) *The Communist International, 1919-1943. Documents.* 3 cilt. New York: Oxford University Press.

(1951-1953) Soviet Documents on Foreign Policy. 3 cilt. New York: Oxford University Press,.

(Ed.) Diedrich, Torsten ve Jens Ebert. (2018) *Nach Stalingrad. Walther von Seydlitz' Feldpostbriefe und Kriegsgefangenpost.* Göttingen: Wallstein Verlag.

(Ed.) Dilks, David. (1971) *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, O.M., 1938-1945.* New York: Putnam.

(Çev. Dupuy, Trevor N.). (1976) *The Halder Diaries: the Private War Journals of Colonel General Franz Halder.* Boulder, CO: Westview Press.

(1952) *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Soviet Union 1933-1939.* Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

(Ed.) Gorodetsky, Gabriel. (2015) *The Maisky Diaries: Red Ambassador to the Court of St. James's, 1932-1943.* New Haven, CT: Yale University Press.

(Ed.) Gurov, S. A., v.d., (2017). *Stalingrad 1942-1943: stalingradskaya bitva v dokumentah.* Kaliningrad: Minoboronyi Rossiy.

Herde, Peter, ed. (2017) *Die Achsenmächte, Japan, und die Sowjetunion: Japanische Quellen zum Zweiten Weltkrieg.* Berlin: Walter de Gruyter GmbH.

(1967) *The Morgenthau Diary. Germany.* Washington, DC: Senato Yargı Komitesi.

(Ed.) Naumov, V. P., v.d. (2001) *Georgi Jukov. Stenogramma oktyabr'skogo (1957) plenuma TsK KPSS i drugiye dokumentyi.* Moskova: Mejdunarodyi fond demokratiya.

(2006) *Lubyanka. Stalin i NKVD -NKGB-GUKR 'Smerş'.* 1939-mart 1946. Moskova: Mejdunarodnyi fond demokratiya.

(Ed.) Nevejin, V. A. (2003) *Zastol'nyie reçi Stalina. Dokumentyi i materialyi.* Moscow: Airo-XX.

(Ed.) Nicolson, Nigel. *Harold Nicolson. The War Years 1939-1945. Volume II of Diaries and Letters.* New York: Atheneum.

(Ed.) Noskova, A. F. *Iz Varshavyi. Moskva, Tovarisch Beria...Dokumentyi NKVD SSSR o pol'skom podpol'e 1944-45 gg.* Moskova/Novosibirsk: GARF.

(1944) *Novyi vidi produktov, postupayuşyih na dovolstviye krasnoy Armi.* Moskova: "War Publications of the People's Ministry of Defense".

(1998) *Otnoshenii Rossii (SSSR) s Iugoslaviyei 1941-1945 gg. Dokumentyi i materialyi.* Moskova: Terra-Knijnyi klub.

(1999) Pikhoya, Rudolf, v.d., (1999) *Katyn'. Plenniki nevob'yavlenno voinyi.* Moskova: Mejdunarodnyi Fond demokratiya.

(Ed.) Pobol', N. L. ve P. N. Polyan. (2005) *Stalinskiye Deportatsi 1928-1953.* Moskoa: Mejdunarodnyi fond demokratiya.

(Ed.) Reşin, L. E., Yakovlev, A. N., v.d. (1998) *1941 God. Dokumenty.* 2 cilt. Moskova: Mejdunarodnyi fond 'demokratiya'.

(Ed.) Savçenko, V. I., Sevostyanov, G. N., B. I. Jilyaev. (2004) *Sovetsko-Amerikanskiye Otnoşeniya Godyi Nepraznaniya 1927-1933.* Moskova: Izdatel'skaya firma 'Materik'.

(Ed.) Schramm, Peter. (1982) *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht.* 8 cilt. Munich: Bernard & Graefe.

(Ed.) Schreiber, Gerhard, v.d. (1990-2017). *Germany and the Second World War.* Militärgeschichtliches Forschungsamt. 9 vols. New York: Oxford/Clarendon.

(Ed.) Seidl, Alfred. (1949) *Die Beziehungen zwischen Deutschland und der Sowjetunion 1939-1941. Dokumente des Auswärtigen Amtes.* Tübingen: H. Laupp.

(1971) *Sovetsko-Germanskiye Otnoşeniya ot peregovorov v Brest-Litovske do Podpisaniya Rapall'skogo Dogovora.* Moskova: Izdatel'stvo Politiçeskoy Literatury.

(1996) *SSSR i Germansi Vopros 1941-1949.* Moskova: Mejdunarodnyie otnoşeniya.

(1995) *Stalingrad 1942-1943. Stalingradskaya bitva v dokumentakh.* Moskova: Biblioteka.

(Ed.) (Çev.) Taylor, Fred. (1982) *The Goebbels Diaries, 1939-1941.* Londra: H. Hamilton.

(Ed.) Volokotina, T. V., v.d. (1999) *Sovetski factor v vostoçnoy evrope 1944-1953.* Dokumentyi. Moskova: Rosspen.

Yakovlev, A. N., v.d., *Sovetsko-amerikanskyie otnoşeniya 1939-1945.* Moskova: Mezhdunarodnyi fond 'demokratiya,' 2004.

(Ed.) Zeleniy, v.d. (1992) *Sovetsko-yugoslavskoe otnoşeniya 1917-1941 gg.* Moskova: Izdatels'tvo 'Nauka'.

Zolotareva, V. A., v.d. (1997, 2000) *Sovetsko-yaponskaya voina 1945 goda: istoriya voenno-politiçeskogo protivobortsva dvukh derzhav v 30-40 godyi.* 2 cilt. Moskova: 'Terra'.

Başvurulan Yayınlanmış ve Çevrimiçi Çalışmalar

Adamthwaite, Anthony. (1977) *The Making of the Second World War.* Boston: Allen & Unwin.

Agnew, Jeremy ve Kevin McDermott. (1996) *The Comintern. A History of International Communism from Lenin to Stalin.* London: Macmillan.

Aksenov, Andrei, v.d. (1997) *Soviet Tanks in Combat 1941-1945.* Hong Kong: Concord Publications.

Allen, Martin. (2004) *The Hitler/Hess Deception.* London: HarperPerennial.

Allen, Robert C. (2009) *Farm to Factory. A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution.* Princeton: Princeton University Press.

Applebaum, Anne. (2003) *Gulag: A History.* New York: Doubleday.

(2017) *Red Famine: Stalin's War on Ukraine.* New York: Doubleday.

Andrew, Christopher ve Vasili Mitrohin. (1999) *The Sword and the Shield: the Mitrohin Archive and the Secret History of the KGB.* New York: Basic Books.

Armstrong, John A. (1955) *Ukrainian Nationalism 1939-1945.* New York: Columbia University Press.

(2004) Aster, Sidney. "The Diplomat as Scapegoat?" (Ed.) Brian Padair Farrell ve Robert Vogel (2004). *Leadership and Responsibility in the Second World War,* Montreal, CA: McGill-Queen's University Press.

Ball, Alan. (1987) *Russia's Last Capitalists: The Nepmen.* Berkeley: University of California Press.

Barbieri, Pierpaolo. (2015) *Hitler's Shadow Empire: Nazi Economics and the Spanish Civil War.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Barthel, Max. (1950) *Kein Bedarf an Weltgeschichte.* Wiesbaden: Limes.

Baumgart, Winfried. (1966) *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges.* Vienna/Munich: Oldenbourg.

(Ed.) Bayer, Waltraud. (2001) *Verkaufte Kultur. Die sowjetischen Kunst- und Antiquitätenexporte 1919-1938.* Frankfurt-am-Main: Peter Lang.

Beevor, Antony. (2010) *D-Day: The Battle for Normandy.* New York: Penguin.

(2003) *The Fall of Berlin 1945.* New York: Penguin.

(2012) *The Second World War.* New York: Little, Brown, & Co.

(1999) *Stalingrad.* New York: Penguin.

Bell, Wilson T. (2019) *Stalin's Gulag at War. Forced Labour, Mass Death, and Soviet Victory in the Second World War.* Buffalo, NY: University of Toronto Press.

Bess, Demaree. "Our Frontier on the Danube. The Appalling Story of Our Meddling in the Balkans." *The Saturday Evening Post,* 24 Mayıs 1941.

Birshtein, V. Ya. (2018) *Smerş. Sekretnoe orujie Stalina.* Moskova: Airo-XX.

Black, Conrad. (2003) *Franklin Delano Roosevelt. Champion of Freedom.* New York: Public Affairs.

(Ed.) Blum, John Morton. (1972) *Roosevelt and Morgenthau. A Revision and Condensation of From the Morgenthau Diaries.* Boston: Houghton Mifflin.

Blücher, Wipert von. (1951) *Deutschlands Weg nach Rapallo.* Wiesbaden: Limes.

Bohlen, Charles E. (1973) *Witness to History, 1929-1969.* New York: Norton.

(Ed.) Boog, Horst, v.d. (1983) *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg, c. 4. Der Angriff auf die Sowjetunion.* Munich: Deutsche-Verlags Anstalt.

Braithwaite, Rodric. (2006) *Moscow 1941. A City and Its People at War.* New York: Knopf.

Braunthal, Julius. (1961-). *Geschichte der Internationale.* 3 cilt. Berlin: Dietz,

Breitman, Richard ve Allan Lichtman. (2014) *FDR and the Jews.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Brent, Jonathan. (2008) *Inside the Stalin Archives: Discovering the New Russia.* Fayetteville, NC: Atlas.

Brown, Anthony Cave. (1982) *Wild Bill Donovan. The Last Hero.* New York: Times Books.

Buchanan, George, Sir. (1923) *My Mission to Russia, and Other Diplomatic Memories.* London: Cassell & Co, Ltd.

Buchanan, Patrick. Churchill, Hitler, and "The Unnecessary War": How Britain Lost Its Empire and the West Lost the World. New York: Crown.

Budnitsky, Oleg. (2012) *Russian Jews Between Reds and Whites, 1917-1920.* (Çev. Timothy Portice.) Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Burds, Jeffrey. "The Soviet War against 'Fifth Columnists': The Case of Chechnya, 1942-1944," *Journal of Contemporary History* 42 (2) (Nisan 2007): 267-314.

Burns, James MacGregor. (1970) *Roosevelt: The Soldier of Freedom.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

Butler, Susan. (2015) *Roosevelt and Stalin: Portrait of a Partnership.* New York: Knopf.

Butow, R. J. C. "Backdoor Diplomacy in the Pacific: The Proposal for a Roosevelt-Konoe Meeting, 1941," *The Journal of American History* 59 (1) (Haziran 1972): s. 48-72.

Byrnes, James F. (1947) *Speaking Frankly.* New York: Harper & Brothers Publishers.

Caidin, Martin. (1974) *The Tigers are Burning.* Portland, OR: Hawthorne Books.

Carlton, David. (2000) *Churchill and the Soviet Union.* New York: Manchester University Press.

Caute, David. (1973) *The Fellow Travelers. A Postscript to the Enlightenment.* New York: MacMillan.

(Ed.) Albert Resis. Chuev, Felix. (1993) *Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics.* Chicago: I. R. Dee.

Charmley, John. (2011) (ilk baskı 1993). *Churchill: the End of Glory. A Political Biography.* London: Faber & Faber.

(Ed.) Robert Rhodes James. Churchill, Winston. (1974) *His Complete Speeches, 1897-1963.* 8 cilt. New York: Chelsea House Publishers.

(1950) *The Grand Alliance.* Boston: Houghton Mifflin.

Clements, Barbara Evans. (1979) *Bolshevik Feminist. The Life of Alexandra Kollontai.* Bloomington: Indiana University Press.

Coakley ve Leighton (1955). *Global Logistics and Strategy, 1940-1943.* Washington, DC: Center of Military History, Department of the Army.

(1968) *Global Logistics and Strategy, 1943-1945.* Washington DC: Center of Military History, Department of the Army.

Cole, Wayne S. (1983) *Roosevelt & the Isolationists 1932-1945.* Lincoln, NE: University of Nebraska Press.

Conquest, Robert. (1968) *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties.* New York: Macmillan.

(1986) *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror Famine.* New York: Oxford University Press.

Craig, R. Bruce. (2004) *Treasonable Doubt. The Harry Dexter White Spy Case.* Lawrence, KS: University Press of Kansas.

Craig, William. Enemy at the Gates: the Battle of Stalingrad. Old Saybrook, CT: Konecky and Konecky.

Crisp, Olga. (1976) *Studies in the Russian Economy Before 1914.* London: Macmillan.

Cull, Brian ve Christopher Shores. (2008) *Air War for Yugoslavia, Greece and Crete 1940-41.* London: Grub Street Publishing.

Dallas, Gregor. (2005) *1945. The War That Never Ended.* New Haven, CT: Yale University Press.

Dallek, Robert. (1979) *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932-1945.* New York: Oxford University Press.

Davies, Norman. (1982) *God's Playground. A History of Poland.* New York: Cambridge University Press.

(2003) *Rising '44: the Battle for Warsaw.* London: Macmillan.

(Ed.) Davies, Norman ve Antony Polonsky. (1991) *Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-46.* New York: St. Martin's Press.

Davies, R. W. ve Stephen G. Wheatcroft. (2004) *The Industrialisation of Soviet Russia 5. The Years of Hunger. Soviet Agriculture, 1931-1933.* London: Palgrave Macmillan.

Davis, Robert H., v.d. (2000) *A Dark Mirror: Romanov and Imperial Palace Library Materials The New York Public Library: A Checklist and Agenda for Research.* New York: Norman Ross.

Deane, John R. (1946) *The Strange Alliance. The Story of American Efforts at Wartime Co- Operation with Russia.* London: John Murray.

Deutscher, Isaac. *The Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921.* New York: Oxford University Press, 1954.

"Deutschland lehnt Zahlung weiterer Reparationen an Polen ab." DW.com: 8 Eylül 2017. Erişim adresi: https://www.dw.com/de/deutschland-lehnt-zahlung-weiterer-reparationen-an-polen-ab/a-40419869.

Dieter-Müller, Rolf. (1984) *Das Tor Zur Weltmacht.* Boppard am Rhein: Harald Boldt.

Dietrich, John. (2013) *The Morgenthau Plan. Soviet Influence on American Postwar Policy.* New York: Algora Publishing.

Dikötter, Frank. (2013) *The Tragedy of Liberation. A History of the Chinese Revolution 1945-1947.* London: Bloomsbury.

Djilas, Milovan. (1962) *Conversations with Stalin.* (Çev. Michael B. Petrovich). New York: Harcourt, Brace & World.

(Ed.) Dolitsky, Alexander B. (2016) Pipeline to Russia: The Alaska-Siberia Air Route in World War II. Anchorage, Alaska: Alaska Affiliated Areas Program/ National Park Service.

Dorn, Frank. (1971) *Walkout. With Stilwell in Burma.* New York: Thomas Y. Crowell Company.

Douglas, R. M. (2012) *Orderly and Humane: The Expulsion of the Germans After the Second World War.* New Haven, CT: Yale University Press, 2012.

Edele, Mark. "Fighting Russia's History Wars: Vladimir Putin and the Codification of World War II." *History & Memory* 29 (2) (Sonbahar/Kış 2017): s. 90-124.

Edwards, Bernard. (2003) The Road to Russia. Arctic Convoys 1942. Annapolis, MD: Naval Institute Press.

Elliott, Mark. (1982) *Pawns of Yalta: Soviet Refugees and America's Role in their Repatriation.* Urbana, Illinois: University of Illinois Press.

Engle, Eloise ve Lauri Paananen. (1992) *The Winter War: the Soviet Attack on Finland, 1939-1940.* Mechanicsburg, PA: Stackpole Books.

Ericson, Edward E. (1991) *Feeding the German Eagle: Soviet Economic Aid to Nazi Germany, 1933-1941.* Santa Barbara, CA: Praeger.

Erickson, John. (1983) *The Road to Berlin. Continuing the History of Stalin's War with Germany.* Boulder, CO: Westview Press.

(1975) *The Road to Stalingrad. Stalin's War with Germany.* New York: Harper & Row.

Evans, M. Stanton, and Herbert Romerstein. (2012) *Stalin's Secret Agents. The Subversion of Roosevelt's Government.* New York: Simon & Schuster/Threshold.

Evans, Richard. (2010) *The Third Reich at War.* New York: Penguin Books.

Fabry, Philipp W. (1971) *Die Sowjetunion und das Dritte Reich. Eine dokumentierte Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen von 1933 bis 1941.* Stuttgart: Seewald.

Feiling, Keith. (1947) *Life of Neville Chamberlain.* London: Macmillan.

Fischer, George. "Genesis of U.S.-Soviet Relations in World War II." *Review of Politics* 12 (3) (Temmuz 1950): s. 363-78.

Fish, Hamilton, LL.D. (1976) *FDR. The Other Side of the Coin.* New York: Vantage Press.

Fisher, Harold H. (1927) *The Famine in Soviet Russia 1919-1923: The Operations of the American Relief Administration.* New York: Macmillan.

Fleming, Thomas. (2001) *The New Dealers War: Franklin D. Roosevelt and the War Within World War II.* New York: Basic Books.

Fotitch, Constantin. (1948) *The War We Lost. Yugoslavia's Tragedy and the Failure of the West.* New York: Viking.

Freidel, Frank. (1990) *Franklin D. Roosevelt: A Rendezvous with Destiny.* Boston: Little, Brown.

Freund, Gerald. (1957) *Unholy Alliance. Russian-German Relations from the Treaty of Brest-Litovsk to the Treaty of Berlin.* London: Chatto and Windus.

Gaddis, John Lewis. (2005) *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War.* New York: Oxford University Press.

Gafencu, Grigore. (1945) *Prelude to the Russian Campaign, from the Moscow Pact (August 21st 1939) to the opening of hostilities in Russia (June 22nd 1941).* London: F. Muller, Ltd.

Gasanli, Dzhamil. (2006) *SSSR-Iran: Azerbaijanski krisis i naçalo holodnoi voinyi, (1941-1946).* Moscow: Geroy Oteçestvo.

(2008) *SSSR-Turtsiya: ot neutraliteta k holodnoy voinyi (1939-1953).* Moskova: Tsentr propagandyi.

(1955) *The German Campaign in Russia. Planning and Operations (1940-1942).* Washington, DC: Department of the Army.

Gitlow, Benjamin. (1948) *The Whole of Their Lives: Communism in America, a Personal History of its Leaders.* New York: C. Scribner's Sons.

Glantz, David. (1984) *August Storm: The Soviet 1945 Strategic Offensive in Manchuria.* Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute.

(1991) *From the Don to the Dnepr. Soviet Offensive Operations December 1942-August 1943.* London: Frank Cass.

(1990) *The Role of Intelligence in Soviet Military Strategy in World War II.* Novato, CA: Presidio.

(1989) *Soviet Military Deception in the Second World War.* London: Frank Cass and Co., Ltd.

(1998) *Stumbling Colossus: the Red Army on the Eve of World War.* Lawrence, KS: University Press of Kansas.

(1999) *Zhukov's Greatest Defeat: the Red Army's Epic Disaster in Operation Mars,* 1942. Lawrence, KS: University Press of Kansas.

Glantz, David, ve Jonathan House. (2009) *Armageddon in Stalingrad: September-November 1942. (The Stalingrad Trilogy, II. Cilt).* Lawrence, KS: University Press of Kansas.

(1999) *The Battle of Kursk.* Lawrence, KS: University Press of Kansas.

(2005) *Colossus Reborn: The Red Army at War.* Lawrence, KS: University Press of Kansas.

(2014) *Endgame at Stalingrad: Book Two: December 1942 – February 1943.* Lawrence, KS: University Press of Kansas.

(2009) *To the Gates of Stalingrad: Soviet-German Combat Operations,* April-August 1942. Lawrence, KS: University Press of Kansas.

(2015) *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler.* Lawrence, KS: University Press of Kansas.

Goodwin, Doris Kearns. (1994) *No Ordinary Time: Franklin and Eleanor Roosevelt: the Home Front in World War II.* New York: Simon & Schuster.

Gorodetsky, Gabriel. *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia.* New Haven, CT: Yale University Press, 2001.

(Ed.) Gregory, Paul R. ve Norman Naimark. (2008) *The Lost Politburo Transcripts: from Collective Rule to Stalin's Dictatorship*. New Haven, CT: Yale University Press.

Grinberg, Ilya and von Hardesty. (2012) *Red Phoenix Rising: The Soviet Air Force in World War II*. Lawrence, KS: University Press of Kansas.

Gross, Jan. (2002) *Neighbors: the Destruction of the Jewish Community in Jedwabne*, Poland. New York: Penguin Books.

"The Sovietization of Western Ukraine and Western Byelorussia," (Ed.) Norman Davies ve Antony Polonsky, *Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-46*, s. 60-76.

Guderian, Heinz. (1996) *Panzer Leader*. (Çev. Constantine Fitzgibbon). New York: De Capo Press.

Hanson, Victor Davis. (2017) *The Second World Wars. How the First Global Conflict was Fought and Won*. New York: Basic Books.

Harriman, W. Averell, and Elie Abel. (1975) *Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941-1946*. New York: Random House.

Harrison, Mark. (1996) *Accounting for War: Soviet Production, Employment, and the Defense Burden, 1940-1945*. New York: Cambridge University Press.

(1996) *The Soviet Home Front, 1941-1945: A Social and Economic History of The USSR in World War II*. New York: Cambridge University Press.

(1985) *Soviet Planning in Peace and War, 1938-1945*. New York: Cambridge University Press.

Hasegawa, Tsuyoshi. (1981) *The February Revolution: Petrograd, 1917*. Seattle, WA: University of Washington Press.

(2005) *Racing the Enemy. Stalin, Truman, and the Surrender of Japan*. Cambridge, MA: Harvard/Belknap.

Haslam, Jonathan. "Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: the Jury is Still Out." *Journal of Modern History* 69 (4) (Aralık 1997): s. 785-797.

(1992) *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933-1941: Moscow, Tokyo, and the Prelude of the Pacific War*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.

Hastings, Max. (2012) *Inferno. The World at War, 1939-1945*. New York: Vintage.

Haynes, John Earl and Harvey Klehr. "Hiss was Guilty." *History News Network*. Erişim adresi: https://historynewsnetwork.org/article/37456

Heinzig, Dieter. (2004) *The Soviet Union and Communist China 1945-1950. The Arduous Road to the Alliance*. Armonk, NY: East Gate/M.E. Sharpe.

Herring, Jr., George C. (1973) *Aid to Russia 1941-1946. Strategy, Diplomacy, and the Origins of the Cold War*. New York: Columbia University Press.

Herwarth von Bittenfeld, Hans-Heinrich. (1981) *Against Two Evils*. New York: Rawson, Wade.

Hill, Alexander. "British Lend-Lease Aid and the Soviet War Effort." *Journal of Military History* 71 (3) (Temmuz 2007): s. 773-808.

Hillgruber, Andreas. (1982) *Hitlers Strategie. Politik und Kriegsführung 1940-41.* Munich: Bernard & Graefe.

Hitchens, Peter. The Phoney Victory. The World War II Illusion. London: I. B. Tauris, 2018.

Höhne, Heinz. (1979) *Canaris.* (Çev. J. Maxwell Brownjohn). Garden City, NY: Doubleday.

Hoffmann, Joachim. (2001) *Stalins Vernichtungskrieg 1941-1945: Planung, Ausführung und Dokumentation.* Stuttgart: F. A. Herbig.

Hoffman, Peter. (1996) *The History of the German Resistance, 1933-1945.* Montreal: McGill/Queen's University Press.

Holquist, Peter. (2002) *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis, 1914-1921.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hoover, Herbert. (2011) *Freedom Betrayed: Herbert Hoover's Secret History of the Second World War and its Aftermath.* Stanford, CA: Hoover Institution Press.

Horne, Alistair. (2015) *Hubris: the Tragedy of War in the Twentieth Century.* New York: Harper.

Hosking, Geoffrey. (2001) *Russia and the Russians.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hull, Cordell. (1948) *Memoirs of Cordell Hull.* New York: Macmillan.

Imlay, T.C. "A Reassessment of Allied Strategy During the Phony War, 1939-1940," *The English History Review* 119 (481) (Nisan 2004): 333-272.

İrinçeev, Bair. (2011) *War of the White Death: Finland Against the Soviet Union 1939-1940.* Barnsly, UK: Pen and Sword Military.

İşçi, Onur. "The Massigli Affair and Its Context." *The Journal of Contemporary History*, çevrimiçi, Mayıs 2019, doi: 10.1177/0022009419833443.

(2019). *Turkey and the Soviet Union During World War II.* London: Bloomsbury, 2019.

Johnson, Paul. Modern Times. (1992) *The World from the Twenties to the Nineties.* New York: HarperPerennial Edition.

Jones, Robert Huhn. (1969) *The Roads to Russia. United States Lend-Lease to the Soviet Union.* Norman, OK: University of Oklahoma Press.

Jordan, George Racey, USAF (ret), Richard L. Stokes. (1952) *From Major Jordan's Diaries.* New York: Harcourt, Brace and Company.

Karpov, Vladimir. (2017) *Marshal Jukov.* Moscow: Veçe.

Keep, John. (1995) *A History of the Soviet Union 1945-1991. Last of the Empires.* New York: Oxford University Press.

Kennan, George. (1962) *Russia and the West Under Lenin and Stalin.* New York: Mentor Books/New American Library.

(1956, 1958) *Soviet-American Relations, 1917-1920.* 2 cilt. London: Faber & Faber.

Kennedy, Greg. (2002) *Anglo-American Strategic Relations and the Far East 1933-1939. Imperial Crossroads.* Oxfordshire: Routledge.

Kershaw, Ian. (2000) *Hitler: 1936-1945. Nemesis.* New York: Norton.

Khlevniuk, Oleg. (2004) *The History of the Gulag. From Collectivization to the Great Terror.* (Çev. Vadim A. Staklo). New Haven, CT: Yale University Press.

(2015) *Stalin: New Biography of a Dictator.* (Çev. Nora Seligman Favorov). New Haven, CT: Yale University Press.

(Ed.) (Çev.) Jerrold L. Shechter ve Vyaçheslav V. Luçkov. (1990) *Khrushchev, Nikita. Khrushchev Remembers: the Glasnost Tapes.* Boston: Little, Brown.

(1999) Vospominaniya. Vremia, Liudi, Vlast'. 2 cilt. Moskova: Moskovskiye novosti.

Kimball, Warren F. *"A Different Take on FDR at Teheran."* Tarih: 15 Nisan 2007. Erişim adresi: https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol49no3/html_files/FDR_Teheran_12.htm.

Kipp, Jacob. "Lenin and Clausewitz: The Militarization of Marxism, 1914-21." Military Affairs, c. 49, no. 4 (October 1985): s. 184-191.

Klehr, Harvey ve J. E. Haynes, "On the Trail of a Fourth Spy at Los Alamos," Studies in Intelligence 63 (3) (September 2019): s. 1-13.

Komarov, M. P. (2014) *Lend-Liz dlya Voenno-morskogo flota SSSR.* St. Petersburg: Morskoe Nasledie.

Koshiro, Yukiko. (2013) *Imperial Eclipse. Japan's Strategic Thinking About Continental Asia Before 1945.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Koster, John. (2012) *Operation Snow: How a Soviet Mole in FDR's White House Triggered Pearl Harbor.* Washington, DC: Regnery.

Kotkin, Stephen. (1997) *Magnetic Moutain: Stalinism as a Civilization.* Berkeley, CA: University of California Press.

(2015) *Stalin, Volume One: Paradoxes of Power, 1878-1928.* New York: Penguin Books.

(2017) *Stalin: Waiting for Hitler, 1928-1941.* New York: Penguin.

Krylov, Ivan. (1951) *Soviet Staff Officer.* (Çev. Edward Fitzgerald). London: Falcon Press.

Kubek, Anthony. (1972) *How the Far East Was Lost. American Foreign Policy and the Creation of Communist China, 1941-1949.* New York: Twin Circle Publishing Company.

Kuromiya, Hiroaki. (2008) "Stalin in the Politburo Transcripts." *The Lost Politburo Transcripts: from Collective Rule to Stalin's Dictatorship.* (Ed.) Paul R.Gregory and Norman Naimark. New Haven, CT: Yale University Press.

(Ed.) Labuda, Gerard ve Waldemar Michowicz. (2005) *The History of Polish Diplomacy X-XX c.* Warsaw: Sejm Publishing Office.

Laserson, Max (M. J. Larsons). (1931) *Im Sowjet-Labyrinth. Episoden und Silhouetten.* Berlin: Transmare.

Lash, Joseph P. (1971) *Eleanor and Franklin: the Story of Their Relationship, based on Eleanor Roosevelt's Private Papers.* New York: Norton.

Lebor, Adam. (1999) *Hitler's Secret Bankers: How Switzerland Profited from Nazi Genocide.* London: Simon & Schuster.

Lees, Michael. (1990) *The Rape of Serbia: the British Role in Tito's Grab for Power 1943-1944.* Boston: Harcourt.

(Ed.) N. I. Bukharin, v.d. Lenin, V. I. *Soçineniya.* Leningrad: Gosudarstevennoe Sotsial'no Ekonomicheskoe Izdatel'stvo, 1931.

(1915) *Socialism and War. The Attitude of the Russian Social-Democratic Labor Party Towards the War.* Geneva: Sotsial-Democrat.

Lensen, George. (1972) *Strange Neutrality: Soviet-Japanese Relations During the Second World War.* Tallahassee, FL: Diplomatic Press.

Levin, Dov. (1995) *A Lesser of Two Evils: Eastern European Jewry under Soviet Rule, 1939-1941.* (Çev. Naftali Greenwood). Philadelphia: Jewish Publication Society.

Liechtenhan, Francine-Dominique. (1998) *Le Grand Pillage. Du Butin des Nazis aux trophies des Soviétiques.* Rennes: Éditions Ouest-France.

Lieven, D.C.B. (2002) *Empire: The Russian Empire and its Rivals.* New Haven: Yale University Press.

(2015) *Towards the Flame. The End of Tsarist Russia: The March to War and Revolution.* New York: Viking.

(Ed.) Lih, Lars, Oleg Naumov ve Oleg V. Khlevniuk. (1995) Stalin's Letters to Molotov. New Haven, CT: Yale University Press.

Litvinenko, V. V. (2013) *Tsena Voinyi. Lyudskie poteri na sovetsko-germanskom fronte.* Moscow: Veçe.

Lloyd, Nick. (2014) *Hundred Days. The Campaign that Ended World War I.* New York: Basic Books.

Lokhova, Svetlana. (2019) *The Spy Who Changed History. The Untold Story of How the Soviet Union Stole America's Top Secrets.* New York: Pegasus Books.

Lowe, Keith. (2012) *Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II.* New York: St. Martin's Press.

Lownie, Andrew. (2015) *Stalin's Englishman: the Lives of Guy Burgess.* London: Hodder & Stoughton.

Lupke, Hubertus. (1962) *Japans Russlandpolitik von 1939 bis 1941.* Frankfurt am Main: Alfred Metzner Verlag.

Maclean, Fitzroy. (2011) (İlk baskı, 1949) Eastern Approaches. London: Penguin.

Madej, W. Victor. (1983) *The Russo-German War June 1941-June 1943.* Allentown, PA: Game Publishing Company.

Malia, Martin. (1994) *The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia, 1917-1991.* New York: Free Press.

Manstein, Erich von. (1958) *Lost Victories. Translated by Anthony G. Powell.* London: Methuen.

Manvell, Roger ve Heinrich Frankel. (1969) *The Canaris Conspiracy: the Secret Resistance to Hitler in the German Army.* New York: McKay.

Markov, Georgi. (2014) *Druga Istoriya na nai-goliamata voina, c. 1. Razgarnyianeto na pojara.* Sofya: Zahari Stoyanov.

Martel, Leon. (1979) *Lend-Lease, Loans, and the Coming of the Cold War: A Study of the Implementation of Foreign Policy.* Boulder, CO: Westview Press.

(Ed.) Robert C. Tucker. Marx, Karl. (1972) Capital, c. 1, and Manifesto of the Communist Party. *The Marx-Engels Reader*, New York: Norton.

Matthews, Owen. (2019) *An Impeccable Spy: Richard Sorge, Stalin's Master Agent.* London: Bloomsbury.

Mawdsley, Evan. (1987) *The Russian Civil War.* Boston: Allen & Unwin.

(2006) *Thunder in the East. The Nazi-Soviet War 1941-1945.* London: Hodder Education Publishers,.

McMeekin, Sean. (2008) *History's Greatest Heist. The Bolshevik Looting of Russia.* New Haven: Yale University Press.

(2015) *The Ottoman Endgame. War, Revolution, and the Making of the Modern Middle East, 1908-1923.* New York: Penguin Press.

(2003) *The Red Millionaire: a political biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West, 1917-1940.* New Haven: Yale University Press.

Mearsheimer, John J. (2003) *The Tragedy of Great Power Politics.* New York: Norton.

Medvedev, Roy. (1984) *All Stalin's Men. Six Who Carried out the Bloody Policies.* New York: Anchor Press/Doubleday.

Mee, Jr., Charles L. (1975) *Meeting at Potsdam.* New York: M. Evans & Co., Inc.

Mellinger, George. (2006) *Soviet Lend-Lease Fighter Aces of World War 2.* New York: Osprey Publishing.

Mel'tiukhov, Mikhail. (2000) *Upuşçennyi şans Stalina: sovetski soiuz i bor'ba za Evropu 1939-1941.* Moscow: Veche.

Menning, Bruce. (1992) *Bayonets Before Bullets. The Imperial Russian Army, 1861-1914.* Bloomington, Illinois: Indiana University Press.

Merridale, Catherine. (2006) *Ivan's War. Life and Death in the Red Army, 1939-1945.* New York: Metropolitan Books/Henry Holt and Company.

Mertsalov, A. N. ve L. A. Mertsalova. (1994) *Stalinizm i voina.* Moscow: Rodnik.

Mikoyan, Anastas. (1999) *Tak bylo: Razmyshleniia o minuvshem (moi 20 vek).* Moscow: Vagrius.

Miller, Margaret. (1967) *The Economic Development of Russia 1905-1914, with Special Reference to Trade, Industry, and Finance.* New York: A. M. Kelly.

Millman, Brock. "Toward War with Russia: British Naval and Air Planning for Conflict in the Near East, 1939-1940," *Journal of Contemporary History* 29 (2) (April 1994): s. 261-283.

Minassian, Taline Ter. "La neutralité de la Turquie durant la deuxième guerre Mondiale," *Guerres mondiales et conflits contemporaines* 194 (December 1999): s. 117-148.

Miner, Steven Merritt. (1988) *Between Churchill and Stalin: the Soviet Union, Great Britain And the Origins of the Grand Alliance.* Chapel Hill, NC: The University of North Carolina Press.

Montefiore, Simon Sebag. (2005) *Stalin. Court of the Red Tsar.* New York: Vintage.

(2008) *Young Stalin.* New York: Vintage.

Moorhouse, Roger. (2014) *The Devils' Alliance: Hitler's Pact with Stalin, 1939-1941.* New York: Basic Books.

Morgan, Ted. (1985) *FDR. A Biography.* New York: Simon & Schuster.

Morgenthau, Henry (Sr). (1919) *Ambassador Morgenthau's Story.* Garden City, NY: Doubleday, Page, and Company.

Morley, James William. (1957) *The Japanese Thrust into Siberia, 1918.* New York: Columbia University Press.

Mosier, John. (2011) *Hitler vs. Stalin. The Eastern Front, 1941-1945.* New York: Simon & Schuster.

Moulton, Harold G. ve Leo Pasvolsky. (1924). *Russian Debts and Russian Reconstruction. A Study of the Relation of Russia's Foreign Debts to Her Economic Recovery.* New York: McGraw-Hill.

Mowbray, C. Bruce. (2015) *Havoc Red: Surviving the Alaska-Siberia Route, 1943.* Oklahoma City, OK: Clarity Communications.

Mueller, Michael. (2007) *Canaris: the Life and Death of Hitler's Spymaster.* (Çev. Geoffrey Brooks). Annapolis, MD: Naval Institute Press.

Murphy, David. (2005) *What Stalin Knew: the Enigma of Barbarossa.* New Haven, CT: Yale University Press.

Musial, Bogdan. (2008) *Kampfplatz Deutschland. Stalins Kriegspläne gegen den Westen.* Berlin: Propyläen.

(2000) *'Konterrevolutionäre Elemente sind zu erschießen.' Die Brutalisierung des deutsch-sowjetischen Krieges im Sommer 1941.* Berlin: Econ Ullstein List Verlag GmbH & Co. KG.

(2109) *Kto Dopomoze Zydowi...* Poznan, Poland: Zysk i S-ka Wydawnistwo.

(Ed.) Musial, Bogdan. (2004) *Sowjetische Partisanen in Weißrußland. Innenansichten aus dem Gebiet Baranovici 1941-1944. Eine Dokumentation.* Munich: R. Oldenbourg Verlag.

(2010) *Stalins Beutezug. Die Plünderung Deutschlands und der Aufstieg der Sowjetunion zur Weltmacht.* Berlin: Propyläen.

Naimark, Norman. (1995) *The Russians in Germany: a History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949.* Cambridge, MA: Harvard/Belknap.

Nation, R. Craig. (1989) *War on War: Lenin, the Zimmerwald Left, and the Origins of Communist Internationalism.* Durham: Duke University Press.

Nordling, Carl O. "Did Stalin deliver his alleged speech of 19 August 1939?" Journal of Slavic Military Studies 19 (2006): s. 93-106.

(Ed.) Odom, Anne ve Wendy R. Salmond (2009). *Treasure into Tractors: The Selling of Russia's Cultural Heritage, 1918-1938.* Washington, DC: The Hillwood Museum.

Ohler, Norman. (2017) *Der totale Rausch: Drogen im dritten Reich.* Cologne: Kiepenhauer & Witsch GmbH.

Okorokov, A. V. (2007) *Osobyi Front. Nemetskaya propaganda na vostoçnom fronte.* Moscova: Russki put.

Orwell, George. (1952) *Homage to Catalonia.* New York: Harcourt, Brace.

Osborn, Patrick. (2000) *Operation Pike: Britain Versus the Soviet Union, 1939-1941.* Westport, CT: Greenwood Press.

Overy, Richard. (1998) *Russia's War.* London: Penguin.

Paine, S. C. M. (2012) *The Wars for Asia, 1911-1949.* New York: Cambridge University Press.

Patenaude, Bertrand. (2002) *The Big Show in Bololand. The American Relief Expedition to Soviet Russia in the Famine of 1921.* Stanford: Stanford University Press.

Paul, Allen. Katyn: Stalin's Massacre and the Triumph of Truth. De Kalb, Illinois: Northern Illinois University Press, 2010.

Pavlov, Vitali. (1996) *Operatsiya 'Sneg'.* Moscow: Gaia interim.

Payne, Stanley. (2004) *The Spanish Civil War, the Soviet Union, and Communism.* New Haven: Yale University Press.

Penrose, Barrie. (1983) *Stalin's Gold: the Story of HMS Edinburgh and its Treasure.* Boston: Little, Brown, & Co.

Persico, Joseph E. (2001) *Roosevelt's Secret War: FDR and World War II Espionage.* New York: Random House.

Pipes, Richard. (1995) *Russia Under the Bolshevik Regime.* New York: Vintage.

The Russian Revolution. (1990) New York: Alfred Knopf.

Pleshakov, Constantine. (2005). *Stalin's Folly: the Tragic First Ten Days of World War II on the Eastern Front.* Boston: Houghton Mifflin.

Plokhy, S. M. (2010) *Yalta. The Price of Peace.* New York: Penguin Books.

Pochtarev, A. N. (2016) Morskie sekretyi vtoroy mirovoy voenno-morskiye sotrudniçestvo SSSR i SŞA. Moscow: Veçe.

Pogue, Forrest. (1963-1987) *George C. Marshall.* 4 cilt. New York: Viking.

Post, Walter. (2001) *Unternehmen Barbarossa: Deutsche und sowjetische Angriffspläne 1940/41.* Berlin: Mittler & Sohn.

Prange, Gordon. (1984) *Target Tokyo. The Story of the Sorge Spy Ring.* New York: McGraw-Hill.

Pundeff, Martin. "Dimitrov at Leipzig: Was There a Deal?" In Slavic Review 45 (3) (Autumn 1986): 545-49.

Raack, Richard. "His Question Asked and Answered. Stalin on 'Whither Poland'." Polish Review LV (2) (2010): s. 195-215.

(1995) *Stalin's Drive to the West, 1938-1945: the Origins of the Cold War.* Stanford, CA: Stanford University Press, 1995.

Raczynski, Edward, Count. (1962) *In Allied London.* London: Weidenfeld and Nicolson.

Rayfield, Donald. (2004) *Stalin and his Hangmen: the Tyrant and Those Who Kill for Him.* New York: Random House.

Rees, Laurence. (2008) *World War II Behind Closed Doors. Stalin, the Nazis and the West.* New York: Pantheon Books.

Reynolds, Michael A. (2011) *Shattering Empires: the Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires.* New York: Cambridge University Press

Rich, Norman. (1973) *Hitler's War Aims. Ideology, the Nazi State, and the Course of Expansion.* New York: Norton.

Roberts, Andrew. (2018) *Churchill: Walking with Destiny.* New York: Viking.

(2011) *The Storm of War: a New History of the Second World War.* New York: Harper.

Roberts, Geoffrey. (2008) *Stalin's Wars. From World War to Cold War, 1939-1953.* New Haven, CT: Yale University Press.

Rokossovskii, K. K. (2000) *Soldatskii dolg.* Moscow: Golos.

Roll, David L. (2013) *The Hopkins Touch: Harry Hopkins and the Forging of the Alliance to Defeat Hitler.* New York: Oxford University Press.

Romerstein, Herbert ve Eric Breindel. (2000) *The Venona Secrets. Exposing Soviet Espionage and America's Traitors.* Washington, DC: Regnery.

"Russia Awards $110,000,000 job to Chicago firm." The New York Times, 12 Kasım 1929.

Sainsbury, Keith. (1986) *The Turning Point: Roosevelt, Stalin, Churchill, and Chiang Kai-Shek 1943. The Moscow, Cairo, and Teheran Conferences.* New York: Oxford University Press.

Samsonov, A. M. (1989) (1. baskı 1989) *Stalingradskaia bitva.* Moscow: Nauka.

Samuelson, Lennart. (2000) *Plans for Stalin's War Machine: Tukhachevskii and Military- Economic Planning, 1926-1941.* London: Palgrave Macmillan.

(Ed.) Sander, Helke ve Barbara Johr. (1992) *Befreier und Befreite: Krieg, Verwaltigungen, Kinder.* Munich: A. Kunstmann.

Schechter Jerrold ve Leona Schecter, (2003) *Sacred Secrets: how Soviet Intelligence Operations Changed American History.* Lincoln, NE: University of Nebraska Press.

Scheil, Stefan. (2011) *Die Eskalation des Zweiten Weltkrieges von 1940 bis zum Unternehmen Barbarossa 1941.* Berlin: Duncker & Humblot.

(2013) *Polen 1939: Kriegskalkül, Vorbereitung, Vollzug.* Schnellroda, Allsroda, Germany: Verlage Antaios.

Schwipper, Bernd. (2015) *Deutschland im Visier Stalins: Der Weg der roten Armee in deneuropäischen Krieg und der Aufmarsch der Wehrmacht 1941.* Gilching: Druffel & Vowinckel Verlag.

(2004) Sebag-Montefiore, Simon. *Stalin: The Court of the Red Tsar.* New York: Knopf.

(2008) *The Young Stalin.* New York: Vintage Reprint.

Seidt, Hans-Ulrich. (2002) *Berlin, Kabul, Moskau. Oskar Ritter von Niedermayer und Deutschlands Ostpolitik.* Munich: Universitas.

Service, Robert. (2000) *Lenin: A Biography.* Harvard: Harvard/Belknap.

Shapiro, Leonard. (1984) *The Russian Revolutions of 1917: the Origins of Modern Communism.* New York: Basic Books.

Sherwood, Robert E. (1948) *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History.* New York: Harper & Brothers.

Showalter, Dennis. (2013) *Armor and Blood: the Battle of Kursk, the Turning Point of World War II.* New York: Random House.

Siekierski, Maciej. "Jews in Soviet-Occupied East Poland, 1939." (Ed.) Norman Davies, Antony Polonsky. *Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-46,* s. 110-15.

(2019) Simms, Brendan. *Hitler. A Global Biography.* New York: Basic Books.

Slezkine, Yuri. (2017) *The House of Government. A Saga of the Russian Revolution.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

The Jewish Century. (2004) Princeton, NJ: Princeton University Press.

Smith, Blake. (1998) *Warplanes to Alaska.* Surrey, Canada: Hancock House Pub Ltd.

Smith, Bradley F. (1983). *The Shadow Warriors: O.S.S. and the Origins of the C.I.A.* New York: Basic Books.

Smith, Richard Norton. (1997) *The Colonel: the Life and Legend of Colonel Robert R. McCormick, 1880-1955.* Boston: Houghton Mifflin.

Solonin, Mark. "Comrade Stalin's Three Plans." Erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_comrade-stalins-three-plans

"June 1941. Final Diagnosis" (2013), Erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_mark-solonin-june-1941-final

(2007) *Na Mirno Spiaşçih Aerodromah...22 iunia 1941.* Moskova: Eksmo, 2007.

"Tri plana tovarisch' Stalina." Erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_tri-plana-tovarischa-stalina

"25 June. Stupidity or Aggression?" Erişim adresi: http://www.solonin.org/en/article_mark-solonin-25-june-stupidity3

Snyder, Timothy. (2015) *Black Earth. The Holocaust as History and Warning.* New York: Tim Huggan Books.

(2012) *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin.* New York: Basic Books.

Sokolov, B.V. (1998) *Pravda o velikoi otechestvennoi voine.* St. Petersburg: Izdatel'stvo 'Aleteiya'.

Solomon, Georg. (1930) *Unter den Roten Machthabern. Was ich im Dienste der Soujets persönlich sah und erlebte.* Berlin: Verlag für Kulturpolitik.

Solzhenitsyn, Alexander. (1973-1975) *The Gulag Archipelago 1918-1956. An Experiment in Literary Investigation.* 3 cilt. New York: Harper & Row.

(Ed.) Ray Wagner. *The Soviet Air Force in World War Two. The Official History.* İlk basımı Sovyet Savunma Komiserliği tarafından yapılmıştır. (Çev. Leland Fetzer). Garden City, NY: Doubleday, 1973.

Stahel, David. (2011) *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East.* New York: Cambridge University Press.

Retreat from Moscow: A New History of Germany's Winter Campaign, 1941-1942. New York: Farrar, Straus, & Giroux, 2019.

(Ed.) Bruce Franklin. Stalin, Joseph.(1972) *The Essential Stalin: Major Theoretical Writings.* Garden City, NY: Anchor Books,.

From Socialism to Communism in the Soviet Union; report on the work of the Central Committee to the Eighteenth Congress of the CPSU(B.) Kongre tarihi: 10 Mart 1939. New York: International Publishers, 1939.

(1945) The Great Patriotic War of the Soviet Union. New York: International Publishers.

(1928-1932) Leninism. London: G. Allen & Unwin, Ltd. 2 cilt.

(1942) Selected Writings. New York: International Publishers.

(Ed.) Robert H. McNeal. (1967) *Soçineniya.* 3 cilt. Stanford, CA: Hoover Institution on War, Revolution, and Peace.

(Ed.) David Bradenberger, Mihail Zelanov (2019) *Stalin's Master Narrative. A Critical Edition of the History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks): Short Course.* New Haven, CT: Yale University Press.

Works. 13 cilt. Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1953-.

Standley, William H. (1955) *with Arthur A. Ageton: Admiral Ambassador to Russia.* Chicago: H. Regnery.

Stimson, Henry Lewis ve McGeorge Bundy (1971). *On Active Service in Peace and War.* New York: Octagon Books.

Stoler, Mark A. (1977) *The Politics of the Second Front: American Military Planning and Diplomacy in Coalition Warfare, 1941-1943.* Westport, CT: Greenwood Press.

Stolfi, R. H. S. (1993) *Hitler's Panzers East: World War II Reinterpreted.* Norman, OK: University of Oklahoma Press.

Stone, Norman. (2013) *World War Two: A Short History.* New York: Basic Books.

Sudaplatov, Pavel. (2018) *Hronika tainoy voinyi i diplomati 1938-1941 godyi.* Moskova: Algoritm.

(Ed.) (Çev.) Anatoli Sudoplatov, Jerrold L., Leona P. Schechter. (1994) *Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness, a Soviet Spymaster.* Boston: Little, Brown.

Sutton, Antony C. (1968-1973) *Western Technology and Soviet Economic Development.* Stanford, CA: Hoover Institution on War, Revolution, and Peace.

Suvorov, Viktor. (2013) *The Chief Culprit: Stalin's Grand Design to Start World War II.* Anapolis, MD: Naval Institute Press.

Sword, Keith. "The Welfare of Polish-Jewish Refugees in the USSR, 1941-43," (Ed.) Norman Davies & Antony Polonsky, *Jews in Eastern Poland and the USSR*, 1939-46, 145-160.

Tanenhaus, Sam. (1997) *Whittaker Chambers. A Biography.* New York: Random House.

Tarulis, Albert N. (1959) *Soviet Policy Towards the Baltic States, 1918-1940.* Notre Dame, ID: University of Notre Dame Press.

Tessin, Georg. (1965-1997) *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939-1945.* 17 cilt. Osnabrück: Biblio Verlag.

Tolstoy, Nikolai. (1986) *The Minister and the Massacres.* Londra: Century Hutchison.

(1981) *Stalin's Secret War.* London: J. Cape.

(2012) *Victims of Yalta: The Secret Betrayal of the Allies, 1944-1947.* New York: Pegasus Books (1. basım: 1977).

Tomasevich, Jozo. (1975) *The Chetniks: War and Revolution in Yugoslavia*, 1941-1945. Stanford: Stanford University Press.

(2001) War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration. Stanford: Stanford University Press.

Topitsch, Ernst. (1987) *Stalin's War. A Radical New Theory of the Origins of the Second World War.* London: Palgrave Macmillan.

Tooze, Adam. (2008) *The Wages of Destruction: the Making and Breaking of the Nazi Economy.* New York: Penguin Books.

Trotter, William. (1999) *Frozen Hell: the Russo-Finnish Winter War of 1939-1940.* Chapel Hill, NC: Algonquin Books.

Tucker, Robert C. (1990) *Stalin in Power: The Revolution from Above, 1928-1941.* New York: Norton.

Tzouliadis, Timothy. (2009) *The Forsaken: An American Tragedy in Stalin's Russia.* New York: Penguin Books.

Ulam, Adam. (1974) *Expansion and Coexistence. Soviet Foreign Policy, 1917-1973.* New York: Praeger.

Ullman, Richard. (1961, 1968, 1972) *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921.* 3 cilt. Princeton: Princeton University Press.

Van de Ven, Hans. (2018) *China at War: Triumph and Tragedy in the Emergence of The New China.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Van Tuyll, Hubert P. (1989) *Feeding the Bear. American Aid to the Soviet Union, 1941-1945.* Westport, Connetticut: Greenwood Press.

Vetrov, A. A. (1995) "Moskva osen'yu 1941 goda", *Moskva voennaya. Sbornik Vospominanii*, 62-74. Moscow: 'Rossiya molodaia".

Volkogonov, Dmitri. (1991) *Stalin: Triumph and Tragedy.* (Çev. Harold Shukman) New York: Grove Press.

Voronin, Anatoli (2016) *Moskva 1941*. Moskova: Pyati Rim.

Waller, Douglas (2011) *Wild Bill Donovan: The Spymaster who Created the OSS and Modern American Espionage*. New York: Free Press.

Waller, John (1996). *The Unseen War in Europe: Espionage and Conspiracy in the Second World War*. New York: Random House.

Watson, Alexander (2020) *The Fortress. The Siege of Przemysl and the Making of Europe's Bloodlands*. New York: Basic Books.

Waugh, Evelyn. (1994) The Sword of Honour Trilogy. 3 cilt. Knopf: Everyman's Library.

Wawro, Geoffrey. (2015) *A Mad Catastrophe. The Outbreak of World War I and the Collapse Of the Habsburg Empire*. New York: Basic Books,.

Weil, Martin. (1978) *A Pretty Good Club. The Founding Fathers of the U.S. Foreign Service*. New York: Norton.

Weinberg, Gerhard. (1996) *Germany, Hitler, and World War II*. New York: Cambridge University Press.

A World at Arms: A Global History of World War II. New York: Cambridge University Press, 1993.

Werth, Alexander. (1942) Moscow War Diary. New York: Knopf.

Werth, Nicolas. (1999) "The Iron Fist of the Dictatorship of the Proletariat," "The Red Terror," ve "The Dirty War", *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*. (Çev. Jonathan Murphy ve Mark Kramer) Cambridge: Harvard University Press.

West, Diana. (2013) *American Betrayal: The Secret Assault on our Nation's Character*. New York: St. Martin's Press.

Wheeler-Bennett, John W. (1956) *Brest-Litovsk. The Forgotten Peace, March 1918*. New York: St. Martin's.

Williams, Robert C. (1980) *Russian Art and American Money, 1900-1940*. Cambridge: Harvard University Press.

Winterbotham, Frederick William. (1974) *The Ultra Secret*. New York: Harper & Row, Publishers.

Woolner, David B. (2017) *The Last 100 Days. FDR at War and Peace*. New York: Basic Books.

Wuescht, Johann (1969). *Jugoslawien und das dritte Reich*. Stuttgart: Seewald.

Zaloga, Steven J. (2017). *Soviet Lend-Lease Tanks of World War II*. Londra: Osprey.

Zhukov, G. K. (1992). *Vospominaniya i razmyishleniya*. 3 cilt. Moskova: Novosti.

Ziemke, Earl F. (2011) *Stalingrad to Berlin: The German Defeat in the East*. Washington, DC: Center of Military History, United States Army.

The U.S. Army in the Occupation of Germany 1944-1946. Washington DC: Center of Military History, United States Army, 1975.

Zimmermann, Joshua D (2015). *The Polish Underground and the Jews, 1939-1945*. Cambridge, B.K.: Cambridge University Press.

İNDEKS

0-9

001223 No.lu Direktif, 129.
1 Mayıs Manifestosu, 56.
1 No.lu Direktif, 173.
171 No.lu Kararname, 295.
18 No.lu Talimat, 222.
19 No.lu Direktif, 584.
19 No.lu Kararname, 298.
1924 Göçmenlik Yasası (ABD), 46.
1934 Johnson Yasası (ABD) 54, 54n.
1936, 1937, 1939 Tarafsızlık Yasası (ABD). 54n, 193, 194n, 256, 372, 389, 410, 412.
2 No.lu Talimat, 307.
2 No.lu GKO kararnamesi, 348–349.
21 No.lu Direktif, 229.
227 No.lu Direktif, 431, 431n
246 No.lu Direktif, 335.
264 No.lu Fabrika, 280, 430.
270 No.lu Direktif, 335.
35 No.lu Talimat, 343, 354.
39 No.lu Talimat, 402.
7 No.lu Fabrika, 355.
794/B no.lu Talimat, 163.

A

A ve B Teklifleri, 395.
A. F. Merekalov, 89n.
A. M. Gorodianski, 430.
A. M. Vasilevski, 486, 563, 633n, 664, 666n, 667, 668n, 670, 672.
A. N. Kotikov, 539-540, 553.
A. Y. Vişinski, 182, 383, 409, 581-582, 637, 666n.
Adolf Hitler, 13-18, 22, 24, 33, 38, 44, 48, 59-62, 64-66, 68-74, 82, 85-98, 99n, 100-109, 112, 116-117, 119-120, 123, 125-127, 130-131, 133-136, 139, 144, 146, 148, 155n, 160-161, 165, 169-173, 175-176, 178-179, 183-186, 190-229, 233-236, 238-239, 242, 245-246, 248-277, 280-288, 293-297, 300, 302, 304, 305-324, 326-327, 333-334, 337-347, 354, 361, 365, 367-371, 373, 381-382, 389-391, 395, 397, 402-404, 412, 422, 426, 430, 432, 438, 447, 450, 453, 460, 462-463, 465-476, 480-485, 488-491, 505, 518, 523, 528, 534, 537, 560, 561-562, 565, 589, 592, 595, 604-605, 607, 612, 622, 630-632, 640, 642-643, 645, 651, 653, 680-684, 687; Hitler'in iktidara gelişi, 13, 44, 58; Hitler'e suikast teşebbüsü, 468-469, 595; Birahane Darbesi, 33; Berlin

Zirvesi, 206, 212–220, 221, 222, 239, 308, 611; III. Boris ile görüşmesi, 253; Filov ile görüşmesi, 253–254; Franco ile görüşmesi, 210–211; Hitler güç ve nüfuzunun zirvesinde, 201; Matsuoka ile görüşme, 270–271, 272; Mein Kampf, 246; Polonya işgali hazırlıkları, 103–107; Yugoslavya Prensi Paul ile görüşme, 252, 257, 258; Barbarossa Harekâtı sebepleri, 295–296, 304-305, 324–325; Hitler'in bedeni, 643, 645; II. D. S.'nin sorumluluğunun sadece Hitler'e atılması, 13–13; "Alman Halkına Söylev," 297; Stalin ile karşılaştırılması, 59–60; Stalin'e güvenmemesi ve Stalin'den hoşlanmaması, 191, 199; Stalin'in Hitler'i "yatıştırması", 284–285; Stalin'in Hitler'le "flörtü", 90–94; Stalin'in Hitler'i kınaması, 397; Stalin'in Hitler'le arasına mesafe koyması, 171, 209; Stalin'in Hitler üzerine tahakküm kurması, 192, 194; Barbarossa Harekâtı'nda stratejik ikilemler, 343–344.

Adolf Hitler Leibstandarte, 475, 488

Afganistan, 149, 150, 165

Ağustos Fırtınası Harekâtı, 662, 664-665, 667, 669, 673.

Ahmerov, 278, 279.

Amerika Birleşik Devletleri; Amerikan havacılık teknolojisi, 74; Berlin Zirvesi'nde ABD, 212-213; Çin ve ABD (bkz. Çin); ABD'de komünizm, 55, 55–58, 369; Almanya ve ABD (bkz. Almanya); ABD'de Büyük Buhran, 38, 48, 688; Avrupa'daki savaşa gittikçe daha da dahil olması, 193–194, 251–262; ABD'de Sovyetlere yardım siyasetine verilen desteğin artması, 365–390; ABD'de infiratçılık, 207–208; Japonya ve ABD (bkz. Japonya); Ödünç Verme-Kiralama yardımı (bkz. Ödünç Verme-Kiralama yardımı); "Ahlaki ambargo", 250, 254-255, 256, 266, 350n, 365–366, 394; Sovyetlere yardıma muhalif olanlar, 366–370, 373–374; ABD'nin savaş sonrası tutumu, 687–689; ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan anti-komünistlerin tasfiyesi, 145, 508–509; İki dünya savaşı arası dönemde Sovyetlerle ilişkileri, 45–58; Sovyetlerin Finlandiya işgali ve Amerika, 134–136, 144–145, 164, 165, 169, 250, 365; Sovyetlerle ticari ilişkiler, 254–257; ABD'nin Sovyetler Birliği'ni tanımayı reddetmesi, 34; ABD'nin Sovyetler Birliği'ni tanıması, 46–57, 59, 60, 237; Sovyetlerin Amerikan teşebbüslerinden faydalanması, 40–44, 48, 50; Sovyet II. D. S. borçlarının silinmesi, 683; Sovyetlerin ABD'ye I. D. S.'den kalan borçları, 27, 49–51; ABD'de Stalin'e hayranlık, 61–64, 505-506; Yugoslavya ve Amerika, 18, 254–257, 258, 260, 265, 266, 308.

Alan "*Tubby*" Dixon, 168.

Albert Speer, 236.

Albert Wedemeyer, 467, 677-679, 681.

Alcoe 42.

Aleksandr Soljenitsin, 649, 651.

Aleksandr Orlov 75.

Alfred Jodl, 264, 324, 341, 643.

Alger Hiss, 55-58, 628, 629n.

Allen Dulles, 469.

Alman-Sovyet Dostluk, İş Birliği ve Hudut Anlaşması, 119-120, 127.

Almanlar, 115-116, 120, 330-331, 621, 651, 676, 677.
Almanya: Anti-Komintern Pakt
Balkanlar ve Almanya, 199-202; Almanya'nın Bulgaristan'ı çevrelemesi, 221–214, 225–226, 228–229, 233, 244, 251, 253, 257; Almanya'da Komünizm, 32, 33, 35, 38, 44, 48, 59, 60; Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali, 13, 16, 82, 89, 106; Almanya'nın Danimarka'yı işgali, 171, 191n; Almanya'nın SSCB ile iktisadi ve siyasi müzakereleri, 90–102; Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne iktisadi bağımlılığı, 178, 192–193; Almanya'da faşizmin yükselişi, 38; Fransa ve Almanya (bkz. Fransa); Alman-Sovyet Dostluk, İş Birliği ve Hudut Antlaşması 120, 127; Büyük Britanya ve Almanya (bkz. Büyük Britanya); Almanya'nın Yunanistan'ı işgali, 264–265, 272, 281–282, 345; Almanya nüfuzunun zirvesi, 201–204; Sovyetlerde Almanya'ya karşı gittikçe öfkelenme, 193–206; Japonya ve Almanya'yı (bkz. Japonya); Katyn Katliamı'nın suçunun Almanya'ya atılması, 461, 462, 463, 464, 465; Londra sözleşmesi, 28; Almanya'nın Benelüks'ü işgali, 22, 174–178, 316, 319, 390, 683, 684; askerî teçhizat, 234, 239–240; askerî personel gücü, 235, 483–485; Molotov-Ribbentrop Paktı (bkz. Molotov-Ribbentrop Paktı); Almanya'ya ilişkin Morgenthau Planı (bkz. Morgenthau Planı); Almanya'nın Norveç'i işgali, 171–173, 191n; Polonya ve Almanya (bkz. Polonya); Halk Cephesi ve Almanya, 61–62; Almanya'nın ABD ile savaş sonrası ilişkileri, 689; I. D. S. savaş tazminatları, 33, 61; ABD'nin Almanya'ya ateşkes istekleri, 637–638; Romanya ve Almanya (bkz. Almanya); Almanya'da Sovyet mezâlimi, 648–652; Sovyet ticaret anlaşması, 170; Sovyetlerin Almanya'dan savaş ganimeti talebi, 640–641, 642, 643–644, 646; Sovyetlerin Finlandiya'yı işgali ve Almanya, 137-138, 144, 170–171; Sovyet borçlarının temerrüde düşmesi, 52; Sovyet barış yoklamaları, 358, 470–471, 472, 475–476, 477; I. D. S. sonrası Sovyet-Alman ilişkileri, 28–29, 30; Almanya'nın Sovyetlere taarruzu (bkz. Barbarossa Harekâtı); Almanya'nın teslim oluşu, 642–643; Sovyetler ile iki tarafı da besleyen ilişkinin gelişmesi, 59–61; Tahran Konferansı'nda Almanya, 527, 528–529, 628; Üçlü Pakt, 207–209, 210, 213, 214, 219–221; Almanya'nın Ukrayna'yı işgali (bkz. Ukrayna); Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasının istenmesi, 467–470, 519, 596, 603. (bkz. kayıtsız şartsız teslimiyet); Versailles Anlaşması ve Almanya, 13, 30, 35, 61, 65, 223, 458-459, 590; İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilanı, 108; Almanya'nın ABD'ye savaş ilanı, 403–404, 682; Yalta Konferansı'nda Almanya, 624, 624n, 630; Yugoslavya ve Almanya (bkz. Yugoslavya).
Almanya İçin Teslimiyet Sonrasına Dair Öneriler, 593.
Almanya'da Askeri İdare Rehberi, 591, 593.

ALSIB (ayrıca Alaska-Sibirya, Alaska-Sibirya rotası, Alaska-Sibirya sevkiyatları) 438, 479, 539, 540, 541, 628, 628n, 658, 658n, 666n.
Altın, 30, 32, 40-41, 46, 48, 73, 74, 183, 193n, 194n, 196, 305n, 396, 419-420, 532, 631, 642, 690.
Alüminyum, 17, 41, 44, 222, 343, 347, 348, 349, 350, 365, 366, 378, 381-382, 384-385, 385n, 386-387, 398, 400, 405, 415, 443, 445, 479, 479n, 480n, 548, 647.
Amtorg, 237, 255, 413.
Anastas Merkys, 179.
Andrew Older, 509.
Andrey Gromiyko, 406, 409, 410, 414-415, 604-605.
Andrei Jdanov, 138, 182.
Andrey Tupolev, 43, 58.
Andrey Vlasov, 339n.
Andrey Yeremenko, 447.
Anna Roosevelt, 370, 621.
Anne O'Hare McCormick, 639.
Anschluss, 69, 71.
Antanas Smetona, 179, 180.
Anthony Blunt, 64.
Anthony Eden, 257-258, 465, 503-504, 509, 514, 528, 598-599, 611, 630.
Anti-Komintern Paktı, 91, 100, 207.
Antony Beevor, 15, 15n, 19n, 78n, 11n, 235n, 264n, 306n, 323n, 338n, 431n, 442n, 446n, 447n, 474n, 486n, 561n, 638n, 643n, 649n, 650n, 651n, 673n.
Arcadia, 404, 407, 423.
Archie Sinclair, 385.
Arcos, 34.
Arhangelsk, 125, 158n, 375, 375n, 378, 400, 408-411, 418, 421-423, 426, 449.
Arkadiy Sobolev, 205, 223-224.
Arnavutluk, 205, 222, 251.
Arnost Heidrich, 70.
Arthur Birse, 610.
Arthur Bliss Lane, 259-260.
Arthur Capper, 368.
Arthur G. McKee, 41.
Arthur Krock, 601.
Atlantik Muharebesi, 404.
Atlantik Sözleşmesi, 392, 460, 462-463, 601, 602n, 606, 655, 688.
Atom bombası, 552, 662-666, 669, 680n, 686.
August Antoine Palasse, 89, 90n, 135n.
Augusto Rosso, 186.
Averell W. Harriman, 385n, 386, 390, 406-407, 424n, 480n, 512-513, 515, 519, 522, 525-526, 527, 558-559, 581-583, 614, 638, 643, 659.
Avrupa (harita); 1936: s. 87.
Avrupa'da Zafer Günü, 643, 645-646, 656, 659, 675.
Avusturya-Macaristan, 28, 116.
Avusturya, 69, 69n, 71, 106, 202, 262, 263, 286n, 432n, 517, 635, 635n. Avusturya İmparatoru Franz Josef 116.

B

B. İ. Zbarski, 318.
Babi Yar Katliamı, 340, 340n.
Bagration Harekâtı, 560-565, 607.
Bakır, 41, 42, 125, 222, 342, 382, 386, 479.
Bakü, 147-149, 153, 155, 156, 158, 160, 167-169, 174, 176, 185, 186n, 192, 195, 220, 243, 343, 427, 432, 432n, 449. Balkan Antantı, 150.
Balkan Savaşları, 224.

Balkanlar, 17, 18, 151n, 200-202, 204-206, 210, 213; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Balkanlar 610-612; Almanların Balkanlara yerleşmesi 199-204; Savaşın resmen Balkanlara yayılması 205; Sovyetlerin Balkanları işgali 607, 608, 610-611, 631, 683; Tahran Konferansı'nda Balkanlar 515, 516-517, 518, 520, 521, 523.
Baltık devletleri (ülkeleri ve bölgesi), 70, 92-94, 96-97, 101, 109, 119n, 126, 127, 129, 131, 134, 147, 153, 170-191, 195, 198-199, 222, 238, 243, 248, 272, 274, 289, 291, 293, 297, 301, 326, 338, 342, 346, 349, 431, 460, 515, 525-526, 565, 608, 611, 612, 631, 650, 668, 675, 676, 680.
Baltık vatandaşları, 676.
Barbarossa Harekâtı, 17, 19, 194, 200, 229, 236, 249, 264, 266, 269, 277, 282-283, 288, 293-296, 303, 307, 309-310, 312-313, 316, 320 (harita), 324, 326, 337, 342-344, 353, 365, 375, 384, 392, 394, 403, 444, 461, 457, 485, 525, 537, 561-562, 572, 608, 629, 632, 681-682; Barbarossa boyunca yaşanan mezalim, 324–340; Barbarossa öncesinde izlenen diplomatik adımlar, 304–305; Almanya'nın kaydettiği ilk başarılar, 303–304; Ekonomik gerekçeleri, 341–353; Almanların Barbarossa'daki kayıpları, 315; Almanların Barbarossa'da fethettiği topraklar, 319; bu toprakların haritası (1941 Haziran-Ağustos), 320; Almanların saldırdığı çıkıntılar, 309–312; Sovyetlerin acil önlemleri, 317–318; Sovyetlerin teçhizatta avantajı, 309–310, 322; Sovyetlerin Barbarossa'da verdiği zayiat, 309, 315; Sovyetlerin askerî zafiyeti, 313–316.
Batı Belarus, 115, 122, 163, 245, 289, 291, 300, 309.
Batı Ukrayna, 109, 115, 122, 163, 245, 289, 291.
Bavyera, 32.
Bela Kun, 32, 35.
Belarus, 70-71, 109, 112, 115, 303, 310, 312, 315, 319, 321, 326, 328-330, 342, 344, 347-349, 366, 400, 431, 464, 560, 562-563, 565, 571, 574n, 607-608, 615n, 622, 625, 640, 642; Bagration Operasyonu'nda Belarus, 560-565, 607; Batı Belarus 122, 163, 245, 289, 291, 300, 309; Belaruslular 112, 113, 117, 120, 340, 642n.
Belçika, 22, 170, 175, 239, 285, 484, 517, 536, 595.
Bell Havacılık (ve fabrikaları, mühendisleri), 43, 414, 440, 481, 481n, 482, 540.
Ben L. Brown, 554, 554n.
Benelüks ülkeleri, 22, 174, 176-178, 242, 265, 316, 319, 390, 635, 683-684.
Benito Mussolini, 48, 61, 73-74, 144, 177-178, 189, 205, 218, 222, 251, 263-264, 282, 293, 308, 395, 497.
Bennett C. Clark, 368.
Berlin Antlaşması, 60.
Berlin Kongresi, 225.
Berlin Muharebesi, 641, 642-643.
Berlin Zirvesi, 206, 210-220, 221-222, 239, 308, 612.
Besarabya, 23n, 70, 92, 101, 119n, 151, 184-187, 189-191, 200, 204, 216, 227, 243-245, 248, 288-289, 291, 297, 330, 631.

Beş Yıllık Planlar, 34, 37-42, 132, 233.
Beyaz Harekât, 500.
Bill Bailey, 494, 495n, 496n, 497, 498, 500, 501n, 502, 502n.
Bill Schoeppe, 541-542.
Birleşmiş Milletler, 458, 470, 530, 625, 628, 637, 688-689.
Bloodlands (Snyder), 576.
Bogdan Filov, 201, 224-226, 253.
Bogdan Musial, 330, 647-648, 692.
Boksit, 42, 222, 347, 347n.
Boleslaw Bierut, 570-571, 573-575, 582, 586, 588, 615-617, 633, 637.
Boris Bazarov 57.
Boris Pavloviç Lisunov, 74.
Boris Yartsev, 71, 130, 470.
Boris Yeltsin, 17n, 295.
Bosna, 498-501.
Brest-Litovsk Antlaşması, 28-29, 303, 319, 323.
Britanya Muharebesi, 22, 145n, 201, 202, 215, 233-234, 312, 384, 389.
Buğday, 42, 342, 345, 386, 407, 431, 441, 445, 532-533, 542, 546-547.
Buhar türbinli elektrik santrali, 417-418.
Bukovina, 185-187, 189-191, 200, 204, 216, 221, 227, 243-245, 248, 288, 631.
Bulgaristan Kralı III. Boris, 221, 226, 253.
Bulgaristan, 28, 185, 200-203, 214-216, 218, 220-227, 229, 233, 244, 249, 251-253, 257-258, 259n, 262-263, 271-272, 297, 305n, 333, 432n, 491, 608-610, 612. Dördüncü Moskova Konferansı'nda Bulgaristan, 609; Almanların Bulgaristan'ı çevrelemesi, 221-224, 224-225, 233, 244, 251; Londra Anlaşması, 28; Sovyetlerin talepleri 223-226, 228-229; Sovyetlerin Bulgaristan'ı işgali 608, 609, 610; Üçlü Pakt 249.
Bulgarlar 200, 224, 225, 259.
Burma yolu, 510, 626, 654, 683.
Buz kırıcılar, 409-410, 421.
Bükreş Konferansı, 205-206, 223, 226, 229.
Büyük Britanya, 22, 64, 66, 71, 92, 97–98, 99, 106, 150, 173, 174–176, 189, 192–199, 207–208, 279, 280, 281, 285, 317, 432–433, 450, 512, 682; İngiliz-Sovyet Ticaret Antlaşması, 30, 34, 650; İngilizlerin Sovyetlere taarruz düşünceleri, 148–160, 164, 165, 166–169; Berlin Zirvesi'nde İngiltere, 212-214, 215–216, 218, 219; Blokaj, 221; Almanya'nın İngiltere'yi bombalaması, 201, 201n; Almanların Çekoslovakya'yı İşgali ve İngiltere, 82; Almanların Polonya'yı işgali ve İngiltere, 15–16, 107, 108, 109, 110, 112; Almanların İngiltere'ye barış teklifleri, 133-134, 192–193, 194; Hess'in İngiltere misyonu, 286–287, 684; İtalya'nın İngiltere'ye savaş ilanı, 177; Japonya'nın İngiltere'yle savaşa girmesi, 396–397; Ödünç Verme-Kiralama Yardımı, 256-257, 382–384, 407, 419, 531, 535, 558–559, 598, 683, 687; Molotov-Ribbentrop Paktı ve İngiltere, 89–91; Polonya ile karşılıklı yardım anlaşması, 103–105; İngiltere'nin savaş sonrasında iflası, 687–688; İngiltere'nin Polonya'ya garantisi, 13, 82, 85–88, 117-119, 252, 684; Çin-Japon Savaşı ve İngiltere, 81, 208-209; İngiltere'nin Sovyetlerden Polonya'ya yardım isteği, 94–96; Sovyetlerin I. D. S. borçlarının temerrüde düşmesi, 27, 30, 34;

Sovyetlerin Finlandiya'yı işgali ve İngiltere, 18, 133–136, 144, 147–148, 152–155, 159–160, 164; Sovyetlerin Polonya'yı işgali ve İngiltere, 17, 124–126; Sovyetlerle ilişkilerin kesilmesi, 45; İngiltere'nin SSCB'yi tanıması, 33; Sovyetlere gönderdiği ikmaller, 384–385, 388, 389–390, 398–400, 404–405, 424, 434; İngiltere'nin ABD'ye savaş borçları, 62n, 256n, 683; İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilanı, 108; Yugoslavya ve İngiltere, 17, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263–264, 265, 491, 493–502, 503.
Büyük Buhran, 39, 43, 543, 688.
Büyük Terör, 60-61, 63, 72, 75, 182, 471, 505.

C
C. H. Tamplin 153-155.
C. M. Wesson, 415n, 420, 441n, 480n, 550n, 657, 658n.
Cambridge Beşlisi, 64.
Catherine Harekâtı, 148, 159.
Cemiyet-i Akvam, 60, 144, 367, 625, 685.
Cenevre Sözleşmeleri, 122, 332-334, 506.
Cenova Konferansı, 30.
Cezayir, 450, 453, 455.
Charles Armstrong, 497, 500.
Charles "Chip" Bohlen 63, 512, 513, 522n, 524-526, 527n, 621n, 639, 663, 664n.
Charles Corbin, 119n, 124-125.
Charles de Gaulle, 514.
Charles Lindbergh, 374.
Charles Robertson, 494.
Christopher Andrew, 64.
Cipler, 386, 434, 441-442, 447, 450, 479-480, 483, 563, 565, 588, 609, 617, 620, 665.
Clement Atlee, 165
Cordell Hull, 255, 333, 396, 459, 508-509. 557, 597, 601.
Curtiss-Wright, 414.
Curzon Hattı, 29, 117-119, 528, 613-616.

Ç
Çan Çing-Çong, 78
Çan Kay Şek, 34n, 76-79, 81, 209, 267-268, 273, 277n, 395, 509-511, 514, 524, 530-533, 556, 573, 592, 626-629, 654, 656, 659, 664, 668-670, 676-679, 681, 683.
Çekler, 65, 69, 70n, 72, 86.
Çekoslovakya, 13, 16, 65, 68-69, 70n, 71, 82, 86, 396n, 643, 647, 651; Alman işgali, 13, 16, 82, 89, 105; Almanların sürgünü, 651; SSCB ile karşılıklı yardım paktı, 65-70; Polonyalıların toprak ele geçirmesi, 71-72, 86; Südet Bölgesi, 69, 72, 82.
Çelik, 41, 92, 241-242, 258, 342-343, 346-347, 350-351, 366, 381, 385-387, 400, 405, 407, 414, 416, 418, 420, 444, 479, 480n, 548, 553, 590, 596, 647.
Çetnikler, 264n, 491-504, 514, 532, 608-609, 614, 680.
Çin-Japon Savaşı, 73, 76–81, 92, 96, 209.
Çin-Sovyet Dostluk ve İttifak Antlaşması, 670, 676, 677.
Çin-Vietnam demiryolu, 267.
Çin, 14, 18, 45-46, 51, 73, 76-78, 81, 267-268, 274, 278-279, 392, 395-396, 499, 510-511, 514, 525,

530-533 536, 573, 626-629, 654-656, 662-664, 668-670 673, 676-679, 681, 683, 685-686, 690; Kahire Konferansı'nda Çin, 510-511, 525, 531-533, 656, 681; Çin İç Savaşı, 76, 655, 676-679; Japonların Mançurya işgali (bkz. Mançurya); Çin'e Ödünç Verme-Kiralama Yardımı 407, 531-532, 654, 683; Kuzeydoğu Çin haritası 47; Çin ve Potsdam Konferansı, 663-664; Roosevelt'in Çin'e düşkünlüğü, 509-511, 530-533, 627-628, 654; Çin-Japon Savaşı 73, 76-81, 92, 97, 209; Çin-Sovyet Dostluk Anlaşması, 670, 676-677; Sovyet-Çin ilişkileri, 45-48, 669, 676–679; Tahran Konferansı'nda Çin, 514–515, 524, 628; ABD-Çin ilişkileri 21, 392, 395, 396, 676, 678–679; Yalta Konferansı'nda Çin, 626, 628, 629, 654–656; Çin Doğu Demiryolu, 46.
Çinhindi, 267, 279, 391-392, 395-396, 685.
Çinko, 41, 222, 647.
Çıkarma Günü, 538, 560-561, 562, 565, 605, 607.
Çıkıntı Muharebesi, 606, 622, 626, 639.
Çu En-Lay 77.

D

D. G. Pavlov, 247-248.
D. H. Dubrowsky, 55.
D. İ. Riabişev, 311.
D. T. Kozlov, 191n, 428-430.
Daisy Suckley, 618.
Danimarka, 171, 191n, 239, 327, 426.
Das Kapital (Marx), 35.
David Glantz, 313, 402, 474.
David Greenglass, 662.
David Karr, 509.
David Lloyd George, 30, 34, 50, 117, 119, 688.
Dawes Planı, 33.
Demir, 39, 41, 42n, 92, 127, 148, 160, 170-171, 223n, 265, 341, 343, 346, 350-351, 366, 386-387, 443, 484, 553, 556, 647.
Demiryolları, 129, 221, 246, 267, 282, 343, 348, 352, 354, 357-358, 441, 444, 474, 498, 517, 553, 627, 631.
Demir Perde konuşması, (bkz. Churchill).
Devils' Alliance (Moorhouse), 99.
Dış Ekonomi İdaresi, 557.
Diana West, 692.
Dmitri Volkogonov, 19n, 306n.
Doğu Prusya, 109, 198, 243, 245, 247, 286, 529, 565, 589, 622, 640, 648-649, 651.
Donald Maclean, 64.
Donald Nelson, 422.
Doolittle Akını, 456, 457n, 467, 510.
Douglas Havacılık, 43, 74, 414, 481-482, 540.
Douglas MacArthur, 407n, 408n, 682.
Dördüncü Moskova Konferansı (Tolstoy), 610-618, 628, 630.
Dörtlü Pakt, 219-220.
Dresden bombardımanı, 30n, 649, 686.
Drew Pearson, 509, 602.
Dumbarton Oaks Konferansı, 625.
Dunkirk, 176, 179, 193, 425.
Dušan Simović, 254, 258, 260, 262, 493.
Dwight Eisenhower, 453, 455, 476, 509, 560, 640, 642-643.

E
E. C. Newman, 545.
E. J. Sadler, 549.
Earl Browder, 56, 278.
Eastern Approaches (Maclean), 501.
Edmund Ironside, 104n, 155.
Edgar Klaus, 470.
Édouard Daladier, 69, 89, 94-95, 165, 167.
Edward Lewis, 411.
Edward R. Murrow, 201.
Edward R. Stettinius Jr., 386, 388, 400, 414, 416-417, 441-442, 480, 533, 542-546, 549-551, 554-555, 557, 601, 618.
Edward Smigly-Rydz, 114.
Ekim Devrimi, 27-28, 33.
Ekim Anlaşması, 29.
Electric Boat Corp., 552.
Elizabeth Bentley, 55.
Elliott Roosevelt, 512, 522-523, 532.
Ellis Zacharias, 627.
Elmer Davis, 465.
Emory S. Land, 411n, 422.
Empire Starlight (gemi), 423.
Endonezya, 273, 685.
Enigma kodu, 281.
Enola Gay (bombardıman uçağı), 667.
Erich Ludendorff, 518.
Erich von dem Bach, 578.
Erich von Manstein, 351, 474-475, 483, 485, 488.
Ermeniler, 621.
Ernest King, 512.
Ernst von Weizsaecker, 88, 91.
Erwin Rommel, 282, 432, 453.
Estonya, 92, 101, 127-129, 180, 182-183, 191, 195, 198, 222, 245, 300, 326, 368-369, 520, 526, 611, 631, 676.
Estonyalılar, 128-129, 611.
Eugene Doonan, 681.
Evan Mawdsley, 19n, 586.

F
Fas, 13n, 440n, 453, 455, 457.
Fedor von Bock, 293, 303-304, 309, 319, 343-344, 354, 356, 358, 429, 431.
Ferdinand Porsche, 477.
Ferrokrom, 386, 443.
Ferrosilis, 386, 443.
Feyz Mohammed Khan, 149.
Filipinler, 280, 392, 397, 407, 419, 626, 685.
Filipp Golikov, 261, 373, 474-475, 556n.
Fin Yardım Fonu, 145.
Finler, 676.
Firestone, 550.
Fitzroy Maclean, 149, 156-157, 174-175, 498-502, 504, 600, 609, 612, 680.
Ford Tekerlek Fabrikası, 548, 550. Finlandiya, 17, 29, 70-71, 89, 92-93, 101, 109, 119n, 126, 127, 129-131, 133-147, 149, 153-154, 158-162, 164-165, 167, 169-171, 173, 175, 177, 179, 191n, 201, 209, 213-215, 217, 220, 227-228, 234, 235n, 237-238, 241, 243, 248-249, 270-274, 288, 293, 297, 301, 308, 326-327, 333, 337, 350n, 365, 368, 417, 460, 470, 484, 515, 525, 575, 608, 611, 631, 668, 676, 680; Berlin Zirvesi'nde Finlandiya, 213, 215, 216, 217-218, 220; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Finlandiya, 611; Almanya-Finlandiya savunma anlaşması, 209, 224; Molotov-Ribbentrop

Paktı'nda Finlandiya, 101, 126, 127, 131, 133; Finlandiya Sovyet taleplerini reddediyor, 133-134, 136; Sovyetlerin Finlandiya planları, 130-132; Sovyetlerin Finlandiya işgali, 17, 21, 136-146, 147-149, 152-155, 158-160, 166-167, 170-171, 175, 177, 179, 191n, 209-210, 227, 234, 240, 241, 242, 249-250, 297, 308, 333, 335, 350n, 365, 460; Finlandiya-Sovyet barışı, 153-165, 169, 171, 173, 174, 227; Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı'nda Finlandiya, 274; Finlandiya'nın teslim oluşu, 607-608; Tahran Konferansı'nda Finlandiya, 515, 525.
Fosfat, 341-342, 349.
Francis Penrose, 594.
Francisco Franco, 73, 76, 136, 210, 288, 327.
François Darlan, 453-455, 457.
Frank C. Osmers, 368.
Frank Coe, 532, 590, 592.
Frank Dorn, 533.
Frank E. Dickie, 42.
Franklin Delano Roosevelt, 14, 18, 48-57, 62-63, 81, 105-106, 135, 145-146, 165, 193-194, 196, 207-208, 252-257, 259-262, 264-266, 278, 280, 297, 317, 350, 365-368, 370-380, 382-383, 385-396, 398, 403-407, 409-410, 412-413, 415, 419, 421-426, 434, 436, 438, 440-445, 453-460, 462-464, 466-473, 476-477, 479-482, 485, 503-534, 536-538, 543, 554-557, 560, 569-570, 581-584, 589, 591-592, 595-607, 610-611, 614-615, 617-625, 627-631, 635-640, 643, 645, 648, 653-656, 658-659, 662, 665, 668, 670, 672-673, 678, 681-684, 686-688, 698; Kahire Konferansı, 511–513, 529–533; Kazablanka zirvesi, 455–456, 457, 458, 460, 473, 657–658; Roosevelt'in vefatı, 640, 655; Roosevelt'in "Önce Almanya" ilkesi (bkz. "Önce Almanya" ilkesi); Roosevelt'in sağlık sorunları, 506, 507, 618–620; Sovyet davasına gittikçe daha da destek vermesi, 365–368, 370–375, 388–389; İki savaş arası dönemde Sovyetler ile ilişkileri, 48–57; Japonlara yaklaşma teşebbüsü, 395–396; Katyn Katliamı buluntuları ve Roosevelt, 462–467, 470; Morgenthau Planı ve Roosevelt, 594–607, 608; savaş esirleri meselesi, 634–637; Quebec Konferansı, 596–600, 602, 607, 596, 602; Stalin'i yatıştırması ve teskin etmesi, 54, 62, 421–423, 425–426, 436, 437–438, 441, 444–445, 453–459, 463–468, 470, 471, 472, 479–480, 504, 505–507, 673; Stalin Roosevelt'i Almanlara yumuşak davranmakla suçluyor, 637–641; Tahran Konferansı, 500, 507–509, 529–530, 531, 538, 559, 589, 591, 592, 596, 610, 611, 614, 622, 624, 625, 626, 653; Roosevelt'in kayıtsız şartsız teslimiyet doktrini (bkz. kayıtsız şartsız teslimiyet doktrini); Varşova Ayaklanması ve Roosevelt, 581–584; Yalta Konferansı ve Roosevelt, 618–630, 614, 623, 631–633, 636.
Fransa; Fransa'nın Sovyetlere taarruz düşünceleri, 151, 152, 156-158, 159, 164, 165, 166, 167-168; Fransa'nın düşüşü, 179, 194, 197, 252, 684, 685; Fransız-Rus Paktı, 65; Fransız-Sovyet Karşılıklı Yardım Paktı, 65-69; Almanların Fransa'yı işgali, 174-178,

180-182, 234, 241, 389-390; Almanların Çekoslovakya'yı işgali ve Fransa, 82; Almanların Polonya'yı işgali Fransa, 15-16, 107, 108, 109, 110, 112; İtalya'nın Fransa'ya savaş ilanı, 177; Ödünç Verme-Kiralama yardımı ve Fransa, 536; Molotov-Ribbentrop Paktı'nda Fransa, 103, 104-105; Polonya'ya güvenlik garantisi, 82, 252, 684; Sovyetlerden Polonya için yardım isteme teşebbüsü, 94-96; Sovyetlerin I. D. S. borçlarında temerrüde düşmesi, 27; Sovyetlerin Finlandiya'yı işgali ve Fransa, 17, 136, 145, 148, 159, 164, 167; Sovyetlerin Polonya'yı işgali ve Fransa, 17, 124-125; Fransa'nın Sovyetleri tanıması, 33; Fransa'nın teslim oluşu, 182, 192; Tahran Konferansı'nda Fransa, 514, 515, 523, 524, 527; Vichy hükümeti, 201, 285, 314, 391, 450, 453; Fransa'nın Almanya'ya savaş ilanı, 108.
Franz Halder, 193, 194n, 202n, 297n, 316, 317n, 325n, 341n.
Frédéric Bastiat, 688, 688n.
Freyn Mühendislik Şirketi, 41, 42n.
Friedrich Ahrens, 461.
Friedrich Paulus, 431-432, 446-447, 450, 470, 474, 503.
Frozen Hell (Trotter), 147.
Fumimaro Konoe, 267-268, 275, 392-393, 395.

G

G-2, 654-655, 656, 658, 661.
Galeazzo Ciano, 207.
Galiçya, 93, 96, 122-123, 192, 221, 228, 245, 321, 322, 326, 561, 563, 570, 613, 615.
General Electric, 552.
George Bernard Shaw, 61.
George H. Earle, 468.
George Kennan, 34n, 63, 582.
George Marshall, 458-459, 467, 504-505, 512, 517-519, 602-603, 604n, 626-627, 658, 664, 678, 681.
George Orwell, 75.
George Racey Jordon, 539n, 540.
George Tinkham, 255, 258, 261.
Georges-Étienne Bonnet, 73n, 90n, 95, 125n.
Georghe Davidescu, 184, 187, 189n.
Georgi Astahov, 92, 92n, 93, 93n, 94.
Georgi Çiçerin, 30.
Georgi Dranunov, 616.
Georgi Jukov, 80-81, 93, 97, 102, 173, 247-249, 285-286, 290-291, 295, 298-299, 301, 307-312, 314, 335, 344, 355, 358-359, 397, 399-402, 428, 430, 446-447, 473-475, 477-478, 486, 577, 633, 640, 642-643, 662.
Georgi Malenkov, 318.
Gerd von Rundstedt, 293, 304, 343, 351.
Gerhard Buhtz, 461.
Giorgi Dimitrov, 59, 108, 175, 224-225, 226n, 258, 492, 494-497, 501, 502n, 608n.
Gipromez, 41-42n.
Girit, 22, 264-266, 282, 312, 345, 620.
Glenn L. Martin, 74.
Gore Havaalanı, 540, 541.
Gosplan, 236, 631.
Grigory Zinoniyev, 37.
Guam, 397.
Gulag, 39-40, 60, 113n, 120, 123, 161, 163, 167, 180, 191, 236, 423, 632-633, 651n, 676, 690. (ayrıca bkz. zorunlu işçiler)

Gustav Mannerheim, 130, 137-139, 141 (harita), 159, 164, 293.
Guy Burgess, 64, 494, 496.
Gümüş kordon, 420.
Güneybatı Cephesine İntikal Planı, 244.
Güneybatı cephesi 245–248, 309–312, 330.
Günther von Kluge, 468, 488.

H

Halk Cephesi, 61-62, 64-65, 68, 73, 77, 79, 81, 144, 278.
Halk İçişleri Komiserliği (bkz. NKVD).
Halkin-Gol Muharebesi, 79-81, 93, 97, 113, 173, 394.
Hamilton Fish, III. 367.
Hans Krebs, 276.
Harkov Lokomotif Tesisi (183 No.lu Fabrika), 352.
Harkov Muharebesi, 351-353, 385, 430, 433, 448, 475, 478, 489-490.
Harold Nicolson, 465.
Harold Ware, 55-56.
Harry Dexter White (Kassir/Jurist), 57-58, 277-280, 396, 414, 417-419, 511, 532, 540, 590-598, 602-605, 681.
Harry Hopkins, 255, 261, 350, 366, 370-382, 385-388, 410, 412-413, 415-416, 420, 422-423, 441, 444-445, 504-508, 509, 512-513, 516, 519, 525, 533, 536-538, 543-545 548-552, 554, 557-559, 596, 601, 628-629, 643-645 654-656, 659-661, 672, 681.
Harry Truman, 374n, 643, 645, 655-657, 659-662, 664-670, 672, 676-679, 681.
Hava alanı, 244-245, 296, 299-300, 301, 308-309, 319-321.
Heinz Guderian, 175, 309, 323, 354, 477n.
Henning von Tresckow, 468.
Henry Cassidy, 482.
Henry Morgenthau, 50-51, 53, 57, 277, 279-280, 396, 417, 454, 532, 590-607.
Henry Stimson, 46, 48, 367, 371, 382, 395, 594-597, 601-603, 658-659, 661-664.
Herbert Hoover, 49, 145, 369, 374, 656, 658, 661.
Hermann Göring, 59, 68, 105-106, 214-215, 234, 272, 282, 450, 454, 476, 483. Heinrich Himmler, 110n, 211-212, 578, 587.
Hermann Hoth, 309, 485-486.
Hırvatistan (ve Hırvat), 263, 491-492, 496-497, 500, 600.
Hideki Tojo, 393, 395-396.
Hiram Johnson, 367.
Hiroşima bombardımanı, 667, 686.
Hisar Harekâtı, 481, 483, 485, 488-489.
Hokkaido, 660, 670, 672, 681, 692.
Hollanda Doğu Hint Adaları, 279-280, 392-392.
Hollanda, 34, 81 175, 191, 273, 285, 392-293, 484, 595, 685.
Holokost, 39, 314, 466, 570, 572, 651.
Homage to Catalonia (Orwell), 75.
Hong Kong, 279, 388, 397.
Hotchkiss, 74.
Hotsumi Ozaki, 395n.
Houdry Process Corporation, 550. Hindistan, 259, 417, 427, 514.
Howard Bruenn, 618.
Hugh L. Cooper, 41.
Hugh Macphail, 167, 169, 174.
Hull Andıcı / Muhtırası, 396, 681, 686.

I

I. Dünya Savaşı, 16, 70, 116, 156, 233, 263, 389, 492; sonrası dış siyaset, 27–31; Sovyetlerin temerrüde düşen borçları, 27–28, 30, 34, 49–50, 52.
Icebreaker ("Suvorov tezi"), 294-295.
International Catalytic Oil, 549-550.
Ion Antonescu, 203, 203n, 204, 205n, 209, 209n, 293, 637.
Ion Gigurtu, 201.
Ira C. Eaker, 467.
Irak, 150-151, 155-156, 165, 167, 169, 176, 282, 285, 509.
Ivan Yeaton, 376-377, 379-380, 382, 387, 414, 508, 559, 654.

İ

İ. A. Susloparov, 643.
İ. G. Kulik, 428.
İ. S. Konev, 401, 563, 565, 640, 642, 662.
İhracat-İthalat Bankası, 53.
İkinci Cephe, 424-426, 440, 453-454, 459, 467, 471-472, 476-477, 481-484, 488, 506, 514-515, 560, 562, 565, 653n.
İlya Ehrenburg, 437.
İngiliz-Fransız Yüksek Harp Konseyi, 148, 167.
İngiliz-Sovyet (Ticaret) Antlaşması, 30, 34.
İngiltere (bkz. Büyük Britanya).
İngiltere-Polonya Antlaşması, 124-125.
İran, 149-150, 156, 165, 195, 410, 424, 426-427, 443, 445, 449, 455, 457, 507-508, 510, 512, 532n, 533n, 536, 546, 554-555, 571.
İskandinavya harp alanı (1940 haritası), 172.
İsmet İnönü, 529.
İspanya (ayrıca bkz. İspanyol İç Savaşı), 61, 73, 75-76, 78, 80, 82, 135-136, 140, 165, 202, 210, 293, 313, 327, 469, 475.
İspanyol İç Savaşı, 73–75, 80.
İsveç, 92, 105, 127, 132, 136, 143-145, 148, 160, 164, 170-171, 198, 288, 332-333, 346, 469, 471, 477.
İsviçre, 34, 432, 469, 475, 638.
İtalya, 33, 35, 48, 70, 74, 77, 135-136, 144, 145n, 146, 165, 169-170, 177, 186, 189, 195, 203, 205-208, 211, 213-214, 218, 220, 222, 224-225, 227, 229, 243, 249, 251, 253, 256, 260, 263-265, 281n, 288, 293, 327, 332, 359n, 395, 396n, 458-459, 474, 476, 484, 488, 490-491, 495, 497n, 507, 514-519, 521, 524, 527, 538, 561n, 562, 565, 571, 575-577, 580, 584, 599, 609, 619, 624, 635, 638, 639n, 645, 680, 683, 686; Anti-Komintern Pakt, 77, 90, 207; Müttefikler ile ateşkes, 497; İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş ilanı, 177; İtalya'nın Yunanistan'ı işgali, 205, 206, 218, 222, 225, 251, 253, 263; Sovyetlerin Finlandiya'yı işgali ve İtalya, 144, 145, 164, 169, 170; Sovyetlerin Romanya'yı işgali ve İtalya, 189; Sovyetlerin İtalya ile saldırmazlık paktı, 48; İtalya'nın Sovyetleri tanıması, 33; Tahran Konferansı'nda İtalya, 515, 516, 521, 524; Üçlü Pakt, 207–208; Türkiye ve İtalya, 186, 186n; İtalya'dan kayıtsız şartsız teslim olmasının istenmesi (bkz. kayıtsız şartsız teslimiyet); Versailles Anlaşması'nı eleştirisi, 35; Yugoslavya'da, 491.
İvan Mayski, 88, 90, 126, 153, 177, 197, 257, 281, 440, 457n, 472.

İvan Ratov, 480.
İvan Serov, 289, 291, 615, 634.
İvan Stamenov, 223, 225, 306, 357.

J
J. H. Burns, 509n, 511n, 512n, 520n, 524n, 526n, 529n.
J. Walter Christie, 237, 238n, 415, 437. John Christmas, 437.
John Le Rougetel, 134, 149, 161, 177.
James Byrnes, 665.
James Klugmann, 64, 494.
James N. Daniel, 554.
Jan (Karski) Kozielewski, 572.
Jan Berzin, 74-75.
Jan St. Jankowski, 634.
Janusz Matuszynski, 113.
Japon İmparatoru Hirohito, 275, 662, 669-670.
Japon, 676.
Japonya, 94, 249, 688; Anti-Komintern Paktı, 77, 90, 207; Japonya'ya atom bombası atılması, 666–667, 669, 685–686; Berlin Zirvesi'nde Japonya, 212–213, 220–221; Kahire Konferansı'nda İtalya, 510–512, 530, 531–532; Ateşkes emrinin ertelenmesi, 669–670; Almanya'nın İtalya'yla ilişkileri, 267–273, 276, 403–404, 413, 653; Japonya'nın Çinhindi'ni işgali, 257, 391, 392, 395, 396; Mançurya işgali (bkz. Mançurya); Japonya haritası (1931), 47; Japonya'nın Pearl Harbor taarruzu (bkz. Pearl Harbor taarruzu); Rus-Japon Savaşı, 132, 273, 627; Çin-Japon Savaşı, 73, 76–78, 97, 98, 209; Sovyetlerin ABD ile tansiyonu arttırması, 276–280, 390; Sovyetlerin Japonlarla müzakereleri, 96, 266, 267–280; ABD ile savaş süresince Sovyetlerle ilişkiler, 397, 412, 426, 457–458, 468, 470, 472, 485, 486, 509, 530n, 559, 569, 653–656, 658–663; Sovyetler Birliği'nin ateşkesi kabul etmesi, 109; SSCB Japonya'ya karşı savaşa katılıyor, 668–673; Japonya Sovyetler Birliği'ni tanıyor, 45; Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı (bkz. Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı); Sovyetlerin ABD'den Japonlara karşı garanti istemesi, 379–380; Japonya'nın teslim oluşu, 14, 670-672, 676; Tahran Konferansı'nda Japonya, 516, 524, 530, 625, 626, 653; Üçlü Pakt, 207–208, 267, 269, 271, 272–273, 392–393, 395; Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasının istenmesi, 656, 658, 660–661, 664, 666 (bkz. kayıtsız şartsız teslim doktrini); ABD ile Japonya'nın iki dünya savaşı arası ilişkileri, 45, 54, 58; ABD'nin petrol ambargosu, 391–392, 685; ABD'nin Japonya'yla savaş sonrası ilişkileri, 689; ABD ile tansiyonun yükselmesi, 391–395; ABD-Japonya Savaşı, 14, 17, 396–398, 402–404, 406, 407, 412–413, 423, 424, 426, 455, 456–457, 466, 470, 472, 485, 514, 516, 517, 539, 555–556, 559, 643, 653–656, 658–673, 682; Japonya'nın Versailles Anlaşması'na getirdiği eleştiri, 35; Yalta Konferansı'nda Japonya, 626–629, 654–656.
Joachim von Ribbentrop, 93-94, 97, 99-108, 109n, 117, 119, 124, 170, 171, 176n, 184n, 185-187, 192, 200-214, 219-220, 222, 249, 259, 263, 267, 269-273, 276-277, 282, 285-286, 301, 304-305, 309, 322, 333, 632.

John Boettiger, 512.
John Cairncross, 64.
Josef Lipski, 107.
Josef Stalin: Andreevski Salonu konuşması, 21–24; Berlin Zirvesi ve Stalin, 215–216, 308; Stalin'in doğumu, 36; "*Odun*" konuşması, 82, 101; Churchill ve Stalin (bkz. Winston Churchill); Müttefiklerin yeterince çaba göstermediği eleştirileri, 453–460; Stalin'in Cripps'i kabul etmesi, 196–197; Stalin'in ölümü, 676; Savunma doktrininden vazgeçilmesi, 23-24, 284, 295; Dimitrov'un Stalin ile görüşmesi, 224–225; Stalin'in iktisadi siyaseti, 37–44; Leninizm'in Temelleri, 35; Dördüncü Moskova Konferansı, 610–618; Komünist Parti genel sekreterliği, 35, 38; Gerçek ismi, 36; Hitler ve Stalin (bkz. Adolf Hitler); Katyn Katliamı buluntuları ve Stalin, 461–462; Matsuoka ile görüşmesi, 257–259, 271, 273–275, 276–270; Mayakovski istasyonu konuşması, 397–398; Savaş arifesinde Stalin'in niyetlerine dair muamma, 294–296; Uluslar Halk Komiseri, 29, 32-34; Polonyalılara yönelik nefreti, 161; Siyasetin kurdu olması, 36–37; Potsdam Konferansı'nda, 662–666; Halk Komiserler Başkanı Halk Komiserleri Konseyi Başkanı olarak Stalin, 24, 284; Barbarossa Harekâtı'na verdiği tepki, 320, 321–325, 313, 317–318; İktidara gelişi, 36–37; Roosevelt ve Stalin (bkz. Franklin Delano Roosevelt); Saraçoğlu ile görüşmesi, 150–151, 156; Tahran Konferansı, 500, 507–509, 511–530, 531, 533, 559–560, 583, 584, 589, 591, 596, 611, 624, 625, 626, 653; Time dergisi "*Yılın Adamı*," 472, 502; Tito ve Stalin 489, 490, 491, 493–494, 495, 496, 498–499, 500, 612; Üçlü Pakt'ı reddetmesi, 220–221, 222, 223; Stalin'in "iki kamp" teorisi, 33, 35; Almanların teslimiyetinden sonra ABD'ye bir adım atması, 643–645; ABD'de Stalin'e halk desteği, 61–64, 505; Stalin'in zaferi, 687–690; "*Vojd*" lakabı, 42; Yalta Konferansı, 606, 618–630, 659, 660–661.
Josef Visaryonoviç "*Soso*" Cugaşvili (Stalin'in gerçek adı), 36.
Joseph A. Berger, 554.
Joseph Davies, 62-64, 134, 376, 471, 505.
John R. Deane, 467n, 472n, 510n, 530n, 558-559, 628, 637-638, 657.
Joseph Doumenc, 94-96, 99n, 100n.
Joseph Goebbels, 90, 219, 296n, 297n, 462, 475, 603, 605, 642, 643n, 649.
Joseph Grew, 656, 658, 661, 681.
Joseph Warren "*Sirke Joe*" Stilwell, 531-533, 677.
Josip Broz (bkz. Tito), 285, 491.
Józef Beck, 85-86, 102n, 104n, 110, 114, 114n.
Juan Negrín, 76.
Juozas Urbsys, 128-129.
Jüpiter Harekâtı, 473.

K

K. İ. Lukaşev, 407n, 413-414, 416-418, 444, 550n, 551n.
K. İ. Ovçinnikov, 367.
K. K. Rokossovski, 311, 447, 474, 478, 486n, 563, 565, 571, 573-574, 577, 578, 580, 582, 585-587, 622, 642.

Kadife Harekâtı, 455.
Kafkaslar, 36, 40, 144, 148-152, 160, 164, 185, 195, 288, 343, 427n, 428, 430-432, 438, 440, 443, 445, 449, 455, 473-474, 502, 555.
Kahire Bildirisi, 511.
Kahire Konferansı, 510-512, 529-533, 592.
Kalay, 125, 342, 384, 386, 398, 417.
Kamyonet, 39, 78, 147, 255, 343, 354, 386, 399-400, 405, 407, 426, 431, 434-435, 440-442, 445-447, 450, 479-480, 483, 538, 550, 554-554, 559, 569, 588, 609, 616-617, 620, 628, 630, 665, 677, 683, 688.
Kanton (Ghangzhou) Ayaklanması, 45.
Kapıdaki Savaş, 34.
Kapsamlı Kolektifleştirme Bölgelerindeki Gulag Ailelerinin Ortadan Kaldırılması İçin Önlem, 39.
Kar Harekâtı, 277.
Karabaş bölgesi, 42.
Karl Marx, 31, 35, 37, 42.
Karl Schnurre, 93.
Karl Selter, 127.
Karl Wolff, 638.
Karlis Ulmanis, 180.
Katyn Katliamı, 121n, 161n, 162 (Harita), 163n, 166, 169, 330, 461n, 462, 464n, 465-467, 470, 475, 506, 522, 570-571, 575, 588, 617.
Kauçuk, 91, 99, 342, 382, 384, 398, 417, 542, 550, 553, 556, 569.
Kayıtsız şartsız teslimiyet doktrini, 458-459, 466, 468-469, 473, 519, 592, 605, 656, 658.
Kazablanka Zirvesi, 455-459, 460, 467, 473, 658.
Kazakistan, 40, 78, 166, 331, 348.
Kazimierz Sosnkowski, 584.
Keelhaul Harekâtı, 635.
Kereste, 127, 171, 217, 220-221, 349.
Kırım, 303, 351, 428-429, 619-621, 624n. Kırım Tatarları, 621, 676.
Kıtlık Planı, 324, 325n, 334, 358.
Kızıl Haç, 143, 332-334, 339, 462-464.
Kızıl Hava Kuvvetleri (VVS), 22, 42, 119, 132, 139, 234, 239-245, 295, 303-304, 310, 314, 321, 355, 387, 399n, 400, 435-436, 438, 449-450, 456, 481, 483, 489, 539, 541, 585, 608, 616.
Kızıl Ordu: zayiatlar, 484; askerlerin maruz bırakıldığı ağır disiplin uygulamaları, 334-335; personel gücü, 234–235; savaş seferberliği, 109; çağdaşlaşması, 173–174; muharebeye hazırlıklı olmaması, 313–316; tasfiyeler [(bkz. tasfiyeler (Sovyet silahlı kuvvetleri)]; Stalin'in hava kuvvetlerine dair tasavvurları, 21–24; teknolojik üstünlüğü, 237, 240.
Kiçisaburo Nomura, 392.
Kim Philby, 64.
Kirill Meretskov, 136-137, 139-140, 142, 244, 660, 669.
Kirov Fabrikası, 346, 348-349, 352.
Klaus Fuchs, 662.
Kliment "*Klim*" Voroşilov, 72, 95-96, 140, 142, 235, 237, 264, 295, 318, 335, 474, 512, 522.
Kolektif güvenlik, 69, 71, 73, 75, 85, 88, 90, 95, 108.
Kolhoz, 42-43, 155, 345, 360.
Koltsov (NKVD ajanı), 591.
Komintern (Komünist Enternasyonal) 31, 34, 49, 56, 61-62, 76, 102, 108, 177, 224, 492, 494, 495-496, 507.

Komiser Talimatı, 325-327, 340, 344.
Komünizm: Fransa'da, 173, 177-178; Almanya'da, 32, 33, 35, 39, 44, 48, 59, 60; Büyük Britanya'da, 64, 173; Halk Cephesi ve komünizm (bkz. Halk Cephesi); I. D. S. sonrası dönemde yayılması, 32-33; Çağdaş Rusya'da reddiyesi, 14; ABD'de 51, 54-57, 370.
Komünist Manifesto (Marx ve Engels), 42.
Konstantin Fotiç, 259.
Konstantin Umanski, 255, 372, 374, 384, 386n, 410, 443.
Kont Edward Raczinski, 119.
Kont Friedrich-Werner von de Schulenburg, 91, 94, 96-97, 99-100, 108-109, 112-113, 122, 171, 173, 175-176, 182, 185-187, 195, 201, 203-104, 208, 211, 220, 228, 263, 269, 272n, 276, 283-286, 304.
Kont Helmuth von Moltke, 469.
Kore, 14, 78, 273, 628, 629; Kuzey 14, 672-673, 681, 685; Güney 655, 656, 659, 669-670, 681.
Koreliler, 78, 672, 676.
Korsan Harekâtı, 510, 517, 524, 530-532, 629.
Kömür, 220, 268, 341, 346, 350, 366, 430, 590, 593, 632-633.
Kraliyet Hava Kuvvetleri (KHK), 22, 104, 112, 145, 156, 167, 201, 219, 234-235, 258, 260, 265-266, 375, 384, 399, 426, 479, 576-578, 580, 584, 599, 648.
Krasnoe Sormovo, 348.
Kristallnacht, 13, 86.
Krom, 170, 222, 252, 265, 341-342, 416, 518.
Kuril Adaları, 268, 273, 530, 627, 654, 659, 670, 672, 681.
Kursk Muharebesi, 431, 474-475, 477-479, 485, 487-491, 514, 536, 563, 682, 687.
Kurşun, 41, 222, 384, 298.
Kurt Zeitzler, 223.
Kutup Yıldızı Harekâtı, 474-475.
Kuzey Afrika, 427, 432, 440, 432, 440, 450, 453, 476, 481, 562, 594.
Kültürel Kurumlar İçin Ganimetlerin Seçimi ve Moskova'ya Nakli, 648.

L

Lahey Sözleşmesi, 331, 332n, 333, 506.
Laurence (Frank) Duggan, 55.
Laurence Steinhardt, 161n, 210-211, 259, 271, 375-376, 380, 383, 387, 409, 421-422, 508.
Lavrenti Beria, 89, 90n, 121, 157-158, 161, 163-164, 166-167, 169, 182, 184, 202n, 228, 236, 240, 246, 272, 277, 283, 288-289, 300, 304, 306-307, 309, 318, 327, 330, 335, 337, 355, 357-359, 423, 424n, 462-463, 512-513, 571, 615-616, 621, 634, 642n.
Lebensraum, 212, 296, 324, 344.
Leland Stowe, 437.
Leningrad kuşatması, 474, 475, 683.
Leninizm'in Temelleri (Stalin), 35.
Leo Amery, 259.
Leo Crowley, 557.
Leon Troçki, 28-30, 36-37, 72, 183.
Leopold Okulicki, 634.
Leslie Hollis, 174.
Letonya, 92, 101, 128-129, 179-180, 182-183, 191, 195, 198, 222, 245, 288, 291, 300, 321, 325-326, 368-369, 520, 526, 563.
Letonyalılar, 129, 180, 183, 288, 291, 300, 611.
Lev Kamenev, 37.

Lev Mehlis, 137-138, 140, 142-143, 154, 307.
Libya, 22, 66, 251, 265, 282, 389.
Little Boy (Ufaklık) (atom bombası), 666.
Litvanya, 92, 94, 96, 101, 115, 117, 119, 124, 127-130, 179-180, 182-184, 191, 195, 198-199, 222, 228, 245, 247, 300, 321, 325-326, 368, 369, 464, 520, 526, 529, 563, 571, 631, 675-676.
Litvanyalılar, 115, 129, 179, 183, 199, 611.
Litzeist, 288.
Locarno Antlaşması, 68n.
Londra Antlaşması, 28.
Londra Deniz Antlaşması, 74.
Lord Beaverbrook, 384, 390n.
Lord Lothian, 256.
Lord Moran, 516, 620.
Loy Henderson, 63, 509.
Ludvigs Bolsteins, 180.
Luftwaffe, 22, 109-110, 116, 144-145, 185, 201-202, 209, 233-235, 263-264, 282-283, 291, 301, 303-304, 312, 321, 326, 328, 330, 337, 360, 384, 390, 400, 408, 410-411, 421, 423, 426, 429, 433, 438, 449, 450, 455, 483-484, 489, 538, 578, 619.
Lüksemburg, 191n.

M

M. A. Purkaev, 244-245, 669.
M. İ. Kalinin, 135, 236n.
M. N. Tuhaçevski, 72, 80.
M. S. Hozin, 23-24.
Macaristan, 32, 144, 146, 165, 169, 170, 185, 201-203, 222, 243, 247-249, 263, 285, 293, 301, 309-310, 327, 332, 527, 609-611, 613, 632-633, 647, 651, 676, 680; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Macaristan, 609, 610, 611–612; Almanların Macaristan'a ilişkin tasavvurları, 201, 202, 203; Almanların Macaristan'dan sürülmesi, 651; Sovyetlerin Macaristan işgali, 609, 610, 611, 612–613, 614–615, 647; Üçlü Pakt ve Macaristan, 222. Mısır, 177, 251, 258, 264, 282, 450, 509, 623.
Macarlar, 161, 187, 200.
Maginot Hattı, 96, 103, 175, 246.
Magnitogorsk, 41, 348.
Makedonya, 518.
Maksim Litvinov, 50-55, 61, 64, 69-71, 73, 85, 88, 90, 123, 380, 482, 505, 508, 555, 557.
Malaya, 392-393.
Malezya, 388, 392, 397, 685.
Mançurya Demiryolu, 76, 627.
Mançurya, 14-15, 21, 45-46, 48, 76, 93, 191n, 208, 240, 267, 274, 279, 313, 390, 393-394, 510-511, 530, 627, 629, 653-654, 656, 659, 662-665, 668-670, 672-673, 676-678, 681, 685-686; Kahire Konferansı'nda Mançurya, 510-511, 656, 527; Komünist Çin, Mançurya'nın kontrolünü ele geçiriyor, 676, 677–678, 679, 685; Japonların işgali 13, 14, 45, 46–48, 58, 76–77, 80, 208, 267, 278, 392, 654, 677, 685; Mançurya haritası (1931), 47; Potsdam Konferansı'nda Mançurya, 663, 664; Sovyetlerin Mançurya'yı İşgali, 21, 45, 46, 76–77, 80, 92, 191n, 209, 267, 393, 394, 659 (ayrıca bkz. Ağustos Fırtınası Harekâtı); Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı'nda Mançurya, 274; Yalta Konferansı'nda Mançurya, 627, 629, 654, 663.

Manganez, 91, 99, 127, 170, 221, 341, 343, 346, 350, 430.
Manhattan Projesi, 419n, 552, 661-662, 688.
Manila keneviri (ip), 420.
Manna Harekâtı, 609.
Mannerheim Hattı, 136, 140, 141 (harita), 159.
Mao Zedong, 76-77, 79 (harita), 267, 273, 510-511, 532-533, 592, 628, 655, 673, 676-679, 690.
Marie Zgone, 543.
Marita Harekâtı, 264.
Marjorie Merriweather Post, 62.
Mark Clark, 527.
Mark Solonin, 248, 291, 295.
Marko Hudson, 493.
Mars Harekâtı, 473-475.
Massigli Kaçamağı, 152, 167, 195, 218, 427n.
Maurice Gamelin, 95-96, 103, 145n, 148n, 157, 160n.
Maurice Thorez, 177-178.
Mavi Harekât, 430, 434, 438, 610.
Max B. Miller, 550.
Maxime Weygand, 156, 158, 174, 176.
May-ling Soong, 509, 511.
Mehmet Şükrü Saraçoğlu, 157n.
Mein Kampf (Hitler), 246.
Merkezi Havaalanı İnşaat İdaresi, 245, 321.
Meşale Harekâtı, 440, 450, 453-454.
Mızrak Harekâtı, 167.
Michael (Nigel) Straight, 55.
Michael Kedia (*Ajan 59*), 158.
Miçitaro Komatsubara, 80-81.
Mieczyslaw Ogrodowcyk, 328n.
Mihail Gorbaçev, 644n.
Mihail Kirponos, 310.
Mihail Kutuzov, 358.
Mihail Mel'tyuhov, 291n, 294n, 295.
Milan Gavriloviç, 262.
Millard Tydings, 545.
Milovan Djilas, 161.
Moğolistan, 46, 77, 80, 274, 395, 530, 627, 654, 669.
Moğollar, 80.
Mojaysk hattı, 355, 357, 359.
Moldova, 190-191, 226-227, 245, 247, 300, 321, 632.
Molibden, 222, 382.
Molotov kokteylleri, 21, 158.
Molotov-Ribbentrop Paktı (ve Moskova Paktı), 15, 23, 101-104, 111, 113, 116, 118, 124, 126-127, 131, 133, 144, 150-151, 166, 175, 184-186, 191-192, 194-197, 202-203, 208, 216, 229, 233, 245, 276-277, 305, 308, 316, 319, 342, 376, 460, 470-471, 528-529, 610, 612-613, 623, 673; Berlin Zirvesi'nde Pakt, 214-215; Paktın astarının yüzünden pahalıya gelmesi, 219; Hitler'in Stalin'i ihanetle suçlaması, 305; Paktın müzakereler ve şartları, 96–102; Paktın cevapsız bıraktığı sorular, 104–105; Paktın gizli protokolleri, 101, 131; Stalin Hitler'i ihanetle suçluyor, 316–317; Üçlü Pakt ve Molotov-Ribbentrop Paktı, 208.
Molotov-Ribbentrop sınırları, 113, 470, 515, 528, 529.
Molotov, 127–128, 178, 179–181, 183; Berlin Zirvesi'nde Molotov, 192, 196–206, 208, 209, 224, 589; Finlerle müzâkere ve Finlandiya işgali, 131, 132, 133–134, 135, 136, 138-139, 164, 165; gerçek adı, 90; Polonya'nın işgali ve Molotov, 112, 113, 115, 117-119, 119n, 124; Potsdam Bildirisi ve Molotov, 665, 668; Romanya işgali ve Molotov,

184–187, 188–189; Tahran Konferansı'nda Molotov, 609n, 512, 514, 515, 522, 523; Truman'ın Molotov ile kapışması, 645, 645n, 656.
Monsenyör G. B. Montini, 650-651.
Montreux Sözleşmesi, 213, 218-220, 612.
Morgenthau Planı, 592-607, 622, 629, 635, 640, 681, 686.
Moskova Konferansı. (bkz. Dördüncü Moskova Konferansı)
Moskova Muharebesi, 353-361, 365, 391, 393-395, 397, 400-402, 428, 477-478.
Moskova Paktı (bkz. Molotov-Ribbentrop Paktı).
Murmansk, 28, 30, 125, 141 (harita), 148, 158-160, 172 (harita), 378, 383, 399-400, 408, 411, 421-423, 438, 439 (harita), 449.
Muzır belge / kağıt parçası, 610-612.
Münih Konferansı, 13, 70, 71.
Müslümanlar, 149, 157, 621, 676.

N
NATO, 682.
N. A. Sbytov, 355.
N. F. Vatutin, 248, 295, 446-447.
Nagazaki bombardımanı, 669, 680n, 686.
Naotake Sato, 667.
Napolyon Bonapart, 170n, 316, 358, 394n, 533n.
Nathan Silvermaster, 57, 604.
Nelson T. Johnson, 78.
Neptün Harekâtı, 473.
Neulliy Antlaşması, 223.
Neville Chamberlain, 69, 82, 85-89, 94, 104-107, 126, 133-134, 145, 165, 167, 169, 176-177, 179, 195, 257.
Newark Havaalanı, 539.
Newman White, 418.
Nikel, 92, 127, 147-148, 160, 170-171, 217, 220-221, 228, 341, 384, 398, 400, 417, 443-445, 479, 480n, 484.
Nikita Kruşçev, 132, 175, 300-301, 306-307, 644, 675.
Nikolay Buharin, 37.
Nikolay Tolstoy, 163n, 635.
Nitrogliserinli barut, 416-417.
NKVD, 57, 71, 75, 89-90, 99, 113, 116, 120-123, 129-130, 138, 142-143, 157, 161, 163-164, 166-167, 169, 180, 182-184, 190, 200, 205, 211, 226-228, 236, 240, 245, 272, 278-279, 284, 289, 296, 298, 300, 306, 318-319, 321, 325-330, 335, 337, 355, 357, 359-361, 368, 376, 379, 387, 396, 421, 426, 470, 503, 508, 510-513, 558, 571, 582, 587, 588, 591, 594, 604, 615, 617, 621-622, 633-634, 636, 642-643, 648, 662, 675, 681; Moskova Muharebesi ve NKVD, 357, 359, 360; NKVD'nin inşaat taburları, 227, 240, 296, 309, 321, 331; Merkezî Havaalanı İnşaat İdaresi, 321; Tahran Konferansı ve NKVD, 512, 513; Yalta Konferansı ve NKVD, 621.
Normandiya işgali, 561–562, 563, 565, 569, 570.
Norveç, 22, 144, 148, 159-160, 164, 171, 173-174, 176, 191n, 239, 285, 314, 316, 484, 684.
O
Okinawa Muharebesi, 661
Oscar Seborer, 662.
Osmanlı Devleti, 28, 150, 157, 186, 611.
Otto Kuusinen, 138-140.

Otuz Sekizinci Paralel (Kore Yarımadası), 670, 672.
Overlord Harekâtı, 517-519, 521, 523-525, 527, 529, 535, 538, 558-561, 680.

Ö

Ödünç Verme Kiralama Yardımı (Sovyetlere), 18, 255-257, 261, 266, 317, 366, 370, 373-375, 377-380, 383-384, 386-389, 398-399, 401-404, 406-410, 412-416, 418-419, 421-422, 426-428, 434-435, 442-447, 449-450, 459, 462, 478-483, 490, 499, 503, 524, 531-533, 535-537, 539-542, 544-547, 549, 552, 554-559, 601, 609, 615-617, 620, 627-628, 630, 646, 653-654, 656-660, 665, 673, 681, 683, 687, 689; Stalingrad Muharebesi ve Ödünç Verme yardımı, 443–450; Avrupa'daki savaş bitmesine rağmen devam ediyor, 655–658; yardım konvoyu rotaları (harita), 439; gıda, 441, 445, 542–547; artış, 537–638; Sovyetlerin gittikçe daha cüretkâr talepleri, 407–409; paylaşılan sınai teknoloji, 413–415, 547–554; Sovyetlerin nankörlüğü, 406–409, 481–482; paylaşılan askerî istihbarat, 418–419, 547-548; Sovyetlerin kamuoyu önünde teşekkür edişi, 482; yardımın hangi çerçevede, yüzde kaçının geri ödeneceği, 556–557, 683; Senatonun yardıma ilişkin soruşturması, 556–557; toplam tutarı, 682–683.
Ödünç Verme-Kiralama Yardımı, 261; Çin'e, 407, 531, 535, 654, 683; programın uzatılması, 536; İngiltere'ye Ödünç Verme-Kiralama yardımı, 256, 370–372, 407, 419, 531, 535, 557–558, 598, 683, 687; işgal altındaki ve tarafsız ülkelere, 536; programın kabul yasası, 254–256; Sovyetler Birliği'ne Ödünç Verme-Kiralama yardımı (bkz. Sovyetler Birliği'ne Ödünç Verme-Kiralama yardımı); Sona erdirilmesine dair madde, 535–536.
Önce Almanya prensibi, 18, 405, 455, 457, 682.
Önce Amerika, 207, 369, 370, 374.
Örs Harekâtı, 519, 524, 527.

P

P. F. Berezin, 367
P&H Crane, 549.
Pamuk, 91, 99, 127, 170, 224, 341, 351.
Panteleymon Ponomarenko, 289, 291.
Parvan Draganov, 92, 200, 222-223.
Patlayıcı, 287, 352, 355, 382, 408, 416, 444-445, 468.
Patrick Hurley, 681.
Paul Hausser, 486, 489.
Paul Ludwig Ewald von Kleist, 175, 402n.
Paul Reynaud, 175.
Pavel Jigarev, 295.
Pavel Rotmistrov, 489.
Pavel Sudoplatov, 306n.
Pavel Suhoy, 43, 242, 302.
Pearl Harbor taarruzu, 14, 241, 369, 397, 403-405, 407-408, 412, 416, 421-423, 505, 511, 682, 685.
Peter Mill, 360, 713.
Petrol ambargosu, 391-392, 685.
Petrol rafinerileri, 119, 153, 155-156, 187, 190-200, 204, 221-222, 228, 265, 343, 345, 352, 717, 427, 432, 480, 548-549.

Petrol, 91, 99, 119, 127, 139, 145, 148-149, 151-153, 155-156, 160, 167-171, 178, 185-187, 189-190, 192, 200, 204, 209, 214, 220-222, 228, 236, 256, 252, 255, 265, 268, 272, 277, 284-285, 296, 299, 308-310, 312-313, 341-343, 345, 381, 291-392, 399, 407, 415, 417-418, 427, 430, 432, 434, 479-480, 534, 548-550, 556, 608, 613, 658, 665, 666n, 685.
Petrolite Corporation, Ltd., 549.
Philip Mosely, 594.
Philippe Pétain, 182, 201.
Pierre Laval, 68-69, 197.
Pietro Badoglio, 497.
Pisa-Rimini Hattı, 517, 527.
Platin, 170, 690.
Ploieşti, 185, 187, 192, 200, 228, 285, 310, 312, 346, 608.
Politbüro, 16, 37, 39, 45, 50, 98-99, 121-123, 129, 152-153, 173, 227, 237-242, 245, 247, 287, 289, 291, 295-296, 298-302, 306-307, 309, 317-319, 331, 352, 358, 398, 507, 660, 661n, 662.
Polonya-Sovyetler Savaşı 72, 115, 116, 247.
Polonya, 13, 15-18, 22-23, 29, 68, 70-73, 75, 82, 86-89, 92-98, 100-117, 119-126, 128-129, 131-133, 135, 138, 145, 147-148, 150-151, 157-159, 161, 163-167, 169, 171, 173, 175, 184, 187, 190, 191-192, 198-199, 221, 223, 241, 243, 245-248, 252, 265, 277, 281, 285, 289, 293-294, 300, 309, 314, 316, 319, 326-331, 333, 336, 338, 368-369, 371, 390, 423-424, 432, 460-466, 472, 488, 501, 515-516, 525-529, 560-561, 565, 569-578, 581-582, 584-588, 599-600, 605-609, 613-617, 622-625, 629, 631, 633-639, 644-648, 651, 655-656, 668, 675, 679-680, 684-687, 692; İngiltere Polonya Antlaşması, 124–125; Polonyalıların ele geçirdiği Çek toprakları, 71-72, 86; Sürgün hükümeti, 157, 173, 198, 461-464, 472, 491, 493, 495, 515, 528, 569-575, 584, 586, 609, 615, 617; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Polonya, 613–615; Alman işgali, 15–16, 22, 107–113, 191n, 243, 390; Almanya ile saldırmazlık paktı, 68, 86; Molotov-Ribbentrop Paktı ve Polonya, 100, 101, 102, 103–105; Barbarossa Harekâtı'nda Polonya, 319; Polonya'nın bölünmesi (Sovyetler-Almanya), 71–72, 116–119, 147; Polonya-Sovyetler Savaşı, 72, 115-116, 247-248; savaş tazminatı talebinin reddedilmesi, 685; güvenlik garantisi, 13, 82, 89–90, 119, 252, 684; Müttefiklerin Sovyetlerden Polonya için yardım talebi, 94–96; Sovyet istilası, 17, 112–126, 191n, 258, 333, 460–461; Sovyet işgali, 16, 631, 633–634, 643, 647–649, 651-652, 675, 676, 679, 680, 685, 688; Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı ve Polonya, 274; Polonya'nın teslim oluşu, 117; Tahran Konferansı'nda Polonya, 515, 525, 526, 527–529, 614, 622, 629; Varşova Ayaklanması, 572-578, 580-582, 585, 588, 599, 615, 634; Yalta Konferansı'nda Polonya, 622–624, 629.
Polonyalılar (ayrıca bkz. Katyn katliamı), 29, 72-73, 75, 86, 89, 95, 101, 104-107, 110-112, 114-117, 120-124, 129, 145, 157, 159, 161, 163-167, 169, 173, 184, 199, 281,

316, 327-331, 336, 338, 423-424, 461-462, 464-466, 488, 501, 528, 560-561, 569-578, 582, 584-586, 605, 613-617, 623, 629, 633-635, 651, 676, 684, 686.
Poppy (Gelincik) Planı, 405.
Potsdam Bildirisi, 664-670.
Potsdam Konferansı, 641, 661-670, 679, 691.
Processes Corporation, 549-550.
Prometheus, 157.
Prusya (bkz. Doğu Prusya).
Pusula Harekâtı, 251.
Pyotr Belyaev, 413, 418n, 437, 550n.

Q
Quebec Konferansı, 589, 597, 599-600, 602, 606-607, 618, 624 629.

R
R. A. "Rab" Butler, 153, 177n.
R. O. Gatehouse, 153-155.
Rainbow Five savaş planı, 403n.
Ralph Bard, 409, 409n.
Ramsay McDonald, 33.
Rapallo Antlaşması, 30, 44, 60, 236, 342.
Raşid Ali Geylani, 285.
Ratier-Figeac, 74.
Ray Atherton, 63, 508-509.
Raymond Faymonville, 376-377, 379, 387-388, 503, 533, 555.
Reginald Drax, 94-96, 100n.
Reichstag yangını, 44, 59.
Ren Bölgesi, 13, 65, 69, 228, 595, 605.
Renault, 74.
René Massigli, 156-157, 160, 167, 186n.
Richard Russell, 557.
Richard Sorge (*Ramzai*), 58, 268, 269, 283, 393-395.
Robert Coulondre, 71, 73n.
Robert E. Wood, 369.
Robert F. Kelley, 49-50, 54, 63-64.
Robert F. Rich, 368.
Robert M. La Follette Jr., 368.
Robert McCormick, 369.
Robert Reynolds, 255.
Robert Sherwood, 388, 470.
Robert Taft, 369.
Rodion Malinovski, 474.
Roger Moorhouse, 99.
Romanya Kralı Carol, 203.
Romanya, 68, 70, 89, 92-93, 95-97, 104, 109, 114, 119, 144-146, 150-151, 178, 184-187, 190-192, 197-198, 200-205, 209, 214-216, 218, 222, 225-228, 233, 238, 243-245, 247-249, 251-252, 259, 262-263, 272, 274, 281, 284, 288-290, 293, 297, 300-391, 308-311, 321, 326-327, 332, 345, 381, 432, 446, 460, 517-518, 525, 527, 608-610, 612-613, 621, 631-632, 637, 651, 668, 676; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Romanya, 610, 612; Alman askerlerinin Romanya'ya sevki, 200, 201, 203–206, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 226–227, 233, 248, 251; Almanların Romanya'dan sürülmesi, 651; Romanya topraklarının el değiştirmesi (1940), 188; Barbarossa Harekâtı, 310, 311–312, 326-327; Sovyetlerin Romanya işgali, 184–191, 191n, 192, 197, 199–300, 209–210, 308, 460; Sovyetlerin Finlandiya'yı işgali ve Romanya, 144, 145; Sovyetlerin Romanya'yı işgali, 608, 609, 610, 612, 631–632, 637; Sovyet Japon Tarafsızlık Paktı ve Romanya, 274; Tahran Konferansı'nda

Romanya, 515 517, 525, 527; Üçlü Pakt, 202-203. Romanyalılar, 185, 187, 189, 191, 200, 446, 621.
Ronald Campbell, 258.
Rudolf Hess, 214, 219, 286, 287, 684.
Ruhr bölgesi, 590, 592-596, 598, 601.
Rus Halklarının Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı, 29.
Rus İç Savaşı, 28, 29, 30, 32, 45, 72, 130, 135, 152, 176, 492, 635.
Rus İmparatoriçesi Büyük Katerina, 63, 330.
Rus-Japon Savaşı, 131, 273, 628.
Rus-Osmanlı Savaşı, 157.
Ruslar, 102.

S

S. C. M. Paine, 77.
Saburo Kurusu, 207, 395.
Sadabad Paktı, 150.
Sahalin, 220, 268, 272-273, 530, 627, 654, 659, 670, 672, 681.
Sahte Savaş, 17, 175, 228.
Said Şamil, 157.
Salzburg zirveleri, 201-202, 222.
Samuel Rosenman, 454.
Satürn Harekâtı, 473-474.
Savaş Esiri ve Sivillere İlişkin Mutabakat, 636
Savaş esirleri: Amerikalı, 510, 516, 636–637; İngiliz, 635–636; Sovyet, 153–155, 331–332, 629–630, 634–636, 675, 679.
Savaş tazminatları, 33, 61, 590, 593–594, 606, 630, 645, 685.
Semyon Timoşenko, 142, 158-159, 173, 182, 229, 238, 242-244, 247-249, 285-286, 291, 295, 298-299, 301, 307, 309-310, 312, 318, 355, 430.
Sergey İlyuşin, 43, 74, 240.
Sergey Kirov, 60, 72.
Sergey Kruglov, 622.
Serhii Plokhy, 688.
Short Course, 70n.
Sıçrama Harekâtı, 474.
Sırbistan, 222, 261, 263, 491, 493, 497, 499.
Sibirya, 40-41, 45-46, 81, 121, 242, 247-275, 288, 324, 331, 348, 359, 380, 392-294, 397, 398, 402, 404, 438, 455-457, 479, 530, 539-541, 552, 554, 628, 654, 658, 666, 672, 690.
Sicilya, 476, 481, 484, 488, 490-491, 507, 514, 538.
Siegfried Hattı, 148, 152.
Sigenori Togo, 80n, 666n, 667-669.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) (bkz. Sovyetler Birliği).
Sima Boziç, 262.
Simo Häyhä, 140.
Simon Sebag Montefiore, 19n, 137.
Singapur, 217, 384, 388, 397.
Slovakya, 109, 247, 293, 301, 327, 332.
Slovenya, 263, 432.
Smerş, 642-643, 645.
Solomon Adler, 511, 532, 592.
Son Çare Harekâtı, 655.
Soselo (Stalin'in mahlası), 36.
Sovyet dış politikası: kolektif güvenlik (bkz. kolektif güvenlik); diyalektik görüşü, 16, 33; devrimin dış siyasetteki ilk sinyalleri, 89–90; Polonya'nın bağımsızlığına ilişkin, 85–90; Dış siyasette Halk Cephesi (bkz. Halk Cephesi); I. D. S. sonrası, 27–35; Sınırlara ilişkin revizyonist tutumu, 71–72; Nihai hedefi, 71; ABD'ye karşı, 45–58.

Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı, 21, 263–277, 379–380, 291, 397, 413, 457, 484, 509, 569, 665, 666n.
Sovyetler Birliği: Müttefikler SSCB'ye taarruzu düşünüyor, 148–160, 164, 165, 166–168; Atom bombası programı, 540; Fethedilen ülkelerde yaptığı mezalim, 649–652; Balkanlar ve SSCB (bkz. Balkanlar); Baltık devletleri ve SSCB (bkz. Baltık devletleri); Bulgaristan ve SSCB (bkz. Bulgaristan); Savaş zayiatı, 15, 644-645, 644n; Çin ile ilişkileri, 45, 46, 669-670, 676–679; Sovyetlerin çöküşü, 689; Borç yükümlülüğünün temerrüde düşmesi, 27–28, 30, 34, 49–50, 52; Alman işgalindeki ülkelerin diplomatlarının sınır dışı edilmesi, 285; Kuvvetlerin durumu (22/06/1941), 292; Stalin idaresinde iktisadi durumu, 37–50; "Halk düşmanları" kategorileri, 689; SSCB'de kıtlık, 39, 40, 52, 60, 544; Finlandiya ve Sovyetler Birliği (bkz. Finlandiya); Fransa ve Sovyetler (bkz. Fransa); Almanya ve Sovyetler (bkz. Almanya); İngiltere ve Sovyetler (bkz. Büyük Britanya); Sovyetlerin Macaristan işgali, 609, 610, 611, 612–613, 632–633, 648; İtalya ve Sovyetler (bkz. İtalya); Japonya ve Sovyetler (bkz. Japonya); Ödünç Verme Kiralama programı yardımları [bkz. Ödünç Verme-Kiralama yardımı (Sovyet)]; Sovyetlerin personel avantajı, 483–485; Sovyetlerin doğu toprakları haritası (1931), 47; Savaş seferberliği, 233–238, 285; Polonya ve Sovyetler (bkz. Polonya); Sovyetlerde tasfiye hareketi (bkz. tasfiyeler); Romanya ve Sovyetler (bkz. Romanya); Göstermelik mahkemeler, 63, 75, 182; Sovyet casus ve ajanları, 43, 55 58, 63-64, 157–158, 376, 413–415, 511, 590–591, 662, 681; Hükümetin münhasır oluşu, 27; ABD ve SSCB (bkz. ABD); Savaş ganimeti ve Sovyetler, 631–634, 640–642, 644, 645–648, 660, 673, 677, 679; Savaş oyunları, 246–248, 310; Kış taarruzları (12/1941-4/1942), 429; Yugoslavya ve Sovyetler (bkz. Yugoslavya)
Sör Alan Brooke, 517, 518n, 524.
Sör Archibald Clark Kerr, 472, 578, 638. Savaş Komünizmi, 33.
Sör Hughe Knatchbull-Hugessen, 149, 152n, 157n, 160n.
Sör Orme Sargent, 197.
Sör Owan O'Malley 465.
Sör William Seeds, 88, 134, 140, 142, 177.
Spam, 434, 545-547.
Stafford Cripps, 177, 195-197, 199, 210-211, 286, 287n, 290, 377, 427n, 578. Samuel H. Cross, 500.
Stalin (film), 305.
Stalin (Volkogonov), 19n, 306.
Stalin hattı, 246, 308.
Stalin'in Kaçırdığı Fırsat (Mel'tyuhov), 295.
Stalingrad (Beevor) 19n, 306n.
Stalingrad Muharebesi, 430, 431, 436, 440, 443-450, 453, 455, 473-474, 475, 478, 486, 490, 503, 536, 563.
Stanislav Şumovski (Blériot), 43, 58, 236, 240, 413.
Stanislaw Jaslukowski, 634.
Stanley Baldwin, 64.
Stepan Bandera, 123.
Stepan Noviçkov, 450.
Stewart Menzies, 253, 469.

Sumner Welles, 63, 255, 373-374, 508-509, 543, 557.
Suriye, 150-1551, 156, 169, 176.
Suudi Arabistan, 536.
Suvorov tezi, 240n, 241n, 246n, 284n, 294-295.
Sykes-Picot Antlaşması, 186.

Ş

Şangay, 78.
Şeker, 386, 407, 441, 542, 546, 675.
Şeyh Şamil, 157.
Şubat Devrimi, 27, 361.

T

T. V. Soong 669.
Tadeusz Bór-Komorowski, 573-575, 579, 584-587.
Tahıl, 33, 37, 39-40, 91, 127, 170-171, 178, 221, 224, 341, 345, 424, 431, 432n, 434, 441, 542.
Tahran Konferansı 509, 516, 527, 538, 558, 589, 591, 610, 613-614, 623, 626-627, 629, 680.
Tali-Ihantala Muharebesi, 607.
Tanklar 21-22, 42, 44, 73-74, 78, 80, 109, 115-116, 128, 132, 136-137, 139-140, 147, 153, 158, 170, 173-174, 222, 226, 234, 236-239, 242-247, 262, 281, 283, 288, 291, 293-294, 296-297, 299, 307-315i 319, 321-322 343, 346-353, 355, 359, 366, 281-382, 384-385, 387-388, 390, 393, 398-401, 405-409, 411, 414-416, 418, 421, 426, 428-430, 434-437, 440-444, 446-447, 449-450, 473-474, 476-480, 483, 486-490, 492, 538, 549, 553, 556, 559, 562-563, 565, 573, 605-606, 613, 628, 642, 650, 665-666, 678, 688; Churchill, 448; Ferdinand, 477, 483; KV, 21, 237, 237n, 238, 296, 307, 311, 313, 322, 347, 348-350, 401, 477; Matilda, 384, 398, 400-401, 435, 448, 483; Panther, 477, 483, 485, 489; Sherman, 448-449, 563, 665-666; Stuart, 400, 401, 414, 435-537, 442-443, 448; T-26, 80, 132, 237-238, 313, 321; T-34, 21, 80, 173, 174n, 237-238, 296, 307, 311, 313, 322, 346-350, 352-353, 366, 385, 401, 415, 430, 435-437, 442-443, 477, 563, 665, 666n; T-37, 237; T-40, 237-239; T-50, 307, 346-347; Tiger 1, 477, 483, 488, 489; Valentine, 384-385, 398, 400-401, 435, 437, 443, 448, 483.
Tasfiye, 90, 288; ABD Dışişleri'nden anti-komünistlerin tasfiyesi, 147, 508–509, 681; Sovyet silahlı kuvvetlerinde tasfiye, 72, 74, 138, 234; İspanyol İç Savaşı'nda, 74–76.
Tayfun 666.
Tayland 279, 393, 396-397, 685.
Tayvan 14, 510-511, 685.
Texaco Development Corp., 550.
The Second World War (Beevor), 15.
The Second World Wars (Hanson), 15.
The Tigers Are Burning, 489.
The Year 1941 (1941 Yılı), 295.
Theodore Hall, 662.
Thomas D. Campbell, 42.
Thomas Snow 134.
Timothy Snyder 576.
Tito, 258, 261, 264, 491-503, 514-515, 518, 599-600, 608-612, 633, 642, 649, 651, 680.
Tolvajarvi Muharebesi, 147.

Tom Wylie (Max), 64.
Toplama kampları, 60, 75, 120, 587-588, 609, 636, 652n, 684.
Transilvanya, 189-190, 200, 203, 608, 622, 632.
Transkafkasya, 153, 156, 158, 163, 174, 427n, 428, 538.
Trident Konferansı, 470, 475-476.
Truman Doktrini, 679.
Truman Smith, 626.
Tsuyoshi Hasegawa, 662-663.
Tuna Konferansı, 205, 206, 226, 229.
Tuna deltası, 203, 205, 226, 229.
Tunus, 476, 484, 507.
Türk Boğazları, 156, 186, 213, 215-216, 218-221, 224, 239, 271, 612, 663-664.
Türkiye, 64, 144-146, 150-152, 156-157, 165, 157, 186, 195, 212, 214-215, 218, 220, 223-224, 243, 271, 305, 333, 468-469, 475, 525, 529, 536, 612; 664, 679, 691; Berlin Zirvesi'nde Türkiye, 212, 214-215, 218, 220; Ödünç Verme-Kiralama Yardımı, 536; Tahran Konferansı'nda Türkiye, 518, 525, 529; Truman Doktrini ve Türkiye, 679.

U

U-bot harekâtı, 372, 383, 404, 408, 412, 426, 434, 438, 420, 535.
Uçak, 239-241, 435-436, 449-450, 77- 482, 539-542, 665; *B-25*, 386, 427, 449 450; *B-26*, 386. *Bell P-39 Airacobra*, 387, 427, 434, 436, 440-441, 445, 449, 450, 480, 482, 542, 565 (ayrıca bkz. *Kobruşka*); *Boston bombardıman uçağı*, 435-436, 449, 480-481, 565 (ayrıca bkz. *Douglas A-20 Havoc*); *DB-3*, 74, 241; *Douglas A-20 Havoc*, 384, 386, 434, 438, 449, 481, 539, (ayrıca bkz. "*Boston*" bombardıman uçağı); *Douglas C-47*, 438, 438n, 599. *Douglas DC-2*, 74; *Douglas DC-3*, 74, 75n, 239, 358; *He-111*, 408; *Hurricane*, 104n, 145, 384, 390, 399, 400-401, 436n, 449 450; *I-15*, 22; *I-16*, 22, 240-241, 313, 400; *I-153*, 22; *Il-2*, 74, 240, 241, 242, 242n, 302, 312; *Ju-87*, 241; *Ju-88*, 408; *Kittyhawk*, 386-387, 434, 436, 438, 441, 449, 482; *Kobruşka*, 440, 449, 450, 480 (ayrıca bkz. *Bell P-39 Airacobra*); *KT-20*, 239; *Li-2*, 74; *Messerschmitt*, 241n, 313, 480; *Mig-3*, 22, 240, 241n, 296, 302, 313, 400; *Mustang*, 436. *Nakajima B-5N*, 241; *PB-100*, 240; *P 40B*, 400; *Pe-2*, 240, 241, 242, 242n, 301, 313; *PS-84*, 239; *Spitfire*, 384, 440; *Su-2*, 240, 241, 241n, 242, 242n, 301, 302; *TB-3*, 239, 240, 290; *TB-7*, 240, 241; *Tomahawk*, 378, 384, 385n, 386, 387, 399, 400, 401, 427, 449, 482; *Vultee*, 74, 240.
Ukraynalılar, 29, 39-40, 75, 113, 116-117, 120, 123, 155, 157, 185-187, 311, 327-328, 330-331, 338, 340-341, 345, 352, 675.
Ultra, 281, 287-288, 684.
Universal Oil Products Corp., 550.
Uralmash (Ural'skiy Zavod Tyajelogo Maşinostroyenia), 41.
Uranüs Harekâtı 440, 450, 453-454.
Ukrayna, 23n, 29, 39-41, 52, 60-61, 70-71, 82, 86, 93, 109-110, 112-117, 119-120, 122-123, 132, 155, 157, 161, 163, 178, 185-187, 190, 221, 254-248, 282,285, 289, 291, 293, 296, 300, 310-312, 319, 321,

324, 326-331, 338, 340-345, 347-352, 366, 392, 424, 430-431, 441, 464, 474, 561, 563, 571, 582-584, 599, 612, 615, 625, 640, 675-676; Ukrayna'da Sovyet karşıtı direniş, 675; Ukrayna'da kıtlık, 40, 60-61; Almanların Ukrayna işgali, 319, 324, 326, 329–330, 332, 343, 344–346, 350, 351, 431; *Holodomor*, 40, 122. (bkz. Batı Ukrayna.)
Uranyum, 552, 640, 652, 690.
Uzun Bıçaklar Gecesi, 60.

Ü
Üçlü Pakt, 207-210, 213-214, 219-223, 249n, 257-260, 267, 269, 271, 273, 392, 393, 493, 523.
Üçüncü Dönem, 38-39.

V
V. F. Yakovlev, 379.
V. N. Merkulov, 216, 288n, 289n, 298.
V. N. Pavlov, 513.
V. P. Potemkin, 69n, 71.
V. Z. Lebedev, 227n, 260-262.
Väinö Tanner, 133, 138.
Valentin Berejkov, 212, 214, 215, 215n, 216.
Valkyrie Harekâtı, 595.
Varşova Ayaklanması, 328n, 572-578, 580-582, 585, 588, 599, 615, 634.
Varşova Gettosu Ayaklanması, 573, 575-576.
Vasili Blohin, 166.
Vasili Zaitsev, 446.
Venona deşifreleri, 57, 376-377, 509, 591-592, 628.
Versailles Antlaşması, 13, 29, 30, 35, 61, 65, 117, 200, 459, 590, 625.
Victims of Yalta (Tolstoy), 635, 692.
Victor Davis Hanson, 14.
Vidkun Quisling, 173.
Vietnam, 14, 267.
Vikont Halifax, 86, 105, 106, 124-125, 134, 139n, 140, 142n, 176, 199, 256-257.
Viktor Naidenko, 400.
Vilhelm Munters, 128.
Vincas Kreve-Mickevicius, 228.
Vistaneks, 444, 445.
Vitali Pavlov, 57, 278.
Viyana Kararı, 203, 216, 632.
Vladimir Dekanozov, 182, 184, 212, 216, 229n.
Vladimir Lenin, 27-37, 63, 82, 99n, 308, 314, 318, 319n, 361, 365, 419, 513, 648.
Vladimir Petlyakov, 240, 242.
Vladimir Putin, 14, 17n.
Vladimir Rezun (*Viktor Sukorov*), 241n, 295.
Vultee Havacılık, 74, 240.
Vyaçeslav Maliyşev, 414.
Vyaçeslav Molotov (Vyaçeslav Scriabin), 24, 80n, 90-92, 94-102, 104, 108-109, 112-113, 115, 117, 119, 127-128, 131-133, 135-136, 138-140, 151, 153, 160n, 164 165, 171, 175, 176n, 179-180, 182-187, 189n, 190, 195-197, 201n, 203-206, 208, 210-224, 226-229, 238n, 239, 243n, 246, 250, 257, 259-262, 267-268, 272, 274-275, 282-286, 288n, 290, 297, 298n, 304-305, 307-309, 318, 322, 333-336, 339, 357n, 358, 367, 380, 383, 387, 409, 414-415, 423-425, 460-462, 464, 481-482, 485n, 501, 503-507, 509, 512, 514-616, 522-523, 528, 558-559, 574-575, 577, 580-581, 583, 600n, 608n, 613-614, 624n, 630-632, 636n, 637-638, 643n,

645, 656, 660, 665, 666n, 667-668; Baltık Devletlerini işgal ve Molotov, 127–128, 178, 179–181, 183; Berlin Zirvesi'nde Molotov, 192, 196–206, 208, 209, 224, 589; Finlerle müzâkere ve Finlandiya işgali, 131, 132, 133–134, 135, 136, 138-139, 164, 165; gerçek adı, 90; Polonya'nın işgali ve Molotov, 112, 113, 115, 117-119, 119n, 124; Potsdam Bildirisi ve Molotov, 665, 668; Romanya işgali ve Molotov, 184–187, 188–189; Tahran Konferansı'nda Molotov, 609n, 512, 514, 515, 522, 523; Truman'ın Molotov ile kapışması, 645, 645n, 656.

W

W. L. Batt, 416n.

Waclaw Grzybowski, 113.

Wagner Yasası (ABD), 56.

Walter Duranty, 52, 61.

Walter Harnischfeger, 480n, 549.

Walter Model, 485, 577.

Walter von Brauchitsch, 200.

Walther von Reichenau, 351.

Wannsee Protokolleri, 39.

Washington Deniz Antlaşması, 46.

Westinghouse Corporation, 417, 418.

Woodrow Wilson, 625.

Whittaker Chambers, 55, 57-58.

Wilhelm Canaris, 468-471, 475, 488, 684.

Wilhelm Keitel, 211, 341, 643.

Wilhelm List, 223.

Wilhelm Ritter von Leeb, 293, 304, 343, 347.

Willi Münzenberg, 34.

William "*Vahşi Bill*" Donovan, 253-254, 257, 260, 264, 265, 469, 546n, 603, 687.

William Bullitt, 52n, 53n, 54, 62-64, 69, 81, 376, 394, 506, 508.

William D. Leahy, 512, 624, 626.

William H. Standley, 421-422, 427, 456, 481-482, 503, 536-537, 558.

William Randolph Hearst, 374.

William Trotter, 147.

Winston Churchill, 18, 87, 126-127, 134, 148, 155, 161n, 174n, 176, 177, 179, 191, 193-197, 199, 201, 208-210, 234, 252-253, 256-262, 264-265, 266n, 279, 281-282, 287, 290, 297, 317, 367, 375, 377-378, 382-385, 388-390, 392, 394, 398, 400, 404-405, 419, 422n, 423-426, 438, 440-441, 448, 453-455, 457-467, 470-473, 479n, 491, 495, 498-504, 506-509, 514-535, 538, 559n, 560, 574, 576, 577n, 578, 580-584, 589, 591-592, 597-602, 606-607, 609-615, 617-625, 629-631, 633-636, 638, 640, 644-645, 648n, 656, 659, 664, 668, 679-682, 684, 686-687; Kahire Konferansı'nda Churchill, 503, 507, 509; Kazablanka Zirvesi'nde Churchill, 455, 457-459, 473; Darlan Anlaşması, 453-455, 457; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Churchill, 610-611, 613; "*Demir Perde*" konuşması, 679; Katyn Katliamı buluntuları, 461-467; Morgenthau Planı ve Churchill, 591-592, 597-602, 606-607; Potsdam Konferansı'nda Churchill, 661-668, 679; Savaş esiri meselesi, 624-625, 535-636; Quebec Konferansı'nda Churchill, 597-606, 607, 624; Sovyetlere yardım, 375, 377-378, 384, 389-390, 398-400, 405, 419, 422n, 426, 434; Stalin'e ayak uydurması, Stalin'i teskin etmesi,

18, 126, 176-177, 423-424, 438, 440, 462-467; Stalin'in Churchill'e çıkışması, 471-472, 522; Tahran Konferansı'nda Churchill, 515, 517, 519, 521, 523, 525, 525, 527, 529; Kayıtsız şartsız teslim doktrini ve Churchill, 458, 460, 469, 470; Varşova Ayaklanması ve Churchill, 574, 576, 578-585; "Asla teslim olmayacağız" söylevi, 179, 687; Yalta Konferansı'nda Churchill, 609, 618-626, 629-630, 643; Yugoslavya direniş güçlerinin çatışması, 491, 495, 498-502, 503, 531, 608-609, 680.

Wladyslaw Anders, 423-424, 461, 571.

Wladyslaw Langner, 116.

Wladyslaw Sikorski, 198-199, 461-465, 572-573.

Wright Aeronautical, 43, 414.

Y

Yahudiler, 13n, 60, 69, 86, 90, 110-111, 114-115, 117, 120, 123-124, 161, 166-167, 187, 296, 314-315, 324-326, 328, 330-331, 333, 339-341, 361, 465-467, 505, 570, 572-573, 575-576, 592, 603, 622, 632, 651-653, 683.

Yalta (Plokhy) 688.

Yalta Konferansı 606, 609, 618–630, 636, 643, 654–656, 659, 660–661, 663, 688. Yugoslavya 18, 34, 150, 161, 251-254, 257-265, 272, 276, 281, 285, 297, 309, 476, 484, 491, 493-501, 518, 521, 525, 527, 532, 536, 572-573, 599-600, 608-613, 617, 629, 633, 649, 651, 678, 680; Yugoslavya'da askerî darbe, 259–266, 272, 297, 307; Yugoslavya'nın mağlubiyeti, 263, 281; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Yugoslavya, 610–611, 612; Almanların Yugoslavya'yı istilası ve işgali, 262–263, 272, 276, 495, 499–500; Almanlar Yugoslavya'da hazırlık yapıyor, 252–255, 257–260; Almanların Yugoslavya'dan sürgünü, 651; Yugoslavya'ya Ödünç Verme-Kiralama Yardımı, 536; Quebec Konferansı'nda Yugoslavya, 598–600; Yugoslav direniş güçlerinin çatışmaları, 491–502, 503–504, 531, 608–609, 677, 679; Yugoslavya'da Sovyet mezalimi, 648-649; Sovyetlerin Yugoslavya'yı işgali, 608–609, 610–611, 612; Sovyet talepleri ve Yugoslavya, 632 633; Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'ni tanımayı reddetmesi, 34; Sovyetler Birliği'ni tanıması, 252; Tahran Konferansı'nda Yugoslavya, 515, 518, 521, 524, 527, 622; Üçlü Pakt, 257-258, 259–260.

Yosuke Matsuoka, 267-276, 277n, 454. *Yeni Düzen*, 55-56, 374-375, 543, 688. *Yeni Ekonomi Politikası*, 33-34. Yugoslavya Prens Naibi Paul 252, 254, 257-260.

Yugoslav Kralı I. Alexander, 252. Yunanistan, 22, 150, 205, 218, 222, 224, 225, 251-252, 256-258, 264-266, 285, 345, 476, 484, 518, 536, 609-613, 617, 620, 624, 631, 679; Müttefiklerin Yunanistan'a müdahalesi, 263–266; Yunanistan İç Savaşı, 611; Yunanistan'ın ele geçirilmesi, 281–282; Dördüncü Moskova Konferansı'nda Yunanistan, 609–611, 612, 617-618; Alman işgali, 264–265, 272, 281–282, 345; İtalyan işgali (bkz. İtalya); Truman Doktrini

ve İngiltere, 679; Yunanistan istiklal mücadelesi, 611. Yunanlar, 253, 264, 593, 621.
Yün, 30, 32, 384.
Yüzdeler Antlaşması, 610, 612-613. Yugoslavya Kralı II. Peter, 260. Yoshitsugu Tategawa, 268.

Z

Zhukov's Greatest Defeat (Glantz) 474.
Zorunlu işçiler (Sovyet), 40-41, 295, 620-621, 632, 643, 644. (bkz. Gulaglar) Zygmunt Berling 571, 574-575, 579, 586-588, 599, 615-617, 633-634.

Hitler'in Generalleri Konuşuyor

B. H. LIDDELL HART
ÇEVİRİ: SELÇUK UYGUR

Çeşitli ülkelerin harp akademilerinde strateji ve taktik dersleri verip, askerî alanda otuzdan fazla kitap yazmış ve eserleri 19 dile tercüme edilmiş olan Liddell Hart, bu çalışmasında İkinci Dünya Savaşı'nın dünyayı değiştiren muharebelerini, onları tayin eden Alman general ve mareşalleriyle bizzat yaptığı röportajlar doğrultusunda, kendi ağızlarından aktarıyor.

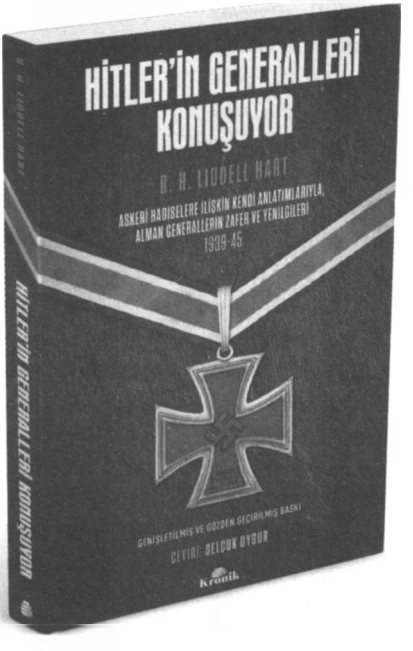

Kardeşler Takımı

STEPHEN E. AMBROSE

ÇEVİRİ: SELÇUK UYGUR

Ambrose'un bölüğün gazileri ile bizzat yaptığı röportajlar, mektuplar ve günlükler üzerine inşa edilen bu eser, Birleşik Devletler'de ve tercüme edildiği diğer ülkelerde çok satanlar listelerini uzun müddet altüst etti. Öyle ki, 2001 yılında aynı isimle TV'ye uyarlanan ve baş yapımcılığını Steven Spielberg ile Tom Hanks'in üstlendiği Kardeşler Takımı, böylelikle tüm zamanların en çok izlenen savaş dizisinin de kaynağı oldu.

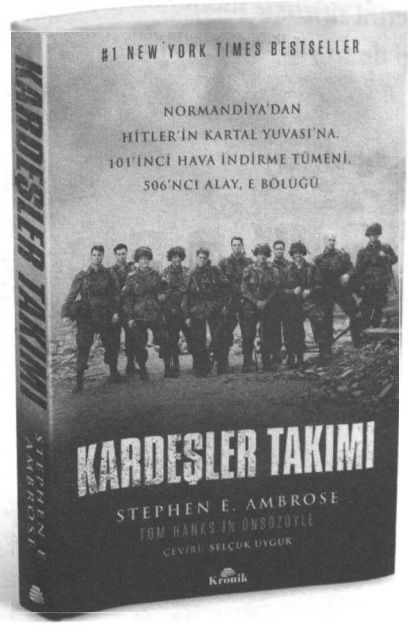

Operasyon Mussolini

SELÇUK UYGUR

Hitler'in Generalleri Konuşuyor, Kardeşler Takımı ve benzer birçok eseri Türkçeye başarıyla kazandıran Uygur, İkinci Dünya Savaşı ve 20. yüzyılın en ünlü özel operasyonlarından birini bu kez kendi kaleminden anlatıyor. Kitap savaşın seyrini etkileyen Meşe Harekâtı ile perde arkasında askerî, siyasî ve toplumsal gelişmeleri hem Alman hem de İtalyan nazarından ele almakla kalmıyor; istihbarat, planlama ve icra süreçlerini titizlikle inceleyerek operasyona dair yanlış bilinen birçok gerçeği de su yüzüne çıkarıyor.

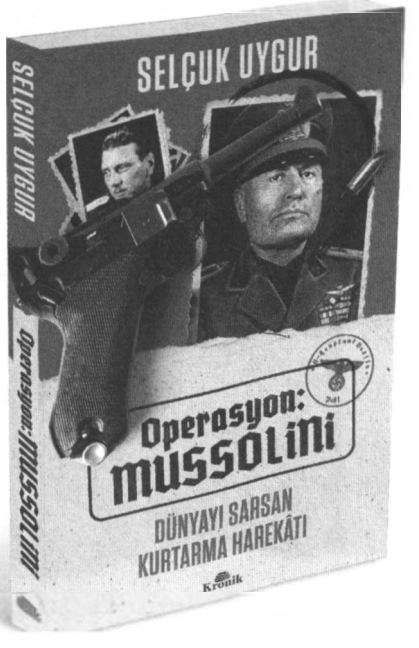

Savaş Günlükleri

1939-1943

KONT GALEAZZO CIANO

ÇEVİRİ: SELÇUK UYGUR

Mussolini'nin damadı ve İtalya Dışişleri Bakanı olan Kont Galeazzo Ciano, 11 Ocak 1944'te, Yüksek Faşist Konsey'de Mussolini'nin görevden alınması lehine oy kullanan diğer kişilerle birlikte kurşuna dizildi. Sumner Welles'in hakkında, "Zamanımızın en kıymetli tarihi belgelerinden biri dediği" ve Ciano'nun İkinci Dünya Savaşı'nı biçimlendiren en önemli kişilerle yaptığı görüşmeleri ve düşüncelerini içeren bu günlüğü ise, Almanların ve Mussolini'nin aksi yöndeki çabalarına rağmen karısı Edda tarafından Mütteffiklere ulaştırıldı.

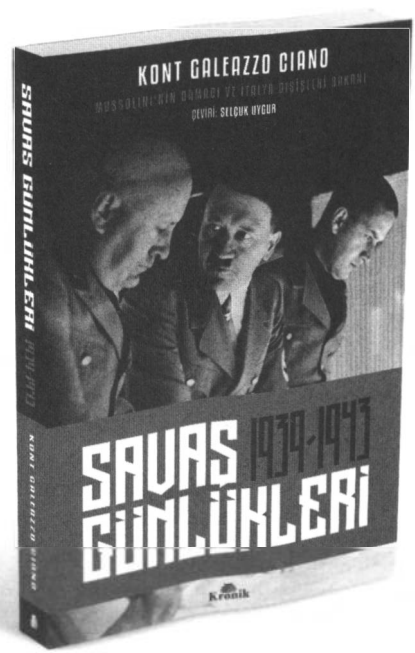

SEAN McMEEKIN

STALİN'İN SAVAŞI

Ödüllü tarihçi Sean McMeekin, ezber bozan bu yeni eserinde İkinci Dünya Savaşı'ndaki tetikleyici gücün Hitler değil Stalin olduğunu anlatıyor.

Sovyet, Amerikan ve Avrupa arşivlerinde yapılan iddialı bir araştırmanın ürünü olan *Stalin'in Savaşı*, savaşın merkezini Batı'dan Doğu'ya taşıyarak, İkinci Dünya Savaşı'na devrim niteliğinde bir bakış sunuyor. Hitler'in soykırım hırsı, küresel yıkımla sonuçlanan bu savaşın çıkmasına katkıda bulunmuş olabilir lâkin McMeekin, Batılı Güçler ile Nazi Almanyası'nın birbirine ağır darbeler vurarak güçten düşmeleri arzusuyla, 1939 Eylül'ünde Avrupa'da patlak veren harbin başlamasını Hitler'in değil Stalin'in arzu ettiğini öne sürüyor. Yazar, 1941-1945 yılları arasında devam eden Pasifik Savaşı'nın da, Stalin'in nihai hasmı olarak gördüğü kapitalist "Anglo-Sakson" güçleri ile Japonya arasında yıkıcı bir yıpratma harbine dönüşerek Sovyet liderinin bir diğer hedefini gerçekleştirdiğini aktarıyor.

McMeekin bu eserinde, ABD ve İngiltere'nin, Sovyetlerin tüm taleplerini neredeyse gözü kapalı yerine getirdikleri Ödünç Verme-Kiralama yardımı başta olmak üzere, âdeta kendi kuyularını kazan stratejik eylemlerle Sovyet Komünizmini nasıl kurtardıklarını da ele alıyor. Anglo-Amerikalılar tarafından temin edilen silahların, sanayi ve teknoloji transferlerinin, Kızıl Ordu'nun tükettiği gıdalar ile diğer ikmal maddelerinin Stalin'in savaş makinesinin işlevinde ne kadar can alıcı bir yeri olduğu da titizlikle inceleniyor. Batılı Müttefiklerin bu yardımlarının, Berlin'den Pekin'e kadar Avrasya'nın çoğunu komünizm bayrağı altında fethetmek üzere Stalin'in ordularına nasıl destek olduğunu gösteriyor.

Stalin'in Savaşı, İkinci Dünya Savaşı'na çığır açıcı yeni bir çerçeveden bakarak, mevcut dünya düzenini anlamak isteyenlerin mutlaka değerlendirmeleri gereken bir perspektif sunuyor.

Kronik
₺75,00
KDV dâhil fiyatıdır
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-7631-21-1
9 786257 631211